مڪمل 36 ئي سُرَ

شاھ جو رسالو

(شاھ جي سوانح ۽ فڪر سميت
پنجاھ قلمي ۽ جملي ڇاپي رسالن
سان ڀيٽيل متن ۽ معنيٰ وارو
زيرن زبرن سان سچو صحيح رسالو)

محقق ۽ شارح
ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

Sindhica

شاهہ جو رسالو

(شاهہ جي سوانح ۽ فڪر سميت پنجاهہ قلمي ۽
جملي ڇاپي رسالن سان ڀيٽيل متن ۽
معنيٰ وارو زيرن زبرن سان سڄو صحيح رسالو)

محقق ۽ شارح
ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ

Sindhica
سنڌيڪا

كتاب نمبر

310

سڀ حق ۽ واسطا محفوظ

137014

پهريون ڇاپو: 2009ع
ٽيون ڇاپو: 2012ع
ڪتاب جو نالو : شاهه جو رسالو
محقق ۽ شارح: ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ
ڇپيندڙ: آزاد ڪميونيڪيشنز، ڪراچي
ڇپائيندڙ : سنڌيڪا اڪيڊمي ڪراچي

قيمت : [redacted] =/ رپيا

"Shah Jo Risalo"
(Poetry of Shah Abdul Latif Bhitai)
Research by: Dr. Nabi Bakhsh Khan Baloch
Published by: Sindhica Academy,
B-24, National Auto Plaza, Marston Road,
Karachi-74400 Phone: 021-32737290
www.sindhica.org
Email: sindhica_academy@yahoo.com

استاڪسٽ

سنڌيڪا بوڪ شاپ، 19 بلديه پلازه گھنٽا گھر چوڪ سکر فون: 071-5628368،
سنڌيڪا بوڪ شاپ، جتوئي منزل حيدر چوڪ حيدرآباد فون: 03013594679 _
العماد بوڪ سيلرز، اردو بازار، ڪراچي فون: 0212214521 ، 0300-343115
ڪتاب مرڪز فريئر روڊ، عزيز ڪتاب گھر بئراج روڊ، سکر- علمي ڪتاب گھر، ڪاٺياواڙ بوڪ اسٽور اردو بازار ڪراچي- سنڌي ادبي بورڊ بوڪ شاپ، تلڪ چاڙهي حيدرآباد- شاهه لطيف بوڪ شاپ، ڀٽ شاهه- عثمانيه لائبريري، چنيهاٽي ڪنڊيارو، قاسميه لائبريري ڪنڊيارو - نيشنل بوڪ اسٽور، نوراني بوڪ ڊپو بندر روڊ، رابيل ڪتاب گھر اسٽيشن روڊ، رهبر بوڪ اڪيڊمي رابعا سينٽر بندر روڊ لاڙڪاڻو- رحيم ڪتاب گھر مهراڻ چوڪ بدين- مدني اسلامي بوڪ اسٽور نئون چوڪ دادو، ممتاز ڪتاب گھر دادو-حافظ بوڪ اسٽور مسجد روڊ، خيرپور ميرس - سعيد بوڪ اسٽور، گل ڪتاب گھر لکي در شڪارپور- المهراڻ ڪتاب گھر، زاهد بوڪ ڊپو، سانگھڙ- سيد ماس ميگا اسٽور، جيڪب آباد- سرتاج ۽ گلزار بوڪ اسٽور، ڪنڌڪوٽ- ميمڻ بوڪ اسٽور، شاهي بازار نوشهروفيروز- ڪنول ڪتاب گھر، مورو، سنڌ ڪتاب گھر، مورو- حافظ اينڊ ڪمپني، لياقت مارڪيٽ، نواب شاهه- ٿر ڪتاب گھر، عمر ڪوٽ- ديدار بوڪ ڊپو، ٽنڊوالهيار- رفعت بوڪ هائوس، ماتلي - مڪتبه يوسفيه، ميرپورخاص. فون. 0300-3319565، عطار ڪتاب گھر، بدين، مهراڻ ڪتاب گھر، عمر ڪوٽ، حافظ ڪتاب گھر، ڪپرو،

لکپڙهه ۽ وي پيءَ ذريعي گهرائڻ لاءِ
سنڌيڪا اڪيڊمي
B-24، نيشنل آٽو پلازه مارسٽن روڊ ڪراچي74400

عنوان جي فهرست

ناشر طرفان ـــ هـ-و
شڪريه ادائي ـــ ز
تعارف: شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ رحه تي هڪ صديءَ کان هلندڙ
تحقيق جي تڪميل ـــ ط-ع
مهاڳ ـــ ف-ق
شاهه عبداللطيف جي سوانح حيات ـــ ١-٤٤

- سُر ڪلياڻ ـــ ٤٧-٦٢
- سُر يمن ـــ ٦٣-٧٩
- سُر ڪنيات ـــ ٨٠-٨٩
- سُر بروو ـــ ٩٠-٩٨
- سُر ساموندري ـــ ٩٩-١١١
- سُر سري- راڳ ـــ ١١٢-١٢٤
- سُر گهاتو ـــ ١٢٥-١٢٧
- سُر ڪاهوڙي ـــ ١٢٨-١٣٤
- سُر ڪاپائتي ـــ ١٣٥-١٣٩
- سُر بلاول ـــ ١٤٠-١٤٦
- سُر پرياتي ـــ ١٤٧-١٥٢
- سُر ڪارايل ـــ ١٥٣-١٥٩
- سُر ڍهر ـــ ١٦٠-١٧٢
- سُر آبري ـــ ١٧٣-١٩٣

سُر معذور	١٩٤-٢٠٦
سُر ديسي	٢٠٧-٢٢١
سُر ڪوهياري	٢٢٢-٢٣٠
سُر حسيني	٢٣١-٢٥٢
سُر راڻو	٢٥٣-٢٧٠
سُر ليلان	٢٧١-٢٧٧
سُر ڪاموڏ	٢٧٨-٢٨٥
سُر سورٺ	٢٨٦-٢٩٣
سُر رپ	٢٩٤-٣٠٢
سُر پورب	٣٠٣-٣٠٧
سُر رامڪلي	٣٠٨-٣٣٠
سُر آسا	٣٣١-٣٤٨
سُر مارئي	٣٤٩-٣٧٧
سُر سنهڙي	٣٧٨-٤٠٣
سُر سارنگ	٤٠٤-٤١٢
سُر ڪيڏارو	٤١٣-٤٢١
سُر ڏناسري	٤٢٢-٤٣١
سُر شينه ڪيڏارو	٤٣٢-٤٣٤
سُر هير رانجهو	٤٣٥-٤٣٨
سُر بيراڳ هندي	٤٣٩-٤٤٧
سُر ڍول ماروي	٤٤٨-٤٤٩
سُر بسنت	٤٥٠-٤٥٠
ٿيهه اکري سسئي	٤٥١-٤٥٢
تمر فقير جو ڪلام	٤٥٣-٤٥٩
ڪلام فارسي	٤٦٠-٢٦٢

پبلشر نوٽ

شاهه عبداللطيف ڀٽائيءَ جو رسالو پنهنجي ٻوليءَ، توڙي فڪر ۾ اسان سنڌين جي لاءِ حيات جو پيغام آهي. جيستائين رسالو باقي آهي تيستائين اسان کي ڀٽڪائڻ ۽ مٽائڻ وارن جون ڪوششون هرگز ڪامياب نه ٿينديون. شاهه ڀٽائي رسالي کي "آيتون آهين" سڏيو، جيئن جيئن اسان انهيءَ رسالي مان آيتن جو پيغام ۽ فڪر پنهنجي لاءِ سرچشمو بڻائينداسون تيئن تيئن اسان جي انفرادي زندگي ۽ اجتماعي حيات ۽ شعور سگهارا ٿيندا ويندا. انهيءَ ڪري اسان سڀني ساڃاهه وندن جو فرض آهي ته جيڪي ماڻهو ڀٽائيءَ جي "آيتون آهين" واري فڪر ۽ شعور جي انحراف جي ڏڱ تي هلڻ جي ڪوشش ڪن ٿا، پنهنجي نئين نسل کي انهن واري چالبازين کان بچايون. اسان جي ڪيترن نسلن انهيءَ انحراف جي سزا ڀوڳي آهي ۽ هي دور وري آفاقي حقيقتن ۽ سچائين کي ابلاغ جي ذريعن سان پڌرو ڪري رهيو آهي ۽ اهي حقيقتون فڪر، دانش ۽ شعور کي جهنجهوڙي رهيون آهن. مرحوم شيخ اياز انهن حقيقتن جي آشڪاريءَ جو برملا اظهار ڪندي چيو هو ته "ڀٽائيءَ جو ڏڱ ٺيڪ آهي، ٻيا ورن وڪڙن وارا ڏڱ تو کي ڀٽڪائيندا رهندا."

اسان سنڌيڪا جي طرفان مسلسل ڪوشش پئي ڪئي آهي ته شاهه سائين جي رسالي کي عام ڪيون ۽ ان آفاقي پيغام کي سنڌ جي هر ماڻهوءَ تائين پهچايون. ان سلسلي ۾ لطيفيات جي حوالي سان سورهن ڪتابن جي مستقل سيريز ڇاپي چڪا آهيون.

هيءُ رسالو ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ جي لڳاتار عالمانه ڪوششن جو نرالو علمي شاهڪار آهي. بلوچ صاحب سالن جا سال علمي عرق ريزي ڪري شاهه جي رسالي جو مستند متن تيار ڪيو هو جيڪو ڏهن جلدن ۾ فڪر توڙي لغت جي تحقيق، تنقيد ۽ ٻين سان مختلف وقتن تي شايع ٿيندو رهيو. آخر ۾ ڊاڪٽر بلوچ صاحب پنهنجي حياتيءَ ۾ ئي شاهه جو ڪلام مستند متن ۽ رسالي جو ڪلام ڳڏائي ڪلچر ڊپارٽمينٽ جي تڏهوڪي سيڪريٽري محترم شمس جعفراڻي جي ذريعي 2009ع ۾ شايع ڪرايو، اها اشاعت سنڌ ۾ بيحد مقبول ٿي ۽ جلد ئي ناياب ٿي وئي.

هينئر ڊاڪٽر نبي بخش خان بلوچ يادگار ڪاميٽيءَ فيصلو ڪري هن رسالي جي اشاعت جو ذمو سنڌيڪا اڪيڊميءَ جي حوالي ڪيو آهي جنهن لاءِ اسان ڊاڪٽر بلوچ جي گهرڀاتين ۽ ڪاميٽيءَ جي سڀني ميمبرن جا بيحد شڪرگذار آهيون. خاص طور تي محترم پروفيسر محمد يوسف شيخ، سائين عبدالغفار سومري ۽ ڊاڪٽر بلوچ جي پوٽي جناب محمد راشد بلوچ هر مرحلي تي هن رسالي جي اشاعت لاءِ نگراني ۽ رابطي ڪاريءَ جا وڏا وڙ ڪيا.

اسان کي اميد آهي ته شاهه جي رسالي جو هي مستند متن شاهه جي عاشقن لاءِ فڪري رهنمائي، شخصي ۽ اجتماعي سڌاري ۽ قومي ترقيءَ جي لاءِ هڪ اهم ماخذ بڻبو جنهن سان موجوده دور جي نفسي مونجهارن، ويڳاڻپ ۽ ابتري جي خاتمي ۾ ڀرپور مدد ملي سگهندي.

نور احمد ميمڻ
چيئرمين
سنڌيڪا اڪيڊمي

شڪريي ادائي

هڪ ئي جلد ۾ سمايل هي شاهه جو رسالو، پنجاهه قلمي رسالن ۽ سورهن ڇاپي رسالن سان پيٽيل وڏي تحقيق آهي، جنهن ۾ سڀ سُر شامل آهن ۽ سچو ڪلام زيرن زبرن سان صحيح صورتَ ۾ بيهاريو ويو آهي. هن رسالي جي خوبي ۽ خصوصيت بابت گهڻو چوڻ جڳائي پر آءٌ ان ڪي ٿورن لفظن ۾ چوڻ چاهيان ٿو، حالانڪ شاهه صاحب چئي ويو آهي تہ "پلئہ پايو سچ، آچيندي لڄ مران." هي رسالو ٽن خاص خوبين سان سينگاريل آهي: ڪلام جي ڪاٿي جي لحاظ سان جامع آهي، صحت جي لحاظ سان مُستند آهي، ۽ تحقيق جي لحاظ سان معياري آهي.

هن ڪم ڪي ڪاميابيءَ تائين پهچائڻ ۾ پهريون ڪردار منهنجي پنهنجي ذوق ۽ جذبي جو آهي، پر ٻين بہ گهڻن سڄڻن مونکي سهارو پئي ڏنو آهي جن سڀني لاءِ منهنجي دل ۾ جايون آهن.

مونکي دلي خوشي ٿي آهي جو منهنجي حياتيءَ ۾ هي وڏو ڪشالو ۽ ڪارنامو پورو ٿيو جنهن سان شاهه عبداللطيف (رحہ) جهڙي عظيم انسان ۽ سندس الهامي ڪلام جو ڪنهن حد تائين حق ادا ٿيو. آءٌ هن ڪاميابي جي موقعي تي پنهنجي والد مرحوم علي محمد خان کي ياد ڪندي سندس شفقت ۽ محبت ڪي وڏي پيار سان ميڃان ٿو. آءٌ اڃان ڇهن مهينن ڪن جو ڇاول هوس جو هن سائين هي جهان ڇڏيو پر وڃڻ ويل وصيت ڪيائين تہ "منهنجي پٽ ڪي پڙهائجو." منهنجي چاچي مرحوم ولي محمد خان جا احسان جو اهو قول پاڙيائين ۽ آءٌ ايترو پڙهي پيس جو سندن مِهر ۽ محبت جي ساڃاهہ طور اڄ هي چند لفظ لکي سگهان ٿو.

هن موقعي تي خاص طرح، آءٌ جناب ڊاڪٽر عبدالغفار سومري جو ممنون آهيان جنهن شاهه جي رسالي بابت هن ڪان اڳ وڏي تحقيق وارن جلدن جي تياري توڙي ڇپائي ۾ مدد ڪئي، ۽ ان بابت وڏي تحقيقي رٿا جي ڪاميابيءَ تي پڪن پختن دليلن سان مقالو لکيو، ۽ هاڻي هن جامع مستند ۽ معياري رسالي جي اشاعت جو تعارف ڪرايو آهي.

علامہ آءِ - آءِ قاضي چيئر
سنڌ يونيورسٽي
حيدرآباد سنڌ
15- محرم 1429ھ
13 جنوري 2009ع

خادم العلم
نبي بخش
(ڊاڪٽر نبي بخش بلوچ)

[illegible]

شاهہ عبداللطيف ڀٽائيءَ رح تي
هڪ صديءَ کان هلندڙ تحقيق جي تڪميل

سنڌي ٻوليءَ جو عظيم شاعر شاهہ عبداللطيف ڀٽائي سال 1102ھ/1690ع ۾ ڄائو، ۽ 1165ھ/1752ع ۾ وفات ڪيائين. هو دنيا جي انهن ڳاڻ ڳڻين شاعرن مان آهي، جن پاڻ ڪاغذ قلم کڻي شاعري نہ ڪئي ۽ نہ وري ٻين کي چئي ان کي لکرايو، جيئن مولانا رومي، جنهن جي مثنوي ڇويهہ هزار شعرن تي مشتمل آهي، ان لاءِ روايت آهي تہ هو پاڻ شعر چوندو ويندو هو ۽ سندس خاص مصاحب اهو لکندا ويندا هئا. دراصل شاهہ لطيف جو سمورو ڪلام هڪ خاص ڪيفيت جي پيداوار هو، جيڪو سندس حاضريءَ ۾ ويٺل فقير ٻڌڻ ۽ ورجائڻ سبب ياد ڪري وٺندا هئا. اهو ان ڪري ممڪن هو ڇو تہ شاہ جي زندگيءَ ۾ ئي راڳ هڪ مستقل روايت ۽ رسم طور نظر اچي ٿو. اهو ئي سبب آهي جو شاهہ عبداللطيف لاءِ ٻہ ڏند ڪٿائون خاص طور تي مشهور ٿي ويون هڪڙي اها تہ هن پنهنجو سمورو ڪلام وفات کان اڳ ڪراڙ ڍنڍ ۾ ٻوڙائي ڇڏيو ۽ ٻي اها تہ هو اُمي يعني اڻپڙهيل هو. بهرحال، شاهہ جي شاعريءَ جو سندس زندگيءَ ۾ لکيل يا لکرايل مجموعو نہ مليو آهي ۽ پهريون مڪمل مجموعو ”گنج“ جي صورت ۾ ملي ٿو، جيڪو 1207ھ يعني شاهہ صاحب جي وفات کان ٻائيتاليهہ سال پوءِ جو لکيل آهي، جيئن ”گنج“ لفظ مان ظاهر آهي تہ اهو اهڙو مجموعو آهي، جنهن ۾ شاهہ جي ڪلام کان سواءِ سندس حاضريءَ ۾ ڳايل ٻين فارسي، هندي ۽ سرائيڪي يا پنجابي شاعرن جو ڪلام موجود نظر اچي ٿو. ”گنج“ جي خاص ڳالهہ اها آهي تہ شاهہ لطيف کي مثنوي روميءَ سان جيڪا محبت هئي، ان لحاظ کان گنج جي شروعات بہ مثنويءَ جي پهرئين شعر سان مناسبت رکندڙ بيت سان ڪئي وئي . مثنويءَ جو اهو شعر هن ريت آهي:

بشنو از ني چون حڪايت مي ڪند
و از جدائيها شڪايت مي ڪند

گنج جو پهريون بيت هن ريت آهي:

وڏيل تي وايون ڪري، ڪنل ڪُوڪاري
هن پن پنهنجا سارِيا، هوءَ هنجون هوتن لاءِ هاري

اهڙيءَ طرح ٻيا فارسي شاعر جن جو ڪلام گنج ۾ شامل آهي تن ۾ سنائي ۽ حافظ قابل ذڪر آهن. ازانسواءِ سنڌي اساسي شاعرن قاضي قادن، شاہ ڪريم، شاہ لطف الله ۽ شاہ عنايت رضويءَ جو ڪلام پڻ گڏيل آهي. شاہ جو رسالو پهريون ڀيرو مڪمل صورت ۾ سال 1283ھ/1867ع ۾ بمبئيءَ مان ليٿو پريس تي ڇپجي پڌرو ٿيو ۽ ان کان پوءِ لاڳيتو ڇپبو رهيو. تاهم ان کان اڳ يعني 1207ھ کان 1283ھ واري مني صديءَ جي عرصي دوران ٽوٽي ان کان پوءِ

شاهه جو رسالو پنهنجي عام مقبوليت سبب ويجهڙائيءَ واري زماني تائين قلمي صورت ۾ لکيو ۽ لکرايو ويو. بهرحال، وڏي ڳالهه اها ته انهن سڀني قلمي توڙي ڇاپي رسالن ۾ گهڻو اختلاف نظر اچي ٿو. مثلاً، 'پهرئين يا اوائلي دور وارا رسالا، جن کي 1207هه تائين شمار ڪجي ته اهي سڀ جا سڀ "سُر سسئيءَ" سان شروع ٿين ٿا. ليڪن 1250هه کان پوءِ وارا سڀ قلمي رسالا "سُرڪلياڻ" سان شروع ٿين ٿا. ٻي وڏي ڳالهه ته شروعاتي رسالن ۾ سواءِ "گنج" جي سڀني ۾ بيتن جو تعداد گهٽ گهٽ ۽ پوئين دور وارن رسالن ۾ اهو ٻيڻ تي پهچي ٿو. مثلاً: شروعاتي قلمي رسالن ۾ بيتن جو تعداد مشڪل سان ٻه هزار ۽ واين جو تعداد هڪ سو کان گهٽ آهي ته پوين رسالن ۾ اهو تعداد چار هزار بيت ۽ ٽي سو واين کان به وڌي وڃي ٿو. اهڙيءَ طرح ڪن قلمي نسخن ۾ سرن جو تعداد ٽيهه آهي ته ڪن ۾ وري اهو ڇٽيهن کان به مٿي آهي.

ساڳيءَ ريت ڇاپي رسالن جي حالت به ڪا بهتر ڪانه هئي. بمبئيءَ مان جيڪي رسالا ڇپيا، انهن ۾ به بيتن جو تعداد گهٽ وڌ ٿيندو رهيو. سال 1913 ۾ مرزا قليچ بيگ جي مرتب ڪيل رسالي ۾ بيتن جو تعداد 4163 ۽ وايون 240 آهن ته مطبع صفدري بمبئيءَ واري ڇاپي ۾ اهو انگ ترتيبوار 4187 ۽ 237 آهي. ڇاپي رسالن ۾ شايد اهو وڌ ۾ وڌ تعداد هو.

انهيءَ پس منظر ۾ شاهه جي رسالي تي پهريون ڀيرو جديد انداز ۾ تحقيق جو آغاز ويهين صديءَ جي ٽئين ڏهاڪي ۾ ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ ڪيو ۽ انهيءَ ڪم ۾ ڊاڪٽر عمر بن محمد دائود پوٽو ساڻس گڏ ٻانهن ٻيلي ٿي رهيو، جنهن جو پاڻ مقدمي ۾ کليءَ دل سان اعتراف ڪيو اٿس. ڊاڪٽر گربخشاڻي جيئن ته ولايت ۾ رهي ڊاڪٽريٽ جي ڊگري وٺي آيو هو، ان ڪري تحقيق جي جديد طريقن کان واقف هو. هن پهريون دفعو اهو محسوس ڪيو ته شاهه جي رسالي ۾ جيڪو ٻين شاعرن جو ڪلام آيل آهي،تنهن کي شاهه جي پنهنجي ڪلام کان الڳ ۽ ڌار ڪري نج شاهه جي ڪلام کي شايع ڪيو وڃي. انهيءَ تحقيق جي نتيجي ۾ پهريون جلد 1923ع ۾، ٻيو 1924ع ۾ ۽ ٽيون 1931ع ۾ شايع ٿيا. پهرئين جلد جي تياريءَ ۾ڇهن نسخن (ٻن قلمي ۽ ٻن ڇاپي)، ٻئي جلد ۾ هڪ وڌيڪ قلمي نسخي ۽ ٽئين جلد ۾ اڃا هڪ وڌيڪ قلمي نسخي کي سامهون رکيو ويو. بهرحال انهن ٽن جلدن ۾ ڪل ارڙهن سر مڪمل ٿي سگهيا. ليڪن وڏي ڳالهه هيءَ ته پهريون ڀيرو انهن سرن جي شرح به لکي وئي. گربخشاڻي اهو پهريون عالم هو، جنهنَ شاهه جي بيتن جي شرح يا سمجهاڻي پڻ ڏني ۽ اشتقاق ڪڍي، لفظن جون معنائون ڏنيون. ازان سواءِ هو پهريون شارح هو، جنهن مثنوي روميءَ جي حوالي سان شاهه جي وڌ ۾ وڌ بيتن جي قابل قدر سمجهاڻي پيش ڪئي. پر نهايت افسوس جي ڳالهه آهي ته اهوايڏو وڏو ڪم پايهءِ تڪميل تي نه پهچي سگهيو. جنهن جو ممڪن سبب اهو ٿي هو ته ان وقت جي ادبي حلقن، هندو توڙي مسلمانن طرفان مٿس سخت تنقيد ڪئي وئي.

شاهه جي رسالي تي اها غير مڪمل تحقيق ٿي هئي، جو 1951ع ڌاري "سنڌي ادبي بورڊ طرفان اهو ڪم نئين سر ڊاڪٽر دائود پوٽي جي حوالي ڪيو ويو. جيئن هو پنهنجي هڪ مضمون ۾ لکي ٿو ته هن اهو ڪم 1952ع ۾ ڀٽ شاهه تي گنج شريف جي ڀيٽ ڪرڻ سان شروع ڪيو ۽ ان جون مختلف پڙهڻيون مرزا قليچ بيگ واري ڇاپي نسخي ۾ درج ڪندو ويندو هو. سال 1958ع جي ماهنامه نئين زندگي جي هڪ مضمون ۾ ڊاڪٽر دائود پوٽي لکيو ته هن وقت تائين يعني گذريل نون سالن ۾ شاهه جي رسالي جا تقريباً ٽيهه قلمي نسخا ڀيٽي چڪو آهيان. ليڪن اوچتو ڊاڪٽر دائود پوٽي نومبر 1958ع ۾ رحلت ڪئي ۽ اهو ڪم ائين غير مڪمل رهجي ويو.

ڊاڪٽر دائود پوٽي جي وفات کان پوءِ اهو احساس پاڻ وڌيڪ شدت سان ظاهر ٿيڻ لڳو ته شاهه جي رسالي تي هلندڙ تحقيق کي ڪيئن مڪمل ڪيو وڃي. آخر 1966ع ۾ ڀٽ شاهه ثقافتي مرڪز ڪميٽي ان ڪم جي اهميت کي محسوس ڪندي اهو ڪم ڊاڪٽر بلوچ صاحب جي هڪ پيش ڪيل تجويز جي روشني ۾ سندس حوالي ڪيو. ڊاڪٽر بلوچ جي لکڻ موجب اهو ڪم ٻن مرحلن ۾ مڪمل ٿيڻو هو. پهرئين مرحلي اندر شاهه جي رسالي ۽ سوانح بابت ماخذ

ڳولي تحقيقي انداز ۾ شايع ڪرڻا هئا. ٻئي مرحلي ۾ شاهه جي رسالي جي "جامع، مستند ۽ معياري متن" کي مڪمل ڪرڻ هو. ٽيئين مرحلي دوران تحقيق ڪندي شاهه جي رسالي جا ٽن قسمن جا متن معلوم ٿيا، جيڪي تحقيقي انداز ۾ ڇاپي پڌرا ڪيا ويا تہ ٻيلي مستقبل ۾ حوالي جي لاءِ اهي بہ هر محقق جي آڏو هجن.

(الف) سال 1969ع ۾برٽش ميوزيم ۾ رکيل شاهه جي رسالي جي اوائلي نسخي کي شايع ڪيو ويو، جنهن کي ڊاڪٽر گربخشاڻي پنهنجي غير مڪمل تحقيق ۾ پڻ استعمال ڪيو هو. اهو نسخو گنج کان اڳ يعني ٻارهين صديءَ جي آخر جو آهي.

(ب) سال 1974ع ۾ راڳنامي جي روايت يعني سرڪلياڻ سان شروع ٿيندڙ 69-1270ھ دوران لکيل ٽن قلمي نسخن کي پيڙهہ بڻائي هڪ مثالي متن شايع ڪيو ويو ۽ حاشين ۾ مختلف پڙهڻيون ڏنيون ويون.

(ج) سال 1977ع ۾ سرسسئيءَ سان شروع ٿيندڙ اوائلي دور (1165-1207ھ) جي ڏهن قلمي نسخن کي پيڙهہ بڻائي هڪ ٻيو مثالي متن شايع ڪيو ويو.

ڪم جي ٻئي مرحلي جي شروعات 1980ع ۾ ڪئي وئي، پر خود ڊاڪٽر بلوچ جي لکڻ موجب ڪم جي رفتار ڪيترن سببن ڪري سست رهي. آخر سال 1989ع ۾ "شاهه جو رسالو" يعني "شاهه جو ڪلام" جو پهريون جلد منظر عام تي آيو، جنهن ۾ سرڪلياڻ ۽ يمن ڪلياڻ جي معياري متن، بيت ۽ سمجهاڻيءَ کان سواءِ شاهه لطيف جي سوانح تي جديد تحقيقي انداز ۾ روشني وڌي وئي ۽ هر نئين ڳالهه جي سند پيش ڪئي وئي. ان کان سواءِ انهن ٻنهي سرن جي سنڌي نثر ۾ سمجهاڻي يا شرح پڻ هر بيت جي آڏو ڏني وئي. شاهه جي ڪلام جو ٻيو جلد، جنهن ۾ چار سر شامل هئا، ٽن سالن جي وقفي کان پوءِ 1992ع ۾ ڇپجي پڌرو ٿيو. اهي ٻئي جلد ڀٽ شاهه ثقافتي مرڪز ڪاميٽي تحت سنڌ ڪلچر ڊپارٽمينٽ طرفان شايع ٿيا.

سال 1994ع ۾ جڏهن حيدرآباد ڊويزن جي ڪمشنر مقرر ٿيڻ سبب ڀٽ شاهه ثقافتي مرڪز جي چيئرمين جي ذميواري مون تي عائد ٿي تہ مون شاهه صاحب جي ڪلام سان گهري عقيدت سبب هن ڪم کي هر لحاظ سان اوليت ڏني. مون کي هن ڳالهہ جو فڪر هو تہ جيڪڏهن ٽن جلدن تي تحقيق ۽ تياريءَ ۾ ڏهاڪو سال صرف ٿيا هئا تہ پوءِ ڪل رٿيل ڏهن جلدن يعني باقي ستن جلدن جي تياريءَ ۾ ڪيترو وقت لڳندو! آخر ڊاڪٽر صاحب سان مشوري ڪانپوءِ فيصلو ٿيو تہ جيڪڏهن گهربل وسيلا مهيا ڪري ڏنا وڃن تہ اهو ڪم تيزيءَ سان اڪلائي سگهبو. نتيجي طور مون پنهنجي انتظامي صلاحيتن کان ڪم وٺندي ڊاڪٽر صاحب کي گهربل وسلا مهيا ڪري ڏيڻ جو بندوبست ڪيو ۽ ان کان پوءِ رسالي جا باقي ڇهہ جلد "علامہ قاضي رسالو تحقيقي رٿا" هيٺ شايع ٿيا. اهڙيءَ طرح آخرڪار "شاهه عبداللطيف جو ڪلام" ۽ "رسالي جو ڪلام" صحيح صورت ۾ سال 1999ع ۾ منظر عام تي آيا. بقول ڊاڪٽر صاحب "ٽيهن سالن جي تحقيق ۽ پنجاهہ قلمي ۽ سورهن ڇاپي رسالن جي مطالعي ۽ پيٽ" سان، شاهه جو پنهنجو ڪلام زيرن زبرن سان، صحيح صورت ۾ معياري ترتيب ۽ معنيٰ سميت پڌرو ٿيو. رسالي جي آخري ڏهين جلد ۾ اهو ڪلام، جيڪو تحقيق جي نتيجي ۾ شاهه جو پنهنجو ڪلام ثابت نہ ٿيو، اُهو "رسالي جو ڪلام" تحت شايع ڪيو ويو، جنهن لاءِ تفصيلي مقدمي تحت علمي ۽ ادبي تنقيد جا معيار واضح ڪيا ويا ۽ هر بيت لاءِ سبب ۽ سمجهاڻي ڏني وئي تہ اهو چو شاهه جو ڪلام نٿو ٿي سگهي يا اها وائي شاهه جو ڪلام ناهي. ڏنل وچور موجب انڪل بہ هزار ۽ هڪ سو اسي بيت ۽ هڪ سو چاليهہ وايون شاهه جو پنهنجو ڪلام ثابت نہ ٿيا، ظاهر آهي تہ اهو ڪلام مختلف رسالن ۾ شامل هو. مطلب تہ ان تحقيق جي نتيجي ۾ شاهه جي پنهنجي ڪلام جو ڪل تعداد بيتن ۽ واين سميت ٽي هزار ٽي سؤ ويهن جي لڳ ڀڳ بيٺو.

ڊاڪٽر صاحب رسالي جو هڪ پورو جلد رسالي جي لغت لاءِ وقف ڪيو جنهن ۾ انوکن لفظن، اصطلاحن، عبارتن، فقرن ۽ جملن جي معنيٰ ڏني وئي ۽ انهن جو انداز ويهن هزارن کان مٿي آهي. هن جلد کي ڇپائڻ جو اعزاز

"سنڌي ٻوليءَ جي بااختيار اداري" کي حاصل ٿيو. اهو جلد "روشني" جي نالي سال 2002ع ۾ منظر عام تي اچي چڪو آهي. اهڙيءَ طرح ڏهن جلدن ۾ شاهه تي هلندڙ تحقيق هر لحاظ سان مڪمل ٿي.

هتي تحقيق جي بنيادي اصلن کان واقفيت رکندڙ هر شخص اهو سوال ڪري سگهي ٿو ته پلا پرک جا اهي ڪهڙا معيار يا بنياد آهن،جن کي ڪسوٽي بنائي اهو فيصلو ڪري سگهجي ٿو، يا ڪيو ويو آهي، ته هيءُ شاهه جو ڪلام آهي يا ٿي سگهي ٿو ۽ هيءُ شاهه جو ڪلام ناهي يا نٿو ٿي سگهي؟ ڊاڪٽر صاحب اهي معيار هيٺينءَ ريت مقرر ڪيا آهن:

(1) رسالن جي تعداد جو معيار

(2) رسالن جي قدامت جو معيار

(3) رسالن جي پيٽ جومعيار

(4) ٻوليءَ جو معيار

(5) شاعريءَ جو معيار

(6) اعليٰ فهم ۽ فڪر جو معيار

ظاهر آهي ته اهڙو بيت جيڪو سيني رسالن ۾ موجود هجي ته اهو هر صورت ۾ شاهه جو ڪلام چئبو. ائين تحقيق جي ميدان ۾ ماخذ جي قدامت کي وڏ ۾ وڏ اهميت حاصل آهي يعني جيڪو شاعر يا مصنف جي زندگيءَ يا دور کي ويجهي ۾ ويجهو هجي. گهڻن رسالن جي پيٽ سان وڌيڪ صحيح پڙهڻي اختيار ڪري سگهجي ٿي. باقي ٽي معيار داخلي نوعيت جا آهن جن جي اهميت کان پڻ ڪوئي انڪار ڪري نٿو سگهي، جو ته اهي علمي دنيا ۾ مڃيل آهن.

انهن معيارن کي ڪيئن ۽ ڪهڙيءَ ريت استعمال ڪيو ويو آهي، ان وضاحت جي هتي گنجائش ناهي، البت ڊاڪٽر صاحب پنهنجي طرفان انهن تي تفصيلي روشني وڌي آهي. ليڪن اهو طئي آهي ته مستقبل جي ڪنهن به محقق يا تنقيد نگار کي انهن معيارن کي ٿي جاچڻو پوندو يا انهن تي تنقيدي نظر وجهڻي پوندي ته اهي ڪيتري قدر جديد تحقيق جي بنيادي اصولن مطابق آهن ۽ انهن جي ڪهڙي افاديت آهي.

شاهه جي رسالي بابت ذري گهٽ هڪ صديءَ تي ڦهليل انهيءَ تحقيق جي ايڏي پس منظر بيان ڪرڻ جو مقصد صرف اهو هو ته جنهن جديد تحقيق جو آغاز ويهين صديءَ جي شروع ۾ ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ ڪيو، اها تحقيق ايڏن مرحلن مان گذرڻ کان پوءِ، ويهين صديءَ جي آخر ۾ ڊاڪٽر بلوچ جي هٿان ٽيهن سالن جي مسلسل محنت سان رسالي جي ڏهن جلدن ۾ پايهءِ تڪميل تي پهتي.

جيتوڻيڪ عام طور ائين سمجهيو وڃي ٿو ته ڪابه تحقيق حرف آخر نه هوندي آهي، پر اها به حقيقت آهي ته تحقيق جي دنيا ۾ ڪي شيون حرف آخر ثابت ٿيون آهن. اسان هتي صرف هڪ مثال تي اڪتفا ڪريون ٿا. مثنوي مولانا روميءَ جي سلسلي ۾ علمي دنيا ان حقيقت کان واقف آهي ۽ هينئر دنيا جا اڪثر محقق ان تي متفق آهن ته مثنويءَ جو اهو مستند متن (Critical Text) جيڪو مشهور مستشرق آر. اي. نڪلسن 1925ع کان 1940ع يعني پندرهن سالن جي مسلسل محنت ۽ عرقريزيءَ کان پوءِ تيار ڪيو، اهو حرف آخر آهي. ياد رکڻ گهرجي ته مولانا روميءَ 672ھ/1274ع ۾ وفات ڪئي ۽ هيءُ متن گويا ڇهن صدين کان وڌيڪ عرصي بعد مرتب ڪيو ويو. نڪلسن نه رڳو اهي ڇهه دفتر ايڊٽ ڪيا، بلڪ انهن جو انگريزيءَ ۾ ترجمو به ڪيو ۽ ٻن جلدن ۾ ضروري تشريح ۽ حوالا ڏنا. اڄ علمي دنيا ۾، ويندي ايران سوڌو، نڪلسن جو تصحيح شده ايڊيشن هڪ ڪلاسڪ (Classic) جي حيثيت رکي ٿو ۽ ان جو ئي حوالو معتبر ليکيو وڃي ٿو.

آخر ۾ هن ڳالهه جي وضاحت ڪري ڇڏجي ته شاهه جي رسالي جو هيءُ متن ان ڪري جامع آهي ڇاڪاڻ ته هن تحقيق دوران هڪ وڏو انگ يعني ڪل ائهٺ رسالا مطالعي هيٺ آندا ويا، جن مان ڇائيتاليهه قلمي ۽ ٻاويهه ڇاپي رسالا

آهن. جديد تحقيق جي اصولن موجب قلمي مواد کي بنيادي ماخذ (Primary Source) ۽ ڇپيل مواد کي ثانوي ماخذ (Secondary Source) جي حيثيت ۾ استعمال ڪيو ويو آهي. ٻيو تہ انهن سڀني رسالن جون اختلافي پڙهڻيون بہ ڏنيون ويون آهن. ان لحاظ کان جنهن شخص وٽ رسالي جا ڏهہ جلد آهن، ان وٽ ڄڻ اهي سڀ رسالا موجود آهن، جيڪي گذريل ٻن صدين دوران لکيا يا ڇاپيا ويا، جنهن ڪري هو انهن رسالن جي تقابلي مطالعي کان پوءِ پنهنجي راءِ پڻ قائم ڪري سگهي ٿو. مستند ان ڪري، ڇاڪاڻ تہ جيڪا پڙهڻي اختيار ڪئي وئي آهي ۽ ان جي مقابلي ۾ ٻي جنهن کي ڇڏي ڏنو ويو آهي، ان جي شاهدي يا سند ڏني وئي آهي. معياري ان ڪري، ڇاڪاڻ تہ هر بيت کي مقرر ڪيل معيار يا ڪسوٽيءَ تي پرکيو ويو آهي ۽ ڪنهن پڙهڻيءَ کي اختيار ڪرڻ وقت اهو سبب يا سمجهاڻي ڏني وئي آهي تہ اها پڙهڻي ڇو اختيار ڪجي ٿي يا هي بيت ڪهڙي معيار جي لحاظ کان شاهہ جو بيت نہ آهي.

تحقيق جا ڪي اهم نتيجا:

(1) هن تحقيق کان اڳ عام طور اهو سمجهيو ٿي ويو تہ شاهہ جو رسالو سرڪلياڻ سان شروع ٿئي ٿو. پر هن تحقيق جي نتيجي ۾ معلوم ٿيو تہ اوائلي رسالا، جيڪي شاهہ جي وفات کان پوءِ ۽ ٽيرهين صديءَ جي شروع تائين لکيا ويا، اهي سڀ سرسسئيءَ سان شروع ٿيندڙ هئا. 1207ھ ۾ لکيل ”گنج“ هن سلسلي جو اوائلي نہ پر آخري رسالو هو.

(2) شاهہ عبداللطيف بابت پهريون دفعو سائنسي انداز ۾ کوجنا ڪري معتبر سوانح عمري مرتب ڪئي وئي، جيڪا ڏند ڪٿائي انداز کان پاڪ آهي. پهريون دفعو شاهہ لطيف جي ڄمڻ جي صحيح هنڌ جي نشاندهي ڪئي وئي، ڇو تہ هن کان اڳ سڀئي سوانح نگار شاهہ جي امڙ جي باري ۾ غلط فهميءَ جو شڪار هئا. اهي سڀ هالا پراڻا جي مخدوم عربي يا شاهہ دياڻي کي شاهہ لطيف جو نانو قرار ڏين ٿا. جيتوڻيڪ اهو بزرگ شاهہ لطيف کان لڳ ڀڳ هڪ صدي اڳ ٿي گذريو.

(3) شاهہ لطيف جي راڳ جي باري ۾ پهريون دفعو تحقيقات مڪمل ڪئي وئي تہ 1144ھ کان پوءِ شاهہ تي راڳ جو باقاعده سلسلو شروع ٿيو، جيڪو اڄ تائين قائم آهي. شاهہ جي راڳ کي سائنسي انداز ۾ سمجهڻ جي ڪوشش ڪئي وئي ۽ اهو نتيجو قائم ڪيو ويو تہ اهو راڳ هندوستاني موسيقيءَ جو حصو ناهي، بلڪ شاهہ لطيف پنهنجي راڳ واري روايت جو پاڻ موجد آهي، جيڪا هڪ قسم جي لوڪ موسيقي آهي، جنهن ۾ آواز جي موسيقيءَ جي بجاءِ لفظن جي موسيقي بنيادي حيثيت رکي ٿي.

(4) سنڌ جي مختلف علائقن ٿر، ڪاڇي، ڪوهستان ۽ ساموندي علائقي يا ڪاري جي سڃاڻ سگهڙن سان ملاقاتن کان سواءِ شاهہ جي ڪلام جي ڄاڻو فقيرن ۽ پارکن سان وقت بوقت رهاڻيون ڪري شاهہ جي ڪلام ۾ آندل ڪيترن انوکن لفظن ۽ اصطلاحن جي صحيح معنيٰ ۽ مطلب معلوم ڪيو ويو آهي. جيڪو لغت جي ڪتابن ۾ قطعي موجود نہ هو. انهيءَ قيمت معلومات هٿ ڪرڻ جو عرصو لڳ ڀڳ اڌ صديءَ تي ڦهليل آهي. علمي تحقيق جو هيءُ نئون انداز هن کان اڳ سنڌ ۾ ناپيد هو.

(5) هن تحقيق ذريعي پهريون ڀيرو شاهہ جي رسالي جي تاريخ کي اجاگر ڪيو ويو آهي تہ رسالن لکڻ جي شروعات ڪيئن ۽ ڪڏهن ٿي، جدا جدا هنڌن ۽ وقتن تي جيڪي رسالا لکيا ويا، تن مان ڪهڙا اصل ۽ ڪهڙا نقل آهن. گويا شاهہ جي وفات کان پوءِ اسان جي دور تائين اها رسالي جي ٻن سؤ سالن جي تاريخ آهي، جنهن سان رسالي کي سمجهڻ جو هڪ نئون باب کلي ٿو.

(6) شاهہ جي رسالي ۾ آيل ڪيترن ئي لفظن ۽ مڪانن جي نالي جي پهريون ڀيرو درست پڙهڻي قائم ڪئي وئي، جيڪا هن کان اڳ حيرت انگيز نموني ۾ غلط طور رائج هئي. هتي فقط چند مثالن تي اڪتفا ڪجي ٿي. سريمن ڪلياڻ جو هڪ بيت آهي:

او قابيل، اکين ۾ توکي ٻاري ٻان
اپو اڳرايون ڪرين، ماڳ هٽيو مستان
جانب تون زيان، اکين سين ايذا ڪرين.

لاڳيتو ڇئن بيتن ۾ اهو ساڳيو لفظ 'اوقابيل' آيو آهي ۽ ان جي معنيٰ ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ حضرت آدم ع جو پٽ قابيل ورتي آهي، جنهن پنهنجي ڀاءُ هابيل کي قتل ڪيو هو، يعني هتي شاهہ صاحب محبوب کي قابيل يعني قاتل سڏي ٿو. اها ساڳي پڙهڻي ۽ ساڳي معنيٰ غلام محمد شاهواڻيءَ، ڪلياڻ آڏواڻيءَ ۽ عثمان علي انصاريءَ جي رسالن ۾ ملي ٿي، جن گهڻي ڀاڱي گربخشاڻيءَ جو تتبع ڪيو آهي. دراصل اهو لفظ 'عقابيل' يعني عقابي اکين جي معنيٰ ۾ آيل آهي ۽ بمبئيءَ واري ڇاپي ۾ بہ ائين آيل آهي. ڪاڏي اکيون ۽ ڪاڏي قابيل!

ٻيو مثال سرسامونڊيءَ جو هيٺيون بيت آهي:

بندر ديسان ديس، ملهہ نہ ملي وار يئين
فقيراڻي ويس، املهہ ڏينڻ اتورئا.

ڊاڪٽر گربخشاڻي شاهواڻي، آڏواڻي ۽ انصاري 'ملي واريئين' جي معنيٰ ڪئي آهي تہ واري سان نٿو ملي يا واريءَ جي داڻن يعني ڪوڙي ڪچ تي نٿو ملي. جڏهن تہ اصل لفظ جيئن ڊاڪٽر صاحب پڙهڻ جي ڪوشش ڪئي آهي، اهو ملي بار يا مالا بار آهي. شاعر جو مطلب آهي تہ هر ملڪ ۾ بندر آهن، پر مالابارجهڙا بندر ڪي ٻيا ناهن. اهي بندر شايد ان زماني ۾ وڏيڪ نفعي ڪمائڻ لاءِ مشهور هوندا هئا. سرسريراڳ ۽ سرسامونڊيءَ ۾ پوربندر، عدن ۽ لڪا بندرن جا نالا پڻ ملن ٿاجتي سنڌ جا سوداگر وڻج واپار لاءِ ويندا هئا.

(7) اها حقيقت تسليم شده آهي تہ شاهہ لطيف کي مثنوي روميءَ ۽ ان جي فڪر سان وڏي مناسبت آهي. مولانا رومي دنيا جو اهو واحد شاعر آهي، جنهن جو ڇهہ دفعا نالو ڪٺي شاهہ لطيف حسن ۽ عشق بابت سندس خيالن کي ساراهيو آهي. جيئن تہ:

طالب قصر، سونهن سر، اي‌ءَ روميءَ جي رهاڻ،
پهرين وڃائڻ پاڻ، پسڻ پوءِ پرين کي.

ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ توڙي ڪانئس پوءِ شاهواڻي، آڏواڻي ۽ انصاريءَ سريمن ڪلياڻ ۾ شاهہ جي رسالي جو هيٺيون مشهور بيت شاهہ جو ڪلام سمجهي آندو آهي.

عاشق عزازيل، ٻيا مڙيئي سڏڙيا.
منجهان سڪ سبيل، لعنتي لعل ٿيو.

ڊاڪٽر بلوچ هن بيت کي شاهہ جو ڪلام نٿو سمجهي، تنهنڪري ان کي شاهہ جي ڪلام ۾ نہ بلڪ رسالي جي ڪلام ۾ داخل ڪيو اٿس ۽ ان لاءِ سبب ڄاڻايو اٿس تہ اهو بيت اوائلي دور جي گهڻن رسالن ۾ ڪونهي. ٻي وضاحت اها ڪئي اٿس تہ عزازيل دراصل تڪبر ڪيو هو، ان ڪري پوءِ ملعون ٿي ويو. بهرحال ڊاڪٽر صاحب جي راءِ آهي تہ هي بيت ڪنهن سالڪ فقير شاهہ صاحب کان پوءِ چيو، جيڪو رسالي ۾ داخل ٿي ويو.

اچو تہ هن بيت کي مثنوي روميءَ جي فکر جي روشنيءَ ۾ ڏسون، جو تہ شيطان کي مثنويءَ ۾ ڪيترا ڀيرا بحث هيٺ آندو ويو آهي. دفتر چوٿين ۾ رومي چوي ٿو:

داند او کو نيکبخت و محرم است
زيرکي ز ابليس و عشق از آدم است

يعني "جيڪو نيڪبخت ۽ محرم راز آهي اهو ڄاڻي ٿو تہ هوشياري يا چالاڪي ڪم شيطان يا عزازيل جو آهي، پر عشق ڪم انسان جو آهي."

گويا روميءَ جي فڪر مطابق عشق انسان جي خصوصيت آهي ۽ نہ ابليس جي، جنهن پنهنجي خالق سان اهو بحث ڪيو هو تہ آءٌ انسان کان بهتر آهيان، ڇو تہ آءٌ باھ جي پيدائش آهيان ۽ انسان مٽيءَ جي پيدائش آهي. اهائي تہ سندس دليل بازي هئي، جنهنڪري تڙيل بڻجي ويو. حقيقت ۾ سڀني صوفين انسان کي ئي عشق جو محور قرار ڏنو آهي. ان لحاظ کان ڏسجي تہ شاھ لطيف اهڙو شعر ڪيئن ٿي چئي سگهيو، جيڪو صوفين جي عام مڃيل تعليمات جي خلاف هجي. اهو وري انڪري بہ تہ شاھ لطيف جو ڪلام شطحيات کان پاڪ آهي. هاڻي ڏسو تہ ڊاڪٽر صاحب جيڪو نتيجو صرف بيروني شاهدين جي آڌار تي قائم ڪيو آهي، اهو شاھ جي ڪلام جي فڪري يا اندروني شاهدين تي ڪيئن پورو بيهي ٿو.

سريمن ڪلياڻ ۾ شاھ لطيف جو هڪ مستند بيت آهي، جنهن ۾ عزازيل جو نالو ورتل آهي ۽ اهو بيت سڀني رسالن ۾ هن ريت موجود آهي:

اکر پڙهي اياڳيا، قاضي ٿئين ڪٿاءُ،
جٺن پيرٺين ۽ پائيين، ايڏنهن ايئن نہ آءٌ،
ان سرڪيءَ سندو ساءُ، پڇج عزازيل کي.

هن بيت ۾ شاھ لطيف انهيءَ انسان کي نياڳو قرار ڏئي ٿو، جيڪو ٿورو پڙهي، پاڻ کي عقل ڪل يعني فيصلي ڪرڻ واري حيثيت ڏئي ٿو يا قاضي سمجهي ٿو. هو هدايت ڪري ٿو تہ پاڻ کي هر وقت صحيح سمجهڻ ۽ ان تي غرور ڪرڻ واري عادت جي ويجهو بہ نہ وڃڻ کپي. آخري سٽ ۾ واضح ڪري ٿو تہ انهيءَ پاڻ کي صحيح ڀانئڻ واري سزا جو مزو عزازيل چکيو. تڏهن تہ ابليس ۽ شيطان جو لقب مليس، تو کي بہ ان مان سبق سکڻ کپي. هاڻي ظاهر آهي تہ هن بيت ۾ عزازيل يعني شيطان جي عمل جي سخت مذمت ڪيل آهي ۽ ٻين کي ان کان بچڻ جي هدايت ڪئي وئي آهي. عام رسالن ۾ هيءُ بيت مٿي ڄاڻايل عاشق عزازيل واري بيت سان گڏ رکيل آهي. ڏسو گربخشاڻي، شاهواڻي، آڏواڻي ۽ انصاريءَ وارا رسالا. هينئر واضح ٿي ويو تہ ٻنهي بيتن جي معنيٰ ۾سڌو سنئون تضاد آهي. ائين ٿي نٿو سگهي تہ هڪ بيت ۾ شاھ صاحبُ جهڙو اعليٰ شعور رکندڙ شاعر، شيطان جي عمل جي مذمت ڪري ۽ ٻئي بيت ۾ وري ان کي اصل عاشق قرار ڏئي.

(8) ڊاڪٽر صاحب جي تحقيق جي نتيجي ۾ ڇاپي رسالن ۾ ڪي اهڙيون فاش غلطيون نظر آيون آهن، جن جي هن کان اڳ ڪنهن بہ نشاندهي نہ ڪئي آهي. مثلاً: هيٺ ڄاڻايل اٺ وايون، جيڪي شاھ جي ناليٰ ۾ ڏاڍيون مقبول آهن، سڀ کان پهريائين ٽرمپ جي ڇاپي رسالي ۾ آيل آهن.

1- منڊ پيئندي مون ساڄن صحيح سڃاتو (سرڪلياڻ)
2- ٽيندو تن طبيب، دارون منهنجي درد جو (سرڪلياڻ)
3- دوست پيهي در آيو، ٽيو ملڻ جو سعيو (سريمن ڪلياڻ)
4- يار سڄڻ جي فراق ڙي جيڏيون آئا مازي (سريمن ڪلياڻ)

5- چوري چڙم چپرين، پاروچل پانهي (سرديسي)
6- آءُ راتا رهه رات، تنهنجي چانگي کي چندن چاريان (مومل راڻو)
7- کيئن کريان ڪاڏي وڃان، مون کي سوڏو سجهه نه ڏي (مومل راڻو)
8- جيڪس جهليا مڇ، گهاتو گهر نه آئيا (سرگهاتو)

اهي اٺ ئي وايون پهريون دفعو ڊاڪٽر گربخشاڻيءَ ٽرمپ جي رسالي تان پنهنجي رسالي ۾ شامل ڪيون، جنهن کان پوءِ شاهواڻي، آڏواڻي ۽ انصاريءَ جي مرتب ڪيل رسالن ۾ پڻ اچي ويون. جڏهن ته حقيقت اها آهي ته اهي وايون ٻئي ڪنهن به اڳئين قلمي رسالي ۾ موجود نه آهن،بلڪ بمبئيءَ مان ڇپيل رسالن ۾ به ناهن. ڊاڪٽر صاحب جي تحقيق موجب اهي وايون دراصل انهيءَ منشيءَ جون ٺاهيل آهن، جنهن کان ٽرمپ صاحب رسالي جو متن تيار ڪرايو هو. هن جڏهن ڏٺو ته باقي ٻين سڀني سرن جي آخر ۾ وايون موجود آهن، پر ڪن سرن ۾ ڪونهن ته هن اهي پاڻ ٺاهي ڪسر پوري ڪري ڇڏي! اهڙيءَ طرح اندازا پاهڻ واين جي آخر ۾ "اديون عبداللطيف چئي" واريون مصراعون به وڌائي ڇڏيائين، جيڪي هن کان اڳ ڪنهن به قلمي رسالي ۾ ڪونه هيون.

هن ايڏي ساري ڊيگهه يا تقرير ڪرڻ جو مقصد صرف اهو واضح ڪرڻ هو ته شاهه جي رسالي تي ٿيل هيءَ تحقيق سنڌي ادب ۽ ٻوليءَ جي تاريخ ۾ هڪ شاهڪار علمي ڪارنامو ۽ بيش بها اضافو آهي،جنهن جي جيتري به پذيرائي ڪجي، اوتري گهٽ آهي. علمي دنيا ۾ اهڙا ڪارناما گهٽ ملن ٿا، جو ته قدرت جي مهرباني کان سواءِ اهي سرانجام نٿا ڏئي سگهجن. سنڌي ادب جي اها وڏي خوشقسمتي آهي،جو ڊاڪٽر بلوچ جي صورت ۾ سنڌ کي اهڙو محقق مليو جنهن سالن جا سال پيار جو پورهيو ڪري علمي ۽ اعليٰ تحقيق جو اهڙو شاهڪار سنڌ وارن کي پيش ڪيو.

جيئن مٿي ذڪر ٿي چڪو ته 'شاهه جو رسالو' 'شاهه جو ڪلام' ۽ 'شاهه جو رسالو' 'رسالي جو ڪلام' هن کان اڳ سال 1999ع 1998ع ۾ ڌار ڌار جدا ڪتابن جي صورت ۾ شايع ٿي چڪا آهن. پر ضرورت ان ڳالهه جي هئي ته اهي ٻئي گڏ هڪ ڪتاب جي صورت ۾ شايع ڪجن ته جيئن پڙهندڙ ۽ محقق ساڳئي وقت شاهه جي پنهنجي اعليٰ فهم ۽ فڪر واري شاعريءَ مان مستفيد ٿين، اتي انهن شاعرن جو ڪلام جيڪو شاهه صاحب پاڻ ٻڌو ۽ ٻڌرايو يا جيڪو پاڻ پسند ڪيو يا ڪانئس پوءِ ڪن فقيرن سنڌس نالي ڪري ڇڏيو، اهو پڻ هر وقت سنڌن آڏو رهي، جو ته اهو ڪلام پڻ شاهه جي فڪر کي سمجهڻ لاءِ پنهنجي اهميت رکي ٿو. هاڻي اهو سڀ ڪجهه هن هڪ ڪتاب يا جلد ۾ شامل آهي. هن سان ان غلط فهميءَ جو پڻ ازالو ٿي ويندو جنهن تحت اها مهم هلائي وئي آهي ته ڊاڪٽر بلوچ شاهه صاحب جو ڪيترو صحيح ۽ حقيقي ڪلام رسالي مان خارج ڪري ڇڏيو آهي.

هن ڪتاب ۾ منهنجي پنهنجي ذاتي خيال ۾ ٻن اهم اضافن جي ضرورت باقي رهندي. پهريون ته جن چاهڻ يعني پنجاهه قلمي ۽ سورهن ڇپيل رسالن تي هن تحقيق جو مدار آهي، جديد تحقيق جي اصولن موجب انهن جون جيڪي اختلافي پڙهڻيون (Variants) بيتن کان پوءِ آخر ۾ رکيون ويون آهن سي هن جلد جي آخر ۾ به اچڻ گهرجي. ان صورت ۾ واقعي اهو هڪ رسالو نه پر چاهڻ رسالن جي برابر هوندو. گويا پڙهندڙ ۽ محقق وٽ گذريل ٻن سؤ سالن دوران لکيل ۽ ڇپيل رسالن جو مواد هر وقت آڏو هوندو. ٻي ضرورت بيتن جي جامع ڏسٽي (Index) مرتب ڪرڻ آهي، جنهن سان ڪنهن به بيت کي آسانيءَ سان ڳولي سگهجي.

بنگلو سيڪريٽري.7، باٿ آئيلينڊ
ڪراچي، سنڌ
12 ڊسمبر 13/2008 ذوالحج 1429هه

ڊاڪٽر عبدالغفار سومرو

مهاڳ

ٽيهن سالن (١٩٦٦- ١٩٩٦ع) جي مسلسل محنت ۽ مطالعي سان، 'شاهه جي رسالي' جو مستند معياري متن تيار ڪيو ويو ۽ شاهه عبداللطيف رحه جي سوانح، ڪلام ۽ فڪر بابت تحقيق کي توڙ تائين پهچايو ويو. ان مقصد لاءِ جدا جدا فقيرن جا لکيل "شاهه جا رسالا"، سنڌ ۾ توڙي سنڌ کان ٻاهر، جتي به سُجهيا ٿي ڏٺا ويا، ۽ پنجاهه کن اهڙن قلمي رسالن ۽ ٻين جملي ڇاپي رسالن کي، علمي تحقيق جي معيارن مطابق پيٽي، انهن ۾ شامل ڪلام کي زيرن زبرن سان صحيح صورت ۾ شايع ڪيو ويو. اها تحقيقي رٿا ڏهن جلدن جي اشاعت سان ١٩٨٠-١٩٩٦ وارن سورهن سالن ۾ پوري ٿي.

ان رٿا کي ڪاميابيءَ سان پوري ڪرڻ خاطر هيٺين اصولن کي سامهون رکيو ويو. پهريون ته شاهه جا رسالا جيڪي اڳين فقيرن لکيا سي شاهه جي ڪلام جا پڪا پختا شاهد ڪري مڃيا ويا، ۽ جيڪي فقير شاهه جي دور کي وڌيڪ ويجها هئا تن جون پڙهڻيون ترجيحي طور تي اختيار ڪيون ويون. ٻيو ته هر بيت ۽ هر وائي جون جدا جدا رسالن واريون پڙهڻيون لازمي طور پويان لکيون ويون انهيءَ لاءِ ته اهي هن دور جي پڙهندڙن جي سامهون رهن ۽ پڻ ايندڙ وقت ۾ تحقيق لاءِ ڪارگر ٿين. ٽيون ته هر بيت ۽ هر وائي کي زيرن زبرن سان لکيو ويو ته جيئن اهي صحيح صورت ۾ پڙهي سگهجن. چوٿون ته هر بيت ۽ وائي ۾ آيل انوکن لفظن ۽ اصطلاحن جون معنائون لکيو ويون ته جيئن مطلب صاف طور سمجهه ۾ اچي. پنجون ته انهن اصولن مطابق ٿي هر بيت ۽ هر وائي کي مستند معياري متن ۾ شامل ڪيو ويو ۽ ڪوبه ڪلام ڏاريو ڪري ڪونه ڪڍيو ويو.

انهن اصولن مطابق ڪيل تحقيق سان هيٺيان مقصد پورا ٿيا:

■ هڪ ته پهريون ڀيرو، شاهه جي رسالي جي تدوين ۽ تاريخ کي (جلد-١ ۾) تفصيل سان بيان ڪيو ويو. يعني ته 'شاهه جي رسالي' لکڻ جي شروعات ڪيئن ۽ ڪڏهن ٿي ۽ جدا جدا فقيرن جيڪي رسالا لکيا تن مان ڪهڙا اصل ۽ ڪهڙا نقل آهن. معلوم ٿيو ته اوائلي دور ۾ رسالن لکڻ جي شروعات سسئي جي سُرن سان ٿي، تان جو سنه ١٢٥٠ هه ۾، راڳ جي سهوليت خاطر، رسالي کي نئين سر 'راڳنامي' جي صورت ۾ لکيو ويو، ۽ ان جي شروعات 'سُر ڪلياڻ' سان ڪئي وئي.

■ ٻيو ته شاهه جي سوانح عمري تان رسمي روايتن وارو غلاف لاهي، ان کي اصلي ماخذن، تاريخي حوالن ۽ صحيح روايتن جي روشني ۾ نئين سر لکيو ويو. شاهه جي اها سوانح هن جامع مستند رسالي جي شروع ۾ شامل آهي.

■ شاهه جي ڪلام کي قلمي ۽ ڇاپي رسالن سان ڀيٽي، زيرن زبرن سان، صحيح صورت ۾ شايع ڪيو ويو.

■ جدا جدا رسالن ۾ ڏنل ٻين وَلين، سالڪن ۽ سگهڙن جي ڪلام کي به قيمتي سمجهي، جانچي پيٽي، صحيح صورت ۾ جلد ڏهين ۾ شامل ڪيو ويو ۽ ان اڳئين خيال کي رد ڪيو ويو ته اهو "ڏاريون ڪلام" آهي ۽ ان کي ڪڍي ڇڏڻ گهرجي.

■ رسالي جي سُرن، سرن جي داستانن، ۽ داستانن هيٺ بيتن ۽ واين جي ترتيب کي موضوع، معنيٰ، بيان ۽ شاهه جي عارفانه فڪر جي روشني ۾، وڌيڪ سهٽي سٽاءَ سان سنواريو ويو. اها ترتيب هن جامع مستند رسالي ۾ به قائم رکي وئي آهي.

■ سڀ کان اهم مقصد هو تہ شاهہ جي عالمگير انساني ۽ عرفاني فڪر جا اهي جملي رخ روشن ڪيا وڃن، جيڪي جدا جدا سُرن ۾ سمايل آهن ۽ جن جي تجزيي ۽ تشريح سان شاهہ جي وسيع عالمگير فڪر جي عمارت اڏي سگهجي. هن جامع مستند رسالي جي هر سُر جي شروع ۾ ان ۾ سمايل شاهہ جي عارفانہ فڪر جو اختصار ڏنو ويو آهي.

ان رٿا جي تڪميل سان ڪن اهڙن مسئلن تي بہ روشني پئي جن ڏي ڌيان ڏيڻ جي ضرورت هئي. پهريون تہ اهو محسوس ٿيو تہ شاهہ جي بيتن ۽ واين جي صحيح متن معلوم ٿيڻ بعد، انهن کي معياري سنڌي نثر ۾ آڻڻ گهرجي تہ جيئن معنيٰ تي وڌيڪ روشني پوي. ان لاءِ راقم پهرين ٻن سُرن يعني سر ڪلياڻ ۽ سر يمن جي بيتن ۽ واين جو سنڌي نثر ۾ ترجمو ڪيو ۽ اهو پهرئين جلد ۾ شايع ٿيو. ٻيو تہ شاهہ جي صحيح ڪلام جي اشاعت بعد ان کي ٻين ٻولين ۾ ترجمي ڪرڻ لاءِ راهہ هموار ٿي. هن کان اڳ جيڪي ترجما ٿيا آهن تن ۾ شاهہ جي اصل صحيح ڪلام کي مدنظر نہ رکيو ويو آهي. ٽيو تہ شاهہ جي صحيح ڪلام جي اشاعت سان، شاهہ جي عارفانہ فڪر جي تشريح لاءِ صورتحال سازگار ٿي.

اهڙن ۽ ٻين اهم موضوعن تي لکڻ ۽ نئين تحقيق طرف وک وڌائڻ بدران، ڪن سڄڻن جڏهن هن تحقيقي رٿا بابت لکيو تہ ان تي تنقيد جو ئي سوچيو. هن وقت تائين جيڪي ڪجهہ تنقيد طور لکيو ويو آهي ان تي غور ڪرڻ سان اطمينان ٿيو آهي تہ ڪيل تحقيق معياري اصولن ۽ مضبوط بنيادن تي بيٺل آهي ۽ ان ۾ ردبدل جي ضرورت ڪانهي. ڪن صاحبن پنهنجي تنقيد ۾، شايع ٿيل جلدن ۾ ڀُلن چڪن جو ذڪر ڪيو بيشڪ ايڏي وڏي تحقيقي ڪشالي ۾ (جيڪو ڪيترن ئي سالن جي وڏي عرصي ۾ پورو ٿيو، جنهن ۾ سٺ کان وڌيڪ رسالن يا ٻين تحريرن جي مطالعي ۽ ڀيٽ جي ضرورت ٿي، ۽ جنهن ۾ هزارن صفحن جي مواد کي اتارڻ، نئين سر ترتيب ڏيڻ ۽ صحيح طور تي شايع ڪرڻ جي انساني ڪوشش جي باوجود ڪن ڀلن چڪن جو رهجي وڃڻ لازمي هو. جيئن تہ، ڪنهن سر ۾ ڪو بيت ٻيو ڀيرو ڇپجي ويو؛ ڪنهن بيت ۾ ڪنهن ٻئي بيت جون ڪي سٽون گڏجي ويون؛ ڪو بيت جيڪو پهرين ستن جلدن ۾ 'شاهہ جي ڪلام' هيٺ رکڻو هو سو جلد ڏهين ۾ 'رسالي جي ڪلام' هيٺ ڇپجي ويو؛ يا ڪو بيت جيڪو ڏهين جلد ۾ رسالي جي ڪلام طور رکڻو هو سو پهرين ستن جلدن ۾ ڇپجي ويو. انهيءَ ڪري شروع کان ئي اهڙين ڀلن چڪن کي درست ڪرڻ طرف ڌيان ڏنو ويو، جنهن جو ڪجهہ تفصيل جلد-٧ (١٩٩٨ع) ۾ ضميمي طور موجود آهي. ان جلد کان پوءِ شايع ٿيندڙ اٺين– نائين جلد (١٩٩٩ع) ۾ ڀلن چڪن کي گهڻي حد تائين درست ڪيو ويو. هاڻي هن جامع جلد ۾، ٨-٩ ۽ ١٠ جلد ۾ شايع ٿيل سڄو ڪلام مطالعي هيٺ آڻي، رهجي ويل ڀلن چڪن کي درست ڪيو ويو آهي.

ڪن سڄڻن، ڪن لفظن ۽ اصطلاحن جي معنائن بابت پنهنجيّ اختلافي راءِ ڏني آهي. هن جامع مستند جلد ۾، هر صفحي تي شايع ڪيل بيتن ۽ واين جي هيٺيان حاشين ۾ صحيح معنائون ڏنيون ويون آهن، پر ڪو پڙهندڙ ڪنهن ٻي معنيٰ کي وڌيڪ صحيح سمجهي تہ ان کي اختيار ڪري.

وڏي رٿا هيٺ اڳ ڇپيل ڏهين جلد ۾ (صفحي اول کان صفحي ١٧٨ تائين)، ٻين ولين، سالڪن ۽ شاعرن جي ڪلام کي (جيڪو مختلف قلمي ۽ ڇاپي رسالن ۾ موجود آهي) تحقيق ڪري، ڀيٽي، صحيح صورت ۾ رکيو ويو آهي. جنهن کي جلد ڏهين ۾ ڏسڻ گهرجي.

هن جامع جلد ۾، شاهه جي سوانح بعد، پهريائين اڳئين جلد اٺين- نائين ۾ ڇپيل سرن کي رکيو ويو آهي، ۽ ان بعد جلد ڏهين ۾ ڇپيل سرن کي (سر بسنت تائين) رکيو ويو آهي، انهيءَ لاءِ ته جيئن هر پڙهندڙ، هن هڪ ئي جلد ۾، سڄي شاهه جي رسالي کي صحيح طور سان پڙهي سگهي. هر سڄاڳ عالم ۽ محقق لاءِ ضروري آهي ته هن جامع جلد ۾ شامل هر بيت ۽ هر وائي جي جدا جدا پڙهڻين کي وڌيڪ تفصيل سان سمجهڻ لاءِ اڳ ڇپيل ڏهن جلدن ۾ ڏنل تحقيق کي سامهون رکي. ان بعد، سسئي جي ٽيهه اکري، تمر فقير جو ڪلام ڏنا ويا آهن.

علامه قاضي رسالو تحقيقي رٿا
سنڌ يونيورسٽي (ايلسا قاضي ڪيمپس)
حيدرآباد سنڌ ٧١٠٠٠
١٠- آڪٽوبر ٢٠٠٨ع

خادم العلم
نبي بخش

شاهہ عبداللطيف جي سوانح حيات

نسب نامو*، ولادت، ننڍپڻ ۽ ابتدائي تعليم وارو دور

شاهہ عبداللطيف، سنڌ جي 'مُتَهلوِي' ساداتن، يعني 'مُتَعَلوِي' يا مٽياري سيدن جي 'ڪريم- پوٽا' خاندان مان ٿيو جيڪو متي شجري ۾ هڪ وڏي پاڙي 'جَراڙ' يا 'جَرّاڙ- پوٽا' جي هڪ شاخ آهي. انهيءَ پاڙي جو وڏو سيد جراڙ (جلال) هو جيڪو سيد شرف الدين جو فرزند هو. انهيءَ لحاظ سان 'جراڙ- پوٽا' ساڳئي وقت 'شرف- پوٽا' آهن. شرف الدين جو ڏاڏو سيد حيدر، هرات شهر جي سيد مير علي جو پٽ هو جيڪو متي امام موسيٰ ڪاظم جي اولاد مان هو. انهيءَ لحاظ سان مٽياروي سيد شهر هرات جي سندن وڏي ڏاڏي مير علي (يعني سيد علي) جي اولاد سببان 'هِراتي سيد' آهن، پر مير علي هِراتي کان متئين نسب نامي جي اعتبار سان 'ڪاظمي سيد' آهن. مٽياروي سيدن جي شجري موجب، سيد حيدر پهريائين سنڌ ۾ آيو ۽ هالا- ڪنڊي (قديم شهر هالا) ۾ اچي رهيو جتي هالا قبيلي جي رئيس شاهہ محمد بن دريا خان ڪيس پنهنجي نياڻي ڏني جنهن مان ڪيس 'علي' نالي پٽ ٿيو. سيد حيدر موٽي هرات ويو ۽ اتي ئي وفات ڪيائين؛ پٽس سيد (مير) علي سنڌ ۾ ئي رهيو، ۽ ڪريم- پوٽا توڙي ٻيا سڀ مٽياروي سادات هن 'سيد علي سنڌي' جو اولاد آهن.

(الف) ساداتن جو مٽياري ۾ اچڻ. شجري جي روايت موجب، سيد (مير) علي (سنڌي) ۸۰۲- ۸۰۳هہ وارن سالن ۾ هالا- ڪنڊي ۾ ڄائو هوندو، پر غالباً سندس والد سيد حيدر ڪجھ وقت اڳ (اٺين صدي هجري جي آخر ۽ سمن جي حڪومت جي شروعاتي دؤر ۾) سنڌ ۾ آيو ۽ مير 'علي' سنڌي بہ ۸- صدي هجري جي آخر ڌاري ڄائو. هو هالا- ڪنڊي ۾ پنهنجي ناناڻن ۾ نپنو، جن ڪيس پرڻايو. هن ٻيو نڪاح تُرڪن جي قبيلي مان ڪيو. ڪيس ٽي پٽ ٿيا: احمد، شرف الدين ۽ مرتضيٰ عرف پرئو، جن سڀني کي اولاد ٿيو. سيد علي سنڌي جڏهن اولاد وارو ٿيو تہ هالا- ڪنڊي مان لڏي اچي ٻينگهاري پرڳڻي سان لاڳو پرڳڻي جي 'متعله' يا 'متعاله'، يعني 'متهلو' (= 'مٽهالو'، 'مَٽ- هالو') شهر ۾ ويٺو. جنهن جي نالي مان پاڻجي ٿو تہ اهو هالا قبيلي جي سربراهن جي زمينداري ۾ هو جن پنهنجي ڏوهٽيءَ کي جاگير ڪري ڏنو. اهو شهر هن وقت موجود ناهي پر شهدادپور کان ۸-۹ ميل اوپر طرف 'متهلو' ديهہ ۽ ٽيو ان نالي جي يادگار طور موجود آهن. سيد علي سنڌي ۽ سندس اڪثر اولاد، ۹- صدي هجري وارو گهڻو عرصو 'متهلي' ۾ رهيا ۽ سيد علي بہ مُتهلي ۾ ئي وفات ڪئي. هنن سيدن پنهنجي دينداري، ديانتداري ۽ ڪامياب زميناري جي ڪري دينداري سلطان ڄام نظام الدين جي دور حڪومت (۸٦٦- ۹۱٤هہ) ۾ وڏو اثر رسوخ پيدا ڪيو. متهلي طرف جڏهن پاڻي جي اٽاٽ ٿي، تڏهن هي سڄو خاندان ۹- صدي جي پوين ڏهاڪن ۾ موجوده شهر مٽياري واري ماڳ تي لڏي آيو، جتي هو 'متهلوي' (=مُتهلي جا) سڏجڻ لڳا. هي هڪ علمي گهراڻو هو ۽ سندن تحريرن ۾ جئن پوءِ ٿئن 'متهلوي' کي 'متعلوي' ڪري لکيو ويو. مٽيارين وارو ماڳ اصل ۾ چانگن بلوچن جو شهر 'مَٽ- آري' (آري جو مَٽُ) هو، پر هن سيد گهراڻي جي وڌندڙ اثر رسوخ سببان سندن نالي پويان 'متعلوي' بہ سڏجڻ لڳو جيتوڻيڪ عوام ۾ اصل نالي 'مَٽ- آري' پويان 'مٽياري' وڌيڪ مشهور ٿيو.

---

* نسب نامي وارو سڄو تفصيل مٽياروي سيدن جي روايت شجري تان ورتل آهي، جيڪو اصل فارسي ۾ هو ۽ جنهن جا نقل سنڌي اتارا هن وقت موجود آهن. سيد حيدر جي سنڌ ۾ اچڻ تائين هن شجري جي موجوده روايت ۾ البت ڪي نقص آهن: هڪ تہ سيد حيدر کان امام موسيٰ ڪاظم تائين ڏنل نسب نامي ۾ ڪي پيڙهيون ڪٽل آهن، ۽ ٻيو تہ سيد حيدر غالباً امير تيمور جي هندوستان تي حملي کان اڳ سنڌ ۾ آيو.

(ب) **ڪريم- پوٽا پاڙو:** مٽياري واري ماڳ تي لڏي اچڻ ڪانپوءِ، چاليهن پنجاهن سالن اندر، سنہ ٩٤٤ هجري ۾ سيد علي سنڌي جي پٽ شرف الدين جي اولاد (شرف- پوٽن) جي 'جَراڙ' يا 'جراڙ- پوٽا' پاڙي مان، لال محمد شاھ عرف لَلي شاھ جي گهر عبدالڪريم شاھ ڄائو، جيڪو پنهنجي درويشي ۽ دينداري، فڪر ۽ فهم، تصوف ۽ توڪل جي ڪري مشهور ٿيو. سندس والد جو گهر 'مٽياري' ۾ موجود جامع مسجد جي ڏکڻ- اولاهين ڪنڊ سان لڳو لڳ هو، جتان مسجد جي ديوار ۾ هڪ نشان يادگار طور اڄ تائين موجود آهي. شاھ لَلو پاڻ عابد زاهد ۽ سهروردي طريقي جو سالڪ هو. سندس گهڻو سفر اڪثر لاڙ طرف ٿيندو هو ۽ وفات پڻ اتي ئي ڪيائين ۽ سهروردي سلسلي جي بزرگ شهاب الدين قريشي جي مقام ۾ مدفون ٿيو(١). جڏهن ته شاھ لَلو پاڻ هڪ وڏو درويش هو، انهيءَ ڪري گهڻين جاين تي سندس پڻ معتقد ۽ مريد ٿيا، جن مان ڪي بلڙي واري ڄُوءِ ۾ هئا، جن جي محبت ۽ عقيدي جي ڪري عبدالڪريم شاھ پنهنجي تعليم ۽ شادي بعد 'مٽياري' مان لڏي وڃي اتي وينو. انهي ڪري ان ڳوٺ کي 'سيد پور' توڙي 'لَلاڻي لوءِ'(٢) سڏيو ويو، پر جيئن ته اهو بلڙيءَ واري پيٽيءَ ۾ هو انهيءَ ڪري اهو ماڳ بہ انهيءَ ڄُوءِ جي نالي سان 'بُلڙي' سڏجڻ لڳو. ميون شاھ ڪريم گهرٻار عيال سوڌو، سندس زندگي جي وڏي عرصي تائين، اتي رهيو ۽ وفات بہ سنہ ١٠٣٢ھ (١٦٢٣ع) ۾ اتي ڪيائين.

تصوف جي سلسلي ۾، ميين شاھ ڪريم ۽ سندس والد پنهي جي سهروردي طريقي سان نسبت باقي رهي، پر شاھ ڪريم پاڻ قادري طريقي سان وڌيڪ وابستہ ٿيو. ميين شاھ ڪريم کي اٺ پٽ ٿيا، جن مان ڇهن کي اولاد ٿيو جيڪو وڌيو ويجهيو، ۽ ڏاڏي جي نالي سان سندن پاڙو 'ڪريم- پوٽا' ٿيو. سندس ٽئين نمبر فرزند جلال شاھ(٣) جي اولاد مان شاھ عبداللطيف جو والد شاھ حبيب ٿيو.

(ج) **شاھ حبيب ۽ سندس ڪٽنب:** شاھ حبيب، ميين شاھ ڪريم جو پڙپوٽو هو. سندس ڏاڏو جلال شاھ يا جمال شاھ غالباً پنهنجي والد ميين شاھ ڪريم جي وقت ۾ مٽياري ۽ هالن طرف گهڻو گذارڻ لڳو. هو هالن طرف هو جو ڦورن ڪنهن مائي جو مال هنيو ۽ جڏهن شاھ پويان واهر ٿي ويو تڏهن ڦورن ڪيس شهيد ڪيو، ۽ هو 'گولي پير جي مقام' ۾ مدفون ٿيو. هي مقام شهدادپور تعلقي جي ديهہ ۽ ٽپي 'جَما' ۾، پٽ ڪان ست ميل ڪن اتر طرف آهي جتي جلال شاھ (جمال شاھ) جي تربت موجود آهي. سندس شهيد ٿيڻ بعد سندس ٻار ٻچا جيڪڏهن مٽياري ۾ هئا تہ بہ موٽي وڃي پنهنجي ڏاڏي سان 'سيدپور' (بلڙي) ۾ رهيا. جلال شاھ (جمال شاھ) جو فرزند عبدالقدوس شاھ بہ عابد ۽ درويش ٿيو جنهن اتي وفات ڪئي ۽ پنهنجي ڏاڏي ميين شاھ ڪريم جي مزار جي ويجهو ڏکڻ- اوڀر طرف دفن ٿيو. ڪيس بہ پٽ ٿيا: حبيب الله شاھ (حبيب شاھ) ۽

---

(١) بزرگ 'شهاب الدين جو مقام' بدين شهر کان ڏيڍ ميل ڪن اتر- اولهہ طرف آهي ۽ عوامي زبان ۾ 'شاھ بدي' (شهاب الدين) جو مقام سڏجي. بدين شهر جو نالو پڻ 'شهاب الدين' (= شهاب دين= شاھ بدين= بدين) جي نالي پويان پيو. شاھ للي جي مزار ان مقام ۾ موجود ۽ مشهور آهي.

(٢) يعني 'شاھ ڪريم لَلاڻي جو ڳوٺ' (لَلاڻي مان مراد 'للي جو پُٽ' آهي) جنهن بابت ڪنهن مرادوند بيت چيو تہ:

واڻءُ لَلاڻي لوءِ، جت ولايت وند ٿئي
معرفت مڪان ۾ وڻ ٽڻ وائي چوءِ
سائيڙي سيکهين پاند پنڌو ٿو پوءِ
سيد پيرُ سندو، مان پَسي حالَ هَٿَ ڪٿي.

(٣) اوائلي مصنفن، مير علي شير قانع توڙي ٻين، جن 'بيان العارفين' واري شجري کي سامهون رکيو تن هيءُ نالو 'جلال' ڪري ڄاڻايو آهي. البت ان کان پوئين دور ۾ اهو نالو 'جمال شاھ' ڪري لکيو ويو.

عبدالرشيد شاهہ، جن پنهجي ڪي اولاد ٿيو. ديناري درويشي جي ورچ حبيب الله شاهہ ڪي ملي. ميين شاهہ ڪريم بعد، جملي ڪريم- پوٽن ۾ شاهہ حبيب ئي زهد ۽ عبادت، فقر ۽ فضيلت جو صاحب ٿيو، ۽ سندس اعليٰ اخلاق، فيض ۽ فقيري جو خاص طرح سندس فرزند شاهہ عبداللطيف جي تربيت تي وڏو اثر پيو. ڪريم- پوٽن ۾ شاهہ حبيب ئي شاعر ٿيو جنهن بيت چيا جن مان ڪي 'شاهہ جي رسالي' ۾ موجود آهن. شاهہ حبيب جي شاعريءَ جو پڻ شاهہ لطيف تي اثر پيو.

شاهہ حبيب پنهنجي والد جي وفات وقت، يا سندس وفات ڪانپوءِ، ڪجهہ وقت لاءِ اچي مٽياري شهر ۾ رهيو. اها جاءِ جتي هو رهيو(١) اتي ٿي سگهي ٿو تہ سندس گهر هو، ۽ 'مٽياري' ۾ سندس رهڻ انهيءَ ڪري ٿيو جو شايد اتي سندس شادي ٿي. پوءِ عزيزن جي ساڻس اٽڪٽ ٿي، جو درويش هاشم شاهہ جيڪو ڪيس گهٽيو گهرندو هو تنهن جي چوڻ تي مٽياري ڪي ڇڏيائين. ڪن روايتن موجب شاهہ حبيب هڪ شادي عزيزن مان ڪئي ۽ ٻي ٻاهران ڪئي جنهن مان شاهہ عبداللطيف ڄائو. پر هڪ تہ اهو پڪيءَ طرح معلوم ناهي تہ سندس پهرين شادي ڪڏهن ٿي، ۽ ٻيو اهو بہ معلوم ناهي تہ پنهنجن مان جيڪا شادي ڪيائين سا ڪهڙي پاڙي يا ڪهڙن عزيزن مان ڪيائين. مٽياروي سيدن جي پاڙن جا شجرا موجود آهن پر انهن ۾ شاهہ حبيب جي ان شادي جو ڪو حوالو موجود ڪونهي. روايتن موجب، ٻنهي گهرن مان ڪيس اولاد ٿيو: پر هڪ تہ شاهہ حبيب جي اولاد بابت جيڪي حوالا موجود آهن سي سندن وفات کان سوا- سئو سال ڪن پوءِ جا آهن ۽ ٻيو تہ شاهہ عبداللطيف جي وفات ڪانپوءِ (خاص طرح گادي نشيني جي مسئلي تان) شاهہ حبيب جي نرينہ يا ٻئي اولاد بابت بيان پڌرا ٿيا، انهيءَ ڪري شاهہ حبيب جي جملي ڪٽنب بابت ڪنهن پڪي نتيجي تي پهچڻ مشڪل آهي. البت اهو يقيني آهي تہ هڪ ئي گهر مان شاهہ حبيب کي ٽي فرزند ٿيا جن مان فقط هڪ شاهہ عبداللطيف باقي بچيو. ٻئي گهر مان، هڪڙن حوالن موجب جمال شاهہ نالي فرزند ٿيو، ۽ ٻين موجب جمال شاهہ ۽ مصري شاهہ نالي بہ فرزند ٿيا. ٽکڙ واري شجري موجب جمال شاهہ جو پٽ ڪريمڏنو شاهہ ٿيو، جنهن جو ڪوبہ پٽ جمال شاهہ نالي ڪونہ هو: ٻين شجرن ۾ ان جو پٽ جمال شاهہ نالي هو، جيڪو شاهہ عبداللطيف بعد گادي نشين ٿيو. پٽن ڪانسواءِ شاهہ حبيب کي 'بي بي بتول'(٢) نالي هڪ نياڻي هئي، جيڪا غالباً شاهہ عبداللطيف جي سڳي ڀيڻ هئي. ان سميت يا ان ڪانسواءِ، شاهہ حبيب جي ٻن نياڻين جو ذڪر ٿيل آهي، پر مير سانگي ڄاڻايو آهي تہ اها پڪ ڪانهي تہ اهي ڪهڙي گهر مان هيون، پر ٻنهي جي شادي شاهہ حبيب جي وقت ۾ ٿي. سانگي کي غلام محمد شاهہ گدا ٻڌايو تہ انهن مان هڪ مٽياري سيدن جي 'موسيٰ' پاڙي ۾ ڏنل هئي تہ ٻي سمهباڻي پاڙي ۾ ڏنل هئي(٣). شجرن جي تحقيقات مان معلوم ٿيو تہ:

شاهہ حبيب جي هڪ نياڻي، سيد موسيٰ جي پاءُ سيد عيسيٰ جي اولاد 'عيسيٰ- پوٽن' جي پاڙي مان محمد حافظ شاهہ جي پٽ کي پرڻايل هئي(٤): مگر شجرن مان توڙي زباني روايتن مان اها تصديق نہ

---

(١) چون ٿا تہ اها جاءِ پوئين ويجهي وقت ۾ موجود 'ماڪن شاهہ' جي حوالي هئي. ١٩٤٠ع ڌاري اتي نم جا ڪي وڻ هئا. ۽ پڻ چوديواري سان هڪ ننڍڙي ڪوٺي بيٺل هئي، پُراڻين پٽين سان ۽ هيناهين ڇت سان. جنهن تي پٽيون تڏا هئا ۽ هيٺ زمين تي بہ ڪي تڏا پيل هئا. اهي شاهہ حبيب جا ڪک سڏبا هئا. ماڻهو ادب ڪندا هئا ۽ اتي ختما چلا ڪرائيندا هئا.

(٢) لطائف لطيفي، فارسي متن، ص ص ١٨٠- ١٨١ روايت مشهور آهي تہ انهي ڪري ئي ڪيس ادب وچان بيبي بتول، بيبي زاڻي يا بيبي سردار سڏيندا هئا.

(٣) لطائف لطيفي، فارسي متن، ص ١٧٣.

(٤) ٽکڙ واري شجري ۾ صاف ائين ڄاڻايل آهي. محمد حافظ شاهہ بن گهريو شاهہ پاڳارو هو.

تي سگهي تہ ڪو شاهہ حبيب جي ڪا نياڻي سمهباڻين ۾ بہ ڏنل هئي(١).

(د) شاهہ عبداللطيف جي ولادت(١١٠٢هہ): عام روايتن موجب، شاهہ حبيب کي اولاد ڪونہ ٿيندو هو ۽ ڪنهن درويش کان دعا گهريائين، جنهن چيس تہ: توکي پُٽ ٿيندو، پر سندس نالو عبداللطيف رکجانءِ(٢). سنہ ١٣٠٠هہ ۾ اتاريل هڪ بياض ۾ اها آڳاٽي روايت جيئن نقل ٿيل آهي، تنهن موجب اها دعا شاهہ حبيب کي مٽياري شهر جي مست درويش هاشم شاهہ ڪئي هئي(٣)، جيڪو پاڻ جراڙ- پوٽو هو ۽ شاهہ حبيب جو عزيز هو. شجري مان پڻ اهڙي تصديق ٿئي ٿي تہ ٻئي همعصر هئا. شاهہ حبيب دل ۾ ارادو رکي هاشم شاهہ وٽ ويو، جنهن کيس ڏسي چيو تہ "حبيب مان لطيف جي بوءِ ٿي اچي."(٣) شاهہ حبيب کي ڇهہ واڌائي ملي تہ کيس عبداللطيف نالي پُٽ ٿيندو، جنهن جي خوشبوءِ ملڪ واسيندي. پوءِ پُٽ ڄائو، جنهن جو نالو عبداللطيف رکيائين، پر ٻارڙو گذاري ويو. ساڳئي گهر مان ٻيو پٽ ڄائس تنهنجو نالو بہ عبداللطيف رکيائين، پر اهو بہ گذاري ويو. وري بہ ساڳئي گهر مان ٽريو پُٽ ڄائس، جنهن جو نالو وري بہ عبداللطيف رکيائين، جيڪو بچيو ۽ اُهوئي شاهہ عبداللطيف ٿيو. اهي ٽيئي ٻارڙا جنهن بيبيءَ مان ٿيا، سا عرس فقير ڏيري جي نياڻي هئي، جيڪو ملتان جي ولي غوث بهاؤالدين زڪريا جي خليفي قندر فقير ڏيري جي اولاد مان، "ڏنڌنريات" لقب وارن ڏيرن فقيرن جي "ثابت" يا "ثابت پوتا" ٽُڪ مان هو. هنن ڏيرن فقيرن جا بہ سلسلا هئا: هڪڙا "سايات" يا سبزپوش (ساءُو ويس ڪندڙ) ۽ ٻيا "ڏنڌنريات" يا سفيد پوش. اهي وڏا پهتل درويش هئا ۽ 'گنبات ڏٺي' (گنبات واري ايراضي جا رکوال ولي) ڪري سڏبا هئا. ثابت فقير پاڻ وڏو درويش ٿي گذريو- جو چيائون تہ:

> سوالي سچيءَ سڪ مان جي 'ثابت' کي سارين
> تن نڪا تنگي توڙ جي، نڪي اُڌارين(٤).

عرس فقير کي بہ نياڻيون هيون: وڏي ڏنائين رب رکيي فقير ڏيري کي، ۽ ننڍي نياڻي ڏنائين شاهہ حبيب کي. شادي بعد، شاهہ حبيب بہ سهريجن جي پاڙي ۾ ٿي وينو جتي سندس گهر 'سُئي قندر' واري

---

(١) سمهباڻي، يعني سيد سمهہ ابن عبدالوالي بن دين محمد بن شاهہ ڪريم) جو اولادُ. کيس چار پٽ هئا. عبدالرحمان، عبدالحڪيم، ٻهارو ۽ ابوالفتح. جيڪڏهن شاهہ حبيب جي نياڻي سمهباڻين ۾ ڏنل هئي تہ (پيڙهين ۽ وقت جي اندازي مطابق) اها خود سمهہ شاهہ جي ڪنهن پٽ کي ڏنل هوندي.

(٢) مرزا قليچ بيگ لکيو آهي تہ شاهہ صاحب کي اولاد ڪونہ ٿيندو هو، پوءِ ڪنهن اولياء کان دعا گهريائين، جنهن کيس يقين ڏياريو تہ: "توکي پٽ ڄمندو، جو زماني جو غوث ٿيندو ۽ تنهن جو نالو عبداللطيف رکجانءِ" (احوال شاهہ عبداللطيف ڀٽائي، ص ١٣). البت اهو ڪونہ ڄاڻايائين تہ کيس اها ڳالهہ ڪٿان معلوم ٿي يا اهو ولي ڪهڙو هو جنهن دعا ڪئي. هيءَ روايت مٽياري ساداتن جي خانداني روايت آهي، جيڪا مسلسل طور هلندي آئي آهي ۽ اعتبار جوڳي آهي. ڪافي ڳولا بعد آخرڪار هيءَ روايت راقم کي تحريري صورت ۾ ملي. اها تحرير جيتوڻيڪ پوءِ جي آهي، پر يقيني طور ڪنهن آڳاٽي ذخيري تان نقل ٿي. جن لفظن ۾ اها نقل ٿيل آهي، تنهن کي ٽڪڙ جي 'منعماڻي' پاڙي وارن سيدن جي زباني بيان ٿيل روايت چوڻ مناسب ٿيندو، ڇاڪاڻ تہ اها لکت انهن ئي وٽ محفوظ رهي آهي. اڄ کان هڪ صدي اڳ سنہ ١٣٠٠هہ ۾ جنهن اها نقل ڪري لکي، تنهن کي وري "ڇنڇر ڏينهن ڏهين تاريخ ربيع الاول سنہ ١٣٦١هہ" ۾ حافظ بسل ٽڪڙائي اتاريو. اهو بياض محترم قمرالزمان شاهہ جي مهربانيءَ سان راقم جي مطالعي هيٺ آيو.

(٣) درويش هاشم شاهہ جذهانڪر مستي ۽ مجذوبي ۾ آيو تہ هندوستاني ڳالهائڻ لڳو. غالباً قلندر شهباز تي ڪن ٻاهرين عقيدتمندن سان ڳالهائيندي اها ٻولي اختيار ڪيائين. اسان هت سندس قول هندوستاني بدران سنڌيءَ ۾ ڪري لکيا آهن.

(٤) ثابت فقير ايڏي وڏي درجي وارو هو جو کيس 'ميان ثابت' ڪري سڏيو ويو. سندس قبر 'سُئي قندر' واري قبرستان ۾ ڏيرن فقيرن جي خاص مقام ۾ هڪ اوچي ٿلهي تي آهي جنهن تي ست قبرون آهن، جن مان اولهہ طرف کان پهرين قبر ثابت فقير جي آهي ۽ سِر تي پڻ نالو 'ميان ثابت لکيل آهي.

تاريخي مقام کي بلڪل ويجهو اولهه طرف هو. اها گهر واري جاءِ روينيو رڪارڊ موجب سروي نمبر ١٣٤ ديهه 'سئي قندر جاگير' تعلقي شهدادپور ۾ آهي ۽ مقامي طور ٦٠-١٩٥٠ع تائين اتي جي سيني ماڻهن کي، ان جي خبر هئي. "سئي قندر مقام" کان نمبر جي لام تي اتر – اولهه طرف ۾ موجوده شاخ جي اوپر، شاهه حبيب جي گهر لڳ هڪ کڏ هئي جنهن کي "سايانن جي کڏ" ڪري چوندا هئا. انهيءَ جي پرسان ١٩٣٠ع تائين، ڪنڊي جا وڻ بيٺل هئا جيڪي "شاهه حبيب جا ڪنڊا" سڏبا هئا. اُتي سندس حويلي هئي جنهن جي پتين جون بڻائون به ان وقت ماڻهن ڏٺيون. انهيءَ حويليءَ ۾ ئي شاهه حبيب جا پهريان به پٽ ڄاوا جيڪي گذاري ويا ۽ 'سُئي- قندر مقام' ۾ دفنايا ويا. ٻنهي جون قبرون اڃا تائين موجود آهن(١).

ٽيون پٽ شاهه عبداللطيف به انهي ساڳئي گهر ۾ ڄائو ۽ اتي ئي نپنو ۽ وڏو ٿيو. هجري سنه مطابق اهو سال ١١٠٢هه هو، جنهن جي تصديق انهيءَ روايت مان ٿئي ٿي ته وفات وقت (١١٦٥هه) شاهه صاحب جي عمر ٦٣ سال هئي. ١٣- صدي هجري (١٩- صدي عيسوي) تائين باخبر ۽ ڄاڻو ماڻهن وٽ سال ١١٠٢هجري شاهه صاحب جي ولادت جو مڃيل سال هو جو ان وقت جي عالم فاضل شاعر سيد غلام محمد "گدا" اهوئي سال پنهنجي هيٺين تاريخي مادي واري شعر مان ڪڍيو(٢).

گدا، سال توليد سلطان 'ڀٽ'
شنيدم زهاتف 'عنايت شعار'
١١٠٢

شاهه عبداللطيف ڪٿي ڄائو ان بابت البت پوئين دور جا لکندڙ صحيح راءِ قائم ڪري نه سگهيا، ڇاڪاڻ جو هڪ ته سندن ڏيان تي اها ڳالهه ويٺل هئي ته شاهه صاحب جي امڙ 'دياني' خاندان مان هئي، يعني ته هالن پراڻن جي هئي، جنهن ڪري شاهه جي ولادت به ان طرف ٿيڻ گهرجي ها. البت ٻئي طرف، مقامي طور تي جيڪا پڪي پختي ڳالهه هلندڙ هئي سا هيءَ ته شاهه صاحب جي امڙ، 'ڀٽ' کان اوپر طرف ڏيرن فقيرن مان هئي ۽ انهي ڪري ان طرف سندس ولادت جو فطري طور وڌيڪ امڪان هو. پر 'سئي قندر' لڳ ڏيرن فقيرن جي ڳوٺ جي حوالي ڏيڻ سان، 'دياني' خاندان مان شاهه صاحب جي امڙ هجڻ واري نظريي جي نفي پئي ٿي، انهيءَ ڪري اوپر طرف جا ٻيا حوالا آنداڻون: پرو هڪڙن 'پيينءَ پور' کي ته ٻين 'هالا حويلي' کي شاهه جي ولادت جو ماڳ ڪري لکيو. لونگ فقير مهيسر جنهن جي مزار شادي شهيد لڳ خيرپور ضلعي ۾ آهي، تنهن جي فقيرن ڪنان ٻڌو ته شاهه عبداللطيف 'پيينءَ پور ۾ ڄائو هو يا اتي چلو ڪڍيو هئائين' سو اتي وڏي منسجد ناهيائون(٣). مير سانگي پوءِ 'لطائف لطيفي' ۾ ان جو ذڪر ڪيو ۽ 'پئي پور' (صحيح پيينءَ

---

(١) سنه ١٩٥٩ع ۾ جڏهن راقم شاهه حبيب جي گهر واري جاءِ وجي ڏٺي ۽ پڻ اندر مقام ۾ شاهه عبداللطيف جي انهن سڳن ڀائرن جون قبرون وڃي ڏٺيون ته اهي تازو ڪجهه وقت اڳ نئين سر ٻڌايون ويون هيون. هڪ تي 'عبداللطيف' جي نالي جي سِر لڳل هئي، پر ٻيءَ تي جيڪا سِر هنئي وئي هئي. تنهن تي 'عبدالرشيد' نالو لکايو ويو هو، حالانڪ اڳ ٻنهي تربتن تي 'عبداللطيف' نالا لڳل هئا. تکڙ واري شجري ۾ به شاهه عبداللطيف جي ٻين ٻن ڀائرن جا نالا ساڳيا 'عبداللطيف' ڄاڻايل آهن.

(٢) لطائف لطيفي، صفحو- ٢٠٤.

(٣) جمر يا چلو ڪري ڀانيل جاءِ مسجد سان لڳو لڳ اتران آهي، جيڪا ڪنهن نه ڪنهن طرح شاهه صاحب سان منسوب ڪئي وڃي ٿي. ٻه ڳوٺ هڪ ٻئي سان لاڳو ۽ ويجها آهن: 'پيينءَ پور' اتر طرف، ۽ سمن جو ڳوٺ 'لڏا سما' ('لڏا' سمن جو پاڙو) ڏکڻ طرف آهي.

پور') کي شاهہ صاحب جي ولادت جي جاءِ ڪري ڄاڻايو(١). ان بعد مولوي دين محمد وفائي بہ 'لطف اللطيف' ۾ انهيءَ ساڳي ڳالهہ کي ورجايو(٢). ٻئي طرف ليلارام وٽڻ مل لالواڻي پنهنجي ڪتاب ۾ 'هالا حويلي' (ڀٽ کان ١٨ ميل ڏکڻ- اوڀر) جو نالو لکيو(٣)، پر اهو ڪونہ ڄاڻايائين تہ ڪهڙي زباني يا شاهدي جي آڌار تي هن اهو نالو لکيو. باوجود انهيءَ جي، لالواڻي جي پوئلڳي ڪندي گربخشاڻي بہ 'هالا حويلي' کي شاهہ جي ولادت جي جاءِ ڪري ڄاڻايو(٤). مرزا قليچ بيگ وري 'پيسءَ پور' ۽ 'هالا حويلي' ٻنهي کي ڳنڍڻ جي ڪوشش ڪئي جو لکيائين تہ: ڀٽائي صاحب جي ڄمڻ جي جاءِ 'هالا حويلي' ۾ هئي جا 'پئي پور' (صحيح پيسءَ پور) سان لڳ ڏکڻ- اڀرندي ڪنڌ ڏي هئي. جنهن گهر ۾ شاهہ صاحب ڄائو هو اتي پوءِ هڪڙي مسجد جوڙائي وئي هئي جا اڃا تائين نصيرواهہ جي ڪلهي تي بيٺل آهي(٥). نصيرواهہ جي حوالي ڪانسواءِ مرزا صاحب جي ٻي سڄي عبارت خيالي آهي ۽ سرزمين جي ڄاڻ کان سواءِ لکي ويئي آهي. شاهہ لطيف ساڳئي وقت هالا حويلي ۾ ۽ پيسءَ پور لڳ مسجد واري ڳوٺ ۾ تولد ٿي نٿي سگهيو، ڇاڪاڻ جو پيسءَ پور کان 'هالا حويلي' ڪافي پري آهي، ٻيو تہ اها ڏکڻ- اوڀر طرف ڪانهي پر اتر- اوڀر طرف آهي. 'پيسءَ پور' تعلقي حيدرآباد ۾ ۽ 'هالا حويلي' تعلقي ٽنڊي الهيار ۾ آهي(٦).

سنہ ١٩٥٨ع ۽ سنہ ١٩٥٩ع ۾، ۽ ان بعد ١٩٧٤ع ۾ ۽ وري سنہ ١٩٧٦ع ۾، جڏهن راقم 'سئي قندر' واري ماڳ توڙي 'گنبات' لڳ ڳوٺن ۾ وڃي پڇائون ڪيون تہ اتي هڪ روايت اها بيان ڪيائون تہ شاهہ حبيب ڪي سال 'سئي قندر' واري مقام لڳ اولهہ طرف واري ڳوٺڙي ۾ پنهنجي حويليءَ ۾ رهيو، ۽ جڏهن اتان لڏيو تہ پوءِ ڪوٺڙي ويو. ٻي روايت جيڪا پوئين دور جي مصنفن جي لکڻن کان متاثر ٿي بيان ڪئي وئي سا هيءَ تہ: ڇاڪاڻ جو ٻهريان ٻارڙا ڪين بچيا هئا، انهيءَ ڪري جڏهن شاهہ عبداللطيف پيٽ ۾ ٿيو تہ شاهہ حبيب ماڳ مٽايو ۽ اتان لڏي ويو. پر اهو دليل ايڏو وزندار ڪونهي ڇاڪاڻ جو شاهہ حبيب پختي ارادي ۽ وڏي توڪل وارو بزرگ هو، جو باوجود ٻهرين ٻن ٻارڙن جي فوت ٿي وڃڻ جي بہ ٽئين ٻار جو نالو عبداللطيف رکيائين، تہ پوءِ وهم ۽ وسوسي ۾ اچي هن ڪيئن پنهنجو گهر ڇڏيو هوندو ۽ ماڳ مٽايو هوندو! جيئن تہ شاهہ حبيب جي گهر واري جاءِ توڙي ٻهرين ٻن ٻارڙن جي ولادت ۽ وفات بابت مقامي طور پڪيون پختيون شاهديون توڙي پڪا پختا آثار موجود آهن، انهيءَ ڪري پوري وثوق سان چئي سگهجي ٿو

---

(١) لطائف لطيفي، ص ٢٩.

(٢) لطف اللطيف، ڪراچي، ١٩٥ع، ص- ١٠.

(٣) لالواڻيءَ جو شاهہ عبداللطيف بابت انگريزيءَ ۾ لکيل ڪتاب، ڇپيل سنہ ١٨٨٩ع، ص-١.

(٤) گربخشاڻي، شاهہ جو رسالو جلد-١، ص-١١.

(٥) مرزا قليچ بيگ احوال شاهہ عبداللطيف ڀٽائي، راقم جو سنواريل ڇاپو، ١٣٩٢هہ/ ١٩٧٢ع، ص-٩.

(٦) ميين شاهہ عنات رضوي، پنهنجي حياتيءَ جي آخري سالن ١١٣٠هہ- ١١٣٣هہ ڌاري (جڏهن شاهہ عبداللطيف بہ ٽيهن سالن کن جو هو، ۽ ماڻهن ۾ توڙي ميين شاهہ عنات وٽ سندس عزت هئي) وڏيري ڌهيسر پليجي تي ڌمرجي هيٺيون بيت چيو، جنهن ۾ رخ بدلائيندڙ درياءَ کي خطاب ڪندي هالا حويلي کي بہ بدعا ڏنائين تہ اها واريءَ ۾ لٽجي پورجي وڃي:

ڳاهڪي کي ڳڙ ڪري پليجاڻي پاءِ
واري جا ولايت جي هالا حويلي لاءِ.

شاهہ عبداللطيف جي ميين شاهہ عنات سان محبت هئي. جيڪڏهن شاهہ عبداللطيف هالا حويلي ۾ ڄائو هجي ها تہ اها ڳالهہ ميين شاهہ عنات کان ڳجهي ڪانہ رهي ها (جو هالا حويلي نصرپور کان فقط چار ميل پري هئي) ۽ پاراتي ۾ ان جو نالو نہ آڻي ها (مٿين بيت لاءِ ڏسو ميين شاهہ عنات جو ڪلام، مقدمو ص ٣٥، لطائف لطيفي، ص- ١٦٤).

تہ ٿيون ڀار 'عبداللطيف' (شاھ عبداللطيف) پڻ اتي ئي ان ساڳئي گھر ۾ ڄائو. ٿي سگھي ٿو تہ ڀارڙي جي خير سان صحيح سلامت ولادت بعد، سندس صحت عافيت ۽ دوا درمل خاطر شاھ حبيب کي ڏينهن وجي ڪنهن ٻيءَ جاءِ تي رهيو هجي، پر اهڙي گمان موجب پڻ سندس 'پين ۽ پور' وڃڻ وڌيڪ مناسب نظر اچي ٿو جو اتي جا ڪي سما فقير غالباً سندس مريد ۽ معتقد هئا، جن مان ميان اسماعيل فقير سمو پوءِ شاھ عبداللطيف جو خليفو ٿيو(١). بهرحال جيڪڏهن اتي شاھ حبيب جو رهڻ ٿيو تہ بہ ٿوري وقت لاءِ ٿيو جو هو وري پنهنجي حويلي ۾ موٽي آيو(٢).

(ھ) **نندپڻ ۽ ابتدائي تعليم.** شاھ عبداللطيف جي ولادت جي تاريخ ڪٿي بہ لکيل ڪانهي، پر جيڪڏهن مهيني صفر سنہ ١١٦٥ھ ۾ وفات وقت سندس عمر پريا ٽيهٺ سال هئي تہ پوءِ قمري سالن جي حساب سان سندس ولادت ١١٠٢ھجريءَ جي صفر مهيني جي ١٤ تاريخ ڌاري يا ڪي ڏينهن اڳ پوءِ ٿي هوندي. ولادت کان اڳ سندس بہ همنام سڳا ڀائر فوت ٿي چڪا هئا: هي ٽريو لطيف هو جيڪو وڃي بچيو هو، جنهن مان سندس والدين جي خوشي ۽ ساڻس پيار جو اندازو لڳائي سگھجي ٿو. انهيءَ ڪري ننڍڙو لطيف نہ فقط ٻالجتيءَ واري دور ۾ پنهنجي پيءُ ماءُ جي محبت ۽ شفقت ۾ نپنو پر اها نعمت وڏي هوندي تائين ساڻس شامل حال رهي، جنهن سندس شخصيت کي سنواريو ۽ اجاريو. ٻالجتيءَ ۾ ٻيو ٻارڙو جيڪو سندس ويجهو ساٿي هو، سو هو سندس ماسات محمد عالم ڏيرو جنهن سان هو کيڏيو ۽ خوش ٿيو.

ٻاراڻي وهي واري هن دور ۾، لطيف جي اٿڻ ويهڻ ۽ ڏسڻ وائسڻ جو مرڪز سندس پنهنجي گھر وارو ڳوٺڙو هو، پر ان جو دائرو البت گنباٽ واري جُوءِ تائين وسيع هو. ان وقت ننڍڙي لطيف جي اچ وڃ سندس والده جي پيڻ ۽ ٻين عزيزن جي گھرن تائين، يعني گنباٽ واري تر ۾ (٣) ڏيرن فقيرن جي راڄن ڳوٺن ۾ ٿيندي رهي.

نتيجي طور ٻالجتيءَ واري هن دور ۾، ڏيرن فقيرن جي قبيلي واري نج سنڌي ٻولي، جيڪا سندس مادري ٻولي پڻ هئي، سا ننڍڙي لطيف جي ذهن تي نقش ٿي ۽ زبان تي چڙهي ۽ اڳتي هلي سنڌي ٻوليءَ تي سندس ڪُلي طور دسترس ۽ ڪمال لاءِ پيش خيمو بني.

ان وقت مڪتبي تعليم جو دور هو جنهن موجب قرآن شريف، سنڌي ۽ ابتدائي فارسي تعليم معياري سطح تي ڏني ويندي هئي. والدين ننڍڙي لطيف کي پاڻ کان پري ڪري فوري طور تي ڪنهن مڪتب ۾ ڪونہ ويهاريو: البت سندس تربيت گھر ۾ ئي ٿيندي رهي جو نہ فقط والد شاھ حبيب پاڻ علم ۽

---

(١) لطائف لطيفي، فارسي متن، ص- ١٦٩.

(٢) سنہ ١٩٦٤ع ۾ هن سلسلي ۾ پڇائون ڪندي، قاضي حڪيم محمد بخش مرحوم (٩- آگسٽ ١٩٦٤ع) تي نصرپور ۾ تصديق سان ٻڌايو تہ: سيد جيئندل شاھ (اصل وينل 'هالا حويلي' جو جيڪو پوءِ اچي ڳوٺ عثمان شاھ جي هڙي ۾ ويٺو) چوندو هو تہ ڀٽائي صاحب 'هالا حويلي' ۾ ڄائو ڪونہ هو، پر وڏي هوندي 'هالا حويلي' مان سندس لنگھہ هو، جو اتان 'لڏا سما ۽ پين ۽ پور' ڏانهن پنهنجن مريدن فقيرن وٽ ويندو هو. اها واٽ هن طرح هئي: ڀٽ، اڏيرولال، هالا حويلي، نصرپور ۽ اتان 'لڏا سما' ۽ 'پين ۽ پور' جيڪي ٻئي لڳولڳ آهن.

(٣) 'گنباٽ' هڪ وڏي ايراضي جو نالو هو. موجوده صورتحال موجب، اها ايراضي شهدادپور تعلقي جي حدن ۾، شهدادپور ۽ ٽنڊي آدم جي وچ ۾ ريلوي لائين کان اولهہ طرف ويندي وڏي واھ سڪر ٻئراج تائين، اتر ۾ 'مَلڊَسي' ۽ 'گولي پير' تائين، ۽ ڏکڻ ۾ ڳوٺ 'مُلي مکڻ' تائين هئي. سمن جي دور کان وٺي هي هڪ وڏي آباد ايراضي هئي. ترخانن جي دور ۾ هيءَ ايراضي شاھ قاسم بيگلار جي جاگير ۾ هئي، جنهن هتي گنباٽ وارو قلعو ٺهرايو جنهن جا آثار 'مِٺن فقير ڏيري' جي ڳوٺ کان سڌ پند اولهہ طرف، ويندي ١٩٧٦ع تائين موجود هئا، ۽ راقم پاڻ ڏٺا.

نظر وارو هو، پر والده به هڪ وڏي فاقيري گهر مان هئي. البت عبداللطيف جڏهن ڪجهه وڏو ٿيو ته روايتن موجب شاهه حبيب ڪيس قرآن شريف پڙهڻ لاءِ اهڙن استادن وٽ ويهاريو جيڪي پاڻ وڏا نيڪ ۽ پرهيزگار هئا. انهن اهڙي ته توجهه سان پڙهايو جو قرآن شريف عبداللطيف جي دل تي نقش ٿي ويو. انهن مان خاص استاد ميون نورمحمد ڀٽي هو، جنهن پوءِ ڪيس مڪتبي تعليم ڏني. ميون نورمحمد گنبات جي ڏيرن واري راڄ ڪي ويجهو اٺن ميلن ڪن جي پنڌ تي "وانئين" جو ويٺل هو(۱) ۽ شاهه حبيب جو محبتي ۽ معتقد هو. عبداللطيف جي پڙهائي لاءِ شاهه حبيب ڪيس سڏي پاڻ وٽ رهايو. هن شفيق استاد پنهنجي سعادتمند شاگرد کي مڪتبي تعليم پوري ڪرائي. ان بعد وڌيڪ تعليم جو سلسلو جاري نه رهيو، پر ميون نورمحمد هميشه لاءِ شاهه حبيب وٽ ايندو رهيو ۽ عبداللطيف جنهن تي ويتر وڌيڪ چاهه ڏانهن مائل هو سو سانس ملندو رهيو ۽ ڪانئس سکندو رهيو. بالآخر جڏهن شاهه عبداللطيف اچي ڀٽ ڪي وسايو ته ميين صاحب ڪي پڻ سڏي اتي ڪيس سندس اوطاق ليکي ڏنائين ۽ ڀٽ تي پاڻ وٽ رهايائين. اهڙي طرح نوجواني واري دور ۾ توڙي پوءِ شاهه عبداللطيف جو پنهنجي مشفق استاد سان ملڻ، وڃڻ ويهڻ ۽ سانئس صحبت ڪرڻ جو سلسلو جاري رهيو(۲).

شاهه لطيف جي ننڍپڻ وارا ڪم ازڪم ٻارهن سال، ڪن پنهنجن ناناڻن ڏيرن فقيرن ۾ سڄي ڦندر ۽ گنبات واري تر ۾ گذريا. انهيءَ عرصي ۾، ٻين ٻارڙن سان گڏ، گنبات سان لاڳو اولهه طرف، واريءَ جي ڀٽن واري ايراضي (جنهن ۾ پوءِ هن 'ڀٽ' واري ماڳ کي وسايو) ۾ ننڍڙي لطيف ميهنن وسندي رانديون ڪيون هونديون. ان وهيءَ ۾ گنبات جي جوءِ ۾ هر ماڳ ۽ ڳوٺ ڏٺائين، ۽ ٻارن توڙي وڏن جو پيار ماڻيائين. ننڍپڻ وارين انهن يادگيرين جو ئي نتيجو هو، جو پوءِ وڏي هوندي سارنگ جي هڪ بيت ۾، 'گنبات' تي ڪرم جي ڪڪرن جي گونج جو ذڪر آندائين ته:

واهُندئان وڄُ ٿي، گڙيون ڏُونهه گنبات

انهيءَ ٻاراڻي وهيءَ ۾ سندس سنگت ۽ رفاقت فطري طور تي ڏيرن فقيرن جي ٻارن سان ٿي، جن سان هو کيڏيو ۽ خوش ٿيو ۽ جيڪي پوءِ وڏي هوندي سندس پيارا فقير ۽ معتقد ٿيا. انهن مان اڄن فقير ڏيرو ۽ سُک فقير ڏيرو، ٻئي شاهه صاحب جي حاضرات جا فقير هئا. جاني فقير ڏيرو به شاهه صاحب جو ننڍڙي هوندي جو ساٿي هو جنهن جو پُٽ عنايت پڻ ڏانهس گهڻو مائل ٿيو. پر شاهه صاحب جو سڀ ڪان وڌيڪ ويجهو ۽ پيارو ساٿي سندس پنهنجو سڳو ماسات، رب رکيي فقير جو پٽ، محمد عالم ڏيرو هو جيڪو پوءِ خاص فقير ۽ خليفو ٿيو: شاهه صاحب ڪيس ڀٽ تي سماع ۽ ذڪر جو اڳواڻ مقرر ڪيو ۽ ڪيس "محمد عالم سچو عالم" ڪري سڏيو. پر عام طرح هو 'خليفو محمد عالم ذاڪر' سڏجڻ لڳو. شاهه

(۱) 'وانئين' يعني ننڍڙي 'وانءُ' يا ننڍڙو ڳوٺڙو، جنهن کي سانگي، مرزا قليچ بيگ ۽ لالواڻي 'واڻي' ڪري لکيو. سانگي ڄاڻايو آهي ته اهو ڳوٺ اڏيري کي ويجهو آهي. لالواڻي جنهن سنه ۱۸۸۹ع ۾ ان بابت پڇا ڪئي هئي، سو لکي ٿو ته اهو ڳوٺڙو اڏيري کان چار ميل ۽ ڀٽ کان ٻارهن ميل پري آهي "جتي هن وقت ابڙا رهن ٿا" (۱۸۹۹ع ۾ ڇپيل انگريزيءَ ڪتاب، ص-۱۱)

(۲) ڀٽ تي ميين نورمحمد واري اوطاق ۱۹۵٤ع تائين موجود هئي. ان سال مٿي درگاهه ڏانهن ويندڙ رستي کي سرڪاري طور ڪشادي ڪرڻ وقت اها 'ميين جي اوطاق' رستي جي وچ ۾ اچي ٿي وئي ۽ 'بل ڊوز' ڪري ڊاٺي وئي. پوءِ فقط هڪ ڪوهي باقي وڃي رهي هئي جيڪا رستي جي پوري وچ تي هئي ۽ مٿان ڪنهن ٽڪ سان ڍڪي ڇڏي هئائون، جيڪا راقم پاڻ ڏٺي هئي. 'ميين جي اوطاق' ۾ هڪ 'ڍڪي' لهيل هئي جيڪا ڇُن سان لٽيل هئي؛ پرياڻ ميان ان جي خاص سنڀال ڪندا هئا ۽ روزانو چندڦوڪ ڪندا هئا ڇاڪاڻ جو بعضي شاهه صاحب جڏهن پنهنجي استاد وٽ ايندو هو ته ان ڍڪي تي اچي ويهندو هو. ميين نورمحمد جي پٽ ميين ولي محمد جي شاهه صاحب وٽ وڏي عزت هئي، ايتري قدر جو وفات بعد ميين ولي محمد ئي شاهه صاحب کي غسل ڏياريو ۽ جنازي نماز پڙهائي.

صاحب جي وفات کانپوءِ فقراء جي سچي نظام کي سنڀاليائين ۽ وڏي خدمت ڪيائين. وفات بہ پٽ تي ئي ڪيائين، جتي سندس قبر شاهه صاحب جي روضي جي ٻاهران ڏکڻ طرف، ۽ تمر فقير جي تجر کان اوپر طرف، تربتن جي اتر واري قطار سان لاڳيتي ڏکڻ طرف واري قطار ۾، اولهہ کان ٻيو نمبر آهي.

والد جي رهنمائي هيٺ تربيت وارو دور (۱۱۱۵ـ ۱۱۲۰هہ؟)

ننڍپڻ واري مڪتبي تعليم بعد، بلوغت توڙي نوجواني واري دور تائين شاهه لطيف جي تربيت پنهنجي والد شاهه حبيب جي شفقت ۽ هدايت هيٺ ٿي. هو هميشہ گڏوگڏ هئا، اهڙو جو جڻ هڪبئي جا رفيق هئا. شاهه حبيب پاڻ پڙهيل هو ۽ دعا خاطر تعويذ لکي ڏيندو هو. بعضي هو حال وارا بيت پڻ چوندو هو. عالمن ۽ عارفن جو صحبتي هو، ۽ خود پاڻ پنهنجي وقت ۾ وڏو فيض وارو عابد زاهد هو. مير علي شير قانع کيس ”ڪريمي سلسلي جو ناميارو بزرگ، ۽ وجد ۽ حال وارو ڪرامتن جو صاحب“ سڏيو آهي(۱). سندس تاڪيد ۽ سعيو توڙي سندس نظر فيض اثر جو سايو، ٻئي سڪيلڌي لطيف سان شامل حال رهيا. ٻئي طرف خود نوجوان لطيف ۾ پاڻ پنهنجو سوچڻ ۽ اعليٰ اخلاقي ۽ روحاني منزلن ماڻڻ جي ذوق ۽ جذبو موجزن ٿيو.

پر هاڻي شاهه حبيب ڪوٽڙي ۾ لڏي آيو ۽ نوجوان لطيف جي ڏسڻ وائسڻ جو دائرو اُتر طرفان هالن کان وٺي هيٺ لاڙ ۾ بلڙي تائين، ۽ اولهہ طرفان ڪوٽڙي واري علائقي کان وٺي اوپر ڏانهن پٽ ۽ گنباٽ تائين ۽ اُتان کان ڏکڻ ڏانهن نصرپور تائين وسيع ٿيو.

شاهه حبيب جو سُئي قندر مان لڏي ڪوٽڙي مغل ۾ ويهڻ: شاهه لطيف ڏهن ٻارهن سالن کن جو هوندو، جو شاهه حبيب ’سُئي قندر‘ واري ڳوٺڙي مان لڏي وڃي اٺ نو ميل اولهہ- ڏکڻ طرف ’ڪوٽڙي مغل‘ ۾ ويٺو. هڪ مقامي روايت موجب، سندن لڏڻ جو سبب اهو هو جو شاهه عبداللطيف اجان سرجيوئي هو جو ڏيرن فقيرن مان ڪن درويشن شاهه حبيب کي چيو تہ: ’قطب سرجيو آهي ۽ هت رجوعات ٿيندي. اسين فقير ڪنڊڻ ۾ لڪا پيا آهيون. هاڻي يا اوهان وڃي ٻئي پاسي ويهو يا اسان کي لڏڻو پوندو.“ پوءِ شاهه حبيب وڃي گهران پڇيو تہ بي بي صاحبہ اميدواري جي تصديق ڪئي. فقيرن جي اها ڳالهہ بالآخر سبب بني جو شاهه حبيب بالآخر سُئي قندر مان لڏيو. هيءَ روايت پنهنجي جاءِ تي، پر پانئجي ٿو تہ سندس سهري عرس فقير ڏيري جي فوت ٿي وڃڻ جي ڪري شاهه حبيب ’سُئي قندر‘ واري ماڳ کي ڇڏيو ۽ گنباٽ واري پيٽي مان لڏيو. سندس لڏڻ جو هڪ خاص سبب اهو بہ هو جو ’ڪوٽڙي‘ جو رئيس مرزا بيگ مغل جيڪو سندس عقيدتمند هو، تنهن خير ۽ برڪت خاطر شاهه حبيب کي دعوت ڏيئي وٺي آڻي ڪوٽڙي ۾ رهايو جو کيس دعا ۽ سهاري جي ضرورت هئي. مير صاحب سانگي جي بيان موجب، شاهه حبيب ڪوٽڙي شهر لڳ ٻاهران پنهنجو گهر ڪيو(۲). اندازو ٿئي ٿو تہ اهو گهر، مرزا بيگ مغل جي حويليءَ واري ڪوٽ سان لاڳو الهندي طرفان هو جنهن کان اولهہ طرف جهنگ ۽ لال لئو هو.

والد جي تربيت وارو دور: شاهه حبيب هاڻي پنهنجي سعادتمند فرزند کي پنهنجي صحبت ۽ رفاقت ۾ رکي سچو توجهہ سندس تربيت تي ڏنو تہ جيئن هو ذهني، اخلاقي ۽ روحاني طور اعليٰ درجي کي پهچي. کيس هميشه پاڻ سان گڏ پئي رکيائين ۽ جتي پئي ويو اتي وقت جي عالمن ۽ درويشن جي صحبت ۾ پئي وهاريائين. کيس وٺي اباڻي ماڳ مٽياري ۽ خاص طرح وڏي ڏاڏي ميين شاهه ڪريم جي آخري آرام گاهه تائين پاڻ سان گڏ نيائين، ۽ پڻ شاهه

---

(۱) ”مير حبيب الله ڪہ همانا ذات اقدسيش ناموس سلسلہ ڪريميہ وبڪرامات ظاهره من الشمس است“ (مقالات الشعراء، ص۳۵۷). ”هميشہ صاحب وجد و حال بود واستغراق ڪمال داشت.“ (تحفة الڪرام، مطبع ناصري دهلي، ۱۷۳X۳).

(۲) اهڙو اشارو سانگي جي نظر ۾ آهي: (لطائف لطيفي، ص ٦۱):

بوده در قرب شهرش خانه آباد ازان سيد حبيب شاهه آزاد

ڪريم جي فقيرن سان ملايائين: پٽي طرف ميين شاهہ عنات سان ملڻ لاءِ ڪيس شاهپور- نصرپور تائين گهمايائين. اهڙيءَ طرح بلوغت ڏانهن اُسرندڙ، سالم طبع ۽ ذهين لطيف پنهنجي والد سان گڏ انهن سفرن ۽ صحبتن مان گهڻو ڪجهہ پرايو. هاڻي سندس ڏسڻ وائسڻ جو دائرو ويتر گهڻو وڌيو: يعني اُتر طرفان هالن ڪان وٺي هيٺ لاڙ ۽ ٻُلڙي ۽ ٺٽي تائين ۽ اوڀر طرف گنبات ڪان اڳتي پيهءِ پور، هالا حويلي، شاهپور ۽ نصرپور تائين وڌيڪ وسيع ٿيو. البت سندس گهڻو سارو وقت ڪوٽڙي ۾ ئي پئي گذريو: شاهہ حبيب جهڙي اهل دل درويش پنهنجي صالح فرزند کي پاڻ جيڏن سان راند روند ڪرڻ ڪان ڪونہ ٿي روڪيو، جو ان ننڍيءَ ٿهيءَ ۾ لطيف جو گز ڪمان ڪٽڻ يا ساٿي ٻارن سان لڪ لڪوٽي راند ڪرڻ جو ڪن روايتن ۾ ذڪر آيو آهي. پر شاهہ حبيب ساڳئي وقت، وڏي سُرت سمجهہ واري لطيف کي پنهنجي خاص توجهہ، اعليٰ تربيت ۽ عارفانہ نظر سان اعليٰ اخلاق ۽ نيڪ اعتقاد ڏانهن مائل ڪيو. نوجوانيءَ واري دور ۾ قدم رکڻ سان گڏ ڪيس طريقت جي راهہ ڏسيائين ۽ نفساني خواهشن تي ضابطي خاطر زهد ۽ جهد جي تلقين ڪيائين. پنهنجي والد بلڪ مرشد جي اهڙي هدايت ۽ رهبري هيٺ نوجوان لطيف لوڪ ڪان پاسيرو ٿي، جهنگ ۾ گوشائتو ويهي، ڌڻيءَ جي ياد ۾ محو ٿي، پنهنجي نفس کي نمائڻ ۽ پاڻ پچائڻ لڳو. هن خلق ڪان پري ٿي جن ماڳن تي رياضت ڪئي ۽ چلا ڪديا تن سيني بابت معلومات موجود نہ رهي آهي، پر ٽن جاين بابت پوري پڪ آهي جتي هو وڃي گوشائتو وينو ۽ عبادت ۾ محو ٿيو. اهي جايون اڃان تائين نوجوان لطيف جي اُتي ويهڻ ۽ رياضتن ڪرڻ سببان مشهور ۽ محفوظ رهيون آهن.

انهن مان هڪ هو لَئي جو وڏو شاهي وڻ، جيڪو پوءِ 'لال لئو' سڏجڻ لڳو، جنهن جي جُهنڊ ۾ لطيف وڃي ويهندو هو. اهو وڻ ڪوٽڙي ۾ سندس گهر کي ويجهو اولهہ طرف واري لاڳيتي جهنگ ۾ هو، جتي ڪنهن اڳئين درويش جو مقام هو ۽ جتي پوءِ شاهہ لطيف جي ڪديل چِلي ۽ ڪشالي جي يادگار طور مسجد، کوهہ ۽ جايون ٺهيون، جن جا آثار توڙي انهي پيٽيءَ وارا وڻ هن وقت (١٩٩٩ع) تائين موجود آهن. لئي جو وڻ جنهن جي جهُنڊ ۾ لطيف وڃي ويهندو هو سو اتر طرف، مسجد واري جاءِ کي ويجهو آهي. ان جاءِ تي اڃان تائين هڪ جهونو ڏوڙهو ڏنگو 'لئو' بيٺو آهي جيڪو چون ٿا تہ ان اصلي 'لئي' جي بنياد مان آهي(١).

ٻيو نشان غالباً خود 'پٽ' واري اها جاءِ هئي جتي پوءِ شاهہ لطيف پنهنجو حجرو ٺهرايو. ان جاءِ تي هو هڪ وڻ جي جهُنڊ ۾ اڪيلو محويت واري حالت ۾ ويٺل هو جو قلندر شوري جنهن اتي پنهنجيون ڏاچيون پئي چاريون ڪيس ڏٺو ۽ ڏاچين پڻ ڏسي تاهہ ڪاڏو جو قلندر شوري ڊوڙي وڃي سندس ڳوٺ (جيڪو ڪوٽڙي ڪان کوهہ ڪن پٽ واري طرف هو) پنهنجي پيءُ صاحبڏني کي ٻڌايو جيڪو ساڻس گڏجي اتي آيو پر اُها جاءِ خالي پئي هئي. وڏيري صاحبڏني پوءِ پنهنجي پٽ (قلندر) کي سمجهايو تہ: 'شاهہ حبيب جو پٽ اڪثر هن جُوءِ ۾ ويراڳ ۽ بيخودي واري حالت ۾ اچي ويهندو آهي، ۽ جيڪڏهن هو پئي پيري ڪيس ڏسي تہ ڪانئس دعا گهري'.

ٽيون نشان اهو هو جيڪو هاڻي 'شاهہ جو ڪنڊو' تو سڏجي، جيڪو پٽ ڪان ڏيڍ ميل ڪن اوڀر- اتر طرف ريلوي اسٽيشن ڪان بہ اوير ڪنب داڙون- شهدادپور واري رستي تي) آهي ۽ جتي اڃان تائين وڻن جو جهُنڊ موجود آهي. ان جو ذڪر اڳتي ايندو، پر مٿين روايت جيڪا ان وقت جي اکين ڏٺي شاهد قلندر شوري ڪان بيان ٿيل آهي ۽ پڻ سندس والد وڏيري صاحبڏني جي زباني تصديق ٿيل آهي ان مان ظاهر آهي تہ شاهہ حبيب مسلسل طور وڏي ڌيان ۽ پختي ارادي سان پنهنجي پياري فرزند جي تربيت پئي ڪئي تہ هو زهد ۽ رياضت ذريعي روحاني طور ڪماليت جي درجي کي پهچي. مٽياري جي درويش هاشم شاهہ جي عبداللطيف جي ولادت بابت

---

(١) لطائف لطيفي، ص-١٤٤.

ڪيل دعا واري روايت مٿي بيان ٿي چڪي آهي شاهه حبيب بيشڪ پنهنجي پلاري عزيز هاشم شاهه جي دعائيہ لفظن تي پڪو يقين رکيو هو: ’لطيف جي بوءِ اچڻ‘ يعني خوشبوءِ ٿيڻ وارا لفظ معنيٰ خيز هئا. شاهه حبيب بالجتيءَ ڪان وٺي لطيف جي هر طرح تربيت ڪئي هئي ۽ هاڻي جڏهن ڪيس ڪجهه اهڙو پروسو ٿيو تہ عبداللطيف زهد ۽ عبادت ذريعي ڪافي ترقي ڪئي آهي تڏهن، پنهنجي اطمينان خاطر، ڪيس درويش هاشم شاهه وٽ وٺي ويو. ان وقت شاهه لطيف جي عمر ١٥ سال ڪن هئي. هاشم شاهہ نوجوان لطيف ۾ اعليٰ صلاحيت جا آثار ڏٺا، پر باوجود رياضت ۽ عبادت جي هن درويش ڪيس اڃان بہ وڌيڪ ترقي ۽ ڪمال طرف ترغيب ڏيندي چيو تہ:

’حبيب جو پٽ (اڃان) پچي راس نہ ٿيو آهي‘

ڪمال کي پهچڻ واري تربيت اڳيئي سندس والد طرفان جاري هئي، پر هن ترغيب ويتر نوجوان لطيف ۾ نئون جذبو جاڳايو جو هو موٽي اچي زهد ۽ عبادت ۾ مشغول ٿيو (”باز ورع اختيار ڪرد“) ۽ مسلسل مجاهدي سان بالآخر مجازي رنگ کي مٽيائين ۽ پنهنجي اندر جي آئيني کي ايترو تہ اُجاريائين جو ڏسڻ پسڻ ۽ فهم فڪر جا طور طريقا مٽس عيان ٿيڻ لڳا. ان جو ثبوت ’ڪنڌي واري ماڳ‘ تي سندس ياد الاهي ۾ محويت ۽ ان موقعي تي پنهنجي والد شاهه حبيب طرفان پيار پري پچا تي سندس ڏنل جواب مان ملي ٿو. جڏهن تہ شاهه لطيف هاڻي وڏو هو انهيءَ ڪري پنهنجي والد کي حال ڏيندو هو تہ هُو ڪٿي وڃي ٿو ڇلو ڪڍي؛ اڪيلائي ۾ عبادت لاءِ ويهڻ ڪان پوءِ شاهه حبيب سندس سماءُ لهندو هو ۽ پڻ روحاني واردات ۾ سندس حال پائي ٿيندو هو. هن پيري، وچان هڪ ٻن ڏينهن جي وٿي پئجي ويئي ۽ واءُ لڳڻ ڪري ڪنڌي واري جاءِ کي مٽي گهيري وئي ۽ لطيف جي جسم تي پڻ لٽ چڙهي وئي. ان حالت ۾ ڪيس ڏسي شاهه حبيب جي دل پرجي آئي (جڏهن تصغير ۾ آندل پيار پريي لفظ ’انگڙا‘ مان ظاهر آهي) ۽ چيائين تہ:

”لڳي لڳي واء، ويا انگڙا لتجي“

والد جو هي دلنواز آواز ٻڌي شاهه لطيف پڻ ساڳئي جذبي سان جواب ڏنو تہ:

”پئي ڪٿي پساه، پسڻ ڪارڻ پرين جي.“(١)

شاهه لطيف جو هيءُ جواب، جنهن ۾ ساڳئي دلپذير بيان ۽ ساڳئي دلپذير معنيٰ ۾ ٻي سٽ چئي بيت پورو ڪيائين، سو ان عمر ۾ سندس اعليٰ شاعرانہ شعور جو آئينو آهي؛ پر ان کان وڌيڪ اهو سندس اندر جي اوجر ۽ روحاني رُتبي تي شاهد آهي ڇاڪاڻ جو هن جواب ۾ سندس پنهنجي ’نيستي‘، ’پرپور سڪ ۽ صبر‘ ۽ ’عشق الاهي ۾ رچي راس ٿيڻ‘ جا سڀ اهڃاڻ سمايل آهن(٢).

پير هاشم شاهه سان پهرئين پيري ملڻ کانپوءِ شاهه لطيف ٽي سال ڪن سانده رياضتون ڪيون. هينئر سندس عمر ١٨ سال ڪن هئي. شاهه حبيب هاڻي جڏهن ٻيهر ڪيس درويش هاشم شاهه جي خدمت ۾ وٺي ويو

---

(١) لطائف لطيفي (ص ٩٣- ٩٤) جي پڙهڻي ”پسڻ خاطر“ آهي. لالواڻي جي انگريزي ڪتاب (”شاهه لطيف“، ص- ٨) ۾ ڏنل پڙهڻي ”پسڻ ڪارڻ“ آهي.

(٢) سانگي، هن اهم واقعي جي اصليت بدران ان جي بالڪل هڪ عامي روايت کي قلمبند ڪيو آهي (لطائف لطيفي، فارسي متن، ص ص ١٤٤- ١٤٥) تہ: شاهه لطيف ان وقت ننڍو ڇوڪرو هو ۽ محض راند خاطر ٻين ڇوڪرن سان گڏجي اتي ويو هو ۽ راند ڪندي هو هڪ ڪنڌي جي ٽڙ واري پور ۾ وڃي لڪو يا ان جي آڏو واريءَ جو ڍڳو هو تنهن ۾ لڪو جو ڪيس ڪوبہ ڏسي نہ ٿي سگهيو. ٻيا ڇوڪرا بالآخر موٽي ويا پر پاڻ اتي ئي عبادت ۾ محو ٿي ويو. هن روايت ۾ هيءَ راند وارو بيان گهٽو پوءِ ڳنڍيو ويو ـ جيئن ٻاراڻي وهيءَ ۾ شاهه صاحب جي ڪرامت وڌيڪ روشن ٿئي. پر ان موقعي تي شاهه حبيب ۽ شاهه لطيف جي چيل پُرمعنيٰ سٽن مان ظاهر آهي تہ شاهه لطيف ان وقت راند واري وهيءَ ڪان وڏو هو، ۽ پنهنجي ڪيل رياضت توڙي شاهه حبيب جي تربيت جو مٽس گهرو اثر پئجي چڪو هو.

تڏهن هن لطيف کي محبت ۽ شفقت جي نگاهه سان ڏٺو ۽ دعا ڏيندي چيو ته:
"لطيف جو چراغ روشن ٿيندو."

يعني ته 'آئنده لطيف جو پنهنجو چراغ روشن ٿيندو'، يا ٻي مراد ته "هن وقت ٻه روشن آهي پر اڃان اڳتي هلي گهڻو وڌيڪ روشن ٿيندو"(۱). پنهي حالتن ۾ هيءَ ورندي واڌائي واري هئي: هڪ طرف شاهه حبيب کي اطمينان ٿيو ته سندس والدانه تربيت جو مقصد پورو ٿيو، ته ٻئي طرف شاهه لطيف کي مستقبل ۾ شمع روشن ٿيڻ واري واڌائي سان گڏ ويتر وڌيڪ ترغيب ملي ته کيس سلوڪ ۽ معرفت ۾ ڪمال حاصل ڪرڻ لاءِ اڃان ٻه اڳتي قدم وڌائڻو آهي. درويش هاشم شاهه پوءِ سگهو ئي تاريخ ۱۲- ربيع الاول سنه ۱۱۲۰هه ۾ وفات ڪئي. ان وقت شاهه لطيف جي عمر پريا ارڙهن سال هئي. آئنده تربيت جي واڳ هاڻي خود سندس پنهنجن هٿن ۾ هئي: شفيق والد پنهنجو فرض پورو ڪري چڪو هو، ۽ درويش هاشم شاهه پڻ سندس نالو وٺي کيس دعا سان نوازيو.

پاڻ پنهنجي تربيت ۽ ڪماليت ڏانهن قدم وڌائڻ وارو دور (۱۱۲۰ـ ۱۱۴۲هه)

نوجوان لطيف جو 'خود پاڻ پنهنجي تربيت وارو' هي دور ويهه- ٻاويهه سال کن مسلسل طور جاري رهيو. اهو سندس زندگي جو خاص الخاص طلب ۽ تلاش، پرجهه ۽ پروڙ وارو دور هو، جيتوڻيڪ سندس عارفانه تحقيق جو سلسلو سڄي عمر تائين هلندو رهيو. زمان ۽ مڪان جي لحاظ سان، هيءُ دور ٻن ڀاڱن ۾ وراهيل نظر اچي ٿو: هڪ پهرين پندرهن سالن (۱۱۲۰- ۱۱۳۵هه) وارو دور جنهن ۾ سندس سلوڪي طلب ۽ تحقيق وارا پنڌ ڪجهه پراهان هئا، ۽ ٻيو پوين پنجن- ستن سالن کن وارو دور (۱۱۳۵- ۱۱۴۲هه) جنهن ۾ سندس ٻاهرين پنڌن سان گڏ 'پٽ واري پيٽي' تي پڻ توجهه ٿيو. انهن ٻنهي دورن ۾ حق ۽ حقيقت جي مسلسل طلب ۽ تلاش جا اڳتي هلي جيڪي نتيجا نڪتا، ۽ جن جا اهڃاڻ شاهه عبداللطيف جي پوئين دور واري زندگي ۾ نمايان ٿيا، تن جي بناءَ تي ڪافي وثوق سان چئي سگهجي ٿو ته هن عرصي ۾ سندس عملي ۽ فڪري ڪشالي جو رخ خاص طرح هيٺين پنجن طرفن ڏانهن رهيو:(۱) ڏسڻ پسڻ ۽ پرجهڻ پروڙڻ خاطر سير سفر جو سلسلو شروع ڪيائين، (۲) شاديءَ جي رسم پوري ڪيائين،(۳) عارفانه زندگي جي عملي راهه رسم جي ڄاڻ لاءِ پنهنجي وڏي ڏاڏي ميين شاهه ڪريم جي سوانح ۽ طور طريقي کي سمجهڻ جي ڪوشش ڪيائين، (٤) سلوڪ ۽ معرفت جي اعليٰ معنوي فڪر ۽ ڄاڻ لاءِ ميين شاهه ڪريم جي بيان ڪيل نُڪتن ۽ حقيقتن توڙي مولانا رومي جي مثنوي ۾ سمايل رازن کي پروڙڻ طرف توجهه ڪيائين، ۽ (۵) ٻين جي تلقين لاءِ، پنهنجي فڪر کي سنڌي بيتن ۽ واين ذريعي ظاهر ڪرڻ جو پهه ڪيائين.

پنهنجي سر، شاهه لطيف جي بامقصد مسافرين ۽ ملاقاتن جي شروعات انهن ماڳن سان ٿي جتي اڳ هو پنهنجي والد سان گڏجي ويندو هو. انهن مان ڏکڻ طرف مٽياري، گنجو ٽڪر ۽ اڳتي بلڙي ۽ ٺٽو هئا. بلڙي سندس ڏاڏاڻو ماڳ هو، جتي سندس وڏي ڏاڏي ميين شاهه ڪريم توڙي ڏاڏي عبدالقدوس شاهه جون مزارون هيون. اتر طرف (پراڻن) هالن جو تاريخي شهر ڪوٽڙي کي ويجهو هو ۽ پڻ ساداتن جو پهريون ماڳ هو. شاهه لطيف جي

---

(۱) ان بعد هن روايت ۾ هيٺيان لفظ آهن:

"پوءِ (شاهه حبيب) سمجهيو ته ڪمال حاصل ٿيو آهي. پوءِ
پٽ تي سڪونت اختيار ڪيائون ۽ مريد ڪيائون."

ظاهر آهي ته اهي الفاظ پوءِ راويءَ طرفان وڌايل آهن. هاشم شاهه واري زباني سان ڇڻ انهن جي ڪا به مناسبت نظر نٿي اچي ڇاڪاڻ جو درويش "هوگا" (ٿيندو) جو لفظ چيو ۽ نه "هو گيا هي" (ٿي ويو آهي).

وقت ۾ بہ هالا عالمن ۽ درويشن جو گهر هو. اتان ڏهہ ميل کن اوپر طرف 'گولي پير جو مقام' سندس واسطي اهميت وارو هو، جو اُتي سندس پڙڏاڏي جلال شاهہ (جمال شاهہ) شهيد جو مزار هو. ڏکڻ- اوپر طرف ساگري ڍوري جي ڪناري وارن درويشن جا ماڳ مڪان ديدار لاءِ اهميت وارا هئا. خاص طرح پينءُ پور ۽ اڳتي شاهپور ۽ نصرپور وارو پاڳو ويجهو هو، جتي وڏو شاعر ۽ درويش ميون شاهہ عنات اجان زندهہ هو، ۽ شاهہ لطيف وٽس وڃڻ شروع ڪيو. ساگري ڍوري جي ڪنار سان، اتران ڀهريائين مشائخ هوٿي جي درگاهہ هئي، جيڪو پاڻ يا ڪائنس پوءِ سندس بہ ڀهتل فرزند احمد ۽ محمد ميين شاهہ ڪريم سان مليا هئا. اجان ڏکڻ طرف بين اهل مماتي وارن بزرگن جون مزارون هيون جيڪي پڻ ميين شاهہ ڪريم جي وقت جا هئا- مثلاً درويش آچر، شيخ پرڪيو ڪاتيار، درويش پلي، پنيو سهاڙ، مخدوم محمد اسماعيل سومرو اگهر ڪوٽي، شيخ موسو، رڪن الدين ولد رتو (جُوڻ جي علائقي جو)، ميرڻ ڪاتيار، مهراڻ فقير نهڙيو، مخدوم صابر ولهاري، مٽياروي سيد ساجن سوائي، جرڪس ڏناٿي (ولهار ۽ ونگي علائقن جا). ميين شاهہ ڪريم جي ناتي سان، شاهہ لطيف جو انهن درويشن جي ماڳن مڪانن کي ڏوري ڏسڻ فطري هو، جيتوڻيڪ بين ولين ۽ نيڪن جي تلاش ۾ ڪن بين جاين تي بہ ويو هوندو. تلهار ۽ بدين طرف سندس پنهنجن وڏن عزيزن بزرگن جون مزارون خانقاهون هيون. ميين شاهہ ڪريم جي اولاد مان بہ درويش سيد پليڏنو ۽ سيد مگليڌو تلهار جي علائقي ۾ اچي سڪونت پذير ٿيا هئا ۽ بئي وڏا لائق ۽ سالڪ هئا. اجان اڳتي بدين لڳ، 'شهاب الدين سهروردي جي مقام' ۾ (جيڪو عوام ۾ 'شاهہ بَدي جو مقام' سڏجي) خود ميين شاهہ ڪريم جو والد 'شاهہ للو' مدفون هو. انهيءَ ڪري ساگري جي وَليئن وارن ماڳن مڪانن ڪانپوءِ اڳتي ويندي بدين تائين شاهہ لطيف جو وڃڻ بلڪل قرين قياس نظر اچي ٿو.

سندس هن سير سفر واري دور جا ڀهريان پنج ڇهہ سال گهٽي حد تائين سنڌ جي ماڳن مڪانن کي ڏسڻ، درويشن جي خانقاهن ۽ درگاهن جو ديدار ڪرڻ، مختلف ڌنڌي پيشي وارن وڻ ويهڻ ۽ عوامي زندگي جي مطالعي ۾ گذاريا. هن عرصي اندر گهٽي ۾ گهٽا گهمرا پنهنجي وڏي ڏاڏي ميين شاهہ ڪريم جي درگاهہ تي ڪيائين ۽ گهڻو ڪجهہ پرايائين. هاڻي هو پڪن پختن اپرندڙ ارادن سان مالا مال ٿي ڪماليت طرف قدم وڌائڻ وارو هو، جو ڪيس زميني زندگيءَ جي هڪ اهم منزل ڏانهن موٽڻو پيو: اها هئي سندس شادي جنهن ۾ سندس شفيق والد جي رضا ۽ رغبت اثر انداز ٿي. هن وقت سندس عمر ٢٤ سال کن هئي.

شاديءَ جي رسم. شاهہ عبداللطيف جي ڀيورائي ۽ بلوغت وارو دور اڳ ختم ٿي چڪو هو، پر فهم ۽ فڪر جي ڪمال ۽ عروج طرف وڌڻ جي اجان ابتدا هئي: سندس توجهہ، ڪماليت جي راهہ ۾ مسلسل ڪوشش ۽ ڪشالي ۽ قدم اڳتي وڌائڻ طرف هو جو چاتائين ٿي تہ ويهڻ جو وقت ڪونهي ۽ تتيءَ ٿڌيءَ ڪاهڻو آهي. شادي ۽ گهربار ڪري ويهي رهڻ سندس سالڪاڻہ جدوجهد ۽ جستجو جي خلاف هو. شاديءَ بابت سندس خيال ساڳيا وڏي ڏاڏي ميين شاهہ ڪريم وارا هئا، جنهن شادي کي رنج ۽ آزار ٿي سمجهيو ۽ رڳو 'لوڪ لڄا جي ڪري شادي ڪئي هئائين'(۱). شاهہ عبداللطيف جو پنهنجو چوڻ هو تہ جيستائين حق جو طالب مطلوب سان نہ ملي، يعني سالڪ الاهي وصال نہ ماڻي، تيستائين شادي نہ ڪري، ڇاڪاڻ جو سلوڪ جي راهہ ۾ ڪاميابي آزادي ۽ يگانگي ۾ آهي(۲). باوجود انهيءَ جي جو سندس سچو توجهہ اخلاق ۽ ڪردار جي معراج طرف هو. زندگي جي هن مرحلي تي ڪيس شادي ڪرڻي پئي.

---

(۱) ڊاڪٽر عمر بن محمد دائودپوٽي جو مرتب ڪيل "شاهہ ڪريم بلڙي واري جو ڪلام"، ١٩٣٧ع ڇاپو، ص. ٩-١٠.
(۲) لطائف لطيفي (فارسي متن)، ص- ١٠٤.

ڪوٽڙي جو رئيس مرزا بيگ مغل مقابلي ۾ دل قبيلي جي ماڻهن هٿان سنہ ١١٢٤هہ ۾(١) مارجي ويو. سندس ٻار ٻچا بي واها ٿي پيا، ۽ سواءِ شاهہ حبيب جي ٻيو ڪو سندن سهارو ڪونہ هو. مرزا بيگ کي هڪ ڇوڪرو هو جيڪو پڻ سگهوئي فوت ٿيو ۽ باقي فقط سيده بيگم (يا سعيده بيگم) هڪ نيڪ سيرت نياڻي هئي. شاهہ حبيب پنهنجي معتقد جي هن بيواهہ ڪٽنب جي ضائفائن کي سنڀالڻ ۽ سهارو ڏيڻ ضروري ڄاتو، ۽ سندس رضا بعد پنهنجي فرزند کي مڃايو ۽ بيبي سيده بيگم سان سندس نڪاح ڪرايو. جيڪڏهن شاهہ لطيف، ان کان اڳ بيبي صاحبہ کي ڏٺو هو ۽ سندس دل ۾ محبت جي دونهين دکيل هئي تہ بہ ان کي ڍڪيو هئائين ۽ ٻاهر ڪابہ ٻاڦ ڪانہ ڪڍي هئائين(٢): شادي واري موقعي کان اڳ هو پنهنجي سالڪانہ صبر سان ان خيال کي اورانگهي آجو ٿي چڪو هو. پر هن وقت والد جي رضا ۽ هڪ بيواهہ ۽ يتيم گهر کي سهاري ڏيڻ خاطر شادي قبوليائين. ان جي تصديق شاهہ لطيف جي اِزدواڄي زندگي جي اهڃاڻن مان ٿئي ٿي. جيئن تہ زندگي جي هن مرحلي تي سندس سڄو توجهہ حق ۽ حقيقت جي اعليٰ منزلن طرف هو، انهيءَ ڪري سندس هن شادي جي ضرورت ۽ اهميت اسلامي شرعي رسم مطابق هئي: ان ۾ نہ تہ ڪا عاشقي جي بُوءِ هئي، نہ تہ ڪو افساني جو رنگ هو(٣). شادي بعد بہ شاهہ لطيف جو پنهنجي گهر سان جيڪو برتاءُ رهيو سو بيشڪ شاهانہ ۽ شريفانہ هو پر عاشقانہ ڪونہ هو. روايتن موجب بيبي صاحبہ کي اميدواري ۾ پلي جي سَڌ ٿي ۽ ونهيون فقير جَت وڏي تڪليف سان پلو وٺي آيو ۽ سهڪندو آيو. شاهہ صاحب سبب معلوم ڪري چيو تہ ٻار اڃان پيٽ ۾ ئي آهي تہ فقير کي ايڏو هلاڪ ڪيو اٿس؛ ڄمندو ۽ وڏو ٿيندو تہ الائجي ڇا ڪندو! ان بعد هڪ ٻڍڙي خدمتگار فقيرياڻي تي جڏهن بيبي صاحبہ ڏمر ڪيو تہ شاهہ صاحب کي اهو ڏکيو لڳو. ان بعد ڪو اهڙو سبب ٿيو جو ٻارڙو خير ڪو ڄائو(٤).

حقيقت ۾ شاهہ جي زندگي جو شاديءَ کان اڳ ۾ ئي اهڙو دور شروع ٿي چڪو هو جو سندس سوچ ويچار جا معيار مٽجي ويا هئا؛ پنهنجي گهر- واريءَ جي سَڌن جي پورائي کان وڌيڪ پنهنجن مخلص فقيرن جي تڪليف کي مهانگو ٿي سمجهيائين. شاديءَ کان اڳ ئي گهر کي ڇڏيو هئائين ۽ گهڻو وقت ڪوٽڙيءَ کان ٻاهر پئي گذاريائين، ۽ شاديءَ بعد بہ گهر ڪري ڪونہ ويٺو؛ سندس هل هلان جو اهو سلسلو 'پٽ' کي وسائڻ کان پوءِ تائين هلندو رهيو. مير سانگي ڄاڻايو آهي تہ: ان وقت بہ شاهہ صاحب گهڻو وقت ٻاهر گهمندي

---

(١) مير علي شير قانع هن واقعي جو تاريخي ماده "يک مغل به بود" يا "بود خبيث" ڄاڻايو آهي. مرزا بيگ جي قبر، ميين ونهيين جي مقام لڳ، شاهہ قاسم بيگلار جي قبرستان ۾ موجود آهي جنهن تي اهوئي سال لکيل آهي.

(٢) شاهہ لطيف جو مرزا بيگ جي حويلي ۾ دعا لاءِ وڃڻ ۽ سيده بيگم جي ڇيچ جهلڻ واري ڏندڪٿا نہ فقط سنڌ جي تهذيب ۽ ريت رسم جي خلاف آهي، پر شاهہ لطيف جي اعليٰ ڪردار (جنهن لاءِ سندس والد سائن جي توجهہ سان سندس خاص تربيت ڪئي هئي) جي پڻ ابتڙ آهي. اصل ۾ مير علي شير قانع (محض شاهہ لطيف جي ڪرامت بيان ڪرڻ خاطر) ايترو لکيو تہ 'اهو مغل اڳ مخالف هو'؛ پر ائين ڪونہ چيائين تہ ڪو شاهہ لطيف جي سندس حويليءَ ۾ اک هئي انهيءَ ڪري هو مخالف هو. اها ڳالهہ پوءِ بنائي وئي ۽ مير سانگي پهريائين ان کي تحرير ۾ آندو ۽ پوءِ ٻين ان کي نقل ڪيو. شاهہ لطيف جي شاديءَ واري زندگي جي اهڃاڻن مان هن جڙتو بيان جي ڪلي طور تي ترديد ٿئي ٿي. (ڏسو هيٺ)

(٣) مرزا قليچ بيگ شاهہ جي شاديءَ جي سلسلي ۾ صحيح راءِ قائم ڪئي آهي تہ "شوق جي پٺيان شادي ڪين ڪيائين." "سندس بيبي گهر واريءَ سان ...... اوتري محبت ڪانہ هونديَ هيس. نڪا عشق پٺي ڪا شادي ڪئي هئائين. رڳو شرع شريف جي حڪم پوري ڪرڻ لاءِ ڪر ڪار جي سهنج لاءِ شادي ڪئي هئائين. شادي ڪرڻ بہ هڪڙي سنت هئي، تنهنڪري هن روا رکي." (احوال شاهہ عبداللطيف ڀٽائي، ص ص ٦٠-٦١).

(٤) مرزا قليچ بيگ، احوال شاهہ عبداللطيف ڀٽائي، ص ٢٦؛ لالواڻي، انگريزي ڪتاب 'شاهہ لطيف'، ص ٢١؛ دين محمد وفائي، لطف اللطيف، ص ص ٩٦، ٩٨.

پئي گذاريو ۽ جڏهن پٽ تي هوندو هو تہ بہ گهڻو وقت مسجد ۾ هوندو هو ۽ پنجئي وقت نماز جا جماعت سان پيو ادا ڪندو هو. ان ڪانسواءِ بہ گهڻو سارو وقت گهر ڪان ٻاهر گذاريندو هو، ۽ اندر حويلي ۾، جيڪا مسجد سان لڳو لڳ اتران هئي، گهٽ ئي ويندو هو(١).

شاهہ ڪريم جي طور طريقي کي سمجهڻ. مٿي چئي آيا آهيون تہ زندگي جي سفر ۽ ڪشالي واري ٻئي دور ۾ گهڻي ۾ گهڻا گهمرا ميين شاهہ ڪريم جي درگاهہ تي ڪيائين جتي ذڪر ۽ سماع ۾ شريڪ ٿي ان سلسلي ڪان واقفيت حاصل ڪيائين، جيڪو پوءِ پاڻ پٽ تي قائم ڪيائين. شاهہ ڪريم بابت ڳالهين هٿ ڪرڻ لاءِ ڪريمي فقيرن سان صحبتون ڪيائين جن مان جتن فقيرن سان پوءِ هميشہ لاءِ سندس نينهن ۽ ناتو ٿي ويو. شاهہ ڪريم جي سوانح ۽ تلقين بابت ڪتاب (غالباً 'بيان العارفين') دستياب ڪري مطالعي لاءِ پاڻ وٽ رکيائين جيڪو پوءِ هميشہ لاءِ پاڻ سان گڏ کڻندو هو(٢). ميين شاهہ ڪريم جي تواضع ۽ نهٺائي، تجريدي زندگي کي ترجيح، فطري مشاهدن ۽ روزمره جي ڏنڌن ۽ مشغلن جي مطالعي مان حقيقت تائين پهچڻ وارن سلسلن شاهہ لطيف جي ذهن ۽ فڪر کي گهڻو متاثر ڪيو.

ميين شاهہ ڪريم پنهنجي طرفان ڪيل هدايت ۽ تلقين ۾ اعليٰ انساني اخلاق ۽ ڪردار توڙي عارفانہ فڪر کي گاهي بگاهي پنهنجن توڙي ٻين درويشن جي چيل سهڻن سنڌي بيتن ذريعي سمجهايو هو. اهو طور طريقو هڪ بهترين مثال جي صورت ۾ شاهہ لطيف جي سامهون آيو. ان ڪان اڳ ڪيس پنهنجي والد شاهہ حبيب جي عام فهم بيتن ذريعي اهڙي تربيت ملي هئي. ان وقت ميون شاهہ عنات رضوي، عام مقبول سنڌي بيتن ۾ سلوڪي شاعري جو بادشاهہ هو. ڳنباٽ واري ٻيٺي جتي شاهہ عبداللطيف جو ننڍپڻ گذريو اتان ميين شاهہ عنات جي شاهپور ويهن ميلن تي هئي. ڪوٽڙي ڪان بہ شاهپور ۽ نصرپور ايتري ئي پنڌ تي هيون. ميين شاهہ عنات جي بيتن جو غلغلو هو ۽ اهو پڙلاءُ ننڍپڻ توڙي نوجواني واري دور ۾ شاهہ لطيف جي ڪَنن تي پيو. پهريائين غالباً سندس والد شاهہ حبيب ڪيس ميين شاهہ عنات وٽ وٺي ويو جنهن ڪيس گهڻو پيار ڪيو. پوءِ شاهہ عبداللطيف پاڻ ميين شاهہ عنات وٽ وڃڻ ۽ سندس صحبت مان فيضياب ٿيڻ لڳو. اهي ملاقاتون ۽ صحبتون اندازاً سنہ ١١٢٢هہ ڪان وٺي. جڏهن شاهہ لطيف جي عمر ويهہ سال هئي، وڌيڪ گهاٽيون ٿيون ۽ ڪم از ڪم سڄا سارا ڏهہ ٻارهن سال پوءِ ويندي سنہ ١١٣٣هہ ۾ ميين شاهہ عنات جي وفات تائين مسلسل طور جاري رهيون. پنهنجي جوان ذهن ۽ سالم طبيعت توڙي ميين شاهہ عنات سان سندس محبت جي ڪري، شاعريءَ جي ذوق ۾ شاهہ لطيف، ميين شاهہ عنات ڪان گهڻو ڪجهہ پرايو. ميين شاهہ عنات جي وفات بعد پڻ سندس ڪلام سان شاهہ صاحب جي گهڻي رغبت رهي جنهن جو عڪس شاهہ صاحب جي بيتن ۾ نمايان طور نظر اچي ٿو(٣).

---

(١) لطائف لطيفي، فارسي متن، ص- ١٢٧. باوجود انهن اهڃاڻن جي، شاهہ جي شاديءَ کي مير سانگي 'افسانہ عشق' ۽ 'عشق بازي' طور منظوم ڪيو: نہ فقط ايترو پر شاهہ جي گهر واري بابت مير علي شير قانع جي ڏنل اشاري کي محض عامي روايتن جي آڌار تي وڌائي وڌ ڪيو، حالانڪ اهي روايتون سنڌ جي ريت رسم توڙي شاهہ جي اعليٰ اخلاق ۽ ڪردار جي ابتڙ هيون. مثلاً شاهہ لطيف کي اندر گهر ۾ دعا لاءِ وٺي ويا تہ وچي پرده دار بيمار ڇوڪريءَ جي چيچ جهليائين، پوءِ سندس پيءُ کي پڇيائين ۽ پڻ سنڌيس ننڍڙو پاءُ مٿو تہ ڇڻ شڪر ڪيائين. (ڏسو 'لطائف لطيفي'، فارسي متن، ص، ٥٩- ٧٣).

(٢) مير عبدالحسين سانگي جنهن هي ڪتاب ڏٺو هو، تنهن هن کي 'رسالو' ڪري ڄاڻايو آهي جنهن ۾ ميين شاهہ ڪريم جو احوال درج هو (لطائف لطيفي، ص-١٢٢) مرزا قليچ بيگ ان کي "شاهہ ڪريم بلڙيءَ واري جو رسالو" ڪري لکيو آهي. غالباً انهن حوالن مان مراد 'بيان العارفين' ئي آهي.

(٣) "ميين شاهہ عنات جو ڪلام" (سنڌي ادبي بورڊ، ١٩٦٣ع) ۾ راقم هن موضوع تي تفصيل سان روشني وڌي آهي (مقدمه، صفحا ٨٩- ١٠٦). ان وقت ميين شاهہ عنات جي وفات جو سال معلوم نہ هو. پر پوءِ پڪيءَ طرح معلوم ٿيو تہ ميين شاهہ عنات سنہ ١١٣٣هہ ۾ وفات ڪئي.

ذوق ڪمال ۾، مولانا رومي جي مثنوي ۾ سمايل سلوڪ ۽ معرفت جي رازن کي سمجهڻ: شاهه لطيف جي ذوق ڪمال کيس حق ۽ حقيقت جي اعليٰ مقامن جو متلاشي ڪيو. سلوڪ ۽ معرفت جي اعليٰ معنويٰ فڪر جا اهڃاڻ، توڙي ديني تعليم جي رسمي ڄاڻ کان اڳتي اسلامي تعليم جي 'روح' تائين پهچڻ جا راز، کيس ميين شاهه ڪريم جي 'بيان العارفين' ۽ مولانا جلال الدين رومي جي مثنوي ۾ نظر آيا. پنهنجي پاڻ تربيت واري هن دور ۾، شاهه لطيف خاص طرح مثنوي کي سمجهڻ طرف گهڻو ڌيان ڏنو. چئي نٿو سگهجي ته شاهه کي مثنوي جي باڪ ڪتان پئي ۽ ڪيئن پئي، پر غالباً ميين شاهه ڪريم جي سوانح ۽ تلقين طرف توجهه ڪندي، کيس 'مثنوي' جي اهميت ۽ عظمت جو پتو پيو، ڇاڪاڻ جو ميين شاهه ڪريم کي مولانا رومي جي مثنوي توڙي سندس ديوان مان بيت ياد هئا(١). البت شاهه صاحب کي مثنوي سان هن دور ۾ ڪنهن روشناس ڪرايو، سو خاطريءَ سان چئي نٿو سگهجي. ٿي سگهي ٿو ته ٺٽي جي عالمن جي صحبتن ۾ شاهه صاحب کي مثنوي بابت وڌيڪ واقفيت حاصل ٿي ۽ مثنوي پاڻ وٽ رکيائين. ان دور ۾ ٺٽه قيصر- ڏاسوڙي طرف جي عالم ۽ درويش محمد عارف جو فرزند محمد صلاح، جنهن کي فارسي تي دسترس هئي ۽ پڻ مثنوي جو ڄاڻو هو، سو شاهه صاحب جو معتقد ٿيو، ۽ جڏهن ٿي هو شاهه صاحب جو ارادتمند ٿيو ۽ سندس خذمت ۾ اچڻ لڳو ته شاهه صاحب ڪانئس مثنوي پڙهائڻ ۽ ٻڌڻ جو سلسلو شروع ڪيو، جيڪو پوءِ زندگيءَ جي پوئين دور تائين جاري رهيو(٢). مثنوي سان شاهه صاحب جي شغف جي ايتري ته مشهوري ٿي، جو وقت جي حاڪم ميان نور محمد ڪلهوڙي مثنوي جو هڪ خوشخط نسخو شاهه صاحب ڏانهن تحفي طور موڪليو. پر خوبي جي تلاش واري هن هلندڙ دور ۾، مثنوي کي خاص توجهه سان ٻڌڻ ۽ سمجهڻ سان، شاهه صاحب جي سجاڳ ذهن ۽ صاف دل تي جيڪو ڪجهه نقش ٿيو، تنهن مان سندس رهنمائي خاص انهيءَ طرف ٿي جيڏانهن هو پاڻ مائل هو: يعني ته انسان جي زميني زندگي جو راز ٿي انهيءَ ۾ آهي ته ڪمال جي جستجو ۾ رهي ته جيئن معرفت جي مقام تي پهچي ۽ حق جو قرب حاصل ڪري.

سفر ڪرڻ ۽ هر ڌنڌي پيشي وارن سان ملڻ، پرجهڻ ۽ پروڙڻ. قادر جي قدرت، ڪائنات جي وسعت، خالق ۽ مخلوق جي رشتي جي حقيقت ۽ هن زميني زندگيءَ جي لاهن چاڙهن ۾ انسان جي اخلاق ۽ ڪردار جي ڪيفيت کي پرجهڻ ۽ پروڙڻ خاطر، شاهه صاحب هڪ جاءِ تي ويهڻ ۽ گهر سنيالڻ بدران ڏسڻ ۽ ڏورڻ، ڪهڻ ۽ ڪشالا ڪرڻ کي ترجيح ڏني. هن دور ۾ هن سنڌ توڙي سنڌ جي پر وارن جن ملڪن ۽ ماڳن کي ڏٺو، تن سڀني بابت معلومات محفوظ نه رهيا آهن. البت ڪڇ ۾ شاهه ڪريم جي معتقد جتن فقيرن وٽ گهڻو ويو، جيڪي پوءِ سندس ئي مريد ٿي ويا. اپرندي ڏانهن سندس جيسلمير طرف وڃڻ بابت به ڪي پڪا دليل موجود آهن. الهندي طرف سنڌ جي ڪوهستان ۽ لس ٻيلي وارو ملڪ ڏٺائين ۽ سنڌ جو اوير، ٿر ۽ اُتر سڀ ڏٺائين. سفر ۾ هر طبقي ۽ هر ڌنڌي پيشي وارن سان مليو، وٽن وينو ۽ سندن روزمره جي ڪرت ۽ ريت رسم کان واقف ٿيو، جنهن جو پڪو پختو ثبوت رسالي جي مختلف سرن ۽ داستانن هيٺ سندس بيتن ۽ واين ۾ موجود آهي.

---

(١) "شاهه ڪريم بلڙيءَ واري جو ڪلام"، سنواريندڙ ڊاڪٽر عمر بن محمد دائودپوٽو، ١٩٣٧ع.

(٢) راقم سان ١٧ جنوري ١٩٥٩ع تي، مولوي محمد صلاح جي اولاد مان، ميين عبدالله (عمر ٨٩ سال) هي حقيقت بيان ڪئي ۽ ٻڌايائين ته مولوي محمد صلاح جي ان باري ۾ تحرير به هن ڏٺي هئي.

ڀٽ تي دائمي سڪونت، فاقيري فيض ۽ تربيت، ڪمال ڄاڻ ۽ معرفت جي فروغ وارو دور (١١٤٢_١١٦١ھ)

شاھ لطيف جي نوجوانيءَ کان وٺي پڪي جوانيءَ تائين سندس زندگي جا سڄا سارا ويھہ سال ڪَھڻ ۽ ڪاھڻ، ڏسڻ ۽ پسڻ، پرجھڻ ۽ پروڙڻ ۾ صرف ٿيا: حق ۽ حقيقت جي تلاش ۾ پاڻ پنھنجي تربيت وارو اھو دور سندس واسطي ھڪ وڏو ڪشالو ھو، جنھن ۾ مسلسل طور ٻاھرئين مطالعي ۽ مشاھدي سان گڏ سندس پنھنجي اندروني سُرت نِرت سان بصيرت جا نوان باب کليا، ۽ ڪيس يقين ۽ معرفت جا اعليٰ مقام حاصل ٿيا. ھاڻي سندس عمر چاليھہ سال ھئي، ۽ جوانمرد لطيف ھر لحاظ سان پاڻ کي پچائي راس ڪيو ھو. فڪر ۽ فھم، ڄاڻ ۽ بصيرت جي اعليٰ منزل تي پھچڻ بعد ھاڻي سندس حياتي جو تخليقي ۽ تعميري دور شروع ٿيو، جنھن ۾ ڪمال معرفت جي جستجو سان گڏوگڏ ٻين لاءِ رھنمائي، فاقيري فيض ۽ تربيت طرف متوجھہ ٿيو. شاھ جي حياتيءَ جي ھن دور بابت جيڪي اھڃاڻ موجود آھن، تن جي بناء تي ڪافي وثوق سان چئي سگھجي ٿو تہ سندس زندگيءَ جو ويھن سالن ڪن وارو ھيءَ عرصو خاص طرح ھيٺين مشغلن ۽ مرحلن وارو دور ھو:

(الف) ڀٽ ڪي وسائڻ ۽ اتي دائمي سڪونت اختيار ڪرڻ.

(ب) شاھ حبيب جي وفات، ۽ ان بعد مرشديءَ جو مسند سينگارڻ.

(ج) ڀٽ تي فاقيرو نظام ۽ انتظام قائم ڪرڻ.

(د) سماع ۽ ذڪر جو سلسلو ۽ راڳ جو ادارو قائم ڪرڻ.

(ھ) وڏن جي درگاھ جي سنڀال ۽ تعمير ڪرڻ.

(و) معتقدن مريدن وٽ ڀيرا ڪري سندن حال معلوم ڪرڻ ۽ ڄاڻ وارن فقيرن درويشن سان ملڻ.

(ز) سنڌ جي عالمن عارفن سان صحبتون ڪرڻ.

ھيٺ سندس انھن مشغلن ۽ مرحلن تي مختصر روشني وڌي ويندي.

(الف) ڀٽ ڪي وسائڻ ۽ دائمي سڪونت اختيار ڪرڻ. شاھ عبداللطيف جو ڀٽ ڪي وسائڻ بابت ڪوبہ پڪو پختو حوالو موجود ڪونھي. البت مير عبدالحسين خان سانگيءَ جيڪي ڳالھيون ٻڌيون ۽ ’لطائف لطيفي‘ ۾ قلمبند ڪيون، سي ساڳيون پوءِ مرزا قليچ بيگ ۽ ليلارام لالواڻيءَ بہ سندن ڪتابن ۾ آنديون. مگر ٽنھي جي بيانن ۾ وڏو تضاد آھي، جنھن مان ڪوبہ خاطر خواھ نتيجو ڪونہ ٿو نڪري. مير سانگيءَ ڪي ٽي جدا بيان مليا جن موجب، مرزا بيگ مغل جي نياڻيءَ سان شادي بعد سگھوئي شاھ لطيف ڪوٽڙيءَ مان ڀٽ تي لڏي آيو، ٻيو تہ پنھنجي والد شاھ حبيب جي وفات بعد لڏي آيو، ۽ ٽيو تہ سير سفر واري دور بعد آخري عمر ۾ شاھ صاحب ڀٽ تي اچي ويٺو(١). ٻھرئين اھڃاڻ موجب، سنہ ١١٢٤ھ ۾ مرزا

(١) ’لطائف لطيفي‘، فارسي متن، ١٩٦٨ع، صفحو ٦٩، ۽ پڻ ٤٢- ٤٣ ۽ ٣٦. ساڳيءَ طرح "احوال شاھ عبداللطيف ڀٽائي" (١٩٧٢ع ڇاپو) ۾ مرزا قليچ بيگ ھڪ جاءِ تي لکيو تہ "مرزا مغل جي حياتيءَ ۾ ئي سندس اٿڻ ويھڻ ۽ ايذاء کان ڪوٽڙيءَ مان لڏي وڃي ڀٽ تي ڳوٺ ٻڌائون (ص- ٣٤). ۽ ٻي جاءِ تي ڄاڻايائين تہ "پيءُ جي مرڻ کان پوءِ سگھوئي شاھ عبداللطيف لڏي اچي ڀٽ تي ويٺو"(ص- ٣٨). وري ھڪ جاءِ تي چيائين تہ شاھ صاحب ڀٽ تي ھو جو گلان کي دعا ڪيائين (ص- ٨٦) تہ ٻيءَ جاءِ تي آندائين تہ آخري عمر ۾ ڀٽ کي وسايائين(ص- ٣٦)- سندس انھن بيانن ۾ تضاد آھي. لالواڻي پنھنجي انگريزي ڪتاب ’شاھ لطيف‘ (ڇاپو ١٨٩٠ع) ۾ شاھ جي شاديءَ جي بيان بعد لکيو تہ ھو پاڻ اچي ڀٽ تي رھيو ۽ گھڻو وقت اتي گذاريندو ھو، حالانڪ سندس گھر ٻار ۽ والد ڪوٽڙيءَ ۾ ھئا. ھو پنھنجي والد کي "ڀٽ تي لڏي اچڻ لاءِ ميڃائي نہ سگھيو. اھو معلوم ناھي تہ شاھ لطيف ڪڏھن اچي ڀٽ تي (گھر ٻار ڪري) ويٺو، پر (ڀٽ تي) سندس مريدن (لالواڻي کي) ٻڌايو تہ شاھ صاحب سندس والد جي فوت ٿيڻ ۽ ڀٽ تي دفن ٿيڻ بعد لڏي آيو"(ص- ١٣)

بيگ مغل جي وفات کان اڳ يا پوءِ پٽ تي لڏي آيو، ٻئي اهڃاڻ موجب سن ١١٤٤ھ ۾ شاهه حبيب جي وفات بعد لڏي آيو، ۽ ٽئين ڳالهه موجب اجان به ان کان پوءِ آخري عمر ۾ لڏي آيو. انهن بيانن موجب، شاهه لطيف جو پٽ کي وسائڻ وارو عرصو سن ١١٢٤ھ کان وٺي ١١٤٤ھ تائين گهٽ ۾ گهٽ ويهه سال کن ٿئي ٿو. انهيءَ ۾ ڪو شڪ ڪونهي ته شاهه لطيف جي پٽ کي وسائڻ، يعني شروعاتي ارادي ۽ پوءِ آخري طور اتي گهر ٻار ڪري ويهڻ ۾ ڪجهه وقت لڳو هوندو؛ پر ٻين اهڃاڻن مطابق اهو وڏ ۾ وڏ ست سال کن (١١٣٥-١١٤٢ھ) ٿي سگهي ٿو.

شاديءَ بعد فوراً ڪوٽڙي مان لڏڻ لاءِ ڪو سبب ڪونه هو: شادي جو مقصد ئي هڪ شريف اُجڙيل خاندان کي سهارو ڏيڻ هو، جيڪو هڪ وسندڙ گهر ۽ شهر کي ڇڏي پٽ ۽ ٻَرَ کي وسائڻ سان پورو ٿي نٿي سگهيو. غالباً ڪوٽڙي ڇڏڻ جي نوبت تڏهن آئي جڏهن مغل حويلي جا ٻيا سڀ ڀاتي گذاري ويا. روايتن مان معلوم ٿو ٿئي ته بي بي سيده بيگم جو فقط هڪ ننڍو ڀاءُ عرف 'گولو' هو جيڪو شاديءَ کان پوءِ سگهوئي گذاري ويو: سنديس والده ڏهه- ٻارهن سال پوءِ سن ١١٣٥ھ جي لڳ ڀڳ رضا ڪئي. هڪ روايت موجب، شاهه لطيف پٽ تي هو جو "گلان" اچي اتي ڳايو ۽ شاهه صاحب ڪيس دعا ڪئي(١) جو هوءَ ميان نور محمد ڪلهوڙي جي نڪاح ۾ آئي ۽ ميان غلام شاهه جي ماءُ بڻي. جيڪڏهن انهيءَ روايت کي صحيح تسليم ڪجي ته به گلان سن ١١٣٥ھ ڌاري شاهه لطيف جي آڏو ان وقت ڳايو هوندو جڏهن هو شروع ۾ پنهنجي عيال کان سواءِ بعضي اچي پٽ تي رهندو هو. گلان جو قصو بيان ڪندي سانگي ڄاڻايو آهي ته ان وقت مخالفن ميان نور محمد ڪلهوڙي کي شاهه بابت اهڙي ڀڙڪايو ته 'اهو سيد جنهن پٽ کي پنهنجي آستاني بنائڻ جي رٿ رٿي آهي.'(٢)

مٿي بيان ڪري آيا آهيون ته ننڍپڻ کان وٺي شاهه لطيف گنبات ۽ ان سان لاڳيتي ڊرٻ کي ڏٺو هو: پوءِ بلوغت ۽ جوانيءَ واري دور ۾ پڻ اتي گهمندو هو ۽ گوشائتو ويهي چلا ڪڍندو ۽ عبادت ڪندو هو. "شاهه جو ڪندو" ان ڊرٻ واري ايراضي جي اترين پاسي ۾ هو، جتي شاهه صاحب رياضت ۾ محو ٿيو هو. 'پٽ' يعني موجود درگاهه ۽ ڳوٺ وارو ماڳ، ان ڊرٻ واري ايراضيءَ جو وچ هو جتي (غالباً 'حجري' واري جاءِ تي) پاڻ اڪثر نويڪلائي ۾ رياضت ڪندو هو، جوڻان وقت ڪن ماڻهن اتي ڪيس ڏٺو ۽ سندس گوشائتي ويهڻ واري ڳالهه مشهور ٿي. انهيءَ پٽ جي هيٺان ڏکڻ طرف 'ڪِراڙ واري ترائي' هئي جتي مينهن جو پاڻي بيهندو هو. ان جي چوڌاري ڪِرڙ هئا، جنهن ڪري ان کي 'ڪراڙ' سڏيو ويو. پٽ واري اها ڀيٽي شاهه صاحب کي پسند آئي ۽ اتي ڀهريائين پنهنجو پاڻ ۽ بعد ۾ پنهنجن فقيرن سان گڏجي خاص طرح سانوڻ ۾ اچي منزل انداز ٿيندو هو، جڏهن مال وارا پاڳيا ماڻهو به انهيءَ ڀيٽيءَ تي واڻيون ڪندا هئا. جيئن ئي شاهه صاحب جي عمر چاليهن سالن (١١٤٠-١١٤٢ھ) کي ويجهي ٿيڻ لڳي ته پٽ واري ماڳ کي هميشه لاءِ وسائڻ وارا سندس ارادا پختا ٿيا. پٽ واري ڀيٽي جي اصل ڪهڙي حالت هئي، شاهه صاحب ڪيئن اڄ موجوده درگاهه واري ماڳ کي چونڊيو ۽ هموار ڪيو، ڪهڙي طرح اتي جايون نهرايون- ان

---

(١) لطائف لطيفي، ص- ٨٦.

(٢) 'سيد که بريٽ شريف آستانه تجويز کرده است" (لطائف لطيفي، فارسي متن، ص-٨٦). ميان غلام شاهه جي ولادت جي تاريخ في الحال اسان جي آڏو موجود ناهي، پر اهو تاريخي طور ثابت آهي ته سن ١١٥٢ھ ۾ نادر شاهه بادشاهه جڏهن ميان نور محمد خلاف سنڌ تي چڙهيو پئي آيو ته ميان نورمحمد پنهنجي طرفان اڳواٽ صفائي خاطر صاحبزادي غلام شاهه کي نادر شاهه جي خدمت ۾ موڪليو هو. ان وقت غلام شاهه وڏو هوندو نه ته به گهٽ ۾ گهٽ سندس عمر پندرهن سورنهن سال کن هوندي، جنهن مان پڻ اهو گمان ٿئي ٿو ته سندس والده مائي گلان سن ١١٣٥ھ ڌاري پٽ تي شاهه جي خدمت ۾ اچي ڳايو هوندو.

بابت سانگيءَ جا قلمبند ڪيل هيٺيان بيان تصديق جهڙا آهن(١):

- سانگيءَ ڪي وڏيري عبدالله ٻڌايو تہ هن پنهنجي پيءُ وڏيري رستم کان ٻڌو، جنهن پنهنجي پيءُ وڏيري قلندر کان ٻڌو تہ هي ماڳ اصل ۾ واريءَ جي هڪ وڏي شاهي پٽ هئي جنهن جي چوڌاري پاڻي هو ۽ هر طرف وڏو جهنگ هو، جتي هن شاهہ لطيف ڪي ننڊي هوندي بيخوديءَ ۽ محويت واري حالت ۾ ويٺل ڏٺو هو(لطائف لطيفي، ص ١٤٤).
- اهو معلوم آهي تہ خود سندس حياتيءَ ۾ حضرت اولياءَ صاحب (شاهہ صاحب) 'پٽ شريف' جا سڀ پاسا پلٽ پوريءَ طرح ڏٺا هئا. پٽ جي هيٺ چوڌاري پاڻيءَ جون خوبصورت ترايون هيون ۽ هيٺ پٽ جي پاسي ڪناري سان سائي سهڻي وڻراهہ هئي. مٿي پٽ وارو ماڳ راحت بخشيندڙ هو، جنهن جا آثار هن وقت(١٨٨٠-١٨٧٨ع) تائين موجود آهن، جو آب ڪلاني ۾ چوڌاري هيناهيون پاڻيءَ سان پرجي وڃن ٿيون، جن مان ڪي (وڻراهہ جي ڪري) نظاري دار آهن (لطائف لطيفي، ص٧٨-٨٩).
- جڏهن کان اولياءَ صاحب (شاهہ صاحب) پٽ تي پنهنجو فيض ور تڪيو قائم ڪيو تڏهن سانوڻ جي برسات ۾ اڪثر سير تفريح لاءِ ايندا هئا. بهار جي موسم ڪين وڻندي هئي ۽ ان موسم ۾ خاص طرح گهڻي عبادت ڪندا هئا. (لطائف لطيفي، ص-١٨٣).
- شاهہ صاحب ٿي 'پٽ شريف' ڪي سڀ کان اول اچي وسايو هو. ان کان گهڻو اڳ تائين هيءَ سرزمين غيرآباد هئي ۽ منجهس جهنگ هو. پٽ شريف جي چوڌاري سڄو سال پاڻي بيهندو هو، گاهہ گهڻو ٿيندو هو ۽ پاڳيا ماڻهو مال چاريندا هئا. سانوڻ جي آب ڪلاني ۾ پاڳيا ماڻهو پٽ تي پنهنجا پاڻ ڪندا هئا حضرت اولياء صاحب جيئن تہ (هت) اڪيلو پيو هلندو هو، سو هن پيٽيءَ ڪي ڏسي پسند ڪيائين: پر جيئن تہ هت واري پٽي وسندي ۽ هلندي هئي، سو مٿان پنجهو وجهائي پٽ ڪي هموار ۽ ڪشادو ڪيائون اها (خذمت) فقيرن لاءِ رياضت هئي (لطائف لطيفي، صفحا ٩٠-٩١).
- ڳالهيون هلنديون آيون آهن تہ حضرت اولياء صاحب (شاهہ صاحب) حياتيءَ جو وڏو عرصو سير سفر ۾ گذاريو ۽ جڏهن آخر عمر ۾ اچي پٽ تي وينا (تڏهن پهريائين) 'پٽ' (جي چوٽي کان) ڪجهہ هيٺ تي هڪ ڪوٺي (حجره) ٺهرايائون، جنهن جي آڏو ڪجهہ باغيچو ڪيائون ۽ زمين ڪي (هموار ڪري) ڪشادو ڪيائون. پوءِ بہ صُفا (حجرا) پنهنجي حرم لاءِ هڪ صُفو (حجره) پنهنجي والد لاءِ ٺهرايائون. هڪ مسجد، تن گنبذن سان، پاڻ پنهنجي سر بيهي ٺهرايائون. پوءِ 'پٽ' جو ٺر ۽ برُ اڳيئن کان وڌيڪ ويڪرو ۽ ڪشادو ٿيو جو سَوَن فقيرن مٽي ڪٽي اچي ان جي مٿان وڌي. پوءِ (شاهہ صاحب) پاڻ پنهنجي عصا جي چوٽيءَ سان (نقشي جي صورت ۾) ليڪا ڪڍي درگاهہ جي خليفن لاءِ جاين جون حدون نروار ڪيون، ۽ پوءِ هر هڪ پنهنجي پڇندي ۽ مرتبي آهر پنهنجي پنهنجي حد ۾ ائين جايون جوڙايون جيئن حضرت اولياء صاحب رٿ ڪري ڏنيون هيون، ۽ انهن جون پٽيون اجان تائين (١٨٨٠-١٨٨٧ع ۾) بيٺون آهن (لطائف لطيفي، ص ٣٦).

---

(١) ڇاڪاڻ جو انهي موضوع بابت جيڪي بيان سانگي (١٨٨٨- ١٨٨٠ع ڌاري) 'لطائف لطيفي' ۾ آندا آهن سي گهڻو ڪري سڀ ڪيس وڏيري عبدالله شوري ٻڌايا. هڪ جاءِ تي سانگي سَنَد سان بيان ڪيو آهي تہ هن وڏيري عبدالله (عمر ٥٥ سال) کان ٻڌو جنهن پنهنجي والد وڏيري رستم (عمر نوي سال) کان ٻڌو جنهن سندس پيءُ وڏيري قلندر شوري کان ٻڌو، جنهن اُنيون چاريندي شاهہ لطيف ڪي پٽ تي وڻن ۾ ويٺل ڏٺو هو ۽ ڪيس ڪير پياريو هو. ان بعد جڏهن شاهہ صاحب پٽ واري ماڳ ڪي هموار ڪري ٺهرائي سهڻو پٽي ڪيو تڏهن پڻ قلندر پنهنجي پيءُ وڏيري صاحبڏني سان گڏجي اتي ويندو هو (لطائف لطيفي، فارسي متن، ص ١٤٤- ١٤٥)

آخري طور ڀٽ تي اچي ويھڻ کان اڳ متئين ڪم پوري ڪرڻ ۾ وقت لڳو ھوندو ۽ اھو ڪن مرحلن ۾ پورو ٿيو ھوندو. پھريون مرحلو اھو ھو جو شاھ صاحب ھتي اڪيلي سر پئي آيو ويو ۽ ڪجھ وقت کان پوءِ ماڳ پسند آيس ۽ اتي پنھنجو تڪيو (عارضي رھائش) ڪيائين. ان بعد بعضي پنھنجن فقيرن سان گڏ اچي ٿي ھتي رھيو، ۽ انھيءَ عرصي دوران جھنگ وڍي صاف ڪيائون، زمين ھموار ڪيائون، ان سرزمين کي ڪشادو ڪيائون، ۽ ان جي چڱي خاصي ڀاڱي تي متان مٽي ۽ پنجھو وجھي ڀَٽ پڪو ڪيائون. جڏھن شاھ صاحب جي عمر چاليھ سال کن ٿي تہ ڀٽ تي ئي پنھنجي دائمي سڪونت جو ارادو پڪو ڪيائين. عمر جو اھو ھڪ اھڙو مرحلو آھي جو ھر سجاڳ دل واري انسان کي زندگيءَ جي نئين ورق ورائڻ جو خيال اچي ٿو. ١١٤٢ھ وارو سال شاھ صاحب جي زندگيءَ جو چاليھون سال ھو ۽ بالڪل ممڪن آھي تہ ١١٤٢-١١٤٣ھ واري عرصي ۾ ڀٽ واري ماڳ تي اھي جايون ٺھيون جن جو ذڪر مٿي اچي چڪو آھي. جاين ٺھڻ بعد ئي سندس والد ۽ پاڻ ڪوٽڙيءَ مان لڏي ھميشہ لاءِ اچي ڀٽ تي مقيم ٿيا. ھن بيان ۾ جن جاين جو ذڪر آھي، سي سڀ پھريائين ڪچيون ۽ محض اوٺ اُجھي لاءِ ھيون. البت گنبذن واري مسجد جو ذڪر صحيح نہ آھي جو اھا پوءِ ٺھي جنھن جو ذڪر اڳتي ايندو. پھرين جيڪا مسجد ٺھي سا ڪچي ۽ صُفائين ھئي.

(ب) **شاھ حبيب جي وفات.** ڀٽ تي دائمي سڪونت لاءِ تياريون ڪرڻ، جايون ٺھرائڻ ۽ ان بعد ڪوٽڙيءَ مان لڏي اچي ڀٽ تي ويھڻ وارو مرحلو پورو ٿيو ھو جو شاھ حبيب بيمار ٿيو. شاھ عبداللطيف پوءِ سڄو توجھ پنھنجي شفيق والد ۽ مرشد جي چڱڀلائيءَ لاءِ دوا درمل ۽ خدمت طرف ڪيو. سندس سڀ فقير پڻ انھيءَ اوسيڙي ۾ ھئا ۽ وڏي شاھ جي صحت ۽ عافيت لاءِ دعا گھرندا رھندا ھئا. شاھ صاحب گھڻو سارو وقت حويليءَ ۾ اندر پنھنجي والد جي خدمت ۾ پئي گذاريو، ۽ جنھن وقت ٻاھر ايندو ھو تہ فقير ڪانئس خيريت جو احوال پڇندا ھئا. ھڪ طرف شاھ حبيب پاڻ پنھنجي دينداري ۽ درويشيءَ جي ڪري مشھور ھو تہ ٻئي طرف شاھ عبداللطيف پنھنجي سر عام خاص ۾ مقبول ھو. انھيءَ ڪري ڪيئي وڏا ڄاڻو طبيب آيا ويا ھوندا، پر ڦڪين فرق نہ ڪيو. شاھ عبد اللطيف سڄو وقت والدَ جي خدمت ۾ رھيو، ۽ پئي پيار ڀرين لفظن سان حال پڇائين. پر آخر اھڙو وقت آيو جو شاھ حبيب طرفان ڪا ورندي ڪانہ وري. شاھ صاحب ان وقت ٻاھر آيو تہ سيني کي اڱوڻ ڄاڻ ڏئي: جڏھن سندس پيارن فقيرن اڳتي وڌي اچي ڪانئس حال پڇيو تڏھن جواب ڏنائين تہ:

اوني ابھرا ٿيا، بينا تنگ ڪشين
ڪچن پچن ڪينڪي ورندي وات نہ ڏين
لاڪيڻا، لطيف چئي، تا منجھئون لوڪ لڏين
نيڻ نماڻا ڪٽيو ھنجھون تا ھارين
سي جنگ جواب نہ ڏين، ڪنھن ڏاڍي ڪيف ڪڪوريا(١)

(١) ڄاڻو فقيرن وٽ جتي ڪٿي راقم ھي بيت (ذرا مختلف پڙھڻين سان) ٻڌوجيڪو 'متفقہ زبانين موجب' ھن موقعي تي شاھ صاحب پڙھيو. مير عبدالحسين خان سانگي ھن واقعي بابت جيڪا روايت قلمبند ڪئي آھي، سا شاھ حبيب ۽ شاھ لطيف جي پيار ڀريي ناتي جي سراسر ابتڙ آھي. ان روايت موجب، شاھ حبيب جي بيماريءَ وقت شاھ لطيف ڀٽ تي ھوئي ڪونہ، ۽ ھو ڪوٽڙيءَ ۾ رھيو پيو ھو. انھيءَ تي شاھ حبيب ڏانھس ڏوراپي جو بيت چوائي موڪليو، جنھن جي جواب ۾ وري پاڻ بہ بيت چوائي موڪليائين، پر آيو ڪونہ. ان جو سبب اھو ڄاڻايو ويو آھي تہ شاھ عبداللطيف رضا الاھي تي راضي رھڻ جو عھد ڪيو ھو سو چيائين تہ: جي آءٌ ويندس ۽ والد کي فوت ٿيندو ڏسندس تہ مون کي ڏک ٿيندو، جيڪو ڪيل عھد جي خلاف ٿيندو (ڏسو لطائف لطيفي، فارسي متن، صفحا ٤٢- ٤٣).

جڏهن شاهہ حبيب وفات ڪئي تہ شاهہ لطيف پاڻ پنهنجي والد کي پٽ تي أتي دفنايو جتي هن وقت سندس مزار آهي. اهو سال ١١٤٤ هجري هو جڏهن شاهہ حبيب گذاريو. شاهہ عبداللطيف جنهن اڳيئي سڪ ۽ صبر جا پيالا پيتا هئا سو رضا الاهي تي راضي رهيو جو سندس شفيق والد هن جهان مان سرخرو ٿي هُن جهان طرف لاڏاڻو ڪيو. ٺٽي جي ناميا ري عالم ۽ اديب ميان محمد صادق نقشبندي، جيڪو شاهہ عبداللطيف جي مريديءَ جي دائري ۾ داخل ٿي چڪو هو، تنهن حضرت شاهہ صاحب جي رضا ۽ تسليم واري حال موافق شاهہ حبيب جي وفات جي تاريخ هيٺئين عربي ماده مان ڪڍي جيڪو معنوي اعتبار سان نهايت ئي موزون ۽ بي بدل آهي:

"اَلموتُ جِسر يُوصِلِ الحبيبَ لِلقاءِ الحبيبِ"

يعني: "موت-هڪ پُل آهي جيڪا هڪ دوست ('حبيب') کي ٻئي دوست سان ملائي ٿي"(٢). پوءِ شاهہ صاحب جڏهن والد جو قبو تعمير ڪرايو تہ اهو ساڳيو تاريخي فقرو سامهون در تي سهڻو ڪري لکارايائين جيڪو اڄان تائين موجود آهي.

مرشدي جو مسند سينگارڻ. شاهہ عبداللطيف کي مرشدي جو مسند ورثي ۾ مليو پر پنهنجي والد وانگر سندس طور طريقو پڻ 'رسمي مرشدي مريدي' کان الڳ هو. شاهہ حبيب پنهنجي وقت جو هڪ وڏو بزرگ ۽ حال جو صاحب هو. ميين شاهہ ڪريم کان پوءِ، ڪريم- پوٽن ۾ شاهہ حبيب تصوف جي قادري طريقي ۾ وڏي فيض وارو ٿيو، سندس وڏي مجوتي تي ۽ گهڻا ماڻهو سندس مريد ٿيا. سندس وفات بعد اهي سڀ فطري طور شاهہ عبداللطيف ڏانهن متوجہ ٿيا. شاهہ لطيف پاڻ قادري طريقي ۾ هيٺئين سلسلي موجب پنهنجي والد شاهہ حبيب کان دست بيعت ٿيل هو:

شاهہ عبداللطيف پنهنجي والد حبيب الله شاهہ کان قادري طريقي جي خلافت جو خرقو ڊڪيو، حبيب الله شاهہ پنهنجي والد عبدالقدوس شاهہ کان، ان پنهنجي والد جلال شاهہ (جمال شاهہ) کان، ان پنهنجي والد شاهہ عبدالڪريم کان، ان پنهنجي مرشد سلطان ابراهيم بهاري کان، ان پنهنجي مرشد سيد احمد قادري حسني حموي (شام جي شهر 'حما' جي) کان، ان پنهنجي والد سيد علي هاشمي کان، ان پنهنجي والد سيد شهاب الدين احمد کان، ان پنهنجي والد سيد شرف الدين قاسم کان، ان پنهنجي والد سيد بدرالدين يحيٰ کان، ان پنهنجي والد سيد نورالدين حسين کان، ان پنهنجي والد علاؤالدين علي کان، ان پنهنجي والد سيد شمس الدين محمد کان، ان پنهنجي والد سيد سيف الدين يحيٰ کان (جيڪو حضرت پيران پير جي اولاد مان پهريون بزرگ هو جيڪو بغداد مان لڏي اچي حما ۾ مقيم ٿيو هو)، ان پنهنجي والد سيد ظهيرالدين احمد کان، ان پنهنجي والد سيد شمس الدين ابونصر محمد کان، ان پنهنجي والد قاضي سيد ابو صالح نصر کان، ان پنهنجي والد سيد حافظ ابوبڪر تاج الدين عبدالرزاق کان، ان پنهنجي والد شيخ الاسلام حضرت غوث اعظم سيد محي الدين ابو محمد عبدالقادر جيلاني کان جيڪو قادري طريقي جو باني مباني هو(٢).

---

(١) شاهہ حبيب جي وفات بابت ڏسو راقم جو تفصيلي مضمون، سماهي 'مهراڻ' نمبر ٣-٤، سنہ ١٩٧٨ع.

(٢) حضرت پيران پير کان اڳتي سندس پنهنجن مرشدن مشائخن جو هي خاص سلسلو حضرت علي رضہ سائين تائين پهچي ٿو ان کان سواءِ قادري طريقي ۾ حضرت پيران پير جي مرشدن مشائخن جا ٻيا سلسلا حضرت ابوبڪر صديق رضہ ۽ ٻين اصحابن ڪرامن تائين پهچن ٿا. مير عبدالحسين خان سانگي 'لطائف لطيفي' ۾ (صفحا ٢٣- ٢٤) شاهہ صاحب جو قادري طريقت ۾ هي سلسلو ويندي حضرت علي رضہ تائين ڏنو آهي پر هن پهرئين ڀاڱي ۾ ڪانئس کي نالا رهجي ويا آهن. هي ڀاڱو مٿيارين جي عالم فاضل مشتاق متعلوي جيئن لکيو آهي تيئن ڏنو ويو آهي. مولوي دين محمد وفائي مرحوم پڻ ان کي ئي 'لطف اللطيف' (صفحہ ٣١- ٣٢) ۾ نقل ڪيو آهي.

جئن تہ شاهہ صاحب ساڳئي وقت پنهنجي والد توڙي مرشد جو جاءِ نشين هو، انهيءَ ڪري مخلص مُريدن جي دلجوئي، خير خواهي ۽ رهبري خاطر، شاهہ صاحب پنهنجي والد کان عنايت ٿيل تصوف جو طريقو ختم ڪونہ ڪيو پر بدستور جاري رکيو: البت هو نہ ڪنهن کي پنهنجي مريد ٿيڻ جي ترغيب ڏيندو هو تہ نڪي پاڻ ڪنهن کي رسمي طور مريد ڪندو هو. اهي ماڻهو جيڪي سندس فيض واري صحبت ۽ رفاقت يا سندس عارفانہ ڪلام ۾ سمايل حقيقت ۽ هدايت کان متاثر ٿي ساڻس صدق ۽ اخلاق جو ناتو ڳنڍيندا هئا تن جي عقيدت، سندس شفقت جي ڪري، ڏينهون ڏينهن وڌندي ويندي هئي. سندس اهڙن ارادتمندن بلڪ عاشقن (عرف عام ۾ سچن 'مريدن') جي صف ۾ اڻ پڙهيل توڙي پڙهيل ۽ عالم شامل هئا: مثلاً هڪ طرف سنڌ ۾ ٺٽي جو عالم مخدوم محمد صادق عقيدتمند ٿيو تہ ٻئي طرف ڪڇ جا سادا غريب جت بلوچ سچا سر گهور مريد ٿيا. تصوف ۽ طرِيقت ۾ شاهہ صاحب پنهنجي وڏي ڏاڏي ميين شاهہ ڪريم وارو سلسلو اختيار ڪيو. ميين شاهہ ڪريم جيتوڻيڪ بعد ۾ پنهنجي مرشد سلطان ابراهيم بهاري کان قادري طريقي جي خلافت جو خرقو ڍڪيو هو مگر ان کان اڳ هو سهروردي طريقي مان فيضياب هو. انهن طريقن جي عارفن جي نقش قدم تي هو سنت جماعت جو پورو پيروڪار هو. ساڳئي وقت هو پنهنجي مرشد سلطان ابراهيم وانگر، ذاتي ارادت ۾ "اويسي" هو: يعني نبي ڪريم (صلعم) جي عاشق اَويس قرني وانگر غائبانہ رسول الله (صلعم) کان رشد هدايت حاصل ڪيائين. شاهہ عبداللطيف کي حضرت محمد مصطفيٰ صلعم سان حقيقي ۽ شعوري عقيدت هئي جو 'رسالت' کي 'توحيد' جي تصديق لاءِ لازمي ڪري ٿي ڄاتائين:

'وحده لاشريڪ لہ' جئن تو چئين ايئن

تان مڃ محمد ڪارڻي نِرتئون منجهان نينهن'

۽ حضرت جن جي 'عبديت' ('عبده و رسوله') واري مقام کي انسانيت جو لاحد وارو معراج ڪري ٿي ميڃيائين:

'نڪا ابتدا 'عبد' جي نڪا انتها'

شاهہ عبداللطيف جي حضرت رسول اڪرم سان بي انتها محبت هئي، بلڪ عشق هو جو سندن اعليٰ اخلاق ۽ ڪردار ۽ نئين نياپي سان هڪ نئون جهان روشن ٿيو: اڳيان وهم ۽ وسوسا ويا ۽ غلام آزاد ٿيا، 'چوريون چرڻ سکيون' ۽ 'ڏُکيون ڏِڪ وينيون'. شاهہ عبداللطيف پنهنجي سندس زندگي جي عارفانہ بصيرت واري هن دور ۾، 'اويسي طريقي' سان پنهنجو روحاني رشتو حضرت نبي صلعم سان ڳنڍيو، مگر ان جي باوجود جئن تہ پاڻ سلوڪ ۽ طريقت ۾ 'مرشدي' جي مقام تي فائز هو انهي ڪري، پاڻ هڪ خاص قدم کنيائين جيڪو سندس اعليٰ شعور تي شاهد آهي.

مخدوم محمد معين ڏانهن خط ۽ سوال: سلوڪ ۽ طريقت جا رهنما ۽ عارف عامي سطح وارن ويچارن کان آجا هوندا آهن. عام سطح تي 'اويسي طريقي' بابت البت اهڙا ويچار پيدا ٿي سگهن ٿا تہ غائبانہ مرشد وٺي سگهجي ٿو يا نہ، ۽ اهل مماتي وارن کي بہ مرشد وٺي سگهجي ٿو يا نہ! شاهہ صاحب هنن مسئلن جي وضاحت لاءِ ٺٽي جي وڏي محقق عالم ۽ صوفي مخدوم محمد معين ڏانهن، جيڪو ان وقت شاهہ صاحب سان محبت ۽ عقيدت جي رشتي ۾ اچي چڪو هو، اويسي طريقي بابت هڪ خاص خط لکيو جنهن جو مخدوم صاحب تحقيق ۽ تفصيل سان جواب ڏنو، ۽ پوءِ فارسي ۾ لکيل انهن ٻنهي خطن جو متن 'رساله اويسيه' جي نالي سان مشهور ٿيو. هيٺ شاهہ صاحب جو سچو خط ۽ مخدوم محمد معين جي لکيل تفصيلي جواب جو اختصار ڏجي ٿو تہ جيئن ٻنهي جو موضوع ۽ مقصد معلوم ٿي سگهي ۽ پڻ شاهہ صاحب جو هيءُ تاريخي خط سامهون اچي وڃي(۱).

---

(۱) راقم، شاهہ صاحب جو هي خط مخدوم معين جي جواب جي اختصار سميت رسالي "نئين زندگي"، نومبر ۱۹۵۳ع ۾ ڪجهہ وڌيڪ تفصيل سان شايع ڪيو آهي ۽ اتي ڏسڻ گهرجي. 'رسالہ اويسيہ' جو اصل قلمي نسخو راقم کي پير جهنڊي جي وڏي ڪتبخاني ۾ دستياب ٿيو.

137014

سوال خُدام حضرت شاهہ صاحب سَلمه الله

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

[١] چہ فرمايند علماء كرام مراجع انام اندر آنچہ لفظ "اويسي" در كلام طائفہ صوفيہ رضوان الله تعاليٰ عليهم اجمعين واقع شده يا نہ؟ و بر تقدير كہ واقع شده باشد، چہ معنيٰ دارد؟ اگر "اويسي" كسي است كہ فيض از روحانيت گيرد، مرشد ظاهر با اين منافات دارد يا ندارد؟

[٢] و نيز فيض گرفتن از ميت در عالم برزخ عقل و شرع آنرا تجويز نمايد يا نمايد؟

[٣] و نيز فقر و سلوک را باقوال علماي ظاهر منافات هست يا نہ؟

[٤] و نيز يكي از كباران اولياء الله تعاليٰ كہ مشهور بخوارق عادات و كرامات باشد، ليكن سلسلهء ارادت بتعين مشائخ، مثل سلسلہ نقشبنديہ و قادريہ مشهور ندارد، طريقهء آن بزرگ راسست بنياد و بي اصل توان گفت يا نہ؟

[٥] شما كہ علماي حامي دين و بيان كننده قبيح و حسن اند، مي پرسم شمارا كہ جواب اين مقدمات چہ باشد؟ و ميخواهم كہ بعبارت فارسي سهل الماخذ آنرا بقيد قلم آريد كہ نفع عام شود و انتفاع باقي مانده جزاكم الله سبحانہ و عافاكم كشا يُحب و يرضي و أجركم و رضي عنكم آمين."

حضرت شاهہ صاحب سَلمه الله جن جي خادمن جو سوال

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

[١] علماء كرام، جيكي خلق جي رجوعات جا مركز آهن، هن باري ۾ چا ٿا فرمائين تہ: لفظ "اويسي" صوفين سڳورن الله جي رضامندي وارن جي جماعت جي كلام ۾ آيل آهي يا نہ؟ جيكڏهن آيل آهي تہ كهڙي معنيٰ اٿس؟ جيكڏهن "اويسي" اهو شخص آهي جيكو روحاني فيض حاصل كري ٿو تہ (ان حال ۾) ظاهري مرشد (وٽڻ سندس) هن (عمل ۽ اعتقاد) سان مخالفت ركي ٿو يا نہ؟

[٢] ۽ پڻ كنهن ميت كان جيكو عالم- برزخ ۾ آهي، فيض وٺڻ كي عقل ۽ شريعت جائز ڏيكارين ٿا يا نہ؟

[٣] ۽ پڻ فقر ۽ سلوک (جي نظرين) جي، ظاهري عالمن جي قولن سان مخالفت آهي يا نہ؟

[٤] ۽ پڻ اولياء الله مان كو وڏو ولي جو (سندس) عجيب كارنامن ۽ كرامتن سبب مشهور هجي، مگر (پنهنجو) مريديءَ جو سلسلو نقشبندي يا قادري طريقي جي كن خاص مشائخن سان ركندڙ نہ هجي، تہ ان بزرگ جي طريقي كي ضعيف ۽ بي بنياد چئي سگهجي ٿو يا نہ؟

[٥] اوهان، دين جي مددگارن ۽ برائي ۽ ڀلائي جي بيان كندڙن كان پڇان ٿو تہ انهن مسئلن جو جواب كهڙو آهي؟ گذارش آهي تہ انهن (جوابن) كي سليس فارسيءَ ۾ قلمبند كندا تہ عام فائدو ٿئي ۽ اهو نفعو هميشہ لاءِ باقي رهي- شال ڌڻي تعاليٰ اوهان كي خير عطا كري ۽ بخشي جئن پاڻ گهري ۽ چاهي، ۽ اوهان كي اجر ڏئي ۽ اوهان كان راضي رهي. آمين!

جواب خُدام حضرت مخدومنا سَلمه الله

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

حامداً لِله سبحان العظيم و مصليا و مسلما علي رسوله الكريم و اهل بيته الفخيم و اصحاب ذوي الفضل العظيم- اما بعد:

[١] جواب سوال اول آن است كہ "اويسي" در كلام حضرات صوفيہ واقع شده و اشتهار يافتہ، چنانچه بر

اسان جي حضرت مخدوم سلمه الله جن جي خادمن جو جواب

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

الله تعاليٰ جي حمد، ۽ صلواة ۽ سلام رسول كريم تي، ۽ سندس اهل بيت فخيم تي، ۽ فضل عظيم وارن اصحابن تي، ۽ ان بعد:

[١] پهرئين سوال جو جواب هيءُ آهي تہ لفظ 'اويسي' صوفي حضرات جي كلام ۾ آيو آهي ۽

ناظر کتب قوم مخفي و مستور نباشد- و "اويسي" کسي را گويند که روحانيان را در تربيت و تکميل او دخل باشد- و اين معني منافات يا پير ظاهر ندارد....

عام استعمال ٿيو آهي جيئن ته هنن بزرگن جي ڪتابن پڙهندڙن کان لڪل ۽ ڳجهو نه آهي. 'اويسي' انهيءَ شخص کي چوندا آهن جنهن جي تربيت ۽ تڪميل ۾ روح وارن کي دخل هجي. هيءَ (روحاني فيض وٺڻ) ظاهري مرشد وٺڻ جي مخالف نه آهي...

[٢] جواب سوال دويم ان است که فيض گرفتن از اهل قبور و امداد جستن از ايشان شرعا و عقلا جائز است و در حکايات احوال مشائخ عظام که بنقل ثقاة رواة بثبوت پيوسة است، واقع و کائن است- و نزديک طائفه صوفيه کرام امري است معهود و مشهور ....

[٢] ٻئي سوال جو جواب هيءُ آهي ته: اهل مماتي وارن کان فيض وٺڻ شرعاً خواه عقلا جائز آهي ۽ (اهو دستور) وڏن درويشن جي حالات ۾ پڻ موجود آهي جيڪي (حالات) معتبر ذريعن رستي نقل ٿي (اسان تائين) پهتا آهن. ۽ پڻ صوفياء ڪرام وٽ اها ڳالهه عام طور تسليم ٿيل آهي...

[٣] جواب سوال سيوم آن است که تبعيت علماء، که تبعيت شرع محمدي است، شرط فقرو سلوک است، منافات چه معنيٰ دارد.....

[٣] ٽئين سوال جو جواب هيءُ آهي ته: علماء جي متابعت ۾، جا (حقيقت ۾) شرع محمدي جي متابعت آهي، فقر ۽ سلوڪ ئي هڪ خاص شرط آهي. انهيءَ ڪري (فقر ۽ سلوڪ جي نظرين ۽ ظاهري عالمن جي قولن ۾) مخالفت بي معنيٰ آهي.

[٤] جواب سوال چهارم آن باشد که چندين هزار اولياء مقربين گذشته اندکه سلسله مشائخ ايشان شهرت نداشت- اين همه دوستان خدا بگمنامي در جهان و باديها عمر بسر بردند مگر اولياء ببودند. امام يافعي در "روض الرياحين" اولياء را نقل مي کند آنها که داند که در کدام سلسله بوند و از شيخ کدام واسطه داشته اند، خواجه حافظ شيرازي کسي نميداند که از که سبق علوم باطن خوانده- چانچه در "نفحات" آورده است اين معني شرط ولايت نيست و بدين سبب طعن نمودن و طريق ايشان را بي اصل گفتن جرات و گستاخي است.

[٤] چوٿين سوال جو جواب هيءُ آهي ته: ڪيئي هزار الله جا پيارا اولياء ٿي گذريا آهن جن جي مرشدن جو سلسلو مشهور نه هو. انهن مڙني خدا جي دوستن هن جهان ۽ ان جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ گمنامي جي زندگي گذاري مگر هئا اولياء. امام يافعي "روض الرياحين" ۾ انهن ولين جو ذڪر ڪيو آهي جن جي ڪيس خبر هئي ته ڪهڙن سلسلن مان هئا ۽ ڪهڙن مشائخن سان لاڳاپيل هئا. خواجه حافظ شيرازي جي ڪنهن کي به خبر ناهي ته ڪنهن کان باطني علم جو سبق پڙهيو - هئائين. جئن جو (مولانا جامي جي ڪتاب) "نفحات الانس" ۾ آيو آهي، هيءَ ڳالهه (يعني ظاهري مرشد وٺڻ) ولايت جي لاءِ ڪو شرط نه آهي؛ انهيءَ جي ڪري طعنو هڻڻ ۽ اهڙن (بزرگن) جي طريقي کي بي بنياد چوڻ جرات ۽ گستاخي آهي.

[٥] والله سبحانه و تعاليٰ هو العاصم عن الزلل و الخطاء والنسيان و هوالمستعان و عليه التکلان. اميد از نظر کنندگان اين چند ورق آن است که اين عاصي سراسر معاصي محمد الملقب بالمعين اين محمد الملقب بالامين را بدعاء حصول حقيقت اسلام و

[٥] تحقيق الله پاڪ ئي غلطي ۽ خطا ۽ ويسر کان بچائيندڙ آهي ۽ ان جي ئي مدد درڪار آهي ۽ انهي تي ئي توڪل آهي. هنن ورقن تي نظر ڪندڙ صاحبن کان اميد ڪجي ٿي ته هو هن عاصي گنهگار محمد لقب "معين" ولد محمد لقب "امين" کي اسلام جي

وصول باسرار شريعت مظهر و ختم بر كار بران كنند. — حقيقت جي حاصل ٿيڻ ۽ شريعت پاڪ جي اسرارن تائين پهچڻ ۽ انهيءَ تي خاتمي ٿيڻ جي دعا ڪندا.

شاھ صاحب هن خط ذريعي پنهنجي ذاتي ضرورت پوري ڪرڻ کان وڌيڪ ٻين جي تسڪين لاءِ وضاحت تي طلب ڪئي؛ ڪيس جيتوڻيڪ پنهنجي والد کان قادري طريقي ۾ فيض مليو، پر ان سان گڏ پاڻ پنهنجي سر اويسي طريقي ۾ اعليٰ مدارج کي پهتو ۽ حضرت نبي صلي الله عليہ وسلم جي روحاني فيض سندس قلب کي ويتر وڌيڪ روشن ڪيو. هن خط مان ظاهر آهي تہ سلوڪ ۽ طريقت جي راھ ۾ ٻين جي رهنمائي خاطر، ظاهري اسباب طور پڻ شاھ صاحب قابل قدر قدم کنيو جنهن مان سندس 'مرشد هئڻ' جي وڌيڪ تائيد ٿئي ٿي. خط جي عبارت ۽ سوالن جي سلسلي مان شاھ صاحب جي علم ۽ فڪر تي ڪافي روشني پوي ٿي. مخدوم محمد معين کي سندس خاص تاڪيد تہ سليس فارسيءَ ۾ جواب ڏيو جئن هرڪو سمجهي سگهي، ڏيکاري ٿو تہ شاھ صاحب کي سليس ۽ مشڪل فارسي عبارت جي فرق جي پوري ڄاڻ هئي. اها شاهدي شاھ صاحب جي فارسي مان واقفيت تي هڪ خاص دليل آهي.

(ج) **ڀٽ تي فاقيرو نظام ۽ انتظام قائم ڪرڻ.** ڀٽ کي وسائڻ ۽ اتي دائمي طور سڪونت اختيار ڪرڻ سان شاھ صاحب جو عالم اسباب ڏانهن متوجه ٿيڻ لازمي هو. جڏهن کان ونئي ڀٽ کي هموار ڪرڻ شروع ڪيائون ۽ شاھ صاحب جو اتي ڪجھ وقت رهڻ ٿيو، تڏهن کان ونئي فقيرن کي ڪم ونڊي ورڇي پئي ڏنائون. ڪوٺڙيءَ مان ڀٽ تي لڏي اچڻ بعد ايندڙ ويندڙ جي آدرڀاءُ، ٻنيءَ جي انتظام، ۽ حويليءَ جي سنڀال جي سلسلي ۾ شاھ صاحب وڏي پوئواري ڪئي. مسجد ۽ جماعت جي خدمت خاص فقيرن جي حوالي ڪيائين، ۽ پڻ راڳ لاءِ خاص فقير مقرر ڪيائين. اهو نظام ۽ انتظام جئن پوءِ تئن وڌندو ۽ وڌيڪ سهڻو ٿيندو ويو، تان جو سندس زندگيءَ جي پوين سالن ۾ اهو سڄو نظام هر لحاظ سان مڪمل طور پوري پابنديءَ سان هلڻ لڳو(١). ان وقت، جدا جدا ڪم هيٺينءَ طرح جدا جدا فقيرن جي حوالي هئا:

— مائي گنگا جت، مائي صالحان ٽُنياڻي ۽ مائي ٻُوئا وساڻ اندر حويليءَ ۾ خدمتگار هيون.

— عبدالواسع فقير سالارو، سڪر فقير ڏيرو، اسماعيل فقير سمون ڀينءَ پوري، فقير سيد نهال شاھ، اسماعيل فقير ڏيرو، اجن فقير ڏيرو، ڪمال فقير سينهڙو، ورو فقير عرف 'وڳنڊ'، نور محمد فقير ابڙو ڪانڙي مڪان جو، عمر فقير سهتو، فقير سيد سائينڏنو موسيٰ پوٽو مٽياروي ۽ ٻچو فقير خاص حاضري جا فقير هئا. عمر فقير سهتو، شاھ صاحب جو خاص خادم هو جنهن ڪيس نندي هوندي نپايو هو. شاھ صاحب جو هنڌ بسترو سيد سائينڏني جي حوالي هو ۽ هو ئي هنڌ وڇائيندو هو. ٻچو فقير ڪونئرو جهليندو هو. عبدالجميل فقير انڙ، شاھ صاحب جو مصلو ۽ تسبيح سنڀاليندو هو، ۽ نماز ۽ عبادت جو بندوبست سندس حوالي هو.

— خليفو محمد عالم ڏيرو، شاھ صاحب جو ماسات، ذڪر ۽ سماع جو نگران هو(٢).

---

(١) مير سانگي جي هڪ روايت موجب، شاھ جي زندگي جي پوين ڏهن سالن ۾ هيءُ سڄو نظام قائم ٿيو (لطائف لطيفي، فارسي متن، ص- ١٨١)، پر سانگي جي پنهنجي ئي ڪيترن بيانن توڙي ڪن ٻين حوالن مان تصديق ٿئي ٿي تہ شاھ صاحب جي ڀٽ تي لڏي اچڻ سان ئي فاقيري نظام جي شروعات ٿي. البت هن نظام جي تڪميل ۽ پوري پابندي شاھ جي زندگي جي پوين پنجن ڪي سالن ۾ ٿي، جڏهن هو ٻاهر مسافرين تي وڃڻ بدران گهڻو وقت سڄو ڀٽ تي ئي گذارڻ لڳو.

(٢) يعني محمد عالم ڏيرو 'وڏو' جيڪو اڳ ئي گذريو. هن پوئين ويجهي دور ۾ حاجي عالم ڏيرو راڳائي هو جنهن اول ميين حسين کان ۽ پوءِ ٽنڊي غلام حيدر جي فقير حافظ چاڪي کان راڳ سکيو. هن پوئين محمد عالم جو ٻالڪو غلام دين آريسر ٽيو جيڪو ٽنڊ جو وڏو قابل هو.

ـــ سومر فقير لاڙڪ، هڪ پهتل درويش هو جنهن کي شاهہ صاحب کان پيري مريدي جو ارشاد مليل هو: يعني تہ ڪو مريد ٿيڻ ايندو هو تہ سومر فقير جي حوالي ٿيندو هو. بيا فقير سندس وڏو ادب ڪندا هئا(١).
ـــ عارف فقير ٿيبو ٽنڊي الهيار (تعلقي) جو وڏو عابد شخص هو ۽ نوئي فقيرن کي عبادت جي ترغيب ڏيندو هو ۽ نماز سيکاريندو هو.
ـــ عنايت فقير وساڻ جت ٿي ڳجائي جو رسو جهليندو هو.
ـــ رحمون فقير بورچي هو.
ـــ قاسم فقير حجام هو ۽ شاهہ صاحب جي سنوارت ٺاهيندو هو.
ـــ احمد فقير سمون، گهَلين جو، شاهہ صاحب جي گهوڙي 'چنگل' جو سئيس ۽ گاهي هو.
ـــ ونهيون فقير سالاراڻي جت، 'موتي' ۽ 'گردگان' يا 'ڪينهون'* ٿالي ٻن ڪتن کي سنڀاليندو هو (اهي ننڍڙا گلر هئا جو شاهہ صاحب ڪٿي ڏٺا ۽ ٻڪ پئي مٺا، سو ٻنهي کي ڪٺي آيو. ونهيون فقير انهن جو خاص خدمتگار هو).
ـــ محمد رحيم فقير، شاهہ صاحب جو منشي هو ۽ لکپڙهہ جو ڪم سندس حوالي هو.
ـــ انهن کان سواءِ راڳائي فقير جدا هئا، جيڪي حضرت شاهہ صاحب کي نهايت پيارا هئا، ۽ جن جو ذڪر اڳتي ايندو(٢).

ڪمن جي مٿين تقسيم ۽ تڪميل شاهہ صاحب جي خداداد تنظيمي صلاحيت، مردم شناسي ۽ دلنواز شخصيت جو نتيجو هئي. اصل ۾ اهو سڄو نظام محبت جي مضبوط بنياد تي بڌل هو. شاهہ صاحب کي هميشه اهو خيال رهندو هو تہ جيئن ڪنهن بہ فقير کي ڪابہ تڪليف نہ پهچي، تہ فقيرن کي وري اها اڻ تڻ هوندي هئي تہ جيئن ڪابہ ڪوتاهي نہ ٿئي. شاهہ صاحب جي محبت ۽ دلنوازي جو اهو معجزو هو جو ڪنهن بہ فقير ڪنهن بہ ڪم ڪرڻ کان ڪونہ ٿي ڪيٻايو. وَنهيون فقير سالاراڻي جت جيڪو تازو خدمت ۾ حاضر ٿيو هو 'موتي' ۽ 'ڪينهون' ٻنهي ڪتن جي سنڀال تنهن جي حوالي ٿي. سندس سڄو ڌيان ان طرف هوندو هو. هڪ ڏينهن فقير ماني تي وينا تہ ٻيل ٻڌي وينا. 'موتي' وينو هو پر ڪاڏو ڏٺائونس تہ نہ پيو ڪائي (جو 'ڪينهون' ڪٿي ٻئي پاسي هو). شاهہ صاحب کي ٻڌايائون تہ چيائين: "ابا موتي اڪيلو آهي، هن جو سنگتي ڪونهي: جي ڪو ٻيل ٻڌيس تہ ڪائي". ونهيين کي شاهہ صاحب جا اهي لفظ دل ۾ وسي ويا تہ 'هن جو بہ سنگتي هجي جو هن سان ٻيل ٻڌي ۽ گڏجي ڪائي'، سو ونهيين فقير ويهي موتي سان گڏ ڪاڏو. ان ڏينهن کان وٺي شاهہ صاحب جي ونهيين فقير تي وڏي مهر ٿي جو چيائون تہ "جتي ونهيون ڪتائي، اتي پتائي." ونهيين فقير کي پتائي صاحب پوءِ خلافت جي ڦڙڪي ٻڌائي.

(د) پٽ تي 'سماع ۽ ذڪر' جو سلسلو ۽ راڳ جو ادارو قائم ڪرڻ. پٽ کي وسائڻ ۽ اتي سڪونت اختيار ڪرڻ سان، شاهہ صاحب اتي سماع جو سلسلو شروع ڪرايو، ۽ ان ڪانپوءِ راڳ جو ادارو پڻ قائم ڪيو.

سماع. پٽ تي ٿيندڙ سماع جي نوعيت ۽ فقيرن جي سيني بہ سيني روايت مان معلوم ٿئي ٿو تہ ميين شاهہ ڪريم جي درگاهہ تي ٿيندڙ سماع ۽ ذڪر واري سلسلي کي ئي شاهہ عبداللطيف پٽ تي قائم ڪيو. سماع

(١) عام مجيل ۽ مشهور روايت موجب سومر فقير لاڙڪ اتر جو هو ۽ خانپور (لڳ شڪارپور) جو ويٺل هو. مير سانگي جي لکڻ موجب، سومر فقير پير پٺي کان، ٧ ڪوهہ پري خانپور جو ويٺل هو.
(٢) مير عبدالحسين سانگي 'لطائف لطيفي' (١٦٩- ١٧١) ۾ تفصيل سان فقيرن جا نالا ڏنا آهن. راقم بہ پٽ تي حسين بخش فقير لاڙڪ وٽ موجود 'شرح لطيفي' (نالو ائين) تان "ڏٺي بخش فقير" جو (تازو ويجهي وقت ۾) اتاريل نالن جو تفصيل، ٤- آڪٽوبر سنہ ١٩٥٥ع تي ڏٺو ۽ نقل ڪيو.

جو شغل رات جو ٿيندو ھو. ماھ پھرئين سومار جي رات ۽ حج جي رات خاص سماع لاءِ مقرر ٿيون. جمعي جي ڏينھن ۽ عيدن جي موقعن تي پڻ نماز بعد سماع ٿيندي ھئي. ميين شاھ ڪريم جي وقت ۾ غالباً سماع جي شروعات سيازي ۾ ٿي؛ سياري ۾ بني ٻاري جو ڪم گھٽ ھو ۽ فراغت وڌيڪ ھئي. رات جو سماع جي شغل وقت، سياري جي سيءُ کان توڙي روشنيءَ خاطر مچ ٻاريندا ھئا ۽ فقير پڻ چوڌاري مچ کي ويجھا ٿي سماع ڪندا ھئا. سماع جي سلسلي ۾ سُر سان بيت، ضَربون ۽ ذڪر شامل ھئا. انھيءَ ساڳئي نموني سان پٽ تي پڻ سماع ۽ ذڪر شروع ٿيو، جنھن جو اڳواڻ شاھ صاحب جو ماسات ۽ وڏو خليفو محمد عالم ڏيرو مقرر ٿيو. خليفو محمد عالم سماع لاءِ مچ ٻاريندو ھو، جنھن جي اُتر طرفان خليفو پاڻ ۽ سندس ساٿي، ۽ سامھون ڏکڻ طرفان تمر فقير ۽ سندس ساٿي ويھندا ھئا. ان بعد شاھ صاحب ايندو ھو. پھريائين 'ھو الو' جون ٽي تسبيحون ٿينديون ھيون. ان کان پوءِ خليفي محمد عالم جي ٽولي جو فقير بلاول يا ڌناسري جي سُرن مان بيت ڏيندو ھو، ۽ پھرين سٽ آلاپڻ بعد خليفو محمد عالم "اَلْقَارِعَۃُ مَا الْقَارِعَۃُ" (قرآن شريف جي سورة جا الفاظ) جي ضرب ھڻندو ھو. ان بعد سامھون تمر فقير وارا ساڳي سٽ پڙھي ٻه ضربون ھڻندا ھئا. ساڳئي وقت فقير مچ جي چوڌاري بالڪل آھستي پير پير ۾ ڏيئي ڦرندا ھئا، اھڙيءَ طرح جو سَوا ڦيري ۾ سڄي سماع ختم ٿئي. آخر ۾ مچ جي الھندي طرفان سڀ ويھي گڏجي ذڪر ڪندا ھئا ۽ ذڪر ۾ پڻ سُر سان بيت پڙھندا ھئا(١). پڇاڙيءَ ۾ دعا گھُري اٿندا ھئا.

اھو چئي نٿو سگھجي ته پٽ تي جڏھن پھريائين سماع جو سلسلو شروع ٿيو ته فقير ڪھڙا بيت ۽ ڪنھن جا بيت پڙھندا ھئا. ٿي سگھي ٿو پھريائين ميين شاھ ڪريم يا ٻين اڳين بزرگن جا بيت پڙھيا ويا ھجن، پر پوءِ شاھ صاحب جا بيت ئي سماع ۾ پڙھيا ويا. اھو پڻ معلوم ناھي ته ان وقت بلاول ۽ ڌناسري کان سواءِ ٻين ڪھڙن سُرن جا بيت پڙھندا ھئا، مگر ھن وقت پٽ تي سماع ۾ ھيٺين سُرن جا بيت پڙھيا وڃن ٿا، ۽ ٿي سگھي ٿو ته شاھ صاحب جي وقت ۾ پڻ انھن ساڳين سُرن جا بيت پڙھيا ويا ھجن، جيڪي اجان تائين ھلندا اچن.

پھريون ڦيرو (سڄو)	
ڦيري جي پھرين چوٿين پتي ۾	سُر بلاول جا ڇھن کان ونھي اٺ بيت
ڦيري جي ٻي پتي ۾	سُر سري راڳ جا ڇھن کان ونھي اٺ بيت
ڦيري جي ٽي پتي ۾	سُر ساموندي جا ڇھن کان ونھي اٺ بيت
ڦيري جي باقي چوٿين پتي ۾	سُر سورٺ جا ڇھن کان ونھي اٺ بيت
ٻيو ڦيرو (چوٿين پتي)	سُر راڻو ۽ سُر حسيني جا ڇھن کان ونھي اٺ بيت
جملي سوا ڦير	**جملي ڇھ سُر**

موجوده وقت ۾ عيدن جي ڏينھن تي نماز بعد سماع ۾ فقط ٽن سُرن يعني بلاول، راڻي ۽ حسيني مان بيت پڙھندا آھن(٢).

راڳ جو ادارو. سماع جي ھن نظام ۾ بيتن جو سُر سان پڙھڻ، سيني جو گڏجي ذڪر جي سُرائتي توار ڪرڻ، تار ۾ سمايل ضربون ھڻڻ، ۽ گول حلقي ۾ ڦرڻ جا عنصر شامل ھئا. جيڪي پوءِ راڳ جي اوسر لاءِ ڄاڻ ۽ بنيادي ترغيب جو باعث بڻيا.

سنه ١١٤٢ھ ۾ جڏھن شاھ صاحب 'پٽ' کي وسايو ته فقير پڻ اتي رھڻ لڳا، جن مان ڪي خاص راڳ جي ذوق ۾ راڳائي ٿيا ۽ راڳ ڪرڻ لڳا. مير عبدالحسين خان 'لطائف لطيفي' ۾ اھو نڪتو نروار ڪيو آھي

(١) ھي 'سماع وارو ذڪر' ھو. ان کان سواءِ روزانو ھر نماز بعد 'تسبيحي ذڪر' جدا ٿيندو ھو.
(٢) ھاڻي صاحب جي وفات بعد، ١٤ ۽ ١٦ صفر تي سماع قائم ٿي. ١٦- صفر واري سماع ۾ ٽن سُرن يعني بلاول، راڻي ۽ حسيني مان بيت پڙھندا آھن، ۽ ١٤- صفر واري سماع ۾ چئن سُرن يعني پورب، ڪاموڏ، ڪارايل ۽ حسيني مان بيت پڙھندا آھن

تہ: شاهہ صاحب کي راڳ ئي پٽ تي رهايو، نہ تہ پاڻ پنهنجي جذبي ۽ جوش ۾ هتان ڪان هتي گهمندا ڦرندا رهيا. راڳ جي رس سان ئي سندن تسڪين ٿي ۽ راڳ خاطر ئي پٽ کي وسائي ويٺا(١).

فقير شروع ۾ شاهہ صاحب جا بيت ۽ وايون فراغت واري وقت ۾ گڏجي ڳائڻ لڳا، پر پوءِ شاهہ صاحب جي توجهہ سببان خود فقيرن ۾ ايڏو ذوق وڌيو جو چڻ راڳ سندن واسطي هڪ روحاني خوشي واري خوراڪ بنجي ويو. سنہ ١١٤٤هہ ۾ شاهہ حبيب جي وفات ڪانپوءِ، راڳائي فقيرن جي جيڪا ڪيفيت هئي، تنهن بابت 'لطائف لطيفي' ۾ هينيون بيان نقل ٿيل آهي(٢):

"لطيفي فقير جيڪي راڳائي هئا، تن مان گهڻن کي واري جو تپ ٿي پيو. جڏهن مونجهہ ۽ پيڙا کان پريشان ٿيا تہ حضرت شاهہ صاحب سان طبيعت جي ناسازي جي شڪايت ڪيائون. تڏهن شاهہ صاحب ڪين ارشاد فرمايو تہ: 'هر جمعي رات سندم والد بزرگوار (شاهہ حبيب) جي درگاهہ تي لطيفي ساز وڄايو ۽ راڳ ڳايو'. فقيرن ان تي عمل ڪيو ۽ بالڪل چڱا ڀلا ٿي ويا. هو پهر رات کان پوءِ راڳ شروع ڪندا هئا ۽ صبح صادق وقت بس ڪندا هئا. پر ڪجھ وقت گذرڻ کان پوءِ باقاعدگي سان راڳ ڪرڻ ۾ سستي ڪيائون ۽ وري اچي ڪين تپ ورايو. انهيءَ ڪري پوءِ هميشه لاءِ (باقاعدگي سان جمعي رات) راڳ ڪندا رهيا، جو ويندي هن وقت تائين جمعي رات راڳ ڪندا رهن ٿا."

هن مان ظاهر آهي تہ شاهہ حبيب جي وفات کان پوءِ ئي فقيرن کي شاهہ حبيب جي روضي اڳيان هر جمعي رات راڳ ڪرڻ جو ارشاد ٿيو. ائين ڪيائون پر وري وچ ۾ وٿي پئجي وئي. ان کان پوءِ وري هر جمعي رات باقاعدگي سان راڳ شروع ڪيائون، ۽ پوءِ اهو سلسلو هميشه لاءِ جاري رهيو. هن بيان مان انهيءَ نتيجي تي پهچجي ٿو تہ سنہ ١١٤٤هہ ۾ شاهہ حبيب جي وفات واري تاريخ کان پوءِ، هڪ ٻن مهينن اندر، شاهہ صاحب جمعي جي رات راڳ لاءِ مقرر ڪئي، ۽ راڳائي فقيرن کي خاص هدايتون ڏنيون جن موجب هر جمعي رات راڳ ٿيڻ لڳو جنهن ۾ فقير شاهہ صاحب جي بيتن ۽ واين کي جدا جدا سرن ۾ ڳائڻ لڳا. اهڙيءَ طرح سنہ ١١٤٤هہ کان وٺي 'شاهہ جو راڳ' بحيثيت هڪ اداري جي هميشہ لاءِ قائم ٿيو(٣). راڳ لاءِ شاهہ صاحب جي رهنمائي هيٺ هينيان اهتمام ٿيا: ١. هن درد ۽ محبت پيدا ڪندڙ ۽ دلين کي جيارينڌڙ راڳ لاءِ شاهہ صاحب سندس بيتن ۽ واين جي ذخيري مان ڪي خاص پاڳا (موضوع) چونڊيا ۽ انهن جي ڳائڻ لاءِ 'سر' (راڳ) مقرر ڪيا. اڳتي هلي انهن اصولن موجب 'شاهہ جو راڳ' سرن مطابق وڌيڪ اهتمام سان ڪايو ويو. ٢. راڳ ۾ وڄت لاءِ 'دنبوري' جو نئون ساز استعمال ٿيو، ۽ پهريون دنبورو شاهہ صاحب پاڻ ٺٽي

(١) و ازان وزيکہ انس بہ سرود گرفتند بمکان شريف ماندن اختيار کردن و ذوق و شوق ما فوق بہ آن مي داشتند و ازان جوش تسکين يافتند- والا" نہ مدامي بمحل گردي مصروف بودند بعروج بسر مي بردند- وسرود براي حصول نزول سببي شد (لطائف لطيفي، فارسي متن، راقم جي تصحيح سان شايع ڪيل شاهہ عبداللطيف ڀٽ شاهہ ثقافتي ڪميٽي، ڀٽ شاهہ، ١٩٦٧ع ص- ١٠١٠.

(٢) منقول است کہ اکثر فقراء لطيفي کہ سرودي بودند تپ نوبت کردند. چون از ملالت و ناهمواري طبع عاجز آمدند شکايت از بي اعتدالي طبيعت بحضرت اولياء عرض گذرانيدند. فرمان صدور يافت کہ هر شب آدينہ بدرگاه پدر بزرگوار سرود لطيفي بسرايند و کلام شريف بگويند. فقراء عمل برحکم کردند صحت کلي يافتند. بعد از يک پاس شب آغاز سرود مي کردند و بوقت صبح صادق انجام مي نمودند. وچون مدتي منقضي شد در کردن سرود کاهلي و تساهلي نمودند. باز بہ علت تپ گرفتار آمدند لابد مداومت ساختہ کہ تاهنوز شب جمعہ کلام کرامت نظام مي سرايند (لطائف لطيفي، ص- ١٨).

(٣) 'شاهہ جي راڳ' جي شروعات ۽ پوءِ ان جي دوروار تاريخ تي راقم جي ڪتاب "سنڌي موسيقي جي مختصر تاريخ" (١٩٧٨ع ڇاپو، صفحا ١٤٩- ١٤٠٠) ۾ تفصيل سان روشني وڌي آهي. البت ان ڪتاب لکڻ وقت، شاهہ حبيب جي وفات واري سال تي وڌيڪ تحقيق ڪرڻ بدران، گربخشاڻي واري ڏنل سال ١١٥٥هہ تي ڀروسو ڪيو ويو ۽ 'شاهہ جي راڳ' جي شروعات ان سال ۾ ڄاڻائي وئي جيڪو صحيح نہ هو. سنہ ١١٤٤هہ صحيح آهي.

۾ ويهي ٺهرايو. ٣. راڳ ڳائڻ لاءِ وقت مقرر ڪيو ويو ۽ ان جي پوري پابندي ڪئي وئي، هن طرح جو عشا جي نماز جماعت سان ادا ڪرڻ بعد راڳ جي شروعات ٿي ۽ فجر جي نماز کان اڳ راڳ جي خاتمي جي دعا گهري وئي. ٤. راڳ لاءِ، راڳائي فقير چونڊيا ويا ۽ تمر فقير کي راڳ جو اڳواڻ مقرر ڪيو ويو.

ان طرح 'شاھ جي راڳ' جي اداري جي هڪ باقاعدي تنظيم مطابق تڪميل ٿي جنهن موجب پٽ تي هر جمعي رات توڙي عيد ۽ حج جي موقعن تي راڳ ٿيڻ لڳو، پر اهو سڄو انتظام محض رسمي نه هو: زندگي جي هن مرحلي تي (۽ غالباً ان کان اڳ پڻ) راڳ شاھ صاحب لاءِ روحاني خوراڪ بڻجي چڪو هو. انهيءَ ڪري ايندڙ سورهن سالن کان تائين (١١٤٥- ١١٦١هه)، شاھ صاحب جڏهن به ٻاهر سفر تي ٿي ويو ته راڳائي فقير به پاڻ سان گڏ ٿي ڪنيائين، ۽ سفر ۾ به هر رات 'راڳ' باقاعدگي سان ٿي ٿيو. جڏهن شاھ صاحب وقت جي ڪن وڏن عالمن وٽ ٿي ويو ته انهن پڻ سندس 'دل جياريندڙ راڳ' جي سلسلي ۾ ڪيس بيوس ۽ بي ميار ڪري ٿي ڄاتو. سفر ۾ 'شاھ جي راڳ' جي آخري محفل سنه ١١٦١هه ۾ ٺٽي جي شهر ۾ ٿي جنهن حاضرين جي دلين ۾ ايڏو ته درد ۽ عشق الاهي وارو اثر پيدا ڪيو جو اتي وڏي حال وارن مان مخدوم محمد معين ان رس پريي راڳ جي پيدا ڪيل جذبي ۽ احساس جي اثر هيٺ وفات ڪئي.

(ھ) وڏن جي درسگاهن جي سنڀال ۽ تعمير. شاھ صاحب معنوي لحاظ سان 'وڏي حال وارو' هو، ۽ پڻ عملي طور 'حال' جو صاحب هو. انسان جي اعليٰ ڪردار ۽ ڪمال، حق جي تلاش ۽ حقيقي وصال وارين منزلن ماڻڻ جي لحاظ سان سندس فڪر، لاحَد ۽ لامتناهِي 'مستقبل' سان همڪنار هو جو چيائين ته ”جي قيام مڙن، ته ڪر اوڏا سپرين“. ساڳئي وقت شاھ صاحب جي نظر ۾ 'ماضي' پڻ وڏو معنيٰ خيز ۽ سبق آموز هو، ڇاڪاڻ ته اهو انسانن جي انفرادي اخلاق ۽ ڪردار توڙي سماجي ريت ڪُريت جو آئينو آهي. وڏن جو ادب ۽ ريت رسم جو لحاظ سنڌ جي تهذيب جو لازمي جز هو، جنهن کي شاھ لطيف وڏي اهميت ڏني، شاھ صاحب جي پنهنجي تربيت ۾ سندس وڏن جو هٿ هو، هاڻي جڏهن شاھ صاحب پاڻ اخلاق ۽ ڪردار جي اعلي منزل تي پهتو تڏهن وڏي احسان مندي سان پنهنجن وڏن جي آثارن جي سنڀال ۽ تعمير ڏانهن ڌيان ڏنائين.

سڀ کان پهريائين ٻلڙيءَ ۾ ميين شاھ ڪريم جي درگاھ سندس توجهه جو خاص مرڪز بڻي. شاھ صاحب جو والد شاھ حبيب، ڏاڏو عبدالقدوس شاھ، پڙڏاڏو جلال شاھ (جمال شاھ) سڀ اتي ڄاوا نپنا هئا. عبدالقدوس شاھ وفات به اتي ڪئي ۽ پنهنجي ڏاڏي ميين شاھ ڪريم جي مزار جي ويجهو دفن ٿيو. عزازت جي انهن رشتن کان وڌيڪ، شاھ صاحب جو پنهنجي وڏي ڏاڏي ميين شاھ ڪريم سان گهرو روحاني رشتو هو جو سندس هدايت ۽ تلقين کي دل سان لاتائين، ۽ 'بيان العارفين' کي سفر ۾ به ساڻ ڪنيائين. جئن شاھ ڪريم ٻُلڙيءَ ۾ نئين ماڳ کي وسايو هو تئن پاڻ 'پٽ' کي وسايائين. شاھ ڪريم وانگر پٽ تي 'سماع ۽ ذڪر' جو سلسلو قائم ڪيائين، ۽ ميين شاھ ڪريم جي چيل بيتن پران پاڻ بيت چيائين: نه فقط ايترو پر ڪن فقيرن کي جيڪڏهن ميين شاھ ڪريم جي ڪنهن بيت جي سٽ ياد نه هئي ته پاڻ بي چئي ان کي پورو ٿي ڪيائين(١). مثلاً شاھ صاحب کي جڏهن ڪن فقيرن ٻڌايو ته ميين شاھ ڪريم هيءَ هڪ سٽ چئي هئي (پر اڳتي سندس مراد الائجي ڪهڙي هئي) ته:

ٿري 'يڳي ڪِنگري نـلها ڦيرا ڏي

(١) عقيدتمندن جي روايتن موجب، شاھ ڪَريم ڪن موقعن تي بيتن جون پهريون سٽون چيون ۽ جڏهن فقيرن باقي بين سٽن بابت پڇيو ته جواب ڏنائين ته: سندس اولاد مان ڪو عارف ٿيندو، جيڪو انهن بيتن کي سڄو ڪندو

تڏھن چيائين تہ: ھائو ابا!

آٿي ئڪي ني، پر وجي سَلهاڙي ساٿ سان.

اھڙيون روايتون انھيءَ ڳالھ تي شاھد آھن تہ شاھ صاحب جي مبين شاھ ڪريم سان وڏي محبت ۽ عقيدت ھئي. ننڍي ھوندي پنھنجي والد سان گڏ، ۽ جوانيءَ ۾ پاڻ پنھنجي سر، بلڙي تي پيرا ڪيائين، پر ھاڻي پنھنجن فقيرن سان گڏ ڪريمي درگاھ تي وڌيڪ وڃڻ لڳو. اتي سماع ۽ ذڪر جي شغل ۾ شامل ٿيڻ سان گڏ 'پٽ' تي پنھنجو راڳ پڻ شروع ڪرايائين. ڪريمي فقيرن 'شاھ جو راڳ' سکيو ۽ اھڙيءَ طرح پٽ کان پوءِ شاھ ڪريم جي درگاھ تي ئي سڀ کان پھريائين 'شاھ جو راڳ' ٿيو جيڪو اڄ تائين ھلندو اچي.

زندگي جي ھن دور ۾ ڏھن ٻارھن سالن تائين اھڙي عقيدت واري حاضري بعد، شاھ صاحب اڃان بہ وڌيڪ خدمت خاطر مبين شاھ ڪريم جي مزار تي روضي جوڙائڻ ۽ پرسان جامع مسجد نھرائڻ جو ارادو ڪيو، ۽ ٥٤- ١١٥٦ھ واري عرصي ۾ ان ڪم کي وڏي ھمت ۽ محبت سان پورو ڪيائين: شاھ ڪريم جو سھڻي گنبذ سان روضو ۽ ان جي اُتران لڳو لڳ عاليشان جامع مسجد جوڙايائين، ۽ اتان ويجھو ڏکڻ- اوڀر طرف پنھنجي ڏاڏي عبدالقدوس شاھ جي تربت تي قبو نھرايائين. شاھ ڪريم جي روضي ۽ مسجد شريف کي ڪاشي جي سرن سان سينگاريائين جيڪي ملتان مان آندائين ۽ پڻ اتان ڪاريگر آندائين جن بلڙيءَ ۾ ويھي وڌيڪ سرون ناھيون. اھو سڄو ڪم سنہ ١١٥٦ھجريءَ ۾ راس ٿيو، ۽ شاھ صاحب جي ارشاد تي سندس معتقد ۽ مريد ۽ ٺٽي جي نامياري عالم مخدوم محمد صادق نقشبندي ڪريمي درگاھ جي تڪميل جي تاريخ ھينئين سھڻي فقري مان ڪڍي:

"ھست درگاھ ڪريمي جلوه گاهِ حق ابد"

(ابجد جي حساب سان عدد= ١١٥٦)

شاھ صاحب پوءِ انھيءَ تاريخي مصرع سان سينگاريل ڪَتبو، ڪاشيءَ جي سرن تي نيرن اکرن ۾ لکائي روضي تي ھڻايو(١). ٻي ھڪ ننڍي سِرَ جنھن تي 'لطيف' لکايائين سا روضي جي دروازي واري سامھين ديوار ۾ اتران ھڻايائين. ان وقت ڪريمي درگاھ جي گادي تي عبدالواسع شاھ (بن عبدالغني شاھ، بن محمد دليل شاھ بن دين محمد شاھ بن ميون شاھ ڪريم) ھو جنھن جو ڌيان درگاھ کان وڌيڪ دنيوي ڪاروبار طرف ھو. ان کي اچي وھم ويٺو تہ عبداللطيف شاھ درگاھ نھرائڻ کان پوءِ اندر وري پنھنجو نالو ھڻايو آھي تہ جيئن وارث بڻجي ۽ درگاھ تي قبضو ڪري: سو شاھ صاحب جي روانگي بعد خود پاڻ اچي اھا سِرَ جنھن تي 'لطيف' لکيل ھو پٽائي ڦٽي ڪيائين. ان وقت شاھ لطيف 'بلڙي' مان اڃان 'ڏِنڍي' جي شھر ۾ (بلڙي ۽ ٽنڊي محمد خان جي وچ تي) پھتو ھو ۽ اتي 'ڪريم- پوٽي' سيد محمد صلاح (بن ابوبڪر شاھ بن محمد شريف شاھ بن محمد دليل شاھ بن دين محمد شاھ بن ميون شاھ ڪريم) وٽ ٽڪيل ھو جو عبدالواسع شاھ

---

(١) سنہ ١٣٥٥ھ ۾ جڏھن سجاده نشين غلام حيدر شاھ، لونگ فقير مھيسر جي فقيرن جي خلمت ذريعي روضي جي مرمت ڪرائي تڏھن شاھ صاحب جون لڳايل اصلوڪي ڪتبي واريون سرون لاھي، ٻين سرن تي ڪَتبو لکائي لڳايائون. انھن اصلوڪين سرن مان فقط تاريخ جي سال واري سر مجاورن سنڀالي رکي ۽ اھا راقم کي وڏي مجاور صوف فقير ڏيکاري. ٻي ھڪ سر بلڙي جي ڪن ٻين دوستن وٽ ھئي، ۽ وڌيڪ ڳولا سان ٽريءَ سر جو ٽڪر جنھن تي "طفال" جو لفظ پڙھڻ ۾ آيو سا مون اداري سنڌالاجي جي ميوزم ۾ حفاظت لاءِ رکائي. شاھ عبداللطيف جو مبين شاھ ڪريم جي درگاھ جوڙائڻ بابت تفصيل، منھنجي مضمون ("شاھ عبداللطيف جي سوانح بابت وڌيڪ تحقيق ۽ معلومات"، سہ ماھي مھراڻ بھار ٢٠٠٦ع ۾ ڏسڻ گھرجي.

جي سِر پٽائڻ جي خبر اچي پهتي، جنهن تي شاهه صاحب چيو تہ: ”هن ضعيف جو نالو عبداللطيف آهي، باقي ’لطيف‘ نالو تہ الله جل شانه جي نالن مان هڪ آهي. شال ان ذات باري تعاليٰ کي ڪا غيرت نہ اچي“(۱).

درگاهہ ڪريمي جي خاص خذمت ۽ تعمير ڪان پوءِ شاهه صاحب پڻ جي جاين ڏانهن توجهہ ڪيو. شروع ۾ اهي جايون تڪڙو تيار ڪيل هيون، پر هاڻي انهن کي وڏيڪ سهڻي سٺاءَ سان تعمير ڪيو ويو. پنهنجي وڏي ڏاڏي شاهه ڪريم ۽ ڏاڏي عبدالقدوس شاهه جي مزارن جي تعمير بعد شاهه صاحب پنهنجي والد شاهه حبيب جو مقبرو بہ پڪو ڪرايو ۽ ٻاهران دروازي جي مٿان وفات جي تاريخ واري هيٺين مصرع جيڪا سندس مريد ۽ ڀلاري عالم مخدوم محمد صادق نقشبندي نئوي جوڙي هئي سا لکايائين:

”الموتُ جِسرٌ يوصل الحبيب للقاء الحبيب“

(ابجد جي حساب سان عدد= ۱۱٤٤)

مسجد شريف شروع شروع ڪان ڪچي پر مضبوط ٺهيل هئي، انهيءَ ڪري ان کي شاهه صاحب پوءِ پنهنجي زندگي جي آخري دور ۾ وڏو شاندار ڪري ٺهرايو.

(و) **معتقدن مريدن وٽ وڃڻ ۽ حال وارن فقيرن ۽ درويشن سان ملڻ.** مٿي بيان ٿي چڪو آهي تہ شاهه صاحب جي زندگي جو هن ڪان اڳيون ويهن- ٻاويهن سالن وارو دور (۱۱۲۰- ۱۱٤۲هہ) طلب ۽ تحقيق وارو دور هو جنهن ۾ هن سنڌ توڙي سنڌ ڪان ٻاهر سفر ڪيا، درويشن جا ماڳ مڪان ڏوري ڏٺا، ۽ سنڌ جي جدا جدا ڀاڱن ۾ ڏنڌي پيشي وارن توڙي عام ماڻهن جي روزاني زندگي ۽ حال حقيقت ڪان واقف ٿيو. اهي پنڌ ۽ سفر سندس پاڻ پنهنجي تربيت ۽ پرجهہ پروڙ خاطر هئا. زندگي جي هن ٻئي دؤر ۾، جيڪو چاليهن سالن جي عمر ڪان پوءِ وارو دور هو، شاهه صاحب پاڻ هڪ جهانديده درويش ۽ حال ۽ قال جو صاحب هو. هن دور ۾ سندس مسافريون وڏيڪ سوچيل مقصدن ۽ منزلن واريون هيون: يعني پنهنجن، پيارن مريدن ۽ مخلصن وٽ پيرا ڪري سندن پوئواري ڪرڻ، ٻين حال ۽ جاڻ وارن فقيرن سان ملڻ، ۽ عالمن عارفن سان سلوڪ ۽

(۱) مير عبدالحسين خان ’لطائف لطيفي‘ (ص ۳۲- ۳٤) ۾ اها سڄي ڳالهہ لکي آهي ۽ پڻ سر جو ذڪر ڪيو آهي تہ: ”اما يک خشت بسمت شمال دروازه مقابل روضه ڪريمي لطيفي بديوار نصب ڪردند ڪہ بران لطيف نگاشت بود.“ چٽي وضاحت ٿيل ڪانهي تہ ڪهڙي ديوار تي سر هڻئي وئي، البت اڳتي هلي لکي ٿو تہ اصل سر جتان ڪڍي وئي، ان ساڳي جاءِ تي صاحبڏني شاهه ٻي سر هڻائي جيڪا پيلي رنگ تي نمايان آهن. جيڪڏهن صاحبڏني شاهه ڪا سر هڻائي هئي تہ اها بہ سنہ ۱۳۵۵هہ ۾ غلام حيدر شاهه جڏهن لونگ فقير جي فقيرن جي خذمت ذريعي مرمت ڪرائي ۽ اڀرنديءَ پٽ تي ٻاهران نئين ڪاشي لڳي تڏهن پٽجي وئي. راقم بہ ٽي پيرا مٿين شاهه ڪريم جي روضي توڙي اتران ان سان لڳ مسجد جي ديوارين کي جانچي ڏٺو پر اهڙي ڪا سر لڳل نظر ڪانہ آئي. البت مجاور حاجي صوف ميمڻ ٻڌايو تہ سندن وڏا چوندا آهن تہ شاهه لطيف واري اصل سر جنهن تي ’لطيف‘ لکيل هو سا روضي جي اڀرندي، پٽ جي ٻاهران، روضي جي در ڪان اتر، پٽ جي بالڪل آخري اترئين ڪناري سان ڪنڊ لڳ پر ذرا مٿي لڳل هئي. مير عبدالحسين سانگي، هيءَ سڄو بيان حڪايتي رنگ ۾ شاهه صاحب جي ڪرامت جي سلسلي ۾ آندو آهي. سندس لکڻ موجب هڪ تہ مٿين شاهه ڪريم کي پاڻ تي روضو منظور ڪونہ هو ۽ انهيءَ ڪري جيڪو بہ عمارت ٺهرائڻ خاطر اتي ٻيٺل وڻ وڍيندو هو تنهن کي نقصان رسندو هو، پر شاهه صاحب کي ڪجهہ ٿي ڪونہ ٿيو. ٻيو تہ عبدالواسع شاهه جي ان اڻ- سهائيندڙ هلت سببان (شاهه لطيف جي رنجش جي ڪري) ٽن پيڙهين ڪان پوءِ سندس اولاد ۾ گادي ختم ٿي ويئي ۽ اها ڦري محمد صلاح شاهه جي اولاد ۾ آئي (لطائف لطيفي، ص ۳۰-۳۳). مير سانگي عمارت جي اندر واري اها جاءِ ڄاڻائي آهي جتي ’لطيف‘ جي نالي واري سر هڻئي وئي هئي، پر ڪتبي جي ’درگاهہ ڪريمي‘ واري سر جو ذڪر ڪونہ ڪيو آهي. ان سر تي لکيل ڪتبي مان ظاهر آهي تہ اها روضي جي اندر ان اڳئين ڪتبي جي سر هئي. هاڻي اتي ساڳيو ڪتبو جيڪو لڳل آهي سو پوءِ نئين سر لکايو ويو. شروعاتي تحقيق دوران ۱۹٦۸ع ۾، ۽ وري ٻيهر سيپٽمبر ۱۹۸۷ع ۾، راقم اها سر ڏٺي ۽ ان جو فوٽو ورتو. درگاهہ جي مجاور حاجي صوف ميمڻ ان سر کي سنڀاليو آهي. هيءَ سر شاهه عبداللطيف جي هٿن جو وڏو يادگار آهي، جنهن کي وڏي احتياط سان محفوظ ڪرڻ جي ضرورت آهي.

معرفت واريون صحبتون ڪرڻ. هن دور جي مسافرين ۾، شاهه صاحب قرآن شريف پنهنجي دور لاءِ، ۽ شيخ شاهه ڪريم جي ملفوظات 'بيان العارفين' ۽ مولانا رومي جي 'مثنوي' حاضرين جي وعظ ۽ نصيحت لاءِ، پاڻ سان گڏ رکندو هو. سندس ارادتمند ميون محمد صلاح ساٽس گهڻو ڪري گڏ هوندو هو ۽ ڏينهن جو اڳين نماز ۽ جمعي نماز بعد مثنوي پڙهندو هو ۽ ان جي شرح ڪندو هو. ان ڪان سواءِ راڳائي فقير شاهه صاحب سان انهن سفرن تي گڏ هوندا هئا ۽ رات جو سمهياڻي نماز بعد 'شاهه جو راڳ' ڳائيندو هو.

شاهه صاحب جي سير سفر بابت اڪثر خيالي انومان ڪيا ويا آهن تہ هِتي بہ ويو هُتي بہ ويو، ائين جو جڻ هر جاءِ تي ويو، پر ان باري ۾ ڪي بہ اهڙا ثابتا يا اهڃاڻ نہ ڏنا ويا آهن جن تي ڪو ڀروسو ڪري سگهجي(١). انهيءَ ۾ ڪو شڪ ڪونهي تہ هن ڪان اڳئين دور ۾ توڙي هن دور ۾ شاهه صاحب سنڌ توڙي سنڌ ڪان ٻاهر ڪيترن ئي ماڳن مڪانن تي ويو، پر انهن سڀني بابت صحيح معلومات محفوظ نہ رهي آهي. البت سندس زندگيءَ جي اڳئين دور جي ڀيٽ ۾، هن پوئين دور ۾ ڪيل مسافرين يا ملاقاتن بابت ڪي وڌيڪ ڀروسي جهڙا بيان ۽ اهڃاڻ ملن ٿا(٢).

هن دور ۾ شاهه صاحب جي محبتين ۽ معتقدن جو دائرو وڏو وسيع ٿيو، جنهن ۾ عام توڙي خاص اچي ٿي ويا. پاڻ عقيدي توڙي عمل ۾. 'رسم' بدران 'روح' جي تلقين ڪيائين، ۽ توحيد جي اعليٰ نظريي طور ڪل ڪائنات جي خالق تي يقين ۽ توڪل، مخلوق سان پيار ۽ اعليٰ انساني ڪردار جا سبق ڏنائين. شاهه صاحب جي پنهنجي اعليٰ اخلاق ۽ محبت ڀريي طور طريقي جو اثر دلين تي ايترو تہ پيو جو حڪمران توڙي ڪي هندو فقير سندس معتقد ٿيا.

ويهن سالن کن جي هن وڏي عرصي ۾ هو گهڻن ئي فقيرن وٽ گهڻن ئي ماڳن تي ويو هوندو، پر جتي ڪجهه وڌيڪ ترسيو اتي سندس نالي سان 'تڪيا' قائم ٿيا. هن وقت بہ سنڌ ۾ گهڻين جاين تي 'شاهه جا تڪيا' موجود آهن، جن مان ڪي مريدن پوءِ سندس نالي سان قائم ڪيا ۽ فقط ڪي ٿورا اهڙا آهن جن بابت وڌيڪ ڀروسي سان چئي سگهجي ٿو تہ شاهه صاحب پاڻ پنهنجي حياتي ۾ اتي ويو هوندو. مثلاً ڪپري تعلقي ۾ 'واڳهين جي پٽ'(٣)، ٺٽي ۾ مڪلي لڳ، بدين، روهڙي، ٻکر (پراڻو) ۽ ترائي (مديجي ڪان بہ ميل اتر-اولهہ) ۾ جيڪي 'شاهه جا تڪيا' آهن، اتي غالباً شاهه صاحب پاڻ ويو ۽ ٽڪيو(٤). انهن ٿورن مشهور 'تڪين' جي جدا جدا ماڳن مان اهو نتيجو نڪري ٿو تہ شاهه صاحب سنڌ ۾ لاڙ ڪان وٺي اتر تائين پنهنجن مخلص معتقدن وٽ ڦيرا ڪيا.

سنڌ ڪان ٻاهر هن دور ۾، شاهه صاحب خاص طرح ڪڇ ۾ پنهنجن پيارن فقيرن جتن بلوچن وٽ گهڻو ويو. ڪڇ ۾ شاهه صاحب سان ارادت ۽ عقيدت جو بنياد وَنهيين فقير سالاراڻي جت ۽ تماچي فقير

(١) مثلاً مير عبدالحسين خان سانگي جو 'لطائف لطيفي' (ص ١٨٣) ۾ بنا ڪنهن دليل جي بيان تہ "حضرت اولياء صاحب، سنياسين ۽ جوڳين جي ٽولي ۾ پورا ٽي سال گذاريا ۽ ڪوهستان جي سير تي هو." اهي شاهه جي زندگيءَ جا ڪهڙا ٽي سال هئا، ۽ اهو پورن ٽن سالن وارو مدو ڪنهن ڳڻيو.

(٢) انهن مان ڪي ٿورا لکت ۾ موجود آهن ۽ ٻيا زباني روايتن ذريعي مشهور آهن. زباني روايتن جي وڌيڪ تصديق راقم پاڻ انهن ماڳن تي وڃي اتان جي سڃاڻن ۽ خاص طرح انهن اڳين بزرگن جي اولاد ڪان ڪئي، جن جو شاهه صاحب جي سلسلي ۾ ذڪر ٿيل هو.

(٣) بہ پٽون جيڪي 'واڳهين جون پٽون' سڏجن، تن مان ايرندي طرف واري تي پٽائي صاحب جو تڪيو آهي ۽ الهندي واري تي مخدوم صاحبن جي مريدن مان هڪ درويش ٻهرم فقير جوڻيجي جي تربت آهي، جيڪو 'ٻهرم ٻري' سڏجي.

(٤) ٻين کن ماڳن بابت پڻ روايتون آهن پر انهن تي وڌيڪ غور جي ضرورت آهي.

نهڙيي وڌو. هن دور جي پهرئين سفر ۾ شاھ صاحب انهن ٻنهي فقيرن تي ڪا اهڙي فيض واري نظر ڪئي جو هو پٽ تي آيا. تماچي فقير کي شاھ صاحب ڪڇ موڪلي وڃڻ جو ارشاد ڪيو ۽ هو اتي ئي رهيو، تان جو وفات کان ڪجھ وقت اڳ شاھ صاحب کيس سڏي پاڻ وٽ ترسايو. ونهيين کي شاھ صاحب پاڻ وٽ پٽ تي رهايو ۽ سندس خلوص جي مدنظر کيس پنهنجو خاص خليفو ڪيائين جو سندس پويان ڪڇ ۽ واگڙ طرف ٻيا گهڻا شاھ صاحب جا معتقد ٿيا(۱). ڪڇ طرف جتن فقيرن ۾ شاھ صاحب جي سفر جا منزل بہ منزل سلسلا ونهيين فقير جي اتي وڌايل ارادتمندن سببان شروع ٿيا، ۽ شاھ صاحب جتي جتي پيرا ڪيا انهن ماڳن مڪانن جو مانُ ٿيو ۽ پڻ پوءِ تمر فقير جي اڳواڻي هيٺ اهي 'شاھ جي راڳ' جا مرڪز بنيا. مسلسل طور مشهور روايتن موجب ڪافي وثوق سان چئي سگهجي ٿو تہ شاھ صاحب هيٺين ماڳن تي پيرا ڪيا:

- 'ڏر' مڪان، لکپت جي شهر سان لاڳو، جتي سالار فقير وٽ شاھ صاحب آيو.
- پٽائو مڪان، 'پپر' جي شهر لاڳو (تعلقو لکپت) جتي درويش سانوَلي فقير جت جو مزار هو.
- آسالڙي مڪان، تعلقو لکپت.
- 'ڪندو' مڪان (تعلقو ڪاهڙ) جيڪو ونهيين فقير جو اصل ڳوٺ هو.
- 'اوريئڙو' مڪان (تعلقو نکتراڻو) جيڪو ميين تماچي فقير نهڙيي جو ڳوٺ هو.
- ڄڙهوٽ مڪان، نکتراڻي شهر کي ويجهو، جتي شاھ صاحب جو خليفو صالح فقير مگريو رهندو هو.
- سِراڙو مڪان (تعلقو ڪاهوڙو)، جتي شاھ صاحب جو خليفو چتو فقير لاکاڻي جت رهندڙ هو.
- بگهاڙيو مڪان (ڀڄي)، جتي ميين شاھ ڪريم جا خاص مريد جيئنداڻي جنت فقير هئا.
- اَرل مڪان (تعلقو نکتراڻو)، جتي شاھ صاحب جو خليفو دين محمد فقير هو. هو اصل ريباري هو ۽ شاھ صاحب سان صحبت ۾ مسلمان ٿيو، جنهن پوءِ پڳ ڏنس ۽ خليفو ڪيس.

مٿين ماڳن جا نالا معلوم ۽ مشهور آهن جتي شاھ صاحب گهڻا پيرا ڪيا. سالاراڻي جتن فقيرن جي ٻي هڪ متفقہ روايت موجب شاھ صاحب 'واگڙ' کان ايرنڊين پاڳي ۾ بہ ويو جتي ان وقت جت ويٺل هئا، ۽ اتي چاليھ ڏينهن رهيو هو جو انهيءَ ياد ۾ پوءِ مچ ۽ ميلو ٿيو (۽ پڻ ڪن روايتن موجب پٽائي صاحب ڀُڄ تائين ويو ۽ پڻ ڪڇ جو راءِ ساڻس اچي مليو هو).

ڪڇ ڪانسواءِ، سنڌ کان ٻاهر هن دور ۾ شاھ صاحب ٻاهڙ مير ۽ جيسلمير طرف پيرا ڪيا جتي سما، سميجا، مگريا، لنجا، پنهرا دل ۽ ڪي ٻيا سندس مريد هئا. جيسلمير جي راجا سان بہ سندس ڏيٺ ٿي ۽ هو ايتري قدر متاثر ٿيو جو شاھ صاحب جي وفات بعد درگاھ تي نوبت لاءِ ندراني طور پيرون ڏياري موڪليائين. ان طرف شاھ صاحب پهريائين غالباً ملتان جي غوثي جماعت جي فقيرن جي دعوتن تي ويو ۽ پوءِ پاڻ انهن ماڳن تي ويو ۽ رهيو، جتي ڪانئس پوءِ (ويندي هن پوئين ويجهي دور ۾ سنہ ۱۹۳۰ع تائين) 'شاھ جو راڳ' ٿيندو رهيو(۲).

---

(۱) ونهيين فقير سالاراڻي جي اولاد مان احمد فقير، گل محمد فقير ۽ طيب فقير جيڪي پاڪستان ڪانپوءِ ڪڇ مان سنڌ لڏي آيا ۽ شاھ جي رسالي جا ڄاڻو ۽ سالڪ هئا تن (جوڻگي، لڳ چوهڙ جمالي، ۾ ۲۲- اپريل ۱۹۶۲ع تي ساٿن ڪيل تفصيلي ڪچهري، ۾) متفق طور اها تصديق ڪئي. راقم جي استدعا تي گل محمد فقير، شاھ صاحب جي قادري طريقي واري ڪلاهہ جيڪا پاڻ ونهيين فقير کي ڏني هئائين ۽ پوءِ سندس اولاد سنڀالي رکي هئي؛ سا مونکي ڏني جنهن کي پٽ شاھ ثقافتي مرڪز ميوزم ۾ محفوظ ڪري رکيو ويو.

(۲) ٻاهڙ مير جي ڀرپاسي تلواڙو سٽيشن کان ڏکڻ سمن ۽ راهومن فقيرن وٽ ويو، جو اتي پوءِ فقير سماع ڪندا هئا، دعا گهرندا هئا ۽ بعد ۾ چيٽ جي مهيني ۾ 'لوڻي ندي' جي پيٽ ۾ سال بہ سال ميلو ٿيڻ لڳو. ڳوٺ 'سُرڙهيار' (هلندڙ- اڳين صفحي تي)

سنڌ کان ٻاهر ڪڇ ۽ جيسلمير طرف هن دور وارين مسافرين ۾ شاهه صاحب ڪن حال ۽ چاڻ وارن ناٿ-پنٿي جوڳين ۽ پڻ ڪن هندن تي ساڌن سنتن سان مليو، ۽ ساڻن توحيد ۽ وحدانيت جي روشني ۾ خيالن جي ڏي وٺ ڪيائين. مذهب جي حقيقت ۽ حقانيت تي شاهه صاحب هن کان اڳ گهڻو سوچيو هو ۽ انهيءَ سلسلي ۾ هو عقيدي جي 'سچائي' ۽ 'رسم' بدران 'روح' جو قائل ٿي چڪو هو. اعليٰ چاڻ وارن صوفين ۽ عارفن وانگر، شاهه صاحب ظاهري پاڪبازي ۽ لوڪ لباس بدران عقيدي جي سچائي، نيت جي صفائي ۽ مخلوق سان محبت جي تلقين ڪئي: تنبيه طور "منهن ۾ مسلمان، اندر آذر آهيين" چئي ظاهري رسم رياءُ ۽ اندر جي ٻيائي کي ننديائين؛ هندو ڌرم جي رکوالن جي ڌرمي پاٺ پوڄائن ۽ عملي ڪرتوتن کي پيٽيائين تہ کيس منجهن محض ٻاهرين رسم ۽ رياءُ وارو رنگ نظر آيو. تڏهن چيائين تہ: "هندو هڏ نہ آهيين، جڻيو تو نہ جڳاءِ". شاهه صاحب حق ۽ حقيقت جو ڳولائو هو، ۽ پنهنجي زندگي جي هر مرحلي تي هو مسلسل طور ڪائنات جي حقيقت، خالق ۽ مخلوق جي رشتي، انساني عقيدي ۽ ڪردار جي رسمي صورت توڙي اعليٰ معيار جو مطالعو ڪندو رهيو. زندگي جي هن دور ۾ جڏهن هو پاڻ معرفت جو صاحب ٿيو، تڏهن توحيد ۽ وحدانيت واري عقيدي ۾ ئي کيس انسان ذات توڙي ڪائنات جي وحدت نظر آئي. هاڻي هو اسلام جي حقيقت کي سمجهندڙ عارفن، توڙي چاڻ وارن سنتن ساڌن سان وحدانيت ۽ توحيد جي رازن کي روشن ڪرڻ لاءِ تي مليو(١). ٻاهڙ مير– جيسلمير طرف مسافرين ۾ شاهه صاحب غالباً پورب کان ايندڙ ۽ هيڪڙائي حق مڃيندڙ 'هٺ- يوگين' کي ڏٺو جيڪي تن کي تسيا ڏيئي حق جي تلاش ۾ ڀلندڙ هئا ۽ جن جي جوڳ ۽ ڪشالي جو بنيادي عقيدو 'توحيد' هو. ڪن مشهور روايتن موجب شاهه صاحب ٻاهڙمير جي ڀريان (والهوٽي واري علائقي ۾) ڪنهن ماڳ تي ويو، جتي 'مَلي- ناٿ' نالي هڪ موحد ساڌو سندس معتقد ٿي ويو ۽ پوءِ ان تڪيي تي يادگار طور مسلمانن- هندن جو گڏيل ميلو ٿيڻ لڳو. ڪڇ ۾ شاهه صاحب ڪنڌار ڪاپڙين جي مڙهين ۽ ڪوٽيسر ۽ نارائڻ سر مندرن جي سنتن کان سندن ويساهن ۽ پوڄائن بابت پڇيو، ۽ پڻ توحيد ۽ وحدانيت جي روشني ۾ ساڻن پيار ۽ محبت سان ويهي ورونهه ڪئي. شاهه صاحب ڪوٽيسر جي مندر لڳ واري مسجد ۾ ٽڪيو جتي سندس تسبيح يادگار طور اجان تائين ٽنگيل آهي. پڻ شاهه صاحب 'هَنج-ڪريون' (ڏکهين ڳچين وارا ڪؤنرا) آنديون هيون جيڪي يادگار طور رکيل آهن. ڪوٽيسر جي مندر ۾ ويو، جتي شاهه صاحب سنتن کي سچائي واري ويساهه ۽ 'هيڪڙائي حق' جي ترغيب ڏني جنهن کان هو گهڻو متاثر ٿيا، سندس وڃڻ کان پوءِ اندر جنهن پٽ کي شاهه صاحب پنا ڏيئي ويٺو هو اتي پٽ ۾ محراب مثل نشان يادگار طور

(تعلقو ۽ ضلعو ٻاهڙمير) ۾ غوث جو خليفو جمعو فقير شيدي ان پڇاڙي واري دور ۾ راڳ ڪندو هو. ڳوٺ 'ساٺئون'، برهان جو ٽڙ، اتي لنجا فقير دل دنبورن تي راڳ ڪندا هئا. ڳوٺ 'سينهار' جي غوثي جماعت جي راهومن مان همير فقير راهومو راڳ ڪرائيندو هو. ڳوٺ 'هڙيارپو' جي راهومن مان دائم فقير ۽ جامين فقير دنبورن تي راڳ ڪندا هئا. 'پاسرلو' ۽ 'سينهاٽي' ڳوٺن ۾ پنهرا دل فقير راڳ ڪندا هئا. انهن ماڳن جي راقم گهڻن باخبر ماڻهن کان جيڪي ان طرف ويا ۽ رهيا هئا پڇي پڪ ڪئي. آخر ۾ مرحوم هوت سمون، جيڪو هڪ وڏو سڄاڻ ۽ جهانديده شخص هو ۽ تازو هندستان مان لڏي آيو هو (جنهن سان ٤- نومبر ١٩٨٠ع تي ننگرپارڪر جي ڳوٺ ساجن خاصخيلي ۾ تفصيلي رهاڻ ٿي) تنهن انهن ماڳن مان گهڻن تي پنائي صاحب جي وڃڻ واري روايت جي تصديق ڪئي.

(١) رسالي جي 'سُر رامڪلي' ۾ 'جوڳين سناسين' جي نالن کي سطحي نظر سان ڏسي، اڳين لکندڙن بنا سوچ ويچار جي شاهه جي جوڳين ۽ سناسين سان گڏ گذارڻ جون خيالي ڳالهيون لکيون. سڀ کان اول مير عبدالحسين خان سانگي، 'لطائف لطيفي' ۾ (صفحا ٣١، ٥٦، ١٨٣) ۽ پوءِ ليلارام ۽ مرزا قليچ بيگ سندن ڪتابن ۾ جيڪي ڪجهه لکيو آهي تنهن ۾ وڏيون اوٿايون آهن، جو هڪ طرف شاهه جي ڪرامتن بابت وڌاءُ تہ ٻئي طرف 'جوڳين ۽ سنياسين' جي نيڪي بدران گلا آهي. مجموعي طور سان سندن انهن بيانن مان فقط اهو نتيجو نڪري ٿو تہ نڪو شاهه صاحب انهن 'جوڳين سناسين' جي ويساهن ۽ ڪريا ڪرمن کان متاثر ٿيو تہ نڪو هو بہ شاهه صاحب سان سچائيءَ سان پيش آيا.

قائم رکيائون(۱). ’ڏِيٺو ڏر‘ جبل واري مڙهي جي ڪنهن ڪاپڙي ڪي (ٻي روايت موجب، خود ڏرمناٿ ڪي) ڏٺائين جيڪو پنهنجي ٻانهن متي اڀي ڪري جهليو بيٺو هو. ڪانئس پڇيائين تہ هن چيو تہ: ’مون تپسيا طور ٻانهن کي . اڀو جهلي سُڪائي ڇڏڻ جو وچن ڪيو آهي‘. تڏهن شاهہ صاحب ڪيس تنبيهہ طور هي بيت پڙهيو تہ:

هنيون نہ سُڪايئي هوت لئي، تو سُڪائين ٻانهون
ڏيکارين تو ڏيهہ کي ڏٽا ڪيو ڌانهون
پاٿهي مُنئي پاڻ کي، چوين ’آديسي آئون‘
اي ۽ پنڌ پراهون، ڪي ڪي لهندا ڪاپڙي(۲).

’شاهہ جي رسالي‘ جو ’سُر رامڪلي‘ هن دور جي مسافرين ۽ مشاهدن جو يادگار آهي جنهن ۾ شاهہ صاحب ’ناٿ پنٿي‘ مُوحد جوڳين، سامين سنياسين ۽ ڪنڦاڙن ڪاپڙين جي حوالن ڪِناين سان توحيد ۽ وحدانيت جي نهايت دلپذير ۽ مؤثر طريقي سان تلقين ڪئي آهي. هن سر ۾ شاهہ صاحب هيڪڙائي حق وارن جي وڏي تعريف ڪئي آهي، سچائي ۽ صداقت کي ساراهيو آهي ۽ رياءَ رسم کي ننديو آهي.

گندي ۽ گراهہ، جن سناسين سانديو
اني ڪان الله، اڃان آڳاهون ٿئو.

(ز) سنڌ جي عالمن عارفن سان صحبتون ڪرڻ. پاڻ پروڙڻ ۽ پرجهڻ خاطر ويهن سالن کان ونئي نوجوان لطيف سنڌ جي ولين ۽ درويشن جي ماڳن مقامن تي ويو ۽ پڻ ان وقت جي ڪن سالڪن ۽ عالمن سان مليو، جن مان ڪم از ڪم ٻن وڏن حال ۽ ڄاڻ وارن بزرگن جا نالا تصديق سان معلوم آهن: هڪ ميون شاهہ عنات رضوي ۽ ٻيو ميون صابر ولهاري. سيد عنات الله شاهہ عرف ميون شاهہ عنات، نصرپور جي رضوي ساداتن مان هو؛ سلوڪ ۽ طريقت ۾ هو سکر جي شاهہ خيرالدين قادري رحہ جي سلسلي سان راسبتہ هو، ۽ پنهنجي وقت ۾ سنڌ جو وڏي ۾ وڏو شاعر هو. شاهہ لطيف جي نوجواني کان ونئي ساڻس محبت ۽ نيازمندي واري ڏيٺ ويٺ ٿي. شاهہ پور جو ڳوٺ جتي ميون شاهہ عنات رهندو هو توڙي نصرپور جتي هو ايندو ويندو هو، اهي ٻئي ماڳ ڪوٽڙي کان گهڻو پري ڪونہ هئا. اندازاً سنہ ۱۱۲۰هہ کان وٺي ويندي سنہ ۱۱۳۳هہ ۾ ميين شاهہ عنات جي وفات تائين، ٻارهن تيرهن سال ڪن شاهہ لطيف جون ميين شاهہ عنات سان رهاڻيون رهيون(۳). ميون صابر ولهاري، وقت جو وڏو عالم عارف ۽ تقويٰ جو صاحب هو. هو سمن جي ’ٻَرند‘ پاڙي مان هو ۽ پرڳڻي ولهار (ٽنڊي الهيار کان ڏکڻ اوڀر) ۾ درسگاهہ قائم ڪئي هئائين جيڪا اڳتي ٽالپور اميرن جي دور ۾ وڏي اوج کي پهتي. ميون صابر قرآن شريف جي تعليم تدريس جو عالم ۽ وڏي فقيري حال وارو بزرگ هو، جنهن جي ديدار

---

(۱) سالاراٽي جتن فقيرن جن شاهہ صاحب جا اهي آثار پاڪستان کان اڳ پاڻ ڏٺا، تن مان هڪ کان وڌيڪ فقيرن راقم سان انهن آثارن جي تصديق ڪئي. وڌيڪ اتي جي پوڄارين ائين بہ مشهور ڪري ڇڏيو هو تہ شاهہ صاحب ’نارائڻ سر‘ مان ٽبي هنئي ۽ اچي ڪوٽيسر جي مندر مان نڪتو.

(۲) ٻي پڙهڻي:

اي ۽ پنڌ آڳاهون، ڪي ڪاهي رسنا ڪاپڙي.
—
اي ۽ پنڌ آڳاهون، جت نانگا گڏنا ناٿ کي.

(۳) ميين شاهہ عنات ۽ شاهہ عبداللطيف جي تعلق بابت وڌيڪ ڏسو راقم جو ڪتاب ”ميين شاهہ عنات جو ڪلام“: مطبوع سنہ ۱۹۳۶ع، مقدمو صفحا ۸۹- ۱۰۶، خاص طرح صفحا ۸۹- ۹۰، ۹۶ ۽ ۱۰۶. ان ڪتاب جي مقدمي لکڻ ۽ ڇپجڻ بعد ميين شاهہ عنات جي وفات جو سال (۱۱۳۳هہ) پڪيءَ طرح معلوم ٿيو.

لاءِ شاھ عبداللطيف پاڻ وڏي چاھ سان وٽس هلي ويو. ميين صابر سنہ ١١٣٥ھ ۾ وفات ڪئي ۽ مخدوم پير محمد هالائي "صد داغ بدل" جي فقري مان سندس وفات جو سال ڪڍيو. جيئن تہ اهو پڪو تاريخي سال آهي، انهيءَ ڪري شاھ صاحب سنہ ١١٣٥ھ ۾ يا ان کان اڳ ساڻس مليو(١).

پٽ کي وسائڻ کان پوءِ، چاليهن سالن جي عمر بعد زندگي جي ٻئي دور ۾، شاھ صاحب جون سنڌ جي جن عالمن ۽ عارفن سان صحبتون ٿيون تن مان هيٺين بزرگن بابت (ڪتابن ۽ تحريرن مان، مشهور ۽ معتبر روايتن مان، توڙي جن ماڳن تي هو رهندا هئا اتي سندن پوين ۽ ٻين ڄاڻن جي بيانن مان) جيڪي حوالا ۽ ڏانا ملن ٿا تن مان تصديق ٿئي ٿي تہ شاھ صاحب جون ساڻن ملاقاتون ۽ حال واريون صحبتون ٿيون.

- آخوند حاجي متين الدين سانوٽي هالن پراڻن جو، جنهن کي شاھ صاحب ميٽائين رنگ جو پنهنجو لباس ڏنو هو جيڪو پوين يادگار طور سنڀالي رکيو، تان جو ويندي ٨٠- ١٨٨٧ع تائين اهو سانگي جي اُستاد آخوند احمد سانوٽي وٽ موجود ۽ محفوظ هو (لطائف لطيفي، ص ١٥١).
- سيد شهمير شاھ باقيل پوٽو مٽياروي (وفات ١٠- محرم ١١٧٧ھ) مخدوم محمد هاشم جو هونهار شاگرد هو، ۽ اسلام جي خدمت ۽ دين جي قوت ۾ ڪوشان رهيو. تحفة الڪرام ۾ سندس ذڪر آهي. شاھ صاحب جي ساڻس محبت جي واٽ هئي جو ڪيس حجت سان چيائين تہ هو هڪ هندو شخص کي مسلمان نہ ڪري.
- مخدوم عبدالباسط هالائي، وڏو عالم ۽ شاھ صاحب جو معتقد هو، جنهن وٽ شاھ صاحب ايندو هو ۽ اچي ٽڪندو هو (’لطائف لطيفي، ص ١٥٢؛ لطف اللطيف، ص ١٦٦).
- حافظ ميون اسحاق درس مشائخ پوٽو عرف ميون اسحاق بَنوري، ’مَيي مشائخ هوتي‘ واري ماڳ کان ميل کن ڏکڻ طرف، موجود ڳوٺ ’مُلڪو دڙو‘ (تعلقو ٽنڊوالهيار) ۾ مڪتب پڙهائيندو هو. وڏو عابد زاهد هو. ٻارڙن کي نهايت پيار سان پڙهائيندو هو. شاھ صاحب اچي ڪيس مليو ۽ پڇيائين تہ: ’ادا پاڙهين ٿو يا ڪارين ٿو!‘ حافظ اسحاق جواب ڏنو تہ: ’جي ڪاريندس تہ بہ لطيف ٿيندا‘ (يعني اکرن ۾ ڪريا تہ بہ اخلاق ۾ لطيف(= نيڪ ۽ پاڪ) ٿيندا). شاھ صاحب اشارو سمجهيو ۽ ساڻس وڏي محبت سان مليو. شاھ صاحب وٽس پيرا ڪندو هو (’مشائخ هوتي‘ ۽ ’مُلڪو دڙو‘ ماڳن جي مشهور مقامي روايت).
- ميون محمد مبين ٺٽائي، مخدوم محمد هاشم جو همعصر ۽ دوست، پنهنجي وقت جو وڏو عالم، ۽ درسگاھ ’چوٽياريون‘ (ضلعو سانگهڙ) جو باني هو (جيڪا پوءِ ٽالپورن جي دور ۾ وڏي اوج کي پهتي). شاھ صاحب اڪثر سانوڻ ۾ وٽس ايندو هو. هڪ ڀيري گڏجي ماني کاڌائون ۽ پوءِ صحبت ۾ وينا تہ گهڻو ويهي ويا ۽ البت دير ٿي وئي. جڏهن شاھ صاحب موڪلايو تہ ميين مبين چيو تہ: جهڙ ڦڙ آهي ترسي پئو.‘ شاھ صاحب جواب ڏنو تہ:

’رداء جا رضا جي سا اوڇڻ آديسين‘

پوءِ موڪلائي روانو ٿيو. (مشهور روايت جنهن جي تصديق انهيءَ مان بہ ٿئي ٿي جو اها سٽ رسالي ۾ ’سر رامڪلي‘ جي هڪ بيت ۾ موجود آهي).*

---

(١) ميين صابر جو ’تحفة الڪرام‘ (جلد-٣، مطبع ناصري دهلي، ص- ١٦٦) ۾ ذڪر آهي. شاھ لطيف جي ساڻس ملاقات بابت ڏسو ’لطائف لطيفي‘ (ص- ١٦٢)، ’لطف اللطيف‘ (ص- ٨٨) ۽ ’تذڪره مشاهير سنڌ‘، جلد-٣، ص ص ٢٦٥- ٢٦٧.

* هي ملاقات غالباً هن دور جي آخري سالن ١١٥٥- ١١٦٠ھ ۾ ٿي. مخدوم عبدالرحيم گرهوڙي ان وقت شاگرد هو، چوٽيارين ۾ پڙهندو هو ۽ ميين محمد مبين کي ’ابو‘ ڪري سڏيندو هو. شايد مانيءَ وقت هو خدمت ۾ موجود هو جو جنهن پيالي ۾ شاھ صاحب پاڻي پيتو سو گرهوڙي صاحب سنڀالي رکيو. ٻيءَ روايت موجب اهو پيالو شاھ صاحب پاڻ ڪيس ان موقعي تي يا ٻئي موقعي تي ڏنو هو جيڪو هن پوئين ويجهي دور تائين گرهوڙ ۾ سيدن وٽ حفاظت سان رکيل هو (لطف اللطيف، ص- ١٩٠).

- مخدوم دين محمد صديقي سهروردي سيوستائي (۹۲- ۱۱۹۳ھ)، اصل 'پاٽ' جو پوءِ اچي سيوهڻ ۾ رهيو هو. شاهه صاحب سان سندس گهاٽا دوستانا تعلقات هئا جو هڪ ٻئي سان دستارون بدلائي پڳ مٽ يار ٿيا هئا. مخدوم موصوف ظاهري علم توڙي تصوف ۽ طريقت ۾ وڏو ڪامل عامل هو (تذڪره مشاهير سنڌ، جلد-۱، ص ۸٦ ۽ ۲۰۳).
- ميون محمد صلاح بن ميون محمد عارف (واسوڙي- ٽنڊي قيصر جو، پوءِ 'مٽياري' ۾ رهيو)، فارسي جو عالم ۽ مولانا رومي جي مثنوي جو وڏو ڄاڻو هو. شاهه صاحب جو معتقد ۽ مريد ٿيو، ۽ ٻاهر سفر ۾ هميشه ساڻس گڏ هوندو هو ۽ روانو مثنوي جو وعظ ڪندو هو. شاهه صاحب وٽ سندس وڏي عزت هئي ۽ کيس 'خليفو محمد صلاح' سڏيندا هئا. سنڌي ۾ 'بزغل جا ڪلما' جوڙيائين جيڪي 'محمد صلاح جي سنڌي' جي نالي سان مشهور ٿيا، پڻ شاهه صاحب جو 'سفرنامو' جوڙيائين جيڪو پوئين ويجهي دورر ۾ ضايع ٿي ويو(۱).
- مخدوم عبدالله آگرو ڪنڊياري جو(۲) جنهن وٽ، مسافري ۾ اڳتي ويندي يا موٽندي، شاهه صاحب ترسندو هو.
- مخدوم محمد صديقي قريشي جيڪو سنه ۱۱٦۵ھ ۾ به حال حيات هو. هو پنهنجي وقت جو عالم ۽ درويش هو ۽ ڪوٽڙي ڪبير (تعلقو ڪنڊيارو) ۾ مڪتب پڙهائيندو هو. سندس اهو مڪتب مخدومن جي پاڙي ۾ 'سوا لک مقام' جي وچ تي هو، اتي مسجد هئي جتي شاهه صاحب اچي ٽڪندو هو. مسجد جي پرسان هڪ لئي جو وڻ هو جيڪو پوءِ يادگار طور 'ڀٽائي صاحب وارو لئو' سڏبو هو ۽ سنه ۱۸۹۷ع ڌاري پڻ بيٺل هو(۳).
- فقير محمد حافظ عرف ميان صاحبڏنو فاروقي (وفات ۱۱۹۲ھ)، سچل جو ڏاڏو، درازن جي شهر کان ٻاهر ڪٻڙن جي ويڙ ۾ گوشائتو رياضت ۽ عبادت ۾ ويٺل هو جو شاهه صاحب اتان لنگهندي ساڻس مليو، ۽ سندس اشاري تي ميان صاحبڏنو ويراڳ مان نڪتو ۽ ڪوهه کٽايائين ۽ مسجد ٺهرايائين ('لطف اللطيف' ص ۸۳- ۸٤).
- مخدوم محمدي (وفات ۱۱۷٤ھ)، مخدوم عبدالرحمان شهيد جو فرزند ۽ جانشين، جنهن جي وقت ۾ هڪ ڀيري شاهه صاحب کهڙن جي شهر جي ٻاهران چنيهه فقير اڃڻ جي کوهه تي اچي لٿو. جڏهن مخدوم صاحب کي خبر پئي ته پنهنجو خاص ماڻهو موڪليائين ۽ تاڪيد سان دعوت ڇوائي موڪليائين. غالباً شاهه صاحب اڳ مخدوم عبدالرحمان شهيد سان مليو هو، جنهن کي پوءِ ميان نور محمد ڪلهوڙي سنه ۱۱٤۵ھ ۾ شهيد ڪرايو. انهيءَ اڳئين لاڳاپي جي ڪري ئي مخدوم موصوف حجت سان چوائي موڪليو ته: هت اسان وٽ اچي رهو. پر شاهه صاحب جو اچي فقير وٽ لٿو هو سو رات اتي رهڻ مناسب سمجهيائين. انهيءَ تي شاهه صاحب، ٽڪر جي ٽڪر تي اگر سان هيءُ بيت لکي مخدوم محمدي ڏانهن ڏياري موڪليو:

---

(۱) سندس اولاد وٽ مسلسل طور هلندڙ روايت جيڪا راقم سان مرحوم مولوي عبدالله (۱۷ جنوري ۱۹۵۹ع تي) بيان ڪئي.

(۲) مخدوم جي اولاد جي روايت جيڪا آخر ۾ ان گهراڻي جي وڏيءَ عمر جي مائي جي زباني بيان ٿي (۽ راقم کي غلام رباني آگري ٻڌائي). هن روايت جي ڪنهن قدر هن مان تصديق ٿئي ٿي جو مخدوم صاحب مثنوي جو ڄاڻو هو ۽ ڪانئس پوءِ سندس پٽ مخدوم دائود آگرو به مثنوي جو وڏو شائق ۽ ڪاتب هو.

(۳) ڪوٽڙي ڪبير جي مخدومن عالمن وٽ مسلسل طور هلندڙ روايت، جنهن جو ذڪر راقم سان ڀهريون پيرو هن خاندان جي سربراهه مرحوم غلام قادر فيبروري ۱۹٦۸ع ۾ ڪيو. بعد ۾ ۱۹۸۵ع ۾ موجوده جانشين ميان غوث محمد گوهر جي معرفت راقم کي ڪاغذات ڏنا جن مان معلوم ٿيو ته مخدوم محمد سنه ۱۱٦۵ھ ۾ حال حيات هو. راقم مسجد ۽ لئي واري جاءِ پڻ ڏٺي ۽ وڏيڪ پڇا ڪئي، جنهن تي معلوم ٿيو ته شاهه صاحب جڏهن مخدوم محمد وٽ ايندو هو ته عبدالرحيم ڦل پوٽو ڪوري فقير سندس خاص خدمت ۾ رهندو هو. هن فقير جي پوين وٽ ان وقت جي هڪ 'ٿالهي' وڏي حفاظت سان رکيل آهي (جو پانئجي ٿو ته ڀٽائي صاحب ان ۾ ماني کاڌي هئي) جيڪا راقم کي ميان محمد اسماعيل (عمر ۸۵ ورهيه) ڏيکاري.

اڄ نہ آيس آنءِ، صبح ايندس سپرين
توتي جنهن جو نانءُ، سو ڪٿي بار ڳهين جا(۱).

شاهہ صاحب ٻئي صبح مخدوم صاحب وٽ ويو. ان وقت شاهہ صاحب سان راڳ لاءِ پنهنجا راڳائي فقير دنبورن سان گڏ هئا. جئن تہ مخدوم صاحب شريعت جو پابند هو سو سبب پڇيائين، جنهن تي شاهہ صاحب عذر ڏيندي چيو تہ: اسان جي مجبوري آهي جو 'راڳ' اسان جي روحاني خوراڪ بنجي چڪو آهي. مخدوم صاحب جن چيو تہ: هت بنا سازن جي پل راڳ ٿئي ۽ پل ٻڌو، شاهہ صاحب قبول ڪيو ۽ دنبورا اندر ڪوني ۾ سنڀالي رکيائون. رات جو نماز بعد جڏهن ٻاهران ويهي فقيرن وڏي سوز گداز سان راڳ ڪيو تہ اندر دنبورا وڄڻ لڳا. ان تي مخدوم صاحب چيو تہ: هيءُ هڪ نرالي حالت آهي ۽ شاهہ صاحب بي ميار آهي. ان موقعي تي شاهہ صاحب هفتو کن مخدوم صاحب وٽ ٽڪيو ۽ سندن پاڻ ۾ رهاڻيون ٿيون. مخدوم محمدي پاڻ اويسي سلسلي جو وڏو شيخ ۽ جائي چم کان الله وارو هو. هيءَ ملاقات غالباً شاهہ صاحب جي زندگي جي آخري سالن ۵۹- ۱۱۶۰هہ ڌاري ٿي جڏهن مخدوم صاحب اڃان ۱۶- ۱۷ سالن جو جوان هو.

- چنيهہ فقير اڄڻ، کهڙن جو، جنهن وٽ شاهہ صاحب ٽڪيو جئن متي بيان ٿي چڪو آهي. سندس ڪوهہ تي لٿو هو ۽ ان ڪوهہ جا نشان کهڙن واري پڪي رستي کان فرلانگ اوپر طرف آهن.
- سيد محمد بقا لڪياري (شهيد ۱۱۹۲هہ)، جناب پير صاحب محمد راشد 'روضي- ڌڻي' جو والد، جنهن سان شاهہ صاحب جي ملاقات ٿي ۽ هڪ ٻئي سان حجائتي گفتگو ڪيائون. شاهہ صاحب جي اها ملاقات مسافري ۾ کهڙن جي شهر کان اڳتي ويندي ڪٿي ٿي(۲) جنهن جو ذڪر سيد محمد بقا صاحب پوءِ پنهنجي هونهار فرزند محمد راشد (۱۱۷۰- ۱۲۳۰هہ) سان ڪيو انهيءَ ڪري محمد راشد صاحب جن شاهہ صاحب جي چيل بيتن ڏانهن توجهہ ڪيو. هو سنڌ جو پهريون وڏو عالم ۽ قادري طريقي جو اڳواڻ هو جنهن سڀ کان اڳ شاهہ صاحب جي بيتن ۾ سمايل عارفانہ فڪر کي سڃاتو ۽ ڪن کي پنهنجي وعظ ۽ نصيحت ۾ بيان ڪيو جيڪي سندن ملفوظات ۾ موجود آهن.
- پير موسن شاهہ جيلاني، 'لوءِ مبارڪ' (گهوٽڪي) جو عالم عارف ۽ سجاده نشين هو جنهن سنہ ۱۱۰۱هہ ۾ شاندار جامع مسجد جوڙائي ۽ مدرسو قائم ڪيو. شاهہ صاحب جڏهن 'لوءِ' ۾ آيو تہ انهيءَ مسجد ۾ اچي ٽڪيو جتي پير صاحب سان روح رهاڻ ٿي. جنهن ۾ شاهہ صاحب مارئي جي سُر مان پنهنجا ڪي بيت پڙهيا جيڪي پوءِ اتي پيرن صاحبن وٽ يادگار رهيا. روايت موجب شاهہ صاحب جيڪو پهريون بيت پڙهيو ۽ جنهن پير صاحب تي وڏو اثر ڪيو سو هيءُ هو:

زُمر زُخرف سومرا، حمد جني جو هنڌ

---

(۱) هيءُ ڳالهہ کهڙن جي مخدومن عالمن وٽ مسلسل طور هلندي آئي آهي ۽ پڻ وڏي عالم مخدوم محمد عاقل (چوٽون) پنهنجي ڪتاب 'تاريخ آئينہ جهانما' (قلمي) ۾ آندي آهي. راقم سان ان جو ذڪر پهريائين استاد مرحوم مخدوم امير احمد ڪيو، جنهن کي پوءِ 'تحفة الڪرام' جي سنڌي ترجمي (مطبوع سنڌي ادبي بورڊ، ۱۹۵۷ع، ص ص ۲۲۸- ۲۴۰) جي حاشيہ ۾ پڻ آندائين. مخدوم صاحب جن ائين بہ چيو تہ: شاهہ صاحب پاڻ ٺڪر جي ٺڪر تي اگر سان اهي سٽون لکي موڪليون هيون. کهڙن ۾ اڄ وٽن ويس تہ مون کي اها ڪوٺي واري جاءِ پڻ ڏيکاريائون (جيڪا جامع مسجد جي ٻاهرئين دروازي لڳ هئي) جتي شاهہ صاحب ٽڪيو هو. مرحوم مولوي دين محمد وفائي پڻ لطف اللطيف' (ص ص ۸۱- ۸۲) ۾ شاهہ صاحب جو مخدوم محمدي وٽ وڃڻ وارو بيان 'تاريخ آئينہ جهان نما' جي حوالي سان آندو آهي.

(۲) 'لطائف لطيفي' (ص ۷۹) ۾ مير عبدالحسين خان سانگي هن ملاقات بابت لکيو آهي، ۽ پڻ مولويءَ دين محمد وفائي 'لطف اللطيف' (صفحا ۸۴- ۸۵) ۾ ان کي بيان ڪيو آهي.

اهدنا الصراط المستقيم اهو پنهوارن پنڌ
باري لاهج بند، تہ ملان مارونڙن کي(١).

- مخدوم محمد هاشم صاحب (وفات ١١٧٢ھ)، بلڙي جي پرسان بهرام پور ۾ رهندڙ هو جو شاهه صاحب جي ساڻس ڏيٺ ٿي. مخدوم صاحب سان شاهه صاحب جي جاڻ سڃاڻ ۽ ملاقاتن جو سلسلو پوءِ ويندي ١١٥٣- ١١٥٤ھ وارن سالن تائين قائم رهيو. انهن سالن ۾ شاهه صاحب ارادو ڪيو تہ بلڙي ۾ ميين شاهه ڪريم جي مزار تي قبو جوڙائي. مخدوم صاحب کي جڏهن خبر پئي تڏهن شاهه صاحب کي جهليائين تہ قبو نہ ٺهرائي، جنهن تي شاهه صاحب عذر پيش ڪيو تہ ميين شاهه ڪريم سان سندس بي انتها محبت آهي انهيءَ ڪري ٿو قبو جوڙائي، پر ان سان گڏ جامع مسجد بہ تعمير ٿيندي. ان بعد ملاقاتن ۾ ويڇهائي ڪانہ رهي، پر باوجود ان جي شاهه صاحب کي مخدوم صاحب لاءِ آخر تائين وڏي عزت هئي(٢).
- درويش ڏاتار ڏنو بن درويش اسحاق سَڪريو ('ملاڪاتيار' وارن بزرگن جو وڏو جنهن جو ذڪر قانع تحفة الڪرام ۾ آندو آهي) تنهن سان شاهه صاحب جي گهڻي ڏيٺ هئي. جڏهن ميين شاهه ڪريم جي روضي ۽ مسجد جي تعمير لاءِ شاهه صاحب ڪاشيءَ جي سِرن وٺڻ لاءِ ملتان وڃڻ جو ارادو ڪيو تہ درويش ڏاتار ڏنو (جيڪو ملتان وارن بزرگن جو خاص مريد هو) ساڻس گڏجي ملتان ويو هو. (هيءَ روايت ملاڪاتيار وارن بزرگن وٽ مسلسل طور هلندي آئي آهي، ۽ راقم سان اتي جي سجاده نشين فقير محمد اسحاق مرحوم پنهنجي زباني بيان ڪئي).
- مخدوم پاون شاهه، ملتان جي سهروردي غوثيہ درگاهه جو سجاده نشين، جنهن سان فقير ڏاتار ڏني سان گڏ شاهه صاحب مليو ۽ صحبت ڪئي. اها ملاقات ١١٥٤- ١١٥٥ھ وارن سالن ۾ ٿي هوندي.
- ميان محمد صادق نقشبندي ٺٽوي، عالم ۽ صوفي، مخدوم محمد معين جو شاگرد هو ۽ خواجہ محمد زمان لواري واري جو استاد هو: فارسي جو وڏو ڄاڻو ۽ شاعر هو جنهن کي مير علي شير قانع "جامع فنون ڪمال ظاهري و باطني" ڪري لکيو آهي، سو شاهه صاحب جي زندگي جي هن دور جي شروع ۾ ئي سندس معتقد ۽ مريد ٿيو ۽ سندس اها ارادتمندي آخر تائين قائم رهي. هن پوءِ شاهه صاحب جي ارشاد تي، شاهه حبيب جي وفات (١١٤٤ھ) توڙي ميين شاهه ڪريم جي درگاهه جي تعمير (سنہ ١١٦٥ھ) جون ابجد جي حساب سان فارسيءَ ۾ سهڻيون تاريخون ڪڍيون.
- خواجہ محمد زمان (اول) لواري وارو، جيڪو شاهه عبداللطيف جي مريد ۽ وڏي عالم ميان محمد صادق نقشبندي ٺٽوي جو شاگرد هو، تنهن سنہ ١١٥٠ھ ۾ لواري کي وسايو، جتي پوءِ غالباً ڪچ ڏانهن ايندي ويندي شاهه صاحب ساڻس مليو ۽ ڪا گهڙي پاڻ ۾ اعليٰ معرفت واري صحبت ڪيائون. خواجہ صاحب ٺٽي مان ظاهري توڙي باطني علم سان بهرور ٿي آيو هو، سو شاهه صاحب کانئس پڇيو تہ: "فنا ڪان پوءِ بہ

(١) راقم کي هيءَ روايت گهوٽڪي ۾ اعتبار جهڙن صاحبن کان ملي، ساڳي روايت پوءِ عادلپور ۾ پڻ ملي پر البت 'مارئي جي سُر' مان انهن بيتن جو سلسلو بدليل هو.

(٢) وڌيڪ مخدوم محمد معين جي بيان هيٺ ڏسو. مير عبدالحسين خان سانگي 'لطائف لطيفي' (ص ص ١٠٠- ١٠١) ۾ جيڪا حڪايت آندي آهي تہ مخدوم محمد هاشم راڳ بند ڪرائڻ لاءِ شاهه صاحب وٽ (ڀٽ تي) آيو هو جو دنبورا ڪوٺي ۾ بند ڪرڻ جي باوجود وڳا، سا صحيح ناهي. اهو سازن جو خودبخود وڄڻ وارو واقعو تڏهن ٿيو جڏهن شاهه صاحب کهڙن ۾ مخدوم محمدي وٽ مهمان هو. مخدوم محمد هاشم جي منع ڪرڻ واري روايت بابت ڪن بيانن ۾ ائين ڄاڻايل آهي تہ مخدوم صاحب چيو تہ: "شرعي لحاظ کان خود ميين شاهه ڪريم پڻ سندس قبر تي قبي جوڙائڻ کان منع ڪئي هئي' ميين شاهه ڪريم جي ڪيل منع جو اهو ذڪر 'لطائف لطيفي' ۾ آندل آهي.

ڪو علم آهي؟" جواب ڏيڻ بدران خواجہ صاحب پاڻ سامهون سوال پڇيو تہ: "فنا ڪان اڳ پلا ڇا آهي؟" خواجہ صاحب ان ملاقات وقت نسبتاً جوان هو ۽ چاهيائين ٿي تہ شاهہ صاحب سندس مريد ٿئي، پر شاهہ صاحب وڏيڪ ڪونہ ترسيو ۽ روانو ٿي ويو. خواجہ محمد زمان جي نظر ۾ "شاهہ صاحب هڪ اهلِ دل عارف هو جنهن جو قلب ذڪر الاهي ۾ مشغول هو." (ڪتاب "مرغوب الاحباب"، تصنيف نظر علي ٽالپور؛ لطف اللطيف، ص ص ٧٥- ٧٦؛ تذڪره مشاهير سنڌ، جل-٣، ص ١١١- ١١٣).

- مير (سيد) محمد عطا اميرخاني ٺٽوي (وفات ٣- شعبان ١١٧٨هہ)، جڏهن ڪان شاهہ صاحب جي صحبت ۾ آيو تہ پنهنجون تلخ طبع واريون عادتون ۽ مذهبي نفرتون ترڪ ڪيائين، ۽ باوجود هڪ شيعہ گهراڻي جي فرد هجڻ جي هو صاف دل صوفي ٿي پيو. شاهہ صاحب بہ پوءِ ڪيس گهڻو پائڻ لڳو ۽ ٺٽي ۾ بعضي وٽس وڃي ٽڪندو هو. سنہ ١١٥٢هہ ۾ شاهہ صاحب وٽس اوطاقي هو جو اتي حبيب شاهہ ڪلهوڙي نالي هڪ مجذوب درويش ڪي سٽل ڏنائين جنهن بہ ڏينهن بہ راتيون پاسو ڪونہ ورايو هو. تڏهن سندس پرسان ويهي شاهہ صاحب چيو تہ: 'اي مست! توکي جيڪي ننڊ ۾ حاصل آهي سو اسان جاڳندي پيا ڳوليون؛ اهڙي ننڊ تون ڪنهن ڪان سکئين!(١).
- مخدوم محمد معين ٺٽوي. هو پنهنجي وقت جي چوٽيءَ جي عالمن مان هو جنهن سان شاهہ صاحب جون زندگي جي هن دور جي شروع ڪان وٺي محبت ڀريون ملاقاتون ٿيون ۽ ويندي آخر تائين قائم رهيون. مخدوم محمد معين پنهنجي وقت جو وڏو محقق ۽ فلسفي، ابن عربي جي صوفيانہ فڪر جو علمبردار سالڪ صوفي، ۽ 'وحدت الوجود' جي نظريي جو وڏو حامي هو. هو ٺٽي جي وڏي عالم مخدوم عنايت الله ۽ دهلي جي وڏي عالم شاهہ ولي الله جو ذهين شاگرد هو. تصوف ۾ نقشبندي طريقي جي شيخ ۽ مرشد ميان ابوالقاسم نقشبندي ٺٽوي جو مريد هو. شاهہ عبداللطيف جو وڏو يار هو: بعضي پاڻ پٽ تي شاهہ صاحب وٽ ايندو هو ۽ شاهہ صاحب ٺٽي ۾ وٽس روح رهاڻ لاءِ ويندو هو. مخدوم محمد معين جي ديني ۽ فقهي ڄاڻ تي شاهہ صاحب جو وڏو ڀروسو هو جو آڳاٽو ڏانهس 'اويسي طريقي' جي حقيقت سمجهاڻ بابت خط لکيو هئائين. مخدوم محمد معين ڪي شاهہ صاحب لاءِ وڏي عزت بلڪ دلي محبت هئي ۽ سندس هر ارشاد جو خاص لحاظ رکندو هو(٢). مخدوم محمد معين سماع جو شائق ۽ 'شاهہ جي راڳ' تي عاشق هو، ايتري قدر جو آخر حياتي ۾ بہ 'شاهہ جو راڳ' ٻڌندي مٿس حال پئجي ويو جنهن ۾ دم ڏنائين. مير علي شير قانع 'تحفة الڪرام' ۽ 'معيار سالڪان طريقت' ۾ اهو واقعو هيٺين لفظن ۾ بيان ڪيو آهي:

---

(١) مير علي شير قانع، مقالات الشعراء، ص ص ٢٢١- ٢٢٢ ۽ تحفة الڪرام ۾ اهو ذڪر آندو آهي ۽ معيار سالڪان طريقت ۾ ان مجذوب ڪي 'قلهره' ڪري لکيو آهي. محمد عطا بابت وڌيڪ ڏسو لطف اللطيف، ص ص ٧٨- ٧٩ ۽ تذڪره مشاهير سنڌ، جلد-٢ صفحا ٣٣٨- ٣٣٩.

(٢) مخدوم محمد معين ۽ مخدوم محمد هاشم جا ديني مسئلن تي هڪ ٻئي سان سوال جواب ٿيندا هئا (تحفة الڪرام، ٣x٢٢٩). هڪ ڀيري ڪنهن خاص مسئلي جي اهميت سببان مخدوم محمد هاشم پاڻ مخدوم محمد معين وٽ اچڻ جو ارادو ڪيو، ۽ هو جنهن وقت آيو تنهن وقت شاهہ صاحب بہ مخدوم محمد معين وٽ ويٺل هو. ٻاهران دروازي ڪان جيئن ٿي مخدوم محمد هاشم اندر گهڙيو تہ شاهہ صاحب ڪيس ڏسي مخدوم محمد معين ڪي چيو تہ: "اڄ مخدوم صاحب ڪي ڪوبہ رد ڪد نہ ڏجو جو سندس پيشاني تي نبي ڪريم (صلعم) جي چانو آهي.' اهو ٻڌي، جيئن مخدوم محمد هاشم آيو تہ مخدوم محمد معين سندس آجيان ڪئي ۽ چيائينس تہ: انهيءَ مسئلي تي اوهان سان اسان جو ڪوبہ اختلاف ناهي. پوءِ مخدوم صاحب ڪي در تائين اماڻي آيو. (مشهور روايت جيڪا ملاڪاتيارن جي بزرگ فقير محمد اسحاق پڻ راقم سان پنهنجي زباني بيان ڪئي).

- "پٽ تي شاهہ صاحب پنهنجن فقيرن کي چيو تہ: اچو تہ پنهنجي يار جو آخري ديدار ڪرڻ هلون. ائين چئي ننڍي ۾ (مخدوم محمد معين وٽ آيو ۽ اتي) راڳ جي صحبت (محفل) ڪيائين جنهن ۾ مخدوم (محمد معين) پڻ شامل ٿيو. محفل جي عين گرمي ۽ ذوق واري وقت هو اٿي اندر ويو ۽ ٿوري دير ۾ دم ڏنائين. سيد موصوف (شاهہ عبداللطيف) جنازي ۾ شموليت بعد پٽ ڏانهن موٽندي چيو تہ: ننڍي ۾ اچڻ سندن ڪري ئي ٿيندو هو- هاڻي ڪانئس پوءِ ختم" (تحفة الڪرام، جلد-٣، مطبوع دهلي، ص ص ٢٢٩- ٢٣٠).

"آخر عمر ۾ (مخدوم معين) بہ قدوة العارفين شاهہ عبداللطيف جي خدمت ۾ وڏي ارادي ۽ اخلاص وارو ٿيو. شاهہ صاحب کي بہ ننڍي ۾ مخدوم صاحب جي صحبت نهايت وڻي وئي ۽ سندس ملڻ خاطر هو ننڍي ۾ گهڻو اچڻ وڃڻ لڳو. مخدوم موصوف جي (حياتي جي) آخري ڏينهن ۾ شاهہ صاحب آيو ۽ اچي راڳ جي صحبت (محفل) ڪرايائين. مخدوم کي ان راڳ ٻڌڻ سان حال پئجي ويو، ايتريقدر جو جان ڏيڻ کان سواءِ چارو ڪونہ رهيو... (جڏهن) سندس جنازو مڪلي ڏانهن پئي نيائون تہ سيد (شاهہ عبداللطيف) پڻ پويان ڪانڌي ٿي پئي هليو...... شاهہ عبداللطيف جنازي سان ڪانڌي ٿيڻ بعد موٽندي، پنهنجي ڪرامت پري زبان سان چيو تہ: "ننڍي ۾ پنهنجي يار جي الوداع خاطر هي اسان جو آخري پيرو اچڻ ٿيو......" (معيار سالڪان طريقت، قلمي).

پٽ تي هڪ جاءِ مقيم ٿيڻ وارو آخري دور (١١٦١ـ ١١٦٥هہ)

مخدوم محمد معين جي وفات سنہ ١١٦١هہ ۾ ٿي جنهن جي تصديق قانع جي ڏنل تاريخي ماده "قطره در بحر واصل شد" مان ٿئي ٿي. وفات بعد مٿئين بيان مان ظاهر آهي تہ شاهہ صاحب کي وڏو غم ٿيو جو چيائين تہ سندس ننڍي ۾ اچڻ جو هيءُ آخري پيرو ٿيندو ۽ دوست جي جدائي بعد هاڻي هو وري ننڍي ڪونہ ايندو. ان وقت شاهہ صاحب جي عمر ٥٩ سال هئي، ۽ هو جيئن 'پٽ' تي آيو تہ وري ڪنهن ٻئي سفر تي ٻاهر ڪونہ ويو، ۽ زندگي جو باقي عرصو پٽ تي ئي ياد الاهي ۾ فقيرن سان گڏجي گذارڻ جو پهہ ڪيائين. ان جي تصديق انهيءَ مان ٿئي ٿي جو هاڻي پٽ تي، اڳين مسجد واري جاءِ تي، هڪ وڏي ٽن گنبذن واري جامع مسجد ٺهرائڻ شروع ڪيائين، جيڪا بکر جي وينل عيدن رازي شاهہ صاحب جي موجودگي ۾ سندس نظرداري هيٺ سنہ ١١٦٢هہ ۾ جوڙي راس ڪئي(١). اها ساڳي ٽن گنبذن واري مسجد اڃان تائين موجود آهي. هالن پراڻن جي قاضي ابراهيم، شاهہ صاحب جي ارشاد موجب، مسجد جي تعمير جي تاريخ هيٺين منظوم مصرع مان ڪڍي(٢):

---

(١) لطائف لطيفي ۾ آندل بيان موجب، شاهہ صاحب ان مسجد جو بنياد رکيو ۽ اها شاهہ صاحب جي موجودگيءَ ۾ سندس روبرو جڙي: "مسجد معلي روبروي والاتبار نمونه پسنديده تيار شد"(ص- ٢٩) "عيدن معمار ساکن بکهر مسجد مطهره روبرو اولياء صاحب بر پٽ شريف ساخته بود." (ص- ١٧١) بنا کرده شاه والاتبار- که شد روبروي مُعليٰ تيار (ص- ٢٦). شاهہ جو روضو بہ پنج سال پوءِ عيدن رازي جوڙيو.

(٢) قاضي ابراهيم پوءِ شاهہ صاحب جي وفات جي تاريخ پڻ ڪڍي. مسجد جي جڙي راس ٿيڻ جي تاريخ واري اها سِر ضرور مسجد ۾ ڪٿي لڳائي وئي هوندي پر هن وقت موجود ناهي. شايد وراندي جي ٺهڻ يا ٻين تعميري تبديلين وقت اها سر لاٿي وئي جو پوءِ وري لڳائي ڪانہ وئي. مسجد جي تعمير بابت قاضي ابراهيم جي منظوم ڪيل اها تاريخي مصرع راقم کي ولهار جي ڪتبخاني جي ڪُهنن ڪاغذن ۾ هيٺين طور لکيل ملي.

"تاريخ عمارت مسجد غواصِ بحر حقيقتِ سيد شاهہ عبداللطيف جيو عليه الرحمة قدس الله سره العزيز

بطريق مصرع: نادري مسجد درين دوران چہ زيبا دل ربائي"

١١٥١

هن لکت ۾ سال وارو عدد ١١٦١ بدران ١١٥١ آهي جيڪو صحيح ناهي، ۽ لفظ 'ربائي' پڻ صحيح ناهي جو ان سان مصرع جو وزن ٽٽي ٿو. صحيح "دل ربا" آهي، ابجد جي حساب سان: (نادري= ٢٦٥، مسجد= ١٠٧+ درين= ٢٦٤+ دوران= ٢٦١+ چہ= ٨+ زيبا= ٢٠+ دل= ٣٤+ ربا= ٢٠٣=) ١١٦٢ بيهي ٿو.

"نادري مسجد درين دوران چه زيبا دل رُبا"

شاهہ صاحب هاڻي ڀٽ تي ئي گوڏو ڀڃي ويٺو ۽ اتي همه تن عبادت ۽ رياضت ۾ مشغول ٿيو. مير سانگي جو هيٺيون بيان شاهہ صاحب جي زندگيءَ جي انهيءَ آخري دور جي عڪاسي ڪري ٿو:

"ڀٽ واري جامع مسجد ۾ هميشه (= روزانو لازمي طور) پنجئي وقت نماز جا، جماعت سان ادا ڪندا هئا. نماز ۾ پاڻ آڏو امام نہ ٿيندا هئا. حضرت شاهہ عبدالڪريم جي طريقي موجب، ٽي تسبيحون ذڪر جون صبح جي نماز ۽ ٻين نمازن وقت مقرر ٿيل هيون، جيڪي پڙهيون وينديون هيون: پهرين تسبيح "الله هو"، ٻي تسبيح "الله الله"، ۽ ٽئين تسبيح "هُو هُو". پاڻ اڪثر روزي ۾ هوندا هئا ۽ فرمائيندا هئا تہ: "(حقيقي) 'روزه دار' اهو آهي جيڪو عيد جو محتاج ناهي، ۽ (حقيقي) 'عابد' اهو آهي جنهن ۾ 'انانيت' ('آءٌ') ناهي: مسجد بہ ماڻهن لاءِ انهيءَ ڪري سجده گاه بني آهي جو (منجهس خودنمائي ڪانهي ۽) پاڻ پنيري ٿي ٻين جو منهن ڪعبي ڏانهن ڪيو اٿس"(١).

هاڻي شاهہ صاحب جڏهن ڀٽ تي ماڳائتو مقيم ٿيو تہ اتي راڳ پڻ هر جمعي رات باقاعدگي سان ٿيڻ لڳو، جنهن ڪري ڀٽ سندس مريدن ۽ معتقدن توڙي ٻين عام مرادوندن جو مرڪز بني. راڳ ٿورو گهڻو اڳ بہ فقير ڪندا هئا پر ١١٤٤هہ ۾ شاهہ حبيب جي وفات ڪان پوءِ فقيرن راڳ تي وڌيڪ ڌيان ڏنو. ان ڪان پوءِ وارن سورهن سالن جي عرصي ۾ راڳائي فقير وڏي سمجهہ ۽ سوز سان شاهہ صاحب جا بيت ۽ وايون ڳائڻ لڳا. اهڙي توجهہ سان 'شاهہ جو راڳ' هڪ اعليٰ ادارو بڻجي ويو ۽ راڳائي فقير بہ راڳ ۾ وڏي ڄاڻ وارا ٿي ويا. تمر فقير راڳ جو اڳواڻ هو، ۽ سيد تقي فقير، هاشم علي فقير ريحاڻ پوٽو ۽ ٻيا سندس اڳواڻي هيٺ راڳ ڪندا هئا. سيني راڳاين فقيرن وٽ هاڻي دنبورا پڻ هئا، ۽ جئن تہ هر جمعي رات 'شاهہ جو راڳ' خود شاهہ صاحب جي حاضري ۾ ٿيڻ لڳو تنهنڪري فقيرن جي 'راڳ واري سڏ' ۾ وڏو درد ۽ اثر پيدا ٿيو جنهن جو غوغاء پري پري تائين وڃي پهتو:

"لات جا لطيف جي، سڏ تنهن جو سُڃهي"

هڪ طرف شاهہ جي بيتن ۽ واين جي لفظن ۽ معنيٰ ۾ سمايل درد ۽ اثر، تہ ٻئي طرف خود راڳائي فقيرن جو راڳ ۾ سوز وارو 'سڏ'-انهن ٻنهي جاذب جُزن جي ميلاپ سان 'شاهہ جي راڳ' ۾ وڏي ڪشش پيدا ٿي جنهن هر جمعي رات 'ڀٽ' تي محبتين جا ميڙا لڳائي ڇڏيا.

شاهہ صاحب جو عشق ۽ عرفان، ڪل ڪائنات جي خالق جي وحدانيت تائين پهچي چڪو هو، ۽ هاڻي خالق حقيقي سان وصال ڪان سواءِ هن عارضي زندگي واري وجود کي ٻي سود ڪري ٿي ڄاتائين. انهيءَ حق ۽ حقيقت جي آگاهي جو اظهار ان وقت 'سُر سنهڻي' جي 'وائي' ۾ ڪيائين جو چيائين تہ:

"ڪهڙي منجهہ حساب، هئڻ منهنجو هوت ري"

اڳ هلندڙ مسلسل روايت توڙي موجوده دور جي اعليٰ عالمانہ راءِ مطابق، انهيءَ وائي جي لحاظ سان، 'سُر سنهڻي' آخري ڪلام هو جيڪو شاهہ صاحب چيو(٢).

---

(١) لطائف لطيفي، صفحا ٩٧، ١٠٢ ۽ ١٢٧.

(٢) اڳ هلندڙ روايت مير عبدالحسين خان سانگي 'لطائف لطيفي' (صفحو ١٨٢) ۾ آندي آهي ۽ موجوده دور جي اعليٰ عالمانہ ۽ سالڪانہ راءِ علامہ آءِ. آءِ. قاضي جي آهي جيڪو پاڻ فڪر ۽ نظر جو صاحب، علم ۽ فيض جو سرچشمو ۽ خاص طرح شاهہ جي فڪر ۽ عرفان جو وڏو ڄاڻو هو.

شاهه صاحب لاءِ راڳ روحاني خوراڪ هو ۽ بالآخر راڳ جي رس ۾ ئي هيءُ جهان ڇڏيائين. پڇاڙي واري وقت، سندس ارشاد موجب، ٽي ڏينهن لاڳيتو راڳ ٿيندو رهيو ۽ شاهه صاحب پاڻ استغراق واري حالت ۾ مراقبي ۾ ويٺو رهيو. جڏهن راڳ ۾ ذرا وقفو ڪيائون تہ ڏٺائون تہ ان مراقبي واري حالت ۾ ئي شاهه صاحب جو روح پرواز ڪري چڪو هو(١). شاهه صاحب جي اُستاد (ميين نورمحمد ڀٽي مرحوم) جي فرزند ميين ولي محمد غسل ڏياريو(٢) ۽ شاهه صاحب جي پنهنجي ارشاد موجب کيس ان جاءِ تي دفن ڪيائون جتي هن وقت سندس مزار آهي. هجري سال ١١٦٥ جي صفر مهيني جي چوڏهين تاريخ هئي جو شاهه صاحب وفات ڪئي: اها سندس پيارن فقيرن لاءِ هڪ وڏو صدمو هئي جنهن کي ڪي فقير برداشت ڪري نہ سگهيا ۽ انهيءَ غم ۾ گذاري ويا. ان وقت جي ٻن عالمن بزرگن، قاضي ابراهيم هالائي ۽ محمد پناهه 'رَجا' نقشبندي ٺٽوي، جيڪي ٻئي شاهه صاحب جا معتقد هئا، تن سندس وفات تي هينيان 'تاريخي قطعا' چيا جيڪي ان غمناڪ ۽ جانگداز واقعي جا يادگار آهن:

- قاضي ابراهيم هالائي هينين قطعي ۾ "رضوان حق" جي لفظن مان وفات جو سال ڪڍيو:

شاهه صاحب ذوالمناقب سيد عبداللطيف
آن کہ قطبِ وقت خود بودست در مردان حق
چون ز جام ارجعي مخمور نوشِ وصل شد
گفت مُلهم غيب ربي رحلتش "رضوان حق"
١١٦٥

- محمد پناهه 'رَجا' سندس هينين ٻن شعرن جي پوئين سٽ مان رحلت جو سال ڪڍيو:

زد نعره در فراق دگر کرد سينه چاک
"شد محو در مراقبه جسمِ لطيف پاک"
= ١١٦٥
گفت اين "رَجا" مريد سنِ ارتحال پير
"گرديد محو عشق وجودِ لطيف مير"
١١٦٥

مٿيون بيان شاهه صاحب جي زميني زندگي جو هڪ مختصر خاڪو آهي، جيڪو ڪن معتبر تحريري حوالن ۽ پروسي جهڙين روايتن ۽ تصديقي ثابتن مان اجاگر ٿئي ٿو(٣). مگر انهن جملي اهڃاڻن کان وڌيڪ پڌرا ڪي ٻيا آثار آهن جيڪي شاهه صاحب جي سوانح حيات کي روشن ڪن ٿا. اهڙن آثارن مان 'ڀِٽ' تي سندس مزار سندس خاڪي جسم جي امانت گاهه آهي؛ بلڙيءَ ۾ ميين شاهه ڪريم جو قبو ۽ جامع مسجد، ۽ ڀٽ تي شاهه حبيب جو قبو ۽ جامع مسجد سندس جوڙايل عمارتن جا يادگار آهن. 'لال لئو'، 'ڪندو' ۽ ڪي ٻيا ماڳ مڪان پڻ سندس زندگيءَ جي ماضي وارن مرحلن جا نشان آهن. پر حقيقت ۾ 'شاهه جو رسالو' ۽ 'شاهه جو راڳ' ئي حضرت شاهه صاحب جي سوانح جا جيئرا جاڳندا باب آهن. رسالي ۾ محفوظ سندس پنهنجو ڪلام، حضرت شاهه صاحب جي اعليٰ شاعري ۽ عارفانہ بصيرت تي شاهد آهي.

---

(١) لطائف لطيفي، ص- ١٢٠.

(٢) ايضاً، ص- ١٧١.

(٣) ڪن ثابتن اهڃاڻن جي وڌيڪ تحقيق اڃان باقي آهي. في الحال 'رسالي' جي مقدمي طور ايتري قدر هيءُ مختصر خاڪو مرتب ڪيو ويو آهي. ١٤- صفر ١١٦٥هه وفات واري تاريخ ٢ جنوري ١٧٥٢ع جي برابر بيهي ٿي.

ساڳئي وقت اهو سنڌي ٻوليءَ جو دائمي دستاويز آهي. اهو ڄڻ الهامي ڪلام آهي جيڪو شاهه صاحب جي عالمگير فڪر جو مظهر آهي، اسلامي تعليم ۽ تلقين جو روح آهي، زندگي جي مختلف مرحلن ۽ موڙن تي انسان جي فطري جذبن ۽ احساسن جو عڪس آهي، ۽ اعليٰ انساني اخلاق ۽ ڪردار جو آئينو آهي. ٻئي طرف 'شاهه جو راڳ' سنڌي موسيقي جو هڪ اهم تاريخي ادارو آهي، جنهن جو شاهه صاحب پاڻ بنياد وڌو ۽ ان جي تڪميل ڪئي- اهو انهيءَ لاءِ تہ درديلي ۽ مٺي آواز ۾ ڳايل سنڌس بيتن ۽ واين ۾ سمايل حق ۽ حقيقت، فڪر ۽ هدايت جو دلين تي خاص اثر ٿئي؛ اهڙو اثر جيڪو سالم دلين کي وڌيڪ سنواري، گھايل دلين کي اُجاري، بلڪ مُين دلين کي جياري.

◈

شاهہ جو رسالو

هڪ ئي جامع جلد ۾ رسالي جو سڄو معياري متن

—

اڳ ڇپيل انين- نائين جلد وارا سڀ سر، ڪلياڻ کان سارنگ تائين

۽

اڳ ڇپيل ڏهين جلد وارا سڀ سر، ڪيڏاري کان بسنت تائين

۽

تمر فقير جو ڪلام، سسئي جي ٽيهہ اکري ۽ فارسي ڪلام

[illegible]

سُر ڪلياڻ

سُر ڪلياڻ نهايت ئي ڳرو ڳوڙهو سُر آهي. اعليٰ ڄاڻ ۽ معرفت حاصل ڪرڻ ۽ اعليٰ مقصد ماڻڻ لاءِ، هن سُر ۾ سمايل فڪر انسان کي شڪ ۽ شرڪ بدران يقين، آرام بدران بي آرامي، تسڪين بدران تڙپ ۽ بيتابي، رسمي ڏيکاءُ بدران سچائي، ۽ سڌن بدران سِر جي قرباني جي راهه ڏيکاري ٿو. هن سُر ۾ 'توحيد' ۽ 'رسالت' جي حوالي سان، انسان جي عقيدي جي صفائي ۽ ڪائنات جي وحدت جو راز سمجهايل آهي. اعليٰ ڄاڻ ۽ معرفت واري مقام تي پهچڻ خاطر، حقيقت جي تلاش ڪندڙ کي ترغيب ڏنل آهي ته هو ٻيائيءَ کي ٻوڙي، خوديءَ کي ڪائي، هئڻ ۽ هستي واري ڪُلاه ڪاٽي؛ ٻاهرين لُڄَ پُڄ بدران اندر ۾ لوچي ۽ لُچي، ۽ 'پاڻ' کي پاڻ کان پري ڪري ائين جو جِڻ مرڻ کان اڳ مري. هن سر ۾ عشق جي آزمايش، محبوب جي بي پرواهي، ڪاتي ۽ ڪوس، ڪوري ۽ آگ جو ذڪر آهي؛ محبوب جو ڪهڻ ۽ عاشق جي ڪسجڻ جو بيان آهي: عشق آسان ناهي پر سوريءَ جي سيج آهي. عشق جي واردات ضربن ۽ زخمن واري آهي. عشق جي آزمايش ۾ ڪاميابي لاءِ سچي عاشق کي محبوب آڏو ڪسي قربان ٿيڻ ۽ سرهو ٿي سوريءَ تي چڙهڻو آهي. اهو سڄو ماحول نهايت ڳرو ڳوڙهو آهي. سُر ڪلياڻ يقين کي محڪم ڪندڙ، قربانيءَ لاءِ جوش ۽ جذبو جاڳائيندڙ، اعليٰ منزل تي پهچڻ لاءِ ولولو وڌائيندڙ، ۽ همت ۽ حوصلو ڏيندڙ آهي. هيءُ سر خاص طرح حق ۽ حقيقت جي ڳوليندڙ کي لوڏيندڙ ۽ لرزائيندڙ آهي، سندس سک ۽ آرام وڃائيندڙ آهي، ۽ کيس اعليٰ معرفت واري مقام لاءِ اڀاريندڙ ۽ اتاريندڙ آهي.

داستان پهريون

١

اوَلِ اَللهُ عَلِيمُ، اَعليٰ عالَمَ جو ڌَڻِي
قادِرُ پَنهنجيءِ قُدرَتَ سِين قائِمُ آهِ قَدِيمُ
والِي واحِدُ وَحدَهُ رازِقُ رَبُ رَحِيمُ
سو ساراهِ سچو ڌَڻِي، چَئِي حَمدَ حَڪِيمُ
ڪَري پاڻُ ڪَرِيمُ، جوڙِئون جوڙَ جَهانَ جِي.

٢

وَحدَهُ لاشَرِيڪَ لَهُ، اِيءُ وِهائِج وِيءُ
ڪُنِين جي هارائِيين، هَنڌُ تُنهنجو هِيءُ
پاٽان چوندءِ پِيءُ، پَري جامُ جَنَتَ جو.

٣

وَحدَهُ لاشَرِيڪَ لَهُ، هِي هيڪَڙائِيءِ حَقُ
ٻِيائِيءِ کي ٻَڪُ، جَنِ وِڌو سي وِرسِيا.

٤

وَحدَہ لاشَرِيڪَ لَهُ، ٻُڌءِ نہ ٻوڙا
ڪِ تو ڪَنِين نہ سُئا، گهَٽَ اَندَرِ گهوڙا
ڳاڙِيندين ڳوڙها، جتِ شاهِدَ ٿِيندءِ سامُهان.

٥

وَحدَهُ لاشَرِيڪَ لَهُ، جان توچَئِين اِيئن
مَڃُ مُحَمدُ ڪارَڻِي، نِرتئُون مَنجهان نِينهَن
تان تُون وڃئو ڪِيئَن، نائِين سِرُ ٻِئَن کي.

٦

وَحدَهُ لاشَرِيڪَ لَهُ، جَڏِهن چيو جَنِ
تَنِ مڃيو مَحمدَ ڪارَڻِي، هِيجان ساڻُ هِنيَنِ
تَڏِهن منجهان تَنِ، اَوَتَڙِ ڪونہ اولِئو.

٧

وَحدَهُ لاشَرِيڪَ لَهُ، جَنِ اُتو سِين اِيمانَ
تَنِ مَڃيو مُحَمدُ ڪارَڻِي، قَلبَ ساڻُ لِسانَ
اُوءِ فائِقَ ۾ فرمانَ، اَوَتَڙِ ڪَنهِ نہ اولِئا.

٨

اَوتَڙِ ڪَنهِ نہ اولِئا، سُتَڙِ وِئا سالِمَ

د-١. اولِ= سڀ کان پهريائين. عليم= سدا ڄاڻندڙ. عالم= سڄو جهان. قدير= ازل کان اڳ. وحده= هو پاڻ اڪيلو. جوڙئون= جوڙي مان. جوڙ= بناوت جهان جي. ٢. وحده لاشريڪ له= هو اڪيلو آهي ۽ سندس ڪو شريڪ ڪونهي. وهائج= خريد ڪج. ويءُ= نفعي وارو مال. ٣. ورسئا= ڦُليا، گمراه ٿيا. ٤. ڪ= يا. گهٽ= اندر. ٥. ڪارڻي= ڪارڻ ڪندڙ. نرتئون= نِرت سان. ٦. هيجان= هيج مان، خوشيءَ مان. اوتڙ= خطري وارو اٽانگو ۽ ڏکيو تڙ. اولئو= ڏکجي ويو، ٿيلهجي ويو. ٧. اُتو= چيو. فائق= ٻين کان وڌيڪ وڏي عقيدي وارا. ٨. سُتڙ= ٻيڙين جي لنگر لاءِ سولي محفوظ جاءِ، سٺائو تڙ.

هيڪان ئِي هيڪُ ٿِئا، اَحَدَ سِين عالِمَ
بي بَها بالِمَ، آگي ڪِئا اڳهين.

٩

آگي ڪِئا اڳهين نِسوروئِي نُورُ
لاَخُوفُ عَلَيهِم وَلاَ هُم يَحزَنُون، سَچَن ڪونهي سُورُ
مَولي ڪِئو مامُورُ، انگُ ازَلَ ۾ اُنِ جو.

١٠

وَحدَهُ جي وَڍِئا، 'الاالله' اَڏَ ڪِئا
"مُحَمدُ رَسُولُ اللهِ" چَئِي، مسلمانَ ٿِئا
عاشِق، عبداللطيفُ چئي، اِنهين پَهِ پِئا
جيلاهه ڏٿيءَ ڏُئا، تي وِئا وَحدَتَ گَڏجي.

١١

وَحدَهُ جي وَڍِئا، ڪِئا 'اِلاَالله' اَڏَ
سي ڏَرَ پَسي سَڏَ، ڪَنه اياڳي نـ ٿِيي.

١٢

وَحدَهُ جي وَڍِئا، "اِلاَالله" سِين اورين
شَرِيعت حَقِيقَتَ گَڏِئو، طَرِيقَتَ تورين
مَعرِفَتَ جي ماٿِ سِين ڏِسَ اَندر ڏورين
ڪلهنئون ڪورين، عاشِق عبداللطيفُ چئي.

١٣

سِرُ ڏِوُنديان ڏَرُ نـ لَهان، ڏَرُ ڏِوُنديان سِرُ ناهِ
هَٿَ، ڪَرائُون، آگرِيون، وِيا ڪَيڄي ڪانهِ
وَحدَتَ جي وِهانهِ، جي وِئا سي وَڍِئا.

١٤

تون چَئُہ الله هيڪَڙو، وائِي ٻِي وِسارِ
تَنَ ۾ تَندُ توار، سَدا سُپيرينِ جي.

١٥

تون چَئُہ الله هيڪَڙو، ٻِي وارِج مَ وائِي
جيڪا مُکِي سَچَڻين سِکِجُ تون سائِي
اوڙکَ اِهائِي، ڳولي لَهِجُ ڳالهڙي.

١٦

تون چَئُہ الله هيڪَڙو، ٻِي وائِي وِساري ڇَڏِ
تَنُ هِنيين سِين گَڏِ، سَچَڻُ ساهَ پَساهَ ۾.

١٧

پاڻِهين جَل جَلالُهُ، پاڻِهين جانِ جَمالُ
پاڻِهين صُورتِ پرينءَ جي، پاڻِهين حُسنُ ڪَمالُ
پاڻِهين پيرَ مُرِيدُ ٿِئي، پاڻِهين پاڻَ خِيالُ
سَڀُ سَيوئِي حالُ، مَنجهان ئِي مَعلومُ ٿِيي.

١٨

پاڻِهين پَسي پاڻَ کي، پاڻِهين ئِي مَحبُوبُ
پاڻِهين خَلقي خُوبُ، پاڻِهين طالِبُ تَنهِ جو.

١٩

عاشِقُ چَئُہ مَ اُنَ کي، مَ ڪِين چَئُہ مَعشُوقُ
خالِقُ چَئُہ مَ، خامَ تون، مَ ڪِين چَئُہ مَخلُوقُ
سَلِج تَنه سُلُوڪُ، جو ناقِصيان نِڱِئو.

٢٠

'اَحدُ' 'احمَدُ' پاڻَ ۾، وِچان 'مِيم' فَرقُ
ٿِئا مُستَغرَقُ، عالِمَ اِنهين ڳالهِ ۾.

هيڪان ئي= هيڪڙائي مان. هيڪ ٿئا= گڏجي هڪ ٿئا. احد= هڪ الله. بالِمَ= اُستغنا وارا، توڪل وارا. آگي= ڌڻي، مالڪ. ٩. لاخوف عليهم ولاهُم يَحزنُون= (قرآن پاڪ ٢- ٦٢) "نـ آهي خوف انهن تي: نڪو ڪو ڪين ڏک رسندو" يعني انهن مٿان يا انهن لاءِ ڪوبہ خوف خطرو ڪونهي، ۽ نڪي هو ڪو ڏک ڏسندا. مَوليٰ= ڌڻي تعاليٰ، خالق، مالڪ. مامُور= امر ڪيل= ڌڻيءَ جي حڪم سان (لکيل انگ). ازل= وقت يا شروعات جي تخيل کان اڳ ('ابد' جو ضد). انگ ازل ۾= ازل جو لکيو. ١٠. اِلاالله= سواءِ الله جي. جيلاهه= جڏهن جو. ڏُئا= ڏُٺيا. تي= تڏهن. پَسِي= ڏسي ۽ سمجهي. ١٢. حقيقت= حق واري منزل. طريقت= حق تائين پهچڻ واري واٽ. معرفت= حق جي عارفانہ ڄاڻ. ڏِس= طرف، ڏوراهين ڪنڊ، الله جي پنڌ واري واٽ. ڪلهنئون ڪورين= ڪلهن کان ڪنڌ وڍين. ١٣. وِئا ڪيڄي ڪانه= ڪيڏانهہ ڪيجي ويا. وحدت= الله جي ذات جي هيڪڙائي. وِهانه= شادي، وصال. ١٥. مُکي= موڪلي. اوڙک= نيٺ، نڌان. ١٩. سلج= ٻڌائج. سُلوڪ= حال واري ڳالهہ، معرفت وارو نُڪتو. ناقصيان= ناقصيءَ واري حالت مان. نڱِئو= نڪتو، آزاد ٿيو. ٢٠. احد= ذات حق، 'هڪ الله'. 'احمد'، معنوي لحاظ سان، محمد (صلي الله عليہ وسلم) جن جو پيو نالو: 'اِسمُه اَحمَدُ" (قرآن حڪيم). مستغرق= غرق ٿيل. انهين ڳالهہ ۾= احد ۽ احمد ۾ فرق واري خيال ۾.

٢١

اَحدان اَڳِي جا هُئِي، سُوڍِي سا صِفَتَ
اَپَرِ اِشارَتَ، پَرَ سِڌَنِ ڪي ـ سُٽِري.

٢٢

’صِفَتَ‘ سَنگُ ’اَحَدَ‘ سين، اَحَدُ صِفَتَ‘ ري ناهِ
’او‘ اُن هـي ٿُون آهِ، پَرِ ٻيءَ ٻِيائِي ٿِيا.

٢٣

’هُو‘ پُڻ آهي ’هِنَ‘ سِين، ’هِيءَ‘ نہ ’هُنئَان‘ ڌارَ
اَلانسانُ سِرِي وَاَنا سِرِهُ، پَرُوڙِج پَچارَ
ڪَندا وِئا تَوارَ، عالِمَ عارِفَ اِهڙِي.

٢٤

صورتَ سوجهہ مَ ٿَنہ جِي، ڄاڻِي ٻُجهِين جو
اِيءُ سُخُنُ آهي سو، جو مُنهَ مُقابِلِ نہ ٿِيي.

٢٥

ڪاري راتِ، اَچو ڏِينهُ اِيءُ صِفَتَان نُورُ
جِتي پِرِينءَ حُضُورُ، اُتي رَنگُ نہ رُوپُ ڪو.

٢٦

سو ’هِيءُ‘ سو ’هُو‘ سو ”اَجَلُ“ سو ’اَللهُ‘
سو ’پِرِينَ‘ سو ’پَساهُ‘، سو ’وِيرِي‘ سو ’واهِرُو‘.

٢٧

ڪوڙِيين ڪايائُون ٽُنهنجيُون، لَکَڻَ لَکَ هَزارَ
جِيءُ سَيَڪَنهِ جِيءَ سِين، دَرَسَنُ ڌارو ڌارَ
پِرِيَمِ ٽُنهنجا پارَ، ڪِهڙا ڇَئِي ڪِيئَن ڇُئان.

٢٨

پڙاڏو سو ’سَڏُ‘، وَرُ وائِيءَ جو جي لَهِين
هُئا اَڳِهين گَڏُ، ٻُڌَڻَ ۾ ٻہ ٿِئا.

٢٩

جَنِ ڪي جِٿائِين، پِرِينِ پاڻُ پَسائِيو
ٿَنِ ڪي ٿِئائِين، لِيا پائِڻُ آئِيا.

٣٠

سَيَڪَنهِين ڏانهَ سامُهُون، ڪو هَنڌُ خالِي نانهِ
اَحدان جي اَرِڳِ ٿِئا، سي ڪانهِرَ ڪِبا ڪانهِ
مُحِبُ مَنجِهين مَنَ مانهِ، مُون اَجاڻَندِي اُجهئو.

٢١. احدان= احد (واري منزل) کان. سوڍي= سهڻي صحيح، سمجهڻ ۾ سَولي. صفت= ذات حقيقي جي ظاهري صفت. اپر= اعليٰ، وڏي معنيٰ واري. اشارت= ’اشاري‘ ۾ سمايل معنيٰ، معنوي مام. سِڌن= صحيح عقيدي ۽ فڪر رکندڙن، سنئين راه (صراط مستقيم) تي هلندڙن. سٽري= سولي. ٢٢. سنگُ= پڪو ميل ميلاپ، پختو جوڙ. صفت سنگ احد سين= ’صفت‘ ۽ ’احد‘ (ذات) جو ساڳيو هڪ وجود. ان- هي ٿون= ان جي منجهئون. ٻي= ٻيءَ معنيٰ ۾، ٻي حالت ۾ ٻيا= هڪ ٻئي کان جدا. ٢٣. هُو= ذات حق، الله. هن= ’صفت‘، وجود ظاهري. هيءُ= صفت، وجود انساني. هُنئان= ’هُن‘ کان. الانسانُ سري وَانا سِرِهُ- (صوفين سالڪن جو مقولو تہ) ’انسان منهنجو ڳُجهہ آهي، ۽ آءٌ انسان جو راز آهيان.“ توار= وائي، ڳالهہ. عارف= عرفان وارا. معرفت جا صاحب. ٢٤. ايءُ سخن= ’ذات حق‘ جي هستي ۽ وجود بابت هي بحث. منه مقابل نہ ٿيي= دليلن ذريعي طيءِ ٿي نٿو سگهي، نبيري نٿو سگهجي. ٢٥. صفتان= ’صفتن‘ جو، صفاتي. نور= روشني. حضور= موجودگي وارو جلوو. رنگ ۽ روپ= ڪاراڻ اڇاڻ وغيره وارو مخصوص رنگ يا صورت. ٢٦. اجل= موت، قضا. پساه= پنهنجو ساه، پنهنجي جند جان. واهرو- واهر ڪندڙ، مددگار. ٢٧. ڪوڙين ڪروڙين. ڪايائون (ڪايا= ڪائي، هائي، جسمي بناوت ۽ صورت)= بناوتون ۽ صورتون. لکڻ= مهاندا، لڇڻ، وصفون. جيءُ= ساه، جند جان. درسن= ڏيک، ڏسڻ ۾ نوع نمونو. پريم= اي منهنجا پرين. پار= پار پتا، وصفون. ٢٨. پڙاڏو ڪنهن آواز، ڳالهاء يا سڏ جي ساڳي صورت ۾ گونجدار موٽ. پڙاڏو سو سڏ= سوئي پڙاڏو سوئي سڏ آهي، ٻئي ساڳي ڳالهہ آهن. ور= اُٿل، موٽ. وائي= گفتگو، ڳالهاءُ. اڳهين= اڳ ئي، ڏريائين، مُنڍان ئي، اصل ۾. ٢٩. ليا= لياڪا، جهاتيون. ٣٠. احدان= ’احد‘ کان. ارڳ ٿئا= الڳ ٿئا. ڪانهر= ڪاهل، سست، ڪانئر، بي همت، ڪمزور. ڪبا ڪانه= ڪيڏانهن ڪبا، ڇا ڪبا، انهن کي ڇا ڪبو. منجهين= منجهہ ئي. من مانه= من ۾، من اندر. اجاڻندي (مذڪر)، اجاڻندي (مونث)= اڻ ڄاڻائي واري حالت ۾. مون اُجهئو= آءٌ ڪيس ڳولڻ خاطر ڀٽڪيس.

٣١

سَيَڪنهين ڏانهَ سامُهُون، ڪو هَنڌُ خالِي ناهِ
ڪُڇَڻُ ڪَڏِي لاهِ، پاهَتُ ٿِي پِرِينءَ سِين.

وائي

ڪِئَن آن لَهندِي سي، اي يا اللهَ!
ڪِئَن آن لَهندِي سي، ”وَحدَهُ“ جي وَڍِيا
جِتي وَحدهُ وَڍَ ٿِئي يا اللهَ!
ڪو تِتي مُونکي نِي
سِسِي ڏِيان ساهَ سِين، يا اللهَ!
آءٌ تَنهِ پانڊِيءَ ڪي

داستان ٻيو

١

صُوفِيءَ سَيرُ سِيَنِ ۾، جِئَن رَڳُنِ ۾ ساهُ
ساهُ ڪَري ڳالهَڙِي، جا پَرُوڙِي پَساهَ
اهِسَ اِيءَ گُناهُ، جِئَن ڪا ڪَري پَڌرِي.

٢

صُوفِي سالِمُ سي وِئا جي اَڪثِرَ سِين اَڏِيارَ
بازِي بازِندَنِ ڪي آهي اَويسارَ
پِريان سِين پَهڪارَ، رِنديءَ رَساڻِي ڪِئا.

٣

صُوفِي چائين سَدَ ڪَرِين، صُوفِيءَ ايءَ نَه صَلاحَ
ڪاڻي وِجُهه ڪُلاهَ، هَڻُ اَڄَلِي آڳِ ۾.

٤

ڪُلاهَ رَکِين ڪَنڌَ تي، تَه صُوفِي سالِمُ تِيءُ
وِهَ وَڻِي هَٿِ ڪَري، پُرُ پِيالو پِيءُ
هَنڌُ تَنِي جو هِيءُ، جَنِي حاصِلُ ڪِئو حالَ ڪي.

٥

”صُوفِي لا ڪُوفِي“ ڪونَه پانئيسِ ڪيرُ
مَنجهائِين مَنجِهه وِڙهي، پَڌرِ ناهِسِ پيرُ
جَنِي ساڻُسِ ويرُ، تِيِي تَنِي جو واهَرُو.

٦

ڏِنِي ڏُکويا، اَڻَ ڏِنِي راضِي رَهيا
صُوفِي تي تِيا، جِئَن ڪِين گُنياڻُون پاڻَ سِين.

---

٣١. ڪُڇڻ= آڏا سوال پڇڻ (تہ ائين چو آهي، اهو ڇا آهي؟). ڪڏي لاه= ڪڏي ڇڏ. پاهت= رضامندي، پيار، نياز نئڙت واري وات، نباهڻ وارو ناتو. وائي: آن= آءٌ. لهندي= ڳولي لهندي، ڳولي لهان، ڳولهِي لهنديس. وحده= ’هڪ الله‘ جي عشق ۽ عقيدي. وَڍِ= ڪوس. د-٢. ١. سيرُ= ديدار، پسارو. پساهُ= ساه وارو حِس، اندر جي روشني، سجاڳي. ٢. سالم وئا= ڪاميابي سان منزل مقصود کي پهتا. اڪثر سين= هڪ محبوب بدران هن سان هُن سان ۽ گهڻن سان، الله واحد بدران بين غيرن سان. اڏيار= ياري ۾ اڏ ڏيندڙ، اڻ- يار، ياري ۾ نہ آهن. بازندن= ڪيڏندڙن. بازندن ڪي= (انهن خاص بلند مقام صوفين) ڪيڏندڙن جي نظر ۾. اويسار= نہ وسرڻ جهڙي، هميشہ ياد. پريان سين= پنهنجي هڪ ئي پياري محبوب سان، هڪ الله سان. پَهڻ= ڪنهن سان ڪا ڳالهہ ڪرڻ، پوري اعتماد سان خاص راز جي ڳالهہ ڪرڻ، دل جو حال اورڻ. پَهڪارَ (’پَهڪَارُ‘ جو جمع، جئن صلاحڪارُ جمع صلاحڪارَ)= حال پيش ڪندڙ، راز اوريندڙ، محبوب جي قرب ۽ رضا واري منزل تي پنهنجي دل جو راز بيان ڪندڙ. رندي= هڪ ڳالهہ هڪ خيال وارو جذبو، ڪنهن اعليٰ منزل ۽ مقصد تي رسڻ وارو اڻ- ٽر ارادو. رساڻي= پهچائي. ٣. چائين= چوائين. سَدَ= نفساني خواهش، تمنيٰ. صوفيءَ= سچي صوفي کي. اي نہ صلاح= اها صلاح ناهي، ائين نہ جڳائي، ائين مناسب ناهي. ڪاڻي وجهہ= ڪپي وجهہ، وڍي ٽڪرا ڪر. ڪُلاه= ڏِگهي چوٽيدار ٽوپي (جيڪا صوفي ’تاج‘ طور پائين). ٤. صوفي سالم= سالم صوفي، سچو صوفي. وه وڻي= وه جي وڻي، زهر جي وڻي، وڻي جنهن سان زهر وارو پيالو وندجي. حال= ’قال‘ جو ضد، پنهنجي اخلاقي ۽ روحاني ترقي واري اعليٰ منزل؛ پنهنجي وجود جي سهڻائي ۽ صفائي واري عملي ڪيفيت. ٥. لا= ناهي. ڪوفِي= ڪُوفي وارو، ڪٽنب وارو، ڪنهن خاص لاڳاپي يا فرقي وارو. ڪونہ پانئيس= هن کي ڪوبہ پنهنجو ڪري ڪونہ سمجهي، ڪوبہ ساڻس پيار ڪونہ ڪري. منجهائين منجهہ= اندران اندر، ڳجهوئي ڳجهو. وڙهي= پنهنجي ’پاڻپڻي‘ ’انا‘ ۽ ’آپي‘ سان جنگ ڪري. واهرو= واهر ڪرڻ وارو، ڏکئي وقت ۾ مدد ڪرڻ وارو. ٦. ڏنو= جيڪي ڪنهن ڏنو هجي، ڏنل مال. ڏني ڏکويا= ڏني واري حالت ڪين ڏک ڏنو ۽ ايذايو، اڻ ڏني= اڻهوند تي، ڏک بک تي. راضي رهيا= رضا سان قبوليائون ۽ خوش رهيا.

٧

حاصِلُ جان نہ حالُ، صُوفِي جِمَ سَڏائِيين
ڪونهي ٿِنِي قالُ، وَٿُون جَنِ وِڃائِيُون.

٨

وَٿُون جَنِ وِڃائِيُون، صُوفِي سالِمُ سي
هاٿي ٿِنِي ڪي، ڏوريان ڏوريي نہ لَهان.

٩

تَعظِيمان تَرڪُ ٿِيَا، واڪاڻان وِئا
وَڃِي تِتِ پِئا، جِتِ نِهايَتَ ناهِ ڪا.

١٠

ظاهِرَ ۾ ظانِي، فِڪرَ مَنجِهہ فنا ٿِيا
ٿِنِي ڪي تَعلِيمَ جِي، ڪُڙهہ اَندرِ ڪانِي
حَرَفُ حَقانِي، ڏورُ ڪِئائُون دِلِ ۾.

١١

اَڻڪِي عَيان نہ ٿِيي، ڪِي پَرُوڙِي ڪونَ
سَچِي جِهڙِي سونَ، مُنهِ نہ پيئي ماڙهوئين.

١٢

علّتِيءَ آرامُ، پَسِي عِلَّتَ آئِيو
حُسُنُ جوحَقَ جو، خامِي پانئِي خامُ
اَچِي ٿِئا اِسلامُ، ڪُفرُ ڪافِرُ پاڻ ۾.

١٣

مَحرُومَ ٿِي مَرِي وِئا، ماهِرَ ٿِي نہ مُئا
چِڙِيءَ جِئَن چُهَنجَ هَٽِي لَڏِيائُون لُئا
حُبابَ ٿِي هُئا، اِنهِين وادِيءَ وِچَ ۾.

١٤

مَرَڻا اَگِي جي مُئا، سي مَرِي ٿِيَنِ نہ ماتُ
هُوندا سي حَياتُ، جِيَڻان اَگِي جي جِيَا.

---

٧. حاصل= حاصل ڪيل، ميسر، موجود. حال= سچي الاهي محبت ۾ هردم مشغولي. جم (جئن+ مَ) متان. قال= 'حال' جو ضد، زباني ڳالهيون. وٿون= مال ملڪيت واريون قيمتي شيون. ٨. ڏوريي نہ لهان= ڏک ڏاڪڙا ڪڍي، پچائون ڪري بہ نٿو ڳولي سگهان، نٿو ڏسي سگهان ۽ ملان. ٩. تعظيمان= تعظيم وارو هجڻ ڪان. ترڪ ٿيا= ڇڏيائون. واڪاڻان وئا= پنهنجي ساراهہ ڪان پري ٿي وئا. نهايت= آخرين حد، هيٺ، هستي، وجود ۽ حساب واري حد. ١٠. ظاني= ظن ڪندڙ، بدگماني ڪندڙ، ظاني مان اشارو قرآن شريف ۾ آيل آيتن ڏانهن (مثلا: سورة الفتح جي آيت ٻارهين آهي تہ "و زين ذالک في قلوبکم و ظننتم ظن السوءِ" (اهو سندن دلين کي وڻايو ويو ۽ پوءِ اوهان بدگمان ٿيا، ظن وارا ظاني ٿيا). فڪر= ڳوڙهو ويچار، حقيقت کي سمجهڻ وارو خيال. فنا ٿِيا= غرق ٿيا، محو رهيا. تعليم= 'الست بربکم' وارو سوال، توحيد واري مليل تعليم. ڪُڙهہ اندر= پنهنجي وجود ۾. ڪاني= ننڍي ڪان جو گهاءُ ۽ زخم، ان گهاءُ جو سور. حرف= هڪ اکر، هڪ لفظ: ('قالوابليٰ' مان 'بَليٰ' (هائو) وارو لفظ) انهيءَ اقرار وارو، حق تعاليٰ اڳيان ڪيل وعدو. دور ڪئائون= وري وري ياد ڪيائون. ١١. اَڻ- ڪِي= اڻ- ڪَيَل ڪم (جيڪو بنا تجربي جي) ماڻهو سمجهي نٿو سگهي. عيان نہ ٿيڻ= چٽو نہ ٿيڻ ۽ سمجهہ ۾ نہ اچڻ. ڪِي= ڪَيل، تجربي ۾ آيل ڳالهہ. پروڙي ڪونہ= ڪو ڪونہ ٿو سمجهي ٻُجهي، پُرجهي، پروڙي. سچي جهڙي سون= سون جهڙي سچي، نج صاف سهڻي (ڳالهہ حقيقت، هدايت، واٽ، راهہ). مُنهِ نہ پيئي= نظر نہ آئي (پلئہ نہ پيئي، حاصل نہ ٿي، سمجهہ ۾ نہ آئي). ١٢. علتي= علت وارو، بيمار، عادتي. علتي آرام پسي علت آئيو= عادتيءَ کي عادت پوري ٿيڻ تي آرام آيو. (مثلاً خوشبوءِ تي مٽي ۾ سور ۽ ڏپ تي آرام) خامي پانئي خام= اهو (گندگي، خرابي وارو) ناقص، ظاهري سبب ڳوليندڙ. خامي، حقيقي حسن کي عيب ڪري ڄاڻي. اسلام= الله جي آڏو سر سجدي ۾ ڪرڻ. ڪفر= الله جو انڪار، حق ۽ حقيقت جو انڪار. ١٣. محروم= وانجيل، پري ڪيل، ڌڪيل، نامراد، نامقبول (ٿوري ڄاڻ وارا، غافل ۽ گمراهہ). محروم ٿي مري وئا= محرومي واري حالت ۾ ئي مري وئا. ماهر= وڏي ڄاڻ وارا، مڪمل ڄاڻ وارا، معرفت جا صاحب. چڙي= جهرڪي. چهنج= چهنب. لڏيائون= لاڏاڻو ڪيائون، هليا ويا، مري ويا. لُئا= لوءِ مان، بستي مان، هن جهان مان. حُباب= بوڙيا، جر ڦوٽا. حباب ٿي هئا= (وادي جي سدا وهندڙ قيمتي پاڻي توڙي وادي جي زرخيز زمين مان ڪو فائدو حاصل ڪونہ ڪيائون، نہ ڪجهہ پوکيائون نہ لٽيائون:) فقط واري ۾ وهندڙ پاڻي مٿان عارضي بوڙيا بنجي پل ۾ پورا ٿي ويا. ١٤. مرڻان اڳي= موت اچڻ کان اڳ، موت ۾ مرڻ کان اڳ. مرڻ کان اڳ. مئا= پنهنجي نفساني خواهشن ۽ پنهنجي 'آپي' ۽ 'انا' کي ايترو تہ ضابطي ۾ ڪيائون جو ڄڻ مري چڪا. مري ٿين نہ مات= جسماني طور مري ختم ٿي نٿا وڃن، سندن نالو نشان گم نٿو ٿئي. حيات= حقيقت ۾ هميشہ لاءِ جيئرا، زنده جاويد.

١٥

جِيئان اڳِي جي جِيا، جُڳَ جُڳَ سي جِيَنِ

موتِي ڪِينَ مَرَنِ، مَرَٺان اڳِي جي مُئا.

١٦

طالِبُ قَصرُ، سُونهَ سَرُ، اِيءَ رومِيءَ جِي رُوءِ

جَنِي ڏِٺِي جُوءِ، تَنِي ڪُجِئو ڪِينڪِين.

١٧

طالِبُ قَصرُ، سُونهَ سَرُ، اَندَرِ رُومِي راءُ

جَنِي ڏِٺِي جاءِ، تَنِي ڪُجِيو ڪِينڪِين.

١٨

طالِبُ قَصرُ، سُونهَ سَرُ، رُومِي جو آهي

تاڙِي جي لاهي، تہ مَنجِهين مُشاهدو ٿِيي.

١٩

طالِبُ قَصرُ، سُونهَ سَرُ، اِيءَ رُومِيءَ جِي رِهاڻِ

پَهرِين وِڃائِڻُ پاڻُ، پَسَڻُ پوءِ پِرينءَ کي.

٢٠

طالِبُ قَصرُ، سُونهَ سَرُ، اِيءَ رُومِيءَ جِي راحَتَ

جَنِي ڏِٺِي سَٿَ، تَنِي ڪُجِئو ڪِينڪِين.

٢١

طالِبُ قَصرُ، سُونهَ سَرُ، اِيءَ رُومِيءَ جِي اوطاقَ

پَڇِين دَرِ فِراقَ، تہ مَنجهِين مشاهدو ماڻِين.

٢٢

ڪَري طَرِيقَتَ تَڪِيو، شَرِيعَتَ سُجاڻِ

هِنيون حَقِيقَتَ هيرِ تُون، ماڳُ مَعرفَتَ جاڻِ

هُوئِج ثابُوتِيءَ ساڻِ، تہ پُسَڻَ ڪان پالهو رَهِين.

٢٣

’پاڻُ‘ پَردو ’پاڻُ‘ کي، سُڃِي ڪَرِ سَنيالَ

وِڇان جو وِصالَ، سو تان هُئَڻُ ’هِنَ‘ جو.

٢٤

’پاڻُ‘ پَردو پاڻُ کي، طالِبَ سُڃُ تون

نَڪا ’هان‘ نہ ’هون‘، پَردا سَڀِ پاسي ٿِيا.

١٥. جيئڻ اڳي= جسماني جيئڻ کان اڳ، روزمره جي زندگي بسر ڪرڻ واري عام حالت کان اڳ. جي جيئا= جيڪي دل جي صفائي ۽ حق جي يادگيري ۾ سدائين سجاڳ ۽ بيدار رهيا سي حقيقت ۾ جيئرا آهن. جڳ جڳ= جڳن جا جڳ، هميشہ لاءِ. جين= جيئرا رهن. ١٦. طالب= ’سلوڪ‘ ۾ طالب علم، ’طريقت‘ ۾ شاگردي وارو درجو رکندڙ سالڪ، الله جو طالبو. قصر (عربي) محل، محلات، ماڙي. سر= تلاءُ، شاهي تلاء. رومي= مولانا جلال الدين رومي (٦ ربيع الاول سنہ٦٠٤- ٥ جمادي الاخر سنہ ٦٧٦) مشهور ڪتاب ’مثنوي‘ جو مصنف، شمس تبريزي جو مريد، ترڪي جي شهر قونيا ۾ مدفون. روءِ= منهن. رخ، چهرو. جُوءِ= پيڙي، منزل. ١٨. تاڙي= در ڪي اندران بند ڪرڻ لاءِ هڪ آڏ ۽ اٽڪل تہ جئن ٻاهران ڪوبہ در کي ڏڪو ڏيئي کولي نہ سگهي، تاڪي. مشاهدو= حقيقت جو علم، الاهي ديدار. ١٩. رهاڻ= گفتگو، سمجهاڻي، ڳالهہ ۽ حال. پهرين= سڀ کان اول. وڃائڻ= فنا ڪرڻ. پاڻ= پاڻپڻو، آپو، خودي. ٢٠. سٿ= وڏي ٽولي، وڏي سنگت، ڪچهري ۽ رهاڻ (عارفن جي). ڪثرت، گهڻائي. ٢١. اوطاق= رهڻ جي جاءِ، مقرر فڪر ۽ نظر وارو ماڳ. پڇين در فراق= تون سڙي ۽ پڇين تہ توکي منجهہ ئي مشاهدو ٿئي. ٢٢. طريقت= شريعت کي وڌيڪ سهڻي نموني ۾ سمجهڻ ۽ طبعي طور محبت سان قبول ڪري ان تي عمل ڪرڻ واري واٽ. تڪيو= ماڳ. رهائش گاهہ. شريعت= اسلام جي حڪمن احڪامن، قاعدن قانونن کي بالڪل صحيح نموني سان سمجهڻ واري هدايت، اسلام جو ٻڌايل مڪمل ضابطہ حيات. هنيون= دل، قلب. حقيقت= اسلام ۽ شرع اسلامي جي ٻاهرين توڙي اندروني حقيقت. معرفت= شريعت، طريقت ۽ ’حقيقت‘ ٽنهي جي عين الاهي رضا مطابق ڄاڻ ۽ پروڙ، الاهي ڄاڻ. هوئج= رهج، هميشہ لاءِ هُجج. ثابوتي= محڪم ارادي، پڪي يقين ۽ مڪمل ايمان واري حالت ۽ ڪيفيت. پالهو= خالي، آجو. ٢٣. ’پاڻ‘= آپو، ’آءٌ‘، انانيت (هڪ عزيز جي خيال ۾ هت ’پاڻ‘ مان مراد ’حق تعاليٰ‘ آهي، ۽ اها معنيٰ ابن العربي جي هن قول موجب ٺيندي تہ ”خلق السموات والارض بظهوره في مظاهرها واحتجابه بصُورها“= حق تعاليٰ آسمان ۽ زمين خلقيا اهڙيءَ طرح جو ذات جي جلوي سان انهن جا مظاهر بنيا، ۽ پويان ذات حق جي حجاب ذريعي انهن جون صورتون نمودار ٿيون). اها معنيٰ نهايت ڳوڙهي آهي پر سالڪن لاءِ شايد سولي هجي. وڇان جو وصال= جيڪو طالب ۽ محبوب حقيقي جي ’وصال‘ جي وچان آڏ آهي. هن جو= هن طالب ۽ سالڪ جو.

وائي

سَيَڪا پِريان ڪوُن پُوڄي
نِيهُ نيڻين، گُڻُ ڳالهِيين
جا چِتايَمِ چِتَ ۾، سَچَڻُ سا تو ٻُجهي
لاتِ جا لَطيفَ جِي، سَڏُ تَنهِين جو سُڄي

داستان ٽريو

١
عالَمُ 'آئُون' ساڻُ، پَرِئو تو پيرَ ڪَري
'پاڻُ' نہ آهي جاڻُ، مانڊريءَ منڊرُ پَڪيڙئو.

٢
ڪِيئَن مائيندا مَنَ ۾، 'خودي' ۽ خُدا
ٻِنِ ٽرارينِ جا، ڪا آهي هِڪَ مِياڻَ ۾!

٣
'آئُون' سِين اَنَ پار، ڪَڏهِن تان ڪونہ پِئو
اِنَ اللهَ وِترٌ يُحِبُ الوِتر، نيئِي ٻيائِي ٻارِ
هيڪَڙائِيءَ وَٽِ هارِ، هَنجهُون جي 'هُئَڻ' جُون.

٤
'آئُون' اوريان جَهلِ تون، ڇَڏيَمِ 'پاڻُ' پَچارَ
شِرڪَ ساڻُ سَتارَ، گهٽا گهارِيَمِ ڏينهڙا.

٥
ٻَنِ ٻيائِي سُپرِين، 'پاٽان' اَٽي پَلِ:
'آئُون' اوري جَهلِ، تہ توکي رسي تو ڏٽي.

٦
توکي رَسي تو ڏٽي، جُملوئِي جَمالُ
ڪونهي ٻِئو خيالُ، جي شارِڪَ شَڪُ وِڃائِيين.

٧
'مُون' مُون-هِين ۾ سَپڄي، مُون کي مُون جُڳاءِ
مُون-هِين جِي ساڃاءِ، مُون- هِين منجهان مُون ٿيي.

٨
'ڏِسَڻُ' ڏِسين جي، تہ هَمہ کي حَق ڇَئِين
شارِڪَ شَڪُ مَ ني، اَندا اِنهِين ڳالهِہ ۾.

٩
وڏي تان اِنَ واٽ ۾ ٻيلَپَ 'ٻيائِي'
آهي اُونداهِيءَ جو شِرڪَ سَهائِي
ڇَني ڇَنائي، اَلفَ جِي عَينَڪَ ۾.

وائي. پوڄي= دلي محبت ڪري، مڃي ۽ بندگي ڪري. نيہ= بي انداز سوز ۽ درد واري محبت. نيڻين= اکين ۾. گُڻُ= پيار، ميناج، سهڻائي ۽ سچائي. ڳالهيين= ڳالهين ۾. چتايم= سوچيم. چت ۾= دل ۾. ٻُجهي= ڄاڻي، پروڙي. لات= مِني ٻولي، مٺي وائي. سڏ= وڏو بلند آواز. 'شاهہ جي راڳ' جو هڪ خاص اصطلاح: 'وائي' جي ڳائڻ وقت، پهرين مٿي چوٽ واري ڇڪ ('وائي' جي ڳائڻ جا ٽي ڀاڱا آهن: ١. سڏ ٢. ميان ٣. نڪيڙ، جن کي اسان "سنڌي موسيقي جي مختصر تاريخ" ۾ کولي سمجهايو آهي). د-٣-١. عالم= سارو جهان. 'آئون'= اَنانِيَتَ، آپو، خودي، هستي. پرئو= تار ٿيو. پير ڪري= (پاڻي جي وڏي تکي وهڪري جو اصطلاح) گهمرا ڪري، ڪُن ڪري. 'پاڻُ' نہ آهي جاڻ= هر وجود ۾ جيڪو 'پاڻُ' يا 'آپو' آهي، تنهن کي خود اها ڄاڻ ڪانهي. مانڊري= منڊر ڪندڙ، جادو ڪندڙ، طلسم ڪندڙ. منڊر= طلسم (جيڪو سمجهہ منجهائي ڇڏي). ٢. مائيندا= ماپي سگهندا، سمائي سگهندا. خودي= پاٽپٽو، آپو، انانيت، پنهنجي هستي وارو غرور. مياڻ= تلوار کي سانڍي رکڻ لاءِ ڪوپو، ڪِپَ. ٣. اَن پار= حق ۽ حقيقت واري هن طرف ڏانهن. اِن الله وِترٌ يُحِبُ الوِتر= تحقيق الله هڪ آهي، ۽ هيڪڙائي کي پسند ڪري ٿو. هيڪڙائي= وحدانيت. هنجهون= اکين جي ڳوڙهن جو وهندڙ پاڻي، وهندڙ ڳوڙها. ٤. آئون= انانيت. آپو، پاٽپٽي وارو غرور اوريان، اورتي، حق حقيقت واري راهہ يا منزل کان اورتي. شرڪ ساڻ= دوئي يا ٻيائي سان گڏ. ستار= اي ستار، اي عيب ڍڪيندڙ مالڪ. ٦. جملوئي= سڀ مشاهدو، جملي حقيقت (يعني 'تون' ۽ 'تنهنجو ڏٽي'). جمال= سندس ئي (حقيقي محبوب جو، الله جو) جلوو ۽ جمال. شارڪ= اي شرڪ ڪندڙ! دوئي جو گمان رکندڙ! شڪ= شبهو، غير گمان. ٧. مون= 'آءٌ آهيان' وارو خيال. مون هين ۾= منهنجي ئي اندر ۾. سپڄي= سرجي، پيدا ٿئي. جڳاءِ= مناسب آهي، جڳائي ٿي، ٺهي ٿي. مون هِين جي ساڃاءِ= پنهنجو پاڻ کي سڃاڻڻ واري تميز. مون هين منجهان= منهنجي پنهنجي اندر مان. ٨. 'ڏسڻ'= رڳو 'اک' سان نہ پر 'دل' سان ڏسڻ، عارفانہ نگاهہ سان ڏسڻ. همہ کي= سڀ کي، سڀني شين کي. شڪ نيڻ= شڪ ڪرڻ. ٩. ٻيلپ= ٻن ڄڻن جي رفاقت، سنگت، شراڪت. ٻيائي= هڪ ٻدران ٻن وجودن جو خيال. 'اونداهي' جو شرڪ= 'اونداهي' سان گڏ ان جي ضد (سهائي) کي ملائڻ. سهائي= ڇنائي، روشنائي، اڇو ڏينهن. 'الف'= (صورتخطي جي لحاظ سان) لفظ 'الله' جو پهريون حرف. (معنوي لحاظ سان) الله تعاليٰ جي وحدانيت، هيڪڙائي، توحيد واري حقيقت.

١٠
بي شرڪُ پائِين پاڻ ڪي، عينُ شِرڪَ اِيءُ
وِڃائي وُجُودَ کي پاٽان پاسي ٿيءُ
هَڏهن ڪونهي 'هيءُ'، 'هُو' پُڻ ڪونهي 'هِن' ري.

١١
آڏو جو اِثبات کي سو شِرڪُ لاهي شَڪُ
هُئي جَنه ۾ حَقَ، تَنه 'نَفِي' جهڙو ناه ڪِين.

١٢
اِنَ پَرِ نہ اِيمانُ، جِئن ڪَلِمي-گو ڪوٺائيين
دَغا تنهنجي دِلَ ۾، شِرڪَ ۽ شيطانُ
مُنهَ ۾ مُسلِمانُ، اَندرِ آزَرُ آهِيين.

١٣
ڪُوڙو تون ڪُفرَ سِين ڪافرُ مَ ڪوٺاءِ
هِندو هَڏِ نہ آهيين، جَڻيو تو نہ ڄُڳاءِ
تِلڪُ تَنِي کي لاءِ، سَچا جي شِرڪَ سين.

١٤
ڪافِرُ ٿيءُ تہ اُبهين بابَ شَرعَ جا ڇَڏِ
مَنُ مُشرِڪَن گَڏِ، تہ ويجهو ٿِئين وصالَ کي.

١٥
مُنهَ آهيريان اُجرو، قَلبَ ۾ ڪارو
ٻَهران زيبُ زِبانَ سِين، دِلِ ۾ هَڇارو
اِنَ پَرِ ويچارو، ويجهو ناهه وصالَ ڪَيِ!

١٦
مُنهُ تہ مُوسيٰ جهڙو، اَندرِ ۾ اِبلِيسُ
اهڙو خامُ خَبِيثُ، ڳَڍي ڪوهَ نہ ڇَڏِيين.

١٧
مُنهُ تہ مُوسيٰ جهڙو، سِيرَتَ شَيطاني
بازِي بيرانِي، ڳَڍي ڪوهُ نہ ڇَڏِيين.

١٨
جانِ جان پَسين پاڻ کي، تان تان ناه سُجُودُ
وِڃائي وُجُودُ، تِهان پوءِ تَڪبِير چَئُہ.

١٩
جان جان پَسِين پاڻ کي، تان تان ناهِ نمازَ
سَڀُ وِڃائي سازَ، تِهان پوءِ تَڪبِيرَ چَئُہ.

٢٠
جَنِ وِڃايو وُجُودُ 'فاني' ٿِئا 'فِي اللهِ' سان
نہ ٿن قِيامُ، نہ قَعدو، نڪو ڪَنِ سُجُودُ
جيلاهَ ٿِئا نابُودُ، تيلاهَ رَسِئا بُودَ ڪي.

٢١
'اَناعَبَدُ'، 'مَعبُودُ' تون، اِتِ شِرڪُ نَڪو شَڪُ
پَچارُون پِرِينِ جون مَحَبَتِين مَرڪُ
سو سَيوئِي حَقُّ، جَنهِ ۾ پَسَڻُ پِرِينءَ جو.

١٠. بي شرڪ= شرڪ کان خالي (تہ مون ۾ شرڪ ڪونهي). عين= هوبهو، پڪو پورو. وجود= پنهنجي 'وجود' وارو خيال. هڏهن= بالڪل، يقيني طور. ١١. آڏو= وچان، اڳيان. اثبات= حق ۽ حقيقت جو ثبوت، ذات حق جي تصديق. شرڪ= دُئي، ٻن وارو خيال. نفي= انڪار، ظاهري يا حقيقي وجود جو انڪار. ١٢. آزرُ= حضرت ابراهيم نبي سڳوري جو پيءُ جيڪو بتن جو پوڄاري هو، بت پرست، ڪافر. ١٣. جڻيو= ڌرمي پوترتا جو سڳو جيڪو هر هندو ڳچيءَ ۾ پائي. تلڪ= نراڙ تي (سنڌر جو) ڳاڙهو ٽڪو. ١٤. اُبهين= تون بيهين، پيرن ڀر ٿين، اڳتي وڌين. باب= عنوان، پاڳا، فصل. شرع= شريعت. مشرڪن= شرڪ وارن سان. وصال= محبوب سان ملڻ، مقصد تائين پهچڻ. ١٥. آهيريان (آهيري، آنهيري، آنهري= آرسي، آئينو)= آرسيءَ کان، آئيني کان. قلب ۾ ڪارو= اندر جو ڪارو. زيب= سهڻائي. ١٦. موسيٰ= حضرت موسيٰ نبي سڳورو. ابليس= شيطان. خامُ= ناقص، بيڪار. خبيث= بد، اندر جو پليت ۽ بڇڙو. ١٧. سيرت= عملَ، ڪم، افعال، ڪردار. بازي= راند، ڪيڏ. بيراني= ويراني. (فارسي. بيرُون) بيرُوني= ٻاهرين گندن افعالن واري ڪيڏ، بيران ڪرڻ واري، ٻُلائڻ ۽ برباد ڪرڻ واري. ١٨. تڪبير چئہ= نماز لاءِ 'الله اڪبر' (اواري تڪبير) چئو. ١٩. نماز= سجدي واري مقرر ٿيل عبادت. ساز= واڄٽ. ٢٠. فاني ٿئا في الله ۾= 'فنا في الله' واري درجي تي رسيا. قيام= نماز ۾ اُڀو ٿي بيهڻ. قاعدو= قعدو، نماز ۾ ويهڻ. نڪو ڪن سجود= نڪو سجدو ڪن. جيلاه= جنهن لاءِ، جنهن جي ڪري. نابود= هستي کان خالي ۽ فنا. بود= هئڻ واري دائمي حالت، بقا. ٢١. انا عبد= آءٌ ٻانهو آهيان. معبود= 'ٻانهپ' لائق ذاتي، ٻانهپ جو سائين.

۲۲

نابُودِيءَ نيئِي، عَبدَ کي اعليٰ ڪِئو
مُورَتَ ۾ مَخفِي ٿِئا، صُورَتِ پُڻ سيئِي
ڪَبِي اِتِ ڪيهِي، ڳالھ پِريان جي ڳُجهَ جِي.

۲۳

نَڪا اِبتدا عَبدَ جِي،نَڪا انتِها
جَن سُڃاتو سُپرين، سي وَڄَڻَ کي وِئا.

وائي

وَجهَ مَنجِھ خَلِيلُ، اَندَرِ آزَرُ آهيِينِ
سَڏَ مَ ڪَرِ صِحَتَ جِي، اجان تون عَلِيلُ
مَنهَ ۾ مُسلمانُ تون، قَلبُ تان ڪَلِيلُ
نالو ناهِ نفاقَ جو، جِتي رَب جَلِيلُ
وِتُرِ جي وِصالَ ۾، ڏُوئِي ناهِ دَلِيلُ

داستان چوٿون

۱

عاشِقَنِ اَللهَ جِي مَحبَتَ رَکِي مَن
سَندِي سِکَ پِرينِ، تَنِ ۾ آهي تَن کي.

۲

عِشقَ جِي اسبابَ کي پَرِ ۾ پُڇيائُون
دارُون هِنَ دَردَ جو، ڏاڍو ڏُسيائُون
"آخِرُ وَالعَصر جو" اِيهِين اُتائُون
تِهان پوءِ آئُون، سِکان ٿِي سَلامَ کي.

۳

عاشِقَن اَللهَ جِي سَدا وائِي واتِ
"فَاذکُرنِي اذکُرکُم"، تَنِ ۾ اها تاتِ
اُنِي کي کَنه ساتَ، سَڄَڻُ ويلُ نه وِسَري.

۴

عاشِقَنِ اَللهُ، ويروتارَ وُجُودَ ۾
آهَ کَرِيندي ساهُ کَڏهن ويندُن نِڪَري.

۵

عاشِقَنِ اَللهَ جِي وائِي نَقد وَٽِي
سائِي ڳالھ سَٽِي، سوکُھي رَکيائون ساهَ سين.

۶

عاشِقَنِ آرامُ، کَڏهن تان کونه ڪِئو
طَعني ڪِئا تمامُ حَبِيباٽِي هيڪَڙِي.

۷

عاشِقَ اِئَن نه هُونِ، جئَن تون سَڃي اگڙين
وَڃئو دَرِ دوستَن جي، رَتُ ڏِيهاڙِي رُونِ
بِيءَ پَرِ کَنهِ نه پُونِ، ماکُرِ مَحبُوبَنِ سِين.

---

۲۲. نابودي= نيستي (پاڻ، خودي، هستي يا وجود وڃائڻ واري حالت). مخفي= لڪل، سمايل. صورت پڻ سيئي= صورت ۾ پڻ سيئي آهن، سيئي ساڳي صورت ۾ پڻ آهن.۲۳. 'عبد' جي نڪا ابتدا آهي نه نڪا انتها: (عبد 'وقت' جي قيد کان بالاتر آهي): بندگي يا عبديت جو وڏو شان آهي. هن بيت جي ٻنهي سٽن جي آخر ۾ قافيا آهن پر هي بيت شاھ صاحب کانئس اڳ واري سنڌي نظم جي روايت سان ملائي چيو آهي جو اهو تاريخي طور، تصوف ۾ سندس عبديت واري فڪر تي شاهد آهي). وائي. وَجَه منجھ= مُنهن ۾، ڏسڻ ۾، ظاهري نشانين ۾. خليل= خليل الله حضرت ابراهيم، نهايت سهڻو ۽ نيڪ. آزر- حضرت ابراهيم جو پيءُ (جيڪو وڏو بت پرست هو)، مشرڪ، ڪافر. عليل= بيمار. ڪَليل= ڪَنيل، مُڙيل، ڦريل، خراب. نفاق= فرق، شڪ ۽ شرڪ. رب جليل= وڏي شان وارو پالڻهار. وِتُرُ= (ع). اڪي، اڪائي هيڪڙيائي، وحدت. واحد (ڏٺي). دليلُ= رهبر، سونهون. د-۴-۲. اسباب= 'سبب' جو جمع. اَسبابُ= سببُ، ڪارڻ. (سنڌي اصطلاح ۾ 'اسباب' گهڻيون ڳڻ انوکيون شيون، گهڻو سامان، سڄو نظارو، عجب رنگ، عجب پسارو ۽ لقا. دارون= دوا، علاج. ڏاڍو= تمام ڪارگر، مجرب ۽ مفيد. "آخر 'والعصر' جو"= (اهو سڄو فقرو ڄڻ محبوب طرفان سلامن اچڻ وارو آهي ۽ معنيٰ نه) صبر ڪر. ۳. "فاذ ڪرُوني اذڪرڪم" (قرآن شريف جي سورة بقره. آيت ۱۵۲)= پوءِ مون کي ياد ڪريو ته آءٌ اوهان کي ياد ڪريان. سات= ساعت، گهڙي. ۴. ويروتار= ۱. وِيرئون تار، پاڻي جي چڙهندڙ وير کان به مٿي، تمام گهڻي، زوران زور. ۲. ويرئون تار: وير يا ويل کان وڌيڪ، ويلي وقت کان وڌ، ويران وڌ (عام مفهوم موجب: هر وقت، سدائين). ڪريندي= ڪندي. ۵. نقد= روڪڙي. پڪي پختي، يقيني، سچي سهٽي. ۶. طعنو= ڳالهاء، گفتو، ٻول، ويڻ. تمام= پورو، ختم. حبيباٽي= حبيبن جي (طعني). محبوبن جي (گفتي). ۷. سڃي اگڙين= ثابت عضون سان، سگهي لڱين، سڄي لڱين. ٻي پر ڪنه= ٻي ڪنهن به ريت سان، ٻئي ڪنهن به حيلي سان. پُون= پَوَنِ. ماکر پُونِ= مقبول پون، پسند پون، مانائتا ٿين.

٨

جان عاشِقَ مَٿۡءِ ماسُ، تان دعويٰ ڪَرِ مَ نِيہَ جي
سائو مُنهُ، سُونہ ڳِئِي، لَڱَنِ ڇَڏِئُو لاسُ
ڏيئِي تَنَ تَپاسُ، پُڇجُ پوءِ پريتَڙو.

٩

جان عاشِقَ مَٿي رَتُ، تان دعويٰ ڪَري مَ نِيہَ جي
سائو مُنهُ، سُونہ ڳِئِي، سِڪَڻَ اِيءُ شَرطُ
نہ ڪِين گوڏ گَرتُ، مَٿان سِرَ سودا ڪَري.

١٠

اجان تو مَنجها، ڪَڪَ چُٽي رَتُ نِڪَري
مُنهَ ۾ معشوقَنِ جا ڪِيئَن جَهلِيندين گهاءَ
سو تون ڪُڄاڙاءَ، سِڪَڻَ جون سَٽُون ڪرين.

١١

مَحبتَ جي ميدان ۾، عاشِقَ تيءُ آچامُ
سامُهان سَلِ، سَيدُ چَئِي، ڪندءِ تِيرُ تَمامُ
ڪَهِجُ ڪو مَ ڪَلامُ، جِمَ دوستَنِئُون دُورِ ٿيين.

١٢

محبت جي ميدان ۾، رُڪَ جو آهي رَنگُ
ڪوڙيين مَنجهان ڪِي ڪو، اِيءُ نباهي نَنگُ
عِشقُ نانگُ نِسَنگُ، خَبَرَ ڪاڏنِ کي پُوي.

١٣

محبتَ جيٰ ميدان ۾، آڇي پيرَ پِياءِ
سِرُ وَڍَڻُ، ڏڙُ ڏارُ ڏرڻُ، اِيي سِينگارَ سَنداءِ
ڏِيندا مُون ڏِڻاءِ، مَٿا مَعَشُوقَنِ لئِي.

١٤

محبتَ جي مَيدانَ ۾، ڪَرِ پڙاڏو پَٽُ
سِرُ سُوريءَ، ڏڙُ ڪُنگرين، مَٿان ڪُڇين ڪَٽُ
عِشقُ نانگُ نِپَٽُ، خَبَرَ ڪاڏن ڪان پَوي.

١٥

محبتَ جي ميدانَ ۾، سَرِ جو سانگُ مَ ڪَرِ
لاهي سِرَ لَطِيفُ چَئِي، اڳِئان دوستَنِ دَرِ
وَڍِيين تان واهُ ٿِيين سَندي دوسان دَرِ
عِشقُ نانگُ اَپَرِ، خَبَرَ ڪاڏنِ ڪان پَوي.

١٦

محبتَ جي ميدان ۾، سِرَ جو ڪَرِ مَ سانگُ
سُوري سُپيرينِ جي، چَڙهُہ تہ ٿيين چانگُ
عَشقُ آهي نانگُ، خَبَرَ ڪاڏنِ کي پَوي.

٨. دعويٰ م ڪر= حُجت نہ ڪر. هام نہ هڻ. سائو منهن= رونق ۽ رت واري ڳاڙهاڻ کان خالي. سونہ ڳئي= مهاندي جي سهڻائي ختم ٿي. لڱن= عضون. لاس= رطوبت، پاڻيٺ، پراڻ، ست. ڏيئي تن تپاس= ١. تن کي تپسيو ڏيئي، جسم کي جهوري ڳاري. ٢. پنهنجو پاڻ کي آزمائي، مهميز ڏيئي. پڇج= پڇائج، پڇا ڪج. پريتڙو= پرينءَ جو ناتو، عشق، محبت. ٩. نہ ڪين گوڏ گرٽ= هڙ ۾ ڪي ڪين هجيس. مٿان سر، مٿي سر= سر جي مٿان، سر جي عيوض، سودا ڪري= ڏي وٺ ڪري، سر ڏيئي محبت وئي. ١٠. ڪڪ چُٽي= ڪک جي ڇُهڻ سان، ڪک جي لڳڻ سان. گهاء= گهڻا گهرا ڌڪ، زورائتا زخم. ڪڄاڙئا، ڪڄاڙاء= ڇا جي ڪري، ڇا لاءِ. ١١. ميدان= جنگ مقابلي يا آزمايش جي ڪشادي ايراضي. آچام= (اصل فارسي لفظ 'آماج' يا 'آماج' ۾ اُچار جي تبديل)= نشان جنهن کي تير هڻجن. سَل= تيرن جا آرپار زخم. تمام= پورو، ختم. ڪلام= هاءِ هوءِ وارو گفتو، آه دانهن وارو لفظ. جم (= جئن+م)= متان. ١٢. رُڪ جو= رڪ جي ترارين جو، قتل ٿيڻ ۽ سر ڏيڻ جو. رنگ= تماشو، لقاء. ڪوڙيين (ڪوڙي= ويهہ) ڪروڙن مان (ڪوڙ= ڪروڙ). ننگ= محبت جو گهاٽو ۽ نازڪ ناتو. ١٤. پڙاڏو= آواز جي موٽ واري گونج، گونجندڙ آواز. ڪر پڙاڏو پٽ= پٽ کي پڙاڏو ڪر، محبت جي ميدان ۾ وڏي آواز سان پڌري پٽ ٻولائي هوڪو ڏي. ڪنگرين= ڪنگرن مٿان. مڇڻ= مٿان. ڪَٽُ= ذري جيترو، ڪجهہ بہ ("فلاڻو ڪٽ بہ نہ ڪڇيو": ڪڇ ۾ جتن جي ٻولي). نِپَٽُ= اهو پَٽُ جيڪو پٽيو ڪيڙيو نہ ويو هجي، ناپٽ. نانگ نپٽ= 'ناپَٽ' زمين جو نانگ، اريج جو زهريلو نانگ. ١٥. سانگ= سانگو، بچاء جو خيال. لاهي= ڪاٽي، وڍي. واه ٿيين= واه جو ٿئين، سرخرو ٿئين. اَپَر= وڏو، شاهي، غير معمولي، نرالو. ١٦. چانگُ= وڏو سورهيہ ۽ سر ڏيندڙ (چانگ قبيلي جو پهلوان).

١٧

محبتَ جي ميدانَ ۾، رَڳَن ڪانهي راندِ
معشوقَن مهاندِ، لَڪين لِيلائي مُئا.

١٨

محبتَ جي ميدان ۾، رَڳَن ناهي راندِ
حَبِيبَن هيڪاندِ، سَگهن ٿِيي نہ سَيدُ چَئي.

١٩

عِشقُ نہ آهي راندِ، تہ ڪِي ڪَنِسِ ڳِيرُو
جِيءُ جُسي ۽ جان جِي، پَجي جو هيڪاندِ
سِسِي نيزي پاندِ، اَجَلِ تہ اَدَهَ ٿِئي.

٢٠

عاشِقَ مَعشوقَنِ جي وَٽِي ويهُہ ڳَري
جِمَ وِرچي چَڏِيين سَندِي دوستَ دَري
ڏِيندَءِ ٻُڪِي باجَهہ جِي وِيندَءِ ٿَپَ ٺَري
ساجَن توءِ سَرِي، اَسان سَرِي نہ اُنِ رِي.

٢١

عاشِقَ معشوقَنِ جو وَٽِي ويهجُ سيرُ
اچِي پُڇَندَئي پاڙِهين، پِرَتان يَرِي پيرُ
پَلان سَندو پيرُ، رَهبَرُ ٿِيندَءِ راهَہ ۾.

٢٢

عاشِقَ معشوقَنِ جو، وَٽِي ويهجُ دَرُ
پِرين پُڇَندءِ پاڙِهين، لَهندَءِ سارَ سُبَرُ
اُنِي جو اَثَرُ، رَهبَرُ ٿِيندَءِ راهَہ ۾.

٢٣

عاشِقَ مَعشوقَنِ جو وَٽِي ويهُہ ڏُڪانُ
پَئِجَ پيشَ پرينَ جي پُنِيءَ وِجهِي 'پاڻُ'
تہ تون ٿَنِي ساڻُ، سدا هوئِين سُرخُرُو.

٢٤

عاشِقَ مَعشوقَنِ جو، وَٽِي ويهجُ گهَٽُ
جِمَ وِرچي چَڏِيين مَحَبتَ سَندو مَٽُ
ڪَري سِرَ جو سَٽُ، پِيجُ ڪي پِيالِيُون.

٢٥

عاشِقَ مَعشوقَنِ جو وَٽِي ويهجُ رَندُ
پِيارِيندَءِ پاڙِهين مَيخاني جو مَنڊُ
سِرَ اُنِ جو سَڦرو سُپِڪُ آهي سَنڊُ
مَتان ڪَڍِين ڪَنڊُ، اوڏو ٿِي اُنِ ڪي.

١٧. رَڳُ (جمع. رَڳَ)= ڪُند ذهن، ڪند فهم، جنهن تي ڪوبہ اثر نہ ٿئي، سگهو پر صفا بي اثرو ۽ بي حس، طاقتور پر بي مروت ۽ بي لڄڻ. راند= ڪيڏ، بازي، ڪيڏ جي مجال، عشق جي آزمايش واري ميدان ۾ بيهڻ جي جرات ۽ طاقت. رڳن ڪانهي راند= بي حس ۽ بي اثرن لاءِ ڪيڏڻ جي مجال ڪانهي، بازي لڳائڻ جي پيٽي ڪانهي. مهاند= مهند، آڏو، سامهون. ليلائي= ليلائيندي، زاريون نيزاريون ڪندي، منٿون ڪندي. ١٨. سگهن= مغرورن کي، بي غم ٿلهن متارن کي. ١٩. ڳيرو (ڳِپ+ رو)= ڳيدار منهن وارا، نئين بالغ وهيءَ وارا، ڪچي جواني وارا. جو= جيڪو. هيڪاند= هڪ- جائي ميلاپ، گڏ هئڻ واري حالت، يڪ وجودي، هئڻ ۽ حياتي. نيزي پاند= نيزي جي چهنب تي، ڀالي ۾ ٽنگيل. اَدَه ٿئي= ادا ٿئي، سِر جو حق ادا ٿئي. ٢٠. ڳري= ڳلي، گهٽي معشوق جي. ورچي= ٿڪجي، بيزار ٿي. دري= ننڍڙو خاص در (محبوب جي اچ وڃ جو)، لنگهہ. ٻُڪي= داڻا، ورچ، پڙي (دوا جي). ٿپ= ڏڪ، زخم. سري= گهرج پوري ٿي، هر طرح جي آساني رهي ۽ ڪابہ محتاجي نہ رهي. ٢١. سيرُ= واٽ، گس. پيرُ پري= قدم کڻي، هلي اچي ڪري. 'پلان'= ('پلو' جو جمع) پلن (خاص محاورو اتر- اُپرنديين ٿر جو). پيرُ= صورت، تصور. رهبر= سونهون. راه ۾= منزل واري پنڌ ۾. سلوڪ ۽ طريقت ۾. ٢٢. وٽي ويهجُ دَرُ= دروازو جهلي ويهي رهجِ، فقط سندس ئي سهارو وٺج. لهندءِ سار= سنڀار لهندءِ، پوئواري ڪندءِ، پرگهور ڪندءِ. سُبَرُ= وڏي ست صبر وارو، وڏ ڳردو، مٿيادار. اثر= قرب ۽ توجهہ جو نتيجو، سار سنڀار جو تاثير. ٢٣. ڏُڪانُ (ع. دُڪانُ= ويهڻ جي جاءِ) جتي واڍو، لوهار، سونارو وغيره ڪاريگر روزانو ويهي ڪم ڪري، روزانو ويهڻ وارو ماڳ مرڪز (جتي محبوب هميشه اچي ويهي ٿو). پُني وجهي= پوئتي اُڇلائي، پري ڦٽو ڪري. پاڻ= پاڻپڻو، 'آءٌ' ۽ 'آپي' وارو خيال (تہ 'آءٌ' بہ ڪا شيءِ آهيان). سرخرو= مانائتو، پيارو ۽ اعتبار وارو، پسند ۽ مقبول. ٢٤. گهٽ= لنگهڻ واري جاءِ، لنگهہ. چڏيين= تون ڇڏين. سر جو سَٽُ= سِر جو سَوِدو. ٢٥. رند= پيچرو، گس، واٽ. ميخاني جو منڊ= محبت جي ميخاني وارو شراب، محبت جي نشي واري سُرڪي. سرو= شراب. سڦرو= سٺو. سُپِڪ= پيڻ ۾ ساڪرو يا تلخي وارو، يعني لذيذ. سنڊ= پورو سنڌيل، ڍڪي رکيل ۽ پچايل. متان ڪڍين ڪنڊ= متان هٽي پري ٿين، متان سر بچائڻ جو سانگو ڪرين.

۲٦

پَتنگُ چائين پاڻَ کي، پَسِي مَچُ مَ موٽُ
سَهائيءَ سُپيرِينِ جي کِهڙُ تہ تِيين گهوٽُ
اجان تون اروٽُ، کُوري خَبَرَ نہ لهين!

۲۷

پَتنگُ چائين پاڻَ کي، تہ جيري پَؤ جاٽِي
تان تان تاٽِج تاءَ ڏي، جان آڳِ نہ اُجهاٽِي
وِسهُ وِهاٽِي، اَنُ نہ ڏِجي عامَ کي.

۲۸

پَتنگُ چائين پاڻَ کي، تہ اَچِي آڳِ اُجهاءِ
پَچَڻَ گهَڻا پَچائِيا، تون پَچَڻَ کي پَچاءِ
واقِفُ تِي وِساءِ، اَنُ نہ ڏِجي عامَ کي.

۲۹

پُڇُ پَتنگن کي، سَنديُون کامَڻَ خَبَرُون
اَٽِيو وِجهن آڳِ ۾، جِيءُ پنهنجا جي
جيري جَنِي جي، لَڳا نيزا نِيهَ جا.

۳۰

پِري پَتنگَ آئِيا، سُري سَهائي جَهلَ
کَندا کانہ اُچَلَ، مَتو ڏِيندا مَچَ کي.

۳۱

پُري پَتنگَ آئِيا، سُرِي سَهائي وَٽِ
کَندا کانہ گهَٽِ، مَتو ڏِيندا مَچَ کي.

۳۲

پُري پَتنگ آئِيا، سُرِي سَهائي ساءِ
کَندا ٻي نہ کاءِ، مَتو ڏِيندا مَچَ کي.

۳۳

پَتنگَ، رَءِ رَچنگَ، آڳِ پَسِي آئِيا
اُهي عبدُاللطِيفُ چَئي، کُوري کپايا
جيلاهَ لُٽُون لايا، مَرَنِ موٽَنِ کِينڪِي.

۳٤

چَڙهِئو چِڪاسِنِ چاهِ، آڳِ ٻَرندي آئِيا
وِهُسَنِ واڙِيءَ ڦُلَ جئَن مَحَبَتِي مَچَ لاءِ
کامَندَنِ کَٽِئو، اُجهاٽَنِ اُونداهِ
جَنِ اَندَرَ ٻَري باهِ، اِيءَ سُڌِ سَيَکا اُنِ کي.

۲٦. پتنگ (جمع) پتنگ= کنين وارا جيت (جيڪي باوجود گرمي جي، شمع يا بتي جي شعاع تي اُڏامي اچن ۽ اچي باهہ جي شعلي مٿان پاڻ هٽن، ڪِرن جلن ۽ مرن: انهيءَ ڪري عامِ روايتي خيال تہ هو باهہ تي عاشق آهن). پروانا. (اصطلاحي معنيٰ ۾) سچا عاشق جيڪي محبوب مٿان اچي سر گهورين. سهائي= سهائي ۾، شعاع واري دائري ۾، حسن جي تجلي واري گهيري ۾. گهوٽ= سهڻي لباس ۽ سينگار وارو وَنو. اروٽ= 'روٽ' (= پڪل ماني) جو ضد، اڻ پڪل، ڪچو. ڪوري خبر= ڪوري جي خبر، باه جي ساڙڻ ۽ جلائڻ جي سُڌ. ۲۷. جيري پئو= جيري ۾ پئو، ٻرندڙ باهہ ۾ پئو. تاٽج= پاڻ سِڪ مان اڳتي ٽج. تاءَ ڏي= تئو ڏي، سيڪ ڏي (ٻرندڙ باهہ ڏي). وِسهُ= ويسَهُ ڪر، يقين ڪر. وِهاٽي= رات وهامي چڪي (۽ انهيءَ ڪري 'شمع' يا باهہ بہ جاڻ اُجهامي، پر تون باقي رهندين). اَنُ، اَنت= آخر، پڇاڙي. راز. ۲۸. پچڻ= جلڻ، سڙڻ، پچائيا= جلائيا، جلائي ختم ڪري ڇڏيا. واقف ٿي= ڄاڻو ٿي، راز جو ڄاڻندڙ ٿي. ۲۹. جيري جني جي= جن جي جيري کي، جگر کي. نيزا نيه جا= عشق جا ڀالا، باهہ جا اُلا (جيڪي ڄڻ بره جا ڀالا آهن). ۳۰. سهائي جهل= روشنيءَ جي آدار تي، روشني وٽ، شمع جي شعاع وٽ ويجهو. کندُ اُچل= کند جي اُچل، سر جي قرباني. مٿو ڏيندا (اصطلاح: مٿو ڏيڻ)= يقيني طور پنهنجا مٿا گهوري ڏيندا، بار پنهنجي مٿي کندا، منهن ڏيندا. ۳۱. کندا کانہ گهٽ= محبت ۾ قرباني ڏيڻ ۾ ڪابہ ڪوتاهي ڪانہ ڪندا. ۳۲. ساءَ= وڻندڙ خاصيت (لذت، محبت واري ميٺاج جي) کندا ٻي نہ کاءِ= ٻي ڪابہ ڳالهہ ڪانہ ڪندا، محبت ۾ سر قربان ڪرڻ واري ارادي تي قائم رهندا. ۳۳. رَءِ= سڄو سربستو، بنا نقص جي. رچنگ ('پتنگ' سان موزونيت جي لحاظ سان آندل)= رچيل، رچندڙ (عشق ۽ محبت ۾). ۳٤. چڪاسن، چڪاسين= چڪاس ڪن، چتائين، جانچين، چڱيءَ طرح نهارين. چاهہ= آڳ. وِهسن= خوشيءَ وچان ٽڙن ۽ ٻهڪن. واڙي= ولين ۽ ڀاڄين پوکيل خاص زمين جو ٽڪر (جيڪو اڪ کوه يا چشمي جي پاٽي تي اڪثر چيٽ ۾ پوکبو هو ۽ ڄڻ ناياب هو). واڙيءَ ڦل= واڙيءَ جو ٽڙيل سهڻو گل. کامندن= کامڻ وارن، سڙڻ وارن. کٽئو= نفعو حاصل ڪيو. اُجهاٽن اونداه= اُجهامي ويلن لاءِ (روشني يا ڪاميابي ڪانهي) پر اونداهي آهي.

۳۵

اُچي اُجهانيو آڳِ ڪي، پَتنگن سِين پَرواز
ڪامِي خاڪ ٿِيَڻَ جو اُنِي وَٿِ انداز
رَمزَ پَرَوڙِيئون رازُ، چيري جِي چِپيءَ جو.

۳۶

پَتنگن پَهُ ڪري، اُچي اُجهانئِي آڳ
ڪِيئن ڪي قُربَ جِي ڪا جا لَڳِي لاڳِ
مَري پِٺا سَڀ ماڳ، ڪامِي ڪُوري وِچَ ۾.

۳۷

پَتنگن پَهُ ڪِئو، مِڙئا مَتي مَچَ
پَسِي لَهِسَ نہ لِچِئا، سَڙئا مَتي سَچَ
سَندا گِچِين گَچَ، ويچارَن وِجائِيا.

۳۸

اَصُلِ عاشقَن جو، سِرُ نہ سانڍَڻُ ڪَرُ
سَئو سِسِيان ٿِي اَگِرو، سَندو دوسان دَمُ
هِيءُ هَڏو ۽ چَمُ، پِڪَ پِريان جِيءَ نہ پَڙي.

۳۹

اَصُلَ عاشقَ پانهنجيون سِسيُون نہ سانڍِين
لاهيو سِرَ لَطِيفُ چَئِي، ساهَ سَلهاڙِيو ڏِين
ڪُلَهنئُون ڪاٽِين، پُڇَن پوءِ پِريتڙو.

وائي-١

دِلِ ماهي دي نال لوڪو
دل رانجهي دي نال لوڪو
مَئَن رانجهن دي رانجهن مَيڏا
ٻِئو سَڀ ڪُوڙو ٽوڪو
مَحبتَ جي ميدان ۾، سِرُ وَڍِي ڪو ڪو

وائي-٢

عِشق ساجن دا لڳا مَئن نُون مائِي!
بره ڍولڻ دا لڳا مئن نون مائي!
راتِيان دَردَ ڏِينهان دَرماندِي، لوڪان ڪَلَ نہ ڪائِي
مونکي مَرض ماريئو، سيڻن هَٿِ سَگهائِي
دارُون هِنَ دَردَ جو، آهِيين يا اِلاهِي!

داستان پنجون

١

سِڪَڻُ ۽ سُوري، ٻَئِي اڪرِ هيڪَڙي
ويهَڻُ واٽڙِيُن تي، ڪارَڻُ ضرُوري
ٻِنهِينءَ جي پوري، جِيءَ ڏِني ري نہ جُڙي.

۳۵. سين پرواز= پرواز سين، پرواز جي طاقت سان، اُڏام جي زور سان. خاڪ ٿيڻ جو= سڙي رک ٿيڻ جو، بالڪل ختم ٿيڻ جو. انداز= اندازو، تڪ تور. رمز پروڙيئون رازُ= رمز ۽ رازُ پروڙيئون. چيري جي چپيءَ جو= باهہ جي جَرَ يا لاٽ. ۳۶. پهہ ڪري= گڏجي پڪو ارادو ڪري. ڪينئان (واحد: ڪِينئون)= سُرندڙ جيت يعني پتنگ (جيڪو ڪنين نڪرڻ کان اڳ ڪينئون هوندو آهي). لاڳ= لئون، ميٺ، لذت، چس. ڪا جا لڳي لاڳ= ڪا جا لاڳ لڳي، اهڙي ڪا عجب لئون لڳي. ۳۷. پتنگن پہ ڪيو= پروانن (جيتن) ارادو ڪيو، سچن عاشقن پڪو ارادو ڪيو. لهس= جر يا ساڙو، باهہ جو سيڪ. نہ لچئا= اصل جاءِ تان ذرو هيڏانهن هوڏانهن نہ چُريا، نہ هٽيا، ذرو بہ پري نہ ٿيا. مَتي سَچ= سچ جي مٿان، سچي عشق واري جذبي خاطر. سندا گچين گچ= گچين سندا گچ، پنهنجين گچين جا وڏا ڳترا ۽ ڳيل، پنهنجين سسين جا ٽڪرا. ۳۸. سر نہ سانڍڻ= سر جو بچاءُ نہ ڪرڻ، محبت ۾ سر کي قربان ڪرڻ کان نہ بچائڻ. ڪر= دستور، شيوو، وڙ. اگرو= بها ۾ وڌيڪ، ملهہ ۾ زياده، وڌيڪ قيمتي. دم= هڪ لمح محبوب جي ديدار جو، ذرو وقت سڄڻ سان محبت جو. پڪ= هڪ ڦُڙي محبت واري شراب جي (جيڪا پرين هٿان ملي، پاڻ ئي باقي جيڪا بچائي ڏين). نہ پڙي= برابر نہ ٿئي، مَٽ نہ ٿئي. ۳۹. لاهيو سر= سِر کي وڍي. سلهاڙڻ= ساڳئي رسي ۾ گڏ ٻڌڻ (جانورن کي). وائي-١. ڪوڙو ٽوڪو= ڪوڙي شيءِ، ڪوڙا ٽوڪَ. وائي-٢. مائي= اي ماءُ! اي امان. بره= عشق. ڍولڻ= پيارو ڍول، پيارو دلبر. درماندي= بنهہ ماندي، بالڪل بي حال. لوڪان= لوڪ کي، ماڻهن کي. سگهائي= صحت، چڱڀلائي، دارون= علاج. يا الاهي= اي الله سائين. د-١.۵. سڪڻ= سڪ چڪ، سوز ۽ درد واري حالت، سچي سڪ. سوري= ڪنهن وڏي ڏوهاري کي اڳ موت جي سزا ڏيندا هئا تہ ان کي سوريءَ تي چاڙهيندا هئا: ۽ هڪ اونهي کڏ يا کوهہ جي مٿان رکيل تختي تي ويهاريندا هئا جنهن جي هيٺان تري ۾ اُڀا ڀالا کتل هوندا هئا: يعني نيزن جي مثل تکين چوٽين سان سيخون کتل هونديون هيون. تختي تي ويٺل مجرم نيٺ ننبر سببان بي حال ٿي هيٺ ڪرندو هو ۽ ڀالن ۾ ٽنگجي ويندو هو. اکر هيڪڙي= هڪڙي اکر وارا، ساڳئي اکر وارا، ٻنهي ۾ ڪو فرق ڪونهي، (سور ۽ سختي جي لحاظ سان) ٻئي ساڳي ڳالهہ. ڪارڻ ضروري= ضروري حيلو، لازمي ڪم (واٽڙين تي ويهڻ يا وَهڻ وارو).

٢

سُوريءَ سَڏُ ٿِئو، ڪا هَلَندِي جيڏِيُون!
وَڃڻُ تَن پِئو، نالو نِيهَ ڳِنهن جي.

٣

اُپِي عاشِقَن کي سُوري سَڏُ ڪَري:
”اَتِي سَڏَ سُرڪَ جِي، تہ ڪُڌُ مَ پيرُ پَري
سِسِي ڏار ڌَري، پُڇجُ پوءِ پِريَتَڙو.“

٤

سُوري تِي سِينگارُ، اَصُلُ عاشِقَن جو
لُڏِئا ڪِينَ لَطِيفُ چئي، نيزي تِئا نِروارُ
ڪُسَڻُ جو قرارُ، اَصُلُ عاشِقَن سِين.

٥

سُوري سِينگاري، اَصُلُ عاشِقَن کي
لُڏِئا ڪِينَ لَطِيفُ چئي، تِئا نيزي نظاري
ڪونئو ڪِناري، آئِئو چاڙهي اُنِ کي.

٦

سُوري مَتي سيڻَ، کِهڙي ليکي سَنرا:
’جو لَئِہِ لَڳا نيڻَ، تہ سُوريان ئي سيجَ تِي.‘

٧

سُوريءَ چڙهڻُ، سيجَ پَسَڻُ، اِيءُ ڪَمُ عاشِقَن
پاهُون ڪِين پَسَن، سائُو هَلَن سامُهان.

٨

سُوريءَ جي سَئو وارَ، ڏِيهاڙِئُون چَنگِ چَڙهين
جِمَ وِرچِي ڇَڏِيين، سِڪَڻُ جِي پَچارَ
پرينِ پَسِين پارَ، نِيهُ جِئائِين نِڱَئو.

٩

سِڪَڻُ سَيوئِي سُورُ، مَحبتَ وڏو مامِرو
’اَنئِي پَهَرَ مَلُورَ، ساعتَ نہ سِکهو جِندَڙو.‘

١٠

سِڪَ نہ آهي سُتري، ڪَڻُ پَرُوڙِي پيرُ
ڪُسَڻَ ڏاران ڪيرُ، ڪَري سَڏَ سِڪَڻَ جِي!

١١

ڪَنهِ چِيئِي تہ پاءِ، پيرُ پريان جي پيرَ ۾
تُون سُڪَنِ جون سَٽُون ڪَرِين، سيڻَن سُورُ سُهاءِ
اَنگهَنِ جِيءُ اڙاءِ، جان نالو ڳِيڙءِ نِيهَ جو.

١٢

سِڪَڻَ اِيءُ نہ حَدَ، جِئَن لِڪِئو لِياڪا پائِيين

---

٢. تن پئو= انهن کي هلڻو پئو. ڳنهن جي= جيڪي نيه جو نالو وٺن ٿيون، دعويٰ ڪن ٿيون. ٣. سُرڪ جي= محبت جي مَئي جي، عشق جي. ڪُڌ مَ= ڪوءِ مَ، سُساءِ نہ، ذرڙي جيترو بہ هٽاءِ نہ. ٤. لُڏئا= هٻڪيا، هٽيا، ڊنا. نيزي= نيزي تي، ڀالي تي، سوري جي سيلھ تي. ٿئا نروار= نڪري پڌرا تي آيا، سنيري اچي سنوان سامهان ٿي بيٺا. ٥. سينگاري= سينگار بڻجي، سونهن ٿئي، سهڻي لڳي، نهي. نيزي نظاري ٿئا= سوري جي نيزن ۽ ڀالن جي نظاري چڙهئا، نيزن تي نروار ٿئا، نيزن ۽ ڀالن جي سامهون ٿيا. ٦. سيڻ= پيارا سڄڻ، سچا قربدار عاشق. کهڙي ليکي= کهڙي حساب سان، کهڙي ريت. سَنرا (واحد ’سنرو‘)= چاق، سهڻي رُوءِ رونق وارا. لَئُ، لَهُ= نيه، عشق، محبت ۾ محويت. لءِ لڳڻ، لَهُ لڳڻ= محبت ۾ گرفتار ٿيڻ، عشق ۽ محبت ۾ لڳڻ (نيٹن جو). سوريان سيج ٿي= سوري مان قري سيج ٿي، سوري بدران سيج ٿي. ٧. سيج پسڻ= سوري کي سيج ڪري ڏسڻ ۽ ماڻڻ. پاهون، پانهون= پوئتي. سائُو= گهَڻ- سَهُو، وڏي صبر وارا، صابرين (جيڪي اُج بک سهن، ڏک جهلين دانهہ نہ ڪن، موت سامهان وڃن ۽ ڪين ڪڇن). وڏي همت وارا. ٨. سَئو وار= سئو ڀيرا. ڏيهاڙئون، ڏيهاڙئون، ڏيهاڙي، ڏيهاڙي= روز، هر روز، روزانو. چنگ= چنگل (ف)، پَنجو سوريءَ جو (سوريءَ جو هيٺيون گهيرو جنهن ۾ اُيا بيٺل ڀالا). چنگ چڙهڻ= سوري جي ڀالن تي ٽنگجڻ، سُرندي وانگر وڃي چڙهڻ، علي الاعلان سوريءَ تي چڙهڻ. پچار= ڀڪي وروڻهہ، لاڳيتي اٺ ٽڻ، مسلسل يادگيري. پارَ= اهڃاڻ، آثار. پرين جو پار= سڄڻن جو ساٽيهہ. محبوب جو ماڳ. نِڱئو= نِڪتو، اسريو، پيدا ٿيو. ٩. مامرو= معاملو. وڏو مامرو= وڏو ڪشالو، وڏي ڳوري ڳالهہ. ملور= ملولُ، غمگين، بيحال، بيمار. ساعت= لحظو، ڪن پلڪ، گهڙي ڪن. جندڙو= جند، من، طبيعت. ١٠. پير ڪڻ= قدم وڌاءِ، اڳتي هل. ڪسڻ= قتل ٿيڻ. ١١. پير پريان جي پير ۾ پاءِ= محبوبن جي جتيءَ ۾ پنهنجو پير وجهہ، محبوبن واري واٽ وٺ جي هام هڻ. سيڻن= سڄڻن، محبوبن. سُور سهاءِ= سور سهائي، (پنهنجي عاشق کي) درد ۽ ايذاءِ ڏيڻ وٺي. انگهن= انگهن تي، سوريءَ جي ڀالن تي. جيءُ اڙاءِ= پنهنجي جند جان کي اٽڪاءِ، پنهنجو پاڻ کي قاساءِ ۽ ٽنگاءِ. نالو ڳيڙءِ نيه جو= عشق جو نالو ورتئي، عاشق ٿيڻ جي هام هنيئي. ١٢. حد= آخري دنگ، انتها. لڪئو لياڪا پائيين= لڪي لڪي اڳڻ تي جهاتيون پائين.

پَئي پِريان جي نہ ٿِيين مَٽي اَگڻَ اَڏا!
اِيءُ پُڻ ڪُوڙِي سَڌَ، ڪِلئو ڪَايو سُمهِين.

١٣

جاڻِي ٻُجهِي جَنِ، توسِين سُورَنِ سَج ڪِي
تُون ڪِئَن سَنديون تَنِ، پَرِ سِين پَچارُون ڪَرِين!

١٤

جيڪي سِڪَڻُ سِکُ، نا تہ پَسُ سِڪَندِيُون
پاسي تَنِي مَ لِڪُ، نِيهُ نہ سُڃاڻَنِ جي.

١٥

جي تون سِڪَڻُ سِکئو، ڪاتِيءَ پَئي مَ ڪَنجهہ
سُپيريان جي سُورَ جو، ماڙُهنِ ڏَجي نہ مَنجهہ
اَندرِ اِيءُ اَهَنجُ، سانديج سُڪائُون ڪَري.

١٦

جان وَڍِيين تان ويهہ، اَڻ- وَڍِيو تان واڻَ ٿِيءُ
هِيءُ تَنِي جو ڏيهہ، ڪاتِي جَنِي هَٿَ ۾.

١٧

پِهرين ڪاتِي پاءِ، پُڇجُ پوءِ پِرِيَتڻُو
ڏُکُ پِريان جو ڏِيلُ ۾، واڄَٽُ جِئَن وَڄاءِ
سِيخُنِ ماهُ پَچاءِ، جان نالو ڳيڙُءِ نِيہَ جو.

١٨

ڪاتِي ڪونهي ڏوهُ ڳُنُ وِڍِيندَڙُ هَٿَ ۾
پَسئو پَرِ عَجيبَ جِي، لِڇئو وَڃي لوهُ
عاشِقَنِ اَندوهُ، سَدا مَعشوقَنِ جو.

١٩

ڪاتِي تِڪيائِي مَ ٿِيي، مَرُ مُنيائِي هوءِ
مان وِرمَنِ توءِ، مُون پِريان جا هَٿڙا.

٢٠

تو جَنِي جِي تاتَ، تَنِ پُڻ آهي تُنهنجِي
"فَاذڪُرُونِي اَذڪُرڪُمَ" اِيءُ پَرُوڙِج باتِ
هَٿِ ڪاتِي ڳُڙُ واتِ، پُڇَڻُ پَرِ پِرِينِ جِي.

٢١

ڪاتِي جَنِ ڳِري، مان لَڻُ لَڳو تَنِ سِين
مَحبَتَ جي ميدان ۾ وَڃان پيرَ پَري
اَڏِيءَ سِرُ ڌَري، مان ڪُهَنِمِ سُپرين.

مٽي= صحن مٽي، سڄڻ جي اگڻ تي. اڏ ٿيڻ= ہ ٽڪر ٿيڻ، ٽڪرا ٽڪرا ٿيڻ، بي انتها محبت ۾ بيحال ٿي لڇڻ. ڪوڙي سَڌَ= ڪوڙي خواهش، اجائي تمنا. ڪلئو ڪايو سمهين= بنا ڪنهن ڳڻتي ۽ فڪر جي، وڏي خوشي مان مانيون ٽڪيون ڪائي آرام سان ننبون پيو ڪرين. ١٣. ڄاڻي ٻجهي= سوچي سمجهي. جن= محبوبن. سج ڪِي= سَڃيا، سامهون ڪيا، موڪليا. پَرَسين= ڌارين سين، غيرن سين، ٻين سين، پچارون ڪرين= ڳالهيون ڪرين، شڪايتون ڪرين. ١٤. جيڪي= يا تہ. تني= تن جي پاسي، تن وٽ. لِڪُ= گوشو ڪري ويهہ، اوٽ جهلي ويهہ. نيه نہ سڃاڻن جي= جيڪي عشق کي نہ سڃاڻن، جن وٽ محبت جو قدر ئي ڪونهي. ١٥. ڪاتي پئي= ڪاتي پوندي، ڪاتي سان وڍجڻ واري وقت. مَ ڪنجهہ= ايذاء جي سببان دٻيل آواز ۾ دانهون نہ ڪر. ماڙهن= ماڻهن کي. ڏجي نہ منجهہ= منجهہ نہ ڏجي، راز جي خبر نہ ڏجي. اي اهنج= اهو درد، اهو سڄڻن جو ڏنل سور. سُڪائون (واحد 'سڪا')= ميجتائون، باسون ('ميجتا' يا 'باس' ہ دل ۾ ڪبي آهي تہ جيڪڏهن هيئن ٿيو تہ هيءُ خيرات ڪندس). ١٦. وڍِيين= تون وڍيو آهين، محبت جو گهايل آهين. اڻ- وڍيو= جي اڻ- وڍيو، جيڪڏهن تون اڃان (محبت ۾) وڍيل نہ آهين، عشق جي آزمائش ۾ راس نہ آهين. واڻ ٿِي= يڪدم واڻ وٽ، يڪدم هتان روانو ٿي. ڏيهہ= ملڪ، ماڳ. ١٧. پريان جو ڏک= پرين جو درد، فراق ۾ محبوب جي سک ۽ وصال وارو درد. ڏيل= جسم، بت، جند. واڄٽ جئن= وڏي واڄي وانگر، گهنڊ وانگر. وڄاءِ= ٻُراءِ. ماهہ= ماس (پنهنجي جسم جو). ڳيڙُءِ= ڳيڙوءِ (ڳنهڻ مان)= ورتوءِ. ١٨. پر= ريت، حالت، نمونو، رسم. عظيم جي= سڀ کان وڏي جي، ۽ سدا وڏي جي (تلميح طور 'الله تعاليٰ جي'). لڇئو وڃي= لِڇيو وڃي. لوهہ= ڪاتي. اندوهہ= اوسيئڙو، فڪر، غم. ١٩. تڪيائي= تکي ٿي. منيائي= مُڏيائي، مُڏي ٿي. مانُ= تہ مَنَ. وِرمن= ويرمَ ڪن، ترسن، دير ڪن. توءِ= تہ ڪر، تہ پل، تہ هوند. ٢٠. تات= هر وقت يادگيري، هر ويلي طلب. فاذڪُرُونِي اَذڪُرڪُمَ' (قرآن شريف جي آيت: سوره بقره، آيت نمبر ١٥٢)= (الله تعاليٰ طرفان ارشاد تہ) "پوءِ اوهين مونکي ياد ڪريو تہ آءٌ اوهان کي ياد ڪريان." اي بات= اها ڳالهہ. ڳڙ واتِ= وات ۾ ڳڙ= زبان ۾ مِٺاڃ، مٺو ڳالهائڻ. ٢١. جن ڳِري= جن ساڻ سدائين، جن وٽ هميشہ موجود. مان= منهنجو. لَڻُ= عشق، نيهہ. اَڏي= اَڏيءَ تي. مانُ= شال.

۲۲

اَڳيان اَڏين وَٽِ، پوين سِرَ سَنباهيا
ڪاتِ تہ پوءِ قبُولَ ۾، مَچُڻِ پانيين گهَٽِ
مَتا مَهاپِن جا، پِئا نہ پَسِين پَٽِ
ڪَلاڙڪي هَٽِ، ڪُسَڻَ جو ڪوپُ وَهي.

۲۳

مَتي وَٽِ مڙن، تہ سَيَڪَهين سَڌَ ٿيي
سِرَ ڏِني سَٽُ جُڙي، تہ عاشِقَ اِيئَن اَچَن
لِڏا تي لَيَن، مُلِ مَهانگا سُپِرين.

۲٤

ناٽِي ناهِ ڪَڪُوهُ ڪِين مُلِ مَهانگو مَنڌُ
سَنباهيج، سَيدُ چَئي، ڪاٽڻَ ڪارَڻِ ڪَنڌُ
هِيءُ ٿَئِي جو هَنڌُ، مَٽَن پاسِ مَرَڻِ جي.

۲٥

مُلِ مَهانگو قَطرو، سِڪَڻُ سَعادَتَ
اَسان عِبادَتَ، نَظَرُ نازُ پِرينِ جو.

وائي

سُپيريان جي سُونہ ڇي، ڳالهِ ڪِيئَن نہ وَڃي!
وَڃي دَرِ دوستن جي، سُوريءَ سِرُ سَرهڃي
عاشِقَ انگهن چڙهئا، پِئو سَيُڪو پَڃي
پُڇجُ پوءِ پرِيَتَّٽُو، پهرين سِرُ سَنڃي
عاقِلَ ٿِي اوجُهون ٿِئا، پورو توءِ نہ پَڃي.

---

۲۲. اڳيان= اڳ وارا، جيڪي اڳي وڏي چڪا آهن. اڏي= ڪاٺ جو وڏو مضبوط ٽڪر جنهن تي گوشت يا مڇي وڍجي. ڪاتِ= متو وڍ. پوءِ قبول ۾= (محبوب جي) قبوليت ۾ داخل ٿئي. مچڻ= متان. پانيين= پائئين، سمجهين. مَهايِن(هٺ جمع جي معنيٰ ۾)= سرويچ عاشقن جا، وڏن سر گهور عاشقن جا. پَٽَ= پٽ تي، زمين تي (اڏي جي پرسان). ڪلاڙ، ڪلال= (الف) (سنڌي اصطلاح) ڪُنل جانورن جون ڪلون رگيندڙ، ڪنلن جي ڪلن جو واپاري جنهن جي ڌنڌي جو مدار ڪوس تي هجي. (ب) شراب چڪائيندڙ، سنڌيندڙ، رکندڙ، ونڊيندڙ. ڪوپ= مسلسل وڍ وَڍان. سڄو وقت وڍڻ ٽڪڻ، ڪپڻ ۽ ڪاٽڻ. ۲۳. سڌ ٿيي= سڪ ٿئي، تمنا ٿئي، خواهش ٿئي. سٽ جڙي= سودو ٺهي وڃي. ايئن اچن= ائين ئي بنا هٻڪ جي هيڪاندا سارا هليا اچن، ڪئين عاشق (سر ڏيڻ لاءِ) اچي ڳڏ ٿين. لِڏا= لکيا، ازل جي لکئي مطابق، ڀاڳ سان. مُل مهانگا= اهڙي وڏي قيمت وارا جو خريد ڪري ئي نہ سگهجن. ۲٤. ناٽي ناه= ناٽي تي ملڻ وارو ناهي. ڪڪوه= رنگين شراب. ڪِين ملھ مهانگو= ملھ (واري حد) کان اجان گهڻو وڌيڪ مهانگو آهي. مَنڌُ= شراب (عشق جو)، سَرو. مٽن پاس= شراب جي وڏن ماٽن وٽ. ۲٥. مل مهانگو= ڪنهن بہ قيمت کان وڌيڪ مهانگو، جيڪو ملھ وٺي نہ سگهجي. قطرو= هڪ ڦُڙو (عشق جي شراب جو). نظرُ= نظر ڪرڻ (شفقت واري)، نهارڻ (ٻاجھ وارو)، ديدار. ناز پرين جو= محبوب جو سهڻو ناز انداز. وائي: ڪئن نہ وڃي= ڇو نہ غوغاء ڪري، ڪيئن نہ هُلي. سرهڃي= سِر کي سوريءَ سامهون ڪجي، سوريءَ تي اچلائڻ لاءِ تيار ڪجي. انگهن= سوري جي انگهن تي، ڀالن تي. سنڃي= سڃي. سر سَڃي= سر کي سوريءَ لاءِ تيار ڪري، قربانيءَ لاءِ محبوب آڏو پيش ڪري. اوجهون ٿئا= رُليل ڀُليل ٿيا، رُلي ڀُلي ويا، مُنجهي ويا. پورو= [اصل پڙهڻي= "پورو ڪوهُ نہ لڃي." شروع کان ئي هي ڪاتب جي غلطي آهي: صحيح پڙهڻي: "پورو توءِ نہ پَڃي."] (سنڌي اصطلاح: پورو پڃڻ= ڳجھ ظاهر ٿيڻ، راز پڌرو ٿيڻ) پورو= ڳجھ، ڳُوڙهو. توءِ= تہ بہ. نہ پڃي= ظاهر نہ ٿئي، نہ کلي.

سُر يمن

سُر ڪلياڻ ۽ سر يمن ۾، شاهه صاحب ڪن ٻين ڪردارن جي زباني بدران ڄڻ پاڻ پنهنجي زباني پنهنجي 'حال' جو اظهار ڪيو آهي. 'سر يمن' گهڻي ڀاڱي 'سر ڪلياڻ' ۾ سمايل فڪر ۽ فهم جي تصديق ۽ ان جو وڌيڪ تفسير آهي. سر ڪلياڻ ۾ عشق جي آزمايشن، محبوب طرفان سختين، ۽ عاشق لاءِ سوز ۽ فراق جي صدمن بابت جيڪي اهڃاڻ ڏنل آهن تن جو سر يمن ۾ وڌيڪ تفصيل آهي. سر يمن جي پهرئين ۽ ٻئي داستان جو مکيه موضوع 'درد' آهي جيڪو انسان جي وجود ۽ نُمود جي هڪ بنيادي حقيقت آهي. انسان جي درد واري ڪيفيت ازلي آهي، ڇاڪاڻ جو سندس روح فراق واري حالت ۾ آهي. مڪمل طور صحتمند ٿيڻ ۽ اعليٰ مقام تي پهچڻ لاءِ اول اهو ضروري آهي تہ درد ۽ سور جو احساس پيدا ٿئي. داستان ٽئين ۾، عشق ۾ آزمايش ۽ محبوب جي عاشق تي سختي جو ذڪر آهي، جنهن جي ابتدا سر ڪلياڻ ۾ ٿيل آهي: عاشق ڪي نہ رڳو اها سختي صبر سان سهڻي آهي، پر ڪيس پاڻ ۾ بي انتها محبت واري اها نفسياتي ڪيفيت پيدا ڪرڻي آهي جو هو سور سختي ڪي فرحت ۽ راحت سمجهي. داستان چوٿين ۾ سوز ۽ فراق واري سختي جو وڌيڪ تفسير آهي. ان محبت واري مَچ جو ذڪر آهي جنهن ۾ سچا عاشق (پتنگ) پنهنجو پاڻ اڇي سٽين ٿا. ان محبت جي مچ ڪي آڳرين ۽ لوهارن جو ڪورو ڪري ڄاڻايل آهي. جنهن ۾ عاشق ڪي جلڻو ۽ پچڻو آهي تہ جيئن سندس ڪٽ لهي صاف ٿئي ۽ هو محبوب سان ملڻ جهڙو ٿئي. داستان پنجين ۾ علم جي بنيادي توڙي آخري مقصد جي وضاحت ٿيل آهي. اهڙي تعليم ۽ تربيت جي ترغيب ڏنل آهي جنهن مان انسان علم جي روشني ۾، ڪل ڪائنات جي خالق ۾ پنهنجو يقين پختو ڪري. داستان ڇهين ۾ محبت جي ميخاني ۾ ميخواري ۽ مخموري جا اهڃاڻ ڏنل آهن. شاهه صاحب جي فڪر مطابق 'نينهن جي نشي' جا خاص الخاص رخ ٻہ آهن: هڪ محبوب طرفان ڏاڍائي ۽ سختي واري آزمايش ۾ صبر ۽ ان سان گڏ سوز ۽ فراق ۾ درد جي لذت، ٻيو محبوب طرفان ٻاجهہ ۽ مهر ۾ راحت. جيڪڏهن عاشق ڪي محبوب هٿان پيالو پيڻ ۽ سڪ جي سرڪي جي لذت وڻئي آهي تہ ان جي عيوض ۾ ڪيس سر ڏيڻو پوندو.

داستان پهريون

١

حَبِيبُ تُون، طَبِيبُ تُون، تُون دَردَ جي دَوا:
جانَبَ مُنهنجي جيءَ ۾، آزارَ جا اَنوا
صاحِبَ! ڏِئين شِفا، مِيان! مَرِيضَن ڪي.

٢

حَبِيبُ تون، طَبِيبُ تون، تون دَردَ جو دارُوُن
دَوا مُنهنجي دِل ڪي، تُنهنجيون تَوارون
ڪَريان تي ڪارُوُن، جئَن ٻُڪي ٻئنتُون نہ ٿِئي.

٣

حَبِيبُ تُون، طَبِيبُ تون، تون- هين دَرِنَن دَربُ
تون ڏِيين، تون لاهيين، تون- هين هادِي رَبُ
آهِہِ ڏِيين، تون لاهِيين، ڏاتَر! ڪي ڏُکندَن.

٤

حَبِيب تون، طَبِيبُ تُون، تون دارُوُن ڪي دَردَنِ
تون ڏِيين، تون لاهِيين، ڏاتَرَ! ڪي ڏُکندَنِ
ٿَڏِ ڦَڪِيُون فرقُ ڪَن، جَڏِ اَمُرُ ڪَرِين اُنِ ڪي.

٥

جان ڪي ڪرِي طَبيبُ، دارُون هڻَ دَردَ جا
هَٿِئو سي حَبِيبُ، اَکوڙِئو اَڏَ ڪَري.

٦

پاٻوهي هيڪارَ، مون ڪي پُڇِئو سَڄِڻين

د ١-. حبيب= پيارو پرين. جانب= اي پيارا جاني، اي محبوب. انوا= [انواع (عربي. نوعُ، جمع انواع)=] قسم، نمونا. نُوع جمع انوا= طبعي حالتون. ٢. دارون= دوا، ٻُڪي. توارون (واحد. توار)= ذڪر جا آلاپ، آلاپ وارا سڏ. تي= انهيءَ ڪري، انهيءَ سببان. ڪارون= حيلي لاءِ دانهون، مهر ۽ مدد لاءِ سڏ ۽ التجائون. ٻُڪي= دوا. ٣. دِرنَن= جيڪي بيماريءَ ۾ هيٺا ٿي دِرهي پيا. دِرب، دِرپ= دوا، ٻڪي آهر= مونکي آهي. وارئو= ورائي، وري آڻي. ويڄ= طبيب. ٤. ڏاتَر= اي ڏاتارَ. ڪي ڏکندن= ڏکندن ڪي، دردن سورن ڪي. ڦَڪيون= ڦڪيون، دوائون. جڏ امر ڪرين= اي مالڪ، جڏهن تون حڪم ڪرين. ٥. دارون= دِرپ، دوائون، علاج (هت معنيٰ) دردن، زخمن ۽ گهاون جون لپريون پٽيون. هٿئو= پنهنجو هٿ هٽيو، فوراً ڇڪيو، جهليو. ٦. پاٻوهي= پاٻوه مان. سڄڻين ('جمع' جو صيغو احترام طور)= وڏي شان واري سڄڻ سائين.

”اَلستُ بِربِڪُم“، چِياڻون جَنهِ وارَ
سَندِي سورَ ڪِنارَ، تَنَّ تَڏهانڪُون نه لَهي.

٧

پابوهِيو پُڇَن، ڪِتِي هَٺَ حَبِيبَ جو
نيزي هينان نِيهَ جِي، پاسي پاڻُ نه ڪَنِ
عاشِقَ اجَلَ سامُهَان، اُنچي ڳاٽِ اچَنِ
ڪُسَڻُ قُربُ جَن، مَرَڻُ تَن مُشاهِدو.

٨

ڪوني ڪُهي سُپرين، ڪوني ڪُهَڻَ ساڻُ
نيزي هينان نِيه جي، پاسي ڪَرِ مَ پاڻُ
جُلُ وِجائي جاڻو، عاشِقَ آجَلَ سامُهُون.

٩

ڪونڻَ قُرِيبَنِ جو، عَينُ ٽَڙَڻُ آهِ
اِيءَ اُلٽِي ڳالِهڙِي، سکُ وَرَندي ساهِ
آسَرَ هَڏِ مَ لاهِ، چِنڻ ڳَنڍَڻُ اُن جو.

١٠

ڪُهي تان ڪَرَ- گَهُرا، ڪَرَ لَهَن تانِ ڪُهَنِ
سوئي مُون مُهَن، سيئي راحَتَ رُوحَ جِي.

١١

ڪُهي سو ڪَرَ لَهي، ڪوني سو ڪُهي
سوئي مُون مُهي، سوئِي راحَتَ رُوحَ جي.

١٢

ڪُهي سو ڪَرَ لَهي، ڪوني سو قُرِيبُ
اِها عادَتَ سِکئو هَرِ زَمانِ حَبِيبُ
تِڇي سو طَبِيبُ، سوئِي راحَتَ رُوح جِي.

١٣

رَهِي اَچِجِي راتڙِي، تَنِ وادِوڙِين وَٽاءِ
جَنِ کي سُور سَرِير ۾، گَهَٽَ مَنجهارا گهاءِ
لِڪائي لوڪاءِ، پاڻِهين ٻَڌنِ پَٽِيُون.

١٤

سِرَ جُدا، ڏُڙَ ڏارَ، دوڳَ جَنِي جا دِيڳِ ۾
سي مَرُڪَنِ پَچارَ، هَڪيا جَنِ جي هَٺَ ۾.

١٥

ديڳيين دوڳَ ڪَڙهنِ، جِتِ ڪَٺِهيءَ ڪَٽِڪو نه لَهي
تِتِي طَبِيبَنِ، چاڪَ چِڪَندا چَڏِئا.

١٦

اَجُ پُڻِ دانهو دانه، وادِوڙڪِيءَ مَنهِن
وِيجَ وَرائي بانهَ، چوري چاڪَ نِهارِئا.

اَلست بِربِڪُم“ (رب جو روحن کان سوال)= ڇا آءٌ اوهان جو رب (مالک ۽ پالڻهار) ناهيان؟ رُوحن جو جواب ”قالوا بلىٰ“، ’چيائون هائو‘ (قرآن حڪيم: سوره ٧، آيت ١٧٢) چيائون (جمع جو صيغو ادبُ ۽ احترام طور)= وڏي شان واري سائين چيو. جنه وار= جنهن ويل. سور ڪنار= ڦٽ جي چوڌاري سوڄ ۽ سور واري وَٽ جنهن ۾ سخت سور جو احساس ٿئي، ڦٽ يا زخم جي چوڌاري سور واري ڳاڙهي ڪنار. ٧. پابوهيو= خوشي ۽ پيار مان. پڇن= عاشق ٿا پڇن. هٺ= حبيب جو هٺ جنهن سان نيزو ٿو هڻي. نيزي هينان نيه جي= نيه جي نيزي هينان. اجل= موت. اُنچي ڳاٽ= اوچي ڳاٽ سان، وڏي ڪر سان. قرب= محبوب سان ويجهائي. ڪسڻ قرب جن= جن لاءِ ڪسڻ ’قرب‘ برابر آهي. مشاهدو= ديدار محبوب جو. مرڻ تن مشاهدو= تن لاءِ موت محبوب جي ديدار برابر آهي. ٨. ڪوني (پهريون)= سڏي، سڏ ڪري. ڪوني (ٻيو)= سڏي پنهنجو ڪري، گهرائي پنهنجي قرب ۾ آڻي. ڪهڻ ساڻ= ڪهڻ شرط، ڪهندي ئي. ٩. ڳالهڙي= مام، اشارو. سک= پڇ ۽ سمجهه، حقيقت کي پوريءَ طرح سمجهه. آسر= اميد (محبوبن جي مهر ۽ قرب جي). ١٠. ’ڪَر- گهُرا‘= خبر لهندڙ، خبرچار جي گهُر ڪندڙ. ڪر لهن= جيڪڏهن همدردي ڪن ۽ حال پڇن. مون مُهن= مونکي مُهن (مُهڻ= مسائڻ، مُنو ڪرڻ، سخت مجبوري ۾ مبتلا ڪرڻ). ١١. ڪَر لهي= همدردي ڪري حال پڇي. ١٢. تِڇي= وڍي. ١٣. وادِوڙين= محبت جي گهايلن، عشق جي ڦٽيلن. سرير ۾= جسم ۾، جان ۾. گهٽ منجهارا گهاءِ= اونهون اندر ۾ زخم. ١٤. دوڳ= گوشت جا وڏا ٽلها ٽڪر، دُنگ= سي= سچا عاشق. مر= پل ت. ١٥. ڪٺهي= رڌڻ لاءِ ٽامي جي وڏي شاهي ڪَٺِي، ڪٺاهي. ڪَٽڪو= ڪٺاهي ۾ وڏي شاهي ڪفگير لڳڻ سببان واڇي وارو آواز، واڄٽ. چاڪَ (واحد. چاڪُ)= ڇهڪَ، چيرَ، زخمن جا گهاوَ. ١٦. وادِوڙڪي= وادِوڙنِ جي، وڍيلن جي. مَنهين= ننڍڙو مَنهن، وادِوڙڪِي مَنهينءَ= حقيقي محبت ۾، گهايلن جي ديري ۾. چوري= زخمن کي زور ڏيئي، ڦٽن کي سُوٽري صاف ڪري. چاڪ نهارئا= چڪندڙ ڦٽ ۽ زخم (علاج خاطر) جانچي ڏٺا.

١٧

اَڄُ پُڻ ڪَنجهو ڪَنجهہَ، واڍوڙڪِيءَ مَنهِين
جو پُڻِ پِيئَنِ سَنجهہَ، تہ هوءِ پِنيُون هوءِ پَڻيُون.

١٨

ويچارا واڍوڙ، سَدا شاڪِرَ سُورَ تي
تاڻِنِ مَتي توڙ، اوري ڪَنِ نہ آسَرو.

١٩

سَدا آهي سُورَ جي واڍوڙِنَ وائِي
جيڪا اُٿِن مَنَ ۾ سلَنِ نہ سائِي
اوڙڪِ اُهائِي، ڳولِئو ڏِسن ڳالهڙِي.

٢٠

سَگهَنِ سُدِ نہ سُورَ جِي، تہ گهايَلِ ڪيئَن گهارِين
پِئَلَ پاسَو پَٽَ تان، وَڍِيلَ نہ وارِين
پَرِ ۾ پَچِي پرينءَ ڪي، هَئي هَنجهُون هارِين
سَجَڻُ جي سارِين، سي نہ رُونِ نہ چُونِ ڪِين.

٢١

سَگهن سُدَ نہ سُورَ جِي، تا رُڙِڪَنِ رَنجُورِي
پِئا آهن پَٽَ ۾، مَتِنِ مامُورِي
لَڳِين لُئُونَ لَطيف چئي، سَدا جي سُورِي
پِرتِ جَن پُورِي، تن رويو وِهامي رائڙِي.

٢٢

سَدا آهي سُورَ جِي، رَنجورِنِ رُڙِڪَ
ڪَنهِ جَنهِ ڏُکَ ڏسائِيا، لَتِين ڪِينَ جهُٽِڪَ
اِنَ پَلارِيءَ پُٽِڪَ، هيڪَرَ حُضُورِي ڪِئا.

٢٣

آيَلِ! آن نہ وِسَهان، هَنجُهون جي هارِين
آڻُو آبُ اکِين ۾، ڏيهہَ ڪي ڏيڪارِين
سَجَڻُ جي سارِين، سي نہ رُونِ نہ چُونِ ڪِين.

٢٤

اَگهي اگهائِي، رَنجُ پِريان ڪي رَسئِو
چَڳيمِ چَڱائِي، سورانگهي سُورِيءَ تان.

٢٥

هُو جي مَنجها هيجَ، وَهَمَ پِريان جي وَڍِئا
ٻُڪي ڏيئي تن ڪي، ڪوهُ ڪَرِيندا ويجَ
نَڪا پِڄَ نہ پيچ، پَسَڻ ڏاران پِرينءَ جي.

٢٦

وِڍي جَن وَڍِياس، وَرِي ويجَ ئِي سي ٿِئا
پِرتِ ٻَڌائون پَٽيُون، رُوح ڪَئائُون راسِ
هِنيَڙا ٿِنِي پاسِ، گهارِ تہ گهايَلُ نہ ٿِيين.

٢٧

ويڄَنِ وينِي ئِي، دوستُ پيهي دَرِ آئيو
صِحَتَ جِي سَرِيرَ ۾ ڪَلَ ڪَڙِيين پيئِي
پِيڙَ پَري ويئِي، اَچَڻَ ساڻُ عجِيبَ جي.

---

١٧. ڪنجهو ڪنجهہ= ڪنجهہ ۽ ڪنجهہ، سور واري چنگهو چنگهہ. سنجهہ= سج لٿي جي مهل. هوءِ پنيون= اهي ساڳيون (ڦٽن جي مٿان رکڻ واريون) لُيريون. هوءِ پٽيون= اهي ساڳيون (ڦٽن جي مٿان ٻڌڻ واريون ڪپڙي جون) پٽيون. ١٨. تاڻن= تاڻين= ڪاهين، ڇڪين، هلن. مٿي توڙ= بالڪل توڙ تائين. اوري= اورينءَ منزل مقصود کان اوريان. ١٩. وائي= زبان تي ڳالهہ ۽ پچار، ذڪر ۽ يادگيري. من ۾= دل ۾، اندر ۾. سلن نہ= پڌري نہ ڪن. اوڙڪ= آخرڪار، نڌان، انت، جڏهن تڏهن. ڳالهڙي= اها راز واري خاص ڳالهہ. ٢٠. وڍيل= گهايل. پَر ۾= پنهنجيءَ پر ۾، ماٺ ۽ صبر ۾. ٢١. رُڙِڪن= سور ۾ ڪنجهن، آهون ڪن. رنجوري= جن کي درد آهي، درد جا ماريل. مٿن ماموري= مٿن مخموري، مٿن غشي طاري. سدا جي سوري= سدائين سور واري حالت ۾. پوري= پڪي. ٢٢. رنجورن= دردمندن. رُڙِڪَ= رُڙڻ ۽ درد جي دانهن جو هلڪو مسلسل آواز. ڏسائيا= زور سان ڏنگيا، سور جي سخت زوردار سوڻن ساٿا ڪيا. جهُٽڪ= دانهن ۽ جهوري. پُٽڪ= سور سببان رڙڻ ۽ دانهن ڪرڻ وارو هلڪو مگر مسلسل آواز. حضوري ڪئا= حقيقي محبوب جي حاضري ۾ آندا. ٢٣. هنجهہ= اک جي ٽُنرين مان هر وقت سمنڊ پاڻي. ٢٤. اگهي اگهائي= ناچاقي قبول پئي. چڪيم چڱائي= چڱائي حاصل ڪيم. سورانگهي= اورانگهي، مٿان لنگهي. ٢٥. هو جي= اهي عاشق. وهم پريان جي= محبوب جي خيال ۾. پِڄ= بالڪل ٿوري رَب، پنگ. پيچ= ١. (لاڙ ۽ ڪڇ ۾ جتن جي ٻولي) رَب، (حڪيمن وٽ) ڪانجهي. ٢. سُتي جيڪا پياري وڃي، پيڻ جي دوا. ٢٦. وڍياس= مون کي وڍيو. پرت= پرت جون، پيار جون. پرت- پرت جون، پرت سان. هنيڙا= اي هينڙا! اي من! تہ گهايل نہ ٿئين= تہ نہ وڃين. ٢٧. سرير ۾= بدن ۾، بت ۾. ڪل ڪڙيين پيئي- ١. ڪڙين کي خبر پئي: ڦٽن جيڪي ڪڙيون ٻڌيون هيون تن کي خبر پئي. ٢. ڪڙين ذريعي خبر پئي، خود مريض کي زخمن جي پرچڻ ۽ ڪڙين جي پڪي ٿيڻ ذريعي سڌرندڙ صحت جو احساس ٿيو (خبر پئي). پيڙ= پيڙا، سور جي سختي. آزار.

٢٨

كارائِيان قَرِيبُ، وَنِينَ— ٺُون ويجهو گهڻو
دارُون سَڀَ دَردَ كي، طَبعَ جو طبيبُ
ايهي حالِ حَبِيبُ، ساهان اوڏو سُپرِين.

وائي

وِرسِئا ويجَ ويچارا، پُليا ويجَ ويچارا
دل ۾ دردُ پِرين جو
منَ ۾ مَرض پِرين جو
اُٺيو ويجا، مَ وِهو، وَجو ڏِرَيَ گهٽي
اُٺيو ويجا مَ وِهو، گهٽو ڏِرَيَ ٺمارا
ٻُڪِي ڏيندا باجهہَ جي، آيا سُور ڏٽِي
ٻُڪِي ڏيندا ٻاجهہ جي، آيا جِيءَ جِيارا.

داستان ٻيو

١

جان جان ناھِ ضَرورُ، تان تان طبِيبُ ناھِ كو
جُه سو سَرِئو سُورُ، تہ كَرَ ويجُ وَرِ پِئو.

٢

سُورُ جَنِي كي سَرِئو، سَرِي ٺَنِ صحَتَ
مِنِي مُصِيبَتَ، آهي عاشِقَنِ كي.

٣

اُٺياري، اُٺِي وِٺا، مَنجهان مُون آزارَ
حَبيب ٺي هَٽِي وِٺا، پِيڙا جي پَچارَ
طبِيبَن توارَ، هَڏَ نہ وَٽِي هاڻِ مون.

٤

اُورَ ڏُكندو اُو ٺِيي هادي جَنهِ حَبِيبُ
ٺِرُ ٺَفاوَتُ نہ كَري ٺنهِ كي كو طبِيبُ
رَهَنُمَا رَقِيبُ، سائرِ آهي سُپرِين.

٥

سائرِ صِحَتَ سُپرِين، آهي نہ آزارُ
مَجلِسَ ويرَ مِنو ٺِيي، كاٽِيندي ڦهارُ
خَنجَرُ ٺنه خُوبُ هَٽِي، جَنهِ سين ٺئي يارُ
ساجَن مُون ستارُ، سوجهي رَڱون ساھَ جون.

٦

رَڱون ٺِيون رَبابُ، وَجَن ويلَ سَيَكُهين
لُڇَن، كُڇَن نہ ٻِئو جانِبَ ري جَوابُ:
سوئِي سَنڌِيڊُم سُپرِين، كِيَسِ جَنه كَبابُ
سوئِي عَينُ عَذابُ، سوئي راحَتَ رُوحَ جِي.

٧

اَنڌا اُونڌا ويجَ! كَلَ كُجاڙِئا كانئِيين
اسان ڏُكندو ڏِيلَ ۾، ٺُون پِيارِيين پيجَ
سُورِي جَنِي سيڄَ مَرڻُ ٺَن مُشاهِدو.

٨

ٺَنَ طبِيبُ نہ ٺون، سُڌ نہ لَهِين سُورَ جي
ڍَكِ پِنهنجا ڍَرِيڙا، كَڌَ كَٽِي ۾ پُون
كانہ گهُرجي مون، حَياتِي هوٺَنِ ري.

٢٨. كارائيان= كارائي كان، كاراڻ كان، اک جي تاري جي كاراڻ واري گهيري كان. ونين- ٺون= ونين كان، اک جي تاري جي ماٺكين كان. طبع= طبيعت جو، جان ۽ جسم جي سِرشتہ جو. وائي. ورسئا= ڀليا= گمراھ ٿيا. ويچارا= ٺورو جاڻندڙ. ٺمارا= اوهان جا. د.٢-١. سرئو= پلئہ پيو. ور پئو= ور ۾ پئو، ور چڙهيو، منهن پئو. ٣. اُٺياري آزار= سُورَ جاڳائي. هٽي وٺا= لڳائي ويا. پچار= ورونهہ، جهوري. ٤. اور= رواجي كان وڌيک، حد كان زيادہ. رقيب= چوكسي كندڙ، مٿان نظرداري كندڙ، چاري. ٥. مجلس وير= راضي ٿي ملڻ ۽ گڏ ويهڻ وقت. كاٽيندي= وڍڻ وقت، ڏک هٽڻ ۽ گهائڻ وقت. خوب هٽي= ٺاهي هٽي. ستار (عربي)= ڍكيندڙ؛ (سنڌي) وڏو مهربان ۽ ڏاتار. ساھ جون رڳون سوجهڻ= ڦٽكندڙ جانورن جون ساھ واريون رڳون سُوٽي آڏي جهلي هٽيكيون كري وڍي ڇڏڻ (تہ ڦٽكي نہ ۽ آزار كان آجو ٿي ذبح ٿي وڃي). ٦. رباب= هک ساز جو نالو. لُڇن= ڦٽكن (درد ۾ عاشق). جانب ري= محبوب كان سواءِ. جواب= اهو جواب جيكو ايندڙ ٻن سٽن ۾ آهي. سَنڌڻ= سُنڌ ملائڻ، ڦاٽل، ڀڳل، چيريل (عضوي، كپڙي وغيره) كي جوڙڻ. كباب= ڳترا ڳترا، ٽكر ٽكر. ٧. انڌا اوڏا= اي عقل جا انڌا ۽ رٿ جا اونڌا. ڏيل ۾= بت ۾، جان ۾، اندر دل ۾. جني سيڄ= جن كي سيڄ= جن كي سيڄ برابر آهي. مشاهدو= كيل، رؤنشو، تماشو، عجب لقاء. ٨. تن= بت ۽ جسم. تن طبيب= جند جان جو طبيب. ڍک= ٻڌ ۽ سانڌ، كڻ ۽ پُور. كڌ كٽي ۾ پون= زمين ۾ كڌ كٽي (پون). هوتن= وڏي شان وارو محبوب ۽ پيارو پرين.

٩

هارَئا ويجَ! مُياس، سُڌ نہ لَهِين سُور جِي
پِريان کي چُونڍِياس، تہ تَرسُ طَبِيبَنِ ڇَڏِئو.

١٠

کُنيَسِ ڪُويجَنِ، تَنِ طَبِيبَ نہ گَڏِئا
ڏِيئي ڏَنبَ ڏَڏَنِ، پاڻان ڏِيلُ ڏُکوئِيو.

١١

کوماڻا ڪَڙيون ڪَري، چاڪَ اُپَرَئامِ
واري ويجَ ڏِنامِ، ڏَنبَ ڏُکندي سامُهان.

١٢

طنبُو طَبِيبَنِ، آڻي اگڻِ کوڙِئا
دارُون هِنِ دَردَ کي، ڦَڪِيُون فَرقُ نہ ڪَنِ
وِرچِئو ويجَ وَجِنِ، سُڌِ نہ پيين سُورَ جِي.

١٣

ايرِندَڙا نہ اي، جي مون کي ڏِنا سَجَڻِين
هارَئا ٿِئي تي، ويجَ وِجاء مَ دَرِيڙا.

١٤

ويجَ وِجاء مَ دَرِيڙا، کَندا ڪونہ فَرقُ
مُون کي ٿِئا مَرڪَ، مُون پِريان جا ڏَکَڙا.

١٥

ويجَ وِجائُون ڇَڏِ، توکي سُڌ نہ سُورَ جِي
آنڍِيئي جي اگهَنِ لَئي، سي گوريُون گورِينِ گَڏِ
سوئِي صاحِبُ سَڏِ، جو پَرڪا لَهي پيڙَ جِي.

١٦

ڌارِين دُنيا ڪارَڻِ دَرِيئُون، تَنَ جو ٿُون نہ طَبِيبُ
ايندو اَڄُ عَجِيبُ، شادِي ڏِيندو صِحَتَ جِي.

١٧

ويجَنِ سِين وائِيءَ پِئا، ڪِري نہ ڪَئائُون
جي پَندِ پارَئائُون، تہ سِگهائِي سَگها ٿِئا.

١٨

ٿَڙِي طَبِيبَنِ، گهايَلُ گهَران ڪَڍِئو
ڇڪِئا چاڪَ چِيهُون ڪَري، ڪَڙيُون مُور نہ ڪَنِ
دوسَ دَرسَنَ ٽُنهنجي، وڏو ٿارُ ٿَپَنِ
وِرچِئو ويجَ وَجِنِ، آءُ پِرِين تہ اُبَهان.

١٩

آهي گهڻو اگهَنِ جو تَرِسُ طَبِيبَنِ
ڪِئو وَسُ ويجَنِ، تان ڪِريءَ ري ڪِين ٿِئي.

٢٠

اگها ٿِي سَگها ٿِئا، جي وِينا وَٽِ ويجَنِ
تہ تَرسِي طَبِيبَنِ، چِيني هُوندَ چَگا ڪِئا.

٢١

پاڙي ويجَ هُئامِ، تان مُونِ مُور نہ پُڇِئا
تيلاهِين پِئامِ، موريسَر اڪِينِ ۾.

٢٢

هارَئا تو هِرِي، ڪُپَڄُ ڪايا سِين ڪِئو
ڪَيَئِي جي ڪِرِي، تہ ٿُون ٿَوانو ٿِيين.

٩. هارئا ويج= اي هاريل (شڪست خورده) طبيب. ١٠. ڏيل ڏکوئيو= منهنجي جسم کي ڏکويو. ١١. چاڪ= چڪندڙ ڦٽ. ڏکندو= آزار واري جاءِ. ڏکندي سامهان= آزار واري جاءِ وٽان. ١٢. ورچئو= ڪڪ ٿي، ٽڪجي. ١٣. ايرنداڙا= ايرندڙ، ورندڙ(ڦٽ). ١٤. ٿئا مرڪ= مرڪ ٿئا. ١٥. ويجائون (ويجائي جو جمع)= طبابتُون، علاجَ ۽ حِيلا. پرڪا= جانچ، سُڌ. پيڙ= سور، درد. ١٦. ڌاريين= تون ڌاهين ۽ رڪين. دنيا ڪارڻ= دنياوي طمع خاطر. دريون (هيٺين لاڙ ۽ ڪڇ جي ٻولي وارو اُچار)= دريبون، دربن (جڙين ٻوٽين) واريون ٻُڪيون سُٽيون. ١٧. وائي: پِئا= آڏا سوال جواب ڪيا (مريضن). پند= نصيحت. پارئائون= پوري ڪيائون. ١٨. چيهُون ڪري= ڦُٽي ڦاٽي چيرَ ڪري. ٿپَ= ڏڪَ، ڏکن وارا زخم، گهاوَ. وڏو ٿار ٿپن= ٿپن تي ٿار وڏو. اُبهان= اٿي اُبو ٿيان (بيماري جي بستري تان). ١٩. ڪِري= رڪ، پرهيز. ٢٠. اگها ٿِي- اگها بہ هوند. سگهيا ٿيا= صحتمند ٿيا. جي وينا وٽ ويجن= جي طبيبن وٽ صبر ڪري وينا. ترسي= رحم پئي. چيني= وڏي ڌيان ۽ غور سان علاج ڪري. ٢١. موريسَر= اڪين جي بيماري، 'پڙوار'. ٢٢. هارئا= اي اٻوجهہ، اي موڙهل. تو هري= تو هر شيءِ ڪاڻ تي پاڻ کي هيرائي، جيڪي شيون نہ ڪاڻ ڪپن ها سي ڪائي. ڪُپَڄُ= خراب پَڄُ (جنهن مان سولي جند نہ ڇٽي). ڪايا= جسم، بدن، سرير. ڪاياسين ڪُپچ ڪئو- بدن کي ڪُپچ لاتو.

٢٣

ويجَ مَ ٻُڪِي ڏي، مَرُ چَڱِيائِي مَ ٿِيان
سَڄَڻُ مانَ اَچي، ڪَرَ- لاھُو ٿِي ڪَڏهِين.

٢٤

ھُئين ويجَنِ وَٽِ، ٽُون ڪِئن جيءُ جَڏو ٿِيين
سِرُ ڏيئِي ۾ سَٽِ، ڪوھُ نہ ڪِيئِي ڏَرِيڙا!

٢٥

ويھَڻُ ويجَنِ وَٽِ، سِکِين تہ سَگھو ٿِيين
اَڳِين عادَتَ مَٽِ، تہ اَگھا! عاجِزُ نہ ٿِيين.

٢٦

ٿَرِسُ طَبِيبَنَ جو، جَڏِنِ ڪِئو نہ جاتِ
جو ويجَنِ جي واتِ، دارُونئان ٽَنهِ دُورِ ٿِئا.

٢٧

ڏِٺَمِ سُورَ طَبِيبَ، جَنِي سُورَنِ سَڄَ ڪِي
جِن لِکيو هُتِ لَطِيفُ چئي، سوئي ڪَنِ قَرِيبَ
جِني نِوازِئا نَصِيبَ، دارُونءَ سي دُرستَ ڪِئا.

٢٨

اَکِين مِٺِي اَڄُ، ڪِئو سَڌُ صِحَتَ ڪي
ڏُورِ ڏُکَندا پَڄُ، مِھرَ مُنهُ ڏيکارِئو.

وائي

ويجَ مَ مُون وَٽِ وي

آيَا جانِي مون گھَر آيا
آيا ھادِي مون گھَر آيا

ويجَنِ وَڏا ئِي وَسَ ڪيا، مَرضَ مُنهِنجي ڪي
مَرُ چَڱِيائِي نہ ٿِيان، ويجَ مَ ٻُڪِي ڏي
ڪَرَ-لاھُو ٿِي ڪَڏهِين اَگَڻِ شالَ اَچي

ٻُڪِي ڏِينَدَمِ ٻاجھَہَ جي، سندو رَحمَتَ ري.

داستان ٽريو

١

هَڻُ حَبِيبَ هَٿُ ڪٿِي، ٽيڪَ مَ، ٽورو لاءِ
پِريمِ ٽُنهنجي گھاءِ"، مَران تہ مانُ لَھان.

٢

هَڻُ حَبِيبَ هَٿُ ڪٿِي، دلِ ۾ ڏَرِي ڏَنهان
وَڍِ تہ ويرَمَ نہ ٿِئِي، صَبُرُ آءٌ نہ سَھان
ڪَنهِ ڪي ڪِينَ چَوان، تہ مون کي مارِئو سَڄڻين.

٣

هَڻُ حَبِيبَ هَٿُ ڪٿي، ٻَنگان پَرِي ٻاڻُ
ماڳھِنِ مُون مِنهُ ٿئي، جھولِيءَ وِجھان ڀاڻُ
اِن پَرِ ساجَنَ ساڻُ، مَنَ مُقابِلو مُون ٿِئي.

٤

عُقابِيلَ اکِينِ ۾ بارِي توکِي بانَ
اُيو اَڱرايُون ڪَرِين، ماڳِ هٽِيو مَستانَ
جانِبَ ٽُون زِيَانَ، اَکِينِ سِين ايڏا ڪَرِين.

٥

عُقابِيلَ اکِينءَ ۾ توکي تِکا تِيرَ
ساجَنَ! اِنهِين سِيگَ سِين ٽِئِيئي گھٽا فَقِير
ٻِئو مَ مارِج مِيرَ، ٽُنهنجو ڀھروئي پُورو ٿِئو.

٦

عُقابِيل اکِينَ ۾، تِيرَ تِکا توکي
ساجَنَ اِنهِينَ سُورَ جي ڪَلَ نہ آ ڪَنهِ کي
مارِين ٿو مُون کي، چاڙِهئو لوھَ لَطِيفُ چئي.

٢٣. ڪر-لاھو= اھو جيڪو اتفاق سان ڪٿي اچي ۽ ڪنهن جي خبر پچي، ڪَر لهندڙ. ٢٤. ۾ سَٽَ= سَٽَ ۾، سوڏي ۾. ٢٦. جات= جاد= ياد. دارونئا ٽنه= ٽنهن داروُنءَ کان، ٽنهن علاج کان. ٢٧. سورن سَڄ ڪِي= سورن جي سڄ ڪئي، سور سامهان ڪيا، سور ڏنا. ٢٨. ڏور ڏکندا پڄ= اي ڏکندا ڏور پڄ، اي آزار ڇڏي وڄ. وائي. ٽلھ ۾ ڪاتبن 'ويہ' ڪري لکيو جيڪو صحيح آھي پر وائيءَ ۾ قافيي جي لحاظ سان 'وي' چئبو: لاڙي محاوري ۾ 'وي' عام رائج آھي. سندو رحمت ري= رحمت سندو ريھ، ڏٽي جي مهر ۽ ٻاجھہ وارو علاج جيڪو مريضن کي صحتياب ڪري. د-١.٣. هڻ= ڏڪ هڻ (تلوار جو، خنجر جو). ٽيڪ مَ= تلوار يا خنجر کي مياڻ ۾ نہ وجھہ. ٣. ٻنگان= ٻنگ کان= ونگ کان= ڪمان کان، تير جي منڍ واري ونگ يا گوشي کان. ماڳھين= منڍئين، ويتر وڌيڪ. مِنهُ= ٻهانو، سبب. ٤. عقابيل= عقاب پکي جي ڪنبن سان جڙيل تِيرَ. باري= ڳرا، زور سان لڳندڙ ۽ وڏا گھاءَ ڪندڙ. بان= ٻاڻ، تير. زيان= ڪِيس، ھاڃا. ٥. سيگ= ڪمان.

٧

عُقابيلَ اکِينِ سِينِ، تِيرُ چَلايو تو
ٻِئو مَرُ ماري سو، جَنهِ جو پَهرو پُورو نہ ٿِئي.

٨

جي پائِنِ ڪانَ ڪَمانَ ۾ تہ سِينو سَپَرَ رَکُ
مُنہَ ۾ مَعشُوقَنِ جا، چاڪَ چَٽِڪا چَکُ
سُوري يانءِ مَ شَکُ، عاشِقُ ٿِيءُ تہ اُبهِين.

٩

جي پائِنِ ڪَانَ ڪَمانَ ۾ تہ سِينو سِپَرَ ڏِيج
مُنہَ ۾ مَعشُوقَنِ جا، جهالُو ٿِي جهَلِيج
پاهانِ پَڳَ مَ ڏِيج، عاشِقُ ٿِيءُ تہ ابهَين.

١٠

جي پائِنِ ڪانَ ڪَمانَ ۾ تہ ڏِجيئين سِينو
ڪَهجِ مَ ڪِينُو، مَتان دوسِتُون دُورِ ٿِيين.

١١

پائي ڪانُ ڪَمانَ ۾، مِيان! مارِ مَ مُون
مُون ۾ آهِين تُون، مَتان تُنهِنجو ئِي توکِي لَڳي.

١٢

لوري جِتِ لَڳومِ، اُتي اُيو آهِيان
سُورهُ پِرِين سَندومِ، مَنَ ٻاجهائي ٻِئو هَٽي.

١٣

ڪانارِئا ڪُٽڪَنِ، جَنِي لوهَ لِڱَنِ ۾
پاٽِهين ٻَڌِنِ پَٽِيُون، پاٽِهين ڏَکَ ڏُئِنِ
ويجَنِ وِرچي وِڃَئا، اَجُ کَ ڪالهہ مَرَنِ
ڪِنہ کي ڪِينِ چَوَنِ، دَردُ اسان جي دِلِ ۾.

١٤

چوري چَنگُ، ٻَنگُ لِهِي، حَبِيبَن هَنيوسِ
ٻُجهان ٻانُ لَڳوسِ، ڪانارِئو ڪَرُ ڳٽي.

١٥

سَرُ جو سَجِئو سَجَٽِين، پَرُ پيڏيءَ ڏيئِي
ڪانَ ڪَرنگهَرُ ڪَپِئو، پَکَنِ سِرِ پيهِي
جيرا جِگَر، ٻُڪِيُون، پاساڙا ٻيئِي
ويجَنِئُون ويئِي، ٿِي وَهِيٽِي سَجَٽِين.

١٦

سَرُ جو سَجِئو سَجَٽِين، ٻَنگان پَري ٻانُ
وِئو وُجودان نِڪِري، ڪَڙِ ڪَڙِ ڪَري ڪانُ
ٿِئا جي نِيشانُ، سي پِهرِئين سِين پُورا ٿِئا.

١٧

سَرُ جو سَجِئو سجَٽِين، ٻِنگان ٻانُ پَري
وِئو وجُودان نِڪِري، ڪَڙَ ڪَڙَ ڪانُ ڪَري
پُڇو پيرَ پَري، تہ ڪِين نَرِئو هَٿُ حَبِيبَ جو.

١٨

سَرُ جو سَجِئو سجَٽِين، سِيگَ مَنجهان سِيلو
ٽِينگَرُ ٽِڪئو ڪِينڪِين، پارِ لَنگهِئو پِيلو
هَٽِڻُ سِين حِيلو، جانِبَ جيڏو ئِي ڪِئو!

١٩

سَرُ جو سَجِئو سَجَٽِين، تَنهِ لوريءَ لوهُ ٻِئو
وِئو وُجُودان نِڪِري، ڪَڙِڪو ڪانَ ڪِئو
مَنجهان مُون وِئو، گهائِيندو گهَٽِنِ کي.

٢٠

سَرُ جو سَجِئو سَجَٽِين، ٻِيهَرَ ٻانُ پَري
اَچِي چَمَڪِئو چوهَہ مان، ڪَڙِ ڪَڙِ ڪانُ ڪَري
جيرا جِگَرَ ٻُڪِيُون، لَنگهي ٻِئو پَري
لَڳو جِيءَ جَري، تاٽِيان تِيرُ نہ نِڪَري.

٨. اُبهِين= مَرڪين، مانائتو ٿئين. ٩. جهالُو= اهو جيڪو ٻن وڙهندڙن جي وچ ۾ پئي، (جهالو جي حيثيت ۾) پنهنجي منهن ۾ پڻ زخم ۽ گهاءُ جهلي. پاهان= پوئتي. پاهان پڳ مَ ڏيج= پوئتي پير نہ کڻج. ١٠. ڏجيئين= تون ضرور ڏجان. ڪهج= چئج. ڪينو= 'ڪين'، انڪار. ١٢. لوري= 'لورن' ڪاريگرن جو ٺاهيل تکي لوهي نوڪ وارو تير. جت= جنهن جاءِ تي. ١٣. ڪانارئا= ڪانُ لڳل. ڪٽڪن= ڪُٽڪَ ڪن. جني= جن کي لوهہ يا رڪ جي وارن تيرن چوٽين جا اونها زخم. ١٤. چوري چنگ= ڪمان کي ڇڪي. ٻنگ= ونگ، گولائون گهيرو. ٻنگ لهي= تير جو گوشو هٿ ڪري، ڇڪي ٻجهان= ڄاڻان تہ. ڪانارئو= اهو عاشق ڪان لڳڻ سان. ڪر ڳٽي= مٿي اُٻڙي، مٿي اُٿلي. ١٥. سَرُ= تير. سجڻ= ڏک الارڻ، نشان ڪرڻ. پر پيڏي ڏيئي= ڇپڙي جو پر ڏيئي. زورائتو جهلو ڏيئي. پاساڙا= جسم جي ٻنهي طرفن. ١٦. سجئو= سڌو چتائي هنيو. ٻنگان پري= چڙهيل ڪمانان پري. ١٨. سِيگ= ڪمان. سلهہ ڪري هٽڻ= سڌو جهنيارو ڪري هٽڻ. ٽينگر= ٽِرنگرُ، ٽن نوڪن وارو تير. حيلو= هنرمندي، ڪاريگري. ٢٠. چمڪئو= چمڪو ڪري اچي لڳو.

٢١

ڪَهيو چَندِين ڪانَ، هَڏَ نہ هَنائِين ڪِين
تَئا جي نِيشانَ، سي پهرئين سِين پُورا ٿِئا.

٢٢

جِت حَبِيبَ هَٿَن، پَري نانُڪَ نِيهَ جي
تِتي طَبِيبَن، وَڃي وِڄا وِسَري.

٢٣

هَٿين جي حَبِيبَ! مَحَبَتِي مَيا ڪَري
پُڄان ڪِينَ طَبِيبَ، هُند گهاوَنِ سِين ٿِي گهارِيَان.

وائي

مونکي تا مارين، ڪو پَهُ پِئڙو سَڄَڻين
وَڍِئو، چِيرِئو، چِچِرِئو، ڏِيهَ ڪي ڏيکارين
سيحُون سَڄَڻَن هَٿَ ۾، چُلهي تي چاڙهين
"مُوتُوا قَبلَ اَن تَمُوتُوا" مَرڻ اِنَ مارِين
"فَهُو حَي لايَمُوتُ" مارِئو جِيارِين.

داستان چوٿون

١

هَي هَي وَهي هاءِ، مَنَ ۾ مَحبُوبن جي
جِيرا جَوشَ جَلائِيا، بُکِن بَرِي باهِ
پَسو مَڄُ مَٿاءِ، جي ويساهِ نہ وِسَهو.

٢

هي هَي وَهي هُوءِ، مَنَ ۾ مَحبوبن جي
جِيرا جوشَ جَلائِيا، بُکِن مُکِي بُوءِ
اَچِي پَسو رُوءِ، جي ويساهَ نہ وِسَهو.

٣

ڪاندين ٽاندين ٻاٻُرين پَچان مَرُ پيئِي
جيرا، جِگر، بُڪِيُون، سِيخُنِ ۾ ٽَريئِي
ويڄَنِئُون ويئِي، ٿِي وَهيِٽِي سَڄَڻين.

٤

ڏَڳايومِ ڏَئين، جيرو اَندَرِ چَنڊَڙِي
لَڳِي سيخَ وُجُودَ ۾، سَنڌِي نِيهَ ٿَئين
مُشاهِدي ٿِهين، مونکِي وِڏو مَڄَ ۾.

٥

تَتو تَنُ تَنُورَ جئن، تہ چَنڊِي ساڻُ چَماءِ
آٿي آڳَ اَدَبَ سِين، باري جانِ جَلاءِ
بُرقعانِ اَندَرِ بازِيُون، پَنهنجون سَڀِ پَچاءِ
لُڇَڻَ لَٽُون، لَطِيفُ چئي، پَڌَرِ هَڏَ مَ پاءِ
مَتان لوڪَ لَڪاءِ، وِصالان وِڄُ پَئِي.

٦

اَڄان تَنُوراءِ، ڪالهہ ڪَڍِياسون سَڄَڻين
ٽَپُڻُ تاياٿُون ٽڪڙو، وَحَدَتَ جي وَڏاءِ
مَحَبَتِن مَٿاءِ، مَڄُ مُورائِين نہ لهي.

٧

مَڄُ مَنجهيئِي آهہ، ٻاهَرِ ٻاڦ نہ نِڪري
چورِ تہ لَڳِي چاهِ، ڪامِ ڪامَندَنِ ڪَٽِئو.

٨

ڏَنءُ ڏَنءُ ڏَمَڻَ وارَ، اَڄُ پُڻُ آڳِڙيَن جي

---

٢١. ڪهيو= ٻولايو، چئي، خبردار ڪري. چندين ڪانَ= ڪانَ ڪمان مان ڇوڙين.٢٢. جت= جنهن وقت. تتي= تت، تنهن وقت. ٢٣. ميا= مهر. هُند= هوند، جيڪر. وائي. ڪو پَه= ڪو خيال. پئڙو= پيو. موتوا قبل ان تمُوتوا= صوفين جو قول تہ "مرو انهيءَ کان اڳ جو آخر جسماني طور مرو"، عشق ۽ محبت ۾ جيئري ئي پنهنجي هستي ختم ڪريو. فَهُوَ حي لايَمُوتُ= پوءِ اهو سدا حيات آهي ۽ مري ئي ڪون ٿو. د-٤-١. هي هي، هاءِ= سک ۽ ڏک واري آه. وَهي= هلي پئي، جيرا= جگر. جوش= عشق جي غلبي. ٢. وهي هاءِ= هاءِ هوءِ جاري آهي. روءِ= منهن ۽ جسم جو رنگ. ٣. ٽاندين ٻاٻرين= ٻيرن جي ڪانن وارن وڏو ٽاندن ۾. مر= ڀل تہ. ٿي وهيٽي سڄٽين= وڃي-محبوبن جي حوالي ٿي آهي. ٤. ڏڳايوم= مون ٻاريو (جيرو) ڏڳايوم ڏئين= ڦوڪي ڦوڪي دونهين ٻاري. جيرو= ٽاندو. ٥. چماءِ= مانو ڪر. ٽڏو ڪر. برقعان اندر= پردي اندر پچاءِ= پڪيون ڪر. لُڇَڻَ لَٽُون= لُڇڻ واري لٽُون، لڇ پڇ واري سڪ. پڌر هَڏِ مَ پاءِ= ظاهر هرگز نہ ڪري وجهہ. لوڪ لڄاءِ= لوڪ کي لڪا پوي. وڄُ پئي= وڄان وٽي پئي. ٦. ٽپُڻُ= تہ وري ٻہ. محبتين مٿاءِ= سچي محبت وارن جي مٿان. ٧. مڄ ناهہ= مڄ ٻار، مڄ مچاءِ. چور= تون پاڻ سڄڻ جي سک ۽ يادگيري کي وڏاءِ. چاهِ= باهہ. لڳي چاهہ= باهہ لڳي. ڪام= جل، سڙ، ٻر. ڪامندن= جلندڙن. ڪٽئو= داءُ ڪٽيو، محبت ۾ ڪاميابي حاصل ڪئي. ٨. ڏنءُ ڏنءُ= ٽڪڙو ٽڪڙو ڏنوڻ. ڏمڻ وارا= ڏنوٽي کي ٽڪڙو وارو وار ڏنوڻ.

بارِي مَڄُ مجازَ جو، اوتِياٺون اَڳارَ
ڌوڏِئان ٿِيءُ مَ ڌارَ، جِرَ ڪَچو رُڪُ ڪَٽِيُون ٿِئي.

۹

دائُودِي ديُون ڪَري، رَڪَنِ ڪونهي چيتُ
ڪورِيءَ هيٺ سُچيتُ، ڪاهِيو پاڳرِيين هَٽي.

۱۰

دائُودِي ديُون ڪَري، رَڪَنِ ڪونهي رَنگُ
ڪورِيءَ هيٺِ خُتنگُ، ڪاهِيو پاڳرِيين هَٽي.

۱۱

پَچائي پَهاڻُ، جَنِ رَساٽيو رُڪَ کي
ٽِني سندو جاڻُ، آهي آڳِرَيَنِ کي.

۱۲

ڏُوڏا تون نہ ڏنئِين، آگِ اوڏو نہ وَڃين
اُلا جي عشق جا، سي تُان ٿُون نہ سَهِين
اُيو اِيئَن چَئِين، تہ آءٌ آڳِرِيو آهِيان.

۱۳

سرُ سانداڻُ ڪَري، پُڇجُ گهَرُ لُهارَ جو
ڏَڪَنِ هيٺِ ڏري، مانَ گَڏيئِي رُڪَ سِين.

۱۴

سَهي جِئَن ساندا‌ڻِ، ڏَڪَنِ مَٿي ڏَڪَڙا
وَهہ وِڃائي پاڻِ، ڏي ڏُوائُون ڏُڳرِين.

۱۵

بَرِ ٿَنِ اڳارَنِ، بہ ڏائِين بَرَنِ جي
هِڪَ جِئَنِ ڳُورِي ڪانئِيا، ٻئو ڏُوڏي مَنجهہِ ڏَڳِنِ
اَجان لُهَارَنِ، ميڙي رَڪِئا مَڄَ کي.

۱۶

بارِئو اُجهائِينِ پرِين، اُجهايو بارِين
مون کي تا مارِين، لُونئان لُهارِن جا.

۱۷

اَڄُ آڳِرِيا آئِيا، سُوڏا سِراٽِي
پِياري پاٽِي، تيغُون ڪَندا تَکِيُون.

۱۸

اَڄُ آڳِرِيا آئِيا، سُوڏا ڪِي سُڄاڻُ
لاهِيندا مورِياڻُ، رُڪُ ڪَرِيندا پَڌرو.

۱۹

سَرها ڏِنَمِ سي، جَنِ ساجاءِ سِراڻُ سِين
تيغُ ٽِنِي جِي کي، ڪَٽُ نہ لَڳِي ڪَڏهِين.

۲۰

ڪَٽُ ڪَڙهي، لوهُ بَري، ڏُوڏا جِتِ ڏَڳِنِ
مَتَرڪَنِ مُنہَ ڪَڍِئا، سانداڻِيُون سَنڪَنِ
اَڄُ پُٽِ آڳِرَيَنِ، ميڙو آهي مَڄَ تي.

۲۱

جِئَن جيرو ڪانئي جَرَ سين، عِشقُ اِيئَن ڪَري
اُجانُ پرتِ پَري، ڳالهِ نہ ڳالهِين جِهَڙِي.

مجاز= مجازي محبت. ڌوڏئان= ڏُوڏي کان، مڄ کان. جر= جئن م، متان. ۹. دائودي= حضرت دائود وارو کورو. ديون ڪري= باهہ جون زوردار چپيون ڪڍي. چيٽُ= چيتو. ذهن، سکن ۽ سبق حاصل ڪرڻ جو شعور. سچيت= سٺي چيتي وارو. ڪاهيو هٽي= آٽيو سٽي، واريو وجهي. پاڳرِيين= پاڳو وارن کي، زرهہ وارن کي. ۱۰. رڪن= رُڪن کي، سخت دل وارن کي. رنگ= اثر، لاڳ. ڪوريءَ هيٺ= عشق جي آڙاهہ اندر. ۱۱. رساٽيو= رسايو، رس وارو ڪيو، پورو پچايو. ٽني سندو جاڻ= اُن جي پوري خبر. آڳرين کي= لوهارن کي. ۱۲. ڌوڏا= سخت تاء وارا وڏا مڄ. اُيو= بيٺو. آڳِرِيو= آگ يا باهہ وارو. ۱۳. سر= پنهنجو مٿو. ۱٤. سهي= جهلي. سانداڻ= مضبوط لوهي اڏي. وَهہ= پنهنجي جسم جي طاقت. پاڻ= پاڻان. ڏوائون ڀارون دگرين= ڏگرين کي، مطرقن کي. ۱۵. ٻرِ= جس، شاباس. بہ ڏائين= بہ ڀيرا. اجان= اجان بہ. پاڻان وري. ۱۷. سوڏا= وڏا ڄاڻو ۽ ڪاريگر. سراٽي= سِراڻ وارا. پياري پاٽي= تيزي وارو پاٽي ڏيئي. ۱۸. سُوڏا= وڏا ڄاڻو ۽ ڪاريگر. سُڄاڻ= وڏي سمجهہ وارا. مورياڻ= تکي سٺي اوزار تي مٿان اڀريل ڪٽ. اُهو ڪٽ جيڪو اوزار جي صاف سطح تان مٿي موري، اُڀري بيهي. ۱۹. سَرها= ڀنا ڪنهن ڳٽتيءَ جي، خوش ڪلندا. تيغ= ترار. ڪَٽُ= مورياڻ. ۲۰. ڌوڏا وڏا تکا مڄ. ڏڳن= ڀڙڪا ڪري ٻرن. سَنڪن= سٺونڪي ۾ اچن، ڌپ ۾ چي ڪنبن، ٽڙڪن ۽ ٽڙهن. ۲۱. جيرو- ٽانڊو. ڀرت پري= ڀرت پري آهي.

وائي

سِگھِي سارَ لَهيج
ساجَنَ! سُورَ ٺُماري آئون مارِي
سُورِ ٺُماري جي مَران
تان مُون ڏوهُ مَ ڏيج
ڌِريَنِ يَري هَٿڙا
دارُون دوستَ ڪَريج.

داستان پنجون

١

جَنِي دَورُ دَردَ جو، سَبَقُ سُورَ پَڙهَنِ
فِڪرَ ڦَرهِي هَٿَ ۾، ماٿِ مُطالعُ ڪَنِ
پَنو سو پَسَنِ، جَنهِ ۾ پَسَڻِ پِرينءَ کي.

٢

وِسرِئومِ سَبَقُ، پھرين سِٽَر نہ سَنيَران
اَجان هِيءُ وَرَقُ، مون مُطالعُ نہ ٿِئو.

٣

پَڙهِيو تا پَڙهِنِ، ڪَڙهن ڪِينَ قُلوبَ ۾
پاٽان ڏوهہَ چَڙهَنِ، جِئن وَرَقَ وارِينِ وِترا.

٤

سِٽَر نہ سا سارِينِ، اَلِفُ جَنهِ جي اَگَ ۾
ناحَق نِهارِينِ، پَنا ٻِئا پِرينءَ لَئي.

٥

اَڪَرَ ڄُتي هيڪَڙي ٻَهُون جي نہ ٻُجهَنِ
ڪوهُ ڪِبو ڪي ٿَنِ، سَڄِي سُٽائي ڳالهِڙي.

٦

اوجهُون ڪَري عامَ کي مُنجهايو مُلن
اُو پِريان ٿي پاسي ٿِئا، گھِ گھِ ڳالهِيُون ڪَنِ
ساهان اوڏو سُپرينِ، لوچِئو تانِ نہ لَهَنِ
دَمُ نہ سُڃاڻَنِ، دانهُون ڪَنِ ٻِئَنِ کي.

٧

مُلا ڪوهُ مارِين، ڪارِين ڪُتابِين کي
وَرَقَ جي وِصالَ جا، سي پَنا نہ پارِين
سا سِٽَر نہ سيڪارِينِ، جَنهِ ۾ پَسَڻُ پِرينءَ جو.

٨

اَدا ڙي آخُوندَ! مارِ مَ مَعصُومَنِ کي
دَردَ تُنهِنجي دل تي جي ٻِرَہَ وَسائِي ٻُوندَ
هِيئَن نہ مارِيُئِي هُوندَ، عاقِلَ اَبوجهَنِ کي.

٩

جي تون فارسي سِکِئو، گولو توءِ غلامُ
جو ٻَڌو ٻِن ڳالهِئين سو ڪِئَن چائي جامُ
اَچِئو تان آبُ گھُري، ٻُکِئو تان طعامُ
ايءُ عامَنِ سندو عامُ، خاصَنِ منجهان نہ ٿِئي.

١٠

سِٽرُون پَڙهُ ساڃاءِ جون، ڪَنزُ قُدُوري ڇَڏِ
وانءُ ٿَنِي جي سَڏِ، جَنِي سانگُ نہ ساهَ جو.

د-٥. ٢. پسڻ= ديدار. پرينءَ کي= پياري پرينءَ جو. محبوب حقيقي جو. نہ سنيران= ذهن ۾ آڻي نٿو سگهان. اجان= اجان سوڌو. ورق= ڪتاب جو هڪڙو پنو. هي ورق= هي پنو= ظاهري پنو. مطالع ٿيڻ= مطالعي ۾ اچڻ، پڙهڻ ۾ اچڻ. ٣. پاٽان= پاٽمرادو. ڏوهَ چڙهن= متن گناه پيا چڙهن. ورق وارين= پنا اٿلائين. ٤. ناحق= ناحقي، اجايو. نهارين= جانچي ڏسن. پنا ٻئا= ٻئا پنا، ٻئا ورق. پرين لئي= پياري محبوب ڪاڻ. ٥. اڪر ڄُتي هيڪڙي= هڪڙي اکر کي ڇهڻ سان. ٻهون= گهڻا (پيا اکر). جي نہ ٻجهن= جيڪي نٿا سمجهن. ٦. اوجهون ڪري= مونجهارا ڪري. مُلن= پڙهيلن، ٺورو پڙهيلن، اڌ- پڙهين. پريان= پرين کان، حقيقي محبوب کان. گهہ گهہ- الخ= گهي گهي ڳالهيون ٿا ڪن. پريان ٿي= پرين کان ٿي. لوچئو= ڏيان سان جانچيو. دم= پنهنجو دم، پنهنجو ساه. ٧. مُلا= اي پڙهائيندڙ، اي مُعلم. ڪوه= ڇو. ٨. آخوند (ف). پڙهيل، مڪتب جو استاد. معصوم= ننڍڙا ابهم ٻار. درد= پيار محبت ۽ همدردي جو درد. ٻره= ڪنهن سان دلي پيار، عشق. ٩. ٻڌو ٻن ڳالهيين= ٻن ڳالهين ۾ جيڪو ٻڌو. چائي= چوائي. ١٠. ساڃاءِ جون= ادب فضيلت ۽ صداقت جون. ڪَنزُ= حنفي فقه جو ڪتاب "ڪَنزُ الدقائق"، مشهور عالم عبدالله بن احمد النسفي جو تصنيف ڪيل. قُدُوري= حنفي فقه جو "ڪتابَ القدوري"، تصنيف ڪيل عبدالحسين احمد بن محمد القدُوري (بغدادي، وفات ٤٢٨ هجري) جو. وانءُ= وڃ.

١١

پَني ۾ پيهي، تان تو الفُ نہ اُجهئو
ڳالهہِ پريان جي ڳُجهہَ جي، جيهي نہ تيهي
خَبَرَ تو کيهي، قاضِي! هِنَ ڪِتابَ جي.

١٢

اڪرُ پڙهہُ 'الفَ' جو، ٻئا وَرَقَ سَڀ وِسارِ
اندَرِ ڪي اُجارِ، پَنا پڙهندين ڪيترا.

١٣

سِٽَرَ سائِي سار، الفُ جَنهِ جي اڳَ ۾
ميمان جو مَعلوُمُ ٿِئو، وَرَقُ سوئِي وارِ
ناحَقِ ڪِيمَ نِهارِ، پَنا ٻئا پرينءَ لئي.

١٤

پڙهئو پڙهيجاهُ، سَبَقُ اِنهين سُورَ جو
'مِيمُ' رَکِجاه مَنَ ۾، اَلِفُ ٿنه اڳِياهُ
چِتا چوريجاهُ، اِها لاتِ لَطِيفُ چَئِي.

١٥

جي هَرائِين هنين تي، سَندِي 'الفَ' اوڙِ
تہ ڪِتابَن جي ڪوڙِ، منجهان تو مَعلوُمُ ٿئي.

١٦

ڪوڙين ڪِتابَنِ ۾، حَرفُ مڙوئِي هيڪُ
جي تو نظَرُ نيڪُ، تہ بِسم اللهِ ئِي بَس ٿِي.

١٧

ٿَنُ ڪُڏِي، مَنُ حُجِرو، ڪِينَ چالِيها رَکُ
ڪُهُ نہ پُوڄئو پُوڄئِين اَنئِي پَهَرَ اَلَکُ
ٿُون تان پاڻُ پَرَکُ، سَيَکنهِ ڏانهن سامُهُون.

١٨

تِهَڙا نہ چالِيها چالِيهہَ، جهڙو پَسَڻُ پرينءَ جو
ڪاتِبَ ڪُجاڙِئا ڪَرِيين، مَٿي پَنَنِ پيهہَ
جي وَرَقُ وارِيين وِيهہَ، تَپِ اڪرُ اُهوئِي هيڪڙو.

١٩

ڪُه ٿو ڪاغذَ ڪورِيين، وينو وِجايين مَسُ
ڏورِ تِئان ئِي ڏَسُ، اَڪرُ جِتائِين آئِيو.

٢٠

ڪِئو مُطالعُ مُون، هُو جو وَرَقُ وِصالَ جو
تِنهِ ۾ ٿُون هِي ٿُون، ٻِي لاتِ نہ لَحظي جِيتَري.

١١. پيهي= اندر وجي، گهڙي. ڳجهہ= راز، حقيقت. هن ڪتاب جي= الاهي عشق ۽ معرفت واري هن ڪتاب جي. ١٢. 'الف' = 'الله' جي نالي جو پهريون اکر. اندر= اندريون وجود (نفس، قلب، ذهن، نيت). اُجار= ڌوئي اڇو اجرو ڪر. ١٣. سار= سنڀار. ناحق= اجايو. پنا ٻئا= ٻئا ورق. ١٤. پڙهئو پڙهيجاه= پڙهي وري پيو پڙهجانءِ. چِتان، چِتان= پنهنجي چِت مان. چوريجاه= چورج، اٿارج. ١٥. هَرائِين= هَرَ ڏيارين، اوڙ= هر سان چيريل سڌي قطار. ڪوڙ= ڪوڙي (= ويهہ). ڪروڙ (= بيشمار ڪتاب). ١٦. مڙوئِي= سڀوئي. ١٧. ڪُڏِي= هڪ ماٽهو جي ويهڻ لاءِ ننڍي جاءِ. اَلَکُ= جيڪو لکاءِ ۾ نہ اچي. پاڻ پرک= پاڻ کي آزماءِ. ١٨. تهڙا نہ= تهڙا سهڻا نہ آهن. چاليهو= چاليهہ ڏينهن، چاليهن ڏينهن جي مدت (سنڌ جي آڳاٽي رسم روايت موجب، آبہ هوا ۽ مندن جي مٽ سٽ جي لحاظ سان، ٻني ٻاري ۽ ڪُرمت جي لحاظ سان، ۽ ڀڻ مال جي سنڀال جي لحاظ سان، هڪ سال 'ٻارنهن مهينن' بدران 'نَوَن چاليهن' ۾ ورهايل هو. انهن مان هر 'چاليهي' جي جدا جدا خوبي ۽ خاصيت آهي، ۽ هر چاليهي جا جدا جدا نظارا آهن. مثلاً 'چيٽ وارو چاليهو' گلن ڦلن جي خوشبوءِ ۽ بهاري جو آهي: 'سانوڻ جو چاليهو' ڪڪرن جي رنگن، کنوڻين جي تجلن، وس ۽ وسڪارن ۽ گاهن جو گلزارين جو مهينو آهي. سياري جا ٽي چاليها، چنڊ جي چانڊاڻ ۽ تارن جي تجلين وارا آهن. سواءِ هڪ 'هاڙهہ جي چاليهي' (ويساک جا پويان ڏهہ ۽ چيٽ جا ٽيهہ ڏينهن، مئي- جون ۾) جي، گهٽو ڪري سال جا ٻيا اٺئي چاليها، هوا، روشني، رنگ ۽ بُو جي لحاظ سان ڪنهن نہ ڪنهن خوبي وارا آهن). تهڙا نہ چاليها چاليهہ= هڪ سال جا نو چاليها تہ خير، پر ڪٿي چاليهہ چاليها گڏجن تہ بہ اهي پنهنجين جملي خوبين، خاصيتن ۽ سهڻاين ۾ اهڙا شاندار ناهن، جهڙو پسڻ پرينءَ جو. 'پَسڻ'= محبوب جو نظر ڪٽي نهارڻ ويل سندن حسن ۽ صورت جو جلوو؛ عاشق جي اک سان محبوب جو نظارو ۽ ديدار. ١٩. ڪه ٿو= ڇو ٿو. ڏور ڏس= پتو پڇ، ان حقيقت جو ڏس پتو ڳولي لهہ. اکر آئيو= حرف پيدا ٿيو. ٢٠. هو جو= اهو جيڪو. وصال= ميلاپ، محبوب سان ملڻ. تنه ۾= تنهن ورق ۾، تنهن پني ۾. لات= وائي، ڳالهہ. لحظي جيتري= ذري جيتري، لِڪَ جيتري.

وائي

سيڻَن جيءَ سَنيارَ، جَڏڙو جِيءُ جِيارِئو
پِرين جيءَ پَچارَ، جَڏڙو جِيءُ جِيارِئو
ڪَرَمَ ڪَرِيمَنَ جِي، اهُڪِيءَ وير اُڪارِئو
صالِحَنِ جيئن سَڏُ ڪَري، طالِحَنِ کي تارِئو
اُونهين تَڙَ عَميقَ مان، پِرين پوچ پيارِئو
سامُهُون ڪَري سُپِرين، نِرمَلَ نُور نِهارِئو
مَرض مريضن تان، اِشاري ساڻِ اُتارِئو

وائي-٢

وَنئو هوتُ وَڃِنِ،
الا جهلِيان، اَلا پَلِيان، هنيڙو نہ رَهي
آءٌ جَنِي جي آهِيان، ڪَڙِي ٽِيان مَ تَنِ
گَهَٽِين پِتين گهورِيان، سَندَڙي ٻاجهہَ ٻِئَنِ

مَرُ مَران، مارين مون، پُرزا پُرزا ڪَنِ
آ ٦ مُيائِي گهورِئي، جي مان مُحِبَ مِلِنِ

داستان ڇهون

١

ايڪُ پيالو، ٻہ ڄَڻا، عِشقُ نہ ڪَري ايئَن
لَڪيا جي لَڪَڻَ ۾، سي قُرب رَسندا ڪِيئَن
هُئَڻَ ڪِئا هِيئَن، وانجِئا پَسَ وِصالَ ڪان.

٢

ايڪُ پيالوٗ، ٻہ ڄَڻا، عِشقُ نہ اِيئَن ڪَري
آٽِي سي ايڪُ ٿِئا، جي ڳِتا نِيہَ ڳَري
دُئِي ڏار ڏَري، جُهُ خُلتَ خَنجَرُ آئِيو.

٣

ايڪُ پيالو، ٻہ ڄَڻا، عِشقُ نہ ڪَري اَڌَ
اِيءَ تان سائِلَ سَڏَ، ڪَئِي جا قَوالَ سِين.

وائي-١. سيڻن= پيارن مِٺرن، پيارن سڄڻن. سنيار= يادگيري. جڏڙو جي= فراق ۾ بيمار جيءُ. جياريو= ان سنيار جياريو. پچار= هر وقت ساڳي ڳالهه. ڪرم= احسان، ٻلائي. ڪريم= هر وقت ٻلائي ڪندڙ. اهڪيءَ وير= ڏکيءَ ويل. صالحن جيئن= چڱن جيئن. طالحن= اياڻن، بدنصيبن. تارئو= انهن پيارن سڄڻن تاريو. اونهون تڙ= جهنجهي پاڻي وارو ڪوهه. عميق= گهڻو اونهون. پوچ= گهڻو، جام. سامهون ڪري= پنهنجي نور (جلوي) کي سامهون ڪري. نرمل= اي پاڪ پرين. اشارو= نظر جو اکين جو. اتارئو= لاهيو (شايد اصل لفظ 'اُتاريو' هجي؟). وائي-٢. ڪڙي مَ ٽِيان= ڪڙي نہ لڳان. گهٽين پتين= گهٽي طرحين، طرحين طرحين. گهوريان= گهوري قٌني ڪريان، قربان ڪري ڇڏيان. سندڙي ٻاجهہ ٻئن= ٻئن سندي ٻاجهہ، محبوب کان سواءِ ٻين جي مهر. د-٦-١. ايڪ= هڪ پيالو، ساڳيو هڪ ئي پيالو. ٻہ ڄڻا= پيڻ وارا ٻہ ڄڻا (جيڪي ساڳئي هڪ ئي پيالي مان پِين). عشق نہ ڪري ايئن= عشق ايئن نٿو جائز ڪري، جوڻي پيڻ جي اجازت نٿو ڏئي. لڪيا= لڪجي پيا، پنهنجي ڪچائي ۾ ظاهر ٿي پيا. لڪيا جي لڪڻ ۾= جن جي لڄڻ ۾ لڪا آهي، جن جو لڄڻ سهٽو ناهي (جو هُو جوٹو ٿا پِين، ساڳي پيالي مان ٿا پِين). وانجئا= پري ٿي پئا، رهجي ويا، محروم ٿي ويا. ٢. جدا جدا لڪتن جي لحاظ سان ٻيءَ سٽ مان مراد آهي تہ: 'آٽي سي ايڪ ٿئا جي ڳتا نيہ 'ڳري' آٽي، آٽجي= ڳري ملي هڪ ٿي (آٽجڻ= ڳرڻ، جدا جدا ٽڪرن جو پگهرجي، ڳري ملي هڪ ٿيڻ.) هڪ ٻئي سان گس پيسي سوڙها ٿي، هڪ ٻئي سان لڳي هڪ ٿي. ڳتا= ڳنڍيا (ڳنڍجڻ، ملي هڪ ٿيڻ)، ڳنڍجي هڪ ٿئا. ڳتا= ڳاهيا (ڳاهڻ= لتاڙي پوري ذرا ذرا ڪري ملائيْ ڇڏڻ، ڪانهين يا سنگن جو وجود وڃائي ڇڏڻ). ڇيپاٽي، جدا جدا وجود ۽ صورت وڃائي، ملائي هڪ ڪري ڇڏيا. ڳتا= ڳهيا (ڳهڻ= ڳاهہ ۾ ڳهڻ)، گڏجي سوڙها ٿئا. ڳُتا= هڪ ٻئي سان ملي جُڙي بيٺا (ڳُنڍجڻ وارن جو)، ونجي هڪ لڙهي ٿئا، هڪ ڳت ٿئا، ڳوڙهہ ٿئا، ڳاهٽ ٿئا. نيہ= ڳاهہ واري وچين ڪاٺي جنهن جي چوڌاري ڏاند هڪ قطار ۾ سوڙها ٿي وهن ۽ ڳاهہ ڳاهين. ڳري= ڳوري وڏي آزمايش ۽ تڪليف واري. ڳري= ان وٽ، انهي ماڳ. جي ڳتا نيہ ڳري= (الف) جيڪي ڳري ڳاهہ واري ڪاٺي لڳ ڳهيا ('نيہ' سان لڳو لڳ ڀهرئين ٻڌل ڏاند کي 'نيهي' چئبو، يعني جيڪو 'نيہ' سان لڳو لڳ سخر سوڙهو ٿي وڏي تڪليف سان وَهي ۽ ڳهي. انهيءَ تشبيہ مطابق سور سختيون سهندڙ عاشق کي ٻڻ "عاشق نيهي" سڏيو ويو)؛ ڇڪجي آٽجي سوڙها ٿئا، هڪ ٻئي سان گسي پيسي هڪ ٿئا. دُئي= دوئي، ٻيائي. خُلتَ (ع)= سچي محبت، سچو عشق. 'خُلتَ خنجر'= خلت جو خنجر، عشق جو ڪات. ٣. عشق نہ ڪري اَڌ= عشق اڌو اڌ نہ ڪري، عشق ۾ اڌو اڌ ڪري پيئڻ جائز ناهي. اِيءَ= اها ساڳي وٽي مان پيئڻ واري رسم. سڏ= سائل جي سڏ، سوالي جي صدا، سوالي جي خواهش. قوال سين= سماع ڪندڙ ذاڪر سان، سماع وقت صفت ۽ ثنا ڳائيندڙ سان.

٤

ايڪُ پِيَالو، بہ جَٽا، عِشقُ نہ ڪَري اِتِ
مائِنِ ڪِينَ مِياڻُ ۾ بہ تَراريُون تِتِ
اِيءَ پَرِ آهي اُتِ، جِتي ناتو ناهِ ڪو.

٥

عاشِقَ زَهَرَ پِياڪَ، وِهُ پَسِئو وِهُسَنِ گهڻو
ڪَڙي ۾ قاتُلَ جا هميشہ هيراڪَ
لَڳِينِ لَنُونِ لَطِيفُ چَئي، فَنا ڪِنا فِراقَ
توڙي ڇِڪَنِ چاڪَ، تَبِ آهَ نہ سَلَنِ عامَ ڪي.

٦

سِسِي سي گهُرَنِ، جي وارِيندَڙَ وِچَ ۾
اُوءِ ڪِين ہِئو پُڇَنِ، سَرو جَنِ سَنباهِيو.

٧

اَٽئِي سَڏ سُرڪَ جِي، تہ وَنءُ ڪَلاڙڪي گهَرِ
وَڏَڻُ، چيرَڻُ، ڇڇرَڻُ پَهتِ اُنِي جِي پَرَ
جي وَٽِي پوئِي وَرِ، تہ سَهنگِي آهِ سَيدِ چَئِي.

٨

مَ ڪَرِ سَڏَ سَري جِي، جو تون تاريين نُرُوهُ
پيتي جَنہ پاسي ٿِئي منجهان رَڱِنِ رُوحُ
ڪاٽي، چَڪُ ڪَڪُوهُ، لاهي سِرُ لطِيفُ چَئي.

٩

سَڏڙِيَا سَري جون، ڪوهُ پَچارُوَن ڪَنِ
جُه ڪاٽ ڪَلاڙِنِ ڪَيِيَا، موٽِئو پوءِ وَجَنِ
پڪُون سي پِيَنِ، سِرَ جَنِي جا سَٽَ ۾.

١٠

اَٽئِي سَڏ سُرڪَ جِي، تہ وَنءُ ڪَلاڙِين ڪاٽي
لاهِي رَڪُ، لَطِيفُ چَئي، مٿو وٽِ ماٽي
تِڪَ ڏيئِي، پِڪَ پِيءُ تون، ڪُهُٽَ مَنجهانَ گهاٽي

٤. عشق نہ ڪري اتِ= عشق ان مطابق نہ ڪري، اها ريت ئي نہ ڪري. مائِنِ، مائين= سمائجن، مامن، ماپن. مياڻ= تلوار جي ڪپ. ناتو= سچي نيہ جو ناتو، عشق جي پاڪائي ۽ پرهيز وارو رشتو. ٥. زهر پياڪ= جيڪي زهر پيئندڙ آهن. وِهُ= زهر. وهسن= تمام گهڻو خوش ٿين. ڪڙو= ذائقي ۾ ڪڙو (زهر). قاتل= قتل ڪندڙ، مارينڌڙ ٠زهر). هيراڪ= هير رکندڙ، نهيل عادي. لنئو= محبت جي ميخ، عشق جي تار. فنا ڪئا فراق= وڇوڙي ڪين ماريو (مئن مثال ڪري ڇڏيو). ڇڪن چاڪ= انهن جا چاڪ پيا ڇڪن، گهاو پيا رسجن، وڇوڙي جا وِڍ پيا ڏکن. ٦. وارينڌڙ= وتي وارڻ وارا، واري سان شراب ڪٽي اچي ڏيڻ وارا. وندبيندڙ= وندڻ وارا. واٽيندڙ= 'وٽ' طور ڏيڻ وارا، ورچ طور ڏيڻ وارا، ورچيندڙ. اوءِ= اهي (جيڪي سَري ڏٽي آهن). سرو جن سنباهيو= جن سرو سنباهيو، جن شراب چڪايو، جن چڪايو ۽ پيارڻ لاءِ تيار ڪيو. ٧. ڪلاڙڪي گهر، ڪلالڪي گهر= ڪلاڙن يا ڪلالن جي گهر. ڪلاڙ= ڪلاڙ= (جيڪو ڪلون جانورن جون، ڪوري صاف ڪري، لوٽي، سڪائي، وڪٽي) ڪل تي ڪاٽي هلائيندڙ ۽ ماسُ ڪوريندڙ، ڪلن جا سودا ڪندڙ. (اصلاحاً) ڪاٽي وارو، ڪنور، سخت دل. شراب چڪائيندڙ، بنيدار. سنسڪرت جي اِشتقاق موجب. ڪليا پالَ= ڪَليا= شراب+ پال= رکندڙ، مئي فروش، شراب چڪائيندڙ. پهت= پڪي پختي ريت. جيڪي هو وٽن ايندڙ کي محبت ۽ مان طور هميشه ڏين، پُوئو، نيند، لاڳ. ور پوئي= (سر ڏيڻ جي عيوض) توکي واري ۾ ملي وڃي، هٿ اچي، نصيب ٿئي. ٨. سَرو= شراب. نُروه (نُوه)= نندي گول گدري مثل هڪ نهايت ڪڙو پتو جنهن جي ول سانوڻ جي مينهن تي وارياسي زمين ۾ گهڻي انداز ۾ پيدا ٿئي (ع. حَنظه). اصطلاحي معنيٰ= ڪڙي قاتل شراب ڪان گهڻو گهڻ (نُروه جهڙي) ڪڙي شيءِ. 'لطيف' چئي: 'سر ڪاٽي لاهي ڪڪوه چڪ'. ڪاٽي= وڍي. لاهي= (وڍڻ بعد) لاهي ڏيئي. ڪَڪُوه= رنگ جو ڪَڪو شراب، ڳاڙهيرو شراب. چڪ= ان جو قطرو زبان تي رک، ان جي ذري جيتري ذائقي جي لذتِ وٺ. ٩. سڏڙيا= نلهي سَڏ يا خواهش وارا. سَري جون= عشق واري شراب جون. پچارون= ڳالهيون. ڪلاڙن= سَري ڏٽين، بنيدارن، شرابدارن، ڪين قتل ڪرڻ لاءِ ڪدي سنوان ڪيا. موٽئو پوءِ وڃن= اڳتي وڌڻ بدران ڊڄي پوئتي ورن، اها پيٺي ڇڏي هليا وڃن. پڪُون (واحد. پڪَ= ڦُڙي، ذرڙو)= پيالي ۾ باقي بچيل ڦُڙا، تمام لذيذ بچيل ڦڙيون (هر لذيذ شيءِ جو آخر ۾ باقي بچيل ذرو وڌيڪ لذيذ لڳندو آهي). سَٽ= سودو، پڪو نقد سودو، اتي جو اتي پڪو. ١٠. سڏ= طلب، سڪ. سُرڪ جي= محبت جي شراب جي ڇُڪي جي. ڪلاڙين ڪاٽي= ڪلاڙن جي، سر وڍڻ جي اڏي واري ڪاٽي تي، ڪُسڻ واري تراڙي تي. مٿو لاهي رک= (محبت واري سرڪ جي عيوض) سر گهوري رک، وٽ ماٽي= ماٽي وٽ، شراب واري مٽ وٽ. تِڪ ڏيئي= وڏي گيت ڏيئي. پڪَ= پڇاڙي واري ڦُڙي، آخري قطرو. ڪُهُڙ منجهان گهاٽي= گهاٽي گهٽ منجهان، شراب جي گهاٽي ڏِڪ منجهان.

جو وَرَنَهَ وِهاڻي، سو سِرَ وَٽِ سَرو ساهِنگو.

١١

اَتئِي سَڌ سُرڪَ جي، تہ وَنءُ ڪَلاڙڪي هَٽِ
لاهِي رَڪُ، لَطِيفُ چَئي، مَتو ماڻي وَٽِ
سِرُ ڏيئِي ۾ سَٽِ، پِئجُ ڪي پِيالِيُون.

١٢

اَتئِي سڌ سُرِڪَ جي، تہ وَنءُ ڪَلاڙَنِ ڪُوءِ
مَهيسَر جي مَندَ جي هُت هَڏهن وَهي هُوءِ
جان رَمزَ پَرُوڙِيَمِ رُوءِ، تان سِرَ وَٽِ سُرِڪِي سُڳَڻي.

١٣

ڪَندِ ڪَنارو، مُنهِ وَٽِي، عادَتَ جَنِي اِيءُ
ٿَنِي تِڪُون ڏِنيُون، جَنِي منجهان جِيءُ
سَرو ٿَنِ سبِيءَ، سِرَ جَنِي جا سَٽَ ۾.

١٤

جُه هينانمِ باهِ، مُجُڻِ آگِ اُجهائِيين
رُپو ڪندا راهِ، ڪَوُنَر ڪُلاڙِي آئِيا.

١٥

بَنِيءَ هينان باهِ، مُجُڻِ آگِ اُجهائِين
مون ڪي تا مارِين، لُونٿان لُهارن جا.

١٦

جيڏانه قاتِلَ ڪوڙَ، اکيون اوڏاهِين ڪٽي
وِهُ تَنِي جِي ووڙَ، جَنِي سانگُ نہ ساهَ جو.

ورنَهَ (واحد. ورنَهُ)= اي سگها سهڻا جوان، متارا مڙس! وهاڻِي= نشي ۾ چَڪچور ڪري. سِرَ وَٽِ= سِر جي وندِ عيوض، سر جي ورچ برابر، ساهنگو= سهانگو، سستو. ١١. سَٽِ= سودو (سِرِ ڏيڻ ۽ سُرڪ وٺڻ وارو). ١٢. ڪلاڙنِ ڪوءِ= ڪلاڙن جي ڪوءِ ۾= ڪلاڙن واري گهٽي يا بازار ۾ (جتي ڪلاڙن جو دڪان آهي ۽ جتي عاشق جا سر وڍجن پيا). مَهيسَرُ= وڏو شاهي تلاء گهٽي مينهن يا گهٽي پاڻي (بئي آڳاٽي وقت ۾ وڏيون قيمتي شيون) سببان اهو سَرُ (تلاء) مشهور ٿيو. ان نالي جي عام مشهوري ۽ معنوي مناسبت جي لحاظ سان، اهو نالو پوءِ شراب جي وڏين بٺين توڙي انهن بٺين جي مالڪن کي پڻ ڏنو ويو، جن وٽ شراب (وڏي تلاء جي اڻ- ميي پاڻي مثل) جون شاهي بٺيون، مٽن جا مٽ پريا پيا هجن. سنسڪرت جي اشتقاق موجب مهيسر= مهيشور= مهاشو، جنهن کي گتيوال شراب جو ديوتا ڪري مڃيندا آهن (ڊاڪٽر گربخشاڻي، رسالو جلد-١، ص ٣٥٢). هت 'مهيسر' معنيٰ وڏو ڪلاڙ، شراب جو وڏي نالي وارو واپاري: اصطلاحي معنيٰ موجب 'مُحبت جي مئي جو وڏو واپاري'. مَند= 'مد' جو عام مقبول سنڌي اُچار، سنسڪرت ۾ (مَديه= شراب)= شراب. هُت= ڪلاڙن جي گهٽي ۾. هڏهن= هر وقت، هميشه. وَهي هُوءِ= هوءِ لڳيَ پئي آهي، لولي لڳي پئي آهي، هاڪ لڳي پئي آهي. رمز پروڙيم روءِ= رمز جي روءِ پروڙيم، راز جي ڳالهه کي سمجهيو. سِر وَٽ= سِر جي ورچ برابر، سر جي عيوض. سرڪي= محبت جي مَئي واري سُرڪ. سُڳَڻي (= صحيح محاورو 'سُڳَڻي'، ۽ نہ 'سڳَڻي')= سهڻي ڳڻ واري، وڏي بخت ۽ فائدي واري. ١٣. ڪنارو= وڏو گول خنجر، ٻٽڇي، ترار. وٽِي= شراب جي پيالي. تِڪ ڏيئي پيڻ= وڏو ڍڪ ڳيت ڏيئي پيڻ. جُنبي= لڳي، مشغول ٿي. منجهان جيءَ= جيءَ منجهان، هيج ۽ خوشيءَ مان. سرو= شراب. ٿَنِ= تن لاءِ، سَبيءَ= سبيل، جا، گهٽو. سَٽِ ۾= سودي ۾ آيل، سودي ۾ بدل (تہ جي 'سرو' ملندو تہ 'سِرُ ڏبو). ١٤. جِهُ= جئن جو، جڏهن جو، جئن ٿي. سي= پياڪ، متارا، ميخوار. اگڻ= اگڻ تي، ڪلاڙن جي ماڳ تي، مَنهن ۽ ميخاني تي، دڪان تي. سائي ٿيڻ= وري ڪنهن شيءِ ۾ ساه پوڻ ۽ ان جو تازو ٿيڻ. اُج سائي ٿيڻ= اُڃ تازي ٿيڻ، اُج جو وڌڻ ۽ زور وٺڻ. هي= هي شراب جيڪو حاضر آهي. پيتو= سو پيچي ختم ٿي ويو. هُو= هو پيو جيڪو مٽن ۾ آهي. ١٥. بٺي= شراب چڪائڻ وري ڪوري يا وڏي چُلهه. رپو ڪندا راءِ= رپو راءِ ڪندا، چاندي جا ڍِگ ڪندا، قدر ڪندا ۽ وڏي ڳري قيمت ڏيندا. ڪوُنر= شهزادا جوان. ڪلاڙِي= ڪلاڙن وٽ ايندڙ، ڪلاڙن سان واسطو رکندڙ (جيڪي 'ڪلاڙن' جي نسبت سان 'ڪلاڙي' سڏجن)، ميخاني جا گهورا ۽ شائق. ١٦. قاتِلَ= قاتِلَ شراب. ڪوڙَ= گهڻا، جهجها. اکيون اوڏاهين ڪٽي= نگاهون نظرون ان طرف ڪري. وِهُ= زهر مثل قاتل شراب. ووڙَ= وڃايل شيءِ جي ڳولا يا ڳولا لاءِ ڏنل ڇاڻ (اها شيءِ جنهن کي ووڙجي ('ووڙ' اڪثر وڃايل جانور جي. جيڪي وڃائيندا سي 'ووڙيندا'، پڇائيندا ۽ ڳوليندا، يا 'ووڙ ڏيندا'، يعني نياپا موڪليندا ۽ ڳالهه هُلائيندا ۽ چوندا 'ادا ووڙ آهي'، آڏو ٻيا ڪانئن پڇندا تہ "ادا ڪهڙي ووڙ آهي؟") هر قسم جو وَهُ، زهر، زهردار شراب. وه تني جي ووڙ= تن جي ووڙ وهُ آهي، تن جي ڳولا واري وٽ زهردار شراب آهي. سانگ= سانگو.

١٧

اکيون اوڏاهِين، ڪٽي، جيڏانهَ قاتِلَ ڪُلُ
مَتو ڪَنِ نہ مُلُ، پِڪَ بَرابَرِ پاھِنجو.

١٨

ڳَنرِنِ ۽ ڳُنڪَنِ، وَنيون پِيَنِ وِهَ گاڏِيُون
”بِدهِ ساقِي بَرخيز، پِيارِ ڪي پِيندَنِ“!
اُو پِڪين نہ پَرچَنِ، مَٽَ تَڪِيائُون مَنجهِيَان.

١٩

موڪِيءَ مَٽَ اُپَٽِئا، آٽِي اُتَرَ هيٺِ
مَتارا ٿَنهِ ميٺِ، اَچَنِ سِرَ سَنباهِيو.

٢٠

مَوڪِيءَ مَٽَ اُپَٽِئا، آٽِي اُتَرَ واءِ
مَتارا ٿنهِ ساءِ، اَچَنِ سِرَ سَنباهِيو.

٢١

مَوڪِيءَ مِٽَ اُپَٽِئا، سَوارا صُبُوحِ
اُونچِي، عَبداللطيفُ چَئي، باسَ پَهُتِيَنِ بُوءِ
ڪَڙو جي ڪَڪُوه، وَنَرِ سِرَ گهُرَنِ وَنيُونِ.

٢٢

وَنَرِ سِرَ گهُرَنِ وَنيُون، دوسر ڪِينَ ڏُجَنِ
بِيا، بِنشين، بِنوش، اِيءُ پِيالو پِرِينِ
اُونچِي، عبداللَطيفُ چئي، وَنِي وَڌِ گهُرَنِ
پِڪين تان نہ پَرَنِ، مَٽَ تَڪِيائُون مَنجهِيَان.

٢٣

آنِي تِيءُ اگَارَ، ڪامِي خرِيدارَنِ سِين

١٧. قاتِلُ ڪُلُ= ڪُل قاتِل، سڀ قتل ڪندڙ، مٽو ڪن نہ مل پڪ برابر پانهنجو= پنهنجو مٽو پڪ برابر مُل نہ ڪن. ١٨. ڳَنرڻ= مينهن، ڳئون يا ٻڪري جي ٿڻ مان سٽو سنئون پنهنجي وات ۾ ڳوها هٽي کير ڳڙڪائڻ. ڳُنڪڻ يا گهُنڪڻ= ڳيتون ڏيئي پيئڻ وقت نڙي مان ’ڳُٽ ڳُٽ‘ يا ’گهٽ گهٽ‘ وارا آواز ڪرڻ. ڳَنرن ۽ ڳُنڪن= خوشي ۽ سِڪَ مان، هبچ ۽ هيج مان، وڏا تکا تڪڙا ڍڪ ڀري ڳيتون ڏين ۽ ڳُٽ ڳُٽ ڪن، ڳُنڪن سان ڳيتون ڏيئي پين. ونيون= پياليون، ونين مٽان ونيون. وِه گاڏيون= زهردار شراب سان ڀريل. بِده (ف)= ڏي. برخيز(ف)= اُٿي. بده ساقي برخيز= اي ساقي! اٿي ڏي. پيار ڪي پيندن= پيندن کي پيار. پيندن= وڏن پيئندڙن، پياڪن. اُو= اُهي پياڪ، اهي متارا ميخوار. پڪين= پڪن تي، ونيءَ جي تري ۾ پيل تورڙين ۽ ننڍڙين سُرڪين تي. نہ پرچن= نہ سرچن، نشي واري سرور ۾ نہ اچن، سرور سان مخمور نہ ٿين. مَٽ= شراب سان سَنڌيل مٽ، شراب سان ڀريل مَٽ. تڪيائون= نظر ۾ ڪيائون (اجان وڌيڪ پي ڍؤ ڪرڻ خاطر)، تاڙيائون، چٽايائون. منجهيان= منجهہ وارا، اندر ڪوٺي ۾ سانڍي رکيل. ١٩. موڪي (سنڌي ۾ مؤنث واري صورت= ’مُغي‘) ميخاني جي ساقياڻي (’مغ‘ جمع ’مُغان‘= ايران ۾ اڳوڻي وقت وارا شراب چکائيندڙ ۽ وڪڻندڙ، ميخاني جا مالڪ جيڪي پيالو پيارين). مٽ اُپٽئا= سنڌيل شراب وارا مَٽ کوليا (جن ۾ شراب سنڌ جي پچي تيار ٿي چڪو هو). اُتر هيٺ= اُتر لڳڻ وقت، اُتر جي واء ورڻ وقت، سياري جي شروعات ۾ (مقامي طور سنڌ ۾، ڪچو شراب مٽن ۾ ڀري انهن جا مُنهن لِنبي ڇڏيندا هئا، اهو ڪم از ڪم هڪ اونهارو سڄو سَنڌيل هوندو هو ۽ گرمي ڪائي مچندو هو) سيءُ پوڻ وقت ڪولين جڏهن ميخوار کي نشي واري سڌ ٿئي. متارا= سدا پيئندڙ، وڏا ميخوار. تنہ ميٺ= تنهن تازي ڪوليل شراب جي لذيذ ذائقي خاطر، تنهن جي ذائقي جي ذوق تي. اچن سر سنباهيو= پنهنجا سر قربان ڪرڻ لاءِ تيار ڪيو اچن. ٢٠. موڪي= شراب پياريندڙ ڪلالڻ، ميخاني جي ساقياڻي. اُتر واءِ= اُتر جي واءِ لڳندي. متارا= سدا پيئندڙ، وڏا ميخوار. تنهن ساءِ= تنهن نئين شراب جي لذيذ ذائقي خاطر. ٢١. سوارا صبوح= علي الصباح، سويرا صبح جو، صبح جو سوير (مقرر وقت کان بہ اڳ). اُونچي= اونچي جي، اُچي جي، اعليٰ قسم واري شراب جي. باس پهتين بوءِ= باس پهتين، هٻڪار ۽ خوشبوءِ ’صُبوحي پيالا‘ پيئندڙ ميخوارن تائين وڃي رسي. ڪڙو= سخت ڪوڙو. ڪڙو جي ڪڪوه= جيتوڻيڪ اهو رنگين شراب سخت ڪوڙو آهي. وَنَر= ونڊ، نئين قسم جي ونڊ. وَنَرِ سر= هر نئين ذائقي واري شراب جي ورڇ وقت. گهُرن ونيون= ونيون گهرن، پيالا گهرن ونن. ٢٢. دوسر= ٻيو پيرو، ٻئي واري وارو پيرو. ڏجن= ڏُٽن، پسند ڪن. ڪين ڏجن= پسند نہ ڪن. بيا (ف)= اچ، اي همنشين تون اُچ. بنشين (ف. نشستن= ويهڻ)= ويهہ. بنوش (ف. نوشيدن= پيئڻ)= پيءُ. اي= هيءُ. وڌ= وڌيڪ. وَني وڌ گهرن= ونين مٽان ونيون پيئڻ بعد اجان بہ وڌيڪ وني جي گهر ڪن. پَرن= پلجن، پي پورائي ڪن؛ پي بس ڪن، پي سرشار ٿين. ٢٣. آنِي= سَڙي، ٻَري. تِيءُ اگار= سڙي ٻري اگار ٿي؛ ڪامي= جلي. خريدارن سين= خريدارن سان، شراب ونندڙن گراهڪن سان (واسطي ۽ لاڳاپي ۾، سندن حاضري ۽ خدمت ۾).

پَسين سي پِتارَ، پَرُ پيئُوئِي جَنِ سِين.

٢٤

موڪِيءَ مَتارا، وَڏيءَ ساجهُرِ سارِئا
پيڻَ جي وارا، اَڄُ نه آيا پِجهڙي.

٢٥

مَتارا مَري وِئا، موڪِي پِئي مَرُ
تُنهنجو ڏُکُ ڏَمَرُ، ڪونه سَهندو اَنِ ري.

٢٦

مَتارا مَري وِئا، موڪِي تون نه مَرين!
ڪيهِيءَ پَرِ پَرين، ڏُکِي! ڏاتارَنِ ري!

٢٧

اُجان ڳُورا ماڳَ، مَٽَ ڪُنَڪا ڪَٽَ ڳَهٽا
لاهي ويهُ مَ لاڳَ، موڪِي مَتارَنِ جا.

٢٨

موڪِيءَ مَنو نه گهُرِئا، وِهَ نه وِهائِئا
سُرڪِيءَ ڪاڻَ، سَيدُ چَئي، اُتي تي آئِئا
هُوءِ جي ڳالهِين ڳَگائِئا، تَنِ جون بَنِين پاسي بُنِيُونَ.

٢٩

سري ڪِين ڪِئو، ويڻَ موڪيءَ جي مارِئا
ڪوجو سُخنُ ڪَلاڙَ جو پِتي تي پِئو
تنهان پوءِ ٿِئو، مرڻَ متارن جو.

٣٠

هُوندو هَڏِ مَ رَکُ، لاءِ پِياڪَنِ پاهِنجو
وَنِي واٽاڙُنِ ڪي، پِياري پَرَکُ
سا لِکَ لَهي تِي لکُ، جا تو اِيندِي اَنِ سِين.

٣١

هوندو هَڏِ مَ سَنڍِ، لاءِ پِياڪَنِ پاهِنجو
پُوڄَ پِيارَج پَهِيڙا وِيندا وَنِئو ڪَنڍِ
تہ هَٽِ تُنهنجي هَنڍِ، موڪِي ڪو مانُ لَهِين.

٣٢

وِجهجُ واٽاڙُنِ تي مَيخانِي جي ماڪَ

پِتار= پوتار، معزز ۽ لائق. ٢٤. متارا= وڏا ميخوار، سدا پيئندڙ. وڏيءَ ساجهر= سڀ کان سويل. پيڻ جي وارا= پيڻ جي مقرر رقت تي. پِجهڙو= گنجڙو، ڳوٺ، ماڻهن جي ميل وارو ماڳ، ميخانو. پِجهڙي= ميخاني تي. ٢٥. پئي مر= تون پڻ پئي مر. ٢٦. ڪيهِيءَ پر= ڪهڙيءَ پر، ڪهڙيءَ ريت. پَرين= پلين، پئي پلين، پئي پلجين، پئي جِئين. ڏکي= سوريتي، ڏهاڳڻ. ڏاتارن ري= (اُنهن) متارن ميخوارن کان سواءِ. ٢٧. ڪورا= شراب چڪائڻ واريون باهيون ۽ ڀَٺيون. ماڳ= ميخانن وارا ماڳ، ماڳ ميخانا. مٽ= شراب جا ڀريل مَٽ. ڪنڪا ڪٽ= ڪنڪا ۽ ڪٽ=١. ڀٺين تي چڙهيل ڪڙاهين ۾ لڳندڙ ڪفگيرن جا آواز. ٢. ڀڳل مٽن جا تازا ٽوٽا ٽڪرا. لاڳَ= سهاڳ وارا لاڳ. لاهي ويهه مَ لاڳَ= لاڳ لاهي نه ويهه، سهاڳ وارا لاڳ لاهي نه ويهه. ٢٨. مَنو نه گهرئا= هنن (ميخوارن متارن) ڪي موڪي مَنو نه گهرئو، موڪي سندن بدخواهي ڪانہ ڪئي. وه نه وهائِئا= شراب ۾ گڏيل زهر هنن ڪي ڪونہ وهائيو، زهريلي شراب هنن ڪي ويڳ ڪونہ ڏنو. آئِيا= ڳوڙهہ ٽيا، سوڙها ٿيا ۽ پگهرئا. ڳالهين= موڪي جي گفتن، موڪي جي انهن لفظن تي تہ 'اڳوڻي شرراب ۾ ڪارو نانگ ڳري ڪنڍا تي ويو هو.' ڳڳاٽ= ڳهر، ٺارُ. ڳڳائِئا= ڳهرائي ڇڏيا، ٺاري ڇڏيا (ماري ڇڏيا ۽ سندن بت ٺري ويا). بنين پاسي= شراب چڪندڙ ڪورين جي ڀرپاسي، بنين جي اوسي پاسي. بُنيون= قبرون. ٢٩. سري= شراب. ويڻ= موڪيءَ جي ڳالهاءَ واري گفتي تہ شراب ۾ نانگ جو زهر گڏيل هو. سخن= گفتو، ڳالهاءُ. تهان پوءِ ٿئو= اُن گفتي ٻڌڻ کان پوءِ متارا هراس ۾ مري ويا. ٣٠. هوندو= جيڪي موجود آهي، هڏ مَ رک= بنان پيارڻ جي پاڻ وٽ هرگز نہ رک، لڪائي نہ رک. لاءِ پياڪن= پياڪن کي ڏيڻ ۽ پيارڻ لاءِ. ونِي= ونِي آٽي، سڏي. واٽاڙو، واٽاڙن ڪي= واٽ ويندن ڪي، راهہ مسافرن ڪي، پَرکُ= ڳالهہ ڪي پرک، حقيقت معلوم ڪر (جيڪا ٻرينءَ سٽر ۾ بيان ٿيل آهي). لِکَ= هڪ گهڙيءَ کان گهٽو گهٽ وقت جي وٿي، ذري جيتري وقت جي مدت. لهي تي لکَ= لک تي لهي، وڏي قيمت واري آهي. جا= جيڪا (لِکَ). تو= توکي. ايندي= پيش ايندي، ميسر ٿيندي، پلئہ پوندي. ٣١. سنڍڻ= مٽ ۾ شراب سنڍڻ، مٽ ۾ ڪچي رس کي بند ڪري رکڻ (تہ اهو پچي شراب ٿئي). (هت معنيٰ) سانڍي نہ رک، لڪائي نہ رک. پوڄ پيارج= تن کي گهڻو پيارج، پياري ڍؤ ڪرائج. پهيڙا= جيڪي پهو وني هلن، پانڌي، راهہ مسافر. لنگهندڙ. 'ونئو ڪنڌ' (ظرف)= ڪنڌ ونئو، مُنهن ونئو، خاموشيءَ سان پنهنجو رخ ونئو، راهہ ونئو. ڪو مان لهين= من ڪو مانُ حاصل ڪرين، من مانائتي ٿئين، نيڪنامي حاصل ڪرين. ٣٢. واٽاڙُن تي= واٽ ونيو ويندڙن مٿان، راهہ مسافرن تي. ماڪ= شبنم. ميخاني جي ماڪ، ميخاني جي ميءِ جا هلڪا سنهڙا ذرا، ميءِ جي بوءِ ۽ بوندار. سڀ ڪنهن کي سڌ ٿيندي، خبر ملندي.

تِيندِي سُدِ سَيَڪَهِين، هَندِ هَندِ پُوندِي هاڪَ
پِرهِ جا پِيَاڪَ، جُه سي اڳڙِ آئِيا.

٣٣

ڪَلاڙِڪِين مَنهِين، ڪُسَڻَ ري پِئو ڪِين نَہ
مَتا مَتارَنِ جا، پِئا پَسُ زَمِينَ
رَکِي رُوح رِهينَ، وَٽيون پِيتئُون وِکَ جُون.

٣٤

سِرَ وَٽِ سُرڪِي سَڳُڻِي، وَٽِين چوٺ وَرِي
قُدُرَ ڪَيفَ ڪَمالَ جي آهِي خاصَ ڪَرِي
سُرڪِي جَن سَرِي، تَن جون بَنِين پاسي بُنِيُون.

٣٥

قاتِلُ ڪَمائي ڪَرِي، وِهُ ماڪِي جي ڪَن
وَٽان ويهِي تَن، پِنجُ ڪي پِيَالِيُون.

٣٦

ڪَلاڙِنئُون ڪاءِ، مَتِ نہ سِڪِين مُون هِيان
رُوندي راتِ وِهاءِ، چِڪائِيندي بَنِيُون.

وائي

وِساريج مَ ويڻَ، آهي جوڀَنُ ہہ ٽِري ڏِينهَڙا
لُوٺِيون سَهَنِ لوڪَ جا، وِهاڻِيءَ ٽِيون ويڻَ
اَصُلِ اَسارِين جا، سُتي وِتُڙا سيڻَ
جيڏِيُون! جي مان وِسهو، نِندرَ مَ هيرئو نيڻَ
راتڙِيُون جاڳِن جي، سي آءٌ ڪَندَڙِي سيڻَ.

هنڌِ هنڌ پوندي هاڪ= ڳالھ وڏي سڌ هُلي ويندي، عام مشهوري ٿي ويندي. پره جا پياڪ= جيڪي پره جو پين، پره جا پيالا پين، ’ميءِ صُبُوحي‘ (صبح جو ٽاڻي وارو شراب). ٣٣. ڪلاڙڪين= ڪلاڙن جي. مَنهين= مَنُهَنِ ۾، مَنهن هيٺ، مَنهن اڏيل بٺين يا دڪانن ۾. ڪسڻ ري= عاشقن جي قتل ٿيڻ کان سواءِ ڪا ڳالھ ئي ڪانهي. متارن جا= متلوالن ميخوارن جا، مست پياڪن جا. پئا پس زمين= زمين تي پيل ڏس، وڌيل ۽ زمين تي ڪريل ڏس. روح= پنهنجيون دليون جانيون، پنهنجا ساه پساه، پنهنجا سر ۽ ساه. رهين رکي= گروي رکي، الاهي عشق واري شراب ۽ نشي جي عيوض ضمانت ۾ رکي. وک= زهر، ڪڙو قاتل شراب. ٣٤. سر وٽ= سر برابر، سر لڳ، سر سان (متا سنا ۾). سرڪي= هڪ سُرڪ. سڳڻي= وڏي ڳڻ ڳاري، سئو ڳڻن واري. وري= موٽي، ميخاني ڏانهن پوئتي وري. ڪيف ڪمال= ڪماليت وارو سرور، انتهائي سرور. جي= جي لاءِ، جي واسطي. خاص ڪري= (سرڪي جي صفت) خاص ۽ خالص، خالص الخاص ۽ بالڪل خوب. جن سري= جن پياڪن کي حاصل ٿي، جن کي نصيب ٿي. بَٺي ۽ بَنيون= ڀرنڊڙ باھ جي وڏي چلھ جنهن تي شراب چڪائجي، شراب تيار ڪرڻ وڪڻن ۽ ونڊائڻ واري جاءِ، شراب جي بٺي. بُنيون= قبرون. ٣٥. ’وهُ‘ جي صفت، (قاتل= صفا ماريندڙ، ٺپ ماريندڙ. ڪمائڻ= ڪنهن زهريلي يا سخت نشيدار شيءِ کي ٿورو ٿورو ڪري ڪائڻ (تان جو بنا ڪنهن فوري نقصان جي ان کائڻ تي ٺهي وڃڻ) مهوسين جي اصطلاح ۾ سنکيي وغيره زهردار شين کي باھ ۾ ترڪيب سان ٺاهي جوڙي پچائڻ مارڻ تان جو اهڙي ڪمائي ڪانپوءِ ان جو ’ڪک‘ يا ذري جيترو وزن بہ ماکي مثل مٺو ٿي پوي، يعني صحت ڏيندڙ ٿي پوي. وٽان ويهي تن= ويهي تن وٽان. پنج ڪي پياليون= تون ڪي پياليون پئيج. تون کو فيض حاصل ڪج. ٣٦. ڪلاڙنئون= ڪلاڙن کان. مت= عقل واري ڳالھ. مون هيان= اي منهنجا قلب. روندي= رئندي. رات وهاءِ= رات وهامي ٿي، رات گذري ٿي. چڪائيندي بنيون= بنيون چڪائيندي، شراب چڪائڻ لاءِ بٺيون ٻاريندي. وائي. وساريج مَ- تون نہ وسار ۽ هميشه ياد رک. ويڻ= گفتا، سخن، نصيحت ڀريا گفتا، چڱائيءَ وارا چوڻ. جوڀن= جواني. ہہ ٽري ڏينهڙا= چڻ تہ ڪي ٿورڙا ڏينهڙا. لوٺيون= چڙواڳ، بي لغام، بي انفعاليون. لوڪ جا= اوڙي پاڙي جا ۽ ٻين سڀني جا. وهاڻي= وهامي وڃڻ وقت، وقت پوري ٿي وڃڻ بعد (سڄي عمر ٽائين). ويڻ= طعنن وارا گفتا. اسار، اساري- جنهن کي سار نہ ٿئي، سجاڳي نہ ٿئي، جيڪا بي اون ۽ غافل هجي. ستي= سُتي کان پوءِ. سيڻ- پيارا مٺر، پيارا سڄڻ. جي مان وسهو= جي مون تي اعتبار ڪريو. نندر مَ هريئو نيڻ= اکين کي سمهڻ جي هير نہ وجهو.

سُر کنيات

سُر کنيات شاهه عبداللطيف جي تخيلقي شاعري جو شاهڪار آهي. هن سُر ۾ هڪ طرف انساني محبت جي اعليٰ قدرن جي اپٽار آهي تہ ٻئي طرف سنڌ جي محبت ۽ مجاز واري ريت رسم ۽ ماحول جا اهڃاڻ. انهن ۾ نمايان نُڪتن جو تفسير هيٺين طرح آهي:

(الف) محبوب جي سنگدل ۽ ستمگر هئڻ واري عام مشهور خيال جي برعڪس، اهو نازڪ نڪتو نروار ڪيل آهي تہ محبوب پنهنجي ڀلائي واري ذاتي فطرت طور ڀلا آهن: "ڀلائي آهين، پرين ڀلائيءِ پانهنجي." هو هميشہ ڀلائيءَ ڏانهن مائل آهن ۽ سندن اها عالي ظرفي ۽ اخلاقي بلندي سندن مَرڪندڙ مُنهن ۽ مهر ڀري نظر مان ظاهر آهي: "مُنهن ۾ محبوبن جي ڀَلائي جا پيرَ" ڪُل ڪائنات ۾ 'ٻن اکين ۽ ٽئين نڪ' وارو انساني حسن بي مثال آهي. تارا ۽ چنبر حسين آهن پر محبوب جي حسن جو مٽ نہ آهن. اهي محبوب جي ڏوراهين ماڳ مڪان جي ڏِس ڏيکارين ٿا. اهي محبوب جي حسن ۽ جمال تي شاهد آهن جو محبوب واري ماڳ جي مٿان آهن ۽ سهڻي سڄڻ جي سونهن جو جلوو ڏسن پسن ٿا: "سڄڻ سُتا ولهہ ۾ چوٽا ڀري ڳپور."

(ب) سنڌ جي محبت ۽ مجاز واري رسم روايت موجب، سَمُن تي سچو رهڻ ۽ ڪشالو ڪڍي ڪيئن بہ ڪري محبوب واري ڏوراهين ماڳ تي پهچڻ لازمي هو. ڏوراهين پنڌ واري صورت ۾ رڳو اُٺ ئي عاشق جو سهارو هو. هن سُر جي پوين ٽن داستانن ۾ ڪرهو يا اُٺ ئي مرڪزي ڪردار آهي، پر معنوي لحاظ سان ان جا ٻہ رُخ آهن: هڪ اهو اُٺ جيڪو عاشق کي محبوب جي ماڳ تائين پهچائي، ٻيو انسان جي زميني زندگي ۾ سندس پنهنجي وجود جي هوڏ ۽ هستي وارو اُٺ جنهن کي زندگي جي سفر ۾ ڪاميابي واري آخري منزل تي پهچڻو آهي. انهيءَ لحاظ سان، استعاري طور، انسان جي ان انفرادي وجود واري اُٺ جي ننڍپڻ، جواني، ۽ وڏپڻ وارن دورن بابت انهن داستانن ۾ نازڪ نفسياتي اشارا سمايل آهن، جيڪي شاهه صاحب جي اعليٰ فهم ۽ فڪر تي شاهد آهن.

داستان پهريون

١

پيشانيءَ ۾ پرينءَ، جي، ڀَلائِيءَ جا پيرَ
اُڳڻ اُڪَندِيَن جي ڏِئي پاٻوهي پيرَ
قمرُ پاڙي ڪيرُ، شمسُ سُپيرِين سِين.

٢

ڀَلا ڀَلائِيءَ پانهِنجي ڀَلا ئِي آهينِ
سَباجها سِرِ چڙهي ڏوراپو نہ ڏِينِ
مان ڏي مَديُون ٿِينِ، سَڄَڻَ سَجَاڻِ ۾.

٣

ڏٺِي ڪَرِيندهن ڪَڏهِين حَياتيءَ هيڪاند
مَنَ ۾ مُشتاقَنِ جي ڪِي رَنجائي راندِ
پِرين ڏيساندَرَ پاندِ، ڳُجهہُ ڳِرهِيَان ڪَنِ سِين.

٤

هيڪانديءَ هوئِي، پِرين پاٽان هَلِئا
ڪِبو ڪُهُ روئِي، پُوندو سانگُ سَيَڪَهِين.

٥

مَرُ هيڪاندا هُون پِرينءِ، سانگِ مَ وَڃِنِ سيڻَ
رَهيا آهِينِ رُوحَ ۾ نِتُ ٿَنِي جا نيڻَ
جَنِ وِمَاسِئا ويڻَ، تو تارِيءَ تَنِ تَڳِي هِنيُون.

٦

ڪِلان تان ڪامي هِنيُون، جي رُئان تان راندِ
جهَليان جهِيڻو نہ ٿِئي جو جرُ نيٽِين پاندِ
اڪرِيُونْ ويساندِ، پِرينءَ ڳَڏِجي ڪَندِيُون.

٧

مُون جَنِي لاءِ ڪِئا چاريڪا نيٽِين

د-١-١. پيرَ= نمونا، نشان، آريڪڻ. پاٻوهي= مُرڪي، خوش ٿي. پاڙي= برابر ڪري. ٢. سِرِ چڙهي= منهن چڙهي، مٿان بيهي، ڪاوڙ ڪري. ٣. ڪريندهن= ڪندين. هيڪاند= ڳڏجاڻي. مشتاقن= عاشقن. رنجائي، رنجاڻي، رنجاڙي= سور، درد. ڪي راند= راند ڪئي، ڦيرون ڏيئي، گهاريون وڏيون. پاند= ڇيڙي وٽ. ٤. سانگ= سانگين وانگر لاڏاڻو. ٥. سانگ ۾ وڃن= لڏي پري نہ وڃن، پراهان نہ وڃن. جن وماسئا ويڻ= جن جا گفتارَ ۽ ٻول مون ڪي سيباڻا، جن جي ڳالهاءِ (ٻڌڻ جي) اڻ تڻ آهي. تاريءَ تن تڳي هنيون= منهنجي دل تن جي آسري پئي جيئي. ٦. ويساند= ساهي، آرام، ويساهين. ٧. چاريڪا= ڳسَ، واٽون، چارا. نيٽين= نيٽن ۾.

سَباجهي سيٽين، ڪَري ڳُڻَ ڳِهيو هِنيُون.

٨

اَڄُ اَڇَڻَ ويرانِ، جاڳو نيڻَ مَ سُمَهو
رِڪابين پيرانِ، واڳين متي هَٿڙا.

٩

هِنيَڙي سَڄَڻَ سارِئا ڪِتي هُوندَمِ هيرَ
اَچي لالَڻَ نہ ڏيين مَتي پَلنگن پيرَ
تِي وِرُوهَڻَ ويرَ، ڳُجهو ڳِرهِيَان ڳَنِ سِين.

١٠

اَڱڻِ آيا نہ سَهان، ويني گَهَرِ گَهُرانِ
مُنهَ مُقابِلِ سُپرين پَسئو تِي پَچانِ
وارُ نہ سَهان وِچ ۾ اَجان دَرِ مَيَانِ
ڳَرا مَنجهِ ڳُٽانِ، پِرين وِجهان پيٽَ ۾.

١١

چَندرَ ميرائِيءَ سُپرين، ڪارا جِهڙا ڪيرَ
ڪَڙا ڳهاءَ ڪيوڙِي، آنڪا ڳهاءَ عَبِيرَ
ساڄَنُ پَريو ڏِيرَ، مَنان مُورِ نہ وِسرِي.

١٢

هُنَ تاري هُنَ هَندِ، هُتِ مُنهنجا سُپرين
سَڄَڻَ ماکِيءَ مِيٺِ، ڪَوڙا تِين نہ ڪَڏهِين.

١٣

هُنَ تاري هُنَ هَندِ، هُت مُنهنجا سُپرين
سَڄَڻَ ماکِيءَ مَندِ، ڪَوڙا تِين نہ ڪَڏهِين.

١٤

هُنَ تاري هُنَ جاءِ، هُت مُنهنجا سُپرين
سَڄَڻَ ماکِيءَ ساءِ، ڪَوڙا تِين نہ ڪَڏهِين.

١٥

هُن تاري هُنَ رُوءِ، هُتي مُنهنجا سُپرين
سَڄَڻَ ڪَٿُورِيءَ بُوءِ، مونکي مُورِ نہ وِسرِئا.

١٦

هُن تاري هُنَ لامَ، هُتي مُنهنجا سُپرين
سُهِٽي مَنجهِ سَلامَ، مون وڏي مُڪا سَڄَڻين.

١٧

تارا تيلِي- رُوءِ، تو ڏِنهَ گهٽو نِهارِيَان
جانِبُ جَهِين جُوءِ، تُون تيڏاهِين اُپِرين.

١٨

ٽارَرا تيلِيءَ رُوءِ، لُڏا لالَ! نہ اُپِرين
جِهڙو تون صُبُوحِ، تِهڙي صافِي سَڄَٽين.

سباجهي سيٽين= تن سباجهن سڄڻن. ڳهيو هنيون= ڳهہ ۾ رکي ڇڏيو، ڳروي ڪري ڇڏيو، پاڻ وٽ سوگهو ڪري ڇڏيو. اهڙا ڳڻ ڪيائين جو آءٌ ڳهجي ويس، ڳروي ٿي ويس ٨. ويران= انهن جي وير، اڇڻ جي مهل. رڪابين پيران= رڪيبن ۾ سندن پير آهن. يعني رڪيبن ۾ پير وڌا اٺن ۽ چڙهن ٿا. واڳن متي هٿڙا= سندن هٿ واڳن ۾ آهن، واڳون سندن هٿ ۾ آهن. ٩. هير= هينئر، هن وقت. وروهڻ= حال اورڻ، ورونهہ ڪرڻ. ١٠. اڱڻ نہ سهان= مون وٽ هت هلي اچن سو نہ برداشت ڪريان. ويني گهر گهران= گهر ويٺي ئي آءٌ کين پئي چاهيان. مُنہ مقابل= سامهون. پچان= انهن لاءِ پچان ٿي، جلان. در(فارسي)= اندر ۾. مَيَان= سمايان (اندر جو اندر ۾ سمائي ڇڏيان). ڳرا منجهہ ڳٽان= سندن ڳٽن ۽ ڳلاين جي ڪري پرين ڳرا آهن، انهن کي جيڪر پنهنجي پيٽ ۾ وجهي سانديان. ١١. چنڊر ميرائي= چنڊر جي ميرائي جهڙا (يعني چنڊر جهڙا روشن ۽ سهڻا). ڪارا جهڙا ڪير= ڪير جهڙا منا. ڪڙا ڳهاءَ ڪيوڙي- ڪيوڙي جهڙا ڪڙا. آنڪا ڳهاءَ عبير= عنبر جهڙي آنڪي بوءِ وارا (= نهايت مٺي خوشبوءِ وارا). پريو ڏير= ڏير سان ڀريل= نهايت ڏيرج وارو، وڏي ڪانڌ وارو. ١٢. سڄڻ ماکيءَ جي ميٺاج جهڙا منا آهن. ١٣. ماکيءَ منڊ= ماکيءَ جي رس جهڙا منا. ١٤. ماکيءَ ساءِ. ماکيءَ جي مٺي ذائقي جهڙا. ١٥. هُنَ روءِ= هُنَ تاري جي چٽائيءَ جهڙا. ڪٿوري بوءِ- ڪٿوريءَ جي خوشبوءِ ۽ هٻڪار وارا. ١٦. هُن لامُ= هن تاري جي سِڌ ۾. سهٽي منجهہ= خواب ۾. ١٧. تارا تيليءَ روءِ= اي سائيرڙي- نيرڙي رنگ وارا چمڪندڙ تارا. سنڌي محاوري ۾ 'تيليو رنگ'، تيل جي رنگ جي مناسبت سان 'تيليو' ڪونہ سڏيو ويو، پر سائيري نيرڙي ڳڏيل رنگ روءِ واري جانور کي تيليو سڏيو ويو. ١٨. 'لُڏا' بہ تارا آهن، جيڪي 'ٽيڙن' جي پويان اُڀرندا آهن. ٻئي تارا وڏا چٽا چمڪندڙ آهن، پر ڏکڻ وارو جيڪو 'ٽيڙن' جي ستو هيٺان آهي، سو سائيري- نيري چمڪي وارو آهي (جنهن کي 'آهيڙي'، 'شڪاري' يا 'ماري' بہ سڏين، ڇاڪاڻ جو 'هرڻ' يعني ٽيڙن جي پويان آهي). ٻيو اتر طرف وارو ذرا ڳاڙهيري رنگ تي (لال) آهي. صبوح يعني وڏي پرهہ ڦٽيءَ وقت، ڏاڪٽيون 'لُڏو' اڃان بہ وڌيڪ چٽو ۽ سهٽو لڳندو آهي. هت خطاب انهيءَ لُڏي تاري کي آهي. صافي = چٽائي، سهٽائي

١٩

تارا! تيلاهِين، تو ڏانهَن گهڻو نِهاريان
سَجَڻَ جيڏاهِين، تون تيڏاهِين اُپرِين.

٢٠

تارا تِرَ تِروڪڙيون مَٿِنِ ڦُلڙيُون
وَرُ سي راتڙيُون، جي مان اوريُون پرينءَ سِين.

٢١

تارا ٿراريُون، نيزا نينهَن پرِينِ جا
هَٿَنِ مُنهَ پاريُون، سانگو ڪَنِ نہ ساهہَ جو.

٢٢

اُونداهِي اَڌَ راتِ ۾ پرينِ پَسايو پاڻُ
چَندرُ ڪَتِين ساڻُ، پيهِي وِئو پَڙلاوَ ۾.

٢٣

ڪَٽِي نينهَن خُمارَ مان ڪِئائُون نازَ نَظَرُ
سُورِجَ شاخُون جهُڪِيُون ڪُومَاڻو قَمَرُ
تارا ڪَتِيُون تائِبَ ٿِئا ڏيکِيندي دِلبرُ
جهَڪو ٿِئو جوهَرُ، جانِبَ جي جمالَ سِين.

وائي-١

اَڱڻِ آيامِ پيهِي، يا الله!

مُون سارِيندي سُپرِين
مُشڪُ عَطر مُون پرين، سِڪيَسِ ڄمُ سَيوئِي
ساهہُ جَنِي جو سيڪڙو، رُوحَ تَنِي ساڻُ رِيهِي.

وائي-٢

پرِينِ پاتا پيرَ، آئون ڪيرَ!

ڪَميڻِي آهِيَان
مُون گهَرِ آيا مُون پرين، سُونهَڻَ لڳا سِيرَ

داستان ٻيو

١

ناسِيندي نِگاهَ، پهرِين ڪِجُ پرِينءَ ڏي
اَحوالَ عاجِزَنِ جا آکِجُ لَڳِ الله
روزُ نِهارِين راهَ، اڪِيُون اوهان جي آسَري.

٢

ناسِيندي نَظَرُ، پهرِين ڪِجُ پرِينءَ ڏي
قَمَرَ! ڪَهِجُ قَرِيبَ کي نِسَتَ آءٌ نِٻَرُ
ٻِي پيٽِي نہ پَرُ، اڪيون اوهان جي آسَري.

٣

ناسِيندي نِرتِ، پهرِين ڪِجُ پرِينءَ ڏي
قَمَرَ! ڪَهِجُ قَرِيبَ کي ساري ساڻُ سُرتِ
ٻِئو پَرَوَسو نہ پِتِ، اڪيون اوهان جي آسَري.

٤

ناسِيندي نِهارَ، پهرِين ڪِجُ پرِينءَ ڏي
سَنيِها کي سَڄَڻين چئِجُ چَندرَ اَپارَ
ساڄَنَ سپِ ڄمارَ، اڪيون اوهان جي آسَري.

٥

تون چَندرَ اُهوئِي، جو پَسِين هُتِ پرِينءَ کي
آڏو چَئِجُ عَجِيبَ کي ڏِيانءِ جو روئِي:
"هيڪلَنڊِيءَ هوئِي، سانگُ مَ پَوِي سَڄَڻين".

٢٠. تِر= جسم تي ڄائي ڄم کان هڪ ڪارڙو نشان. تروڪڙي (جمع تروڪڙيون= تلوڪڙيون)= جسم تي (مُنهن تي، ٻانهن تي). سُئيءَ سان چُڪهہ ڪري، سُرمي يا ٻئي رنگ سان پري ٺاهيل جڙتو تِرڦُلڙيون= تارن جا ڦُلڙين مثل چمڪا. وَر سي= وري بہ سي، سدائين سي، ڀل سي (سدائين هجن). جي مان اوريون= جن ۾ مون محبوب سان گڏجي پنهنجو حال اوريو. ٢١. مُنه پاريون= منهن سامهيون. ٢٢. پيهي وِئو= پئجي ويو. سمائجي ويو. پڙلاوَ، پڙلاءُ= محبوب جي حسن جو جلوو. پڙلاوَ ۾= ڍڪجي ويو (حسن جي زوردار تجلي ۾). ٢٣. خمار مان= ڳاڙهين ڳوڙهين خماريل اکين سان. جوهر= هيرو. وائي-١. اڱڻ آيام پيهي= منهنجي اڱڻ ۾ اندر قدم پري آيا. سڪيس ڄم سيوئي= سندن واسطي سڄي ڄمار سڪيس. جني جو سيڪڙو= جن لاءِ سڪندڙ. روح تني سان ريهي= روح تن ساڻ ريهہ سان ڳنڍيل آهي. وائي-٢. سونهڻ لڳا سير= سندن اچڻ واريون واٽون سونهڻ لڳيون، سهٽيون ٿيڻ لڳيون. د-٢-١. ناسيندي= اول، اوير طرفان افق مٿان اڀرندي. ٢. نست، نٻر= ست ۽ ٻر کان سواءِ، ضعيف. پيٽي= واهہ، ڳلي. پر= آسرو. ٣. نرت= نُوچ واري نظر. پِت= آسرو. ٥. ڏيان جو روئي= جيڪو پيغام آءٌ توکي روئي تي ڏيان تہ: 'وصال کان پوءِ وڇوڙو نہ پوي'.

٦

آءٌ جي ڏِيَئِين سَنيهَڙا، سِي چَندرَ پَلئِ بَنڌُ
چَئِجُ حالُ حَبِيبَ کي نَئِي نُوڙائِي کَنڌُ
تو تيڏاهِين پَنڌُ، عالَمَ جيڏنهَ آسَرو.

٧

چَگِيان چَندرَ چَئِيج، سَنيها کي سَڄَڻين
اَگَڻَ مَتان اُڀري، پِريان جي پَئِيج
جهيٽو ڳالهائيج، پيرين ڏري هَٿڙا.

٨

جِهَا اُڀا چَندَ، تِهان اُڀا مان پِرين
اَگَڻَ مَتي اُڀرين، کِڙين مَتي کَندَ
سَڄَڻَ جِيءَ اُکَندَ، تو ڏنهُ گهڻو نِهاريان.

٩

اَڄُ پُڻِ اُڀائِي، چوڏهينءَ ماهَ چَندرَ جِي
مون ڏُونهُ مون پِرينِ جي اَچَڻَ جي وائِي
مون گهرِ واڌائِي، پيئِي کامِ کَرنِ ۾.

١٠

اَڄ پُڻِ اوپارو، چوڏهينءَ ماهَ چَندَر جو
مون گهَرِ مون پِرينِ جو اَچَڻَ جو وارو
سَڄَڻُ سوپارو، پيچ پِنيءَ گهَرِ آئيو.

١١

چوڏهِينءَ چَندرُ اُڀري، اُٽريهينءَ پَسِي نہ عامَ
مَتِسِ ناهِ مَلامَ، جيکين پُڇين پُڇ سو.

١٢

سَهسين سِجَنَ اُڀري چَوراسِيين چَندَرنِ
بِاللہ ري پِرينِ، سَڀ اُونداهِي ياٿِيان.

١٣

چَندَر تُنهنجِي ذاتِ، پاڙِيان تان نہ پِرينءَ سِين،
تون اَچو ۾ راتِ، سَڄَڻَ نِت سوجهَرا.

١٤

قَمَرَ کارو نانگُ، توکي کائي کَڏهِين
وِڇوڙو وِڙانگُ، ڏِئِي ڏُکوئِنِ کي.

١٥

چَندَرا! چِٽائي تُنهنجِي، سَهائِي مون سُور
لايان لالَ لِگَن کي، چَندَنَ پَري بُورُ
کُوماٽُو کَپُورُ، مون واجهيندي پِرينءَ کي.

١٦

چَندَر! تُنهنجي ذاتِ، سَڀِ مَڙهايان سونَ سين
آهِنَ پِرين پَنڌُ ۾، کِڙُ سَڄيائِي راتِ
اَچَنِ جهين ساتِ، لَهي وَڃُ، لطيفُ چَئي.

١٧

چَندرَ! مَ آءُ چَڙهِي، سَنجهي کَر مَ سوجهرو
اَسان پِرين پاڻَ ۾ گهارَڻُ ڏي گهَڙِي
تو پُڻِ هُوندَ سَرِي، جي پَلَکُ پانهيرو اُبَرئين.

٦. سنيهڙا= نازڪ نياپا. پلئہ بنڌ= پنهنجي پوتيءَ جي پلئہ ۾ ٻنڌُ. (اڳ محبت جا مخفي پيغام 'شين' جي صورت ۾ ويندا هئا، جيڪي قاصد ڳنڍ ٻڌي کڻي ويندا هئا. انهيءَ کري اهڙي نياپي کي 'ڳنڍ' چيو ويو. هت 'پلئہ ٻڌڻ' وارو اصطلاح ان اڳين رسم ۽ روايت جو عڪس آهي.) 'نُوڙائي'= 'نِئڙائي'، نِوڙائي. ٨. کڙين- چٽي چاندوڻ ڪرين کند زمين جو گهٽن ملڪن وارو وڏو خطو. ٩. ڪرن= رقيبن. ١٠. اوپارو= چٽو ٿي اڀرڻ جو وقت. پيچ پنيءَ- آڌيءَ رات جو (جڏهن رات پڇي ٿي. ٽري ٿي) ۽ ان کان پوءِ واري وقت ۾. ١١. چوڏهينءَ چندر اڀري- چوڏهينءَ جو چندر تہ بيشڪ اڀريل ٿي آهي جيڪو سيڪو ڏسي ٿو. اٽريهين پسي نہ عام= اوڻٽريهين تاريخ ان کي سيڪو (عام) ڏسي ڪون سگهندو. ملام= ملامت. ١٢. سهسين= هزارين. چوراسيون= هڪ چوراسي نہ، پر گهڻيون چوراسيون. ١٣. پاڙيان- مٽايان، برابر ڪريان. سڄڻ نت سوجهرا= محبوب هر وقت سهٽا ۽ روشن. ١٤. وڙانگ= اي وڏواند، اي نباڳا. ١٥. مون سور= مون لاءِ سور آهي. چندن پري ٻُور= چندن جو ٻورو لپ ڀري، هٿ ڀري. ڪوماٽو ڪپور= مون کي واجهائيندي واجهائيندي ايتري گهڻي دير ٿي وئي جو (منهنجي بدن کي سرهاڻ طور لڳايل) ڪافور (ڪپور) جي خوشبوءِ بہ جهڪي ٿي وئي. ١٦. کڙ= سڄو کُلي بيهہ. سات= ساعت. ١٧. پانهيرو= پوءِ پرو، ٿورو دير سان.

١٨

چَندرَ مَ اُڀَرُ سَنجهہَ، تہ اونداهِي اَجهو ڪَريان
ڀَري ڪَٿُوريءَ هَنجهہَ، رُنا پِرين پَهائِيان.

١٩

چَندَر ڪي چورائي، جهُڙَ! جَهپي ٿِي نہ وَڃِين
اُونداهِي آهي، اَجهو عاشِقَنِ ڪي.

٢٠

آيو چَندرُ چَڙهي، چاريءَ جو چَيو ڪَري
اُڀو اُتِ اَڙِي، جِتِ ڏِنائين پِرينءَ ڪي.

٢١

چَندَر! چوئين سَچُ، مَرُ تون مَنيين پانئيين
ڪَڏهن اُپِرين سَنهڙو، ڪَڏهن اُپِرين ڳَچُ
جو مُنہَ ۾ بَريئِي مَچُ، سو پَدَمُ پِريان جي نہ پاڙِيان.

٢٢

چَندَر! چَوان تو حَقُ، جي وِڙهين جي وِچڙِين
ہ اکيون ٽِرِئو نَڪُ، تو ۾ ناهہ پيشانِي پِرينءَ جِي.

٢٣

اُڀرُ چَندَر! پَسُ پِرين، تو اوڏا، مون ڏُور
سَجَڻَ سُتا وِلَهہَ ۾ چوٽا ڀَري ڪَپُور
پيرين آءٌ نہ پُڄَڻِي، بابَلُ ڏِئي نہ بُور
جَنهِ تي چَڙهِي اَسُور، سَنجهي سَجَڻُ سانيِيٽِيان.

٢٤

آءٌ اُڪَندِيائي مَران، پِرين پَلا، پَرَ ڏُور
بابَلُ ڏِئي نہ بُورُ، پَندَ نہَ جوڳِي پيڙِي.

٢٥

ڪَرَهو نہ ڪَيڪاڻُ، پيرين آءٌ نہ پُڄَڻِي
جو مون راتِ رَساڻِي، نيئِي ساڄَنَ ساڻُ
مون نہ وَهِيڻو پاڻُ، وِيئِي نيڻَ نِچوئِيان.

وائي

هِينئڙو هِيءُ ضَرُورُ،

آيَلِ! ڪِينَ رهندو پِرينءَ ري!

سَگهو ساعتَ نہ جِندَڙو، اَٺئِي پَهَرَ مَلُورُ
مَنَ ۾ مُشتاقَنِ جي، ساجَنَ! تُنهنجو سُورُ
پيرين آءٌ نہ پُڄَڻِي، ڏيهہُ پِريان جو ڏُورُ
وڃي ويلَ سَيَڪَهِين، هِينئڙو پِرينءَ حُضُورِ.

داستان ٽيو

١

راتِ سَهائِي، يُون سَئِينِ، پَٽين وڏو پَنڌُ
هَلَندي حَبِيبَنِ ڏي، ڪَرَها موڙِ مَ ڪَنڌُ
بَنڌڻُ سوئِي بَنڌُ، جو پَهُچائي پِرينِ ڪي.

٢

راتِ سَهائِي، يُون سَئِين، پِرتَ نَئِين، پَنڌُ پُور
مَيا! مَحبوبَنِ جي هَلِي وانءُ حُضُور
جي چُٽَڪَنِ چِتَ ۾، سي ڪيئن سَجَڻَ ڏُور
اَللہ لَڳِ اَسُور، مونکي نيئي ميڙِئين.

٣

راتِ سَهائِي، يُون سَئِين، پِرتِ نَئِين، پَنڌُ پَسُ
مَيا! محبوبنِ ڏي ڪِڄُ وَڃڻَ سِين وَسُ

١٨. سنجهہ= سانجهيءَ وقت، سنجهي ۾. اونداهيءَ= اونداهي ڪي. اجهو= بچاءِ. ڍَڪ. ڪتوري= مُشڪ، خوشبودار وکر. هنجهہ= جهولي. پهائيان= مچايان، پرچايان. ١٩. جهُڙ= اي جهڙ. جهپي نہ وڃين= قابو ڪري ڍڪي نٿو ڇڏين. ٢٠. چاري= چوڪي تي بيٺل پهري وارو. ٢١. چوئين= چَوَئين، چوانءِ. مَرُ= پل تہ. منيين پانئيين= چڱو نہ سمجهين، برو پانئين. پدم= پير جي تري ۾ ليڪو جيڪو آڱوٺي ۽ آڱر جي وچ مان شروع ٿي هيٺ ڪڙيءَ ڏي وڃي جيڪو بخت وارو. ٢٣. ولهہ ۾= ٻاهر ٽڪار ۾. ڪپور= ڪپور سان. ڪافور سان. بابل= بابل، بابو. بُور= جوان اٺ. اسور= اسور جو اسر جو. 'سجڻ سانييٽيان' سجڻ کي ملان، گڏجان. (ٻي پڙهڻي) سجڻ ييٽيان= محبوب جي زيارت ڪريان، دلبر جو ديدار ڪريان. ٢٤. پند نہ جوڳي= پند ڪرڻ جهڙي ناهيان. ٢٥. ڪيڪاڻ= گهوڙو. وائي. آيل= اي ماءِ. جندڙو= جان ۽ تن. پرين حضور= پياري پرين جي حضور ۾. د-٣-١. پٽين= پَٽن تي. پٽيين= پند جي پٽين تي. بنڌڻ سوئي بنڌ= اهڙو پڪو پختو ارادو ڪر. ٢. سهائي= چنڊ ۽ تارن جي روشنائي واري. يون= زمين. هلي وانءُ= هلي وڃ، پهچ وڃي. چٽڪن= هُرَن، وري وري ياد پون. اسور= اسر جو، پريات ڪان اڳ.

راتِهن هَلِي رَسُ، تہ گَرَنِ خَبَرَ نہ ٿِيي.

٤

ڪَرَها ڇَڏِ ڪُواٽ، وِڳُون وِجهہُ وَڏنڊِيُون
سَئِين سُپيرِينِ جِي، وِنگِي يانءِ مَ واٽ
ڇَڏِ جهورِي ڏي جهاٽ، تہ هُونديءَ راتِ هُتِ مِڙُون.

٥

ڪَرَها ڪَسَرَ ڇَڏِ، وِڪَ وَڏَنڊِي پاءِ
مُنهنجو هَلَڻُ اُتِهين جِتي جانِبَ جاءِ
توکي چَندَنُ چارِيان، ٻئو وَڳُ لاٽِي ڪاءِ
اِيهِين اُٺَ اُناءِ، جِئَن هُونديءَ راتِ هُتِ مِڙُون.

٦

ڪَرَها ڪَسَرَ ڇَڏِ، وِڳُون وِجهہُ وَڏنڊِيُون
هيڪَرَ حَبِيبَنِ سان مونکي نيئِي گَڏِ
مَچُڻ پُونيئِي هَڏِ، آهُون اُڪَنڊِيَن جِيُون.

٧

ڳَلِ ڳانا ياقُوتَ جا، موتِي ڳُتِيَئِين مالَ
قُطِيفِي جي ڪَرَها، هيَدِي پايَئِين حالَ
چَندَنُ چارِيَئِين جالَ، جي ڀِهرئِين ڀَهَرِ رَساٽِيين.

٨

ڳَلِ ڳانا ياقُوتَ جا، موتِي مَنجهہِ مَهارَ
چانگا چَندَنُ چارِيَئِين اَنئِي پَهَرَ اَپارَ
سَندِي پِيَہ پَچارَ، جي مون راتِ رَساٽِيين.

٩

مَيا تو مَهارَ، سَڄِي پايان سونُ جِي
چارِيَئِين چَندَنِ چوٽِيُون، نائي مينڊِيءَ ڏارَ
سَندِي پِيَہ پَچارَ، جي مون راتِ رَساٽِيين.

١٠

ماءُ مُنهنجي ڪَرَهي، موتِينِ جَڙِي مالِهہ
وِيءُ چِنائِين ڪالِهہ، اَڄُ وِڪَ واتِيان نہ لَهي.

١١

ڪَرَها ڪُرُ سُجاڻُ، پِيَہ ـــ ڪو ۽ پانهِنجو
اَصُلِ آهي آهِنجو ناليرو ٻِڌاڻُ
ڪَرَهَا اَسان ساڻُ، ڪي چانگا ڪِجُ چِڱائِيون.

١٢

اَڄُ مُنهِنجي ڪَرَها، مَيَا مَڄُ مِنٿَ
جهاڳِيندي جهَر پَٽيُون، متان ڪَرِيين ڪَٿَ
سُپيرِيان جي سَٿَ، مونکي نيئِي ميڙِيين.

١٣

لَڪِ لاڪيٽو ڪَرَهو، ڪوڙِين ڏيئِي ڳِدومِ
اَڱَڻِ سُونہَ ٽِئومِ، مُلِ مَهانگو مَ چئو.

١٤

لَڪ لاڪيٽو ڪَرَهو، ڪوڙِين ڏيئِي ڪاهِ
اِيلاچِيُون آهُرَ ۾، پوڄَ مَيي ڪي پاءِ
ڪَٽَ نہ ڪَندو ڪاءِ، پَلاٽِئو تہ پِرِينءَ مِڙِي.

وائي-١

هِي بہ ڳالهڙِيُون، مِيان سَڄَڻا!
آءٌ اورِينديس پِرِينءَ سِين
ڳالهِيُون پِريَمِ تُنهنجِيُون، وَڏِي وَڻُ ٽِيُون
گَوشي پِرِين نہ گَڏئا، پَرَ سِين مون نہ ڪِيُون.

ڪرن= محبت ۾ خلل وجهندڙن، رقيبن. ٤. ڪراٽ= ڏنگي ڏکي واٽ. جهوري= ڳڻتي، انديشو. ڏي جهاٽ= ڏي تڪڙي تکي سٽ. هونديءَ رات= راتِ هوندي. ٥. ڪسر= ڀڳل وڪ. ٦. آهون پونئي هڏ= آهون پٺون تنهنجي مٿان پون. ٧. مال= مهار، ڳاني. قطيفو (ع. قَطِيقَة)= پٽ، ريشم، بخمل. هيدي= پلاٽي (گاهہ سان ڀريل ھنڊي)، ٻڙهو ڊِين جو (لاڙ، ڪڇ). ٩. چندن چوٽيون= چندن جي ٽارين جا چوٽيءَ وارا گونچ. نائي= نوڙائي، هيٺ ڪري. ١٠. موتين جڙي مالهہ= موتين سان مڙهيل ڳاني لهي ٿي. ويءُ= وڏي سائي گاهہ واري زمين. وڪ واتيان نہ لهي= اڄ (سندس هلڻي تکي ۽ واٽ سان پوري آهي ۽) سندس قدم واٽ تان نٿو ٽڙي. ١١. ڪُرُ= نهو، ٻڻُ، نسل. پيہ- ڪو= پيءُ جو. ٻڌاڻ= توڙ گهٽو، تمام گهٽو، انت گهٽو. ١٢. جهر= جهر جهنگ. جهرپٽيون= جهنگ واري ڏکيي پنڌ جون وڏيون وٽيون، لامون، ڊيگهون. ١٤. پوڄ- گهٽيون (ايلاچيون). آهُرَ= آهُري ۾= ڪاڏي ويل، ڪاڏي ۾. ڪَٽ= ڪٽ ڪٽان، تخميني طور ويچار، تخمينو. وائي-١. بہ ڳالهڙيون= (محاورو) بہ اکر، بہ لفظ. اوريندس= پنهنجي حال سٽائڻ طور چونديس. گوشي= گوشائتا. پاسي تي

وائي-٢

سَدين سيڻَ نہ هُونِ، نِيهُ نِيَاپي نہ ٿيي
ڪارِيءَ راتِ رَتَ ڦُڙا جانِ جان نيڻَ نہ رُونِ
مونڻُ جَنِي مِيهَٽُو، پڙَ تي سيئِي پُونِ
جَنِ مُسافِرَ سُپرِين، سي مَرُ رويو رُونِ.

داستان چوٿون

١

ٻُورُ نہ چَري ٻُورُ، پَسِئو ٿُورُ تَڪُون ڪَري
مُونين هَٽِي مونِئو، ڪَرَهو راتِ ڪَپُورُ
مَيو ٿِئو مامُورُ، چَندَنُ چَکِي آئِيو.

٢

اوٺارِين نہ اَنرا، ٻَڌا چَرَنِ نہ ٻُورُ
ليڙَنِ ڪي لطيفُ چئي مونڻ جو مذڪُورُ
مَينَ ڪي مامُورُ، اُٺُٽَڻ اڳِئين پَنڌُ جي.

٣

چري نہ مِصريءَ سَنگَ، چَندَنَ جا چُوپا ڪَري
اَکِين مَتِي اَنگَ، مَيي ڪي مَجازَ جا.

٤

مَيو اَنگَ- مَيو، چانگو چِنِي نہ ڪِئو
ذاتِ ڏُريان نہ سِڪِئو، ڪَرَهو رَءِ رَيو
جو پَرَمَلا پِيو، ناهِ نِهايَتَ تَنهِ سِين.

٥

وينو مَنجهين وَڳَ، نايو ناگِيلان چَري
ڪَڏهن هِنَ ڪَرَهي جا پَڌر پَڳَ نہ لَڳَ
جَڳَ ۾ جهڙو جَڳَ، هِيئڙي سانَ هُتِ چَري.

٦

چِئان ڪوڙ ٻہ ڪانِيُون، پَنجين لَکين پَنُ
تِئان چاٽي چُڳِيُون، مَيي رَتو مَنُ
تَنهِ وَلِ سَندو پَنُ، ڪُوماٽُو ڪوڙين لَهي.

٧

چِئان ڪوڙ ٻہ ڪانِيُون، پَنجين لَکين پا
مَيو تَنهِ ماڳا، ڏِيهاڙِي ڏارَ چَري.

٨

چِئان ڪوڙ ٻہ ڪانِيُون، پَنجين لَکين پِڪَ
تِئان ڏِيئي تِڪَ، مَيو مستانو ٿِئو.

٩

اُٺَ نہ وَڃِي وَڳَ سِين، چَري نہ لاٽو
مَيي ڪي مَجازَ جو ٿُوهي ۾ ٽاٽو
پَناري پاٽو، مَرَندي سِينءَ نہ مَنِئو.

١٠

اُٺَ نہ وَڃِي وَڳَ سِين چَري نہ چانگو
لَڳِيَسِ ناٺُڪَ نِيهَ جِي، نِهوڙِئو نانگو
چَڏي سِرَ سانگو، رِڙهي رَندِ پِرِينَ جي.

د-٤-١. ٻُور= ڪچڙا گونچ گلڙا. ٻورُ= جوان اُٺ. تور= پنهنجي تور وارو گلو. تڪون ڪري= گلي ڏانهن پڇي وجڻ لاءِ واجهائي. مونين هٽي= گوڏن سان لائي مروڙي. ڪپور= ڪافور. مامور= مخمور، نشي ۾ مست. ٢. انرا= بيمار. ٻورُ= ٽارين جو ڪَچُ. مامور= امر ڪيل، نصيب ۾ لکيل. ٣. چندن جا چوپا ڪري= چندن کي ٻہ پورو نہ ڪائي ۽ چوپا ڪري ڪڍي ڇڏي. انگ= اهڃاڻ، آريڪڙ. مجاز= محبوب جيءَ محبت جا. ٤. انگ- ميو= انگن عضون ۾ پريل، لڳين مضبوط. چني نہ ڪئو= ڪاڏي سان ڪونہ متو آهي، مايا ڪانہ چاڙهي اٿس. ذات= ڏائڻ. رءِ رَيو= پوري ڍئو ۾ آهي. جو پرملا پِيو= جيڪو 'پَرمَلَ' جي وڻ يا ول تي پيو، جنهن پَرمَل جو ذائقو چکيو. ناه نهايت تنه سين= تنهن سان پڄڻ پيٽي ڪانهي. ٥. ناگيلان= ناگيلون، ناگيل جي وڻ جون ڦريون. پڌر پڳ نہ لڳ= پٽر ۾ پيرا نٿا لڳن، ٻاهر ميدان ۾ پيرن جا نشان لڳل ناهن (جو پانئجي تہ وڳ مان اٿي ٻاهر ويو آهي). ٦. ڪوڙ ٻہ ڪانيون= جنهن ول جون ٻہ ڪانيون ڪروڙ لهن. پنجين لکين پن= پن پنجين لکين وڪامي. تئان= ان ماڳ تان، تتان. ٨. پِڪ= پنگ، تري ۾ پيل ڦڙو. تِڪَ= ڳيت. ٩. لاٽو= هڪ ڪارو ٻوڙو جنهن کي اٺ چاهه سان ڪائين. پاٽو= پاڙ، ويهڪ واري جاءِ. ١٠. ناٺُڪ= نوڪ، ناڪيلي جي تکي چهنب. نِهوڙِئو= نهوڙي نيو، هيٺو ڪري ماريو. نانگو= جيڪو ٻيا سڀ آسانگا پلي نينهن ۾ نروار ٿئو. رَندِ پرين جي= محبوبن واري واٽ تي.

۱۱

اُٺُ نہ وجي وَڳَ سِين، ٻَڌو چَري نہ ٻُورُ
مَيي ڪي مَجازَ جو ڪُڙهہ اَندَرِ ڪو سُورُ
سو پِرايَئِين پُورُ، سُڪِي جِئَن سانئو ٿِيو.

۱۲

ڪَرَهو سَرَهو نہ ٿئي، چانگو تان نہ چَري
لايو لَٺُون، لَطِيفُ چئي، مُنو ماڳِ مَري
نَظَرُ نِيہَ ڏري، پيشانِيءَ ۾ پِرينءَ جي.

۱۳

ڪِين جو ڪيڏاهِين، چانگو چَڪِي آئِيو
تاڻِئو تيڏاهِين، نيٽ ڇِنايو نِڪَري.

۱۴

اُتِي اَڙائِينسِ، ڇَڏُئو تہ ڇِيڪُ ٿئو
ڪارايان ڪِڙِئو وَجي، پَلاڻِي پائِينسِ
ڏاوَڻِ ٽنہِ ڏائِينسِ، جئَن چَري ۽ چِنگهي پُٺُو.

۱۵

دو- دَستي دو پيرَ، سِيني سَنگهرَ رُڪَ جي
ماءُ! مُنهنجي ڪَرَهي، تازي ڦُلَنِ هيرَ
ٽنہِ ڪي ڪلمَڻَ ڪَنِڍِي ڪيرَ جو مُونهِين وَٽِ مَسَ رَهي.

۱۶

پيشانِيءَ ۾ پِرينءَ جي چانگي رکيو ڇِٽُ
نيٽ ڇِنايو نِٽُ، اُيو اوڏاهِين اَسَري.

۱۷

نَوَ نِيرَ، ڏهہَ ڏاوَڻِيُون، پَندرَهن پَينڊَ پِيَاسِ
بَغَلَ مَنجهہِ بَگهاڙِيُون، لَگِين لوهہَ لَڳاسِ
جُہ ساجَنَ سَنيرِيَاسِ، تہ ڇِرڪَ ڇِنائِين هيڪَڙي.

۱۸

نَوَ نيرَ پائي، جان مون ڪَرَهو جهَلئو
ڇِڪِيءَ ڇِنائي، وئو پهرِين راتِ پِرينِ ڏي.

۱۹

وَٽي سيٽَ سُوَٽَ، پاءِ پنهنجي ڪَرَهي
وَلِيُون واسَ وَرَنِيُون پَهَرِيُون مَٿي پَٽَ
چانگي ڇَڪِي ڇَٽَ، تہ پوءِ نہ رَهندو پَنڌَ ري.

۲۰

نيٽ ڇِنائي نِٽُ، ڪَرَهو ڪُنگوءَ ريٽَ تي
چانگي رَڪئو ڇِٽُ، پَرَمَلَ جي پَساهَ تي.

۲۱

لَڪين سَئِين چَرَنِ، ڪَرَها ڪُنگوءَ ريٽَ تي
تِئائِين ويسَرَنِ، هَٿِ نہ آيو هيڪَڙو.

وائي

آهِينمِ ڳالهَڙِيُون، ماءُ! مُرادُون پِرينءَ سِين
جي مان پييُون پِرينءَ ري، ڪُوءِ سي راتڙِيُون
جي مان اوريُون پِرينءَ سِين، وَرُ سي ٻاتَڙِيُون
پَسڻَ ڪارَڻِ پِرينءَ جي، پاتِيَمِ جهاتَڙِيُون
آڏِيءَ عبداللطيفُ چئي، ڪُهَنمِ ڪاتَڙِيُون.

۱۱. (اهو اٺ) ٻڌل حالت ۾ ٻُورُ (ولين جا گونچ ۽ وڻن ٻوڙن جا گلڙا گل ۽ ٻور) بہ نہ چري. ڪڙهہ= اندر ۾. سانئو (جاتڪي ڪڇ جي ٻولي)= ڪانو (جوئر جو)= سڪي ڪانو ٿيو، سڪي سنهو ٿيو، ٿانئو ٿيو. ۱۲. سرهو نہ ٿئي= چڱو ڀلو نہ ٿئي، خوش نہ ٿئي. ۱۳. نيٽ= مضبوط چمڙي جو وٽيل رسو جنهن سان اٺ کي ڏانوڻ ڏجي، چمڙي جو وٽيل مضبوط ڏانوڻ. ۱۴. ڇيڪ ٿئو= هيڏانهن هوڏانهن ويو، رليو. ڪِڙئو وجي= ڀڄي گم ٿي وڃي. پلاڻي پائينس= پلاڻي وجهينس ۽ چڙهينس. ڏائينس= ٻڌينس (اهڙي ڏانوڻ سان ٻڌينس). ۱۵. دو دوستي= ٻئي. دوپير= ٻنهي پيرن واري. ڪامڻ= جادو (پاڻ وٽ هڪ جاءِ ويهارڻ وارو). ۱۷. پينڊ= رسو جيڪو اٺ يا مينهن کي ٻڌڻ لاءِ هڪ پير ۾ وجهجي. بگهاڙيون= پاڪڙي جي ڪِچن ڪان لڳل ڪليون. لوهہ= بگهياڙين واريون لوهيون ڪليون. ۱۸. ڇڪيءَ ڇنائي= هڪ ئي ڇڪ سان ڇنائي. ۱۹. سيٽ= ٿلهو رسو. سُوَٽ= مضبوط وٽ (ڦيري) وارو. واس ورنيون= خوشبوءِ دار، رنگدار. پهريون= پڪڙي پيون. ڇٽ= ڇَس، سواد، ذائقو. ۲۰. ڪُنگوءَ ريٽ= ان نالي وارو ٻيٽ (زباني روايت موجب، گجرات جي ڪناري سان جتي ڪا ندي چوڙ ڪري ٿي، اتي هڪ وڏو ٻيٽ آهي، جنهن کي 'ڪنگوريٽ' چون جنهن ۾ جهنگلي اٺ عام جام پيا گهمن.) پرمل جي پساهہ تي= پرمل ول جي تازي رَسَ تي. وائي. ور سي ٻاتڙيون= واهہ ڀليون سي ڳالهڙيون. ڪهنم ڪاتڙيون= سڪ ۽ فراق واريون ڪاتڙيون مونکي ٿيون ذري ذري ڪهن.

داستان پنجون

١

اَڄُ نہ اڳِينءَ ڊِارَ، ڪَرَهو ڄِيئَن ڪالهه هو
اڳِڙ آيو نہ ڪَري، پاهُوري پَچارَ
جيڪُس مَنجهِہ قَطارَ، ڪا وَلِ ڄِنائِين وِهہَ جي.

٢

پَلاٽِئان پِئو، اولاٽِئو نہ اٿِيي
جيڏانہَ وَڳُ وِئو، اُيو تَرسي اوڏهِين.

٣

ڪَرَها توکي ڪامَ، سَچو پَسِي مون سَچِي
مانَ پَرُوڙي مامَ، ساڳاهي سَئِينءَ وَهِين.

٤

هُنگرَ هَلايو، ڏيئِي موڙَ مَهارَ جي
وَسان جي وِيو، ڪَرَهو تي ڪامُون سَهي.

٥

آٿِي بَڏمِ وَڻَ جاءِ" مانَ چَري ڪي مُگريُون
ڪُڏاتُورو ڪَرَهو لِڪِئو لاٽِيي ڪاءِ
اِنَ مَيي سَندِين ماءِ، مونکي ڳالهڙيين ڳوڙها ڪِئا.

٦

ڪَرَهي ڪي ڪَئِين، وِڌمِ پيندَ پَلَڻَ جا
ليڙو لاٽِيءَ ڪي چَري، نِيرَ ساڻُ نَئِين
چانگي سَندي چِتَ ۾ صاحبَ وِجههُ سَئِين.
اوباهِيوس اَئِين، لُطفُ ساڻُ لَطِيفُ چُئِي.

٧

چانگا! چَندَنُ نہ چَرين، مَيا! پِئين نہ مرڪَ
اَگرِ اوڏو نہ وَڃين، ٿُڪِئو ڇِڏِيين ٿوڪَ
لاٽِي، وِچان لوڪَ، ڪِهڙي اَگرِ آٽِرِيئِي.

٨

چانگي چَئِي چُڪِياس، مَٿان اَڪَ نہ اُلهي
چوڏاري چَندَن وَڻَ پَچي پوڄَ پِياسِ
جَنهِ وَلِ گهٽا وِهاٽِيا اُنَ سين آرِ لَڳِياسِ
راڙي رَٽ ڪِياسِ، هِنَ ڪُڏاتُوري ڪَرَهي.

٩

مِنِيُون لَهي مُهاءِ، جي تو چانگا چِنيُون
وَلڙيُون وِهَ ساءِ، آڃان تو مُهَنڊِيُون.

١٠

پَسي ڳاڙها گُلڙا، ڪَرَهَل ڪِيمَ تَرسُ
سي تان هَلِي پَسُ، جي اِنَ وَلِ وِهاٽِيا.

١١

مَيي ماڳائِي، وِڏو واٽَ وَلِينِ ڪي
خَبَرَ ڪيٽُ ۽ ڏِٽِين تِي، وِڏُوٽا واهِي
ڪَرَهي ڪاڪَتَ ڇَڏِئِي، وَريسِ نہ وائِي
چانگي چَريائِي، وِيئِي ويچاري وِسرِي.

د-٥-١. اڳِينءَ ڊِار= اڳِينءَ طرح. پاهوري= پاهوري جي، ڪاڏي واري جاءِ جي، ڪاڏي جي. جيڪس= لاشڪ جو. ٢. پلاٽئان پئو، اولاٽئو نہ اٿيي= پلڻ جو بار تہ نہ سهي، پر ٿلهي پٺي ٻہ اٿي نہ سگهي. ٣. ڪام= لڪڻ. مام= راز واري ڳالهہ. ساڳاهي= ڏيان ڏيئي، سمجهي. سئين وَهين= سڌو سچو سياٽو ٿي هلين، وڏي وڪ وجهي تڪڙو هلين. ٤. هنگر هلاييو. ڏيئي موڙ مهار جي= (لڪڻ هيٺ بدران اُٺ ڪي) هونگر سان، مهار کي پاسي تي ذرا ڇڪ ڏئي هلايو تہ هلندو. ڪامون سهي= لڪٽيون سهي. ٥. وَڻَ جاءِ= انهي وڻ واري جاءِ وٽ جنهن تي مُگر ول چڙهيل آهي. مگريون= مُگر ول جون ڦريون جيڪي اُٺ چاهہ سان چرن. ڪڏاتورو= بدبخو. ڳالهڙين ڳوڙها ڪٿا= اندر ۾ غمن جا انبار ڪيا. ٦. پيندَ= پيرن جي رسن جا ڪَڙا ('پيندَ' اٺ يا مينهن کي هڪ پير ۾ وجهبو). پلڻ جا= روڪڻ وارا، جهلڻ جا. نئين= نئڙي، ڳاٽ نوائي. اوباهيوس= اُيو ڪيوس، سرهو ڪري اٿاريو، سرخرو ڪريوس. ٧. ميا پئين نہ موڪ= اي ميا! تون سنو جال وهندڙ پاٽي نٿو پئين. ٻيا سنا چارا. آٽِرِيئِي (هينين لاڙ ۽ ڪڇ جي جاتڪي ٻولي جو لفظ)= توکي وٽي. ٨. پوڄ= گهٽا، جڃها. وِهاٽيا= وِهہ ۽ زهر سان چريا ڪيا. آر=لئون، آرو. ٩. مهاءِ= منهن مان، واتان. وہ ساءِ= زهر جهڙيون. مُهَنديُون= توکي موهينديون، توکي ڪاٺڻ تي هرڪائي مارينديون. ١٠. ترس= سِڪ، سَڌڪر. وهاٽيا= وِهہ ۾ وڌا، زهر ۾ ماريا. ١١. ماڳائي= ماڳن ئي، ماڳهان ئي= ذريان ئي. وڏوٽا= ڪاوڙيا. ڪاڪت= طاقت.

١٢

وَڏِيَڻَ ۽ واءُ، ڪَرَهي ڪاڏو ڪوڙِئو
ڪوءِ ٻَنِ ٻَلاڙِٿاءُ، اولاٿِئو نہ اُتِيي.

١٣

ٿَرَ ڏُونگَرَ (ٻَرَ) روهہَ، مَيِي سَپ مَنَارِيَا
هاٿِي اگَڻُ اسِي ڪوهہَ، آهي اُنَ جَماجَ ڪي.

وائي-١

آءٌ جِيَندِي ڪِيئَن، يا اللهَ!
مون مسافِرَ سُپِرِين
مُونکي ڇَڏي هَلِئا، هاٿِي ڪَريان ڪِيئَن.

وائي-٢

توٽي ٿَرين تون،
تو دَرُ توءِ نہ ڇَڏِيان
مونکي توءِ مشاهِدو، توڙي مُنهُ نہ ڏِيين مون
مون ٻِئا دَرَ گهَٽيئِي نِهارَئا، آهِيين ٿُون هِي ٿُون.

❖

١٢. واءُ= واءُ جو مرض. ڪاڏو ڪوڙِئو= ڳچي هيٺ ڏاري ۽ ٻوٽ زمين تي ڪوڙيو. ڪوءِ، ٻن= ڪڏ پوي. اولاٿئو نہ اٿيي= ٻنان پلاڻ جي ٻہ نہ اٿي سگهي. ١٣. منارِيا= پيرن هيٺ لتاڙيا. اگڻ اسي ڪوهہ= گهر جو اگڻ ٻہ ان لاءِ اسي ڪوهہ آهي. جماج (عربي. جَمازُ)= تکو هلندڙ اُٺ. وائي-٢. مون کي توءِ مشاهدو= مون لاءِ تہ ٻہ ديدار آهي (جڏهن تون مون کان منهن موڙين ٿو).

سُر بروو

هيءُ سُر سچي عاشق جي محبت ڀرين جذبن ۽ احساسن جو آئينو آهي: سڄڻ جي سڪ ۽ ساڻس بي انتها پيار واري شعوري ۽ لاشعوري ڪيفيت جو اظهار آهي: فراق ۾ عاشق جي اندر جي آه ۽ درد جي دانهن جو آواز آهي. محبوب موجود ڪونهي پر هو هردم عاشق جي اکين آڏو آهي: ڪيس غائبانہ ياد ڪندي عاشق پنهنجي اندر جو حال اوري ٿو، ڪانگ کي قاصد ڪري نيہ جا نياپا موڪلي ٿو، ۽ محبوب کي پيار ڀريا ڏوراپا ۽ محبت جون ميارون ڏئي ٿو. ٻئي طرف هيءُ سُر محبوب جي بي مثال حسن ۽ ناز جي نظاري جو آئينو آهي: سهڻي محبوب جي سهڻي صورت ۽ سيرت ۽ سندس ڳڻ ۽ ڳالهيون ان جا خاص عنوان آهن. عشق ۾ عاشق بي وس آهي: ”هيرائي هٿ ڪيو هنيڙو حبيبن“ ۽ ”لڳيءَ جو لطيف چئي نڪو قال نہ قيل.“ عشق زوراور ذات آهي جنهن سان ڪوبہ حيلو نٿو هلي: ”عشق اهڙي ذات جو منجهائي مَين ڪي.“

داستان پهريون

١

جَڏهن پَوي ٿي يادِ، صُحبَتَ سُپيرِين جِي
فَرِيادُئُون فَرِيادَ، ناگهِ وَڃِن نِڪِئُو.

٢

ڪَڙو مَنجهہِ ڪَڙي، جِيئَن لوهارَ لَپيٽئو
تِيئَن منهنجو جِيءُ جَڙي، سُپيريان سوگهو ڪَيو.

٣

جانِبَ تون جيڏو، آهِين شانَ شُعُورَ سِين
مُون تي ڪِج مُنهنجا پِرِين، توهہُ تُسي ٿيڏو
اِيءُ ڪامِلَ ڪَرُ ڪيڏو، جِئَن نوازِيمِ نِگاهُ سِين.

٤

جانِبَ مُنهنجي جيءَ ۾ جي تو طَمَعَ پوءِ
وَٿُ ڪاتي، وَڍِ اَنگَڙا، اَدبُ ڪَرِ مَ ڪوءِ
ڀانيان ڀالُ سَندوءِ، جي ساجَنَ سَنئُون نِهَارِئين.

٥

جانِبَ اِيئَن نہ جُڳاءِ، جِيئَن مارِئو موٽِئو نہ پُڇين
رَتي رَتُ نہ سِنجِري، سِڪَ تُنهنجِي ساءِ
اَسان تو هِيِ لاءِ، سَهسِين سُڪائُون ڪَيُون.

٦

ڀَلي ڪِيَئي ڀَلا پِرين، هِيئَن نہ مُناسبُ هوءِ
لائي، ڇَتُ ڇَرئو ڪَري، پاڻُ ڪَڍِي وِئين پوءِ
توٽي حُبَ نہ هوءِ، ٿَبِ هوتَ نہ ڪِجَن هيڏِيُون.

٧

ڀَلي ڪِيَئي ڀَلا پِرين، اِيءُ نہ شانُ سَندوءِ
ڀِهرِين لايو ڀِريتڙو، ڪِينَ پُڇِين تو پوءِ
قادِرُ شالَ ڪَندوءِ، ميڙو هِنَ مِسڪِين سِين.

٨

اکيُون پِرين ۽تُنهنجِيُون گهَليُون ۽ گهوڙا
لاهِين نہ لوڙا، جي تو هاجي هيرِيُون.

٩

نيڻَ سَڪيلا سُپِرِين، ڀؤنرَ پِرُون ڀالا
چِڪِئُمِ چاڪَ پِرِينءَ جا اَندر ۾ آلا
يارُ ميڙِين ياالله، جَنهن جِي صُحبتَ ڪاڻِ سِڪي هِنيُون.

د-١-١. فريادئون فرياد= هڪ فرياد جي مٿان وري ٻي فرياد. ناگه= اوچتو. نگّئو= نڪرئو. ٢. لپيٽيو= ورائي سوگهو ڪيو. ٣. شان شعور سين= شان ۽ شعور سان، وڏي شان ۽ عالي دماغ وارو. توهہ= ڪرم، مهرباني. تُسي= خوش ٿي. ٤. انگڙا= عضوا. ٥. نہ سنجري= نہ وهي (سنجرڻ= آهستي آهستي سمڻ، ٿورو ٿورو ٿي وَهڻ). سڪ تنهنجي ساءِ= تنهنجي سڪ جي ساءَ سببان. سڪائون ڪيُون= باسون باسيون. ٦. ڀلي ڪيئي= تو جيڪا ڪئي سا ڀلي ڪئي!! (محاوري طور معنيٰ تہ: ’اهڙي ڀلي ڪانہ ڪئي‘). پاڻ ڪڍي وڃڻ= ڪو معاملو جاڳائي وچان پاڻ نڪري وڃڻ. هيڏيون= ايڏيون وڏيون ڏاڍايون. ٧. ڀريتڙو= پرت جو ناتو، نينهن، عشق. ميڙو= ميلائو، گڏجاڻي. ٨. گهليون= لڙائي جي گهوڙن جون گهليون، وڏيون ڇُلنگيون. لوڙا= حملا، هَلائون. هاجي هيريون= جيڪي تو هاجي تي هيرايون. ٩. سڪيلا= نِنڊيون ترارِيون. ڀؤنر= ڪارا.

١٠

ڪوڙي ڳڻُ مَ سُپِرين، ڳنيئِي تان ڪوڙ
اهلَ اڪَڙِينِ جِي نيئِي نِباهِجِ توڙ
مُون ۾ عَيبنِ ڪَوڙِ، تون پاڻُ سُجاڻِجُ سُپرين.

١١

ساهُ وَٺِي وِئين سُپرِين، ڪَري ڦزاقِي
دِلبَرَ دِلَ ڪَسي وِئين، يارَ ٿِئين ياڪِي
جاڙَ مون ضعيف سين تو جانِبَ ڏِسُ جا ڪِي
هِت بُتُ رهيو باقِي، تُون ساهُ وَٺِي وِئين سُپرِين.

١٢

ساجَنَ سِپاهِي، آءٌ آوهان جو آهِيَان
اڃان ويلَ سَيَڪَهِين وِجهان واجهائِي
لالَڻَ تو لائِي، ڪِينڪارِئَمَ ڳَرَن ڪي.

١٣

تُون صاحِبزادو سُپرِين، آءٌ نِسورو نوڪَرُ
بيحَدَ ڪَريان بَندگِيون هَٿَ ٻڌي حاضُرُ
چِنان، هَڏِ نہ ڇَڏيان، دوست تُنهنجو دَرُ
مُون تان مِهرِ نَظرُ، پرين لاهِ مَ پاهِنجو.

١٤

بَرُوي جي بانِي، ڪَنهن ڪان سِڪئِين سُپرين
آٽي ڏِينڊَءِ هَٿَ ۾ مَسُ قَلمُ ڪانِي
حَرفُ پُڇندءِ هيڪَڙو ظاهِرُ زِبانِي
ٿَن اڳِئان جانِي، ڪِهڙِي ڪَندين ڳالهڙِي!

١٥

ڪِئان سِڪئِين سُپرِين، ڪاسائِڪي ڪارِ
تِڪِي ڪاتِي هَٿ ڪَري، مُنِيءَ سِين مَ مارِ
چوري چاڪَ نِهارِ، تہ سُورَنِ سانگهيڙا ڪَيا.

١٦

اڃين جي هيڪارَ، مون سارِيندي سُپرِين
وَنِيُون وِهاڻا ڪَريان، هَنڌُ وِڇايان وارَ
ساجَنَ سَڀَ ڄمارَ، ڳولِي ٿِي ڳُذارِيان.

وائي-١

وَٽان وَڄُ مَ مُون، منهنجو تُون هِينِ تُون
ڪونہ سُڄاڻا ڪو ٻيو، وٽان وَڄ مَ مُون
مُون ٽَڏهانڪَرَ مَڃئو، جَڏهان "ڪُن فَيَڪُون"
اُهڪيءَ رَسِجُ اَحمَدا، اڳيان سوڙهِي ٻُون
اُتي رَسِجُ ڪارَڻِي، جِتي هُونگَ نہ هُون
ڏِڄ ڪا لَپَ لَطِيفُ ڪي، طَهُورا مان تون.

وائي-٢

هاڻِ اِيندو، هاڻِ اِيندو
منهنجو سَڄَڻُ سائِين هاڻ اِيندو
نِماڻِيءَ جو نِجُهرو پاسي پاڻِ اَڏِيندو
مَٿان لَڪَنِ ساٿَڙو، صَحِيءُ سَلامتَ نيندو
آڳَرِ لائي اَندِيُون، نيئي وَسِينءَ ۾ وجهندو
مَهَندِ ٿيندو مُصطفيٰ، پُٺِيءَ لوڪُ لَنگهندو.

١٠. ڪنيئي تان ڪوڙ= پر جي (نگاهون) ڪنيون اٿئي تہ پوءِ پل گهورن سان گهاءِ. نظر جا نيزا هڻ. اهل اڪڙين جي= اکين جو آرو. اکين جو راض. ١١. ڪري قزاقي= قزاقن واري ڪري، وڏن ڌاڙن وارو ڪم ڪري. ياڪي= تن تنها، بي پرواھ. جاڙ= ظلم. ١٢. واجهائي= جهاتي. تو لائي= تنهنجي لاءِ ئي. ١٣. بندگيون= خدمتون. ١٤. بروو= (هت اصطلاحي معنيٰ طور) ماڻن واري محبت. باني= صلاح، ترغيب، هُشي (چوندا: "توکي ڪنهن اها باني ڏني آهي"). ١٥. مني= مڏي. چاڪ= ڦٽ، گهاوَ. سانگهيڙو (جمع. سانگهيڙا)= ڪوري دلي يا مٽ ۾ سنهڙو سوراخ. ١٦. ونيون= اکين جون ماڻڪيون، اکيون. هنڌ وڇايان وار= وارن کي تو لاءِ هنڌ ڪري وڇايان. وائي-١. جڏهان ڪُن فيڪُون= (ڪُن= ٿيءُ. فيڪون= پوءِ ٿي پوندو. 'ڪن فيڪون' آيت: خالق ڪنهن بہ ٿول کي حڪم ڏيندو 'ٿيءُ' تہ پوءِ ٿي پوندو). جڏهن ڪان وٺي خالق مونکي خلقيو مون تڏهان کر مڃئو- 'قالوابليٰ' واري ڪيل قول ڏانهن اشارو. روحن کي خلقي رب ڪانئن پڇيو: 'ڀلا، آءٌ توهان جو رب ناهيان؟' (الستُ بربي). روحن اقرار ڪيو ۽ 'جيو تہ هائو' (قالُوابليٰ). احمدا= اي احمد (صلعم)، اي منهنجا نبي محمد (صلعم)! ڪارڻي= ڪارڻ ڪندڙ، حاجت رَوا ڪندڙ. جتي هونگ نہ هون= جتي ڪو آواز ڪونهي (آءٌ اڪيلوئي آهيان). طهورا= پاڪ شراب. وائي-٢. نجهرو= ضعيف گهر، جهوپڙو. آڱر لائي= پنهنجي آڱر هٿ ۾ ڏيئي (ڏوري هلندو).

داستان پيو

١

ڪَري ڪانگَ ڪُرنِشُون پيرين پرينءَ پَئيجُ
آءٌ جو ڏِيئين سَنيهَڙو سو وِچ مَ وِساريجِ
لِلّٰهِ لَڳِ، لَطِيفُ چَئي، ڳُجهو ڳالهائيجِ
چَوان تِيئن چَئيجِ، تہ ڪيانتا خوشُ هوئين.

٢

اُڏُءُ لَڳِ اللّٰهَ، ويلو ڪَرِ مَ وِچَ ۾
آءٌ جو ڏِيئين سَنيهَڙو سو ساندِ بَرابَرِ ساهَ
سَندِي ڳُجهاندَرَ ڳاهَ، ڪَهجُ مَ ڦَرِيبَنِ ري.

٣

آءُ اُڏامِي ڪانگَڙا، پارانيا پَچارِ
ويهِي هِت وِصالَ جو تان ڪو تَرُ تَوارِ
جي ڏِنئي ۾ ڏيسارِ، سي اُڏامِي آڻِ ٿُون.

٤

پارانيا پَچارِ، متي لامَ لَطِيفُ چَئي
ڦيرِ مَ فَضِيلَتَ ٿُون، جا ڪُرَ اهِنجي ڪارِ
جي ڏِنئي ۾ ڏيسارِ، سي اُڏامي آڻِ پِرِين.

٥

ٿَنِ جَنِي جِي تانگَ، سي سَجَڻُ سَفَرِ هَليا
لَئِجُ لاتَ، لَطِيفُ چَئي، ڪَڏهن اِيندَمِ، ڪانگَ!
ڪَنهِ سَناٽي سانگَ، پِرين پَرڏيهِي ڪِئا.

٦

وَهلو وَنءُ وَراءِ پِرِين، آءُ ڪانگا وَڻِ ويهہُ
جَنِ ڏُورِ چِتايو ڏيهہُ، سي اُڏامِي آڻِ پِرِين.

٧

آءُ ڪانگا لَنئُ لاتِ، وَهلو وَرُ وَراءِ پِرِينَ
وِڻڙا جي وِلاتِ، سي اُڏامِي آڻِ پِرِينَ.

٨

تان ڪِين لَئِجُ ڪانگَ! ڪَڏهن اِيندا مان ڳَري
سيڻَنِ ڪارَڻِ سانگَ، مُون تان ڳَهٽيئي ڪِئا.

٩

ڪانگَل سيئي ڪوٽِ، پِرين جي پَرڏيهہَ ۾
جَنِي رءُ جهانَ ۾ اَڪڙيُنِ اَروٽِ
لِلّٰهِ لَڳِ لَطِيفُ چَئي ڪِجِ ڳَراجو ڳُوٽِ
جي ڏمرئا ڪَنهن ڏوٽِ، سي اُڏامِي آڻِ پِرين.

١٠

پِرين جي پَرديسَ ۾، ٿَنِ جي ڪانگا ڪِجِ خَبَرَ
تہ سَڀَ مَڙهايان سونَ سِين پَڪِي ٿُنهنجا پَرَ
ڳُهِمِي مَتان ڳَهَرَ، ڏِجِ پارانيا پِرِينءَ ڪي.

١١

آءُ ڪانگا وَڻِ ويهہُ، سُڌيون ڏي ساڄيهہَ جُون
"چڱا ڀَلا سُپرين ڪِ سُک وَسي ساڄيهہُ"
پِرِينِ لَئي پَرڏيهہُ، مون تان ڳَهٽو نِهارِئو.

١٢

ڪَرُ ڪنيو ڪانگُ لَئي مُنِيءَ تي مَضبوطُ
آٽُئو ڏي آتَڻَ ۾ سَنيها ثابُوتُ
ڪانگَل اَتهون قُوتُ، پارانيا پِرِينِ جا.

١٣

مَتلن مُنيءَ مُنهنجي ڪَنهِن اُڏايو ڪان

د-٢-١. ڪُرنشون (فارسي. ڪُورنش)= تعظيمون، آدرون. لِلّٰهِ لڳ= الله جي واسطي. ڪيانتا= چڱي خبر آڻيندڙ، خوشخبري ڏيندڙ. ٣. پارانيا (واحد. پارانيو)= نياپا. پچار (امر)= ٻڌاءِ. تر توار= 'وصال' جي ڪا ذري جيتري ڳالهہ ٻڌاءِ. ۾ ڏيسار= ڏيساوَر ۾، پرڏيهہ ۾. ٤. متي لام= متي وڻ جي لام تي ويهي. ڪُرَ= ڪُڙم، پُري پيڙهي. اهنجي= اوهان جي. ٥. لئج لات... ڪانگ!= اي ڪانگ! واڌائي واري لات لئج. ٥. سناٽي= ڏکيي، ڳري. سانگ= سفر. ٧. لنئ لات= لات واري مٺي ٻولي ڪر. ٦. وهلوون= تکڙو وڃ. ٦. وهلور ور= سگهو موٽ. ٨. مان ڳري= مون وٽ. سيڻن ڪارڻ= پيارن سڄڻن خاطر. سانگ= سفر (سندن ڳولا ۾). ٩. اروٽ= اٽوٽ، اڪين ۾ پاڻي نہ هئڻ ۽ سُڪڻ واري حالت. ڳراجو= روڄ راڙو، زاري نيزاري. ڏوٽ= ڪاوڙ. ١٠. مڙهايان= جڙايان، سون سان سينگاريان. ١٢. آتڻ= ڪتن واري جاءِ، جتي سڀ ڳڏجي ويهن ۽ ڪتين. ثابوت= پڪا پختا. قوت= خوراڪ ۽ جياپو، زور ۽ ڏڍ. ١٣. مُني= زمين ۾ کوڙيل ٻہ- سانگي ڪاٺي، ڳتل ڪاٺي جنهن سان مال کي ٻڌجي، گهر جي اڱڻ تي کوڙيل ڪاٺي.

ڳِنهي آيو ڳالهڙِي سَندي سُپيرِيان
جَيڏيُون جاڙ ڪِيان، سُئمِ هُوندَ سَنيهڙو.

۱۴

ڏائي چڙهِي ڏارَ تي ڪِين جو ڪانگَ ڪَهيو
سُورائتيءَ سُورِ پَئِي پَهو پَٽِ هَنيو
ڪامِي اَرٿُ ڳنيو، ويچارِيءَ وِروُنهہَ ڪان.

۱۵

ڏائي چڙهي ڏارَ تي زاغُ ڪَري زاريُون
آڻِيو ڏِئي آتڻَ ۾ سَنيها ساريُون
ماٺِ ڪريو ماريُون، تہ ڪَهيو سُڻِيان ڪانگَ جو.

۱۶

ڏائي چڙهِي ڏارَ تي، ڪا جا لاتِ لَتِي
آتڻَ مَنجهہ اندوهُ ٿِئو، سَگهي ڪانہ ڪَتِي
ويڙهي مَنجهہِ وَتِي، ڪِين جو ڪانگَ ڪَمائِيو.

۱۷

ڪِين جو زاغُ زبانَ سِين لَيو مَتي لامَ
پَهُچايائِين پِرِينِ جا سَرتِيون اَڄُ سَلامَ
ڪاڪِيُون ڪَتي ڪامَ، تہ ڪَهيو سُڻِيان ڪانگَ جو.

۱۸

انگهِئان هيٺِ نہ اُلَهِي، ڪان ڪان ڪانگُ ڪَري
پِريان سَندي پارَ جي ڪانگَلَ ڳالهہ ڳِري
پَٽِ نہ پيرُ ڏري، اُيو چَئي آيا پِرين.

۱۹

آءُ ڪانگا ٻَهہُ ڪولِ، سُڌِيُون ڏي ساٽيهہَ جِيُون
آندءِ جي عَجِيبَنِ جا سي خَطَ خوشيءَ سِينِ ڪولِ
آءٌ سُڻِيان، تون ٻولِ، سَنيهو سَڄَڻَ جو.

۲۰

اَچئو اچئو پُونِ، واڪا ڪِئو وَٽَنِ ۾
سَنيها سيڻَنِ جا، چونٽيءَ چَڙهئو چُونِ
ڪانگَ نہ ڪُوڙا هُونِ، پِريان سَندي پارَ جا.

۲۱

ڪانگَلَ ٽُنهِنجِيءَ چانگَ، جَڏو جِيءُ جِيارِيو
مٿان لامُنِ لَتَ ڏِئو ٻولِينِ سِر ٻيلانگَ
اُڏُءُ مٿان ڦانگَ، ”ڪَرَ جاوَنِ، آوَنِ پِرين.“

۲۲

ڪانگَلَ نيئِي ڪانگَ، منهنجي ڏي محبوبَ کي:
”لالَڻ لايَئِي ڏينهَڙا، ڪَنهن سَنَاٽي سانگَ
اَوهان رِيءَ اَٽانگِ، وينيُ وِرهُ وَسائِيَان.“

۲۳

ڪانگا ڪِتابَتَ جي آندِيَئِي خُوبُ خَبَرَ
لَسَ ٽَنهِين ۾ لِکِئا دِلاسا دِلبَرَ
هِنيَڙو مون هَرَ هَرَ، وانچِئو وِنڊُري.

جاڙ ڪيان= اوهان ڏاڍائي ڪئي، اوهان مون تي ظلم ڪيو. ۱٤. ڏائي ڏار تي چڙهي= گهر واري وڻ جي ڪنهن پاسي واري ڏار مٿان ويهي (فال ۽ سوڻ واري عام روايت موجب وڻ کي سامهون ٻيهجي تہ ڪنهن طرف واري ڏارر يا ٽار تي جيڪو ڪانگ ويهي لات لنوي ٿو سو سچو پيغام ڏيندڙ آهي). پهو= ڪپهہ جو پهو، پوٽي. پٽ هنيو= زمين تي سٽيو. وِروُنهہ ڪان= وِروُنهہ واري جاءِ ڪان، آتڻ واري جاءِ تان (اٽي چرخو ڪٽي رواني ٿي). ۱۵. ڏائي چڙهي ڏار تي= ڪنهن طرف واري ڏار تي مٿان ويهي. زاريون= زورائتيون تيز تڪڙيون لاتيون. ساريون= ساري سنڀالي. ماٺ ڪريو ماريون= ماريون! اوهين ماٺ تہ ڪريو. ڪهيو= ٻول، پيغام. ۱٦. لات لتي= لات لئِي، ٻولي ڪئي. اندوه ٿئو= ڏک ۽ غم وارو سمان چانئجي ويو. ويڙهي= گهر، پاڙي. ڪمائيو= حاصل ڪيو. ۱۷. زاغ= ڪانءُ. ليو= لات ڪيائين. ۱۸. انگهئان= انگهہ يا انگهي ڪان هيٺ. ڪانگل ڳالهہ ڳري= ڪانگل وٽ ڪا ڳالهہ آهي، ڪو خاص پيغام آهي. ۱۹. ٻهہ ڪول= ويجهو ويهہ. ۲۰. پُونِ= پوَنِ، اڏامندا اڏامندا اچي لهن ۽ ويهن. چُونِ= چوَنِ. هُونِ= هُجَن، ٿِيَن. ۲۱. چانگ= مِٺي آواز واري ڊگهي لات. ٻيلانگ= ٻہ سانگي ڪتل ڪاٺي، ٻہ- سانگي ڪتل ٽوٽي. ڦانگ= ٽاري، ٽوٽيءَ جي هڪ انگهہ. ”ڪر جاوَنِ، آون پرين“: فال يا سوڻ جو ٻول، جو ڪانگ ويٺو لنئي تہ ان کي ائين چئجي تہ: ”اُڏر اي ڪانگا! ڪر يا رقيب وڃن يا رلن، ۽ سڄڻ اچن.“ ۲۲. ڪانگ= ڊگهو خط. سنٽاٽي= ڏکيي، اٽانگي. سانگ= ٻاهر جو سفر. اٽانگ= اٽانگائي واري حالت، ڏکيو حال. وره= وڇوڙو، فراق. ۲۳. لس= سراسر، منڍ کان آخر تائين. وانچئو= ڏسيو، جانچيو.

٢٤

زاغَ ٿُنهِنجيءَ ذات جو تورو مٿي مُون
اُڏامِج عَبداللطيفُ چئي صُبح سيڄڻ ڏُون
ڪِج وينتِيُون وِٽريون باجهائيج ٻهُون
تہ: "لالَڻَ ڪونہ لهُون، جهو تو جَهَان ۾."

٢٥

ٿِريبَن جو ڪانگڙو مٿي ٽارِ ٽِلي
ڳٽِئو ڪيانتو خبرُون ڪِيرُون ڏِيو ڪِلي
لائِي جَنهن لالَڻَ سان منهنجِي باتِ بَلي
سو چشِمَن تي چَلي، جو دَربارِي دوستَ جو.

٢٦

ڪَڏي ڪانگا تو ڏِيَان، هِنيُون ساڻُ هَٿَن
[illegible] ڪاءُ وِلاتَ ۾ اڳِيان عَجِيبن
[illegible] پچَونِ، تہ هيءُ قُربانِي ڪيرُ ٿِئو.

٢٧

[illegible] ڪوڏُ ٽيوءِ، جِئَن پئو آهِين پَٽَ ۾
[illegible] ٽِڙڪو نہ سَهِين، اَڄُ سارو ڏينهُ سَنوءِ
[illegible] حالُ سَندوءِ، ڪانگنِ ڪانگيرو ڪَيو.

٢٨

هُٿين وَسِيلو وِچَ ۾ ڪانگل پارِيئہ ڪانءَ
اُتئہ ڪِينَ عجِيبَ ڪي ظاهِرُ ساڻُ زَبانَ
توڙِ پُهتين تانءَ، اوريائِين آڻِئو ڏِيين.

٢٩

پِريان سَندي پار جو ڪانگل نہ ڪُوڙو
اَچي وَجي وِچ ۾ مَٿي دَرَ دوُڙو
جو اَندَرِ اوسيڙو، سو لاٿائين لَطِيفُ چئي

٣٠

آنديِم ڪانگَ ڦِريبَ جيون، اَڄُ واڌايُون واهُ
مَنَ مُرادوُن پُنيُون، ٿِيُون سَرَهائِيُون ساهُ
آندا پرين الله، سَڌُ منهنجا صابَ پِيا.

٣١

وِئو ڪانگُ لَئِي، واڌائي وِصالَ جي
اَجهي سَجَڻَ آئِيا وَڏي ناهِ ٿهي
وَيَتَ سَپِ وِئي، سيڻَ سَلامتَ آئِيا.

وائي

ڳَوا ڪان ڪان ڳَندا،

وِهَاڻِيءَ وَٽَن ۾
مون ڏِٺا، مون وِسَهُو، انڌِنِ پيِچي انڌا
اَچي عَدالَتَ ۾، ويهِي وَٽُ وِجهَندا
حَلالُ چِڏي هِتِهِين مَٿي ڏُونڌَ ڏِرَندا
ڦِتلِ ڦُهيارَنَ تي اوريائين اڙندا
سَڱُ جيڏاهِين سُرهَو، تيڏانہ نہ ٿِرَسَندا
هَندان هِدايت جي، اُستُخوانَ آڻيندا
چَمڙي وارَ چُهنبَ وِڍِئا، هُمَاءَ سين نہ هَلندا
هُدهُد پاسي هَنجهَڙا وينا اِيئن وِهُسَندا
طالِعَ طائُوسَنِ جا پَسئو زاغُ پَچَندا
ڪُوڙا ڪِرِفتيءَ تي سَٿُون ڏيو سِرِندا
ڪُوڙا ڪانگيرا ڪِئو مُٺا تان مَرڪَندا
پَرچِي پاڙهيرينِ سِين، چُوٽُو تان چُٽَندا
حَدَ لنگهيائُون حَقَ جي، ٻنهي پيرين ٻَجهَندا

٢٤. سيڻن ڏون= سڄڻن ڏهون، محبوبن ڏانهن. وينتيون= زاريون. وتريون= گهٽيون. ٻهون= گهڻو. ٢٥. ڪيانتو= خوشي ۽ خير جي خبر ڏيندڙ ڪانگ. ڪيرون ڏيو= مبارڪون ڏيئي. بلي!= واه واه، واه واه جهڙي. ٢٧. ڪانگيرو= گهڻن ڪانون جو مٿان اُڏامڻ ۽ ڪان ڪان ڪرڻ (اڪثر، ان وقت جڏهن ڪو ڪانگ ڦٿڪندو ڏسندا، ورتل ۽ جهليل ڏسندا). ٢٨. پاريئہ ڪانءَ= تو ڪانءَ پاري، تو پنهنجو وعدو پورو نہ ڪيو. اُتئہ ڪين= تو ڪين چيو. ٢٩. ڊُوڙو= ڊُورو= ڊُولو= ڊُولهو، دادلو. ٣٠. واڌايون= خوشيءَ واريون خبرون. صاب پيا= سڄايا ٿيا، مقبول ٿيا، اگهاڻا. ٣١. لئي= لات ڪري، واڌائي ۽ وصال واري ٻولي ڪري. 'ويت' يا 'وپت'= اڻ تڻ، ڪپت. وائي. انڌن پيچي انڌا= انڌا انڌن سان گڏ آهن، سپ انڌا آهن. وٽ وجهڻ= ڦيرو وجهڻ، سنئين ڳالهہ کي منجهائڻ. ڦهيارَ= سنهي مڇي جيڪا ڪائڻ جهڙي ناهي. ڦهيارن تي= ننڍين بي سود ڳالهين تي. استخوان= هڏا. زاغ= ڪانءُ. ڪرفتي، ڪِرپٽي= گونهہُ، غلاظت. پاڙهيري= شڪاري، ماري. چوٽو تان چٽندا= ڪاڌو چڳندا، قوت گذران پيا ڪندا.

داستان ٽريو

١

نازَ مَنجهارا نِڪِرِي جَڏِ پِرين ڪَري ٿو پنڌ
پُون پُڄِ ”بِسم الله“ چَئِي، راههَ ڇُمِي ٿِي رَنڌُ
اُپِيُون ڳهِٽِي اَدَبَ سِين وَنِي حُورُوَن هَنڌُ
مونکي سائينءَ جو سَوڳنڌُ، جِئَن ساجَنُ سَيَئَان سُنهَٽو.

٢

صُورتَ سَنڌِيَن سالَ، پاڻَ مُصاحِبَ سُپِرين
مَولِي ڏِئَن مُنه ۾ نُوري نيڻَ نِهالَ
سَنڌي خوابَ خِيالَ، مُون مَنُ مَستانو ڪِئو.

٣

ڳاڙها ۽ ڳُوڙها، سَجَڻَ ڊراڪَ ڇُڳَنِ جِئَن
مُڪاٿُون مَحبَتَ جا جهاٻا ۽ جهُوڙا
سَچُ ڪِ سَنيُوڙا، سَجَڻَ اَچِي سامُهَان.

٤

پاٿُوندَرَ ماٿِڪَ پِرين، عَطَرَ سِين آهِينَ
گهُنڊِڙِي نَه لاهِينَ، سَجَڻَ بَنِيي وارَ جِئَن.

٥

پاٿُوندَرَ ماٿِڪَ پِرين، عَطَرَ سِين اَمُلَ
مُنهِ گهُنڊِي تَڻَ ڳُلَ، پوري لوڪَ نَه لَکِئا.

٦

مُنهِنجِي مَحبوبَنِ، ڪِڇِي ڪِٿِڙِي ڪانڪا
توٽِي اَڳلِي آهِيان تان پِي سَنڌِي ٽِن
جامو ڏيئي جَنِ، منهنجيون ڍِليون سَپِ ڍَڪائِيُون.

٧

مُنهنجِي مَدايِن جِي ڪَلَ پِريان پِيئِي
ڪَڏهِن ڪوسا نَه ٽِيا ڏوراپو ڏيئِي
ساجَنَ سَيِيئِي، ڍَڪِئُم ڍولَ ڍِلائِيُون.

٨

عَيبَ نَه اَچَڻُ ڏِين، مونکي مُون پِرين ڏِي
آڏا ٽِئو اَکِين کِي اُيائِي آهِينِ
اَوڳُڻَ پاسي ٽِين، تَه ڪاٽِياريءَ ڪاڻَ لَهِي.

٩

کُهَنِ ۽ ڪوٺِين، اِيءَ پَرِ سَنڌِي سَجَٽِين
هِنيين گهُرَنِ اوڏڙا، هَٽَنِ سِين ٽيلِينِ
ڪِي ڪَمتَرَ پَرُوڙِينِ، اِيءَ اَٽانگِي ڳالهڙِي.

١٠

جَنِ رءِ سَرِي نَه ساههَ، رَتِي رُسُ مَ تَنِ سِين
هُوءِ ڪَرهِين ڪَڇِ ڪِيمَ ڪِين، ڪِڇِ سِيدُ چَئِي صَلاحَ
ٻِي وِرُوهڻَ واههَ، ڪا توکي آهي ٽَنِ رِي!

١١

آءُ عَجِيبَ اَڳِي، ٻُڌُ حَقِيقَتَ حالَ جِي
چَڱُ ڪا باتَ بَيانُ ڪَرِي تان مُون تَنُ تَڳِي
لالَڻ تو لَطِيفُ چَئِي تِي جَنهن سان لَڙهَ لَڳِي

د-٣-١. سوڳنڌ= قسم. ٢. سال= سراسر سهڻي. مصاحب= صحبت ڪندڙ، صحبت ۽ محبت ڏانهن مائل. ٣. جهاٻا= اهي جهاٻا جن ۾ ننڍڙيون ٽليون هجن ۽ لڏڻ سان هلڪا منا واڄا ڪن. جهوڙا= مِلس، پشم، ڏاس يا سڻ جا ڪاريگريءَ سان ڳُتيل ۽ ٽوئرن سان نهيل ٿُلها ڳانا جيڪي اڪثر اٺن جي ڳچين ۾ سينگار لاءِ وجهجن. ٤. پاٿوندر= پٽ جي پوشاڪ وارا، وڏي شان وارا. گهنڊي= گهنڊ، پيشانيءَ ۾ گهنج (ارڏائي جو، لاغرضائي جو). بنيو يا ٻنيو وار= ڪڪوريل وار، پورڙو سهڻو وار. مُنهه گهنڊي= منهن ۾ گهنڊي (ناز واري).تڻ ڳُل= ڳِلن تي سهڻي مرڪ واري ٽٽڪ. پوري لوڪ نه لکئا= اهڙن اعليٰ وصفن وارن محبوبن کي عام اٻوجهه ماڻهن صحيح طور نه سڃاتو. ٦. ڪچي ڪٿڙي ڪانڪا= منهنجي ڪنهن ننڍڙي عيب کي به ظاهر نه ڪيو. جامو ڏيئي= پنهنجو پاند ڏيئي. ڍليون= ڍلايون، اوڻايون. ٧. ڪوسا نه ٿيا= گرم نه ٿيا، ڪاوڙيا نه. ٨. اُيائي آهين= هميشه سامهون بيٺا آهن. اوڳڻ= ڪچايون، عيب. ڪاٽياري= ڪاڻ واري ڏوهاري. ڪاڻ لهي= قصور لهي. ٩. هنيين گهرن اوڏڙا= دل سان ويجهو وهارڻ ٿا چاهين. هٽن سان ٽيلين= (ظاهر ۾) هٽن سان ٽيلهي پري ٿا ڪن. ڪي ڪمتر= ڪي ٿورڙا (ڏاها ۽ داناءَ). ١٠. ڪرهين= ڪاوڙ ڪن. صلاح= صلح واري ڳالهه. وروهڻ= ورونهه ڪرڻ، محبت جي پچار ڪرڻ. ١١. جنهن سان لڙهه لڳي= جنهن سان تنهنجي محبت جي تند لڳي.

سو تان مَنجهہِ سَڳي، پُوتو آهِ پِريتِ سِين.

۱۲

أتِي وَڃُ أندوهَ، دوستَنِ دِلاسو ڪِئو
مَحبوبَنِ مَعافِي ڪِئا، ڏُکُ ڏمَرَ سَڀ ڏوهَ
جا پَرِ لوهَرَ لوهَ، سا پَرِ سُورَنِ ساڻُ تِي.

۱۳

جي تي جيءَ ڪُهرِئا، سيئِي سَڄَڻَ آئِيا
سي سڀ ڦَٽَ ڇُٽِي وِئا، جي تي ڪالهہ ڪُرِئا
آڻي اَڻَ- ٽُرِئا، دارُوَن دوست پِيارَيا.

۱٤

جيءَ ڪُهرِئا جيئِي، سيئِي سَڄَڻَ آئِيا
يَڪُو مَنُ سَڄو ٿِئو، ڳَچَ ڳَنڍِئا پيئِي
پيٽَ پَرِي ويئِي، اَڄَڻَ سِين عَجيبَ جي.

وائي-۱

دوست نيٽان جو، دوستُ نيٽان جو دِلبَندُ لو!
پَلو جيڏيُون!
جيڏانهين هوڏانهِن سُپرِين، ڪاڏي وَرايان ڪَنڌُ لو!
جُڙهي ڏادين ڏونگرين، راهَ پُڇايان رَندُ لو!
ساجَنُ سَينئان سُونهَٽُو، سائينءَ جو سَوڳَنڌُ لو!
جيڏانهہ عالَمَ آسَرو، مُون پڻ اوڏاهِين پَنڌُ لو!

وائي-۲

دلبَرَ آ، دلبَرَ آ، يارَ وو، دلبَرَ آ
سُورُ تُنهنجو سُپرين مُونکي آهِ رُوحِ رَهيو
دوستَ دارُوَن دِلِ کي، تو رَءَ ڏِيندو ڪيرُ ٻِيو.

داستان چوٿون

۱

عِشقُ اِهَڙي ذاتِ، مُنجهائي مَيَنِ کي
ڏِينهان ڏورَڻُ ڏُونگرَين، رُئَن سَڄِيائِي راتِ
أتِيي وينِي تاتِ، مِيان مَحبُوبَنِ جِي.

۲

آدِمِين اخلاصُ، مَنائي مانو ڪَيو
ڳُونہ ڪائي ڳَڏِهِينِ سَندو ماڻهُوءَ ماسُ
دِلبَرَ هِنَ دُنيا ۾ وَڃي رَهندو واسُ
پِئو سَڀُ لوڪُ لِباسُ، ڪو هِڪدِلِ هُوندو هيڪَڙو.

۳

دِل جو دلبَرُ هيڪَڙو، گهٽا تان نہِ ڳَڃَن
دِلِ ڏِجي کي هيڪَڙي، توڙي سَوَ سِڪَنِ
اوءَ چِلولا چَئِجَن، جي دَرِ دَرِ لائِنِ دوستِي.

٤

جِئَن سا ڪاني ڪانهہ، لَهسَندي لاتِيُون ڪري
اچي أيرِي اوچتِي دَردَ پِريان جي دانهہَ
وِيجَ ڏِنِيين جو ٻانهہَ، سُورُ هِنيين کي سامُهُون.

۵

لَڳيءَ جو لَطِيفُ چئي نڪو قالُ نہ قِيلُ
لِکِئي لامُون ڪوڙِيُون، نيٽين وَهي نِيلُ
هِينئَرا تِيءَ سُڌِيلُ، ڪالهہ قَرِيبَنِ لَڌِيو.

٦

ڏَرَ تي ڏُونهين جِيئَن، سُربُر سُپيرِيَنِ ڏي
لَڳو آهِ لَطِيفُ چَئِي تَنُ پِريان سِين تِيئَن

۱۲. اِندوه= غم، فکر، گوندر. سا پر سورن ساڻ تي= منهنجن سورن ساڻ بہ ساڳي سختي تي (۽ سور پڄي پري ٿيا).
۱۳. ڪُرِئا= سور وارا ٿيا، جن تي ايذاء ڏنا. اڻ- ٽرئا= ٽور کان ٻاهر، تمام گهڻا. دارون= علاج واريون دوائون پيئڻ جون.
د- ٤-۱. مين کي= وڏي طاقت ۽ وڏي صبر وارن کي. ڏينهان= ڏينهن جو. ڏورڻ ڏونگرين= ڏونگرن کي ڏورڻ، سسئي وانگر جبل جهاڳڻ، مستانو ٿي جهرجهنگ ڳولڻ. ۲. مانو ڪيو= جهڪو ڪيو، گهٽ ڪيو. واس= خوشبوءِ، لوڪ لباس= ٻاهريون ڏيکاءُ، رياڪاري. هڪدل= پڪي پختي محبت وارو. ٤. ڪاني ڪانهہ= ڪانهن ٻُوڙي جي ڪاني، 'ڪامون' ٻوڙي جو ڪانو جنهن مان تِرَ جي ڪاني سيڪ ڏيئي ٺاهين. لهسندي= سيڪ ۾ جلندي. ۵. لڳيءَ جو= محبت جي لئون لڳيءَ جو. قال نہ قيل= چوڻ چائڻ ڪونہ هلندو. لکئي= تقدير واري لکئي، انگ ازل واري لکئي. لامون ڪوڙيون= پير پختا ڪيا. نيل= نيرُ، هنجهون. سڌيل= سڌير، سجاڳ، هوشيار. ٦. ڏر= ڏرتي. سربر= دونهين جيئن سڙڻ ۽ رڙهڻ، ڇُرڻ.

حاصلِ ٿِئي هِيئَن، قَرِينو قَرِيبَ جو.

٧

پَرَوَس ٿِئَن پَرياڻُ، پِرين وَس نہ پانهنجي
لَڳو ڪِينَ لَطِيفُ چَئِي چَپَرُ چاتِيءَ ساڻُ
پِرين ڏيکاري پاڻُ، خُوش ڪَري وِئا خوابَ ۾.

٨

ڪي اوڏائِي ڏُورُ، ڪي ڏُورُ ئي اوڏا سُپرين
ڪي نہ سَنيَرِجَن ڪَڏهِين، ڪي نہ وِسَرَنِ مُورُ
مينهن ڪُنڊِيءَ جِيئَن پُورُ، تِيئَن دوست وَراڪو دِلِ سِين.

٩

ماڻهو گهُرَنِ مالُ، آءٌ سَيَ ڏِينہَ گهُران سُپرين
دُنيا ٽنهن دوست تان فدا ڪَريان في الحالُ
ڪِيَس نامَ نِهالُ، پَسَڻُ تان پري ٿِئو.

١٠

هيرائي هَٿِ ڪِئو هنيَڙو حَبِيبَنِ
ٻَڌي ڪَڇِيءَ ٽَنڊَ ۾ سَلهاڙِئو سيڻَنِ
جهَ وِڏا پيچَ پِرِينِ، تہ هِينئَڙو هَٽِيڪو ٿِئو.

١١

ڪَڏهِن طاقِيو ڏِين، ڪَڏهِن کُلَنِ دَر دوستَنِ جا
ڪَڏهَنِ اچان اچڻُ نہ لَهان، ڪَڏهن ڪونِئو نينِ
ڪَڏهِن سِڪان سَڏُ ڪي، ڪَڏ گُجهاندَرَ گَرهِينِ
اِهَڙائِي آهِينِ، صاحِبَ مُنهنجا سُپرِين.

١٢

جَڏانهه ڪَرَ جانِي، سَجَڻَ سانگِ سِڌارِئا
راتِيان راحَتَ ناهِ ڪا، ڏِينهان حيرانِي
آئُون پَنهنجي پِرِينءَ تان ڪوڙِين قُربانِي
رَضا رَبانِي، نا تہ ڪَريان وَسُ وِصالَ ڪي.

١٣

جَڏانهَ ڪَرَ ٿِيامِ، ساجاءِ سُپيرِينَ سِين
تَڏانهه ڪَرَ تِرَ جيتَرو ويلَ نہ وِسِرِيامِ
اندَرِ رُوحَ رَهِيامِ، سَجَڻَ اوطاقُون ڪَري.

١٤

اَڄُ پُڻ اَنگَئِمِ اَنگَ، هَٿان حَبِيبَنِ جي
ساجَنَ رِءَ سَرتِيُون رُوحَ نہ رُڃَنِ رَنگَ
جانِي آيو جُوءِ ۾ مَنجهان نِيہ نِسَنگَ
جا پَرِ ساٽِيءَ سَنگَ، سا پَرِ سُورَنِ سان ٿِئي.

١٥

اَڄُ پُڻ جُڙِيَمِ جوڙُ، دوستُ پيهِي دَرِ آئِيو
سُڪَنِ وَنِي ڏُکَنِ ڪي مَحڪَمَ ڏِبِي موڙُ
جا پَرِ ڪَنِرِيءَ ڪوڙُ، سا پَرِ سُورَنِ سان ٿِئي.

قرينو= محبوب سان ويجهائي واري نسبت. ٧. پرياڻُ= پهه، رٿ، صلاح. ٨. پُور= ڪنڊي مينهن جي سڳ جو صفا ڳول ونگ. ٩. نهال= خوش، ٽڙيل. ١٠. سلهاڙيو= پاڻ سان ڳڏ ٻڌو. ١١. طاقيو ڏين= طاق پچائي در ڏيئي ڇڏين، در صفا پوري ڇڏين. ڳجهاندر ڳرهين= مون سان ڳجهو ويهي ڳالهين. ١٢. سانگ سِڌارئا= سانگ تي ويا، پري هليا ويا (سانوڻ جي مينهن ۾، مال وارا ماڻهو پنهنجو مقرر ماڳ ڇڏي، جتي گاھ ٿيو هوندو اتي وڃي مال سانگي ويهندا). ١٣. ساجاءِ= ادب ۽ محبت واري ڏيٺ، سڃاڻپ. ١٤. انگئم انگ= منهنجا انگ انگجي ويا، منهنجو جان جسم سندن نظر ۽ رک هيٺ اچي ويو. (اڳ جون راهون، ڌنيون، يا ڀيو ڪو مال انگي ڇڏيندا، ان تي اکر يا نشان ڪڍي پنهنجي رک ۽ حفاظت هيٺ آڻي ڇڏيندا، جئن ڀيو ڪو ان کي هٿ لائي، چوري ڦوري، ڪٽي نہ سگهي). جا پر ساٽيءَ سنگ= ساٽي جيڪا ريت سنگ سان ٿو ڪري (سارين، ڪٽڪ وغيره جو ساٽو ڪندا، موڙيون ٺاهي. سنگن واري چوٽي تختي تي سٽيندا، جنهن سان سنگ سنجي ختم ٿي ويندا، انهن مان داڻا ڇڻي جدا ٿي ويندا). ١٥. جڙيم جوڙ= منهنجي سڀ سَولي ٿي، منهنجي اميد پوري ٿي. محڪم= مضبوط. موڙ= مروٽ. جا پر ڪنري؛ ڪوڙ= جيڪا پر ڪنري؛ جي ڪوڙ ڏيڻ جي ('اِستري' جي ايجاد ٿيڻ کان اڳ، ڪپڙي ڌوئڻ بعد ڪنري ان کي ٺهه ڪندر هو ۽ هر تهہ تي مٿان مگرو يا مهرو هڻندو هو تہ سر نڪري سڌا ٿين. پڻ گهڻن ڪپڙن جو سٿو ڪري مٿان مُگرا هڻندو هو).

١٦

ڏاتَرَ مون ڏيکارئو هوتَن جو حُضُورُ
پِرين پَرچَڻَ جو ڪِئو موتائي مذڪُورُ
اِيءُ دوستَنِ جو دَستُورُ، جِتَن چنان چِنَنِ ڪِينڪِين.

١٧

شُڪُرُ ڳِڌئاسُون سَڄڻين، جي جانِبَ جانِي يارَ
وينَي جَنِي وَتِ ۾، ڪوڙِين ٿِئا قرار
ڏٿِي ڪِجُ مَ ڏارَ، پاڙو تَنِ پِرِينِ کان.

١٨

جِيري جاڳاٽي، شُڪرُ ڳڌِياسُون سُپرِين
لاٿو ڪَس قُلوبَ تان اَچِي ساجَنَ سياٽي
هِنيڙي ڪي هاٽي، عَجِيبَنِ اُجاريو.

وائي

مَولو ڪَندو ماڙِ،

مُنهنجِي اَللهَ ڪَندو ماڙِ
هادِي ڏيئِي هَٿڙا اَچِي چِڪَڻُ مان چاڙِ.

❖

١٦. مذڪور= ذڪر. چنان= آءٌ دوستي چنان. چنن ڪينڪي= تہ بہ پاڻ محبوب دوستي نہ چنن. ١٧. قرار= آرام، راحتون.
١٨. جيري جاڳاٽي= جيئري جاڳندي، جڏهن حال حيات آهيون تڏهن.

سُر سامونڊري

موضوع جي اعتبار سان سر سامونڊري جا ٻہ رخ آهن، هڪ تاريخي ۽ ٻيو سماجي. تاريخي لحاظ سان، هيءُ سُر ڪنهن سمي سمنڊ ذريعي سنڌ جي واپار جي اهڃاڻن ۽ اصطلاحن ۾، هتان جي پيشہ- ور وڻجارن (پرڏيهہ ويندڙ واپارين) ۽ ٻيڙياتن ناکئن جي سمنڊ وارن سفرن ۽ ڪشالن جو يادگار آهي. سماجي لحاظ سان، هن سر ۾ وڻجارن جي پرڏيهہ وڃڻ سبيان وڇوڙي ۾ سڄڻن جي سڪ ۽ پيارين گهر وارين جي ڳڻتي ۽ اوسيڙي جو ماحول سمايل آهي.

داستان پهريون

١

ڪُوها ڪالهہ ڪُٽِي، وِڏُئون اُتَرَ آسَري
اَللهَ جُهرِي مَ اُنِ جي اولِي جِنِ اَٽِي
وَڻِجارَنِ وَٽِي، وَکَرُ وِڏو ٻيڙِيين.

٢

آئِي اُتَرَ مُندَ، هِنِيين اُڏِکُو نہ لَهي
وَڻِين لاڄُو بَندَ، ٻيهَرَ مَکِين ٻيڙِيُون.

٣

لَڳِي اُتَرَ هِيرَ، سامُونڊِين سِڙهہ سَنباهِيا
نَنگَرَ ڪُٽِي ناکُئا، ٿِئا سَٽائِي سِيرَ
هِنِيَڙي نِتُ اُڪِيرَ، ڪاري — ڪيڙائُن جِي.

٤

لَڳِيي اُتَرَ اوهَرِئا، واهُوندي وَرَنِ
آءٌ گهٽو ٿِي گهورِيَان، سَودو سامُونڊِيِنِ
اَڳُڻِ جَنِ اَچَنِ، عِيدَ وَرُ ٿِئِي اُنِ کِي.

٥

ڪُوها ٽا ڪُٽَنِ، وَڙکَنِ اُپِيُون واٽُنِيُون
سانباهِي سَمُونڊرَ جِي ڪالهُون پوءِ ٿا ڪَنِ
تون نہ پُڇَندِينءَ ٿَنِ، جُه ڪُٽِي سِڙهہ سِيرِ ٿِئا.

٦

سامُونڊرِي ٿُون سَنبَهِي، ساڃو جَهلِ سُڪانُ
لَڳِي واءُ وَڏاندرو، مُنجهائِي مِهرانُ
جَنِي پانِيو پاڻُ، ڪَري ٿوائِي ٿَن ڪِي.

١٦: ١. ڪوها= ٻيڙيءَ جي وچ تي مضبوط ڊگها ٿنيا جن تي سڙهہ ڪڄن. ڪوها ڪالهہ ڪٽي= ڪالهہ ڪوهن تي سڙهہ لنيائون، چاڙهيائون. وڏئون= ٻيڙءُ ڪي درياهہ يا سمنڊ ۾ هاڪاريائون. اتر آسري= اتر جي هوا جي آسري تي (جنهن جي لڳڻ سان سڙهہ زور ڀريندا ۽) ٻيڙي سنئين رخ تي هلندي. اولو (جمع، اولا) = ٻيڙي جي پاسن سان ٻڌل ڪاٺ جا ڦڻ جن جون چوٽيون ٽاڻن مثل جيڪي پاڻيءَ ڪي پوئتي ڌڪين، ۽ ٻيڙي اڳتي هلي. اٽي= چوٽي. وڻجارن= پرڏيهہ جي واپارين. وَٽِي= ڏُٽي، چونڊي. وکر= سودي واپار جو سامان. ٢. اتر مند= اتر جي هوا لڳڻ جي موسم، سيارو (جڏهن سمنڊ ماٺ ٿئيءَ ٻيڙيون هاڪارجن). اڏکو نہ لهي= اندر جي ڳڻتي نہ لهي، لاڄو، لاڄو بند= ٻيڙين جا رسا ۽ انهن رسن جي سلسلي جا ٻيا سڳا. ٻيهر مکين ٻيڙيون= ٻيو ڀيرو ٻيڙين ڪي مَکُ پيا ڏين (سيارو پورو ٿيو تہ ٻيڙيون پاڻيءَ کان ٻاهر ڪڍي، انهن کي مک ڏيئي رکندا. اهو پهريون مک، وري جڏهن ايندڙ سياري ۾ ٻيڙيون پاڻي ۾ لاهيندا تہ لاهڻ کان اڳ انهن کي ٻيهر مک ڏيندا). ٣. لڳي اتر هير= سياري جي هوا شروع ٿي. سڙهہ سنباهيا= (ٻيڙين تي چاڙهڻ لاءِ) سڙهہ تيار ڪيا. ننگر ڪٽڻ = پاڻيءَ جي تري ۾ کُتل ناتاري ڇڪي ٻاهر ڪڍڻ ۽ ٻيڙي کي هلڻ لاءِ آجو ڪرڻ. سٽائي= سولي، موافق هوا واري. سير= پاڻي واري واٽ. ڪارو= سمنڊ ڪيڙائو= سمنڊ جو سفر ڪندڙ. ڪاري ڪيڙائن جي= سمنڊ جو سفر ڪندڙن جي. ٤. اتر= اتر جو واءُ (جيڪو سياري جي شروعات کان لڳي). واهوندو= اولهہ- ڏکڻ جو واءُ (جيڪو سياري پوري ٿيڻ تي لڳي). اوهريا= ٻيڙيون هاڪاري هليا، روانا ٿيا. گهوريان= گهوري ڦٽو ڪريان، ٻن وجهان. ور= مَرُ، ڀل تہ. ٥. ڪوها ٽا ڪٽن= ڪوهن تي سڙهہ ٽا چاڙهين (رواني ٿيڻ جي تياري ٽا ڪن). وڙکن= لُڏن لمڪن، ڦڙڪن. واٽنيون= ڪوهن جي چوٽيءَ ۾ يا ٻين جاين تي ٻڌل ننڍڙيون سنهڙيون جهنڊيون. سانباهي= سنبت. سير ٿيا= وڏي سمنڊ ۾ پيا. ٦. سامونڊري= اي ناکئا. ٿون سنبهي= (وڏي سمنڊ ۾ آهين سو) ٿون تيار ٿي، پاڻ سنڀالي سجاڳ ٿي. ساڃو جهل= سولو ڪري جهل. سُڪانُ= ٻيڙيءَ جي پويان وڏو ڊگهو ايو تختو جنهن کي پاسي تي ورائڻ سان ٻيڙي جو رخ بدلائي سگهجي. وڏاندرو واءُ= وڏو سخت واءُ، طوفان. مهرانُ= (اصطلاح طور) سمنڊ، درياءُ. منجهائي مهرانُ= مهران منجهائي، سمنڊ زور وٺي ۽ ناکئن کي حيران پريشان ڪري (اُن وقت جڏهن وڏو واءُ ٿو سمنڊ ۾ پوي).

٧

سَمُندرَ ڪِينَ سُڪَنِ، ڪوڙين جي ڪاڻو ڪِئي
پاڻيءَ سين پيڪُ ڪِئو تيلاه وَڻجارَنِ
لَعلُون سي لَهَنِ، جَنِي سَودو سَچَ سِين.

٨

نَوان پِنجرَ پانجِري، نَوان سڙهه کُوها
بَندَرِ صَحِيءُ هُوا، ڪا نه وِهايَئُون وَڪِري.

٩

لُڙُ لَهرِيُون لَسَ ليٽَ، جِتي اٽُ نه آبَ جو
اللهَ اُتِ مَ اولِيينِ ٻيڙا مَٽي ٻيٽَ
جوڪو ٿيي مَ جڙاوَ ڪي، ڦَرَهي اچي مَ ڦيٽَ
لَڳي ڪا مَ لِپيٽَ، غاريبي غورابَ ڪي.

١٠

وَهَ تِڪَ، وَهڪُرا، جِت نَنگرَ نه ٺَهرَنِ
وَڏاندَرِيُون وَهَ سامُهيُون جَجهي جورَ جُنبَنِ
نيڊُوءَ ۾ ناتارِيُون وَڻجارا وِجَهنِ
مُلا مُعَلِمَنِ، مُون ڳِري سُئِي ڳالهڙِي.

١١

دَنگِي مَنجِهه دَريا، ڪِين ٻُڏي ڪِين اُپِڙي
هُو جي وادِي واڻِيا سي سُونهَڻَ سَڀِ سَڙِيا
مُعَلمَ ماڳِ نه اڳِيين، فِرنگِي منجهِ ڦِريا
مَلاحَ تُهنجِي مَڪِرِي اچِي چورَ چڙهِيا
جِتي ڊِينگَ ڊَريا، تِتي تارِي تُنهنِجِي.

١٢

اِيءَ گَتِ غَواصَنِ، جِنَنِ سَمُندرُ سوجهياٿُون
پيهِي مَنجِهه پاتارَ جي ماڻِڪَ ميڙِياٿُون
آڻي ڏِناٿُون، هِيرا لَعلَ هَٿَنِ سين.

٧. ڪاڻو= پاڻي جي لاٽ (ڪاري جي ٻولي). ڪاڻو ٽيڻ= پاڻي ۾ لاٽ اڇڻ. پيڪ= واسطو، واهپو. چاهه، محبت. لهن= حاصل ڪن. ٨. پنجر= ڪوهي جي چوٽي وٽ پڃري مثل ويهڪ جي جاءِ، جتي 'پانجري' ويهي. پانجري= جيڪو مٿي پنجر واري جاءِ تي ويهي ۽ پري پري پاڻيءَ ۾ مڇي وغيره جي جانچ ڪري ۽ هيٺين کي ٻڌائي. صحي هوا= بلاشڪ اتي هئا. ڪانه وهايائون وڪري= پر ڪو وڪر ڪونه وهايائون. ٩. لڙ= ڪوهيري مثل لڙاٽ جنهن ۾ پري نظر نه پوي. لهر (جمع لهريون)= درياءَ جي پاڻي ۾ تکي وهڪ، ڏگهي مسلسل چولي. سمنڊر ۾، 'لهڙ' ڪناري کان پري وڏي سمنڊر ۾ ٿيندي پر ڪناري جو اهڃاڻ ڏيندي. لهر جو رخ هميشه ساڳيو هوندو. سنڌ لاڳو سمنڊر ۾ لهر، (تارن جي حساب سان) 'سَئِيل' کان شروع ٿيندي جنهن جي رخ سان ناکئا ٻيڙي ڪناري ڏانهن آڻيندا. لس= بنا چولي جي پاڻي جي ماٺي سطح. ليٽ= پاڻي جي اٿل پٿل، چولي تي چولي. اٽ= انت، ڇيهه. اولڻ= پاڻيءَ ۾ اٽانگي طرف ٽيلهڻ، اٽائي واءُ سببان ٻيڙين کي بندر يا ڊوڪ (ٻيهڻ ۽ بچاءَ واري جاءِ) جي بدران ٻئي طرف ڦيرڻ. جڙاو= جهاز يا ٻيڙي جي جڙاوت، پاسن وارا جڙيل ڦرها ۽ پاٽيا. لپيٽ= پاڻي جي وڏي چولي جو زوردار ڌڪ. غاريبو غوراب= ٿوري خرچ سان ٺهيل سادو سستو ٻيڙو. غوراب= هڪ خاص قسم جو ننڍڙو ٻيڙو، ننڍو جهاز. ١٠. وَهَ تِڪ= پاڻي جي سير کي تڪ. جت ننگر نه ٺهرن= جتي لنگر پوريءَ طرح لڳي نه سگهن. وڏاندريون= وڏيون ٻيڙيون. وَهه سامهيون= پاڻيءَ جي تک جي آڏو. ججهي جور= وڏي زور سان. جُنبن= جُنبي هلن، پاڻي کي چيري هلن. نيڊو، ڏکڻ طرف هندوستان جي ڪناري وارو هڪ پاڳو (عام روايت 'نيڊؤ جي نار'). ناتاريون وجهڻ= لنگر انداز ٿيڻ. ملا= وڻان. معلمن= ناکئن ڳري= ڏکي، ڳٽتي واري، ڏيڄاريندڙ. سُئِي= ٻڌي. ١١. دنگي= ٻيڙيءَ جو قسم. اُپڙي= ('ٻُڏي' جو ضد) پاڻيءَ جي سطح تي ڪجهه مٿي ٿئي. واڻئا= هڪ ٻئي پران لاڳيتا ڳتيا، نوڪيا ۽ پچايا. سونهڻ= ڪاٺ جون ڪليون جن سان تختا نوڪي پچائجن. معلم ماڳ نه اڳئين= ديسي ناکئا اڳئين ماڳ تي ناهن، اڳئين اوج تي ناهن. فرنگي= 'فِرنڪ'، يورپي جهازن وارا. ملاح= اي ناکئا! مڪريءَ= ٻيڙيءَ. ڊينگ= وڏيون شاهي لهريون. ڊريا= مٿان وريا. ١٢. گت= رسم، چال. غواص= پاڻيءَ ۾ وڏي ٽٻي هڻندڙ، پيشه ور ٽوٻو. سوجهيائون= پَڪ ڪري جانچيائون، رٽ ڪري ڳوليائون. پيهي= اندر اونهي پاڻي ۾ ٽٻي ڏيئي. پاتار= اونهو پاڻي. ماڻڪ ميڙيائون= سچن سپن وارا ماڻڪ موتي هٿ ڪيائون. هيرا لعل= سنڌ ۾ سامونڊري ناکئن جي روايت موجب ڪن جاين تي سمنڊر جي تري ۾ ٽڪريون آهن جن مان هيرا ۽ لعلون هٿ اچن ٿيون.

١٣
آچاڙا عَمِيقَ جا گَڏِيا غواصَنِ
جُهڙيُون جهاڳي آئِيا، کارُونيارَ ڪُنَنِ
سَمُنڊرُ سوجهي جَنِ، آڻي اَمُلَ اولِئا.

١٤
وِئا جي عَمِيقَ ڏي، مُنهِ ڪائو ڏيئِي
ٿَنِ سپُون سوجهي ڪَڍِيُون پاتاران پيئِي
پَسَندا سيئِي، اَمُلَ اَڳڙِيُن سين.

١٥
سِڙهَ سَنوان، لاڄُو ٿوان، اولا سَندَنِ عاجَ
ساتِي سَفَرِ هَلِئا پَري جُنگَ جَهَاجَ
حاصُلُ ڪَرِيين حاجَ، واحِدَ وَڻجارَنِ جِي.

١٦
سِڙهَ سَنوان، لاڄُو ٿوان، مُهاڻا سَندَنِ مِيرَ
ساتِي سَفَرِ هَلِئا، ٿِئا سٿاوا سِيرَ
جي اَچَنِ ساڻُ اُڪِيرَ، سي بيڙا رکِين ٻاجَهہ سين.

١٧
سِڙهَ سَنوان، لاڄُو ٿوان، مَٿِنِ مُهاڻا مَلَ
جي اَچَنِ آبَ اُڇَلَ، سي بيڙا رکِين ٻاجَهہ سين.

١٨
اَچَنِ سِڙهَ اُپِڙِئا، مَٿِنِ مُهاڻا مِيرَ
جي اَچَنِ اُپِي سِيرَ، سي لَنگهائيج لَطِيفُ چَئِي.

١٩
ناکُئو نِگهبانُ، مُنجِي مُعَلِمُ خَبرُون
جَنِ ساري گَنيو سَمُنڊرَ ۾ سَفَرَ جو سامانُ
لُطفَ ساڻُ، لَطِيفُ چَئِي، تَنِ لَنگهِئو طوفانُ
سَنياري سُبحَانُ، وَجِي عَدَنِئُون اُڪتا.

٢٠
مُعَلِمَ سُڪاڻِين ڪي، اُيو ڪَري سَڌُ
ٿري هَيٺِ طَناب جي ڪِئو ڪَڙڪو ڪَڌُ
هِيءُ مالُ پُهچي مَڌُ، جو پاڻُ پَرائو چاڙهيو.

٢١
مُعَلِمُ سُڪاڻِين کي اُيو ڳُرهَي حالُ

١٣. آچاڙا= پاڻيءَ جون آڏيون وڏيون ڇوليون ۽ لهرون. جُهڙيون= لاڳيتو مينهن، جهڙيون ڦڙيون، طوفان (جُهڙي ڦُڙي جمع جهڙيون ڦڙيون). جهاڳي آئيا= لنگهي آيا. کارونيار ڪنن= ڪنن جي کارونيار، ڪنن جي ڪاراڻ (پاڇي سببان، ڪنن ۾ ڪاراڻ)، ڪُنن واري کارونيار بہ جهاڳي آيا. اولئا= پاڻي ۾ اندر ٽيلهي ٽيلهي گڏ ڪيا. ١٤. عميق= اونهو پاڻي جيڪو ٻارهن وامَن کان ٻاهر هجي؛ ٻارهن وامن اندر سوتانگهو چئبو. (وام= ماڻهوءَ جي جسم ۽ ٻن ٻانهن جي ويڪر). منهن ڪائو ڏيئي= پنهنجي منهن کي آڏو ڪائو ڏيئي (ٽوٻا ان وقت منهن آڏو ڪو خاص شيشي وارو نقاب يا ٽوپ پائيندا هئا). پسندا سيئي=اهي غواص يا ٽوٻا وڏي ملهہ وارا موتي ڏسندا ۽ هٿ ڪندا. ١٥. عاج= عاج جا (سهڻائيءَ جي لحاظ سان، ڪاٺ جا سهڻا مضبوط اولا جن تي عاج جي جڙاو ۽ چٽسالي ٿيل هجي). جنگ جهاز- وڏا جهاز، 'جنگ' قسم جا جهاز، چين مان آندل 'جنڪ' جهاز. حاصل ڪريين حاج= اي الله، تون انهن وڻجارن جي حاجت پوري ڪرئين، رٿيل مراد پوري ڪرين. ١٦. سٿاوا ٿيا= سولا ٿيا. سي بيڙا رکين= اي ڌڻي! اهي بيڙا سلامت رکين. ١٧. مهاڻا مل= وڏا پهلوان مهاڻا. جي اچن آب اڇل= جيڪي وڏي سمنڊر ۾ پاڻي جي وڏي اڇل جي سامهون اچن ٿا. ١٨. اچن سڙهہ اپڙئا= مٿي چڙهيل سڙهہ نظر پيا اچن. مٿن مهاڻا مير= انهن ٻيڙين جا ناکئا وڏي شان وارا آهن. اچن اپي سير= جيڪي اپي سير وٺيو پيا اچن. ١٩. منجي= موڪلي، اماڻي. عدنئون= عدن کان. اُڪتا= نِڪتا، پهتا، اڳتي وڌي ويا. ٢٠. سڪاڻين ڪي= سڪاڻ وارن کي، جيڪي سڪاڻ جهلي ٻيڙا هلائين. طناب= رسي، مفاصلي جي ماپ جي رسي. ٿري هيٺ طناب جي= ٻيڙي جي ٿري هيٺان هڪ طناب جي مفاصلي تي. ڪڌ= ڪَڏي، سمنڊر ۾ ڪٽي هيٺ ٽڪر آهن جن مٿان اچڙا ڪوڏ (جيت) لڳل، جيڪي ڪڙڪا يا آواز ڪن، اهي جايون خطري واريون جو ٻيڙا هيٺ ٽڪر سان لڳي پڃندا: ناکئو سڌ ڪري ٿو سڪاڻين کي چوي تہ ٻيڙيءَ جو رخ ڦيرايو جو هيٺان ڪِڏي جو ڪڙڪاٽ آهي. پهچي مڌ- مڌ تي پهچي، بندر واري ڳدام تي سلامت پهچي. ٢١. ڳرهي= ٻڌائي. بيان ڪري.

اورِئان انگريزيءَ پُورِئو، پَرِئان پُورِي پالُ
وِڄَ ۾ وَاگهيرنِ جي چارِئي پَهَرَ چالَ
هِيءُ مَڏَ پَهُچي مالُ، جو پاڻَ پَرائو چاڙهئو.

٢٢

اوريان ئِي آٽِين، ميڙِئو مُعَلِمَ خَبَرُوَن
سا تان سُڌِ نہ ڏِين، جِتي وَهُ ويڌ گَري.

٢٣

سِڙهہ تي سِبياڻون، بَندرَ جَنِ ٽڙنِ تي
مُلا مُعَلِمَ خَبَرُون پُڇي پُورياڻون
سُتَڙِ سُونناڻون، اوتَڙِ کَنهِ نہ اولِئا.

٢٤

سِڙهہ تي سِبياڻون بَندَرَ جَنِ ٽڙن تي
سِڙهہ سِبي ساجا ڪري، ڳُوها ڳنياڻون
بَيرَقُون بَحَرنِ ۾، ڇوڙي ڇڏياڻون
لَهريُون لَنگهياڻون، لُطفَ ساڻُ لَطِيفُ چئي.

٢٥

سِڙهہ تي سِبياڻون، بَندَر جَنِ ٽڙنِ تي
ڳُوها، سِڙهہ، اولِيُون، قُلميُونْ ڳياڻُونْ
آيَلِ ئَن آئُون، مونْئو ڪِينَ وِسَهان.

٢٦

بَنــدَرَ باروبـارِ، مُــلُ نــہ مَـلِي- بارِيــين
فَقِيراڻي پارِ، اَمُلَ ڏِينِ اَتورِئا.

٢٧

بَندَرَ ديسان ديسِ، مُلُ نہ مَلِيوارِيين
فَقِيراڻي ويسِ، اَمُلَ ڏِينِ اَتورِيا.

٢٨

بَندرَ جان پِئِي، سُڪاڻِيا مَ سُمَهو
ڪَپَرُ تو ڪُنَ ڪَري، جِئَن ماڻي مَنجِهہ مَهِي
ايڏو سُورُ سَهِي، نِندرَ نہ ڪجاهُ ناکُئا!

٢٩

سُتا سَپ پِئِي، سَندي مُعَلِمَ آسَري
اَئِين پُڻُ سُمهو ناکُئا، بَندَرِ ناهِ پِئِي
جَن جِي لائِقَ لَج گَنئِي، سي سُتَڙِ سَيِئِي ٿِئا.

اُورِئان= سنڌ واري پاسي کان. پورِئو= هليو، آمد و رفت ڪئي. پورِئو= جهازراني ڪري رستو جهليو. پريان= پرئين پاسي کان (هيٺ بمبئي واري پاسي کان، يا اڃان بہ ڏکڻ هندوستان واري پاسي کان؟). پال= پورچوگال يا ٻي ڪا مغربي طاقت مثلاً ڊچ يا فرينچ (وڌيڪ تحقيق طلب). وڄ ۾=غالباً ڪڇ ۽ گجرات واري ڪناري سان واگهيرن (واگهيلن) جي چارئي پهر چال= ساموندري ڦورو واگهيلا تن جي اچ وڃ (هن وقت ڪڇ جا واگهيرا ۽ پڏالا مسلمان آهن، جيڪي جکائو ۽ ڪوٽيسر واري ڪناري سان رهن ٿا ۽ ٻيڙين ۾ هلن ٿا. اها ڳالهہ مشهور آهي تہ اڳ واگهير ۽ پڏالا ساموندري ڌاڙيل هئا). ٢٢. جتي وهہ ويڌ ڪري، جتي سمنڊ سخت ٿئي ۽ وڏي تڪليف ڪري. ٢٣. سُتڙ= سولو ٿڙ. سونناڻون= جانچيائون، رخ ۾ رکيائون. اوتڙ ڪنهن نہ اولِئا= ڪنهن اوتڙ ٺيلهجي نہ ويا، اولجي نہ ويا. ٢٤. بيرقون= جهنڊا. ٢٥. قلمي (جمع. قلميون)= هڪ سڙهہ جو نالو. آيل= اي امان. تن مونْئو ڪين وسهان= آءٌ تن کي وسهان ٿي ڪانہ ٿي تہ ڪي موٽندا، وري مون وٽ ايندا. ٢٦. باروبار= هر 'بار' تي. بندر باروبار= بندر تہ هر 'بار' تي آهن، جتي ڪٿي 'بارن' تي آهن. ملي- بارِيين= اهي بندر جيڪي 'مَلي' نالي 'بار' تي آهن. مل نہ ملي- بارِيين= جيڪي 'ملي' جي 'بار' وارا بندر آهن، تن جو ملهہ ئي ڪونهي. (لغت جي لحاظ سان لفظ 'بار' جي معنيٰ وڌيڪ تحقيق طلب آهي. غالباً 'بار' اها پيٽي جتي ندي اچي ڇوڙ ڪري ۽ هڪ قسم جي ڪاڏي يا 'نار' ٺاهي جنهن مان ٻيڙين جي اچڻ وڃڻ جي سهوليت ٿئي ۽ 'بندر' جو بنياد پوي. ٥- صدي هجري (١١- عيسوي) جي شروع ۾ سنڌ جي ساموندي ڪناري وٽ سنڌو ندي جي هڪ ڇوڙ جو نالو 'منهن برا' (يعني 'منهن بار' يا 'منهن باري') آيو آهي. اڃا تائين 'باري' 'واري' ۽ 'ٻاري' وارا نالا موجود آهي، مثلاً ڪيدي- واري، گهوڙا- ٻاري وغيره. ڏکڻ هندوستان وارو 'ملبار' اصل ۾ 'ملي- بار' آهي، ۽ هن بيت ۾ انهيءَ 'ملي بار' (ملبار) وارن بندرن جو ذڪر آهي. اتورِئا= بنا تور جي، تور کان ٻاهر، گهڻا. ٢٨. پئي= خطري وارو وقت (بندر تائين پهچڻ لاءِ). ڪپر= ڪپر وارو پاسو، ڪناري وارو پاسو. ڪُن ڪري= پاڻي جا خطري وارا گهمرا ڦيرا ڪري. جئن ماڻي منجهہ مهي= جيئن ماڻي ۾ ماناڻي مهي کي ولوڙي. ٢٩. لائق=ڌڻي تعاليٰ. لج گنئي= لڄ جو بار کنيو، عزت آبرو جو بار کنيو.

٣٠

بيڙِياتا بيئِي، تو نہ ڦِٻنديُون ڳالهڙِيون
سَجِيُون راتِيُون سُمهين پَرُ سُکاڻ ڏيئِي
مُندَ وِجايئِي مالَ جي وڻجارا ويهِي
سُيان سَيئِي، پارِ پُڄنديُون خبرُون.

٣١

سامُونڊرِين سَعيو، سَدائِين سَفرَ جو
کو ڏيھُ چِتايو، اُونهين وَڃِن اوهَرِئا.

٣٢

ڪيڙائُن ڪارو، سَنجهيئِي سارِئو
آيَلِ اُمَارو، آهِن پرِيين پارَ جو.

٣٣

ڪاري ڪيڙائُو، مَتِي مِني موٽِئا
سودو ڪَن نہ سون جو، وَڏا وِهائُو
موتِي جي مِهراڻَ جا تَن ۾ طاماڻُو
سامُونڊرِي سائُو، لَکا لُوپِي آئِيَا.

٣٤

لَکا لَکا کَن، لَئِہِ لَکا جي اوهَرِئا
سُٽِي سونُ لَکاءَ جو، سُکُ نہ سامونڊرِين
پرهَ پَڳهَ چوڙِيَا، ڪاري ڪيڙائُن
وَڏي ياڳ پِرَنِ، جي کَهيا ڪارُونپارَ ڏي.

٣٥

هَڙَ ۾ ڪِينَ هُئون، هُنهين هُنِ نہ چاڙهِئا
ٽرسَندي ٽڙَنِ تي لَهِي سِڄ وِئون
جَڏِ سائِين سَبَبُ ڪِئون، تَڏِ سُتَڙَ تِئا سَيدُ چَئي.

٣٦

وِساٽو سو واءُ، جَنهِ پَرِ دِرجَن ناڪُئا
پِيئِي ڪَرَ ڪُنَنِ ۾، اُجهاٽو اوڙاهُ
اَچو اِنَ ٽَڙاءُ، تہ سامُونڊِريا سُکِ ٿئو.

وائي-١

ٽڙَ نِهارِيان تي، منهنجا بَندَرِ وِئڙا جي
مانَ سِڙهہ سُجاٺان سَڄٽين
اُپي اوسهِ پائِيَان، ڪارَڻِ وَڻجاري
گهٽو اُکَندِي آهِيَان، پِرينءَ پنهنجي کي.

وائي-٢

ٿُون تان گرهَڙَ پائِي لَڄُ،

٣٠. بيڙياتا= بيڙيءَ جا ناکئا. بيئي ڳالهڙيون= ٻئي ڳالهيون، هڪ سمهڻ ۽ آرام ڪرڻ، ۽ ٻيو جفاڪشيءَ سان نفعو ڪمائڻ. ٣١. چتايو= نظر ۾ رکيو. اونهين= وڏي سمنڊ ۾. اوهرئا= ٻيڙا هاڪاري هليا پيا وڃن. ٣٢. ڪاري ڪيڙائن= ڪارو ڪيڙيندڙن، سمنڊ ۾ گس ۽ واٽون ڪندڙن (هاري زمين ٿو ڪيڙي، يعني زمين کي هر سان جاٽرون ۽ اوڙون ٿو ڏئي، ۽ پيرن هيٺان ٿو ڪڍي؛ تيئن ڪارو ڪيڙيندڙ سمنڊ ٿو ڪيڙي، سمنڊ ۾ ٿو اچي وڃي، سمنڊ ٿو لتاڙي ۽ ان ۾ گس واٽون ڪري). اُمارو= پوري پڪي ارادي وارو ترت سانباهو. پرئين پار جو= پرئين ڪناري تي پهچڻ جو. ٣٣. متي مني موٽئا= سمنڊ جهاڳي بندر تي پهتا جتي منو پاڻي آهي؛ پنهنجي ديس واري بندر تي جتي منو پاڻي آهي، موٽي آيا. وهائو=سامان سوديندڙ، وکر وٺندڙ. طاماعو= تن ۾ انهن جي طمع آهي. سائو= وڏي صبر وارا، حوصلي ۽ ارادي وارا. گهڻ سهو (جيڪي تڪليف جي شڪايت ئي ڪانہ ڪن). لکا= پرلڪا، پرلڪ شهر ۽ بندر (سوماترا جي اُپرندين ڪناري تي، سامونڊرا جي بادشاهي جي گادي جو شهر ۽ بندر). لوپي آئيا= مال ملڪيت گڏ ڪري آئيا، وڏو نفعو ڪمائي آئيا. ٣٤. لکا لکا کن- وڻجارن کي 'لکا' جو نالو ئي زبان تي آهي، 'لکا کي پيا هرهر ياد ڪن. سٽي سون لکاءِ جو= 'لکا' جي سون جي ڳالهہ ڏي (تہ اتي گهڻو سون آهي). پرن= موٽي اچن ۽ اچي گڏجن، موٽن ۽ ملن. ٣٥. هڙ ۾= ڳنڍ ۾، پاڻ وٽ هٿيڪو ٻڌل ۽ موجود. هونهين= بنا ڏيڻ جي، مفت. ٣٦. وِساٽو= بند ٿي ويو. ڪنن ۾ ڪر پيئي= ڪُنن جو زور وارو پاڻي لهي ويو. اجهاٽو= ماٺ ٿي ويو. اوڙاه= اوڙاهي، سمنڊ جو وڏو طوفان جنهن ۾ پاڻي وڏو چاڙهہ ڪري، تڙ بندر ٻوڙي. وائي- ١. ٿي= تنهن لاءِ. جي= جيلاهہ، جنهن ڪري جو (انهيءَ ڪري ئي پنهنجن تڙن گهاٽن تي پڇائون ڪري جو منهنجا سڄڻ وراهين بندر تي ويل آهن). وائي-٢. گرهڙ= درياءَ جو ٿاٽ يا گهارو، درياءَ، سمنڊ. ٿون تان گرهڙ پائي لڄ= تون درياءَ جي پاڻي) کي لڄ ۽ ننگ وجهين ها تہ توکي تاري ٻيڙيءَ ۾ پهچائي ها.

ڪوهُ نہ ويئِيئَن اُنِ سين
اُجاريائُون اوليُون، ڏٺاريائون ڏَڄُ
سيٽَن ساڄهر لَڏِئو، تُون نِهاريين اَڄُ
ڪيرُ سُٽِيندو تُنهنجِيُون ادوراٿون اَڄُ
مَتان وِهين ويسَرِي، اَٿِي پورَلَ پَڄُ

داستان پيو

١
پَڳهَہ پاسي گهار، آيَلِ! سامُونڊِرين جي
وِڄهي جِيءَ جنجارِ، جِمَ وَڃِني اوهَرِي.

٢
پَڳهَہ پاسي پَڄُ، آيَلِ! سامُونڊِرين جي
مَنَ ۾ ٻارِي مَڄُ، جِمَ وَڃِني اوهَرِي.

٣
پَڳهَہ پاسي ويهُہ، آيَلِ! سامُونڊِرين جي
تُون ويسَرِي وِکَ کَٽِي، هُو پُورِيندءَ پَرَڏيهُہ
سَمُنڊُر جَن ساٿيهُہ، ڪوهُ نہ ويئِينءَ اُنَ سين.

٤
اِينڊينءَ تان آءُ، هَٽِي هَٿُ پَڳهہ ۾
لَڳِي واءُ سُواءُ، سِڙهُہ سانباهِي نہ سَهِي.

٥
وانءُ وَهِلِي نِڪَرِي،¹ نَنگَرَ جان نہ ڪَٽَنِ
مَتان ڏُورِ وَڃِن، نارِيُون پُوري ناڳئا.

٦
نَنگَرَ ناتارِيُون، پَڳهہ ڪَٽِي پَنڌِ ٿِئا
بَندَرَ بازارِيُون، سُڃان سامُونڊِرِنِ رِي.

٧
نہ سي ٽَڙِ هوڙاڪَ، نہ وايُون وَڻجارَنِ جِيُون
سَرَتِيُون سامُونڊرِين جا، اَڄُ پُڻ چڪِيَمِ چاڪَ
مارِينمر فِراقَ، پاڙيچِيُون پِرِينِ جا.

٨
ڏِنِي ڏِيارِي، سامُونڊِرِينِ سِڙهَہ سَنباهِيَا
وِڄهئو وَرُ وَنجهَہ ڪي، روئِي وَڻِجارِي
مارِيندَمِ مارِي، پِرهَہ سُور پِرِينِ جا.

٩
ڏِنِي ڏِيارِي، سامُونڊِرِين سِڙهَہ سَنباهِيَا
اُنِ ڪي مُندَ اُتَرَ جِي، اوڇِتِي آئِي
وَڻِجارَنِ وائِي، آهي پَرِيين پارَ جِي.

اوليون= اولا. ڳَنَ، ڏَڄُ= ٻيڙي يا جهاز جي ڪپڙي وارين جملي شين (سڙهہ، وائٽيون، جهنڊا، بيرقون) جو جنسار. سُٽِيندو= ٻڌندو. ادوراٿون= ادورايون= ندورايون، ندورائپ واريون (دانهون)، بدبختي واريون (دانهون). پورل=(`پوري` جو تصغير) پورڙي، موڳڙي، موڙهل. اٿي پڄ= اٿي ڊوڙ ڊُرڪ ڪر، اٿي پاڻ پتوڙ. د-٢: ١. پڳهہ= ٻيڙي کي ڪنڌيءَ سان ٻڌڻ وارو مضبوط ڪلو ۽ رسو. گهار= رهہ، ٻيٺي رهہ. جنجار= جنجال ۾، ڏک ۾، جدائي واري فڪر ۾. ٢. پڄ= ڪام ۽ جل (انتظار ۾). ٣. ويهہ= ترس، انتظار ڪر. ويسري= بي فڪري. پوريندءَ= ٻيڙيون هاڪاري ويندئي. ٤. اينڊين تان آءُ= (وڻجارو ٿو پنهنجي گهر واري کي چوي) اچڻو هجئي تہ اچ. هٽي هٿ پڳهہ ۾= پڳهہ واري رسي ۾ هٿ وجهي. واءُ سواءُ= اُبتو سبتو واءُ، اٿائو سٽائو واءُ. سانباهي= تياري (سڙهہ جي سانپاهي= سڙہ کي چاڙهڻ واري تياري). ٥. وانءُ= وڄ. وهلي نڪري= تڪڙي هلي پهچ. ننگر جان نہ ڪٽن= جيستائين (ٻيڙا ٻينا آهن ۽ ناڪئا اڃان انهن جو) لنگر نہ ٿا ڪٽن. ناريون= بندر وٽان شروع ٿيندڙ ڪاڏيون (تري وارا اونهان واهڙ، جن مان ٻيڙا لنگهي وڏي سمنڊ تائين پهچن). پوري= لنگهي، جهاڳي. ٦. ننگر ناتاريون پڳهہ ڪٽي= لنگر ڪٽي، ناتاريون ڪٽي، پڳهہ ڪٽي (سڀ ساڳي معنيٰ ۾، يعني ٻڌل ٻيڙا ڇوڙي آجا ڪري). ٧. هوڙاڪ= هوڙن وارا، يعني ٽڙ خالي آهي ۽ اتي هورن وارا موجود نہ آهن. چاڪ= ڦٽ، ڏک ۽ سورُ. ٨. ڏياري= ڏياري وارو مهينو(= سمنڊ جي سفر جي مند ۾رجي آئي آهي ۽ سيارو اچڻ وارو آهي ۽ سمنڊ مانو ٿيو آهي). وڄهئو ور ونجهہ ڪي= ٻيڙيءَ جي ونجهہ کي پنهنجي پوتيءَ جو ور وجهي، يا پنهنجي ٻانهن جو ور وجهي. ٩. مند اتر جي= اتر جي هوا لڳڻ واري موسم، سياري جي شروعات. مند اوڇتي آئي= اوچتو اُتر آڳاٽو لڳي پيو، اُتر جي هوا وقت کان اڳ ۾ لڳڻ شروع ٿي.

١٠

تِي ڏِيارِيءَ ڏيٿِ، ڍوليو هَلڻَ جِي ڪري
مَکِئو پَنهنجِي مَڪُرِي، چيِنِي چِگِيءَ چيٿِ
رُئان رَهَنِ نہ سُپرين، جان ڪين جهليان بيٿِ
مُون سين ڪري ميٿِ، سَجڻَ سَفرِ هَلِئا.

١١

ڏِٺِي ڏِيارِي، سَجڻَ سَفرِ هَلِئا
پايو پانڌُ ڳچِيءَ ۾، زورِ ڪَريان زارِي
ڪانُ هَڻِي ڪارِي، وِئو وَڻِجارو اوهَرِي.

١٢

ٿِئا ڏِيارِيءَ ڏِينهَ، سامُونڊرينِ سَفَرَ جِي
مُون سِرِ اُنا جيڏِيُون سَندا مَحَبتِ مِينهَ
ڪِيَسِ نِماڻِي نِيهَ، ڪاري ڪيڙائُنِ جي.

١٣

پَرڏيهہ پُورِيائُون، سامُونڊِرينِ سِڙهہ سَنباهِيا
مان ٿڻَ مارِيائُون، پاٽان وِڃهي گُونڊَرين.

١٤

ڪارو جي ڪيڙِينِ، سيئِي منهنجا سُپِرين
رُئان رَهَنِ نہ لِڪَ سِين، جَهليان جَهلَ نہ ڏِينِ
وِرهَ ويڌَ ڪَرِينِ، آيَلِ! سامُونڊِرينِ جا.

١٥

وِئا اوهَرِي او، مُونکي ڇَڏِي ماڳِهِين
جُڳَنِ جا جُڳَ ٿِئا، تِئان نہ موٽِيو ڪو
گُونڊَرُ مارِيندو، وِيَچارِيءَ وِئَنِ جو.

١٦

اُونِهين ۾ اوهَرِي، جَڏِهن جي وِئا
سانداري سَمُونڊَرَ جي نِهوڙِي نِئا
وَجِي تِتِ پِئا، جِتِ نِهايَتَ ناهِ ڪَا.

١٧

اُونِهين ۾ اوهَرِي، جَڏِهن وِئا جي
موٽِي ماڳِ نہ آئِيا، ماءِ! سامُونڊري سي
ڪارو ٿَنِي ڪي، جيڪُسِ وَهُ وَري وِئو.

١٨

اونِهين وِئا، نہ وَرِئا، آءٌ تَنهِ ماري وِڻَ
ڪري سامُونڊِري سيڻَ، جُسي جارُ پرائِيو.

١٩

جي اوهَرِئم اَڄُ، سي ڪَڏِهن اِيندا مان ڳرِي
پرِيان جِي هُنَ پارَ ڏي، وَجِي ڏَنڪي ڏَڄُ
سامُونڊِرِيَڪو ڏنڄُ، ماءُ! مارِيندمِ ڪَڏِهين.

١٠. تي ڏياري ڏيٺ= ڏياري وارو مهينو ڏٺو. چيني= چگيءِ طرح سان چيني، پوريءَ طرح سنڀاري، ٺاهي جوڙي. بيٺ= ڪمر پٽو، چيلهہ وارو سندرو جان ڪي جهلي= ڪين چيلهہ واري پٽي ۾ جهلي سوگهو ڪريان. ميٺ= منيون ڳالهيون.
١١. ڪان= تير، گولي (اصطلاحا، هت معنيٰ جدائي، وڇوڙي يا فراق وارو ڪان'). ڪاري= وڏو زخم ڪندڙ، ماريندڙ. وئو اوهري= ٻيڙيءَ تي هليو ويو. ١٢. سامونڊرين= سامونڊرين ڪي سنبت سمنڊ جي سفر جي. اُنا= وٺا. سندا محبت مينهن= وڇوڙي ۽ فراق ۾ گهٽي 'سڪ ۽ محبت جا مينهن'. ڪاري ڪيڙائن جي= ڪاري جا ڪيڙائو (سمنڊ جهاڳيندڙ) تن جي نيهہ. ١٣. پرڏيهہ پُوريائون= پرڏيهہُ وڃڻ جو پَهُہ ڪيائون. مان ٿڻ= مون کي. پاٽان= هيڪاري، ويتر وڌيڪ. ١٤. ڪيڙين= سمنڊ ڪي سفر هيٺ آڻين. لڪ سين= ذري سين، ذري ڪن جيترو. وره= ڏک، جدائي ۽ وڇوڙي وارا ڏک. ويڌ ڪرين= سور سختيون ڪن. ١٥. ماڳهين= هن ماڳ تي. جڳن جا جڳ ٿئا=(ڳڻڻ ڪان ٻاهر) ڪيئي ورهيہ لنگهي وئا. وئن جو= وِيلن جو، جيڪي ويا تن جو. ١٦. اونهين ۾= ڪناري واري تانگهي پاڻي ڪان ٻاهر، وڏي سمنڊ ۾ (جتان ٻيڙا ٻين ملڪن ڏي روانا ٿين). سانداري سمونڊر جي= سمنڊر جي سانداري. ساندارو ڏيڻ= ٻيڙي ڪي سمنڊ جي نار جي هڪ ڪنڌيءَ تان ٻي ڪنڌيءَ ڏي موڙي وڃڻ، هڪ ڪناري تان ٻئي ڪناري تي وٺي وڃڻ. نهوڙي نِئا= وڏي مشڪل ۾ وڌا، ماري وڌا. ١٧. جيڪس= غالباً، لاشڪ، شايد، جيڪر تہ. وَهُ وري ويو= سمنڊ مٿان وري ويو (وَهہ= سمنڊ جو چاڙهہ، سمنڊ جي ڇولي جو چاڙهہ). ١٨. تنهن وِڻ= ان ڳالهہ. آءٌ ماري= مونکي ماريو. سيڻ= ويجها مائٽ. جُسي= منهنجي جسم. جارُ پرائيو= سور پرائيو. ١٩. اوهرئم= منهنجا سمنڊ جي سفر تي روانا ٿيا. مان ڳري= مان وٽ. وجي ڏنڪي= وڃي چمڪي، وڃي پڌري ٿي. ڏڄ= ٻيڙي يا جهاز تي جيڪي جهنڊا ۽ وانٽيون لڳل سي پري ڪان ٿورو نظر چڙهيا، جملي جهنڊين ۽ وانٽين واري سڻاهہ. ٿوري نظر آئي (يعني پري وڃي پهتا). ڏنڄ= ڏنجهہ= سور، فراق.

٢٠

سامُونڊِرينِ جي آنءُ سُورَنِ سِجهائِي
جيڏِيون! جُدائِي، سَهان نہ سُپيرِينِ جِي.

٢١

سامُونڊِري ساري، مَتي ٿَرُ گُذارِيَان
مُونکي تِي ماري، اُنِي سَندِي ڳالهڙِي.

٢٢

آهِيين اساري، مَتي ٿَرُ گُذارِئين
تو ڪِيئن وِساري، سَنگتَ سامُونڊِرينِ جِي.

٢٣

آءٌ جَنِ آساري، مَتي ٿَرُ گُذارِيان
مُونکي وِساري، شالَ مَ وَجنِ اوهَرِي.

٢٤

سامُونڊِري ساري، ماءُ! مُنهِنجو جِندڙو
بَنْدرِ وَڻِجاري، وجي لَايا ڏِينهَڙا.

٢٥

سامُونڊِري ساري، ماءُ! مُنهِنجو جِندڙو
ڪارَڻِ وَڻِجاري، گهڻو اُڪَندِي آهِيان.

٢٦

اُهَرِئا جِئائِين، ڏُڪَنِ ٿَنِ ٽَڙَنِ تي
سامُونڊِرينِ سائِين، واءُ سَٽائو وارِيين!

وائي-١

آئِين مونکي زورِ نہ جهلئو واري، جيڏيون وو!
آءٌ هَلَندِي هوتَ ڏي
اُونِهين وِنُڙا اوهَرِي، طَرازُون تاري
مَرِي رَهندَيَس ماڳِهين، سامُونڊِري ساري
سُورُ ٿُنهنجو سُپِرين! مُون مَعذُورِ کِي ماري
هاڻِ نہ جِيان جيڏِيُون، آءٌ جا ڪُنِيسِ کوهِياري

وائي-٢

وِيندِي آءٌ ٿَنِ وَٽِ،
مون وَهُ وَڻِجارَنِ سِين
پَڳهَہ کَڻُ مَ پاتِڻِي! تان ڪِي مُون لاءِ جَٽِ
وايُون وَڻِجارَنِ جِيُون، اَديُون اَڄُ نہ هَٽِ
ڏيئِي سِڙهہ سِيرَ ٿِئا، پِير نہ لايَئُون پَٽِ
پُورِينديَس پرينِ ڏي، ڪانہ ڪَرِينديِس گهَٽَ
گَرَهِيان سُورُ سَفَرَ جو، هَلِي پنهنجي اَرٽِ
آيَلِ! وَڻِجارَنِ جي سِرُ پُٺِ ڏِينديَس سَٽِ.

داستان ٽيو

١

ڪنياتڙِي ٽَڙِ وَٽِين، اُپِي ٽَڙِ واجهاءِ:
مانَ اَچِيهُون ڪاءِ، سُواداَئِي سَڄَڻين.

٢

مُون اُپِي ٽَڙَ وَٽِ، پرينِ پَڳهَہ ڇوڙِئا
ڪا مُونهِين ۾ گهٽِ، نہ تہ سَڄَڻَ سَباجها گهڻو.

٣

مُون اُپِي ٽَڙَ هيٺِ، پرينِ پَڳهَہ ڇوڙِئا
ڪا مُونهِين ۾ ڏيٺِ، نہ تہ سَڄَڻَ سَباجها گهڻو.

---

٢٠. سجهائي= ماري وِڌي. سورن سجهائي= سورن مونکي پورو ڪري ڇڏيو. ٢٢. اساري= ويسري، بي خبر. ٢٣. آساري= آسري تي. اوهري= ٻيڙين تي روانا ٿي. ٢٤. بندر= بندر تي، پرڏيهه جي ڪنهن بندر تي. ٢٦. اهرئا= ٻيڙين ۾ روانا ٿيا. ڏُڪن= ٻيڙين ساڻ اچي پهچن، اچي لنگر انداز ٿين. واءُ سٽائو= سٽائو واءُ، سَولو واءُ (جيڪو ٻيڙي کي سنئين رخ تي سٽو سولو ۽ تکو هلائي). وارِيين= لڳائيين. وائي-١. طرازون= ٻيڙيون. ماڳهين= هن ماڳ تي ئي. وائي- ٢. مون وه= منهنجو وڃڻ، منهنجو واهپو، منهنجو وهنوار، منهنجو ناتو. پاتڻي= او پاتڻي، او ٻيڙي وارا. جٽ= ترس، بيهه. هَٽ= هٽ وٽ، هٽ تي، هن جاءِ تي. ڳرهيان= اوريان (پنهنجين سرتين سان). پنهنجي ارٽ= پنهنجي آتڻ تي، پنهنجي گهر ۾. سٽ= سٽ ۾، بدلي ۾، سودي ۾. د-٣: ١. ڪنياتڙي= ڪنيات جي (شهر ڪنيات جي عورت جنهن جو پيارو ور يا جنهن جا پائر سامونبري سفر تي ويل آهن). ٽڙ وٽين= ٽڙ جي وٽن وٽ، بندر جي وٽن وٽ. اُپي ٽڙ واجهاءِ= بيٺي ٽڙ نهاري ۽ پڇائون ڪري. اچيهون= اسان وٽ اچي يا پهچي. سُواڌائي= خوشخبري. ٢. مون اپي= مون بيٺي. ٣. ڏيٺِ= اهڙو عيب جيڪو ڏسڻ ۾ اچي، ڏٺو وائٺو عيب، پڌرو عيب.

٤

مُون اُيي ٿڙ جَهل، پرينِ پَڳهَہ ڇوڙِئا
ڪا مُونهِين ۾ ال، نہ تہ سَجَڻَ سَباجها گهَٽو.

٥

مُون اُيي ٿڙ پاس، پرينِ پَڳهَہ ڇوڙِئا
هو اللھ هارَ اوهَرِئا، آئا دَمِ دَمِ دُعا ڪَندياس
آسَ نہ لاهِينديِاس، موٽِي اِيندا مان ڳري.

٦

اولا ڪٽي اُوءِ، پَڳهَہ ڇوڙي پَندِ ٿِئا
آيَل! ساموندِرين جي آهِ آڙانگِي جُوءِ
ڪَڏهن ڏِسَنديِس رُوءِ، وَري هِنَ اڪِينِ سين.

٧

سامُوندِريَڪو سگُ، آهي گُوندَرَ گاڏُئُون
انگهُنِ چاڙهي اڱ، وِئو وَڻجارو اوهَرِي.

٨

جا جَرِ جاٿرُوَن نہ مَٽي، ڏِيئا نہ موهي
سَڏُون ڪوهُ ڪَري، سا پَنهِنجي ڪانڌ جِيُون.

٩

جَرِ ٿَرِ ڏِيا ڏي، وَڻِ ٽِڻِ ٻَڌي واٽُنيُون
اللھ! ڪانڌُ اچي، آءٌ آسائِتِي آهِيان.

١٠

اَجان وِٿُڙمِ ڪالُ، مُون ليڪِيندي وَرهَ ٿِئا
مَنُ ڪُوماڻو ٿنِ لئي، جِنِ سا ڦُلَنِ مَالَ
اڱڻِ اِيندَمِ شالَ، آسَرَ پَرِي آهِيان.

١١

وِٿڙا ڪالھہ ڪري، ٻارهين ماھِ نہ موٽِئا
لَڳي ٿنِ ڳري، ڪهِڙيون هَنجُهون هارِيَان.

١٢

پَتَڻِ پوءِ پَچارَ، آن ڪي وِيندا ڳَڏِئا
اُڪَندَ مُون اپارَ، شالَ مُنهِنجَا موٽِئا!

١٣

ڳَرِيو جَهلِئو روءِ، مَٿي مُهري هَٿِڙا
ڪوءِ سَؤدو سندوءِ، جو ٿُون ڍولِيا سِڪِئو.

١٤

وَرُ وِڏائِين وَنجَهہ ڪيُ، اُليڙُ نہ ڏي:
'رَهُ' اَجوڪِي راتِڙِي، لالَڻَ! مُون لائي
وَج مَ ڦوڙائي، ايڏي سَفرِ سُپرِين!'

---

٤. ٿڙ جهل= ٿڙ وٽ. ال= وِڏ، ذاتي نقص. ٥. ٿڙپاس= ٿڙ وٽ. اوهرئا= ٻيڙا هاڪاري هلئا. ٦. جُوءِ= رهائش واري جاءِ (جيڪا پرڏيھہ ۾ آهي، جنهن ڪري مون لاءِ اڻانگي ۽ ڏکي آهي). ٧. گوندڙ گاڏئون= ڏکن سورن وارو. اڱ= انگ، عضوو، جسم ۽ جان. ٨. جا= جيڪا (زال جنهن جو مڙس ساموندي سفر تي پرڏيھہ ويل آهي). جَرِ= جَر لاءِ، پاڻي لاءِ، درياءَ يا سمنڊ خاطر. جاٿرون (واحد. جاٿر، زيارت، سُکا، باس)= سکائون، باسون. مٽڻ= سانباهڻ، تيار ڪرڻ. جاٿرون مٽڻ= پيڻيل سکائون يا باسيل باسون ڏيڻ لاءِ تيار ڪرڻ، سانباهڻ. ڏيئا موهڻ= (سُکا طور پيڻيل ڏيئا جيڪي اٽي کي گيھہ سان ڳوهي ٺاهجن، ۽ پوءِ آهستي آهستي انهن جا پاسا سموهجن ۽ مٿي سڌا سولا ڪن) موهي سموهي سڌا سهڻا ڪرڻ. سڏون ڪوه ڪري= ڇو پوءِ تانگهون ڪري، سڪون ڪري، ملڻ لاءِ آسون اميدون رکي. ٩. ڏيا ڏي= ڏئا ٻاري سَولا ڪري رکي، پيڻا طور ڏئي. واٽنيون= ننڍڙيون جهنڊيون (جيڪي باسيل باس طور ٻڌجن). ١٠. ڦلن مال= گلن جي ڪَنڍي، گلن جو هارُ. ١١. ڪري= واعدو ڪري، موٽڻ جو وعدو ڪري. لڳي= ياڪر پائي. تن ڳري= تن جي ڳچيءَ سان. هنجهون هاريان= ڳوڙها ڳاڙيان، روئان. ١٢. پتڻ= پتڻ ۾، ٽڙ تي، بندر واري گهاٽ تي. پوءِ پچار= پچار پئي پوي، ڳالھہ پئي ٿئي. شال منهنجا موٽئا- شال منهنجا موٽڻ وارا ٿيا، اچڻ وارا ٿيا. ١٣. ڳريو= پڳهہ وارو رسو (جنهن سان ٻيڙي ٻڌل آهي). مهرو= ٻيڙي جي اڳيل ۾ لڳايل مضبوط ٿلهو ڪلو (جنهن ۾ پڳهہ وارو رسو ٻڌجي). ڪوءِ سودو سندوءِ= (پنهنجي ڪانڌ کي پئي چوي تہ) ٻن پيو تنهنجو اهو واپار. جو تون ڍولئا سڪئو= جيڪو اي سڄڻ تون سکيو آهين. ١٤. ونجهہ= بانس جي ڊگهي ڪاٺي (جنهن سان ڪناري لڳ تانگهي پاڻي ۾ ٻيڙي کي هلائجي: ونجهہ هيٺ زمين ۾ هڻي پوئتي ڌڪبو تہ ٻيڙي اڳتي وڌندي. پيو تہ بعضي ونجهہ کي زور سان هيٺ تر ۾ کوڙي، ان سان ٻيڙي کي ٻڌي ڇڏبو. جڏهن ٻيڙي هلائڻي هوندي تہ رسو ڇوڙي، ونجهہ کي لوڏي ڌوڏي، اُليڙي ڇڪي ٻاهر ڪڍيو). اليڙڻ نہ ڏي= لوڏي ڌوڏي ٻاهر ڪيڻ نہ ڏئي (تہ متان ٻيڙي رواني ٿئي). ڦوڙائي= فراق ڏيئي.

١٥

بيڙيءَ جي پُوٽَن، نِيهُ نہ ڪِجي اَنِ سين

اُيا ڏنبَ ڏُسَنِ، جُهُ سِڙهَہ ڏيئِي سِيرَ ٿِيا.

١٦

اَڄُ پُڻ وايُون ڪَنِ، وَڻجارا وَڃڻَ جِيُون

اَنئِي پَهَرَ اَٿَنِ، سَعيو ڪَنهِن سَفَرَ جو.

١٧

اَڄُ پُڻ وايُون ڪَنِ، وَڻجارا وَڃڻَ جِيُون

مُون اَبِيني هَلِئا، بَندَرَ جَنِ ٽَڙَنِ

سَرَتِيُون سُورُ سَندَنِ، مُون مارِيندو جِندَڙي.

١٨

اَڄُ پُڻ وايُون ڪَنِ، وَڻجارا وَڃڻَ جِيُون

هَلَڻَ- هارا سُپِرين، رُئان تان نہ رَهَنِ

آءٌ جَهلِيندِي ڪيتَرو، آيَلِ ساموندرِيَنِ

پَڳهَہ چوڙِي جَنِ، وِڌا بيڙا بارِ ۾.

١٩

پُران مانَ پُڇان، بَندَرَ مُون ڏُورِ ٿِيا

نہ مُون هَڙَ نہ هَنج ڪِين، چَئِي جو چڙهان

تِيهِين ڪَڄ پاتِڻِي! جَنهِ پَر پِرينءَ مِڙان

ڪارُون تي ڪَريان، تو درِ اُپِي ناڪُئا.

٢٠

لاهِيندائِي ڪَنِ، ڳالهِيُون هَلَڻَ سَنديُون

ڏِيندا مون ڏُکَن، وَهِ وِجَهندا جِندَڙو.

٢١

وَڻجاري وائِي، سَدا آهِ سَفَرَ جِي

آيَلِ! اِهائِي، مُون مارِيندِي ڳالهڙِي.

٢٢

وَڻجاري واري، پِرهَ پَڳهَہ چوڙِئا

ڪيڙائُو ڪاري، سَنيُوڙا، سَيِدُ چَئِي.

٢٣

وَڻجاري وَري، پِرهَ پَڳهَہ چوڙِئا

اوَلِيُون پَسِي اَنِ جُون پِٺُرِم ڳَجَ ڳَرِي

وينديَس ماءَ مَرِي، ساري ساموندرِن ڪي.

٢٤

وَڻجاري جِي ماءُ، وَڻجارو نہ پَلِيين

آيو بارهين ماهَ، پُڻ تو سَفَرِ سَنبهي.

٢٥

وَجيئي وِسَرِي شالَ! جو تو سَوِدو سِڪِئو

اَجان آئين ڪالَ، پُڻ تو سَفَرِ سَنبَهِين.

٢٦

وَڻجاري ڪانڌاءُ، مُون وَرُ وِيني گهارِئو

لَڳِي اَٿَرَ- واءُ، ڍولئو هَلَڻَ جِيُون ڪَرِي.

٢٧

جان وَڻجارو ڪانڌُ، تان مون هَڏِ لاٿُون لَڏِيُون

١٥. بيڙيءَ جي پوٽن= جيڪي بيڙين ۾ ٿا هلن، بيڙياتا جيڪي پرڏيهہ وڃن. ڏنب= وڇوڙي جي ڏک ۽ غم جا چَنڪا. ڏنب ڏسن= ڏنب ڏيئي ساڙين. ڏسڻ= ڏنگ هڻڻ، ايذاء ڏيڻ. سڙهہ ڏيئي= سڙهہ کڻي، سڙهہ چاڙهي. سير ٿئا= (ڪنارو ڇڏي) اندر وڏي اونهين سمنبر ڏانهن ويا، روانا ٿيا. ١٧. مون ابيني= مون بيٺي. بندر جي ٽڙن= بندر جي ٽڙن ڏي (هت 'بندر' اسم خاص آهي. يعني ان خاص 'بندر' جي گهاٽن ڏي). ١٨. پڳهہ= پڳهہ جا رسا (جن سان بيڙا ٻڌل آهن). بار= اونهون پاڻي، ڪناري ڪان پريرو وڏي پاڻي وارو سمنبر. ١٩. بندر= اهي خاص بندر جتي هو ويا آهن، سي پهچ ۾ مون ڪان پري آهن. هڙ نہ هنج ڪين= نڪي ڳنڍ ۾ ٻڌل نڪي جهولي ۾ حاضر. چئي= ٻولي ڪري، پاڙو ٻولائي ڏيئي چڙهان. ڪارون= منٿون، نيزاريون. ٢٠. لاهيندائي ڪن= (سفر تان موٽڻ وقت ڪناري تي) بيڙين جو سامان بندر تي لاهڻ ساڻ. وهہ وجهندا= سير ۾ وجهندا، اونهين سمنبر ۾ وجهندا (تہ جئن پرڏيهہ وارن بندن ڏانهن روانا ٿين). ٢٢. وڻجاري= پرڏيهہ جو واپار ڪندڙ، زال جو ڪانڌ. ڪيڙائو= سمنبر ڪيڙيندڙ. سنيوڙا= سنيريا، تيار ٿيا. ٢٣. اوليون= بيڙيءَ جون (جن سان بيڙي هلائي ٿا وڃن). ڳج ڳري پوڻ= وڏو غم ۽ اندوهہ ٿيڻ. ماءِ= ماڳ، جاءِ، هن ماڳ تي، هن جاءِ تي، هتي. ٢٤. بارهين ماهَ= ٻارهين مهيني. سفر سنبهي= سفر تي وڃڻ جي تياري ڪري. ٢٥. ڪال= ڪالهہ. ٢٦. وڻجاري ڪانڌاءِ= وڻجاري ڪانڌ بدران. ور= مر تہ، چڱو تہ. مون ويني گهارئو= آءٌ ويني هجان ها (شادي نہ ڪريان ها). ٢٧. لاٿون لهڻ= پرڻجڻ، ڪنوار ٿيڻ. مون هڏ لاٿون لڏيون= آءٌ ڇڻ ڪنوار ئي ڪانہ ٿيس (ڇو تہ ڪانڌ وڻجارو آهي، سو سدائين ٻاهر هوندو آهي، ۽ آءٌ هت اڪيلي هونديس).

پرڏيھہ مَٽي سانگُ، اَئِي پَھَرَ اُنِ جو.

٢٨

نِبَرُ نِيَهُ سَندومِ، مون جھلينديءَ نہ رَھيا
قَادِرُ شالَ ڪَندومِ، ويجھي وَڻجارَنِ سين.

٢٩

نِبَرُ نِيَهُ سَندومِ، جِئَن مون اُپِي هُنِ تيلئو
سَعيو سامُونڊرِيَنِ سين، اَڳھَن تان نہ ڪِئومِ
وِجھَڻُ مَنجھہ ھُئومِ، پاڻُ وَراڪي رَسَ سِين.

٣٠

لاھيان جي نہ چِتاءِ، اللهَ! اُنِ مَ وِسَران
مَڙِھئو مَنجھارَاءِ، جِيءُ منھنجو جَنِ سين.

٣١

چِتان جي نہ چُرَنِ، اللهَ! اُنِ م وِسَران
مُون مَنُ آھي تَنِ، مَڙھئو مَنجھارا هِنيين.

٣٢

ننگرئو نيٽين، مَنُ اوليءَ نہ اوهَري
سَباجھِي سيٽين، پائي ڳُڻَ پَڳھِيو هِنيون.

٣٣

جَنِ لَئِہ جھجَن نيڻَ، تَني پَرڏيھہ پُورئو
ڪاري- ڪيڙائُنِ ري ڳارا تِئَمِ ڪيڻَ
وِردَ تِئَڙمِ ويڻَ، سَرِتِيُون سامونڊرِيَنِ جا.

٣٤

جَنِ لَئِہ نيڻَ جِھجَنِ، سي آءٌ ڪِٿ نِھارِيَان

آيَل! سارِيو اُنِ کي اُڃنگارُون اَڃَنِ
تَنِ ڳاري ڪيڙائُنِ، واحِدَ واري آڻيين.

٣٥

سيئِي جوپَنَ ڏِينھَن، سَجَڻَ سَفَرِ هَلِئا
رُئَان رَھَن نہ سُپِرين، آيل! ڪَرِيان ڪِيئَن
مُونکي چاڙھي چِيئَن، وِئو وَڻجارو اوهَري.

٣٦

سَفَرُ سُڪيرونِ، هُونِ سَلامَتَ سُپِرين
چَڙھئا جو چِٽُ ڪَري، پُنو سو ڪاڄونِ
تِئَان مَ ياڳونِ، جِئَان مُون ڏيئِي هَلِئا.

وائي

آيَلِ! ڪَريان ڪِيئَن، جِيجَلِ! ڪَريان ڪِيئَن
منھنجو، نيهُن، پَلِئو نہ رَھي
سامُونڊرِيءَ جي سَڱَ ڪي، رُئَان راتو ڏِينهَن
مادَرِ! پائي مُنڊرِيُون، وَڃان ساجَنَ سِيئَن
وِئو وَڻجارو اوهَري، مُونکي چاڙهي چِيئَن
ڳُونڊَرَ مٿان جِنڊڙي، وَرِئا وَلِين جِيئَن
اَڏوھِيءَ جِئَن ڏُڪڙا، چَڙھئا جوٽِيءَ سِيئَن.

داستان چوٿون

١

جي وِئا پھرين پُورُ، آھِيان ڳھوري اُنِ جي
سامُونڊرِيَڪو سُورُ، ماءِ! مارِيندمِ ڪَڏِھِين.

سانگ= ڀاھر وارو گذارو، ٻاھر جو گذر سفر. ٢٨. نبر= اپرو، هيڻو، ضعيف. ٢٩. تيلئو= ٻيڙي کي ڪناري کان ڌڪي پري ڪيو. پاڻ وراڪي= پاڻ کي رسي جو ور وجھي، پاڻ کي رسي سان ويڙهي. رس= ٻيڙيءَ جو رسو، پڳھہ وارو رسو (جيڪو پڇاڙيءَ ۾ ٿو چوڙجي). ٣٠. چِتاءِ= چِتان، چِت تان، دل تان. مڙھئو= ڳنڍيو، قابو ٿيو. منجھاراءِ= اندران، جان مان. ٣١. منجھارا هنيين= هانءُ منجهان، دل جان منجهان. ٣٢. ننگرئو= لنگرئو، لنگر سان ٻڌو. ڳڻ= ڳٽن جا بار چاڙهي. پڳھيو هنيون= دل (جي ٻيڙيءَ) کي پڳھہ ساڻ ٻڌو، دل کي ٻڌي قابو ڪيو. ٣٣. جھجن= ونجهلن، ڏک ۽ جھوراٽي وچان ڳوڙھن سان پرجن ۽ ڳرن. ڪيڻ= طعام. ورد= وظيفو، هردم جو يادگيرو. ويڻ= گفتا، ٻول. ٣٥. جوپن ڏينھن= جواني جا ڏينھن. چيئن= ڏاگھہ جي چوٽيءَ مٿان وچ تي ٿوري ڪَڏ وانگر نمندي جنھن ۾ هندو ماڻھو مردي کي ٿاهي رکن ۽ پوءِ باھہ ڏين. ڏاگھہ وارين ڪاٺين جو ڍڳ، باھہ جو مچ. ٣٦. سفر سڪيرون= (دعائي فقرو) شال سندن سفر سڪيرو ٿئي، سولو ٿئي!! پُنو سو ڪاڄون= سندن ڪاڄ پورو ٿيو. سندن لايو سجايو ٿئي. ياڳون= سندن ڀاڳ. ”تئان مَ ياڳون، جئان مون ڏيئي هلئا“= سندن ڀاڳ تيئن نہ ٿئي جيئن مون سان ڪري ويا. وائي. پلئو نہ رهي= جھليو نہ رهي. پائي منڊيون= هٿ هٿن ۾ ڏيئي آڱريون پچائي. د-٤:١٠. پُورُ= ٻيڙيءَ جو پرجي روانو ٿيڻ. ڳھوري= ڳولا. سامونڊريڪو= سامونڊريءَ جو، سمنڊ جو سفر ڪندڙ ڪانڌ جو.

۲

سامُونڊِرينِ جي سُورَ، ڪُيُم جيءُ جِڏارَئُون
پُونِ ڏِيهاڙِي پُورَ، وِرهَ جا وُجُودَ ۾.

۳

اَگِھڻ آيا جان، تہ سَرتِيُون مُون سُکَ ٿِئا
اَمُلَ پِرينِ مَتان، ہَرَکِئو ہِئَڙ ڏِيان.

٤

هِنيَڙو بيڙِيءُ جان، ڏُنَڙ پَئي ڏِينهَ ٿِئا
پُڇِئو تان نہ پِريان، ڪَرَلاهو تِي ڪَڏهِين.

۵

مُونکي جياريو، پرينءِ جِي ڪا ڳالھ ڪري
ڏِنو اَڄُ اَڏِيو، هِنيَڙو ڪوٽ بُرجَ جِئَن.

٦

اُسان اُڏارَا، آٽي آوَنگ چاڙهِئا
مُنهُ ڏيئِي مُون آئِيا سَمهان سِيارا
اُپِرَنِ سِيڪارا، پَسِئو وَرَ ہِئَڙ جا.

۷

وانءُ وَڃي وانٺِ، هِنيَڙا ماڳُ پرينِ جو
چُمِئو چُرُ چانٺِ، هُوءَ جا سَندِي سَڄَٽين.

۸

لَکَ سَنِهين، نَکِ سَئِين، ڪَجَلَ پِنا نيڻَ
سامُونڊِري! مُون سيڻَ، کِ تو ڪالھ لَنگهائِيا.

۹

سَر نِسَرِئا پانڌَ، اُتَرَ لَڳا، آءُ پِرين!
مون تو ڪارڻِ ڪانڌَ! سَهسين سُکائُون ڪيون.

۱۰

سَرَ لوهيڙا ڳِيئا، ڪُسَرَ نِسرِئا
تو ڪِئَن وِسرِئا، ڍولِيا! ڏِينهَ اَڄَڻَ جا.

۱۱

جيڪَر اَچِي هاڻِ، تہ ڪَريان رُوح رُچَندِيُون
آيَلِ! ڍولِيي ساڻِ، هُندَ ڳرِ لَڳِي ڳالهِيُون ڪَريان.

۱۲

جي اَچِي تہ جهيڙِيَان، آيَلِ! ڍولِيي سان
لائِيئِي ڏِينهَ گهڻا، مُون سين ڪِيئِي ٿورَڙا.

۱۳

ڍولِيو وِنَڙو ڍورِ، تي تِي سِيءُ ڳذاريَان
مادَرِ! مُون مَ چورِ، نا تہ پَڌرِ پُنَدَيسِ پرينءُ ري.

۲. جڏارئون= اگهو، بيمار. پُونِ (ٻولي) = پَوَنِ. پور= غمن جا اوٺار، ڏکوئيندڙ ويچار، ورھ= محبت ۾ فراق ۽ جدائي جو غم. وجود= جان ۾، اندر ۾. ۳. ہرَکئو= (خوشيءَ مان) زور ڪريون، خوشيءَ جي جوش جذبي سان. ٤. ڏنڙ= 'سنڙ' جو ضد، ڏکيو تڙ، ڏکيو گهاٽ. ڏنڙ پئي= ڏنڙ ۾ پئي، ڏنڙ ۾ ڦاٿي. ڪرلاهو (ڪر= خبر+ لاهو= لهندڙ)= واٽ ويندي لڙي خبر پڇندڙ، اتفاق سان ايندي ڪٿي ڪنهن کي پڇندڙ ('ارادو' ڪري تہ نہ، پر 'ڪولاهو' ٿي بہ ڪڏهن پرين نہ پڇئو). ۵. مونکي جيارو= مونکي جئرو ڪريو، مون ۾ ساھ وجهو. ڏنو اڄ اڏيو= تہ جيڪر (منهنجي هانو ۽ دل جو غم ۽ ڏک ۾) ڏٺل گهر هوند اڏجي وڃي. ڪوٽ برج جئن= ڪوٽ جي مٿان بيٺل برج وانگر، ڪوٽ جي ڪنگري وانگر. ٦. آونگ= اُڄَڻُ، ڇڪو (جنهن تي ڪا شيءِ آٽي واڪ خاطر چاڙهي رکجي). منهن ڏيئي= منهنجي آڏو. سيڪارا= لڱن جا ڪاندار، سِيَاندڙا، سِيَاٽِڙا، سِيسڙاٽ. ۷. وانٺ= ('وائسڻ' مان امر) ڏس، پس. ۸. لک= چيلھ. ڪجل پنا= ڪجل سان پڳل. نيڻ= اکيون. مون سيڻ= منهنجا پيارا سڄڻ. لنگهائيا= اُڪارئا، ٻيڙيءَ چاڙهي اماڻيا. ۹. سَرُ= 'سَر' جو ٻُوڙو. پاندنسرئا= چوڻيون نِسريون. اتر لڳا= اتر جا واءُ لڳا. يعني سيارو آيو آهي. (هڪ سياري ۾ وڻجارو ڪانڌ ويو، ۽ انهيءَ لحاظ سان هت مراد ان وڃڻ واري سياري کان 'پوءِ جو ڪو سيارو' آهي. سامونڊري وڻجارا سياري ۾ ويندا هئا ۽ وري بہ سياري هوندي ورندا هئا جو سمنبر جو سفر سياري ۾ ئي ٺيندو هو). سکائون ڪيون= ميجتائون ڏنيون، باسون باسيون. ۱۰. سَرَ= سچا سر. لوهيڙا (واحد. لوهيڙو) = جبل ۽ ٽر جو سهٽو سائو وڻ، جنهن جو ڪاٺ نهايت مضبوط ٿئي ڪُسَرَ= ڪوڙا سر. ۱۱. روح رچنديون= دل لڳنديون، دل وٽنديون. صاف چئيون ٻولن ٻدل ڳالهيون. ڳر لڳي= ڳري لڳي، ڳچيءَ لڳي. ۱۲. جهيڙيان= جهيڙي واري ڳالھ ڪريان، ميار ڏيئي چوانس تہ (ٻيءَ سٽ). ميار واري ڳالھ تہ: 'مونکي تہ ٿورڙا ڏڌائيئي پر تو تہ گهڻا ڏينهن وڃي لاتا!' ۱۳. ڍور= ڍوري تي، درياہ تي. درياہ جي سفر تي. تي ٿي= تڏهن ٿي. مادَر= اي ماءُ. مون مَ چور= مونکي مَ چور، مونکي نہ چيڙ. پڌر پونديس= ظاهر ٿي بيهنديس (پرين بنا بيحال ٿي جيڪي چوٽو هوندو سو) چٽي ڏينديس.

١٤
اُپيون تَڙَ پُوڄِين، وَهُون وڻجارَن جِيُون
آٽِئو اڪا ڏِين، ڪَڏُورِي سَمونڊرَ ڪي.

١٥
سِڙَهه سُجاڙِئو چوءِ، ماءِ! ساموندِري آئِيا
مانَ مُنهنجو هوءِ، جانِي هِن جَهازَ ۾.

١٦
هِي سَجَڻَ سيئِي، جي مُون ڪوڏَ نِهارِئا
اَيَندَمِ جان پيهِي، تان سَڀ لاهِيندَمِ ڏُکڙا.

١٧
چَمڪِيُون چوڏارَ، ڏِجُون ڏاڙيچَنِ جيون
ماءِ! ساموندِري آئِيا سَهسَ ڪري سِينگارَ
ٽَنِي جِي ٽوارَ، ڪالهُونڪَرَ ڪانگُ ڪَري.

١٨
جَنِي ڪارڻِ مُون، تَڙَ پُونجارا پُڇِئا
پُنِيَمِ اُميدُون، سيئِي سَجَڻَ آئِيَا.

١٩
اڳِينءَ جان آئُون، جَرِ پَلِٽ تِي پائِيَان
تہ آيَل! وَڻجارِنِ جيُون تِيُون ڏُنڪَنِ ڏِجائُون
مَنجهان رُوحَ رَءِ ٿِئا، مُحمدُ مَجِئائُون
پُنِيُنِ مُدائُون، ڪَندَ- ڪيڙائُو آئِيَا.

٢٠
واٽُنيُون ٽِيُون وَرڪَنِ، اَجان سِڙَهه نہ پَڌرا
اُپيون سِي مَرڪَن، جَنِي سَندا آئِيَا.

٢١
گُوهَنَ سِرَ واٽُنيُون، واٽنيين سِرِ گهندَ
ڪيڙِي ڪيڙِي ڪَندَ، ماءِ ساموندِري آئِيَا.

٢٢
لاڄُو تا لَونِ، آڇَنِ سِڙَهه اُپڙِئا
ڪارڻِ تَن پِرينِ، وينِي واٽَ نِهارِيَان.

٢٣
اَچَن سِڙَهه اُپڙِئا، مَٿِنِ ڪَپڙَ ڪوٽ
ساموندِري مُون گهوٽ، لَڪا لُوپِي آئِيَا.

٢٤
ماءِ ولاتِي موٽِئا، تَڙَ تا ٽوارِينِ
وايُون وڻجارِنِ جِيُون جِيءَ ڪي جِيارِينِ
ڪِليو ڪِيڪارِينِ، جَن سِينَ سَلامَتَ آئِيَا.

وائي

هوءِ جا ويا هَٽِي، آءٌ تنهن جَڙَ جَڏِي ڪِي
بَندرَ مَٿان بارَ سي وِٽڙا ڪالهہ ڪَٽِي
سِڙَهہَ ڏيئِي سِيرَ ٽِئا، چِني تَندَ ٽَٽِي
ساموندِريءَ جي سَگ جِي هِنيين حُبَ گهَٽِي
لائِيندِيسِ لِگَنِ ڪي سَندي پيرَ پَٽِي
اَنِ سين عَبداللطِيفُ چَئي ميڙِيندَومِ ڏَٽِي.

◈

١٤. وهون= زالون، مڙسن واريون پرڏيل زالون. اڪا= داڻا جيڪي پينا طور ڏجن، داڻا جيڪي خيرات طور ڏجن. ١٥. چوءِ= چوي، چوي پئي. ١٦. ڪوڏ= وڏي سڪ مان. پيهي= اندر هلي. ١٧. چمڪيون= چٽيون ٽيون، پٽريون ٽيون. ڏجون= ھيڙن جي ڪوهن جي مٿان ٻڌل جهنديون، واٽنيون. سهس= سوين، گهڻا. ٽوار= ٻولي (انهن جي اچڻ جي واڌائي واري لات). ١٨. تڙ پونجارا= بندر جي تڙ تي پونجيءَ وارا، بندر جا سوداگر ۽ واپاري. ١٩. اڳينءَ= اڳينءَ نماز (ظهر) جي وقت. جر پلٽ پائڻ= سمنبر ڪي ميڄتا ڏيڻ. ڏنڪن، ڏنڪن= پري کان ٿورو ٿورو نظر پيون اچن، انهن جا ڏڪ پيا نظر اچن. رَءِ ٿيا= صاف سچا ٿيا. پنين= پوريون ٿيُن. مدائون (ع. مُدعائون) = مقصد واريون ڳالهيون، مرادون. ڪند- ڪيڙائو= ملڪن جي سمنبرن جا سفر ڪندڙ، پرڏيهہ پوريندڙ ٢٠. واٽنيون= ڪوهي تي مٿي چوٽي واريون جهنڊيون. ورڪن= ڦڙڪن. ٢١. ڪوهن سر= ڪوهن جي چوٽيءَ تي. گهند= آواز ڪندڙ گهنڊ. ڪيڙي ڪيڙي= ڀيلي ڀيلي، جهاڳي جهاڳي. ڪند= ملڪ، ڏيهہ. ماءِ= ماگ تي، پنهنجي ماگ تي. ٢٢. لاڄو = جهنڊا، سڙهن جا پاند. لونِ= ڦڙڪڻ جو آواز ڪن. ٢٣. مٿن ڪپڙ ڪوٽ= (سڙهن تي) ٿلهي ڪپڙي جون لڳل وٽون ۽ ڪنگرا؛ (ٻيڙين تي چاڙهيل سڙهہ جڻ ٿلهي ڪپڙي جا ڪوٽ آهن): گهوٽ= لاڏا، جوان. لڪا= ٻَرلڪ (سوماطرا جي اُبرنديين ڪناري تي، ساموندرا رياست جي گادي جو شهر). لوپي آئيا= سوڏي واپار ۾ ڪٽي آيا. ٢٤. ولاتي، پرڏيهہ ويندڙ. تڙ ٽا ٽوارين= تڙ ٽا آواز ڪن، تڙن تي آواز ۽ غلغلو آهي. وائي. جا جڙ هٽي وٽا= جا لٽون لائي وٽا. سير ٽئا= سمند جي سير ۾ پهتا، وڏي سمند ۾ گهڙيا. چني تند ٽٽي= لاڳاپن واري چڪيل تند ڇني. پٽي= پيرن جي خاڪ.

سُر سري- راڳ

فکر ۽ موضوع جي لحاظ سان، سُر سري راڳ هڪ جدا حيثيت رکي ٿو ۽ سُر سامونڊي جدا حيثيت رکي ٿو رسالن ۾ پڻ ٻئي سُر جدا جدا نالن سان ڏنل آهن. پر گهڻا ساڳيا بيت ڪن رسالن ۾ سر سري- راڳ جي داستانن هيٺ ته ڪن رسالن ۾ سُر سامونڊي جي داستانن هيٺ رکيل آهن. ان جو هڪ وڏو سبب اهو آهي جو اڳين فقيرن ۽ ڪاتبن ٻنهي سُرن جي بيتن جي موضوعن ۾ جيڪو فرق آهي. تنهن کي پوريءَ طرح نه سمجهيو. سُر سامونڊيءَ جو مکيه موضوع آهي پيشه ور سامونڊي وڻجارا ۽ سندن پرڏيهي واپار جو ڌنڌو جنهن ۾ ناکئن، ملاحن، ٻيڙن، جهازن ۽ سامونڊي سفر جي مشڪلاتن ۽ ان جي ماڳن منزلن جو ذڪر آهي. ٻئي طرف سُر سري- راڳ هڪ معنوي ۽ تمثيلي سُر آهي جنهن ۾ بنيادي طور تي هن جهان ۾ انسان جي حياتي جي سفر، ان جي آزمائش ۽ مشڪلاتن، ۽ ان ۾ ڪاميابي لاءِ سعيي ۽ ڪوشش جي ضرورت ۽ نيڪ عمل جي اهميت جو بيان آهي، پر اُن بيان جي خاص خصوصيت اها آهي جو ان ۾ سر سامونڊي واري ماحول جا ڪِنايا ۽ اشارا، تشبيهون ۽ تمثيلون پڻ آندل آهن.

سُر سري- راڳ سڄو تمثيلي سر آهي: هيءُ جهان سمندر آهي، جنهن ۾ انسان جي حياتي ٻيڙيءَ مثال آهي. ان ٻيڙيءَ کي هن جهان جي سمندر مان ايمان ۽ يقين، صدق ۽ سچائي، ڪوشش ۽ ڪاميابيءَ سان صحيح سلامت پار پهچائڻو آهي. هن سنائي سمونڊ ۾ الله تعاليٰ جي لطف ۽ ڪرم جي ضرورت آهي ۽ الاهي مدد درڪار آهي. حياتي هڪ وڏي قيمتي وٿ آهي جنهن کي سنڀالڻو آهي: حياتيءَ جي ٻيڙيءَ کي ڏيهاڙي مکڻو آهي ته جيئن مضبوط ٿئي، ۽ پوءِ ان کي همت ۽ حوصلي سان سمندر جي لهرين لوڏن کان بچائڻو آهي. آخر ۾ اهو فکر سمايل آهي ته جيڪي وڏا جاڙو ۽ وينجهار آهن سي ئي ماڻڪ موتي پرکين ٿا ۽ اهي ئي تعريف جي لائق آهن.

داستان پهريون

١

جيڪِين مَنجهه جَهَانَ، سو تاريءَ تَڳِي تُنهِنجي

لَطُفَ جِي، لَطِيفُ چَئِي، تو وَٿِ ڪَمِي ڪانهَ

عَدُلِ چُنَان آن نهَ، ڪو ڦيرو ڪَج فَضُلَ جو.

٢

جيڪِين مَنجهه جَهَانَ، سو سَبِ صِفَتَ تُنهِنجِي

قادِرَ تُنهِنجِيءَ قُدرَتَ جا مِڙيئِي مَڪَانَ

پَدَمَان ئِي پَري تِئا آگي جا اِحسَانَ

ظاهِرُ ساڻُ زَبانَ، ڳَڻي ڳَڻِيان ڪيتَرا.

٣

سارِي رات سُبحَانُ، جاڳِي جَنِي ياد ڪِئو

اُن جِي عبَداللطِيفُ چَئِي، مِٽِيءَ لَڌو مَانُ

ڪوڙين ڪَن سَلامُ، آڳهِ اَچِئو اُنِ جي.

٤

ڪائو ڪَمايو ۾، موتِي مُون نه وَڻجِئا

سِيهي جو، سَيدُ چَئِي، وَکَرُ وِهايو ۾

اوچتو آيو ۾، سَودو صَرافِنِ سِين.

٥

پَڪِرِ عَهدَ اَللهَ جا، ڪَڄُ ڪَمَايُمِ ڪُوڙُ

د-١-١. تاري تڳڻ= ڪنهن جي سهاري تي هلڻ، ڪنهن جي مدد جي آسري تي گذران ڪرڻ. تاري تڳي تنهنجي= (اي خالق!) تنهنجي آسري تي پيو هلي. لطف= ڪرم، مهر. عدل چنان آن نه= آءٌ عدل سان نه چنان، انصاف ٿيندو ته آءٌ ڇُٽي نه سگهندس. فضل= مهر، بخشش. ٢. صفت تنهنجي= تون 'ذات' آهين، پيو جهان ۾ جيڪي به آهي سو تنهنجو پرتوو آهي. 'ڪلام' ۽ فلسفي جي اصطلاح ۾ 'صفت'= عرض. قادر تنهنجي قدرت جا مڙيئي مڪان= اي قادرَ! تنهنجي قدرت هر جاءِ تي حاوي آهي. پدمان= پدم ڪان. پدم= ڳڻڻ جي ڏاڪن مان (ايڪا، ڏهاڪا، سئو، هزار......) چوڏهون ڏاڪو. ٣. سبحان= الله سُبحانهٗ و تعاليٰ، جهان جو خالق. مِٽي= مُئي پڄاڻا هڏن جي خاڪ، قبر جي مٽي. آڳهه= اڳيان، اڏو ماڳ تي، آڏار، آسرو. ٤. ڪائو= شيشو، شيشي جهڙي گهٽ قيمت واري جنس. ڪمايو ۾= مون ڪمايو= مون حاصل ڪيو، مون ورتو. وڻجڻ= سؤدڻ، سودي ۾ خريد ڪرڻ. نه وڻجئا= نه سؤديا، نه خريد ڪيا. سيهو= ڌاتو جو قسم، موتين ڪان سواءِ ٻي غيرجنس. سيهي جو وکر وهايو ۾= سيهي جي جنس وارو سامان سؤديم. ٥. عهد= پڪا وعدا. ڪڄ= سچ جو ضد. ڪوڙ، ڪوڙو وکر. ڪج ڪماير ڪوڙ= ڪچا ڪوجها ڪم ڪيم، ڏوھ گناھ ڪيم.

پيجرو جو پاپَن جو، سو چوٽيءَ تائين چُورُ
مَعلُومُ اَٽئِي مُورُ، ڳُوڙهو اِنهِينءَ ڳالهه جو.

٦

وِٿُ وِيمي جو جي لَهين تہ ٻي ڪارِ نہ ڪَرِين ڪا
سَا پَرُوڙِج ڳالهڙِي وَڻِجارَنِ وَٽا
موتِي جَنِ هَٿا، آنڊءِ گهٽي اَدَبَ سِين.

٧

سيوا ڪَرِ سُبحَانَ جِي ، جِتِ جَرُ وَهي ٿو جالَ
سَوين وَهَنِ سَمُوندرَ ۾، ماڻِڪَ موتي لالَ
جي ماسو مِليئِي مالُ، تہ پُونجِيارا پُرُ ٿِئين.

٨

سيوا ڪَرِ سَمُوندَر جِي، جِتِ اَگُوچَرُ آهي
لَکين واڻَ لَطِيفُ چَئي تو نِيڊُو نمائي
ٻَڌِي اولِي عاجَ جِي، وَڄُ چِڙِني چَلائي
نَظَرَ هيٺ نَبِيءَ جي هيجان هَلائي
تہ مُهرِي مَٽائي، تو سَجيائِي مَعافُ ٿِئي.

٩

سيوا ڪَر سَمُوندَر جِي جِتي لَهرِ ڏڪاءِ
"اِنمَا يُوَفِي الصابِرُونِ" اِيءُ بيڙِيءَ ٻَنڌڻُ پاءِ
تہ سامُوندِري سَندياءِ، ڪَنين مَندِي نہ سُڻيان.

١٠

سي پُونجِيارا پُرِ ٿِئا، سَمُنڊُر سيوِئو جَنِ
آنڊائُون عَمِيقَ مان جهوتي جَواهِرَنِ
لَڏائُون لَطِيفُ چَئي، لَعلُون مان لَهرِنِ
ڪانهي قِيمَتَ تَنِ، مُلُ مَهانگو اُنِ جو.

١١

سَمُنڊُر جي سيوِين، ماڻِڪَ تَنِي ميڙِئا
چِلُڙَ جي چوئِينِ، تَنِ سانگوٽا سُتِيُون.

١٢

سيوِئو جَنِ سُبحَانُ، وِير نہ وڙهي تَنِ سِين
ٻَڌِي تَوَڪَلَ تُرَهو، آرُ لَنگِهئا آسَانُ
توبَهَ جي تَسبِيحَ سِين تَرِي وِئا طوفانُ
ڪامِلُ ڪِشتِيبانُ، وِچَ ۾ گَڏيُن واهَرُو.

پيجرو= جسم جو هڏائون پيجرو. چور= هيٺ ڪان وٺي مٿي چوٽيءَ تائين چور آهي. مور= اصل، بڻ، بنياد. ڳوڙهو= ٿري ۽ مارواڙي ٻوليءَ ۾ ڳجهارت، ڳجهہ، راز. انهينءَ ڳالهہ جو= منهنجي اهڙي حال جو بڻ ۽ راز. ٦. وِٿُ= مايو، مقدار، راز، حقيقت، سگهہ، فائدو. ويمون (ع. بيمة= ڪنهن شيءِ جي حفاظت جي ذميداري، جوابداري)= وڻج واپار جو اصطلاح، واپار وارو وڪريل سامان جنهن ڪي حفاظت سان آڻڻ ۽ مالڪ کي پهچائڻ جي ذميداري ڪنيل هجي، واپار جيڪو پرپٺ ڪجي (اصل خريد ڪندڙ طرفان اڪثر ٿوري قيمت جي آڇ ٿيندي جيڪا لاچار وارو وڪڻندڙ قبول ڪندو، جنهن ڪري وٺندڙ کي وڏو فائدو ٿيندو. ٻي ڪار= ٻي حاج، ٻي ڪرت، ٻيو ڌنڌو. ٧. سيوا ڪر= خدمت ڪر، تات تاري ڪر. جال= اڻ- ميو. ماسو= هڪ تولي جو ٻارهون حصو، ٿورو ذرو. پونجيارا= پونجيءَ وارا، مُوڙيءَ وارا، سيٺ. ٨. 'اگوچر' لفظ صحيح ناهي. اصل ۾ غالباً 'اگهُون- چَر' هو، معنيٰ وڏو گهٽو اونهو پاڻي. 'اگهون- چر' پڙهڻ وڌيڪ صحيح ٿيندو، پر جيئن تہ سڀني رسالن ۾ 'اگوچر' آهي، انهيءَ ڪري متن ۾ پڻ اهو لفظ رکيو ويو آهي. واڻ= وڏا ٻيڙا. نيڊو= روايت موجب هندوستان ۽ سلون جي ساموندي ڪناري لڳ ڪو سمنڊر وارو ٽڪر جتي طوفان ۽ وڏي چولي سببان ٻيڙا خطري ۾ هوندا هئا. 'نيڊو جي نار' جو ذڪر بہ ناڪئن جي روايت ۾ اچي ٿو. اولي=ڳنُ. مهري مٽائي= مهري ۽ مَٽُ= ٻہ جدا محصول. مهري مَٽائي= مهري تو مٽان (معاف ٿئي). ٩. جتي لهر ڏڪاءِ= جتي سمنڊر جي لهر ٻيڙن کي ڏکن مٿان ڏڪ ٿي هڻي. قرآن شريف جي 'سورة الزمر' جي آيت 'انما يوفي الصابرون بغير حساب'= الله تعاليٰ صبر وارن جي واهر تو ڪري، ۽ سندن اجر بي حساب آهي. سندياءِ= ٽنهنجي. مندي= مدي ڳالهہ، مدائي. ڪنين نہ سڻيان= پنهنجن ڪنن سان نہ ٻڌان. ١٠. سمنڊر سيوئو جن= جن سمنڊر کي سلام ڪيو. عميق= اونهي سمنڊر مان. جهوتي= جهوتون ڏيئي، گهتون هڻي ڳولي. جواهرن= جواهرن کي (موتين کي استعاري طور 'جواهر' يعني قيمتي هيرا سڏيو ويو آهي). 'موتين' کي قيمت جي لحاظ سان، استعاري طور لالون (لعالون) سڏيو ويو آهي. ١١. چلڙ= ڏٻا. چوئين= ٿورڙو بيٺل پاڻي اُٿلائين پٽلائين ۽ جانچين. سانگوٽا= ورن ورن وارا وڏا ڪوڏ. سُتيون= سپيُون ١٢. آر= پاڻي جو وڏو وهڪرو، وير واري تک. ڪشتيبان= ناکئو. واهرو= وچ خطري ۾ اچي سندن مددگار ٿيو

١٣

سارِي رات سُجان، سَودو ڪَن صاحِبَ سان
پَري بانِهپَ بيڙِيُون، هَلَڻا جوپَ جُوانَ
پاڙِي پَهلوانَ، لَحظي مَنجِھ لنگھي وِئا.

١٤

ڪَرَڦُل، ڦوٽا، پارچا، پاڙِيٽَ پاتاتُون
ڪوٺِيُون قِيمَتَ سَندِيُون تَرَ ۾ طاقياتُون
بَيرَقُون بَحرَنِ ۾ چوڙِي چَڏياتُون
لاچُن مَنجِھ، لَطِيفُ چئي، ٻيڙا ٻَڌاتُون
نَذرُ نَبِيءَ جامَ جو چَڙهندي چَياتُون
جي چوهي چوڙياتُون، سي ٻيڙِيُون رَڱين ٻاجھ سين.

١٥

بانِهپَ جو ٻيڙِينِ ۾ وَکَرُ وِڌاتُون
موتِي مَعرفَتَ جا سَچا سَوِدياتُون
”اَلتّائِبُ مِنَ الذّنبِ كَمَنْ لَاذَنبُ لَهُ“ اِيءَ ڪَٽَ ڪَنياتُون
اُني جي آئُون، بَرڪَتِ بارُ لَنگھائِيان.

١٦

جَنِي سَودي سَچَ سِين وَکَرُ وِهايو
بَخِرو ”لَهُمُ البُشريٰ“ جو اُني لَئي آيو
ٿَنِ ڪي لاٽَ لَنگھايو، ساندارو سَمُونڊرَ جو.

١٧

وَکَرُ سو وِهاءِ، جو پَئي پُراڻو نه ٿِئي
ويچِيندي وِلاتَ ۾ ڏرو ٿِئي نه ضاعِ
سا ڪا هَڙَ هَلاءِ، آڳھِ جَنهِن جي اُبَهين.

١٨

وَکَرُ ڏيرَئُون ڏيرَ، پَرَ وِهائُو ويسَلا
ڪَن وِهائِي وَس ڪِئو وَکَرُ وَڏِيءَ ويرَ
ڪَنِي گھُمندي سيرَ، وَکَرُ وِڪامِي وِئو.

١٩

هيڪِي بانِهي چِتَ ۾، ٻِي صاحِبُ سَنواري
دَنگِي هِن دَرياهَ مان هَلائي هاڪاري
طَرازُون تاري، سُتَڙِ سَيِيئِي ڪَري.

٢٠

هيڪِي بانِهي چِتَ ۾، ٻِي سَنواري صاحِبُ
ڪَڍي اُونهي ڪُنَ مان اِيءُ آڳي جو عَجَبُ!
اِيءُ سائِينءَ جو سَبَبُ، جِئَن ٻُڏا ڪَڍي ٻارِ مان.

---

١٣. سُجان= وڏي ذهن ۽ سمجھ وارا، ڄاڻو. صاحب= سائين (ڌڻي تعاليٰ). جوپ= مضبوط، وڏي همت ۽ حوصلي وارا.
١٤. ڪرڦل (ع. قرنفل)= لونگ. پارچا= قسمين قسمين ڪپڙا. پاڙيٽ= عرق جدا جدا قسمن جا. ڪوٺيون= ٻيڙن ۾ هيٺ تر ۾ تهخانا. طاقياتون= (اندر قيمتي سامان پري پوءِ مٿان) طاق پچائي بند ڪيائون. بيرقون= جهنڊا. لاچن ۾= ٻيڙن جي سڙھ وارن ۽ ٻين رسن ۾. ٻيڙا= رنگدار ٽڪما، رنگين ڪپڙي جي ٽڪرن ۽ رنگين سڳن سان ٺاهيل گل. نذر= نذرانو. چوهي= چوهي ۾، تکي واءُ ۾. چوڙياتون= هاڪارياتون، هلاياتون. ٻيڙيون= هت مراد ’وڏيون ٻيڙيون‘ يعني ٻيڙا جيڪي سمندر ۾ هلن. ١٥. وکر= واپار جون شيون، سودي جو سامان. التائب من الذنب ڪمن لاذنب لہ= گناھ کان توبهہ ڪندڙ، گناھ نہ ڪندڙ جهڙو آهي. ڪٽ= نفعو. ١٦. وهايو= ورتو. بخرو= ڀاڱو، حصو. لهم البشريٰ= انهن لاءِ خوشخبري. ساندارو= وَرَ وارو ڦيرو (جتان ٻيڙن کي هڪ طرف کان ٻئي طرف ڦيرائجي.) ١٧. پئي= رکيي، گهڻي وقت تائين رکڻ سببان. ضاع= ضايع، بي ڪمو، بيڪار. هڙ هلائي= اڳين دور واري وڻج واپار ۾ (پرڏيهي بندر جي حاڪم کي پنهنجي ملڪ جي سوکڙين جي بدل هڙ تحفي طور ڏيندا هئا). هڙ هلائڻ= سوکڙين جي هڙ يا ڳنڍ تحفي طور ڏيڻ. آڳھ جنهن جي= جنهن جي آڌار تي. ابهين= تون اتي اُبو ٿين، سرخرو ٿين، تنهنجو منهن مٽي ٿئي. ١٨. وهائو= وهائيندڙ خريد ڪندڙ. ويسلا= ويسرا، غافل، سست ۽ ڍرا. وس ڪئو= پوري ڪوشش سان حاصل ڪيو. وڏيءَ وير= سويرو، اڳواٽ وقت اندر. سير= بازاريون، گهٽيون، رستا. ١٩. هيڪي= هڪ جا، هڪڙي. چت ۾= من ۾. صاحب= سائين. ڌڻي، موليٰ. سنواري= رٽي، تيار ڪري. دنگي= ٻيڙي. هن درياھ مان= هن جهان جي درياھ مان، هن حياتي جي درياھ مان. هلائي هاڪاري= هلائي رواني ڪري. طراز (ع. طَراد) هڪ قسم جي ٻيڙي. طرازون= ٻيڙيون. سُتڙ= سنئين تڙ تي، سڌو بندر تي. سيئي ڪري= سيئي سوليون ڪري بندر تي آڻي. ٢٠. سائين جو سبب= ڌڻيءَ وس. ٻڏا= ٻڏندڙ ٻيڙا. ٻار= پاڻيءَ جي تک، ڦيري ۽ اونهي ڪُن واري صورت.

۲۱

هيڪِي ٻانهي ڇتَ ۾، ٻي جا ڪَري اللهُ
ڳَڍي اُونِهين ڪُنَ مان، اُڪاري اوڙاهُ
ٿَنهِ واحِدَ کي واهَ، جو سُتَڙُ سَيِئِي ڪَري.

۲۲

هيڪِي ٻانِهي ڇتَ ۾، ٻي اللهُ ڪَري
پاڻَ هِي وِجهي ڪُن ۾، پاڻَ هِي ڪَنڌِيءَ ني
سُتَڙِ سي ڊوئي، جي تَڙِ تَوائِي مَڪُرا.

۲۳

هيڪِي ٻانِهي ڇتَ ۾، ٻي جوڙي جوڙ جَبارُ
ڳَڍي اُونِهين ڪُنَ مان، اِيءُ آڳي جو آڌارُ
جَهازُ جوهَرِيَنِ جو، ٿَنهِ ٻَئِي مَ ڏي ٻَتارُ
نندِيا وَڏا مَڪُرا سَڀ پَسَندا پارُ
مُنهُ مَدِيني سامُهُون جِت مُحمد شاهہ موچارُ
سَباجهو سَتارُ، سُتَڙِ سَيِئِي ڪَري.

۲۴

اُتِي اور اللهَ سِين، ڪُوڙُ ڪَماءِ مَ ڪَچُ
ڳَڏُ ٿُون دَغا دِلِ مان، صاحِبَ وَٽي سَچُ
مَحَبتَ سَندو مَن ۾ ماڻِڪُ ٻارِجُ مَچُ
اِنهين پَرِ ٿُون اَچُ، تہ سَودو ٿِيَئِي سَڦرو.

۲۵

جي ٿُون ٿِئين اللهَ جو، تہ عالَمُ سَڀَ سَندوءِ
"مَن لَهُ المَوليٰ فَلَهُ الڪُل" پِرِينِ پاڻَ اُتوءِ
ڪَپَرُ ڪِينَ ڪَندوءِ، وانءُ ٿُون لَهرِنِ ڳَڏِئو.

وائي-۱

ڪَنڌِي سارِيان ڪانَ، يا اَمُنَ امانَ!

يا اِلٰهي! ٻاجَهہ ٻيلاٽِي ٻانئِيَان
ڳُڻَن ڳاٽِينو ناهہ ڪو، اَپَرِ ٿِئا عِصيانَ
خَبَرَ ناهہ خَبَرَ جِي، نِسورا نسيَانَ
والِي! رَسَجُ وَهِلو، اَرَڪَ ٿِئا انسانَ
سُڻُ سَباجها سُپرِين، نِرَٽُون نِگهبَانَ
مَديُون پَسِي مُنهنِجيُون شَرمايا شَيطانَ
هِنَ مُنهنِجي حالَ کي هَي هَي ڪَن حَيوانَ
سائين سُڪاٽِي آهِيِن سامُونڊِرين سُبحانَ
وَرُ وَسِيلا سُپرِين! تارِج مان طُوفانَ
ٿُرهو ڇِنو تارِ ۾، رَسِجُ ٿُون رَحمانَ
ٻيلِي جو ٻُڏَنِ جو، مُون تي مونٽي مانَ
وينو پِني پِنڻُو، ڪَرِ ٻيرو مَٽي ٻانَ

....

خالِقَ تان خُوبُ ڪِئا ڳَولَن جا گُذرانَ
آهيان اَندوهَنِ ۾، وينو پِنان پانَ
سُوالِي تو سَمَڳِئا، داتا ڏِيئِي دانَ
وِلها سَڀِ وَنهيان ڪِئا ٿُنهنجي جُودَ جُوانَ
مَتان مُونکي ڇَڏِئين، ٻيلي سَندا ٻانَ
وِيرَ وَسِيلو آهِيين داڙُو ۾ دِيوانَ
لاءِ ڏُهارِيَنِ ڏيهَہ کي خِيمو اَڏِئو خانَ
اُتي عَبَداللطِيفَ چِي سُٽِجُ ڪا سُلطانَ.

---

۲۱. تنهن واحد کي واهہ= تنهن واحد جي واکاڻ، تنهن ڌڻي جي تعريف. ۲۲. سُتڙ= سڌو تڙ تي، سولائيءَ سان بندر تي. ڊوئي= ٻيڙن کي هاڪاري آڻي. مڪرا (مڪرو جمع مڪرا)= ٻيڙا. ۲۴. اور= ڌڻيءَ جو ذڪر ڪر، ڌڻي کي ياد ڪر. ماڻڪُ ٻارجُ مچ= چِٽي سهڻي شعاع وارو مچ ٻارج (هت 'ماڻڪ' صفت آهي 'مچ' جي). سڦرو= وڏي نفعي وارو. ۲۵. عالم= سڄو جهان. 'مَن لهُ الموليٰ فلهُ الڪُل' = موليٰ جنهن جو آهي، سڀ ڪجهہ تنهن جو آهي. اُتوءِ= ڇيوءِ. توکي ڇيو. ڪپر ڪين ڪندوءِ= ڪنارو توکي ڪوبہ نقصان نہ ڪندو (تنهنجي ٻيڙي ڪناري سان ڪَٽي لڳي ڀڄندي ڪانہ). وانءُ= وڃ. وائي- ۱. ڪنڌي ساريان ڪان= (اي منهنجا موليٰ توکان سواءِ) ٻي ڪا واههَ مونکي ڪانہ ٿي سجهي. يا امن امان= اي ڌڻي مونکي پنهنجو امن امان ڏي. ٻيلاٽي= وڏي پاڻي جي وچ ۾، وڻن وارو ننڍڙو ٻيٽ (جتي ٻيڙي ٻيهي ۽ ان جو بچاءُ ٿئي). اپر= گهڻا، وڏا. عصيان= گناهہ. خبر ناهہ خبر جي= ڪنهن 'خبر' جي بہ خبر ڪانهي. نسورا= بالڪل، هوبهو. نسيان= ويسارا. ارڪ= رڪ رڪاءُ نہ ڪندڙ، بي صبرا، بي پرهيز. پان= پَن، پن پردو، حفاظت، امان. سمڳئا= ڊائي ڇڏيا، سکيا ڪيا. جود= سخا. ٻان= بچاءُ ڪندڙ، محافظ، ضامن. داڙو= سفارش ڪندڙ. پر جهليندڙ. ديوان= شاهي دربار. عدالت ۽ انصاف جي جاءِ.

وائي-٢

مُون ۾ تُون مَوجُودُ، آءٌ اڳاهين آهيان
اکيُون اکڙين کي، سِڪئو ڪَن سُجُودُ
تيلاهه رَسِئا بُودَ کي، جيلاهه ٿِئا نابُودُ
اِنَ دَرِ سيئِي اگهِئا، جَن وِڃايو وُجُودُ.

داستان پيو

١

تانگهي ۾ تاٽي، بَنڌُ پَنهنجو تُرَهو
اُونهين ۾ آٽي، ڪو نه ڏِينڌءِ ڪو ٻِئو.

٢

تارُو تَرِئو وَڃن، ننڍا وَڏا واهڙا
هَئي ٻَرِ اَتارَنِ، جِئَن ٻُرا مَتِن مولِهيَا.

٣

ڏوري لَهرُ ڏانارُ، جمَ وِرچي وِهين ويسَرو
هَڪِئو هوج هُشيارُ، ڪِوَڻِ ڪِوَندِي اوچِتِي.

٤

سُتين کِهڙِيءَ سارَ، وِڄُ ڪِوَندِيءَ ويسَرا
تو جيڏا تو يارَ، لَهرِ لَهوارا ڪِئا.

٥

وِڄُ ڪِوَندِيءَ ويسَرا، سُتا سَنجهيئِي
وِيرَ وَرِي ويئِي، اَسارَنِ تان اوچِتِي.

٦

نَئِن ۾ نِنبرُون ڪَنِ، وِڄُ ڪِوَنديءَ ويسَرا
اُتان اَسارَنِ، وَڃي وَهُ واڪا ڪِئو.

٧

آيَئِہ نِنبرَ اَياڳَ کي، ڪِوَڻِ ڪوايو
جَنِي نہ پَئُہ پانيو، ڪَري تَوائِي تَن کي.

٨

نَکو سُڪُ نکَترين، نہ ويساندِ نَئِين
جيڪا اَچِي سامُهين، پانئِين سَا سَئِين
مُوڙِي ڪوهُ مَئِين، جِئَن سَچِيُون راتِيُون سُمَهِين.

وائي-٢. آءٌ اڳاهين آهيان= آءٌ (همت ۽ حوصلي سان) اڳتي آهيان. سڪئو ڪن سجود= اکيون اکين سان ملي، سڪ ۽ محبت ۾ هيٺ ٿين (۽ وري ملن ۽ وري هيٺ ٿين). بود= اثباتي وجود، اثباتي هستي وارو مقام. ٿئا نابود= 'پاڻ' وڃايائون، نفي ٿيا، پنهنجي هئڻ هستي کي ڇڏيائون. د-٢-١. تانگهي ۾= تانگهي پاڻي ۾. تاٽي= ڇڪي. بنڌ= ٻڌ. ترهو= ڪکن ڪانن ۽ ڪاٺين جو نوڙين ۽ رسين سان ٻڌي ٺاهيل ٺر، هڪ قسم جو منجو (جو اڪثر ڍنڍن ۽ ڇڇن ۾ ٻيڙيءَ طور ڪم آڻجي). ٢. تارُو= جيڪي ترڻ ۾ تکا آهن. ٻَر= ڪام. هئي ٻر= کهڙو نہ ڏک ۽ ارمان! هئي افسوس!! اتارن= اڻ تارن کي (اهي جيڪي تري نہ ڄاڻن تن لاءِ (افسوس ۽ ارمان). مولهيا= پڻڪا، مٿي سان ٻڌل بار واريون هڙون، ٻُريون هڙون، ٻُرا مُوڙا (ڪنهن وڏي واهہ يا گهڻي پاڻي مان تري ٻيءَ پر وڃڻ وقت، تارو پنهنجي جُتي، ڪپڙا ۽ ٻي ڪا هڙ مٿي تي پڻڪي سان ڇڪي ٻڌي پوءِ ترندا آهن). ٣. ڏوري لهہ= ڳولي لهہ. ڏانار= ڏنو، تمام وڏو ٻنو، وڏي ٻَني ڪان بہ وڏو ڏانار (ذڪر اوچتي ڪوڻ ۽ نئن ۾ وڏي پاڻي اچڻ جو آهي، جنهن کان بچاءُ لاءِ ضروري آهي تہ اڳ ۾ ئي ڪو 'ڏانار' ڏسي ڇڏجي جنهن تي چڙهي بچجي). هڪئو، هڪيو (اصل حقيو= صحيح، پورو، حقيقي طور، بنا شڪ جي)= پوري پڪ سان، پوري وقت تي، پڪ سان موجود، مهل تي تيار ۽ موجود. ڪِوڻ= وِڄ. ڪِوَندي= چمڪندي. ٤. سارَ= سنڀار تي، آسري تي. لهوارا ڪئا= (وَهُڪ واري طرف هيٺ) لوڙهي لهوارا ڪيا. ٥. وڄ ڪونديءَ= ان وقت جڏهن ڪوڻ ٿئي. وِيرِ= پاڻيءَ جي اُٿل، نئين ۾ زور سان آيل پاڻيءَ جي اُٿل. وري ويئي= مٿان وري ويئي. اسارن تان= جيڪي غافل ٿي ستا تن تان، جيڪي سجاڳ نہ هئا تن مٿان. ٦. وَهُ= پاڻي جو تکو وهڪرو، وڏو تکو پاڻي. ٧. جن نہ پَئُہ پانيو= جن وڄ جو اڌڪو نہ ڪيو، خطرو محسوس نہ ڪيو. توائي ڪري= رُلائي بي حال ڪري. ٨. نکٽرَ (واحد. نکٽر)= آسمان ۾ تارن جا هميشہ هڪ نموني هڪ ساريڪا ميڙ (جهڙو ڳتيون، ٽيڙو، وڇون). نکٽرين= نکٽرن کي. نکو سک= انهن کي هڪ جاءِ ٽڪاءُ ڪونهي (۽ پيا اُيرن، هلن، لهن). نيون (واحد. نئن)= برسات ۾ جبلن تان لهندڙ پاڻيءَ جا تکا وهڪرا. ويساند= ساهي، وٿي (پاڻي لٿو تہ بنا ساهي ۽ دير جي تکو وهي ويندو). يعني تہ: سڀ سدائين پيا هلن، پر پنهنجي راهہ وٺيو پيا هلن. موڙي= ڪمائي، نفعو. ڪوهہ مئين= ڇو ٿو ڳڻين، ان جو ڇو ٿو اندازو ڪرين. جو بنا ڪم ۽ ڪوشش جي سچيون راتيون ستو پيو آهين. (ان صورت ۾ تنهنجي ڪمائي ڪجهہ بہ ڪا نہ ٿيندي، پوءِ ڇو پيو سوچين تہ ڪمائي ڪيتري آهي).

٩

ڳهڙج گهاٽي نيهَ سِين، اڳئان کپَرُ ڪارُونيارَ
اُڪارج آڏارَ، لهرينِ مان، لَطِيفُ چَئي.

١٠

جي ياٽئين ڪارو ڪيڙيان تہ اُتي بُونبُ بَناءِ
”قُل هُوَالرَّحمٰنُ آمَنا بِهِ“ ساڄا سِڙهَ سباءِ
پَنجَ پَکِهَ، ترِيهَ اولِيُون، لاڄُو سَڀِ لَڳاءِ
وَحدَهُ لاشَرِيڪَ لَهُ، ڪُوها خُوبُ ڪُٽاءِ
تہ سامُونڊرِي سَنڌِياءِ، سَچِي ساڪَ اُبهي.

١١

مَ ڪِين هيڄ مَ هوڄَ، تَرسُ مَ، تاڻِ طَرازَ ڪي
چَئُ ڪَلِمُو مُحَمدَ تي تہ اڳِيان اچي اوڄَ
سَهڪِيءَ پَتِ سَبُوجَهہ، تُنهِنجِي مَڪي ڏِڪي مَڪُري.

١٢

وَهُ چيرِيندي مَڪُرِيين، لَهرِ لَڳندِي نِتُ
جَنِ جيڏاهِين چِتُ، تڙِ تيڏاهِين ڏِڪنديُون.

١٣

جِتي لَهرِينِ لَکَ، ڪَنِ ڪَرڳَلَ پاڻَ ۾
اُتي عبدَاللَطِيفُ چَئي، رَبَ تُنهنجي رَکَ
ڪُڇاڙُو هِيُ ڪَکَ، پَرُ جَهلِيندا پيڙِ جو.

١٤

اَتِ اُبَتو آرُ، مُنهنجِي موجَ نہ سَهي مَڪُرِي
ميڙِي مَنائِنِ جو بيحَدَ چاڙهيُمر بارُ
چَوَڻُ چارو ناهَ ڪو بَديُون بي شُمارُ
ڪپَرُ ڪارُونيارُ، اُڪارِيين اِحسانَ سِين.

١٥

جِتي وَنجَهہ نہ واهَ، ڇَپا ڇُرَنِ ڪِينَ ڪِين
ڪِشتِي ڪاغَذَ ڪَچَ جِي، چاڙهِيمِ مَنجها چاهَ
پَسِي سَختِي سَمُنڊَر جي ماندا ٿيا مَلاحَ
شَرَمُ رَکِين تُون شاهَ، لائِقَ لاڳي جا ڏٽِي!

١٦

لَهرِينِ ليکو ناهِ ڪو، ڪپَرَ ڪُنَ ڪارا
آڇاڙا عَمِيق جا اَچَنِ اوپارا
اُتي اَسارا، وِيرَ وَرَنديئہ ويسَرا.

١٧

وِيرَ وَرَنديئہ ويسَرا، اُتي توهُ طَلَبِ

---

١٠. ڪارو ڪيڙڻ= سمنڊر ۾ هل چل ڪرڻ، گس واٽون ڪرڻ. بونب= ٻيڙو، جهاز. قُل هُوَ الرحمان آمَنا بِهِ (چئو تہ اهوئي رحمان جنهن تي اسان ايمان آندو) جي معنيٰ وارا سنا سڙهہ سباءِ. پنج پکهہ= پکهہ جا پنج رسا (معنوي لحاظ سان پنج وقت نماز جا). ٽيهہ اوليون= ٽوريون نہ، پر سڄيون ساريون ٽيهہ اوليون، ٽيهہ ڇپا (معنوي لحاظ سان= ٽيهہ روزا). لاڄو سڀ لڳاءِ= سڀ جهنڊا رسا ٻڌ. ’وَحدهُ لا شريڪَ لَهُ (= الله هڪ آهي ۽ ساڻس ٻيو ڪو شريڪ ناهي، ٻيو ڪوبہ سندس برابر ناهي) جي عقيدي وارا ڪُوها اُپا ڪر، سدا متي ڪٽاءِ. ساڪ ابهي= ساک قائم ٿئي، ساک پت رهي. ١١. ’هيڄ‘ ۽ ’هوڄ‘ ملاحن جا اصطلاح ۽ هڪ ساريڪا آواز (جڏهن ٻلي تي رسي ڇڪيندا تہ ’هيڏانهن‘ يا ’هوڏانهن‘ جي معنيٰ ۾ اهي يَڪ مُشتا آواز ڪندا). تاڻ= ڇڪ. اوڄ= سهٽي اُڻاوت، سهٽي سٺاءِ. سهڪيءَ پَت= سَوليءَ طرح. سبوجهہ= اي سهٽي سمجهہ وارا، چڱي ٻڌ سُڌ وارا. مڪي ڏِڪي= مڪي طرف هلي، مڪي سامهون بندر تي سٽائي ٿي هلي پهچي. ١٢. وَهُ چيريندي= پاڻيءَ جو وهڪرو چيريندي. مڪريين= مڪرين ڪي، ٻيڙين ڪي. لهر لڳندي نت= هميشہ (لهر پاسن کان لڳندي، پاسن کان لهر ڏک هڻندي). جن جيڏاهين چت= جن جو جيڏاهين لاڙو. تڙ ڏِڪڻ= ٻيڙيءَ جو تڙ تي پهچڻ. تڙ تيڏاهين ڏِڪنديون= ان تڙ يا بندر تي سڌو پهچنديون. ١٣. ڪن ڪرڳل= گوڙ ڪن، وڏا آواز ڪن. ١٤. ات= تمام گهڻو. اُبتو آر= پاڻيءَ جو ابتو ڦيرو، بيحد تکو وهڪرو. موج نہ سهي= پاڻيءَ جي موج ۽ تک جي سٽ نٽي سَهي سگهي. ١٥. ونجهہ نہ واهہ= (پاڻي ايڏو اونهو آهي جو) ونجهہ نٽو لڳي، ۽ ٻي بہ ڪا واهہ ڪانهي. ڇپا (واحد. ڇپو)= اولا. ڪاغذ ڪَچ جي= بيڪار شين مان ٺهيل، بيڪار ٻيڙي. چاڙهيم= هاڪاريم، هلايم، سمنڊر تي چاڙهيم. منجها چاهہ= حرص مان. لاڳو= محصول. لاڳي جو ڏٽي= لاڳو وٺندڙ، جنهن کي لاڳي وٺڻ جو اختيار هجي. ١٦. آڇاڙا= وڏا اوسانب، وڏيون اُٿلون، وڏيون ويرون. عميق جا= اونهين پاڻي جا، اونهين سمنڊر جا. اسارا= اويسرا، اي بي خبر. ١٧. وِير ورَنديئہ= پاڻي جي اُٿل توتي مٿان ايندي. توهُ= راڻپو (الله جو). توهُ طلب= توهہ جي طلب ڪر، الله جي فضل ۽ ڪرم جي دُعا گهر.

سائِر کَنهِ سَبَبِ، ڪالهہ نہ وِڙهِن کُنَ ۾.

١٨

ڪالهہ وِڏائِين کُنَ ۾، جاڏا جُنگَ جَهازَ
تُنهنجِي اَڄُ طَرازَ، آهي آرَ اکِينِ ۾.

١٩

آهِيين آرَ اکِينِ ۾، ناڪئا ڪِجُ نِگاهَ
وَڏا بيڙا ٻوڙِئا سائِرَ ڏيئِي ساهَ
مُلاحِظو مَلاحَ! ڪِجُ ڪو اِنهِن کُنَ جو.

٢٠

مُلاحِظو مهراڻَ جو مُورِ مَ لاهِ مَناءُ
سامُونڊرِي سَياڳَ ڪِي سُمهڻَ آيوءِ ساءُ
جاڳِي جَرَ مَٿاءُ، تاري وانءُ طرازَ ڪِي.

٢١

تاري وانءُ طرازَ ڪِي مَنجها مَوجَ مَلاحَ!
سُڏيُون ڏِينِ سَمُونڊرَ جِيُون اُونهين جا آگاهَ
سُونهَن جِي صَلاحَ، وَٽُ تہ وِيرِ لَنگهي وڃِين.

٢٢

سُونهان سُڏيُون ڏِينِ، ديواني دَرياءَ جِيُون
ڪُوڙَ اوڏائِي ڪِينَ ڪِين رُڳو سَچُ سَودِينِ
عِجزُ جو اَڌَ رات ڪِي وَٽِجُ وِهانِ
ساٿُ نِباهِيو نِينِ، ثابِتُ اِنهِ سِيرَ مانِ

٢٣

ثابِتُ لَنگهِئا سِيرَ، لَهرِينِ لوڏيا ڪِينَ ڪِي
وَجِي پَهُتا پارَ ڪِي، نِرتُون مَنجهان نِي
ماءِ پَهُتا مِيرَ، پار لَنگهيائُون ٻاجهہ سَين

٢٤

ساتِينِ سَنبَت پَنڌَ جِي، تُون ويسَرو وِي
جوڙِي جُنگَ جَهازَ ڪِي ڪوڏَ هَٽائِجُ ڪِي
وَهي وَڻِجارَنِ جِي بَندَرَ ڏانهہ ٻهيرَ
گهَرِ ٽِنِي جي ڪِيرَ، جَنِ لاڳيدارَ لنگهائِيا

٢٥

وِيرَ مَ لائي وِيهُہ، مَٿي آرَ اوڙاهَ جي
پَسِي پاڙي وارِيُون ڪِجُ اَنديشو اِيهُہ
ڏِسِين نہ وِيندو ڏِيهُہ، پَٽَڻُ هُنَ پارَ مَٿي

٢٦

اَٿِئِي پَهَرَ اوڙاهَ تي مَنجھہ گَرهَ گهاري
وَسِ نہ ويچاري، تہ ڪا ماڳِ ڏُڪَندي مَڪُرِي

سائِر= درياءَ، سمندر. نہ وڙهن= توکي نہ وڙو. ١٨. جاڏا= وڏا مضبوط. جنگ جهاز= وڏا شاهي جهاز. ان وقت جا چيني 'جنڪ' جهاز. طراز= ٻيڙي. ١٩. آراکين ۾= آر جي اکين ۾، آر کي سامهون. ڪج نگاهه= نظر ڪج. ڌيان ڪج. سائر ڏيئي ساهَ= سمندر ساهہ کڻي (ساهہ= وير جو مٿي چڙهڻ ۽ لهڻ، سمندر جي پاڻي جي سطح جو هيٺ مٿي ٿيڻ). ملاحظو= ڊپ، اوسيئڙو، پري رهڻ وارو فڪر. ٢٠. مهراڻ= (استعاري طور هت معنيٰ) سمندر. مُور مَ لاه مناءِ= پنهنجي من مان ڊپ نہ لاهہ. سياڳ ڪي= (تقليبي صنعت، الٽي معنيٰ واري صنعت موجب) اياڳ ڪي، توکي نياڳ ڪنيو آهي. سمهڻ آيوءِ ساءُ= سمهڻ مان توکي ساءُ آيو، توکي راحت آئي. ٢١. منجها موج= موج منجها، زور واري لهر منجهان. اونهين جا آگاهه= عميق سمندر جا واقف. سونهن جي= جيڪي سونهان آهن تن جي. ٢٢. ديواني درياءَ جيون= هيبت واري سمندر جون. روايت موجب، اڳ ناڪئا جاوا ۽ چين ڏانهن ويندي ڪنهن ڀاڱي واري سمنڊر کي جيڪو خطرناڪ هو، 'ديوانو درياءُ' سڏيندا هئا). عجز= نهٺائي، نماڻائي، عاجزي (نئڙت ۽ عبادت). نباهيو نين= سلامت نين، بچائي وڃن. ٢٣. ثابت لنگهئا= بنا ڪنهن نقصان جي لنگهي ويا. نرتون= وڏي سمجهہ سرت سان. ماءِ= جاءِ، مقرر ماڳ، بندر. پار= اوڙاهہ پاڻي جي تڪ ۽ چڪ، اونهي پاڻي جي لهر ۽ لوڏ. ٢٤. ڪوڏ هٽائج= ڪوڏ مان هٽائج، وڏي چاهہ ۽ هيج سان هٽائج. ڪيرَ= ميخون، ڪِل. وهي= هلي پئي، وڃي پئي. ٻهير (ف. اٿالو)= قطارن جي لانڍ. ڪير= واڌائي. لاڳيدار= محصول اڳاڙيندڙ. ٢٥. وير= ويرم، دير. آرُ= پاڻيءَ جي پلٽ. پاڻيءَ جي تکي چڪ. اوڙاهہ= اونهو پاڻي، عميق سمندر. مٿي آر اوڙاهہ جي= اونهي سمندر جي پاڻيءَ جي تک چڪ واري ماڳ تي. پاڙي وارِيون= اهي پاڙي واريون جن جا پتار ۽ پائر سمندر ٻوڙي ڇڏيا. مٿي= ڏانهن، طرف. ٢٦. گَره= (ف. گريہ) منجهہ گرهہ= گريي ۾، اوسيڙي ۾، الڪي ۾. ماڳ ڏِڪندي= ماڳ تي پهچندي، بندر تي سلامت پهچندي.

٢٧

دُنيا سَپ دَرياهُ، ڪو ڪو تارُو تنهِ ۾
ٻِڪِڙي لَهَرِ لوپَ جي، پئو آتشِي اوڙاهُ
طالِبَنِ توڙاهُ، موڙي چاڙهي مَڪُرِي.

وائي

سَهسين شُڪرانا، ڪَرِ سَهسين شُڪرانا
ڪوڙين پالَ ڪَرِيمَ جا

حَمدُ چئو حَڪِيمَ کي ظاهر زبانا
تو ڏيکاري تو ڏٺي باطِنَ جا بانا
سُتان مَردَ وِسارِيين صاحبَ جو ثنا
دُرستُ رَکِي دِلِ ۾ پَڙهُ لاالهٰ لِسانا
جَفا ڏيئي جانِ کي، تِيءُ فِڪرَ مَنجِهه فَنا
تُسِي توسين توهَ ڪَري آگو اِحسانا
ڪَڏُ تون دَغا دِلِ مان ٻانهپَ سين، ٻانها
صاحِبَ وَٽي سَچَ سين، تيءُ دانهُ، ديوانا!
جي تَحقِيقُ ٿِئا تَسليمَ سين، اوءِ ڪِئن اَمانا
ٻاڪِئا جي جَبارَ لئي سيئي سَمانا
”فاذ ڪُرُونِي اَذ ڪُرُڪُمُ“ ڪَهِئو قُرانا
”واشڪُرُوا لِي وَلا تَڪفُرُونِ“ ڪَڏُ تون ڪُفرانا
سَبِ سَنوارِئا سُپرِين قَوالَ تو ڪَنا
چَڱِي چَئِجُ چاهَ سين مَدَحَ اِيءَ مَنا
تائبُ تِيءُ تَڪَڙو جوشان جُوَانا!
لَهِين تون لَطِيفَ ڪان اَمُنُ اَمانا.

داستان ٽريو

١

اڳِهين اُتومانءِ، تہ مَک پَنهِنجِي مَڪُري
پورا شڪُ مَ پانءِ، لَهرِيون صَحِيءُ لڳنديُون.

٢

وَڻجارا وينِي، تو نہ سَرنَدِي شاهَ ري
مَکِ پَنهِنجِي مَڪُرِي، چَڱِي ڪَرِ چِينِي
پاسَا پاڳڙِينِ جا سَمُندرُ تو سيڪي
جي لُندا مَنجِهه ليکي، وِيرِ وِڙهندِي ٿَنِ سين.

٣

مَکُ ڏِيهاڙِي مَڪُرِي، ٿُنَ ٿُنيندو آءُ
سانباهِي سَمُوندرَ جي مَنا مُورِ مَ لاه
اَڄُ ڪِ سَنجِهه صُباح، اَهَرندين اَتانگهہ ٽڙين.

٢٧. آتشي اوڙاه= هَوَس وارو اوڙاه. موڙي چاڙهي= ڦيرائي، پاسو ڏيئي هاڪاري. وائي. سهسين= هزارين. ڪوڙين= ڪروڙين. ظاهر زبانا= زبان سان ظاهر. باطن جا بانا= مخفي رنگ، ڳجها راز. لسانا= لسان سان، زبان سان. جفا= تڪليف. تُسِي= راضي ٿي. توهہ ڪري= احسان ڪري. جي تحقيق ٿئا تسليم سين= جيڪي پڪيءَ طرح 'تسليم' واري منزل تي آهن، (صوفين جي اصطلاح ۾ 'رضا ۽ تسليم' واري مقام تي آهن.) جَبار= الله تعاليٰ جو نالو. سمانا= چڱي مان لهڻ وارا، آڏو چڱي مان مهت وارا. 'فاذڪُروني اذڪُر ڪُم'= پوءِ مونکي ياد ڪريو تہ آءٌ اوهان کي ياد ڪريان. 'واشڪُروالِي ولاتڪفرون'= (نعمتن لاءِ) منهنجو شڪريو ادا ڪريو ۽ انڪار نہ ڪريو (ناشڪري نہ ڪريو). سنوارِئا= سچا سنوان سهڻا ٿيا. قوال= ثنا ۽ تعريف ڪندڙ. تائب= (گناهَن ڪان، فڪر ڪان) توبهہ ڪندڙ. جوشان= جذبي مان. جوانا= اي جوانو. لطيف ڪان= الله ڪان. امن امانا= امن امان، سلامتي ۽ حفاظت. د- ٣-١. اُتو مانءِ= چيو مانءِ. مک= تيل سان مک. مڪري= ٻيڙي. پورا= اي پورا، اي ڳهيلا، اي وِسوڙل. صحي= ثابت، پڪيون پختيون. ٢. وينِي= ويهڻ سان (۽ ڪم نہ ڪرڻ سان). نہ سرندي= اطمينان سان ويل نہ گذرندي. شاهہ= بندر جو شاهہ، شاهہ بندر (جنهن کي حساب ڪتاب سان محصول ڏيڻو آهي). پاڳڙي= ٻيڙي. پاڳڙين جا= ٻيڙين جا. سيڪي ٿو= ڏک هٽي هيٺا ڪري ٿو. لُندا= ڪوتهہ، ناقص، ڪنيل. ٣. ٿُن= سوراخ (تري ۾ پيل). ٿُنيندو آءُ= پُريندو آءُ، بند ڪندو آءُ (روزانو، سدائين، مسلسل طور). سانباهي= سمندر جو اُٿڻ ۽ اچڻ، وير جو وڌڻ ۽ اچڻ، خوفائتي آوت. اهرندين= ٻيڙي هاڪاريندين، ٻيڙي ڪاهيندين. اتانگهہ ٽڙين= اتانگهہ ٽڙن تي، ڏکين ٽڙن تي، ٻيڙي جي ڏکين ڍوڪن (ٻيهڻ وارين جاين) تي.

٤

مُون تي چَيُئِه ڪانڌَ! پُتِي پاڙ مَ مَڪُرِي
سِڙهه پُراڻا پاندَ، لَهرِيُون صَحِيءَ لَڳنديُون.

٥

مَنجها پيئي مَڪُرِيءَ ڪا جا پاٽِيءَ پِڪَ
وَڪرُ هَٽِي وِٽِڪَ، ڪَنجِي ڪارو ٿِئو.

٦

مَنجها پيئي مَڪُرِيءَ ڪا جا پاٽِيءَ بُوندَ
مُون سي ڏِٺا رُوندَ، وَڪرُ جَن وِڃائِيو.

٧

توڙِي ٿوائي، توءِ ٿُنهنجِي آسَري
جِتَن وَڻجاري سين وَڪري، تِتَن مون گهَرِ سَرَهائِي
سَجَڻَ گِرِ لائِي، ڪِيرُون ڏِينديَسِ جيڏِيين.

٨

ٻيڙي ٿُنهنجي ٻاجَهِ، وَڪرُ ٿَنهِ وصالَ جو
ڳوها اولا اُن جا سپ سُونهارا ساڄ
مُعَلِمَ جِتِ مُحتاجَ، اُتِ پُورَڻَ وارو پاڻِ ڏٺِي.

٩

ٻيڙي پُراڻِي، وَڪرُ پاءِ مَ وِترو
ٿري ۾ ٿُن پِئا، پاسَنئُون پاڻِي
هِيءَ هَڏِ وِهاٽِي، ڪَڙهه ڪالهُوٽي ڏِينهَ ڪي.

١٠

ٿري ٿُنَ پِياسِ، پاسَنئُون پاڻِي وهي
ڳوهو جُهرجُهنو ٿِئو، لاڄُو سَپ لَڙياسِ
جيلاهَ سَڌرُ سُڪاٽِياسِ، وَهي تي وَهَ سامُهُون.

١١

وينو ٿُنَ ٿُنِينسِ، مَڪِ ڏِيهاٽِي مَڪُرِي
سَنباهي سَيدُ چَئي، مَتي ناءَ نِئِينسِ
وَناٽي وَڏاندرا لاڄو لَڳائِينسِ
آخِرِ اُهرائِينسِ، تہ جوکو ٿِئي نہ جڙاوَ ڪيِ.

---

٤. ڪانڌ= اي منهنجا پتار! پُتي= پراڻي، سڙيل ڪاٺ واري. پاڙ مر= پاڙي تي نہ وٺ. سڙهہ پراڻا پاند= سڙهہ جا پاند پراڻا آهن (سڙهہ پراڻو آهي ۽ واءُ جي سٽ نہ جهليندو.) ٥. منجها پيئي مڪريءَ= ٻيڙيءَ جي اندر پئي. پاٽيءَ پڪَ= پاٽي جي ذري. وِٽِڪَ= رنگدار ڪٽ يا ڪس. ٦. پاٽيءَ بوند= پاٽيءَ جي بوند، پاٽيءَ جو ذرو. روند= رئندا، هميشہ لاءِ رئندا. ٧. توڙي توائي= ٻيڙي توڙي ٽڙ ڪان توائي ٿي وئي آهي، تڙ تي پوري نہ آئي آهي ۽ پري ٿي ويئي آهي. وڪري= گهٽو وڪر. سڄڻ گِر لائي= سڄڻ جي گِر لاتل آهيان، سڄڻ مون ڪيٰ گِر لاتو، سڄڻ پرڏيهہ ڪان موٽيو ۽ مونکي مليو. ڪيرون= مبارڪون. ٨. ٻيڙي تنهنجي ٻاجهہ= اي وڻجارا! جيڪڏهن ٻاجهہ ۽ مهر تنهنجي ٻيڙي آهي. وڪر تنهن وصال جو= تنهن ۾ تو وڪر بہ وصال (محبت ۽ ميلاپ) جو پاتو آهي. ڳوها اولا- الخ= ان جا ڳوها، اولا ۽ ٻيا پرزا بہ سهڻا برڪت وارا آهن. معلم= ناکئا. پورڻ وارو= هاڪارڻ هلائڻ وارو. معلم جت محتاج- الخ= تہ پوءِ جت ناکئا بہ محتاج ٿيندا ۽ سندن وس ڪونہ هلندو تہ پاڻ ڌڻي تعاليٰ ان کي سلامت هلائيندو (چاڪاڻ جو تو ٻيڙي کي نيڪ نيت ۽ نيڪ مقصد سان سهڻو ڪري بنايو آهي) ٩. وترو= وڌيڪ، گهڻو. هڏ وهاٽي= تہ هوند گذري وئي. ڪڙهہ= ڪپُ، گهٽي گڏتي ۾ پئو، وڏو غور ۽ ويچار ڪر. ڪالهوٽو= ڪالهہ وارو، سڀاڻي. ڪڙهہ ڪالهوٽي ڏينهن ڪي= سڀاڻي جيڪي ٿيڻو آهي، تنهن لاءِ وڏو غور ۽ ويچار ڪر تہ ان ۾ ڪامياب ٿئين ۽ اهو خير خوبي سان گذري. (سڀاڻي. هت 'ڪالهہ' هندي ۽ اردو جي 'ڪل' يعني سڀاڻي واري معنيٰ ۾ آيل آهي). ١٠. ٿري تن پياس= ان ٻيڙيءَ جي ٿري ۾ تن پيا: ٽنگ ۽ سوراخ ٿيا. ڳوهو= ڳوهي واري ڪاٺي. جُهر جهنو= تمام پراڻو، گهڻو جهونو. لاڄو= ڳوهي جا رَسا، ڳوهي جي بالڪل چوٽيءَ ۾ ٻڌل جهنڊيون. سڌر= چاٺو ۽ حوصلي وارا. سڪاٽياس= ان ٻيڙي جا سُڪاٽي، ان جي سڪاڻ وارا، ان جا ناکئا. وَهہ= وهڪرو. وهہ سامهون= وهڪري سامهون، وير جي چاڙهہ سامهون. ١١. سنباهي= پوريءَ طرح تيار ڪري. ناءَ، ناوَ= سمنڊ جي ڪاڌي يا ڪاري (جنهن مان ٻيڙي ٻاهران سمنڊ مان اندر ڪناري ڏانهن اچي، ۽ اندران ڪناري واري بندر ڪان ٻاهر وڃي). متي ناءَ نئينس= (پوريءَ طرح جوڙائي راس ڪرڻ بعد) ان ٻيڙيءَ ڪي پاٽي ۾ لاهي ٻاهر سمنڊ ۾ هاڪارڻ لاءِ ڪاڌيءَ تي آڻ. وڏاندرا= وڏا. اهرائينس= تارينس، هاڪارينس، هلائينس. جوکو= نقصان. جڙاو ڪي= ٻيڙيءَ جي جڙاوت ڪي، جڙيل ڳنڍيل ڳتيل پاڱن ڪي.

۱۲

وَڻي وِجُهہ وَکَرَ جا دَنڳِيءَ ۾ داڻا
وِيرِ وَرَنديئہ ويسَرا! ويھُہ مَ ويڳاڻا
ھِيءَ ٻِنبرَ نہ ڄاڻا، کَڏھن ھَٽَندِيَئہِ ڪُنَ ۾.

۱۳

وَکَرُ وھائي لُوڻُ، رُنگَ ڪٿُوري گهُرين
پُنگو تُنھنجو پَرِ تي، جِمَ ڳالھائين ڪُوڙُ
وِڃائين مَ مُوڙُ، ڪَنئو تُنھِنجو گهورِئو.

۱۴

شَھَرُ ڏسِي سَرَهو ٿئين، ڏِنيَئي نہ بازارِ
وَکَرُ وَکارَنِ جو ڏُکِئو کهڙِيءَ ڊارِ
تَڻَ تَنِي سين گهارِ، تہ لهِين لَکَ لَطِيفُ چَئي.

۱۵

وَکَرُ وَٽِجَارا، پاڻَ پَرائو چاڙهِئو
اَچِي لَھِريون لَڳِيُون ٻيڙِيءَ ٻپَارا
ڄاڳُو جي ڄارا، تہ تَڙِ ٿوائِي نہ ٿِيي.

۱۶

اَچِي سو ڏِنوءِ، جو ڪَپَرُ سوءِ ڪَنَنِ سين
سُتي لوڪِ، لَطِيفُ چَئي، ڌَرو يادُ نہ ڪِئوءِ
غافلُ تي غُرابَ ڪي اوڙاھَہ تي آندوءِ
سو چِتَرُ چُهي کان رکِين جو پِئو پراڻو پوءِ
جَھازُ ضَعِيفَنِ جو پاڻِيءَ ۾ پرتوءِ
سَيدَ! ساڻُ سَندوءِ، پُرَ بَندَرِ پَھُچائِيين.

۱۷

جُتو وانءُ جَھازَ، گَڏِئو غُرابَن سين
پُورِيندي هُنَ پارَ ڏي سَڌَرَ کَٽِج سازَ
اَچَنِ ٿا آوازَ، سَٽَراٽي سَمُونڊَر جا.

۱۸

جَرَ ۾ قُوتُو جِيئَن، لَھرِيُون لَڳندي اَڏَ ٿِئي
تُون پُڻ آهِين تِيئَن، دُنيا ۾ ڪو ڏِينهَڙو.

۱۹

ھيءُ جو سَودو سَڦرو، سو مُون پَلَءِ پاءِ
وَسُ ويچاري ناھِ ڪو، آڳا عَرضُ اُوناءِ
رَءَ ھَمراھِيءَ ھادِيءَ جي مُورِ نہ مِڙي ماءِ
لُطفَ ساڻُ لَنگهاءِ، لَھرُو لَھرِينِ وِچ مان.

---

۱۲. وکر= سامان. دنگي= ٻيڙي ورنديئہ= پوئتي موٽنديئہ، پاڻي لهي ويندو (۽ تنهنجي ٻيڙي سُڪي تي لڳي بيهي رهندي). ۱۳. وکر وهائي لوڻ= 'لوڻ' جو وکر خريد ڪري، لوڻ سودي رُنگ= سَوائي، تور ۾ وزن کان ڪجهه وڌيڪ (ورتل شيءِ جي تور کان پوءِ، وڻندڙ دڪان واري کان گهر ڪري رُنگ وٺندو ۽ چوندو تہ مٿان ڪجهه رُنگ وجهي ڏئي. پر 'رُنگ' ساڳي شيءِ جي ملندي، (هت ان مجيل رسم ڏانهن اشارو تہ رنگ ساڳي شيءِ جي ملندي، باقي لوڻ جي خريداري تي ڪٿوريءَ جي رنگ ڪانہ ملندي). پنگو، جهڳو= ڪمزور ڪکن جو گهر. پر تي= بالڪل ڪناري لڳ (ٻنهي حالتن ۾، هر وقت خطري اندر جو ٻڌي وجي). موڙ= موڙي، مور. ڪنئو= نفعو. گهورئو= ٻن پيو، کوءِ پيو. ۱٤. وکارن= وکر وارن، دڪاندارن. ڏُکئو= ڪڄي آيو. کهڙيءَ ڊار= کهڙيءَ طرح ٿڻ= ڪا گهڙي، ڪجهه وقت. ۱٥. ٻپارا= ٻنهي پاسن کان. جارا= جار مان، جفا سان، وڏي همت سان. تڙ توائي ٿيڻ= تڙ کان توائي ٿيڻ، سنئين رخ کان هٽي، تڙ تي نہ پهچڻ. تڙ توائي نہ ٿئي= تڙ تي سٽو پهچي. ۱٦. ذرو ياد نہ ڪئوءِ= تو ڏٽي کي ياد نہ ڪيو، تو پنهنجي رب کي نہ ٻاڏايو. اوڙاھ= اونهين اٿانگي پاڻي تي. چتر= موزو، جتيءَ جو چنل پادر، موزي سان مشابهت طور ننڍڙي پراڻي ٻيڙي چُهو، چُهو= چوهو واءُ، سخت تکو واءُ (ٻيڙي هيٺ مٿي ٿيندي تہ چوندا 'ٻيڙي ۾ چوهو پئي وئو.' پئو پراڻو پوءِ= جيڪو (غوراب) پاڻيءَ ۾ پئي پئي، جيئن پوءِ تيئن پراڻو ٿي ويو. سيد= اي سائين، اي مالڪ، اي سردار، اي اڳواڻ! پُر بندر= پوربندر (ڪاٺياواڙ جو مشهور بندر). ۱۷. جُتو= لاڳيتو گڏيو. وانءُ= وچ جهاز= اي وڏا جهاز. غورابن سين= ننين ٻيڙن سان. پوريندي= هاڪاريندي. ساز= اوزار، ضروري پرزا (جنن کو نقص ٿئي تہ ان کي درست ڪري سگهجي). آواز= گوڙ جا وڏا آواز. سٽراٽي= زبردست، خوفناڪ، خطرناڪ. ۱۸. قُوتو= ٻوڙيو، حُباب. ۱۹. سو مون پلئہ پاءِ (وڻجاري تي دعا گهري تہ اي منهنجا ڏٽي!) اهو سودو مونکي پلئہ پوي، ان جو نفعو مونکي حاصل ٿئي. اوناءِ= اڳهاءِ (موجوده ٻولي ۾ 'اوناءِ' عام رائج آهي. اڳين ٻوليءَ ۾ غالباً هن لفظ جو اچار بنا پيش جي اوناءُ هو، سنڌ جي بالڪل ڏکڻ الهندي پاڱي ڪڇ ۾ اڃان تائين اهو اصلوڪو اچار هلندڙ آهي). همراهي= مدد هادي= واٽ ڏيکاريندڙ، سونهون، معلم. ماءِ= مقرر ماڳ، مقرر جاءِ، بندر وارو مقرر تڙ. مور نہ مڙي ماءِ= (هيءَ ننڍڙي ٻيڙي) ماڳ تي هرگز ڪانہ پهچندي. لهرو= بار ڪڻندڙ ننڍي ٻيڙي، (لاهري ٻيڙي جيڪا ۱٥ ۽ ۱٦ صدي کان وٺي سنڌو درياھ ۾ توڙي سلمونڊي ڪناري ويجهو جهازن مان سلمان ڍوئڻ توڙي مسافري لاءِ ڪم ايندي هئي).

وائي-١

ساٿِيَنِ نَنڌا بارَ وو، ٿَنِ پانڌيَنِ نَنڌا بارَ
توکي آرَسُ اکڙِيَنِ ۾
پاتا پاڙي وارِيين پُکا مَنجِهہ پاتارَ
پَتَڻُ تو پُورَ ڪَرِي، آئِي تُنهِنجِي وارَ
سَجِيُون راتِيُون سُمَهِين ڪِيو مَنجِهہ خُمارَ
ڪ تو ڪَنين نہ سُئِي ڪَپَرَ جِي ڪُوڪارَ
سائِينءَ مُڪَهين سَچ ڪي، تُون ڪُوڙو مَنجِهہ قطارَ
ڪ تو ڪَنين نہ سُئِي هلَڻَ جِي هاڪارَ
تائبُ ٿِيءُ ٺڪِڙو، پرُوڙِ اِيءَ پَچارَ
نِندَرَ نہ ڪَجي ايتَرِي، سَٽجُ ادا يارَ
"ڪُل نَفسِ ذائِقَةُ المَوتَ" سَچِي ايءَ سَنيارَ
شِڪارُ تون شَهبازَ جو، تون تان مَنجِهہ شڪارَ
لَکَ مِڙِيئي لُٽِئا، هُنهِين وِئا هَزارَ
ڏِنئي جي اَللهَ کي تہ هُندَ ٿِيين پريين پارَ
جوٺَنِ مَٺان جُٺِ ٿي، ڏُني ٺُنهِنجي دارَ
جيفو آهِ حَديِث ۾، اَنڌِيءَ اِيءُ آچارَ
وَئُيُئِي ڪِينَ وِلهَنِ سين، ڪَنبِي پِرِ ڦَهارَ
سَا ڪيئَن هَلَي توسين، جا پِڳِي ڪان پِتارَ
جِيَڻُ جالَ نہ نِبهي، سُٽجُ اِيئَن سچارَ
جِمَ وِسارِيين ويسرا پِٽِينِ جِي پُلڪارَ

وائي-٢

پُڇان ٿِي تو کَنَ
پانڌي ميان!
پُڇان ٿِي تو کَنَ
هادي ميان!
ڪِٿي پريان جا پَکڙا
جتان جَتَنِ لَڏِئو، اُتي ڇِٽِئا پَکن پَنَ
جَرُ موتِيين جِئَن هَارِئو، مُنهنجي هِنيَڙي پِڳا پَنَ.

داستان چوٿون

١

وَجن مَ وِينجهارَ، پاڻِيَٺ جي پَرکٺا
اَيهَرُ پائي اکِينِ، لَهن سَيَڪَنهِن سارَ
موتِيءَ جي مزاجَ جو قَدرُ مَنجِهہ ڪِنارَ

وائي-١ ننڌڻ، نڌڻ= اٺ، گهوڙي يا ڪنهن ٻئي وهٽ تي بار ٻڌڻ، بار ٻڌڻ ۽ چاڙهڻ. ساٿين ننڌا بار= تنهنجن ٻين رفيقن ٻيڙين ۾ پنهنجا بار چاڙهيا آهن، سامان سولا ڪري رکيا آهن. پُکا= ڪُٺا، فال جا چُڪا. پاتار= اونهين پاڻي واري ماڳ تي. پتڻ تو پور ڪري= پتڻ واريون ٻيڙيون پيون پرجن ۽ مسافر پيا چڙهن. ڪيو= نشي ۾ الوٽ. ڪوڪار= ڪنڌي ۽ ڪناري وارا سڏ (تہ سگهو اچو جو ٻيڙي هلڻ واري آهي). (پاڻيءَ جي ڪاڌ جي ڪري) ڪپر جي ڪرڻ وارو وڏو آواز (ٻيڙي کي خطري وارو سمان). مُڪهين= توکي موڪليو. هاڪار= هڪل، پڙهو. ڪُلُ نَفس ذائِقَةُ المَوت= هر ساهہ وارو موت جو ذائقو چکندو (آيت). سٽ جي معنيٰ= تون تہ شڪار ۾ محو آهين، پر تون پاڻ شهباز (عزرائيل) جو شڪار آهين. جوٺن مٿان جٺ ٿي= تنهنجي گوڏن رانن ۽ چيلهہ تائين چڙهيل آهي. دني= دنيا، ناٺو. تنهنجي دار= تنهنجي گهر اندر. جيفو= ڍونڍ. حديث ۾= ائين ڄاڻايل آهي تہ دنيا ڍونڍ آهي. انڌيءَ ايءُ آچار= انڌيءَ (دنيا) جا اهي آچار آهن. ولهن سين= سڄن سين، ڪنگالن سان. پڳي ڪان پتار= پنهنجي هر مالڪ کان جدا ٿي. جيڻ جال نہ نبهي= جيڻ سدائين ڪونهي، حياتي هميشہ لاءِ نہ آهي. پٽين جي= قبر جي پاسن جي. پُلڪار= سوڙهہ سختي. وائي-٢. توکن= توکان. پکن پن= پکن جا پن. جر= پاڻي (اکين جو). موتين جئن= موتين مثل لڙڪ. جر موتيين جئن هارئو= اکين جا لڙڪ ۽ ڳوڙها موتين مثل ڪريا. پڳا پن= ور پڳا، سهٽائي وارا ور پڄي پيا، لاڏ ڪوڏ ختم ٿي ويا، دل جون خوشيون ختم ٿي ويون. د-٤:-١. وينجهار= وينجهر (جيڪي موتين ۾ سوراخ ڪن)، جيڪي موتي مٽيا وِندين، ڪاريگر، وڏا ڄاڻو. پاڻيٺ= آبدار موتي، موتين ۾ قدرتي پاڻيءَ وارو چمڪو. ايهر (= آهري، شيشو)= عَينڪَ، عينڪ مثل خاص شيشن جا ڪوپا جن جي پاڻڻ سان ننڍين سنهين شين کي وڏيڪ ڇٽو ڏسي سگهجي. مزاج= جوهر، ذاتي جوت. قَدُرُ= وزن، ماڻ، قيمتي هئڻ يا نہ هئڻ. ڪنار= موتيءَ جو گهيرو، ڪنارو. ڪُهريءَ، ڇَڇَ يا سامونڊي پاڻي جي ڪنار جتي سپون ٿين ۽ موتي پيدا ٿين ۽ ملن. موتيءَ جي مجاز جو قدر منجهہ ڪنار= ٻہ معنائون (الف) موتيءَ جي ذاتي جوهر جو وزن ۽ قيمت ان جي گهيري واري چمڪ ۾ آهي (ب) موتيءَ جو قدر ان پاڻي جي ڪنڌيءَ سان آهي جتي سپون ۽ موتي آهن ۽ جتي پارکو انهن کي ڏسي جانچي انهن جي قيمت ڪٿين ٿا.

صَرافِنِئُون ڏارَ، ماڻِڪَ مُلاحِظو ٿِيي.

۲

اَمُلُ آچِ مَ اُنِ کي، جي نہ پَرُوڙِنِ مَٽِ
ڄِتِ گَڏِجيئِي جوهَرِي ماڻِڪُ تِتهين مَٽِ
جَنِي سونَ سين سَٽِ، تَنِ هَٿِي رِيءُ رَدِ ڪِئو.

۳

سونارا صَرافُ ٿِيءُ، هَڏِ مَ ڪُوڙُ ڪَماءِ
مَتان تو هَٽاءِ، وِجي وِڃا وِسَرِي.

٤

سينڌُو هُئِين صراف سِين، تہ هُوندَ نہ ٿِئين هِيئَن
جيڪُس جوهَرِين سِين ڪِين گُذاريئِہ ڏِينهَن
جَبَلَ مَنجهاَ جِيئَن، سوجهي ڪَڍِيائون سونَ کي.

۵

سونارا، صَرافَ سِين يَڃِي ڇَڏِ بازِي
چانڊِي ڪِئو چَلائِيين رُپو روَازِي
ڄِتِ ٿِيندو رَبُ قاضِي، اُتِ توريندءِ تَجوِيزَ سين.

٦

سونارا، صَرافَ سِين بازِي يَڃِي ڇَڏ
جو چانڊِي ڪِئو چَلائِيين، سو مَڇُڻ پوئِي هَڏ
صَرافاٽِي سَڏِ، تُرَندا تِرَ مِيزانَ ۾.

۷

سونارا، صَرافَ سِين لَڏو لاهِ، مَ لَڏِ
سَودو سوئِي ڇَڏِ، ڄِتِ جَواهِرُ ناهِ ڪو.

۸

سونارا، صَرافَ سِين لَڏو لَڏِ مَ لاهِ
آهي ٿَنِ اُونداهِ، جَنِ جَواهِرَ ضاعِ ڪِئا.

۹

جُهُ صَرافِنِ لَڏئو، تہ تون پُڻِ لَڏِجِ سونَ
قَدرُ لَهندءِ ڪونہ، نيئِي گَڏِيندءِ گَڏونءَ سين.

۱۰

جي نہ سُڃاڻَنِ سَچَ کي، ويھُ مَ تَنِي وَٽِ
اَمُلَ کي اَڏَ ڪَري پاٽا هَٽَندا پَٽِ
ماڻِڪُ ٿَنِ سان مَٽِ، جي پارکُو پاٽِيَٽَ جا.

۱۱

ٿا صَرافَ سُڄَنِ، (کي) پاڻُ ڪونائِنِ جوهَرِي
ماڻِڪُ ڪَري مُٺ ۾، وانءُ وَنِي وَٽِ ٿَنِ
(تہ) سَندُسُ ٿِي، سِيڌُ ڇَئِي، (ٿا) ڪَهڙو قَدرُ ڪَنِ
(کہ) پاٽِيَٽُ اِي پَرکَنِ، کہ ڪَنچَنُ گَڏِينِ ڪَڄَ سين.

۱۲

وِئا سي وِينجهارَ، هِيرو لَعلَ وِنڌِينِ جي

ماڻڪَ= ماڻڪ کي، وڏي قيمتي موتي کي. ملاحظو ٿئي= حجاب ٿئي، شرم ٿئي. ماڻڪُ (پيشُ سان). ملاحظو ٿئي= ماڻڪ شرمندو ٿئي (چوندا: تون ملاحظو ٿو ڪرين، مونکي ملاحظو ٿو ٿئي). ۲. اَمُلَ= اهڙا موتي جن جو ملھ ڪري نہ سگهجي، جيڪي هر ملھ ۽ قيمت کان مٿي آهن، نهايت قيمتي موتي. مَٽِ= سونارا سون ۾ 'مٽ' ملائين (جن کي مٽ جي خبر ناهي سي سون کي ڪيئن سڃاڻندا). جوهري= جواهرن جو پرکيندڙ، ڄاڻو. ماڻڪُ= نهايت وڏي ملھ وارو موتي. مَٽِ= ملھ، قيمت. سٽ= سوداگري، واهپو، ڏنتو. ريءُ= ڪوڙي چاندي، گلٽ. ۳. سونارا= اي سونارا. صراف ٿيءُ= صراف مثل ٿيءُ، سچ جو پارکو ۽ واپاري ٿيءُ. وڃا= وديا، ڄاڻ، علم جي امانت. ٤. سينڌو= واقف، ڄاڻ سڃاڻ وارو، گهائل مائل. جوهرين= قيمتي ذاتن جي پارکن. ۵. يڃي ڇڏ بازي= صراف سان هوڏجي، حرفت، ٺڳي ۽ ٺاھ ڇڏ (صراف کان پري رھ، ان سان تنهنجي بازي ۾ سٽ ڪانہ هلندي). رپو روازي= رپو رواجي= مَٽ گڏيل چاندي، ڪوٺاريءَ وارو فاسد مواد. ٦. مڇڻ پوئي هَڏِ= متان تنهنجي ڳچيءَ پوي، متان تنهنجي لاءِ مصيبت بنجي. ترندا تِر= تِر ترندا، ذرڙن جو بہ وزن ٿيندو. ميزان= ساهمي، تارازي. ۷. صراف سين لڏو لاھ= صراف سان گڏ رھ (تہ ڪجھ سکين ۽ پرائين). مَ لڏ= لڏو ڪٿي نہ وڃ. پري نہ ٿيءُ، وٿي نہ وجھ. جت جواهر ناہ ڪو= جت ڪا وڏي قيمت واري وٿ ئي ڪانهي. ۸. لڏو لڏ= صراف سين لڏو لڏي هل، گڏ گذار. مَ لاھ= لڏو مَ لاھ (صراف لڏي ٿو تہ تون بہ لڏ ۽ پنهنجو لڏو لاهي نہ ويهي رھ). ضاع ڪئا= ضايع ڪيا. ۹. گڏون= غير گڏيل ذاتو. ۱۱. وڏا صراف ۽ ڄاڻوڪي کي ٿا سُڄهن، باقي گهڻا سڀ پاڻ کي جوهري چئي پاڻ پڌائڻ وارا آهن. تون ماڻڪ ڪٿي وٺن وڃ ۽ پوءِ ڏس تہ انهيءَ جو ڪهڙو ٿا قدر ڪن: يا هو پاٽيٽ کي پرکين ٿا، يا سون (ڪنچن= سون) کي ٿا ڪچ سان ملائين! ۱۲. هيرو لعلَ= 'هيرا لعلون'. ونڌڻ= سوراخ ڪرڻ (موتي ۾)، قيمتي مٽيي ۾ ڳھ ٺاهڻ لاءِ سوراخ ڪرڻ.

ٺِني سَندا پوئِيان، سِيهي لَهَنِ نه سارَ
ڪُنِين ڪُٺُ لُهارَ، هَاٺي اُنِي پيٺِيين.

۱۳

اَگهيو ڪائو ڪَچُ، ماڻِڪَنِ موٺ تِي
پَلَئِہ پايو سَچُ، آچِيندي لَجَ مَران

وائي-۱

جاڳِئو جاران جيڏيُون، پاڻُ پَرَنِ جي
جاڳِئو جوشان جيڏِيُون، پاڻُ پَرَنِ جي
هَلندي حَبِيبَنِ ڏي، ويلو وِچ نہ ڪَجي
مَتي اُهسَ اُسِري، پَتَنگَ جِئَن پَئِجي
عَرَضُ احوالُ اُنَ کي چَڱيءَ پَتِ چَئِجي
ڪَري نِيازُ نِڪَٽِي، واحِدَ ڏي وَرجي
اَجَلُ اِيندو اوچِتو جو سدا تو سُجي
آهي موٺ مِڙنَ تي، گوڙِيُون ڪِئو تو ڳجي

اڳِئان اُونداهِيءَ جو ٿَمَرُ سَاڻُ ڪ...
تان ڪين ڦُوٽُ قَبَرَ جو، ڳوريُون آن ڳرِ...
آڳو عَيبَ اَواهِنجا ڍَڪِئا ڳُجَهہ ٻُجهہ...
جيڪِين وَهي وُجُودَ ۾ صاحِبُ سو سَمُجهي...
ڍِرجي ڍراءِ ڏَٽِيءَ جي جيڪو پَئِيءَ پَجي...
اَمُنُ آهي اُنَ کي مَنجِهہ الله جي اَجهي...

وائي-۲

عُمرِ سَڀ عَبَثُ، ويلَ وِڃايَمِ پانهِنجي
وَقتَ وِڃايَمِ پانهِنجا...
وينِي لِکيو لوڙِيَان، جيڪِين ڪِئو مَس...
قَلبُ مُون ڪارو ٿِئو، ٿُون ڪَامِلَ لاهِيين ڪَس...
حالُ مُنهِنجو هَڙو جِهڙو، ٿان تون پريمِ پَس...
اُتي اَياڳَڻَ کي راحِمَ اَچي رَسُ...

❖

سيهي= سيهي جي، شيهي جي. ڪُٺ= فاسد لوهہ. وائي-۱. جاران= ڪَست مان، زور مان. جوشان= جوش مان. پَرَن ... سپرد ڪن. ويلو وچ نہ ڪجي= وچ تي ويلو نہ ڪجي، وچ ۾ وقت نہ وڃائجي. اُهس= اهاءَ، روشني. اُسري= جذبي سان ... متي چڙهي، اڳتي وڌي. نياز نڪٽي= بس رڳو نياز ئي. ٿمر= توشو، هڙ مُوڙي. ڳوريون آن ڳر جي= اوهان وٽ جيڪي ... حسين زالون آهن. ڍڪئا ڳجهہ= لڪل راز. وهي وجود ۾= اندر ۾ جيڪو خيال اچي ٿو. وائي-۲. عبث= اجائي. لکيو ... لوح قلم جو لکيو، مقرر نصيب، ڀاڳو. لوڙيان= ڀوڳيان. جيڪين ڪئو مس= ازل واري ان مس جيڪي لکئو. هڙو ... جهڙو= اپرو سپرو، هيٺو. پريم= اي منهنجا پرين. راحم= رحم وارا ڌڻي، رحم ڪندڙ مولي.

سُر گهاتو

هيءُ گهاتوئن جو سُر آهي: يعني انهن بي ڌڙڪ بهادرن جو بيان آهي جيڪي وڏي جاڃ وارا آهن ۽ خوفائتي سمنبر ۾ خطري وارن ماڳن تي وڃي وڏن مڇن کي ڦا مارين. اهڙو هڪ خوفائتو ماڳ "ڪلاچي جي ڪُن" جو آهي جتي جيڪو گهاتو وڃي ٿو سو سلامت نٿو موٽي.

انهيءَ پس منظر ۾ (جيئن وڏي جاڃ ۽ همت وارا گهاتو ٻه ڪلاچيءَ جي ڪُن ۾ قابو ٿي ويا)، ٻين گهاتوئن کي سُڄاڻي ۽ سمجهاڻي ته: جي سمنبر ۾ ڦا گهڙو ۽ ڪلاچي جو رخ ڦا ڪريو ته رڇن کي رگ ڏيو ته وڏيڪ ڪارائتا ٿين، ۽ پنهنجي پوري تياري ڪريو جو ڪلاچيءَ جو ڪن اوهان تي ڪا ڪَهل ڪونه ڪندو! وڏا مڇ مارڻا آهن ته اڳتي اونهين پاڻي ۾ گهڙي رڇ وجهو، باقي ننڍي جهول پاڻيءَ ۾ جهُڳا وجهڻ مان ڪجهه نه ورندو. وڏا مضبوط رڇ تيار ڪريو جو سمنبر جا ڏار ٻه وڏا آهن: هي ته ننڍڙيون نارون، ڇڇ ۽ ڇاڙون آهن: اوڙاهه ته اڃان اڳتي آهي. ڪامياب گهاتوئن جا اهي اهڃاڻ جو انهن گهڙڻ ساڻ وڏي گهور ڪئي (مڇن کي جانچڻ ڳولڻ ۽ جهلڻ لاءِ وڏي هَل هَلان ڪئي ۽ ڪامياب ٿيا: مانگر مڇ کي ماريائون ۽ گهٽو مانائتا ٿيا.

داستان پهريون

١

گهنگهرِئا گهڻَ جاڻَ، مُوڙهِي مَت مَهائِيين
وِئا گَڏِجي وِيرِ ۾، پَئا مُنه مِهراڻَ
اَڳيان پويان ٿاڻَ، وِيا ويچارَنِ وِسَرِي.

٢

ماڪ پَجايَن مولهِيَا، مَتان رات پَئِي
اُجهڻُ لَڳِيُنِ اوليُونَ وِئَنِ وَنجهَ وَهِي
ڪَلاچِيان ڪَهِي، ڪَڏهِن ڪونه آئِيو.

٣

ڪالهَه ڪَلاچِيءَ وِئا ڇَتِيُون ڪَٽِي ڇُڳير
پائُنِ پيرو نه ڪِئو، اَدِنِ ڪِي اَوير
اِهڙِي خاصِي ڪيرَ، ڪُنَ وَرائِي جَهلِئِي.

٤

ڪالهَه ڪَلاچِيءَ وِئا گهاٽُو ڪَري گهورَ
مادَرِ مَلاحَنَ جا وِيٺِي سَهان سُورَ
مُونکي ڪَري مَلوُرَ، اُونِهين وِئا اوهَرِي.

٥

ڏيهَاڻِي جَنِ ڏنِيرا مارِئو ڏِنمِ موڪَ
گهَرَ ۾ گهاتُوئڙَنِ جا ڦا مارِيَنمِ ٽوڪَ
لَڏي وِچان لوڪَ، اُونِهين وِئا واهَرِي.

٦

نَڪا ٻُوءِ بازار ۾ نَڪا چِلرَ ڇِٽَ
جِتي ڏنيَرَنِ جِي اَڳِي هُئِي اَگهٽَ
سي پِڙَ پَسِئو پَٽَ، ماڙهُو وَڃنِ موٽِئا.

٧

اُپِي اُسڙان اُسَ ۾ جَهلِئو ڪُنَ ڪِنارَ
گهاٽُو گهَرِ نه آئِيَا وَڏِي لَڳِين وارَ
هُيَسِ جَنِي هارَ، سي موڙي چڙهيا مَڪُرا.

د-١: ١. گهنگهرئا= گهنگهر ۾ پئا، وڏي ڏولائي ۾ پيا، وڏي مونجهه ۾ پيا. گهڻ جاڻ= گهڻو ڄاڻندڙ، وڏا ڄاڻو. موڙهي= مُنڊي. مَت= ڄاڻ، ڏاهپ، سُڄاڻپ. مهائيين= تمام وڏي همت وارن جي، وڏن جنگي بهادرن جي. وئا گڏجي= وڪوڙجي وئا، ڦٽ ٿي ويا. پئا منه مهراڻ= مهراڻ جي منهن پيا، درياءَ جي هيبت سامهون ٿيا. ٿاڻ= ٿاڻا= اُهڃاڻ، اٽڪلون، حيلا. ٢. مولهيا= پٽڪا، مٽي تي ويڙهيل ڪپڙا. اُجهڻ= جهڪيون ٿيڻ، هيٺيون ٿيڻ. وئن ونجهه وَهي= وَنجهه وَهي وين. ونجهه لڙهي وين (هيٺ تري ۾ نه لڳا ۽ اونهين پاڻيءَ جي ڇڪ ۾ هٿن مان ڇڏائجي لڙهي ويا). ڪلاچيان= ڪلاچيءَ کان. ٣. ڇتيون= مڇيءَ مارڻ لاءِ ٺاهيل ڇتون. ڇُڳير= ڦُرن وارا، سهڻا ۽ سَبَرَ، جوڌا جوان. ڪيرَ= ٽولي، جماعت، سنگت، قطار. ٤. ڪري گهُور= گهُور ڪري، نظر ۾ رکي، جُوهه ڪري. ملور= ملول، ڏکارو. اوهري= (پنهنجيون ٻيڙيون) هاڪاري. ٥. ڏنيرا= ڪُرڙا. موڪ= گهڻا. ٽوڪ= شيون، سامان. ٦. چلر ڇٽ= چلرن جي ڇٽ، چلرن جي تکي باس. ڏنيرن جي= ڪُرڙي مڇيءَ جي (جيڪا نهايت لذيذ ۽ قيمتي). اَگهٽ= گهٽائي. پڙ= مياڻين وارا ماڳ. ماڙهو= ماڻهو. ٧. اسڙان= اُس جو ڪاڙهو سهان. ڪن ڪنار= ڪن جي ڪنار، اونهين گول گولائي واري پاڻي جي ڪناري جي پَر. وار= وير، دير. هار= آهار، آسري. موڙي= ڦيرائي. مَڪُرا= ٻيڙا.

٨

ٽريُون پَسان نہ تارِ ۾ جُهڳا جاءِ نہ ڪَنِ
مادَرِ مَلاحَنِ، ماڳِ نہ ڏِويا مَڪُرا.

٩

مُون اُڏارِئا مَڇَرا، الله گهاتُو آڻِ
مِيان مُندارَنِ سِين مُونکي وِجُهہ مَ ڪاڻِ
هَٽَ مُنهنجي هاڻِ، قُدُرُ لَڌو جَنِ ري.

١٠

اوري هُئا تہ آئِيا، جيڪُسِ وِئا پَري
ساٿِي سَڌَ ڪَري، ماڳَ نِهاري مونِئا.

١١

رويو رَڇَ نِهارِيَان اُڏيون اَڄُ سَندانِ
سَڙِي ساڄَ پِيانِ، وِيڙو لوهُہ لِڱون ڪَري.

١٢

ڪِلي جان ڪِيڪارِيَان تان ساٿِي سَڱ نہ ڪَنِ
وارِئو وَهڻَ وَجنِ، ڪَنِ سَياڳِينِ سامُهَان.

١٣

جان گهڙنداهُ گهاٽئا، تان رَڇَنِ ڏِهو رَڱ
سَڳاِيُون ۽ سَڱ، ڪَلاڇِي ڪِينَ ڪَري.

١٤

جِئَن جُهڳا پايين جهولَ ۾، اِيئَن نہ مَرَنِ مَڇَ
سَبَرَ ڏَارَ سَمُوندرَ جا ڪي راوان رَڱجَ رَڇَ
هِي چاڙُون ۽ ڇَڇَ، اَجان اوڙاهُ اَڳاهُون ٿِئو.

١٥

اَئِين جا لُڌو لوڏ، نہ اِيءَ پَرِ گهاتُوئڙَنِ جِي
ڪُنَ ڪَلاڇِيءَ ڪوڏ، سُکِ نہ سُتا ڪَڏِهين.

١٦

گها اڳِيان، گهاتُو اڳِيان، (اِي) گهوري نہ ڄاڻَنِ
جِنهِ پَرِ مَڇَ مَرَنِ، سا پَرِ اِي نہ سِکِيَا.

---

٨. ٽڙيون (ٽڙ جو جمع)= ڪکن ڪاين سان ٺڏل ننڍڙا مَنهن جيڪي پاڻي تي ترن ۽ جن تي ٻہ ٽي ماڻهو ويهي سگهن. ماڳ نہ ڏويا= ٻيهڪ واري هنڌ نہ آندا، ڪناري لڳ ڍوڪ تي نہ ڍُڪايا. ٩. مون اڏارئا= مون اڏارا ورتا (منهنجي اهڙي سقيم حالت جون مڇڙيون بہ اُڏاريون ورتم). مندارن (ف: بُندار= دڪاندار)= دڪاندارن، ڪونيدارن. مونکي وجھ مَ ڪاڻ= منهنجي ساڻن ڪاڻ مَ وجھ، مونکي سندن ڪاڻيارو نہ ڪر. هٽ منهنجي= منهنجي ساڻن هٽ ۽ هوڏ، منهنجي هاڻي ۽ هيٺڙ، منهنجي جند جان. ١٠. ماڳ نهاري= سندس ماڳ جايون جانچي ڏسي. ١١. ساڄ= رَڇَن جا سامان. لڪون ڪري= ريڪون ڪري. ١٢. سڱ نہ ڪن= مونکي سڱيڻو ڪري نہ پائنِ. وهڻ= پنهنجي چڙهي وارا وهڻ (اٺ، گهوڙا، گڏهہ). ڪن سياڳين سامهان= انهن سامهان جيڪي مون ڪان وڌيڪ سياڳيون آهن (جو سندن ور وري آيا آهن). ١٣. ڏهو= ڏِيو. سَڳايون= مائٽريون (۽ مهربانيون). ١٤. جُهڳا= رڇ جو هڪ قسم، ست اٺ فوٽ ڪن، سنهين سڻ جو، ڪاري جي مڇي مارڻ لاءِ (شاهبندر لڳ سامونڊري ڪناري تي اجان (آڪٽوبر ١٩٩٢ع) تائين استعمال ٿئي. پيشگير جيڏو رڇ جنهن کي مهاڻا ٺُونٺين تي رکي پاڻيءَ ۾ اُڇلائيندا آهن. جهول= واهڙ، ڍنڍ، ڍوري جي هڪ 'متار' يعني تانگهي پاڻي وارو پاسو، ٻي 'جهول' يعني جي اونهين پاڻي وارو پاسو. سامونڊري ڪناري ڏانهن وير جڏهن چڙهي وري لهندي تڏهن هيناهين ۾ پاڻي چڏي ويندي. اهو پاڻي جي تانگهو تہ 'جهول' ۽ جي اونهون تہ 'ڪُن'. سبر= سير، وڏا زوردار. راوا= رائو رڇ (رائو. جمع راوا) وڏي ۾ وڏو رَڇ، جيڪو سمندر ۾ وجهن تا. اڳ رَڇ رڱيندا هئا، تہ جيئن اچو واٽيل سڻ وڌيڪ مضبوط ٿئي ۽ پڻ ڏسڻ ۾ سولائي ٿئي. رڱڻ لاءِ ڳاڙهيرو رنگ، 'ڪَرڙي' جي وڻ جي ڏانديءَ مان ڪيندا هئا. 'ڪرڙي' جو وڻ هن وقت بہ ڪاري وارن واهڙن جي پيٽن ۾ موجود آهي ۽ خاص طرح مياڻي جي ٻيلي ۾ گهڻو آهي. چاڙون= تانگهي پاڻيءَ جون چرون، سامونڊري ڍورن جون پوڇڙيون جتي تورو پاڻي ٿئي، ڪَسيون. ڇڇ= درياءَ جي اڳين پيٽ جا پاڻي سان پريل پاڳا جيڪي ڊيگهہ ۾ گهٽا ۽ ويڪر ۾ تورا. اڳ ڪٿان درياءُ وڙهو پئي، پر پوءِ جڏهن وهڪرو مٽايائين تہ اڳين وهڪ وارن ڪن اونهن پاڳن ۾ اونهون پاڻي سدائين لاءِ بيهي ويو. مثلاً شاھ بندر تعلقي ۾ "ڇڇ جهان خان لغاري" جيڪو فرلانگ ڪن ويڪرو ۽ ڏيڍ ميل ڪن ڊگهو، پر گهڻو اونهون جنهن ۾ پاڻي سدائين پريو بيٺو آهي. ١٥. ڪن ڪَلاڇيءَ= ڪَلاڇيءَ جي ڪن وٽ. ڪوڏ= ڪوڏ مان، خوشيءَ مان. ١٦. گها= گهاءَ، گهاٽا، گهاوا (واحد. گهائو)= وڏا رڇ. گهورڻ= مڇي مارڻ لاءِ پاڻيءَ ۾ گهور ڪرڻ، هل چل ڪرڻ. گهوري نہ ڄاڻن= پاڻيءَ ۾ مڇيءَ مارڻ جو ڍنگ نہ ڄاڻن.

١٧

گهورِيندِهين گهورِ پِئا، اَگهورَ گهورِيائون
مانگَرُ مارِيائون، مَلاحَنِ مُنهَ سَنرا.

وائي

گهاتوئڙا آدا،
متان ائين رَڄُ وڃائيو

گهوري ماري گهاتُوئا، رَڄَنِ رَنگَ ڏِڄا
مَهندانِ اِنَ مُلڪَ جو، ائين ڪو ڊَرپُ ڪَجا
ڪري صَلاح سِيدُ چَئي، اُونِهين اُهريجا

داستان ٻيو

١

مَتو آهِينِ مَڇَ، ٽُلهو ٽِئو ٿُونا هَٽِين!
جا تو ڏِني اَڃَ، تِنهِ پاڻيءَ پُنا ڏِينهَڙا.

٢

ٽُلهو ٽِئو ٿُونا هَٽِين، مَتو آهِين مَڇَ
باب تُنهِنجي رَڄَ، لَکِئا لوحَ قَلَمَ ۾.

٣

چِئَن تون هَڏ نہ موٽِئو، ٻَلو ٻَلو مَڇَ
جا تو ڏِني اَڃَ، تِنهِ پاڻيءَ پُنا ڏِينهَڙا.

٤

جان واهُڙَ ۾ وَهُ، تان تُون مَڇَ نہ موٽِئو
ڪائي ۾ ڪوهُ ڪَرِين پوءِ موٽَڻَ جو پَهُه
سِرَ مَٿي تو سَهُه، مَهميزُون مَلاحَ جِيُون.

٥

تان تون مَڇَ نہ موٽِئو جان جَرُ هُئڙو سِيرَ
اَڏا مَندي ڪِيرَ، گهٽَ ۾ جهليئي گهاتُوئين.

٦

جان جَرُ هُئڙو جالَ، تان تُون مَڇَ نہ موٽِئو
پُونئِي اَڄُ ڪِ ڪالَ، سانُپِويُون سانگَنِ ۾.

٧

ڪُنڍي ڪَلِينِ وِچَ ۾ جَڏهن هَنئِي جَنِ
مُونکي مُون پرينِ، ڪَڍَڻَ جِي ڪانہ ڪَئِي.

٨

ڪُنڍِي ڪَلِينِ وِچَ ۾، جَڏهن هَنيائون
موتِ نہ مارِيائون، ڏُورِ ڏِنِئي وِئا ڏُکَ جِي.

---

١٧. گهورِيندهين= مڇيءَ جي گهور شروع ڪرڻ سان ئي. گهورِ پِئا= وڏي گهور ۾ وڃي پيا، مڇي ماريندي پَري وڃي پيا. اگهور= اهڙي ڏکي جاءِ جتي گهور ڪرڻ نهايت ئي مشڪل هجي، پاڻيءَ جي وڏي اُڇل ۽ اٿل پٿل هجي. اگهور گهورِئائون= نهايت ئي مشڪل ماڳ تي وڃي مار ڪيائون. مانگرُ= مانگر مَڇُ، ماٺهو ڪائيندڙ وڏو مَنگرو (’واڪيڻُ‘ ۽ ٻيا انهيءَ جنس جا منگرا). وائي. گهوري (گهورڻ= مڇي جو شڪار ڪرڻ، مڇيءَ کي جانچڻ ۽ ڳولڻ). پاڻيءَ ۾ هلي مڇي کي ڳولي جانچي. ملڪ= سمنبر ۽ ان جو وڏيون ويرون ۽ وڏا مڇ. اُهريجا= اُهرجو، ٻيڙيون هاڪارجو، ٻيڙيون اڳتي ڪاهجو. د-٢: ١. ٿُونا هٽين= منهن سان زورائتا ڌڪَ هٽين. اڃ= پاڻيءَ جي گهٽي اُڃاڻ. پنا= اچي پورا ٿيا، چاڻ تہ ختم ٿيا. ٢. باب تنهنجي= تنهنجي باب ۾، تنهنجي باري ۾. رَڄ= وڏا جارَ (جنهن ۾ تون ڦاسڻ وارو آهين). لِکِئا لوح قلم= ازل کان وٺي لکيل آهن. ٣. هڏ= موراهين، بالڪل، بنهہ. ٻلو ٻلو= تنبيهي ندائي فقرو: ”ٻلو ٿيو! ٻلو ٿيو.“ (= ۾ ان جي سزا ملندي، اهڙو ڪم ڪرڻ نہ کپندو هو). ٤. واهڙ= هت معنيٰ سمنڊ جو واهڙ، ڪناري لڳ نديءَ جي چوڙ وارو ڪو درياهُ. وَهُ= پاڻيءَ جي وهڪ ۽ پلٽ. ڪائي ۾ = لاٽ ۾ (ڪائو= وير جي لهڻ سان پاڻيءَ جو لهي وڃڻ، پاڻيءَ جي لاٽ). مهميزون= سختيون، مارون، مٿي ۾ سُوئي لڳڻ واريون سيڪتون. ٥. جر= دريا ۽ واهہ، واهڙ جو وهندڙ پاڻي. جر هئڙو سير= پاڻي سير ڪري پئي وڙهو (واهہ، واهڙ، درياهہ ۾ گهڻو پاڻي هو). آڏا مندي رڄ= آڏا رڄ اڏي ان جا ڪلا ٺوڪي مضبوط ڪري ڇڏيا اٿن. گهٽ= لوگها، مڇي جي ڀڄڻ جون واٽون. ٦. سانپويون= ڄار. سانگن ۾= (درياهہ جي) ڦاٽن ۽ واهڙن (جتي تون ڦرين ٿو). ٧. ڪُنڍي= گهيردار گولائين ۽ مضبوط لوهي ڏانڊي مڇي ڦاسائڻ لاءِ هڪ پاسي ڏور ٻڌل ۽ ٻيو پاسو گولائون هيٺ وريل لوهي ڪنڊو. ٨. ڪليون= مڇيءَ جي منهن واري پاسي مٿان ڪنهڙ هيٺيان ڪليون جن مان مڇي ساهہ کڻي. موت نہ ماريئون= ائين نہ ماريائون جئن مري وڃان (۾ مُئي واري حالت ۾ ڇڏيائون). ڏور= ڊگهو وٽيل سڳو جنهن جي چوٽيءَ ۾ ڪنڍي لڳل هوندي آهي.

[redacted]

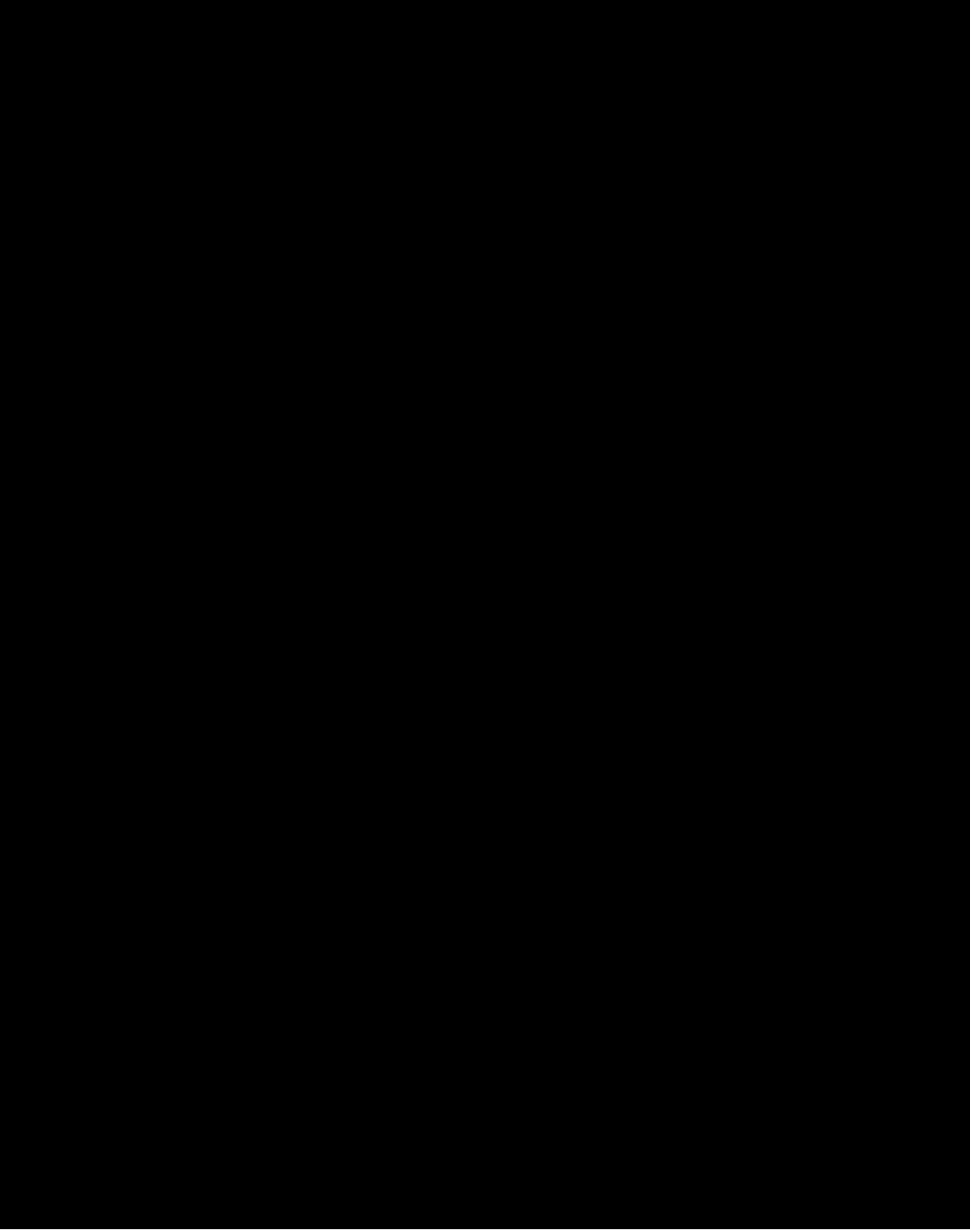

[redacted]

١٨

يَڪِلِئا پُوٽِن، دَلقَ گَڏِئو ڏُوڙِ ۾
راتِيان رُچ رَهَن، ڏِينهان ڏورِن ڏُونگرين.

١٩

يَڪُلِئا پُوٽِن، دَلقَ گَڏِئو ڏُوڙِ ۾
ڳالهيُون ڳُهَلي لوڪَ سِين پَڌَرِ پَئي نہ ڪَنِ
ڪا مُلِ آهي ٽَنِ، مُون پرِيان جِي ڳالهڙِي.

٢٠

خُوفان ڪاهوڙِين، ڳوڙهو سُڪي نہ ڳَلَ تان
حُزنُ ڏِينهُ حَشَرَ جو توڙان لٿو نہ ٽَنِ
ڪِئائون، ڪِي ڪَنِ، آجِڪو اُخريٰ جو.

وائي

وَسائِيندڙِي مِينهَ، مانَ مِلان ڪي سَڄَڻين
اکين آگَمَ لائِيا، ڪَرَ مُندائِتا مِينهَ
مُونکي پِرينِ ميڙئين، روجَهڙيُون ميڙئين مِينهَ
مادَر موتِي نہ وِهان، مُون پرِيان سِين نِينهُ
آءُ مِلَندِي پِرينءَ کي راتِيُون ڏوري ڏِينهَ.

داستان پيو

١

گَنجي ڏُونگَرَ گامَ جو، پِٿو جَنِ پَرو
چڏي ڪيٽ ڪرو، لوچي لاهُوتِي ٿِئا.

٢

گَنجي ڏُونگَرَ گامَ جِي پيئِي جَنِ پَرَڪَ
واري سي وَرَقَ، لوچي لاهُوتِي ٿِئا.

٣

گَنجي ڏُونگَرَ گامَ جِي پيئِي جَنِ پَٽِي
چڏي نِنڊَر گَهٽِي، لوچي لاهُوتِي ٿِئا.

٤

جَنِي پيئِي بُوءِ، گَنجي ڏُونگَرَ گامَ جِي
ڏوري سائِي جُوءِ، لوچي لاهُوتِي ٿِئا.

٥

گَنجي ڏُونگَرَ گامَ جِي پيئِي جَنِي باسَ
چڏي سي لِباسَ، لوچي لاهُوتِي ٿِئا.

٦

گَنجي ڏُونگَرَ گامَ جِي پيئِي جني سُڌِ
سي بي چڏي بُڌِ، لوچي لاهُوتِي ٿِئا.

٧

گَنجي ڏُونگَرَ گامَ جِي پيئِي جن پَرُورَ
چڏي سي ضَرُورَ، لوچي لاهُوتِي ٿِئا.

١٨. يڪلئا، يَڪوليا= مَنيءَ ۾ پيوت ٿيا. پُوٽن= هِت هُت هلن. دلق= لباس. رچ= بيابان جنهن ۾ مٿان توڙي هيٺ زمين ۾ پاڻي ڪونهي (اپرندي ناري جي پريان سانگهڙ ضلعي جي اتر- اوڀر کان وٺي خيرپور ضلعي منجهان ويندي روهڙي تعلقي جي اپرندين حد تائين، ۽ اڳتي ڪٿي وڏي ۽ ڪٿي گهٽ ويڪر واري) ايراضي جنهن ۾ پاڻي ڪونهي ۽ جنهن کي مقامي سنڌي اصطلاح ۾ 'رِچ' ('رِ' جي زير سان) سڏجي. هي 'رِچ' پاڻي جي پاڇي واري 'رُچ' يا سَراب کان الڳ آهي. ڏورڻ ڏونگرين= ڏونگرن ۾ ڏورڻ، پهاڙ ۾ ڏٺ ڳولڻ ۽ چوندڻ. ١٩. پَڌر پئي= ظاهر ٿي، کُلي. ڪا مُل آهي تن= تن وٽ ڪا آهي. ٢٠. خوفان= پنهنجن عيبن، ڪچاين ۽ گناهَن جي سزا جي خوف کان. حزن= دائمي گِريو، دائمي ڏک. ڏينه حشر= جزا ۽ سزا جو ڏينهن. ڪي ڪن= ڪي ڪجهہ ڪن پيا. آجڪو= (عربي. آذوقه) ثمر، توشو. اُخريٰ جو= آخرت جو. د-٢: ١. گنجو ڏونگر= گنجو ٽڪر جيڪو حيدرآباد شهر جي ڏکڻ کان شروع ٿي گهٽو اڳتي سعيد پور تائين وڃي ٿو. 'سعيد پور' سڏجي ٿي 'سعيد پور ٽڪر واري'. گنجي ڏونگر گام جو= گنجي ڏونگر جي گام جو، ڳوٺ يا بستي جو پٿو جن پرو= جن کي ڏس پيو (انهيءَ گام جو، انهيءَ ڳوٺ جو. جتي وڏي نظر وارا وڏا درويش رهندڙ هئا). ڪيٽ= ٻني. ڪرو= ڳَڏ ڪري رکيل ٻنيءَ جي پيدائش، ميڙي هڪ جاءِ ڪيل نفعي واري اپت. لوچي= وڏي محنت ۽ وڏو ڪشالو ڪري. ٢. واري سي ورق= سي ورق واري، اهي پنا اٿلائي، اڳيان خيال مٽائي. ٣. پٽي= دَڙ، مٽي (جيڪي گنجي ڏونگر گام ۾ ويا ۽ انهن کي الهي قرب جي ذري جيتري بہ ورچ ملي). ٤. جني پيئي بوءِ= جن کي خوشبوءِ آئي. سائي جوءِ= اهائي جُوءِ، ساڳي پيٽي ('گنجي ڏونگر گام' واري). ٥. باس= بوءِ، ڪا ٿوري خبر، ڪڙڪ. لباس= پوشاڪون، ويس وڳا. ٦. ٻُڌ= چاڻ. ٧. ضرورَ (جمع)= ذاتي ضروري ڪمَ، پنهنجيون ضروري ڳالهيون.

٨

گنجو ڏُونگرُ گامُ، پيهي جَنِ پَروُڙِئو
ڪري تَنُ تَمامُ، لوچي لاهُوتِي ٿِئا.

٩

پيهِي ڇَپَر پَسُ، گنجي ڏُونگرَ گامَ جو
توکي ڏِيندا ڏَسُ، ڏُوتِي آهِين ڏيهہ ۾.

١٠

گنجي ڏُونگرَ گامَ ۾ ڪِهڙو اَٿِئي ڪامُ
پَسِئو ٿَنه پَهاڙَ کي اَچي نہ آرامُ
مَتان ڏُونگرُ ڏورِئين اَجهي جِيئَن عوامُ
هُوَڻُ ڪَرِ حَرامُ، ڪامُ نہ ڪاهوڙِي ٿِئين.

١١

گنجي ۾ گُن گهڻا، پيرُ پَروُڙي پاءِ
ڪاهوڙِي ڪَڙِ وِئا نَڪا اوڏِي ماءِ
جَنِي ڏِنِي جاءِ، تَنِي موتَڻُ مِيهَڻو.

١٢

ڪاهوڙِينِ ڪَٽِي، ساجُهر بَڌا سَندَرا
ڏورِيندي ۾ ڏُونگرين ڪِئائُون پاڻُ پَٽِي
ڏُکَنِ ڏِيلُ هَٽِي، ڇيهُ لَڌائُون ڇَپَرين.

١٣

اُٿِئو اُٿِئو ڪَنِ، 'هَلو هَلُون ڏُٿَ کي'
پاٽِي پونَڙِيَنِ ۾ ڪُنڊَرَ سِرِ ڪُلَهنِ
ڏُوران ڏُورِ سُجَنِ، وِيئِي وِهامِي راتَڙِي.

١٤

وِييُون پَبِ پَئِي، ڪيرُون ڪاهوڙِينِ جيُون
آءٌ تَنِ ڏُوتِيئَڙِن کي پُڇان ڪيرُ پَهِي
رِڃُن راتِ رَهِي، جَنِي ڏُونگرَ ڏورِيا.

١٥

جِي ڪو ڏُٿَ ڪَري، تہ ڏُونگرُ ڏورَڻُ ڏاڪَڙو
ڇَپَرُ ڪونہ ڏِي، سُوکَڙيُون سُٿَنِ کي.

١٦

ڪِجِئا ڪاهوڙِي، پَسِي پورِهَتَ ويسَرا:
'ڏُوتِيئَڙا ڏُوڙِي، وِڪَ وَرايو پِنڌَ جِي'.

٨. پيهي= ٽڪر ۾ اندر وجي. ڪري تن تمام= پنهنجو جسم ڳاري، پنهنجو پاڻ (کي حيرت ۾) پورو ڪري. لوچي= گهڻو فڪر ڪري، گهڻو سوچي ويچاري. ٩. ڏوتي= ڏٽ ڏورڻ وارا، ڏٽ ڏورڻ وارا، ڏٽ چوندڻ وارا. ١٠. ڪام= ڪم. 'اَجهي جيئن عوام'= 'تون عامي ماڻهن وانگر اُجهي' (ڏونگر نہ ڏورجانءِ)، 'جيئن عوام پيو اجايو اجهي'، پيا اُجهن (تئن تون متان ڏونگر ڏوريين). هوڻ= هستي، هوڏ، هٺ. ڪام= ٻَرُ، جَلُ، سَڙ. ١١. پير پائڻ= گهڙڻ، اندرِ وڃڻ. گُن= اوصاف، فائدا. ڪڙ وئا= سدا سلامت وئا. ماءِ= وَسئن، بستي. ١٢. ڪاهوڙي= ڪاهو يا ڪهو (ٻُوڙن جون پاڙون کوٽيندڙ لوهو اوزار) ڪلهي تي کڻندڙ ۽ ڏٽ ڳوليندڙ ۽ گڏ ڪندڙ. ڪاهوڙين ڪٽي= ڏٽ وارو سامان ڪٽي، سندري ٻڌڻ وارو ڪپڙو ڪٽي. ساجهر= صبوح جو سويل. پاڻ پٽي ڪئائون= پاڻ کي مٽي ۽ مير سان ٻري ڇڏيائون، پاڻ کي مٽي ڪري ڇڏيائون. ڏيل هٽي= پنهنجو جسم ۽ بت هٽي. ڇيهہ لڌائون ڇپرين= ٽڪرن جي آخري حد وڃي ڏٺائون. ١٣. اٿيو اٿيو ڪن= صبح سويل اٿي اهاٰوائي ڪن تہ "اُٿو اٿو هلو هلو ڏٽ کي". پونڙين ۾= پونڙيو (واحد)، پونڙيا (جمع) = پٽل يا ٻئي ڌاتوءَ جو ٿانءُ پاٽي لاءِ، جنهن جي مٿان ڪپڙو سبيل (مارواڙ ۾ 'پونڙيو'). ڪنڌرُ= انگڙو، جنهن سان وڻ (ڄار، ڪرڙ، ٻير، ڪنڊي وغيره) کي هيٺ نمائي، ڏٽ (پيرون، ڏئونرا، پڪا، ٻير، سگر) چوندين. ڏوران ڏور سڄن= (ويا تہ هلندا ويا جو سندن) ڏس پتا جئن پوو تئن پَري پيا سُجهن. ١٤. پب پئي= پب جبل ۾ لنگهي ويون. ڪيرون= قطارون (لفظي معنيٰ پُريون، پيڙهيون). ڪير پهي= ڪهڙو ايندڙ واٽهڙو، ڪهڙو قاصد. ١٥. ڏٽ ڪري= ڏٽ ڏوري، ڏٽ ميڙي. ڏونگر ڏورڻ ڏاکڙو= ڏونگر ڏورڻ وڏو ڏاکڙو آهي. ڇپر= جبل، پهاڙ. سوکڙيون= سوغاتون. سٿن کي= جيڪي سٿا پيا آهن (۽ ڏاکڙو نٿا ڪن). ١٦. ڪجئا= ماندا ٿيا، خفي ٿيا، ورچي ويا. ويسَرا= بنا ڪنهن ڪم جي، واندا ۽ بنا ڪنهن اوسيڙي جي. ٻي سٽ ڇڻ ڪاهوڙين جي زباني ڏوتي پورهيتن کي چيل آهي تہ: اي ڏٽ جو پورهيو ڪندڙ! اوهان ڏوڙي وک وڌايو، پيظي وک وڌايو.

١٧

ڪاهوڙي ڪجَن، پَسِي پورهَتَ ويسَرا
سي ڏوٿيڙا ڏور، ٿِئا رِجَن جي رَهَن
ڪا مُلِ آهي ٿَن، مون پِريان جِي ڳالهڙي.

١٨

سَڪِئا سِينهَ گهمَن، جِتي پيرُ نہ پَکٽين
تِتي ڪاهوڙِين، وَرَ ڏيئي وَڻُ چُوندِئا.

١٩

ڏُٿُ گهٽان ئي ڪَن، اِنَ اوراهين پَنڌَ جو
سَندا ڪاهوڙِينِ، پَري سُجَن پيچَرا.

٢٠

جِتِ نہ پَکِيءَ پيرُ، تت ٺَمَڪي ٻاهِڙي
ٻِئو ٻارِيندو ڪيرُ، ڪاهوڙِڪيءَ ڪيرَ ري.

٢١

هُو ڏوٿِي هُو ڏِينهَ، هُو ڏُونگرَ هُو لَڪيُون
ڪنہِ جِنہِ لِڏا نيهَ، جئَن پُٽا لُوسَنِ لُڪَ ۾.

٢٢

ڏُونگرين ڏِسجَنِ، اَڄُ پہ رَهُيون اُنِ جِيُون
ڏوٿِيڙا ڏُٿَ ڪي آرهاڙان اَچَنِ
خِيما ڪاهوڙِينِ، اَڄُ نہ اُنِي پيٺِيينِ.

٢٣

ڪِ ڪي ڪاهوڙِي، چَپَرَ ۾ سَڏُ ٿِئو
اَڳِي ٿي سُئِي، اُنِي سَندِي ڳالهڙِي.

٢٤

ڏُونگرِ نہ ڏوٿِي، ڏُونگرُ سُجو ري ڏوٿيين
پُڇان پَرو ٿِي، ڪِ ڏوٿِي ڏُٿِ اَچِٽا!

وائي

آءٌ جيهَائِي جَاتِ، تُون پاڻُ سُڄاڻجُ سُپرِينِ
اويُون آريءَ جامَ جِيُون پِريان سَڄِيائِي راتِ
بانهِي چُونمِ باجهه سين، تہ ڪَرَ لَڏيمِ ذَاتِ
تان ڪِين ڏُونگرُ ڏوريَان، جان نہ وِهامي راتِ

داستان ٽريو

١

ويجهو وانءِ مَ واٽَ ڪي، کَهِجَ ڏُونہُ ڪُواٽَ
اُجهي مَنجهان آٽَ، اَويسِي ٿِي آءُ تُون.

١٧. ڪجن= ڪجن پيا، ورچن پيا، ماندا پيا ٿين. هيءَ سٽ (ڪاهوڙين جي زباني) انهن پورهيتن لاءِ چيل آهي جيڪي واندا ۽ ويسرا ويٺا آهن، تن کي ڏسي هو انهن ڏوٿيڙن کي ياد ٿا ڪن جيڪي ڏوراهين پنڌ تي رجن ۾ رهي پيا ڪشالا ڪن ۽ ڏٿ ڏورين. رجن= رجن ۾. رڄ ('ر' جي زير سان)= اهو بياباني علائقو جنهن جي زمين ۾ هيٺ گهٽي اونهائي تائين بہ پاڻي نہ هجي. تن مل= تن وٽ. سڄي سٽ جي معنيٰ= تن وٽ، منهنجي پرين جي ڪا ڳالهڙي آهي. ١٨. سَڪِئا= ڍڪا، ڍڄ ۾. سينہ= شينهن. پکٽين= پکين جو. ور ڏيئي= گهمرا ڪري، ڦيرا ڏيئي. وڻ چوندئا= وڻن مان ڏٿ چونڊيو (مثلاً ڪٻڙن مان پيرون ۽ ڪنڊين مان سڱر). ١٩. ڏٿ ڪن= ڏٿ ڏورن، ڏٿ ڳولي هٿ ڪن. پيچرا= جهنگ جا گس. ٢٠. پکي پير= پکيءَ جو پيرو. ٺمڪي= چمڪي. ڪاهوڙڪيءَ= ڪاهوڙين جي. ڪير= قطار، لانڍ (جماعت، ٽولي). ٢١. هو ڏوٿي هو ڏينهن= ڏٿ ڏوريندڙ ڏوٿي، اڄ بہ ساڳيءَ طرح جئن اڳ هئا. هو ڏونگر هو لڪيون= سندن ماڳ ساڳيا، ڏونگر ۽ لڪ لانگها ساڳيا. لِڏا= لِڪيا. ڪنہ جنہ لڏا نيہ= ڪنهن اهڙي عشق ٻڌا، ڪنهن اهڙي قرب ۾ قابو ٿيا. پُٽا= پيا. لوسن= لهسن، لهسجن، لوساٽجن. لُڪَ= لُڪَ، سخت گرم هوا. ٢٢. رهيون= رهيل شيون، ڇڏيل شيون. آرهاڙان= آرهاڙ يا آرهڙ ڪان وٺي، آرهڙ جي مند جي شروع ڪان وٺي. خيما= لفظي معنيٰ 'طنبو' (هت اصطلاحي معنيٰ ۾ 'غريباڻيون رانئيون'). ٢٣. ڪِ ڪي= شايد ڪي. چپر ۾ سڏ ٿيو= چپر ۾ سڏ وارو آواز ٿيو: شايد ڪي ڪاهوڙي اتي آهن. ٿي سئي = سُئي ٿي وئي، ٻڌي ٿي وئي، ٻڌڻ ۾ ٿي آئي. ٢٤. پَرو= پتو، ڏس. ڪ= پلا، ممڪن آهي جو. ڏٿ اچٽا= ڏٿ لاءِ اچٽا (آهن). وائي. جيهائي= جيڪا بہ، جيهي تيهي. جات= ذات. پاڻ سڃاڻج= پنهنجو پاڻ سڃاڻج، ڪرم ڪج. اويون= چم جون سانداريون جن ۾ پاڻي پري اچجي. تہ ڪر لڏيم ذات= تہ هوند مون ذات لڏي، تہ جيڪر مون کي ذات ملي وئي. د-٣: ١. ڪهج= هلج. ڪواٽ= ڪريل واٽ، منجهيل واٽ. اُجهي= رُلي پُلي. آٽ= اواٽ= اجائي واٽ، ڏکي واٽ. اويسي ٿي= اويسي منزل سان، تصوف جي اويسي طريقي وارو درويش. (اويسي طريقو= غائبانہ محبت ۽ صداقت رکڻ، بنا ملڻ ڏسڻ پسڻ جي، ڪنهن ۾ ويساهه رکڻ (جئين اويس قرني ايمان آندو هو الله جي نبي حضرت محمد مصطفيٰ صلي الله عليه وسلم تي).

٢

سُونهپَ ۾ سَپَ گهٽا، مُنجهڻُ ماڪي هوءِ
پَرو تنهين پوءِ، جو اُجهي پَئي اَنَ تان.

٣

اُجهي پِئا اَواڻَ ۾، واڻ وِڃائي جَن
ڪُرَندان ڪِين پَروڙِئو، رَندِ نہ سي رِڙهَن
بيئي دارَ ڏيُون ڪِئو، پيرَتِ تان نہ پُڇَن
ڏُورِ پِريان لَئي ڏار ٿِئو ويچارا وَڃن
خَبَرَ ڪاهوڙِينِ، آهي لِڪَ لاهُوتَ جي.

٤

ڏوري ڏِسِي ڏونگرين واڻ وِڃائي جَن
اَوءِ بَصِيرَ بَرَنِ ۾ اَندا ٿِئو اَيِيَن
ڪَنَنِ آڏيُون تاڙيُون، گُنگن جيئَن گُهمَن
فِراقِي فَرمانَ جو آهي بَرُ بوڙَنِ
لَڳا تِئا لَطِيفُ چئي، سُتا پِئا سِڪَن
ڪَپِتِ ڪاهوڙِينِ، آهَ اُتي پِي نہ لَهي.

٥

ڪُپيريان پَري تِئا، اَبِڏي بُڏائُون
اَنِي ڪي آئُون، هير ڏِسِي آئِيو.

٦

ڏوري ڏوري ڏيہَ، ماءِ ڪاهوڙِي آئِيا
مَيَنَ پيرين ڪيہَ، ڪُهُ جاڻان ڪِنہ پارَ جِي.

٧

ڪاهوڙِينِ گِرا، سُوڏِي خَبَرَ پَکيَان
سوجهي جَنِ ڪَيا، مَتي اَنگهَنِ آنهِرا.

٨

جهنگل هَليا سي نہ پُليا، راهَ هَليا ڦُرجَنِ
اوجهَڙِ سي نہ پَونِ، جَنِي بيئي ڇَڏِيُون.

٩

جهنگُ ڪامِي پَٽُ ٿِئو، پَکِي چوران لِڪَ
سيڪَڙُو ۽ سِڪَ، بيئي گَڏِئا پاڻَ ۾.

١٠

جهنگُ ڪامِي پَٽُ ٿِئو، لَٿِي چوران لِڪَ
ويئي وُجُودان نِڪري جي، ڪا دَڙِي دِڪَ
هيڪُ سَجڻُ بِي سِڪَ، بيئي پَهنا پاڻَ ۾.

---

٢. سونهپ= واقفيت. سپ= لفظي معنيٰ ’نانگ‘، اصطلاحي معنيٰ ڊپ ۽ خطرا. منجهڻ= منجهي وڃڻ (گس تان). ماڪي هوءِ= ماڪي آهي، ماڪي ٿيو پوي، وڏي فائدي وارو ٿئي. پرو= پتو، خبر. اجهي= منجهي، ’رلي پُلي‘. ٣. اُجهي= ڳولي ڳولي، ڏڪا ٿاٻا کائي، رُلي پُلي. اواڻ= ڪريل واڻ، جيڪا واڻ ئي ناهي. ڪين= ڪين ڪجهہ. رند= پيچرو، گس. ڪُرند= ڪريل پيچرو، ڪريل گس. بيئي دار= بيئي جهان، هيءُ جهان ۽ هو جهان. ديون ڪئو= ٻاري. پيرت= پير- واڻ، سنهون پيچرو. ڊور= پري، عام ماڻهن کان پري. لڪ= ٽوروڙي، ڪا ڪجهہ. ڪا رَتي، ذري جيتري. ٤. ڏوري ڏسي ڏونگرين= جن ڏونگر ڏوري ڏسي ڇڏيا آهن (جن کي جبلن جي ذري پرزي جي خبر آهي). بصير= اهي اندر جي اکين وارا. ايين= بيهن، هلن. فراقي فرمان جو= فراق واري حڪم جو (جڏهن روح مالڪ کان جدا ٿيا ۽ انسانن ۾ آيا). بر= زور، ڏڍ. لڳا= اگها، بيمار. ڪپت= اُلٽڻ، ڳِٽتي. آه= دانهن. (هن بيت ۾، مجموعي طور سان، معنيٰ وارو مرڪزي نقطو اهو آهي تہ: جيڪي ڪمال واري درجي تي پهچي چڪا آهن، سي عام ماڻهن جي حواسن واري ظاهري ڄاڻ توڙي سُرت صحت ۽ سلامتي واري ضرورت جا محتاج ناهن. هو ظاهر ۾ نابين آهن تہ بہ اندروني طور ’بصير‘ (ڏسڻ پسڻ وارا) آهن. جي هو لڳائي ۾ ستا پيا آهن تہ بہ الاهي سڪ ۾ سجاڳ آهن. انهن ڪاهوڙين تي اهڙي حالت ۾ بہ حق جي سڪ ۽ ياد تازي آهي ۽ هو انهيءَ الٽڻ ۽ اوسيڙي ۾ آهن). ڪپت= اوسيڙو، فڪر. آه= سڪ ۽ فراق واري دانهن. ٥. ڪُپيري= اُها واڻ جتي پير ئي نہ لڳي، پير وڃائيندڙ واڻ، منجهائيندڙ واڻ. اِبڏي= جيڪا ڪنهن نہ بڏي، اڻ- ٻڏل. ابڏي بڏائون= اڻ ٻڏل کي ٻڏائون، نامعلوم کي معلوم ڪيائون. هير= هن وير، هاڻي، ڪاڙو. ٦. ڏوري ڏوري= ڳولي ڳولي. ڏيہَ (جمع) = ڪيئي ڏيہ، ڪيئي ڀيٽيون. ماءِ= جاءِ، ماڳ، پنهنجي ماڳ. مَين= باهمت مردن، جوان مڙسن. ڪيہ= دز، مٽي. ٧. ڳرا= وڻان، انهن کي. سوڏي= سچي سربستي. خبر پکيان= پکين جي خبر، پکين بابت ڄاڻ. سوجهي= جانچي، ڏسي سمجهي. انگهن مٿي= (وڻن، ڏارن، ٽارن جي) چوٽين تي. آنهرا= آڪيرا، وانهرا. ٨. جهنگل هليا= جهنگل ۾ هليا، واڻ ڇڏي جهنگ ۾ هليا. پُليا= مُنڊا، ٻتال ٿيا. راهہ هليا= واڻ وٺي هليا، واڻ وٺي هلڻ وارا، گس سان هلڻ وارا. ڦرجن= (ڦورن هٿان) ڦرجي وڃن. اوجهڙ= ڏنگي ڏکي اواڻ. بيئي= ٻئي طمعون، هن جهان جي ۽ هُن جهان جي. ١٠. دڙي دڪ= ننڍڙا دڙا، رنڊڪون اٽڪون. پهنا= پرتا، راضي ٿيا، هڪ ٿيا.

١١

جهنگُ ڪامِي پَٽُ ٽِٽو، ڪيڙنِ موريو گاهُ
جَنِي پاس اَللهُ، تَنُ نه اَچي تَنِ ڪي.

١٢

جهنگلُ آهيڙينِ ڪي، پَنَڌُ ڪِئو روءِ:
”نه ڪُتا نه ڪوڙڪيُون!“ چڙهيو اُپو چوءِ
”هاٿي هِنهَان پوءِ، لَڳِيءَ لُوئو نه ٿِيَان.“

١٣

جهنگلُ آهيڙينِ ڪي پَنَڌُ ڪِئو رُوندو
”نه ڪُتا نه ڪوڙڪيُون!“ چڙهيو ٿيو چُوندو
هَڏِهن نه هُوندو، اِنهان پوءِ عَالَمَ ۾.

١٤

ڪُتا نه ڪُوڪارَ، نه سي سَڏُ شِڪَارِيين
پِنِيو ڳٽي پارَ، جهنگلُ آهيڙينِ ڪي.

١٥

سانيَرِ ٻَڌِي بيٺِ، جَنِي ڏُونگرَ ڏورِئا
تَنِ ڪاهوڙِينِ ڪِهَ هيٺِ، وَجي پاسا ڪوڙِئا

وائي-١

سِيَاڪو سيٺَانِ، پوري تو پاڻُ سُجاڻِي نه ڪِئو
هُوند نه پيبين هيٺري، وِئين جي سيٺَانِ
مونئو ماڳَ نِهارِيين، ڪِهڙي مُنهِ ڪيٺانِ.

وائي-٢

جاڳِي اڪڙِينِ، ڪوهُ اوجاڳو نه ڪِئو
اڪڙِيُون پِرِينِ ڪي ٺَهَ ٺَهَ ڪِيو ٿِمَنِ
جي سَنجهيئِي سُتِيُون سي مَرُ سُورَ سَهَنِ
ٿُون اَناسِي اوجَهرِين، هُوءِ تا هوٺَ هَلَنِ.

---

١١. ڪيڙن= ڪيڙين ۾، پٽرن وارين پيٽين ۾. موريو= اُپريو، پيدا ٿيو. ١٢. آهيڙين ڪي= شڪارين ڪي. پنڌ= وڏي آواز وارو روج راڙو. ’نه ڪتا نه ڪوڙڪيون‘= اڄ هت نڪي ڪتا آهن ته نڪي ڪوڙڪيون. (ڪوڙڪي= ڪاٺ ۽ لوهه مان جوڙيل هڪ ٽل ۽ اٽڪل جيڪا جانورن جي اچڻ وڃڻ واري واٽ تي زمين ۾ لڪائي پورجي، ۽ جڏهن جهنگ جو جانور ان کي لتاڙي يا ان ۾ ڦاسايل شيءِ کي کائڻ لاءِ چڪي ته جانور جو عضوو ان ۾ ڦاسي سوگهو ٿي وڃي.) لڳي= باهه لڳي، لڳل باهه سببان. لوئو= سڙيو، بي پٽيو. ١٣. چڙهيو ٿيو= سامهون اپو ٿيو. چُوندو= چَوَندو. هڏهن= هرگز، مور، بالڪل. انهان پوءِ= انهن کان پوءِ، جيڪي شڪاري ايندا هئا تن کان پوءِ. ١٥. سانير= سوير، سانير سان، پڪي ارادي سان. ٻڌي بيٺ= بيٺ ٻڌي، سندرو ٻڌي. ڪهه هيٺ= زمين هيٺ. وڃي پاسا ڪوڙئا= وڃي سُتا، دفن ٿيا. وائي-١. سياڪو= سگ، مائٽي. سيٺان= ساٺن، انهن سان. پوري= اي اوڳي! هوند نه پيبين هيٺري= هوند هيٺري خفي ۽ ڪشالي ۾ نه پئين ها. سيٺان= ساٺن، انهن سان. ڪيٺان= سندن واسطي. انهن لاءِ. وائي-٢. ٺهه ٺهه ڪيو= (ڳوڙها ڳاڙيندي) ڪرندڙ ڳوڙهن جا وڏن ڦڙن وارا ’ٺهه ٺهه‘ آواز ڪيو اکيون پيون ٽمن. اناسي= بي- نڪي (بنا نڪ جي)، بي اثري. اوجهرين= ننڊ ۾ جهوٽا کائين.

سُر ڪاپائتي

هن سُر جو تعلق آٽڻ ۾ ڪتڻ جي پيشي ۽ پورهيي سان آهي. اهو پيشو ۽ پورهيو جيتوڻيڪ هاڻي باقي نہ رهيو آهي، پر پورهيي ۽ محنت جي ضرورت ۽ اخلاقي اهميت قائم آهي. اڳ، پورهيت مايون آٽڻ ۾ گڏ ويهي پنهنجن چرخن تي ڪتينديون هيون. انهن کي صلاح ته: ڪتڻ واري جيڪڏهن ماهر آهي ته به پنهنجي مهارت تي هوڏ هٺ نہ ڪري پر نياز ۽ نئڙت سان نباهي. ڪتڻو آهي ته ڏيان سان ڪتڻو آهي، وقت وڃائڻو ناهي ۽ پورهيي ۾ مشغول رهڻو آهي. محنت سان سنهڙو سڦرو سٽ ڪتڻو آهي ڇاڪاڻ جو صاف سهڻو ڪتيل سٽ پارکن کي پسند ايندو ۽ وڏي اگهہ ۾ وڪامندو.

اعليٰ فڪر جي لحاظ سان، جن جو پيشي ۽ پورهيي سان پيار آهي تن کي سدائين قرار آهي. پورهيي ڪندي جن جي پنهنجي رَب سان رهاڻ آهي سي ڪنهن ٻئي جون ڪاٽياريون ۽ محتاج ناهن. هُنن هَٿ ۾ هٿڻ جو وڻ ئي وڏي ڇڏيو: سنهون ڪتيائون، پڙا پڳائون ۽ پنهنجو سڦرو سُٽ ماڻڪن تي مٽيائون. پر اي ڏٽي منهنجا! جيڪي ويچاريون ٿلهو ٿيون ڪتين تن کي به تہ ڪو ٿيلهي نہ ڪڍي!

داستان پهريون

١

توڙي ٿون ڪاتار، جمر هيڪلي پيريين
ڏِني ڪا ڏُئار، صَرافُ ٿُنهنجي سُٽَ ۾.

٢

جَني پيرئو هيڪلي ٿَني ميڙئو ماءِ
ٿَندُ اِهڙي ساءِ، مون آٽڻ هَڏِ نہ اَجهي.

٣

جان ڪَتين ٿان ڪَتُ، هِيءَ هَڏِ وهاڻي
ڪاپائِتي سَيڪا ڪَتي سِيَباڻي
جانتو جَن جاڻي، ٿَن هَٿان پَهي نہ ڇَڏِي.

٤

هيءَ هڏ وِهاڻِي، جان ڪَتَندِينءَ تان ڪَتُ
ڪو پنهنجي عِيدَ کي، پيري ڪِجُ پَرَٽُ
مَٿان روئِين رَٽُ، صُباحَ وِچ سَرَتِيين.

٥

ڪَتڻَ جِي ڪاڻ ڪَرِين، سُتِي ساهِين هَڏَ
صُباحَ اِينديئِي اوچتِي، عِيدَ اُگهاڙن گڏ
جِتِ سَرَتِيُون ڪَندِيُون سَڏَ، اُتِ سِڪَندِينءَ سِينگارَ کي.

٦

پائي ڏور اَرَٽَ ۾ ڪَتِين نہ ڪُوڙِي
وِنهانءَ جي واڌائِيين پُوڙِي سَنيُوڙِي
مَٿي جِنهِ مُوڙِي، سا ڪِئَن وِهي وِسَرِي!

٧

نہ ڪِين ڪِتوءِ ڪالَ، اَڄُ پُڻُ اُجهڻَ کي مَرِين

د-١-١. ڪاتار= قابل ڪتڻ واري، ڪتڻ ۾ ماهر. هيڪلي= اڪيلي. پيريين= چرخو هلائين، ڪتين. ڏئار= ڳهُنڊي، پڙي (اصطلاح طور 'بدبختي'. ڪنهن جو بخت ڦٽو ۽ گهٽتائي تي تہ چوندا: هُن جي گهر ۾ ڏئار آهي). صراف= سون چاندي پرکيندڙ، سٽ پرکيندڙ ۽ ڏيندڙ، سٽ جي ڏيتي ليتي ڪندڙ پارکو. ٢. پيرئو= ڦيرئو (چرخو). اهڙي ساءِ= اهڙي ذوق سان، اهڙي نموني سان، جن اڪيلو ويهي ڪتيو (جن هين کي ڏيکارڻ بدران اڪيلو ويهي الله سان اوريو عبادت ڪئي تن ئي ڪتڻو حاصل ڪيو)؛ مون کي انهيءَ نموني آٽڻ ۾ (هين سان گڏ ويهي) تند ڪتڻ ئي نٿي اڪلي. ٣. هيءَ هڏ وِهاڻي= هيءَ ويل بہ ڇڻ وئي، هيءَ رات تہ وهاڻي (ڪمن وارن ڏينهن ۾ رات جو ڏيئو ٻاري ويهي ڪتينديون هيون، ان جي شاهدي اها جو ڪونئرو هار جي شعاع تي پئي ڪتيو). ڪاپائتي سيڪا= سيڪا ڪاپائتي جڏهن ڪتي ٿي تڏهن سيبائي ٿي، وٽي ٿي ۽ ماناڻتي ٿئي ٿي. پهي= ڪپهہ جي پُوٽي (جيڪا هڪ هٿ ۾ جهلجي ۽ جنهن جي چوٽيءَ مان تند وَٽجي نڪري). ٤. عيد کي (اڳين هولي)= عيد لئي. پيري= چرخو چوري (= سٽ ڪتي). ڪج پرٽ= پرت بنائج (سٽ ڪتي، ڪپڙو ناهي، ان تي سهڻو پرت پَرچ). ٥. سُتِي= سُتي پئي آهين. ساهين هڏ= هڏ ساهين= عضوا سڌا ڪرين. ڍڪها ڪرين ۽ چڪين، آرس پڃين، ڪَر موڙين. صباح= ڪنهن سڀاڻڪي ڏينهن تي، اڳتي ڪنهن ڏينهن. ٦. ڪوڙي- ڪر ڪان نٽائيندڙ. وِنهان- شادي. واڌائيين- مبارڪن لاءِ. پوٽي سنيوڙي= سنهري وتين، سدائين تيار پئي رهين. مٿي جنہ موڙي- جنهن جي مٿي تي پري، جنهن مٿان ذميداري جو بار. ٧. ڪتوءِ= تو ڪتيو. ڪال= ڪالهہ. اُجهڻ= رلڻ.

مُنا مَنجِيءَ اُڪَڙِئا، اَرَٽِ ڍُرُڪِي مالَ
هَئي ٽَنِي جي حالَ، جَن ڪاپِي مَنجهان ڪِين ڪِئو.

۸

اَجُ پُڻ اُجهڻَ ڪي مَرِين، نَڪِين ڪتوءِ ڪالَ
اَرَٽِ اوڏِيائِي نَہ وِهِين، مَحَڪَمُ وَنِي مالَ
پوري توسِين پالَ، ڪانڌُ ڪَرِيندو ڪيتَرا!

۹

سي تو وَهيءَ وِڃائيا جي ڪَتَڻ سَندا ڏِينهَن
اَرَٽِ اوڏِيائِي نَہ وَڃِين، پوري پوري سَيئَن
تَندُ پَسَندِينءَ ڪِيئَن، هاڻي ٽُون وَڏِي ٽِئِين.

۱۰

توڙي ٽُون وَڏِي ٽِيين، اُٿِي آٽڻِ آءِ
ٽِيءُ پيڙي پيرَمَ وارِيين، پِي هڏِ ڪَر مَ ڪاءِ
تَہ صَرافَ تو صُباح، ڪوني ڪاتارِيَن سِين.

۱۱

سونَ ساريڪا هَٽڙا ڪُهُ نَہ ڪَتِين رَڏِ!
ويهِي ڪُندَ ڪاپو ڪَرِ، گهڻيين گوهِيُون ڇَڏِ
تَہ صَرَافاڻي سَڏِ، مَرَڪِئو هُوندَ مَٽائِيين.

۱۲

مَچُڻ پاگَ پَرَ ڏِيين، ڪَٽُ ڪَنبَندِي آءِ
جَڏهِن ٽَڏهِن ماءُ، پَلَن پيرَڻَ وارِيُون.

۱۳

جِئَن پيريين ۽ پانئِيين، ايذانهَ هَڏ مَ آءِ
اِنَ سُرڪِيءَ ساءُ، آهي عَزازِيل ڪي.

۱٤

پيريين ۽ پانئِيين، اِئين وِڏُوٽو ڪانڌُ
ويٺِي اور اَرٽَ سِين گِڇِيءَ پايو پانڌُ
تَہ ٽُنهِنجو ٿِي وِڙانڌُ، ڪَتِو وِتو نَہ ٽِئِي.

۱۵

پيريين ۽ پانئِيين، پانئِڻُ پَڃِي ڇَڏِ
ڪِتو وِتو پورهيو هوڏ وِڄهنديَئِي هَڏِ
هِتِ ڏِيو مَنين ڏِڏِ، ڇِتِ ڏڪَن ڏهَسَئي وارِيُون.

۱٦

پيرَٽا جَن پانئِيو، ٽَن پَئِي ڪاپاتِين ڪاڻِ
ٽُنهنجِي ٽِرسَئي مَٽِي تاڻِ، هُتِ ڏڪَن ڏهَسَئي وارِيُون.

مُنا= چرخي جي پاسن وارا ٻہ منيا، هڪڙو هڪڙي پاسي ۽ ٻيو ٻئي پاسي، ٻہ مضبوط ٿلهيون ڪانيون جيڪي چرخي ڪي مٿي جهلي بيهن. منجي= چرخي جي منجي، هيٺيون ڪاٺ جو تختو جنهن ۾ مُنا لڳل. منا منجيءَ= منجيءَ جا منا، منجيءَ ۾ لڳل منا. اڪڙئا= ڍرا ٿئا لڏي نڪري پيا. ارٽ مالَ= چرخي جي مالھ، چرخي جي مٿين گولائي ۾ واٽيل سٽ. ڍُرڪي= ڍري ٿي، لڙڪي پئي. ڪاپي منجهان= ڪتڻ منجهان، ڪتڻ جي پورهيي مان. ۸. محڪُم وني= مضبوط جهلي. پوري= اي اٻوجھ. پال= ٿورا، مهربانيون. ڪَريندو= ڪندو. ۹. وَهيءَ= وهيءَ ۾، جوانيءَ ۾. پوري= اٻوجھ. پورو= فرو. پوري سيئن= ذري جيترو ٻہ. تيءَ سٽ جي معنيٰ= هاڻي عمر ۾ تون وڏي ٿي وئي آهين تنهنجي نظر گهٽجي وئي آهي، سو تند ڪي ڪيئن ڏسي سگهندينءَ! ۱۰. پيرم= چرخو. ڪوني ڪاتارين سين= جن ڪي ڪاتاريون (سنيون ڪتيندڙ) ڪري مڃيو ويو آهي، تن ڪاتارين سان گڏ توکي ٻہ سڏي ۽ مان ڏئي. ۱۱. سون ساريڪا= سون جهڙا. رَڏِ!= اي رَڏي ڪندڙ! صرافاڻي= صراف جي، پارکو خريدار جي. مٽائيين= تون سودو ڪرين (ڪتيل سٽ ڏيئي قيمت وٺين) ۱۲. پر ڏيڻ= پروسو رکڻ، زور لڪائڻ. پاگ پر ڏيڻ= پاگ تي پاڙڻ. پلن= پلجن، گمراهہ ٿين. پيرڻ واريون= چرخو ڦيرڻ واريون، گهڻي ڪتڻ واريون. ۱۳. جئن پيريين ۽ پانئيين= ائين جو ڪتين ٻہ ٿي ۽ پنهنجو پاڻ کي ٻہ ڪجھ سمجهين ٿي. ان سُرڪيءَ ساءُ= انهيءَ ڍُڪَ جو ذائقو (عزازيل چکي چکو آهي). ۱٤. وڏوٽو = رنجاڻو، ڪاوڙيو. وڙاند= ردي ۽ بيڪار. ڪِتو= ڪتيل سٽ. وِتو= ڦٽو ڪيل. ڪتو وتو نہ ٿئي= ڪتڻ اجايو نہ ٿئي، ڪيل پورهيو اجايو نہ وڃي. ۱۵. پانئڻ= هستي. ڪِتو= ڪَتيل، ڪاپو ڪيل. وِتو ڪري وڃهنديئي= ڦٽو ڪري ڇڏينديئي. ڏڏ= اياڻا، پورا. ڏيو= ڏيڍ سئو تندن جي تاڃي ۽ اُڃت وارو سٽ. مَنين= مٽائين، وڪڻين. ڏڪن= ڊڄ ۾ ڪنبن. ڏهسئي واريون= ڏهن- سَوَن تندن جي تاڃي ۽ اُڃت واري 'ڏهسئي' سٽ ڪتڻ ۽ مٽائڻ واريون. ۱٦. پيرٽا= پيرڻ مان، ڪتڻ (تي فخر ڪرڻ) مان. پانئيو= پاڻ کي ڪجھ ڪري سمجهيو. تن پئي ڪاپائتين ڪاڻ= تن ڪتڻ وارين کي سٽ جي خريدارن سان ڪاڻ پئي، سي پڇا ۽ عتاب هيٺ آيون. ٽرسئي= ٽن سَوَن تندن واري، ٽن سَوَن تندن جي ٻر يا اُڃت واري تاڃي. ڏهسئي= ڏهن سَوَن تندن جي ٻر يا اُڃت واري تاڃي.

۱۷

ڪَتُ ڪَنبَندِي آءُ، مَتان ياڳَ پَرُ ڏيين
تو جيڏيون تو سَرتِيون رُوندي رات وِهاءِ
اَرٽ اولاٽِئو ماءُ، سَمُورا ساٿَ ني.

۱۸

اَٽِئِي پَهَرَ اَرٽَ سين جي ڪَتَنِ ۽ ڪَنبَنِ
تَنِ جو صَرافَنِ، ڦورو ڦولِئو ڪِينَڪِين.

۱۹

چاٽتِ پائي چِتَ ۾ . سَنهُون ڪِتو جَنِ
تَنِ جو صَرافَنِ، ڏُکو داخِلُ نَہ ڪِئو.

۲۰

مَحَبَتِ پائي مَنَ ۾ رَنڍا روڙِيا جَنِ
تَنِ جو صَرافَنِ، اَٽُتورِئو اَگهائِيو.

۲۱

ٿُلهو سَنهو اَگهِيو، ڪِين جي ڪَتيائِينِ
مَرَڪِئو مَنيائِينِ، صَباحَ وِچ سَرتِين.

۲۲

سُٽُ اُني جو سَقِرو جي پَرِ ۾ پيچائِين
آوازُ اُو اَرٽَ جو ساهَ نَہ سَٽائِينِ
لِڪايو لَطِيفُ چَئي ڪَنبئو ڪَتائِينِ
جي ماٽِڪَ مَنائِينِ، توءِ مُلُ مَهانگو اُنِ جو.

۲۳

ٽُنبائِي تاڪِيدَ سِين جَنِ پچايو پاءُ
لَسِي تَندُ لَطِيفُ چَئي هَلِي تَنِ هَٽاءُ
مَلِمَلِ مَنجهان ماءُ، جي سِگهيون تَنِ سُونُ ڪِئو.

وائي

ڪا هِنيين سِين لاءِ، پوري ڪا هِنيين سِين لاءِ
پهيُون ٽُنهنجِيُون ڇهرڪِين جهوريُون، پيُون اُڏايون واءُ
اَرٽ پاسي اوجهرِين، توڪي سُمَهڻَ آيو ساءُ
سَنجهي سُمهِين، صُبح سُمهِين، وَهي سَپ وَهياءِ
جَڙَ جَنِي جي جان ۾ سي لوچَنِ لالَڻَ لاءِ.

داستان ٻيو

۱

تانسِينءَ پڳوئِي پيرِ، جانسِينءَ رَتو راسُ ٿئي
بُرِيءَ بيڪارِيءَ سِين، هارِي پاڻُ مَ هيرِ
ڪَتُ ڪَتندِي ڪيرِ، ٿئين رِسين نِجاڻِجِي.

۲

ٿَرڪُ ڏِنگِي، وَرَ گهٽا، ڪَتِيان ڪُڄاڙو
ڪاپي مَتان ڪيتَرو آٽِيان اُڏارو

۱۷. پاڳَ پَرُ ڏيين= پاڳ تي پاڙين، پنهنجي چڱي بخت کي زور سمجهين. اولاٽئو= ڦنو ڪيل، ڦٽائي ڇڏيل. ۱۸. ڦورو= سٽ جو ڦورو، گول ويڙهيل سٽ، ويڙهو. ڦولِئو= ڪوليو. ۱۹. چاٽت= پيائي، ڪوٽ. داخل نہ ڪيو= ليکي واري ڪتاب ۾ نہ لکيو. ۲۰. رنڍا= سٽ جون تندون يا سُٽ جا ڏورا جيڪي لسا ۽ صاف نہ هجن پر جن ۾ ڳنڍيون ڳوڙها هجن. روڙڻ= ڇڇڻيءَ سان زور ڏيئي، ڳنڍين ڳوڙهن کي سنواري، تند يا ڏوري کي صاف سٽو ڪرڻ. رنڍا روڙيا جن= جن ٿلهو ۽ ردي سٽ ڪتيو. اٽُتوريو= بنا تور، بنا تور تُڪ جي. ۲۱. ٿلهو سنهو اگهيو= ٿلهي تورڙي سنهي جو اگهہ ٿيو. ڪين جي ڪتيائين= جي هوند ڪجهہ ڪتيائين. مرڪئو منيائين= مرڪندي منايائين (سٽ ڏنائين ۽ قيمت ورتائين). ۲۲. سقرو= سنو ۽ صاف. پَر ۾= پنهنجيءَ پر ۾ (ٻين کي ڏيکارڻ لاءِ نہ). ماٽڪ منائين= سٽ جي مَٽا ۾ ماٽڪ وٺن، سٽ مٽائيندي ڪين ماٽڪ ملن. مل مهانگو ان جو= انهن جو سٽ ملهہ ۾ اجان بہ وڌيڪ مهانگو آهي. ۲۳. ٽُنبڻ= ڪپهہ کي وچائي سٽ ڪٽ ڪري مِٽي ۽ دَز ڪڍڻ. پچڻ= ڪپهہ کي پڻي، پَها پها ڪري، اڪيڙي صاف ڪرڻ. 'پچڻ= (اوزار) تي پها پها ڪري صاف ڪرائڻ.' لسي تند= جنهن ۾ ڳنڍيون ڳوڙها يا پڙا نہ هجن. مل مل= تند ڪڍڻ وقت ان کي ذري ذري ملڻ، وري وري ملي مهٽي لسو ڪرڻ. سون ڪئو= سون برابر نفعو ڳڏ ڪيو، ڄڻ سون ڪمايو. وائي. اي پوري، اي موڳي ڪا نصيحت هينئين سان هنداءِ. پهيون= ڪپهہ جون ڇڳون. اوجهرين= ننڊ جا جهوٽا کائين. وَهي= جواني. وهياءِ= گذري وياہ. جڙ= محبت جي جڙ، عشق جي ڪُندي. د-۲: ۱. پڳوئي پير= پڳل چرخو نئي ڦيراءِ. هاري= مُٺي. پاڻ مَ هير= پنهنجو لاڳاپو نہ رک. نجاڻجي= نہ ڄاڻجي. ۲. ڪاپي مٽان= ڪتيل سٽ عيوض.

جي وَرُ ڏِئي وارو، تہ سُونهان سَرتِين وِچَ ۾.

٣

اوبِيندي عَيبَنِ جِيُون لِينجُهون ڪِيمَ لِڪاءِ
ڏاجي ۾ ڏِينداءِ، ڪِتي مُقابِلِ ڪَپڙا.

٤

چَرکو ڏئي نہ چَسَ، پيرِيان پِيئڙَ نہ پري
مُونکي ماري مَس، ڪَتائِينديون ڪيتَرو.

٥

تاجي توريائُون، تہ عَيبَ نِڪتا اڳِيان
ڪوني ڪاپاتِينِ ڪي پَرِ ۾ پُڇِيائُون
اڱلڙي آئُون، مُون ڪان پڙا پَگا نہ ٿِئا.

٦

جَنِي ڪِتو ڪالهہ، سي پاٽان پِييُون مامَري
جَنِي ٽَرڪُ نہ مالهہ، سَرَهيُون سي صَرافُ سِين.

٧

چَرکو پَنهنجيءَ چِتَ ۾، پَئيءَ پيرِئو جَنِ
توٽي ڪِينَ ڪَتَنِ، تہ پہَ ڪانڌُ اُنِي جو ڪوڏِيو.

٨

ڪَتيمِ سَيِ جَمارَ، توءِ پانڊِي پُورِي نہ ٿِئي
جِئي مُون پَتارَ، جو ڪوني ڏِيندُمِ ڪَپڙا.

٩

ڪَتي مَتي آئِيُون ڪَري ٽَندُ تَيارُ
اُٽَلَ اوڏاهِين ٿِئي، جيڏانهہ پرينءَ پارُ
ڪاپائِتيءَ قرارُ، پورهيي مان پرائِيو.

١٠

نہ ڪَتي ڪَتائي، نہ ڪَڍي ڪورِيين ڪاڻَ
رَبَ سان جَنِ رِهاڻَ، تَنِ اُڊو ناهِ اُگهاڙ جو.

١١

سي اَڄُ نہ آتڻِ آئِيُون جَنِي ڪِتو ڪالهہ
اَرٽ اَڪلِي مالهہ، پُوري وِيئُون نِجُهرا.

١٢

نہ سي وَوڻَ وَوڻِ ۾، نہ سي ڪاتَاريُون
پَسِئو بازاريُون، هِنيَڙو مُون لُوڻَ ٿِئي.

١٣

ويئون ڪَنهِ وِگهہ تَري، پيرا پَڇي ماءِ
آتڻ مَتي اَسِري آيَسِ جَنِي لاءِ
تِئان هِتِ نہ ڪاءِ، آتڻ ڪِتُمِ جَنِ سِين.

١٤

اولاٽِئانِ اَرٽ، وِيُون ڪيڏَنہ ڪَتڻ واريُون
لُڙجَنِ لاڪيٽِينِ جِيُون پَهيُون مَتي پَٽَ
اوبَڙُ ۽ اَگهٽ، چَڏي پينِيُون چَپرِينِ.

---

٣. اوبيندي= تند ڪتيندي. لينجيون= پڙيون، تند ۾ سنهڙيون ڳنڍيون. ڏاجي ۾= ڏاج ۾. ڪتي مقابل= تنهنجي ڪتيل سٽ برابر. ٤. چس= راحت، مزو. پيريان= ڦيرايان. نہ پري= نہ ڦري. ٥. نِڪتا= (عام اُچار) نِڪتا. پر ۾ پڇيائون= مخفي طور پڇيائون. اڱلڙي= ميري، عيبن واري. پڙا= تندن ۾ ڪپهہ جون ڳنڍيون ۽ ڳوڙها. ٦. پييون مامري= جهيڙي جهنجهٽ ۾ پيون، جنجال ۾ پيون. سرهيون= سُرخرو، آبائتيون. ٧. پَئيءَ= ڏجندي. پيرئو= ڦيرئو. ڪوڏيو= چاهيندڙ. ٨. پاندي= (لفظي معنيٰ) تاجيءَ جو پاند، آخر حصو. (اصطلاحي معنيٰ)= پڇاڙي پوري نہ ٿئي. ٩. ڪَتي مَتي= پوڙو ڪتي ناهي جوڙي. اُٽل= ڪش، واڌ. جيڏانهن پرينءَ پار= جيڏانهن پرينءَ جو پاسو. قرار= اطمينان، آرام. ١٠. ڪوريين ڪاڻ= ڪورين جي ڪاڻ، ڪورين جو غرض (ئي ڪانہ ڪڍي). اڊو= ڊپ. ١١. اَڪلي= اَڪڙي. نِجُهرا= (پنهنجا) جهوپڙا، (پنهجي آتڻ وارا) جهوپڙا. ١٢. نہ سي ووڻ ووڻن ۾= (هن وقت) ووڻن (جي پوک) ۾، (اڳيان ڦٽين وارا پلا) ووڻ ڪين آهن. ڪاتاريون= هوشيار ۽ قابل ڪتڻ واريون. پسئو بازاريون= (خالي يا ٿوري ڪپهہ ۽ ٿوري ڪپڙي واريون) بازاريون ڏسيو. لوڻ ٿئي= ڳري، وِگهري. ١٣. وِگهہ تري= وگهہ ۾، مصيبت ۾، موت مارينڊڙ بيماريءَ ۾. پيرا پڇي= اڄڻ جا ڦيرا ڦٽا ڪري. اڄڻ ختم ڪري. ماءِ= ماڳ. ڪِتُمِ (اصل ائين، اڳين ٻولي) ڪتيم. ١٤. اولاٽئان ارٽ= انهن جا چرخا بند ٿيا. لُڙجن= مٽيءَ ۾ لٽجن. پهيون= ڪپهہ جون ڇڳون. اوبڙ= سٽ ڪي اوبري تي ويڙهڻ. اگهٽ= سوڙهہ، اگهم.

١٥

جي هُوءِ تاڙين تَندُ ڪي، تہ تون هَڏِ مَ تاڻِ
اَڳي اِنَ اُهَجاڻِ، سالِمُ تَندُ سَڄِي رَهي.

١٦

ڪي اوبِينِ عَرَبَ ۾، ڪي ڪابُلَ مَنجهِہ ڪَتَنِ
سُٽُ اُنِي جو سَڦِرو مَنِّئو ماڻِڪَنِ
قادِرَ! ڪِينَ ڪَڍَنِ، تيلي ٿُلهي وارِيُون.

١٧

ڪي اوبِينِ عَرَبَ ۾، ڪي ڪابُلَ ٽِيُون ڪَتَنِ
سُٽُ ٽَنِي جو سَڦِرو مِيرُ جَنِي جي مَنِ
توڙي ڪِينَ ڪَتَنِ، تہ پِہ ڪانڌُ اُنِي جو ڪوڏِيو.

١٨

نَفِيءَ جي نانہِ سِين پَهِي پِڃِياٺُون
پُڙا جي پائِڻَ جا پِيرِي پَڳاٺُون
هُو جو وَڻُ هُئَڻَ جو وَڍِي وِڍاٺُون
اَسِين ۽ آٺُون، آٽِڻ ناهي اُنِ جي.

وائي

آءٌ جا وِينڌِڙِي پارِ پِرِينِ جِي،

مُونکي آيَلِ جَهلَ مَ پاءِ

جَهلُون پَلُون پائِيِين، پاٽان مَتَ نہ آڇِيِين ماءُ
وِئو باروچو نِڪرِي مُونکي سُور چِڪائي ساءُ
مُنهَنجا ڪَم ڪَرِيمَ تي، ريبي تان نہ رَهاءِ.

◈

١٥. تاڙين تند ڪي= محبت جي تند کي (توڙڻ لاءِ) ڇڪن. تہ بہ تون هڏ م تاڻ= تون هرگز نہ ڇڪ. ان اهجاڻ= اهڙي طريقي سان. سالم تند سڄي رهي= محبت جي سالم تند سڄي رهي (۽ ڪڏهن ڪانہ ٽٽي). ١٦. ڪي اوبين عرب ۾ ڪي ڪابل منجهہ ڪتن= ڌڻيءَ جي مخلوق جتي ڪٿي ڪم ۾ لڳل آهي. (وڏي مقصد واري معنيٰ تہ، ڪي ولي ۽ ولارا عرب ۾ آهن تہ ڪي ڪابل ۾ ڌڻي جي بندگيءَ ۾ مشغول آهن. مَنّئو ماڻڪن= ماڻڪن تي مٽيو، ان سٽ جي عيوض ڪين ماڻڪ مليا (نهايت مهانگو وڪاڻو، وڏي قيمت تي وڪاڻو). قادر= اي قادر! اي ڌڻي! ٿلهي وارِيُون= ٿلهي سٽ واريون، جن ٿلهو سٽ ڪتيو. ١٧. مير= محمد صلعم. مير جني جي من= جن جي من ۾ حضرت محمد صلعم جي محبت ۽ هدايت آهي. ١٨. نفي= 'اثبات' جو ضد. 'نفي' جي 'ناه'= 'نفي' ۾ جيڪا 'ناه' آهي (ناه= هئڻ، نيستي، پاڻ کي نہ ڪري پائڻ). پهي= ڪپهہ جي پوٽي. پڃيائون= ڦُوندا ڦوندا ڪيائون. پڙا= تند واريون ڳوڙهيون. پڙا پڃڻ= سٽ جي تند ۾ جيڪي سنهڙيون ڳوڙهيون هجن سي سُوٽي پڃي ڪڍي، تند کي لسو ڪرڻ. هئڻ= هستي. وائي. آيل= اي امان. پاٽان= ويتر، پاڻ وٽان ٻي وڌيڪ ڪا. مت نہ آڇيين= صلاح نہ ڏئين. سور چڪائي ساءُ= سور جو ساءُ (ذائقو) چکائي. ريبي= ڌتاري.

سُر بلاول

هن سُر ۾ سنڌ جي سماج واري آڳاٽي دور ۾، پيشہ ور منگتن مگڻهارن جو، وڏيءَ ويل اسُر جو اُٿي، سردارن جي در تي بيهي، ڏان ونڻ لاءِ سندن ساراهون ڪرڻ وارو ماحول سمايل آهي. اعليٰ معنوي معيار جي لحاظ سان، اهو ماحول سخا سورهيائي جي ڪردارن کي روشن ڪري ٿو.

داستان پهريون

١

اللهَ! جُنگَ جِيَن، اَجهي جَنِي گهارِيَان
شالَ مَ سُکي وِيَرِي جِئان پَهي پِين
مَرکڻُ اُکَڙِين، جَن ڏِني مُون ڏِئي.

٢

پاندَبَ سِين نہ پاڙِيان سَئين ۾ئا سَردارَ
آهي مِثلَ مِينَهَ جي سَخي تُنهِنجي سارَ
حاتِمِ هَڙدَ هَزارَ، جُهڙَ تُنهِنجي جهَپِئا.

٣

جي تُون آسائُو آئِيو، تہ وَنءُ جَکري لائي
مَتان وَڙُ وِجائِيين ڪِنه ۾ئي دَرِ وَاجهائي
سَمي سَامَائي، چِنتا لَتِي چارَڻين.

٤

جي تُون آسائُو آئِيو تہ وَانءُ پاندَبِ پاسِ
گهوڙا هيوَرَ هَتيَا، وَنِي آءٌ وَٽاسِ
پَرِيندِهين پيياسِ، سُتِي سَخَاوَتَ جِي.

٥

وِسَهُ اِنهِين وِيڻَ کي جِئَن دَعوَتَ ڪِي داتا
مَضمَضه واتا، وِجهُ تہ ڏيئِي وَاتَ ۾.

٦

پيرَ پَرِيندَهِين نُرِئا، اِيندهين لَٽِي اَڄ
وِيرِي مَنجهہِ سُڄَ، ڪَرَ لَڏِي رِڻ- اوڪارئين.

٧

اَڪِين سوئِي اوڙِڪِئو جو ڪَنين سُئوم ڪَرَنُ
ماءُ مُنهنجو مَنُ، چامُ پَسندِهِين پَٽئِو.

٨

جي اُڏمِئو اَڄُ تہ وَسندو سونَ- ڦُڙيين
يانَ تِهين ڏي يَڄُ، جالَ ڍِئِيندُئي جَڳرو.

د-١-١: وِيرِي= نندڙي ترائي، پاڻي جو ڍبو. پهي= واٿهڙو، ايندا ويندا. مَرکڻ اکڙين= جن جُنگن ڏني منهنجي اکين جو مرکڻُ ٿئي، منهنجيون اکيون مرکن. ٢. پاندَبَ= وڏي سردار. پاڙيان= برابر ڪريان، ڀيٽيان. مثل مينهن جي= مينهن وانگر (جيڪو سيني تي وسي، ۽ سيني کي سکيو ڪري). حاتم= سخي. هَڙدَ هزار= هزده هزار، ارڙهن هزار. جهڙ تنهنجي جهپئا= تنهنجي جهڙ ڍڪي ڇڏيا، جن تي تنهنجي سخا ۽ ڪرم جا ڪکر ڇانئجي ويا. ٣. آسائو= آس اميد وارو تہ ڏات ملي. وڙ وڃائين= اي چارڻ منگتا! متان تون پنهنجو لڇڻ وڃائين جو سخي کان سواءِ ڪنهن ٻئي جي در تي وڃين، متان تون ان سخي جي وڙائتي سخا هٿان وڃائين. سمي سامائي= جکري (جيڪو نسل جي لحاظ سان سمو هو) جي سامائجڻ سان، وڏي تيڻ ۽ سخي تيڻ نسان. ٤. پاندپ= وڏي ڏاتار وٽ. هَيور= هاٿي. هتيا= هٿيڪا پڪا پورا. پريندهين= منڊ ڪان ئي، ڇائي ڄمر ڪان. سُتي= ٻارڙي کي صحت خاطر جيڪا دوا سِپيءَ ۾ وِجهي پيارجي سپي صحت جي، ڏک صحت جو. ٥. وِسهہ= اعتبار ڪر، پڪ ڄاڻ. ويڻ= ڳالهاءُ، اهو گفتگو تہ (داتا دعوت ڪئي آهي). داتا= ڏاتار، سخي. مضمضه= گرڙي (جيڪا وات ۾ آهي). دعوت ۾ طعام ڪائي، تون گرڙي پيو ڪرين؛ الا هيٺ اڇل تہ سخي تنهنجو وات ڀري موتين ماڻڪن ۽ سون سان. ٦. ويري= پاڻيءَ جي ڀريل نندڙي ترائي. رڻ اوڪارئين= رڻ اُڪرندڙن، رڻ کي پار ڪندڙن. ٧. اوڙڪئو= ڏٺو. ڪرن= سخي جام ڪرن (جنهن کي جهڙو ٻئم تهڙو ڏنم). پَٽئو= پٽ ۾ اڇي ويو، يقين وارو ٿيو تہ بيشڪ هيءُ سخي آهي. ٨. جي اڏمئو اڄ= جيڪڏهن هيءُ ڪرم جو ڪکر اڄ گوڙ ڪري مٿي چڙهيو آهي. وسندو سون ڦڙيين= سون جون ڦُڙيون وسائيندو (جيڪڏهن اڄ سخي جکرو خوش ٿي ڏات ڏيڻ لاءِ ٻاهر آيو تہ سون جي ورکا ڪندو). يانَ= اي يان، اي منگتا. جال (سيني کي)= عام جام ڍئيندو= ڍئو ڪرائيندو، ڍئي ڇڏيندو.

٩

اُدَمئِو اوڙاهُ، لَکين وَهَنِ واهڙا
سَمي سَرو چکائِيو، پئي شاهُ گداءُ
راهُوءَ جي رهاڻَ ۾ نکو ڏَرپُ نہ ڏاءُ
هوتِياڻِي هَٿاءُ، وِڙَ پِہ وَجَنِ واسِيا.

١٠

رَاهُو تُنهنجي ريتِ، پَرگنديِن ئِي پَڏري
گهَٽا گهوڙي چاڙهَئا تو مُسافِرَ مَسِيتَ
پُڇين کا نہ وِڏِيتِ، جي آيا سي اگهِيا.

١١

سَرُ نِهارِجِ سَيَرو، تَڙِ تَڙِ کِيمَ تَرسُ
ڏِيندُئِي لَکَ لَطِيفُ چئي، راجَ راهُوءَ جي رَسُ
وِلَها جِنہ وَنهيان کِئا پاڳَ تِنهين جي پَسُ
کوڙيين لاهي کَسُ، جي ڳالهائي ڳاٽَ کَٽِي.

١٢

سَنيها سَرِيرَ ۾ راهُوءَ جا رَهِيامِ
ٻئا دَرَ وِسِريَامِ، ڏِني جادَمَ جَکَري.

١٣

سَمُو سَخاوَتَ جي وِنئو پُڇي پَر
کونئو کَنگالَنِ کي ڏِئي دِلاسا دَرِ
مَٿي وِلهن وَرِ، ڏيهاڙِي ڏاتارَ جِي.

١٤

سَمُو سَوائِي، ٻهُون ٻئِنئان آڳرو
ڏانهَ جِيءَ دَربارَ ۾، وَرَتي اِيءَ وائِي:
ڳُهَڙَ ڳالهائِي، مُهُڙَ سَيَ مَلهائِيا.

١٥

سَما تو سِرِ ڇَٽُ، نا تہ پاڳارا پُرسَ ٻِئا
ڳُهَڙَ تُنهنجي ڳِجَڙِي اڇي جالَ جَڳَٽُ
جِنہِ جيهوئِي پَٽُ، تِنہِ تيهائِي ٻِکيا.

١٦

جان تُون ساقِي آهيين تان وَٽِيءَ وِڄُ مَ وِجهہُ
جُودُ تُنهنجو جَڳرا آهي ثانِي سِجُ
نِيہَ پِيالو نِجُ، خالِصُ ڏي کُهَينِ کي.

٩. اڌمئو اوڙاهہ= سمنڊ جو اوڙاهہ پاڻي اُڌمي مٿي چڙهئو. ('اوڙاهي' سمنڊ جو اهو وڏو خوفناک چاڙهہ آهي جيکو اپري ڪنارا ٻوڙي). سخي ائين سخاوت ڪئي جو ڄڻ اوڙاهہ اڌمي پيو. لکين وَهن واهڙا= جڏهن اوڙاهہ ٿو اڌمي تڏهن ان جي اٿل مان هيون ڪيئي وهنديون وهن ٿيون، سخي جي سخا جي جيڏانهن ڪيڏانهن پلٽ آهي. سمي= راهُو. سرو چڪائيو= شراب چڪائيو. پئي شاهہ گداءُ= هرڪو پيو پئي، ننڍو وڏو پيو پئي. راهوءَ جي رهاڻ= راهوءَ جي ڪچهري. هوتياڻي= راهو هوتياڻي، راهو پڻ هوتيءَ جو (هن بيت مان معلوم ٿيو تہ هوتيءَ جو پٽ راهو سخي هو). وِڙ= دشمن. وجن واسيا= واسيا وجن، ڏاتِ وٺيو خوش ٿيا وجن. ١٠. راهُو= اي راهو. تنهنجي ريت= تنهنجي سخا واري ريت. پرگندين= پراهين ڪندين، پَرڏيهن ۾. مسيت= مسجد. (مسجد ۾ ٽڪندڙ غريب مسافرن مان بہ تو گهٽن کي گهوڙن تي چاڙهيو). وڏيت= ذات پات جي خبرچار، تفصيلي خبر. ١١. سَرُ= وڏو شاهي تلاءُ. سيرو= پريل، وڏي پاڻيءَ وارو. تڙ تڙ کيم ترس= هِتي هُتي هر تڙ تي نہ بيهہ ۽ نہ واجهاءِ. ولها= ڏکيا بکيا. ونهيان= سکيا ساوا. پاڳ= پڳ، سرداري. کَس= کَٽُ (مَسکيني ۽ تنگي وارين ڳٽين جي)، دل جي کٽ (جنہ کي لاهي اندر اجاري اڇو ڪري). ڳاٽ کٽي= مٿي نهاري، ڪرم جي نظر ڪري. ١٢. سنيها= يادگيريون سخي راهوءَ جون. ڏني جادم جکري= (منگتو چارڻ ٿو چوي تہ) جادم جکري جي سخاوت ڏسي مون کي ٻئا در وسري ويا (جن درن تي بيهي وجي سردارن جون ساراهون ڪندو هوس). ١٤. سَمو= جکرو. سوائي= بختاور، سوايو. ورتي ايءَ وائي= اهائي ڳالهہ پئي هلي. ڳُهَڙ ڳالهائي= ڳُهَڙ جي ڳالهاءُ ئي، سندس هک سهڻي گفتي ئي: سندس انهيءَ گفتي تي تہ سوالين کي ڏيو. (ڳُهڙ جو لقب جکري سمي تي؛ اهو نالو ڪانئس اڳئين سردار جو پڻ هو. مُهڙ بہ ڪڇ ۾ حڪمران هو. مُهڙ جي نالي سان ٻيا بہ سخي سردار ٿيا، جن کي ڳُهڙ جي هک ڳالهاءُ ئي ملهايو). ڳُهڙ= اي ڳُهڙ، اي وڏي ڪانڌ وارا، اي وڏي دَمَ ڊِماغُ وارا. ڳِجڙي= گنجڙي، ديري. جڳٽ= جُڳ (ميڙ ماڻهن جو). جيهوئي= جهڙوئي. پٽ= پيالو، ڪشتو. ٿانءُ (خيرات وٺڻ جو). تيهائي= تهڙي ئي. ٻکيا= خيرات. ١٦. وڄ وجهڻ= وارو پيڄڻ (هک پيرو ڏيڻ ٻيو پيرو نہ ڏيڻ) رَهائي ڇڏڻ. جُود= سَخا. ثاني سج= سج جو ثاني، سج برابر (جيڪو جتي ڪٿي روشني ڏي). نيہ پيالو= نيہ جو پيالو، عشق جي وٽي. کُهيا= ڏتڙيل، ڪنگال.

١٧

هَٿان جادَمَ جَگَري وَٽِي پوءِ مَ وِڃُ
اَچو آيا نِڄُ، سَمي وائِي واتَ ۾.

١٨

هَٿان جادَمَ جَگَري وَٽِيءَ وِڃُ مَ پوءِ
پِي پِي سو پُرِ ٿِئي جو حاتِمَ پاسي هوءِ
کَيفَ ڏاران کوءِ، جِئي کو مَ جهانَ ۾.

١٩

ڏُکو دارُونءَ هيڪَڙو جي وِڪامي پَدَمِ
سَمُو دَمِ قَدَمِ، تو جالَ پِياري جَگَرو.

٢٠

ڏُکو دارُونءَ هيڪَڙو جي وِڪامي نِيلَ
سَمُو جامُ سَبِيلَ، تو جالَ پِياري جَگَرو.

٢١

ڏِنِي جادَمَ جَگَري چِتِ ٻِئا چِڙهن کِينَ
سَمُو ٿَنِ سارُوَن لَهِي جي مُنا ۽ مِسڪِين
اِنهِين مَلَ مُبِينَ، لَڌِي سارَ سَپِنِ جِي.

٢٢

ڏِنِي جادَمَ جَگَري چِتِ نہ ٻِئا چِڙهَن
تہ کُهُ کُوہَ کَڇَن، جُهُ سَرُ لَيِي سَيَرو.

٢٣

پَسَندهِين پُرِ ٿِئا جَگَرو ۽ جاڃِڪُ
تِئان ڏِنِي مَگَٽِي طَهُورا جي تِڪَ
سَمي پِڳِيَسِ سِڪَ، واصِلُ ٿِئو وِصَالَ سِين.

وائي

جان ڏِناڻُون پيرَ، جان ڏِناڻُون پيرَ
مَٿي اَگَڻَ آئيا، سُونهَڻَ لَڳا سِيرَ
جِئائين نَبِي نِڳِئو پَرِي مُبَارَڪَ پيرَ
لَٿا ڏُک سُکَ ٿِيا، ٿِي واڌائِيءَ ويرَ
پَڳا کوٽ کُفارَ جا اَچِي علي شيرَ.

داستان پيو

١

جَگَرو جوڙي، پاڻَ ڏِٺِي پَيدا ڪِئو
کِهَر جِئَن کَرُ کَٽِئو، مَلَ مُجُون موڙي

١٧. جادَمَ جکري= جادم جي پيڙهيءَ واري جکري. وٽيءَ پوءِ مَ وڃ= وٽيءَ ۾.وڃ نہ پوي، ويئلن مان هرهڪ کي هر واري وٽي ملي، وارو نہ پڄي. "اچو آيا نِڄ"= 'اچو اچو، ڀلي آيا' (اها وائي ڀسندس وات ۾ آهي). ١٨. حاتم پاسي هوءِ= جکري جي رهاڻ ۾ ويئل هجي. کيف= خمار، مخموري. ١٩. ڏُکو= تولو، تورڙو مقدار. وکامي پدم= پدم ۾ وکامي، پدم جي ملهه ۾ وکامي. پدم= ڳڻپ جي ڏهاکن مان چوڏهون ڏهاکو (ايڪا، ڏهاڪا، سو، هزار، ڏهه هزار، لک، ڏهه لک، ڪروڙ، ڏهه ڪروڙ، ارب، ڏهه ارب، کرب، ڏهه کرب، سنک، ڏهه سنک، پدم). سمو= سخي سمو سردار جکرو. دم قدم= هر دم، هر گهڙي، هر گهمري. جال پياري= جام پياري، گهڻو پياري، آل جال پياري، عام خاص کي پياري، سيني کي پياري. ٢٠. جي وکامي نيل= جيڪڏهن ڪٽي نيل جي ملهه ۾ وکامي. نيل= ڳاڻيٽي جي ڏهاکن ۾ سورهون ڏهاکو: پدم، ڏهه پدم، پوءِ نيل، ڏهه نيل. سمو جام= سخي جکرو. سبيل= پيڻ جي خيرات، وهندڙ واٽ تي پري رکيل پاڻي مثل جيڪو ايندو ويندو پيو پئي. ٢١. چتُ ٻئا چڙهن کين= ٻئا سخي چت تي کين چڙهن، ياد ئي کين اچن. سارون= سنڀارون. منا= منل، ڏکارا، تکليف ۾ آيل. مل= باهمت، پهلوان. مبين= ظاهر ۽ پڌر، مشهور. ٢٢. سٽ جي معنيٰ= تہ کوهُن کي چا کبو جي هڪ وڏو شاهي سدائين پريل تلاءُ ملي وجي. ٢٣. پُر ٿئا= مخمور ٿئا. طهورا جي تک= طهورا جي ڍُيت، طهورا کي وڏو ڍُک کري پيتو. پڳيس سڪ= سندس سڪ لاهي ڇڏي، پيڻ جي سڌ لاهي ڇڏي. واصل ٿئو وصال سين= وصال ۾ واصل ٿئو، جان ۽ روح ۾ جکري سان گڏجي هڪ ٿي ويو. وائي. جان ڏنائون پير= جڏهن سڄڻن منهنجي اگڻ تي قدم رکيا. سير= گس، واٽون. سونهڻ لڳا= سهڻا نظر اچڻ لڳا. نڳئو= پيدا ٿيو، اُٿيو. ٿي واڌائيءَ وير= مبارڪ جي مهل آئي. د-٢-١. جکرو= سخي جکرو. کِهَر جِئن= کيهر شينهن وانگر. کر کٽئو= ڳاٽ کنيو. مل= پهلوان. مجون موڙي= مجون ٿاهي پاسن کان موڙي متي کري. جڏهن گهوٽ تو گهوڙي تي سوار ٿي هلي تہ پويان ساٿس پيار کندڙ پوئلڳ بہ ڏگهيون قطارون کري ٽا نکرن، ايتري قدر جو واٽون ٿهي ٿيون وجن.

گهوٽُ چَڙهِئو گهوڙي، پيچِينِ لايا پيچَرا.

۲

ڏَمَرِئو تہ ڏي، پَرَچِئو تہ پاٽَ پَري
جُنگَ جَگَري کي، ٻَئي چَگيُون چِتَ ۾.

۳

وِيئو ڏِئي ڏاتارُ، ٻَڌيو ماڻِڪَ مُوڙِيُون
ڪَمُ نہ ڄاڻي ڪِين ٻِئو وِڄا جو واپارُ
لَٿو ڏُرٽُ ڏُڪارُ، جُنگَ ساماٽي جَگَري.

٤

جَگَرا ٿُون جِيين، ٿُنهنجو ڳَنين مَندو مَ سُٽِيان
اڪيين ۽ هِنيين، ٻِنهِي تارِي ٿُنهِنجي.

۵

جَگَرا جِيين شالَ، ٿُنهنجو ڳَنين مَندو مَ سُٽِيان
ڄِئَن تو اَڄِي ڪالَهہ، آزارِئا آجا ڪِئا.

٦

جهُڙَ ٿُنهنجي جهَپِئا هَزارين حاتِمَ
ڪوجهَنَ سَندا ڪَمَ، ڪامِلَ ري ڪيرُ ڪَري.

۷

جَنِ جُهَارِيو جَگَرو، وِيلَهہ ٿَنِ وَجي
سَمُو ٿَنِ سَجي، جي اَڻ- ٿُوٽِيا عالَمَ ۾.

۸

پيرِيُون پيري پَيجَ، هي جي مَنجهان پورِيُون
ٻِئي دَر ڪِنهِ مَ وَڃُ، ري هاشِمي هيڪَڙي.

۹

جَگَرو جَسَ گرو، ٻِئا سَڀِ اَنِيرا
جِيائِين جُڙِئو جَگَرو، تِئائِين نہ ٻِئا
مِنِي تِنهِ ماڳا، اَصُلِ هُئِي ايتَرِي.

۱۰

جَگَري جِهو جُوانُ، ڏِسان ڪونہ ڏِسِينِ ۾
مُهُڙُ مِڙني مُرسَلِين، سَرسُ سَندُسِ شانُ
اِيءُ آڳي جو اِحسانُ، جِنهِ هادِي ميڙِيُم هِهَڙو.

۱۱

جِئائِين جُڙِئو جَگَرو، تِنهِ مِنِيءَ ڪونهي مُلُ
اِهَڙو گوهَرُ گُلُ، پاڻَ ڏَٽِي پيدا ڪِئو.

۱۲

جَگَرو جَسَ گرو، ٻِئا مِڙِيئي خانَ
مِنِي اِنَ مَڪان، اَصُلِ هُئِي ايتَرِي.

---

۲. ڏمرئو تہ ڏي= جي ڪاوڙيو، تہ بہ ڏي. پاٽ= ڳائيندڙ منگتو، جو ڳائي ۽ صدا هڻي. پرچئو، پرتو= راضي ٿيو. پاٽ پري= پاٽ کي پري ٿو ڇڏي. جُنگ= وڏي شان ۽ ڏان واري، وڏي سخي. ۳. ڏاتار= ڏيندڙ، سخي. ٻڌيو ماڻڪ موڙيون= ماڻڪن جون موڙيون ٻڌيو، ماڻڪ ڳنڍين ۾ ٻڌيو. وڄا (وديا= ڄاڻ، علم)= حڪمت عملي، وڏو ڳُن ۽ فهم، ڪرامت سخاوت. ڏرت= ڏک، ڏڪار. ٤. جيين= (توکي دعا آهي تہ) شال جيين! مندو= مندائي وارو گفتو، گلا. ڳنين مَ سٽيان= پنهنجن ڪنن سان نہ ٻڌان. تاري= آسرو، تات. ۵. آزارئا آجا ڪيا= جيڪي آزار ۾ هئا، تن کي آزار کان آجو ڪيو، جيڪي قيد بند جي سختي ۾ هئا، تن کي آزاد ڪيو. ٦. جهڙ تنهنجي= تنهنجي ڪرم جي ڪڪرن، تنهنجي سخا جي جهڙ. جهپئا= سُسائي ڇڏيا، گهٽائي ڇڏيا. هزارين حاتم= هزارين حاتم جهڙا سخي. ڪوجهن سندا= اگهن سندا، عيبدارن سندا. ڪرير= جو سدائين سخي هجي. ۷. جُهارڻ= ساراهڻ. ويلهہ= ويلي واري بک، تنگي، اڻهوند. تن سَجي= تن کي سجي، تن ڏي سجي، تن ڏي توجهہ ڪري، تن ڏي ڌيان ڏئي. اڻ- توٽيا= ٽُون يا ٽوڻ کان سواءِ، جن وٽ ويلي جي ٽوڻ ڪانهي. عالم ۾= جڳ ۾.
۸. پيريون (واحد. پير)= وَڏا نغارا. پيري= واري، ڦيرائي (اڳ منگتا صبوح جو سردارن جي درن تي پيريون وڄائيندا هئا ۽ ڪين ڏان ملندا هئا). هاشمي= حضرت محمد مصطفيٰ صلي الله عليہ وسلم. ۹. انيراءِ= هڪ سردار جيڪو پيٽ ۾ ايڏو وڏو ڪونہ هو. ٻيا سڀ انيراءِ= ٻيا سڀ رواجي سردار. جيائين= جتائين، جنهن ماڳ ڪان. جڙئو= پيدا ٿيو. تئائين= تنهن ماڳ ڪان. تئائين نہ ٻئا= ٻئا سردار ان ماڳ مان نہ جڙئا. ۱۰. جهو= جيهو، جهڙو. مُهڙ= مندي، اڳواڻ. آڳي جو= الله جو. ميڙير= ملايم. ۱۱. جِئائين= جتان، جنهن جاءِ تان. جڙئو= جڙيو، بنيو. تنهن منّيءَ ڪونهي مل= تنهن منّيءَ جو ملهہ ئي ڪونهي. اها ايڏي قيمتي هئي جنهن جو ملهہ ڪري ئي نٿو سگهجي. گوهر گل= املهہ ماڻڪ ۽ سهڻو گل. ۱۲. جَس ڪرو= جَس ۾ ڪرو، صحيح سچي ساراهہ وارو. منّي= اها منّي جنهن مان جگري کي ڏٽي جوڙيو. ان مڪان= ان جاءِ تي جتان منّي ڪنئي وئي. اصل هئي ايتري= ماڳهين هئي ايتري.

١٣

جَکَرو جَسَ کَرو، ٻِئا مِڙيئِي چامَ
مِنِي اِنَ مَقامِ، اَصُلِ هُئِي ايتَرِي.

١٤

جَکَرو جَسَ کَرو، ٻِئا مِڙيئِي مِيرَ
مِنِي اِنَ خَمِيرِ، اَصُلِ هُئِي ايتَرِي.

١٥

جَکَرو جَسَ کَرو، ٻِئا مِڙيئِي مَلَ
سَمي جي سُهاڳَ جي کُنهَ نہ پِيئِي کَلَ
مِنِي اَنَ مُرسَلَ، اَصُلِ هُئِي ايتَرِي.

وائي-١

آسَرو آهي، يا الله! مُونکي هوتَ حَبِيبَ جو
مُونکي دوستَ حَبِيبَ جو
جان جان اوڏا کَرَها پَهچان تان کاهي
موٽ مُنهنجا سُپِرِين، واڳُون وَرائي
شَفاعَتَ شَفِيع جِي تِنهِ ۾ قِيرُ هَڏهن ناهي
مِيرُ مُحَمَّدُ کارِڻي اَڙٿا ڇَڏائي
اهي کَمَ کَرِيم جا جِڻَ لڳا لنگهائي
لُطفَ ساڻُ لَطِيفُ چَئي، مُوڙها مِلائي.

وائي-٢

پَسِيئو سو پَسبو
نُورُ نَبِيءَ جو، نُورُ شَفِيع جو
ظاهِرُ ٿِئو زَمِين تي ڏيهَن جو ڏِئو
خاوَندَ خاصَ خَلقِيو هِهَڙو کونہ ٻِئو
ڏِرندو ڇَتُرُ رَسُولَ تي ڏُوران ٿِي ڏِسبو
بابو بِيبِيءَ فاطِمَہَ مِيڙي ۾ مَلهندو.

داستان ٽريو

١

ٿُون اوڏِرُ، ٿُون اوڏِکو، ٿُون اجهو، ٿُون آگُ
هِتِ پُڻِ ٿُنهنجو تَکيو، مَهند بہ ٿُنهنجو ماڳُ
سي لوڙِيُون ڏِينِ نہ لاڳُ، جي اجهي آيُون اَبڙِي.

٢

سَمُو ٿَنِ سَڌَ کَري جَنِ تي وڏو ويڙُ
اَٿيءَ تہ آجِي ٿيان، پاءِ پاڳوڙي پيرُ
تو رءِ ٻِئو کيرُ، سَرٽِينِ جا سُونا سَهي.

٣

سَرٽِينِ جا سُونا سَهي، وَسِيلو وَلهَنِ
لُڏي کِين لَطِيفُ چَئي اڳِئان لالُ لکَنِ
جِتِ کوڙيِين کِينَ کُهَنِ، اُتِ پابوهي پَترو.

---

١٣. چامَ= نالي جا چام، نالي جا سردار. ان مقام= ان جاءِ تي. ١٤. مير= نالي جا مير، نالي جا سردار. ان خمير= خمير واري انهي رس ۽ طاقت واري. ١٥. مَل= نالي جا پهلوان. سمي جي= جکري جي (جيکو سمو هو). سهاڳَ جي= (اصطلاح طور) بخت جي. مُرسل= موڪليل، الله تعاليٰ جي طرفان موڪليل (شاهه صاحب، معنوي طور، سمي جي مثالي ڪردار جي حوالي سان، جناب رسول الله صلي الله عليہ وسلم (الله جي طرفان رسول يا موڪليل) جو شان ڳايو آهي.) وائي-١. جان جان= جيسين تائين. واڳون ورائي= رخ ڦيري پوئتي ڪري. اڙٿا= ڦاٿل، آزار ۾ ڦاٿل، گناهن جي سزا ۾ آيل. لڳا= منڍا، عيبدار، ناقص. مُوڙها= مُنڊل، پنڪيل. وائي-٢. پَسئو سو پسبو= ڏٺو ۽ اڃان وڌيڪ ڏسبو، روشن ٿيو ۽ اڃان وڌيڪ روشنائي نظر ايندي. ڏيهن جو ڏيو= اهو ڏِيو جنهن ڏيهه روشن ڪيا. ميڙي ۾ ملهندو= حشر واري ڏينهن سَرهو ۽ سرخرو هوندو. د-٣-١. اوڏِر= سمن جي شجري ۾ هڪ اڳاٽو نالو، سمن جي پيڙهي ۾ هڪ وڏو ڏاڏو. ٿُون اوڏِر= تون ئي وڏو ڏاڏو اوڏِر آهين. اوڏِکو= ڍُڪ وارو لباس. اجهو= اڏيل گهر، آرام وارو گهر. آڳ= باهه جنهن تي هٿ سيڪجن ۽ پڻ ڪاڏي کي پچائي. تکيو= رهايش واري جاءِ (جيڪا ڏکين لاءِ پناهه). مهند= اڳيان= اڳئين جهان ۾. تنهنجو ماڳ= تنهنجي جاءِ. لوڙيون= لڳل لوڙيون، هنيل مال، ڪاهي آندل مال. لاڳ= محصول، ڏنڊ. جي اجهي آيون ابڙي= جيڪي ابڙي جي ماڳ تي پهتيون. ٢. تن سڌ ڪري= تن کي سڏي پناهه ڏئي. اَٿي= (پناهه ۾ آيل مائي ٿي ابڙي کي چوي تہ) تون اَٿي دشمنن کي پَلِ تہ آءٌ آزاد ٿيان. پاءِ پاڳوڙي پير= رڪيب ۾ پير پاءِ، گهوڙي تي چڙهي سوار ٿيءُ (مقابلي لاءِ). سرٽين جا= سامن جا، جيڪي پناهه ۾ آيون تن جا. سونا سهي= ذما کڻي، بار سهي. ٣. وسيلو ولهن= ولهن جو وسيلو، ڏکين بکين جو سڏ سڻندڙ. لُڏي= هيڪي، ڊڄي، هٽي. اڳيان لال لکن= اهو گهوٽ (ابڙو) لکن حملي ڪندڙن جي آڏو. پابوهي= مُشڪي، سرهو ٿئي.

٤

سَرڻين جي سُک لَئي سانگِ کنئي سردار
جي ٿيون ابڙي آڌارِ، سي سُنگ نہ ڏينديون سومريون.

٥

جي آجهي آيُون اَبڙي، تِنهِ وَڏِي ڄامَ ڄمارَ
ٻاجهہ جَنهين جي ٻارَ، اَنئِي پَهَرَ اگوندَرا.

٦

آروڙجي اُٿيو ديمِينِ پييَسِ ڏکُ
لاتائين لَطِيفُ چئي عالَمَ تان اهکُ
تَنِ سَرڻينِ ٿِئو سُکُ، جي اَجهي آيُون اَبڙي.

٧

آروڙجي اُٿيو، ديمِينِ پييَسِ دانهَ
پاٻوهيو پيرُ ڪٽي سَمُو سَرڻينِ ڏانهَ
مَٿئان مَٿي ٻانهَ، اُيو آڇي سُلطانَ کي.

٨

جُهُ چَليُون پَسي نہ ڇَڪِئو تِنهِ واڪاٽِئو وِکَ
لُڏي کِينَ لَطِيفُ چئي لَگِنِ اڳيان لِکَ
پيرُ نہ موڙي پانهنجو ٽنگيءَ پَئي ٽِکَ
سَرڻِينِ ڏِئي نہ سِکَ، هَکَلَ سِين هالارَ ڌڻِي.

٩

پڙ ۾ اُيو پاڻِ، ساٿِيِنَ کي سَڏ کَري
ڀَلي جيءَ لاڏاڻِ، سَڀِ لَنگهِيندا لَکِيُون.

١٠

اَبڙو اگهامَن ۾، سَبَڙُ جِٺَن ٻيلي
سي پَٽَ کِنهِ نہ پُوڻِيا جي تو پَڙُ پيلي
سَمُو سانوَڻَ مِينهَ جِئَن رِجون تو ريلي
اَڇَنِ جي ويلي، تَنِ بورَ بَخشي بَتِ- ڌڻِي.

١١

اَبڙو اگهامَنَ ۾ پَرجهلو ٻاري
مَنهن مُنِي جَگرو طاماعُنِ تاري
سَمي سُوالِين کي ويلهَ وِساري
پُڄي سي پارِي، جي عاجزَ اُجُورَنِ ۾.

٤. سرڻين جي= سامن جي، پناھ وٺندڙن جي. سُک لئي= سلامتي لاءِ. سانگ= تلوار. ابڙي آڌار= ابڙيءَ جي آڌار، ابڙي جي آسري تي. سُنگ، سونگ= محصول، ڪنهن ڏاڍي جو مقرر ڪيل ڏنڊ. ٥. اجهي آيون= ابڙي جي اجهي آيون. تنهن وڏي ڄام ڄمار= تنهن ڄام جي شال وڏي ڄمار هجي. ٻاجهہ جنهين جي ٻار= جنهن جي ٻاجهہ سڀبان ٻار. انئي پهر اگوندرا= تن جا ٻارڙا رات توڙي ڏينهن بي غما ۽ بي ڊپا آهن. ٦. آروڙجي اٿيو= وڏي ڪاوڙ ۽ جلهہ سان اٿيو. ديمين= حملي ڪندڙن فوجن. ڏک= نظر. لاتائين لطيف چئي عالم تان اهک= لطيف ٿو چوي تہ: جڏهن هيڻن تي حملي ڪندڙن کي هو سورهيہ سامهون ٿيو تہ (مظلومن جي مدد ڪرڻ وارو اصول پڪو ٿيو ۽) عالم تان آزار لهي پيو. سرڻين= سامُن، پناھ ۾ ايندڙن. ٧. ديمين پييس دانهَ= حملي ڪندڙ فوجن تي هن جي هَکل پئي. پاٻوهيو= سرهو ٿيو. مٿئان مٿي ٻانهن= پنهنجي ٻانهن مٿي ڪان اُڀي ڪري. سلطان کي= چڙهائي ڪندڙ بادشاھ کي (آيل ٻانهون، يعني سام ۾ آيل سومريون، نہ پيو ڏئي، پر انهن جي بدران پنهنجي ٻانهن اُڀي ڪري پيو بادشاھ کي پيش ڪري). ٨. تنه واڪاٽئو وِک= تنهن وِک سڀبان واڪاٽجي ويو جيڪا ان خوفائتي وقت ۾ اڳتي وڌائي ڪنئي. لڏي ڪين= لرزي ڪين، ڊڄي ڪين. لِکَ= ٿورو ذرو. ٽک= حملي جي تيزي. سرڻين ڏي نہ سِک= سامن کي ڪجهہ بہ نہ چوي. هالار ڌڻي= هالار جو مالڪ. هالار= ڪڇ جي ڏکڻ- اولهہ ۾ ڄام نگر جي اولهہ وارو ملڪ. ٩. پڙ ۾= جنگ جي ميدان ۾. ايو پاڻ= پاڻ بيٺو. ڀلي جي لاڏاڻ= چڱي جي لاڏاڻ= چڱي جي اڳواڻي واري لڏي سان. لکيون= ڏکيون چاڙهيون. ١٠. ابڙو= سخي ابڙو (ساڳيو سورهيہ ابڙو جنهن سامون جهليون. يا هي ڪو ٻيو ابڙو، جيڪو سخي هو). اگهامن ۾= اگهامن جي ملڪ ۾، انهيءَ ملڪ ۾ جتي اگهامن جا راڄ هئا ('اگهام' هڪ ذات آهي، هڪ قبيلي جو نالو آهي، هيءُ سخي ابڙو اگهامن واري ملڪ ۾ رهندڙ هو، يا اتي انهن جو سردار هو. انهيءَ لحاظ سان هيءُ ابڙو بہ اگهام هو). سبڙ جٺن ٻيلي= جٺن لس ٻيلي ۾ سبڙ ڄام سخي تئن اگهامن ۾ ابڙو سخي. ١١. پرجهلو= پشت پناھ. ٻاري= پرجهلو جي صفت، وڏو مضبوط. منهن مُني= منهن جي اها وڄ واري مضبوط مُني جيڪا سڄي منهن جو ٻار جهلي. طاماعن تاري= جيڪي سوالي طمع رکي اچن تن کي تاريندڙ، گهرجائن جي گهرج پوري ڪندڙ. ويلهہ= بک، توڻ جي تنگي. پاري= ڪم (۽ آمدني) کان سواءِ، اڻ هوند وارا. عاجز= محتاج، مجبور، مشڪل گذارو ڪندڙ. اُجورن ۾= ملندڙ اجورن ۾، (ٿورڙا اجورا جيڪي انهن کي ملن ٿا، ڪي ٿورڙيون خير خيراتون جيڪي ڪين ملن ٿيون).

١٢

صُلحُ ڪَرِ سُلطانَ سين ڪَڏي گهَلَ گهَرا
تہ تُون تِنهِ دَرا، ڏِيهاڙي ڏانَ لَهين.

١٣

اَصغَر ڏي آهِين گهڻا، تُون اَڪبَر ڏي آءُ
متان لوڙو لاهِيين مَجُوسيءَ مَتاءُ
حَيدرَ جي هَڻاءُ، وِڙُهہ تہ ويرِي مارِيين.

١٤

مَارِ مَ مُطِيعَلِ ڪي، مَجُوسيءَ ڪي مارِ
وَڏي جَنگِ مَ وِسَارِ، نَنڍيان نَفعو ناہ ڪو.

١٥

نَنڍيان نَفعو ناهِ ڪو، مَ وَڏِي وساري
مَجُوسِي ماري، اَڪبَرَ ڏي اَچيج تُون.

وائي

ڍَڪَ ڍَڪِيندو، مُون نہ ڇَڏِيندو
شَفِيعُ شافِعُ سُپِرين
اَنڌا اُونڌا آڪڙِئا، سَڀ نِباهِي نِيندو
وَٽان ويچارَنِ جي، داڙُو تِي دَڙِيندو
جي ڏوهارِين ڏاڪڙا، لَڪَ سِي لَنگهائِيندو
نُور ناڪارُونَ نہ ڪَري، مُحَمدُ مِنَتَ مَڃِيندو
هِت پُڻ حامِي هِنَ جو، اَڳِئان آڌَرَ ڏِيندو
طَهُورا ٽَڙِئن ڪي پانڌَپُ پِيارِيندو
پاڻُ سُجاڻِي پاڙِهين ڪامِلُ ڪَرَمُ ڪَرِيندو
طَنبُو آڻي تارَ ۾ عاصِين وَٽِ اَڏِيندو
داتا دوزِخِين ڪي لِينگهو لَهرائِيندو
رَسَڻُ وِيرَ رَسِي ڪَري مُشڪَ رَنگُ مَڃِيندو
رَحمَۃٌ لِلعالَمِين اَهُڪيءَ آڳهُ ٿِيندو
اُتي عبداللطيفُ ڪي هادِي هَٿُ جهَلِيندو.

◈

١٢. سلطان= سيني ۾ وڏيڪ طاقتور ۽ وڏو حاڪم، جنهن جو بين سيني حاڪمن مٿان حڪم هلي (معنوي لحاظ سان ڪُل جو قادر، هڪ الله). گهَلِ= گهوڙن جي گهل= گهوڙن واري وڙهندڙ فوج. ڏان= بخششون. لهين= حاصل ڪرين. ١٣. اصغر= ننڍو (گناه). اڪبر= وڏو (گناه). لوڙو= حملو، جهيڙو. مجوسي= نفس امّاره. حيدر= حضرت علي سائين جو لقب. ١٤. مُطِيعل= ننڍڙو مطيع، مجايل ۽ گهٽو هيٺو، تنهن ڪي. وڏي جنگ= جيڪا نفس سان ڪجي. ننڍيان نفعو ناه ڪو= ننڍين جنگين مان ڪو فائدو ڪونهي ('نفس' سان جنگ جي مقابلي ۾ بيون جنگيون ننڍيون آهن). ١٥. ننڍيان= ننڍيءَ کان، ننڍي جنگ کان، ٻاهرئين دشمن واري جنگ کان. وڏي= وڏي جنگ، پنهنجي اندر واري دشمن سان جنگ، 'نفس اماره' سان جنگ. مجوسي ماري= ۾ مجوسيءَ ڪي ماري. مجوسي= نفس اماره. وائي. ڍڪ ڍڪيندو= منهنجا عيب ۽ گناه ڍڪيندو. آڪڙئا= ٿابن ۾ آيل. داڙو= سفارش ڪندڙ. دڙيندو= پرجهلو ٿيندو. ڏوهارين لاءِ ڏاڪڙا= گنهگارن لاءِ ڏکيا. لَڪ لانگها. ناڪارون= انڪار. طهورا= پاڪ پيالا. پانڌپ= سردار. لينگهو= گناه جو داغ.

سُر پرياتي

سُر بلاول وانگر، هيءُ سُر بہ موروثي منگتن ۽ مڱڻهارن طرفان سخي سردارن کي ڳائڻ ساراهڻ ۽ ڪانئن ڏاڻ وٺڻ واري رسم روايت جو يادگار آهي، پر هن سُر جو خاص موضوع لس ٻيلي جي والي سپڙ ڄام جي سخا آهي: ٻين سردارن سخا ڪئي تہ پنهنجي شان شوڪت وڌائڻ لاءِ ڪئي، پر سپڙ ڄام سخا ڪئي تہ پنهنجي نالي وڌائڻ ڪاڻ ڪانہ ڪئي پر ڪيرت وارن جي قدرداني ۽ ڏکين ڏڌن جي مدد لاءِ ڪئي: هن خاص طرح محتاجن کي مان ڏنا ۽ ڏڌن کي ڏان ڏنا. اعليٰ معنوي لحاظ سان هيءُ سُر گهُرندڙ ۽ ڏيندڙ ٻنهي جي اعليٰ ڪردار جو آئينو آهي.

داستان پهريون

١

اِيءُ نہ پائِنِ پيرُ، جِتُن ڪِيرِيءَ ٿَنگيو ڪِينرو
سُونهاري صُبُوحَ سِين وِجِهي وِينين وِيرُ
توکي چَوندو ڪِيرُ، ڪِيرتَ ڏاران مَگڻو.

٢

سُتو ڪِيئن ٻِندرون ڪَرِين، وَرُ وِهاڻِيءَ ووءِ
سُيان سازُ سَندوءِ، پِيو هُوندو پَٽَ ۾.

٣

سيرانديءَ سازُ ڪِئو سُمهِين ساري راتِ
جاجِڪاڻِي ذاتِ، اِيئن نہ هُئِي اَڳِهين.

٤

جاجِڪَ! جيڏا پَسُ، وِٺا سَويرا ساجَ ڪَٽِي
ڪِينرُ ڪِيرِيءَ ٿَنگِئو، ڪَنجهي لَڳِي ڪَسُ
تو گهِرندي مَسُ، لَڄَ لَنگهَڪِي چِڏِئِي.

٥

پُورِئا دَرَ مَ پِنُ، جَنِ پِنِئِي پُورَتَ نہ ٿِيِي
ڏِيهَ ۾ ڏاتُرُ هيڪڙو، نانءُ تِهين جو ڳِنُ
جو رَينَ رَساڻِي دِنُ، ڏِيئِي ڏُرمائي ڪِينڪين.

٦

ڏُرمَنَ جي ڏِيئِي، سي ٿُون مَنگَ مَ مَگڻا
سَٻَڙَ سَندي دَرَ تي ڪَرِ وينتِيُون ويهِي
پُڇِي نہ ڏِيئِي، وَرِي ليکو نہ ڪَري.

٧

مَنگُ تَنهين کي مَگڻا جو ڏِينهاڙِي تو ڏي
ڪُوڙا دَر دُنيا جا جاجِڪَ مَنگِين جي
سُيَان تو هِي کي، موٽِي ڏِيندا مُنهَ ۾.

٨

مُوڙهو پِٽِين مَگڻا، ڪيڏانهَ هُئِين ڪالَ
لَنگها چَڏِ لَطِيفُ چَئِي، اُجهڻَ جا افعالَ
سَٻَرَ دَرِ سُوالَ، ڪَرِ تہ قِيمَتَ آڻِيين.

د-١-١. پير= نمونو، ڪردار. ڪيريءَ ٿنگيو= ڪليءَ ۾ ٽنگيل آهي. ڪينرو= ڪيرت ڪرڻ وارو ساز، سرندو. سونهاري صبوح سين= سهڻي بختاور صبوح سان (تون وير وجهي وينين جو اهو صدا ۽ ساراه جو وقت آهي ۽ تون ان کي وڃائين پيو). ڪيرت ڏاران= ڪيرت نہ ڪرڻ واري حالت ۾. ٢. وَرُ= موٽ. وِهاڻيءَ= وهاڻيءَ جو، آڏي ڪان پوءِ رات وهامڻ وقت. ووءِ= "ووءِ" واري آلاپ ڏانهن، صدا ۽ ساراهہ واري ڪيرت ڏانهن. سيان= ايندڙ وقت ۾، اڳتي ٣. جاجڪاڻي ذات= ڪيرت ڪندڙ پانن، چارڻن، منگتن مڱڻهارن جي ذات. ٤. جاجڪ= اي جاجڪ. جيڏا= هڪ جيڏا. ڪنجهي لڳي ڪس= ڪينري ساز جي ڪنجهي (ڏاتو) کي ڪٽ لڳي وئي آهي. مَسُ= ڪاري ريهہ واري نئين لهندڙ ڏاڙهي. گهرندي مس= نئين ريهہ ڏاڙهي اچڻ سان، تنهنجي نئين جوانيءَ ساڻ. تو لڄ لنگهڪي ڇڏئي= تو لنگهن جي لڄ پت واري ريت (صبوح سوير ساز ڪٽي ساراهہ ڪرڻ) ڇڏي. ٥. پورئا در= جيڪي در اندران بند هوندا آهن (جن تي ٻيهي منگتا ڏان وٺڻ لاءِ صدائون ۽ ساراهون ڪن). ڳن= ڳنهہ، وٺ. رين= رات. دِن= ڏينهن. ڏيئي= ڏيڻ ڪان پوءِ. ڏرمائڻ= دل هٽڻ، پڇتائڻ. ٦. ڏرمن جي ڏيئي= ڏيڻ بعد دل من هٽن. وينتيون= گهر واريون صدائون. پڇي نہ ڏيئي= ڏيئي وري نہ پڇي، ڏيئي وري نہ پڇاري. ٧. منگ= گهرُ. جو ڏينهاڙي تو ڏئي= جو روز تو رزق ڏئي (الله تعاليٰ). موٽي ڏيندا منهن ۾= سامهون مهڻا ڏيندا (تہ اسان ئي تہ توکي ڏنو!) ٨. موڙهو= منٺو، موڳو ٿيو. اُجهڻ= اجاير هيڏانهن هوڏانهن وڃڻ، رلڻ. افعال= نمونا، ڪر. قيمت آڻيين= قيمت وارو انعام وٺي اچين.

٩

مُنجهِي ويهُه مَ مَگڻا ڪُنجِين لائِي ڪَسُ
بيلي ۾ ٻاجهُون ٽِيُون رِڙهِي رُونجهاٽِي رَسُ
پاٽ پَهرِئا پَسُ، ڏِڏِنِ ڏاتِيُون لَڌِيون.

١٠

جيڪِين ڏِڏِنِ ڏِي، ڳُجهُه ڳُجهَائِين ڳُجهَه ۾
سو جي سُٽِينِ ڪَڍِهِين ڪيرَتِ وارا ڪي
تہ سازَ مِڙيئِي سي، هُندَ پِڻُون ڪَنِ پَلَڪَ ۾.

١١

لَڪِي جي ٻُجَهنِ، پَڌِرِ پَٽُه مَ اُنِ سِين
نَندِي وَڏِي ڳالَهڙِي سَڄِي تان سَمُجَهنِ
ٿُون ڪِيئَن اڳِيان ٿَنِ، وَجِئو وِلِلِين واٽَ سِين.

١٢

ڇَارَڻُ وَس نہ ڪاءِ، تہ ڪا ڪِيرَتِ جِي ڪَري
جَنِهِي سَندو مَگڻو هَٿِ تَنِهِي جي آهِ
جي ڳارائِينِسِ تہ ڳاءِ، جي سُمَهارِينِسِ تہ سُمَهي.

١٣

طَمَعَ جِي ٿوارَ، مَتان ڪَرِين مَگڻا
ڏِڪي ڪَنڌَئِي ڏارَ، ماڻِڪُ ڏِيئِي مُٺِ ۾.

١٤

گُهرَڻُ هَڏِهِين گهورِ، ڪَرِ ڪِيرَتِ جِي ڪامَ ڪا
جِنهِ پَرِ رِيجهي راڄيو، سائِي ٿُون تَندُ چورِ
ڪارَڻُ ڏاڻُ مَ ڏورِ، اڳِيان لَنگهِي تِي لَڄَ مَري.

١٥

ڏاتارَ ڏُکَ ڪِئا، پاڻا مَتِي مَگڻِي:
"مُون دَرُ ڇَڏِيو مَگڻا، مَنگِين ڪوهُ ٻِئا
تيلاهِين پِئا، تو وِڇِئان وِلَها ڏِينهَڙا."

١٦

ڏاتارَ ڏوهُ نہ ڪوءِ، ڏوهُ مِڙوئِي مَگڻِي
جي اُيو دَرَ پَرِ هوءِ، تہ ڏِيهاڙِي ڏاتِ لَهي.

١٧

ڪَڙهَ اڳِئان ڪَپُ، ڏِينهاڙِي ڏاتارَ جي
لَنگها لاهِ مَ لِکَ سِين مَتان چَانئُٽِ چَپُ
مَگڻهارَن مَپُ، ڪونهي ٻِئو ڪِيرَتَ ري.

---

٩. ڪنجين لائي ڪس= سُرندي جي تارن کي ڇڪيندڙ ڪنجين کي ڪَٽَ لائي نہ ويهہ (تون سرندي کي هٿ ئي ڪونہ لائين، ۽ ان جون ڪنجيون ئي ڪَٽجي ويون آهن). ٻيلي ۾= سبڙ جي گادي جيءَ شهر 'ٻيلي' ۾ رونجهاٽي= رونجهي جو پٽ سبڙ. سبڙ جنهن جو وڏو ڏاڏو رونجهو هو. پاٽ= ڳائيندڙ (جيڪي ڳائيندي صدائون ۽ ساراهون ڪن) جيڪي سبڙ کي ڳائين. پهرئا= پهرايل، پوشاڪون پهرايل. ڏاتيون (واحد، ڏات)= ڏان، انعام. ١٠. ڏِڏن ڏي= ڏِڏن کي ڏئي. ڏِڏَ= موڳا جيڪي ڪجهہ نہ ڄاڻن، اهي موڳا منگتا ۽ چارڻ جيڪي ڳائي وڄائي نہ سگهن. سُٽين= سٽن. پٽون ڪن= پڄي پُرزا ڪن. ١١. لڪي جي ٻجهن= جيڪي پري کان ٿورڙو ڏسڻ سان ئي صحيح ڪري ٿا وٺن، ذرا ڏسڻ سان ئي سمجهي ٿا وڃن. پڌر پوڻ= ڪنهن سان سامهون ٿي کُلي ڳالهائڻ ۽ بحث ڪرڻ، بي حجاب ٿي کُلِي مخالفت ڪرڻ. پڌر پَٽُهُ مَ ان سين= انهن سان سامهون بحث مباحثو نہ ڪر. وجئو وللين= تون وجئو اجايو ابتو سبتو ڳالهائين، بڪوات ڪرين. ١٢. چارڻ وس نہ ڪاءِ= اها چارڻ جي وس جي ڳالهہ ناهي. ڪيرت= صدا ۽ ساراهہ. هٿ تني جي آ= تني جي هٿ وس آهہ، تني جي اختيار ۾ آهي. ڳارائينس= ڪيس ڳارائين. تہ ڳاءِ= تہ ڳائي. ١٣. طمع جي= گهٽي گهُرڻ جي. توار= آلاپ، وائي. ڏِڪي ڪنڌئي ڏار= اهي ڏيڻ وارا (جيڪي وڏا پارکو آهن) سهي ڪري وٺندا تہ منگتو سچائي سان ٿو ساراهي يا پنهنجي مطلب وارا آلاپ ٿو ڪري، توکي 'ڏان' ڪونہ ڏيندا. ١٤. گهرڻ= گهر ڪرڻ، سوال ڪرڻ (تہ ڪجهہ ملي). گهور= ترڪ ڪر، ڇڏي ڏي. ڪر ڪيرت جي ڪامَ ڪا= ڪجهہ وٺڻ ۽ حاصل ڪرڻ واري ڪيرت (صدا ۽ ساراهہ) کي ئي ڇڏي ڏي. ڪارڻ ڏان= ڏان ڪارڻ، انعام خاطر. مَ ڏور= مَ پنڌ ڪر، ڪشالا نہ ڪر. اڳيان لنگهي تي لڄ مري= ٻين آڏو لنگهي انهيءَ لڄ ۾ پئي مري تہ سندس مڙس پيو پني. ١٥. ڏاتار= سخي، ڏيندڙ. ولها= بک ڏک وارا. ١٦. در پر هوءِ= ڏاتار جي در وٽ هجي. ڏات لهي= ڏان حاصل ڪري. ١٧. ڪڙهہ= گهر جو ٻاهريون در. ڪپُ= زاري نيزاري ڪر (صدا ۽ ساراهہ ۾). لِک سين= ذري سين، بلڪل ٿورڙيءَ دير لاءِ بہ. چانئٺ= در جي هيٺان ڪاٺ جي ٿلهي پٽي. مپ= داهُ، وَجهہُ، ٻلو. ڪيرت= آلاپن واري صدا ۽ ساراهہ (سخي سردار جي).

١٨

جاٽي توءِ مَ چاڻُ، ھيءُ دَرُ اَبوجَھن جو
اَنَ دَر سيئِي اَگھيا جَنِ نہ ڀانيو ڀاڻُ
رُونجھاٽِي راڄاڻُ، آھي اَبوجَھن جو.

١٩

ڪِيرَتَ راہَ ڳَمُ ڪِي، جاڻُ وڃايو ڏاڻُ
جي سُجاٽِي پاڻُ، تہ سيوئي سُبحان ٿِئين.

٢٠

ڪاٽِي سي ٿُنبيرَ، جَنِ ريجھايا رَاڄيا
وِتڙا وَڏِيءَ ويرَ، ڪُلِهين رَکِي ڪِيرا.

٢١

ٿُنبيرَنِ ٿوارَ، اَڄُ نہ سُڄي ڳِجَڙِي
مَڙھيُونَ مَڱڻھارَ، پُورِي ڪِنھِ پارِ وِيا.

٢٢

ميرا پَسي مَڱڻا، سَبَڙ سَڌُ ڪِئا
سَبوجَھنِ سُئا، اَبوجَھنِ ڪي آسَرو.

٢٣

اَڻِيو اَبوجَھاءَ، سَبَڙ جو سَڌُ ٿِيو
جَنِ اَئِين ڪِيرَت ڪَٿُ نہ سَڪئا تِئَن پاڻا ريٽو راءُ
مَڱو مون مُلاءُ، آءُ اوَھَان جو آھيَان.

واڻي-١

ٻئي دَرِ وَنءُ مَ ڪيڏاھِين،

جو تُون جامُ مَنگندين مَڱڻا!
قيرِ مَ ھينيُون ڪَنڌُ ڪيڏھِين، ٽِينديئِي حاجَ ھِيَائِين
وِرڇِي تُون وِھَاڳَ ڪان، مَتان ڏِئين پَاھِين
ٿُنبو ڳَڻُ مَ تيڏھِين، جِيفو آھِ جيڏاھِين
دَرِ دَاتا مَڱ مَنگتَا، اَدا ھوئِڄ ايڏاھِين
اِن الله وِترہ يُحِبُ الوترَ، وَحدَتَ واڳَ وِڌائين
پنھنجي طَرَفِ پاڻِهين سائِلَ سَڏيَائِين
جِتي جُوانَنِ ڪي ڪونِي ڪُنائِين
اتي عُشاقَنِ ڪي اَلَقتَ اُھَجُ ڏِنائِين
ڪِيرَتِينِ قُربَ سِين خُلَتَ ڪاڄُ ڏِنائين
اَلانسَانُ سِري وَاَنَا سرُہُ، ان پَرِ اَتائِين
ڳُجَھَہ ڳُجھاندَرِ ڳالِهيُون رازُنِ رَکيائِين
پَسو پينارَنِ جي پَٽَ ۾ پاڻُ وِڌائين.

واڻي-٢

جو نوازي ڏڌ، آسَرُ لاھِ مَ اَنَ جي
اوڏايان اوڏو گھڻو، کِھَڙا ڪَريين سَڌَ
ويھُ داتا جي دَرَ تي، لَنگھا لاھي لَڌَ
اَگلَنَ ڪي اوڏو وِھي، گندا ڪري گَڏَ
کِھَڙا جَڏَ جَڏوئِيين، جُودَ مَھندان جَڏَ
اڳيان عَجِيبَنِ جي، مُشڪِلُ ٻَڌَڻُ مَڏَ.

١٨. جن نہ ڀانيو ڀاڻ= جن پاڻ کي ڪجھ ڪري نہ ڀانيو. رونجھاٽي= سڀڙ رونجھاٽي. راڄاڻ= وڏو راڄيو، وڏو راڄائتو، رَڄُ ڇڳو.
١٩. ڪيرت= سردار جي ساراہ ۾ واڪاڻ. راہ ڳم ڪي= راھ وڃائي، مقصد ڪان پري ڪيو. جاڻ= علم (تہ آءٌ ڄاڻان ٿو). ڏاڻ= ڏان، انعام. سيوئي سبحان ٿيين= سڄوئي صاف سهڻو ٿئين، سڄوئي سون ٿئين (اي مڱڻا! توکي پنھنجي 'ڪيرت' ۾ پنھنجي ڄاڻ تي ناز ۽ پروسو آھي، پر ڪيرت تہ پاڻ توکي منجھايو ۽ ڄاڻ تنھنجو ڏاڻ وڃايو. جي سردار پاڻ توتي پنھنجي نظر ڪري تہ تون سڄوئي سون ٿي پوين، وڏي درجي وارو ٿي پوين). ٢٠. ڪاٽي= ڪٽي. ٿُنبير= تنبن وارا، تنبي جي سازن تي ڳائڻ وارا، چارڻ ۽ منگتا. راڄيا= راڄن جا سردار. ٢١. توار= واڻي، آلاپ. ڳِجڙي= سردار جي رھائش واري ماڳ تي. مڙھيون= مڱڻھارن جي رھائش واريون جايون. مڱڻھار مڙھيون پوري، الائجي ڪھڙي طرف ھليا ويا. ٢٢. ميرا= ميرن ڪپڙن سان ڏتڙيل. ابوجھن آسرو= جيڪي اڻڄاڻ ھئا، تن کي بہ آسرو رھيو تہ سخي سڀڙ سندن سار لھندو. ٢٣. ڪٿ نہ سڪيا= ڪجھ بہ نہ سڪيا. مڱو= گھرو. مون ملاءُ= مون وٽان، مون ڪان. واڻي-١. سڄي ٽلھ جي معنيٰ: اي مڱڻا! جي توکي ڄام ڪان 'ڏان' وٺڻو آھي تہ پوءِ ٻئي ڪنھن در تي نہ وڃ، ٻئي ڪنھن در تي صدا نہ وجي ھڻ، سخي ڄام ڪان ئي توکي ڏان ملندو. حاج= حاجت. ھيائين= ھتائين. وھاڳ= آڌي رات جي وھامڻ جو راڳ. متان ڏئين پاھين= متان پوئتي موٽين. جيفو= لالچ، طمع. مگ= گهُر، پنُ. اُھج= اشارو، اھڃاڻ. خلت= دوستي، اخلاص، محبت. ڳجھاندر= اونھون راز، ڳجھہ. پَٽ= ڪِستو. واڻي-٢. اگلا= اٻالا، ڪوجھا. گندا= ڪِنا، بدحال. جَڏ= جَڏا، معذور، اپرا. جڏوئيين= جڏا ڪري ڀانئين. جود= سخا. (سخيءَ جي سخاوت آڏو ڪو جڏو آھي ئي ڪونہ). مڏ= سامان سڙو، مَڏِي. مڏ ٻڌڻ= ڪا ڳالھ ناھڻ، ڪو بھانو ڪرڻ.

داستان پهريون

١

أڀـــــرِئو تارو، أٿِي وَرُ وِهاڳَ ڏي
سَبَڙُ رِيسَارو، چِتَ پَرکي چارُٽين.

٢

سَبَڙُ ساهِ پَساهِ، جاڄِڪَ جِمَ وِسارِيين
ريهي رُپِي سَندِيُون تَندوُن تُنبِيءِ پاءِ
سُکَنِ اِينڊءِ ساءُ، ويلهه وِينديئِي وِسرِي.

٣

ڏُڏُ تِي ڏانُ گهُرِ، چَڏِ وِجا جِي وائِي
سَبَڙُ راتِ سَنباهِيَا تازِي تو لائِي
جو جاڻي نہ کائِي، تِنه بيلي ڏٽي ٻاجهه کِي.

٤

چوٽاٽِي چوٽُ وَهِي سُکا سانگَ پَرِي
کوڏِئُون ڏانَ ڏَڏَنِ کي سَبَڙُ سَنجهِي ڏي
اِنَ راهَ مَٿي رُونجهي، ماڻِڪ اُجَليَا مِينهَ جِئَن.

٥

کِيرَتَ کا سَنباهِ، چارَڻُ چوٽاٽِيءَ مَٿي
وائي چاٽي سَيَکَا جيکا کَرِيِنِ ساءُ
لَنگها تون لِيلاءِ، اڳِيان اُٺِڙ چامَ جي.

٦

أٺِڙ ۾ آسَ گهڻِي تِهان وَڏيرو ڏَرپُ
سو مَگڻهارَنِ مَپُ، جو نہ موٽائي مَگڻا.

٧

أٺِڙ ۾ آسَ گهڻِي، تِهان وَڏيرو ڏراءُ
مَگڻا نہ موٽاءِ، ڏِئي تو ڏانُ ڏَڏَن کي.

٨

جَنِ سَگوئِي ناه کو، چارَڻُ سي چَئِجَن
رُونجهي راهَ پُڇَن، مَٿي کُلهَنِ کِينرا.

٩

لَنگهِي تِي لَڄَ مَرِي جِئَن تُون ڏُڏُ ٿِئو
صُباح سِياکو، صَحيءُ مِڙندو مَگڻا.

١٠

أٿِي وَرُ وَرناءِ، دانهُون دَنبُورَنِ جِيُون
اڳِيان أٺِڙ چامَ جي لَنگها تون لِيلاءِ
جوڙِ تَندُون کَرِ چاءِ، مَتان سَبَڙُ جو سَڏُ ٿئي.

د-٢-١. تارو= صبوح وارو تارو. أڀرئو تارو= صبوح وارو تارو اڀريو آهي. ريساارو= اهو پرکيندڙ آهي ۽ ريس کندڙ آهي تہ کو ساڻس تو وڌيڪ محبت کري يا کنهن ٻئي سان تو کري. چت پرکي چارٽين= ساڻس محبت جي دعويدارن چارڻن جون دليون تو پرکي. ٢. ساهِ پساهِ= ساهَ ۾ پَساهَ ۾ سانڍيل، دم دم ۾ سمايل. جم وسارين= تون متان وسارين. ريهي= ريهه ڏيئي. رپي سنديون= چانديءَ جون. تُنبي پاءِ= تنبي کي وجهه. ساءُ= سواد، مزو، لطف. سکن اينڊءِ ساءُ= توکي سکن جو ساءُ ايندو (سکن ۾ مزا ماڻيندين). ويلهه= ٻک. ٣. ڏڏ تي ڏان گهر= اي مڱڻا، تون اٺچاڻ تي انعام گهر. وڄا= ڄاڻ يا علم (راڳ جو). وائي= ڳالهه. تازي= تازي گهوڙا. تولائي= تنهنجي لاءِ ئي. ٤. چوٽاٽي= سخي سبڙ چوٽاٽي. چوٽ وهي= پريو وَهي، پريل درياهه وانگر سير ڪري پيو وَهي. سانگَ= نئدا وڏا ڍورا. سکا سانگ پري= أٿلي، پلٽ کري، سکل ڍورا پيو پري. کوڏئون= خوشيءَ مان. سنجهي ڏي= سنجهي جو ڏئي. رونجهي= سبڙ رونجهي. ان راهه مٿي= انهيءَ رَوِش سان، انهيءَ ريت. ٥. کيرت= ساراهه ۽ صدا. سَنباهه= سوچي هل، سنباهي هل. چوٽاٽيءَ مٿي= چوٽاٽيءَ ڏانهن. وائي چاٽي سيکا= سبڙ کي هر وائي جي ڄاڻ آهي. ليلاءِ= ٻيهي نياز نئڙت سان گهُر. ٦. آس= اُميد. تهان وڏيرو= آس اميد کان وڌيڪ وڏو. مگڻهارن مپ= مگڻهارن لاءِ مپ آهي. مپ= وڏو بچاءُ، مضبوط وسيلو. ٨. سگو= سڳ، سڳ سياکو. رونجهي راهه= رونجهي جي راهه، رونجهي سبڙ چام ڏانهن وڃڻ جو رستو. مٿي کلهن کينرا= سرندا پنهنجي کلهن تي کنيو. ٩. لنگهي= لنگهي جي زال، لنگهي جي ماءُ. لڄ مري= شرمسار ٿئي. جئن تون ڏڏ ٿئو= جو ڏڏ تي پئين (جو تون سچاڻ ۽ هنرمند نہ ٿئين جوڳائين ۽ کيرت کرين)، صباح= سڀاڻ، اڄ نہ سڀان، اڳتي کنهن ڏينهن. سياکو= سڀ سياءَ، سڀ لنگها پائر، لنگهن جو سچو راڄ. ١٠. ور= راڳ ڏي ور. ورناءِ= کن ڏي، ٻڌ.

١١

صُبحُ جو سُيَرَاڄُ، ڪَرِ دَاتا جِي دَرَ تي
سَندو ڪُورَنِ ڪاڄُ، آهي حاتِمَ هَٿَ ۾.

١٢

جَاڄِڪَ ڄاڻِنَ جاءِ، سا پَرِ آءٌ نہ سِڪِئو
پاڻَ نہ نِينَمَ پاڻَ سِين، سَڳا جي سِياءَ
جي رَنجاڻِين راءَ، تہ پُڻ تاري تُنهِنجي.

١٣

چارَڻُ لَگو، پَنڌُ گهڻو، ڪين چوڻاٽِيءَ چَئيجُ
هِتِ ڪِين هَلائيجُ، اتي آءٌ نہ اَچڻو.

١٤

تون سَبَڙُ، آءٌ سيڪَڙُو، تون صاحبُ، آءٌ سَڳُ
پُڇي تُنهنجو پَڳُ، ڪُلهي پاتَمِ ڪِينرو.

١٥

تون سَبَڙُ، آءٌ سيڪَڙُو، تون پارِسُ، آءٌ پينارُ
ڏِسِندِهين ڏاتارُ، ڪُلهي پاتَمِ ڪِينرو.

١٦

تون سَبَڙُ، آءٌ سيڪَڙُو، تون ڏاتارُ، آءٌ ڏڌُ
سُڃي تُنهنجو سَڌُ، ڪُلهي پاتَمِ ڪِينرو.

١٧

تون سَبَڙُ، آءٌ سيڪَڙُو، تون ڏاتارُ، آءٌ ڏوهُ
تون پارِسُ آءٌ لوهُ، جي سَڃِين تہ سون ٿِيان.

١٨

ڏاتارُ تہ ٿُون، ٻِئا مِڙيئِي مَڱڻا
مِينهَ مُندائِتا وَسَڻا سَدا وسِين ٿُون
جي گهَرِ اچِين مُون، تہ ميرِيائِي مانُ لَهان.

١٩

ڏڌُ وڏو ڏڌُ، پاڻُ ڪونائي مَڱڻو
نہ ڪَنهِ نِئو پاڻَ سِين، نہ ڪَنهِ ڪِئو ڳَڌُ
سَبَڙَ ڪَري سَڌُ، ڏڌُ ڏولِيءَ چاڙهيو.

٢٠

ٻولِي ٻيلي جِي ڪَري، پاسي پَرِ پِئو
سُڻائي سُتَن ڪي وِهاڻِيءَ وِئو
ڄاڻي ڪِينَ ٻِئو، سُرُ سِڪيوئِي هَڪَڙو.

٢١

پاسي يَرِ پِئو، ٻولِي ٻيلي جِي ڪَري
چارَڻ چاڙهي چوڏولَ ۾ نِماڻو نِئو
رُونجهي راتِ ڪِئو، سَرفرازُ سَيِدُ چئي.

٢٢

اڳهِيا وِيڻَ وهاڳَ، ڏنگا ڦِڏا ڏڌ جا
مَتي موڻِيا مَڱڻي سَندا ڏِينهَ سُهاڳَ

١١. سُيَرَاڄ= ڪيرت، صدا ۽ ساراهہ. ڪُورن= نابينن، اپاهج مڱڻن. ڪاڄ= شادي ۽ خوشي جو جشن. حاتم= سخي. ١٢. پاڻ= ڳائڻ وارا، ڪيرت وارا. نہ نينم= مون کي ساڻ نہ نين. سڳا جي سياءَ= جيڪي ويجها عزيز شريڪ آهن. جي رنجاڻين= جي تو رنج ڪيو. راءَ= اي ڄام. تاري= تات، يادگيري. ١٣. لڳو= لنگڙو، منڊڙو. چوڻاٽي= سبڙ چوڻاٽي (سبڙ پٽ 'چوڻا' جو). ڪين چوڻاٽيءَ چئيج= ڪجهہ چوڻاٽيءَ کي چئيج (لڳو چارڻ جنهن کي سخي سبڙ سڏيو هو سو ٿو ان نياپي آڻيندڙ ماڻهوءَ کي چئي تہ: "تون هيترو ڪجهہ سخي سبڙ چوڻاٽيءَ کي چئيج تہ: هڪ تہ چارڻ لڳو آهي ۽ ٻيو تہ پنڌ گهڻو آهي. انهيءَ ڪري جيڪي ڏيڻو هجئي سو هت ڏياري موڪل، باقي اتي تو وٽ آءٌ پهچي ڪونہ سگهندس.") ١٤. سيڪڙو= سِڪ وارو. سڳ= سڳ، ڪتو (تنهنجي در جو). پڳ= پير، پيچرو (تو تائين پهچڻ جو). ١٥. تون پارس آهين، جيڪو لوهہ کي بہ سون ڪري ڏسندهين= ڏسندي ئي. ١٧. آءٌ ڏوهہ= آءٌ گنهگار. سڃڻ= سڌو نشان ڪرڻ، سڌي نظر ڪرڻ، سڌو نشان تي اک ٻڌڻ. جي سڃين تہ= جي تون سڌو مون تي مهر جي نظر ڪرين تہ. ١٨. ڏاتار تہ تون= ڏاتار تہ هڪڙو ئي تون. ميريائي= اڳلي ئي، عيبدار ئي. ١٩. ڏڌ وڏو ڏڌ= مڱڻو، رڳو ڏڌ ڪونهي پر وڏو ڏڌ آهي، پر پاڻان ان کي سخي سبڙ پاڻ وٽ سڏي ٿو. پاڻ سخي سبڙ ڏولي موڪلي تہ ان تي چڙهي اچي، سبڙ مڱڻي کي مان ڏيئي ڏوليءَ تي چاڙهيو. ٢٠. اهو لڳو مڱڻو هاڻي پاسي پر پيو آهي تہ بہ ٻولي ٻيلي جي پيو ڪري (ٻيلي جي سردار جي ڪيرت وارو هڪ ئي سُر سکيو.) ٢١. چوڏول= چئن دروازن واري وڏي شاهي شاندار ڏولي. سخي سبڙ ماڻهو موڪليا جيڪي کيس چوڏول ۾ چاڙهي وٺا. رونجهي= سبڙ رونجهاڻي. ٢٢. اڳهيا= قبول پيا. ويڻ= ٻول. وهاڳ= وهاڻي رات وارو ڳائڻ. ويڻ وهاڳ= وهاڻي رات واري وهاڳ جا ٻول. سهاڳ= سک ۽ خوشي جا ڏينهن (سخي سبڙ جي پيار ۽ مهر وارا ڏينهن).

رُونٽو ڏاران راڳَ، سَٻَڙُ راتِ سَمگَيو.

٢٣

ٻُجهان ٻاجَهه ٿِي، ٻاجهاڻو ٻيلي ڏٽِي
سَبَرَ سا سُئِي، جا چارڻَ جي چِتَ ۾.

٢٤

ڏات نه آهي ذات تي، جو وَهي سو لَهي
آريون ابوجهن جيون سَٻڙُ جامُ سَهي
جو راءَ وَتِ راتِ رهي، تنهن کي جُکي
جا نِڪتيان نه ٿئي.

وائي- ١

ڏينِي سِين ڏاتارَ، ٿِي موچارِي مَگڻِي
اَچِي چارڻَ چورِئِي، ڪا جا تَندُ تَوارَ
سا سِيبَاڻِي راڄِيي سَٻاجهي سَتّارَ
نِيَاڳِن نَوازُ ٿِي ٿِلَنِ تا تاتارَ
آيو حاتِمُ هَٿَ ۾ لَنگهيءَ جي يِتَارَ

وائي- ٢

وَڏا ڏاڻَ ڏنائِين، ڳنيَائِين رَختُ ريزالَن جو
ڏاتيُون ڏِئي ڏَڏَنِ کي سَنديُون سونَ سَراهِين
انَڏا مَندا آئِيا، سَخا سَڏُ وِڏائِين
ڪِينَ مَنجهان ڪِينَ ڪَري، سو نه ساراهيين سائِين
”وَ تُعِزُ مَن تَشاءُ و تُذِلِ مَن تَشاءُ“ آهي سَڀُ اُتائِين
نَوازِيائِين نُطف مَنجهان، ڪِين ڪئائِين
حرفتَ حَرِيفَن جي، پِيري سَڀَ پَڳائِين
حَاسِدَ سَڀَ حُزُنَ ۾، مُدعِي پاڻَ مُنائِين.

❖

رونٽو= رونٽي هٿ وارو. ڌاران راڳ= بنا راڳ جي. سَمگيو= انعام ڏيئي خوش ڪيو. ٢٣. ٻُجهان= مونکي معلوم ٿيو، جاڻان ته. ٻاجهاڻو= ٻاجهه ڀريو ٿيو. ٻيلي ڏٽي= ٻيلي جو والي. جا= جيڪا (آس اميد) چارڻ جي چت ۾، دل من ۾.٢٤. وڏي انعام جو مدار ذات جي اوچائي تي ناهي: جيڪو وڏيڪ صالح هوندو ۽ وڏيڪ خدمت ڪندو انعام اڪرام ان کي ملندو. آريون= انگل، ماڻا. جُکي= ايذاء تڪليف. جا نڪتيان= ڪڏهن به، هرگز. وائي-١. ڏيني= ملاقات. چورئي= چوري، وڃائي. تند= 'شاه جي راڳ' جو اصطلاح، طنبور جي تند تي راڳ جي ڇيڙ. سيباڻي، وَڻي وئي، پسند پئي. سٻاجهي ستار= موليٰ مهربان. نياڳن نواز ٿي= جيڪي اڀاڳا هئا سي به نوازجي ويا. لنگهيءَ جو يِتار= لنگهو، مڱڻهار. آيو حاتم هٿ ۾= حاتم (سخي سيٺ) اهڙو راضي ٿيو جو ڇڻ منگتي جي هٿ ۾ اچي ويو. وائي-٢. رَختُ= گذر سفر جو بار. ريزالن جو= اڪيلن بيواهَن جو (ريزالو جمع ريزالا). سون سراهين= سون جون ڪوئيون، سون سان ڀريل ڪوئيون. ڪِين منجهان= اٺهوند مان. ڪِين= ڪِين ڪجهه، سڀ ڪجهه. سو نه ساراهيين سائين= تون تنهن سائينءَ کي نٿو ساراهين. جيڪو ”جنهن کي چاهي عزت وارو ڪري، جنهن کي چاهي ذليل ڪري.“ نطفو= مَنيءَ جو قطرو. حرفت= رٿ، منصوبو. اصل ”پيري پڇي سڀ پڳائين.“ حريفن جي= مخالفن جي. پيري= ڦيري، ورائي. حزن= غم، اندوه. مدعي= ڪوڙا دعويدار. مُنائين= مَذموم ڪيائين، شرمندا ڪيائين.

سُر ڪارايل

هن سُر ۾ هَنجهَہ ۽ ڪاري اصيل نانگ جي روايتي خوبين جي تمثيل سان، اعليٰ اخلاقي معيار جا ڪي رخ روشن ٿيل آهن. سنڌ جي روايت موجب، هنجهہ نهايت ئي صاف ۽ سگلو پکي آهي: هو ڪارن ڪانيرن وانگر نڪي تانگهي ميري ۽ لُڙيل لُبيل پاڻيءَ ۾ لهي، تہ نڪي وري ڪاڏي لاءِ چلڙ ۾ چهنب هڻي ۽ ککي ڪائي. هو تار پاڻي واري وڏي سَرَ (تلاء، ڍنڍ) يا چَڇ ۾ لهي ۽ اتي سپون سوجهي موتي چُڻي. هنجهہ نڪي پاڻ ڪي گندي ميري پاڻيءَ ۾ ميرو ڪري تہ نڪي بک کان بي حال ٿي ککي مڇي ڪائي. هو هميشه تار ۾ تري ۽ مُنهن لايو موتي چُڻي. ٻئي طرف ڪاريهر يعني ڪاري اصيل نانگ جو ڪردار بہ شانائتو آهي: هو اصل نسل ۾ "اصيل" آهي جو باوجود سندس قاتل زهر واري طاقت جي، هو اڻ ڏڪويو ڪڏهن بہ ڪنهن کي ڪونہ ڪائي.

داستان پهريون

١

وَحدَهُ وائِي ڪَري چڙهندي چَيَائِين
سو لُڙُ لنگهِيائِين، جِتي پارڪَ پَکِيَان.

٢

اَڪثِرِيُون اوڙاهَ ۾، اُيو ٿڪي تارِ
پِٽُون جو پاتارِ، هَنجُهہ ٿِهين جو هيرَٽُون.

٣

ڪَؤنرَ پاڙُون پاتارَ ۾، پَؤنرُ پري آڪاسِ
ٻِنهِين سَندِي ڳالهڙِي رازِقَ آندِي راسِ
تِنهِ عِشقَ کي شاباسِ، جِنهِ مَحَبتِي ميڙِئا.

٤

ڪَؤنرَ پاڙُون پاتارَ ۾، پَؤنرُ پري ۾ سُج
ٻِنهِي سَندِي ڳالهڙِي عِشق اِيءَ اُهَج
توءِ نہ لَهين اُج، جي پِيو پِيَن پاڻ ۾.

٥

تَئو حُضُورِي هاڻِ، سوجها پيئَسِ سَرَ جِي
گُندري لَڌِي ڪاڻِ، پَکِيئڙِي پاتارَ ۾.

٦

سَرَ سُڪي سالَ ٿيا، هَنجهَہ هَرِيو ئِي پيرُ
ڪَنگُ ويچارو ڪيرُ، رَسي اِنَ رَمُوزَ کي.

٧

هَنجَهہ مِڙِيئِي هَنجهَہ، ميرو مَنجهن ناهہ ڪو
جِتي پيين سَنجهَہ، سو سَرُ ڪِئائُون سُرَهو.

٨

آءُ اُڏامِي هَنجَهڙا، سَرَ ۾ سارِينئِي
مَڇُڻُ مارِينئِي، پارهيڙِي پَهُہ ڪَري.

٩

سَرَ ۾ پَکِي هيڪڙو چُڻِي چانگاري
جيڪا رَضا رَبَ جي سا پَکيئڙو پاري
وَٽان ويچاري، وَڳَرَ سَيَ وَهِي وِئا.

د-١-١. وحده وائي ڪري= 'الله وحده' چَئي. چڙهندي= اڏامڻ ۾ مٿي چڙهندي. لڙ= لڙيل پاڻي، ميري گندي پاڻي جو تلاءُ. پارڪ= پرڪا. پکيان= پکين جي. ٢. تار= تار پاڻيءَ کي. پِٽون= لفظي معنيٰ: 'پِٽون مڇي' (جيڪا وڏين مڇين جي پيٽ ۾ ننڍڙي آهي، جڻ هڪ ذرڙو آهي). اصطلاحي معنيٰ: ذرو، چمڪندڙ ذرو، موتي. هيرٺون= هيراڪ. ٣. ڪؤنر= ڳُوڙِي (جو ٻوٽو جيڪو ڍنڍن ۾ ٿئي ۽ جنهن جي پاڙ اونهي پاڻي ۾ هيٺ زمين جي تري ۾، ۽ جنهن جو ڪَنوَل گل پاڻيءَ جي سطح کان مٿي ٻاهر نڪري بيهي). ٤. عشق ايءَ اهج= عشق جو اهو اهڃاڻ. ٥. حضوري= لفظي معنيٰ: 'حضور' (نبي يا ولي جي حضور) ۾ ويندڙ. اصطلاحي معنيٰ= وڏي مان مرتبي وارو. سوجها پييَس= سمجهہ پييَس، ڄاڻ حاصل ٿيس. ڪندري= ڪوٺي، ٻيڄي ٽُڪي. ڪاڻ= قيمتي ذاتو جو وڏو ذخيرو، وڏي قيمت وارو وڏو ذخيرو. ٦. هرئو= آلو، سائو. رُموز ('رمز' جو جمع) = ڳجهيون ڳالهيون. رموز کي= رمزن کي، ڳجهن اشارن کي، ڳجهين ڳالهين کي. ٧. پيين سنجهہ= کين سانجهي ٿي، رات پئي (۽ هو اُتي لهي پيا). ٨. پارهيڙي= ميربحرن جو هڪ پاڙو، پکين جو شڪار ڪندڙ ميربحر. پهہ ڪري= رٿ ڪري، صلاح ڪري. ٩. چڻي چانگاري= چڱي ۽ لاتيون ڪري. پاري= پوري ڪري. وڳر= وَلرَ.

١٠

سَرَ ۾ پَکِي هيڪَڙو پارهيڙِي پَنجاهَ
سَنديءَ آسَ اللهہ لُڏي لَهرِينِ وِچَ ۾.

١١

ڏَلبو مَنجهہِ دَرياهَ، پَسِي پَکِي آئِيا
ويچارا ويسَاهَ، آٽي اُتِ اَڙائيا.

١٢

جيهَرَ لوڪُ جَپُ ڪَري اوهِيرَ اُڏامَنِ
پِٿون جي پاتارَ جا چيتارئو چُڳَنِ
ڪوهُ ڪَندا ڪي ٿَنِ، پارهيڙِي پَهُہ ڪَري.

١٣

ماڻِڪَ چُوڻو جَنِ سَندو، هَنجهَ حُضورِي سي
چِلُڙَ ۾ چُهِنجَ هَڻِي مَڇي ڪِينِ نہ اي
لوڪَ نہ لَکِئا تي، جيلاهَ يُوٽَنِ ٻَگَنِ ڳَڏِئا.

١٤

لُڙُ جو هيٺِ لَئِي، وِنِنِ هَٽِي وِڃائِيو
پِيتو ٿَني پيئِيُون جائُون مَنجهہِ جَئِي
ڊوڙُون مَنجهہِ ڍَهِي، ڪَنگَ ڪُڄاڙئا پائِيين.

١٥

پَکِي پيهِي نِڳَئا مَنجهان لِتَڙِيَنِ لَکَ
ڪَنِي ماڻِڪَ ميڙِئا ڪَنِي رَتا پَکَ
پُنِيءَ لائي لَکَ، ڳَڏِئو هَنجُهہ حَبِيبَ ڪي.

١٦

اَچو آبُ لُڙُ ٿِئو ڪالوڙِئو ڪَنگَنِ
اِيندا لَڄَ مَرَنِ، تِنهِ سَرَ مَٿي هَنجَهڙا.

١٧

جِنهِ پاڻِيءَ ۾ پُونئرا، چِلُڙُ چِڪَ ڳَهٽِي
وِيا چِٽُ ڪَٽِي، تِنهِ سَرَ مَٿان هَنجهَڙا.

١٨

ڪُوڙَنِ ڪانيرَنِ، سُرَهو سَرُ وِڃائِيو
آڏيءَ راتِ اُٺِي ڪَري ڏَدا دانهُون ڪَنِ
سَندِي ذاتِ هَنجهَنِ، مُنهُ ڪوڙِيو موتِي چُڳِي.

١٩

هَنجَهہ نہ بَندَ ڪَجَنِ، پَکِي نہ وِجهجَنِ پِڃِري
مَڃُڻُ مَرِي رَهَنِ، سارِيندي ڪي سَڄَڻين.

٢٠

لَلِي تي لاتِيُون ڪَيُون سَرَ ۾ سارِي راتِ
پَکَٽانِديُون پِرياتِ، هَنجَهہ هَٽَندي رَتِيُون.

• وائي

هَنجَهنِ ڏاران هيجُ، ڪيرَ ڪَرِيندي ٻَگَنِ سين

---

١٠. سر= تلاءُ، ڍنڍ. ١١. ڏلبو= ٻدڪ جي شڪل جهڙو ڪاٺ جو ٻوتو (جيڪو مٿي تي رکي، شڪاري پاڻ هيٺ پاڻي ۾ ڳجهڙيو ترندو ايندو؛ پکي جي ليکي تہ هيءُ بہ ڪو ٻيو پکي آهي، سو اڏامندو ڪونہ، تان جو شڪاري وڃي ٽنگن مان جهليندس). ويچارا ويساه، آٽي ات اڙائيا= ويچارن کي ڏلبي واري انهيءَ ويساه. آٽي ات جهلائيو، قابو ڪرائيو. ١٢. جيهر= جنهن وير، جنهن وقت. جپ ڪري= آرامي ٿئي، سمهي. اوهير= ان وقت. پٿون جي پاتارَ جا= هيٺ تر وارا موتي. چيتارئو= ڳوليو، جانچيو. ١٣. چوڻو= قوت، ڪاڌو. چلڙ= گندي گپ. چهنج= چنهب. ڪين= ڪائن. يوٽن ٻگن ڳڏئا= ٻگن سان ڳڏئا يوٽن، ڳڏيا وتن. ١٤. لُڙُ= تازو وَهي آيل لُڙائيل پاڻي. هيٺ لئي= لئي جي وڻ هيٺ. وِنن هٽي وڃائيو= اهو پاڻي ڪنگن ڪانيرن ونيون لاهي وڃائي ڇڏيو، انهن جي ونين هٽي خراب ڪري ڇڏيو. جائون منجهہ جَئي= جيري منجهہ جائون (جيت) پئجي ويون. ڍَهي= پاڻيءَ جي ننڍڙي ڍُبي، پاڻيءَ جي ننڍڙي ترائي. ڪنگ= اي ڪانيرا. ڪڄاڙئا ڊوڙون پائيين= ڇاجي لاءِ ٿو ڊوڙون پائين. ١٥. پکي پيهي نڳئا= پکي اندر ٽٻي هڻي پوءِ نڪتا. لِتڙ= گپ واري پيٽي. ڪني رتا پَکَ= ڪن پنهنجا ڪنبَ گپ ۾ لتوڙيا، پنيءَ لائي لکَ= لکن ڪي پنهنجي پويان لائي (= وڏي مانُ وارو ٿي). ١٦. ڪالوڙيو= ڪارو ڪيو، گهڻو ميرو مٽيءَ وارو ڪيو. ١٧. پُونئرا= پاڻيءَ جا ڪارڙا سنهڙا جيت. ١٨. وڃائيو= لُٻي ميرو ڪري ڇڏيو، ونين سان وڃائي ڇڏيو. ڏَدا= اٻوجهہ، موڙهل. منهن ڪوڙيو= منهن هيٺ ڪيو، ڪنڌ نمايو. ١٩. مڃڻ= متان. مري رهن= مري پون. ٢٠. للي= سهڻي اڇي هنجهہ. لاتيون= مٺيون ٻوليون ڊگهي لات واريون. پکٽانديون= ڪنيڙائيون. رتيون= رتجي پيون. وائي. هيج= پيار پريون خوشيون، محبت واريون خدمتون. انهن هنجهن (محبوبن، سندن سِڪ ۾) مونکي سور سوڪڙي ڪري ڏنا ۽ ڏک ڏاج ۾ ڏنا. چلڙ نہ چوسيو= انهن هنجهن گپ ۾ چهنبون هڻي چلڙ ڳي نہ چوسيو.

سُورَ ڏِناٿُون سُوڪڙِي، ڏُکَ ڏِناٿُون ڏِيجُ
جَنِ چِلِڙُ نہ چُوسِيو، تِڪو چِٽُنِ تيجُ
پَکِي پالُرَ هيرَئُون، مُوڙِ نہ چِٽِي رِيجُ
اُونهِين سِين آرُ ڪَري، ڪَڏ نہ ڪَرِي ڪيجُ.

داستان پهريون

١

ڪارايَلَ جِي ڪوڏَ، مون ڪِينجهرُ سَڀِ نِهارِئو
وَري وانهيري نہ وَرِئا، لَلَا لاڪِيٽِيءَ لوڏَ
هِنيڙِي جِني هوڏَ، سي هَنجَهڙا سَڀِ هَلِي وِئا.

٢

هَنجَهنَ سَندِيءَ هيرَ، مون ڪِينجهرُ سَڀِ نِهارِئو
ڍَنڍَ ۾ پَکِي ڍيرَ، پارين پِريان ناهِ ڪو.

٣

هَنجَهنِ سِين هيڪارَ، جي گُڻُ ڪَري نِهارِيين
تہ ٻَگَنِ سِين پيهارَ، هُونڍَ ٻيلَ نہ ٻَڌِين ڪَڌهِين.

٤

ٻَگا ڪوهُ ٻُجهَن، تہ سِپُنِ ۾ چا سَپَجي
قِرِيو ڦِهيارَنِ ڪي وَرِئو واتَ وِجهَنِ
سَندِي ذاتِ هَنجَهَنِ، مُنهُ لايو موتِي چِٽِي.

٥

لالُون لَتاڙِي، ٻَگا ٻيءَ وِئا
چِٽَنِ چِلِڙَ ڪَندِيين پَکِي پُوتِ پِئا
اَمُلَ اُتِ ڪِئا، تانگهو جَنِ طَلِبِئو.

٦

پَکِي پِئا مَچَنِ، هَنجَهہ سَدائِين ڏُٻَرا
ماريءَ سندو مَنَ ۾ وِرهُہ ويچارَنِ
ڪَنبَنِ ۽ ڪَڏَنِ، موتِي جي مِهرانَ جا.

٧

اَڇو پِئو اَڇاهُ، تہ اَئِين اَڇائِي اُبهو
وِهَڻُ وَڙُ نہ آهِنجو لُڙُ پاڻِي لَلاهُ
سُسَرِ ڏِجي ساهُ، ڪُسَرِ ڪَنگَنِ قَبرُون.

٨

ڪُسَرِ ڪَنگَنِ قَبرُون، سُسَرِ ساگاهيجِ
هَنجَهہ، هُتي جي ڳالهڙِي ٻَگَنِ مَ ٻوليج
ماڻِي تُون مَريجُ، چَڻَجُ مَ ڪِهين چُهنجَ سِين.

٩

سَيَرَ سَرَ سَيِدُ چَئِي، پَلِي پاڻُ سُڃاڻُ
"اَلَستُ بِرَبِّکُم قالُوابَلِيٰ" اِيءَ اَصلَ جو اُهڃاڻُ
جاڻِي تہ جاڻُ، نا تہ ڍِبِيءَ ۾ ڍيرُ ٿِئين.

١٠

جِئَن قَطرَ چِٽِئو ڪُڙِهہ پَرِيين، تِئَن ٻولِي
ٻَجهنديَءِ هَنجَهہ

تڪو چٽن تيج= اهي صاف تڪو تيز وهندڙ پاڻي پين. پالُر= تازو پاڻي، گهٽو جهجهو پاڻي. ريج= گپ گاڏئون پاڻي، بيٺل سائو پاڻي. آر ڪري= دل لائي. ڪيج= چُر چُراند (ان ڏُبي واري پاڻي ۾ نہ گهڙي ۽ نہ اهو پئي). د-٢: ١. ڪوڏ= سڪ، ڏسڻ جو شوق. وانهيري= ويهڻ واري جاءِ. للا= هنجهن جو هڪ قسم، سهڻا هنجهہ. هوڏ= ڇڪ، ڪشش، ملڻ ۽ پهچڻ جي تمنا. ٢. هيرَ= هيرَ جي ڪري، هير سببان. ٣. گُڻ ڪري= چڱائي ۽ قرب ڪري. ٻَگُ، ٻَگو= اڇو پکي (جيڪو تانگهي پاڻي ۾ هلي ۽ سنهي مڇي ۽ ٻيا پاڻي جا جيت کائي). ٻيل ٻڌڻ= گڏوگڏ هجڻ. ياري رکڻ، سنگت ٻڌڻ. ٤. ڪوه ٻجهن= ڇا سمجهن. سپجي= سِرجي، پيدا ٿئي. ڦهيارن ڪي= سنهي مڇي کي. منهن لايو= ڪنڌ هيٺ لاڙيو، منهن اندر ڪريو. ٥. لالون لتاڙي= لالون جتي هيون اتي مٿان گهمي. لالون= هت اصطلاحي معنيٰ= موتي. ٻيءَ وئا= ٻيءَ پيٽيءَ ويا، ٻيءَ جاءِ ويا. پُوت= ڪوڙا مٺيا مٽڪا ('موتي' نہ). اُت ڪِئا= ات ڪٿان آيا. ٦. وِرهہ= اوسيئڙو، درپ. ٧. اڇو پيو= صاف پاڻي پيو. اڇاهُ= اي اَڇا (لَلا) هنجهہ! اڇائي ابهو= ڪنهن بہ قصور يا ڏوهہ کان پاڪ اڇا ٿي بيهو. وڙ= ريت، گت، عادت. لڙ پاڻي= لڙ پاڻي تي. للاہ= اي لَلا هنجهئو! سُسَر= سٺو سر، صاف سٺو تلاءُ، ڍنڍ. ڏجي ساهہ= مرجي. ڪُسَر= ڪني پاڻي واري تلاءُ تي. ڪنگن قبرون= ڪوڙن ڪانيرن جون قبرون. ٨. ماڻي تون مريج= تون حاصل ڪندي مري پئجان، پر ڪنهن کي بہ چنهب ڪولي نہ چڻج، واتئون ورائي ويڻ نہ ڏج. ٩. سير= پاڻيءَ سان پريل. پلي پاڻ= پاڻ کي پلي (سير سرڻ کان). ١٠. قطر چٽئو= قطر چڳيو، ذرا ذرا چڳيو (قطر= شايد موتين جي ٻيگ). ڪڙهہ پريين= پيٽ پريين. ٻولي ٻجهنديءِ= ٻولي گهٽجي وينديءِ.

موتِي جي مِهراڻَ جا پُورا ڇُٽِجُ پَنجَ
اَڄُ ڪِ صُباح سَنجَھ، ڏِيِيءَ ۾ ڏيرُ ٿِيين.

١١

هارِئا هَنجَھ ہَگَن سِين ڪيهِي ٻَڌيئي ٻيلَ
ميرو مَتائيج تون، اَچي ڪي اَڪيلَ
ڪَنگَڻ ساڻُ ڪُويلَ، لَلاَ جِھر لَڙُ پِيين.

١٢

وَجِين نہ پيهِي، پِٽُونءَ لَئِي پاتارَ ۾
ڪَنڌِيءَ ۾ ڪيهِي، حاجَ تُنهنجِي هَنجَھڙا!

١٣

وينو ڄئَن وِماسِيين، حَيرَتَ پَئُہ مَ هَڏ
لاتيُون جي لِباس جِيُون سي ڇَپائي ڇَڏ
آءٌ 'اَسِينَ' ڪَن جي پاسي تَن ۾ اَڏ
تَنُ طالِبَن گَڏِ، تہ ويجهو ٿِئين وِصالَ ڪي.

١٤

وينو ڄئَن وِماسِيين، حَيرَتَ پَئُہ مَ هاڻِ
لَلَن ڪي لَطِيفُ چَئي اَچِي سان آراڻِ
ڪَنگَڻ لَتي ڪاڻِ، گَڏئو هَنجُھ حَبِيبَ ڪي.

١٥

وينو ڄئَن وِماسِيين، حيرَتَ پَئُہ مَ هُورِ
اُونهون جو اَچو وهَي گهڙِي تائين گهورِ
ڏَنيُون هَڏِ مَ ڏورِ، گهورِئو ڪَپُ ڪَسِينَ جو.

١٦

اُڏءُ آڏتُ اُيرِئو، وهاڻِي واڻءُ پِئونرَ
ڇَيتاريج ۾ جي ڪَنڌا ڏاري ڪَئونرَ
مَتان مارِينئِي ٿَئونر، ٿو لَئُہ لَگو ڄڻ سِين.

١٧

هَنجهڙا هيلانڊُ ٿِي گهُونو مَ گهوريج
پَسِي چِلُڙ چوئِيُون، پَڪَ مَ پُسائيج
سو سَرُ ساڳاهيج، جِتي پارڪَ پَگيِين.

١٨

هَنجهہ مَ ميرو وَٽُ، جان ڪو جِيين ڏِينهَڙو
جِيءُ مَ گهنگهرِ گهَٽُ، سِرُ تان سَرَ ڪَيتَرا.

١٩

لَلِي لَئِي لاتِ، سَرَ ۾ ڪِئو سوجهرو
ہَگا ہاتاڙا ٿِئا وائِي ڪَن نہ واتِ
جُنگَنِ پَنهنجي ڏاتِ، نيئِي رَساڻِي روهَ ڪي.

پنج= اشارو اسلام جي پنجن رڪنن ڏانهن (يا نماز جي پنجن وقتن ڏانهن). ڏِيِي= ڏِپ (ڏِپ اڏين جنهن ۾ پکي ڦاسن). ڏير ٿئين= هيٺو ساٺو ٿي پئجي رهين. ١١. هارِئا= هار ڪاڏل. هاريل، بي حال، ڪهُيل. ٻيل ٻڌڻ= گڏ هلڻ، دوست ٿيڻ ۽ گڏوگڏ هلڻ. اُڪيل= فعل 'اُڪيلڻ' مان امر. ڪنهن شيءِ ڏي اُڪيلڻ= پر ڪرڻ، چاهڻ. ڪُويل= ڪويل ۾، ڪُويلو، بي وقتو. لَلا= اي للا هنجهہ، اي سفيد سهڻا هنجهہ. جهر= ڄئَن مَ= متان. لڙ= لڙيو پاڻي، ميرو پاڻي. ١٢. پيهي= اونهين پاڻيءَ ۾ اندر گهڙي. پِٽون= موتي. پاتار= اونهين پاڻي ۾ اندر تري تائين. ١٣. وِماسِيين= تون حيران پريشان ٿئين، ڳڻتيون ڪرين. لباس جِيُون= ٻاهريين ڏيکاءَ جون. ١٤. آراڻ= آر، وٽُنڊَ، لاڙو. ڪنگن لتي ڪاڻ= ڪنگن جي ڪاڻ لتي، ڪنگن جي محتاجي ڇَڏي. ١٥. حيرت پَئُہ مَ هور= حيرت ۽ هور ۾ نہ پَئُہ، حيراني ۽ ڏِپ ۾ نہ پَئُہ. گهور= لفظي معنيٰ: مڇيءَ مارڻ لاءِ ڳولا ڪر. اصطلاحي معنيٰ: مقصد حاصل ڪرڻ جي ڪر. ڏنيون= مٿاهان ٻَنا (پاڻي ٻنا). ڪپ ڪسين جو= نَنڍڙين واهين جو ڪپر. ١٦. اُڏءُ= اُڏامي وڃ. آڏت= سَچ. وهاڻي= وهاڻي رات ۾. ڇيتاريج= نظر ۾ ڪج، پهہ ڪج انهن جو. ڪئونر= تازا گل. ٿئونر= ٿئونر گلن جا، اهي گل جيڪي ٿئونر تي ٻوٽجي وڃن. ١٧. هنجهڙا= اي هنجهہ. هيلاند ٿي= هير وارو ٿي ڪري، هِري ڪري. گهونو= ٿوري پاڻيءَ وارو ڏُٻو. مَ گهوريج= ان ۾ گهڙي ڪاڏي لاءِ نہ ڦرج. چلڙ چوئيون= ڳپ ڳاري وارو ڇُرون پاڻي، چلڙ مان چوئِل پاڻي. پک=ڪنپ. ساڳاهيج= موڪج، ان جي ساڃاهہ ڪج، نظر ۾ رکج. پارڪ= پرڪ، پرڪا. ١٨. جيءُ مَ گهنگهر گهٽ= پنهنجو جيءُ جنجل ۾ نہ وجهہ. سِرُ تان سر ڪيترا= جي سِر آهي، حياتي آهي تہ سَرَ گهڻائي لِيي پوندا. ١٩. سَر= تلاءُ، ڍنڍ. ٻاتاڙا= حيران پريشان. جنگن= همت وارن هنجهن.

٢٠

وِئا مورَ مَري، هَنجھہُ نہ رَهيو هِيڪڙو
وَطَنُ ٽِيو وَري، ڪُوڙَنِ ڪانيرَنِ جو.

٢١

سَرَ اُهيئِي اَڳِيان، پَکِي ٻِئا ٻِئا
جَنِ لَمِئو ٿي لاتيُون ڪَيُون سي ويچارا وِئا
ماڳُو ماڳ ٽِئا، ڪُوڙا ڪانيرا گھَٽَا.

٢٢

سو پَکِي سو پيجرو، سو سَرُ سوئِي هَنجھہُ
پيهِي جان پَرُوڙيو مُون پاهِنجو مَنجھہُ
ڏِيل جَنهين جو ڏَنجھہُ، سو مارِي ٿُو مَنجھہِ وڙهي.

وائي

هَنجَھڙا پَسانِ نہ سي، اَڏامي وِئا آنهيرَنِ تي
پَکِي جي پَرڏيهہَ جا، ساجُهرُ وِئا سَرَ تي
موتِي جَنِ ماڳَنِ ۾، لالُون لَهَن تِتي
جَنِ جو عَهدُ اللهَ سِين، سي ڪِئن رَهَنِ هِتي
اُهي عَبدُاللطِيفُ چَئِي، پاڻِ وَهيا پَرتِي.

داستان ٽريو

١

پهرين ڪَارِي نانگَ جي ڪو چِرڪِيلُ چيڙ ڪَري
جي هَٽِي ڏنگُ، ڏَسائِيو، ويجهو ڪينَ وَري
جيڪي ٺُپِ مَري، جيڪي سِڪي صِحَت ڪي.

٢

ڪِپُرَ گاروڙِينِ سِين وَڏو وِڏ ويرُ
نانگَ نہ وِيندين نِڪَرِي تو ڏَرَ مَتِي پيرُ
هِيءُ ٺَنِي جو ڍِيرُ، جَنِ جهُوناڳَڙهہ جَلائِيو.

٣

ڪوهُ جاڳائِي جِيجَنِ ڪي تو سُتَلَنِ هَٿُ هَٽِي
جو ڏاڙُون ڏاڙَنِ وِينِيُون تہ وِڙهَندُئِي وِهُ وَٽِي
جَنِ جو ڏُوجُ ڏَٽِي، تون ڪِئن وِجهِين ويرُ ٺَنِ سِين.

٤

آسَڻُ جَنِ اَريجَ ۾ ٺَنِ جي وِهَ جو وَرَنُ ٻِئو
ٺَنِ جو ڪَنڊوئِي ڪَمُ ڪَري، جي مَٽِسِ پيرُ پِئو
پُرِيين آهِي پَڏرو ٺَنِ نانگَنِ جو نِهو
ڪَلِي ويرَ ڪِهو، جو سامُهون ٽِئي سَپَنِ ڪي.

٥

جَنِ جِيُون اوطاڦُون اَريجَ ۾ مَٽِيُون ٺَنِ مَٽَنِ
ماٺِ مَرتَبو اُن جو وَسان ڪِينَ ڪُڇَنِ
جو اوڏو وَجي اُنِ، ٺَنِ جوڪو ٽِيي جانَ ڪي.

---

٢٠. عام مفهوم موجب مور جي معنيٰ 'مور پکي' ۽ هنج معنيٰ 'هنجھ پکي'. پر ٻي سٽ ۾ 'ڪانيرن' جو ذڪر آهي. يعني هن بيت ۾ پاڻي جي پکين جو ذڪر آهي. "مور" هڪ سهڻو پکي آهي. جنهن جا ڪنڀ سائيرڙا ۽ پڻ مور جي ڪنين وانگر سهڻن چڻن وارا. پهرين سٽ جي معنيٰ ٿيندي تہ سهڻي ۾ سهڻا مور هنجھ تہ مري وئا پر هنجهن جي جنس مان بہ ڪو هنجھ ڪونہ رهيو. ٢٢. ڏيل جنهين جو ڏنجھ= جنهن جو ڏيل ئي ڏنجھ آهي، جنهن جي صورت ئي آزار آهي (استعاري واري مفهوم ۾). ماري= شڪاري، جيڪو پکي ماري. وائي. آنهيرو، جمع آنهيرا= پکيءَ جي روزانو رات جي ويهڻ واري جاءِ، آکيرو. عهد= ٻڌل ٻول. وهيا= هليا، ويا. د-٣: ١. ڪوچرڪيل چيڙ ڪري= جن کي اڳ ڪاري نانگ جو چرڪ پيل هوندو، تن مان ڪو ورلو اهڙو هوندو جيڪو وري ٻيهر چيڙ ڪندو، نہ تہ ڪندو ئي ڪونہ. جي هٽي ڏنگ ڏسائيو= جيڪڏهن نانگ ڏنگ هٽي ان کي ڏسائيو (=ڏنگيو، ڪاٽو). جيڪي= يا تہ. ٢. ڪپر= ڪپر نانگ، ننڍڙو سنهو زهريلو نانگ. تو ڏر مٿي پير= تنهنجي ڏر (رهڻ واري ٻر) مٿي منهنجو پير آهي. ڍير= تڪيو، ماڳ. جن جهوناڳڙهہ جلائيو= روايت موجب، جهوناڳڙهہ جا جوڳي وڏا جوڳي، جن جهوناڳڙه کي باه ڏني (۽ اتي نانگن کي ماريو). ٣. جيجن کي= اهڙن جيتن کي جيڪي چهڻي وجن. ڏاڙون= ڏائون. وَٽِي= ٺاهي جوڙي، پوري، طرح. ڏُوج= ڏٽيندڙ، چوندبيندڙ. ٤. آسڻ= ويهڻ جي جاءِ. اريج= جتي ريج نہ هجي ۽ نہ ٺئي، سُڪل ڦٽل زمين. ورن= رنگ. ڪم ڪري= ڪارگر ٿئي، وڏو نقصان ڪري. پُريين= پرين ڪان ونٺي، وڏن ڪان ونٺي. نِهو= ٻُڻ. ڪلي وير= مقابلي وقت. ڪِهو= اهو ڪير ٿيندو آهي. سپن کي= وڏن وڙهندڙ زهريلن نانگن کي. ٥. مٽيون= 'مَٽ' يا 'مَٽِي' جو جمع. عام روايت موجب، ڪاري واسينگ نانگ جي مٽي ۾ 'مَڻ' آهي.

٦

ڪاري ڪُرُ لَڄي جي اُڻَ ڪَڄاڙئو ڪاءِ
ڄاڙئان اندرِ ڄيَ ۾ ڳُجهو تو ڳالهاءِ
اُتي اُو ساماءِ، ڄتِ رَتي ناهي ريجَ جي.

٧

سَنهان پانءِ مَ سَپَ، سُڪا جَنِي پيٽَ
تَني جي چَپيٽَ، جُنگن ڪي جوڪو ٿِئي.

٨

سَنهان پانءِ مَ سَپَ، وِياءَ واسِينگَن جا
لَتاڙِيا لَطِيفُ چَئي چوريا وِجهَن چَپَ
تَني جِي جهَڙَپَ، هاٿِي هَنذان نه چُري.

٩

موران موٺُ مِيهَٽو، نُوٽِي نانگَ نه ڪَن
ڪارايِلَ ڪارَنِ ڪي ڳارا ڪِئو ڳِهَن
وَٽِيين وِهُ پِيَن، سِڪَ سُرڪِيين نه لَهي.

١٠

مَٿي جهَڙَ جهيڙِينِ، مورُ ڪارايِلُ پاڻَ ۾
نُوٽِي نانگ نه ڏِينِ، موران موٺُ مِيهَٽو.

١١

سَپَ ڪُپُرَ سَڄا ڳِهي، نانگَن ڳولِيو ڪاءِ
تَنِي ڪي واجهاءِ، مَٽِيُون جَنِ مَٿَنِ ۾.

١٢

واتان جَنِي وِهُ وَهي، سي آيا اوڳارِينِ
جي آرَڻِ ٻَڌي آئِيا تان نانگَ نه نِهارِينِ
ڏَنِيرَ تَنِ ڏارِينِ، ميلُ جَنِي جي مَنَ ۾.

١٣

ڪِنهِ ڪِنه ڪارِيءَ ذاتِ ڪي مورَ به مَٿائِينِ
لَتوڙِئا لَطِيفُ چَئي چُرِئا چَڪائِينِ
توڙي نُپُ مارِينِ، ناته سِڪن صِحَتَ لَئي.

١٤

وِهُ هَٿِين وِهُ پيرِين، وِهُ جَنِي جي واتِ
ڪا ڪا ڪارِي ذاتِ، مورَنِ مَٿي چَڏِئِي.

وائي-١

ڪُوڙِي راندِ، ڪُوڙو چَنگو
لِڪَ سِينءَ لَلو پَتو
لَيو جِئَن لامين چڙهين، ڪِئو ڪارايِلَ ڪَنڪو

٦ ڪاري= ڪاري نانگ جو. ڪُر= ٻُڻ، پيڙهي. ڪَڄاڙڻ= ورچائڻ، تنگ ڪرڻ، چيڙڻ. اُڻَ ڪَڄاڙيو= بنا چيڙ جي. ڄاڙئان اندر= ڄاڙي جي اندران. ساماءِ= ساماءِ، وڏو ٿئي ريج جي= پوسل جي، پاڻيءَ جي موجودگيءَ جي. ٧. چپيٽ= ٻُپُوڙ، چپيٽ. جُنگن ڪي= وڏن ڪي. ٨. وِياءِ= ڄَڻَ، ٻَچا. وياءَ واسينگن جا= جيڪي واسينگن جي ٻُڻ مان آهن. جهڙپ= سٽ، حملو. هنذان نه چري= جنهن هنڌ هوندو اتيئي ڪرندو. ٩. نُوٽِي= نوڙت، نمت. ڪارايل= مور (نيري رنگ جي لحاظ سان). ڳارا ڪِئو= نوڙين وانگر لڙڪايو، لامن وانگر وڪوڙيو. ڏگها ٽُڪر ڪريو. وٽيين وه پين= اهي وٽيون ڀري وهه پين، وڏا پياڪ آهن، نهايت زوردار آهن. سڪ سرڪيين نه لهي= انهن جي سڪ ننڍين سرڪين سان نه لهي، انهن جي اُڃ ڍُڪن سان نه لهي. ١٠. مور ۽ ڪارايل (نانگ) جي ويڙهه جو بيان آهي. مٿي جهڙ= جهڙ مٿي. ڪنهن وڻ تي. جهيڙين= جهيڙو ڪن، وڙهن. مور ڪارايل = مور ۽ ڪارو نانگ. نوٽي نانگ نه ڏين= سر نائي نانگ نه جُهڪن. ١١. سَپَ ڪُپُرَ سڄا ڳهي= (مور، سَپُ ۽ ڪپر سڄي جا سڄا ڳهي وڃي. نانگن= نانگن ڪي. تني ڪي واجهاءِ= هو انهن وڏن نانگن جو ڳولو آهي جن جي مٿن ۾ مٽيون آهي. ١٢. هي وڏن زوراور سپن جو بيان آهي. سي آيا اوڳارين= سي آيا ته مارين، ڪائين ۽ اوڳارين، يڪدم وڏو حملو ڪن، ۽ آڏن ڪي ختم ڪري ڇڏين. آرڻ ٻڌي آئيا= جنگ (وڙهڻ) جو قصد ڪري آيا. تان نانگ نه نهارين= ته پوءِ نانگن تي سندن نظر ئي نه پوي، ڪين نانگ نظر ئي نه اچن، نانگن تي سندن اک ئي نه ٻُڏي. (نانگن ڏي ڏسندا به ڪين ۽ امالڪ وڙهندا). ڏنير= ڏنيَر، زبرا، زوراور. ڏارين= چيرين. ميل= ميرائي (دشمني). ١٣. ڪنهن ڪنهن ڪاري ذات ڪي = ڪارن نانگن جي ڪنهن ذات ڪي. مور به مٿائين= مور به مٿي ڇڏين، مور به مڙي وڃن. لتوڙيا= لتاڙيل ٿيا (ڪنهن انهن ڪي لتاڙيو ۽)، جي اهي لتاڙجي پيا. چُرئا چڪائين= جي چُرئا ته چَنڪو چڪائيندا، ڪائيندا ۽ ڏاڍو ڏڪ هڻندا. نپ مارين= صفا مارين. صحت ڪي= صحت لئي. وائي-١. ڪوڙي راند= ڪوڙي بازي، اجائي ڪيڏ. ڪوڙو چنڪو= ڪوڙو ڪيل. لِڪ سين= هَوَ سين، ذري سين، ذري جيترو. للو پتو= ناه نُوهه، ڏيکاءُ ۽ بهانو. ليو= لاتيون ڪيو. لامين چڙهين= وڻن جي لامن تي اڏري ويهين. ڪارايل= اي مور. ڪئو ڪنڪو= ڪنڪو ڪئو، ڪنڪي ڪري، وڏيون زوردار لاتيون ڪري.

ڪِ تو ڪَنين نہ سُئو، شَھبازَ جو سَنڪو.

وائي-٢

جي مان چارائِين، جيڪَرَ جيڏيون وو

ڪَرَہَ سَندانِ چارِيان

جي مان چارائِين وي ميان، تان مُئِي چِيارِينِ

پيرين آءٌ نہ پُڄَڻِي، ڪَرَھَلَ ھُوءِ نہ جهَلِينِ

ڳُجهِي آءٌ نہ وَڃِڻِي، پَڌَرِ پِرِينِ نہ نِينِ.

وائي-٣

ھوتَ بلوچَ جي آهِيان

پَلو جيڏيون! آءٌ جا بلوچَ جي آهِيان

ڪَنِيزَڪَ ڪيچِينِ جي، ناٿَرِ نامُ سَڏائِيان

پيزارَ پُنهونءَ ڄامَ جي، اڪِينِ ساڻُ اُنائِيان.

◈

ڪنين نہ سئو= ڪنن سان نہ ٻڌو. شهباز= وڏو طاقتور مارينڌڙ پکي. سنڪو= زوردار سٽ ۽ ڌڪ. وائي -٢. جي مان چارائين= جيڪڏهن مون کان چارائين، مون کي چارڻ لاءِ ڏين. ڪره= اٺ. ڪرهل= ڪرها، اٺ. پڌر= ظاهر ظهور. وائي-٣. ڪنيزڪ= ٻانهي. ناٿر نام= ناٿر جي نالي سان (جئن ناٿر ٻانهي هُئي مومل جي). پيزار= جُتي. اُنائيان= ڪٽان.

سُر ڏهر

ذات الاهي جي ذڪر ۽ ياد الاهي ۾ رتل دلين طرفان حمد ۽ ثنا ڪي، آڳاٽي وقت کان وٺي صوفين درويشن جي سماع وارين محفلن ۾ "سر ڏهر" ۾ آلاپيو ويو. هن سُر جي پهرئين داستان جو موضوع ئي آهي ساري جهان جي خالق ۽ پالڻهار مولا مهربان جي صفت ۽ ساراهہ، ۽ سندس مهر ۽ ٻاجهہ لا دعا. انهيءَ لحاظ سان، انهن بيتن کي فقيرن ذڪر طور سُر ڏهر ۾ آلاپيو. ساري جهان جي خالق ۽ پالڻهار جي وڏائي ۽ واکاڻ سان گڏ، هن زمين تي انسان جي عارضي زندگي جي حوالي سان ڪيس ترغيب ڏنل تہ هي حياتي هڪ عارضي منزل يا مانجهاندي جو ماڳ آهي؛ انهيءَ ڪري ڊگهيون رٿائون رٿڻ ۽ وڏيون اميدون رکڻ بي سود آهن؛ ننڊ ۽ غفلت بدران بيداري ۽ سجاڳي واري حالت ۾ هجڻ ضروري آهي. اها سجاڳي ۽ بيداري ڌڻيءَ کي ياد ڪرڻ سان حاصل ٿيندي.

داستان-٢ ۾ جسوڏڻ آگري جي دور ۾ پنيهل درياء ۾ پاڻي جي موج سببان ملڪ ۾ آبادي ۽ ماڻهن جي خوشحالي، ۽ ان بعد وري پنيهل ۾ پاڻي جو گهٽجڻ ۽ سڪڻ، ماڻهن جو لڏڻ ۽ ملڪ جو ڦٽڻ هن داستان جو مکيہ موضوع آهي.

داستان-٣. ۾ اڳئين وقت جي وڏي ارڏي ۽ اٽنر سردار لاکي ڦلاڻي جي ڳڻن ۽ ڳالهين ۽ ڏاڍاين جا اهڃاڻ ڏنل آهن. سندس ڳڻ اهو جو غريب اوڏڻ سان دل لاتائين، اوڏن جي لڄ پت رکيائين، ۽ کين پاڻ وٽ اجهو ۽ اوٽ ڏنائين. سندس ڏاڍائي اها جو هر طرف هَلائون ڪري مال ڦري ڪاهي راڄن کي لڏايائين: ريبارين ۽ جاڙيجن جا تہ وڳ ڪاهيائين، پر اهي راڄ جيڪي ملڪ جي حاڪم راءِ ڪنگهار جي پناهہ هيٺ هئا تن جون بہ لوڙيون هنيائين.

داستان چوٿون سنگهارن يعني مالدارن جو وڏي چاه سان مال ڏارڻ ۽ چارڻ، پاڻ ۾ گڏ رهڻ ۽ سندن صلح سانت ۽ اطمينان واري سماجي زندگيءَ جو آئينو آهي.

داستان پنجين ۾ ڪونجن جي اعليٰ وصفن جا اهڃاڻ ڏنل آهن، ۽ ڪونجن تي کهل ڪرڻ ۽ کين نہ مارڻ جي ترغيب ڏنل آهي. ڪونجن جون اعليٰ وصفون اِهي جو اهي قوت ۽ چُوڻي خاطر ديس ڇڏي پرديس اچن، پر وطن نہ وسارين ۽ وري پوئتي ورن. هو: اهي ٻاجهاري ٻولي ڪن، وڳر ڪري هلن ۽ هڪ ٻئي کان جدا نہ ٿين، ۽ جي ڪا منجهائن پوئتي رهجي وڃي تہ ان کي سنڀاري ساڻ ڪن. انهيءَ ڪري ڪين سندن واسطي دعا تہ: شال ڌڻي پنهنجي ٻاجهہ ڪري ڪين سندن وطن ۾ پنهنجن ٻچن سان ميڙي!

داستان پهريون

١

اَللهُ جِئَن نالوءِ، تِئَن مُون وَڏو آسَرو
خالِقَ تُنهِنجِيءَ ڪانڌَ جو پَرو پانڌُ نہ ڪوءِ
نالو رَبَ سَندوءِ، رَهيو آهي رُوحَ ۾.

٢

مِنو جِئَن نالوءِ، تِئَن مُون وَڏو آسَرو
صاحِبَ تُنهِنجِيءَ سَگهہَ جو پَرو پانڌُ نہ ڪوءِ
ڪو ڏَرُ ناهِ جِهوءِ، مُون ٻِئا دَرَ گهٽو نِهارِئا.

٣

جيڏو تُنهِنجو نانءُ، ٻاجَهہ ٻہِ اوڏِيائِي مَنگان
ري ٿنِپين ري ٿوٽِيين، ٿُون ڇِپَرُ ٿُون چانءُ
ڪُڇَاڙو ڪَهانءُ، توکي مَعلُمَ سَيَڪا.

٤

سَتُرُ ڪَرِ سَتارَ، آءٌ اُگهاڙِي آهِيَان
ڏَڪِين ڏِڪَڻهارَ، ڏيئِي پانڌُ پَناهَ جو.

٥

مَ. ڪَرِ ڏِولَ ڏِلو، ناتو نِماڻِيءَ سِين
ڪونهي ڪَمِيڻيءَ جو ٻِڪَرِ تو ٻِلو
تُنهنجو نانءُ نِلو، وَنيو وينِي آهِيان.

د-١ :١. نالوءِ= تنهنجو نالو. الله جئن نالوءِ= جئن جو تنهنجو نالوئي 'الله' آهي ('الله' ذاتي نالو آهي خالق جو، ۽ لغت جي لحاظ سان لفظ جي اصل معنيٰ 'پيار' آهي). ڪانڌ= برداشت، سهڻ جي طاقت. پرو= پتو. پاند= ڏيگهہ يا ويڪر جو ڇيڙو. پرو پاند= پوري ٿيندڙ حد. ٢. منو= ميناج وارو، وڻندڙ، پيارو. جهوءِ= تو جهڙو. ٣. ڇپر= مَنهن. ڪڇاڙو ڪهانءِ= توکي ڪئن ڪري چوان. معلم= معلوم. سيڪا= سيڪا ڳالهہ، ساري سچي حقيقت. ٤. سَتُر= ڍڪ. ستار= اي سڀ جي ڍڪيندڙ ڌڻي! ڍڪڻهار= هميشہ ڍڪيندڙ. پاند= پَلئُ. پناهہ جو= بچاءَ جو. ٥. ڏولَ= اي پيارا سهڻا سائين. ڏلو= ڏرو. بگر= بغير، سواءِ. بگر تو بلو= توکان سواءِ ڪو ٻيو حيلو ڪونهي. نِلو= رڳوئي، اڪيلوئي.

٦

وَڏِي سَگهہَ سَنڌياءِ، ٻاجهُن پَريو آهِيين
مُون تان مِهرِ مَ لاهِ، آئُون تُنهنجِي آهِيَان.

٧

مِرُوَن کِينَ وَلَنِ، پَکِي کَنِ نہ پورهئو
جان تُون ڏِيندڙُ تَنِ، تان آسَ اسانهِين نہ لهِي.

٨

مُسَن مُنهَ سَنرا، کَريا گهَٽو کِلَنِ
سِي تان وِسرِيَن، آيا جَن کَمَن لئِي.

٩

اَڏئو اَڏِيندين کِيترو، کَلَرَ کاڏِي پِتِ
تُون نہ هُوندين هِتِ، کَهَڳَل کَريين کَن کي.

١٠

ڏِگهي اَڏِ مَ مَنهِين، پَکو اَڏِ مَ لانڍَ
لَڏِئو ئَنِ وِرانڍَ، جَن صَباحَٽِي اَڏِيو.

١١

کَڏِهن مَڙهہُ مُقامَ ۾، کڏهن ڳاڙهو گهوٽ
سَندو واريءَ کوٽ، اَڏِئو اَڏِيندين کِيترو.

١٢

ويئي 'کالَهہ' هَتا، سا 'کالَهہ' نہ اِيندي کَڏهين
کالَهُوٽِيءَ کالها، پئو وِڇُ وَرهَنَ کي.

١٣

صاحِبَ تُنهِنجي صاحِبِي عَجَبَ جهڙِي آهِ
وَڏِي سَگهہ سَنڌياءِ، پاڻَ وَهِيڻو آهِيين.

١٤

صاحِبَ تُنهِنجي صاحِبِي عَجَبُ ڏِني سُون
پَنَ بوڙِينِ پاتارَ ۾ پَهَڻَ تارِين تُون
جي گهَرِ اچِين مُون، تہ ميريائي مانُ لهان.

١٥

جِتي ٽِيندا پَڌِرا وَعدا ۽ وَعِيدَ
سُٽِجُ سَڏَ سَعِيدَ، لِلهِ لَڳِ لَطِيفُ چَئي.

١٦

سُتَا اُٿِي جاڳُ، نِنڊَر نہ کِجي ايتِري
سُلطانِي سُهاڳُ، نِنڊُرون کَندي نہ ٿِيي.

٧. مرون= جانور. وَلَڻُ= زمين گڏڻ، کيڙڻ، کاهڻ. کين ولن= زمين کين کاهين، پنهنجي گذران لاءِ کا پوک کان پوکين. اسانهين= اسان کي ڀ. ٨. مُسَن= مُنُن، مشکلات ۾ ڦاٿلن ، حيران پريشان ٿيلن. منه سنرا= جن جا منه سنرا آهن، جيکي بي فکرا ٿي پنهنجا منهن ملوک کيو پيا هلن. کريا گهٽو کلن= اهي کريل جن کي گهٽي کل آهي (سي ۾ مُسَن). ٩. اڏئو اڏيندين کيترو= کيترو پيو اڏيو اڏيندين، وري وري اڏيندين. کلر کاڏي= کلر جي کاڏل. کهڳل= ڳاري سان لنب چنبي، نئين سر مرمت. ١٠. منهين= مَنهُن. لانڍ = وڏي لانڍ وارو. وراندَ= وچينءَ جو، پوئين پهر شام جو. صَباحَٽِي= صبح وقت، صبح جو. ١١. مڙهہ= مردو، مثل بت. اڏئو اڏيندين= کيترو اڏيندين. ١٢. کالهہ= کالهوکي وير، کالهوکي مهل. کالهوٽيءَ کالها= 'کالهہ' واري 'کالهہ' کان وٺي، کالهوٽي ڏينهن کان وٺي. پئو وڇ= وٿي پئي، فرق پيو. (هي بيت چئن معتبر قلمي رسالن ۾ ڏنل آهي جن سڀني جي صورتخطي مان 'کالهہ' ۽ کالهوٽي کالها' لفظ جو گمان ٿئي ٿو، ۽ متن ۾ پڻ اهي لفظ ائين ئي رکيا ويا آهن. پر عام رائج معياري سنڌي ٻوليءَ ۾ "ويئي کالهہ هتان" کونہ ڇنبو آهي، پر ڇنبو آهي "ويئي ڳالهہ هتان". انهي ڄاڻ جي آڌار تي چئي سگهجي ٿو تہ اصل بيت شايد هن طرح هجي:

ويئي ڳالهہ هتا، سا ڳالهہ نہ ايندي کڏهين
ڳالهوٽـي ڳالها، پـئو وڇ ورهين کي.

اَن 'ڳالهہ' ۽ 'ڳالهوٽي ڳالها' کي پهرين ڪاتبن 'کال' ۽ 'کالوني کالا' کري لکيو جن کي پوءِ 'کال ۽ کالوني کالا' کري پڙهيو ۽ لکيو ويو. ١٣. صاحب= اي، مالک سڄي جهان جا، اي موليٰ. پاڻ وَهيڻو= پاڻ پنهنجي ذاتي طاقت وارو، پاڻ پنهنجي قدرت سان قائم ۽ موجود. ١٤. عجب= وڏي عجب واري، وڏي حيرت ۾ وجهندڙ. پاتار ۾= هيٺ اُونهين پاڻيءَ ۾. ميريائي= گنهگار. مان لهان= مانائتي ٿيان. ١٥. وعدا= کيل انجام، کيل ٻول. وعيد= واعدا. سعيد= اي سعيد، اي سعادت وارا، سعادت بخشيندڙ، اي پيارا رسول. ١٦. ستا= اي ستل! سلطاني سُهاڳ= بادشاهي بخت.

١٧

ڪِين سُمهُ ڪين جاڳُ، ننڊَر نہ ڪجي ايتري
اِيءَ مانجهاندي جو ماڳ، جو تو ساٿيھُ پائيو.

١٨

هِي تان ٿورڙيون، جي تو پورا پائيُون
راتيُون پيون گهٽيُون، جي تو اِينديُون هيڪلي.

١٩

سُتي نہ سَرَندياءِ، ڪَرِ پچار پرينءَ جي
وِهامِي وِيندياءِ، گهڙيا هَٿَندين هَٿڙا.

٢٠

جاڳڻَ مَنجهان جَسُ، آهي الله جَن کي
لاهي جو لَطِيفُ چئي مَتان قَلبُ ڪَسُ
وَرَنہ ڪِجاهُ وَسُ، صُبُحَ ساڻُ سَيدُ چئي.

وائي

مُون ۾ عَيبَ اَپارَ، يا سَتار!
آءٌ جا طامِعُ تُنهنجي آهِيَان
هِڪَ وِجايَمِ ويسَري،
جاڻِي سَبِ جُمارَ
'اَمُرُ' اوڏي نہ وَجان،
'نهي' ڪِيَس نِڪارَ
هِنَ مُنهنجي حالَ جي،
توکي سُڌَ سَتارَ
جيڪِين وَهي وُجُود ۾،
سو جاڻين جاڻڻهارَ.

داستان پيو

١

ڪَرِ ڪي ڳالهڙيُون، ڪَنڌا ڍورَ- ڏٽين جِيُون
ڪِئَن سي راتڙيُون، ڪَنهِ پَرِ ڏِينهَن گذارِيين.

٢

ڪَر ڪا ويهي ڳالِ، ڪَنڌا ڍورَ- ڏٽين جي
اَڄُ پُڻ ڪهڙي حالِ، ڪَنهِ پَرِ ڏِينهَن گذارِيين.

٣

ڪَنڌا تو وَٽاءِ، سَچُ ڪِ سيڻَن لَڏِئو
مَيجرُ تو مَٿاءِ، چٽئو پوءِ چُڳا ڪِئو.

٤

ڪَنڌا ڪُڇاڙئا، اُيو آهين ريلَ ۾
پرين پُڇاڙئا، سُڪي بانگهو نہ تِئين!

٥

جان تو هُنڙو سُورُ، ڪَنڌا ڍورَ- ڏٽين جو
مَٿي لامُنِ ٻُورُ، هُوندَ نہ چاڙهِيُئِي هيٺرو.

١٧. ڪِين= ڪين ڪجھ، ڪجھ ٿورو. ايءَ= هن حياتي وارو هيءُ جهان. مانجهاندو= منجهند وارو ٿورو وقت، منجهند وارو ٿورو آرام، منجهند جي طعام ۽ ٿوري آرام وارو وقت. ساٿيھ= دائمي وطن. ١٨. پورا= اي ٿوري چاڻ وارا. پيون= قبر واريون. هيڪلي= اڪيلي. ١٩. سُتي= ننڊر ۾، غفلت ۾، ويسر ۾. سرندياءِ= تنهنجي ڪانہ سرندي، تنهنجي پوري ڪانہ پوندي. وهامي ويندياءِ= جواني ختم ٿي ويندياءِ، وقت هٿان نڪري ويندوءِ. ٢٠. جاڳڻ= بيدار رهڻ، الله جي عبادت ۾ سڄي رات سجاڳ رهڻ. جس= شاباس، ساراھ، نيڪ نامي. ورنہ= اي سهڻا سورهيہ، اي سهڻا گهوٽ، اي همت وارا. وس= وڏي همت. صبح ساڻ= صبح سينءَ، ويندي صبح تائين. وائي. جاڻي= ڄاڻي ٻجهي. امر= ڪو ڪم ڪرڻ وارو حڪم. نهي= ڪو ڪم نہ ڪرڻ وارو حڪم. وَهي= گذري. د-٢: ١. ڪنڌا= اي آڳاٽي وقت جا ٻيڙل جهونا ڪنڌا! ڍور= درياءَ جي ڇوڙ وارن ڍورن مان هڪ ڍورو، درياءُ. ڍور- ڏٽي= ڍوري جا ڏٽي، پٽيهل جي ڍوري جا ڏٽي. انهن ڍوري جي ڏٽين جي ختم ٿي وڃڻ کان پوءِ، تون ڪيئن پيو پنهنجيون راتيون ۽ پنهنجا ڏينهن گذارين؟ ٣. سچ ڪِ= اهو سچ آهي ڇا؟ سيڻن= سڄڻن، تنهنجي پيارن سڄڻن. ميجر= لامن جي چوٽين تي تازو ڦُلل ڪَچُ، گونچ ۽ ٻُور. چٽئو پوءِ چُڳا ڪئو= ڇڳا ڇڳا ٿي پيو ڇٽي (ڳوڙهن ڳاڙڻ سان تشبيھ). ٤. ريل= درياءَ جي ڇڏيل ريٽ ۾ (درياءَ هڪ ڀَرِ ڪاٽيندو ۽ پاٽيندو، تہ ٻيءَ ڀر ريٽ ڇڏيندو. اها ريٽ واري ايراضي ريل آهي). پٽيهل واري ڍوري جي سڪڻ سببان تون انهن جي سِڪ ۾ سڪي نہ وئين! ٥. مٿي لامن ٻور= موري ڦُٽي لامن جي چوٽين تي هيٺرو سارو ٻور هوند نہ چاڙهيئي!

٦

جان تو هُئڙو وَڏُ، کَندا ڍورَ- ڏٽِين جو
پاٽان ڏيئِي ڏُڏُ، موري مَجَرُ نہ کَرِين.

٧

جي تو هُئڙو گها، کَندا ڍورَ- ڏٽِين جو
هُوندَ نہ تو کِئا، موري مَجَر ٽارِيين.

٨

کَندا ٿُون کيڏو، جَڏِ پَريوئِي ڍورُ وَهي
جَسوڏَڻ جيڏو، تو کو ڏِنو پَيڙو.

٩

جَڏِهن ڍَاڳِي ڍورُ، بَئِي وَهَنِ بَليارَ ۾
تَڏِهن تازِيين طورُ، هُئو جَسوڏَڻ سِين.

١٠

ڍورُ نہ اڳِينءَ ڍارَ، مَهَندِ مَلاحَنِ لَکِئو
موڙي چاڙهِئا مَکُرا، پَسِي پاڻِيءَ پارَ
جَسوڏَڻ جَيها يَارَ، پِئڙا وِيرَ وِماسَ ۾.

١١

پَٽيهَلَ تو ۾ پُورُ، اڳِيُون ناهي آبَ جو
سُکِنہِ کِهَڙي سُورِ، پِيِيَہٖ، واري وِچَ ۾.

١٢

سَچُ کِ سُکو ڍورُ، کَنڌيءَ اَکَ ڦُلارِئا
جُنگَنِ چَڏِيو جورُ، سَرُ سُکو سُونگِي گيا.

١٣

سانگِنَ سُکو گاهُ، کَنڌِيين اَکَ ڦُلارِئا
مِهراڻي وَٽاهُ، رويو راڄُ رَضا گهُري.

١٤

سُکِي ڍورُ ڍَهِيُون ٿِئو، کَنڌيءَ ڏنو کائو
پاڻِي پَٽيهَلَ ۾ اڳِيون نہ آئو
ماڙهِن ميڙائو، کَنِي کَنِي پيٽِيين.

١٥

سُکِي ڍورُ ڍَهِيُون ٿِئو، کَنڌيءَ ڏِنِي کَرَ

٦. وڏ= گهاءُ، وڏ ۽ گهاءَ وارو سور. پاٽان= ويتر پنهنجي طرفان. ڏيئي ڏڏ= ڏڏ ڏيئي، لڏيندڙن ۽ ويندڙن سان همدردي کري. موري مجر نہ کرين= نہ وڌيک ڦٽين ۽ نہ ٻور کرين. ٨. اي کندا! تون کيڏو وڏو هئين. جڏهن هيءُ ڍورو پرجي ٿي وڙهو. جسوڏڻ= اڳئين وقت جي هڪ حاڪم يا سردار جو نالو. جيڏو= جهڙو، برابر. پيڙو= پيارو جوان. ٩. ڍاڳِي= ڍوري جو نالو. بَليار، بليارِي= سمنڊ ۾ چوڙ واري نار(؟). تازيين طور= تازي گهوڙن جا طنبيلا، تازي گهوڙن جو لشڪر(؟). هئو جسوڏڻ سين= جسوڏڻ وٽ هئو، يعني تڏهن جسوڏڻ جي هلندي ۽ هاڪَ هئي. ١٠. اڳينءَ ڍار= اڳينءَ وهُڪَ وانگر، ان ۾ اڳيون وهڪرو ڪونهي. ملاحن لکئو= ناکئن صحي کيو. مکرا= ٻيڙا. پسي پاڻي پار= پاڻي جو نمونو ڏسي (تہ لاٽ ۾ آهي). وير= مانجهي مڙس. وماس= اوسيڙو، گهٽتي. ١١. پٽيهل= پٽيهل جو ڍورو. پُور= پريل وهڪرو. سُکنہ= تون سُکي وئين. کهڙي سور= کهڙي سُورَ جي کري (جو پيئہ واري وچ ۾). ١٢. کنڌيءَ= کنڌي سان، ڍوري جي کنڌيءَ سان. اک ڦلاريا= اک وڏي وڏا ٿيا ۽ ڦلاريا آهن. جنگن= وڏن جنگ ڍورن، وڏن جنگ جهازن. چڏيو جور= زور چڏيو. 'سر سکو سونگي گيا'= اڳئين وقت جي خاص چوڻي تہ سر سکو سونگي ٻہ ويا: يعني وڏي ڍنڍ وارو پاڻي سکو تہ مڇي ٻہ ختم ٿي ۽ سنگ (محصول) وٺڻ وارا سونگي ٻہ ويا. ١٣. سانگُ= وڏي ڍوري مان پاڻيءَ جي گهٽائي ۽ اٽل سببان وهندڙ واهڙ، ننڍڙو ڍورو. سانگن سکو گاهہ= سانگن ۾ پاڻيءَ جو زور ٽٽي ويو ۽ گاهہ سکي ويو. رضا گهري= سردار جي رضا ۽ موکل گهري (تہ هو اتان لڏي وڃن). مهراڻي وَٽاهَ= مهراڻي وٽان. مِهراڻو= اها ايراضي جيڪا درياءَ (مهراڻ) جي ڪڇي ۾ هجي يا درياه جي پاڻي جي اٽل سببان سائي سبز هجي. سائي سبز جهنگ واري سير يا جوءِ جتي مالدار هجن ۽ مال چرندو هجي ۽ جتي جهنگ جا جانور هجن، شڪار وارو جهنگ. ١٤. ڍهيون (واحد ڍهي، ڍرهي= پاڻيءَ جي ننڍڙي ترائي، ڍُهو)= ننڍڙيون ترايون ۽ ڍُبا ڍُبا ٿيو. کائو= لاٽ، پاڻيءَ جي وهڪ جي گهٽتائي. کائو ڏيڻ= پاڻيءَ جو لهڻ، هيٺ ٿيڻ. کنڌيءَ ڏنو کائو= ڍوري جي کنڌيءَ لڳ پاڻيءَ جي لاٽ آئي، کنڌيءَ وٽان پاڻيءَ لاٽ جي ڪَر ڏني. اڳيون= جهڙو اڳ ڀرپور ايندو هو. آئو (خاص لهجو آهي= آيو. ميڙائو= ماڻهن جو گڏجي ميڙ ٿيڻ. کني کني پيٽيين= کن کن جاين تي (جتي کٽي نہ، جيئن اڳ پاڻي ۽ آبادي واري وقت ۾ هو). ١٥. کر= لاٽ. کنڌي جو کر ڏيڻ= کناري لڳ پاڻي جي لاٽ جو ظاهر ٿيڻ.

جَنِ جي پاڳَنِ پَرَ، سي پِئا وِيرَ وِماسَ ۾.

وائي

جان تُون وَجي ڪيچ ڪِهي،
ڏيچ پارايا پِرينءَ کي
ڏُکُ مُنهنجي ڏِيلَ ۾، سَگهان ڪِينَ سَهي
آءٌ ڦوڙائِي مارِئي، مُنهنجا واقِفَ وِئا وَهي
پيئڙَ هِنَ پَنيورَ ۾، ساريان ڪو نہ سَهي
مون مُئيءَ مَتان ڪيتَرا وِتڙا ڪانگَ لَئِي.

داستان ٽريو

١

لاڪا لَجَ سَندِياءِ، اوڏِ اگلي آهِيان
پَڪا سي پَرِتاءِ، جي اَجهي تُنهِنجي اَڏِيا.

٢

اَڏِئو جو اوڏِنِ، سو ڏِنگرُ ڏِلو مَ ٿِئي
جَنهِ پَرِ ويهي ڪَنِ، ليڪو لاڪي جامَ سين.

٣

لاڪي لَجَ ڪنئِي، آسان اوڏٽِيَنِ جي
ڪَندو ڪانہ ٻئِي، اڳُ وِسُوڙَلَ آهِيان.

٤

لاڪا لَڪَ هُئا، ڦُلاٽِيءَ ڦيرُ ٻئو
آجا اوڏِ ڏِٺا، پَلَئہ لَڳي جِنهِ جي.

٥

جي تون اوڏِ طَلَبَئِين، ٽِئان هِت نہ ڪو
وِئا لاڪي لوءِ، سَنجهي نُهِي ٽنگڙا.

٦

چِٺَلِ چَچَ هَٽَنِ ۾، ڪُلهَنِ ڪوڏارا
پورهِيي ڪارَڻِ پيٽَ جي اُٿِين سَوارا
اوڏِ پہ ويچَارَا، لاڪا وَجِنِ لَڏِيو.

٧

اَڏي اَڏي اوڏِ، چَڏي وِئا پيٽِيُون
ڪانِپايُون ۽ ڪوڏِ، پِئا آهِنِ پَٽَ ۾.

٨

وِڙهِي ويلَ سَيَڪَهِين لاڪو لوءِ بَلوءِ
ڪَرَڳَلِ ڪَندو ڪَچَڙِي پِرہَ ڦُتيان پوءِ
حَيفُ تَنِي ڪي هوءِ، جَنِ اَڻَ- سَنيُوڙي آئِيو.

٩

پُجان پُلِي پيرُ، وِڏو راءَ رِڪابَ ۾
ڪَچ رَهندو ڪيرُ، لاڪو لوڙائِنِ سِين.

١٠

ٺان نوڪين ۾لاڻَ، سَدا هَٽَنِ ڪرڪرا
لاڪي لوڙائِنِ جا اهڙائِي اهجاڻَ

پَرَ= وڏا ور ۽ ڦرا. وير= مانجهي مڙس. وماس= ڳُڻتي. وائي. پارايا= پيغام، نياپا. ڦوڙائي= جدائي، فراق. مارئي= ماري. وئا وهي= هليا ويا، گذري ويا. سهي= ساٿي. د-٣: ١. لاڪا= اي لاڪا. لج سندياءِ= آءٌ تنهنجي لج آهيان (جيتوڻيڪ آءٌ اگلي اوڏڻ آهيان). اوڏ= اوڏڻ. اگلي= گپ لڳل، ميري. پڪا= اوڏن وارا پڪا. منهنجي مائٽن وارا پڪا. پرتاءِ= توکي پرتا آهن، تنهنجي ذمي آهن. اجهي تنهنجي اڏيا= تنهنجي پناه ۾ تنهنجي آسري تي اڏيل آهن. ٢. ڏنگر ڏلو مَ ٿئي= اهو جهوپو نہ ڍهي. ويهي ڪن= اوڏو ويهي ڪن. ٣. لج ڪنئي= لج پت جو ذمو کنيو. اڳ وسوڙل=اعتبار ۾ آندل، ويساهہ ڪرايل (يقين ڏياريل). ٤. ڦلاٽي= ڦُلَ جو پٽ (لاڪو پٽ ڦل جو). ڦلاٽيءَ= لاڪي ڦلاٽيءَ جو. ڦير= پير، نوع نمونو. آجا= تڪليف کان آجا، ڏن کان آجا. پلئہ لڳڻ= دامن لڳڻ، پناهہ ۾ اچڻ. ٥. طلبئين= چاهين ٿو، جي توکي گهرجن. لاڪي لوءِ= لاڪي جي ڳوٺ، لاڪي وٽ. سنجهي= سوير. نهڻ= ٻڌڻ. نهي= ٻَڌي. ٽنگڙا= نوڙين سان واڻيل (چار مثل) وڏا ڳوترا (جن ۾ وڏيون ننڍيون شيون وجهجن تہ جئن ڪٽڻ ۾ سولائي ٿئي). ٦. ڪوڏارا= اوڏن جون ڏکهي مُنهن واريون ڪوڏريون. سوارا= سوير. ٧. ڪانپايون، يعني ڪانيون يا ڪوپُون، جيڪي مٽي کوٽڻ ۽ کڻڻ سببان ٺيون هجن، اوڏن مٽي کنئي ۽ جيڪي ڪوپون ۽ ڪڏون ٺيون سي اتي موجود آهن، جيتوڻيڪ اوڏ لڏي چڏي ويا. ٨. لوءِ= ڳوٺ، وسين. لوءِ بلوءِ= ڳوٺ ڳوٺ مان. ڪرڳل= ڳوڙ گهمسان (حملي جو). حيف تني ڪي هوءِ = تن ڪي حيف هجي (جن اڳ نہ سنڀاليو). جن= جن جي متان. اڻ سنيوڙي= سنيريل ۽ تيار نہ هئڻ واري حالت. ٩. پُجان= پُڄ کان، ڪڇ جي شهر پُڄ مان. پُلِي= ڪاوڙ ۽ قصد ڪري. راءِ= ڪڇ جو راءِ. لاڪو راءِ. ڪڇ= ڪڇ ملڪ ۾. ١٠. ٺان نوڪين= ٺاهي پيا ٺوڪين (تياري پيا ڪن). هٽن ڪرڪرا= خارش لاهڻ ۽ صفائي لاءِ، گهوڙن ۽ اٺن جي پٺين کي ڪرڪرا هٽن. لاڪي لوڙائن جا= لاڪي ۽ سندس ساٿين لوڙائن جا.

ڏيئي تنگن تاڻُ، ڪُوڪَ ڪاريندا ڪَڇَڙي.

١١

لاکو لُوٽي آئيو، هَبِي پيئي هاڪَ
پاٹرَ ڪانہ پَڇَڙي، ڏُونگرِ پيئي ڏاڪَ
اُئِيُون ۽ عِراقُ، گڏيا تان گھَٽَئِي ٿِيا.

١٢

جھُريي ڏيئي جھوڪَ، ٻَنِيَان ٻَهرِ ۾ نِڪرو
لُوٽي مٿان لوڪَ، لاکي ڪَئِين لَڏائِيا.

١٣

لاکو نہ لاهي، هَني مَٿان هَٿَڙا
گھُونيرِيان گھيرُ ڪَري اُيوئِي آهي
وَيئو سي ڪاهي، خاصِيُون جي ڪنگھارَ ڇِيُون.

١٤

لاکو لَکِيءَ تي چَڙھي، لَکِي لاکي هيٺِ
سونَهَريُون سَرَ ڪِئو، پِيڙِيو ٻَڌي بيٺ
ڪندو ڏَمَرُ ڏيٺِ، صُباحَ ساڻُ سَيَڪَهِين.

١٥

لاکو لَکِيءَ تي چَڙھِيو، لَکِي لاکي ساڻُ
چارِي چاڙھي آئِيو، واسي راتِ وَٿاڻُ
جاڙيجو زِيانُ، ڪيڏو ڪَري وِئو ڪَڇَ سِين.

١٦

لاکا لَکَ سُڄَڻ، ڦُلاڻِيءَ ڦيرُ ٿِئو
جِنهِ يَرِ راڻا راڄيا، ڪوئِنَ ڏِٺِي ڪَنبَڻ
تِنهِ جو جاڙيجَڻ، سُتي سَٽُنڪو نہ لَهي.

١٧

راءَ سِين رُنا جي، ٿَنِ جاڙيجَڻ جاڙ ڪِي

ڏيئي تنگن تاڻ= گھوڙن جي تنگن کي تاڻ ڏيئي، تنگ ڪشي (حملي خاطر، گھوڙن تي چڙھڻ لاءِ تيار ٿي). ڪوڪ= دانھن. ڪاريندا= ڪرائيندا. ڪڇڙي= ننڍڙو ڪڇ، ڪڇ جو اتر الھنديون طرف، ڪاڇو ١١. لوٽي آئيو= لوٽي شهر تي آيو. (سنڌ مان ڪڇ ڏانهن راهمُوڪِي واري واٽ سان ويندي 'تڙ پٽارو'، اتان پنج ميل اڳتي رڻ جو اوڪار لوٽو بندر جتان ڪان ٻَني جو علائقو شروع ٿئي. هبي پيئي هاڪَ= هبي جبل تائين هراس پئجي ويو.⁄(هبو 'جبل' پاور جي ڏاکڻي وٽ سان). پاٹرَ يا پاوَرَ (مونث نالو) = ڪڇ ملڪ جو هڪ علائقو [اتران ٻَني (جو علائقو)، ڏاکڻا هبو جبل، ۽ وچان پاٹر جو علائقو جيڪو الهندي ڪان اڀرندي پيو وڃي، ۽ شهر 'نريي' کان شروع ٿي شهر 'لوڏائي' تي پورو ٿئي ٿو. ان ۾ ٻيا مشهور ماڳ مڪان ٽُنداڻ، ارنڙو، گھونيري، جھارو، جُمارا، ٽونگڙي، ٿلُ، ڏاڏُور، ٻِيڙ، نيرونو، جُھريو، لُهريو، نوڪاڻِي، ڪوٽاءِ، ڦُلاءِ، جُھرَڻ ۽ پوءِ لوڏائي جتي پاور پورو ٿيو. ملڪ سڄو مينهن تي، پر سڄي ڪڇ ۾ پاور جي زمين پلي]. ڪانہ پڇڙي= ڪانہ پهري (ڪا اُٿ، ڳڻون، رڍ، ٻڪري ڪانہ پهري لاکي جي دپ ڪان). ڏونگر پيئي= ڏونگر ۾ پيئي، هبي جبل ۾ پئي. ڏاڪ= خوفائتي خبر، ڏاهه، ڏاڪ. عراق= زبردست گھوڙا (عراقي گھوڙا، عربي نسل جا گھوڙا). گڏيا= ائيون ۽ عراق پاڻ ۾ ڪٺي مليا (گھوڙا اچي اُئين کي رَسيا). گھٽئي ٿيا= گھٽا ٿي پيا. اصطلاحي معنيٰ تہ گھڻ ٿي وئي، گھمسان ٿي ويو [لاکو ۽ سندس لوڙائو ساٿي پنهنجا گھوڙا ڀڄائي اچي ائين جي وڳن کي پهتا تہ انهن کي گھيري وڪوڙي ڪاهي ٿي ويا]. ١٢. جُهريو= 'لوٽي' کان جُھريو جبل ٻارهن ڪوه ڪن ڏکڻ-اوڀر. هڪ روايت موجب جهريي ڏونگر ۾ مٿي اترئين پاسي جيڪي پٿرن جي جاين وارا ڪنڊرات آهن سي راءِ لاکي جا محل هئا. جهريي ڏيئي جھوڪ= جهريي ۾ ٿي پڪي رهائش ڪريو. ٻنيان= ٻَني مان، ٻَني جي علائقي مان ٻاهر نہ وڃو. لاکي ڪئين لڏائيا= لاکي لوڙيون هٽي ڪئين راڄ لڏائي ڇڏيا. ١٣. هني مٿان هٿڙا نہ لاهي= پنهنجا هٿ هني تان نہ لاهي، سندس هٿ هني ۾ آهن ۽ هر وقت سوار ٿيڻ لاءِ تيار آهي. گھونيري= پاوَر ۾ هڪ ماڳ. گھير ڪري= گھيرو ڪري. ڪنگھار= ڪڇ جو راوُ ڪنگھار، جھوناڳڙھ جو راءِ ڪنگھار. ١٤. لکي= لاکي جي گھوڙيءَ جو نالو. سونهريون= تراريون. سر ڪئو= سڌيون ڪيو، تکيون تيار ڪريو. پيڙيو= ڇڪيو. بيٺ= سندرو، سندري ۾. ١٥. لکي لاکي ساڻ= لکي گھوڙي سدائين لاکي جي سواري هيٺ آهي. چاري= جانچوس، خابرو. واسي= جانچوس. وٿاڻ= مينهين جو، مال جو. جاڙيجو= لاکو جيڪو 'جاڙيجو سمو' هو. ١٦. لاکا= اهي جن جو نالو 'لاکو' آهي. لک سُڄن= لک ٿا سُجهن، کي گھٽيئي ٿا سجهن. ڦلاڻي= ڦل جو، لاکو جيڪو ڦل جو پٽ. سٽُنڪو= ڊرپ. ١٧. راءِ سين= راوَ سين: لاکي راءِ سان. ڪڇ جي راءِ (ڪنگھار) سان. جاڙ ڪي= اُولي ڪئي، اجائي ڪئي. ڏاڍي غلطي ڪئي.

ڪِيئن ماڻِيندا سي، چوڌهن چارو ڪَچَڙو.

١٨

جاڳو جاڙيجا، سَما سُڪِ مَ سُمَهو
پَسو آنِ پَارا، لاکو ٿو لوڙِيُون ڪَري.

١٩

اُپِي ڍِنگرَ ڍِارَ، ريبارِڻِ روئي رَڙِي
وَجن اَڄُ وَڳَ هَنيو، سُئُمِ جي سُوارَ
ڪاڇي ٻِنهِي ڪِنارَ، ڏاڪو هِنِ جو ڍِسيين.

٢٠

رَڙِي ريبارڻ روءِ، واڙي پايو وَڇَڙا
گرا ويڻ ڪنگهارَ ڪي، چينچَلَ اُپِي چوءِ
واڙي وَڇُ نہ پوءِ، لاکو لوڙائُنِ سِين.

٢١

ريبارِڻِ روئِي، واڙي وِڌا وَڇَڙا
سَمُورا سوئِي، هَٽِي ساٿَ هيڪَلِي

٢٢

رَڙِي ريبَارِڻِ روءِ، اُپِي ڍِنگرِ جهَلَ
پَري هِتان پَلَ، ڪيتريون ڪاهي وِئا.

٢٣

ڍِاڻِي وَڳُ مَ ڍِارِ، هِنَ پَرائِي ديسَ ۾
چيهو چِلڙُ چڪَ تيو، وَڳُ اُتاهِين وارِ
ڏِنُمِ ڪالَهہ پَرارِ، لاکو لوڙائُنِ سِين.

٢٤

خَبَرَ پَئي ڪِلَنِ، سُٽِي پَٽُ نہ پَجَهَا
چارِيءَ مَتان چَٽرون پاٽان اُيا ڪَنِ
لاکو مَتان ٿَنِ، اوچتو ٿِي آئِيو.

٢٥

چارِيين چيٽراٽُو، وَڳَ وِهارِيين ويسَرا

ماڻيندا= پنهنجي ڪم ۾ آڻيندا، پنهنجي مال چارڻ لاءِ ڪتب آڻيندا. چوڌهن چارو= چوڌهن پاڳن وارو ڪڇ ملڪ (١- ڪَنڌُ (١- بَني ٢- پَچم ٣- ڪريڙ ٤- لوڍاڻِي ٥- پراٿر يا واڳهيلاڻ ٦- واڳڙ ٧- پاور ٨- ماڪَ ٩- اَبڙاسو گرڙو ١٠- ڪَنڌُ ١١- چيٽاڻو ١٢. ڪَنٺِي ١٣- انجار ١٤- مُنڙو)، جتي چوڌهين طرفين مال چري، جتي مال جي لاءِ چوڌهن چارا آهن، چرڻ جا چوڌهن پاسا آهن. ١٨. جاڳو جاڙيجا= جاڙيجا! اوهين سجاڳ ٿيو. آن پارا= اوهان جي طرف، اوهان جي پاسي کان. لوڙيون ڪري= لوڙيون هٽي، چوپائي مال جا ڌاڙا هٽي، مال ڦري ۽ ڪاهي. ١٩. ڍنگر ڍار= مٿان ڍَريل ڍنگر. ريبارڻ، ريباري قبيلي مان هئي ۽ ڪڇ جي راءِ ڪنگهار ڪيس پاڻ وٽ وهاريو هو جو مٿس موهت هو. ڪڇ جي روايت موجب ريبارڻ سهڻي هئي ۽ سندس نالو ئي چينچل هو. ريبارڻ راءِ ڪنگهار ڪي پنهنجي محبت ۾ قابو ڪيو، انهيءَ لاءِ تہ لاکي ڪيَ روڪي، چاڪاڻ جو لاکو ريبارين جي وڳن جون لوڙيون هٽندو هو). وجن وڳ هنيو= انن جا وڳ زوري ڪاهيو وجن. سُئم جي سوار= جن سوارن بابت مون ٻڌو هو. ڪاڇو= ڪڇ ۾ جبل وارو اتر الهنديون علائقو، جبل جو ڪاڇو. ٻنهي ڪنار= ٻنهي پاسن سان. ڏاڪو هن جو= هنن مال هٽندڙ سوارن جو خوف ۽ هراس. ڍِسيين= ڍِسين ۾، ڍِسين ۾، چؤطرف، چوڌاري. ٢٠. رڙي ريبارڻ روءِ= ريبارڻ ويٺي روئي رڙي. واڙي پايو= واڙ ۾ وجهندي. وڇڙا= مينهين جا ڦر. چينچل اپي چوءِ= راوَ ڪنگهار ڪي چينچل راڻي (ريبارڻ) سِڏيون ويٺي ٻڌائي، سڏا سنوان گفتا ويٺي چوي تہ: 'اي راءِ! هاڻي واڙي ۾ وڇڙا پون ئي ڪين ٿا، چاڪاڻ جو لاکو پنهنجن لوڙائن سين پيو ڦري ۽ مال ڪاهي (واڙي ۾ وڇڙا تڏهن وجهندا جڏهن مال جهنگ مان چري موٽي پاڻ تي ايندو ۽ ڏهائي ٿيندي، پر مال لاکو ڪاهيو ٿو وڃي، سو وڇڙا واڙن کان ٻاهر پيا گهمن). ٢١. ريبارڻ روئي وڇڙا واڙي ۾ وڌا (جو مال جي موٽڻ جي مهل هئي، پر مال نہ آيو). سمورا سوئي= لاکو هڪ ئي وقت سڀ مال گڏي ٿو ڪاهي (ڪا چِڏي ئي ڪونہ ٿو، جا پاڻ تي موٽي). ٢٢. پري= گهٽيون گهيري ۾ آڻي (انيون، مينهيون، ڳايون). پل= جهجهيون، گهڻيون. ٢٣. ڍاڻي= اي اٺ چاريندڙ ڍاڻي (وٽ جا رهاڪو). وڳ م ڍار= انن جي وڳ ڪي نہ آڻ. چيهو= چيهو گاهہ (جيڪو هيناهين ريجائين زمين ۾ بيٺل پاڻيءَ جي پاسارن کان ٿئي.) چلڙ چڪ ٿيو= چيهو گاهہ چڪ ۾ لتاڙجي ويو آهي. اتاهين وار= انهيءَ ماڳ کان پوئتي موٽاءِ. پرار= پرئين پاسي. لوڙائن سين= لوڙ هٽندڙ ساٿين سين. ٢٤. اهي بهادر بي پرواهہ جيڪي خوفائتي خبر ٻڌن تہ بہ ڪلن ۽ پَٽُ جو سٽن تہ بہ نہ پچن. چاري= جانچ ڪري خبر ڏيندڙ. اوچتو آئيو= مٿان اوچتو حملو ڪري آيو. ٢٥. چيٽراٽو= چيٽراٽو جبل، جنهن ۾ ٻين سيني جبلن کان گهڻا وڻ جيڪي اٺيون ڪائين (مالڪڏني فقير چيو تہ چيٽراٽو جبل چڙهڻ ۾ ڏکيو آهي، پر هن ۾ ڪيريون، ٻيريون، ڪُونديليون، ڳاگيون، ڳاڳا، ڳگريون، ليار، ٿوهر ۽ ٻيا وڻ آهن). ٢٥. چاريين چيٽراٽو= اي اوٺار! تون پنهنجن وڳنِ کي چيٽراٽو ٿو چارين، ۽ وڳن کي ٻنا ڪنهن سار سنڀار جي ٿو وِهارين!

لاکي لوڙاڻِ جو ھي ڦِھرو ڀَرياڻو
سَبَرُ سَنراٽو، وَڳَ وَرائي واٽِ ٿِئو.

٢٦

صُلحُ کَرِ سَنگھارَ، جَتَنَ جاڙيجَنِ سِينِ
ٿون وَڳَ ڇَڏِين تو ويسَرا، ھُو چَمکئا چوڏارَ
تو جيڏا تو يارَ، لاکي کَئِين لَڏائِيا.

٢٧

لاکي لوڙيُون ڇَڏيُون، سَرھَا ٿِيا سَنگھارَ
چيٽراٽي چَوڏارَ، وانڍيُون وَسَ چَرَنڊيُون.

٢٨

لاکا لِکَئِي ڏِينھَن، گھاڙيءَ ري کِيئَن گھارِيين
مَٽان وَسِي مينِھن، واٽُون وَلِينِ ڇانئِيُون.

٢٩

لاکا لَکَ ھُئا، تون اگھوُني گھُونِ
جي ڀَري ٿُنھنجي ڀُونِ، سي واھَرَ کَنھِ نہ وارِيون.

٣٠

لَکِي ۽ لاکو، ٻَئِي مُئا باجَھہ ٿِي
قادِرَ لاٿو کَڇَ تان اَڍِيُون اولاکو
وانڍِينِ ۾ واکو، ريباري رَھِي ويا.

وائي

اوڏِڙِ اوڏي آءُ، توکي لاکي کوڙِئو
سَندو مِنيءَ مامرو، لَٿو تو مَٿاءُ
راٺِيُون گھَٽِيُون راڄَ ۾، توتي ريڏو راءُ.

داستان چوٿون

١

وَنءُ کُنڍِيُون کاھي، سيڙھي سَنگھارَنِ جي
مِينھُن نہ مَٽائي، جَنِي سَندا ڀَڳڙا.

٢

جي پائين وَسَ چَران تہ سَنگھارَنِ سِين گھارِ
جَنِي سَندي وارِ، چورُ نہ اَچي کَڏھِين.

ڀرياٽو= ڏس ۽ ڏھڪاءُ. ٢٦. سنگھار= گھڻي مال وارو، گھڻي ماھيي مال وارو. جَتَن= جتن کرُ، حيلا کر. جاڙيجن سان= لوڙيون ھڻندڙ جاڙيجن سان، لاکي ۽ سندس ساٿين سان. ويسرا= بي واھا، اڻ سنڀاريا. چمکئا= ھتان ھُتان ڏِکَ ڏنائون، ڀڙرا ٿيا ۽ آيا. ٢٧. لوڙيون ڇڏيون= لوڙيون بند ڪيون. چيٽراٽي چوڏار= چيٽاٽي جبل ۾ ۽ ٻاھران چَوڏاري. وانڍ= مال چارڻ سانگي ٿورو وقت رھائش لاءِ اڏيل پونگيون، وانڍين ۾ ويٺل ماڻھو. وس چرنڊيون= وس وارو گاھ چرنڊيون. وانڍيون چرنڊيون (استعاري طور)= وانڍين وارن ماڻھن جو مال چرنڊو. ٢٨. گھاڙي= ڪاري واري علائقي ۾ ھڪ 'گھاڙي' مشھور آھي جيڪا 'شيخاڻي گھاڙي' سڏجي ۽ جتان ڪڇ ڏانھن واٽون ويندڙيون ھيون. ھڪڙي اھڙي آڳاٽي واٽ ڪي مولوي احمد جت مرحوم پنھنجي نظر ۾ مخاطب ڏيو ھو تہ: "تون واٽ ڪھڙي وار جيُ؟". ڪڇ سان لاڳو انھيءَ گھاڙيءَ تي لاکي جو اچڻ ۽ رھڻ ممڪن نظر اچي ٿو. 'ٽ' رسالي جي پڙھڻي ۾ گھاڙي بدران 'گھونيڙي' آھي، جيڪو 'ڀاوَرَ' ۾ مشھور مڪان آھي. ٢٩. اگھوني گھونِ= وڏو ۽ وڏي ھمت وارو. جي= جيڪي (انيون، مينھيون وغيره ڏاڙي ۾ آندل مال). ڀري= ڀناري، سنڀار. ڀري تنھنجي ڀون= تنھنجي ڀاٽاري تي، تنھنجي سنڀار ھيٺ اچن. سي واھر ڪنھن نہ واريون= سي مال جي ڀويان ايندڙ ڀُھر ۽ واھر ڪڏھن بہ نہ موٽايون (ڀوئتي ورِي نہ ويا). ٣٠. لکي= لاکي جي گھوڙي. ٻئي مئا= لکي بہ مئي ۽ لاکو بہ مئو. ٻاجھہ ٿي= ڏٺيءَ جي مھر ٿي، مولي جي مھرباني ٿي. اولاکو= ڏک، آزار. وانڍين ۾ واکو= وانڍين ۾ ھُل ھُڳاءِ، چوھول (وانڍين ۾ گھٽا ماڻھو جيڪي ھاڻي لاکي جي ڏپ کان آجا ٿي پيا الوليون ڪن). ريباري رھي ويا= ريبارين جي لڏ لڏان ختم ٿي ۽ ھو ھاڻي ٽانيڪا ٿي وينا، ھميشہ لاءِ رھي پيا. د-۴: ١. ونءُ= وڄ. ڪنڍيون= ڪنڍن سڱن واريون مينھيون، مينھن لاءِ سُڀاڻتو نالو. سيڙھو= ڀوڪ يا گاھ جي جُوءِ واري زمين سان لاڳو ٻي دنگئي خالي زمين. سيڙھي سنگھارن جي= سنگھارن جي سيڙھي وٽ. سنگھارُ (جمع: سنگھارَ)= مال جي ڏنڊي وارو جيڪو مال ڏاري، چاري ۽ سنڀاري، اھو ڀاڳيو جنھن وٽ فقط ھڪ جنس وارو مال نہ ھجي، پر ھڪ ڪان وڌيڪ جنس وارو مال ھجي. سارو سنگھار= جنھن وٽ سڀ مال ھجي ۽ سدائين ھجي. نہ مٽائي= نہ مٽي، مٽي ڇڏي نہ وڃي (۽ اتي ضرور وسي). ٢. وَسَ= وَسَ جو گاھ، سانوڻ جي مينھن جي وس وارو گاھ. چَران= چاريان (پنھنجي مال کي). گھار= گذ گذار. وار= واڙ.

٣

جي پائِين وَسَ چَران تہ سَنگھارَنِ سِين لَڏِ

جَنِي سندي سَڏِ، چورُ نہ ڇُھي وَڇڙا.

٤

جي پائِين وَسَ چَران تہ سَنگھارَنِ سِين لَڏِ

تہ هاڃي سَندِي هَڏِ، ڪُوڪَ نہ سُٽِي ڪَڏِهِين.

٥

اَڇھي جَنِ جي گھارِيان، جِيَن سي سَنگھارَ

ٻاجھہ جَنِي جي ٻارَ، اَنئِي پَهَرَ اَگوندَرا.

٦

جِيَن سي سَنگھَارَ، اَڇھي جَنِ جي گھارِيان

مانَ لَهَنِئُون سارَ، وِچِينءَ وِلِهِين ڏِينهَڙِين.

٧

پُورِين پانڌَ ٽِمَنِ، جهَڳَرَ جهاڳِي آئِيُون

ڪاڇو مينھڙِيَن، مُندائِتو ...

٨

مَنڊيُون مَٺَ گُڙَنِ، جهوڪِين سُونهَنِ ...

سَندِي سَنگھارَنِ، جُوءِ جِيَاري جَڏڙِين

٩

پَريا پاڻَ هَٽَنِ ۾، پَٽين پڪُون ...

نيڻَ مُنهِنجا رُونِ، ساريو سَنگھارَنِ کي

١٠

ڏَٺُ ڏارَڻُ ڏارَ رَهَڻُ، اِيءَ نہ سَنگھارَنِ ...

ڪاهي اِيندا ڪَڏِهِين مَٿي وانڊَ وَهِ...

جي هاڻُو هُونيئِي مِٺَ، تہ ٻہ اَبُو لاهِ مَ اَنِ جو

١١

ڪيرَ ڪَريندي رِيسَ، آيَلِ سَنگھارَنِ سِين

جَنِي جِيءَ خَمِيسَ، واڙِيُون واري ڇَڏِيُون

٣. لڏ= لڏو ڪٽي گڏ هل. جني سندي سڏ= جن جو جتي سڏ سُجهي، سندن سَڏ پَنڌ واري جوءِ. وڇڙا= ماهي مال جا ڦر. ٤. هاڃي ... وڏو ظلم ۽ زيان (جو هاڻُو اڇي مال هٽي وڃن ۽ مال ماري وڃن). هَڏ= هرگز، ڪڏهن بہ. ڪوڪ= دانهن. ٥. اڇهي= اڇهي هيڏ ... پناهہ هيٺ. ٻاجهہ جني جي= جن جي ٻاجهہ جي ڪري، مهر ۽ قرب جي ڪري. ٻار= ٻارڙا. اگوندرا= بي غما، خوش (جوڪير ... ملين) ٦. گهاريان= رهان، گذاريان. لهَنئون سار= اسان جي سار لهن، سنڀار ڪن. وچينءَ= پوئين وقت، وِئي وقت. ولهـ... ڏينهڙين= ڏکيين ڏينهڙين، ڏکن بکن وارن ڏينهن ۾. ٧. پور= سِڱ جو ور. پاند ٽمڻ= پاسا ٽمن، پاسن کان پاڻيءَ جا ڦڙا پيا ٽ... (مينهن جا سڱ پيا ٽمن). جهڳر= وڏو اجهاڳ پاڻي، جهڳ ۽ جهاڳ وارو پاڻي. جهاڳي آئيون= ٽري آيون. پاڻيءَ ڪي جهاڳ... لنگهي آيون. ڪاڇو= ڪڇ ملڪ ۾، جبلن جي پر وارو پاڳو. مينهڙين= مينهين ڀٽارين. مندائتو ماٺيو= پوري وس ۽ گاهہ وار... موسم ۾ چري ڊئو ڪيو. ٨. منڊيون مٺ گڙن= مانڊاٺين ۽ وڏين ماٺيَن جا وڏا آواز آهن (ڪير گهٽو آهي، ۽ ڪيترين ئي وڏ... ماٺين ۾ ولوڙجي پيو، جن جي آوازن جي وڏي گونج پئي ٻڌجي). جهوڪين= جهوڪن تي، جتي سنگهارن جا لڏا لٿل آه... جهوڪين سونهن ڀهيڙا= مسافر جيڪي جهوڪن تي آرام لاءِ اچي ترسيا آهن. تن جي سناءِ سهٽي پئي لڳي. سندي سنگهار... سنگهارن جي. جُوءِ= سنگهارن جي جوءِ. جياري جڏڙيين= جيڪي جڏڙا، عاجز ۽ محتاج آهن تن کي (ڪير، ڏڌ، مکڻ ملڻ سان... صحت عافيت بخشي ٿي. ٩. پريا پاڻ= ڪير سان پريل وڏا ٿانءَ (وڏن وٽن مثل ٿانءَ). پٽين پڪون پون= (انهن پريل پاٺن ما... زمين تي ڪير جا ڦڙا پيا ڪرن. رون= روئن. ١٠. سٺ= سناءَ، ريٺ (وَس ۽ مال وارا سنگهار گڏ گذاريندا: انهن وٽ اها ريت ... ڪانهي جو ڏٺ ڏارين ۽ اڪيلا جدا جدا ماڳن تي رهن). وانڊ= ڊنگر ڊار عارضي بستي (جتي مال وارا مينهن جي موسم ... رهن). هاڻو= مال ڦري ڪاهي ويندڙ. هُونيئي مٺ= تنهنجا مٺ مائٺ هجن. ابو= خوف خطرو، ڊپ. ١١. ڪير ڪريندي= ڪ... ڪندي. آيل= اي ماءُ! (اي ماءُ، ٿوري مال واري مائي جيڪا ڪير پئي ولوڙڻ لاءِ بچائي، سا سنگهارن ماين سان ڪهڙو پاڻ ڪ... پيئنيندي!). جَني جيءَ خميس= جن سندن خميس واري ڏينهن . جن "جيءَ خميس" (پلي آئي خميس) جو ميڄا وارو سپائتو ٻ... ڪري. واڙيون= مال جي گڏ ٿي ٻيهڻ واريون پيٽيون. وار وارڻ= ڪو ڏينهن خير لاءِ مقرر ڪرڻ. واري ڇڏيون= خير ۾ ڏين... ڇڏيون، واڙين جو سمورو ڪير خير طور وراهي ڇڏيو. سنڌ ۾ مال وارن ڀاڳين جي اها ريت جو هُو هفتي ۾ ڪو هڪ ڏينهن ... واريندا هئا ۽ ان واريل (مقرر ڪيل) ڏينهن (اڪثر خميس، جمعو، سومار، اربعا) تي انهن ڏينهن وارو سڄو ڏُڌل ڪير مال ج... خير طور وراهي ڇڏيندا: ان ڏينهن واڙيون واري ڇڏيندا، يعني سڀ مال وارو سمورو ڪير، وراهي ڇڏيندا. هن بيت ۾ ڏن... اهڃاڻ موجب، اصلي سنگهار يا وڏا سخي ڀاڳيا جيڪي خميس جي ڏينهن سڄيون واڙيون واري ٿا ڇڏين، يعني سمورو ڪ... وراهي ٿا ڇڏين.

١٢
ڪاڇو ۽ ڪوهيارُ، ڏُونگرُ سَندُن ڏيهڙو
ساجهُرِ نُهي بارُ، ڪوهُ نه وِيئِينءُ اُن سِين.

١٣
سَنگهارَنِ ساري، ساٿِي ڏيجُ سَنيهڙو
هيڪلِي گهاري، مُنڌَ ڪاڇي ڪَنڌِيين.

١٤
جِهجان پَسئو جهوڪَ، آيَلِ سَنگهارَنِ جي
جَن تي پَهي پيارئا، مَنجهان مَٺِن موڪَ
لَڏي وِڃان لوڪَ، اُٺي وِئڙا اُڪِري.

١٥
نئي نِهارِيَمِ نارَ، تان پِرتِ پُراٿِي نه ٿِئي
ويچارا سَنگهارَ، ڪَنهِ ساڱي جي سانگِ وِئا.

١٦
جهوڪُون نه جهُٽِڪَن، وَڳَ نه پَسان وَٽِ ۾
آيَلِ سَنگهارَنِ، جيڪُسِ چِٽراٽو چِتِ ڪِئو.

١٧
ڪيڏهان وِئا سَنگهارَ، جي هُوا هِنِي پيٽِيين
ڏورِ نه ڏوريُون يارَ، ٻيلي ٻنهين ڪَنڌِيين.

١٨
ڪاڇي پيئي ڪُوڪَ، سَڄُ ڪِ سَنگهارَنِ لَڏِئو
مادَرَ اُوءِ مَلوڪَ، اُٺي وِئڙا اُڪَرِي.

١٩
ڪاڇي ڪاهياڻُون، سَڄُ ڪِ سَنگهارَنِ لَڏِئو
مان تَڻُ مارِياڻُون، پاٽان وِجهي گُوندَرين.

داستان پنجون

١
ڪُونجَن ڪي ڪِيمَ چِئو جي ٻاجهارو ٻولِن
سارِيو سانيِيڙَنِ ڪي رَڙِيُون ڪِئو رُئَن
سائِين سَندا ٿَن، ٻَچا ميڙِيين ٻاجَهه سِين.

١٢. ڪاڇو ۽ ڪوهيار= (هڪ معنيٰ:) سنڌ جي الهندئين جبل لاڳو ملڪ. ڪوهيار= خزدار. (ٻي معنيٰ) ٻئي نالا ڪڇ جي ڪن ڀاڱن جا. ڏيهڙو= سندن وطن، اصل ماڳ. نُهي بار= بار ٻڌي، اُٺن يا ڏاندن تي لڏ ٻڌي. ڪوه نه وئينءُ اُن سين= چو نه ويئين انهن سان. ١٣. ڪاڇي ڪنڌيين= ڪاڇي جي وَٽن ۾، ڪاڇي جي ڪناري واري ڀاڱي ۾، (جتان سنگهار سانگ خاطر هليا ويا). ١٤. جهجان= ڏک ۾ ڳوڙها ڳاڙيان، غم ۾ ماندي ٿيان. جهوڪ= ويهڪ وارو ماڳ، رهڻ واري جاءِ. پهي= واٽهڙو، ايندا ويندا، موڪ= عام جام. اُٺي= مينهَن وسڻ سان، برساتن پوڻ تي. اُڪري= لنگهي پار وئا، پاٽيءَ جي ڪُهِريءَ مان ٽپي ٻئي طرف مال چارڻ ويا. (غالباً سنڌ ۽ ڪڇ جي وچ واري ڪُهِريءَ جو اهڃاڻ، جنهن مان سنڌ جا ڀاڱيا مينهيون ٽپائي ڪڇ واري پاسي وس چرڻ ويندا هئا). ١٥. نئي= نئڙي. نهاريم نار= پاٽيءَ جي نار جيڪا هو اُڪري ويا هئا تنهن کي مون ڏٺو (ته برابر سندن گس ۽ پيرا هئا ۽دستور موجب هو وس چرڻ وئا هئا پر وس جي مند پوري ٿي ته موٽندا: تڏهن مون کي اطمينان ٿيو) ته پِرت پراٿي نه ٿيندي (جو هو وري ايندا). سنگهار ويچارا (مال ڪاهي) مينهن تي موريل ڪنهن سائي ڳاه جي سانگي (ٻئي طرف اڪري ويا). ١٦. جهوڪون نه جهٽڪن= جهوڪ وارن ماڳن تي ڪو ٻٽڪو ڪونهي، ڪو ڳالهاءُ ڪونهي. وٽ ۾= وَٽ واري ڀاڱي ۾. چٽراٽو= چيٽاٽو= ڪڇ مُلڪ جي هڪ جوءِ ۽ جبل، جتي گهٽا وڻ آهن. ١٧. هِنِي پيٽيين= هنن پيٽين تي، هنن ماڳن تي. ڏور ته ڏوريون= ڳول ته ڳوليون. يار= پنهنجا پرين، سڄڻ ساٿي. ٻيلي ٻنهي ڪنڌيين= ٻيلي جي ٻنهي وَٽن سان. ١٨. ڪاڇي پيئي ڪوڪ= ڪاڇي ۾ ڏک جي دانهن پئجي وئي. سڄ ڪ= شايد اٿين جو. سنگهارن لڏئو= سنگهار لڏين ٿا (هتان وڃن ٿا). ١٩. ڪاڇي ڪاهياڻون~ڪاڇي مان مال ڪاهياڻون. مان تڻ= مان ڪي. وجهي گوندرين= ڏکن ۾ وجهي، غمن ۾ گڏي. د-٥: ١. ٻاجهارو ٻولن= ٻاجهاريون ٻوليون ٿيون ڪَن، منيون دل وٽندڙ ٻوليون ٿيون ڪن. سانيڙن ڪي= پنهنجي وڳر وارن ساٿين ڪي. ٻچا ميڙئين= ڪونجن ڪي سندن ٻچا ميڙئين. عام خيال ته 'ڪونجون ٻچا روه ۾ ڇڏي ٿيون اچن، ۽ هتان پوءِ ٻچن جي اڪير ۾ ٿيون پوئتي موٽن.

٢

وَڳَرَ ڪِئو وَٽِنِ، پِرتِ نہ ڇِنِنِ پاڻَ ۾،
پَسو پکيئڙنِ، ماڻھِنئُون ميٺُ گھڻو.

٣

قِسمتَ آنديُون ڪُونجڙِيُون، وَطَنُ سَندُنِ روهُ،
ڪَنهِ جو ڪونهي ڏوهُ، رِزقُ رازِقُ هَٿِ ۾.

٤

آيُون ڍور ڍَرِي، اَصُلَ سَندي آسَري،
ڪَڙِيرَ يُونءِ ڪَرِي، پاٽان پيرَ ڏُڪويا پَکَٽين.

٥

چيتا ڪِئو چُڱيجُ، بَداماٽيءَ بُٽِ ۾،
نيٽين ننڊِ مَ ڏيجُ، چيڙُون چِپَرِ آئِيُون.

٦

ڇَڏِئو چِپَرَ وَٽِ، رڙهئو ريجاٽِي چُٽِين
ڪُهِي ڪيناري چاڙهيُون، پيون وِڪامَنِ هَٿِ
تو سِرَ مَٿان سَٽِ، ڏِيهاٽِي ماري ڪَري.

٧

ڪُونجَ نہ پَسين ڪَڪَ، ڍَبُ جَنِي سِين...
مارِيءَ ماري لَڪَ، وَڳَرَ هَٽِي ويڇُون ڪِ...

٨

مارِيءَ ميرا ڪَپڙا، بَغَلَ مَنجهہ بَنڌ...
مارِئو مِيرَ مَلُوڪَ، لَتاڙِئو لَڪين چڙ...

٩

ماري مَرِين شالَ، ڍَبَ وَڃِنيئي ڍِ...
جِئن تو اَچي ڪالَ، وِڍو وِڇُ وَرهَنِ ڪَ...

١٠

ڪُونجَ نہ لَکِئو ٻاڻُ، جو مارِيءَ سَندي مَنُ...
اوچِتي پرياڻُ، وَڳَر هَٽِي ويڇُون ڪِ...

١١

وَڳَرَ ۾ وائِي، ڪالَهہ تُنهنجِي ڪُونجڙِ...
سَرَ ۾ سارِيئِي گهَڻو پيئَرَ ۽ پائِ...

٢. وڳر= ولر، گڏوگڏ ميڙا. پسو پکيئڙن= ڏسو تہ پکين ۾. ماڻهنئون ميٺ گهڻو= ماڻهن کان وڌيڪ محبت وارو م... آهي. آيون ڍور ڍري= ڍوري تي اچي ڍريون، اچي لٿيون. اصل سندي آسري= اصل واري آسري تي تہ اتي سندن ج... هوندو ۽ اتي کين ڪا تڪليف نہ پهچندي. (الف) جيڪڏهن 'ڪڙيهر' پڙهجي تہ ڪڙيهر= وڏن سخت ڪڙن واري جيڪڏهن ڪڙير پڙهجي تہ ڪڙير= ڪڇ جي هڪ علائقي جو نالو. يون= زمين، پَٽُ. ڪري= پَڪي، ڪڙن واري. پاٽان ڏڪويا پکٽين= پڪي زمين ويتر ويچارن پکين جا پير ڏڪويا. ٥. چيتا ڪِئو= پنهنجا هوش حَواس جاءِ ڪري. چُ... چُڱيج. بداماٽي بُٽ= بداماٽي خاص نالو 'بُٽِ' جو؛ بُٽِ= ٻُنين وارو ملڪ، پٽن وارو ملڪ. چيڙون= شڪار ڪرڻ... جون چيڙون، چيڙ ۾ آيل گهڻا ماڻهو. چِپر آئيون= ٽڪر ۾ آيون، ٽڪر واري ملڪ ۾ (جتي ڪونجون لهن ۽... آيون. ٦. چپر وٽ= چپر جي وٽ، ٽڪر جي پر واري زمين (جيڪا خشڪ آهي، پر ماڻهن کان پري آهي). ريجاٽي=... واري زمين، پوسل واري زمين (جتي گاهہ ۽ پوڪ آهي، ۽ جتي تنهنجو ماري شڪاري آهي). ڪينارو= ڪاساين ج... مُنهين ڪاٺي جنهن تي ڪُنل پَهرُو ڪي ڪلڻ لاءِ ٽنگين. سٽ= جُلهہ (مارڻ لاءِ). ٧. ڪونج= اي ڪونج. ڍب= پکين ڦا... لاءِ هڪ اٽڪل (ننڍي ڍب جو مثال: ڪارو يا ٻيو وڏو ٿانءُ مٿان ڪکن سان ڍڪيل، جنهن جو هڪ پاسو زمين تي ۽... آڏو سڌي ڪاٺي ڏيئي ذرا مٿي ايو ڪري بيهارجي؛ ڪاٺي ۾ ٻڌل سنهي ڊگهي ڏور جيڪا پر ۾ لڪي ويٺل ماري... هٿ ۾؛ ٿانءُ هيٺان چوڳ وڌل (چڳڻ لاءِ داڻا وڌل)، جڏهن پکي (اڪثر جهرڪيون، هيڙها، ڪبرون) ٿانءُ جي هيٺان... داڻا چڳن، تڏهن ماري ڏور ڇڪيندو تہ آڏ واري ڪاٺي ڪرندي ۽ ٿانءُ پکين جي مٿان اچي ويندو). ويڇون ڪيا=... دار ڪيا، جدا ڪيا. ٨. ميرا ڪپڙا= گيڙو، ناسي، خاڪي، ميرانجهڙا ڪپڙا (پر اڇا نہ) انهيءَ لاءِ تہ لڪ ٿئي، ۽ ش... پري کان ڏسي ٿهي نہ وڃي. مارئو مير ملوڪ= هو ملوڪ ميرن کي ماري (اشارو عزرائيل ڏانهن). لتاڙئو لڪ... چڙهي= (اهڙو زورآور آهي جو) پيرن هيٺان لتاڙيو، لڪَ چڙهيو (بي پرواهہ ٿيو هليو) وڃي. ٩. ماري= اي مار... شڪاري. ڍب ۽ ڍبيون= پکين کي ڦاسائڻ لاءِ اڏيل آڏاٽا. وڇ= وٿي، فراق. ١٠. لکئو= صحيح ڪيو، سڃاتو. ٻاڻ= اٽ... ڍنگ، ڦاسائڻ جي رٿ. پرياڻ= ڌڪاءُ، چاڻ. وڳر= گڏ گذاريندڙ پکين (ڪونجن) جا ولر. ويڇون ڪيا= جدا ڪيا... وائي= پچار، يادگيري. سَر= تلاءُ. سارينئي= سنڀارينئي. ڦاهي= (توکي) ڦاسائڻ واري ٿُل.

پَسِين نه ڦاهِي، جا ماريءَ سَندي مَنَ ۾.

١٢

روهِ راماٽا ڪَنِ، اَڄُ پُڻُ هَلَڻَ- هارِيُون
ڪَرڳُلُ ڪونجڙِيُن، رائي ۾ راتِ ڪِئو.

١٣

ڪُونجوُن ٽِيُون ڪُٽِڪَنِ، جيڪُسِ هَلَڻَ- هارِيُون
ٻَچا پوءِ اَٿَنِ، وَڃَنِ وانڊا ڪَندِيُون.

١٤

ڪالَهونڪَرَ ڪُونجَ ڪَري اُتَرَ ڏي آلابَ
پرين پَسِي مَنجهِ خوابَ، وِهاڻِيءَ وايُون ڪَري.

١٥

ڪوهُ نه ڪُٽِڪِيين ڪُونجَڙِي، روهِ نه وِيئِينءَ راتِ
اَڄُ تُنهِينجِي تاتِ، سَرَ ۾ سارَڻُ آئِيُون.

١٦

وَڳَرَ وِئا وَهِي، ڪالَهه تُنهِنجا ڪُونجَڙِي
ڪَندِينءَ ڪوهُ رَهِي، سَرَ ۾ سُپِيرِين ري.

١٧

وَڏي وَڳَرَ هيرَئِين، ڇُڙِي نه ٻِئَنِ گَڏ
ڪُونجَ ڪَرِيندي سَڏُ، وِيئِي وِهامِي راتڙِي.

١٨

وَڳَرَ اُڪِيري، سَرُ سارِئو سُورَ چَري
جهُرِيي جهِڄَندي ڏي، سَنيها ڪي سَڄَڻين.

١٩

ڇُڙِي نه اُپِي روءِ، سارِئو سُپِيرِين ڪي
هنيين جهِڄَندي چوءِ، ته آءٌ ڦوڙائِي آهِيان.

٢٠

ڇُڙِي چيتاري، ڪُونجَ ڪاڇي ڪَندِيين
سَڳُرُ سو ساري، هُئِي جَنه جي هيرئين.

٢١

وَڳُرُ وِسَاري، وِيئينءَ ڪِئَن ماٺِ ڪَري
ڪِ تو نه ماري، رُڻِ جهُڻِ سَندِي سَڄَڻين.

٢٢

ڪُونجَڙِي ڪالَهه لِئِي سَڄَڻَ وِڏَمِ چِتِ
آءٌ جَنِ ريءَ هِتِ، گَهَنگهَرِ گهاريان ڏِينهَڙا.

٢٣

مَ لَئُ ڪُونجِي ماٺِ ڪَرِ، چورِ مَ هِنيين سَلَ
ڳُوڙها مَتي ڳَلَ، جِمَ وِهاڻِيءَ وَهائِيين.

---

١٢. روهِ= روھ. راماٽا ڪن= وڏي آواز سان ڪرڪن، وڏيون دانهون ڪن، هيڏانهن هوڏانهن ڊوڙن (منجهن اها ٽڙڦوٽ، سندن پنهنجي ملڪ ڏانهن اڏامڻ جي). ڪرڳل= وڏو لڙ ۽ آواز. رائي ۾= ريتي واري پيٽي ۾ (جتي ڪونجون لٿل هيون). ١٣. ڪُٽڪن= ٻوليون ڪن. جيڪس= گهٽو ڪري ائين ته، گهٽو ڪري پڪ ته. پوءِ= پوئتان سندن اصل ماڳ ۾. وانڊا= وِٽيون (تڪي اڏامڻ ۾). ١٥. (رات ٻيون سڀ ڪونجون سَر (تلاءِ) مان گڏ اڏامي هليون، پر هڪ رهجي وئي، جنهن کي خطاب ته): تو رات وڃڻ لاءِ چو نه ڪِٽڪ (ٻولي) ڪئي، ۽ ٻين سان گڏ پنهنجي وطن روھ ڏانهن اڏامي وئين! اڄ تنهنجي سانگي هو وري توکي سَرَ ۾ سنڀارڻ آيون. ١٧. وڏي وڳر هيرئين= ڪونج پنهنجي وڏي وڳر سان گڏ هئڻ جي هيراڪ آهي. ڇُڙي نه = ڇڳي نه. ڪونج ڪريندي سڏ= پنهنجي وڳر کي ٻوليون ڪندي سڏيندي هن کي رات وِهامي وئي. ١٨. وڳر اڪيري= پنهنجيءَ سٿ واري وڳر کي پئي ياد ڪري. سَر سارِئو= سندن واسطي تلاءِ کي سيني طرفن کان جانچڻو (سارڻ= پوريءَ طرح جانچڻ، ڳولڻ). سور چري= سور ڪائي. جهريي جهڄندي= جهرڻ جهڄڻ واري حالت ۾، ڏک ۽ هيٺائي واري حالت ۾. ١٩. اُپي روءِ= ٻيٺي روئي. هنيين جهڄندي= هانءُ جهڄڻ واري حالت، ڏک ۾ هيٺيءَ دل سان. ڦوڙائِي= فراق ۾، وڇڙيل. ٢٠. چيتاري= هيڏانهن هوڏانهن جانچي ڏسي، چڱيءَ طرح نهاري. سڳر= ساٿ. ساري= ڳولي، ياد ڪري. ٢١. رڻجهڻ= وِرونهه، سڪ واري يادگيري. ٢٢. لئي= ٻولي ڪري. سڄڻ وِڏم چت= منهنجا سڄڻ منهنجي من ۾ وڏا، مونکي منهنجي پرينءَ جي يادگيري ڏياري. گهنگهر= ڦوڙائي ۾، فراق ۾. ٢٣. مَ لئہ= نه ٻول، ڏک واري ٻولي نه ڪر. چور مَ هِنيين سَل- هنيين جا سَل مَ چور، اندر جا گهاءَ نه ٻڌاءِ، ڏک سور نه ٻڌاءِ. وِهاڻي= وهاڻيءَ رات.

٢٤

مَ لَئہُ ڪُونجِي ماٿِ ڪَرِ، چورِ مَ هنيين چاڪَ
ڦٽيُون جي فِراقَ، سي ڳَهَرِ ڳَهارِينديُون ڪيترو.

وائي

مُنهِنجي نِندَ نہ نيڻَنِ نيڻَنِ وو!

ڪالهُون پوءِ لَڳَنَ مِ

ڪالهُوٽِئان اَڄُ گَهَٽِي ڪَر جهورڙي ڪيڻَنِ ڪيڻَنِ
هُوءِ نہ نِيئَمِ پاڻَ سِين، آءٌ جا وِيندَڙي سيڻَنِ سيڻَنِ
پِيون سَڀِ واڳُيون وَرَنِ سِين، آءٌ جا واڳِڙِي ويڻَنِ ويڻَنِ
هِنِيَڙو ڏاڙهُونءَ گُلَ جِيئَن، روئِي رَتُڙَمِ ڪيڻَنِ ڪيڻَنِ

◈

وائي. ڪالهون پوءِ= ڪالهہ کان پوءِ. جهورڙي= ڏک ۽ زاري. ڪيڻن= انهن (جتن) ڪاڻ. سيڻن= ساڻن. واڳيون= گڏوگڏ. آءٌ جا واڳڙي= آءٌ جا واڳيل آهيان، سلهاڙيل آهيان. ويڻن= ١. پياري پنهون جي پيار پرين ٻولن سان، ٢. لوڪ جي طعنن سان. ڪيڻن= ڪيڻان= سندن واسطي.

سُر آبري

سسئي جي پنجن سُرن ۾، باوجود ساڳئي پس منظر ۽ ساڳئي مرڪزي موضوع جي، هر سُر جي داستانن، ۽ هر داستان جي بيتن ۽ واين ۾، شاهه صاحب پنهنجي اعليٰ شعور ۽ شاعري سان مرڪزي موضوع جا نت نوان رخ روشن ڪيا آهن جن ۾ اعليٰ فهم ۽ فڪر جا ماڻڪ پريل آهن.

سر آبري جي شروع واري سٽ ۾ ئي سسئي جي پڪي پختي ارادي جو اظهار ٿيل آهي تہ "اول آخر آه، هلڻ منهنجو هوت ڏي". هو جڻئن پئي سور سختيون سهي تڻن پئي سنديس سڪ سرسي ٿئي. اُڃ، سُڄ ۽ رڃ سڪ وارن لاءِ ئي آهن، سو "ساجن ڪارڻ سڄ، مر قبولي سسئي." جن ڪي اندر ۾ عشق جي اُڃ آهي پاڻي بہ تن لاءِ اڃو آهي. سسئي ڪي صلاح تہ شروع ڪان ئي حجت ڇڏي عاجزيءَ سان پنهنجي پنهونءَ ڪي ڳولج. هٿ نہ ڪج جو ڏونگر ڏورڻ وڏو ڏاڪڙو آهي؛ اُتي سِڪَ ۽ سچي جذبي (لَٽون) سان هلڻ ڪان سواءِ ٻيو ڪو چارو ڪونهي. پر اي سسئي! پنيور ڪي ڇڏ ۽ اٿي هل: پوءِ "لِيڙن جو لطيف چئي، ڏونگر ڏينديءِ ڏس". هڪ طرف اها ترغيب، تہ ٻئي طرف اُلٽي رمز ۽ رازو واري تاڪيد تہ:

ويهه مَ مُنڌ پنيور ۾، هاڙهي هڏ مَ هل
ڪُوڙي ڪج مَ ڪڌهين، سچي ساکَ مَ سل
جانب لئي مَ جَل، سُور وسارَ مَ سسئي!

داستان پهريون

١

اَوَلِ آخرِ آهِ، هَلڻُ مُنهنجو هوتَ ڏي
پورهيو سَندو پورهِيَتِن والِي ڪِيمَ وِجاءِ
سو مُون ٿورو لاءِ، جِئَن جِئري مِلان جَتَ ڪي.

٢

ڏري ۽ ڏاري، سَٽِ سُورَنِ جي سَسُئِي
پيياءِي پُنهونءَ ڏي نِرمَلِ نِهاري
لالَڻِ جي لَطِيفُ چَئِي سُونہَ سَتِي ساري
پرِيتَڙُو پاري، مارَڳَ ۾ مُنڌَ مُئِي.

٣

جي سِجهائِي، سِڪَ، تہ پُڻ سِڪي سَسُئِي
پِيتائِين پُنهونءَ ڪي، هَڏُ نہ پَڳِيَسِ هِڪُ
اِنَ ٽڙَ مَنجهانَ تِڪَ، ڏِني پاڻان اُڃ ٽِئي.

٤

پَسِي جهاجهہِ جَمالَ جِي، جَنِي پِيتِي پِڪَ
اُپرِ اڳانجهو ٿِئو سُورُ تَنِي ڪي سِڪَ
هَڏِ نہ پِڳين هِڪَ، پَسڻِ ڏاران پرينءَ جِي.

٥

سَدا سائِرَ سِيرَ ۾، توءِ تَشنگِي تارِ
آهي اُڃَ اکينِ ۾ اجان مُون اپارَ
پُنهون پاڻُ پيار، اُڃ اُڪندِي آهيان.

٦

مَحبَتَ مَٽين مَنَ ۾، تَن تَشنگِي تارِ
پِي پيالو اُڃ جو، اُڃَ سِين اُڃَ اُٿيار
پُنهون پاڻُ پيار، تہ اُڃَ سِين اُڃَ اُجهائِيَان.

د-١:٢. سٽ سورن جي= پنڌ جي سورن واري سَٽ. ڏري= ڏجي. ڏاري= چيري (سٽ پنڌ جي، پُوري ڪري پُڄائي ڇڏي). پيئائي= پَٽ تي پئي آهي تہ بہ. نرمل= صاف پاڪ، اُڇي اُجري. لالڻ= محبوب (پنهون). سَتِي= سَت سيل واري، سچي ۽ صاف پاڪ، ستيا واري. پريتڙو= محبت جو ناتو، عشق. پاري= پورو ڪري، نباهي. مارڳ= راه، واٽ. ٣. سجهائي= ساڙي ڪئي، فنا ڪئي. هڏ= هرگز، مور، بنهہ. هڪَ پڄڻ= (الف) ڪاڪڙي هيٺ نڙي واري هڪي جو آلو ٿيڻ، ناپر ۾ اڃڻ (سخت گرمي ۽ سخت اُڃ ۾ هِڪِي پئي لڳندي). هڪ نہ پڳيس= نڙي آلي نہ ٿيس. طلب پوري نہ ٿيس. (ب) هڪَ پُڄڻ= سَڌ لهڻ، خواهش پوري ٿيڻ (جنهن شيءِ ڪاڻ جي سڌ هوندي، پر اها جي گهڻي ڪائبي تہ هڪ پڄي پوندي، خواهش ختم ٿي ويندي، وري طلب نہ ٿيندي). ٽڙ= گهڻي پاڻي وارو اونهو کوه، پاڻي وارو گهڻ ۽ گهيڙ. تِڪَ= گهڻي پاڻي وارو ڏُڪ، وڏو ڏُڪ، پڪي ساهي پي وڃڻ. ٤. 'منجهان جهاجهہ جمال جي'= جمال جي جاجهہ مان، حسن جي گهڻائي مان (جني پڪَ پيتي آهي.) پڪ= پاڻيٺ جو ذرو، آلاڻ واري ڦُڙي. اڳانجهو= گهڻو وڌيڪ. سڪ= تن ڪي سڪ سور، انهن ڪي سڪ جو درد. ٥. تشنگي= اُڃ.

٧

مَحبتَ سَندو مَنَ ۾ پُرِ پيالو جَنِ
پيتِ پَرچاءِ ناهِ کو، کنه جِنه ڏاهَ ڏِيَنِ
جِنهِ نِهايَتَ ناهِ کا، تِنهِ سُجان سُجِ وَجنِ
تيلاهَ اُجِ مَرَنِ، سَدا سائِرَ سِيرَ ۾.

٨

سَدا سائِرَ سِيرَ ۾، اَندرِ لَهي نہ اُجَ
پَسَڻُ جو پِرين جو سا سَيائِي سُجَ
تيلاهَ مَرَنِ اُجَ، سَدا سائِرَ سِيرَ ۾.

٩

ساجَنَ کارَڻِ سُجَ، مَرُ قَبُولِي سَسُئِي
اَندرِ جَنِي اُجَ، پاڻِي اُجو اُنِ کي.

١٠

مَهند مُحتاجِي کَري پُنيءَ پيرُ کَڙيجِ
کَبيلاڻِي کيجَ ڏي حُج مَ هَلائيجُ
پاڻان ڏارَ پِريتڙو سَسُئي ساڻُ کَٽيجُ
اوڏي عَزازِيلَ کي ويجهِي تان مَ وَجيجُ
نا اُميدِي نيجُ، تہ اوڏي ٿيئين اُميدَ کي.

١١

مَهندِ مُحتاجِي کَري حُجَ وِجائي هَلُ
عُذر خواهِي عاجِزي سَسُئِي کِنهِ مَ سَلُ
ڏُونگرُ ڏورَڻُ ڏاکڙو لَڱُون رَءَ کونهي لَلُ
اِيءُ پَلائِيءَ پَل، جِئَن پاسي ٿِيڻُ پاڻَ کان.

١٢

مَ ويهُ مُنڍ ماٽِ کَري، اُٿِي وِجهُ وڙولِ
سُتيِنِ تان سَيدُ چَئي، هَمَ غم اَڃَنِ هولَ
ٻَهُون پاري ٻولَ، کامِلُ ڏٽِي کيچَ جو.

١٣

ويهُ مَ مُنڍ پَنيورَ ۾، کَرِ کو واکو وَسُ
جِمَ وِرچِي چِڏئين، سَندو گُنگَنِ گَسُ
ڏورَڻُ مَنجهان ڏَسُ، پُوندءِ هوتَ پُنهونءَ جو.

١٤

ويهُ مَ مُنڍ پَنيورَ ۾، کِجِ وَجڻَ سِين وَسُ
ليڙَنِ جو لَطِيفُ چَئي ڏُونگرُ ڏِيندءِ ڏَسُ

---

٧ جن محبت جو پُر پيالو پيتو آهي؛ جن جو اندر الاهي عشق جي نشي ۾ آهي. پرچاءُ= سرچاءُ، ناهہ. کنه جِنه ڏاهَ ڏِيَن= کنهن وڏي ڏاه (خبر) کان هو دلگير آهن. (ظاهري پيٽ سان انهن جو پاهت ئي کونهي؛ سي هِتي پيٽ سان نٿا سرچن، جو انهن کي اڳتي خطري واري خبر جو کام (سور ساڙو) آهي.) ڏاهہ= وڏي خطري واري خبر، وڏي ڪشالي جي ڄاڻ. هو انهيءَ سچ واري پنڌ ۾ آهن جنهن جو پَرو پاند ئي کونهي. تنهن کري هو سدائين اُج ۾ آهن پوءِ پل کٽي وڏي درياءَ واري سير ۾ هجن. ٨. سائر= سمندر، دريا. سير= وڏو وهکرو. اندر= اندر ۾، اندر جي (= سدائين گهٽي اونهين پاڻيءَ ۾، پاڻيءَ جي وڏي وهکري يا سير ۾ آهن تہ بہ اندر ۾ جيکا اُج آهي سا نہ لهي). پسڻ جو پرين جو= محبوب جو پسڻ سُج آهي (ڇاڪاڻ جو مقصد پوري ٿيڻ سان محبت واري اها سک ۽ ڇِڪ باقي نہ رهندي). مرن اُج= سچا عاشق اج ۾ مرن، ۽ اج ۾ رهن جيتوڻيک اهي پاڻي ۾ هجن. ٩. اندر جني اُج= اج جن جي اندر ۾ آهي. اجو= اج وارو، اجايل. ١٠. 'پُنيءَ پيرُ کَڙيج' 'پير کَڙڻ'، معنيٰ پيرو کڻڻ ۽ پيرُ ليکڻ (پيرَ جي نشان جي ڇوڏاري گول ليکو ڪڍڻ). کبيلاڻي= جنهن سان ٻيلي نہ هجي. حج مَ هلائيج= حجت نہ کج، دعويٰ نہ رکج. پريتڙو= عشق (پنهنجي وجود کان سواءِ ٻيو فقط عشق پاڻ سان پيڙو کج). نيج= نئيج، پاڻ سان وٺي وجج. ١١. مهندِ= منڍ کان ئي، شروع کان ئي. محتاجي کري= محتاج ٿي کري. حُج وجائي= حُج ۽ دعويٰ ڇڏي. (الف) اي سسئي! عذر ۽ عاجزي اهڙا تہ وڏا ڳڻ آهن جو ٻئي کي ٻڌائڻ جهڙا نہ آهن؛ تون انهن تي پکي پختي رهہ (هيءَ معنيٰ پهرين سٽ سان لاڳو ٿيندي). (ب) اي سسئي! بهانا کرڻ ۽ هيٺائي ڏيکارڻ اهڙا اوڳڻ آهن جن جي بہ ٻين کي صلاح نہ ڏي (هيءَ معنيٰ سٽ نمبر-٣ سان لاڳو ٿيندي). پلائيءَ پَل= پلائي جو چيهہ، وڏي ۾ وڏي پلائي، پَلان پل پلائي. پاسي ٿيڻ= پري ٿيڻ. پاڻ کان (پنهنجو پاڻ کان، آپي کان، اَنانِيَتَ کان). ١٢. وَڙول= ڳولا خاطر پُڇا. هر غم= ڳُڻتيون ۽ ڏک. هول= وڏي ڳڻتي ويچار ۽ ڊپ. ٻهون= گهڻا، سڀ جا سڀ. پاري= پورا کري. ١٣. واکو= وڏو سڏ. وس= وڏو حيلو، وڏي ڪوشش. ورچي= ڪِڪ ٿي، ٿکجي. گنگن سندو= اٺن سندو، ويندڙ قافلي وارو. ڏورڻ= گهڻو مسلسل ڳولڻ.

هَلِي پُنهون پَسُ، سِرَ پِرِ رِڙهِي سَسُئِي!

۱۵

ويهُ مَ مُنڌَ پَنيوَرَ ۾، هاڙهي هَڏِ مَ هَلُ
کُوڙِي کِجِ مَ کَنڌهين، سَچِي ڳالهِہ مَ سَلُ
جانِبَ لَئِي مَ جَلُ، سُورَ وِسارِ مَ سَسُئِي.

۱۶

ويهُ مَ مُنڌَ پَنيورَ ۾ اُتِي رائو ريلِ
هيڪَرَ اُتِي هوتَ لَئِي ٻَڌُ ڇَتائِي ڇيلِ
ٿَڪيائِي تون ٿيلِ، تہ پَسِين ڄامَ پُنهونءَ کي.

۱۷

سُڪين ٿِيءُ مَ سَنرِي، پَسِي ڏُکَ مَ ڏرُ
پَٽِي ڪَرِ مَ پانهِنجو، گهورِئو اڏ مَ گهَرُ
ماري هَڏِ مَ مَرُ، مَچِڻُ جِيءُ جِيارِئين.

۱۸

سُڪين ٿِئي نہ سَنرِي، ڏُکين ڪِينَ ڏري
اوري هَڏَ نہ اِپِيي، پُوري تان نہ پَري
سَرتِيُون ٿِي سَري، ٻنهي ري ٻانيَڻَ کي.

۱۹

لُڪُنِ ۽ لَڪَنِ، جَرَ ڄَراٿِي سَسُئِي
ڪارَڻِ ڪوهيارَنِ، تہ پُڻُ چَڙهي چوٽِيين.

۲۰

لَڳِي ڪوسو واءُ، لوڪُ مِڙوئي لَهسئو
اَيَنَ مَنجهان آئِيو هَي هَي جو هُڳاءُ
طَيُورَنِ ٽوارِئو پُنهونءَ پُڄاڻاءُ
رَسِئو سوزُ شَبانَ کي وُحُوشَنِ وَٿاءُ
مِرُوئَنِ موتُ قَبُولِئو، اَپِرِ افسوساءُ
بَرَ پُٽِ ڪَنِ ٻُڪَاءُ، اُڪَندِئا آريءَ لَئِي گهٽو.

وائي

مُونکي جهَل مَ پايو،
جيڏيُون! آءٌ هَلندي هوتَ ڏي
هيءُ جو بارُ ٻَنيورَ جو، لُونيءَ تان سَڀ لاهيو
ڪِينَ وِهنديس ڪُندَ ۾، نہ مون پيئُ، نہ پانيو
وِهاري وَطَنِ ۾ شُهديءَ کي مَ سِڪايو
ڪُنُلِ ڪَجائَنِ ۾ چاڙهي هيءَ هَلايو
منهنجو پَندُ پُنهونءَ ڏي، ريبي تان مَ رَهايو
آهي عاجِزِنِ تي سُپِہِيان جو سايو.

داستان ٻيو

۱

پَسِي ڏُونگَرَ ڏاهَ، جِمَ هَلَڻَ ۾ هِيٽِي وَهِين

---

۱۵. لفظي معنيٰ صاف آهي پر ڪن ٻين بيتن وانگر هي بيت الٽي معنيٰ وارو آهي؛ جنهن ۾ 'ها' ۽ 'نہ' واري نفسياتي ڪيفيت ۽ ڪشمڪش جا اهڃاڻ سمايل آهن. اهڙا انوکا بيت شاه صاحب جي فهم ۽ فڪر جي هڪ خاص خصوصيت آهن. ۱۶. رائو= ٻر ٻيابان. ريل= جهاڳ، لنگهہ ۽ پار پئہ. ٻڌ ڇتائي ڇيل= ساهي سندرو ٻڌ. ٿڪيائي= ٿڪل هوندي بہ. ٿيل= هلي پورو ڪر؛ پار پئي پوئتي ڇڏ. ۱۷. سَنرِي= سهڻي صحتمند. پَٽِي ڪرڻ= ڦٽائي ڇڏڻ، ڊاهي پٽ ڪري ڇڏڻ (ڪڇي- لاڙي محاوري ۾ چوندا تہ: 'فلاڻي هِن شيءِ جي پَٽِي ڪري ڇڏي'). ۱۸. اِپِيي= بيهي، بس ڪري. پُوري= هلي، پند پئي. سري= بنا محتاجي جي بَسر ٿئي، گذري. ۱۹. لُڪن= لُڪن، سخت گرم جهولن. لڪن= جبل جي سوڙهن لانگهن. ۲۰. شاه صاحب حضرت محمد صلي الله عليہ وسلم جي محبت ۾ سرشار هو ۽ تمثيل طور پنهون، آري، راڻي، جکري وغيره مان سندس روحاني مراد نبي ڪريم صلعم آهي. هيءُ بيت حضرت نبي ڪريم جي هِن دنيا مان رحلت ڪري وڃڻ بابت آهي. طيُورنِ= پکين. شبان= ڌنار. وحوش= جانور. جهنگ ۾ ڌڻ جي جانورن کي ۽ پڻ ڌنارن کي سور ۽ غم ٿيو. اپر افسوساء= گهڻي ڏک مان، (يا) وڏو افسوس واقع ٿئو. ٻُڪاء= روڄ. اُڪندئا= گهڻي اُڪير ۾ پئا. وائي. لوني= سَڙي، ڪميٽي. پانيو= اميد، خيال. شُهدي= نماڻي، سڪايل. ريبي= پنيلائي، ٻُلائي. عاجزين= هيڻين، ٻي واهين. وائي-۲. بازار= ميڙ، جڳ، لوڪ. پاهين= پوئتي. ڏاه= گولي، ٻانهي، خدمتگار. اَت= گهڻو، اصل، آخر (انت). د-۲:-۱. ڏونگر ڏاه= جبل جا خطرا، جبل بابت خطري واريون خبرون. هيٽي وهين= هيٽي ٿي هلين.

لانڇي لَکَ لَطِيفُ چَئي، پُنِيءَ ڪيچين ڪاهِ
پُڇي پُورِجَ سَسُئِي، بَلوچاڻِي باهِ
اِن وَڙائِتِ وَرَ جي، آسَرِ هَڏُ مَ لاهِ
جو اڪِينئُون اوڏو آهِ، سو پِرين پَرانهُون مَ چَئُ.

٢

هِتان گَڏي هُتِ، جَنِ رَکيو سي رَسيُون
ساجَنُ سُونهَ سُرِتِ، وِکان ئِي ويجهو گهڻو.

٣

جيڪُسِ يادِ ڪِيَاسِ، وَرَ وَجي وَٽڪارَ ۾
جَلَدَ جَرِيدي پندِ ۾ اديُون اَڄُ تِياسِ
وِجي ڪيچِ پُنياسِ، باروچاڻِيءَ ٻاجَهه سِين.

٤

وَڏا وَڻَ وَٽڪارَ جا جِت چِبُون ۽ چِيها
مَنزلَ دُورِ، مَن ٿنها، اُتِ ٻولِن ٻاٻِيها
رائي پيرَ رَٽُ ڪِئا، لَڳي لُکَ ڏِينها
لِکيي جُون لِيهَا، لوڙيان تِي لَکَنِ ۾.

٥

وَڏا وَڻَ وَٽڪارَ جا جِتِ جاڙُو جهَمَر جهَرَ
ڪوسا ٿِپَنِ ڪَکَرا، ٻِي دَمَ دَمَ ٿِپي دَرَ
ويچارِي ڏِئي وَرَ، پيرُ نه لَهي پِرينءَ جو.

٦

وڏا وَڻَ وَٽڪارَ جا، جِتِ نانگَ سُجَنِ نِيلا
اُتي عَبدُاللطِيفُ چَئي ڪِئا هَيڪَليءَ حِيلا
جِتِ ڪُرُم نه قِبيلا، اُتِ رَسِجُ رَهبَرَ راهَ ۾.

٧

واقُفِ نه وَٽڪارَ جي، سَفَرُ سَترانڊُو
آڏا لَکَ لَطِيفُ چَئي جَبَلُ جوراڙُو
ڦِهروئِي پاڙُو، سَوَلو ڪِجِ سَچا ڏَٽِي.

٨

واقُفِ نه وَٽڪَارَ جي اَڳَ نه ڏِيهُ ڏِٺومِ
ڏُونگرُ ڏوراپَنِ سِين، ڪاتِيءَ ري ڪُٽومِ
جيلاه مُحِبُ مِنومِ، تي چُلُون ڪَريان چِپَرين.

٩

واقُفِ نه وَٽِڪارَ جي، پاڙِيءَ گَنيُمِ نه پاءُ
جَبَلُ جَلَدايُون ڪَري تِکَ ڏيکاري تاءُ
لَڳِي لُکَ لَطِيفُ چَئي، مَعذُورِينِ مَتاءُ
اُتي اوڏو آءُ، جِتِ هوتَ هَيڪَلِي آهِيان.

١٠

واقُفِ جي وَٽڪارَ جا، وانءُ ٿَنِي جي سَڌِ
نيئِي نِماڻِيءَ نِجهُرو اونِينِ پاسي اَڌِ
ساٿِين ساڻُ سَيدُ چَئي لَڏو لَڏي لَڏِ
سُکَ پنيوران چَڏِ، ته ڪاهي رَسِين ڪيچَ کي.

١١

سُونهان چائِنِ سُڌِ نه ڏِين، سَسُئِي پُڄُ مَ سي
متان تو هِي ڪي، مُنجهائِينِ مارَڳَ ۾.

١٢

هاڻِ نه ڏِسجِي هندِ ڪِنه سُڌيو جو سُونهُون
اُجهانئي ڏُونهُون، ڪُهُ ڄاڻان ڪيهيءَ وِئا.

لانڇي= ٻڏي. لڪ= چيلهه (سندرو ٻڌي). بلوچاڻي باه= بلوچن جي منزل واري باه، قافلي جي منزل واري باه. وڙائتي ور= قربائتي ڪانڌ، مهربان مڙس. (الف) اکينئون اوڏو آه= اکين کي اوڏو آهي، آڏو نظر ۾ آهي. (ب) اکين کان وڌيڪ ويجهو آهي، نظر کان وڌيڪ ويجهو آهي. ٢. ساجن سونه سرت= سونهن ۽ سُرت وارو سڄڻ. ٣. جيڪس= لاشڪ. وٽڪار= وندر جي ندي ۽ واري وارا وڻ، وٽڪار وارو ماڳ. جَريدي= ترت تيار (پنڌ لاءِ). ٤. چبون ۽ چيها= ٻئي نالا پکين جا. منزل دور من ٿنها= منزل پري ۽ آءٌ اڪيلي. ٻاٻيها= ننڍڙا ڳيرا (پکي). لکيي جون= قسمت ۾ لکيل انگ جون. ليها= ليڪان، ليڪون، ڪَهَلون. ٥. جاڙو= هڪ وڏي جبل جي لَڪ جو نالو. جهمر جهر= گهاٽو جهنگ. ڏمر= تملو زورائتي. ڏر= ڏرتي. ٦. نيلا= ڪارا. حيلا= وڏا وَس. ٧. سترانڊو= سخت ڏکيو. جوراڙو= ڏاڍو ڏکيو. ڦهروئي= ڦهريون ئي. پاڙو= منزل. ٨. تي= تنهن ڪري. چُلون= تڪڙيون ٻوڙون، لُوهون، جُلهُون. ٩. جلدايون ڪري= تيزيون ڪري (سخت تپش جون، تيز تپيل ڇُهنبيارين پٿرين جون، لڪن جي لاهن چاڙهن جون). ١١. چائن= چوائن (ڀاڻ ڪي). مارگ= واٽ. ١٢. سُڌيو= سُڌ وارو، ڄاڻ وارو. اجهانئي دونهون= ٻاهڙي وسائي، پنهنجو ماڳ ڇڏي.

١٣

ڪُجاڙو ڏيئِي، آءٌ گڏبي پرينءَ کي
سِرُ تِي سُنَتَ پانئِيان، سَجيندِيَسِ سوئِي
اوڙڪِ اُھوئِيَ، وِجھندِيَسِ پيشِ پُنھونءَ جي.

وائي-١

ھُوءِ جي ھلئا ھوتَ سَوارا،
مون نہ وَھِيٽا، پُنھلَ سَگَيٽا
سَسُئِي پُڇِي ساٿَ جا اوطاقُون اوتارا
ٿليون، ٿوُنر، ھَلويُون، مَيَن سِرِ موچارا
آن ڪي وِيندا گڏيا، آرياڻِي اِنَ پارا
مُونکي نِيندا پاڻَ سِين، ڪامِلَ ڪُرَ اُجارا.

وائي-٢

جيڏيُون آءٌ تان نہ،
چوَندي لو، ڏُکَ ڏوراپو!
سِيڻَن کي صَرِيحُ لو!
سَگَ نہ وَرَنِ سُپرين، مِنٿَ موٺَنِ مانَ
پينئُرُ! پيٽِي حُجَ جِي، ڪوھِياري سين ڪانَ.

داستان ٽريو

١

پُنھون چِڏيو پوءِ، جانِبُ جَبَلِ گُولئين!
تيلاھِين ٽَنگون ڪَرِين، جيلاھِين تون جوءِ
ساجَنُ سُڄ نِھارئين، ڏُکِي ڏوھُ ڪِيوءِ
ھاڙھي ھوتَ نہ ھوءِ، وَرِي پُڇُ ويئِين ڪي.

٢

دَران مَنجھہ دوستُ ٿِئو، وَرِي پُڇُ پاھِين
عَبَثُ اڳاھِين، وَجِئو ڪُوڪِين ڪانڌَ ڪي.

٣

ھوتُ ٿُنھنجي ھَنجھہَ ۾ پُڇين ڪوھُ پَھِي
"وَ فِي اَنفُسَڪُمِ اَفَلا تُبصِرُونَ"، سوچي ڪَرِ صَحِي
ڪَڏھِن ڪانہ وَھِي، ڪا ھوتُ ڳولَڻُ ھَٽَ تي.

٤

ڪوبِھي اُتِ ڪوھيارُ، جِتِ تو پوري پانئِيو
پَنڌُ مَ ڪَرِ پَھاڙَ ڏي، وُجودُ ئِي وَٽِڪارَ
ڏاريا پانئج ڏارَ، پُڇُ پِريان ڪَرَ پاڻَ تون.

٥

سَيَئِي ساري سَسُئِي گَھرَ ڪُنڊُون ٽُون گھورِ
وَجي ڏُورِ مَ ڏورِ، دَرانَ مَنجھہِ دوستُ ٿِئو.

٦

ھوتُ ٿُنھنجي ھَنجَ ۾ پُڇين ڪوھُ پَرياڻَ
"وَنحنُ اَقرَبُ اَليہِ مِن حَبَلِ الوَرِيدِ"، تنھنجو توھِي ساڻَ
پَنھنجو آھِين، پاڻُ آڏو عَجِيبَن ڪي.

---

١٣. سنت پانئيان= نذرانو ڪري سمجھان. سجيندِيس= ڪٽي ڏينديس. اوڙڪ= اصل اھو سچو، ويندي پڄاڙي تائين. وجھنديس پيشِ پنھون جي= پنھون جي آڏو پيش ڪنديس. وائي -١. مون نہ وھيٽا= منھنجي ھٽ ۾ ناھن. پنھل سگيٽا= پنھل سان سگ ۾ آھن. ڪُر اجارا= ڪُر ڪي اجاريندڙ، سھڻو ڪندڙ. وائي-٢. صريح= صاف صاف. سگَ= سگَ جي ڪري، رشتي واري حجت جي ڪري. پيٽِي حج جي= حجت جي جاءِ. د-٣: ١. چڏيو پوءِ= پوئتي ڇڏيو. ٽنگون ڪريين= تڪليفون ڪرين، تڪيون منزلون ڪرين. جوءِ= سندس گھر واري، زال (پنھون؛ جي). سڄ نھاريين= سڄ ۾ ٿي نھارين، بيابان ۾ ٿي ڳولين. ھاڙھي=.ھاڙھي جبل ۾. ويئين ڪي= ويئين ڪان، اھي جيڪي گھر ويئيون آھن. ٢. دران منجھہ= گھر جي در ڪان اندر. پاھين= پوئتي ھلي. عبث= اجايو. اڳاھين= اڳي وجي، اڳتي ٿي. ڪوڪين= ڪوڪون ڪرين، دانھون ڪرين. ڪانڌ ڪي= پنھنجي ڪانڌ لاءِ. ٣. پھي= واٽ ويندا مسافر، پانڌي، قاصد. وَ فِي اَنفُسِڪُم اَفلا تُبصِرون- ھو اوھان جي اندر ۾ آھي، پوءِ نہ ڏسندا ڇا؟ وھي= ھلي وئي. ٤. ڪوھيار= ڪوہ وارو، جبل وارو پنھون. وجودئي وٽڪار= 'وٽڪار' تنھنجو پنھنجو وجود ئي آھي (وٽڪار- وٽڪار واري پيٽي، وندر ندي جي وادي وارا وڻ). ڏاريا= غير، ماسوا. پانئج ڏار= ڏار ڪري پانئج، اوپرا ۽ پراھان ڪري ڇاڻ. پريان ڪر- پرين لاءِ، محبوبن بابت. پاڻ تون- پنھنجو پاڻ تون پڇ. پنھنجو پاڻ ۾ ڳول. ٥. گھور- ڳول، جانچ. دران منجھہ- در ڪان اندر (گھر ۾). ٦. پَرياڻ= پَريان وارا، پراھان، پراوا. آيت-"۽ اسين ان ڪي ساہ جي رڳ ڪان ويجھا آھيون".

٧

ووڙيم سَبَ وَٽاڻ، جارَ ڪارڻ جَتَ جي
"وَاللهُ بِكُلِّ شَيءٍ مُحيطٌ"، اِيءُ آرياڻِيءَ اُهجاڻ
سَبَ ۾ پُنهون پاڻ، ٻئو ناهِ ٻَروچ ري.

٨

پيهي جان پاڻ ۾، ڪِيَم رُوحَ رهاڻ
تہ نَڪو ڏُونگرَ ڏيهہَ ۾ نڪا ڪيچين ڪاڻ
پُنهون ٿِيَس پاڻ، سَسُئِي تان سُورَ هُئا.

٩

پَرَ گهَران پاسو ڪَري، پُڇُ پِريان ڪَرَ پاڻُ
سو تان تو هِين ساڻ، جِنهِ لَئِي جَفائُون ڪَرِين.

١٠

سوئِي گَڏئو ساڻُ، سوئِي ڏوريين سَسُئِي
ڪَڏهِن ڪَنِي نہ ٿِئو جُلڻَ مَنجهان جاڻُ
پُڇُ پِريان ڪَرَ پاڻُ. تہ تون تِئائِين لَهِين.

١١

جو تون ڏوريين ڏُور، سو سَدا آهي ساڻُ تو
لالَڻَ لَئي لَطِيفُ چَئي مَنجهِهين تِيءُ مَعذُور
مَنجهان پَهُ پَرُور، تو منجهہِ آهِسِ تَڪِيو.

١٢

وَجين چو وَٽڪار، هِتِ نہ ڳولِين هوتَ کي
لِڪو ڪِينَ لَطِيفُ چَئي، باروچو ٻِئي پارِ
تِيءُ سَتِي ٻَڌُ سَندرو پِرتِ پُنهونءَ سين پارِ
نائي نيڻَ نِهارَ، تو ۾ ديرو دوست جو.

١٣

ڪُوڙيُون پُڇَن ڪيچُ، هوتُ نہ ڳولين هِتَهِين
جَن پُنهونءَ سِين پيچُ، تَن پيرين پَنڌُ وِسارِئو.

١٤

هَلُ هِنيين سِين هوتَ ڏي، پيرين پَنڌُ وِسارِ
قاصيداڻِي ڪار، ڪِينَ رَساڻِي ڪيچَ کي.

١٥

هَلُ هنيين سين هوتَ ڏي، پيرين ڪَرمَ پَنڌُ
رائي پُڇُ مَ رَندُ، رِڙهہُ رُوحانِي سَسُئِي.

١٦

هَلُ هنيين سِين هوتَ ڏي، چِپَرِ هَڏِ مَ چُلُ
آرياڻِي اَمُلُ، ڪايا ۾ ڪانڌُ ٿِئو.

١٧

هَلُ هنِيين سين هوتَ ڏي، چِپَرِ چُلُ مَ ٿُون
مَنجهان لَڌو مُون، ڪوهيارو ڪيچَ ڌَڻِي.

١٨

هَلُ هنِيين سِين هوتَ ڏي، سِسِي ڪَڻُ مَ ساڻُ
جَنِي پانيو پاڻُ، سي آرياڻِيان اوري رَهيُون.

١٩

ڪِجِي جِئَن ڪيڇِين لَئِي تِئَن تان ڪِينَ ڪِيوءِ
وِيجهائي وِڌوءِ، وِڪَ نہ ڳنيئِي وِتَري.

٢٠

ڪِجي پَنڌُ پُجانِ تِي، ڪيچين ڪارڻ ڪِيئَن:
"بيخود هَلِجُ بَرَ ۾"، آءٌ تو چَوان اِيئَن
"سِڪڻُ ساجَنَ سِيئَن، مَتان مُنِي چِڏِئين."

٧. وٽاڻ= جايون. جار ڪارڻ= جفا ڪارڻ. آيت: "۽ الله هر شيءِ کي گهيرندڙ آهي"= هر شيءِ کي الله جو گهيرو آهي. ٨. بيت سسئي جي زباني چيل آهي ۽ معنيٰ صاف آهي. ٩. پَر گهران= ٻاهرئين پَرائي ۽ پَراهين گهر کان. پِريان ڪر= پَرين لاءِ. جفائون ڪرين= ڏاڪڙا ڪرين. ١٠. جلڻ منجهان= هلڻ مان، هل هلان مان. پاڻ= پنهنجو پاڻ (کان پڇ). ١١. ڏوريين= ڏاکڙو ڪري ٿي ڳولين. منجههين ٿيءِ معذور= پنهنجو پاڻ ۾ ماندي ٿيءِ، پنهنجي وجود ۾ وڏا وس ڪر. منجهان= پنهنجي اندر مان. پہ پرورڙ= پتو ڪڍ، پار سڃاڻ. ١٤. قاصيداڻي ڪار= نياپن پهچائيندڙ وارو ڪم (قاصد موڪلڻ ۽ نياپن ڏيڻ سان پنڌ پورو ڪونہ ٿيندو، منزل تي ڪونہ پهچبو). ١٥. پيرين= پيرن سان. رائي= رائي جو، جبل جي رائي وارو. ١٦. چپر= چپر ۾، جبل ۾. چُل= هيڏانهن هوڏانهن هل. ڪايا ۾= تنهنجي ڪايا ۾، تنهنجي سرير ۾، تنهنجي جند ۾. ١٨. جني پانيو پاڻ= جن پاڻ کي ڪجهہ ڪري پانيو، ڪجهہ ڪري سمجهيو. آرياڻيان= آرياڻي پنهونءَ کان. ١٩. ويجهائي وڌوءِ= پنڌ وڌائي ڇڏيئي! ٢٠. بيخود هلج= خود کان سواءِ هلج. 'پاڻ' وساري هلج. ساجن سيئن= ساجن لاءِ.

٢١

مَتان مُنٖي ڇَڏِئين پاڳان پِرِيَتڙو
ڪٿوريءَ ڪَٽو، مَڙهي مَڙهج مُنهَ ۾.

وائي

غَفِلَتَ يارُ گنوايو، ٻَڙِي جيڏيُون!
ڪِيئَن ڪريان آئُون ڪوهُ ٿِئو
سُتِيَسِ تان ساٿُ ويو، اُٿِيَسِ تان ڏُک آيو
پُڇان ٿِي پُنهونءَ کي عَبَثُ تان اَنُ کايو
هوتُ هَلَندي جا ڪَئِي، سا مُون ڳالهِ سُڻايو.

داستان چوٿون

١

هيجُ نه هُوندو جَنِ، سي ڪِيئَن وِندُر ويندِيُون
وِهو وِچِ رَهَنِ، سَهسِين سَڏَنِ واريُون.

٢

سَڏائِتي سَيَڪا، ٻُکَ نه باسي ڪا
جيھِيءَ تيھِيءَ ذاتِ جي، جُنبَشَ ڪانهي جا
مُون سِين هَلي سا، جا جِيءُ مِنو نه ڪَري.

٣

آئَڻَ مَنجھِ پِرياڻُ، هُئو سَينِي جيڏِيين
مُون سَياڻِيءَ ساڻُ، ڪيرِ ڇُلَندِي ڇَپَرِين.

٤

سُڳَنِ واري سَڏَ، مَتان ڪا مُنڌَ ڪَري
اَندَر جَنِي اَڏَ، ڏُونگَرُ سي ڏورِينديون.

٥

ڏُونگَرُ نه ڏوري، سِڪَڻَ جِيُون سَڏُون ڪري
گھَرِ وينِي گھوري، مَتان پِرِينَ جِندَڙو.

٦

اِئِين وَرِيتيُون وَرو، آهُ نه وَرَندِي وَرَ ري
جاڏي هِنَ جَبَلَ جو تانگھِينديِسِ ٿرو
جَتَن ساڻُ ڏَرو، نِيهُ نِبيرَڻُ نه ٿِئي.

٧

اِئين جي وَجِهَڻُ واريُون، وَجو سَڀ وَري
ڦوڙائي فِراق جي سُڃي ڳالھ ڳري
ٻُنيان جَن ٻَري، ڏُونگَرُ سي ڏورِينديُون.

٨

اِئين جي وَرَڻِ واريُون سَرَتِيُون سَڏَڙِيُون
آرياڻِي پُنهونءَ جي ٻولِ نه ٻَدَڙِيُون
جي لِکِئي لَڏَڙِيُون، ڏُونگر سي ڏورِينديُون.

٩

ڏُڪائِيندِي ڏُونهَڙا، مُنڌَ سيڻانِي وَڄُ
پَرِياڻُو مَ پَڄُ، ساڻُ چَڙهندو لَڪِيين.

١٠

اَڄُ مَلِيندِيَسِ ماءُ، ڏاڇا ڪَندِيَسِ ڪَپڙا
جِيجان جوڳِياڻِي ٿِيان، آيَلِ جهَلَ مَ پاءِ
هوتَ ڪوهياري لاءِ، ڪَنين ڪُنرَ پائِيان.

٢١. پريتڙو= قرب، نيه، عشق. ڪٿوريءَ ڪٽو= ڪٿوري جو ڪٽو. مڙهي= پڪيءَ طرح ڳنڍي ٻوپي. وائي. جيڏيون منهنجي غفلت جي ڪري پنهون مون کان ويو (ڏير ڪٽي ويا). ستيس ته ساٿ هليو ويو. هاڻي ڪاڻ پيئڻ کي ڇڏي رڳو پنهون جي پڇا پئي ڪريان. هوت پنهون وڃڻ وقت جيڪي چيو سو اوهين مون کي ٻڌايو. د-٤: ١. هيج= وڏي خوشيءَ وارو جذبو. ٢. سڏائتيءَ= سڏون ڪندڙ. ٻک= توڻ جي تنگي، فاقهو. ٻکُ= جان جي قرباني. جُنبڻ= پنڌ ۾ محو ٿيڻ، پنڌ ۾ لڳي وڃڻ. جنبش ڪانهي. جاءِ= جنبڻ جي جاءِ ڪانهي، پنڌ ۾ وڏي شوق سان محو ٿي هلڻ جي جاءِ ڪانهي. جيءِ منو نه ڪري= پنهنجي جان پياري نه ڪري. ٣. پرياڻ= چوٻول، چوپچو، پهه پچار ('اڄ پرياڻ ڪيوسين ته فلاڻي پاسي هلنداسين. يعني صلاح مصلحت، پهه پچار'). ٦. ائين= اوهين. نيه نبيرڻ= محبت پوري ڪري ڇڏڻ، محبت ڇني ڇڏڻ. ٧. ورڻ واريون= جن کي پوئتي وڃڻو آهي. ڦوڙائي= وڇوڙي. ٻُنيان= ٻُنيي کان، گهرَ جي در کان، اندران گهران، پنهنجو پاڻ مان، پنهنجي اندر مان. ٨. ٻول نه ٻدڙيون= ٻول ۾ ٻدل نه آهيو. جي لکئي لڏڙيون= جن جي لکئي ۾ لکيل آهي، قسمت ۾ لکيل آهي. ٩. ڏڪائيندي ڏونهڙا= ويهندي منزلون ڪندي. سيڻاني= ساڻن ٿي ڳڏ. پرياڻو= ملڻ جي موقعي وارو قول، ڳڏجي ملڻ جي موقعي وارو ٻول، ملڻ جو موقعو. ١٠. ڏاڇا= سرخ، ۾ صحيح. داسا= ڳيڙو. ڪنين ڪُنر پائيان= جوڳياڻي ٿيان، فقير ٿي ڳولا ۾ ڦران. ڪُنر= ڪاٺ جو والو.

١١

سُڻُ تو سَڱُ نہ واٽ، ٻاتيَڻَ ٻَاروچَن سِين
ليڙنِ ڏٽِي لَڄائِيَا، ڪاهِيائُون ڪَنواٽ
جهُوٽين ڏيئِي جهاٽ، سَبَبِ اِنَ سُتي وِئا.

١٢

مُونکي ياٺي ياڄَ، ڏيرَ ڏوُراٽا هَلِيا
اڳيان اُتِي اُنِ جي خُوبَ نہ ٻَڪَمِ ڪاڄَ
ميڙي آپَ- سَرَتِيُون نہ ڪي ڳَايَمِ ڳاڄ
سا مُون هَتّان نہ ٿئِي جيڪا رَسَمَ راڄ
آيَلِ! آءٌ اَڪاڄَ، ٻولُ ٻاروچي وِتُرو.

١٣

تو جو ٻولُ ٻَروچَ، ويهِي ڪِئو وَٽڪارَ ۾
سوئِي ڀاڙج هوتَ، مون جيهِي مَعذُورِ سِين.

١٤

ڀِهرين ٽُون ڀاريج، ڀارَڻُ پوءِ پُنهونءَ تي
ٻولُ مَ وِساريج، هُو جو ڪِيوءِ هوتَ سِين.

١٥

تو سِين ٻولُ ٻَهُون، سَهسين ساجَنُ جي ڪَري
ڪَندِينءَ توءِ ڪَهُون، جي نالو ڳِيَڙءِ نِيهَ جو.

١٦

سُٽِي ٻولُ سَندانِ، جِمَ سُمَهِين سَسُئي
ڪَندِينءَ ڪُهُ ڪيٽان، جُهُ سي اُنِ اورانگهِئا.

١٧

سِجَ اُلَتي سَسُئِي رَتَ وَرَنو روءِ
نہ پهي نہ پانڌِي ڪو، جِنهِ ڪَرَ پُڇي لوءِ
مُوڙهي وجي توءِ، مونَڻَ جِي ڪانہ ڪَري.

١٨

ڇُلان مُنجهَنِمِ چاڪِ، پُران پُونِمِ پُرڪَٽا
متان ڪا مُنڌَ ڪَري مونَڻَ جي مَذاقَ
چِتُ سَندو مون چاڪُ، هاڙهي هَڏُ هِيٽو ڪِئو.

١٩

پيرين پِئا پُرڪَٽا، رَهَ ۾ گَهَٽو رُنومِ
ڀاراتو ڀِرِينِ ڪي ٽِپي تان نہ ڏِنومِ
چُڪِي تي چيومِ، سُواهَرُو! سَڄَٽين.

٢٠

پٽُون پيرَ ٽِيامِ، پِهرين پَروُڙِيمِ ڪينڪِين
”ثُمَ لايَمُوتُ فِيهَا وَلايَحيٰ“، هِهَڙا حالَ سَندامِ
جَڏِ ڪوجها ڪِرتِ ڪِئامِ، هوتَنِ ڇَڏيو هَبَ ۾.

١١. واٽ= مائٽيءَ جو رشتو. ليڙن ڏٽي= اٺن جا مالڪ، اٺن وارا (بلوچ). لڄائيا= لڄائجي پيا. ڪين لڄ جو ٽڪو لڳو (جو پنهون وجي ڏوڀياٽي سان پرٽيو). جهوٽين ڏيئي جهاٽ= جهوٽن ۾ جهٽ ڪري، سسئي جي ننڊ واري حالت ۾ تڪڙ ۽ تيزي سان. ١٢. ياڄَ= (ٻٽائتي نہ پر) روول، رُلي آيل (پاٽيءَ ۾ ٿُلي ٿُلڪِي آيل). ڏوراٽا هليا= مون کان پري ٿي هليا. آپ- سرتيون= پاڻ جيڏيون. ٿئي (ٻولي آهي) = ٿي، ٿي سگهي. اڪاڄ= سڪاڄ جو ضد نِڪار، ڪم سولو نہ ڪندڙ. ٻول ٻاروچي وترو= ٻاروچي جو ٻول متاهون آهي، وڏيڪ وزن وارو آهي. ١٣. ويهي ڪئو وٽڪارَ ۾= وٽڪار ۾ ويهي ڪئو (سسئي جي ساراه ٻڌي، پنهور ڏانهن ايندي، وٽڪار واري منزل ۾ ويهي جيڪو ٻول پنهون ڪيو تہ منهنجو سڱ سسئي سان آهي). ١٥. ٻهون= گهڻا. ڪهون= پنڌ جون سٽون، هَلِ هلان واريون وڏيون منزلون. نالو ڳيڙءِ= نالو ورتئہ. ١٦. جمِ سمهين= متان سمهين، متان ڊپ لاهي ويسري ٽئين. ڪيٽان= ڪين. اورانگهئا (اورانگهڻ= متان وڪ ورائي وڃڻ، اورانگهي وڃڻ)= حدون پيچي انهن اهي پنهنجا ڪيئل قول اورانگهئا، هيٺان ڪيا. ١٧. رت ورنو= رَت جي رنگ جهڙو (رت جا ڳوڙها ڳاڙي). پهي= قاصد. لوءِ= پنهون جو ماڳ. موڙهي وجي= منجهندي وجي، پُلي پُلجي پئي. ١٨. ڇلان= تيزيءَ سان هلان. پُران= هلان. پُرڪٽا= ڦلوهان. مونڻ جي مذاق= مونڻ جهڙي ڪِل واري ڳالهہ، مونڻ واري جُٽ جهڙي ڳالهہ. چاق= تنومند، صحتمند. چاڪ= چڪندڙ ڦٽ، چيريل ڦاڪ. ١٩. رَهَ ۾= راهَ ۾، راه جي ڏکهي پنڌ ۾. چڪي= ٽڪي، ٽڪس. تي= تڏهن. 'سواهرو'= اي سُواهرو! اي چڱي واهر ڪندڙ (اچو ۽ واهر ڪريو). ٢٠. پٽون= ذرا ذرا. ثُمَ لايَمُوتُ فيها ولايَحيٰ= پوءِ نڪي ٿو ان ۾ مري ۽ نڪي ٿو جيئي. ڪوجها ڪرت= مدا ڪم. هب ۾= ٻَر ۾، رڻ ۾.

٢١

چُڪِيءَ ڪي چَئي، ڪا جاڳائي جيڏِيُون:
ويڙو ساٿُ وَهِي، تو ننڊرائي نہ لَهي.

٢٢

چُڪَسِ سَبَ چَئي، ماڙهُو شَهَرَ ڀَنڀورَ جا
ساموٺي ڪِيئَن مُئي، جنھ جو جانِبُ جَتَ وَٽِي وِئا.

٢٣

موٺَڻَ جا مَذڪُورَ، جان ڪي چَيَسِ جيڏِيين
پَريتَ ڀِرِي پُورَ، پَهُچائي پُنهونءَ ڪي.

٢٤

موٺَڻَ ڪان اڳِي مَران، موٺِي مَران مَ ماءِ
لُڇِي لالَڻَ لاءِ، پُونديَسِ شالَ پيرَ تي.

وائي

مَعلومُ حالُ حَبِيبَ! مُون ڪي دَردُ قَدِيمِي وو!
مُونکي حُبَ حَبِيبِي وو! مُونکي دَردُ جَدِيدِي وو!
آلُودِي آزار ڪان، تو رءُ ٿِيَسِ طَبِيبَ
شادِي ڏيئي صِحتَ جِي، غَمي لاهِ غَرِيبَ
اَکِهي تي آهُون ڪَريان، نعرو مَنجهِہ نَصِيبَ
ڪاهِلِ آهِيان ڪُوڙِي، رَسِي لاهِ رَقِيبَ
حاذِقُ آهين هِنَ جو، اَچِين شالَ عَجِيبَ
دَوا آهِين دِل جِي، پُڇ پُڇ رهيان طَبِيبَ
اللهَ! عَبدُاللطِيفُ کي ڪُوڙِي لاءِ قَرِيبَ.

داستان پنجون

١

پَڃِي جان ڀَنڀور ڪان ڏُونگَرُ ڏوريو مُون
ڪاهي رَسِيَسِ ڪيچَ کي جِتي پاڻُ پُنهون
سَيَتِ آهِين ٿُون، قَضا ڪَندين ڪَنِ سِين.

٢

جِيَنَ ڪارَڻِ جيڏِيُون، ڏِنمِ ڏيرَنِ ڏُکَ
پَڙِيَسِ جان ڀنڀورَ ڪان تان سُورَ مِڙِيئي سُکَ
لَٿِي مُون تان لُکَ، پُنهون ٿِيَسِ پاڻِهين.

٣

'پُنهون ٿِيَسِ پاڻِهين'، وِئو سَسُئِي جو شَرَمُ
هيڪَلِيُون هَلَنِ جي، پَڃي ٿَنِ پَرَمُ
جو وِنڌَرَ مَنجهِہ وَرَمُ، سو سؤدو سَرِتُسِ هِتِهين.

٤

'پُنهون ٿِيَسِ پاڻِهين'، وِئو سَسُئِيءَ جو سِينگارُ
"مَن عَرَفَ نَفسَہُ فَقَد عَرَفَ رَبَہُ" اِهوئي آچارُ
جو وِنڌَرَ ۾ واپارُ، سو سؤدو سَرِتُسِ هِتِهين.

٥

'پُنهون ٿِيَسِ پاڻِهين'، ويئي سَسُئِيءَ جي سُونَہ
"خَلَقَ آدَمَ عَلَيٰ صُورَتِهِ" وَڻَن مَنجهِہ وِرُونَہ
چَرِي مَنجهان چُونَہ، ڪَٿِي هوتَ هَنجهِہ ڪِي.

٢١. چُڪيءَ ڪي= ٿڪِيءَ ڪي. ساٿيءَ ڪي. وَهي= اڳتي لنگهي. ٢٣. مذڪور= ڳالهيون صلاحون. پريت= ڪنياٽي سسئي. ڀِريين پور= ڀهرئين خيال ۾ آئي، پنهون کي خيال ۾ ڀڏائي تہ هيئن ٿيون چون ٢٤. پونديس شال پير تي= شال پنهون جي قافلي واري واٽ تي وڃي پهچنديس. وائي. معلوم حال حبيب= اي حبيب توکي منهنجو حال معلوم هجي. آلودي= پُسيل، پريل. شادي= خوشي. ڪوڙي= ٻي لڱڻي. رسي= پهچي. رقيب= (ع. رقبة) ڳچيءَ جو ڳٽ. نعرو منجهہ نصيب= مونکي نصيب ۾ دانهن جو نعرو مليل آهي. حاذق= وڏو چالو (طبيب). رهيان (سرائڪي)= رهي آهيان. ڪوڙي لاءِ= پنهنجو ڪر. د-٥: ١. سيت= سڀ ڪجهہ ڪندڙ، هر صورت ۾، هرجاءِ. قضا ڪندين= فيصلو ڪندين، ڏوهہ ڏيندين ۽ سزا ڏيندين. ٣. پنهون ٿيس پاڻهين= آءٌ پاڻ پنهون ٿي پيس. پرم= پردو. نيڪ نامي؛ 'پڃي' مان بہ معنيٰ نڪري ٿي پر 'پڃي' وڌيڪ فصيح آهي. ورم= ١. ورڳ (جتڪي)، رڳ، رنگ ۽ رونق. ٢. ورم= ورن= رنگ، روشني. ٤. مَن عَرَفَ نَفسَہُ فَقَد عَرَفَ رَبَہُ= جنهن پاڻ کي سڃاتو تنهن پنهنجي رب کي سڃاتو. ٥. خلق آدم عليٰ صورته= الله تعاليٰ آدم کي پنهنجي صورت موافق خلقيو. وڻن منجهہ ورونہ= وڻن ۾ اها وائي تہ سسئي پاڻ 'الاهي صُورت' آهي. چري منجهان چونہ= هوت پنهونءَ هن چري کي چونہ مان (چُڪ مان، کڏ جي ڪنڌ مان جتي هو زمين اندر پيهي وئي هئي) ڪٿي پنهنجي هنجهہ ۾ ڪئو.

٦

ويٺي سُونهَ سَسُئِيءَ جي، پُنهون ٿِيَسِ پاڻُ
سَيَنِي جي سَيدُ چَئي، آهي اِتِ اَماڻُ
پَنيورَ جا ياڻُ، آڏا عَجِيبَن کي.

٧

اِيءُ پاڻُ نـ ٿِيي پاڻُ کان، پاڻان ٿِيي نـ پاڻُ
"وَالقدر خيره وَ شره مِنَ اللهِ تعاليٰ" ڄولي ڏِسج ڄاڻُ
ڄاڻِي ڏِسجُ ڄاڻُ کي، ڄاڻِي مَنجهان ڄاڻُ
جئن مَ سُمَهِين سَسُئِي، پَئجُ پَنڌِ پَرياڻِ
ٽئين هيڪاندِي هاڻِ، لالَڻُ لاءِ لَطِيفُ چَئي.

٨

وَهَمَ وِرساياسِ، نـ تـ پُنهون آءُ پاڻُ هُئي
پاڻُ وِڄايُمِ پانهِنجو پَئي پريان جي پاسِ
رَتِي عِلمُ نـ راسِ، پَسڻُ ڌاران پرينءَ جي.

٩

ڪافين ڪاهِيندياسِ، موٺان تان ڪُرَ مِيهٽو
بانهِي ٻاروچَن سِين سَگَ نـ ساهِيندِياسِ
"اَلفِراقُ اَشَدُ مِنَ المَوتِ"، هِتي نـ هُوندِياسِ
آهَ نـ لاهِيندِياسِ، جيرِي جَتُ ڏِسي مَران.

١٠

جِيَڻُ جَتَ ڌارا، مَعذُور جو مَسَ ٿِئي
چانگَنِ سِر چڙهي وِٺا ساٿِي سَوارا
اڪِيُون اوتارا، پَسِئو رُونِ پُنهونءَ جا.

١١

هيڪَرَ هُئَڻُ وِڃاءِ، تـ ويجهِي ٿِئين وِصالَ کي
"وَاذکُر رَبکَ فِي نَفسِکَ"، پَهِي اِيءَ پُڇاءِ
لالَڻَ کي لِيلاءِ، تـ پَوي ٻاجهَ ٻَروچَ کي.

١٢

هُئَڻُ هَڏهن ڇڏِ، تـ اوڏِي ٿِئين عَجِيبَ کي
"مارَاَيتُ شَيئًا اِلا وَرَايتُ اللهَ فِيه" نيئِي اجها لوڏاهِين لَڏ
تـ هوتُ توکان هَڏِ، پرِين پَراهُون نـ ٿِئي.

١٣

ڄاڻِي سُڄاڻِي، وِهان ڪِيئَن ماٺ ڪَري
اَندَرِ آگِ عِشقَ جي اَپَر اُڌاڻِي
"العِشقُ نارٌ اِذاَ وَقَعَ فِي القُلوبِ يُحرِقُ ما سِوي المَحبُوبِ"، ڳُوري اِن ڪاٺِي
آهي آرياڻِي، ٻئو سَرتِيُون سُڄي ڪِينڪِين.

١٤

پِينُرَ آءٌ پورِي، مون سگُ سُڄاڻِي نـ ڪِئو
ڏيندا مون ڏيرَ وِٺا جهِجَڻُ ۽ جهورِي
لَڳِي جَنِ لوڙِي، ڏُونگرُ سي ڏورِينديُون.

٦. آهي اِتِ اَماڻُ (اماڻ= امانت طور دفن ٿيل)= سيني جي جان يا حياتي هن جهان ۾ ڄڻ اماڻ آهي؛ اصل ماڳ اڳيون جهان آهي. ياڻ= جتي مال بيهي. پنيور جا ياڻ= هي جهان، (ياڻ= يانيا، خيال پنيور جا خيال ۽ ويچار، سي پنهونءَ آڏو رنڊڪ آهن، پنهونءَ تائين پهچڻ ۾ آڏو اٽڪاء آهن.) ٧. والقدر خيره و شره من الله تعاليٰ= بيشڪ خير ۽ شر ٻئي الله تعاليٰ جي طرفان آهن. پرياڻ= پهه، ارادو. لوح قلم ۾= لوح قلم ۾ جيڪي لکيو ويو. هيڪاندي ٿيين= ملين، گڏجين. ٨. وهم= غلط خيال. ورساياس= مونکي ڀُلايو. رتي علم نـ راس= پرينءَ جي پسڻ کان سواءِ ظاهري علم هڪ رتيءَ جيترو (= ذرو بہ) بہ پورو پڪو (مڪمل) ناهي. ٩. ڪافين= جبلين، جبلن ۾، جبلن ڏي. ڪُر= بنياد، پُري. ڪر ميهٽو= ڪر کي مهٽو، بنياد کي طعنو. ساهيندياس= سارينداس، ڇڪيندياس. اَلفِراقُ اشد مِن الموتِ= فراق موت کان وڌيڪ سخت آهي. آه= آس، آسرو. ١١. هُئڻ= آءٌ آهيان، پنهنجي هستي، پنهنجو وجود. فاذڪُر رَبڪ في نفسڪ= تون پنهنجي رب کي پنهنجي اندر ۾ ياد ڪر (پروڙ). لالڻ= سهڻو محبوب. ١٢. هئڻ= 'آءٌ آهيان' وارو خيال. هڏهن= ضرور بہ. مارايتُ شيئا اِلا ورايتُ الله فيه= مون ڪابہ شيءِ ڪانہ ڏٺي پر الله ان ۾ ڏٺم (مون اهڙي ڪابہ شيءِ ڪانہ ڏٺي جنهن ۾ الله نـ هو). نيئي= ڪٽي وڃي. اجها= گهر. ١٣. اُڌاڻِي= ڀڙڪا ڏيئي مٿي مچ ٿي. العشق نارُ- الخ= عشق باهہ آهي: اها جڏهن دلين کي لڳي ٿي تـ محبوب کان سواءِ ٻيو سڀ ساڙي ڇڏي ٿي. ڳوري ان ڪاٺي= آءٌ ان ڳوري ساڙيس. سُڄي= سڄهي، ڪنهن جو ڪٽي ڪو ڏس ڪونہ ٿو پوي. ١٤. پوري= موڳي. جهجڻ ۽ جهوري= مونکي ڏير (گهٽو ڏڪ) ڏيندا هليا ويا. لوري= جن کي عشق جي لئون لڳي.

۱۵

اَڍِيون آءٌ اَجاڻ، مون سَگُ سُڄاڻي نہ ڪِئو
هُوندَ نہ سَنِيم هيٺَرِ ڪوهِياري جي ڪاڻِ
رَتِيءَ جي رِهاڻِ، جيءَ اَڙايُمِ جَتَ سِين.

وائي-۱

اهُڪِيءَ آگهُہ آهي، وو آهي
مُونکي تان نہ ڇڏِيندو ڇپَرين
اهُڪِيءَ آڏرُ آهي، وو آهي
مُونکي تان نہ ڇڏِيندو ڇپَرين
پُڇي پيو پين ڪي، لڳَنِ ۾ لڏ لاهِي
آرِي اَگهاڙَنِ ڪي پُنهَلُ جامُ پَراهي.

وائي-۲

ڪِهَڙو سَگُ سِياڪو، هارِي مُون هوتَنِ سِين
آءٌ هيڪَلي هَبَ ۾، نہ مُون مِٺُ نہ ڪاڪو
مُنڍ پيادِي، پَنڌُ گهَٽو، نہ مُون اُٺُ نہ ناقو
هُوءِ جا پِڳَ پُنهونءَ جي ڇَنيان تِنهِ ڇُٽاڪو
پَسَڻُ ڏاران پرِينءَ جي، فقِيرِ پوءِ مَ فاقو
ڇڙهي نہ سَگهان چوٽِيين، ڏُونگرِ ڪونهي ڏاڪو
پِرين پُڇنديَس پَبَ ۾، وَڻِ وَڻِ وِجهنديِس واڪو
وِڇُ مَ پوءِ وِصالَ ۾، لَڪَ مَ پوءِ لِياڪو
آريءَ جو آئَڻَ ۾ پُڇنديَس پاڻُ پهاڪو
اَنَ سِين عَبدُاللطِيفُ چَئي، اَصُلِ مُون عِلاقو

داستان ڇهون

۱

ڏِناڻُون ڏُکيءَ کي جَڏائِيءَ جو جامُ
مَنگلُ مُنهنجِي مَنَ ۾، بارِئو هوتَ حَمامُ
اَرگِ تِئو آرامُ، ڪاڪُلُ پَسِي ڪانڌ جو.

۲

دَردُ نہ لَهي -دارُوئين، زُلفَ زورُ ڏِنومِ
ڪاڪُلُ ڪالهہ ڏِٺومِ، رُخسارَ تي رُوپَ سِين.

۳

دَردُ نہ لَهي دارُوئين، زُلفَ ڪيَس ضافُ
سَندو ڪاڪُلَ ڪافُ، ماري مَعذُورِنِ کي.

۴

پَنيو جو پَنيورَ ۾، ڪاڪُلُ ڏِٺُم ڪالهہ
هَئِي ٿَنِي جي حالَ، زُلفَ جي ضَافَ ڪِئا.

۵

هاڻِ نہ جِيان جِيڏِيُون، زُلفَ ضاف ڪِيَاسِ
ڪاڪُلَ آءٌ ڪُٺياسِ، پَنيو جو پَنيورَ ۾.

٦

ڪاڪُلَ ڪُٺي جا، ڪَفَنُ تِنهِ ڪِينَ ٿِئي
مَنجهِ شَهادَت سا، لُڏي ۽ لاڏُ ڪَري.

۷

ڏَڪا ڏُونگَرَ جامَ، مَ ڪَرِ مَعذُورِنِ تي
توتي لَجَ لَطِيفُ چَئي آهِي سَندِي عامَ

۱۵. ڪاڻ= ميار. رتيءَ جي= هڪ لمحي جي، هڪ ذري جيتري. رهاڻ= پاڻ ۾ وروني، ڪچهري. وائي-۱. آگهہ= اجهو، پرجهلو، مددگار. پين ڪي= جيڪي ڪريا پيا آهن، منزل ۾ ٿڪي پيا آهن تن کي بہ لڏ لاهي پيو پڇي ۽ انهن جي سنڀال لهي. پراهي= پهرائي. وائي-۲. سياڪو= عزازت. هاري= اي مُئي. ناقو= (ع. ناقه= ڏاچي) اٺ. ڇُٽاڪو= ذرڙو ٿڙو. واڪو= وڏو سڏ. لڪ ۾ پوءِ لياڪو= لڪاءُ ۾، ديدار ۾ ذري جيتري دير نہ ٿئي. پهاڪو= ڏس پتو. علاقو= لاڳاپو، ڳانڍاپو. د-٦: ۱. جڏائي= اگهائي، بي وسي. منگل= ڪورو، مچ. حمام= سخت گرم. ارگ= الڳ، جدا، ختم. ڪاڪل= وار. ڪانڌ= مڙس (پنهون). ۲. درد= سور. داروئين= دوائن سان. زلف زور ڏنوم= محبوب جي سهڻي ڪاڪل مون تي محبت جو زور وڌو. رخسار= ڳل. روپ سين= سونهن واري وڏي رنگ سين. ۳. ڪيس صاف= مونکي ضعيف ڪيو، هيڻو ڪيو، بي حال ڪيو، بيمار ڪيو. سندو ڪاڪل ڪاف= ڪاڪل جو (پهريون حرف) ڪاف جيڪو وار وانگر. ڪاف= ڪشالو، سختي وارو سمان (محبوب جي وارن جي هيبت). ٤. پنيو= ڪڪو وار، هلڪي سونهري رنگ وارو وار (ڪارن وارن جي وچ ۾ ٿورڙن پنين وارن جي ليڪ سهڻي لڳندي). ٦. ڪاڪل= پياري پرينءَ جي. وارن جي سهڻائي. ڪفن تنہ ڪين ٿئي= انهيءَ ڪري، جو هوءِ شهيد آهي. منجهہ شهادت= شهادت واري منزل ۾. ۷. ڏڪا= رعب تاب، هيبتون، حملا. ڏونگر جام= اي وڏا جبل. سندي عام= عام خلق جي، عام غريبن جي.

آهي اسُونهِينِ جي مَتي تو مَلامر
پَرچي پُجُ پيادِيين اَللهُ لَڳِ علامَ
جا نوازِي تو نامَ، سا هوتَ مَ ڇَڏج هيڪَلِي.

٨

پيرَ پَٽائِين ڪُونئرا ڏُونگَرَ مَتي ڏي
ڦَٽيا ڦَڙَ فَقِيرِ جا سِيرُون ٽِٽَڙا سي
جِهَڙي تِهَڙي حالَ سِين پُري پُنهونءَ ڏي
وَڃي مان وَري، بانهِيءَ بَنڌڻُ جنهِ سِين.

٩

اُنوئين اوناڪُ، ڪالهوڪو ڪاڏي وِئو
وِئو جاڳائي جيڏِيُون بِرهُ هِي بيباڪُ
چُرِ ڦُرِ ڪاري چاڪُ، سورُ سُمهاري ڪِينڪِين.

١٠

سُمَهڻا ساڙو، جيڏِيون جيڏوئي ٽِٺو
مُون سان نِنڌَر نِبيرِئو، پرِينِ جو پاڙو
هوتُ لِنگهِئو هاڙهو، ٿُون اٿاسِي اوجهِرِين!

١١

هَي هَي جي نہ هُئِي، تہ جَرَ جَرائِيو جِندَڙو
پَئِي ڪَرتُ ڪَپارَ ۾ ڪَري رُڪُ رَئِي
سَندِي دَردَ دَئِي، هَي هَي هيناهِين ڪَئِي.

وائي

مُون مُئيءَ ڏي اَچُ اِيندا،
هوتَ سَلامَتَ سُپرين

پَلَڪ لائي پانهنجي، نِيءَ ڪي اَتِ نِيندا
سَڱُ نہ ڪندا سُڪَ سِين، سُورَ سَگِيٽا ٽيندا
رَکِي ڳَلَ ڳِلَنِ تي، نِيهَ نِياپو ڏِيندا
پَريتِ نِيندا پاڻَ سِين، چورِي تان نہ ڇڏِيندا.

داستان ستون

١

ڏورِ مَ ڏيهَ ٻئو، پيرُ پَنهنجي پرِينءَ جو
ويهَڻُ وائِڙِينِ تي، ڪيچِين رِيءَ ڪِهو
وِندُرِ جو وِئو، سو اَللهُ واري آڻِيين.

٢

وِندُرِ جي وَڃِنِ، سي مَرُ ٻَڌَنِ سَندَرا
ٻِيُون ڪوهُ ٻَڌَنِ، چوڙِي جي ڇَڏِيندِيُون.

٣

ڏيهُ ڏيهان ٿِي ڏورِ، پَرڏيهان پَري ٿِيا
سيڻَن ڪاڻِ سَسُئِي پَئِي پَراهِين پُورِ
'تو وَڃين هوتَ حَضُورِ، مُنهنجو جِيڻُ جيلاهِين ٿئي'!

مثي تو ملامر (اصطلاح)= تنهنجي مٿان ذميداري (جيڪا پوري نہ ٿيندي تہ ملامت يا گلا مٿي ٿي ايندي). عَلامر= اي ناميارا. نوازي تو نامر= جا تنهنجي نالي سان نوازجي وئي آهي، مشهور ٿي آهي. ٨. پٽائين ڪونئرا= پٽ ريشم ڪان وڌيڪ نرم. ڦڙ، ڦن= پيرن جا پب ڇيلڙا ڦنَ ٻڌندا، جڏهن انهن جا ڳر پڪا ٿيڻ لڳندا). سيرون ٽٽڙا= پيرن ۾ چير پئجي ويا. ٩. اُنوئين= اُئن وارو، اُئن سان. اوناڪ= اُونار. بيباڪ= بي ڊپو، بي پرواهہ. چرُ ڦُر ڪاري= چرڦر ڪرائي، پيو چُٽِڪي. چاڪ= وڏو ڇڪندڙ ڦٽ. ١٠. سمهڻان= نسمهڻ مان. ساڙو= سور. جيڏوئي ٽِٺو= ايڏو وڏو ٿيو. نبيرئو= جدا ڪري ڇڏيو. اٿاسي= اُناسي، بي اثر. اوجهرين= ننڊر ۾ جهوٽا ڪائين. ١١. هئي هئي= هي هي جي وائي، وڏي ڏک ۾ هَي هَي ڪرڻ. جي نہ هئي= اها هَي هَي واري وائي نہ هجي ها تہ. جر جرائيو= باهہ ساڙيو، تہ هوند ڏک ۽ غم جي باهہ ساڙي ڇڏي ها. جندڙو= جان ۽ تن. پئي ڪرت ڪپار ۾= تہ جڻ ڪاپار ۾ ڪرت وهي ها، ۽ ان جو رڪ جسم کي ذرا ذرا ڪري ڇڏي ها. دَئي= ڇپي، سوز سختي. وائي. نيءَ= پانهي. سور سگيٽا= سورن ساڻ سگيٽا. د-٧: ٢. سندرو= اجرڪ يا ٻي پوتي ڇڪي ڇيلهہ سان ٻڌڻ. سندرو ٻڌڻ= سندرو ٻڌي ملهہ وڙهڻ، گهوڙي تي چڙهڻ، يا مقابلي لاءِ ميدان ۾ اچڻ. ٣. ڏيهہ ڏيهان ٿي ڏور= هن ڏيهہ کان گهڻو ڏور، ڏيهان ڏور. پئي پراهين پور= پري (وڃڻ) واري خيال ۾ پئي.

٤

هيڪانديءَ هوئِي، اُٿي راتِ رَوان ٿِئا
جيڏِيُون جي مان وَس هُئا تہ رَهايَمِ روئِي
ساھُ سَگِي ۾ سُورَ جي، پُنهون وِئو پوئِي
رَهُ قَضا ڌَمُ ڪوئِي، تہ هيڪَرَ هيڪانڊِي ٿِيان.

٥

هَڏِ نہ ساھُ سُڌِيرُ، دِلِ دَرمانڊِي دوستَ ري
پائِي وِئو پرتِ جو، زوراوَرُ زَنجِيرُ
جِيءُ جُسو جاڳِيرُ، هاٿي مِلڪَ هوتَ جي.

٦

عُمرِ سَبِ اُڪَندَ سِين پُنهون جي پُڇَنِ
رِيسَ ريزالِيُون ڪَنِ سِين ڪُجاڙِي ڪي ڪَنِ
مارَڱِ جي مَرَنِ، وَڏا طالعَ تَن جا.

٧

وَڏو طالعُ تو، جِئَن لَڳِينءَ پيرَ پُنهونءَ جي
سَسُئِي! اِنَ سُتُونَ ڪي رويو رويو رو
وينِي هِتِ مَ هو، هَلِين تہ هوتُ لَهِين.

٨

وينِين وَراڪو ناہ ڪو، سُتِين ڪونهي سَڱُ
هوتُ هَلَندِين ڪَنِئو، انگهَنِ چاڙهي اَڱُ
باسي پَئِي پَڱُ، رِڙهِي راھَ رَسِيُون.

٩

وينِي وَرِ نہ پُونِ، سُتِي مِلنِ نہ سُپِرين
ساجَنُ ٿَئِي ڪي مِلِي جي مَٿِي رَنڊَنِ رُونِ
سي مَرُ رويو رُونِ، جَنِ مُسافِرَ سُپِرين.

١٠

ڪَڙهِي ۽ ڪَڙِي، پَرِ ۾ پيرُ پُنهونءَ جو
سِڪَ پَڌائِين سَندَرو جانِبَ لاءِ جَڙِي
لَکَنِ سِرِ لَطِيفُ چَئي، مُنڊَ جهيڙِي ۽ جهڙِي
پَٽِيءَ تان نہ پَڙِي، جي عُمرِ سَبِ اِئِين ڪَرِي.

١١

ڪِ ڪي ڪَڙِيان پيرَ، ڪِ ڪَڙهان ڪيچَ ڏَٽِين ڪي
اِيءُ ڏَنءُ ڏيئِي ڏيرَ، پاٽان پَراهان وِئا.

١٢

ڪَڙُهہ پُڻ ڪيچَ ڏَٽِين ڪي، ڪَڙِ پُڻ پيرَ سَندانِ
اِنهين پَرِ آتانِ، پُندِينءَ مُنڊَ پهاڙ ۾.

١٣

مَنجهان پَنڌُ پَرُوڙِ، سَبَ مَ پُڇجُ سَسُئِي
ويهي وَڏي ڍِڳَ مان ڏُئِي وِجهجُ ڏوڙِ
تہ تُون ماڻِيِين مُوڙِ، جي پَندَ اِهائِي پارِيين.

٤. هيڪانديءَ هوئي= پنهونءَ سان گڏ آرام سان ستل هئس، ان مهل. رھ= بيھ، پاڻ جهل، پوئتي ٿيءُ. ٦. اڪند= سچي ۽ گهڻي سڪ. ريس= برابري. ريزاليون= ڪميٽيون، ٻي پٽيون. مارڱ= مارڳ ۾، واٽ ۾. طالع= بخت. ٧. ستون= ٿنڀ، مضبوط پرجهلو. رويو رويو روءِ= روئي روئي وري روءِ. ٨. وينين= جيڪي وينيون آهن. وراڪو= مٺري مائٽري جو وَرُ، عزازت جو لحاظ لاڳاپو. انگهن= انگهن تي، تڪين چوٽين تي، تڪين نوڪن تي. اڱ= انگ= عضوو، جسم. پَڱ= واٽ جو خوف ۽ واٽ جو وَرُ. ٩. وينِي= ويهڻ سان، وِهندي. ور نہ پون= پنهنجي وَرَ ڪي ڳولي نہ لهن. سُتِي= سمهڻ سان، سمهندي. ملن نہ سپرين= محبوب سان نہ ملن. مٿي رندن= ولٽن تي، راهن تي. رُوَن= رُئن. مَرُ رويو رُون= ڀَل رويو رويو رون، رئندي رئندي پيون رئن. ١٠. ڪڙهي= تڪي اُس ۾ تپي، پنهنجي اندر سور ۽ سوز ۾ ٻري. ڪَڙِي= ائن جا پير لِيڪي (پير ڪڍڻ= پير جي نشان جي چوڌاري ليڪو ڪڍڻ تہ چِٽو ٿي بيهي). جهيڙي ۽ جهڙي= لکن تي هلائون ڪري، همت سان هلائون ڪري مٿي چڙهي. پٽي= پيرن جي خاڪ. پڙي= برابر ٿئي. ١١. (بسنئي ٿي چوي:) ڪِ ڪي ڪڙيان پير= يا تہ ڪي پير ليڪيان، پير ڪڍان. ڪِ ڪڙهان ڪيچ ڏٽين ڪي= يا تہ سورن ۾ جلان ڪيچ ڏٽين لئي، يا تہ جلان سڙان رئان رڙان. ڏنءُ= وڏي باھ جيڪا وڻ ٽڻ ۽ پٽن جا ڳاھ ساڙي ڇڏي. ١٢. (مٿئين بيت جي پهرين سٽ جو جواب تہ:) پٺي ڪم ڪر: ڪيچين لاءِ ڪڙھ بہ ۽ سندن پير پڻ ڪڙ (سندن پيرو بہ ڪڻ). انهينءَ پر= انهيءَ ريت، ائين ڪرڻ سان. آتانِ= مٿانِ، انهن جي مٿان. پُندينءَ= پَونديءَ، مٿان پونديءَ، مِلنديءَ. منڊ= اي مُنڊ. ١٣. پنڌُ.(نون غنو)= هڪ جو داءُ= هڪ، (واحد ڏٽي) ڪان پڇي پروڙ. ڏُئي= ڏوئي، ڇالي (ڏوڙ ڏُئا، سونارن جي رک ۽ چار ڏئندا ڇاڻيندا ۽ سون جا ذرڙا ڳولي لهندا هئا). موڙ= موڙي. پند= نصيحت.

١٤

ٻارِيائِي تہ ٻار، ڦُوڪِ تہ لڳي انبَرِين
هِتي جي هُئڻِ جِيون، وَٿُون سَڀِ وِسارِ
سَمُورِي سَرڪارِ، نيئِي رَکجُ ناهِ ۾.

١٥

قَدُ ٻَڌِي ٿُون ڪِينَ، پَهُچَندِينءَ پُنهونءَ سين
جِئَن سينو ساهِيين سَسُئي، ٿِيين ٿهوارُون تين نہ
مُنِي تيءُ مِسڪِين، حُجَتَ هوتُ وِجائِيو.

١٦

ڪَدِ پُنهونءَ ڪاهي، چاٽِيءَ مَنُ چَرِيو ڪِئو
اُتِيي وينِي اوڏهِين سُتي پُڄِ ساهي
'اَلعِشقُ حِجَابُ بينَ العَاشِقِ وَالمَعشُوقِ'، لاشڪُ تِي لاهِي
هِڪُ آرِياڻِي آهي، ٻِئو سَرتِيُون سُجي ڪِينَڪِين.

١٧

لُڇي، ڪِينَ ڪُڇي، آڻي مُنڌَ اندرَ ۾
پَرِ ۾ پيرُ پُڇي، لوڪَ نہ لَکِي سَسُئِي.

١٨

جي سُورَنِ سِجهائي، توءِ چيلَهہ ٻَڌيو چوٽِيين چَڙهي
لَڏائِين لَطِيفُ چَئي لالَڻَ لالائي
سِڪَ پُنهونءَ جي سَسُئِي ميڙي مِلائي
بانيَڻِ ٻاڏائِي، هَبان وارِئو هوتُ کي

١٩

رائي ڪِي رَنجُورَ، ٽَڪَرَ توءِ ٽاڪِئو چَڙهي
لانچِئو لَڪَ لَطِيفُ چَئي، هَلي هوتُ حُضُورِ
رَهيا سَڀَ رُجِڻ ۾ سَسُئِي جا سالُور
ساجَنُ ميڙِئُسِ سُورَ، سُکَ نہ ميڙِئُسِ سُپِرِين.

٢٠

ٻلُرُ لَڳُسِ ٻاڻُ، پَسو جوءِ جَرا ٿِئي!
سا مُنڌَ مَرِي نہ جِئي، پيئِي پَچاڙِي پاڻُ
سَسُئِي سُورَنِ ساڻُ، سَنيُوڙِي سَيدُ چَئي.

وائي-١

ڪَرَها مَ ڪاهيو، ميان ڪيچي!
آءٌ آرِياڻِيءَ عَرضُ چَوَندِي
ڳَرِي هوتَ هَلَڻَ جِي، لُوڻِيءَ ڪي مَ لَڄايو
وَسِيلو وِلهِيءَ جو، آڳانڊو ائين آهيو
پاسي ۾ پَرِيتَ جي جهِڪِي اُتَ جهُڪايو
وِلهِيءَ جي وِيهانءَ ۾ واڄَٽُ سَڀِ وَڄايو
اُگهاڙِي آڻَ ۾ پَنهنجِي هوتَ پَراهيو
سائينءَ ڪارَڻِ سُپِرِين، صُورَتَ ڪي مَ سِڪايو

١٤. 'ٻارِيائي تہ ٻار'= تو جا ٻاري آهي تہ هاڻي ٽاهي جوڙي ٻار. ڦُوڪ= ٻاهہ کي ڦوڪ. لڳي انبرين= ابرن ڪڪرن کي لڳي. هئڻ جيون= هستيءَ جيون. وَٿون= شيون (جيڪي هستيءَ کي وڏائين). سرڪار= پنهنجي حوالي ۽ وس واري هر شيءِ. ١٥. قد ٻڌي= ضد ڪري، برابري وارو مقابلو ڪري. سينو ساهڻ= مقابلي لاءِ ڇاتي ڪڍڻ، سينو ٻاهر ڪڍڻ. ٿهوارون= ذرا ذرا. حجت= پنهنجائي وارو عمل. ١٦. ڪَدِ= پُٺِيءَ. چاٽِي= چاڙهہُ، نفعو. ساهي= اڳتي هلڻ جي همت ٻڌي. العشق حجاب. الخ= عشق عاشق ۽ معشوق جي وچ ۾ حجاب (پردو) آهي. لاشڪ تي لاهي= لاشڪ اهو حجاب تي لاهي (جو پاڻ ئي پنهون تي پئي). ٻئو= پنهون کان سواءِ ٻئو ڪو (مون سميت). ١٧. لڇي= اندر ۾ پئي لڇي. ڪين ڪڇي= واتان ڪين ڪڇي، زبان مان ڪا ٻڙڪ ٻاهر نہ پئي ڪڍي. آڻي= ڳداز ٿئي، ڳري، تڙڦي. لوڪ نہ لکي سسئي= ٻاهرئين لوڪ سسئي صحيح نہ ڪيو. ١٨. سِجهائي= بالڪل هيٺي ڪري ڇڏي، فنا ڪري ڇڏي. توءِ= تہ بہ. چيلهہ ٻڌيو= سندرو ٻڌي. چوٽيين چڙهي= جبل جي چوٽين تي چڙهي. لالڻ لالائي= لالڻ جي لالائي. هبان= هَب مان، بيابان مان. ١٩. رائي= سنهڙين پٿرين ۽ ريتي جي ريزن واري هوا ۽ زمين. لانچئو= لنگهيو، اورانگهيو. هوت حضور= هوت جي حضور ۾. سالُور= سهڻا لٽا ڪپڙا، لِباسَ. ساجنُ ميڙئسِ سورَ= سورَ ڪيس ساجن ملايو. سک نہ ميڙئس سپرين= سکَ ڪيس محبوب سان نہ ملايو. ٢٠. ٻلر= ٻن لارن وارو، ٻن چوٽين وارو. ٻاڻ= تير. جرا ٿي= ذرا ٿي؛ پرزا ٿي. پيئي پچاڙي پاڻ= پاڻ کي زمين تي پئي سَٽي. سنيوڙي= سنبت ڪري هلي، هيج مان سنيري هلي. وائي-١. لوڻي= سڙي، جلي. ولهي= سجي. آڳانيو= آڌر، آسرو. پراهيو= پهرايو، ڏڪايو.

ساڪِن ٿِي شَهَرَ جا مَعذُورَ ڪي مَرڪايو
پُنهون ڄامَ! پَرِيتَ سِين ويهي سُورَ وِرهايو
لاهي بارُ ڀَنڀور ۾ ويندو گهوٽُ وَناهيو
پُنهونءَ ڄاجيئڙَن ڪي، رَڌي ڪيڻَ ڪارايو
پرڻائي پُنهونءَ ڪي، نڪيٽي نِڪڙايو
ٻيلِي ٿِي ٻانيَڻَ سِين، ڏِڪين ڏيجُ ڏِڪايو.

وائي-٢

پِرِينِ جي پَنڌا، مونکي جي جهَلِيندِيُون
سي نہ پُڄَندِيُون
ٻَلِي ڪَري آئِيو، ٿاٿارو ڏيها
ٻَگِي ڪُٽَ سَڄي ٿي، لَٿِي جاڪِ گهَرا
سَرتِينِ سُورَ پرائِيا، هاٽي هِنَ هَنڌا
تان ڪِين واسُ وِهائِيان، ٻاروچي مُلا
تان ڪِين ڏُونگرُ ڏورِيان، جان ڪُڙه اندرِ ساه
مَتِيُون موٽَڻَ سَندِيُون، تُون هَڏِ آڇِ مَ ماءُ.

داستان اٺون

١

اَڏَرَ نِڏَر ايري، سَڌِر ٿي سڄي
سُپَڪَ ٿيءُ سيد چئي، پهڻَن مَنجهہ پڄي
معذور ڪي ماڙهو ڪِئو اولاڪن اچي
منجهان راهہ رَڄي، ٿٺڙي لال لطيفُ چئي.

٢

اَڏَر نِڏَرَ اَيَرِي اَسُونهِينِ آهِيان
لُڙِڪ لالَ لَطِيفُ چَئي وَرَ-رءَ وَهايان
هيجان هَنجهُون هَبَ ۾ هوٺَنِ لَئي هارِيان
جانِبُ ضَعِيفيءَ سين پُنهون پَهايان
پِيهان پَچايان، جي مُون نِئو پاڻَ سِين.

٣

اَڏَرَ نِڏَرَ اَيَرِي، اَسُونهِين. آٺُون
چِيتا چورَ چُنجُنِ ۾، بَرَ ۾ بَلائُون
موٺُ پُنهون پاهُون، متان مُحِبَ مَرِي وِجان.

٤

اَڏَرَ نِڏَرَ اَيَرِي، آهيان اَسُونهِين
پَرڏيهِي پِرِين ڪِئا مَرَڻَ لَئي مُونهِين
سَسُئِي ساڻُ سَيدُ چَئي ٺَنگَنِ ۾ تون هِين
هارِي ڪِيئَن هُونهِين، رءَ ٺَمَرُ سَڌُون ڪَري!

٥

اَڏَرَ نِڏَرَ اَيَرِي اَوڳي اَوائِي
لاڳاپَنِ لَطِيفُ چَئي مُنڌَ رانئي رَهائِي
ڪانہ ٺُهارِي ٺَڪرِين ساٿُسِ سَڳائِي
جَلَڻُ جَڏائِي، آري لاهِ اصِيلَ تان.

٦

اَڏَرَ نِڏَرَ اَيَرِي، غَمَن گُمائِي

ساڪن= رهاڪُو. وناهيو= پرڻايو. ڪيڻ= طعام. نڪيٽيءَ نڪڙايو= نڪيٽي ڪري (سسئي کي پاڻ سان گڏ) وٺي هلو. ڏِڪين ڏيج ڏِڪايو= ڏِڪ ويهارڻ وقت ڏاج ڏيڪاريو. وائي-٢. پرين جي پنڌا= پرين جي پنڌان، پرين ڏانهن پنڌ ڪرڻ کان. ٿاٿارو= ٿامي، ڪُٽ ۽ جست جا ٿانءَ ٺاهيندڙ. ڏيها= ڏيهہ مان، ڏيهہ ۾، ملڪ ۾. ٻگي ڪُٽ= اها ڪُٽ (ڪُٽ جا ٿانوَ) جيڪا ٻگل هئي سا سڄي ٿي. جاڪ= سونارن (۽ پڻ ٿاٿاري؟) جي ڌنڌي جو لفظ 'اجارڻ' واري معنيٰ ۾. ڪڙهہ اندر= جان ۾. د-٨: ١. سپڪ= سخت. اولاڪن= اٺن. ٢. اڏر نڏر= بنا ڪنهن ٽيڪ يا آڌر جي، بي واهي. لال لڙڪ= رت جا ڳوڙها. هيجان= هيج مان، خوشيءَ مان. هنجهون= لاڳيتو وهندڙ ڳوڙها. هب ۾= بر بيابان ۾. پهايان= مڃايان، پرچايان. ٣. چيٽا چور= چور چيٽا (چيٽا شينهن جيڪي لڪي ڇپي حملو ڪن). چنجن ۾= جبلن جي چوٽين ۾، ڇُرن ۾. پاهون= پوئتي. ٤. ٺنگن ۾= سوڙهن لڪن ۾. هاري= اي موڳي، اي موڙهل. هونهين= اجايو. ري ٺمر= بنا سفر جي سامان (ڪاڏي پيتي پاٽي وغيره) جي. ٥. اوڳي= موڳي. اوائي= ٺوائي، موڙهل. رانئي= ريجهائي. رهائي= پوئتي رهائي ڇڏي. ڪانہ ٺهاري= ڪانہ گڏجي هلي. ٺڪرين= ٺڪرن ۾. سڳائي= سڳي مائٽي واري. ٦. غمن گمائي= ڏکن سورن ڪيس موڳو ڪيو.

سا ڪِئن وِهي ويسَري جا گهائُن گهمائِي
پيئِي پيش پُنهونءَ جي اُسَنِ ۾ آئِي
جا لُڪَن لُوسائِي، سا سيج چڙهندِي سَسُئِي.

٧

اَڏَرَ نِڏَرَ اَيِرِي، ويچارِي نہ وَري
لالَنَ لاءِ لَطِيفُ چَئي پُرِي پيرَ پَري
ڪميِتِي ڪَري، ڪارُون ڪيچَ ڏِٺِينِ ڪي.

٨

اَچي عِزرائِيلَ، سُتِي جاڳائِي سَسُئِي
تِي ڏَوڙائي دَلِيلَ، تہ پُنهونءَ ماڙهُو موڪليو.

٩

مُنڪِرَ ۽ نڪِيرَ ڪي جَڏهن ڏِنائِين
اَڳيان اُتِي اُنِ ڪي پُنهون پُڇيائِين:
'اَدا اِئائِين، ڪو لَنگهيو ساٿُ سَڄَڻَ جو!'

١٠

ياجاڙِي تِي يورِ، پُنِيءَ ڪيچِين ڪَکَرا
رائو مِڙوئِي رَتَ سِين، ڪارَڻِ ڪاند ڪَکورِ
لانچي لَڪَ لَطِيفُ چَئي، اَتِي ڏُونگرَ ڏورِ
جَتُ وِجي تو زورِ، اَپُڙُ تہ اوڏِي ٿِئِين

١١

پيئِي ٿِئِي پَيمالُ، سا مُنڌ مَري نہ جِئي
بُري هِنِ پَنيورَ ۾ هَڏِ نہ ڳَرهي حالُ
لالَنَ جو لَطِيفُ چَئي وِساري نہ وِصالُ
پِري ڪِجاهُ پالُ، هيءَ ڏاهِ ڏوريندي ڪيتَرو!

١٢

نُٺون نيهُ لَڳوسِ، ڳري ۽ ڳالهيُون ڪَري
اوريندي اَرٽَ سِين، پُنهون يادِ پِئوسِ
پَهو پَٽِ ڪِريوسِ، هُو هَٿُ اوڏاهِين رهيو.

١٣

جُٽُ پِني پهُ جهنگِ، هاڙهي پِڇُ مَ هوتَ ڪي
سُورُ سُبِيلِي سَسُئِي، لَڪَ ٿَهين سِين لَنگهہِ
تہ سُپيريان جي سَنگِ، مُنڌ ميڙائو تو ٿِئِي.

١٤

ٽِڪِيائِي ٽُرُ ٽيلِ، چَڙهہ چُڪيائِي چوٽِيين
هَلَندي هوتَ پُنهونءَ ڏي، پَوَ مِڙئِي پيلِ
اَتِي رائو ريلِ، وينِين تان وارِي وري.

گهائُن گهمائي= زخمن گهاون ڪيس پنوانجڻ واري حالت ۾ آندو. اُسن ۾ آئِي= گداز ڪيو، ڳاريو. لوسائي= ساڙي، جلائي. ٧. نہ وري= پوئتي پير نہ واري. ڪارون= منٿون آزيون. ٨. عزرائيل= موت جي فرشتي. دوڙائي= ڊوڙائي. دليل= ويچار. ماڙهو موڪليو= نياپي وارو ماڻهو موڪليو، پيغام موڪليو. ٩. مُنڪر ۽ نڪير= فوتي کان پڇاڻي وارا ملائڪ (سسئي مئي ۽ مَلڪ سندس پڇاڻي لاءِ آيا تہ انهن کان پهريائين اهو پڇائين تہ: ادا! اوهان وٽان ڪو پياري پنهونءَ جو ساٿ لنگهيو!). ١٠. ياجاڙي= يجڻ جو ڏنڊو ڪنڊڙ، يچيندڙ. يانياڙي تي يور= وڏي سرت ۽ همت سان هل هلان ڪري واٽ جا پٿر پوري ذرا ڪر. ڪکور= ڳاڙهو ڪر. لانچي= جانچي، اورانگهي. اَپڙ= همت سان اڳتي وڌ. ١١. پيمال= پائمال، لتاڙيل چٿيل، نيست نابود. ڳرهي= ڪنهن کي ٻڌائي. پري= راضي ٿي. پال= وَڙُ، پلائي. ڏاهہ= ٻانهي، هيٺي، ضعيف. ١٢. سسئي کي جڏهن پنهون سان عشق ٿيو، تڏهن اٿئي ويٺي پچار پنهونءَ جي هيس. چرخو پيريندي اوچتو پنهونءَ ياد پيس. هٿ وارو پهو تہ پٽ تي ڪري پيس، پر پهي وارو هٿ اُتي ئي مٿي رهيو (جو پنهون جي سڪ ۾ غلطان ٿي وئي). اهو هٿ جنهن ۾ پهو هوس سو اُتي جو اتي جهلجي ويو، يا ان طرف ٿيو جيڏانهن هوت ويا. ١٣. جُٽ پِني= جوٽون پِني، سٿرن تي هاءِ هاءِ وارا هٿ هڻي. پهہ جهنگ= جهنگ ۾ گهڙ (پنهونءَ کي ڳولڻ لاءِ). سُبيلي= سنو راه رفيق. سپيريان جي سنگ= پيارن سڄڻن جي سنگت ۽ ڪچهري ۾ تنهنجو ساڻس ميلو ٿئي. ١٤. ٽڪيائي= ٽڪ واري حالت ۾ ٻہ. ٽر ٽيل= اڳتي وڌندي بر بيابان ڪي پوئتي ٽيلهيندي وڃ. چڪيائي= توڙي جو تون ٽڪي چُڪي پئي آهين، چُڪي چُور ٿي وڃڻ واري حالت ۾ پڻ. چڙهہ چوٽيين= جبلن جي چوٽين تي چڙهہ. پَوَ= اڏُڪا، ڊپ، ڏج. پيل= لتاڙي ڪائي چڏ، (اصطلاحي معنيٰ) خطرن کي خيال ۾ ئي نہ آڻ. اُڏڪا پولا پچي چڏ. رائو= ريتي رائي وارو بَر، ريتي رائي وارو پنڌ. ريل= ريلي چڏ، پيرن هيٺان ڪدي پورو ڪري چڏ (جئن مينهن يا ٻوڏ جو پاڻي ملڪ ريلي چڏيندو آهي، سڄو ملڪ ٻوڙي چڏيندو آهي).

١٥

ٿَڪُ تہ ٿِيين ٿاءِ، پَھُتِي ڪانہ پَنڌُ ڪَرِي
سي لالَڻَ هَنيُون لاءِ، منجهان حُجَ هَلَنِ جي.

وائي

هوتَ سي هَلَڻَ هارا، ڪِيئَن ڪَريان آئُون اُن سِين
سُونهَن سُپِيرِين جا اَگَڻِ اوتارا
ڪيچِين ڪَرَہَ پَلاڻِيا، مَيا سِي ٿَڻَڙُم مارا
پَسِئُو آسَڻَ اُنِ جا، رُئندا نيڻَ ويچارا
ڪوءِ آئِڻُ بَنِ جيڏِيُون، ڪيڻَ سي ٿَڻَڙُمِ ڪارا
وَجِن جَتَ جَڏِي ڪِئُو، جي وِرُونهَڻَ وارا
آهِيان پَتِ پُنهونءَ جِي، ڪُنِرَ ڪَندِيَسِ ڪارا
پِيرُ مَ ڇَڏِج پِرِينءَ جو هَي هَي هَٿَ اَسارا
اندِين آهِين آسرو، موٽِج مُحِبَ موچارا.

داستان نائون

١

وِيهُ مَ وِساري، پُڇا ڪَرِ مَ پَنڌَ جي
نِرمَلُ نِهاري، هَلَندِين تان نہ هَٽِ ڪِئُو.

٢

اَوَجهَڙِ اَسُونهِنِ، ڏِيهُ گهَٽُوئِي ڏورِئو
سَگِرِ رءَ سُونهِنِ، پَھُتِي ڪانہ پَنڌَ ڪَرِي.

٣

واءُ! وِجاءِ مَ سو، پُنِيءَ جِنہ پَنڌُ ڪَريان
ڇَنّا ڇِپَرَ! پِرِينءَ جو پِيرُ پَرِنيان تو
بَر بورائو جو، سو لَڳِي مَتان لَٽِيين.

٤

واءُ وِجايُمِ ڪالَ، پُنِيءَ جِنہ پَنڌُ ڪَريان
وَڃِڻُ مُون وانٽي پِئُو، هوٿَنِ ڪارَڻِ حالَ
جَبَلُ ڏورِيان جالَ، ڪارَڻِ پِيرُ پُنهونءَ جِي.

٥

ڪُھجُ مَ، اُجها ڪيہَ، گَردَ پَسُ گُنگَن جِي
ڏَڪِي منجهان ڏِيہَ، نِڪِرُ ناہِ ڪُلهي ڪَرِي.

٦

ڏُورِ مَ تون ڏوريج، صَبُرَ ڪَرِ مَ سَسُئِي
پُرَڻُ ڇَڏِ پِيرَنِ سِين، وِهَڻُ وِساريج
سُڏَنِ جا سَيدُ ڇَئِي لاڳاپا لاهيج
هِنيِين ساڻُ هَليج، پَنڌُ پاسي پَرِ نِبَرِي.

٧

وِڪَ تِنہِ ويجهي ڪِي جا ڪُهِي ڪنيائين
ڇِڪي ڇِنائِين، پَنڌُ مِڙوئِي پَبَ جو.

---

١٥. ٿڪ= ساٽي ٿي، پنهنجي طاقت ختم ڪر. ٿئين ٿاءِ= ڪنهن جاءِ تي، ڪنهن ماڳ منزل رسين. هنيون 'لاءِ'= 'لا' ۾ هنيون، نابودِ ڪيون. منجهان حج هلن جي= جيڪي حج منجهان هلن، حجت ڪري ٿيون هلن، ويجهائپ ۽ سجاڻپ پهچين پروسو رکي هلن. وائي. هلڻ هارا= هلڻ وارا، رواني ٿيڻ لاءِ تيار. اگڻ اوتارا= اگڻ تي آستانا، ٽاڪ، رهايشون، رهاڻيون، ڪچهريون. ڪره= ڪرها، اٺ. ميا= متارا مضبوط زوراور اٺ. ٿڻڙم مارا= مونکي مارينڌڙ ٿيا. ڪيڻ= ڪاڏا. طعام. ڪارا= گهٽي لوڻ وارا، اٺ وٺندڙ. جڏي ڪيو= معذور ڪيو، لاچار بيمار ڪيو. جي= (اهي جت) وروونهڻ وارا= پيار پريون ڳالهيون ڪري تسلي ڏيڻ وارا. پت= لج پت، ننگ. ڪنر ڪنديس ڪارا= ڪَنن ۾ ڪارا والا وجهنديس. ٢. ڪُن ۾ رڱيل ڪارا ڪپڙا، نير ۾ڌل ڪپڙا پائينديس. هٿ اسارا= اي ضدي ويسرا تن من. د-٩: ٢. اوجهڙ ۾، ڏڪيءَ واٽ ۾. اسونهن= جيڪي سونهيون نہ هيون. سگر= ساٿ واري رستي ۾، ساٿ ڪي. ري سونهن= سونهن ڪان سواءِ. ٣. واءُ= اي واءُ، اي هوا. ڇنا ڇپر= خوشبوءِ دار جبل. پرنيان تو= توکي ٿي سونپيان. بورائو= سونهون. بر بورائو= بر بيابان جو سونهون. سو لڳي متان لٽين= اي واءُ! تون لڳي اهو متان لٽي ڇڏيين. ٤. واءُ وڄايم ڪال= ڪالهہ واءُ پنهونءَ جي قافلي جو پير مونکي وڃائي ڏنو. وانٽي پئو= ڀاڱي پئو، منهنجي نصيب ۾ لکيو. جال= سڄو سربستو، گهڻو. ٥. ڪُهج مَ= ٿڪِي ساٽي نہ ٿج. ڪيهہ= دَز (جيڪا آڏو اڏامندي پئي نظر اچي). گرد= مِٽي. گنگن جي= انن جي. ناہ= نيستي، نابود. ناہ ڪلهي ڪري= پاڻ تي نيستي وارو بار وجهي، پاڻ ماري. ٦. سڏن جا= سُڏين جا (سُڏيو جمع سُڏيا= خبرون ڏيندڙ)، سڏ ۽ چاڻ جي دعويٰ ڪندڙن جا. نبري= پورو ٿئي. ٧. ڪُهي ڪنيائين= ڪُهجي ڪنيائين، ٿڪجي ڪنيائين. ڇڪي= پنڌ کي ڇڪي، پنڌ کي ڪاٽي.

٨

سئو ڪوهَن سَيَڪا ڪَري، تون ڳُهي ڪٽڄُ وِڪَ
تاڻِ مَ مَنجهان تِڪَ، پَنڌُ پاسي پَرِ نِبَري.

٩

ڏُهلا مون ڏِينهَ ٿئا، پيئَمِ جامَ جَيُون
پَسِئو پَنڌُ پَهاڙَ جو ٿئي رُوحُ رَيُون
لُڇئو تِيان لَطِيفُ چَئي ڪارَڻِ دوست دَيُون
يانيان لَڪَ لَيُون، جي سُورَ پِريان جا ساڻُ مون.

١٠

هيڪَلِيائِي هاڻِ، پُورِينديَسِ پُنهونءَ ڏي
ليڙَنِ سِين لَطِيفُ چَئي پُنديَسِ پَنڌِ پَرياڻِ
رُلي ڇُلي ڇِپَرين ڪِنهِ پَرِ لاهِيان ڪاڻِ
ڪَنديَسِ ڪوهِيارَلَ سِين رائي منجهہ رِهاڻِ
آهِيان گهَٽو اَجاڻِ، پَر سُور پِريان جا ساڻُ مون.

١١

پُورِينديَسِ پُنهونءَ ڏي، هيڪَلِيائِي هيلَ
اَڏا لَڪَ لَطِيفُ چَئي سُورِيُون سُڄَڻَ سيلَ
تہ ڪَرَ ٻيلِين ٻيلَ، جي سُورَ پِريان جا ساڻُ مون.

١٢

دوستُ ڏِنائِين دِلِ سِين وِرچي تان نہ وِهي
لانچئو لَڪَ لَطِيفُ چَئي پَهٽَنِ مَنجهہ پِهي
سَندي نِيهَ نِهي، ڪِي سَرَفرازِ سَسُئِي.

١٣

آيَسِ ڪِينِ اوڏِي، وَٽا وايُون مَ ڪريو
سا مُنڌَ جِيندِي ڪيٽرو لَڱَنِ جا لوڏِي
ڪوهياري ڪوڏِي، چُلِي پيئِي ڇِپَرين.

واٺي-١

وَجي وَجي ٿِيندِيَسِ ويجهِي،
پَسڻَ ڪارَڻِ پِرِينءَ جي
آڏا ڏُونگَرَ لَڪِيُون، موٽِجُ مُحبَ مجيبجي
آءٌ هَلندِي هوتَ ڏي، جَڏي راهَ رَواجي
نَرُ گهُرجي نِيهَ جو، آهيان آءٌ اريجي
پُڄان تِي پَنهارَ تو، آهِيان ٻَيڙَ ٻي جي
ڪَرَها ڪيچَ ڏَٽِينَ جا، جوڙِي مَنجهہِ جَماجِي
وينديسِ ٿهِين وَرَ ڏي آهيان جوءِ جَنهِين جي.

واٺي-٢

اَدا ڙي ڏوتِي، آءٌ پُڄان تو تِي
ڪيچَ رَسنديَسِ ڪيئَن
ڪو ڏَسُ مُون نہ ڏِينءَ!
نہ آءٌ سَمِي نہ سُوُمِرِي، نہ آءٌ جَتِ نہ اوٺِي
آءٌ اُنِي مان آهِيان، جي ٻانيَڻَ پَڙهن پوتِي
پَرِيتَ تِيندِيَسِ، پِرِين پُڇنديَسِ، پَڇاڙِينديَسِ پوتي
سَنجهي ساٿُ سِڌارِئو، پُنهون پُڄان پو تِي

٨. ڳُهي= اي کهي، اي پنڌ ۾ ٽڪل. کهي ڪٽج وڪ= ٽڪجي ڪٽج وڪ، ٽڪجي چور ٿين تہ بہ هڪ وڪ اڳتي وڌائج . تاڻ مَ= ڇڪ مَ (پنڌ کي). منجهان تڪ= تِکائي مان، تيزيءَ سان. نبري= پورو ٿئي. ٩. ڏُهلا= ڏکيا. جام= اي پنهون جام. جَيُون= سنهڙا جيت جيڪي وارن يا چمڙي ۾ چُهٽن. ريون= سنهڙا ذرا ذرا. ديون= ذرڙا پرزڙا. ليون= لاهيون: لئي جا چوٽڙا وڻ. ١٠. پورينديس= هلنديس. پُنديس= پَوَنديس. پرياڻ= اهڃاڻ، رٿ، ارادو، پهہ، خيال. پنڌ پرياڻ= پنڌ واري پَهہ ۽ ارادي ۾. ڪوهيارل= جَبل وارو سڄڻ (پنهون). ١١. هيل= هير، هينئر، هاڻي جو هاڻي. سوريون سڄن سيل= سورين جي پالن مثل آڏو پاهٽن جون چوٽيون ۽ چنهبون پيون ڏسجن. ٻيلين ٻيل= ٻيلين ساٿين سان گڏ. ١٢. ورچي= ٽڪجي. لانچئو= اورانگهيو. پهٽن منجهہ پهي= ٽڪرن منجهہ گهڙي. نهو= بُڻ بنياد. سندي نيه نهي= نيه جي بڻ سان، عشق واري ناتي. ڪي سرفراز= سرفراز ڪئي، ڪامياب ڪئي. ١٣. آيس ڪين اوڏي= آءٌ اڃي ڪجهہ ويجهي ٿي آهيان. وَٽا وايون م ڪَرئو= اي وڻ اوهين (هوا ۾ هيبت وارا) آواز نہ ڪريو. ڪوهياري ڪوڏي= جا ڪوهياري سان ملڻ واري عشق ۾ آهي. چلي= وڏي جوش جذبي سان، وڏي لاڏ ڪوڏ سان. پيئي= گهڙي. واٺي- ١. مجيبجي= حال محرم، حال ڪان واقف. نر= آلاڻ، ريج. ارو= جتي وهندڙ پاڻي نہ پهچي. پَنهار= پنهوار. ٻيڙ= زال. جماجي= جمازي، پنڌ ۾ تِڪا هلندڙ. جوڙي منجهہ= جوڙو جوڙو ٿي هلندڙ. واٺي -٢. ڏوتي= ڏُٽ چوندبندڙ. پڇاڙينديس پوتي= پوتي يا ڪپڙو ڦرهي تي سٽينديس (ڪپڙا ڌئنديس). سڌارئو= روانو ٿيو.

سَنجهي وِتُرو سُپرين، ساجَنُ پُڇان سو ٿي
رويو ڇُٽان رِجُن ۾، هَي هَي هَڏ ڪو ٿِي
هَلِج هوتَ پُنهونءَ ڏي، منجها نيهَ نِڪوٽِي
آنَڻَ وِجهِي آڳِ ۾، مَنجهان جوئِن جو ٿِي.

داستان ڏهون

١

آءٌ اوراهُون سُپرين، وَج مَ اَڳاهُون
ٽَڪِي ڪٽّي ٽَرَنِ ۾، ٻاڪارِئو ٻانهُون
دَردَ جِيُون دانهُون، مُون مارينديُون موٽ تون.

٢

آءٌ اوراهُون سُپرِين، ڏُکِيءَ ڏيجُ مَ ڏاگهہ
وَٽِ چَڙِهي مُون واڳهہ، آري وِئين عِشقَ جو.

٣

جيڏيُون جي مان وِسَهو، ڪِينَ سُبِيلِي سُکُ
بَرُ بورائو تَن ڪي، ڏُونگرُ جَنِي ڏُکُ
آرِيءَ جو اُهُکُ، رَهنُما راهَ ٿِئو.

٤

اُجهي مُنڌ اوِيرَ. اَنئِي پَهَرَ آٽَ ۾
وِئَس وِيرِيو ڪَري ڏُونگرِ چَڙِهي ڏيرَ
لَڙِيي سجَ لَطِيفُ چَئِي پَبِ نِهاري پيرَ
کَهِي جا کُويرَ، سا هادِي ميڙِئين هوٽَ کي.

٥

جي پانئين پرينءَ مِڙان، تان پانڌُ ڳُڇيءَ پائيج
ڪوهَ ۾ ڪِج ڪي ڪيرَتُون، لَکَنِ لِيلائيج
حُجَ مَ هَلائيج، تہ ٽڪيائِي ڪِنہ ٽاءِ ٿِئين.

وائي-١

پَلڪَ نہ رَهي دِلِ تو ري،

وَرُ ميان صاحبَ خانَ بَلوچا

اُٺَ چاريندِيس اُنِ جا، مَٿان ٽَڪَرَ ٽوري
ڏِيندِيس ماهُ مِرُوئِن ڪي، ڪُلهَن تان ڪوري
ڪانگَ ڪِينَم ڪيچَ جا، ماسُ چُنجُن سان چوري
چُلِي پَهندِيس ڇَپَرين، جَبَلُ وِجهَندِيَس جهوري
ڏُکَ لاهِيندِيس ڏِيلَ جا ساڻُ عَجِيبَن اوري
پهُچايو پَريتَ ڪي، ٽَڪلِ ڪي ڪِنهِ ٽوري
آرياڻِي عَبدُاللطِيفُ چَئِي، سارَ لَهندَمِ سوري.

وائي-٢

توکي کِهڙي آندو سانگَ،

بارُوچا پَنيوَر ۾

مَجُهڻِ ڪا ويجهِي وِجي، نِيهُ نسورويِ نانگُ
توڏَنِ ڪِينَ توارِئو، وِئا چُپُ چُپاتِي چانگَ
چَئو ڪِين مِلَندِيَس سَڄَڻين، لَڳُ ڪِياڻَل ڪانگَ
اَدِيُون عَبدُاللطِيفُ چَئِي، آندِي عِشقَ اٽانگَ.

ڇٽان= ڇوان. ڪوٽي= ڪوهہ ٿي، اهڙي حالت ڪيئن ٿي! نِڪوٽِي= نگوڙي، ڇَرِي، پوري. منجهان جوئن جوءِ ٿي= وڏين همت وارين جوين مان تون بہ هڪ همت واري جوءِ ٿيءُ. د-١٠. ١. ٻاڪارئو= وڏا سڏ ڪريو، دانهون ڪريو. ٢. ڏاگهہ= ڪاٺين جو وڏو ڍڳ جنهن تي سَتِي عورت سندس مڙس جي مرڻ کان پوءِ چڙهي پاڻ ساڙي. آڳِ، باهہ (وڇوڙي ۽ فراق جي). واگهہ= واگهہ شينهن (عشق وارو). ٣. جي مان وِسهو= جيڪڏهن مون تي اعتبار ڪريو. سبيلي= سٺا ٻيلي، چڱا رفيق. ڪين سبيلي سڪ= سڪ بہ ڪي چڱا رفيق ناهن. بورائو= سونهون. بر بورائو تن ڪي= بيابان پاڻ انهن لاءِ سونهون آهي. ڏونگرُ جني ڏکُ= جن جو ڏک ڏونگر آهي، جن جو ڏک ڏونگر جيڏو آهي. اهُکُ= اوکُ، اهنج، ڏک، درد. رهنما. راهہ ٿئو= آري (پنهون جي وڇوڙي ڏيڻ) وارو اهنج پاڻ راهہ جو رهنما (سونهون) ٿئو. ٤. اُجهي= هيڏانهن هوڏانهن هلي ۽ نهاري. اوير= ديرائتي. آٽ= اوات، اوجهڙ. ويريو= دشمني. لڙيي سج= سج جي لڙي وڃڻ کان پوءِ، گهٽي وقت وڃائڻ کان پوءِ. کَهِي= هَلِي، پنڌ پَئِي. کوير= ڏکيي وقت ۾، اٽانگي وقت ۾. ٥. مڙان= ملان. پاند ڳچيءَ پائيج= (عام معروف ۽ مقبول رسم مطابق) گندي ڳچي ۾ وجهي بخشائيج. ڪيرتون= سڄڻ جي ساراهہ واريون صدائون. حج= حجت، ويجهائپ جي آڏار تي ڪجهہ پاڻ مرادو ڪرڻ. ٽڪيائي= ٽڪل هوندي. ٽاءِ= ماڳ، منزل. وائي -٢. سانگ= ماڳ مٽائڻ (مالدار سانگين جو گاهہ جي سانگي هڪ هنڌان لڏي ٻئي هنڌ وڃڻ). نسورو= بالڪل، هوبهو. چانگ= چانگا. چئو ڪين= ڪجهہ تہ چئو (۽ واڌائي ڏي). عشق اٽانگ= اٽانگي عشق، ڏکن واري ڏکيي نيهہ.

وائي-٣

اچي لالَڻَ لَٽِ لو،

مُئِيءَ جو لوڙھُ لَڪَنِ ۾

سِرُ پِريان تان صَدَقو، سِپِي ٽِٽَڙي سَٽَ لو

هوتُ ڪٺوريءَ هيرَئُون، مُون ۾ صابُڻَ چَٽَ لو

اَڏيون عَبدُاللطِيفُ چَئي، گهَٽو مُون ۾ گهَٽِ لو.

داستان يارهون

١

ڪَنُ تِيءَ ڪيچِين ڪُڇِئو، ڪُڄُ مَ، تا ڪُڇَنِ

اِشارَتون اُن جيون سُڪُوتان سُڄَنِ

وَتان ويهِي تَنِ، سُڻُ تہ سَوزُ پِرائِيين.

٢

ڪَنُ تِيءَ ڪيچِينِ ڪُڇِئو، ڪُڄُ مَ، ڪُڇِيائُون

رَهِي نہ رَتِيءَ جيتَرِي اَنِي وَتِ آئُون

وَڏِي وِڏائُون، هُو جو وَڻَ هُئَڻَ جو.

٣

ٻُڌَ تہ ٻِيائي لَهِي، 'آئُون' اِتِ نہ آهِ

ڪُڇَڻُ ڪَڏِي لاهِ، ڪَنُ تِيءَ ڪيچِينِ ڪُڇِئو.

٤

سَڏَ مَ ڪَرَ سَڏَنِ ري، هَلَڻَ ري مَ هَلُ

جَلَڻَ ري مَ جَلُ، رُئَڻَ ري مَتان رُئِين.

٥

اَڪِيُون لَٽَ اوٽارِيُون، ڪِنهِ پَرِ ڳَڙيان پِيرُ

لَٽِ لائِيندو ڪيرُ، مون جيهِيءَ مَعذُورِ کي.

٦

اَڪِيُون آرِيءَ ڄامَ جِيُون، اَنڌِيءَ سِين آهِنِ

هُوءَ جي وَڻَ وِندُرَ جا، سي مُون سُنهائِنِ

ڏِسئو ڏيکارِينِ، پيشانِي پُنهونءَ جِي.

٧

اڳَڻِ آرِيءَ ڄامَ جي ڪَنارو ۽ ڪوس

دِيَتَ آهي دوسُ، مارَڳَ ۾ مُيَنِ جِي.

٨

لَڳَندي لَڪَنِ سِين، آءٌ جي مَران ايئن

ماءُ مُنهنجي نِينهَ، تہ ڪَر لائُون لَڌِيُون.

٩

سَنڌِيُون سُورَ ڪَرِينِ، هنيُون ڏکي هوتَ کي

پِرِينِ جي پاڻَ ڏِنا سي سُتي سُکُ نہ ڏِينِ

جي ماڙهن کي مارِينِ، آءٌ تَنِ سُورَنِ کي سَڏَ ڪريان.

١٠

صَداَ وِڏِيَمِ سُورَ جي، اڳيان ڪوهِياري

جو نَجَسُ نِڪاري، سو پُنهون وِجهو پانڌَ ۾.

وائي-٣. لوڙهہ= جنازو، مُئل ٻُت. سَٽ= داءَ ۾ هنيل، قربان. د-١١: ١. ڪَنُ تي= ڪن تي پَئہ، پوريءَ طرح ڪن ڏيئي ٻڌ. ڪِيچين ڪڇئو= ڪيچين ڪجهہ چيو (جيڪي تا چون سو ٻڌ). ڪڄ مَ= تون نہ ڪڄ، تون مَ چئو. تا ڪڇن= هو تا ڪجهہ چون (سو ٻڌ). اشارتون= اشارن ۾ ڏنل اهڃاڻ، اشارا. سُڪُوتان= سُڪوت مان، ماٺ مان. سڄن= سمجهہ ۾ اچن، سمجهي سگهجن. سوز پرائيين= توکي درد لڳي. ٢. ڪڇيائون= ڪي چيائون. آئون= اَنانِيَت، پاڻپڻو. هئڻ= هستي. ٣. ٻيائي= دوئي. ٥. "اوٽاريون"= لَٽ جا اوٽارَ چڙهي ويا. 'اوراٽيون'، اورهاٽيون، يعني ڍڪيون، پُوري چڏيون. 'لَٽِ لائيندو'= اکين کان سواءِ مون انڌي کي ڪير لٽ مان وٺي هلائيندو، اصطلاحي معنيٰ تہ ڪير واٽ ڏيکاريندو. ٦. سنهائين= سونهائين، مونکي سونهون ڪن. آري ڄام جون اکيون جڻ مون سان آهن، ۽ مونکي وندر جي وڻن (يا ورن) ڏانهن سونهون ٿيون ڪن. ٧. اڳڻ آريءَ ڄام جي= آري ڄام پنهون سسئي جو محبوب آهي، ۽ محبوب وٽ عاشق لاءِ هميشه ڪنارو ۽ ڪوس آهي. راه (مارڳ) ۾ جيڪي مرن ٿيون، تن جي خون بها (ديت) خود پاڻ دوست ئي آهي (جنهن جي ڳولا ۾ موت واقع ٿئي ٿو). ٨. لڳندي= لڪن سين آٽڙندي، سامهون ٿيندي، لڪن مان لنگهندي. نينه= عشق. لائون لڌيون= شادي ڪئي؛ منهنجو نينه جڻ نئون گهوٽ ٿيو. ٩. سنڌيون= سنڌن واريون جايون، ننڍا وڏا سنڌ. ماڙهن کي= ماڻهن کي. ١٠. صدا= عاجزن وارو سڏ، سوال، عرض. نجس= نجاست، ناپاڪائي، ناپاڪ شيءِ، گندگي. نڪاري= نڪاڙي، جدا ڪري، ڪڍي پري ڪري، ڌوئي صاف ڪري.

١١

مُنڌَ نہ منجھان ٽَنِ، پَسِي لَڪَ لُڏَنِ جي
جا پَرِ ڪاھوڙِيَنِ، سا پَرِ سِڪِي سَسُئِي.

١٢

سَسُئِيءَ ڪِي سَڌُ ٿِئو، اَسان اولاٺو
پَنڌُ نہ پِڃاٺو، اَڻُ ڪوڙِي ڪانہ گھڙي.

١٣

پَسو پَرائِنَ، سُورَنِ آڏِي سَسُئي
پَرايا پَنھنجَن، وِجھَن ويچارِيءَ تي.

وائي-١

دَردَ مُنھِنجي جا دارُون،
موٽ سَڀاجھا سُپِرين!
مُون لِڳِيُون، مُون وِسھو، مَحبت سَندِيُون مارُون
مائِٽِيئان مون سين گھڻا، ڪُسَنَ ڪِئا ڪارُون
سُڳَنِ مُون سين ڪِين ڪِئو، سُورَنِ لَڌِيمِ سارُون
جَڙِيُون آھن جِيءَ ۾، تُنھنجِيُون پِي پَچارُون
چُرَنِ چُٽُڪَنِ چِتَ ۾، جِئَن سي گھَنڊِيءَ لارُون
پَسان شالَ پَرِ ڪَنھِين جانِبَ جون جھَلڪارُون.

وائي-٢

ڳالھِيُون هوتَ ٻاروچي سانڍِ، وو!
مُنھنجي جِيءَ جُون جيڏِيُون
چُلِي پيئِيسِ ڇَپَرين، سَڱ تُنھِنجي سانڍِ
چَڙھِي ڏاڍين ڏُونگرين، پُرزا ڪَندِيسِ پانڍِ
رُلِي چُلِي ڇَپَرين جامَ وِڃايمِ جانڍِ
ھَٿان ھَڏِ نہ ڇَڏِيان سَندو نِيہَ نِڌانڍِ
نَصِيبُ ڪَرِ نَسُئِيءَ ڪِي، پُنھون اَٿَ وَٿانڍِ.

١١. منڌ= ھيءَ عورت. لڏن= ھٻڪن، لرزن، ڏڄن. ڪاھوڙين= ڪاھوڙين جي، سخت محنت ۽ پورھيي وارن جي. ١٢. سڌ ٿئو= سڪ جو سڌ ٿئو، پنھنجي پرينءَ پٺيان ھلڻ جو سڌ ٿيو. اسان اولاٺو= اسان لاءِ اھڙو ڏکيو سڌ، اوراٺو، روڄ رنج. پڃاٺو= پيءِ ماه وارو، مائٽرن ڏي ھلڻ وارو، ھيج ۽ خوشيءَ وارو. ١٣. پسو= ڏسو. پرائن سورن آڏي سسئي= ڏسو سسئي پرائن سورن کي سامھون ٿئي ٿي، انھن جو مقابلو ڪري ٿي. وجھن ويچاريءَ تي= سسئي ويچاريءَ تي وجھن. وائي-١. دارون= دوا، علاج. مون وسھو= مون تي اعتبار ڪريو. ڪُسَن= ڪ+سن= منھنجا سَنَ ۽ ھر عمر جيڪي چڱا ساٿي نہ ھئا، 'سَنَ' نہ ھئا پر 'ڪُسَنَ' ھئا. ڪارون= ٽورا، وَل، ٻالَ. ڪئا گھڻا ڪارون- گھڻا ٽورا ڪيا، وڏا وڙ ڪيا، وڏا ٻال ٻَلايا. سارون= سنڀالون. جَڙيون= جڙ لڳل، پوتل. پچارون= ڳالھيون، يادگيريون، سنڀارون. چُرن چُٽڪن- لُڏن لڳن، وڄن چُڀن. گھنڊيءَ لارون= چڙيءَ جون لارون. (چڙي جي ڪوپي اندر ٻہ لوھيون سنھڙيون سيخون جيڪي لُڏن ۽ ڪوپي کي لڳن تہ وڄن). جھلڪارون- حسن جون تجليون. وائي- ٢. نڌانڍ= ڇيھہ، آخري حد. نسئي- جيڪا نہ سُئي، جڻ ھُئي ڪانہ (سسئي پاڻ کي 'نہ سُئي' ٿي چوي. اَٿ وٿانڍ= پنھنجي اَٿ جو وٿاڻ (جتي ھو مرڻ کان پوءِ پورجي).

سُر معذور

سسئيءَ جو پياري پنهون پٺيان هلڻ، ڪشالا ڪرڻ ۽ سُور سختيون سهڻ، تان جو موت کي منهن ڏيڻ ۽ للڪارڻ بلڪ شهه ڏيڻ وارا نازڪ اشارا، ۽ سسئيءَ جي پاڻهي پاڻ سان ورونهه واريون نازڪ نفسياتي ڪيفيتون، هن سُر ۾ سمايل فڪر جا ڪي اهم اهڃاڻ آهن.

داستان پهريون

١

هَلندي هوتَ پُنهونءَ ڏي، کُهجَنِ کي کوٽِيُون
پَهَڻُ ٽَنِي پَٽَ ٽيي جي لالَڻَ لئي لوئِيُون
سَيِي سُهيليُون سِڪ کي چُنجُون ۽ چوٽِيُون
بانيَڻَ تِيءُ بوٽيُون، تہ ڪُتا ڪِين ٿِي ڪيچَ جا.

٢

ڪُتا ڪِينِ ٿِي ڪيچَ جا، سَندا جي پُٺُونہَ
اڳِهين هُوندَ اَسُونہَ، جي جانارَنِ يادُ پُئين.

٣

ٿَن پيئِي جانارَنِ يادِ، جي پارِيَلَ پُنهونءَ ڄامَ جا
سَندِي لالَڻَ لاڏِ، مُيان پوءِ مُنڊ تِي.

٤

سَسُئِي پُڄَنِ سي، جي پارِيَلَ پُنهونءَ ڄامَ جا
وَڍِيو وِينِي ڏي، ڪايا ڪيچَ ڪُتَنِ کي.

٥

ڏَڪا ڏُونگَرَ جا مِرُو، مَرُ تا مُون تي ڪَنِ
پُوندا ڪِينَ پَريٺَ تي، جِنه جا سَڌَرَ سيڻَ سُڄَنِ
سَڳائِيءَ جي سَيدُ چَئي، آهي سُڌِ سَينِ
هُوءِ نہ هُوندَ ٿَرَنِ، پَرَ قُرابَتَ ڪَرُ ڪِئو.

٦

سَتَرَ سِينِ سَگُ ڪَري پَرَڪَندين پيِيَاسِ
ڪيرَ بِرَهَمڻِ، ڪَن جِي، ڪيرُ ڄاٽي ڪيٽاسِ
هُوندَ نہ سِنڌَ سُيَاسِ، پَرَ پُريين ڪيِيسِ پَڌَري.

٧

مُون تان ڪِينَ چَيونِ، ڪُڄاڙئان ڪيچِ وِئا
پُري پَبَ نہ جهَلِئا، هاڙهي ڪِين اُتونِ
سَبَرُ ساٿُ سَندونِ، وِئا لَتاڙي لَڪِيُون.

٨

جِهَڙا ڪَڪَرَ آبَ ۾، تِهَڙِي ڏُونگَرَ ڏيٺِ

د-١: ١. کُهجن= ٽڪجي پون. کوٽيون= ٻِيَٽَ جون کوٽيون، محبت ۾ ناقص. پَهڻ پاهڻ، پهاڙ، جبل. لوئيون= فراق ۾ سڙيل، جلي ويل. سُهيليون= سوليون، آسان. چنجون= چنهنباريون چوٽيون. ڪِين ٿي= ڪاٽن ٿي. ٢. اڳهين هوند اسونہ= هڪ تہ اڳهين تون اسونهين آهين. جي جانارن ياد پُئين= ٻيو جي تون جهنگ جي جانورن جي مُنهن چڙهين. ٣. سندي لالڻ لاڏ- الخ= مُيان پوءِ مُنڌ لالڻ سندي لاڏ تي= مُئي کان پوءِ بہ پنهونءَ کي ڏنائين، مُئي کان پوءِ بہ پنهون ڪيس سنڀاليو. سندي لالڻ لاڏ= لالڻ (پنهون) سار لڌي ڪيس سنڀاليو. ٤. سسئي پڄن= سسئيءَ جو پڄن. جي پاريل پنهون ڄام جا= جيڪي ڪتا پنهون ڄام جا پاليل آهن. ڪايا= پنهنجو جسم، پنهنجا عضوا، پنهنجي جند جان. ٥. ڏڪا= اُلرون، حملا. پوندا ڪين= مٿان پوندا ڪين، حملو ڪري ڏاڙهيندا ڪين. پريٺ= پرٺ، سسئي. سڌر سيڻ= وڏي همت وارا عزيز قريب. سڄن= سُڄهن، مشهور آهن. سڳائي= ويجهي مائٽي. هوءِ= جبل جا مرون. قرابت= پنهونءَ سان قريبي نسبت. ٦. سڌرسين سگ ڪري= ڏاڍي سين پَرٽو ڪري. پرڪندين پيياس= پَرِيُونءَ ۾ منهنجو پير پيو، ڏوراهين پيٽين ۾ آءٌ هليس. ڪير ڄاٽي ڪيٽاس= ڪيس ڪير ڄاٽي سڃاڻي. سنڌ= ساري سنڌ ۾ پُريين= پيڙهيين. ڪيس پڌري= مون کي پڌرو ڪيو. (آءٌ انهي ڪري پڌري ٿيس جو منهنجيون پيڙهيون نڪتيون تہ برهمڻ آهي، ڏوبياڻي آهي. انهيءَ ڪري مونکي گهٽ ذات ڄاڻي ڏير چڏي وئا: هو چڏي وئا تڏهن آءٌ مشهور ٿيس.) ٧. ڪين چيون= مون ساڻن کو اجايو ڳالهاءُ نہ ڳالهايو، مون ساڻن کو ڪارو ويڻ نہ ڪيو. پب نہ جهلئا= پب جبل بہ اڳتي وڌي آڏو ٿي ڪين نہ روڪيو. اتون= چيونِ. سبر= زوراور. لڪيون= لڪ. ٨. تهڙي ڏونگر ڏيٺ= تهڙي جبل جي سِنڌاءِ ۽ بيهڪ (جبل بہ ڪڪرن جيڏا ۽ جهڙا).

آٿون ٿِهين هيٺ، پيرُ نِهاريان پرينءَ جو.

٩

انگهَن چاڙهي انگَ، وِئو بارو چو نِڱَري
روئِي ڏنو رَنگُ، ويچارِيءَ وَٽِن کي.

١٠

اَگِهن انگُ سَندونِ، وَهِي جيڏاهين وِئو
کِهَڙو ڏوهُ ڏِبونِ، سو مُنهُ آيو ساٿِيين.

وائي

خُوبِي مَنجهِ خِفَتَ، اي دوست دِقَتَ
آهي عَبدُاللطيفَ کي
مَدحَ مُون کان نہ ٿِئي، سَندي سُورَ صِفَتَ
هِجي ڪَريان هيجَ سِين، مُطالعُ مَحَبَتَ
حُزنُ هوتَ پُنهونءَ جو رُڳِيائِي راحَتَ
پِريان جي پِستانَ جو فاقوئِي فَرحَتَ.

داستان ٻيو

١

ڏُکيءَ ڏَمَرُ نانهِ، بُکِيءَ کِلَ نہ اُجَهي
اَگهاڙِيءَ وِهانهُ، وِئو ويچارِيءَ وِسَري.

٢

ڏُکيءَ ڏورَڻُ پاڻُ تي ويچارِيءَ وِڌو
ڏيل تنهِ جو ڏُکَ سِين سَيوئِي سِڌو
هُنُڙَس اڳُ لِڌو، پوءِ تِي ڪَري پَنڌڙا.

٣

ڏُکي تِي ڏڌور، لَهَسِي لاءِ پُنهونَ جي
ڏيئِي اڳِ اتورَ، سَيِ نہ ڪاٺِي سَسُئِي.

٤

ڏُکِيءَ ڏِينهاڻِي، مُنِيءَ مَتي هَٽڙا
تِنه پَرِ نہ ڪاٺِي، جِنهِ پَرِ پَسي پرينءَ کي.

٥

ڏُکِي ڏِکَ وِسارِ، سيجَ ڦِٽِي ڪَر سَسُئِي
پَٽِيين پيرُ نِهارِ، تہ آرياڻِي اُتان لَهِين.

٦

ڏُکي! ڏُکَ مَتي ڪَري، وانءُ چِپَر پيهِي
گَڏٻِئِي ڏيهِي، سُوڍِيُون ڏِينڊءِ خَبَرُون.

تهين هيٺ= جبلن جي ڪنڌيءَ هيٺان. ٩. انگهن= تکين چوٽين چنهبن تي، نيزن پالن جي چوٽين تي. انگ= عضوا، جسم. روئي ڏنو رنگ= رت جا ڳوڙها ڳاڙي رنگ ڏنو. ١٠. انگ سندون= سندن (ڏيرن جو) لکيو، سندن باري ۾ اصل جي لکيي ۾ جيئن قلم وهي وئو. سو منهن= اهو رخ ورتائون جيڪو سندن لکيي ۾ هو، ائين ڪيائون جيئن سندن باري ۾ لکيل هو. وائي. خوبي= سهڻائي، سُک، سهنجائي. خفت= خفگي، تڪليف. منجهہ دقت= بيماري ۾، اُهڪ ۾، آزار ۾. دوست دقت= اي دوست! عبداللطيف کي خفت ۽ دقت ۾ راحت آهي. مدح= تعريف. سندي سور صفت= سور جي صفت، ڏک ۽ سور جي ساراهہ. هجي ڪريان= اکر اکر ڪري پڙهان، زير زبر سان پڙهان. هيج سان= وڏي چاهہ سان. مطالع محبت= محبت جي ورق جو مطالعو. حُزن= ڏک. رڳيائي راحت= هوت پنهونءَ جو درد مون لاءِ سراسر راحت آهي. پريان جي پستان= محبوب جي پستان. فاقوئي= فاقه+ئي= بک ئي. فاقوئي فرحت= بک ئي فرحت آهي. د-٢: ١. ڏکيءَ ڏمر نانه= ڏکيءَ کي کهڙو ڏمر! بکيءَ کل نہ اجهي= بکي کٿان کلندي!! ويچاري اگهاڙي وهان (وارو ويس) ئي وساري ڇڏيو! ٢. ڏورڻ= ڳولا ڪرڻ وارو ڪشالو ڪرڻ، وڏا پنڌ ڪرڻ، پچائون ڪرڻ. ڏيل= جسم، حواس ۽ سوچ ويچار. سڌو= پڇي پورو ٿي بيٺو. اڳ لڌو= اڳ لکيو. ٣. ڏڌور= ڏڌرجي سَڙي، ڪچي پڪي ٿي جَلي، اڌ سڙي. اتور= (سسئي جي صفت) تور کان ٻاهر، وڏي وزن واري، بي بها. ڪاٺي= سچي نہ سڙي (مُئي)، اڌ سڙي (سورن ۽ ايذائن لاءِ). ٤. مُنِيءَ= منيءَ کي. متي هٽڙا= متي تي هٽڙا (متو هٽن ۾ جهلي پٽي سور سهي). نہ ڪاٺي= نہ سڙي. ٥. ڏِک= شاديءَ وارو سک ۽ خوشي. پَٽي (جمع) پٽيون= ڪن ٻن ماڳن جي وچ ۾ وڏي ڊگهي ٽڪائيندڙ پنڌ واري سڌي زمين. پيرُ نهار= پنهونءَ جو پيرو ڪڻ. ٦. ڏک متي ڪري= ڏک قبولي. وانءُ چپر پيهي= وڃي جبل ۾ گهڙ. گڏٻئي ڏيهي- توکي پنهونءَ جي ڏيهہ جا ماڻهو ملندا.

٧

ڏُکيءَ سَنديُون ڏُونگرين پسو پٿُون پُونِ
ڏاري جو ڏُونگر کي سو کِين چِيو چُونِ
آريءَ جي اَفسوسَ ۾ ماڙهو مِرُو رُونِ
اِنَ پَرِ سيئِي هُونِ، هِنئڙا جَن هَجِي وِئا.

٨

ڏُکيءَ سَنديُون ڏُونگرين آڏيءَ آهُون پُون
مُئي پُڄاڻا مُنڌ کي روڏ رِجُن ۾ رُونِ
پُوٽا اِيهَين چُونِ، تہ مُئي اسان کي ماريو.

٩

ڏُکيءَ سَنديُون ڏُونگرين اوچنگارُون اچَنِ
هَٽِي سانگِ سَسُئِيءَ کي کِلو کِئو کيچِينِ
جي هَٽان هوتَ مَرَنِ، هوتُ ٿَنِي جي هَنجَھ ۾.

١٠

ڏُکيءَ سَنديُون ڏُونگرين وَٺَ ٺَٺَ وايُون کَنِ
وَٺان ويئِي جَنِ، وَڍِيءَ سي واڍوڙِئا.

١١

وَڍِيءَ سي واڍوڙِئا، رَتُ نہ ڏِنو جَنِ
مَوتُ قبُولِيُو تَنِ، ڏِنو جَنِ ڏُکيءَ کي.

١٢

کِنهِ جِنهِ ڏُکان ڏِي، پارايا کي پانڊِيين
سُورَ پَرِيائِين سي، ڳالھ کِئائِين جَنِ سِين.

١٣

کو جو وَڍِيءَ وَڍُ، وَڻَ وَڍِيائِين وَڍَ سِين
ڏُکَ ڏُکيءَ کي ڏڌُ، جَنِ ڏِنِي سي ڏُکئا ٿِئا.

١٤

وَڍيلِ ٿِي وايُون کَري، کُنُل کُوکاري
هُنَ پَنَ پَنهنجا سارِئا، هيءَ هَنجهُون هوتَنِ لِئي هاري.

١٥

مُنِي ٿِي مُدعَا گهُري، مَوتُ ٿِئو مَوجُودُ
اچِين تہ اَڄُ کَريان صَباح جو سُجُودُ
جيڪي نِي وُجُودُ، جيکي ميڙِ مُنِيءَ کي.

١٦

فَردا مُنڌَ فَتِي کِي، نَقدُ کنيو نارِ
هُوءَ جا واڳَ وَلِهيءَ جي ويرَم ڏِي مَ وارِ
جيکي مُنِيءَ مارِ، جيکي ميڙِ مُنِيءَ کي.

١٧

جيکي ميڙِ مُنِيءَ کي، جيکي مُنِيءَ مارِ
ڏُکيءَ کي ڏيکارِ، هيکَرِ هوتَ اکِينِ سِين.

١٨

پَسَڻَ ڏاران پرِيَنءَ جي، جهَلي تان نہ رَهان
اَپَرِ عاجِزِ آهِيان لالَنُ جان نہ لَهان

---

٧. پٿون پون= پٿُون پيون پون. ڏکي سسئي پاران پيا جبلن کي پٽين. ڏاري جو ڏونگر کي= جو جبل کي چيري ڇڏي. هجي وئا= ڏک ۾ ڳري وئا. ٨. آهون پون= 'هاءِ هاءِ' واريون دانهون پيون پون. روڏ= رجن وارا وڏا کارا کانوَ. رج= جتي پاڻي جو ڏيکاءُ هجي پر پاڻي نہ هجي. رج= ('ر' جي زير سان). ٻوليءَ جو خاص لفظ آهي ۽ اڄ تائين ڳالهائجي ٿو. ٩. اوچنگارون= وڏي روڄ راڙي واريون رڙيون. سانگ= ڀالو. کلو کئو= جنگ مچائي. هٽان هوت مرن= هوت جي هٽان مرن. ١٠. وٺ ٺٺ وايون کن= وٺ ٺٺ (تحسين ۽ آفرين واريون) ڳالهيون پيا کن. وٺان ويئي جن= جن وٽن جي ڀرسان لنگهي. وڍيءَ= وڍيل، وڇوڙي جي وڍيل (سسئي). واڍوڙئا= انهن وٽن کي وَڍَ وِڌا. ١٢. کنه جنه ڏکان= کنهن اهڙي تہ وڏي ڏک مان. پارايا= نياپا. سور پريائين سي= تن کي سورن ساڻ پريائين. ١٣. وڍيءَ= وڍيل کي، ڏک ۽ فراق ۾ وڍيل کي. وڍ= گهاءَ. ١٤. وڍيل= نڙ (ساز) وارو ڪپيل ڪانو. وايون کري= لاتيون ڪري. کُنل= قرب ۽ فراق ۾ کنل (سسئي). کوکاري= دانهون ڪري. هُن= نڙ واري ڪاني. پن پنهنجا ساريا= پنهنجا ساوا پن ياد ڪيا. هنجهون= ڳوڙهن جا مسلسل طور وهندڙ سيما (سنهڙو پاڻي). ١٥. مُني= مُٺل، فراق ۽ ڏکن جي ستايل. مدعا= مطلوب، مقصد. صباح جو سجود= صبح وارو سجدو. جيکي= يا تہ. ني وجود= وٺ وجود، حياتي پوري ڪر. ميڙ= سڄڻ سان ملاءِ. ١٦. فردا (فارسي)= سڀاڻي. نار= عورت. نقد کنيو= نقد سودو، هٿئون هٿ سودو (هِن هٿ وٺ، هن هٿ ڏي). سسئي 'سڀاڻي وارو واعدو' ڦٽو ڪري، اڄ جو اڄ هينئر جو هينئر وارو نقد سودو قبول ڪيو. مَ وار= نہ وراءِ، نہ موڙ. ١٨. جهلي تان نہ رهان= ڪنهن بہ جهلڻ سان نٿي جهلجان. جان نہ لهان= جيسين تائين ڳولهي نہ لهان.

فَردا مُون ڦِٽِي ڪي، وَعدي ڏي نہ وَهان
صَباحَ سِينءَ نہ سَهان، خواه ميڙيين خواه مارِيين.

۱۹

ڏِسَڻُ ڏِکان اڳِرو، سَسُئِي آڻِ مَ شَڪُ
ٿِيءُ ٻانهِي ٻَر اوئِيُون، لَڏُ مَ پَسِي لَڪُ
وَرُ پُنهونءَ ساڻُ پَلَڪُ، ٻن ٻارهَن ماهَ ٻِئَن سِين.

۲۰

هَردَمُ هوتَ پُنهونءَ جو ڏِسَڻُ ڀانئِج ڏِکَ
وَرُ ٻاروچاڻِي لِکَ، ڳوءِ ٻارَهَن ماهَ ٻِئَن سِين.

۲۱

تورَ— ويرَمِي ٿِيءُ، وَجڻُ ويرَمَ نہ سَهي
ڏيئِي مَرِجُ ڏُونگرين جَتَن ڪارَڻِ جِيءُ
هَڏِ نہ هُوندو هِيءُ، ساهُ ٻِريان تان صَدَقو.

۲۲

اَدِيُون وَرُ اَگهاڙَ، وِهانءُ جِنه وِسارِئو
جيڏِيُون ڇَڏي جاڙَ، سَڀِ نَنگِيُون ٿِي نِڪرو.

۲۳

سَڀِ نَنگِيُون ٿِي نِڪَرو، پَرَهَڻَ ڇَڏي پوءِ
سا مَهندِ مِڙِنئان هوءِ، ڪَهي جا ڪِينَ ڪُٺي.

۲٤

ڪَهي جا ڪِينَ ڪُٺي، ٻِرينءَ ٻَهُتِي سا
وِهي ويڙهِجي جا، وَصُلُ تِنهِ وِجائِيو.

۲٥

اوڏو آ اَڻِ ـ هُوندَ ڪي، هُوندِئان هوتُ پَري
ساجَنُ ٿَن سَري، 'لا ءُ' سين لَڏِين جي.

۲٦

هورِنِ هاڙهو لَنگهِيو، ٿِيءُ جَرِيدِي جوءِ
هُوندَ جَنِي کي هوءِ، هوتُ نہ هُوندو ٿَن سِين.

۲۷

هورِنِ هاڙهو لَنگهِيو، مُنِي موسَٽُ ڇَڏِ
'لا' سِين اَٿِي لَڏِ، 'ڪِينَ' رَساڻي ڪيچ ڪي.

۲۸

هورِنِ هاڙهو لَنگهِيو، ڳوريُون پاسي ڳوٺ
ڪيچ ٿَنِي کي ڪوٺ، 'ڪِينَ' جَنِي جي ڪَڇَ ۾.

۲۹

هورن هاڙهو لَنگهِيو، ڳوريُون ٿِيون ڳِمَنِ
هاجي تان نہ هَجَنِ، ڏاران سِڪَ سَيدَ چَئي!

فردا= سڀاڻي. وعدي ڏي نہ وَهان= سڀاڻي جي وعدي تي ڀروسو نہ ڪريان. خواه ميڙيين خواه مارِيين= اي منهنجا موليٰ، جي تون مون کي ملائين توڙي ملڻ کان اڳ مارين. ١٩. ڏسڻ= محبوب جو حقيقي ديدار. ڏک= شادي واري شاندار رسم. اڳرو= اجان اڳتي، اجان وڌيڪ. اوئيون (واحد اوئي)= سانداريون. ڀر اوئيون= در جو پاڻي ڀَر. پلڪ= گهڙي جو هڪ حصو. ٻن= ڪوءِ ٻيا، گهوريا. ٢٠. پنهون کي هر هڪ دم ۾ ڏسڻ، ڏِکَ (شادي). ڪري ڀانئج. لِک= ذري ڪن. ور ٻاروچاڻي لک= گهڻو پلي پنهونءَ واري (ٻاروچاڻي) ذري جيتري گذجاڻي ۾ رهاڻ. ٢١. تور ويرمي= توري ويرم واري، توري گهڙي ترسڻ واري. جتن ڪارڻ پنهنجي جان ڏيئي جبلن ۾ مرج. هڏ نہ هوندو= هرگز نہ هوندو، هميشہ لاءِ هرگز هيءُ ساه نہ هوندو. ٢٢. ور اگهاڙَ= پل اها اوگهڙ. وهان= شادي، شادي واري جذباتي خوشي. جاڙ= ڏاڍائي، وڏائي واري ٽُندي. وڏ-ماڻهپي واري ڍرائي ۾ غفلت. ننگيون= خالي (هٿين خالي، هوڏ هستي کان خالي). ٢٣. پرهڻ= پوشاڪ، جسم جو ڍڪ ۽ آسايش واريون شيون. ڪهي= همت سان هلي، ڪشالي سان پنڌ ڪاٽي هلي. ٢٦. هورن= هوريَن، هلڪين، هلڪي بار وارين. جريدي= هڪ اڪيلي، تن تنها (بنا ڪنهن ثمر واري بار جي). هوند= مال ملڪيت، پنهنجي مال ملڪيت وارو گهمنڊ، پنهنجي پاڻ هئڻ واري هستي. هوندو= ساڻ هوندو، ملندو. ٢٧. مُوسٽ= مُوڙو، ڳنڍ، هڙ. مُوسٽ= موسو، بهانو (تہ مون وٽ ڪونهي). لا= نفي، نيستي. ڪين= نيستي، نابودي. رساڻي= رسائي، پهچائي. ٢٨. هورن= هلڪين، هلڪي بار وارين. ڳوريون= ڳري بار واريون (جيڪي پاڻ سان گهڻو ڪجهہ کڻي هليون). پاسي ڳوٺ= (جتان نڪتيون تنهن) ڳوٺ جي ڀر پاسي ۾ ئي رهجي ويون. ڪيچ تني کي ڪوٺ= ڪيچ وڃڻ جو سڏ تن کي آهي. ٢٩. ڳمن= ڍريون ڳوريون ٿي رڙهن، آرس ۽ سستي واريءَ حالت ۾ پير پير تي ڪڻي هلن. ڳم= آرس، ٻُت ۾ ڳورائي. ڳمي ڳمي اٿڻ= آهستي ڍرو ڍرو ٿي اٿڻ. هاجو= وڏو نقصان، وڏي مصيبت. هاجي تان نہ هجن= اُهي پل تہ ڪا مصيبت سهن!

٣٠
نَکا هِتِ نہ هُتِ کا، ڳوريءَ سَندي ڳالِ
کانہ پَهُتِيِ مالِ، حالِ پَهُتِي هوتَ کي.

وائي

هَلُ هوتَنِ کارَڻِ حالُ،
شالَ سَڳَرَ ٽِيندينءَ ساٿَ جي
کيچان آيو قافِلو، مَيَنِ مَٽي مالُ
اِينديَئِي بُوءِ بودانَ جِي، جھَلِجِ ٻَپَ ٻَهالَ
پوري پيئينءَ مامَري، سُتي ڪِيَئي نہ سَنيالَ
ڏَڌھن توهِينِ کان وِئا، کاهِي کَرَها کالَ
جي پائِين جَتَنِ جي ويڄهي ٽِيان وِصالَ
پُرِي ٻَپَ وَٽَنِ ۾ وِڄهِجِ کا وَڙالَ
جِتي جَمازَنِ کي جَبَلَ ٽِيَنِ جنجالَ
پُڇِي پِيادَنِ کي آرياڻيءَ احوالَ
پيرَ پَنهنجي پِرينءَ لَئي کوڙِ رَتائِين کالَ
چَڙهندي سِرِ چوٽِيين، لَڳَنِ ڪِيڙِس لالَ.

داستان ٽريو

١
هَلَندي هاڙهو مَٽِي، کَرَڻُ کوهَ پيامِ
اَرڏا آريءَ جامِ ري، گُوندَرَ گُذِرِيامِ
لَکِيُون لَکَ لَطِيفُ چَئِي اورانگهَڻُ آيامِ
پُرَڻُ پُنهونءَ پُٺ ۾، اِيءَ سَعادَتَ سَندِيامِ
مَتِسِ کَرَ وِڏامِ، وِهان تان نہ وَسُ پيو.

٢
هَلَندي هاڙهو مَٽِي، ڏُکَنِ مُنهنجا ڏوهَ
هوءِ اُونچَنِ سِرِ اُٺَنِ تي، هِيءَ پَنڌِ پِيادِي پوهَ
ليڙَن سِين، لَطِيفُ چَئِي، کِيئَن کَرِينديَس کوهَ
اَڳِيان رائو سُڄِي روهُ، وِهان تان نہ وَسُ پيو.

٣
هَلَندي هاڙهو مَٽِي سِڀِي ڏِينديَس ساهُ
لِڳَنِ تان، لَطِيفُ چَئِي، پاري نِئُم پاهُ
ڳَندو ٻاجهہَ اللهُ، وِهان تان نہ وَسُ پيو.

٤
هَلَندي هاڙهو مَٽِي، گُسان تان مَ گسان
لَڳَنِ تان لَطِيفُ چَئِي، رِڙهي مانِ رَسان
پُنهون شالَ پَسان، وِهان تان نہ وَسُ پيو.

٥
هَلَندي هاڙهو مَٽِي، چِپَرَ مَنجهِ چُلان
پاٻوهَ پُنهونءَ جام جي سَرِتِيُون کِيئَن سُلان
سارِئو تِنہ سَردار کي اَندَرِ روهَ رُلان
جامَنِ ڏانهُ ڄُلان، وِهان تان نہ وَسُ پيو.

٦
وَڏو کيمَ وَٽا، اُونچا ڏُونگر مَ ٿِيو
نِمو مَ نيٽا، تہ پيرُ نِهاريان پِرينءَ جو.

٣٠. ڳوري= ڳري بار واري (جنهن پاڻ سان گهڻن شين وارو ثمر کنيو). مال= مال سان، مال جي کري (کا بہ مال ساڻ کٽي منزل مقصود تي نہ پهتي). حالِ= حال ۾ هجڻ سان، حالَ واري ڪيفيت ۾. وائي. حال= هاڻي ئي. سڳر= واٽ. بودان جي= بودن جي، اٺن جي. ٻپ ٻهال= ٻپ جبل جو لڪ. پيئين مامَري= معاملي ۾ پيئين، تون ڏک ڏاکڙي ڪشالي ۾ پئجي وئين. وڙال= وڙول، پُڇا. جمازن کي= اٺن کي. د-٣: ١. هلندي هاڙهو مٽي هلڻ وقت، هاڙهي کي پهچڻ جو پَهُ کري، اهو رُخ رکي هلڻ وقت. سعادت= نيڪ بختي. مٿان کر وڏا= کمن جي پورائي جي توکل مٿس رکيم. ٢. ڏکن منهنجا ڏوه (اصطلاح)= مونکي سخت ڌپ ٿو لڳي، آءٌ وڏي هراس ۾ آهيان. اونچن سر اٺن تي= مٿي وڏن اٺن تي. ليڙن سين= اٺن سان مقابلي ۾. ٣. پاري= سخت سيء. پاه= اوجر، مچ (گر وارن اٺن کي پاهُ ڏيندا جنهن سان گر لهي ويندي.) ٤. وهان تان نہ وس پئو= پنهنجي وس پئي نہ ويهان. ٥. پاٻُوه= سَرهائي وارو پيار، پيار پري سرهائي. سُلان= ظاهر کري ٻڌايان. ٦. اي وَٽئو! منهنجي آڏو وڏا نہ لڳو: اي پهاڙ منهنجي اڳيان اوچا نہ ٿيو. نمو مَ نيٽا= اي نيڻ! ڳوڙها نہ ڳاڙيو.

٧

وارُو مُون وَٽاهُ، ڪا سُڌ سُونهَپَ جي نہ ڏھو
اِيءَ اِھائِي ڳالھڙِي، شَجَرَ سُٽيجاهُ
چوٽِيين چاڙھيجاهُ، تہ مُوڙھيءَ کو مُنہُ ٽِئي.

٨

پائِي حالَ ھَلِي وِئا، ڪِنهِ ڪي سُورَ سُلان
ڪُٽِئو لَڄَ، لَطِيفُ چَئي، لَکَنِ مَنجھہِ لُڇان
پانڊِي ڪيرُ پُڇان، جِئَن سُونهان مُون سُورَ ٽِئا.

٩

ڪَندا مُون پيرَنِ ۾ مَرُ جان لَکَ لَڳَنِ
آڱُرُ آڱوني نہ مِڙِي، ڇِپُون پيرَ ڇِنَن
وِيندي ڏانهَہ پِرِين، جُتي ذات نہ پائِيان.

١٠

جُتيون سي پائِينديون، جني پيرَ پِرين
لاٽيون سَڀِ پرين، سَسُئِي سُپيرِنِ کي.

وائي

مُونکي ڇَڏ مَ ڇِپَرِين، اي عاقِلَ پُنهون اَتورَ
ڇِپَرُ کٿُوري ٿِئو، ٻِي تازي ڦُلنِ قورَ
وَڻُ مِڙيئي واسِيا، لائِي ڪُنگوءِ کورَ
پَرچِئي جامَ پُنهونءَ جي، هِنيَڙي لَٿا هورَ.

داستان چوٿون

١

مَرِي جِيءُ تہ ماڻِيين جانِبَ جو جَمالُ
ڏِسِين هُونَدَ حَلالُ، جي پَندِ اِهائِي پارِيين.

٢

مَرُ تہ مِڙِين سَسُئِي، اَجَلان اَڳِي اڄُ
جان ڪِين هُئِين جيئري، مُنڌَ پَنيوران پَڄُ
پُنهونءَ ساڻُ پَهچُ، تہ مَلَکُ الموتِ مارِيين.

٣

مَرُ تہ مِڙِين سَسُئِي، جِيَڻُ آڏو جَتَ
هارِي ڪَرِ هِمَتَ، تہ ڏِيئِي دَمُ دوستُ لَهِين.

٤

مَرُ تہ مِڙِين سَسُئِي، جِيَڻُ اوڏو جَتُ
پاڻِي هارِ مَ پَڌرو، روءِ مَنجهيئِي رَتُ
صَبُرُ وَڏو سَتُ، سِگهو ميڙِي سُپرِين.

٥

مَرُ تہ مِڙِين سَسُئِي، ويهِي جِيءُ مَ جوءِ
مُنڌَ مَرٽان پوءِ، پَهچَندِينءَ پُنهونءَ کي.

٦

اَجَلان اَڳِي سَسُئِي، مُنڌَ جِيرِيائِي مَرُ
ٿولِيان تِنهِ مَ ٿَرُ، جِنهِ رُوحَ وِجايا راهَ ۾.

---

٧. وارو مون= (الف) آڏو منهنجي مقابلي وارا (ب) اي منهنجا مددگار. وَٽاهَ= اي وڻ- ئو (وڻن کي خطاب). سونهپ جي= واٽ جي رهبري جي. سٽيجاه= سٽجو. شجر= اي وڻئو! موڙهيءَ= منڊل کي. مُنہ ٽئي= سنئين واٽ سامهون اچي. ٨. پائي حال= حال پائي. سُلان= سَليان، ٻڌايان. ١٠. لاٽيون= جتيون لاٽيون. سڀ پَرين= هر حالت ۾ (گرم واريءَ ۾، ڪنڊن ۾، پٿرن ۾). وائي. اتور= جيڪو توري نہ سگهجي، وڏي وزن وارو، وڏو ڳوڙهو ڳرو. ڦلن قور= گلن جي ٽيڙ. ڪُنگو= لئي جي وڻ جي ڳاڙهيرڙي گلڪاري. کور= تازگي واري سونهن ۽ سرهائي. هور= ادڪا، ڏپ. د-٤: ١. مري جيءُ= موت کان اڳ ۾ مري (پاڻ ماري) پوءِ تون حقيقي معنيٰ ۾ زنده رهہ ۽ جيءُ [مُوتُوا قبل ان تَمُوتُوا= مرو ان کان اڳ جو اوهين موت وگهي مرو]. ماڻين جانب جو جمال= محبوب جي جمال جو جلوو ڏسين پسين. حلال= پاڪ صاف. پند(ف)= نصيحت. پاريين= پوري ڪرين. ٢. مڙين= ملين (پنهنجي محبوب پنهونءَ کي). اجل= موت. اجلان اڳي= موت کان اڳ. پَهَچُ= ملي هڪ ٿيءُ (پهچڻ= پَرَڻ، برابر ٿيڻ، پرچڻ راضي ٿيڻ). ٣. جيڻ آڏو جت= حقي طور جيڻ پنهونءَ (جت) جي آڏو ئي آهي. هاري= اي ٽڪي! ڏيئي دم= ڏيئي ساه، جند جان ڏيئي. ٤. جيڻ آڏو جت= حقيقي زندگي ان حقي محبوب (جت) جي حاضري واري آهي. سگهو ميڙي سپرين= محبوبن کي سگهو ملائي. ٦. اجلان= اجل کان، موت کان. ان (سچي سڪ واري) سٽ کان جدا نہ ٿي (ٿري نہ وڃ) جنهن (حقي سجڻ ڏي) راهہ ۾ هلندي دم ڏنا (پنهنجا پساه پورا ڪيا).

۷

تو سامائي سَسُئِي، مَرَڻُ ڪِئو مُردارُ
ڪُپَرِ سِين ڪوهيارُ، لُوٽي تو لَڄائِيو.

۸

جان ساماڻِينءَ سَسُئِي، تان ويسُ وِڙِنِ جو ڪَرِ
لاهي لَڄَ لَطِيفُ چَئي، ٿِي بيڪارياڻِي بَرَ
تہ وِينِدهِين پُونئِين وَرِ، اڳيان هوتَ حُضُورَ ۾.

۹

تو سَڳُ ساهُ ڪَٽَڻَ سِين، جِيَڻَ گوشي جاءُ!
مَرَڻُ مُون سِين آءُ، تہ پُنِيءَ تو پَنڌُ ڪَريان.

۱۰

جَبَلُ ماري جَڪَ، جو آڏو عَجِيبَن ڪي
توٽي لَکَنِ لَکَ، سَڀَ لَنگهَنديس سِکَ سِين.

۱۱

اُونچو اُتاهُون گهڻو جِيَڻَ ڪي جَبَلُ
مَرَڻَ مُون سِين هَلُ، تہ پُنِيءَ تو پَنڌُ ڪَريان.

۱۲

پَرَ ۾ پَڇِي پِرِينءَ کي مَري نہ جاتوءِ
”مُوتُوا“ مُنڌُ نہ سوءِ، ڪَنڌُ ڪُڄاڙِئان ڪاٽِيين.

۱۳

مارڳِ جي مَرَنِ، وَڏا طالعَ تَنِ جا
پِيُون ڪُڄاڙِي کي کَنِ، کُوڙِي دَعويٰ دوستَ سِين.

۱۴

ڇِپَرِ چُلِي جي، مَرِين مُنڌُ مارڳَ ۾
قَدُرُ ڪيچِينِ کي، پَئي تُنهنجي پَنڌُ جو.

۱۵

ڇِپَرِ اوتارا ڪَري ماڻِيائين مَزا
پَرِٽَ کي پَڀَ ۾ ڪارِئو پَنڌُ قضا
وَسُ نہ ويچاريءَ جو جيڪا رَب رَضا
مَٿان جانَ جَزا، لاتائِين لَطِيفُ چَئي.

۱۶

ڇِپَرِ اوتارا ڪَري سينڌِي ٿِي مَرُوئَنِ
جيڪِين ڇَپُس جيڏِين سو نہ ڪٿائِين ڪَنِ
مَعذُورِ مَرَڻُ مَنِ، ڪيچِين لَئي قَبُولِيو.

۱۷

ڏِينهان ڏاريءَ ويسُ، راتيان روئي رَتَ ڦُڙا
لَنڌِينِ جي لَبيسَ، ڪانڌُ ڪَمِيٽِيءَ ڪَٽِئو.

---

۷. تو سامائي= تنهنجي ساماڻجڻ سان. مرڻ ڪئو مردار= موت کي مردار ڪري ڇڏي، اُن کي تمام گهٽ اهميت وارو ڪري ڇڏيو. ڪُپر= ڪُريت. ڪوهيارُ= ڪوهيار وارو، ڪوه وارو سجڻ) جو وطن. روايتي طور سنڌ وارن ’خزدار‘ کي ’ڪوهيار‘ سڏيو. لوٽي= لغت جي لحاظ سان معنيٰ ’سڙي‘، اصطلاحي معنيٰ ’بي لڄي‘. ۸. ساماڻينءَ= تون ساماڻئينءَ، عاقل بالغ ٿينءَ. وِڙ= نرلڄا، بي ننگا. ٿي بيڪارياڻي بر= بر بيابان ۾ بيڪ ڪري هل. هوت حضور= هوت جي حضور ۾، محبوب جي دربار ۾. ۹. اي جيڻ! تون پڄي پاسي ٿيءُ (گوشي جاءِ) چاڪاڻ تہ تنهنجو رشتو (سڳ) ’ساهہ ڪٽڻ‘ سان آهي. اي مرڻ، اي موت! تون مون سين سونهون ٿي هل تہ تنهنجي پويان (پنهونءَ جي ساٿ جو) پير ڪڍان. ۱۰. جبل ماري جڪ= جبلُ پَلِ پيو جڪ ماري، پَکي ماري ۽ پنهنجي ڏاڍائي ڏيکاري. توٽي لکن لک= (اُن جبل ۾) توڙي ڪٽي لک اوچا لڪ هجن تہ بہ سڀئي سِک سان لنگهي پار پونديس. ۱۱. ’جيڻ‘ (واري) لاءِ جبل گهڻو اونچو ۽ اتاهون آهي. ۱۲. پَرَ ۾ پڇي پرينءَ کي= پرينءَ لاءِ پنهنجي مُنهن سک سوز ۾ سڙي پڇي: تو مري نہ جاتو. ’مُوتُوا‘= ”مُوتوا قبل اَن تمُوتوا= مَرو ان کان اڳ جو موت وٺي مرو: يعني پنهنجي اندر ۾ مري فنا ٿيو، پنهنجي نفس (جي خواهش) کي ماري ختم ڪريو. مُنڌ نہ سوءِ= اي مائي تو اهو ’موتوا‘ وارو ٻول ڪونہ ٻڌو (۽ مرڻ کان اڳ ڪانہ مُئينءَ) باقي هاڻي ظاهرداريءَ ۾ پنهنجو ڪنڌ ڇا لاءِ ٿي ڪاٽين! ۱۳. مارڳ= مارڳ ۾، راهہ ۾. مارڳ جي مرن= (محبوب جي ڳولا ۾ هلندي جيڪي) راهہ ۾ مرن. ۱۴. ڇپر چُلي جي= ڇپر ۾ چُلي، جبل ۾ پَئي، جبل ۾ گهڙي ۽ همت سان هلي. ۱۵. ڇپر اوتارا ڪري= جبلن ۾ منزلون ڪري. پريٽ= پرٽ، ڏوهياڻي. ڪارئو= ڪرايو. رب رضا= رب جي رضا. جَزا= پنهنجي ڪئي جو عيوضو، پنهنجي جوابداريءَ وارو بار. ۱۶. نہ ڪٿائين ڪَن= ڪَن تي، نہ ڪيائين، نہ ٻڌائين. ۱۷. ڏاري= ’ڏاري‘ مونث ۽ مذڪر ’ڏارو‘، اهو جو جنس جي چوري ڪري (ڪڇي سنڌي)، جنهن کي سڃاڻڻ ڏکيو آهي؛ حقيقت ۾ چور، پر ٻاهران لباس ٻيو، اهڙو جو ان کي سڃاڻي نہ سگهجي. لنڌين= اوباش عورتن، بي پردي بدڪار مٽي اگهاڙين. لنڌين جي لبيس= لنڌين جي لباس ۾ (بيڪاري ٿي، هلندي ڳوليندي).

۱۸

ڏينهان ڏاريءَ رُوءِ، راتيان روئي رَتَ ڦڙا

مَنجهِ ويچاريءَ وُوءِ، ٻَهران ٻي ٻئَنِ سِين.

۱۹

ٻَهران واهَ وِڙَنِ سِين، اَندَرِ مُنڍَ ماتامُ

سَسُئِي سوجهي ڪَڍِيا تَعلَقَ سَڀَ تَمامُ

نِيَسِ نِيهَ نِيامُ، ڏِسَڻُ ڏاريءَ ويسَ ۾.

۲۰

راتِيان روئي رَتَ ڦُڙا، مُنڍَ مَرڪي ڏِينهَ

اَندَرِ نِعرو نِينهه، ٻَهَرِ واهَ وِڙَنِ سِين.

۲۱

ٻَهران ٻي ٻئَنِ سِين، مَنجهِ ڪالهوڻي قالِ

سا تان ڻُون سَنيالِ، هُوءِ جا ڪِيئِهِ هوتَ سِين.

۲۲

ڏِسَڻَ ڪَرَ ڏاري، اَندرِ سَتي سَسُئِي

اِنهِين يَرِ آري، ڪانڌَ ڪَمِيڻي ڪَئِيو.

وائي

ڪَا جَا ڳالهِ هُئِي، ٻاروچي جي مَنَ ۾

سِرُ سَگِرِ، پُرُ پيچَرِي، ٿُون جا لوڪَ سُئِي

سَسُئِي سَنگهَرَ پَٽِيين، ڪيرُ چَوَندو مُئِي

پَنڌُ ڪَريندي پِرينءَ ڏي، ڪَڏِهن ڪانه ڪُئِي

آن ڪا ڏِٺِي اوٺِيا، ڪيرَنِ پاسِ ڳُهِي.

داستان پنجون

۱

هَتين پيرين مُونڙيين هَلجُ ساڻُ هِنيين

عِشقُ آريءَ جامَ جو نِباهِي نِيين

جان جان تِي جِيين، تان پاڙج ڪو مَ پُنهونءَ سين.

۲

هَتين پيرين مُونڙيين، ڪَهجُ يَرِ ڪَپارَ

مَتان چورِي ڇَڏِيينِ پريتَڻي پَچارَ

توکي سَنَدَ سَسُئِي سَندي لَٿُون لَغارَ

توڙي هُونِ هَزارَ، توءِ پاڙج ڪومَ پِرينءَ سِين.

۳

هَتين پيرين مُونڙيين، ڪَهجُ يَرِ قُدامَ

وِچ وَسِيلو ناهِ ڪو اوري آريءَ جامَ

هِنيين لائي هامَ، پاڙج ڪو مَ پُنهونءَ سِين.

. ۱۸. ووءِ= هاءِ هاءِ واري درد جي دانهن. ۱۹. وِڙ= اڍنگا، روازي. ٻيءَ سٽ ۾ ٻه پڙهڻيون: "سوجهي" ۽ "سوٽي". لغت جي لحاظ سان ٻئي صحيح آهن، پر 'سوجهي' ۾ سُرت ۽ سنيال واري معنيٰ سمايل آهي. سسئي سوجهي ڪڍيا= سمجهي سنيالي سڀ تعلق ڦٽا ڪيا. نِيامُ= نِيَمُ= لغت واري معنيٰ: پڙو عورت جو، هيئنيءَ اوگهڙ جو ڍَڪَ (پهاڪو: "رَن پَئِي ٻُڏي، هيءَ پيو نِيَمُ ٻُوڙي") اصطلاحي معنيٰ: ڍَڪ، پردو. ۲۱. قال= قيل قال، اصل ڪيل ڳالهه. سٽ جي معنيٰ= ٻاهران لوڪ سان ڪٺي دنيا جي وهنوار واري ٻي ڳالهه هجي، پر اندر منجهه 'ڪالهوڻي قال' هجي يعنيٰ ماضي واري اصل ڪيل ڳالهه جي يادگيري هجي. اها قال يا ڳالهه ("اَلستِ بَربکم قالوا بليٰ" واري) ياد ڪر، جيڪا تو پنهنجي پياري سائين سان ڪئي! وائي. سِر= رڙهه. سگر= ساٿ واري واٽ ۾. پُر= هل. لوڪ سُئي= جڳ ۾ پنهونءَ جي سڳ سان مشهور ٿي. سَنگهر= پهوٽي جي لڪ جي پريان ماٿري جنهن ۾ سسئي جي نالي سان قبر آهي. ڪُئي= ڪوئجي وئي، ڊري ٿي وئي. ڪيرن پاس= ڪير جي وڻن وٽ. ڳهي= ٿڪل ۽ ساٽي. د-۵: ۱. مونڙيين= گوڏن ڀَرِ (مونا= گوڏا). پاڙج ڪوم پنهون سين= پنهونءَ سان ڪو ٻه ٻيو مٽ نه ڪج، برابر نه ڪج. ۲. ڀر ڪپار= مٿي ڀر. پريتڻي پچار= عشق جي پچار. سڄي سٽ جو مفهوم= اي سسئي! توکي 'لٿون لغار' (عشق جي لغار) جي سَنَدَ حاصل آهي، تنهنجو عشق تو وٽ سَنَدَ آهي، تو لاءِ تنهنجو عشق سَنَدَ آهي. ۳. قدام= اڳتي. ڀر قدام= اڳيرو. قدام(ع)=اڳ، آڏو، اڳتي. هام= (ع. همر) = ارادو. حام(ع)= گرمي ۽ تپش وارو. هن سٽ جي مختلف پڙهڻين مان هيٺيون پڙهڻيون بهتر معنيٰ واريون ٿي سگهن ٿيون: (الف) هنيين لاءِ هام- هنيين جي هام هڻي، پنهنجي ارادي کي مضبوط ڪري (ب) هنيين لاءِ حام= هنيين کي تپش ڏئي اندر کي گرم ڪري، بي پرواهه ٿي.

٤

هَتين پيرين مُونڙيين سِرجُ ساهِ پَساهِ
هوتُ گَڏبُئِي هَبَ ۾ رَهبَرُ مَتي راهَ
جان جان ساٿُ ساهَ، تان پاڙج کومَ پُنهونءَ سين.

٥

ٽَنيءَ ٽَڏيءَ کاهِ، کانهي ويلَ وِهَڻَ جي
مَتان تِئِي اُونداهِ، پيرُ نـ لَهين پِرينءَ جو.

٦

ٽَڏيءَ ٽَکي نـ وِهي، ٽَنيءَ کَري تاڻَ
وِڏي آ وَٽِکارَ ۾ سَسُئِي پاڻَ سُکاڻَ
پُڇي پَهَ پَکِينِ کي پيئي مُنڌ پَرياڻَ
ڏِنس ڏيهَ وَٽَنِ جا تَنِ اَللهَ لَڳَ اُهِڃاڻَ
مانَ پَرچي پاڻَ، اچي آرياڻي وَرِي.

٧

توٽي وِلاڙُون کَرِين، توٽي هَلين وِکَ
لِکيي مَنجهان لِکَ، ذَرو ضايَعَ نـ ٿِئي.

٨

لِکيو جو نِراڙِ، سو اَنگُ کِياڙيءَ نـ ٿِئي
پاڙِئو وِينِي پاڙِ، جيکِين لَکيو لوحَ ۾.

٩

جِتي جيتِريون، لَکيُون لوحَ قَلَمَ ۾
تِتي تيتِريون، گَهڙيُون گهارَڻِ آئِيُون.

١٠

کِئائِين کيچِينِ لَئِي جُسو جَلاوَتَ
چَڏي پيئِي چِپرين هاري سَڀِ حُجَتَ
هُئِي نِماڻِي نِسَتَ، پَر پَنڌُ وِڌائِين پاڻَ تي

١١

پَنڌُ نـ پَنڌَن جيتِرو، کِيئَن سُڃَندي کيهَ
جيکَرَ کَريان ريهَ، پَرَ چُوندا مُنڌ چَري ٿِي

١٢

چُونمِ مَرُ 'چَري ٿِي'، پَرَ جي سَڌُ سُٽِينِ
مَرُ مُونهِين کي ڏِينِ، ماڙهُو اَچئو مِيهَٽا.

١٣

ماڙهُو ڏيئِي مِيهَٽا مُونکي کَندا کوهُ
صورتَ سُپيرِينِ جي، ڏِٺي کونهِي ڏوهُ
چِپَرُ منجهان چوهَ، روئِي رَڱِينديَسَ رَتَ سِين.

١٤

جَڙَ جا هَنيَمِ جَتَ، تِنهِ ڳُجهيءَ ڳاريَمِ جِندَڙو
آٽِي اَندَرِ کوڙِئا کوهِياري کَروَتَ
سُورَنِ ساڙِي آهِيان سِکان کي صِحَتَ
اَندرِ ريلاهَ رَتَ، باهَرِ ڀاڦَ نـ نِکَري.

وائي

ويهُ مَ واٽَ وِرچي، هو اَللهَ مِيان!

٤. سرج ساه پساه= ساه پساه سان هر دم سان ذرو اڳتي وڌج. هب (ع. هبهاب)= رڃ بيابان. ٽڏيءَ ٽکي نـ وهي= ٽڏ ۾ ٽڪجي نـ ويهي. سُڪاڻ= چڱي ڪاڻ، اها ڪاڻ جيڪا چڱي ڪري لاهجي. پاڻ- سُڪاڻ= پاڻ واري سُڪاڻ، پنهنجي سُڪاڻ، سسئي سُڪاڻ آهي، چڱي ڪاڻ نباهڻ واري، چڱيءَ پر ڪاڻ لاهڻ واري آهي. سسئي پنهنجي سُڪاڻ وٽڪار جي وٽن ۾ وڌي ۽ انهن کي بـ سُڪاڻ وارو ڪيائين جو هنن بـ ڪاڻ قبولي ڏس ڏنس. ٧. ولاڙ= پيري ڪڻڻ وقت، آڏو وڌو ڦيرو ڪري جانچڻ تـ پيرو اڳتي نڪري ٿو يا نـ، ولاڙون ڏيڻ، ولاڙون ڪرڻ= آڏا وڏا ڦيرا ڪرڻ. لکيي منجهان= جيڪي 'لوح' ۾ قلم لکيو تنهن منجهان، تقدير جي لکيي مان. ٨. لکيو جو نراڙ= جيڪي نراڙ ۾ لکيل، جيڪي چٽو پڌرو پيشانيءَ تي لکيل. پاڙئو ويني پاڙ= اهو اوترو ويني پورو ڪر، سهـ ۽ ڀوڳ. ١٠. جسو= جسم، بت. جَلاوت= (ع. جَلا) پڌرو، ظاهر (بنا پردي). جلاوَت (ع. جلوه= تحفو)= نذرانو، پاڻ قربان ڪيائين، پاڻ پرنيائين. هاري (ضعيف) سڀ حجت ڇڏي جبلن ۾ گهڙي (پيني چپرين) رواني ٿي. ١١. کِيه= تکي تيز آواز واري رڙ. ريه= وڏي رڙ. ١٢. سڌ سٽين= سٽڻ ۾ اچن (منهنجا سڌ پنهونءَ کي سٽڻ ۾ اچن). ١٤. جڙ= سنهڙي لَڙون يا تار جنهن مان ڪن ٻن شين (چوڙين وغيره) کي ڳنڍجي. (اصطلاح طور) محبت جي لڙون يا تار، عشق جي جڙ. ڳاهيم= پيڙيم. جندڙو= جان، ساه پساه. وائي. واٽ ورچي= واٽ ۾ ورچي ڪڪ ٿي.

جي ڳهَندِينءَ، تي لَهَندِينءَ وو!
پيرَ پَٽان ئِي ڳُونئرا، رائي ڪِيَسِ رَڇي
مُنهُ ڳَرِ مَعذُورِينِ ڏي پُنهون جامَ پَرَڇي
مُونڪِي تِنهِ مارئو جَتَنِ مُونڪي جا ڇي
وِندُرَ وانڙِيَنِ تي ڪانڌِي ڏِيندَمِ ڪيڇي
ڳَنِي اَڇي ڪا ڳَهِي، ڳَنِي اَڇي ڪا ڇي
اَملَ ياڻيان اُنِ ڪي، ساجَنِ مُونڪي سا ڇي.

داستان ڇهون

١

ڪيچان اوري ڪيتريون معنوريون مُيون
واٺُون ويهه ٿيون، ڪُهُ ڄاڻان ڪيهِيءَ وئا.

٢

اوري آريءَ ساڻُ، سَسُئِي ڪِينَ سَمَجهِئو
ڳَري پيڪُ پُنهونءَ سِين، پَڌرِ وِڌائِين پاڻُ
جَتِ وِڃايو ڄاڻُ، ٻانيَڻِ ٻاروچَنِ سِين.

٣

ٻَري تہ ٻيلِي ڳَهَٽا، ساٿِي پُڇي سُڪُ
رفاقتَ رِجُن ۾ ڏُونگر ڪاري ڏُڪُ
آريءَ جو اُهُڪُ، مُون رَهنُما راهَ ٿِيو.

٤

ڏُونگرُ تہ ٻيلِي، نہ تہ ڏِجي ٻَنِ ٻيلِين ري
سا ڪِئن وِهي ويسَلِي جا سُورَنِ سَهيلِي
چوٽِيُون چَنبيلِي، جِئَن تِئَن جهاڳِي اُڪِتِي.

٥

تان جي هوتَ نہ ڳَنِ، جو ٽُون سَڳَ سُٽِي سَرَهِي ٿِينءَ
لَڪين ٻِيُون، لَطِيفُ چَئِي، ٻانهِيُون ٻاروچَنِ
اِنَ دَرَ مَتِي دادَلِيُون رُئَندِيُون رَتُ وِجَنِ
سَندِي ذاتِ جَتَنِ، آهي اَٻاجهِي ڳَهَٽو.

٦

هِتان تِي هَلَندِياسِ، سامُهِين ساٿِيہَ ڏي
سَونَ ڪَڙولا سَنگهَرُون ڏُونگرِ ڪي ڏِينديِاسِ
آيَلِ ٻاروچَنِ سِين ڳَيسَرِيا ڳَندِياسِ
مِليَسِ تان مِلَندِياسِ، نہ تہ گهورِيَسِ ٻاروچَلَ تان.

٧

تان مُون پينرُ يَئِي ناه ڪا، جانِ آرياڻِي اَڳَ
ڪوسو ڪوهيارَنِ جي واءُ مَ لڳِي وَڳَ
ٻِئا پُڻُ جَتَنِ جَڳَ، منهنجِي پِرت پُنهونءَ سين.

وائي-١

آئِين اَڇي پَسو، جيڏِيون وو!
هِيءُ جو وَهُ مُنهنجي جِندَڙِي!
هي جو حالُ مُنهنجِي جِندَڙِي!
پائي وِئڙا پيرَ ۾، مَنجهان ڳرسَ ڳسو
ڏيئِي وِئڙا ڏاهِ ڪي، سُورَنِ جو سَرسو
آئُون ڏورِيندِي اُنِ ڪي، ڏيئِي ٿَنَ ٿسو

ڳهندينءَ= گهٽو پنڌ ڪندينءَ، تکو تکڙو پنڌ ڪندينءَ. تي لهندين= تڏهن ڳولي لهندينءَ. رائي ڪيس رڇي= رائي رڇائي ڳاڙها (رت وارا) ڪري ڇڏيس. ڄاڇي= ڄاڇئي، جيڪا ڳالھ ڪئي. ڪا ڇي= ڪا چئي، ڪا ڳالھ ڪئي. ساڇي= سا چئي. د- ٦: ٢. اوري= پنهنجو حال بيان ڪري. پيڪ= گهٽي پيار وارو ناتو. پڌر وڌائين پاڻُ= پاڻ کي ظاهر ڪري وڌائين (تہ اصل ۾ ٻانيڻ جي ڏيءَ هئي ۽ پوءِ ڪٽيءَ ڪيس نپائي وڏو ڪيو). ٣. ٻري تہ ٻيلي ڳهٽا. الخ= ٻريءَ کي ٻيلي ڳهٽا، ٻري (تپ) واري اڳهي ۽ بيمار کي مدد ڪندڙ گهٽا. ساٿي پڇي سک= سُک (وارو) پيو ساٿي پڇي، پر ملن ئي ڪين. رفاقت رجن- الخ= ڏک ئي آهي جيڪو رجن ۾ بہ "ڏونگر جبل کي ٿو رفيق بنائي". ٤. ٻيلي همراه هجن تہ جبل جهاڳجي، نہ تہ ٻن ڏجي. سسئي سورن جي سهيلي آهي، ۽ سُور ساڻس ٻيلي ۽ همراه آهن، تہ پوءِ هو ڏونگر ڏورڻ کان سواءِ ڪيئن اجايو ويهي رهي! چنبيلي= سسئي (چنبيلي وانگر سُرهي). اڪتي= هٿي طرف پار پئي. ٧. پئي= پَلُ، ڊپ. ڪوهيارن جي وڳ کي شال ڪوسو واءُ نہ لڳي. جتن جڳ= جتن جا جڳ، گهٽائي کي جت. وائي-١. وَهُ= ويڌن، ڏکيو حال. ڳرس ڳسو= ڊين مثل ڳرس ڳاهَ جو ڪوسڙو (جوتو). ڏاهہ= ٻانهي. سرس= چنبڙي ويندڙ مَسالو. ٿسو= اُڄ بک. ساهہ= ايذاء، چٽڪو.

ساءُ نہ آيان سُورَ جو، هارِيُون! ٽِيُون هَسو
متان ويهو ويسِريُون! رِڙهو تان رَسو
مُندائتي مِينهَ جيئن، ويروتارَ وَسو.

وائي-٢

پانڌِي پِرين جو،
آءٌ مانَ کو پَسان
پيئرَ پَلين اُسهو، ڏُونگرُ ڏورڻَ اُسان
مُندائتي مِينهَ جِئن، ويلو ويلَ وَسان.

داستان ستون

١

آءٌ نہ گڏِي پِرينءَ کي، تورا ڏِينهَ ٿِئا
راتِين روزَ وِئا، عَبثُ آريءَ جامَ ري.

٢

آءٌ نہ گڏِي پِرينءَ کي، سَهَسِين سجَ وِئا
هَلَڻَ وير هِئا، ديکي شالَ دَمُ ڏِيان.

٣

آءٌ نہ گڏِي پِرينءَ کي، تُون تو لَهِين سِجَ
آءٌ جي ڏِيئِين سَنيهَڙا نيئي پِريان کي ڏِجُ
وَجي کيچ چَئِجِ، تہ 'ويچارِي واٽَ مُئي'.

٤

آءٌ نہ گڏِي پِرينءَ کي، پوريون ٿِئُم پَساهُ
سِکانَ تِي سَکراتَ ۾، رويو پُڄان راهُ
شالَ مَ وَجي ساهُ، پَسَڻَ ڏاران پِرينءَ جي.

٥

آءٌ نہ گڏِي پِرينءَ کي، عُمر تان وِيئي
وِلهِيءَ ڏِينهَ وِڄائِيا، سَرَتِيُون سَيئي
پِيريءَ ۾ پيئِي، اکيون آريءَ ڏي کڻي

٦

آءٌ نہ گڏِي پِرينءَ کي جوَيَنُ وِئُڙم جاڙَ
آڏو آرِياڻيءَ کي چاڙهيڪا ۽ چاڙَ
مُون مُنيءَ کان نہ ٿِئي وَڏيڻ مَنجھ وِلاڙَ
عُمِرِ سَڀ اُواڙَ، وِييَمِ ٿي . واکا کَريان.

٧

آءٌ نہ گڏِي پِرينءَ کي، هِيءُ پُڄُ ڏِينهُ وِئو
نِهوڙي ناپِن سِين مُون کي نِيهُ نِئو
مُنيءَ موٽَ ٿِئو، "پِيہَ پِيہَ" کَندي پَنڌَ ۾.

٨

آءٌ نہ گڏِي پِرينءَ کي، مَتان آيو مَوٽَ
واجھائِيندي وَرَهِ ٿِئا، هَئي نہ گڏِئُم هوٽَ
جيکُسِ ٿِينديَسِ فوٽَ، فَنا هِن فِراق ۾.

٩

آءٌ نہ گڏِئ پِرينءَ کي، آيو عزرائِيلُ
جوراٽي سِين جيڏِيُون نَکو قالُ نہ قِيلُ
آيو موٽَ دَلِيلُ، مارِيندو مُراد کان.

١٠

وِلاڙِئو . وَٽين چَڙهي، گَجهُن ٿِيندِي ڳاهُ

هسو= کلو. ويروتار= گهڻو گهاٽو، عام جام. د-٧: ١. تورا ڏينه ٿئا= کي تورا ڏينه ٿيا!!: يعني گهڻا ئي ڏينه گذري وئا. عبث= اجايا، بي مقصد. ٢. سهسين= هزارين، گهڻا ئي کي ڏينه سج ايري لهي وئا. هئا= هئان، هتان. هلڻ وير هئا= هتان هن جهان مان لاڏاڻي وقت. ٥. وِلهي= سجي، ڏکي. پيريءَ ۾= آخري عمر ۾ (جڏهن پساه پورا ٿيڻ وارا آهن). ٦. جوين وئو جاڙ= جواني ويساهي وئي؛ جوين مون سان جاڙ کري وئو= مونکي برغلائي مون سان جٺ کري وئو. آرياڻي پنهون تائين پهچڻ کان اڳ آڏو جبلن جا چاڙهيڪا ۽ چاڙهه آهن. ولاڙ= پيري کٽڻ ۾ تک ۽ تيزيءَ سان آڏا ڦيرا کرڻ (۽ پيري جو رخ جانچڻ تہ کيڏانهن تو وجي). اواڙ= واڙ کان سواءِ، مقصد جي دائري کان سواءِ. ٧. نهوڙي= جهلي گهڻي بيوس کري. ناپن سين= زوردار چنبن سين. پيہ پيہ= پرين پرين!. ٨. معنيٰ صاف آهي. ٩. عزرائيل= موت جو فرشتو. جوراٽي سين= زوراور سين، ڏاڍائي سين. نکو قال نہ قيل= کجهہ پڇڻ جي واه ئي کانهي. موت دليل= موت جو دليل (جيکو جڻ موت جو پيغام ٿي آيو). مراد کان= مراد پوري ٿيڻ کان (اڳ). ١٠. گجهن ٿيندي ڳاه= گجهن جو قوت ٿيندي (سسئي پکو پهہ کيو آهي تہ هو پنهونءَ پويان ويندي، بيابان ۾ گجهن جو کاڄ ٿيندي). سسئي پنهنجي جند جان کي پنهونءَ خاطر سوريءَ تي چاڙهيو آهي.

سَسُئِي سُوريءَ چاڙهيو پُنهونءَ لَئِي پَساهُ
هُوءِ مِرُوَن هيءُ ماهُ، ڪِينَ ڪَمِيٽِيءَ رکِيو.

۱۱

وِلاڙِئو وَٽين چڙهي، رائو پَسئو روءِ
وِچان جو وِڃُ پوءِ، سو ڪَنه پَرِ ڪَهِي لاهِيان.

۱۲

وِلاڙِئو وَٽين چڙهي اُونچَن مَٿي اڄُ
لالَڻَ ڪارَڻِ لَڄَ، باسِيائِين بَرنِ ڪي.

۱۳

وِلاڙِئو وَٽين چڙهي، ڏِٺو پَٽوري لانگَ
سَسُئِي مورَ ٻَچَنِ جِئن ٽاريءَ ٽاريءَ چانگَ
ڪانڊِي ٽِينديَسِ ڪانگَ، هُوءِ جي روڏَ رِجنِ جا.

۱٤

وِلاڙِئو وَٽين چڙهي، ڪِين جو ڏِنائِين
موتُ پِہ مارِيائين، پاڻُ تَنهين جِيءَ پُٺِ ۾.

۱۵

وِلاڙِئو وَٽين چڙهي، پَسو سَگهہَ سَندِياسَ
آڏِيءَ وَجِئو آڪُڙِي، نَڪو پِيءُ نہ ماسَ
سوئِي سو سيٽاسِ، پَري پَڙاڏا ڪَري.

۱٦

وِلاڙِئو وَٽين چڙهي، ڏاڍو ڏوري ڏوُر
سُپِيرِيان جي سُورِ، پَري پَڙاڏا ڪَري.

۱۷

رُجنِ ۾ رَڙِ ٿِي، ڪَرَ ڪوئِلَ جِي ڪُوڪَ
وَلولو ۽ وُوڪَ، اِيءَ تان آهَ عِشقَ جِي.

۱۸

رُجنِ ۾ رَڙِ ٿِي، ڪَرَ چَتونءَ جِي چانگارَ
اِي عِشقَ جي اُبڪارَ، نَعرو آهي نِيهَ جو.

۱۹

رُجن ۾ رَڙِ ٿِي، جِهَڙي ڪَري نہ جوءِ
اِيئَن نہ عورَتَ هوءِ، اِيءَ تان آهَ عِشقَ جِي.

۲۰

رُجنِ ۾ رَڙِ ٿِي، ڪَرَ ڪُٽڪِي ڪُونجَ
نَعرو مَنجهہِ نِڪُونجَ، اِيءَ تان آهَ عِشق جِي.

۲۱

رُجنِ ۾ رَڙِ ٿِي، ڪَرَ سارَنگِيءَ جو سازُ
اِيءُ عِشقَ جو آوازُ، ماڙهُو رکَنِ مُنڍَ تي.

---

۱۱. ولاڙئو وٽين چڙهي= پيري لاءِ اوهاڙون ڏيئي وري وٽن تي چڙهي آڏو ڏسي. رائو پسيو روءِ= آڏو جبل جي ريتي واري واء وارو رئو ڏسي روئي (جو اڳتي ڪجهہ بہ نظر نہ پيو اچي). (مٿيان ڪشالا پئي ڪري چاڪاڻ جو پانئي ٿي تہ:) (الف) پنڌ ۾ دير ٿيڻ سببان وچان جيڪا وڏيڪ وٿي پئي ٿي سا ڪنهن ريت جلدائي ڪري پوري ڪريان (ب) پنهون ۽ منهنجي پيار واري ناتي وچان جيڪو وڇ ٿو پوي (فرق ٿو پوي) سو ڪنهن ريت پنهنجي ڪشالي سان ميٽايان، اها ميار ڪنهن ۾ لاهيان. ۱۲. اونچن مٿي= وڏن ڊگهن وٽن تي. باسيائين برن ڪي= برن بيابانن ڪي باسيائين تہ جئن اهي ڪيس پنهونءَ تائين پهچائين. ۱۳. پٽورو، پٽولو= مٽي جو ريشمي ڪپڙو (’پٽولا پنهواريون مور نہ مٽي ڪن‘). مور جي سهڻن ٻچن وانگر جيڪي ٽاري ٽاري ۽ چانگ چانگ تي ويٺل هوندا آهن، سسئي بہ وٽن تي چڙهندي ائين پئي سونهي. روڏ= رڻ جا وڏا ڪارا ڪانگ. ۱٤. ڪين جو ڏنائين= ڪنهن اهڙي منزل تي پهتي ۽ اهڙو جلوو ڏنائين. جو موت کي بہ مارئين ۽ پاڻ بہ ان جي پٺ ۾ مئي. ۵. آڪڙي= آٿڙي، ٿابڙي، ڪشالا ڪري (آڪڙ= ٿابو). ماس= سنديس ماه. سيٽاس= ساٿس (گڏ). پري پڙاڏا ڪري= ان (محبوب) جا پڙاڏا ۽ غوغاء پري پري تائين پيا پون (ٻڌجن). ۱۷. رُج بيابان ۾ سسئي جي دانهہ ائين جو ڄڻ ڪوئل جي ڪُوڪ آهي. ولولو= جوش= جذبو. ووڪ= جوش ۽ جذبي مان تک ۽ تيزي واري دانهہ. سسئي جو اهو ولولو ۽ ووڪ حقيقت ۾ عشق جي آه آهي. ۱۸. ڪر= ڄڻ تہ. اٻڪار= گرميءَ واري دانهہ، سسئي جي رجن ۾ رڙ عشق جي گرمجوشي واري دانهہ آهي بلڪ نيه جو نعرو آهي. ۱۹. رجن ۾= زال ماڻهوءَ جي دانهہ وانگر دانهہ ٿي؛ ۾ ڪا عورت اهڙي دانهہ ڪري نٿي سگهي: هيءَ حقيقت ۾ عشق جي آه آهي. ۲۰. ڪٽڪي ڪونج= ڄڻ ڪونج ٿي ڪَرڪي. نڪونج= گهاٽي وٽراه.

وائي-١

تَنَ مَنَ مَنجهِ ٺوارَ، هو يارَ!
سَدا آهي سِڪَ ۾ جي
سَدا آهي سُورَ جي
ڇُري ڇُٽڪي ڇتَ ۾، ڄئن سا گهَنڊِيءَ لارَ
پُٽي ڏوريان ڏونگرين، مُونکي ٿُون اوسارِ
لَڳي اُڄ اڪِين کي، سِگهو موٽُ سَتارَ
پَسان ڪِيئن پرِيتَمُ، ڪاڍي پرتِ پَچارَ
بَندِياڻِي بنيورَ ۾ آهيان آنهِئان ڏارَ
مونکي ڇَڏِ مَ ڇپَرِين، آرِياڻِي آڌارَ
ڏِيان خِيزُ خزان ۾، بي تو مَنجهِ بَهارَ
مُضرتا مُونکي ٿِئا، حَڪِيمَنِ هزارَ
دَوا آهِيين دِلِ جي وارُو واقفُ ڪارَ
آئي ڏي عَليلَ کي مَعجُونُون موچارَ
آهي عبداللطِيفَ کي تُنهِنجِي پِيہ پَچارَ.

وائي-٢

هِيءَ گهايَلِ هَڏِ جهورِي
ڪيڇي مُون نہ سَگِيتا
عِشق آريءَ جامَ جي، هِيءَ جهُونڙِي هَڏ جهورِي
رَهي جا رُجنِ ۾، سا ڇپَرِ ڇڏِئو مَ ڇورِي
اَدِيُون آرِياڻيءَ لئي، ڏُونگرِ ڏِيندِيَسِ ڏورِي.

❖

وائي-١. گهنڊيءَ لار= ڇڙيءَ جي لوهي لار جيڪا ڇڙي ۾ لڏي ٿي، لڳي ٿي، ۽ وڄي ٿي. اوسار= اڳتي منزل ڏي وڌاء، اڳتي ڪر. آنهئان= اوهان کان. خيز= ٽپا، اڇلون. خزان= سَرَء جي مند. مضرتا= نقصان ڪار، ايذاء ڏيندڙ. وارو= مددگار. عليل= بيمار. معجونون= طاقت واريون خاص شيون. پيہ= اي پرين. وائي-٢. هڏ گهوري= پل تہ قربان ٿي. (مصراعون) جهونڙي= عمر ۾ نہ، پر درد ۽ فراق ۾ جهوني ڪيل. جهوري= زخمي ڪئي.

سُر ديسي

ڏيرن ۽ ڏاگهن جو بنيور ۾ اچڻ، پنهونءَ کي پاڻ سان نيڻ ۽ سسئي جو ڏکن ڏولاون ۾ پوڻ هن داستان جا مرڪزي موضوع آهن. سسئي تي سرتين جو حرف تہ جڏهن ڏاگها اگڻ تي ڏٺا هُيئي تڏهن انهن جا گوڏا ٻڌين ها ۽ نيرَ وجهي ڪرف هٽي قابو ڪرين ها. سسئي جو جواب تہ:

جاٽان جي جتن، پوءِ پٽاندر هيترو
آءٌ ڪيئن مُلا تن، سرتيون سورَ پرائيان!

وڏيڪ اعليٰ فڪر جا نازڪ نُڪتا اهي جو باوجود ڏکن ڏاکڙن جي، سسئي سَوليون وايون ٿي واري تہ: "جتا شال جِيو، جِيو ٿا جاڙون ڪريو"؛ "ڇا جي ڏنگا ڏير، منهنجو ڏينه ڏنگو مَ ٿئي"، "توڏن جون تڙپيڙ ۾ تريون ترڪن تان مَ"؛ "ڳسڙ ٿئي مَ گس، پٽِي پوءِ مَ پرينءَ تي". وڏ ۾ وڏ ايترو ڏوراپو تہ "پنهون پاڪ پُرس، هوتَ نہ ڪجن هيڏيون!". پر سسئي جو پنهنجو پڪو پهُ تہ "ڇنڻ تان نہ پئو، هيءُ سگ نہ ڇنڻ جهڙو"!

داستان پهريون

١

مُنِيَسِ جهَلِ مَهارَ، ڪُنِيَسِ ڪاهِ مَ ڪَرَهو
مون نِماڻِيءَ جي نِجهُري، پيرو ڪج پَتارَ
ساجَنَ تو هان ڏارَ، ڏِنُمِ ڏِينهُ قِيامَ جو.

٢

ڏاگهَن، ڏيرَنِ، ڏُونگرَنِ، تِنهين ڏِنمِ ڏُکَ
سي سَڀَ پانيمِ سُکَ، هيڪانڊِ ڪارڻِ هوتَ جي.

٣

وِٺا وَرائي جيڏِيُون مون ڏُکِيءَ کي ڏُکَ
وِينِي ساريان سُکَ، هيڪانڊيءَ هُئامِ جي.

٤

ڏاگهَن، ڏيرَنِ، ڏُونگرَنِ، ڏُکِنِ آءٌ ڏِڏِي
پُڇان پيرُ پُنهونءَ جو وِجهان وِکَ وَڏِي
لکيي آءٌ لَڏِي، نائہ پَٽَنِ ڪيرُ پَنڌُ ڪَري.

٥

ڏاگها ڪيمَ ڏَرو، اَهنجو آرياڻِي اَڳِي ٽِيو
موڙِي مَجَر ٽاريُون چانگا تا چَرو
آن تان حَرَفُ هَرو، مُورائِين مَعافُ ٿِئو.

٦

اَگڻَ مَتي اوپِرا، جَڏهِن ڏاگها ڏِٺِئہ ڏِينهَن
وَنِي سَرَڪَ سَسُئِي، وِيهُ وِهاڻِيءَ سِينئن
چونِي سِين چانگن ڪي، جَڙ جنجِيرَنِ جِيئن
تہ هوتُ تُنهنجو هِيئن، پُنهون نہ نِيائون پاڻَ سِين.

٧

اَگڻَ مَتي اوپِرا، جَڏِ ڏاگها ڏِينهَ ڏِناءِ
ڪُنجِيون جي ڪُرِفن جِيون ڪِنهِ جِنهِ لَلِ لِڪاءِ
وَنِي پانڌُ پُنهونءَ جو، ويهِي راتِ وِهاءِ
تہ صُبحَاڻِي سَندياءِ، ٿِئي سارُوٽِي سَسئي!

د-١: ١. مُنِيس= آءٌ مُني! ڪُنيس= آءٌ ڪُني! ڪرهو= اٺ. ٢. هيڪاند= گڏجاڻي، وِصال. ٣. وٺا وَرائي= چوڏاري ڦري آيا، ڏک ويڙهي وٺا. هيڪانديءَ= هيڪاند ويل، پنهونءَ سان گڏ هئڻ واري وقت. ٤. ڏڏي= زخمي ڪئي، ڏکن سان مونکي ڏڏريو. لکيي آءٌ لڏي= لوح قلم جي لکيي مونکي جهليو. ٥. ڏرو= ڊِڄو. اڳي ٽيو= اڳتي آهي جيڪو اوهان جي سنڀال لهندو، اوهان جو اڳهُ آهي. مجر ٽاريون= مجر واريون ٽاريون جن تي ڪچڙو ٻورُ ۽ سنهڙا گلڙا (مجر) آهن. حرف هَرو= ميار وارو اکر، عتاب. ٦. اوپرا= اجنبي. ونِي سَرَڪ= ١. پنهونءَ واري اٺ جي مهار جهلي قابو ڪري. [سَرَڪَ (ج) سَرڪُون= گهوڙي جي ڳچيءَ جي مهار، ڳچيءَ ۾ ٻڌل ۽ باقي رسو پرٺي ۾ ٻڌل. رائج ٻوليءَ ۾ گهوڙي جي سرڪ چئبو ۽ اُٺ جي مهارَ، پر اصطلاح طور هت سرڪَ معنيٰ اُٺ جي مهار]. ٧. ڏينه ڏناءِ= ڏينه جو ٿي ڏناءِ. اصل عربي لغات ۾ 'قُفلُ'، جنهن مان جمع 'قفلن' (جئن ڪاتبن لکيو آهي). صحيح آهي. لل= حيلي سان، سمجهہ سان. ساروٽي= سنڀار، سجاڳي.

٨

اگڻَ مَتي اوپَرا، جَڏهن ڏِنئہ اُٺَ
ڏانيَہٖ نہ ڏاگَهنِ کي، اوٻِي ساڻُ اَگِٺَ
تہ هُوندَ نہ ٿُنهنجي هَٺَ، سُورَ پِرايا سَسُئي.

٩

اَگڻَ مَتي اوپَرا ڏِنئِي جَڏ توڏا
وَنگِيَئِي نہ وارَنِ سِين، ٿَنِ گورَنِ جا گوڏا
تہ لَڪَنِ جا لوڏا، هوندَ نہ سَنئِہ سَسُئِي.

١٠

ڏاگَهنِئُون ڏيرِن، جي آندا ٻَڙَڏَ ٻَنيورَ ۾
هَٽي چيلهہ چَرا ڪِئا، وَهِ ٻَئِي وَهُڙَنِ
ڪُريءَ ڪُڙِڪو اُنِ جو، هوندَ سُتي سُئو سَپِن
ڏاندَنِ سات سَيدُ چَئِي پيادِيُون پَهُچنِ
جَنِ جو پيرُ نہ لِڳي پَٽيين، ٿَنِ آيَمِ ساڻُ اُٺَنِ
ڱُنگَنِ ۽ جُنگَنِ، مُنڌَ اسُونِهين ميڙِئين.

١١

اَڳِي اُٺَ رَڙَنِ، مون پيري ماٺِ ٽِي
پَلاٽِيندي پاڻَ ۾، ڪُڇِئو ڪِينَ ڪُٺَنِ
ڪاجا مامَ مُٺَنِ، هِنِ پُڻ هُئِي هُنِ سِين.

١٢

ڄا جي ڏِنگا ڏيرَ، مُنهنجو ڏِينہُ ڏِنگو مَ ٿِئي
اُٺَنِ اونِيئڙَنِ ڄِي، ڄا وَهِيٽو ويرُ
هِيءَ ڪَمِيٽي ڪيرَ، جا اَمُرَ کي آڏِي ڦِري.

١٣

جَتَنِ جا جيڏِيون، هُئَڙَمِ سُڪَ سَرِتِيُون
پاندُ نہ ڇَڏِيان پِرينءَ جو، جي هوتُ ڪَري هيڏِيون
مون ڪَميٽيءَ ڪيڏِيون، اُميدُون اَصِيلَ سين!

١٤

جَتا شالَ جِئو، جِئو تا جاڙُون ڪَريو
ٻانيَڻَ جو ٻَروچَ ري ٻيلي ناهہ ٻِئو
چِنڻُ تان نہ پِئو، هيءُ سَگَ نہ چِنڻَ جهڙو.

١٥

جَتَنُ ڪِڄ جَتَنِ جو، آيا ڪِين ايندا
وَٽِي پُنهون پانهنجو وَٽان تو وِيندا
دَمُ نہ دَمِيندا، سِڌارِيندا ساٿِيهَ ڏي.

١٦

جَتَ هَڏهِين هُتِ، مون هِت هِينڙي حَلُ ٿِئا
چَنگَلَ جَنِي چَؤڦرا، راحَتَ ٿَنِ جي رُتِ
ڱُنگَنِ جي ڱُپتِ، چيڙي وِڏِيَسِ چَپَرين.

---

٨. ڏانيئہ نہ= ڏانوَڻ نہ ڏنئي. اوٻِي= موڳِي. هٺ= ڏِيل، جند. ٩. ونگيئي نہ= (رسن سان تن جا گوڏا) وڪوڙي ٻَڌءِ نہ، انهن کي ونگ نہ وڌئي. ١٠. ڏاگهنئون= ڏاگهن جي بدران، اٺن جي بدلي. ٻڙڏ، ٻڙد= ڏاند. چيلهہ، چيل= ڱرن سان ڪوٺائي ڪري، زورائتا ڱر هٽي زمين ۾ ڊگهي چِري ڪن. چَرا ڪئا= ڪڏا ڪيا. وَهِ پَئي= زور ۾ اچي، زور واري مستي ۾ اچي. وهڙن= جوان ڍڳن. ڪُريءَ ڪڙڪو= ڏاندن جي ڱُري هڻڻ (ڱرن کي زورائتو زمين ۾ هڻڻ) جو وڏي سنڪي وارو آواز. ڱنگن= اٺن. جنگن= زوراور سوارن. منڌ اسونهين ميڙئين= يا الله، هيءَ ويچاري زال جيڪا رستي جي سونهين ناهي، واقف ناهي سا شال ساٿ سان ملائين. ١١. مام= راز جي ڳالهہ، رازداري. مٺن= هنن مٺن اٺن. هِن پڻ هُئي هُن سين= هنن اٺن جي پڻ هُنن (ڏيرن جتن) سان هئي. ١٢. ڄاجي ڏنگا ڏير= ڏير ڪهڙو ڏنگا آهن (= ڏنگا ناهن). منهنجو ڏينہ= منهنجو بخت. ڄا وهيٽو وير= وير ڪهڙو انهن جي وهيٽو آهي (=وهيٽو ناهي)، وير ڱو انهن جي وس آهي! امر کي= لکيي کي. ١٣. هيڏيون= هيڏيون زوراوريون، تڪليفون. ڪيڏيون= ڪيڏيون وڏيون ۽ گهٽيون (اميدون). اَصيل= اصل نسل ۾ اشراف. ١٤. شال جئو= شال پيا جيئو (= سدائين سلامت هجو). جئو تا جاڙون ڪريو= شال جئو، ۽ پيا ڏاڍيون (جاڙون) ڪريو. ١٥. جتن ڪج= ڏيان رکج، حيلو ڪج، بندوبست ڪج. جتن جو= جتن بلوچن جو. دم نہ دميندا= دم نہ ترسندا، گهڙي دير نہ ڪندا. سڌاريندا= روانا ٿيندا. ١٦. هڏهين هُت= آهن ئي اتي ڪيچ واري رستي ۾. هنئڙي حل ٿئا= منهنجي دل ۾ ملي هڪ ٿئا. چنگل= چانگل= چانگا= اٺ. چؤڦرا= چئني ڦرن ۾ پريل، چئني ٽنگن مٿان رانن ۾ پريل ۽ مَتل. رُتَ= رتيءَ واري روءِ، صحتمند بيهڪ بناوت. ڱنگن= اٺن. ڱپت= ڪپت.

۱۷

جَتَن وِڏيسِ جار، ناتہ هُيَسِ نِماڻي نِڪَٽي.
ٿئا پاڻَ قَرار، مون مَنُ گَڏي گوندرين.

۱۸

جاٽان جي جَتَن، پوءِ پٽاندَرُ هيٺرو
آءٌ ڪِئن مُلا ٿَن، سَرتيون سُورَ پرائِيان!

۱۹

جَتَن جارانو، ڪيچِينِ مون سين ڪونہ ڪِئو
نالي سُيَسِ نِيہَ جي، مَتمِ بارانو
تيلاهِين طَعنو، ڏيئِي مون ڏيرَ وِئا.

۲۰

گورا وَجِنِ گامَ، ڏيرَن سندا ڏيهہَ تي
توڏنِ جِيون ٽَڙَ پيڙَ ۾، ٽِريون تِرڪَنِ تان مَ
اونِيئڙَنِ آرامَ، لَنگهي پَبُ پَري ٿِئا.

۲۱

گُسڙِ تِئي مَ گسُ، پَٽي پوءِ مَ پرينءَ تِي
جِنهِ سَرِ ساجَنُ سُپرِين، تِنهِ اُتَ مَ لَڳي اُسَ
پُنهون پاڪ پُرِسَ، هوتَ نہ ڪَجَنِ هيڏِيُون!

۲۲

لَڏِيندي لِباسُ، جَتَن جيڏوئِي ڪَيو
اَچي آريءَ ڄامَ جو وَڻُ وَڻُ منجهان واسُ
مِرو ڪِينمِ ماسُ، هَڏَ هَلندا هوتَ ڏي.

وائي

ڏاگهَنِ ڏيرنِ ساڻُ، ڪَرَهَنِ ڪيچِين ساڻُ
متان ڪا ٻِي لَنءُ لائي
آءٌ سُتِي هُو هليا، وَٺڙا ڪَرَهَلَ ڪاهي
آسَڻَ اڳيان اُنِ جي، هِي ٻَرِ ٻَرِ ڪِئو باڏائي
ڏُونهِين مُنهنجي دِلِ تي، وِٺڙا دوستَ ڏُکائي
آسَروَندِي آهيان، اِيندَمِ واڳَ وَرائي
چِتُرَ ڏيئِي چِتَ ڪي، وِٺڙا هوتُ ڇپائي
جيڪا هُينِ مَنَ ۾، وِٺڙا پنهنجِي پَڄائي.

داستان ٻيو

۱

ديسِي سيڻَ ڪَجَنِ، پَرَديسِي ڪِهَڙا پرين
لَڏِئو لاڏاٽا ڪِئو پَنهنجي ديسَ وَڃِنِ
پُڄاڻا پِرينِ، ڪِجي بَسَ پَنيورَ ڪان.

۲

نالي نِماڻِي، ٻاجهارِي ٻَروچَ رِي
ڪِئائِين سَگَ سَيدُ چَئي، ڄامَنِ سِين ڄاڻِي
پاڻِ تہ پَرِيناڻِي، تِيَسِ حِمايَتَ هوتَ جِي.

۳

پُڻُ تا پَلاٽِين، اونِي اَجُ اُٻاگرا
پَہَ پارسِيُون پاڻَ ۾، ڏيرَ ڏِيهاڻِي ڏِينِ
هوتُ پُنهون تا نِينِ، ٻاروچِي ٻولِي ڪِئو.

۴

پُڻُ تا پَلاٽِينِ، اونِي گهٽو اُٻاهَرا
هوءِ جي هَلَڻَ سَندِيُون ڳاهُون ڳالهائِينِ
مُونکي تا مارِينِ، سَڄَڻَ سَانبَاهِي ڪِئو.

---

۱۷. جتن وڏيس جار= جتن مونکي جار ۾ وڌو. جار= جنجار (جنجال) وڏو ڪشالو. نِڪٽي= اڪيلي. قرار= يڪجاءِ، سڪيا سَولا. ۱۸. پوءِ پٽاندر هيٺرو= تہ پوءِ (بعد ۾) پاڇاندو هيءُ ٿيندو، آخر نتيجو ههڙو ٿيندو. ۱۹. جارانو= يارانو. بارانو= بار، ميار. ۲۰. گورا= جوان ڪنوات. وجن گام= وڏي وِڪ پيا وجن. ٽڙ پيڙ= تڪ تيزي ۾. ۲۱. لفظ "گسڙ" جدا جدا ڀاڱن ۾ جدا جدا اچارن سان ڳالهائجي ٿو. "گُسڙ" يا "ڏُسڙ" معنيٰ گهٽي سنهي نرم مٽي جنهن ۾ پير اندر هليو وڃي ۽ جيڪا اُڏامي رئي ڪري. پَٽي= سنهڙي ڏڙ (مٽي). پُرِسُ= مرد، مڙس. پاڪ پُرِس= اعليٰ درجي وارو صاف سڄڻ. ۲۲. لڏيندي= پنيور مان هلندي، سسئي کي ڇڏيندي. لباس= بيک. د-۲: ۱. سيڻ= ويجها عزيز، پيارا مائٽ (جن هڪ ٻئي کي سڱ ڏنا هجن سي پاڻ ۾ سيڻ ٿيا). ۲. ٻاجهاري= ٻاجهہ گهوري. ڄامن سين= سردارن سين. پرٽياڻي= ڏوٻياڻي. ۳. اُٻاگرا= هلڻ جي پهہ ويچار ۾، هلڻ هار. پہ پارسيون= پارسي يا بلوچڪي زبان ۾ راز واريون ڳالهيون پيا ڪن. ۴. ڳاهون ڳالهائين= ڳاهن ۾ ٿا ڳالهائين، راز وارن ڏکيل لفظن ۾ ٿا ڳالهائين.

٥

مِڙي مُنڌ ڏي آئِيُون ساهيڙِيون سَهجا
"اَلسَّفَرُ قِطعَۃُ مِنَ النار"، هارِي موٽ هِتا
سَگ "صَراطَ المُستَقِيمِ"، اُيين کينَ اڳيَا
کيڇِي نِينڍءِ کِيَا، جِئَن تُنهنجو نِيہُ نِڀاڻ سِين.

٦

جَڏهن "کُن فَيَکُون" تَڏِ نِئو آرياڻي ارواحُ
انگُ اڳهين لِکِئو منهنجو ميثاقاه
"مَن طلَبَ شَيئا وَجَدَ وَجَدَ"، اُتو علي شاه
اَجان اِنَ حَدِيث جو آسَرو مون آهِ
پُنهونءَ جي پيزار تان مُنهنجو موٽ مُباحُ
سرتيون دُعا ڪِجاهُ، مانَ ميڙائو مون ٿِئي.

٧

سَپيا سِياهِي، آهي آريءَ جامَ ري
ڄَڏهن پَسبي ڪانہ ڪا، رءَ لالَنَّ لالائي
ڌوڏِ دِلِ تان دُورِ ڪري ساجَنَ صَفائي
"مَن لاشَيخَ لَہُ فَشيخَہُ الشيطانُ"، اُن رءَ اُونداهي
هُوءِ جا هَلي هيڪَلِي سا گيرَبَ گمائي
"مَن يَمشِي فِي الطريق بِلا شيخ ڪَمَن يَمشِي
فِي البَحرِ بِلا سَفِينَۃِ" اِهڙِي اَوائي
تِنہِ رءَ ٽوائي، ڪوڙين ٿِيَنِ ڪيترِيُون.

٨

پِنيءَ تا پَرِين، ساٿِين سَندَرَ هَٿَن ۾
لَيڙن جو لَطِيفُ چَئي، مونکي مَنجهہُ تہ ڏِين
هوٽُ پُنهون تا نِينِ، اَڻ سُونهينءَ جو آڃکو.

٩

جاڳائِي جَتَن، جي گورا گسِ هلائِيا!
پَهُتِي رءَ پَهاڙَ ۾، شالَ اُٺَ مَ آگهنُجَن
سُونهان جي سَردارَ جا، سي توڏَ مَ ٽُرَنُجن
لُطفَ ساڻُ لَطِيفُ چَئي، لَنگهئو بَرُ بوٽَن
ٽَن ڪِهَڙو غَمُ گنگن، هوٽُ حِماتِي جَن جو.

١٠

ڪيڙي ڪيچاين، گورا گسِ هَلائِيا
لَڙئو چَڙهِئو چوٽيين، ڪَرئو ڪُوهَ ڪَڙَنِ
لَتاڙي لَطِيفُ چَئي لنگهِئو بَرُ بوٽَن
ٽَن ڪِهڙي چُڪَ چانگن، هوٽُ حِماتِي جَن جو.

١١

اَڄُ پہِ وَسائي اوٺيين، مَتِي مارَڳَ ماڪَ
پُنهونَ نِياٺُون پاڻَ سِين، تاڙِيُون پَجِي طاقَ

---

٥. سهجا= سهج مان، تکڙ تيزي واري خير خواهي سان. السفر قطعة-الخ= سفر باه جو ٽڪرو آهي. هاري= اي هاري، اي هيٺي، هتان ئي موٽي وڃ. سگ صراط المستقيم- الخ= تنهنجو سگ "سڌي واٽ" وارو آهي پر تون ان تي نہ بينينءَ. کِئا= کيئن. ٦. کُن فَيَکُونُ= خالق جو تخليقي امر (ٿيءُ تہ ٿي پوي ٿو يا ٿي پوندو). جڏهن 'کُن فيکون'= جڏهن خلقت جي پيدائش ٿي تڏهن آرياڻي منهنجي روح کي پنهنجو ڪيو. انگ= آرياڻي سان منهنجو رشتو. ميثاقاه= روز ميثاق کان وٺي (تڏهن کان جڏهن روحن پنهنجي رب سان "قالوابليٰ" وارو وعدو ڪيو) مَن طلبَ- الخ= جڏهن ڪو ڪنهن شيءِ جي طلب رکي ٿو ۽ ان لاءِ ڪوشش ڪري ٿو تہ ان کي ڳولي لهي ٿو). علي شاه= حضرت علي سائين رضہ. ان حديث جو= ان قول جو، ان ڳالهہ جو. پيزار= جُتي، (اصطلاح طور) پير، پيرو (جنهن واٽ سان پنهون ويو). ٧. سياهي= اونداه. ساجَنَ صفائي= ساجن جي صفائي، محبوب جي حسن جي تجلي. من لاشيخ له= جنهن جو روحاني رهبر (شيخ) ڪونهي، تنهن جو رهبر شيطان آهي. ان ري= ان حقيقت کي سمجهڻ کان سواءِ. هو جا هلي هيڪلي= جيڪا هيڪلي هلي تنهن کي غرور وڄايو. من يمشي...... اهڙي اوائي= اها صفا اهڙي پليل آهي. جِئن جو ڪا راه وٺي رواني ٿئي ٿي سا ائين آهي جئن ڪو ٻيڙي کان سواءِ سمنڊ ۾ گهڙي. تنه ري= تنہ مرشد رهبر کان سواءِ. ٨. پِنيءَ= پنيءَ رات، لڙيءَ رات. پرين= پاٺي ۽ سفر جي ٻئي سامان سان پرين. سَنبر= ڳڙيا، ٻورا، ٿانءُ وغيره. آڃکو= پرجهلو، مَدارُ. ٩. هي جي، جت مونکي جاڳائي اٺ ڪاهين ها (تہ بہ سڀ خير ائٽي ها). آگهنجن، آڳنجن= سهڪن، ٻوساٽجن ۽ هيٽا ٿين. مَ ترٽجن= انهن جا پير (هينان) نہ زخمي ٿين. ١٠. ڪيڙي= پنڌ سيڪاري (گورن کي). لڙئو= لوڏا ڪائي. ڪڙن= وڏيڪ سکن، وڏيڪ پختا ٿين. بوٽن= ائن. چُڪ چانگن= چانگن کي چڪ، چانگن کي هبڪ ۽ رنبڪ. حماتي= حمائتي، مددگار. ١١. اڄ پہ (پنهون کي وٺي ويندڙ) اوٺين تي، ساٿ واري رستي سان ويندي، متن ماڪ وٺي. تاڙيون پجي طاق= در پجي، ڏاڍائي ڪري.

”هَيهاتِ وَهَيهَاتُ“، سُجي تِي اوطاق
ڇُڪِيءَ چوري چاڪَ، هاڙهي هوتُ هَلِي وِيا.

١٢

هَي هَي ڪِئو هاءِ، تِي پاڻُ هَٽِي سِرِ پاهَٽين
لَڏائِين لَطِيفُ چَئي جُوءِ جَتن جي جاءِ
شُڪرُ بارَ سَنداءِ، سُتاڻي ساٿِ مِڙِي.

١٣

وِيڙِي بُڪي باڦَ، جهولِي جهُٽِڪَ جهُنِي ڪِي
آيَسِ ئَنِ اُنِنِ سِين، جَنِ پيرَ ڏُڏا ڏڙَ داڦَ
لَنگهِئا لَڪَ لَطِيفُ چَئي، توڏا ٽڙِبنگَ تاڦَ
ڪيرِ لَنگهيندِي ڪافَ، اِيءُ بَرُ بِرهَمَڻُ باسِيو.

١٤

گَئونزا هَلَنِ نہ گَسَ ۾، ڏَوڪَ ڏَهلِئا ڄِتِ
چَوسالَ ئِيَ نہ چَلَٽا، تِي تَنگ نِهاري تِتِ
سُوڏي اُت سَيدُ چَئي، پوءِ پانچارِئَنِ پَرِتَ
ان اٽانگي پَنڌَ جي، ڪا نيشَنِ پوءِ نِرتِ
سَسُئِي وَڏِيَ سَتِ، جا اِيهِيءَ پَرِ پَنڌُ ڪري.

١٥

بَرُ وَڏو، بارُ گهَڻو، ويجهو نہ وَٽڪارَ
لوچَڻَ جي لَطِيفُ چَئي، آ مَٽي مُنڌَ ميارَ
وَٽندُنِ تہ وَڙ ڪَندا، نہ تہ اڳِين جي اختيارِ
ڪاڏِي تِئو ڪوهيارُ، ڪاڏي تِي هَٿَ ڪٽي.

وائي

ڄِيَسِ ڄِيَسِ وو جيڏيون، منهنجو لالَنُ آيو پيهِي
لالَنُ آيو پيهِي، وِئڙا سُورَ سَيِپئِي
ڳالهيون ڪنديَسِ ڳُجهيُون، مُنهِ مُقابِلِ ويهِي
ڪٿُوريءَ بارُ ٻَري، ڏُونگرَ آيَمِ ڏيهِي

داستان ٽريو

١

اللهَ اڄَن اوءِ، جَنِ آئي مَنُ سَرَهو ٿِئي
پَسان مان پَر ڪَنهين جَتَن سَندِي جُوءِ
لَنگهي لَڪَ لَطِيفُ چَئي، سُٽيان هوتَنِ هُوءِ
گولي تِيان گُلبوءِ، جي سُجاڻي ساٿَ ڏِٺي.

’هيهاتَ و هيهاتُ‘= ڪيترو نہ پري! (يعني ڪيترو نہ پري هليا ويا! (عربيءَ ۾ اها چوڻي ائين آهي. ۽ شاهہ صاحب سهڻي نموني ۾ آندي آهي. پر ڪن پڙهيلن ڀانيو تہ قرآن شريف جي آيت آهي سو سڄي آيت (هيهات هيهاتُ لِمَا تُوعَدُون“ سورة المومنون، آيت نمبر ٣٦) ڪري لکيائون، حالانڪ ان آيت جي مفهوم سان ”هيهات و هيهاتُ“ جو ڪو واسطو ڪونهي. اصل ۾ اها آيت ان حوالي سان آيل آهي جو ڪنهن قوم ڏانهن الله جي طرفان نبي آيو ۽ کين سمجهايائين تہ پنهنجا عمل نيڪ ڪريو جو اوهان کي مرڻ بعد وري جيئرو ڪيو ويندو ۽ حشر جي ڏينهن اوهان کي پنهنجي ڪئي جو جواب ڏيڻو پوندو! قوم جي سربراهن نبي کي نہ مڃيو ۽ ماڻهن کي برغلايو تہ هي (نبي) جيڪي چوي ٿو سو سچ ناهي ۽ جنهن جزا سزا واري حشر جي ڏينهن جي اچڻ جو اوهان سان وعدو ٿو ڪري ۽ پڪ ٿو ڏئي سو تہ تمام گهڻو پري آهي.) ١٢. جوءِ جتن جي جاءِ= جتن جي جُوءِ واري جاءِ، اها جوءِ جتان جت ساٿ سان لنگهيا. شڪر بار سنداءِ= اي ڏٽي تنهنجا شڪرانا بجاءِ. سُتاڻي ساٿ مڙي= سَولي جاءِ تي، سولي ٿي ساٿ سان ملي. ١٣. ٻُڪَڻُ= هٿن جي ٻُڪَ سان پاڻي پيڻ، ٻُڪ ڀري منهن تي هڻڻ (هت معنيٰ: جهولي جي سخت گرم هوا آڏو مُنهن تي پئي سهي (جڻ گرم هوا پئي پيئي). جهولي جُهٽڪَ= جهولي جي جُهٽڪ (سُوسٽ). جُهني ڪِي= بي حال ڪئي. ڏُڏا= ڏُوڏا. ڳرا (چوندا ”ڏوڏو مڙس ڏڳ“). ڏڙ، ڏڙ= (ڏڙو جمع ڏڙا= اُٺن جا پيرا (هيٺين پاسي وارا، پيرن جا نشان وڏا ٿلها ڏڙهن وارا پير). داڦ= دافوڙا، داڦوڙا. ٽڙبنگ تاف= وڏا اڙٻنگ ۽ ارڏا، ڏاڍا زوراور. ١٤. گورا، گوُنرا= ننڍا ڪنواٽ. دوڪ= ٻن سالن جا وڏا ڪنواٽ جن ۾ ڏند ڪڍيا هجن. چوُسال= چئن سالن وارا اٺ. تنگ نهاري= مٿي چڙهي لڪ جانچي. پانجارئا= پنجن سالن جا پورا جوان اٺ. نيش= نون سالن جا وڏا اٺ. نرت= سماء، ساڄاهہ، خبر. ايهيءَ پر= اهڙيءَ ريت. ١٥. بر وڏو= ٻر بيابان جو پنڌ وڏو. لوچڻ= وڏي ڪوشش ڪرڻ. وڙ ڪندا= پاڻ مرادو احسان ڪندا. وائي. ڄِيَسِ ڄِيَسِ!= آءٌ جي پيس! مون ۾ ڄڻ نئون ساهہ پئجي ويو. منهِ مقابل= آمهون سامهون. ڏونگر آيم ڏيهي= منهنجو پنهون جيڪو ڏونگر آهي (ڏونگر جيڏو وڏو ۽ اُتاهون آهي) سو مون وٽ آيو. شڪستي- ڀڳل ٽٽل، چُور چُور ٿيل. راض- راضپي، مهر، ٻاجهہ. ريهي- ڀڳل کي ڳنڍيو. د-٣: ١. هوتن هوءِ- هوتن جي اٺن کي هڪلڻ واري ’هُو هُو‘.

٢

ڪيچان اوري ڪِٿِھين وَڻُ نہ ويساھِين
ڪَميٽي ڪيچِين لَئي پُرج پَراھِين
تاڃِ تيڏاھِين، وارج ڪا مَ وَرَڻُ ڃي.

٣

جھُوڙا جَن جھُلِن ۾، ھِيرا لَکَ ھَزارَ
لَڳا واٽَ وَٽِن جا پُنھونءَ ڪي پالارَ
آن ڪي وِيندا گَڏِئا اِھَڙِيءَ سِٽَ سُوارَ
'لَنگھِي ڪالھ قَطارَ، تون اوني اَڄُ نِھارئين!'

٤

ڪيچي ڪالھ ڪَھِي وِئا، اَدِيُون آڌيءَ راتِ
جاڳَان تان جيڪِين تِئو وِھاڻِيءَ پَرِياتِ
قوڙائو فَقِيرَ ڪي، ڏِنو جَتَن ذَاتِ
رَفِيعُ الدَرَجاتِ، پَرَمَلُ پُنھون ميڙئِين.

٥

مون پانِيو مِزمانَ، ھَميشہ ھُوندا پِرين
ڪُھي ڪَمِيٽي ھَلِئا، ڪَھَلَ ڪِيائُون ڪانہ
ڏيئي وِئا ڏاھَ ڪي، سُورَنِ جا سامانَ
جورو راتِ جُوانِ، جيڏو جَتَ ڪَري وِئا!

٦

پانيم جي سَرواڻَ، ڇُلائيندَمِ ڇَپَرين
ڪانيَمِ ھُوندَ پَلاڻَ، اُٺَ گَڏايَمِ اُنِ جا.

٧

ڪاڏي مُنھُ مَڪرانَ جو، ڪاڏي ڪيچُ ڦِئو
ھِھَڙو ساٿُ پنيورَ تان ڪَڏھِين ڪونہ پِئو
ڪوھيارو ڪامَ ھَٽي چوري چِٽُ وِئو
جَنِي جَتُ نِئو، ٿَنِ اُٺَنِ گھوري آھِيَان.

٨

ڪاڏي مُنھُ مَڪرانَ جو، ڪاڏي پَريون پارُ
ليڙَنِ جو لَطِيفُ چَئي، سُونھُون ٿِئو سَردارُ
جو مِڙني جو مَھندارُ، سو موليٰ مونکي ميڙئين.

٩

وَرَ ۾ ڪونھي وَرُ، ڏيرَنِ وَرُ وڏو ڪِيو
نِھاريندِيَسِ نِڪَٽِي بوتَنِ ڪارَڻِ بَرُ
آڏو ٽَڪَرَ ٽَرُ، مَتان روهَ رَتيون ٿِئين.

١٠

وَرَ وَراڪا وِچَ ۾ لَڪين آڏا لَڪَ
ھُوءِ جي آڏا حَقَ، سي ڪندا ڪوهُ ڪُنيءَ ڪي.

١١

بِرهَ مَٽايَسِ بَرُ، نا تہ سُڪِي ڪيرِ سَڏُون ڪَري
ڳَھٽو ڏوريائِين ڏُکَ سِين ڏيرَنِ لَئي ڏُونگَرُ
وَري آيَسِ وَرُ، سَفَرَ مُئِيءَ جا صابَ پِئا.

١٢

اُجھي ۽ مُنجھي، اَنئِي پَھَرَ آٺَ ۾

---

٢. ويساھين= ساھ کڻڻ جي جاءِ. پورج= پري پنڌ ڪج، ڪاھج. تاڃ= سک سوز ۾ ڇڪجي ھلج. ٣. جھوڙا= ٽئونرن جا مُوڙا. پالار= پاند، لامُن جون لڙڪيل پوڇڙيون. ٤. قوڙائو= وڇوڙو. رفيع الدرجات= وڏي درجي وارو. پرمل= صاف پاڪ. ٥. ڏاھ= ٻانھي. جورو= زور، زبردستي، جور ۽ جفا. ٦. (سنسئي ٿي چوي تہ) جي مونکي اھو معلوم ٿئي ھا تہ قافلي وارا سربراھ ڏير مونکي رڻ ۾ رلائيندا تہ آءٌ ھوند انھن جا پلاڻ ساڙيان ھا ۽ انھن جا اُٺ مارايان ھا. ٧. پنيور تان ڪڏھن ڪونہ پئو= پنيور تي ڪڏھن ڪو نہ اچي لٿو. ڪام ھٽي= لڪڻ ھٽي (مونکي محبت جي چمڪ ھٽي، پنھنجي اٺ کي لڪڻ ھٽي تڪڙو اتاري ھليو ويو). چوري چت وئو= من مستان ڪري ويو. گھوري= ڳولائو. ٩. وَرَ= پتار (پنھون). ڪونھي ور= ڏنگائي ڪانھي. ڏيرن وَرُ وڏو ڪيو= ڏيرن وڏي ڏنگائي ڪئي. نڪٽي= اڪيلي. ٽر= پاسي ٿي. رتيون ٿئين= ذرا ذرا ٿئين. ١٠. ھوءِ جي آڏا حق= اُھي حق جيڪي آڏو آھن پر پُجھا آھن (مثلاً، لڄ ڇڏي اڪيلي سر نہ ھلڻ، غير محرمن سان ڳالھائڻ). سي ڪندا ڪوه ڪُنيءَ ڪي= سي حق مون کي ڇا ڪندا، مون تي ڪيئن لڳندا جو آءٌ اڳ مئل (ڪُني) آھيان. ١١. مٽڻ= ڪنھن منزل يا ماڳ تي پھچڻ جو قصد ڪري اوڏاھين ھلڻ. بره مٽايس بر= بره ھن کي بر ڏانھن ھَلايو. صاب پئا= پوري مقصد تي پھتا، سجايا ٿيا. ١٢. اُجھي= واٽ وڃائي پڻڪي. آٺ= ڪُواٽ.

جنهِ گسِ پاروچا وِڻا سو سرتيون تان نہ سُجهي
لَکَنِ مَنجهہ لُجهي، لالَڻَ لاءِ لطيفُ چئي.

۱۳

پَئي اَچَنِ پُورَ، وينّي پاٽان وِترا
گهٽين پَتين گهائيو گهَٽُ پِريان جي گهُورَ
سَندا سَسُئيءَ سُورَ، جَبَلَ پَسِي جاڳِئا.

۱٤

پيئي ڪٽي پَساهَ، ڏُکِي ڏيي وَٽ جيئن
اَڄُ ڪِ سَنجهہَ صُباحَ، چُندا ڪي تہ مُنڌ مُئي.

وائي

هوتَ نہ پانئِمِ هِيئَن، جَڏي تون ڪو چِپَرِ وِينديِن
لُڪُون لَڳَنِ ڪوسِيُون، ڏاڍا ٽِپَنِ ڏِينهن
عِشق آريءَ جامَ جي ڪِيَس نِماڻِي نينهن
جهُونگاريندِي جهَنگَنِ ۾ پُوٽانِ راتو ڏينهن
آن جا جَڏي چِپَرِين، سا ڪيچ رَسَندِي ڪِيئَن
وِلهيءَ هِتِ وسائيا سندا محبت مينهن.

داستان چوٿون

۱

سَنجهي مون نہ سنڀاليو تہ اوٺي ڪَندا اِيئَن
ڪُهِي ڪَمِيٽي ڪِيئَن، جَڏي راتِ جَتَنِ ڪِي.

۲

اَگَڻَ اُهيئِي، جَتَ نہ پَسان جُوءِ ۾
اوطاقُون اُنَنِ ري سُڃيون سِيئِي
اَگڙيُون روئِي، ماڳِ نِهاري موٽِيُون.

۳

نہ ڪو ڪيچ پَنيورِ، نہ ڪو مائٽُ مُنڌَ جو
هورُ مِڙوئِي هِنَ ڪِي، هوئَنِ ڪونهي هورُ
زاريءَ ڏاران زورُ، هَلِي ڪونہ حَبيبَ سِين.

٤

چوري نِدوري، نہ ڪو مائٽُ مُنڌَ جو
سَوين هَلَنِ ساٿَ ۾ ڪَمِي ۽ ڪوري
آءٌ پُٺِ آهيان اُنِ ۾ لَنگهِي ۽ لوري
لَنگهائين لَطِيفُ چئي ٽَرَنِ جي ٽوري
آهيان اَجوري، تُنهنجي جورين جَبَلُ لَنگهِيان.

۵

جَڏيءَ وَٽِ جالِي، مانَ لِلّٰهِ ڪارَڻِ لِکَ سِين
آهِيان آريءَ جامَ جي هِتَ هُتِ حَوالي
عَيب مُون ۾ اڳرا، نِرَمَلُ نِڪالي
پريتاڻِي پالي، ڪامِلُ نِيندو ڪيچَ ڏي.

٦

بانيَڻِ بيٺي آهِيان، پَرِيئَنِ پالِياس
حُسنَ هوتَ پُنهونءَ جي ماري موت وِڌِياس
جانڪِيتان جِينديِاس، پُوندِيسِ وَرِ وِصالَ جي.

۷

پَرَ وَسَ ٽِڪُمِ پَرِياڻَ، پِرين وَسِ نہ پانهنجي
جيڏيُون جي مان وَسِ هُئا تہ ڏاڪَهَنِ وِڌِمِ ڏاڻَ
هَئي مُنهِنجي جاڻَ، ڪيچِين مان سان ڪِين ڪِئو.

لجهي= لچي، تڙقي. ۱۳. پَئي= سُتي. پور= گهٽين جا پور، اوٺارَ. گهَٽُ= نڙي، ساهہ، دم. گهور= اکين جي پَري نظر. تيز تڪي نظر. ۱٤. ڏيي وٽ جيئن= ڏيي جي باقي ٿورڙي بچيل وٽ وانگر جيڪا آخري طور پئي ٽمڪي. وائي. لُڪون= لکون. پوٽان= هلان. وِلهي= چوري، اڪيلي، هيڪلي. د-٤: ۳. ڪيچ پنيور (زير سان)= نہ تہ ڪو ڪيچ ۾، تہ نہ ڪو پنيور ۾. هورُ= اُڌڪو، گهٽيءَ ويچار. زاري= نيزاري. آزي، منٿ. ٤. هت پنيور ۾ آءٌ چوري ندوري آهيان: (هتان آءٌ بہ ائين هلان جئن (تنهنجي) ساٿ ۾ سوين ٻيا ڪمي ڪاسبي آهن: آءٌ بہ انهن ۾ لنگهي لوري مثل آهيان (جو گهَرَ ڪندي ٿي هلان تہ ڪو مونکي ڏات ڏئي (جو پنهون آٽي ڏي). ٽوري= پيل، رولو، بَدو. سسئي جي لاءِ چيل آهي تہ 'هي جا ٽرن جي ٽوري' آهي (ٻرن ۾ ٻَدوءَ مثل اگلڙي گندڙي آهي). اجوري= ازوري، هيٺي، تنهنجي جورين= تنهنجي زورين،تنهنجي زورن جي آڌار تي. ۵. جالي= ٽڪي، ترسي. لکَ سين= ذري گهَڙيءَ جيترو. نڪالي= ڪڍي. پالي= سنڀالي، پنهنجي ڪري. ۷. پروَس= پرائي وس. پَرياڻ= مَنهنجو وڏو پيارو پرين. ڏاڻ= ڏاوڻ. هَئي منهنجي جاڻ= هَئي جو مون ڪين ڄاتو. ڪين ڪئو= ڪجهہ بہ نہ ڪيو.

٨

هوتَن كانءَ هُئِي، مون پاڻهين پيئِي پنهونءَ سين
بانهِي باروچَن جي سَڳَرَ مَنجهِه سُئِي
سا موني كِيئَن مُئِي، جِنهِ جو هِنيُون هوتَ هَٽِي وِيا.

٩

پَهَڻَن كِينَ پَروڙِئو، پِٽُون پيرَ تِئامِ
”ثُمَ لايَمُوتُ فِيها وَلا يَحيٰ“، هِهَڙا حالَ سَندامَ
كوجها كِرتَ كِئامَ، جئَن هوتن ڇِڏِيسِ هَبَ ۾.

١٠

رائو رَنجائو، مون نماڻيءَ جي نِجهُري
مُنهُ ڏيئي مون آئيو ڏُونگَرَ ڏولائو
سَرتيون ساجائو، كيچِين مون سان كونه كِئو.

١١

كالُهون پوءِ پرينءَ كي، روئان متي راهَ
وِئو باروچو نِكَري، سُورَ چَكائي ساهُ
گَهَٽَ ۾ لَڳُمِ گهاءُ، لالَڻَ جو لَطِيفُ چَئي.

١٢

ڏوري ڏوري ڏيهُ، ٿَكِيَسِ تورو لاءِ مون
اُونچا پاهَڻَ پَبَ جا، ڇَپَرَ كونهي ڇيهُ
هِكُ پاهَڻُ بِئو پَرڏيهُ، موٽُ سَباجها سُپرين.

١٣

جَتَن سان جانكُون، سَرتيون مون سَڱَ ٿِئو
كُهِي كوهيارو وِئو، تَنُ ڇِنِي تانكُون
آن پڻ ٽَڏهانكُون، نِيهَ نِهوڙِي آهِيان.

وائي-١

اَئِين چا كي تا كَرَهَ قَطاريو،
مون نِماڻِي تان كِي نه چيو
رَهو رات پنيورَ ۾، تان كا گهَڙِي هِت گهاريو
سَچو سُخَنُ سُپرين، قَولُ پنهنجو اَئين پاريو
موڙِي مَيجرَ ٺارِيُون، چانگَن كي اِئين چاريو
سِكِي جِنهِ سَڱُ كِئو، تِنهِ معَذور كي مَ ماريو.

وائي-٢

جي سيٽانِي سَڱَ، تي تِي ڏُونگَرُ ڏوريان
وِئو باروچو نِكَري، اَنگهُن چاڙهي اَڱَ
ميڙِي مينڊِيءَ گُلڙا، راتِ رَتائُون رَڱَ
مُون آنهِسِين نه كِئو چِنِڻ كارَڻِ سَڱَ
جان كوهيارو كيچَ ۾، تان مُون پَئي نه پَڱَ.

داستان پنجون

١

جِئَن سو هَرَڻُ- هُماءُ، سَرگَردان سَنسارَ ۾
پَكَ نه كوڙِي پَٽيين، ڏَر سِرِڏَري نه ساهُ
جيكُسِ تِنهِ مُلاءِ، سَسُئِي سُورَ پرائِيا.

٢

راتِ ڏِنائِين روجَهه، پانءِ كِ اوڻِي آئِيا
پريتَڻِي پِرينءَ جي سِكَڻَ كي سَبوجهه
اَڳِي هُئِي اَبوجهه، كِي سُورَ سِياڻِي سَسُئِي.

٨. هوتن كانءَ هُئي= هوتن كي مون سان سڱ كرڻ جي سِك كانءَ هئي؛ هوتن كي مون ڏانهن مدي كانءَ هئي. ٩. كين پروڙئو= كين سڃاتو. پٿون= ذرا. ”ثُم لايَمُوتُ فيها ولايحيٰ“= پوءِ نكي ٿو ان ۾ مري ۽ نكي جيئي. كوجها كرت= كچا كم. ١٠. رائو= ريتي ككري واري رئي. رنجائو= ڏک. منه ڏيئي مون آيو= مونكي سامهون گهٽو ٿي آيو. ڏونگر ڏولائو= ڏونگر جو ڏولائو، جبل (جي پنڌ) جو ڏكيو كشالو. ساجائو= ساڃاه وارو برتاءُ، سڱ ۽ سڃاڻپ وارو برتاءُ. ١١. كالهون پوءِ= كالهه (جڏهن پنهون ويو تڏهن) كان پوءِ. ١١. سور چكائي ساهُ= سور جو ساهُ چكائي. ساهُ= ذائقو. گهٽ ۾= اندر ۾. وائي-١. كرهه قطاريو= وچڻ لاءِ اٺ تيار كري بيهاريو. كي نه چيو= كجهه نه چيو. وائي-٢. سيٽاني= ساٽن ني، انهن سان ئي. تي= تڏهن، تنهن كري. انگهن= انگهن تي، پالن جي چوٽين تي. اڱ= جسم. آنهسين= اوهان سان. پئي نه پڱ= پٽڻ نه چير، دپ نه سور. د-٥: ١. هرڻ- هُماءُ= هك پكي مثل خلاءِ ۾ رهندڙ هك خيالي جانور. پک نه كوڙي پٽيين= پٽن تي يعني زمين تي كنپ نه كوڙي، زمين تي نه لهي. ڏر= ڌرتي. ڏرَ سِر= ڌرتيءَ تي. ڏري نه ساهُ= ساهُ نه ڏيئي. (بي معنيٰ) آسمان جو هك نكٽ. ٢. روجهه= مشهور جانور. سبوجهه= سمجهدار. سياڻي كئي.

٣

روجهَن ڏِني راتِ، هوتُ ڳولِيندي هَبَ ۾
ڪيچِينَ جي ڪَڙِي ٿِي؛ توءِ ٿِني جي تاتِ
ٻاروچاڻِي ذاتِ، مَنان مُئي نہ وِسري.

٤

جَبَلُ ۾ جانارَ، سَرَهَ ڳَڏَبَئِي سَسُئِي
پِنِيءَ پوءِ پَوارِيين، ٻانِيَڻَ جي ٻاڪارَ
هوتاڻِي هيڪارَ، موليٰ مونکي ميڙئين.

٥

ثُمَرُ نہ جَنِي ساڻُ، هوتُ حِماتِي ٿِنِ جو
پُوندا چيچَ چِپَرَ ۾، پُنهون اِيندو پاڻُ
ٽيندِي روحَ رِهاڻِ، لَحظي منجهہِ لَطِيفُ چَئي.

٦

مَردَ جنہ ماڻُ ڪِئا سَسُئي لَنگهئو سو
جَبَلُ وَڏو جو، نُوڻِ مِڙئي نِيہَ ڪِي.

٧

جَبَلُ ماري جَڪَ، جو آڏو عَجِيبَنِ ڪي
توٽِي لَڪَنِ لَڪَ، سَپُ لَنگهندِيسِ سِڳَ سِين.

٨

آڏا آريجَنَ ڪي جَبَلَ سُجَنِ جالَ
اَهِين مِڙِي هَٿَ کَڻُو، چِپَرَ مِڙان چالَ
روئِي ڪَندِيس رَتَ سِين لَڪَ مِريئي لالَ
موهِيسِ ڪِين مالَ، مَحبتَ وِڌيسِ مامِرِي.

٩

چِپَرُ چَمَرُ پانئِيان، ڪانيُو ۽ ڪارو
پَبُ وِجهندِيس پُٺِ تي صُبحَ سَوارو
وَجهُ مون وارو، ڪِينَ وِهِنديسِ وِچَ ۾.

١٠

چِپَرَ ۽ چَمَرَ، تا لَڳه لَڳِنِ پاڻَ ۾
آڏا ڏونگَرَ ڳُڙهَ ڳِرا، ويڌَ وِنگايُون وَرَ
آءٌ پِيادِي پَٽِيين، نِماڻِي نِڌَرَ
سوڙهِي جِتِ سَگِرَ، اُتِ ٻاتاڙين ٻيلِي ٿِئين.

١١

ڪِيَمِ نہ سيڻَ صَحِي، تہ ڪِي چِلائيندا چِپَرِين
ٿِلِي ٿَڪَرَ، چَڙهئا روڏا ڪري رَئِي
وِئو ساڻُ وَهِي، تو نندبرائي نہ لَهي.

١٢

نڪا طَلَبَ طعامَ جِي، نَڪا بُکَ نہ اُڃَ
اَصلِ اباڻي ڏيجَ تي ساري ڏِنِيمِ سُڄَ
رائو رُلَڻُ رُڃ، ڪَمِيٽِيءَ قُوتُ ٿِئو.

---

٣. هب ۾= بر بيابان ۾. ڪيچين جي ڪڙي ٿي= ڪيچين ڪي جي ڪٽي ڪَڙي ٿي (ڪيچين جيڪڏهن ڪيس ڪڙو ڪيو). توءِ= تنهن هوندي بہ، تڏهن بہ. ٤. جانار= جانور. سرهہ= جبل جا ٽير، پهاڙي ٻڪر. پنيءَ= پوئين رات، آڌيءَ کان پوءِ. پواريين (پئو+ وارِيين)= خوفائتين پيٽين ۾. ٻاڪار= خوفائتي دانهن. ٥. ثمر= قوت، سفر ۾ ڪاڌي پيتي جو سامان ۽ خرچ. حماتي= حمائتي، حمايت ڪندڙ، مددگار. چيچ= خوشيءَ جا ناچ، سِهرا. ٦. نُوڻِ= نمندي، هيناهين. ٧. جبل ماري جڪ= پل جبل پيو پَخي ماري (تہ هو مونکي آڏو روڪيندو). ٨. جال= گهٽا. اهين= اوهين. هٿ کڻو= دعا لاءِ هٿ کڻو، دعا ڪريو. چال= شال. موهيس ڪين مال= مونکي مال ملڪيت ڪونہ موهيو، ڪو نہ هرڪايو. ٩. چپر= سپ جبل ۽ پهاڙ. چمر= جهڙ ۽ ڪڪر. ڪانيو= جبل جو نالو (ٽاٽي بولاخان ڪان اتر). ڪارو= جبل جو نالو (نوري آباد جي پريان هيٺين وادي ڪان اولهہ). پَبُ= جبل جو نالو (ڪراچي ڪان اتر اولهہ). وجهنديس پٺ تي= پُٺتي ڇڏينديس، ان ڪان اڳتي مٽي وينديس. ١٠. لڳه= ڪڪر. ڳڙهہ ڳرا= شاهي ڪوٽن قلعن مثال وڏا جبل. ويڌ= مشڪل، سخت. ونگايون ور= جبل جون ڏنگايون ۽ وَر وراڪا. پٽيين= پنڌ جي پٽين ۾. نڌر= بنا سهاري. سگر= واٽ. ٻاتاڙين= پريشان ٿيندڙن. ١١. ڪيم نہ سيڻ صحي= مون سيڻن (ڏيرن) کي صحيح طور تي نہ سڃاتو. چِلائيندا چپرين= مونکي جبلن ۾ رولينداا. روڏا= اٺ (ڏيرن جا). وئو وهي= وهي وئو، لنگهي وئو. نندبرائي= ننڊبر جو گهيرٽ. ١٢. اباڻي ڏيج تي= اباڻن جي ڏنل ڏاج تي ئي مون منهنجي لاءِ (پنهنجي قسمت ۾ لکيل) سڄي سڄ ڏني.

وائي

منهنجو هنيَڙو تو هُنِ ساري، جيڏيون ڙي!
آئون جا هَلندِي ويندِي هوت ڏي
آئون جا ڪَهندِي ويندِي ڪيچ ڏي
هوتَنِ هَلڻُ مَنَ ۾، ڪيرُ گهَڙي هِت گهاري
آسَرَوَندي آهِيان، مانَ واحدَ آڻين واري
پَنڌَ اَڙانگا پَنِيُون، مونکي ڪوهِيارو تو ڪاري
سَچو سُخَنُ سُپرِين، مانَ پُنهل پنهنجو پاري
جيرو اندر جِندَڙي، وِئو ٻاروچَلُ ٻاري
سِڪِي جِنه جو سَگَ ٿئو، سا مَعذورَ وِئڙا ماري
ٻانهي ٻاروچل لاءِ، تِي تاڙي جيئَن تواري
وِڏا ڪَمَ ڪَرِيمَ تي، هِنَ ويچاريءَ واري.

داستان ڇهون

١

آڏ تِراڇا آهُڙا، ڏُونگَرَ ڪي ڏاڪا
وَنِي وَرُ واڻُ ٿِئا بَرَ چَڙهي ٻانڪا
ڦَنيا ڦَڻَ فقيرَ جا چَڙهندي چَڙهاڪا
هَنِ جيءَ اندرِ جا ڪا، سا وِئا پُڄائي پانهنجي.

٢

آڏ تِراڇا آهُڙا، ڏُونگَرَ ڪي ڏاڪا
ڪِيَمِ آهَ عَجِيبَ ڪي سِڪَ مَنجهان ساڪا
پَئي هَتِيڪِي هوتَ ڪي ڪُوڪَ ڪَنين ڪاڪا
مُنهنجو وَسِ واڪا، ٻُڌڻُ ڪَمُ ٻَروچَ جو.

٣

آڏ تِراڇا آهُڙا، ڏاڪا ڏُونگَرَ ڪي
هُوءِ جي وَرَ وِنڌَرَ جا، مارِيندا مونکي
هاڙهو هيٺِيءَ ڪي، لنگهائيج لَطِيفُ چَئي.

٤

آڏ تِراڇا آهُڙا، وِنڌَرَ وَراڪا وَرَ
حُبَ جِنهِينِ ڪي هوتَ جي، سا ڏوريندي ڏُونگر
پَهُچائِين پَرورَ، لُطَفَ سانڱُ لَطِيفُ چَئي.

٥

آڏ تِراڇا آهُڙا، وِنگا وَرَ واٽُنِ
جيرا، جِگَرَ، ٻُڪِيُون آرِيءَ لئي آئَنِ
ڪَشي ڪَنواٽَنِ، سَنيُوڙا سَيدُ چَئي.

٦

آڏ تِراڇا آهُڙا، وِنڌَرَ وَراڪا واڪَ
اُجهايَسِ اُونِين جي ڦوڙائِي فِراق
پُنهونَ پَرمَلَ پاڪَ، واحِدَ لَڳِ وَريجُ تون.

٧

ڪوڏِرِ نہ ڪاتِي، جِنهِ سِينِ ٽُڪَرُ ٽاڪِيان
جيڪو جَبَلُ لَنگهِيان سو هَيبَتَ جو هاٿِي
پُنهونءَ جا پاتِي، سا جَڙَ جِڙي نہ لَهي.

٨

ڪَرَڙا ڏُونگَرَ ڪَهَ گهَٽِي، جِتِ واٽُنِ تي واري
آڏا لَڪَ لَطِيفُ چَئي، بَرَ سُڄَنِ ٻاري
جا منزِلُنِ مارِي، سا قادِرَ ڪيچ رَساڻِئين.

٩

ڪَرَڙا ڏُونگَرَ، ڪَهَ گهَٽِي، جِتِ جَبَلَ گهُونا گهُون
ليڙَن جيون لَطِيفُ چَئي، اَٽَ ٽَنگ ٽوارُون پُونِ
جَنِ ڏِنو پيرُ پُنهونءَ جو، سي نَڪين رُون نہ ڇُونِ
هُوندَنِ مَٿي هُونِ، لاڳاپا هِنَ لوڪَ جا.

١٠

ڪَرَڙا ڏُونگَرَ ڪَهَ گهَٽِي، جِت ماٺِرِ مَٿاهِين

وائي. هوتن هلڻ= هوتن جو هلڻ. هوتن ڏانهن هلڻ. تاڙي جيئن تواري= تاڙي پکي وانگر مِينهن لاءِ لاتيون ڪري. (تاڙو پکي آرهڙ ۾ ٻوليون ڪرڻ شروع ڪندو، ۽ عام روايت تہ مينهن ڪي ٿو سڏي، مينهن واري موسم (جولاءِ کان آگسٽ تائين) بہ تنواريندو. عام طرح ان جو رنگ هيڙهي جهڙو، اڇي ڪنبي سان ٿئي. راقم تاڙي بابت گهڻي پڇا ڪئي پر معلوم نہ ٿيو تہ ڪٿي ٿو رهي يا ڪٿان ٿو اچي. هڪ پيري مون ننگرپارڪر ۾، نيري رنگ ۽ موڙ سان تاڙو ڏٺو). د٦: ١. آڏ تراڇا= آڏ ترڇا؛ سنوان سڌا نہ پر سلمهان پاسيرا، اُپا اٿاوا. آهڙا= ٽُڪيل پهڻ پٿر (آهڙ، آهوڙڻ= ڇَڪي يا جنبر جي پٿر ڪي ٽُڪڻ)، وچان وڍ وارا اپا پٿر. ڏاڪا= ڇپن مٿان ڇپون. ٻانڪا= زوراور، بي پرواھ ڦڻ= پيرن جا پب، پير (ڇيلڙن جا ڪَچا ڳَر= ڦن). هَنِ= هئن. ٥. آئَن= ايندئجن، ڪلمن. ڪشي ڪنواٽَن= ڪنواٽَن ڪي پوريءَ طرح تيار ڪري. سنيُوڙا= هلڻ لاءِ سنيريا. سنيري نڪتا. ٩. ڪرڙا= ڏاڍا سخت وڏا ۽ ڏکيا. ڪه گهٽي= پنڌ جي منزل وڏي. گهونا گهون= شاهي وڏا ۽ نرالا. ٽنگ= ٽنگ ۾، سوڙهي لڪ ۾. توارون پون= ان جون رڙيون پيون پون (جو سوڙهو ڏکيو لڪ ٽا لنگهن). هوندن مٿي هون= جئرن تي ئي آهن.

أتي عبداللطيف چَئي مِرُو مَهائين
آرياڻي آهين، مَنهُن مَعذورين جو.

١١

ڪَرَڙا ڏُونگرَ ڪَهَ گهَٽِي جتِ روڏا رِنگائي
سانگاپي سيٽَن جي تي وِندُرِ واجهائي
رَهِيسِ رَسُ لطِيفَ چَئي، تي ڪَميِٽِي ڪاهي
آرياڻي آهي، مَنهُن معذورين جو.

١٢

ڪَرَڙا ڏُونگرَ ڪَهَ گهَٽِي، جتِ رِڻُ ٽَتو راڻو
تِترُ ٿئي مَ ٿَنِ ڪي ڏُونگرَ ۾ ڏاڻو
جَڏ جامُ پُنهون جاڻو، تَڏ ٿِئو سَولو طالعُ ساٿَ جو.

١٣

ڪَرَڙا ڏُونگرَ ڪَهَ گهَٽي، جَبَلَ جاڏا جِتِ
لوچي مُنڌَ لَطِيفُ چَئي تاڪُو پَسِئو تِتِ
هوتَ پَهُچجُ هِتِ، آءٌ تہ اوجهَڙ نہ پَوان.

١٤

ڪَرَڙا ڏُونگرَ ڪَهَ گهَٽي، جِتِ جَبَلَ جالارا
ڏِنَرِ ڏاڍين ڏُونگرين لَئي آريءَ آلارا
ڪَهَ ۾ ڪوهيارا، اَچجُ تہ اوڏِي ٿِيان.

١٥

ڪَرَڙا ڏُونگرَ ڪَه گهَٽِي، جِتِ جَبَلَ سُجَن جالَ
هاڙهي ڪي هَٿَ گهٽا، چِپَرِ مڙان چالَ
ڪيچي وِتُرمِ ڪالَهہ، تي ٽِي ڏُونگرَ ڏوريان.

١٦

ڪِين واري ڪِين واڻہ ڪِين پَهڻُ ڪِين پيچَرو
هَلِي هاڙهِي سامُهِين لَڱِيَسِ اَچَ اُساڻ
ڳوڙهَن پَري ڳاڻ، اَپرِ آلاپُون ڪَري.

١٧

ڪارا ڏِنَرِ ڪانگَ، لَمَندا لَڪَنِ ۾
چانڪ پَهَرَ پنهونءَ جي، هي وچان ٿئي ويڙانگَ
نَڪا وَسِين وِچَ ۾، نڪا آنگ نہ چانگَ
سُپِيريان جي سانگَ، مادَرِ ماري آهِيان.

١٨

هيڏي شَهَرَ بَنبَورَ ۾ جي ڪا هُيَمِ ماءُ
بَڍِي سُورَنِ سَندَرو ساڻُمِ هَلِي سا
تون پرائِي ماءُ، متان چِپَرَ ۾ چُوتا ٿِئين.

١٩

سِڪي جان سُتِياس، تان سِڪَ سُمهڻُ نہ ڏِئي
جاڳِي سُتِيَسِ جَنِ لَئي، سيُ آيا تان نہ اُٿِياس
پيئَرُ آءٌ پَلِياس، نا تہ سِڪَ سُمهڻُ چا لَڳِي!

٢٠

هوتَ نہ پَهُچان هوڏَ، آءٌ پِيادي پَنڌُ گهٽو
لَڪَنِ تان لَطِيفُ چَئي، تِڪا وَجِنِ توڏَ
اوڏِي ڪَري اوڏَ، پَهُچائِيجُ پُنهونءَ ڪي.

مَهائين= وڏا خطرناڪ. ١١. جت پنڌ جي وڏي منزل (ڪه گهٽي) ات اُنَ کي رڙيون ڪرائي (روڏا رنگائي). سانگاپي سيٽن جي= سيٽن جي سانگي. وندر واجهائي= وندر (ندي واري جُوءِ) کي ڳولي. رهيس رس= سندس ساراهہ ۽ سَرسي ٿي، قلمي رسالن ۾ اها پڙهڻي ائين آهي پر شاهہ جي شاعري جي معيار کان گهٽ آهي. شايد اصل صحيح پڙهڻي ”رهيس رس رجن ۾ ٿي ڪميٽي ڪاهي“). منهن= ڏک، اجهو. ١٢. مسافري تي يا ڪنهن ڪم سان ڪيڏانهن ويندي جيڪڏهن واٽ جي سڄي پاسي ۽ سڄي هٿ تي ٽتر تواريو تہ سَڻائو (سڀاڳو) چئبو ۽ جي کٻي طرف ٻولي ڪيائين تہ اَڻائو چئبو. سسئي آس ٿي ڪري تہ جنهن ساٿ ۾ سندس پيارو پنهون آهي تنهن کي جبلن جي لڪن مان لنگهندي شال سوڻ سجايو ٿئي ۽ کٻي طرفان تتر نہ ٻولي. ١٣. تاڪُو= تڪيندڙ، اچو، ٻَڌُو. ١٤. جالارا= گهڻا ۽ وڏا. ڏنر الارا= چوٽون ڏنيم، همت سان چڙهيس. ١٥. هٿ= ڪنهن وڏي جبل جون پاسي واريون شاخون. ١٦. هاڙهي سامهين= هاڙهي جبل کي سامهون. اپر= گهٽيون، وڏيون. الاپون= سڏ جون تارون، ڪوڪارون. ١٧. ڪارا ڪانگ= ڪارا وڏا ڪانگ روهہ جا، روڏ. چانڪ= چوان تہ. ويڙانگ، وڙانگ= وِڙواند= بدشڪل بيهودا. وسين= آبادي. نڪا آنگ نہ چانگ (محاورو)= نہ ڪا پهر نہ پڙلاءُ، نہ ماڻهو نہ چيٽو. سانگ= جدائي. ١٨. هيم ماءُ= منهنجي سڳي ماءُ هئي. ٢٠. هوت نہ پهچان هوڏ= اي منهنجا هوت! آءٌ هوڏ هٽي ڪانہ پهچنديس. توڏ= توڏا، اٺ. اوڏ= آڏو، اورتي، ويجهو.

٢١

پُڄان جي نہ پُڄان، وَڄڻَ سِين وَسُ ڪَريان

سَگِرِ مان سُڄان، تہ رائي ۾ رَڙِي مُئي.

٢٢

ماڙِڪُ مِٺُ سَندوم، اُونداهِيءَ ۾ سوجهَرو

حَشَرَ ويلَ حِسابَ ۾، ڇَڏي نہ وِيندوم

ساري سَڌُ ڪندوم، ڪوهيارو ڪيچ ڏٿي.

وائي-١

وِينديَس ڪيچ ڪَهِي، سيڻَن ساڻُ صَحِي

آئون جِيندِيَس تان نہ جَتَن ري

وِهان ڪِيئَن ماٺ ڪَري، هيڏو سُورُ سَهِي

پِيئَرُ هِنَ پَنيورَ ۾، سارِيان ڪونہ سَهِي

اڳِيان آريءَ جام جو وِتڙو ساٿُ وَهِي

صُبُحِ ڏُونگَرُ ڏوريان، ڪَنهِ پَرِ راتِ رَهِي.

وائي-٢

ڪوئِي ڏُونگَرُ ڏوريان، ڪوئي جَبَلُ جهاڳِيان

پُهچان وو ميان شالَ پِرينِ کي

لَڳڙي پيرِ پِرينِ جي، آءٌ جا ڏونگَرَ ڏوريان.

داستان ستون

١

بُرو بِگَر بي، ڏِيِنِ پارسِيُون پاڻَ ۾

مون لوڏان ئِي لَکيا تہ هاجو ڳَندا هي

مارِيندا مونکي، پُنهون نِيندا پاڻَ سان.

٢

بُرون قُذا بات جَنِ، ٿانگ رَوان ٿيشِي

ڏِين پارسيون پاڻَ ۾، ايذ بِلُون ايشِي

ليڙا راتِ لَطِيفُ چَئي نَڌائُون نيشِي

پُنهون پَرويشِي، ڪِج پيادِيءَ جي پِنڌ ۾.

٣

بُرو بِگرِ بيلغان، مون نہ پَرِوُڙِي مامَ

ٿو داٿو ڪُشتَغان، چُلِي چِپَرِ لامَ

اَچِي پَئِي ٿِنِ سامَ، 'دُراه دُراه' ڪَنِ جي.

٤

جيڪَرَ رَوان روش، مَروشِي محبوبَ ڏي

مَنا گُشتَئِي مولِدِي، دِيما پنهون دوش

ٿَئِي گُنواڪ مَنِيْ گوش، سُٺِي مانَ سَگهِي ٿِيان.

٢١. سگر مان سڄان= ساٿ ۾ ۽ ساٿ واري واٽ ۾ مان مشهور ٿيان (تہ ويچاري رائي ۾ رڙي مئي). وائي-١. سهي= همدرد، سرتو جيڪو سٺي سهي، سمجهي ۽ حال ياثي ٿئي. د-٧: ١. برو= وڃو. بگر= جهليو. بي= سواءِ (=١. وڃو اُٿو اٿ جهليو (هن سسئي) ڪان سواءِ. پارسيون= بلوچي ٻوليءَ جا لفظ، يعني بلوچي ٻوليءَ ۾ پيا ڳالهائين. مون لوڏان ئي لکيا= سندن هلڻي وارن لوڏن مان ئي ڪين صحي ڪيو. ٢. برون قذا= پوئتي هلون، پوئتي موٽون. ٿانگ روان= ڪيڏانهن وڃان. ٿيشي= اوهان ڪان (انهن جي وائي تہ 'پوئتي موٽو'؛ پر آءٌ اوهان ڪان سواءِ ڪيڏانهن وڃان. ما= اسان. وَذي= پنهنجو. براٺ= ياء. برون= وڻي وڃون. ايذ= هتي. بلون= ڇڏيون. ايشي= هن کي (اسان پنهنجو ياء وڻي وڃون ۽ هن کي هتي ڇڏيون). نِذائون= بار سان لڏيائون، تيار ڪيائون. نيشي= وڏا نيش اٿ. پرويشي= پوئواري. ٣. برو= وڃو. بگر= جهليو. بيلغان= يارو، ٻيليو! ('ٻيلي يارو اٿو، اُٺن کي جهليو'.) اها مام انهن جي مون نہ سمجهي. ٿوَ= ٿوُ، تپ. داٿو= ڏنائون، ڏيئي. ڪشتغان= مونکي ماريائون. چُلي چپر لامَ= جبل واري لانڊي ڏي روانا ٿي (پنهون ڪٺي جبل ڏي روانا ٿي مونکي بيمار ڪري ماريائون). دُراه دُراه= خوش خوش، بلوچي ۾ پليڪار ۽ خير عافيت جي خاص لفظ. (سسئي قسمت سان انهن وٽ اچي سام پئي جيڪي هونئن تہ وڏا لائق آهن). ٤. روان= وڃان؛ روش= ڏانهن؛ مروشي= اَڄ (جيڪر اڄوڪي ڏينهن جو اڄ ئي محبوب ڏي وڃان). مَنا= مونکي؛ گُشتئي= چيائون، مولِدَي= مولِدئي= تون ٻانهي؛ دِيما= پويان؛ دوش= پنڌ پئو (مونکي چيائون تہ ٻانهي تون پنهونءَ جي پٺيان پنڌ پئو). ٿئِي= تنهنجو؛ گنواڪ= سڏ؛ مَني= منهنجو؛ گوش= ڪن (تنهنجو سڏ ۽ منهنجو ڪن، سو سٺي مان مضبوط ٿيان).

۵

مَهارُون مَيَن جِيُون، ڦَذا ڦِيريائُون
’مَروشِي جَبَلَ رَوُون‘ ايءَ وائي واريائون
مونکي مارِيائون، ٻاروچي ٻولِي گَري.

٦

ڦَذا ڏيرَ ڦَنگي وِئا، هُئا جوراڻا جَتَ
ايذ نِندي ايکُوا، هُنَ پَلاٽِئا پَرَبَتَ
ماڙهو ڏِينَمِ مَتَ، لَج بَلوچان نِشتغان.

۷

شَوا وَهاوَ شَموشِ، سِگهي مڙندِينءَ سسئي
ليڙن جو لطِيفُ چَئي، گُنواک نہ ڪِئڙءِ گوش
روش مَروشِي روش، ڪاهِ تہ ڪيچين کي رسين.

۸

داسا داڪا داڙي، هَنداڙي هُئامِ
هُر داسا هِنَ حال جي هتي هوتَ ڏِنامِ
پَزِيري اِيندامِ، پائي پيچُ پِريتَ جو.

۹

پُنهونءَ ساڻُ پريتَ جو ڪو جو پِئڙمِ پيچُ
ڪَنديَسِ ڪشالا ڪافَ جا، هاڙهو پانيان هيچُ
ڪاهي مَٽنديِسِ ڪيچُ، ديرو دوست پُنهونءَ جو.

۱۰

پُنهونءَ ساڻُ پرِيتَ جو، ڪوجو پيچُ پِئومِ
پَنيي هِنَ پَنيورَ ۾، ويهَڻُ وِهُ ٿِئومِ
مَتيون موڻَ سنديُون ڪاڪِيُون ڪيم ڏِئومِ
سَرتيون ساهُ سَندومِ، ٿِئو حوالي هوتَ جي.

۱۱

ڏُڪيءَ ڪي ڏُڪن جا ڏاجَنِ تي ڏاجا
لَڳيَسِ نائُڪَ نِيهَ جي ڪُڙهِ اندرِ ڪاجا
ٿُرَنِ ۾ تاجا، ڪَري مُنڊَ مِرُنِ سين.

۱۲

ڪو مُنهُ ڪُنَلِ آئِيو، وَسِ نہ ويچاري
هوتَ تُنهنجي هَٿَ ري، پَهُچي نہ پارِي
اچِين جي آري، تہ پاندُ پُجي لَڪُ لنگهِيان.

۱۳

ڪو مُنهُ ڪُنَلِ آئِيو، ويچارِيءَ نہ وَسِ
هوتَ تُنهنجِي هَٿَ ري، گَولِي ٿِئي نہ گس
ڪو ڏسُ ڏُکيءَ کي ڏسِ، تہ مُوڙهِيءَ ڪو مُنهُ ٿِئي.

---

۵. ڦذا ڦيريائون= ڀوئتي واريائون. مروشي= اڄ. روون= ويندا سون. ٦. ڦذا= پوئتي. ڦنگي وئا= ڪنيي وئا (پنهونءَ کي ٻڌي ڪٽي وئا). جوراڻا= ڏاڍا، زوراور. ايذ= هتي؛ نندي= ويهي، هجي، رهي؛ ايکُوا= اڪيلي. (هي پَلِ هِتي اڪيلي هجي، ائين چئي هنن پنهنجا شاهي اٺ پلاٽئا). لج= لڄ. بلوچان= بلوچن جي. نشتغان= ويٺي هجان (بلوچن جي لڄ آهيان، ٻاهر نہ نڪران ۽ ويٺي ئي هجان). ۷. شوا= رات، وهاو= ننڊ. شموش= وسار (راتين ننڊ وسار). گنواک= سڏ. روش مروشي روش= روز. اڄوڪي روز= اڄ اڄوڪي ڏينهن. ۸. داسا= هاڻي. داڪا، داڪان= هتان. داڙي= هتي. هَنداڙي= هِتي، اتي (هاڻي. هتي، هتڙي منهنجا پيارا پرين هئا). هُر= ڏس. داسا= هاڻي (پنهنجي حال جي ماجرا ڏسو جو هاڻي هتي ئي تہ تنهنجا هوت هئا، جيڪي مون کان هليا ويا). پزيري= بالاخر، آخرڪار (= اهي نيٺ آخر پريت جو پيچ پائي مون وٽ ايندا). ۹. پيچ= وراڪو. هيچ= ڪجهہ بہ نہ (منهنجي لاءِ هاڙهو جبل ڪجهہ بہ نہ آهي). مٽنديس ڪيچ= سٽو ڪيچ کي نظر ۾ رکي هلنديس. ۱۰. پنيو= ڳاڙهيرڙي ڀوري رنگ وارو، ڳاڙهاڻ تي مائل سهڻي وڻندڙ رنگ وارو- پنيا وار= ڳاڙها- ڀورا سهڻا وار. [اڪثر ٽوڪ ۽ ننڍڻ واري معنيٰ ۾ استعمال ٿيندڙ (واه! پنيي ڏاڙهي واه! اي سهڻا، تو هيءُ ڪم ڪيئن ڪيو!) پنيي هن پنيور ۾= هن سهڻي پنيور ۾ (طعني طور). ۱۱. ڏکيءَ کي= ڏکي سسئي کي ڏکن جا ڏاجن مٿان ڏاج مليل آهن. نائڪ= تکي تيز چهنب، پالي جي چوٽي، اڪ جي اَٽي. ڪڙهہ اندر= اندريون جسم، اندر قلب ۾. ٿرن= ٻرن. تاجا= منڊل، شغل. ۱۲. ڪُنل= سڪ ۽ محبت جي ماريل. پاري= نِڪمي. پاند پڄي= پاند کي پُڄي، جهلي. ۱۳. تنهنجي هٿ ري= تنهنجي مدد کان سواءِ. گولي ٿئي نہ گس= گولي گس سان نہ لڳندي، گوليءَ کي گس هٿ نہ ايندو. موڙهي= مُنڌل.

١٤

ڪوهيارا ڪَهَلَ پَئِي، ڪو ساجَنَ مُنج سَلامُ
سِڪ تُنهنجِي سُپرين ڪِئو ئَنُ تَمامُ
هَتين حاجَ وِهُ ٿِي، نيٽين ننڊَ حَرامُ
آءٌ دوستَ نہ سَهان دامُ، تون وِندرِ ٿو ويلا ڪَرين.

١٥

ڇَپَرِ هوتَ پُنهونءَ جِي جڏهن پيئي بُوءِ
راٽِين وَرِي رُوءِ، گوندَر لَٿا گولِيين.

١٦

جڏهن پيئي ڇَٽُ، ڇَپَرِ هوتَ پُنهونءَ جي
پَرَهي وينيون پَٽُ، گوندَرَ لَٿا گولِيين.

١٧

ڪَري ڪيچِي هَلِئا آيَلِ اوطاقُون
سُڪيون نہ سيڻَنِ جي ماڳَنِ تان ماڪُون
نِسورِيُون ناڪُون، سَجي هَلِئا سُورَ جِيُون.

١٨

ڏيرَنِ ڏوهُ نہ جيڏِيُون، ماءُ مِڙوئي مُون
آءٌ اَسُونهِين، اوءِ سُونهان پِرين سندا پَرِيُون
اَصُلُ آريجَنِ جو پاندُ نہ پُڄِتوسُون
جَنِ جو تون هِين تون، سي پيادِيون پَهُچائِيين.

١٩

جيڪُسِ آءٌ نہ ٿِيئَن، جِيئَن پرِيئُو پرينءَ سين
جي ٻَڌِي سُتِيَسِ سوگهو ڪَري چَلوَرُ چاڻِيءَ سيئَن
تہ ڪيچِي ڪاهي ڪَرَها مون ڪان وَجن ڪيئَن
ڏوهُ مُنهِنجي ڏينهَن، ناتہ گهَٽُو سَباجها سُپرين.

٢٠

سَڄي هَٽِ ساٿِينِ جي مَ وانءُ مالارِي
ڏائِي جا ڏيرَنِ جي، مَٿَڄ سا ٽارِي
مانَ وِرَمَن وِچَ ۾ اولاٽي آرِي
اَسُونهِ ويچارِي، ڪَنه پَرِ مِڙي ڪيچَ ڪي.

وائي-١

لَڳِڙي آهِ لَغارَ، وو يارَ!

لُنئَ لُنئَ ۾ لالَڻِ جِي
سَنڌَ سَنڌَ ۾ ساجَنَ جي
ميخُون محبتَ سَنڌِيُون، هنيَڙي مَنجهہ هَزارِ
جَڙَ جَنِي جي جانَ ۾، لَڳِڙي رءِ لُهارِ
لوڏيان لوهُ نہ نِڪَري، ڪِٽڪِئو مَنجهِہ ڪِنارَ
آءٌ سُتِي هُو هَلِيا سَنجهي ٿِئا سُوارَ
ڪُهِ سي جِيَڻَ ڏِينهَڙا جي پِرين پُنهوئان ڌار

١٧. اي آيل (امان)! ڪيچي اوطاقون ڪري هليا (الف) منهنجي مَن ۾ اوطاقون ڪري هليا ويا (ب) هت پنهور ۾ رهي ويهي اوطاقون ڪري هليا ويا. اجهو هاڻ ويا آهن! انهن سڄڻن جي ماڳن ’ٺڪاڻن تان اجان ماڪون ئي ڪين سڪيون آهن. ناڪون= ناڪُون، ڀالن جون چنهبون چوٽيون: سجي= (ڀالن جي چوٽين سان) مونکي نشان ڪري. ١٩. چَلورَ= چلي دار وارن وارو، گهنڊيدار وارن وارو (سهڻو پنهون). ٢٠. ڀهرين ٻن سٽن ۾ ’مالهاري جي سوڻ‘ ڏانهن اشارو (جيڪو تر ۾ اجان تائين مڃين). ڪنهن پاسي ويندي جيڪڏهن واٽ تي مالاري ڀڪي کٻي پاسي کان اڏاڻو ۽ سڄي طرف ويو تہ سوڻ سولو ٿيو ۽ واڌائي ملي تہ اڳتي وڃجي؛ پر جيڪڏهن سڄي طرفان اُڏاڻو ۽ کٻي طرف ويو تہ ڇٺبو تہ سوڻ سولو نہ ٿيو، اڳتي نہ وڌجي پر پوئتي موٽجي. (هن بيت موجب سسئي ٿي چوي تہ: اي مالاري تون کٻي پاسي کان اُڏامي ساٿ جي سڄي طرف نہ وڃجان. (ڇو تہ ساٿ وارا اهو سوڻ سٺائو سمجهي پاٽان اڳتي هلندا)؛ پر سڄي طرفان اڏامي کٻي طرف واري وڻ جي ٽاري ڏي وڃجان (تہ مَن ساٿ وارا ويهي رهن ۽ تڪڙو اڳتي نہ وڌن). ورمن= ترسن. اولاٽي= اٺن تان بار لاهي. اسونه= اڻ سونهين. وائي-١. لغار= محبت جي لغار، سڪ جي رَتي. لنئ لنئ= وار وار ۾. ميخون= ڪليون. جڙ= ڳنڍڻ واري تار. ڪٽڪئو منجهہ ڪنار= زخم، گهاء يا ڦٽ جي وٽ يا ڪنار ۾ چُٽڪيو.

كانگُنِ كانگيرا ڪِئا، چُڪِيءَ ڪي چوڏارَ
گهڻو اُڪَندي آهِيان، جَتَن جي جِنسارَ
جان ڪِين اورَڻُ پِرِينءَ سِين، جان ڪِين پِرِينءَ پَچارَ
آءٌ نِماڻِي نِڪَڙِي، دَمِج تون دِلدارَ.

وائي-٢

هوتنِ بنا نِي ميان، پُنهونءَ بِنا نِي ميان
درد فِراق!
اديون آريچَنِ جي آءٌ نِهوڙِيَسِ نفاقَ
ڏُونگرُ ڏورِئو نہ ٿئي، مون وِلهيءَ كانهي واڪَ.

كانگيرو يا كانگورو (جمع. كانگيرا، كانگورا)= كنهن زخميل كانءُ يا كنهن بي شيءِ جي مٿان كانگن جو گڏ ٿي اڏامڻ ۽ زور سان كان كان ڪرڻ. دمج= ڪم وارو ٿج، پنهنجو وڏو دم رکج. وائي-٢. نفاق= مخالفت. ولهي= ٿڪل، هيڻي. واڪ= سگهہ.

سُر ڪوهياري

غفلت واري ننڊ (ننڊ) جي سسئيءَ تي ميار، هن داستان جو مکيه موضوع آهي.

لَيلَ نہ جاڳِينءَ لِڪَ سِين ڪُلِي نومَ ڪِئاءِ

سسئيءَ جو ٻہ پڇتاءُ تہ: ”آلوڙئو اکين، آيم ننڊ اياڳ جي“! پياري پنهونءَ پنيان پنڌ ڪندي سسئيءَ جو جبل سان پنهنجو حال اورڻ داستان-٢ جو مکيه موضوع آهي.

داستان پهريون

١

لَيلَ نہ جاڳِينءَ لِڪَ سِين، ڪُلِي نَومُ ڪِئاءِ
قُمِ تِي پَهُچُ قَرِيبَ ڪِي، اِجلِس تو نہ جُڳاءِ
مُنِي مِزمانن سِين ويهي رات وِهاءِ
جيلاهَ نِنڊَرَ نِئاءِ، تي روزُ روئِين تِي راهَ ۾.

٢

لَيلَ نہ جاڳِينءَ لِڪَ سِين، نُومَ سُتِينءَ سَڀ راتِ
اوڳِي اُونِيڙَنِ جا پَهَ پُڇِين پرياتِ
تِيءَ سَبگرِ تَنِ ساتِ، تہ پوري ڪِنهِ پالَ مڙِين.

٣

لَيلَ نہ جاڳِينءَ لِڪَ سِين، سُتِينءَ راتِ سَڄِي
هِتان هوتاڻِينِ جِيُون وِيُون خُرزِينُون کَڄِي
پوري تُون پَڄِي، سَبَبِ ڪِنهِ ساتِ مڙِين.

٤

اِجلِس ڪَرِي اُتِيا، تَوارِي توڏَنِ
نُومُ نُوازِي اُنِ جي مَرحَبَا موڏَنِ
رِڙهِي پَسُ روڏَنِ، اَليومُ سِيرُوا سَسُئِي.

٥

غافِلِ غَفلَتَ چوڙِ، تُون ڪِئَنِ اٽاسِي اوجهَرِين
هُوءِ چُپاتا چڙهي وِئا، وجي پَهُتا توڙِ
نيٽِين نِنڊَرَ اُکوڙِ، جِمَ وَٽُنِ ۾ واڪا ڪَرِين.

٦

نِنڊَرَ ويرياڻِي هوءِ، جيڏِيُون جِمَ سُمَهو
مَڃُڻِ مُون چِئَن روءِ، ڪا واڪا ڪِئو ويڙ ۾.

٧

سَنجهي رَهيين سُمَهِي، غافِلَ مَنجهِ گهَرِنِ
ليڙَنِ جو لَطِيفُ چَئِي، ڪَرڳِلُ ڪِيوءِ نہ ڪَنِ
سي ڪِئَن مُحِبِ مِڙَنِ، جي سَنجهيئِي سُتيُون.

٨

آلوَڙِئو اکِيئَ، آيَمِ نِنڊَر اياڳَ ڪِي
هاٽِي هِنَ بَنِيورَ ۾، گهاريان ڪارَڻِ ڪَنِ

د-١: ١. هن بيت ۾ ’ذهسنامي‘ جي روايتي صنعت جي جهلڪ آهي. جنهن موجب، ٻين ٻولين جا توڙي سنڌي جا انوکا الفاظ بيتن ۾ آندا ويندا آهن. هن بيت ۾ عربي جا الفاظ پوتل آهن. ليل= رات. ڪُلي= سڄي (رات). نُوم= ننڊ. قُم= اُٿي کڙي ٿي. اِجلس= ويهہ. تي= تيلاهہ، تنهن ڪري. ٢. تيءَ سبگر تن سات= تن جي سات واري وات ۾ هل. ڪنهِ پال مڙين= ڪنهن پال پلائي سان پنهونءَ کي گڏجين. ٣. خُرزينون=سامان کڻڻ لاءِ ڳڙيا (چمڙي، ڏاس يا ست مان ٺاهيل وڏا ٻنا ٿيلها جيڪي اٺن ۽ گهوڙن تي رکجن ۽ ٻنهي پاسن ڏانهہ لڙڪي بيهن). پوري تون پڄي= اي اوڳي! تون تڪو تڪڙو هلي شال ڪنهن حيلي (سبب) سان سات کي پهچين. ٤. (پنهونءَ جا پائر سسئي جا ڏير رات جو) ويهي آرام ڪري (اجلس ڪري) اُٿن کي هونگاري سنيري اُٿيا. (انهن کي هڪ تہ) اُن (سسئي) جي ننڊ پَئي نوازي (ڪامياب ڪري)، ۽ ٻي اٺن کي (موڏن کي مرحبا مرحبا موڏن) جيڪي تيز تکا هليا. (اي سسئي! پنهنجي آهستي رفتار سان پڻ) رڙهي پنڌ ڪري اٺن (روڏن) کي ڏِس: اڄ ئي (اليوم) رواني ٿي ۽ اڳتي جو سفر ڪر (’سيرو!‘ لغت جي لحاظ سان جمع جو صيغو آهي، يعني هلو، سفر ڪريو). ٥. اٽاسي= جنهن کي ناس پتو نہ هجي، ٻي نڪي، ٻي اوني. اوجهرين= ننڊ ۾ جهوٽا کائين. چُپاتا= چپ چپاتا، ماٺ ۾. جمِ وٽن ۾ واڪا ڪرين= متان گهٽو پوئتي رهجي وڃين ۽) پٺي جهنگ ۾ رڙيون ڪرين. ٦. ويرياڻي هوءِ= ويرياڻي ٿئي، ويرياڻي آهي. ٧. گهرن= ننڊ جي گهرن ۾. ڪرڳل= گوڙ. ٨. آلوڙئو، آلوڙيو= ننڊ لاءِ اکين آلاڻ ڪئي، اکين ۾ آلاڻ ٿي. ڪارڻ ڪن= ڪن لاءِ ڪن جي واسطي.

اَڍِيُون اونِٽڙن، هنيين سِين هاڃو ڪِئو.

٩

جَڏهِن سُتيُون جي، پَٽرِ پيرَ ڊِگها ڪَري
تَڏهِن تَني ڪي، ساٿَ سُتئِي ڇَڏِئو.

١٠

اِيءُ ڪَمُ ڪَميٽِين، جِئَن سُتِينءَ پيرَ ڊِگها ڪَري
نندِران نِماڻين ڪي اويالا اچَنِ
ليٽِيين ڪِيئَن لَطِيفُ چَئي هارِي رِي هوٿَنِ
سي ڪِيئَن پُنهُون پَسَنِ، جن کي نِيرُ نِندرَ جو.

١١

وَڏي جاڙ ڪِيَاء، جِئَن سُتِينءَ پيرَ ڊِگها ڪَري
دَر پَر اُپيين دوستَ جي تہ سُر ٻُرِ هُوندَ سُياءِ
اَصُلِ آرِيءَ ڄامَ جي سَڳِي تون نہ سِياءَ
پُنهونءَ سِين پِيياءِ، تون نِياڳِي نِندُرون ڪَرِين.

١٢

سُتِيَسِ ڪِنه سَيَاڳَ ڪي پيئڙُ ڏيئي پَرُ
جَتَنِ جَڏارِي ڪي جو وَٽِي وِٽُڙمِ وَرُ
آڏو ٺڪَرَ ٺَرُ، مَڃُڻِ روهَ رَتِيُون ٿِئين.

١٣

سُتِينءَ سَوارِي، مُنهُ ويڙهي مُئَن جِيئَن
ڏِٺئِي نہ ڏيرَنِ جا چوڏارِي چارِي
مارِيندَئِي مارِي، پِرهِ سُورَ پرين جا.

١٤

مُنهُ ويڙهي مُئَنِ جِئَن سُتِينءَ سَنجهيئي
اوجاڳو اَکِين کي جانتوءِ نہ ڏيئِي
هَتان تو پيئِي، تِي کَچو کيچِين کي کَرِين.

١٥

توکي گِهَرَ گِرو ڪِئو، هُوءِ تا هوتَ هَلَنِ
ڳوڙها سِرِ ڳَلنِ، جِمَ وِهاڻِيءَ وَهائِيين.

١٦

ڪِئِي نہ ڪَميٽِين جِئَن اوجاڳو اَجاڻَ
اَسارِي، اِهَڙِيءَ پَرِ پيئِي کيچِين سِين ڪاڻَ
ٻانهِي چايو پاڻَ، تِي سَڄِيُون راتِيُون سُمَهِين!

١٧

جيڏيُون جي مان وِسَهو تہ نِندَرِ مَ هيريو نيڻَ
اَصُلُ اَسارِنِ جا سُتي وَهيا سيڻَ
وِهاڻِيءَ جا ويڻَ، تِيُون لُونِيُون سَهَنِ لوکَ ۾.

وائي

مُنهنجِي شَهَرِ ڀَنيورَ ۾، ڳِلا ڪا مَ ڪَري
لِکيو تان نہ ٽَري، ٻَڙِي جيڏِيُون
ڳِلا ڪا مَ ڪَري!
جو سِينگارُ سَرَتِيين، سو مُونَ ناه ڳَري
جِهڙِي تِهَڙِي حالَ سِين، وَڃان پيرَ پَري
جِنهِ وَڻِ ويهِي، هَلئِا سَڄَڻَ سانگُ ڪَري

٩. پَٽرِ= پَٽراٽِيءَ تي، هنڌ تي. ١٠. اويالا= طعنا، پٺون، مَلامَتُون. ١١. وڏي جاڙ ڪياءِ= وڏي زوراوري ڪياءِ، تو وڏي ڏاڍائي ڪئي. در پر= دروازي لڳ. اپيين= بيٺينءَ، بيٺي هجين ها. سُر ٻُر= پٽڪو، کو آواز. سُياءِ= سڻين ها. سڳي تون نہ سياءِ= تون سڳي ۽ سياه ناهين، ويجهن عزيزن مان سڳي مائٽي ۾ ناهين. پنهونءَ سين پياءِ= پنهونءَ سان تنهنجو ناتو رشتو ٿيو، پاند اٽڪيو. ١٢. ڪنهن سياڳ ڪي= ڪنهن نياڳ ڪي، نياڳ سببان. جڏاري= جڏي، بيمار. روه= جبل، ٽڪر. رتيون= ذرا ذرا. ١٣. سواري= سوير ئي. چاري= جانچوسي، چوڪيدار. ماري= مارڻ وارا (سخت سور). پره= صبوح. ١٤. کچو ڪرڻ= حرف رکڻ، ميار رکڻ، گهٽ ڪرڻ. ١٥. گِهر= ننڊر جي خمار، ننڊر جي اوٻارن. گرو= بي خبر. سِر ڳلن= ڳلن تي. وهاڻيء= پوئين رات، پرڀات. ١٦. ڪميٽين جئن اوجاڳو= اوباش عورتون رات جو اوجاڳا ڪري ناچ ۽ ڳائڻ ڪنديون. اساري= ويسري. ڪاڻ= محتاجي. چايو= چوايو. ١٧. مان وسهو= مون تي اعتبار ڪريو. ننڊر مَ هيرئو نيڻ= پنهنجيون اکيون ننڊر تي نہ هيرايو. اسارن= ويسرن، بي خبرن. ستي= ننڊر ۾ سمهڻ واري وقت. وهيا= هليا ويا. سيڻ= عزيز، سڄڻ. وِهاڻيءَ جا= پرڀات جا، صبح جا. ويڻ= طعنا مهڻا. لونيون= بي لڄيون، خوار. وائي. لکيو= لوح قلم جو لکيو. مون ناه ڳري= مون وٽ ناهي. جنه وڻ= جنهن وڻ هيٺ. هلئا سانگ ڪري= پري وٺا، هليا ويا.

لامُون تِنهِ وَڻَ سَندِيُون لوڏي لايان ڳري
قضا جا ڪَرِيمَ جي ڪِنهِ ڪان ڪِينَ ٽري
جيڪِين لِکئو لوحَ ۾، پارِيان سو پَري.

داستان پيو

١
ڏُونگَرَ ٽُون ڏاڍو، ڏاڍا ڏاڍايُون ڪَرِين
مُون ٽَنِ اَندر تِيئَنَ وَهي، جِئَن وَڻُ وَڍي واڍو
اِيءُ ڪَرَمَ جو ڪاڍو، نا تہ پَٿرِ ڪير پَنڌُ ڪَري.

٢
ڏُونگَرَ ڏُکَ سَنداءِ، پِرِينءَ ڳَڏجان تہ چَوان
پِنيءَ تِئين پَنوارَٽُون، ٻِئا وِنگا وَرَ سَنداءِ
چَڳِي ڪانہ ڪَياءِ، پيرُ وِڃائِي پِرِينءَ جو.

٣
ڏُونگَرَ ڏَسُ پِرِين جو، ڪافَ نہ ڏِيين ڪو:
قَطارِئا ڪالَهہ وِئا ڪي توڏا وَٽان تو
هوتُ مُئِيءَ جو هو، ڪو ساجَنُ اُنهِين ساٿَ ۾!

٤
ڏُونگَرَ ڏَسُ پِرِين جو، ڪافَ نہ ڏَئين ڳَلَ
قَطارِئا ڪالَهہ وِئا ڪي توڏا توهِين جَهلَ
سُٽِي هوتُ هَڪَلَ، مانَ ٻُڌِي بارو‌چَلُ وَري.

٥
ڏُونگَرَ ڏوراپو، پِهرِين چُندِيَسِ پِرِينءَ کي
پَهڻَنِ پيرَ پِٿُون ڪِئا، ٽَرِيُون چِنِيُون تو
رَحَمُ نہ پِيُوئِي رُوحَ ۾ قَدَرُ مُنهنجو ڪو
واڪو ڪَنِديَسِ وو، مُون سِين جَبَلُ تو جاڙُون ڪَري

٦
ڏُونگَرَ مُون نہ ڏُکوءِ، اَڳَ ڏُکوئِي آهِيَان
تيلاهِين ٽَنگُون ڪَرِين جيلاهِين آءٌ جوءِ
سارِيان ڪونہ سُکوءِ، سُورَ گَهٽِيئِي سَنيَران.

٧
ڏُونگَرَ ڏُکوِيَنِ کي دِلاسا ڏِجَنِ
گَهٽو پُڇِجي ٽَنِ کي جَنِ وَٽان هوتَ وَڃَنِ
ٽُون ڪِيئَن سَندا ٽَنِ، پاهَڻَ پيرَ ڏُکوئِيين.

٨
ڏُونگَرَ ڏُکَ پَئي، ڪِئَمِ توسِين ڳالَهڙِي
پاٽان آءٌ مُئِي، سُورُ سُٽائي پِرِينءَ جو.

٩
ڏُونگَرَ مُون سِين رو، ڪَڍِي پارَ پُنهونءَ جا
سَڄَڻُ هُئوم هيڪَڙو، وِئو ڦوڙائي سو
"جَفَ القَلَمُ بِمَاهُو ڪائِنُ"، وَهِي قَلَمُ وِئو
ڪِنهِ کي ڏِيان ڏوهہ، مُون سِين ايرادي اِيئَن ڪِئو.

١٠
ڏُونگَرَ ڏُکويُون، تو سِين اورَڻُ آئِيُون
جي اڄَنَ ڦوڙايُون، ڏِجَنِ دِلاسا ٽَنِ کي.

١١
ڏُونگَرَ ڏُکوِيَنِ کي ڳَلِ نہ سُکا ڳوڙَا
گَهوڙا ڙي گهوڙا، وَڃَنِ جَتَ جَڏِي ڪِئو.

١٢
ڏُونگَرَ ڏِينهاڙِي، پاڻُ مَٽانءِ ٿي گهورِيَان
تو ۾ رِهاڙِينِ، سَدا بارو‌چَنِ جِيُون.

لايان ڳري= پنهنجي ڳچيءَ ڳل لايان. د-٢: ١. ڪرم= لکيو، نصيب. ڪاڍو= نتيجو، چڪ. پٿرِ= زمين ٢. پِنيءَ= پوئين رات. پنوارٽون= پَنڌ وارو، خوفائتو. ٤. قطارئا= هڪ ٻئي پويان قطاريل. توهِين جهل= تنهنجي ئي پرسان. ٥. چنديس= چَوَنديس. پِٿون ڪيا= ذرا ذرا ڪيا. جاڙون ڪري= ڏاڍايون ڪري. ٨. ڏکِ پئي= ڏک ۾ پئي، ڏُکاري ٿي. پاٽان= ويتر آءٌ پاڻ. ٩. پار ڪڍي= روئڻ ۾ پنهونءَ جون سهڻيون وصفون بيان ڪري. وئو ڦوڙائي= جدا ٿي ويو، مونکي فراق ڏيئي وئو. جف القلم بما هو ڪائن= سڪي ويو قلم، جيڪو لکڻو هو سو لکجي ويو (آيت). ايرادي= تقدير، ڌڻيءَ جي رضا. ١٠. اورڻ= ڏک بيان ڪرڻ، پنهنجو حال بيان ڪرڻ. ڦوڙايون= فراق واري حال ۾. ١٢. ڏينهاڙي= روزانو. مٽان ٿي= اي جبل! تو مٿان. گهوريان= قربان ڪريان. رهاڙين= رهاڻيون، ڪچهريون.

۱۳
ڪي جي ڪَڍيا پارَ، ڏُکيءَ ڏُونگرَ پاڙَ ۾
سُٽِي سا تَوارَ، مِرُو پِئا مامَرَي.

۱٤
ڏُکِي ڏُونگرُ پاڙَ ۾، ٻَئي وينا رُونِ
ڪِنهَ ڪي ڪِينَ چُونِ، مَنجهِنِ جو مَڄُ ٻَري.

۱۵
سَڄَڻَ ميخُون ڏونگرِين، ڎُونگرَ پُونيين ڪيرَ
اِهَڙا سيڻَ سُڌِيرَ، ڪِينَ لَهندِينءَ ڪي پِيا.

وائي

آهيان جَنِ سَندِي،
مُونکي تان سي نہ ڇَڏِيندا هوتا
ڀَهائيندِيَسِ پُنهونءَ کي، آڻُون ڳِچيءَ پائي گَندِي
وينِي آهيان واٽَ تي، آهيان آسَرَوَندِي
پِرينءَ پُڄاڻا هِتِهِين، رَتِي تان نہ رَهَندِي
ڪَرَمَ ساڻُ ڪَرِيمَ جي، آڻُون پِرينءَ مِلَندِي.

داستان ٽريو

۱
سُتي پُونِ چِرڪَ، آيَلِ باروچَنِ جا
پُنهونءَ جي پيڪانَ جِيُون راسِيُون مَنجهان رُڪَ
هَنيَمِ هوتَ ڪِرڪَ، لوڏِيان لوهُ نہ نِڪَري.

۲
سُتِيَسِ تان ساٿُ وِئو، اُٿِيَسِ تان اُٺُ ناھ
وِهاڻِيءَ ٿِي ووَڙِيَان، ڪيچِي وِئڙا ڪانهِ
جي مُنِيءَ مَنَ مانهِ، سي اَڄُ نہ اوطاڦُن ۾.

۳
ڪُوڪِئو پُڇي ڪوهُ، هَئي هَئي ڪِئو هَٿڙا هَٿِي
سا ڏُکائِي نہ ڏِٺِي مَتي ڏيرَنِ ڏوهُ
رائو روئِي روهُ، مُنڌَ ڳوڙهَنِ سين ڳَچُ ڪِئو.

٤
ڇَپَر پيرَ چِنامِ، آءٌ ڪَنهِ پَرِ هَلان ڪيچَ ڏي
ڏيرَنِ ڏُکَ ڏِنامِ، ڪِينَ ڏکويَسِ ڏُونگرِين.

۵
اَڇِي رَسُ عَلِيلَ ڪي اَجها تُون آرِي
وَنِي ويچارِي، ڪَميِٽِي ڪيچِ نِئو.

٦
جيهِي جي تيهِي، ٻانهِي باروچَنِ جي
حُجَتَ هوتَ پُنهونءَ سين، مُون ڪَميِٽِيءَ ڪيهِي
اصُلِ آرِيءَ جامِ جي پَلَئِہ آءٌ پيئِي
هُوءَ جا پائَنِ پيرَ ۾ تِنهِ جُتيءَ نہ جيهِي
وِساري ويهِي، ٿَنِ ڪيچِيُنِ کي ڪِيئَن رَهان.

۷
ٻانهوڻِي ٻانهِي، زر خَريدَ جَتن جي
سي ڪِئَن وَڃَن وِسَري، جي جِيءَ اَندرِ جانِي
اَگڻِ اماني، شالَ ڪيچِين جِي ڪامَ ٿِئي.

۸
جو سَڳِرُ سنئون مون، سو ئي آچِئو جيڏِيُون

۱۳. ڪڍيا پار= سڄڻ کي ياد ڪندي رئندي پار ڪڍيا. مرو پِئا مامري= مِرو بہ انهيءَ معاملي ۾ پيا، مرو بہ ڏڪارا ٿيا. ۱۵. (سڄڻن ۽ ڏونگرن جي ڀيٽ جو دلپذير مثال تہ:) جبل زمين جا ڪلا (ڪير) آهن، پر سڄڻ جبلن جون ميخون آهن. وائي. ڀهائيندِيس= مڃائيندِيس، راضي ڪنديس (باقي معنيٰ صاف آهي). د-۳: ۱. پيڪان= پنبڻيون (جيڪي جڻ تير آهن). راسيون= نوڪون، چوٽيون. ڪِرڪَ= لوهي لار. ۲. اُٺ= پنهون جي سواريءَ وارو اٺ، (جنس طور) ساٿ وارا سڀ اٺ. وهاڻيءَ وهاڻي رات جو. پرھ جو. ڪانه= ڪٿي، ڪيڏانهن. من مانه= من ۾، دل تي. ۳. ڪوڪئو= ڪوڪارون ڪيو. پڇي ڪوه= پهاڙ ۾ پڇائون ڪري. سسئي (منڌ) روئي روئي، جبل ۽ رائي ريتي کي پنهنجن ڳوڙهن سان ڳچ پسائي ڇڏيو. يعني گهڻو پسائي ڇڏيو. ٤. ڪنه پر= ڪهڙيءَ طرح، ڪيئن. ۵ . عليل کي= بيمارکي. اجها= پرجهلا، پناه وارا. ونِي نئو= وني ويو. ٦. مون ڪميٽيءَ جي حجت ڪيهي= دعويٰ ڪهڙي (تہ هيئن ٿئي يا هيئن نہ ٿئي). پلئہ پيئي= پناري پئي، ساڻس منهنجو واسطو ٿيو. ۷. ٻانهي ٻانهوڻي= پُرائتي (پيڙهين کان وٺي ٻانهن جو اولاد) ٻانهي، ڪنيزڪ. ڪيچين جي. اڱڻ اماني- سندن سامهون شال ڪا بي مُهت ۽ بي ماني نہ ٿئي! سڳر= رستو (پنهونءَ جي ساٿ وارو). جو سڳرُ سنئون مون= جيڪو منهنجي لاءِ سڌو رستو هجي، جيڪو منهنجي سڪ ۽ سچي نيه وارو سنئون رستو آهي.

پَئي پُراڻو نہ ٿِئي، اجان نيهُ نئُون
تہ مُون ڏِينهُن سَنئُون، جي پِيهَر پاروچي مِڙان.

وائي-١

سَگَرَ مَنجهہِ سُٺِين، يا اَللهُ!

سَڌَ مُنهِنجا سُپرِين

ڪاجا اُٿُڪَ اوٺِيين، ڪَرَهَلَ ڪوڏَ ڪَشِين
ڪامِلَ ڪَچِيءَ تَندُ جيئَن، ڳالهائِين ڳَنڍِين.

وائي-٢

مُونکي نيندا ساٿُو، پاروچا پاڄهہ پَئِي، الو الو!
"لاتَقنَطُوا مِن رَحمَۃِ الله"، پِرِينَ چَيو پاڻُ
"اِن اللهَ يَغفِرُ الذُنُوبَ جَمِيعا"، سَچو اِيءُ پَرياڻُ
ڏِيندا وِٺا ڏُکِيءَ کي اَللهَ لَڳَ اُهجاڻُ.

وائي-٣

اي ساٿي، اي پانڌي، ڪِيڙَئِي ڪا ڪيچ پَچارَ
ڪا منهجڙي تو اي سائِين! دوست سان هيڪارَ
اُبي پچي مُنڌ پَهيڙا، سندا جي ڪوهيارَ.

داستان چوٿون

١

پَرَتَوو پُنهونءَ جو جهُڙَ، جِئَن جهالا ڏي
آءٌ تِنہِ آريءَ کي، وَنيو راهَ رُئان گهڻو.

٢

پَرَتَوو پُنهونءَ جو سَهائِي سياهُ
مُنهُ ڏيئِي مُون آئِيو رَنگا رَنگِي راهُ
پهِرين ڏِيندا پاهُ، پوءِ رَڱِيندا رَڱ ۾.

٣

پَرَتَوو پُنهونءَ جو، ڪِين چانئِين ڪِين اُسَ
قُريباڻِي ڪُسَ، آهي ڪَرَ پَڪَرڙي.

٤

پَرَتَوو پُنهونءَ جو رُڳِيائِي راحَتَ
پانيان ڏيهہُ پَوارِئُون ساڄَنَ لاءِ صِحَتَ
مِنِي مُصِيبَتَ، آهي آريءَ جامَ جِي.

٥

ڳائو نہ وائو، اديُون آريڄَنِ جو
لَنگهي پَبُ پَري ٿِيا، چَڏي رڻُ رائو
ڏيئِي قوڙائو، وِٺا ويچاريءَ سُپِرين.

٦

جِئَن جِئَن ٽَپي ڏِينهُ، تِئَن تِئَن سَڄڻُ ساريان
پَگهَرَ سا ئِي پَرِ ڪِي جِنہِ پَرِ وَسي مِينهُ
چالَ مَ چڃِي نِيئہُ، ڪَميٽيءَ جو ڪيچَ ڏي.

اجان نيه نئون= منهنجو نيه (عشق) اجان نئون آهي. ڏينه سنئون= بخت سولو. وائي-١. سگر= ساٺ واري راهه ۾. اُٿُڪ= اُٺ ٺُڙ. ڪر هل ڪوڏ ڪشين= اٺن کي تيز تڪڙو پيا ڪاهين. ڪاملن جو شيوو آهي ڪچيءَ تند وارو نازڪ ناتو: اهي ساڳئي وقت ڳالهائين بہ ڳنڍين بہ (قابل ڪوري ساڳئي وقت ويٺلن سان ڳالهائيندا بہ پيا تہ ٽُٽل تند کي ڇِڇِنيءَ جو موڙ سان ڳنڍايندا پيا). وائي-٢. لاتقنطوا= الله جي رحمت مان نااميد نہ ٿيو. ان الله يغفر= "بيشڪ الله سڀ گناه معاف ڪري ٿو". وائي-٣. سندا جي ڪوهيار= پنهون جا ڪوهياري. د-٤: ١. پرتوو= تجلو، جَهلڪو (پنهون جي حسن جو). جهالا= جَهلڪا. ٢. سهائي سياه= سهائي (روشني، روشن) نہ اهو ۽ سياه (ڪارو، ڪاراڻ) بہ اهو. منه ڏيئي مون آئيو= جيڏانهن ڪيڏانهن سامهون نظر آيو. رنگا رنگي راه= گهڻن رنگن وارو سمان. اهو سمان، عاشقن سان محبوبن جي ان رنگين رَوش جو جهلڪو آهي جنهن ۾ ڪاري پاه ۽ ڳاڙهي رڱ جي آميزش آهي؛ هو عاشقن کي پهريائين پاهيندا (چلپيندا) ۽ پوءِ رڱيندا (ملر رڪندا). (گر واري اٽ جو علاج ائين ڪندا جو پهريائين گندرڪ، لاٽي جي ڪار يا ڪبڙ جي ڦليار تيل ۾ ملائي، گر جي مٿان بام هڻندا جيڪا گر کي ساڙي صاف ڪندي. پوءِ ان جي مٿان رڱ وارو مَلر مکيندا). ٣. ڪين چانئين ڪين اس= ڪجهہ ڇانءَ ڪجهہ اُس (ٿڌاڻ ۽ تپش، يا جلوو ۽ اونداه، گڏوگڏ). محبوبن جي سختي ۽ آزمايش واري روش ائين آهي جئن ويچاري چيلڙي لاءِ ڪوس. ٤. سڄڻ خاطر (ساڄن لاءِ) پٺو واري ملڪ کي بہ پاڻ لاءِ صحت (واري راحت) پئي پانيان. ٥. ڳائو نہ وائو= ڳائڻ ۽ ڳالهائڻ مان اصطلاح 'ڳائو وائو' ڪو پڙڪو ڪو ڳالهاءِ ڪونهي، ڪا چُڻ پڻ ڪو چؤبول ئي ڪونهي. هون پبُ جبل ٽپي پرتي ويا جتي رڻ رائو پيو اچلي. قوڙائو= فراق. ٦. پگهر سائي پر ڪي= پگهر مون کي پسائي اهو ساڳيو حال ڪيو جئن مينهن وسي ڪندو آهي.

٧

جِئَن جِئَن پَڇي راتِ، تِئَن تِئَن ساڄَنُ سارِيان
مُونکي مُون پِرِينَ جي، ٿَنَ ۾ طَلَبَ تاتِ
ٻاروچاڻِي ذاتِ، پيئَرُ ٻُکِي آھِيان.

٨

سُمَھو ڪِيمَ سَرَتِيُون، جيڏِيُون ڙِي جاڳو
ھَلَڻَ جو ھُلُ ٿِئو، سَنيُوڙو ساڳو
ڏِينِدي سُنگُ سَيَڪا، لَڪَ مَٿي لاڳو
اَڏِيُون اوجاڳو، پيئَرُ مُون ياڳي پِئو.

٩

مُونکي جَنِي ماريو آن ڪي گَڏِئا سي
ٿَنَ ۾ طاقَتَ ناھ ڪا اَڏا اُنِي ري
سُورُ سَلِٽُمِ تي، جيلانھ ڳالھِ ڳِري ٿِئي.

١٠

سُڄاتُمِ سيئِي، مُونکي جَنِي ماريو
پُنھونءَ پيڪانَ پَڇَندِئا، ٻِلھَڻَ ٿِئا ٻيئِي
ويڄَنِئُون ويئِي، ٿِي وَھيٽِي سَڄَڻِين.

١١

سي ٿي سُڃاڻان، مون ڪي جَنِي ماريو
لوھُو ناھِ لِڱَنِ ۾، سَنڌَ مِڙِئِي ساڻا
دارُونءَ جا داڻا، ڏِنمِ ھوٿَ ھَٿَنِ سِين.

وائي-١

ٻاروچي ساڻُ ٻَڙِي جيڏِيُون
ھيڪَرَ ٿِيان ھيڪاندِي
چَڙھي نہ سَگھان چوٽِيِين، دوستَ ٻِنا دِلِ ماندِي
پَھُچائيجُ پُنھونءَ کي، ھيءَ پيادَڙِي پاندِي
پيئَرُ ھِن پنيُورَ ۾، آٿُون اَيرادَڙِي آندِي
پورِھيتِ پُنھونءَ جامَ جي، باندِين جي آءٌ باندِي
ڪَرَمَ ساڻُو ڪَرِيمَ جي، ڪيڇِي ٿِيندَمِ ڪاندِي
نِماڻِيءَ نَصِيبَ ٿِئي پُنھونءَ پيراندِي.

وائي-٢

ڏيرَنِ مُلِ ڏادائِي، يا اِلاھي!
آٿُون اَسُونھِين، اَوَٽَڙ آڏا
سَوَلي ڪَرِين سَچا ڏٽِي، اڳيان اُونداھِي
آھي اَياڳَ اُنِ ڪي، جَنِي واٽَ وِڃائِي
رءِ فَضلَ رَبَ جي، مُوران ماڙَ نہ ڪائِي.

داستان پنجون

١

رءِ قَرِيبَنِ قُوتُ ڪِئو وِينِي وِرِهِ چَران
اِنَ عَذابان اڳھِين مادَرِ چونہ مَران
اَڏِيُون سي نہ اوھان، جي مان سُورَ سَرَتِيُون.

٢

رءِ قَرِيبَنِ قُوتُ ڪِئو، وِرِهَ چَران وِينِي
ٻانيَڻَ کي ٻَروچَ رءَ تِي ڏُکَنِ سان ڏِينِي
تو پُڄاڻان سُپِرين آءٌ سُورن سانيِيڻِي
جا مَرضَنِ مَرِيڻِي، سا سَرَتِيُون ڪِيئَن سَگھِي ٿِئي.

٣

سَرَتِيون ڪِيئَن سَگھي ٿِئي، ويڙھي جا وِرِھَنِ

٧. بکي آھيان= بيحد مشتاق آھيان. ٨. سنيوڙو= ھلڻ لاءِ سنبريو، تيار ٿيو. ساڳو= اٺن جي قطار، ساٿ. سُنگ= محصول. لڪ= لنگھہ وارا لڪ. لاڳو= محصول. ٩. آن ڪي گڏئا سي= اوھان کي ڪي اھي گڏيا. سَلِٽُمِ= بيان ڪري ٻڌايم. ١٠. پيڪانَ= تير (پنھنجين ٻنھي اکين جا). پڇندئا= زورائتا ھنيا. ٻلھڻ ٿيا ٻيئي= ٻنھي اکين جي پنبڻين جا تير ٻنا ٻنا ٿي لڳا. ويڄنئون ويئي= ويڄن (طبيبن) جي علاج کان چڙھي وئي. ٿي وھيٽي سڄڻين= ھاٿي وجي سڄڻن جي ھٿ وس ۾ حوالي ٿي (جن وٽ علاج آھي). ١١. لوھُو= رت. دارون= دوا. داڻا= گوريون. وائي-٢. ڏيرن مُل= ڏيرن وٽ. ماڙ= مدد، واھر. د-٥: ١. قوت ڪئو= ڍئو ڪيو. وره چران= پنھنجي درد ۽ فراق کي کايان، پنھنجا ڏک سور کاوان. ٢. ڏيني= ڏيٺ ويٺ، ملاقات. آءٌ سورن سانيِيڻي= سورن مون کي سانيِيڻيو، پنھنجي ياکر ۾ ڪيو (سانيِيڻ= سامھون گڏجڻ وقت ھڪ ٻئي کي ياکر پائڻ. سانيِيڻجڻ= ٻن ڄڻن جو آمھون سامھون مُنھان مُنھن گس تي گڏجي وڃڻ وقت، ھڪڙي جو ٻئي کي ياکر ۾ ڪرڻ) آءٌ سورن ۾ وکوڙجي ويس. مريڻي= مروڻي.

چِٽُ چِنهِ جو چُورُ ڪِئو ڏُکويو ڏُکَنِ
پُڄاڻا پِرينِ، اُڊِيون اکِهي آهِيان.

٤

سَرتِيُون سَرَهائِي، مُون تان ڏِني ڪانهَ ڪا
ڏِيهائِي ڏِيرَنِ ۾ وَڃَڻَ جِي وائِي
جي نہ آئِ جائِي، تہ عيبُ نہ لَڳو اونِيين.

٥

جي حَبَ نہ هَلَڻُ سِکِيُون، سي جَڏِيُون ميڙ جَليلَ
لَنگهائي لَطِيفُ چَئِي نِجَنِ ڪيچ قَلِيلَ
ثَمرُ تِئَڙَمِ سُڄ ۾ دوساڻا دَلِيلَ
وِساري وَسِيلَ، مَتانِ مارگِ چَڏِيين.

٦

اَچِئو اَچِئو چُونِ، 'ويهَه' وِئا تہ گهورِئا'
سَرَتِين سانگُ سُکَنِ سان، مُون جِئَن رَتُ نہ رُونِ
اُوءِ مَرُ وينِيُون هُونِ، مُون سانگاڻو سُورَ تِئا.

٧

سُکِيُون سُوريتِينِ جي کُهُ تيون پٽر پُونِ
گهاءَ نہ لَڳن گهَٽ ۾، رِياءَ مان تيون رُوَنِ
چِيتاريو نہ چُونِ، پارَ منهنجي پرينءَ جا.

٨

پَسي اَڄ اُساٹَ، ڏُونگَرَ کي ڏارُ پِئو
سَسُئِي سندي سُورَ جي لَکَنِ مَتي لاٹَ
چَپَرَ ۾ چُونچاٹَ، ڏِنَمِ ڏُکوِيَن جا.

٩

پَسو جوءِ جَرا تِي، بِلَرُ لَڳِسِ باڻُ
سا مُنڌَ مَري نہ جيئي، پيئِي پَڇاڙي پاڻُ
سَسُئِي سُورَنِ ساڻُ، سَنيوڙِي سَيدُ چَئِي.

١٠

پاڙِي ناهِ پَرُورَ، تہ ڪا راتِ رَنجائي گُذري
بانيَڻِ باروچَلَ جي گهائي وِڏِي گهُورَ
پَلِتِيَسِ پُنهونءِ جامَ جا پُورَنِ مَتي پُورَ
هِڪ سَسُئِي بِئا سُورَ، وِئا پِنِيندا پاڻ ۾.

١١

پيئِيءَ اچن پُورَ، ويني پاڻا وِترا
گهٽين پتين گهائِيو، گهَٽُ پريان جي گهُورَ
هڪ سَسُئِي بِيا سُورَ، وِئا وَڳندا پاڻ ۾.

١٢

واڻِنِ صَحيُ وِئا، وَڻَ مَنجهاڻِنِ واسِئا
اِهڙا هوتَ هُئا، سُڄَ ڪِئاڻُون سُرَهِي.

---

٥. حب ندي تي اهو نالو آڳاٽو عرب- اسلامي دور ۾ پيو: 'حَبحَبَة' يعني ٿورو وهندڙ پاڻي. قليل= گهٽ، ٿورو (اصطلاحي معنيٰ) گهٽ، ناقص، ڪميڻيون. (جيڪي قليل يا ناقص آهن سي ڪيچ پهچائجن).] وسيل= اي وسيلا. مارگِ (گِ جي زير سان)= مارگ ۾، راه ۾ (منزل تي پهچڻ کان اڳ واٽ ۾). ٦. سانگاڻو ٿئا= سانگ ڪري مون سان گڏ هليا. ("سانگاتو" لفظ، سگ يا سنگت سان لاڳو ڪونهي، پر "سانگ ڪرڻ" مان فاعل جي معنيٰ ۾ آيل آهي.) ٧. پٽر= پٽر اُهو جيڪو پٽيرجي، يعني گاهه، ڪک، تڏا جيڪي زمين تي پٽيرجن. (جن جو ماڻهو مري ويندو سي پٽر پَٽريندا؛ گهر ۾ ماين جي ويهڻ لاءِ پٽيريندا ۽ ٻاهر مردن لاءِ. غم ۾ شريڪ ٿيڻ وارا ان پٽر تي ويهندا. پَٽر پوڻ= پٽريل پٽر تي سوڳ ۾ ويهڻ. سُوريتيون= اهي (زالون) جن جو ماڻهو فوت ٿيو هجي، اهي حقيقي غم ۽ ڏک واريون ٻيون پاڙي واريون جيڪي ڏک ۾ ناهن، سوريتين جي ڄاڻ سڃاڻ واريون جيڪي راڄ رسم طرح اچي پٽر تي ويهن: اهي (سکيون) سوريتين جي پٽر تي چوٽيون پُون؟ ريا مان ٿيون رون= راڄ رسم طور ٻين کي ڏيکارڻ خاطر ٿيون رئن. چيتارئو نہ چونِ= دل سان ساري نہ چون. پار ڪيڻ= مِنن سُرن ۾ فوت ٿيل جون وصفون آلاپڻ. ٨. پَسي= سَهي، ذائقو چکي. لاٹ= دونهون، روشني. چونچاٹ= (الف) دانهون رڙيون (ب) چَنبا ۽ چاٽ (رت جا). ٩. جوءِ= منڌ (سسئي). جَرا تي= ذرا تي. بِلَرُ= ٻه- لارو، ٻن لارن وارو، ٻن انگهن وارو، ٻلهڻ. باڻ= تير. پڇاڙي= پاڻ کي هيڏانهن هوڏانهن اڇلي، پاڻ کي سَٽي. سنيوڙي= چست ۽ تيار رهي (اڳتي وڌڻ ۽ وڃڻ لاءِ). ١٠. رنجائي گذري= رنج ۽ غم واري حالت ۾ گذري. ٻي پڙهٽي، رات رنجاڻِي گذري، ڏک واري گذري. ٻيءَ سٽ ۾ آيل پڙهٽي: "ٻروچن جي يا ٻاروچن جي"، پر اها صحيح ناهي: سيني ٻروچن جي نہ پر هڪ پنهونءَ جي. انهيءَ لحاظ سان صحيح پڙهٽي 'ٻاروچل جي'. ١١. پيئي= پيل، ليٽيل. وترا= وڏيڪ. گهائيو= گهٽ ڪيو، سوڙهو ڪيو. گهٽ= نرگهٽ، نڙي، وڳندا= گڏ هلندا، وچڙندا.

وائي

تَوڙي نِينِ نہ نِينِ، اَلو مِيان!

آئُون اُنِي جِي آهِيان

زورو هِن ضَعِيفَ سِين ڪامِلَ ڪوهُ ڪَرِينِ
پيرين آءٌ نہ پُڄَڻِي، ڪَرَهَلَ هُوءِ نہ جهَلِينِ
جَتَ پانهِنجِيءَ جُوءِ ۾، جانِبَ مانَ جَتِينِ
پِڪَ پَدَمنَڻُون اڳِرِي، سُرڪِي مانَ سَڄِينِ
ٻانهِي ٻاروچا پانهِنجي، سَڳِرِ مانَ سَڏِينِ.

داستان ڇهون

١

ڪِنهِ پَرِ رُئان پِرينءَ ڪي، روئِي نہ ڄاڻان
مَتِي ڪِئو پُوٽان، هَنجهُنِ هاٽا هَٽڙا.

٢

ڪِنهِ پَر رُئان پِرينءَ ڪي، پُڇڻِ ناه پَچارَ
اَندرِ تِي آهُون ڪَرِيان، ڪاٽِي مَنجهہ خُمارَ
گِريِي جِي گُفتارَ، ٻِيءَ پَتِ ٻاروچَنِ ۾.

٣

ڪِنهِ پَرِ رُئان پِرينءَ ڪي، پارُ نہ ڄاڻان پَنڌُ
ڪيچِينِ ڪارَڻِ ڪَنڌُ، نايو تِي نعرو هَٽان.

٤

ڪِنهِ پَرِ رُئان پِرينءَ ڪي، پارُ نہ ڄاڻان پيرُ
پَنَڌُ مون پيڙو ٿِئو، سُورَنِ لايو سيرُ
آرِيءَ لاءِ اَلِيرَ، رَقصُ پاڳي رَنَ جي.

٥

ڪِنهِ پَرِ رُئان پِرينءَ ڪي، رُئڻُ مُون نہ رِهاءِ
ٻَرَنِ مَنجهہِ ٻُڪاءُ، ٻِيءَ پَتِ ٻُڌمِ جيڏِيُون.

٦

ٻيُون ڏيئِي ٻَنَ ڪي، هَلجُ پاسي هيڪَ
وَرُ نہ سَهي ويڪَ، تون ٽريڏِي ٽريڏايُون ڪَرِين.

٧

اَجان تون. اَواڻَ، واٽان پاسي ويسَرِي
سُونهِين تِيءُ سُواڻَ، تہ مَنجهان دِلِ ڏڳُ لَهِين.

٨

مَتان ڪا مُنڌَ ڏِئين پانهِين پَسِي پَٻُ
اڳِيان ڪَئُ مَ ڪَٻُ، اِيءَ قالِي آڏو ڪيچَ ڪي.

وائي. زورو= ڏاڍائي. ڪامل= وڏا چڱا ۽ اشراف. ڪوه ڪرين= ڇو ٿا ڪن. جَتين= وڏيڪ ترسن. پدمنئون اڳري= پدمن کان وڏيڪ. سڄين= واري ڏين. سڳر= راه ۾، واٽ ۾. د-٦: ١. ڪنه پَرِ رئان پرينءَ ڪي= ڪهڙي ريت پرينءَ لاءِ رئان (جو هو ٻڌي ۽ ملي). هٽڙا متي ڪئو پوٽا= ڏٽي ڪان دعا لاءِ هٽڙا مٿي ڪٽيو پئي هلان. ٢. پڇڻ ناه پچار= پڇڻ جي پچار ئي ڪانهي؛ ڪو پڇي ئي ڪونہ ٿو تہ ڪو ڇو ٿو روئي (ماڻهن ۾ اها پچار ئي ڪانهي). ڪاٽي= جلي، اِيذائجي. منجهہ خمار= بي هوشي ۾. گريي جي گفتار= غم جي ڳالهہ. ٻيءَ پت ٻاروچن ۾= ٻروچن ۾ ڪنهہ ٻئي نموني ۾ آهي. ٣. پار نہ ڄاڻان پنڌ= پارَ جي خبر ئي ڪانهي؛ پارَ ڪيڻ واري رسم جي خبر ڪانهي، پنڌ جي پروڙ ڪانهي. نايو= ڪنڌ نمايو، ڪنڌ هيٺ ڪيو (رُئڻ ۽ پار ڪيڻ وقت سر هيٺ نميل آهي). ٿي نعرو هٽان= ٿي وڏي دانهن ڪريان. ٤. پار نہ ڄاڻان پير= پارَ ڪيڻ جو پير نہ ڄاڻان، طريقو نہ ڄاڻان، نمونو نہ ڄاڻان. پَنَڌُ= وڏو شاهي روج راڙو. مون پيڙو ٿيو= مون تي وري ويو. لايا سير= واڻون لايون. اَلير= پڙڪو ڏيئي اُٿڻ، ڇرڪ پري اُٿڻ، ڪڙو ٿي ويهڻ، هاءِ هاءِ ڪري اُٿڻ. رقص= نچ ٽپ، بي حالي وارو ناچ، لوچ پوچ. پاڳي رن جي= هن رن جي حصي ۾ آيو، هن بيحال مٽي اڳهاڙيءَ ڪي پاڳي ۾ مليو. ٥. رهاءِ= رهائي؛ رئڻ مون سان نٿو لڳي. ٦. ڏيئي ٻَن ڪي= ٻيون ٻن وجهي، ڇڏي. ويڪ= ويڪر، وِٿي، نظر ڦيرڻ واري وٿي. ٽريڏايون ڪرڻ= هر ڀيري هر وقت هڪ جي بدران ٽري شيون ڏسڻ. معنيٰ 'شيون ٽيڻيون ڏسڻ')= ٽريڏائيون ڪرين. هڪ جي بدران ٽري ڏسين. ٧. اواڻ= اجائي واٽ سان، ڪُواٽ سان. ويسري= واٽ ڪان اڻ واقف، ڀليل. سُواڻ= سنئين واٽ ونندڙ. ڏڳ= صحيح رستو. ٨. اي منڌ! پَٻُ وڏو جبل آهي پر ان کي ڏسي متان ڏڄين ۽ پوئتي موٽ (پانهين) ڏين، متان پوئتي ورين. نڪي سُسُ، نہ ڪين سست ٿيءُ: اها قالي ئي آهي جيڪا ڪيچ جي آڏو (رنڊڪ) آهي. قالي (ع. قالُ= ڳالهاءِ)= پاڻهين پاڻ سان ڳالهائڻ تہ ڪيئن ڪريان: هلان يا پوئتي وران، دل جا دليل ۽ وِسوسا. ڪَئُ مَ ڪَٻُ= سس نہ ۽ نڪي هيڻي ٿيءُ.

٩

ڏاڍي لُکَ لَڪَنِ جي، پَٽن پوءِ پَچاءُ
ڇِپَرِ ڪوسو واءُ، هَريا مُون نيڻَ ٿِيا.

١٠

”مَنزِل ڏُور مَن تَنها“، رڻَ ۾ نڪا راهَ
جَبَلَ جوراڻا گهڻو، ڏُونگرَ ڏُکيا ڏاهَ
ويچاريءَ جِي وَرَ ري وِندرُ ڪانهي واهَ
هوتاڻِي همَراهَ، اَچِي رَسُ عَليلَ ڪي.

١١

”مَنزل ڏُور مَن تَنها“، جِت ساٿِي نہ پانڌِي
سسئي جي سِڙيءَ سِين ڪيجَ ڏٿِي ڪانڌِي
هي جا دوست دَرماندِي، تِنهِ ڪي پارس رسج پپ ۾.

١٢

ڄِنَنِ توءِ مَ ڄڻ، پاءِ اُميرِي اَن سِين
جي اَوءِ اوگڻَ ڪَن ئي اَسئِي، تہ تون ڳُٽاني ڳڻُ
پُنيءَ لَڳِي پِڻُ، هِنَ سُونهاري سَنگَ ۾.

١٣

مَنَزِلِ ڏُورِ مَ مَٽِ، ڇَڏِ مَ سيرُ سِڪَڻَ جو
لَئُون جِي واٽَ ۾ لَٽِ، لَئُون رءَ حَيفُ هُوئڻَ ڪي.

وائي-١

زاري سا ڳنڊِيَسِ زارِي، اَلو اَلو!

ڪوهياري ساڻُ آءٌ جا ڳنڊِيَس زارِي

باروچي ساڻُ، آءٌ جا ڳنڊِيس زارِي

ڪِينَ ڄِيندِيَس جيڏِيُون، سُورَ پِريان جي آءٌ ماري
ڪَري ڪوهيارو هَليو، مُون سِين قِيامَتَ ڪاري
هنلُوئَنِ جِئَن هولِي ڪَري، مُون تَوڙِ مَتي تان وارِي
مُونکي ڳَهَرَ ڳِرو ڪِئو، نِنبرَ نِڌوري آءٌ ڳاري
ڇُڪِيءَ ڪي چاڙهي نِئو، آٺي سي بوتا باري
مان وِرمَنِ وِچَ ۾، اولاٺي اُٺَ آري.

وائي-٢

ڄنهِ لَئِي آهِيان ڏُونگرِ ڏوري، ماڙهُو ڇُونَمِ پوري
تِنه باروچي ڪي باجهہ پَئي!
تِنه ڪوهياري ڪي ڪَهَلَ پَئي!
آئُون سُتِي هُو هَلِيَا، لائي وِنِڙا لوري
روئِي رڳِينديَس رَتَ سِين، ساڻُ ڇُٽاڪَنِ چوري
نِئو نماڻي پاڻَ سِين، ڇِپَرِ ڇَڏِئو مَ چوري
مانَ موئَن سپرِين، آهيان جَنِ جِي گهوري

◈

٩. لُک= سخت گرم هوا. لکن جي= جبل جي لڪن جي . پٽن پوءِ= پٽن ۾ پوي. پَچاءُ= پچڻ، ساڙو، جَلُ. هَريا= آلا، ڳوڙهن سان پريل. ١٠. منزل دور من تنها= منزل پري ۽ آءٌ اڪيلي. جوراڻا= زور وارا وڏا زبردست. ڏونگر= جبل ۾. ڏکيا ڏاه= ڏکيا ڏس پتا. وندر= وندر (ندي) واري ملڪ ۾. واه= مدد. هوتاڻي= اي هوت بلوچ. همراه= راه جا رفيق! عليل= معذور، بيمار. ١١. سڙي= ڪائي. لوڙهہ= جنازو، ميت. دلڻان= دل من سان، سچي محبت سان. ١٢. اُميري= ڪوريءَ جو اُميرِ ڏيئي چنل تند کي ڳنڊڻ. پاء اميري ان سين= پاڻ کي انهن سان ڳنڊ. اَسئي= اڻ-سئي= اَڻ سُٺل، جيڪا سُٺل بِڏل نہ هجي، گهٽ چاتل سچاتل. ڳُٽاني ڳُٽان+ ني= ڳُٽن ساڻ ني. ڳن= ڳُنهہ، انهن کي ڳُٽن سان خريد ڪر. ١٣. مَ مٽ= مٽاءِ نہ، بدلاءِ نہ. سير= رستو. لئون= سڪ، عشق. هوئڻ کي= جيڻ کي. وائي-١. ڇڪي= ٽڪل، ساٿي ٿيل. باري= بار ڪٽندڙ، وڏا مضبوط طاقتور اٺ. ورمن= ترسن. وچ ۾= منزل تي پهچڻ کان اڳ واٽ تي وچ ۾. اولاٺي اُٺ= اٺ اولاٺي، انن تان بار ۽ پاڪڙا پلاڻ وغيره لاهي. آري= پنهونءَ جا پائر، سات جا سرواڻ. وائي-٢. لائي وئڙا لوري يعني لوري، ڪاڻُ. ڇُٽاڪَنِ چوري: چوري= پرت وارو گهگهو، هيٺ تي ڊگهو، ڪڙيءَ ڊار گهگهو. هينئين لاڙ ۽ ڪڇ جا جت بلوچ چوندا ئي ”چوري“ (چولي بي، جنهن کي ٽي ڪڙا ۽ آڏو گنجيءَ مثل). لڳو مون لوري= لوري عشق جي، تانگهہ ۽ سِڪَ جا سُکَ ڦٽائي ڇڏي.

سُر حسيني

”بُرو هو بنڀور، آرياڻيءَ اُجاريو.“ آرياڻي (پنهونءَ) جي وڃڻ کان پوءِ ’منهنجو ڪجاڙو. ڀينر هن ڀنڀور ۾!‘ سسئي ياڻئي ٿي تہ ڀنڀور ۾ سيڻن (پنهونءَ جي ڀائرن) ڪي ڪا منهنجي ذات جي سُڌ پئي جو هو مون کان لڄارا ٿيا: ’ذات منهنجي ماءِ، ڪا ڪڇو ٿي ڪيڇين ڪي‘! جي آءٌ سندن پنهنجو هڏُ رت هجان ها تہ مونکي ’هوند نہ ڇڏين ها. (د-٣) سسئي جا سيڻ ٻاروچا، ڀنڀور ۾وڏي رونق هئا؛ پر پنهونءَ ڪي پاڻ سان ڪٺي ڪٺي پري وڃي پهتا. سسئي سندن پويان ويندي واٽ جي وٿن سان باسون باسيون تہ: جي پنهنجو پنهون وٺي ورنديس تہ ڏار ڏار ڪي ڀليڪار ڪنديس.‘ ”تتيءَ تاياڻين، جهولو منڊ جُهڙ ٿئو“: آڏو جبل، ٽڪر، ڇپون ۽ پاهڻ، ۽ ٻيا لڪ لانگها اُڻ سونهينءَ لاءِ ويتر ڏکيا ۽ ڏک ڏيندڙ لوڏا هئا! پر سسئي اهي سڀ پلنگ ۽ هندورا ڪري ڄاتا:

چپُون ڇپَر ڪٽِ، پَهڻ پٽراڻي ڀانئيان
سيڻن جيءَ سهٽَ، ڏونگر ڏولي ڀانئيان.

شاهہ جي اعليٰ فڪر ۾ وصال کان فراق جو درجو مٿاهون آهي ڇاڪاڻ جو عاشق لاءِ جيڪي فراق ۾ آهي سو وصال مان نٿو حاصل ٿئي. ’سسئي ۽ سُورَ‘ داستان-٦ جو مکيہ موضوع آهي. ’هوءِ جي سُورَ سُڄڻ، سي مون ڀينگهي ۾ پرائيا‘: آءٌ ڇايس تہ سُور، سامايس تہ سُکَ وئا. عشق جي پچار آزار واري آهي: ’سپيريان جي ڳالهڙي رڳو رنجائو‘. اهي جيڪي غم ۾ حال ياڻي ٿي رئنديون ۽ رڙاريندڻون هيون سي اڄ آهن ئي ڪونہ؛ آءٌ پاڻ پئي پاڻهي پاڻ سان پنهنجا ڏک اوريان. سسئي جيسين تائين جئري هئي تيسين تائين ورچي ڪانہ ويئي؛ پياري پنهونءَ ڪي ڳوليندي سنڀاريندي آخر وڃي ڌرتي حوالي ٿي:

جان جان هئي جيئري، ورچي نہ ويئي
وڃي پونءَ پيئي، سارينڊي ڪي سڄڻين.

داستان پهريون

١

لَڙُ مَ لاڙائُو ٿِئو، لاهہ مَ لَڏو، لَڏِ
تہ ساٿِ پِريان جي سَڌِ، مُنڌ ميڙائو تو ٿِئي.

٢

لَڙُ مَ لاڙائُو ٿِئو، هَلِي ڪَرِ هِمَتَ
سِڄُ مُنہ ۾ سامُهون ڪَہَ ۾ ڪَڄ مَ ڪَٿَ
تہ سُپيريان جي سَٿَ، ڳاڙهيَ سِڄ ڳالَهہ مِڙِين.

٣

لَڙُ مَ لاڙائُو ٿِئو، وَرَ ’چُونڊِيندِي وَڄُ
آهي اِيءُ اُهُڄُ، هاڙهي هَلَندِيَن جو.

٤

اَلِهي سِڄَ اوِيرَ، مَ ڪَرِ مَعذورِين ڪي
پَسِي مَران پيرَ، ڏُونگرِ ٻاروچَن جا.

٥

وِيني مون وِئو، لَڙِي سِڄُ لَڪَن تان
آءٌ ڏورِينڊِي ڪيٽَرو، پَهَٽَن پيرُ پئو

د-١: ١. لَڙُ مَ= پنڌ ۾ ٿڪجي موٽ نہ، ڍري نہ ٿي. ساٿ پريان جي سڌ= سڌ سان، سڄڻن جي ساٿ سان. ٢. ڪَٿَ= تخمينو، اندازو (پنڌ جو). وڏي پنڌ ۾ هلندي جڏهن سج سامهون آهي ۽ اکين ۾ ٿو لڳي تڏهن مفاصلي يا منزل تي پهچڻ واري وقت جي ڪَٿ ڪٿان نہ ڪج (جو اجايو وقت ويندو ۽ دير ٿيندي) پر پَئي هلج. تہ جيئن بيٺي سج (ڳاڙهي سج) ڪنهن ڳالهہ سان (سڀاڳ ۽ اتفاق سان) سڄڻن جي سٿ ڀيڙي ٿئين. ٣. ور چونڊيندي وڄ= (الف) ور= ڪانڃ جا ور، ور چونڊڻ= اڳ ڪنيل وَرَ پنڌ ڪندي جڏهن ڍرا ٿين تہ مٿي ڪٺي سولا ڪجن (ور ڪٽڻ= ڊوڙڻ يا تکي هلڻ خاطر، ڪانڃ جا ور ابتاڻي جي هيٺان ورائي ڇڪي مٿي ڪرڻ). يعني ڪانڃ جا ور سارينڊي، مٿي ڪندي، تکي تِکڙي پئي وڃ. (ب) ور= واٽ جا ور وڪڙ. يا پهاڙ واري پنڌ جا ور وراڪا لنگهندي تکڙي پئي وڃ. آهي ايءُ اُهڄ= هاڙهي جبل ۾ پنڌ ڪرڻ وارين جو اهو ئي اهڃاڻ آهي، اهائي سڃاڻپ آهي. ٥. پهٽن پير پئو= منهنجو پير اڃي پهٽن ۾ پيو آهي (پٿرن پهٽن واري پنڌ ۾ پيو آهي جتي هلڻ ڏکيو آهي).

سُورَنِ ساڻُ سِهو، اَڇي ٽِيُمِ جيڏِيُون.

٦

لَڙِئو سِجُ لَڪَنِ تان راسيُون رَتائِين
مونکي مارِيائِين، اَلُهي اُونداهِي ڪَري.

٧

وِئو سِجُ وَڻَنِ تانِ راسِيِين ڏيئي رَڱُ
مون جَنهِين سِين سَڱُ، سو ڪوهيارو ڪيچ وِئو.

8

ٻيلِينِ ڏاران ٻَنِ، ڏِجي ڏُونگرُ جيڏِيُون
وِڏِيَسِ وَراڪَنِ ۾ ڪيرائي ڪَهُنِ
سَجَڻُ ڏُونگَرَ چوٽِيين، آڏا سيلَ سُڄَنِ
سي ڪِيئَن پنهون پَسَنِ، جَنِ ڪي نِيرُ نَنگَ جو.

٩

سَرتِيون سُڄي سُڄَ، متان ڪا مون سِين هَلي
پاڻِي ناهِ، پَنڌُ گهڻو، اڳيان رائو رُڄ
متان مَري اَڄ، ڪا ڏِئي پاراتو پُنهونءَ کي.

١٠

ڇِپَر جا سِينگارَ، وارِج واڳَ وِلهيءَ تي
ڏُونگر توهان ڏارَ، مون سين جَبَلُ تو جاڙُونَ ڪَري.

١١

وِئو ٻاروچو نِڪَري، هاڻِي ڪَريان ڪِيئَن
سِجَ اُلَٽي سِيئَن، سَٿُون ڏِينديَسِ سُڄَ ۾.

١٢

لاڳاپا ئِي لاهِ، لَسِطِي ۾ لَطِيفُ چَئي
تِهان پوءِ پُڇاءِ، پِريان سندو پيچڙو

وائي

جي هُوندَ ڏِناڻُون، وو جيڏِيُون!
حالُ مُنهنجو هِهَڙو جهڙو
چَڙهِي نہ سَگهان چوٽِيين، مارَڳُ مَتاهُون
ڏُکِيءَ سَندي ڏيجَ ۾، ڏُونگَرُ ڏِناڻُون
هِنيَڙو ڏَندَڻُ پاڙَ جيئن، چِڪي چِناڻُون
هِنيَڙو ڏاڙهُونءَ گُلَ جِيئَن، ريهي رَتاڻُون
هُوءَ جي پهَڻُ پَٻَ جا سي مَٽيان مُڪاڻُون
هُونِ سلامَتَ سُپرِين، تان گهوري مَرُ آئُون
سو جي سُئومِ ڪَنَنِ سِين پَهُ جو ڪياڻُون
ٻانهُون ٻيلَ نہ لاهِيان، پُنهَل ڪي آئُون

داستان ٻيو

١

ڪِين ڏَرَ ٽِٽي ماءِ، ڪِين جَرَ سَندي سَڄَڻين
هَلي ۽ واجهاءِ، ٻِنهِي جيرَنِ وِچِ ۾.

٢

مَٿئان مَٿي مَڃُ، ٻَرِيُمِ ٻاروچَلِ جو
جيڪين ڇيو جيڏِيين سو سِيوئِي سَڄُ
اَمَرِ اوري اَڄُ، تہ سِٺَ سُٽايِئين سُورَ ڇِي.

٣

مَٿي منجهان مِينهُ، پَسو جئن پاڻِي وَهي
مون پانيو هيءُ نِينهُ، تان ڇِپُون جيري سَندِيُون.

سِهو= سنگت، لاڳاپو ۽ واسطو. ٦. راسيون رتائين= سج جا تندن مثل سڌا ڪرڻا جيڪي سانوڻ جي جهڙ ۾، وچينءَ ويل، ڌرتيءَ طرف لڙن (چوندا: 'سج سانوڻ ۾ وچينءَ ويل راسيون ڪوڙيندو') فقط جڏهن ڪڪر هوندا تڏهن راسيون ڏسڻ ۾ اينديون. راسيون= جڻ مٿي سج جي ڪنار مان نڪتل روشن ڏورون جيڪي هيٺ ويندي زمين تائين لاڙيل: اهو لقاءِ رڳو وچينءَ ويل ڏسڻ ۾ ايندو. صبوح جو راسيون مٿي وينديون۽ زمين ڏانهن ڍاريل نہ هونديون (چوندا 'چنڊ واڙي واءُ، سج واڙي مينهن'). ٨. ٻيلين= ساٿين، مددگارن. ٻَن ڏجي= ڇڏي ڏجي، ڦٽو ڪجي. وراڪن ۾= جبلن واري واٽ جي ورن وڪڙن ۾. ڪهُ جمع ڪهون= وڏا پنڌ. پنڌ جون وڏيون منزلون(انهن سسئيءَ کي ٿڪائي ڪيرايو). سيل= ٽڪا وڏا ڪندا، جبل ۾ تکين چوٽين وارا پاهڻ. نير= ٻنڌڻ. ننگ جو= لڄ پت جو. ١٠. ڇپر جا سينگار= (اي منهنجا پيارا پنهون) جبل جا سينگار! ولهيءَ تي= اڪيلي هيٺي ڏڪويل تي. وائي. هِهڙو جهڙو= ڏکيو اَٻالو. چڙهي نہ سگهان ڏکرن جي چوٽين تي جتي رستو (ماڳ) گهڻو مٿاهين تي آهي. د-٢: ١. ڌر= ڌرتي. ماءِ= جاءِ، ماڳ. پيٽي (واٽ واري). جر= سخت تپش (هڪ ڌرتي تتل ٻيو سڄڻ جي فراق واري تپش)، سسئي انهن ٻنهي ٻاهين جي وچ ۾ پئي هلي ۽ پنهون لاءِ واجهائي. ٣. سخت گرمي ۾ پگهر مينهن وانگر پيو مٿي مان وهي. مون هن نيه (محبت ۽ عشق) کي راحت وارو ڪري پانيو پر هيءُ تہ جيري (ٻاه) جون ڇپيون آهن.

۴

لَڳِي مون کي لُوءَ، وِرهَ واڻون لائِيُون
رازُ جِنهين سين رُوحَ، سو ڪوهيارو ڪيچ وِئو.

۵

ڏِمَنِ نيڻَ رَتُ، وَهي ڇُڻاڪا ڪِئو
مونکي ڏَنءُ ڏِئو، اَئِين تا وڃو اونِيا!

٦

چَرَخو آتڻَ وِچَ مان اَمڙِ وَڃي آڻِ
ڪَتيمِ جِنهين ڪاڻِ، سو وَڃي ڪيچ قَرارِئو.

٧

آتڻِ چُونمِ ڪَتُ، تاڻيان تَندُ نه نِڪِري
ڀاڻان روئِي رَتُ، چَرَخو مون چڪ ڪِئو.

8

اَمڙِ جي ڏِنوءِ، مُون جِئن هوتُ اکينِ سين
چَرَخو چيهاڙِيُون ڪَري، پيري هُوندَ پَڳوءِ
آتڻِ رَتُ رُنوءِ، تَندُ نه ڪَتيئِي هيڪڙِي.

٩

تاڻيان تَندُ نه نِڪَري، جِيءُ نه منهنجو جاءِ
ساجَنِ ڏاران سَرَتِيُون، سَڀُ ٿِي مون نه سُهاءِ
جِيڻُ ڪِينَ ڄُڳاءِ، آيَلِ ڀاروچَنِ ري.

١٠

نِڪو ليڪوئِي ٿِئو، نڪو تتو ڏِينهُ
تِهان اوري نِيهُ، چِنو آتڻَ ۾ واريين.

١١

ڪُوءِ ڪَتَڻُ ۾ ڪَپاهُ، ڪُوءِ آتڻُ ۾ جيڏِيُون
ساجَنُ مُنهنجو ساهُ، هاڃي مَنجهہِ هَٽِي وِئو.

١٢

جِئن جِئن ٽِپي ڏِينهُ، تِئن تِئن تاٽي تِکَ ۾
ڪو اَڳانجهو نِيهُ، ڀانيَڻِ ڀاروچَنِ سِين.

١٣

جِئن جِئن پِڄِي راتِ، تِئن تِئن تاٽي پَندُ ۾
پوريءُ ڀِي نه تاتِ، جيڪا سا جَتَنِ جِي.

١۴

ڪاٽِيءُ ڪي ڪورا، جَبَلُ پَسِي جاڳِئا
گُونڌَرَ جا گورا، وَڃَنِ جانِ جُدا ڪِئو.

١۵

ڪُوءِ ٻولِي ۾ ٻروچُ، گهوري ذاتِ جَتَنِ جِي
مونکي ڇَئِي 'لوچ'، پاڻُ پيهي وِئا ڇپرين!

١٦

ڪُوءِ هاڙهو ۾ هوتُ، ڪوءِ پُنهون ۾ پريتڻو
مادَرِ مون موتُ، پَسَڻِئان پرائِيو.

١٧

جان جِيين تان جَلُ، ڪانهي جاءِ جَلَڻَ ري
ٽَٽِيءُ ٽَڏِيءُ هَلُ، ڪانهي ويلَ وِهَڻَ جي.

۴. لوہ= لُک، سخت گرم جهولو. وره= سوز ۽ فراق. واڻون لائيون= منهنجي مٿان وري ويو جنهن سان روح جو راز، دل جي ڳالهہ ۽ دلي پيار. ۵. ڇُڻاڪا= وڏا وڏا ڦُڙا. ڏنءُ= وڏي باه جيڪا سڀ ڪجهہ ساڙي ڇڏي. ائين= اوهين. ۸. چيهاڙيون= چيري ڦاڙي ٽڪر ٽڪر ڪري. پيري= ڦيري، ڦيرائي. ١٠. اڳئين وقت ۾ آتڻ جي رسم موجب، پرڀات کان سٽ ڪتڻ شروع ڪنديون هيون ۽ ٻن پهرن تائين ڪتينديون هيون. ٻن پهرن جو ليکو ٿيندو هو. نڪو تتو ڏينهن= اڃان ليکي جي مهل ئي ڪانہ ٿي، ليکو ئي ڪونہ ٿيو، جو سرتين ان کان اڳ مون کان جدائي ڪئي (يعني اڃان پياري پنهونءَ جي پنيان منهنجي سفر جي سختي شروع ئي ڪا نہ ٿي جو سرتين مان کان منهن موڙيو). ١١. ڪوءِ= ڪوه ۾ پوي، ڪڏ ۾ پوي. ٻن پوي، ٻن ۾ پوي، پل ٻڏي. هاڃو= وڏو نقصان، وڏي آزمائش. ١٢. اڳانجهو= گهڻو اڳرو، ويتر وڌيڪ. ١۴. ڪاٽي= جلي، سڙي. ڪورا= باه جا مچ. گورا= گوڙا= ڳٽتن جا اوٺار. ١۵. "لوچ"= "تہ تون پٺي لوچ"، پنيان لڳي پاڻ پتوڙ ۽ ڳول. ١٦. ڪوءِ هاڙهو ٻن هوت= ڪڏ ۾ پوي هاڙهو جبل تہ ٻن ۾ پوي هوت. مون موت پَسڻئان پرائيو= مون انهن کي پسنديئي، پسڻ مان، موت پرائيو. (ظاهري مقصد ۽ مطلب واريون شيون ملن ٿيون، تہ انهن جي سڪ ۽ چڪ ختم ٿي وڃي ٿي؛ ڳولا، جستجو ۽ اڳتي وڌڻ وارو جذبو ئي ختم ٿي وڃي ٿو: انهيءَ لحاظ سان جڻ ماٺهو مري چڪو). ١٧. جان جيين= جيسين تائين جٺري آهين. ڪانهي جاءِ جلڻ ري= جلڻ کان سواءِ (وصال لاءِ) ٻي ڪا واه ئي ڪانهي، ٻي ڪا پيٽي ڪانهي.

وائي

شاديءَ جو سِينگارُ، آيَلِ! آيَلِ!
مَرَڪُ منهنجو مون پِرين

آهي ڳَهُ ڳِچيءَ جو، ڏِئي هالُورا هارُ
آهي اُگهاڙِنِ کي، جانِبَ جو جنسارُ
آهي ڪاڄُ ٻُکِيين جو توڙان طعامُ تيارُ
اَعليٰ اَچو عيدَ ۾ دوساڻو ديدارُ
حُسنَ هوتَ پُنهونءَ جي، ڪَڪَوريو ڪوهيارُ
سُڄَ ڪِيائين سُرهِي، واسِيائين وَٽڪارُ
چَپَرَ چِنُون مُڪِيُون، عَطَرُ ٿِئو آوارُ
ڪوڙيين ٿِئا ڪيترا نالي تان نِثارُ
شيدا صَلابَتَ جِي، گولي گِرفتارُ
گهوريا گهَرَ گهَٽِيءَ تان اَچي جِئان آدارُ.

داستان ٽيو

١

ٻُرو هو ٻَنيورُ، آرياڻيءَ اُجاريو
لاٿو سَيَهِين لوڪَ تان هاڙهي ڏُٽيءَ هورُ
چوريون چُرَڻُ سِکِيُون، پُنهون ڪِئائون پورُ
آيو سو اَتورُ، جِنهِ ڏُکيون ڏِکِ وِهاريُون.

٢

پيئڙُ پنيورا، پَڄو تہ اُبُهو
اَچِي اِنَ ماڳا، سَرتِينِ سُورَ پرائِيا.

٣

ڪُلهَنِ قاتو ڪَنجَرو، مَتو اُگهاڙو
منهنجو ڪُڄاڙو، پيئڙُ هِنِ پَنيورَ ۾.

٤

ڏُکوِيَن اُهيجاڻُ، ڪُلهي قاتو ڪَنجُرو
وَجَنِ گُوندَرَ گَڏِيُون، لوڪَ نہ آچِنِ پاڻُ:
’سُورَنِ اَسان ساڻُ، نَنڊِي لاڪُون نِيهُ ڪِئو.‘

٥

اَمَڙِ مُون اُماڻِ، پَنيوران ٻَهَرِ ٿِي
مَجُڻُ ڪا رهاڻِ، مون تو موٽِي مَسَ ٿِئي.

٦

وَرُ لَکَنِ جي لوڏُ، گهورِئا سُکَ پَنيورَ جا
اَمَڙِ جي تون آچِيين، سي ڪَمِ نہ اَچَنِ ڪوڏُ
هِنِيين مُنهنجي هوڏُ، ٻَڌِي باروچَنِ سِين.

٧

ڏُکَنِ پُنيان سُکَ، سِگها ٿِينڌءِ سَسُئِي
پيرَ مَ چَلِيچ پِرينءَ جو توڙِي لَکَنِ لُکَ
ڏورِج پاسي ڏُکَ، تہ پوي پاڄهَ ٻَروچ کي.

وائي. شاديءَ جو سينگار= نهايت سهڻو گهوٽ. هالوڙا= جهلڪا. آهي اگهاڙن کي= اگهاڙن کي جانب جي جنسار جو ڍڪ آهي. چنون= خوشبويون. مکيون= موڪليون، اٿاريون. اوار= چوڌاري، جيڏانهن ڪيڏانهن پکڙيل. شيدا= قربان. صلابت= سهڻو سنئون قد، سهڻي هائي ڪاٺي. اچي جئان آڏار= جتان منهنجو پرجهلو (محبوب) اچي. د-٣: ١. اجاريو= اڇو ڪيو، صاف ڪيو. هاڙهي ڏٽي= هاڙهي (جبل) جي ڏٽي (پنهون آرياڻي). چُرڻ سکيون= چُر جو هنر سکيون= وڏيون هنر مند ۽ تخليقي صلاحيت واريون ٿي پيون. پنهون ڪئائون پور= (سندن ڪاميابي انهيءَ ۾ هئي جو) پنهونءَ کي نقاش ڪئائون. پور= ڇاپي جو نقش (ڪاٺ ۾ ڪوريل، جيڪو مُهر وانگر ڪپڙي تي هڻجي تہ ڊزائين نڪري). آتور= وڏي مان شان وارو. ڏک وهاريون= سهاڳڻيون ڪيون. ٢. پنيورا= پنيور مان. اُبهَو= مٿاهان ٿيو، ڪامياب ٿيو. ۴. ڏکوين اهيڃاڻ= ڏکويلن جا پار اهي آهن. وجن گوندر گڏيون= غم ۽ فراق سان هڪ ٿيو پيون هلن، غم ۽ فراق ۾ صبر سان پيون گهارين. لوڪ نہ آچن پاڻ= پنهنجو ڏکيو حال ماڻهن کي نہ سَلِين. ننڊي لاڪون= ننڍي هوندي کان وٺي. ۵. مون اماڻ= مون سان گڏجي هلي مون کي روانو ڪر (تہ اسان پاڻ ۾ پيار واريون ڳالهيون ڪري وٺون). رهاڻ= پاڻ ۾ ويهي حال اورڻ، هڪ ٻئي سان دل جون ڳالهيون ڪرڻ، وٽندڙ ڪچهري ڪرڻ. موٽي مس ٿئي= وري هن ڪان پوءِ نہ ٿي ٿئي. ٦. وَرُ= ڀلي تہ هجي. لکن جي لوڏ= جبلن جي لکن تي لُڏي لڏي، لوڏا کائي چڙهڻ. ڪوڏ= ڪوڏاٽا، تنهنجيون مٺيون پيار ڀريون ڳالهيون. هوڏ ٻڌي= شرط ٻڌي (هنن سان گڏ هلڻ ۽ گڏ هجڻ جي).

٨

ووءِ ووءِ وَڄَڻ نِڳِئا، گهوڙا! گهَٽيءَ پُون
مادَرِ مَتان مُون، ڪانگَ لَمَندا ڪَڍِهين!

٩

'ووءِ ووءِ' ڪَندي وَتُ، مَتان 'ووءِ' وِسارئين
رَنڍَنِ مَٿي رَتُ، هارِ تہ مِلين هوتَ کي.

١٠

'ووءِ ووءِ' ڪَندي وَتُ، مَتان 'ووءِ' وِسارئين
پاڻي هارِ مَ پَڌرو، روءِ مَنجهائِين رَتُ
صَبَرُ وڏو سَتُ، سِگها ميڙي سُپرين.

١١

رَنُن ڪارَڻِ جا هُئِي سا ووءِ ووءِ پُڻ ويئِي
پُنهونءَ کي پيئِي، رُئندِي ڪيرِ رَتَ ڦُڙا!

١٢

ڄنهِ جو ڏٽيان ڏارَ، ٻيلِي ناهِ پَنيَورَ ۾
تِنهِ ڪميڻِيءَ جي ڪانہ ڪِي ساڻَ لَڏِيندي سارَ
عالَمَ جا آڌارَ، وارِج واڳَ وِلهِيءَ تي.

١٣

ٻُلِئو سَڀُ پنيورُ، پُنِيءَ هوتَ نہ هَلِئو
شَهَرَ سُڃاتو ڪينڪِين آرياڻِي اَتورُ
ماڻِئو ٿِنِي مورُ، جَنِي ديکِئو دِلِ سان.

١٤

جَنِي ديکيو دِلِ سِين، پُنِيءَ سي پيئُون
تہ پُڻُ تي ويئُون، جي پُنهونءَ پاڻ لِڪائيو.

١٥

مُئِي مَ ماريڄ، ٻاروچا پنيور ۾
پُنهون سا پاريڄ، جو تو آرياڻِي اَڳُ چيو.

١٦

گهورِئو هِيءُ پَنيورُ، مون سَڱُ ٻاروچَنِ سِين
آهي آرِياڻِينِ جو، ديوانِيءَ کي دَورُ
سندو هوتَنِ هورِ، مَرڪُ تِئو مَعذورِ کي.

وائي

لَڳو مَنجهہ لَڪَنِ، آيَلِ! آيَلِ!
تازو پيرُ پُنهونءَ جو

---

٨. ووءِ ووءِ= وو هاءِ، وو هاءِ! وڄن نڳئا= (پنهونءَ کي ڪنيو) نِڪتا ٿا وڃن. گهوڙا= گهوڙا ڙي! گهٽيءَ پون= تمام پري واري حد، پراهين پيٽي تائين نڪتا پيا وڃن، پيا وڃن ۽ گهٽو پري وڃي پهتا آهن. ڪانگ لمندا= آءٌ مرنديس ۽ منهنجي مڙه کي ڪائڻ لاءِ) ڪانگ لامارا ڏيندا. ١٠. پڌرو= کُليو، ظاهري (اکين مان پاڻي نہ هار). منجهائين= اندر ئي اندر ۾. وڏو ست= طاقت، وڏي قُوت. سَگها= همت وارا. ١١. سا ووءِ ووءِ پڻ ويئي- الخ= پنهنجي ور ۽ ڀتار جي مرڻ تي زالون بيوهَ يا رنوڙ ٿي ڏک ۾ جيڪا 'ووءِ' ڪنديون هيون، سا ريت بہ هاڻ باقي نہ رهي (= رنڻ واريون نہ رهيون) هاڻي پنهونءَ لاءِ ڪير رت رئندي! (ڄڻ سچي محبت ۽ سچائي ختم ٿي وئي؛ دلي ڏک باقي نہ رهيو ۽ رڳو رسمي ڏک رياء وارو رهجي ويو. ١٢. ڏٽيان= ڏٽي ڪان سواءِ، ڏٽين مالڪن ڪان سواءِ. ٻيلي= مددگار. عالم جا آڌار= اي جهان جا پرجهلا، يا الله! ١٣. ٻُلئو= گمراه ٿيو. پُنيءَ= پنيان. اتور= جنهن جي ڳرن ڳڻن واري وزن کي توري نہ سگهجي. نهايت ئي سهڻو سونهن ڀريو. 'سسئي پنهون جي ڳالهہ' جي روايتي پس منظر بدران، هن بيت ۾ هڪ خاص تمثيل سمايل اهي. شاھ صاحب کي نبي صلعم سان عشق هو، ۽ پنهنجن ڪن بيتن ۾ تمثيل طور پنهون مان مراد نبي صلعم ڪري ورتائين (جئن تہ "پرتوو پنهونءَ جو" (يا) "چوريون چرڻ سکيون پنهون ڪيائون پور"). هن بيت ۾ اها تمثيل سمايل آهي تہ شهر مَڪو گمراه ٿيو جو هجرت وقت حضرت جن سان شامل ٿي نہ هليو؛ اهڙن وڏين وصفن ۽ وڏن ڳڻن واري سائين کي مڪي جي شهرين نہ سڃاتو. ١٤. هن بيت ۾ پڻ اڳئين بيت واري ساڳي تمثيل آهي. معنيٰ تہ: جيتوڻيڪ نبي صلعم هن ظاهري جهان مان پردو مٽايو (وفات ڪئي). تہ بہ جن ڪيس دل سان ڏٺو ۽ مڃيو هو سي اسلام تي قائم رهيا. ١٥. هن بيت جي هيءُ سٽ مُعما مثال آهي جنهن جي معنيٰ تمثيل طور ائين ٿئي ٿي تہ: روحن کان سوال پڇندي رَب طرفان اها تصديق ٿي تہ: آءٌ ئي اوهان جو رَبُ آهيان' جي 'روح' سسئي آهي تہ پوءِ پنهون ئي ڪيس سنڀاليندو ۽ پنهنجو قول پاريندو! ١٦. گهورِئو= قربان ٿيو. دور= ورد، ياد، سِڪ، دورو، نشو، عشق. هور- ڊپ، خوف (تہ هوت ڏاڍا آهن).

نَڪين واءُ وڃائيو، جهوريو تان تہ جهڪَنِ
ڪِهَ ڪتوريان اڳِري، هاٿِي جا هوتَنِ
بورائو بَرَن جو، ريڙهي منجهه رُڃن.

داستان چوٿون

١

لَڄايا مُونهان، ساڃهُرِ تي سيڻ وِئا
پيين پنيوران، سُڌِ مُنهنجي ذاتِ جي.

٢

هُيَسِ جي آڻون، ٻانهي ٻاروچَنِ جِي
هُوندَ نہ ڇَڏِياڻون، ڏُکِيءَ کي ڏُکَنِ ۾.

٣

آءٌ جي هُيَسِ هَڏُ، اڍِيُون آريچَنِ جو
ساٿُ لَڏِيندي سَڌُ، هُوندَ ڪوهيارا ڪَرِين مون.

۴

هُيَسِ جي سِيَاءُ، تہ ڪِڇُمِ ڏُکُ ڏيرَنِ تي
اَدَبَ وِڃان اُنِ سِين ڳالهہ نہ ڪِڇُمِ ڪاءِ
ذاتِ مُنهنجي ماءُ، ڪَڇو ٿِي ڪيڇِين ڪي.

۵

اڳِي اِيئَنِ هُيَاسِ، جِئَنِ پنهونءَ ڏوتَم ڪَپڙا
هاڻِي هِيئَن ٿِيَاسِ، جِئَنَ جَتَ نہ نِينَمِ پاڻَ سِين.

٦

ساٿِيَن سَنئِين نہ جاڳئِين، پوءِ ڪُجاڙِئان روءِ
اِيءَ پَرِ ڪُپَرِ هوءِ، جِئَن هُو سانگِي تون سُمَهِين.

٧

ساٿِي توءِ هَلَن، پَٽَرُ جي وارَ ڪَريان
جيڪَسِ ٻاروچَنِ، ڪو ڏِنو عيبُ اَڪِينِ سِين.

٨

نِيَهَ مَ نالو ڪِنُ، پريتَڙِي پيرَ ٻِئا
سُورَنِ ساڻُ مَ ڇِنُ، وِرهُ وِهائِجُ وِترو.

٩

هوتُ نہ مَنيان ماءُ، ٻئو مالُ مِڙوئِي مَنيان
جَهِين جِي ساڃاءِ، رڙهان ٿِي رَنَدَنِ ۾.

١٠

مَرِي وِينديَسِ ماءُ، لَڪَ لَنگهَندي لَڪِيُون
وَڃِي ڪيچ قرارِئا جَت پُنهنجِي جاءِ
روئِڻُ رَتُ جَڳاءِ، ٿَنِ هوتَنِ جِي هيڪاندِ لئِي.

١١

جَفا وارِين جَسُ، جَسُ جَفا رءُ نہ ٿِئي
سُکَنِ ساٿُ وِڃائيو، گولِي ڇَڏِ مَ ڳَسُ
ليڙَنِ جو لَطِيفُ چَئي ڏونگرُ آهي ڏَسُ
پُنهون هَلِي پَسُ، سِرَ پَرِ سِري سَسُئي.

١٢

جوِيَنُ جانِبَ لاءِ، نيئِي وِجهُ نِڪونجَ ۾
روئِي روپُ وِڃاءِ، پُنهونءَ ڪارڻِ پَبَ ۾.

١٣

سَجَڻُ ڏِنو جَن، ٿَنِ ڳَچِيءَ سِرِ ڳَهُ ڪِئو
ٻِيون ڪوهُ ٻُجهَن، قَدُر اِن ڪِيمياءَ جو.

ڪِهَ= دَز، سنهڙي رَئي جيڪا هوتن هاٿي سرهي آهي. بورائو= اها ڪه بورائو آهي؛ اها دَز ۽ رئي ساٿ واري جيڪا هوتن کي لڳي آهي (جيڪا هوتن هاٿي آهي) سا مون لاءِ بر بيابان ۾ ساٿ جي واٽ جي سڃاڻپ آهي ۽ مونکي پئي (انهيءَ سرهاڻ تي) ريڙهي. د-۴: ۳. هڏ= هڏو، سنڌن پنهنجو رت، پنهنجي ڄائي. ڪڇو= عيب. ۴. سياء= ويجهي عزازت واري، ساڳي عزازت واري. ٦. ساٿين سنئين= ساٿ وارن (ڏيرن) سان ان ساڳئي وقت. ايءَ پَر ڪُپر هوءِ= اها تنهنجي ريت ڪُريت جهڙي آهي. سانگي= لڏڻ وارا. ٧. ساٿي= ساٿ وارا (پنهونءَ جا ڀائر). توءِ= تہ بہ. هلن= وڃڻ وارا ٿين. پٽر جي وار ڪريان= جيڪڏهن پنهنجا وار سنڌن آڏو پٽيريان، وڇايان. جيڪس= لاشڪ. ١٠. لڪ لنگهندي لڪيون= لڪ لڪيون لنگهندي. ماءِ= جاءِتان هلندي ڪنهن. ماڳ تي (جبلن جا لڪ ۽ لڪيون لنگهندي). وڃي قرارِئا= ٿانيڪا ٿئا، سکيا ٿيا. ١١. جفا= تڪليف، جفاڪشي. جس= ڪاميابي، مبارڪ. ١٢. جانب کي ملڻ خاطر پنهنجو جوين ڪٺي اوڙاهه (نڪونج) ۾ وجهه، وڃائي ڦٽو ڪر. پنهنجي پنهونءَ خاطر تون پَبَ پهاڙ ۾ رُلي روئي پنهنجو روپ وڃاءِ، پنهنجو حسن ۽ صورت وڃاءِ. ١٣. ڳچيءَ تي، سر تي. ڳه ڪئو= ڳهڻو ڪيو (تي سگهي ٿو تہ اصل پڙهٽي ڳچيءَ سَرُ هجي، يعني ڌُريءَ مثل ڳچي جو سهڻو سَرَ وارو ڳهہ).

١٤

ڏِنمِ اُتَ اَکِينِ سِين، مانَ ٻاروچا هُونِ
جَنِي ڏاران پُونِ، موريسَر اَکِينِ ۾.

١٥

سَجَڻُ ڏِنو جَنِ، موٽَڻُ تَنِي ميهَٽو
ايءُ مَرکُ معذورِينِ، جِئَن مَرَنِ پِريان جي پيرَ تي.

١٦

مُون جِئَن هوتُ اکِينِ سين ڏنو جي جيڏِينِ
تہ وِڄا سَڀِ ويينِ، پاٽا پينِيُون ڇَپرين.

١٧

مون جِئَن ڏِٺائُون، جي هوند هوتُ اکِينِ سين
کَٿُ نہ کُڇئائُون، هوند مِڙيئِي پييُون مامَري.

١٨

ساڻِي نہ پَسان سي، جي هُٺَم هنيين ٽوٽِيُون
هاٿِي کَنِي جي، وَجِئو اَگَڻِ اُپِيان.

١٩

ڳهان تان کيچان پَري، وِهان تان وَٽَ مُون
پِلِي ڏوريمِ پُون، عَبَٿُ آريءَ جامَ کي.

٢٠

ڳهان تان کيچان پَري، سُمهان تان سِرَ هيٺِ
ٻاروچي سِين ڏيٺِ، جيڏيون جيهِيءَ پَرِ ٿِي!

٢١

ٻاروچي لاڏاڻِ، آن کا ڏِنِي ڏوتِيا
ماجُوڻِي رهاڻِ، مون. سِين چِني هَلِيَا.

وائي

هوتَ هوتَ! اي هوتا!

ڏِينديَس ماهُ مِرُن کي، آئُون جَرا جِيءُ کَري
ڏيئي ٻاهِ ٻَنِبور کي، آيَسِ تو ڳِري
آءُ اوراهون سُپرين، وَڃ مَ پِيَہ پَري
آرياڻي پُنهونءَ ري، هَڏ نہ ساهُ سَري
جَندِري پايو جانَ ۾ ڏُکِي ڏُکَ ڏَري
مون ڏنو مون وِسَهو، هِيءَ وِرچِي تان نہ وَري
ڏُکِيءَ جي ڏيکارِيين، ڏاران مُنهَ مَري
پِيالي پِرينِ جي موهِيَسِ ميٺَ ڳِري
توکي توءِ نہ ڇَڏِيان، جي وِڃان پُونءَ تَري
ڏَڙُ وِجهنديس ڏوڙُ ۾، متو ڏارَ ڏَري
آريءَ جي عشق جي اندرِ آڳَ ٻَري
پِرين کَٽِجُ پانهجيون اکيون ٻاجهَہ پَري.

داستانُ پنجون

١

وَڏِي وَسَ هُئا، ٻاروچا ٻَنِبورَ ۾
وَڃِي ڏُور پِئا، سانگُن پُنِيءَ سُپرِين.

٢

ليڙَنِ لَنگهي لَسَ، مانباڻِئان مَٿي ٿِئا
وَنِي وَرُ واٽ ٿِئا، پُنهون جامُ پَهَسَ

١٤. موريسَرَ= اهي وارَ جيکي ڇپرن هيٺان نکرن، اکين ۾ لڳن ۽ اکيون چنهبائين (اڳ ڳوٺن ۾ کي ڏاهيون مايون هونديون هيون جيکي کنهن اٽکل سان موريسر ڇکي کڍي ڇڏينديون هيون). ١٦. وڄا= وِديا، علم ۽ عقل، سمجهہ ۽ دانائي. پينيون= گهڙي پيون. ١٧. کٿ= کجهہ بہ نہ، ذرو بہ نہ. مامري= معاملي ۾، تکليف ۾ ڦٽي ۾. ١٨. هنيين ٽوٽيون= هنيين جون ٽوٽيون، دل جو ٽيکون، آڌر. اگڻ اپيان= اگڻ تي بيهان (هاٿي کَن جي اگڻ تي وڃان!). ١٩. ڳهان= ٽڪائڻ وارو وڏو پنڌ کريان. وهان تان وٽ مون= وهان تہ جڻ منهنجو پنهون مون وٽ آهي. پلي= پلجي، اجايو. ڏوريم پون= گهٽي زمين ڳوليم. عبث= اجايو. ٢٠. ڏيٺ= واقفيت، ملاقات ۽ محبت. جيهيءَ پر ٿي= کنهن اهڙي عجيب ريت سان ٿي. ٢١. لاڏاڻ= ساٿ واري لڏ، ويندو ساٿ. ميٺ= هڪ پسارکو وکر، کاڙيون جنهن مان ڳاڙهو رنگ نکري (۽ جنهن سان اڳ سنڌ ۾ کپڙا رڱيندا هئا). ماجوڻو= (مؤنث. ماجوڻي)= ڳاڙهي رنگ وارو، ڳاڙهو. رهاڻ= محبت واري کچهري، دل گهري ورونهہ. ماجوڻي رهاڻ= ڳاڙهي رهاڻ، رس ڀري وٹندڙ رهاڻ. وائي. جرا= ذرا ذرا. پيہ= اي پرين. هڏ نہ= هر گز نہ. ميٺ ڳري= ڳري ذائقي، ڳري نشي. پونءَ تري= زمين اندر. د-٥: ١. وس= پهر، ماڻهن جي وسندي. سانگن پُني= سانگ تي وڃڻ سان، لاڏاڻي سببان، جدائي کري هلڻ جي کري. ٢. لس= لس ڀيلو. مانباڻ= مانباڻ جو ڍورو ۽ ٽڪر (جيکو سنگهر کان اتر- اولهہ طرف آهي). منباٽئان مٿي وئا= مانباڻ کان مٿا اڳتي ويا. پهس= پهريائين ئي، ترت تکڙو.

هُئا وَڏيءِ وَسَ، باروچا پنهور ۾.

۳

سَسُئِي سُڪائُون، وِيندي ڪِيون وَٽِن سِين
پُنهون وَٽِي پاڻ سِين اِينديس جي آئُون
تہ وَڻِ وَڻِ واڃائُون، ڏِينديس ڏارَ سَيڪَنهِين.

۴

ڏِني سِڪَ سَسُئِيءَ ڪي ٻيلياٽِي ٻروچَ
لوڪَ وڃان ئي لوچَ، پَهُچائِي پُنهونءَ ڪي.

۵

ڪوجو آهِسِ ڪوڏُ، باروچاڻِيءَ ذاتِ سِين
هُوءِ جي چُونِسِ ’ٻوڏُ‘، تہ ’جِيءُ‘ سُڻائي جَڳَ ڪي.

٦

ڪوجو مَتِس مِينهُ، آريءَ جي اُڪِيرَ جو
راتِيان روئي رَتَ ڦُڙا، سُڪِ نہ سارو ڏِينهُ
باروچاڻو نِينهُ، مُنِيءَ مانو نہ ٿِئي.

٧

ڪُٺِيءَ لَئي ڪاٽِي، رَکِيئِہ پِرتِ پُنهونءَ سِين
سُهيو سُکيو جِندَڙو، وِڏُءِ جيري ۾ جاٽِي
هاجو هوتاٽِي، تو صُباحَ ڪَندا سَسُئِي.

٨

ڪِيئَن اَڙائِيئہ پاندُ، پَلئہُ پَرَڏيهِين سِين
مَتيون مُوڙهيئہ سَسُئِي، ڪِيئِي ڪوهِيارو ڪانڌُ
رُلِي پانيءَ راندِ، پانهنجي عِشقُ پُروچ جو.

۹

لَڪين لوڙائُو، سسئي آهِنِ سُڃ ۾
بَرَ ۾ بورائُو، ڪَڻُ پِيادِي پَنڌَ ۾.

۱۰

ڏونگَرَ ڏُنا نُوڻِ، مون پارڪو پُڇئا
هيڪَلِيون هَلَنِ جي سي تاڪُنِ سَندِي ٿُوڻ
اِيءَ اَهُڪِي پُوڻِ، سُونهَنِ ري نہ سُتِري.

۱۱

مُسافِرَنئُون ماءُ، وِرهُ وِهايُمِ وِتِرو
اَچِي تِئِمِ اوچَتِي ٿَنِ سانگِينِ سِين ساجاءِ
جِيجان جهَلَ مَ پاءِ، هِنيُون هوتَ هَٽِي وِئا.

۱۲

جِئَنِ جِئَن جهَلِي جَڳُ، تِئَن تِئَن مون تاڪيدُ ٿِئي
ڳهَرِئو تو ڳالهِيون ڪَري وِرسئو پُٺِي وَڳُ
لوڪُ لَتاڙِي نندَر ۾، پُنِيءَ لالَڻَ لَڳُ
آرياڻِي اورَڳُ، پَنيوران ٻَهَر ٿِي.

۱۳

وِندَرَ وَرَ ڏُنامِ، ڪيچِين ڪاڙِڻ ڪِيترا
باروچا باجهہ پَرِئا، جي گوشِي هوند گڏيام
تہ چيتاري چِيامِ، سَڀَ عَرضَ پنهنجا اُنِ ڪي.

---

۳. سُڪائُون ڪيون= باسون باسيون. واڃائون= نذرانا (مثلاً ’هر ڏار‘ تي پوتيون وجهنديس). ۴. ٻيلياٽي= خدمتگار. ٻروچ= پنهون (سسئي کي سڪ ٻيلياٽي ڪري ڏني). لوچ= اڻ ٽُڪ، تلاش، جستجو. ۵. ڪوڏ= عشق. ٻوڏ= پٽ واري ورندي (تہ: شال ٻُڏين، چا ٿيو اٿئي!). جيءُ= پيار ۽ دعا جو لفظ (شال پيو جيئن). 7. ڪُٺيءَ لئي= پنهنجي ڪُٺيءَ لئي، پڄاڻي لئي، ختم ٿيڻ لئي. سُهيو= سوُلو آرام وارو، خوش. هاجو= وڏو نقصان. صباح ڪندا= صبوح سوير ڪندا. ۹. لوڙائو= هاٽو، ڦريندڙ، ڏاڙيل. بورائو= سونهون. ۱۰. ڏُنا= مٿاهان ٻنا. نوڻ= هيٺاهيون، نمنديون. تاڪُن= تڪيندڙن= لِڪِي وجهہ وٺي وڙهندڙن، چاري ٻيٺل چورن. ٿُوڻ= ڪاڌو، شڪار. پوڻ= پونء، زمين پنڌ واري پَٽِي. ۱۱. مسافرنئون= مسافرن کان. وره= فراق ۽ درد. سانگي= جيڪي سانگ ڪن، جيڪي اصل ماڳ ڇڏي ٻئي پاسي هليا وڃن. ساجاءِ= سڃاڻپ، ناتو. جيجان= اي جيجي امان، اي پياري امان. ۱۲. جهلي جڳ= لوڪ مون کي جهلي. تاڪيد ٿئي= پنهونءَ جي پويان وڃڻ جو تاڪيد ٿئي. ورسئو گهمي وڳُ= لوڪ وڳ مثل موڙهو گهمي ڳهرِئو تو ڳالهيون ڪري= ڳهر ۾، نشي ۾ تو ڳالهائي (سڄاڳ ڪونهي). ورسئو پُٺي= پليو گهمي= ورسڻ= پلجڻ. اورڳ= اوڙڪُ، ڏسُ. اوڙڪڻ (گجراتي)= ڏسڻ، سڃاڻڻ. ۱۳. وندر ور ڏنام= وندر ندي واري پيٽي ۾ مون ڳولا ڪندي ور وراڪا ڏنا. ڦيرا ڏنا. گوشي= هڪ پاسي تي، اڪيلا. چيتاري= پوريءَ طرح ياد ڪري، سنپاري (تفصيل سان).

١۴

پيون سَڀ سَگَيٽيُون سَرَتِيُون، مون چُکَ (تو) سين چاڻ
اَندَرِ آهِم ڳالهڙِي کوهيارِي جي ڪاڻ
لَڳِمِ ڏرو واڻ، سَڄو سَگُ نہ ساريان.

١۵

جي ڏُونگرَ مون ۾ ڏُکَ، سي پَٿَرِ پُونِ مَ پِرينءَ ري
وِهَڻُ مون وِهُ ٿِئو، ڪير سانڍيندِي سُکَ
هُيَمِ هوٿَن سين چُکَ، سَڄو سَگُ نہ ساريان.

١٦

هِڪَ پاهَڻَ، پِيون پَٽِيُون، ٽِرِئا جَبَلَ جِتِ جاڏا
اَڳيان اَسُونهِينَ کي تا تَونگ سُڄَنِ تاڏا
جي مُنِيءَ مُنهَ آڏا، سي ٽارِج لَکَ لَطِيفُ چئي.

١٧

ماٺِ مارِيندِيَئِي پِرِينءَ جي، مَتان روئِين رَٺُ
چوري چِڏِ مَ سَٽُ، هِمَتَ هوٺُ وِڃائيو.

١٨

ٽِتِيءَ تاپائِين، جهولو مُنڌُ جهڙُ ٿئو
رائي رُنائِين، اُبَهرِي کي اوٺِيين.

١٩

چِپُون چِپَرَ گَٽ، پَهَڻَ پَٿراڻِي پائِيان
سيٽَنِ جِيءَ سَهَٽ، ڏُونگرُ ڏوليِ مون ٿِئو.

٢٠

ڏيرَنِئُون سُورَنِ کي سَئِين پَتِين شاباسِ
هُوا هَماري پاسِ، بِيلِي ٿِئَڙَمِ چِپَرِين.

٢١

حُسيني جي هاکَ، مادَرِ ماري آهِيان
ڏِينهان ڏورَڻُ ڏُکَ سِين، راتِيان چِکَنِ چاکَ
دِرجان پَرِ فِراقَ، مَتان پوئِمِ پِرِينءَ سِين.

٢٢

جيڪِين فِراقان، سو وِصالان نہ ٿِئي
اَڇِي اوطاقان، مُونکي پِرِينءَ پَري ڪِئو.

٢٣

ڦِرِي آءُ فِراقُ، مونکي وصالان وِڄُ پِئو
جي تي چِڪِيمِ چاکَ، سَي پِرِينءَ گَڏِجِي پُوريا.

---

١۴. 'چُک' جون هينيون ٽي معنائون. بلوچي لفظ 'چُکَ' (چوکري) جي بدليل صورت= مون ويچاري. چک= چکي. "مون چُکي توسين چاڻ": چُکي= مفت ۾ ڏنل. هارايل راند ۾ ٿوري شيءِ موٽائي ڏنل. (ٻار کوڏين جي يا ٻي کنهن جنس جي راند کندا، ۽ جي پوءِ کنهن سڀ ساريون هارايون ۽ ٻئي کٽيون تہ هارائيندڙ کٽڻ واري کي چوندو تہ "چُکي ڏي": يعني تہ کٽيل سارين مان کجھہ مون کي موٽائي ڏي تہ راند هلايون). چُکيءَ طور ڏنل معنيٰ بي ملهي ڏنل، بنا عيوض ڏنل، هار ۾ ڏنل. سسئي ٽي چوي تہ آءٌ سگيٽي ناهيان. پر چُکيءَ ۾ ڏنل آهيان. ١۵. سانديندي سک= سکن کي پاڻ سان گڏ رکندي. چُک= کُنڊ (گهر جي، گهٽي جي، کپڙي جي)، ٿورو پاسو (سڄو نہ). ١٦. پٽيون= پنڌ جون پٽيون، ڏگهايون. جاڏا= وڏا شاهي سخت ۽ مضبوط. تونگ= سوڙها لک. تاڏا= اُپا، ڏکيا. ١٨. تاپائين= جوش جذبي سان هلي. ابهري کي اُوٺيين= ابهري لئي اوٺين، اوٺين لاءِ ابهري (تکڙي تہ کين جلد وڃي پهچي). ١٩. چپون= وڏا ڳرا پٿر. چپر کٽ= وڏي اوچي پلنگ واري کٽ برابر جنهن جي مٿان مهاري اڏيل. سيٽن= سڄٽن. سهٽ= سک ۽ چک. ٢٠. ڏيرنئون= ڏيرن کان وڌيک. سئين پتين= سوين پيرا. هماري پاس= اسان وٽ (مون وٽ). ٢١. حسيني جي هاک= 'درد ۽ فراق جي چوٽ'؛ اهو اهڃاڻ ٻن معنائن سان نڪري ٿو: (الف) حسيني= حسيني سر يا راڳ (جنهن جو هيءُ بيت آهي). جي هاک= حسيني راڳ جو 'سڌ' جنهن ۾ سمايل درديلو اثر (تہ مادر ماري آهيان) (ب) حسيني واقعي، حضرت امام حسينؓ واري غم ۽ درد. هن معنيٰ لاءِ "حسيني جئن هاک" پڙهڻو پوندو. سيني رسالن ۾ "حسيني جي هاک" آهي. هاک= مشهوري. راتيان چکن 'چاک'= سور وارا ڏک لڳن؛ چاک تڏهن چکندا محسوس ٿيندا جڏهن ماڻهو رات جو سمهندو ۽ آرام لاءِ آتو ٿيندو. پوئم= مونکي جواب ڏيڻو پوي. ٢٢. فراق= پرين کان وڇوڙو. وصال= پرين سان گڏجاڻي. (جيکي 'فراق' مان حاصل ٿئي، سو 'وصال' مان نہ ملي). اڇي اوطاقان= منهنجي اوطاق تي اڇڻ سان (مون وٽ اچڻ سان) پرينءَ پاڻان مون کي پري ڪيو. (سندس گڏجڻ سبب، مونکي جيکا اڳين زوردار سِک هئي سا مائي ٿي). ٢٣. ڦري آءُ= وري آءُ. وصالان= وصال مان. وڄ پئو= وڄي پئي (منهنجي ۽ پرين جي وچ ۾). پوريا= ميڙيا، چُٽائي چڏيا.

وائي-١

پُنهون پريشانُ بَرِ بَرِ! نَ ڪو خانُ نَ مانُ
هَئي هَئي حالُ مُنهِنجو!
مونکي بُکَ بوتِنَ جِي، ناقي پانيان نانُ
شَهرُ صِحرا پانِئيان، مون ليکي مَيدانُ
رُئان تِي رُجِنَ ۾، آريءَ لَئي عُريانُ
پٽيان مُنهُ پَسَڻَ لَئي، هِتي تِي حيرانُ
آهي آريءَ جامَ جو مونکي ڪاري ڪانُ
ديوانِيءَ ڪي دِلِ ۾، سُورَنِ جو سامانُ
وِجهج پِکَ پينارَ تي، پِرِيَمَ ڪائِي پانُ
ڪَڏهن ٿيندو ڪيچَ ۾، مُنِيءَ جو مَڪانُ
آهين عبداللطيف چَئي، آرياڻي اڳوانُ.

وائي-٢

آءٌ تِي چُلان چِپَرِين،
جان باروچي باجَهہ گهٽِي
اڄُون پنهنجي پِرِينءَ سِينَ، وِيندِيسِ واڳَ وَٽِي
مَرُ جان پوئِيمِ مُنهَ ۾ سَندِي پِرِينءَ پٽِي
ڪانهي هِنَ پنيورَ ۾، ڏاران تو ٽَٽِي
توريءَ تيلُ نَ پائِيان، نَڪا سِيند ڦٽِي
ڪَندِيَسِ وَسُ وِندُرَ ۾ ميڙيندومِ ڏٽِي
هَٿان هَڏِ نَ ڇَڏيان، آريءَ جي اَٽِي
آهي هوتِنَ هَٿَ ۾ سَندِي جِيءَ جَٽِي
ڪِينَ وِرمِئا وِچ ۾، جهُلِئا جهُندَ هَٽِي
مونکي ڪوٺيو پاڻَ ڏي هاديءَ هَٿَ ڪَٽِي
پنهونءَ ڏاران پَبَ ۾، بيلِي ناهِ بَٽِي
جَتَنِ ڇَڏِي آهِيان، ڇَڏِ مَ ڪيچَ ڏٽِي.

داستان ڇهون

١

ڏيکاريوس ڏُکَن، گُوندَرَ گَسُ پِرِيَنِ جو
سُونهائي سُورَنِ، ڪي هيڪانڊِي هوتَ سِين.

٢

سُورَ مَ ڏيهمِ ڏُوڻِ، آءٌ اڳِهين ڪانهري
جا پَرِ پاڻِيءَ لُوڻِ، سا پَرِ مُنهِنجي جِندَڙي.

٣

سُورَ مَ وَجِيجاهُ، سَجَڻَ جِئَن سانگ وِئا
پِرِينِ پُڄاڻاهُ، آءٌ اوهان سِين اوريان.

٤

سُورَنِ سانگهارو، ڪَڏهن تان ڪونہ ڪِئو

وائي-١. پنهون هُتي (جتي ڪيس ڪنيو تا وڃن) پريشان! اتي هو ٻين جي وس: نڪو هوُ خان تہ نڪو سندس مان! هئي هئي، هِتي هي حال منهنجو! بوتن جي= اٺن جي. ناقي= ناقي ڪي، اٺ ڪي. نان= طعام، ڪاڌو، ماني (پنهونءَ جي اُٺَ ڪي ڏسان تہ جڻ مونکي طعام ملي ويو ۽ منهنجي بک لهي وئي). عريان= ننگي. ڪاري ڪان= هنڌائتو لڳل وڏو ڪان (جيڪو ڪاري ضرب لڳائي ۽ ماري ويو). وائي-٢. چُلان= گهڙي پوان، گهڙان ۽ هلان. (آءٌ انهيءَ ڪري تي چپر ۾ چلان جو مون تي باروچن جي گهٽي باجهہ آهي). واڳ وَٽِي= (واڳ سان واٽجڻ ۽ ٻڌجڻ) گڏوگڏ ٿيڻ. پٽِي= مِٽي. ٽٽِي= چڪ، سڪ. اٽي= اڙي، رڪيب (پير). جِيءُ جَٽِي= جيءَ جو جياپو، جيءَ جي جڙ. جُهلئا جُهندَ هٽِي= جُهند هٽي سوار ٿيا. ورمئا= ورچئا، بينا. جُهلئا= هَسوار تي هليا. ٻَٽي= ٻَڙي! د-٦: ١. گوندر گس= گوندر جو گس، ڏکن واري واٽ. سونهائي سورن= سورن ڪيس سونهون ڪري. ٢. مَ ڏيهم ڏوڻ= مونکي ڏوڻ مَ ڏي، مونکي ڏکيا لوڏا نہ ڏي. ڪانهري= ڪاهلي، ٻهلِڙي. جا پر پاڻيءَ لوڻ= جا پاڻيءَ جي لوڻ سان ريت (جو لوڻ ڪي ڳاري ڇڏيندو). ٣. مَ وجيجاهہ= مَ وجهجئو. جئن= جئن جو، اهڙي حالت ۾ جو. سانگ وِئا= لڏي وئا، جدا ٿي وئا. پڄاڻاهہ= ڪان پوءِ. اوريان= پنهنجا ڏک بيان ڪريان. ٤. سانگهارو= تورائي، گهڻتائي، چينوٽِي. وقفو، وٿي، (آبڪلاني واري دريائي پاڻي ۽ ڪيتي جو اصطلاح. (سيپٽمبر ۾ جڏهن پاڻي گهٽبو هو تہ هر ڪَڙيي تي جيڪي هُرلا هوندا هئا تن جي وَهُڪَ لاءِ 'وارو' ٻڌندا هئا جنهن موجب ڪجهہ وقت (ٽي، ٻہ يا هڪ ڏينهن) منڍ وارا هُرلا وهندا هئا ۽ ان بعد اوتري وقت لاءِ پوڇڙي وارا ڪندا هئا. اِهو هوءَ واري پر جڏهن پاڻي گهٽو گهٽجي ويندو هو تڏهن 'سانگهارو لڳندو هو': يعني منڍ ڪان شروع ڪندا هئا ۽ هر هُرلو 'هڪ جوڳ' (ٽي ڪلاڪ ڪن) يا اڃان بہ گهٽ وقفي جيترو وهندو هو ۽ پوءِ نہ وهندو (هلندڙ)

آيَلِ اوپارو، ٻاڙوڏو ٻوڙ وَهي.

٥

مُٺِ مٺِ سُورَنِ سَيَکَهِين، مون وَٽِ وَٿاڻانِ
پَريون کِئو پُوٽانِ، وِئا وِهائُو نِکَرِي.

٦

سُورَ نہ ساڱاهِينِ، ڏِينِ اُڏما اوچتا
مونکي مون پِرِينِ جا اَڻ مَيا آهِينِ
لَڄُون جي لاهِينِ، سي مون گُوندَرَ گَڏِئا.

٧

سانگهارو سُورَنِ، گَڏِهن تان کونہ ڏنو
ٻائِڙ ٻوڙ وَهَنِ، کالهُوٽِئان اَڄُ گَهٽا.

٨

سُورَنِ لَڌو سَجهہُ، پاٺِهين پيهِي آئِيا
کِنهِ کي ڏِيان مَنجهہُ، مَرُ تا چُٽِکَنِ چِتِ ۾.

٩

سُورَ مَ مَنّج ساءُ، آءٌ نُوکَٽِي آهِيان
وَجِيجُ مَ وِيلَ کَهين وِرهِ مون وَٿاءُ
تون پُڻُ تَنِهن جاءُ، جَڏِ تِيان هيکانڊِي هوت سِين.

١٠

سُورَ بہ پَتَّٺُون پَتِ، هِيءُ چُٽِکِئو کِين ٻِئو
پريتَٽِي پِرين جي، ماءُ مُنجهايَمِ مَتِ
پينڙُ پَلِيءَ پَتِ، لَڱِمِ ٻاڻُ ٻَروچَ جو.

١١

لَڱِمِ ٻاڻُ ٻَروچَ جو، اَمَڙِ جهَلِ مَ مُون
سَپِ رَڱِينِديِسِ رَتَ سِين کيچان اوري پُون
مادَرِ مَٽان مُون، کانگَ لَمَندا کَڏِهِين.

١٢

لَڱِمِ ٻاڻُ ٻَروچَ جو، کَرَها ٽِئا ڦَزاڦَ
اَهُکِي جا اُٺَنِ کي، سا مَيَنِ پوءِ مَ ماکَ
اَکَڙِين خوراکَ، پَسَڻُ پَرَڏيهِيَنِ جو.

١٣

ڏَنءُ لَڳو، ڏُونگَرُ ٻَريو، پينڙُ کاٽِي پُون
مَنَا لاٽو مون، سندو جِيَڻَ آسرو.

١٤

ڏُکويُون ڏيها، جيکُسِ لَڏي ويئِيُون
هاٽِي کَنِ مُلا، پُڇان پِرينِ خَبَرُون.

١٥

ڏُکيون جان نہ مِڙَنِ، تانِ تان پَنَڻُ نہ ٽئي
ٻِيُون هُنهِين هَٽَ هَٽَنِ، رُئِنديون رُئَڻَ وارِيُون.

١٦

سُورَ وِرهايان سَرَتِيُون، جي وِرهايا وَڃَنِ
ٻِيُون کوهُ ٻُجهَنِ، جَنِ سندا ٿَنِ سامُهان.

هو، ائين اڳتي پوءِ پيو هُرلو، پوءِ ٽيو هُرلو...... ويندي پوڄڙي تائين). ٻائڙ ٻوڙ وهن= سور ٻائڙ ٻوڙ وهن، پريا وهن، گهٽا گهاٽا ٽين (سانوڻ ۾ جڏهن گهٽو پاڻي ٽيندو هو ۽ کڙيا پرجي ويندا هئا، تہ هُرلي واري پڙوهي يا کُوهاڏي ۾ بہ پاڻي ايترو مٿي چڙهي بيهندو هو جو ٻائڙ ٻُڏي ويندو هو، يعني هرلي جي ڏينگي يا پاندي جو هيٺيون پاسو مالهہ ۽ لوٽن سوڌو ٻڏو پيو هوندو هو. ان وقت هُرلو ٻائڙ ٻوڙ وهندو هو). ٥. مٺ مٺ= مُٺ جيترا ٿورا ٿورا. وٿاڻانِ= انهن سورن جا وٿاڻ آهن، گهٽائي کي آهن. پريون کئو= پريون ٻڌيو. پوٽان= کنيو پوٽان، آءٌ انهن کي کنيو پئي هلان. وهائو= خريدار. ٦. ساڱاهين= لحاظ کن. اڻ ميا= ماڻ يا ماپ کان ٻاهر، تمام گهٽا. ٨. سَجهہُ= سولو وَجهہ. منجهہ= راز. چٽکَن يا چُٽکَن (اهي ٻئي پڙهٽيون صحيح)= ذري ذري ڏکن ۽ ڏکوئن، ايذاءَ جا ڏکَ هڻن. ٩. ساءُ مَ منّج= تک ۽ تيزي نہ گهٽائيج، ذائقو نہ بدلائيج. نوکٽي= سکايل، هيراک (هي لفظ ڳالهائڻ ۾ نہ ٻڌو ويو آهي). ١١. ٻاڻ= تير. پون= ڌرتي. کانگ لمندا= منهنجي مڙهہ (مثل جسم) کي کائڻ لئي مٿان کان اچي ڦيرا ڏيندا. ١٢. ڦزاڦ= ڏاڙيل (جو پنهون ڦري وئا). پوءِ مَ ماک= ماک نہ پوي (ماک اُٺن کي هلڻ ۾ ڏکي آهي؛ ماک پوندي تہ پٽن تي پير ترکندا). اکڙين خوراک= منهنجي اکڙين جو قوت. ١٣. ڏنءُ= وڏي وکوڙيندڙ باهہ. کاٽي پون= زمين ٻري وئي. ١٤. ڏکويون= ڏکويلون، سورن واريون ڏکايل. ڏيها= ڏيهہ مان، ملک مان. جيکس= لاشک. کن ملا= کن وٺان. ١٥. ڏکيون- ڏک واريون (جن جا پنهنجا پيارا گذاري ويا هجن). جان نہ مڙن= جيسين تائين گڏ نہ ٿين. پنڻ= وڏو روج راڙو هٽ هٽن هٽ پنهنجن مٿن، ڳلن يا سينن تي هٽن.

١٧
پيڙي پيڙي پَنڌُ، سُورائتي سَندَرو
کيچُ پراھُون پَنڌُ، سُورَنِ رءِ نہ سُٽِرو.

١٨
پيڙي پَنڌُ پيھارَ، تون سُورائتي سَندَرو
ڏونگرُ توھان ڏارَ، ڪاٺہ ڏورِيندِي ڏکَ سِين.

١٩
مڙو سُورَنِ واريُون ڪريون سُورَ پَچارَ
مُٺِ مُٺِ سُورَنِ سَيَڪِهين، ڪانھي سُوران ڏارَ
ڏِنمِ جي ڏاتارَ، سي مون جھولِي پائِي جھلِئا.

٢٠
وِرهُ جَنِ وَٿاڻُ، سُورُ سَلامِي ٿَنِ جو
جَنِ لَڳو ٿَنِ لَڪِئو ٻاروچاڻو ٻاڻُ
جيڏِيُون ھي زِيانُ، مون سِين نِسوروئي نِنبَر ڪِئو.

٢١
تَن سُورَنِ ڪي شاباسِ، جَنِ مون سان گھارِئو
ٻيلِي ٿِئَڙمِ ڇَپَرِين، ھئا ھَمارِي پاسِ
جَڏِ پُنھونءَ ڪي گڏِياسِ، تَڏِ ويچارا وَرِي وِئا.

وائِي

ڪوھيارِي جي ڪاءِ، مارِينديمِ ماءُ
جا مَنَ اندرِ ڳالھڙِي
ھوتَ ھَلَنِ، آئُون وِھان، تہ ڪا اِيئنءَ جُڳاءِ
چَڙھان ڏُونگرَ چوٽِيين، سُپِيريان جي ساءِ
نِھارينديَس نِڪَٽِي، ھاڙھو ھوٿَنِ لاءِ
موليٰ مونکي ميڙيين سَندِي جانِبَ جاءِ
سَسُئِي جي سِڙِيءَ کي اوڏاهِين اُنَاءِ
پانڌِيڙا پيرَ پَرِي، پريان کي پُڇاءِ
پيراندِيءَ پُنھونءَ جي منھنجو لوڙھہُ لَنَاءِ.

داستان ستون

١
پُڇَنِ سي پَسَنِ، جَڏھِنِ تَڏھِنِ پِرِينءَ کي
ڏورِينديون ڏِسَنِ، اَڱڻَ عَجِيبَنِ جا.

٢
پُڇيوءِ تانِ پُورِ، نا تہ پُڇَڻُ ھوءِ نہ پرينءَ کي
ڏورَڻُ واريون ڏُورِ، ھَڏِ نہ آھِنِ ھوتَ کي.

٣
ڏوريان ڏوريان مَ لَھان، شالَ مَ مِلان ھوتَ
مَنَ اندرِ جا اوتَ، مَڄُڻِ سا مانِي ٿِئي.

٤
چَڏِيَمِ حُجَ ھَلَڻِ جي، چُڪِيَمِ چاڙِيڪا
اَڏِيُون آڙِيڪا، ھِنيَڙِي پئمِ ھوتَ سِين.

٥
چاڙِيڪَنِ چَڙھِي، چَڏِيَمِ حُجَ ھَلَڻَ جِي
آڙِيڪَنِ اڙِي، ھِنيَڙِي پيئمِ ھوتَ سِين.

٦
چَڏِيَمِ حُجَ ھَلَڻِ جِي، چاڙِيڪا چُڪِيامِ

٢٠. وره= بره= سڪ وارو درد، محبت ۾ درد ۽ فراق. وٿاڻ= ويهڻ جي جاءِ. جن لڳو= جن کي اهو درد لڳو. لکئو= سڃاتو. ٻاڻ= تير. وائي. سپيريان جي ساءِ= سڄڻن جي سڪ ۽ سانير. نکٽي= اڪيلي. سڙي= ڪاٺي، ميتُ، جنازو. لوڙھ= اوڏاهين مقام ۾، ميت جو گھرُ، قبر. د-٧: ١. ڏورينديون= پري پري تائين پچائون ۽ ڪشالا ڪري ڳولڻ واريون. ٢. پُور= ارادو پڪو ڪري، رخ وٺي هَلُ. پڇڻ= پڇا ڪرڻ. پرينءَ کي= پرينءَ لاءِ، پرينءَ بابت. ڏورڻ= مسلسل ڳولا ڪرڻ. ٣. ڏوريان ڏوريان= ڪشالا ڪري پئي ڳوليان. لهان= ڳولي ڏسان. اوت= محبت جي پلٽ. مڃڻ= متان. ماني= گھٽ. ٤. چاڙيڪا= چاڙھيڪا، جبلن جا چاڙھ. چڪيم چاڙيڪا= چاڙھيڪا چڙھڻ مون کان چُڪي ويا، آءٌ چاڙھيڪن چڙھڻ کان چُڪي ويس. آڙيڪا= پيچ، وَراڪا. ٥. چاڙيڪن چڙھي= وڏي چاڙھ (اوچائي) وارن لڪن تي چڙھي، لڪن تي چڙھندي. حج= دعويٰ. آڙيڪا= آڏو ڏکيا چاڙھ ۽ وَر. وَر ۽ واٽ وارا گھيرا ڦيرا. آڙيڪن اڙي= منهنجي هنيين کي هوت سان آڙيڪن واري اڙي پئي، ورَ وٽ واري ڳنڍ پئي. ٦. چاڙيڪا= چاڙھيڪن تي چڙھڻ وارا زور. چڪيام= منهنجا ختم ٿي ويا.

آرياڻيءَ جي آسَري، ڏونگرِ ڏِينهَ لَگامِ
پُڇج پرين سَندام، وِرتِيَسِ وِکَ نہ اُپڙي.

٧

وينِيَسِ وِکَ نہ اُپڙي، آرياڻي تون آءُ
چُکِيءَ توسِين چاهُ، پاسي پَرِ پيئِي رِڙهي.

٨

جيڪا ڪَندِي نِيهُ، مون جئَن باروچَن سِين
سِکَڻُ سارو ڏِينهُ، چڙهڻُ چاڙِيڪَن تي.

٩

جيڪا ڪَندِي سَگُ، مون جئَن باروچَن سِين
اَنگهَن چاڙهي اَگُ، رُئَندي سا رَتَ ڦڙا.

١٠

جيڪا ڪَندي مَنجهہُ، مون جِئَن باروچَن سِين
مٿان ڳُلَنِ هَنجهہُ، ڪِينَ لاهِيندي ڪَڏهِين.

١١

جي هِت نہ هوتَ پَسَن، سي ڪنهہ پَرِ ڪيچ پَسَندِيُون
مُوڙهِيُون توءِ وَڃَن، پيئڙُ هِنِ پَنيورَ ۾.

١٢

آءٌ ڏوريَئِين، شالَ مَ لَهِئين، پِرِين هُئين پَري
هَڏهِن ساهُ سَري، تَنَ تَسَلِي نہ ٿِئي.

١٣

مونِي ٿِئا مَعذور جا، حالَ نہ پائِي هوتَ
ڏِنِيَمِ ڏاڍين ڏونگرين جَتَنِ ڪارَڻَ جهوتَ
هِنيَڙو ٿِئو ہہ پوتَ، وَهَم پِريان جي وَڍِئو.

١٤

هوتَ نہ چُنِيءَ پوڄُ، ڦاڙي جو ڦِنو ڪَريان
هاڙهي جو بلوچُ، ڏاڍي ڪِنهِ ڏُکِ مِڙِي.

١٥

هِنيون منهنجو هيڪَڙو سو تان هوتَ نِئو
ڪونهي ڪو بِئو، آءٌ جو آڇيان عامَ کي.

وائي-١

منهنجِي حُجَتَ ناهي واتَ، ڪانهي واتَ
ڇيجان ٿَنِ جَتَنِ سِين
ڪاٺِيءَ ڪي ڪانئي ٿِي، ڇيري ڄِي ڄَراتَ
سبَبَ تِنهِ سُتي وِئا، جهُوڻي ڏِنِيَمِ جهاتَ
آهيمِ آريءَ جام جِي اندر منجههِ اُساتَ
تازو پيرُ پُنهونءَ جو /لُڙئو منجهہ لُڙاتَ
ماريو ڪِيمَ مُنِيءَ کي ڪيچي ڪاهي ڪَنواتَ
نهاريندِيسِ نِڪَٽِي، ڳوڙهَنِ پَرِئو ڳاتَ
ڏِنمِ ڏُکوِيَنِ جا چِپَرَ ۾ چُونچاتَ

پڇج= پير پري پڇجُ، پر گهور ڪج. وِرتيس= وِرچي پيس، ٽڪجي ساٽي تي پيس. ٧. اُپڙي= ڪُجي. چُڪيءَ= ٽڪجي چُور ٿيل ڪي. چاهُ= چاه، نيه، عشق. ٨. باروچن سين جيڪا مون وانگر نيه لائيندي. (تنهن جو حال اهو ٿيندو جو) سارو ڏينهن سڪندي گذاريندي، ۽ جبل جي ڏکين لکن چاڙهن (چاڙهيڪن) تي پئي چڙهندي. ٩. سگ= محبت جو ناتو. انگهِن= انگهن تي، تکين چوٽين تي. اگ= (جسم جو هر عضوو) پنهنجو جسم. ١٠. جيڪا ڪندي منجهہ= جيڪا پنهنجي اندر جو حال (منجهہ) بيان ڪندي؛ جيڪا پنهنجي اندر جو احوال ڏيندي. مٿان ڳلن= ڳلن مٿان. هنجهہ= ڳوڙها (اکين جا). ڪين لاهيندي= بس ڪانہ ڪندي. ١١. ڪنهہ پر= ڪهڙيءَ ريت، ڪيئن؟ موڙهيون= پليون، منجهنديون. توءِ= تہ بہ. هن پنيور ۾= هن جهان ۾. ١٢. اي منهنجا پرين! توکي آءٌ پئي ڳوليان پر ڳولي نہ سگهان؛ شال! ڳهٽو پَراهُون هجين! هڏهن ساه سري= ڪٺي مون ۾ ساه بہ هجي (جيئري بہ هجان)، تہ بہ اندر وارو اطمينان حاصل نہ ٿئي (۽ تنهنجي طلب تانگهہ باقي رهي). ١٣. حال نہ پائي هوت= هوت حال پائي (همدرد) نہ ٿئا. جهوت= ڳولا ۾ هيڏانهن هوڏانهن سٽون ڏيڻ. ہہ پوت= ہہ ٽڪر (جئن ڪپڙو ہہ ٽڪر ٿئي جڏهن وڍجي). وهم پريان جي وڍئو= منهنجو هينئڙو، پرين جي ياد ۽ فڪر ۾ وڍي ہہ پاڳا ڪري ڇڏيو. ١٤. پوڄ= پُڄُ= ڪپڙي جو پاند، ڪپڙي جو ٽڪر، ڪپڙو ('پوڄ' جي معنيٰ ڪي نہ سمجهڻ سببان، ڪاتبن ڦيرائي 'پوت' لکيو). ڏاڍي ڪنهہ ڏک ملي= ڪنهن ڏاڍي وڏي ڪشالي سان ملي. وائي-١. حجت= گهاٽائي، ويجهائي، پنهنجائپ. وات= رستو، ريت، رسم. ڪاٺي= سڙي. ڇيري= باه جي ڄيي. جرات= لهس، لپيٽ. سبب تنه ستي ويا= منهنجي سمهي پوڻ واري سبب جي ڪري وئا. جهوڻي ڏيئي جهات= منهنجي ننڊ جي جهوڻي ۾ جهٽ ڪري ويا. اسات= اڃ، خشڪي ۽ تپش. لڙئو منجهہ لڙات= رائي ۾ اڏورو ڍڪجي وئو.

ڪَنديَسِ ڪيچَ ڏٽين لاءِ لَڪَن ۾ لُولاٽَ.

وائي-۲

مونکي لَڪَ مَ لوڏو ڏي،
آٿون جا پَبَ پهوڙي آهيان
آرياڻِي پُنهونءَ جو نِيهُ نِهوڙِئو ني
مون جيهيءَ مَعذورِ سِين، شالَ نہ ڪَندا چي
يَڳو هِنيُون سَجو ڪندا، ڏيئِي رُپي ري.

داستان اٺون

١

آئڻُ اورانگهي وِئا، آءٌ تِي مَران ماءِ
پٽُون ٽِينديَسِ پيرَ تي هَئي هَئي ڪري هاءِ
جِيَڻُ مون نہ جُڳاءِ، گَنگَنِ تان گوشو ڪِئو.

٢

آئڻُ اورانگهي وِئا، اگڻِ مون افسوسُ
دِيوانيءَ ڪي دوسُ، ساٿِي ٿيندو سُجَ ۾.

٣

آئڻُ اورانگهي وِئا، پُنيءَ توڏَنِ تاڻِ
ويهُ مَ مُنڌَ بنيورَ ۾، هُن پُڄَنديِنءَ هاڻِ
رائي منجهہ رِهاڻِ، هَلُ تہ ٿِيئِي هوٿَ سِين.

۴

آئڻُ اورانگهي وِئا، ڪَري ڪَمِيٽي ڪيئَن
هاڻِ گهُرجي هِيئَن، تہ ڏِجي باهِ بنيورَ کي.

۵

آئڻُ اورانگهي وِئا، پاري چِڙي پوءِ
آريجا اُٺَن تي، هِيءَ تان جَڏي جوءِ
ڪِين هَلي، ڪِين هَٿَ گُٺي، ڪين رَڙي، ڪين روءِ
ڪو پِريان ڪي چوءِ، تہ مُنِيءَ مائمُ آئيو.

٦

جاٽِي سُجاٽِي، مونکي چِڏي هَلِئا
آءٌ ڪِيئَن چِڏيان پانهنجو، اڏيُون آرياڻِي
پَرِيَمِ جو پاڻِي، سو ڪيچِينِ ڪَرُ نہ آئيو.

٧

چِڄُ مَ قِطارا، ساٿُ چَڙهندو لَڪِيين
مَچُڻِ ٽِئين پُئا، وَڳَ وانٺُ ئِي نہ لَهِين.

٨

ڪاجا ڪِيائُون، وائِي واري وِنگڙِي
آيَلِ اُنِ آئُون، ٻولِيءَ ٻاتاڙِي ڪَئِي.

٩

وائِي واري وِنگڙِي، ٻولِي ٻِي نہ ڪَن
الا ڪيچَ ڏٽينِ، مون سِين پوءِ مَ مامرِو.

وائي-۱

مونکي چِپَرِ تان مَ چِڏيجاهُ، ٻاروچا!

لولاٽ= منٿون زاريون (تہ مونکي ڪو ڏس ڏيو). وائي- ٢. پب پهوڙي= پب جبل ۾ اندر گهڙيل، پيهي ويل. نهوڙيو ني= موت ڏانهن ٿو وني وڃي، صفا ماري ٿو. چي= ١. چيه= پڄاڻي، بس. ٢. چي (ٻولي)= چو، چالاءِ (نہ پڄندا). ري= ريه. ڏيئي رُپي ري= رُپي وارو ريهہ ڏيئي (ڳنڍيندا). د-٨: ١. آئڻ اورانگهي وئا= منهنجو آئڻ ٽپي هليا ويا، مونکي منهنجي آئڻ ۾ ڇڏي هليا ويا. پٽون= ذرا ذرا. گنگن تان گوشو ڪئو= ائن ۾ ڏيرن تہ مونکي مَٽي پاسي تي ڇڏيو. ٢. اگڻ مون افسوس= منهنجي اگڻ تي مونکي غم آهي، منهنجي اگڻ تي غم ڇانيل آهي. دوس= دوست (پنهون). ساٿي ٿيندو= پيڙو ٿيندو، ٻيلي ٿيندو، مددگار ٿيندو. ٣. پنيءَ توڏن تاڻ= ائن پنيان ڇڪي هَلُ. "هُن پڄندينءَ هاڻ"= تون هنن کي پڄي ويندينءَ. جاٽي سجاٽي= مونکي پوريءَ طرح سجاٽي. ٧. مچڻ= متان. پُئا= پويان، پوئتي. ٻيءَ سٽ ۾ 'وڳ' کان پوءِ وارو لفظ جن جدا جدا صورتن ۾ لکيل آهي تن مان هيٺين پڙهڻين جو گمان ٿئي ٿو جن مان معنيٰ نڪري ٿي (الف) وانٺ، وانٺ= نظر، نظر پوڻ. چوندا: "وانٺ ڪر، يا وانٺ ڪر تہ هو شيءِ اچي ٿي"- يعني نظر ڪر، نهار ڪر (ب) وانٺِي= جَهنڊي (جهاز وانگر اڳ قافلي ۾ ساٿ وارا بہ جهنڊي ڪٽندا هئا). ٨. ونگڙي وائي= اُلٽي ٻولي، منجهائيندڙ ٻولي. ڪيائون= ڏيرن بلوچڪي ٻوليءَ ۾ ڳالهايو. آئون ٻاتاڙي ڪئي= مونکي ڳٽتي ۾ وجهي ڇڏيو. مونکي منجهائي وڌو. ٩. مون سين پوءِ م مامرو= مون سان مامرو نہ پوي، مون سان سندن ڪا اٽڪٽ نہ ٿئي.

پَلئہِ لَڳِي آهِيان
چوري چَڏي چِپَرِين، ڪيچِي ڪِيمَ وِڃيجاهُ
چوري چِنِي آهِيان، مون سِين نِيهُ نِباهي نيجاهُ
پُنهون منهنجو آن سِين، اَئِين ساٺُ سَلامَتَ نيجاه
آرياڻِي عَبداللطِيفُ چئي مون تي وَهلو وَرُ ڪَرِيجاه.

وائي-٢

جان تون وَڃي ڪيچِ ڪَهِي،
ڏيچ پارايا پرينءَ ڪي.
١. ڏُکَ مُنهنجي ڏِيلَ ۾، سَگهان ڪِينَ سَهِي.
٢. آءٌ قوڙائي مارِئي، مُنهنجا واقِفَ وِئا وَهي.
٣. پيئَرَ هِنَ پَنِيورَ ۾، ساريان ڪونہ سَهِي.
۴. مون مُئيءَ مَتان ڪيتَرا وِڻَرا ڪانگَ لَئِي.

داستان نائون

١

ڪاتِيءَ تان نہ ڪَنهِين، مَنُ وِنجهَلَڻَ وَڍِيو
مارِيَسِ سُور تَنهِين، جو نہ جِياري جيڏِيُون.

٢

ڪاتِيءَ تان نہ ڪُنو، ماءُ مُنهنجو جِندَڙو
جَنِي ماءِ مُنو، سي جَتَ نہ پَسان جُوءِ ۾.

٣

جِيءُ منهنجو جَنِ، انگڙِيارو وَڍِئو
پُجاڻا پِرِينِ، سِبان سَڄو نہ ٿِئي.

۴

اَڇِئو مَرُ اَڇَنِ، باروچا بَنِيورَ ۾
پُنِيءَ لَڳِي جَنِ، ڪَمِيڻِي ماڙهُو ٿِئي.

٥

روءِ وِسائِي راندِ، پَہَ پَرُوڙِڃ ساٿَ جا
هوتَنِ سِين هيڪاندِ، هُيَئِي باتري ڏِينهَڙا.

٦

رُئَنُ ۽ راڙهو، مون نماڻيءَ جي نِجهُري
ڪُنَلِ ڪي قَلَبَ ۾، قُربَ جو ڪاڙهو
هوتَنِ لَئِي هاڙهو، رِجائِينديَسِ رَتَ سِين.

٧

روئِي ڪَنديَسِ ڪوهُ، هاڻي ڪو هوتُ وَري
جيڏِيُون جيڏوِئِي ڪِئو، سُيڻَنِ راتِ سَتوهُ
ڊروهِي آتيان ڊروهُ، متان ڪا مون سِين ڪَري.

پارايا= پيغام، نياپا. سگهان ڪين سهي= ڪين ٿو سهي سگهان. قوڙائي= جدائي، فراق. مارئي= ماري. وئا وَهي= هليا ويا، گذري ويا. سهي= ساٿي. د-٩-١: ونجهلڻ، وجهلڻ، وجلڻ= (ع. وجل= سور، ايذاء)= فراق سببان پنهنجي اندر جو درد ۽ سور، رات ڏينهن وارو ڳاراٽو. (ٻاهران ڪنهن ڪاتيءَ نہ، پر مونکي اندر جي درد ڳاريو). جو نہ جياري= جيڪو صحت نہ ڏئي، ساهہ وارو نہ ڪري. ٣. انگڙيارو وَڍُ= سنئين سڌي ليڪ وارو نہ، پر انگڙي وانگر مُڙيل وَرَ وَڪڙ وارو وڍ: نئين ڪپڙي جي هڪ خاص ڪور جنهن بعد ۾ وڍيل ٽڪرن کي جوڙي سبڻ سان ڪپڙو ٻَر ۾ ڏيڍوڻو ٿي بيهي. (اڳ هٿ جي اٽيل ڪپڙي جو بَرُ ننڍو هوندو هو. مرد جي گوڏ يا زناني پوتي لاءِ وڏي بر جي ضرورت هئي جيڪا ٻن طريقن سان، 'انگڙياري وَڍ' يا 'پَنِيءَ وَڍ' سان پوري ٿيندي هئي. جيترو ڪپڙي جو بر هوندو ان کان ڊيگهہ ۾ ٽيڻو ڪپڙو وٺبو: مرد عورت يا ٻار جي قد جي لحاظ سان وڏي بر يا ننڍي بر وارو ڪپڙو وٺبو. 'انگڙياري وڍ' لاءِ ڪپڙي کي ٽي تهہ ڪبو جئن ڊيگهہ ۾ ٽن حصن ۾ وراهجي بيهي. 'پَنِيءَ وَڍُ' وڍڻ توڙي سبڻ ۾ سولو آهي. پر 'انگڙيارو وڍ' خاص طرح سبڻ ۾ ڏکيو آهي ۽ جي ڄاڻو ڪاريگر نہ سبندو تہ گهُنججي پوندو. انهيءَ ڪري ئي بيت جي ٻيءَ سٽ ۾ ڏنل اهڃاڻ تہ پرين (ڪاريگرن) کان پوءِ سبان تہ سڄو نہ ٿئي. ٥. وسائئي= اُجهائي، ختم ڪري، وساري. هيڪاند= گڏجاڻي، گڏ رهڻ. ٦. راڙهو= راڙو وڏو گهڻو روڄ. نجهري= نجهري ۾، غريباڻي گهر ۾. ڪاڙهو= وڏي تپش، وڏو مَچ. هاڙهو= هاڙهو جبل. رجائينديس رت سين= اکين مان رت جا ڳوڙها ڳاڙي پُسائينديس. ٧. روئي ڪنديس ڪوهہ= روئي چا ڪنديس، منهنجي روئڻ سان ڇا ٿيندو. هاڻي ڪو هوت وري= هاڻي منهنجو هوت پنهون ڪو موٽي ايندو (موٽي ڪونہ ايندو). سَتوهہ= ڏاڍ. ڊروهي اٽيان= قسم اٽوَ، وڏي قسم واري جهَل اٽو. متان ڪا مون سان ڊوهہ ڪري= متان ڪا مون سان مونکي مارڻ واري مڪاري ڪري، متان ڪا مون سان ڪارو جادو ڪري.

٨

ڪاٺيءَ مَ ڪانيو، مُنيءَ مَگرُ مَ ڏِيو
هيڪَرَ اُجهانيو، ڏيئي بُرَ لُهارَ ڄين.

٩

ڪاٺيون لُوئيون اکِيُون، ڪُنيُون ڪِينَ ڪُڇَنِ
مُنِيُون ماٺِ نہ ڪَنِ، هَنيُون رَهَنِ نہ هوتَ ري.

١٠

وَسِي وِساٽِيُون، رَتو روئِي پِرينءَ کي
پِيِيُون ڪَٽَنِ پَبَ ڏي نظَرَ نماٽيون
سي ڪِيئن بيلاٽيون، جَنِ وِيندو هوتُ نہ وارِئو.

١١

ڪاٺِي ڪيرِنِ هيٺِ، ويٺِي روءِ رَتَ ڦُڙا
ڪا مون ٿِيندِي ڏيٺِ، پِيهَرَ باروچَلَ سِين.

١٢

وَسِي وَسِي مِينهَ جِئن لَٿي وِييَسِ ڪيهَ
توءِ پِريان جي ڏيهَ، پيئِي پُڇِي خبَرون.

١٣

پُنهونءَ پيرڙِيُون، گهَرِ گهُمَندي جي ڏنيون
سي مان سيرِڙيُون، نِتُ نِهارِڻُ آئيُون.

١٤

سُيَسِ وِچِ سَرَتِينِ، مُيَسِ مَرُ مَران
پورهيتِ ٿي پَران، پاڙي پُنهونءَ ڄامَ جي

١٥

ماريو جي مَعذورِ، تہ هيڪارِهين هورُ لَهِي
ساڄَنَ اَهِنجي سُورَ، ڪِينَ جِيانَ ٿي ڪيڇِيا!

١٦

نَڪِين ٿِي جِيَان، نَڪِين مُئِي آهِيان
ساڄَنَ ساهُ ڏِيان، توکي سارِيو سُپرِين.

١٧

تون جي ڪالهہ مُئِي، تہ ڪالهہ ٿِي گَڏِي پِرينءَ کي
مُئَنِ جي ماتامَ ۾ اِها ڳالهہ هُئِي
ڪَڏهن ڪانہ سُئِي، تہ ڪا سَگهِي گَڏِي سَڄَڻين.

١٨

مَرُ مَتا ڏيئِي، پنهونءَ ڪارَڻِ پَبَ ۾
تہ صَباح سَيِيئِي، واڪاٽِيئِي وِيئِيُون.

١٩

مَري ٿِيندِيَسِ مُڄَ، جَتَنِ ڪارَڻِ جِيڏِيُون
ڳَري ڪوهيارو سُڄَ، وِئو ڳُلائي ڇَپَرين.

٢٠

مَرُ مَران مون ڪَمُ، اَوَ- ڪَمِي ڪانہ مَري
دوسَتَ پُڄاڻا دَمُ، شالَ مَ جِيَان جيڏِيُون!

---

٨. ڪاٺيءَ= سَڙيل، ٻريل. مَ ڪانيو= نہ ساڙيو، نہ جلايو. مُنيءَ= بي حال، مجبور، اڙيل، مصيبت ۾ ڦاٿل. مگر= وڏن ٽانڊن واري باهہ، ڪوري وارو مچ. اجهانيو= وِسايو ۽ ٺاريو. ٻُر= پاڻيءَ ۾ وجهڻ، پاڻيءَ جو ٻوڙو ڏيڻ. ٩. 'ڪاٺيون' ۽ 'لوئيون': ٻنهي جي ساڳي معنيٰ= سَڙيون جليون (پاراتي جا لفظ). هنيون (پاراتي جو لفظ)= هَنيل، ڏکيل (ڏک لڳل، ماريل!). هوت ري= هوت کي ڏسڻ کان سواءِ. ١٠. وَسي= مينهن وانگر وسي، ڳوڙها ڳاڙي. وساٽيون= وسامي ويون، بس ٿي ويون، پب= جبل جتان پنهون جي ساٿ جي وڃڻ واري واٽ. ٻيلاٽيون= رفيق، مددگار. ١١. ڪاٺي= سَڙيل، جَلِيلَ. ڪيرَ جمع ڪيرون= ٽر ۽ ڪوهستان جو عام وڻ. روءِ= روئي. ڏيٺ= ملاقات. ١٢. ڪيه= مِٽي. توءِ= تہ بہ، تہ پڻ. پريان جي ڏيه= پرين جي ڏيهہ جون. ١٣. پيرڙيون= پيرڙا، آهستي آهستي ڪنيل قدم. سيرڙيون= هلڻ وارا نشانڙا، واٽڙيون. نت نهارڻ آئيون= (وٽن پيون ۽) وري وري پئي انهن کي ڏسان. ١٤. سيس= پٽري ٽيس. پَران= پوري پوان، نباهيان. ١٥. معذور= هيٺي، بي حال، عاجز. هيڪارهين= مُرڳوئي، ماڳهين، اڳو پوءِ. هور= ويچار، اُڌڪو، اُٽڻ. اَهنجي= اوهان جي. ڪين جيان ٿي= جيئري ناهيان، جيئري رهي نٿي سگهان. ١٦. جيان= جئري رهي سگهان. ١٧. تون جي ڪالهہ مئي= تون جي ڪالهہ مرين ها. ڪڏهن ڪانہ سُئي= اها ڳالهہ ڪڏهن ڪانہ ٻُڌي وئي. سگهي= تلهي متاري. ١٨. متا ڏيڻ= ڪنهن مقصد حاصل ڪرڻ لاءِ اورچ ٿي وڏا حيلا ڪشالا ڪرڻ، وڏيون تڪليفون ۽ سختيون سهڻ. پب ۾= پب جبل واري واٽ ۾، پنهونءَ جي ساٿ واري واٽ ۾. ١٩. مُڄ= (سڄن سرن جي تيلين کي ڪُٽي مُڄ ڪبو، تندون تندون ڪبو) ڪُٽيل تندون، پائمال. سُڄ= تباهي. ڳُلائي= رُلائي. ٢٠. اَو ڪمي، اڻ ڪمي= بنا ڪم جي، بنا ڪنهن مقصد حاصل ڪرڻ جي. دم= هڪڙو دم (بہ شال نہ جيان).

٢١

اَڄُ نِماڻا نيڻَ، ٻاجهارا ٻَروچَ ري
وِرهُ وَتِينديَسِ ڪَنِ سان، نہ مون سَجَڻَ سيڻَ
وَرُ جي ٽِئَڙَمِ ويڻَ، پُنهونءَ جا پَرديسَ ۾.

٢٢

مَتانْ جِيءُ جَتَنِ، گهورِئو گهوري سَسُئِي
پازِي جي پُنهونءَ جا، ڪارُون ڪَرِي تَنِ
ڪيچ متان ڪا ڪا ڪَنِ، بي شُڪرِي ٻَنيورَ جي.

٢٣

جيڏيون ڪوهُ پُڇَنِ، پَرِپُٺِ پيرُ پُنهونءَ جو
لُوڻِيُون ٽِيون لُڇَنِ، ڏِٺو جَنِ اکِينِ سِينِ.

وائي

لائي جَڙَ جَتَنِ سِينِ، آءٌ جا چَڙهيس نِيہَ نِظاري
آءٌ جا ڪُنِيَسِ ڪوهياري
مَڃُ مُنهنجي مَنَ تي، ويو ٻاروچو ٻاري
ايندو، اٿم آسرو، واڳَ وِلهِيءَ تي واري
آري عبداللطيفُ چَئي، مون چاتو عشق اجاري.

داستان ڏهون

١

واڪِئو واڪِئو وِڪَ، پابوهيو پيرُ ڳٽي
سي نہ چَڙهنديون ڏِڪَ، موڙِي پيرُ مَٽَنِ جي.

٢

وجهہُ وَڏندِي وِڪَ، مَڃُڻِ لِڪَ لَڪائِيين
ڏُکَ ٿَني ڪي ڏِڪَ، حُبَ جَنِي کي هوتَ جِي.

٣

سَڏَنِ مَٽي سَڏڙا، واڪو هَڏَ مَ لاهِ
مانَ تُنهنجِي ڪاءِ، سَگَرَ ۾ سارَ ٿِئِي.

٤

سَڏَنَ پُنِيءَ سَڏڙا، واڪو وِجهہُ وَٽِين
سَجَڻُ پَنڌِ ڪَهٽي، مانَ ڪوهيارو ڪُوڪَ سُڻي.

٥

ڪُنِيَسِ ڪوهياري، هاڻِ نہ جِيان جيڏِيون
مادَرَ وِڌِيَسِ مَڃَ ۾، ٻاروچي ٻاري
مُيُون جو ماري، مون سو گُوندَرُ گَڏِئو.

٦

ڪوهيارو ڪيٽانِ، ڪيڻَ وَڃِي ڪاڏي وڃان
مون پانيو سيٽانِ، چِپَرِ ڪَنديَسِ پَنڌڙا.

٧

ڪوهيارو تِي ڪاٽُ، مُيُون ماري هَلئِو
هوئي مَرُ حَياتُ، آءٌ مُيَائِي گهورَئِي.

---

٢١. ٻاجهارا= ٻاجهہ گهرندڙ. وره وتڻ= ڏک سور بيان ڪرڻ. ور جي ٽئڙم= (اهي ويڻ) مونکي گهڻو سِيباڻا، منهنجي لاءِ آئت ٿيا. ٢٢. پازي= نوڪر، ٻانها. ڪارون ڪري تن= تن سان نيازمنديون خوشامدون ڪري. ٢٣. ڏٺو جن اکين سين= (پنهونءَ کي ملڻ لاءِ) لُهسيون، ڪاٽيون، سڙيون ۽ پيون سڪ سور ۾ لڇن. باقي جن پنهونءَ کي اکيين ڪونہ ڏٺو (تن کي کهڙي کل!) اهي چو پيون پير کڻن ۽ پڇائون ڪن. وائي. چڙهيس نِيه نظاري= عشق ۾ نڪري نروار ٿيس. چاتو عشق اجاري= مون آري (پنهون) جي عشق کي اِجاري ۾ ڪنيو آهي. د-١٠: ١. 'واڪئو واڪئو' يا 'وانڪئو وانڪئو' معنيٰ تکڙو تکڙو. پابوهيو= ناهي ناهي. ڏِکَ چڙهڻ- (شاديءَ جي سوڻ ۾ وَر واري ٿيڻ، سهاڳڻ ٿيڻ . مٽن= اڳتي وڌن، هلن. موڙي پير مٽن= پڪي ارادي ۽ توفيق سان قدم اڳتي نہ وڌائن پر گهٽائي) موڙي پير رکن. ٢. وڏندي- اڳتي اڳتي وڌيل. مڃڻ= متان. لِک- ذرو بہ. لَڪائيين= فرق ڪرين. ڏِک= (شادي جي رسم) شادي، خوشي. ٣. سگر ۾ سار ٿئي= ساٿ ۾ سنڀار ٿئي، ياد گيري پوي. ٤. واڪو= وڏو سڏ. ڪوڪ= سنهون تيز تکو سڏ. ٥. سو مون گوندر گڏئو= مونکي اهو غم پلئہ پيو، مونکي اهو ڏک لڳو. ٦. ڪيٽان= وٽن (ڏيرن وٽ). ڪيڻ= ڪيڏانهن. سيٽان= ساٿن گڏجي پنهون (ڪوهيارو) تہ ڪيٽان ٿيو، ڪٿي ٿيو؛ هت آءٌ ڪيڏاهن وڃي ڪيڏانهن وڃان! مون تہ ائين ڀانيو هو تہ ساٿن (سيٽان) گڏجي جبل ۾ پنڌڙا ڪنديس. ٧. ڪوهيارو= پنهون. هوئي= هجي. مر= ڀَل تہ. حيات- جئرو، حياتي. ميائي گهورئي= مئي تہ بہ قربان ٿي.

٨

پاڙيچيءَ روئِي، چاڪَ مُنهنجا چورِئا
پَکَهَرُ وِڄهندِيس پرينءَ جو، ڏکَنِ ۾ ڏوئِي
ساڄَنَ سَيوئِي، ساهُ اوهان تان صَدَقو.

٩

هُوءَ جي سُورَ سُڄَنِ، سي مون پينگهي ۾ پرائِيا
سانڊيياسِ سُکَنِ، سُورَنِ ڪارڻِ سَرتيُون.

١٠

سِرجِي تان سُورَ، ساماڻِي تان سُکَ وِئا
اِهي بيئِي پُورَ، نِماڻِيءَ نصِيبُ ٿِئا.

١١

مُونهان مَهَندِ ٿِئا، سُورَنِ بَدا سَندرا
ڏورِ تہ ڏوريُون اُنِ کِي، وِندُرِ جي وِئا
کَندِيَسِ کِينَ ٻِئا، هوتَ مَنائي اَڳِيان.

١٢

اجان راتِ رَتومِ، ڪوڏِ ڪوهياري ڪَنجرو
روئِي پُسايومِ، سَوارو سُورَنِ سين.

١٣

سَرَتِيَنِ سَهجَ مَنجهاءُ، تِي ڪوڏِ وهايا ڪَپڙا
تَڏهن مُنهنجي ماءُ، تِي پَهڻَ آڇِئا پيءَ جا.

١٤

ڪَڏهِن ڪَڏهن جيڏِيُون، ڪو پَہُ اَچِئو پوءِ
سو پُٺُ ساٽو هوءِ، هُوءِ جو ساهُ سَرِيرَ ۾.

١٥

جيڪر ڪَريان اِيئن، جيئن ڪَميٽي ڪانہ ڪَري
سندو نالو نِينهن، هوند ڪَڏهن وَنِي ڪانہ ڪا.

وائي-١

وَڄِي وَڄِي وينڙِي تِتِي،
ڄِتي پيرُ سڄاتائين پِرينءَ جو.
ڄنہ چيڙِي وِڏِيَسِ ڇِپَرين سو ڪوهيارو ڪِتي
هُوءِ وَهيا وَٽڪارَ ڏي، هِنَ پوريءَ پانيا هِتي
مُٺِي ماري هَلِئا، ڪاجا پيبَنِ پِتي
پِٽون ٿيندِيَسِ پيرَ تي، منجهان نِيهَ نِرتي.

وائي-٢

ڏُکِي ڏِينهاڙِي ڏي، ڏينهاڙِي ڏي
پارايا کِي پانڊِيين
نِماڻِيءَ جو ناهِ ڪو، حامِي هوتَ هِتي
پورهِيَتِ ڇَڏئو مَ پاڻ ري، ڪاڻِي جا ڪِجي
سُتي وِئا جي سُپرين، ساڻِي پُڄان سي
نِيءَ نِڪِٽِي آهِيان، آرِي تو اَڇهي
پَلَئِہِ لائي پاڻ سِين، نِماڻِي نِڄي
پَرِيٽَ نِئو پاڻ سِين، ڇِپَرِ وِئاهُ جا ڇِڏي.

داستان يارهون

١

سِپيريان جي ڳالهڙِي رُڳو رَنجائو
ڏُونگرَ ڏولائو، ڏِيندا مون ڏيرَ وِئا.

٢

اُونءَ تان اونِينِ نہ ڪِئو، آريءَ اُٺِنِ جيئن

٩. هوءِ جي سور سڄن= اهي ڏک جيڪي نهايت ڏکيا آهن ۽ اجان آڏو اچڻ وارا آهن. سانڊيياس سکن= مونکي سکن سانڊيو، سکن مونکي نپائي وڏو ڪيو. ١٠. سرجي= پيدا ٿي، ڄائي. سرجي تان سور= جئن ئي ڄائي تہ سور شروع ٿيا. ساماڻي= وڏي ٿي، عاقل بالغ ٿي. بيئي پور= ٻئي فڪر. ١١. مهند ٿئا= اڳتي وڏي ويا. ڏوريون= ڏاڪڙا ڪري ڳوليون. وندر= وندر ندي طرف. ١٢. رتوم= رڱيوم. ڪوڏِ ڪوهياري= ڪوهياري جي ڪوڏ ۾، پياري پنهون جي خوشيءَ ۾. ڪنجرو= ڪِهين وارو چولو. سوارو= صبح سويرو. ١٣. سهج منجهاءِ= محبت ۽ مُسرت مان. ڪوڏِ وهايا= خوشي مان خريد ڪيا. وائي-١. وڄي وڄي وينڙي= هيءَ وڄي وڄي ويني. چيڙي= چڪي. ڪاجا پيبين پتي= ڪا جا ڳالهہ پتي (جگر) تي پيبَن، ڪا اهڙي ڳالهہ دل لڳين (اها ڳالهہ اها تہ سسئي جو سڳ اسان جي شان وٽان ناهي). پٽون= ذرا ذرا. منجهان نيه نرتي= نرتي نيه مان، سچي صاف محبت مان. وائي-٢. پارايا= پيغام. ڪاڻي= سڙي، لُوني. ڪجي= آزار ۾ هڄي. نِيءَ= ڪنياٽي، ڏوبياڻي. نِڪٽي= صفا اڪيلي. د-١١: ١. رنجائو= درد، ڏک. ڏونگرَ ڏولائو= ڏونگر جو ڪشالو. ٢. اُٺِن= ڇِپُنِ، جئن آري انهن کي ڇيو هو: (ڪين ڇيو هئائين تہ آءٌ هتي هوندس باقي اوهان پل واپس وڃو).

ڪيچ پُھچي ڪِيئن، اِهَڙِنِ اَباجهَنِ سِين.

٣

اُونءِ تان اوٺِيِنِ نہ ڪئو ڄڻن اُٺُن آريءِ ڄامَ
ٻَرڪِي ٻاهَرِ ٻَگِئِي گاڏِرِ منجهان گامَ
ساهُ ڏِنائِين سامَ، سُتِي سَنگهَرِ پَٺِيين.

٤

لَڪِيون آن پَرِ لِڪَ، ڪِين ڪوهيارا وِرِمِئا
جَنِي سَندِي سِڪَ، رُئَمِ راتِ رَتَ ڦُڙا!

٥

ڪوجو لَڳُسِ ڪانُ، آريءِ جي عشق جو
تِي نِماڻِي نِيشانُ، ڇَڏِي سانگو ساهَ جو.

٦

ڏوتِين چَيُسِ "ڏورِ، ڪيچُ اڳاهون پندُ ٿِئو!"
پاٽان چڙهي پُورِ، وِڪَ وِڌائِين وِٽرِي.

٧

سو جي پَسان ڪيچُ، جو ڏيهُ ٻاروچَنِ جو
پُنهون وِڌِمِ پيچُ، نِسوروئِي نِيهَ جو.

٨

پَسڻَ ڪارڻِ پرينءِ جي هَلِي هيڪاندي
لکيي مُنڌَ لَطِيفَ چَئي ارادي آندي
پُنهونءِ پيراندِي، نِماڻِيءِ نَصِيبُ ٿِئي.

٩

اَوجهَڙِ وَتان آنءُ، ٻيون سَڀ سَگِرَ ساڻُ جي
جا نِيهَ ڳنهندِي نانءُ، سا مون ڄڻن پُندِي مامِري.

١٠

لَڪَڙِيارِيُون آگِرِيُون، ٻاروچاڻو پيرُ
اَڇِي پَسو جيڏِيُون، تازو پنهونءَ پيرُ
ويچاريءِ سِين ويرُ، جَتَنِ جيڏوئِي ڪِئو.

١١

لُڄَڻُ نہ لاهِين، گوندَرَ هِنَ غَرِيبَ تان
پَرِ ۾ پَچائِينِ، جيجان جوشَ جَتَنِ جا.

١٢

هَئي تو وجي هوتُ، آءٌ ڪِين اڳِيَرِي ٿِيان
مَتان چوءِ بلوچُ، 'ڪَميڻِيءِ مان ڪِينَ ٿئو.'

١٣

نَڪِين ٿِيان سَگَ ۾، نَڪِين سَگِيڻِي
آهيان ڪَميڻِي، ذاتِ ٻاروچِيءِ نہ ڄُڙان.

١٤

ڪَمِيڻِين هَٿاءِ، ٿِيَنِ مُورائِين مَدِيُون
تون ڪر پاڻ- وَڙاءِ، مُوٺ سَباجها سُپرِين!

١٥

ڪيچِ مَ خَبَرَ هوءِ، هِنَ مُنهنجِيءِ ذاتِ جِي
مَتان پُنهون پوءِ، لَڄَ پنهنجي لوءِ ۾.

٣. ٻرڪي= گرم ٿي، جوش ۾ اچي. گاڏر= ڪنياٽي. گام= ڳوٺ (ڀنڀور). سام= سام طور، امانت طور (سنگهر جي زمين کي پنهنجو پاڻ امانت طور ڏنائين). سنگهر= ڀنڀوٽي جي لڪ جي پريان سنگر جي مٿاري. ٦. چڙهي پور= پُور تي چڙهي، پور ۾ اچي، سڪ ۽ ڇڪ واري ڀهہ ۾ پئي. وٽري= وڏيڪ تيز تکي. ٨. هيڪاندي= گھڻو. لکيي= تقدير. ارادي= امر الاهي. پُنهون پيراندي= آءٌ مران تہ مونکي ائين دفن ڪن جو منهنجي قبر پنهون جي قبر جي پيرن کان ٿئي. ٩. گهوڙن هنيون= گهوڙن کنيون، ماريون. ١٠. لڪڙياريون= لڪدار (جن جو وچ مٿي ٿيل). اڇي پسو- الخ= اُٺو ۽ اچي پير ڏسو، مون سان گڏ پير ڪٽايو. ١٤. مورائين= اصلان ئي، اصل کان وٺي. مَديون= (چڱايون جو ضد) ڏِلايون. وڙ= ٽورو. پاڻ- وڙاءِ= پنهنجي ٽوري، پنهنجي وڙ سان (سٽ جي معنيٰ ٿيندي: اي سباجها سپرين! تون پاڻ پنهنجي وَڙان موٺ (ڪميڻين وانگر مون کان مدي ٿي، پر تُون پاڻ سجاڻي، پنهنجي ٽوري، پوئتي موٽي مون وٽ آءُ). ١٥. ڪيچ ڪيچ ۾. مَ خبر هوءِ= خبر نہ هجي، خبر نہ پوي. پنهون پوءِ= پنهونءَ کي پوي. لڄ= لڄ ۾ پوي. پنهنجي لوءِ ۾= سندس پنهنجي شهر ۾، مطلب آهي تہ: متان پنهون سندس پنهنجي لوءِ (شهر) ۾ لڄَ ۾ پوي، لڄارو ٿئي. ص ۽ ٻين رسالن جي ڪاتبن، ان کي 'سسئي جي لڄ' جي لحاظ سان، سسئي جي زباني 'منهنجي لڄ' ڪري لکيو تہ "متان پنهونءَ پوءِ، لڄ منهنجي لوءِ ۾". ڪن رسالن ۾ لوءِ بدران 'لوڪ' لکيو ويو: "متان پنهونءَ پوءِ، لڄ منهنجي لوڪ ۾". معنيٰ تہ متان پنهون لوءِ ۾، يا لوڪ ۾، منهنجي لڄ ۾ پوي، منهنجي ذات جي سببان لڄ ۾ پوي.

١٦

لَڳُمِ ٻاڻُ ٻَروچَ جو وَسان تي وِيِيَاس
پُرزا پَبَ وَرَنِ ۾ پِٺون تِي پِيِياس
توڙي ماءُ مُياس، تہ پُڻُ ڪاڍو ڪيچَ ڏي.

وائي-١

منهنجو ساهُ وِئو سيٽانِ،
آيَلِ آيَلِ وِهانَ ڪِيئَن پنيور ۾
مونکي وِئا نہ وِسَرِي، نِيهَ پَرِئا نيٽانِ
سو ڪِيئَن هنيَڙو جهَلِيان، جهِجي جو ڪيٽانِ
مادَرِ پايو مُنديُون، ڪُوڪِيان وَرُ ڪيٽانِ.

وائي-٢

وسان تي وِيِياس، آيل! آيل!
لڳم ٻاڻُ ٻَروچَ جو
پِيِيَمِ وِڄُ وِصالَ ۾، سَنجهي آءٌ سُتياس
'ٻاڻُ' وِجايُمِ پيرَ تي، چُنِي 'آءٌ' چُنياس
آيَمِ اَندي لوڪَ سِين، مُني آءٌ مُنِياس
الله اَنِ مَ وِسَران، ڏِني جَنِ جِيَاس.

داستان ٻارهون

١

آيا آسَ تِيامِ، ٻاروچا ٻَنيورَ ۾
پَسِي پَهَرَ پُنهونءَ جي ٿُهَ سِين نيڻَ ٺَرِيامِ
گُوندَرَ وِسرِئامِ، سُڳَنِ ساڳون مُڪِيُون.

٢

ٻاروچا ٻِئا گهَٽا، منهنجو اَجهو آرِياڻِي
ڇُوندِي رَڪِئُمِ ڇِتَ ۾، ساجَنُ سُڃاڻِي
جا وِندُرِ وِڪاڻِي، تِنهِ جو مونڏُ مَسَ ٿِئي.

٣

ٻاروچا ٻِئا گهٽا، منهنجو پُنهون سَرُ سَين
چانگِي تي چڙهِي ڪري ڪندو وَرِ وِلهَنِ
مَتي مَعذورِينِ، هوتُ ڏرِيندو هَٿڙا.

٤

هُوءِ جا گهورِي گهوٽَ جِي، تِنهِ ڪي چَرِي چُونِ
اَگهاڙِيُون عالَمَ ۾ هوتَ پُڄاڻا هُونِ
پَرا ٿَنِي پُونِ، ڏنو جَنِ اکينِ سِين.

٥

جي تون ڳالهائي، ماءُ ٻاروچا پُڇِئا
اُني جي وائِي، هوندَ نہ وِيِيان وِسَرِي.

٦

ڏِٺان جي ٻَروچُ، مون جِئَن هوتُ اکين سِين
مونکي ڇَيان لوچِ، پاٽان پيئِيُون ڇِپَرين.

٧

ٻاروچو ٻِيءَ ٻَتِ، جِيڪُسِ ڏِٺو جيڏِيين
مون جئن مُوڙهينِ مَتِ، پَسَندِهِين پُنهونءَ ڪِي.

٨

ٻاروچو ٻِيءَ رُوءِ، جِيڪُسِ ڏِٺو جيڏِيين
سَنجهي ۽ صُبُوحِ، هُوندَ سُورَنِ ٿِيُون سَجهَڪِيُون.

١٦. ٻاڻ= تير (محبت جو). تي= تڏهن، تنهن ڪري. پٺون= ذرا. ڪاڍو= چڪ ۽ سڪ. وائي-١. سيٽان= ساٿن. نيٽان= سندن نيڻ، سندن اکيون. ڪيٽان= ڪين، سندن واسطي. ڪوڪيان= رڙيون ڪريان. ور= پل تہ. وائي-٢. وييِاس= تڏهن ويس. لڳم ٻاڻ= جڏهن لڳم ٻاڻ. وڄ= وٽي، وڇوڙو. وصال= گڏجڻ، گڏ هجڻ. ٻاڻ= ٻاڦٽو. آءٌ= آپو، انانيت. پيير= منهنجو رشتو ٿيو، منهنجو سڱ ٿيو. آير= اَنڪيَس، آءٌ اڙيَس. د-١٢: ١. پهر= ماڻهو. ٿُه= سين= چوٽيءَ ڪان نہ تائين، مڪمل طور تي. نيڻ ٺريام= منهنجيون اکيون ٺري پيون. گوندر= غم. ساڳون مڪيون= ساڳون موڪليون. ساڳون ڏنيون، شاهديءَ طور نشانيون ڏنيون (تہ هاٿي سڪ ٿي سڪ ٿيندا). ساڪ ڏيڻ= انب جي وڻ ۾ هڪ انب جو ڳاڙهو ٿيڻ (اها ساڪ، يعني جڻ قسم واري شاهدي تہ هاٿي ٻيا سڀ انب بہ جيڪڏهن پٽبا ۽ پالبا تہ مٺا ٿيندا). ٣. سَرُ= پڳ جو ور، پڳدار. وڏو تلاءُ جو نہ ڪُٽي ۽ پيو پياري. ور= موٽ ۽ واهر، پرگهور، وَراڻ. ولهن= ڏکين بکين، هيڪلين. معذورين= عيبدارين، اپاهجين. ٤. گهوري= ڳولائو. عالم= جهان. هون= ٿين. پَرا= خبرون. ٥. لوچ= ٻاڻ پٽوڙ. پيئيون= گهڙيون. ڇپرين= ڇپرن ۾، جبلن ۾. ٨. ٻيءَ روءِ= ٻئي نموني ۾، دل سان ۽ محبت سان. سَجهڪيون= بلائيون، هٽيڪيون، قابو.

٩

آنِ جي ڏِني جيڏِيُون، پُنهونءَ جي پابُوهَ
سَنجهي ۽ صُبُوحَ، هُوندَ نہ وييان وِسرِي.

١٠

مون جئن مُلاقاتَ، جي هُيَان هوتَ پُنهونءَ سِين
ٻانهُنِ وِجهِي واتَ، رِيهُون ڪِيان رُجنِ ۾.

١١

مَرُ مَعذورِ هُئان، اَللهَ چَڳِي مَ ٿِيَان
رِڙهان ۽ رُئان، پُنِيءَ سَڳرِ ساٿَ جِي.

١٢

جَڙَ جِيَري جَنِ سِين، مُئي پُڻُ سِين ٿَنِ
جي هِتِ نہ هوتُ پَسَنِ، سي ڪِنهِ پَرِ ڪيچِ پَسَندِيُون!

١٣

سُورَنِ سانڍِيَاسِ، پُورَنِ پالِي آهِيان
سُڳَنِ جي سَيدُ چَئِي، پُڪِي آءٌ نہ پياسِ
جِڪُسِ آءٌ هُياسِ، گَرِي گُوندَرَ وَلَ جِي.

١٤

نہ ڪي رُئڻَ وارِيُون، نہ ڪي اوسارِينِ
مُونهِين ڪِي مارِينِ، مُونهِين سَندا ڏُڪَڙا.

١٥

ٻَڌو ڪِنهِ ٻانڌاڻِ، هنِيَڙو هوتاڻِيءَ سِين
پَليان پَليو نہ رَهي، پَرئو اچي پاڻِ
ڪاجا پِييَسِ ڪاڻِ، نِبيريانسِ نہ نِبري.

١٦

ڪُهُ ڄاڻان ڪُهُ ٿِئو، ڪيڏانهَ ٿِي وڃان
هَٿَ، ڪَرايون، آڳَريون پيري سَڀَ پَڇان
ٻِئَنِ ڳَرِ ڳِچان، مون هارِيءَ هوتُ وِڃائيو.

١٧

ڇِپُنِ چِنا پيرَ، هَلِي هَلِي ماء
ڪوهياري جي ڪاء، ڳِنهِيو پِٽان ڳالهِڙي.

١٨

چان ڪِ آيَسِ اڳاهِين، تان اُٿهِين ٻِيٺِي آهِيان
پِرتِ پَراهِينِ، هاٿِي مَران مَ جِيان.

١٩

ڪوهيارو ڪاري، پَنڌَ آڙانگا پَٽيين
سي ڏيهَ ڏيڪاري، جي اَڳَ نہ ڏِٺا ڪَڏهِين.

٢٠

جيڪَرَ اچينِ هاڻِ، مون سارِيندي سُپرِينِ
ڪَريون رُوحَ رِهاڻَ، لَڪَنِ مَنجهہ لطيفُ چَئِي.

٢١

پَلِي ڪَري ٽِيومِ، هِيءُ سَڳُ ٻاروچَنِ سِين
وَڃي ڪيچُ ڏِنومِ، پُنِيءَ لَڳي جَنِ جي.

٢٢

سَرَتِيُون سُورُ پنهونءَ جو، سُجن ۾ شامِلُ
ڪوهيارو ڪامِلُ، مونکي ڏُکَ ڏيڪارِيو.

٢٣

سُرتِيُون سَيوئِي ٿِئو اَندَر آرياڻِي
وينِي پَسان پاڻَ ۾ ڏُونگرُ ڏِينهاڻِي
هُيَسِ جَنِ هاڻِي، سي ڪيچِي گَڏِيَمِ ڪَهَ ۾.

---

١٠. ٻانهن وجهي وات= ٻانهن ۾ (درد ۽ غم کان) چڪ وجهي. ريهون= وڏيون رڙيون. ١٢. جَڙ= ميخ (محبت جي)، ڳانڍاپو. ١٣. سورن سانڍياس= سورن مون کي سانڍيو، منهنجي حفاظت ڪئي ۽ مونکي سنڀاليو. پورن پالياس= ڳڻتين مونکي پاليو، نپائي وڏو ڪيو. جڪُس، جُڪُس، جيڪُس= لاشڪ جو. گري گوندر ول جي= گوندر جي ول جي گري. غم جي ول جي.. (ڏکهي پاڙ جي) گري. ١٥. ٻانڌاڻِ= ٻانڌاڻ ۾، بند ۾. پاڻ= وڏو پيالو جنهن ۾ اڪثر ڏاچين جو کير ڏهن. پرئو اچي پاڻ= گهڻ ٿيڻ بدران ويتر پريو اچي. ڪاڻ= محتاجي، ڳتِي. نبيريانس= جدا ڪريانس، پري ڪريانس، ڪنهن ڳالهہ تي بيهاريانس. ١٦. پيري سڀ پڇان= ڏک ۾ ورائي ٿي پڇان. ٻئن ڳر= ٻئن وٽ. ٻئن گهر= ٻئن جي گهر. ڳچان= خدمتون چاڪريون، سک ۽ آرام. (ڳچون ڏيڻ= پيار مان ڪنهن پياري عزيز جي مٺي کي هٿن جي موڙ سان آرام وارا زور ڏيڻ، خوشيءَ ۾ مبارڪ طور ڳچون ڏيڻ.) ١٧. ڳنهيو پٽان= وٺيو وتان، ياد ڪيو پٽي هلان. ڳالهڙي= ڳڻن واري ڳالهہ.

٢٤

جان جان هُئِي جِيرَي، وِرِچي نہ ويئي
وَجي يُونءَ پيئِي، سارِيندي کي سَجَڻين.

وائي-١

ڪارُون وَسَ ڪِئامِ، وَس ڪِئام
ڏاڍي زورِ وِئـــــامِ
مُئِيءَ جو مُحبُ نہ موٽِئو!
بَندَڻَ باروچَنِ جا، پيِنگهي مَنجهہِ پِئامِ
بَڏِي سُورَنِ سَندَرو، لولِي ماءُ ڏِنِيامِ
آءٌ سينڌِي سُورَ جِي، تِيلانهَ سُورَ ٿِئامِ
جَنِ رءَ سَري نہ ساعَتَڙي، تَنِ کان پَري پَهَرَ پِئامِ
لَکَنِ سِرِ لَطِيفُ چَئِي، لَتي لوڙهہ وِئامِ.

وائي-٢

پِرِيَنِ جِي ادا پانڌِي،
ڪَـرِ ڪـا ڳالهڙِي
حِڪايَتَ هوٿَنِ جِي، ادا تو ڪا آندِي
ڏيئِي باهِ بَنِڀورَ کي، جَتَنِ سِين آءٌ جانڌِي
آهِيان آريجَنِ جي گولِي آٿُون بانڌِي
مونکِي پيتَم پيارِئو، خُمُرَ جِي آءٌ خانڌِي
پَسَڻَ ڏاران پرينءَ جي مُئِي پَسُ هِي مانڌِي
ڪَڏهِن ٿِيندِيَس ڪيچَ ۾ هوٿَنِ سِين هيڪانڌِي
ڪَرَمَ سائُ ڪَرِيمَ جي، ڪيچِي ٿِيندَمِ ڪانڌِي.

وائي-١. ڪارون= منٿون. وس= حيلا. بندڻ= تنجڻ. سينڌي= واقف. لوڙهہ= مَڙهہ. وائي-٢. جانڌي= ويندِيس. پيتم= پرين. خمر جي آءُ خاندي= نشي جي آءُ هيراڪ، خواهشمند.

سُر راڻو

سُر راڻي ۾ توڙي ٻين سُرن ۾، شاه صاحب جو مقصد بيتن ۾ ڪنهن ڳالهه کي بيان ڪرڻ ناهي؛ ڳالهه اڳ ۾ مشهور آهي ۽ ان جي سيني کي خبر آهي: شاهه صاحب فقط ڳالهه جي ڪن چونڊ ٽاڻن جي حوالي سان، پنهنجي اعليٰ شاعري ۽ نازڪ خيالي سان گڏوگڏ اعليٰ فهم ۽ فڪر جا نِت نوان رُخ روشن ڪيا آهن. مومل ۽ سندس سهيلين جي هار سينگار واري ماحول، مومل جي مجازي حسن جي جلوي، ۽ راڻي لاءِ رات جاڳندي مومل جي انتظار کي جن لفظن ۾ ۽ جنهن انداز سان بيان ڪيو ويو آهي سو اعليٰ شاعري ۽ نازڪ بياني جو شاهڪار آهي. داستان ڏهين ۾ اعليٰ فهم ۽ ادراڪ جا اهڃاڻ ڏنل آهن. ڪائنات جي خالق طرفان انسان ذات جي ڀلائي لاءِ جيڪي ڀلارا آيا ۽ جن جي رهنمائي سان اونداهي مان سوجهرو ٿيو ۽ سڄو جهان سرهاڻ ساڻ واسجي ويو، انهن ڏانهن اشارا ۽ ڪنايا آهن. ان سلسلي ۾، ان 'نئين نياپي' جو ذڪر آهي جيڪو آخري نبي (صلعم) انسان کي پهچايو، تہ ذات تي نہ آهي: ذات پات جو ڀيد ختم ٿيو ۽ خالق مالڪ جي نظر ۾ سڀ انسان برابر آهن؛ پر انهن مان جيڪي پاڻ پنهنجي سچي نيت سان ڏٽي ڏانهن ايندا سي ئي وڏي مانَ وارا ٿيندا:

نئون نياپو آئيو، راڻي مُلا رات
لڌي سون لطيف چئي ڪنا ڏاتر ڏات
ڪانہ پڇي ٿو ذات، جي آيا سي اگهيا.

داستان پهريون

١

ڪالهہ گَڏيوسُون ڪاپڙِي، بابُو بيڪارِي
سامِيءَ سيلو سِرَ تي، مالَها موچارِي
ڏيئِي ڏيڪارِي، ڦٿي دِلِ فقيرُ وِئو.

٢

ڪالهہ گَڏيوسُون ڪاپڙِي، بابُو رَنگ ٻِيُوتُ
سَرِئوسُون سُڪُوتُ، جوڳِيءَ سَندِي ذاتِ ڪان.

٣

ڪالهہ گَڏيوسُون ڪاپڙِي، بابُو بانَ بَرِي
سائِي سالَ ڪُلهَنِ ۾، سامِيءَ سونَ سَرِي
ڏيهُون خَبَرَ ڪرِي، ڪا مومَلَ جي مَجازَ جِي.

٤

ڪالهہ گَڏيوسُون ڪاپڙِي، جَهڙو ماهُ مُنِيرُ
فَيضُ فِراقُ فَقِيرُ، جوڳِي جاڳائي وِئو.

٥

ڪالهہ گَڏيوسُون ڪاپڙِي، پَهَرَ ڏِينهان پوءِ
سامِيءَ سونُ ڪَنَنِ ۾، رَتَ وَرَنو روءِ
ڪَرِئو ڳالهيون ڪاڪِ جِيونِ، ڇِنيون اُيو ڇوءِ
'جو مُنہ مُومَلَ پوءِ، تِنهِ جو موٽڻُ مَسَ ٿئي.'

٦

بيڪارِيءَ کي بَرَ ۾ وِئو ڪَيفُ ڇڙهِي
ڳالهِيُون ڪَندِي ڪاڪَ جِيُون ڳوڙها پِيسِ ڳڙي
ڪا جا انگهَہ اڙِي، جِئن ڇُٽا ڦٽُ ڇُڙي پِيا.

٧

آءٌ لانگوٽِيا لال، ڪِنهِ پَرِ ڏِنيئہ گُجَريون
آبُ ارتو اڪيين لُڙڪَ وِهائِين لال
ڏِنئِي جي جَمالَ، سي سامِي ڪَہُ نہ سُلائِيين.

د-١: ١. ڪاپڙي= وڏو جهانديدو، وڏي حوصلي ۽ چاڻ وارو. بابو= معتبر، مان وارو. بيڪاري= بيک وارو، ڪنهن بدلايل ويس ۾. سيلو= سيلي= سينهي مثل تاج. مالها= مڻين وارو ڪنٺو. ڏيئي ڏيڪاري= پنهنجو پاڻ ڏيکاري. ٢. رنگ ٻيوت= رنگ ۾ ڀريل، ميٺائين رنگ وارو. سڪوت= صبر ۽ آرام. ٣. بان بري= ٻَرِ جي رنگ وارو، مٽيءَ مثل رنگ وارو. سون سري= سون جي سرن سان. ٤. ماه مير= روشن چندر. ٥. پهر ڏينهان پوءِ= ڏينهن جي هڪ پهر گذرڻ بعد. رت ورنو روءِ= رت جي رنگ وارا ڳاڙها ڳوڙها پيو ڳاڙي. مُنهن مومل جي پوءِ= مومل جي مُنهن پوي، سامهون اچي. ٦. ڪيف= نشو. انگهہ اڙي= انگڙي اٽڪي. ٧. لانگوٽيا= لنگوٽ ٻڌل. گجريون= گُجر ذات جون زالون (مومل ۽ سندس ڀيٽيون، سهيليون ٻانهيون). ارتو= رَت گاڏئون، رت وارو. جمال= حسن جا تجلا. سُلائيين= سُڃاڻيين، تون سڃاڻين.

٨

پِرهَ جو پَيدا ٿِئو، ڪِين سامِي ڪِين سِجُ!
مَتِسِ رَتو مولِهيو جِئَن سا ڪَڪَرِ وِجُ
ڪَنهين ڊراءِ مَ ڊِجُ، ڪريون ڏي تون خَبَرُون.

٩

پِرهَ جو پَيدا ٿِئو، ڳاڙهائِيءَ جو ڳَجُ
سامِي چَئجُ سَجُ، ڪِتان اَچِين ڪاپڙِي.

١٠

جوڳِي اِيئَن جَرڪِئو جِئَن اُونداهِيءَ ۾ آڳِ
آديسِي عِشق جِي لائي آيو لاڳِ
آيو تِنهِ سَياڳِ، جِئَن ڪوسُ ڏِيهاڙِي ڪاڪِ تي.

١١

جوڳِيءَ تي جَڙاءُ، نِسوروئِي نِيهَ جو
پَتَنگَ جِئَن پيدا ٿِئو، سامِي سِجَ وَڙاءُ
آيو ڪاڪِ ٽَڙاءُ، ڪُنوارِين ڪَڪورِئو.

١٢

سِجُ اُيَرَندي جا ڪَري، سامِي سائِي رُوءِ
اَچي ٿِي عَطرَ جي منجهان مُگهَڙ بُوءِ،
'سا سَليهُون جُوءِ، جِئَان لانگوڻِئا لالُ ٿِئين'!

١٣

سِجُ اُيَرَندي جا ڪَري سامِيءَ سا وَٽِڪَ:
'سَهِي نَہ سَگهان ساعتَ سِين، تِنهِ جي
راسِينِ جي رونَقَ
ڪي رَتائِين لاڪَ ۾، ڪنِ ڏِنائِين پانُنِ پِڪَ
سَندي سَوڍِلَ سِڪَ، ڪِپر ڪورُون جهلِيُون'.

١٤

جوڳِيءَ جاڳائِي، مارِي وِڏا مامِري:
'لَئُ لُبُوري ڪَنڊِيين اَڻ- مَيو آهي
وَجو جي ڪاهي، تہ نِڪُون پَسو نِيهَ جِيُون'.

١٥

ڪاهي آيا ڪاڪَ تِي، پَسَندا مُومَلَ
ڪَنِي ريڪُون رَتِيُون، ڪَنِي ڳاڙها ڳَلَ
مَسَڙيارا مَلَ، دانَهَ گهٽا ڌهوڙِيَا.

٨. ڪين سامي ڪين سج= (اصطلاح) سامي آهي يا سج آهي! ڪريون= سچيون سچيون، پيرائتيون. ١٠. جرڪئو= جهرڪئو، چمڪيو. لاڳِ= رنگيني، رونق (ميندي جو لاڳِ= رنگ). آيو تنه سياڳِ= (اصطلاحي معنيٰ) ڪنه نياڳ ڪنيس جو هو ڪاڪ جي قتل گاه تي آيو! ١١. جڙاء= (لفظي معنيٰ) مٽين موتين جڙُو سينگار. (اصطلاحي معنيٰ) وڏو ٺاٽ، حسن جو هڳاءُ. نسوروئي= سراسر. سج وڙاء= سج وانگر (وڙ= وجهہ، نمونو). ڪنوارين= حسين ڪنوارين ڇوڪرين (مومل جي سهيلين ٻانهين.) ڪڪورئو= مٿس محبت جو رنگ چاڙهيو. ١٢. سليهون= اسان ڪي سل، اسان ڪي ان جو ڏس ڏي. ١٣. وٽڪ= چمڪ. راسين جي رونق= مومل جي راسين جي رَنگت (جئن سج راسيون ڪڍندو آهي تئن مومل جي منهن مان حُسن جون راسيون). پانن پڪ= پانن جي ڳاڙهي پڪ. پر مومل ڪي سوڍل (راڻي) جي جيڪا سڪ آهي، تنهن سنديس دل جي ڪورن ڪنارن ڪي جهليو آهي. (هن سٽ جي مفهوم مان، مومل- راڻي جي ڳالهہ جو اهڃاڻ ٿو ملي تہ سوڍي راڻي بابت مومل غائبانہ خبرون ٻڌي مٿس موهت ٿي هئي). ١۴. جاڳائي= هوشيار ڪري. ماري= شڪار وارا (راڻو ۽ ساٿي). وڏا مامَري= مامري ۾ وڏا (وڏي ويچار ۾ وڏا، وڏي جنجال ۾ وڏا). لَئُ= عشق. لُبوري ڪنڍيين= لوڊاڻي لڳ (ڪاڪ تي). 'لوڊاڻو' نالو سنڌي اُچار موجب آهي. ان تاريخي قلعي ۽ ماڳ جو اصلي نالو 'لُدُورو' آهي. (جئن سلطان محمود غزنوي جي 'فتوحات' ۾ آيو آهي). هن وقت بہ اتي جا ماڻهو 'لُبُورو' يا لُبروو' چوندا هئا، جنهن ڪي تاريخي طور صحيح هجڻ جي ڪري قائم رکيو ويو آهي. البت هن بيت بعد ٻين بيتن ۾ عام سنڌي اچار موجب پڙهڻي 'لُداڻو' آهي. اَڻ ميو= گهڻو، بي انداز. نڪ (جمع) نِڪُون= اها واهي جنهن ۾ ڪوهہ يا ڪوهر مان پاڻي ڪڍي وجهجي، جيڪا اڳتي وهي وڃي آواڙي يا آنهن ۾ پوي. نِڪُون پسو نيه جيون= عشق جون پرپور وهندڙ واهيون. ١۵. ريڪون= نئين نوجواني ۾ نڪرندڙ ڏاڙهيءَ جي سنهڙن وارن جون ريکون. رتيون= رنگ ورتائون، سايون ٿيون. ڪني ڳاڙها ڳل= ڪي اجان ڳيرو آهن (سندن ڳل ڳاڙها آهن جو ڏاڙهي جي وارن جي ساوڪ نہ ٿي آهي). مَسڙيارا= نئين ريهہ، ڏاڙهيءَ وارا (نوجوان). مل= مضبوط مڙس، جامڙد. دانه= وڏي عقل واري (مومل: اشاري طور قبر). دهوڙيا= ليٽايا.

وائي

مُومَلَ صَحي پَسندا

راڻا ۽ هَمِيرَ، مُومَلَ صَحِي پَسَندا
توٽي پَڙهِيا پِيرَ، مُومَلَ صَحِي پَسَندا
مَجِي رَضا رَبَ جِي، هِتان سَڀَ هَلَندا
اَصُلُ لِکِئُو اَنگَ ۾، ٿِيندو تان اَدا
ڪُلُّ نَفسٍ ذائِقَةُ المُوتِ، سَچِي اِيءَ صَدا
ڪَلِمي ساڻُ لَڏائِيِين هادِي هِن هَنڌا
سَهُڪِي سَڪَراتَ ڪَرِين، والِي وِيرَ وَدا
اَهُڪِيءَ وِيرَ اچِيجُ ٿُون، اَتي اَحمدا
مَتان ڇَڏِين مَڱڻو مَهَندان مُرِشدا.

داستان ٻيو

١

هَلو هَلو ڪاڪِ ٽَڙِ، جِتي نِيهَ اَچِلَ
نہ ڪا جهَلَ نہ پَلَ، سَپُڪو پَسي پِرِينءَ کي.

٢

هَلو هَلو ڪاڪِ ٽَڙِ، جِتي نِيهَ پَچارَ
ڪانهِي ٻِي ٽَوارَ، سَپُڪو پَسي پِرِينءَ کي.

٣

هَلو هَلو ڪاڪِ ٽَڙِ، جِتي گهَڙِجي نِيهُ
نَڪا راتِ نہ ڏِينهُ، سَپُڪو پَسي پِرِينءَ کي.

۴

هَلو هَلو ڪاڪِ ٽَڙِ، چَرُون جِتِ چَڙهِن
ڪوڙين رَنگَ رَچَنِ، پانَوَراٽِيءَ پَڪَ سِين.

۵

لوڌِي لَکَ اَچَنِ، رُوءِ راٽِي جي ناهِ ڪو
هيڪَ اَڪِيُون، ٻِئا اَنگڙا، پَرِ ۾ تا پَچَنِ
سي ڪِيئَن مينڌرا مَچَنِ، جي تو سوڍا
سُورِيءَ چاڙهِيُون!

٦

جي ڪاڪِ ڪَڪورِئا ڪاپَڙِي ٿَنِ لَهِي نہ لالِي
ڪَري ڪيپَ خُمارِئا مَئِي پِي مَوالِي
ڪَري حاصُلُ هَلئا ڪيفُ تہ ڪَمالِي
وَٽَن وِصالِي، لُڌُوٽِئا لوڌِي ٿِئا.

٧

لُڌُوٽِئا لوڌِي ٿِئا، وَٽَنِ مَنجهہِ وِصالَ
اَڄُ اَرَتو اَکِيين، ڪاڪِ پِيتائُون ڪالَ
ويٺِي ويچارَنِ وِسَرِي صُبُحَ جِي سَنيالَ
پِرِينءَ ڪان پاسِي ٿِئا مامُوين مِثالَ
جانِبَ جي جَمالَ، رَڱِي پَسُ رِيٽو ڪِئا.

وائي. صحي پسندا= ضرور ڏسندا. ٿيندو تان ادا= ادا ٿيندو، پورو ٿيندو. ڪل نفس= سڀڪو ساهہ وارو موت جو ذائقو چکندو. اِيءَ صدا= هي چوٽي. وير= وقت. ودا= وداع، وڇوڙو. د-٢: ١. ڪاڪ ٽڙ= (لفظي معنيٰ ڪاڪ جي ٽڙ تي، ڪاڪ واري ڪوهہ تي. (اصطلاحي معنيٰ) مومل جي ڪاڪ تي، مومل جي ڪاڪ محل تي. نيهہ اچل= نيهہ جي اچل، عشق جي چوٽان چوٽ. ٢. نيهہ پچار= عشق جي ڳالهہ. ۴. چرون جت چڙهن= رنگ ٺاهڻ ۽ پڪي ڪرڻ لاءِ چرون ٻاهہ تي پيا چڙهن، رنگين ڪپڙن پائڻ ۽ سونهن وڌائڻ لاءِ رنگ پيا ٺهن. پانوَراٽي= پان واري (لال) پڪ. ۵. 'لوڌِي' (ڌ جي زير سان)= لوڌي= لوڌ وارا يعني حاڪم جي لوڌ وارا، جيڪي حاڪم سان گڏ هلن ۽ هلائون ڪن. لوڌي معنيٰ لوڌ وارا، شڪاري. جيڪي شڪار لاءِ هلن. هيڪ اکيون ٻيا انگڙا= هڪڙيون اکيون ٻيا عضوا (مومل ٿي چوي تہ منهنجيون اکيون ۽ منهنجا عضوا). پر ۾ پچن= اندر ئي اندر ۾ تا جلن پچن. ٦. ڪکورئا= عشق ۾ رَتا. جي ڪاڪ ڪڪورئا= جن کي ڪاڪ ڪڪورئو، جيڪي ڪاڪ ۾ ڪڪور جي ويا. ڪاپڙي= وڏي حوصلي وارا، وڏا ڄاڻو ۽ وڏا خبردار تجربيڪار. ڪيپ= ڪيف، نشي. خمارئا= خمار ۾ ڪيا، نشي ۾ آندا. ڪيف تہ ڪمالي= پوري پڪي چوٽ وارو نشو. وتن وصالي= وصال لاءِ آتا ٿيا وتن. ٧. لبوٽئا (يا لبورئا)= لُڌاٽي ڪان، لُڌاٽي مان. لوڌي ٿئا= لوڌ جي ويا ناڪام ٿئا، مومل جي وصال ۾ ناڪام ٿئا. وتن منجهہ وصال= وصال جي تمنيٰ واري نشي ۾ پيا هلن. اڄ ارتو اکيين= اڄ ڳاڙهو رت ڳاڙئون پاڻي سندن اکين ۾ آهي (رت جا ڳوڙها پيا ڳاڙين)، ۽ ڪالهہ ڪاڪ ندي وارو ڳاڙهو پاڻي پيتائون (مومل جي عشق ۾ رَتا). پرينءَ ڪان پاسي= محبوب (مومل ڪان پري (واري حالت ۾). مامُوين مثال ٿئا. جڻ ماموئي ٿي پيا جو هوش بدران غيبي ڳالهيون پيا ڪن. رڱي پس ريٽو ڪئا= عشق ۾ رڱجي رچي ويا (ريٽو= چٽي ڳاڙهي رنگ ۾ رڱيل ملير، هڪ خاص رڱيل ڳاڙهو بوڇڻ).

٨

لُڏوڻيا لَطِيفُ چَئي، ڪٿون ڪنياٿون
وَڃي ڪاڪَ ڪَنڌِين ۾، لُڏون لاٿاٿون
چَڏي حِيلا هَلِئا، مُومَلَ ماڙياٿون
پيرو پَڳائون، آسَڻِ آرامِي ٿِئا.

٩

وِيرٿون تارَ وِصالَ ۾ گھورَنِ گھايا جي
ٿَنِ ڪاڪِ اوريائِين چَڏي، وَڃي پِئا پَري
ٿَنِ ناٿرِ ڪِينَ ڪَري، مُومَلَ سِڪي جَن کي.

١٠

سُتا سي سُونهَنِ، جي هُئا ڪوڏيا ڪاڪِ جا
لُڏورِئا لَطِيفُ چَئي لَڏُئو لوڏيڙَنِ
سي مونِي مَسَ اچَنِ، جي آسَڻِ آرامِي ٿِئا.

١١

ڪاڪِ چَڏياٿون ڪُنڌَ تي پاٽان وِئا پَئي
لوڏيڙَنِ لَطِيفُ چَئي سوجھي ڪِئو صَحِي
مُومَلَ ماڳِ رَهِي، ٿِئو مِڙوئِي مَيندرو.

١٢

ڪاڪِ نہ جهَلِئا ڪاپَڙِي، موهيا نہ مَحَلَنِ
بائِنِ ۽ بانهِينِ جي بَنڌِڻِ ڪِينَ بَجهَنِ
لَکين لاهُوتِينِ، اِهڙِيُون اوريان چَڏِيُون.

١٣

اِهڙِيُون اوريان ئِي چَڏي وِئا لاهُوتِي لَکَ
پايو پَٽِينِ وِينِيُون ڪاڪِ ڏِجاٽِيون ڪَکَ
پيئِي اِيءُ پَرَکَ، تہ سوڍيون سِجهائي وِئا.

١٤

ڪاڪِ نہ جهَلِئا ڪاپَڙِي، موهيا ڪِنهِ نہ مالَ
سوڍيون سِجهائي هَلِئا، هَڙا جَنِي حالَ
جي چورِينِ ڏنا چالَ، تہ بہ لاهُوتِي لَنگهي وِئا.

١٥

رَچِي جي رينٽو ٿِئا ڪِينَ اُباٽِجَنِ اوءِ
ڪُنبُ نہ ڪاري تِنهِ کي جو هالارِي هوءِ
توڙي ڏوبِي ڏوءِ، توءِ لالِي تِنهِين نہ لَهي.

٨. ڪٿون ڪنيائون= لڏو ڪنيائون، مَيڙَن واريون ڪٿون ڪنيائون. ڪاڪ ڪنڌين ۾= مومل جي ڪاڪ وٽ (مقام جي حد ۾). چڏي حيلا هلئا= پنهنجي بچڻ واريون ظاهري ڪوششون ڪشالا چڏيائون تڏهن مومل ماڙيائون يعني منزل کي رسيا. پيرو پڳائون= ڪاڪ جو پيرو (هن جهان جو پيرو). ٩. 'ويرٿون تارُ'= يعني سمنڊ جي 'ويرَ ڪان بہ متي تارُ' ۾، تمام متي. گھورن= محبوب جي تکين تيز شوخ نگاهن. گھايا= ڦٽيا. جيڪي محبوب جي گھُورن گھايا سي ويرٿون تار وصال ۾ ٿيا). ناٿر= مومل جي چالاڪ ٻانهي. ١٠. ستا= جيڪي مئا ۽ وڃي خاڪ مٽيءَ ۾ ستا. ڪوڏيا ڪاڪ جا= ڪاڪ جا گھورا، موت قبولڻ وارا. لُڏورئا= لُڏوٽيا= لُڏوٽِي مان= هن جهان مان. لوڏيڙن= هن جهانَ جي شغل وارن. آسڻ= پنهنجي هميشہ واري ماڳ. ١١. پاٽان وِئا پئي= هو پنهنجي ارادي سان پاڻ اندر پئي وئا. سوجهي ڪئو صحي= وڏي سوچ ڪري صحيح حقيقت ڪي سڃاتو، حق ڪي سڃاتو. مومل ماڳ رهي= جنهن جو نالو مومل سا پنهنجي جاءِ تي رهي. ٿئو مڙوئي ميندرو= (هڪ حقيقت جيءُ جاڻ واري انهيءَ منزل تي پهتا جو هنن لاءِ هر جاءِ، هر شيءِ) سڀ ڪجهہ رڳو راڻو ئي راڻو تي ويو، راڻوئي راڻو نظر آيو. ١٢. ڪاپڙي= وڏي منزل وارا سچا سورهيہ عاشق. بنڌڻ= بند، ٻَڌُ. بجهن= ٻڌجن (جهڙن ٿهڙن کي مومل جي ٻاين ۽ ٻانهين پئي پنهنجن نازن نخرن سان ٻڌو ۽ قابو ڪيو؛ پر انهن جي ڇا مجال جو ڪاپڙين کي ڪجهہ ڪري سگهن). ١٣. اهڙيون= جيڪي ظاهري ڏيکاءُ سان موهي حقيقت واري راهہ ڪان رنڊائين. کک پائي پٽڻ= کک پکيڙي ککن تي ويهي پٽڻ ۽ وڏو روڄ راڙو ڪرڻ. سجهائي وئا= گهائي زخمي ڪري وئا، ڏکي ڪيرائي چُرڻ ڪان چُور ڪري وئا. ١٥. رينٽو ٿئا= ريٽي وانگر رنگ ۾ سهڻا لال ٿئا. اباٽجن= رنگ ۾ ڪرن (هڪ ساريکي سهڻي رنگ بدران ان ۾ ڪتي ڪتي ميراڻ اچي، داڳ ڏڙڳ تين). ڪنبُ= ڪٽيءَ جو ڪنبُ (جنهن ۾ ڪپڙا ڪنبُ تي چاڙهجن). هالاري= هالار جو رڱيل يا هالاري رنگ وارو (هالار= جام نگر، ڪاٺيا واڙ وارو طرف. اتان جو رنگ مشهور جيڪو ڪڇ جا ڪٽي توڙي ڏکڻ اولهہ لاڙ ۾ 'مُهڙا' جا ڪٽي ڪم آڻيندا هئا).

وائي

تان ٿون ويهہُ سَنبهَي ساٿِي!
ڪاڪِ هَلِبو ڪَڏهِين
لَڪين لوڊَرَ لُڊُوٽو مَٽي، مَٽي واٺَ وِئا ٿي
جِنهِ ڪي پُڇان سو چوي: آيو ڪونہ اُٺان ٿي
ڪونائو ڪَرِيم جو، آيو پَهِي پَرئان ٿي
حُڪمُ ڏِينديِّي هَٿَ ۾، 'هاٿي هَلُ هِئان ٿي'.

داستان ٽريو

١

سونَ وَرَنيون سوڍِيُون، رُپي رانديون ڪَنِ
اَگَرُ اوطاقُنِ ۾، ڪَٿُوري ڪَٽَنِ
اُپِٽِيائُون عَبِيرَ جا مَٽي طاقَ تَڙَنِ
بانَنِ بيلُون بَڌِيُون، پَسئِو سُونہَ سَڙَنِ
تِئا لاهُوتِي لَطِيفُ چَئي، پَسَڻَ لَئي پِرينِ
اِجهي تا اَچَنِ، ڪاڪِ ڪَڪورِئا ڪاپَڙِي.

٢

جِهَڙا گُلَ گُلابَ جا، تِهَڙا مَٽِنِ ويسَ
چوٽا تيلَ چَنبيلِئا، هاها هُو هُبِيسِ
پَسئِو سُونہَ، سَيدُ چَئي، نِيہَ اَچَنِ تا نيسَ
لالَڻَ جي لبِيسَ، آٽَڻِ اَگَرُ نہ اُجهي.

٣

جِهَڙا پانَنِ پَنَ، تِهَڙيون سالُون مَٽِنِ سائِيُون
عَطُرَ ۽ عَبِيرَ سِين تازا ڪِئائُون ٽَنِ
مَڙهِيائُون مُشڪَ سِين چوٽا ساڻُ چَندَنِ
سُونهَنِ رُپي سون سِين سَندا ڪامِڻِ ڪَنَ
ڪِيائِين لالَ لَطِيفُ چَئي، وَڏا ويسَ وَرَنَ
مَنجهِ مَرَڪِيَسِ مَنَ، تہ سوڍِي سِين سَگَ ٿئو.

٤

جِنهِ تَڙِ ڏوڙُون ڏُونِ، چوٽا چَندَنَ چِڪَ ڪِئو
اَچَنِ يَونرَ يَنيُولِئا، پاڻِيءَ تنهين پُونِ
راوَلَ رَتو رُونِ، ڪو وَهُ لَگو واسِئِين.

٥

مُومَلَ ڪي مَجازَ جا اَڪِين ۾ اِلماسَ
نہ ڪا عامَ نہ خاصَ، جي وِئا سي وَڍِئا.

٦

مُومَلَ ڪي مَجازَ جا اَڪين مَنجهِہ اَنبُورَ

وائي. سنبهي= سنيري. لوڊر= لبوٽي وارا. لبوٽو مٽي= لبوٽي وڃڻ لاءِ تيار ٿي. اُٺان= اتان. پهي= قاصد (عزرائيل). هِئان= هتان.

د-٣: ١. سون ورنيون= سون جي رنگ جهڙيون (ڳاڙهيون ڳوريون). ڪٿوري ڪٽن= ڪٽن هنڌن تي ڪٿوري جي هٻڪار. اپٽيائون= ڪوليائون. عبير جا طاق= عنبر جا پُڙا، عنبر جون صندوقون. تڙن= تڙن تي، غسل وارن ماڳن تي. بانن= مُڪرين (گلن جي خوشبودار مڪرين). بانن= ٻاٽڻ، اُبٽڻ= ٻاٽڻ، اپٽڻ= خوشبوءِ دار جسم صاف ڪندڙ چاٽو). بيلون بڌيون= وري وري پيون ملجن، بيهر پيون لڳن ۽ اهي بہ سهڻي جسم کي لڳندي ڏسندي پيون ريس ۾ سڙن جلن. (ٻي معنيٰ) بانن= ٻُورُن، ٽنڊ ٽيلو ڪندڙ الهڙ جوانن (تن بيلون بڌيون، وري وري پيا اچن ۽ اچي واٽون لايائون). ڪاڪ ڪڪورئا= ڪاڪ جا رڱيل، ڪاڪ محل ۽ مومل جي ديدار لاءِ ڪڪوريل اکين وارا. ٢. تيل چنبيلئا= چنبيلي جي خوشبوءِ دار تيل سان واسيل. هبيس= هٻڪار وارا. ها ها هُو= ڇوڊاري وڏي واه واه واري هٻڪار. نيہَ= محبت جا نشا، عشق جا اوٿار. نيس= جهجها رهندڙ، مسلسل اڏما. لبيس= لباس. اگر= خوشبوءِدار وڻ (جنهن جي ڪاٺي جا ذرا ٽانڊن تي ڪرن تہ خوشبوءِدار دونهون ڪپڙن کي واسي ڇڏي). نہ اُجهي= نہ پوري پوي، نہ مقابلو ڪري سگهي (محبوب جي لباس جي خوشبوءِ سان ۽ آٽڻ ۾ اگر جي خوشبوءِ جي جاءِ ئي ڪانهي). ٣. پانن پن= پانن جا ساوا پن. سالون= شالون. عبير= انبر. تازا ڪيائون= نئين سر واسيائون. مُشڪ ۽ چندن سان پنهنجن وارن جا چوٽا مَليائون. ڪامڻ= وڏي سونهن ۽ شان واري (مومل). ٤. ڏوڙون= وارن جون ڳُتون (ٻہ ڏوڙون، هڪ هڪڙي پاسي واري ٻي ٻئي پاسي واري). چندن چِڪ ڪئو= چندن سان گهٽو مَليو. ينيولئا= مست ٿئا. يُلجي موهت ٽيل. راول= نوجوان راوَ شهزادا. رتو رُون= رت ڳاڙئون رئن، سڪ ۾ ساڻا ٿي رت جا ڳوڙها پيا ڳاڙين. ڪو وَه لڳو= ڪو جوش جذبن وارو وهڪرو، محبت جو مچ ۽ زور. واسُئين= واسُوئين= جن اتي واسو ڪيو، جيڪي مومل کي ملڻ لاءِ اتي سنبري آيا ۽ رهيا. ٥. الماس= هيرا (نهايت چمڪدار ۽ سخت ۾ سخت، ۽ تکا وڍيندڙ). ٦. انبورُ= لوهارن، واڍن جو اوزار جنهن سان سخت ڪتل ڪلين، ڪوڪن کي ڇڪي ڪڍن (انبوري ننڍي ۽ انبور وڏو). اصطلاحي معنيٰ= سختي سان ڇڪي اڪاڙيندڙ ڪشش.

هَٽِي حاڪَمَن ڪي پَٽَ نِهاري پُورَ
گهوٽ پِهرِينءَ گهُورَ، گُجَرَ گهٽا گهائِيا.

7

گُجَرَ ڪي گجويلَ جون تارَنِ ۾ ٽَبرُون
هٽي حاڪِمَن ڪي زورَ پَريون زَبرُون
ڪاڪِ ڪَنڌيءَ قَبرُون، پَسو پَرڏيهِنِ جون.

٨

جا ڪَني رءَ خُونَ ڪَري، ڌَر ڌِنئو ماري ڏِگَ
ڪوڏَئون قَريبَنِ جا، آر ڪَري ٿِي اَگَ
لالَ جَنِي جا لِگَ، تيرَ چَڪائي ٿَنِ ڪي.

٩

گُجَرَ گاروڙِينَ، اَچئو آڏِيءَ اُپِيي
مَٿان پَئي ٿَنِ، ٻَڌا ٻاڻَ هٽَنِ جي.

١٠

مُومَلَ ماري مِيرَ، آهيڙِينَ ڪي آڪِري
سودِيءَ گهَٽا سِجهَائِيا، پَڙهيا پَنڊِتَ پِير
هَٽِي ٿَنِ ڪي تِيرَ، مَٿيون جَنَ مَٿَنِ ۾.

١١

گُجَرِ گهَٽا گهائِيا، پاٽان لَڳِسِ گهاءُ
مينڌري مُلاءُ، لَڳِسِ ڪانُ ڪَپارَ ۾.

١٢

مُومَلَ وينِي مَينڌرو سَدائين ساري:
وَليون واس وَرنِيُون چانگي ڪي چاري
'جَڏهِن تَڏهِن جيڏِيُون اِيندَمِ اوتاري
سودي سِين ساري، ڳالهيون ڪَنِيَس ڳُجهَ جِيُون.'

١٣

جِتِ رانِيائِين راڻَنِ ڪي، چَندن چِڪَ ڪَري
هاٽي اُنِي پيٽِيين وِرهُ وَراڪا ڏي
سوڊو سُج ڪري، مُومل ماري هَلِئو.

وائي

ڪِين جو ڪاڪ ٽڙاء، ڪَرهي چَرهو چَڪئو
ڪَرهو سَرَهو ڏيهَ ۾، نہ تِنہ ڏَرِپُ نہ ڊراء
پاهُ پرائي آئِيو، لالِي لُڌُوٽئاء
ڪَرهي ڪاٽِينا رَتا، نائي ناگيلاء
پِڪُون جي پائَنِ جون هاريائين حَلقاء
وَڳُ واسِيائِين پانهنجو، سَيَ ٿي سُراهياء.

داستان چوٿون

١

سَڳُ ڪَري سِينَ سِينهَ، ڪَنڌُ مَ قيرِج ڪيڏهِين

پٽ نهاري= وڏو ميدان جانچي، وڏي کُليي ميدان ۾. پُور هٽي= موتمار ٽڪرون هٽي (پور هٽڻ= ٻن سانهہ گهيٽن جو وڙهڻ وقت، پوئتي هٽي، وڏي وٺي تان ڊوڙي چوٽ ڪري ٽڪرون هٽڻ). پهرين گهور= پهرين تڪي نظر مان. گهوٽ= جوان پهلوان. گجر= مومل. ٧. گجويل= رُڪ. تبرون= 'ٽبَر' جو جمع، چوٽي ڳن ۽ وڏي ڦر واري خاص قسم جي جنگي ڪهاڙي. زبُرون= (لغت جي 'قلب' واري تبديل جي نتيجي ۾=) ضربون، ڌڪ، گهاوَ. ٨. ڪني رءِ= ترار ڪان سواءِ. ڌر= ڌرتي. ڌرنئو ماري= ڪنيو ڌرتيءَ سان هٽي. ڏگ= وڏا مضبوط سگهارا پهلوان، ڏگ مڙسَ. ڪوڏئون= وڏي خوشيءَ واري رئونشي مان. قريبن جا=ويجهن پيار وارن جا. اگ= انگ، عضوا. آر ڪري ٿي= اکين جي تيز نگاه واري آر سان ٽنگ ٽنگ ڪري ٿي، سوراخن سان زخم ڪري ٿي. تير= اکين جي تيز نظرن نگاهن جي تير. ٩. گاروڙين= وڏي سڪ وارن ستايلن، گهڻو سهندڙ سڪايلن. آڏي اپيي= اڳيان آڏو اچي. مٿان پئي تن= تن جي مٿان پَئي، تن مٿان آفت ٿي اچي. ٻڌا ٻاڻ= ٻڌا تير (حسن جا، عشق جا). ١٠. آهيڙين ڪي= عام رولو شڪارين کي، عام خلق کي. آڪري= مهانگي، ڳري، وڏي قيمتي. آڪري= کهُري، اُتامري، پنهنجو زور ۽ طاقت ڏيکاريندڙ. ١١. گهائيا= زخمي ڪيا. مُلاء= وٽان، طرفان. ١٢. واس ورنيون= جدا جدا قسم جي سرهاڻ واريون. ١٣. رانيائين= ريجهايائين، هر ڪائي ريجهائي پنهنجو ڪيائين. چندن چڪ ڪري= پنهنجو پاڻ کي چندن سان چڪ ڪري (پنهنجي هبڪار ۽ حسن سان). وره= وڇوڙو ۽ فراق. وائي. چرهو= ڪاڏو، ڪاڄ. پاهہ= گر صاف ڪندڙ ۽ رنگ ۾ سهڻو ڪندڙ مصالحو. ڪاٽينا= ڏانيون. ناگيلاء= ناگيل ول جون. حلقاء= حلق مان، نڙيءَ مان. د-۴: ١. سينه= شينهن.

رَمج راڻي پَٽَ ۾ نِرتئون منجهان نيه
اِيئن مَ وَسِج عام تِي، جيئن مُومَل وَسَن مينهَ
سَندي حَشَرِ ڏِينهَ، سوڍو سارِيندِينءَ گهڻو.

٢

وَنئو وَجِجُ واٽ، ڪَنڌُ مَ ڦيرجُ ڪيڏهِين
لوڏي ڦيرِ لَپاٽ، لَڳندِيئي لَطِيفُ چَئي.

٣

وَنئو وَجِجُ راهَ، ڪَنڌُ مَ ڦيرج ڪيڏهِين
اَڄُ ڪِ سَنجهہ صُباحَ، نيئِي ڏرِيندَئِي ڏُوڙ ۾.

۴

راڻو پانيو رانڊِ، وجئو ڪِيئن وِڙَ رانئِيين
وَرُ وِڏوڻو اِيهِين، جئن پَرُ پُڄتوءِ پانڊُ
هَئِي پَڳِيءَ هيڪانڊِ، سوڍو سارِيندِينءَ گهڻو.

۵

سوڍا تُنهنجي سُورَ، اَندر اَڳِيون لائِيُون
راڻا رهاڻِين جا مارِنهُون مَذڪُورَ
طعَنا ڏِينهُون ٽُورَ، آءُ تہ پَرچُون پاڻَ ۾.

٦

رُسُ مَ، رُسَڻُ گهورِئو، چَڏِ راڻا ريڏائِي
مُنهنجي ميٽ مَينڌرا، عاقِلَ اڳلائِي
لَپينڃ لَطِيفُ چَئي، ڪامِلَ ڪَچائِي
ڪِج معافِي مَدائِي، تہ سوڍا سُڪياڻِي ٿِيان.

7

رُسُ مَ، رُسَڻُ گهورِئو، پَلُ مَ پَري جا
پرِيَمِ پِييُون ڳالهِيون مُنيءَ مُون هَتا
ڪَميڻِين ڪَنا، تِين مُورائِين مَنِيُون.

٨

رُسُ مَ، رُسَڻُ گهورِئو، پَرچُ، مَ وانءُ پَري
وِڏمِ ڦَٽَ فِراقَ جي جهِتَ جي ذَري
لالَڻَ جي لَطِيفُ چَئي، سُونهائِي سَري
لَڳين جي ڳِري، تہ سوڍا سُڪِياڻِي ٿيان.

٩

رُسُ مَ، رُسَڻُ گهورِئو، راڻا چَڏِ رِياءُ
ميٽ مَدايُون موٽُ تون، ڪري نِرتِ نِياءُ
لالَڻ جو لَطِيفُ چَئي، ڪونهي سُونهَ سِياءُ
اوڳُڻَ ڍَڪي آءُ، تہ سوڍا سُڪِياڻِي ٿِيان.

١٠

ڪِيَمِ توبہَ تَن ڪان جَڳَتُ جَنِ گواهُ
روز نِهارِيان نِڪَٽي، راڻا تُنهنجو راهُ
پَرچِي لَڳِ اَللهَ، موٽُ ميان ٽُون مَينڌرا.

رمج= هلج. نرتئون= نرت مان، وڏي سوچ ويچار سان. منجهان نيه= نيهن مان، عشق مان. وسج= مهربان ٿج، نوازشون ڪج. حشر ڏينهَ= حساب ڪتاب واري ڏينهن. ٢. ونئو وجج واٽ= سڌي واٽ وٺيو وجج. لپاٽ= زورائتي چماٽ. لوڏي ڦير= لپاٽ جيڪا لڳي تہ لوڏو ڦيرائي ڇڏي. ۴. راڻو پانيو رانڊ= (اي مومل!) تون راڻي سان پنهنجي سڱ سنگت کي هارن واري راند سمجهيو. وِڙ= ڪرَ ماڻهو، بُرا بيهودا. رانئيين= ريجهائين، خوش ڪرين. ور= پتار (راڻو). وڏوڻو= ڪَٽريو، ڪاوڙيو. پَرُ= پرائو، غير. پُڄتوءِ پاند= جهليوءِ پاند (غير جو پاند ورتوءِ). پڳيءَ هيڪاند= هيڪاند پڄڻ تي، سنگت ٽُٽڻ تي. ۵. اڳيون= باهيون. مارنهون= اسان کي مارين ٿا. مذڪور= يادگيريون. ٽُور= هڪ جيڏيون سرتيون. ٦. ريڏائي= نہ نهڻ واري ارڏائي. ميٽ= ميسار، ڍڪ. لپينج= ويڙهي ڍڪج. سڪياڻي= سکن واري. ٧. پري جا= پري جاءِ، پري وڃ. ڪنا= ڪان، وٽان. مورائين= اصلي. ٨. مَ وانءُ= م وَنءُ، مَ وڃ. جهت= رخ، طرف جلوو، جهلڪ. (نثر ۾ پڙهڻي: جهت جي ذري، فراق جي ڦَٽ ۾ وڌم. معنيٰ= محبوب جي ديدار جي ذري (جهلڪ، جلوي) مون کي فراق واري آزار ۾ وڌو). سونهائي= رهبري، رهنمائي. سَري= مون کي سَهائي ٿي، پاڻ پوي ٿي. ٩. رياءُ= ڳالهہ کي سمجهي بہ ٻي ڪرڻ، دل ۾ هڪ ٻاهر ٻي ڪرڻ. نياءُ= انصاف، حق ڪرڻ. سونہ سياءُ= سُونهن ۾ سياءُ، حسن ۾ برابر. اوڳڻ= منهنجا ڪلڇڻ، منهنجيون مدايون ڍڪي= پردي ۾ رکي (وساري، معاف ڪري). ١٠. تن ڪان= تن گناهن کان (جيڪي مان طلسمي ڪاڪ محل ۾ ڪيا ۽ بي گناه ماڻهو مارايا). جڳت جن گواهُ- سارو جڳ جن تي شاهد آهي. نڪٽي= اڪيلي. لڳ الله= الله واسطي.

١١

سوڍي سِرُ نِئو، هٿِ ڪَرنگهَرُ سَگهٽو
مَنُ مينڍري وَڍِئو، ڏٻي ڏڙُ پِئو
راڻي جي رِهاڻِ ڪي سِڪي ساهُ پِئو
پَسان ڪِي نہ ٻِئو، تو رءِ آئڻُ وِسِرِئو.

١٢

سوڍي مُنهنجي ساهَ سين جيڏيون جيئن ڪِئو
ڪَڙي مون ڪاڪِ تي، آئڻُ وِهُ ٿِئو
پَسان ڪِي نہ ٻِئو، تِنه رءِ اکڙين سين.

١٣

ڪاڪِ ڪَڙهِي، وَڻُ وِئا، جَلِي مُنهنجي جانِ
رَکِي ڪامَ ڪَٽِڪِئو، ماريَسِ تِنهِ گُمانَ
تِي جِيان منجهہِ جَهانَ، سِگهو موٽِج سُپرين.

١٤

ڪاڪِ ڪَڙهِي، وَڻُ وِئا، بَرِئا مَحَلَ ماڳَ
سوڍي جي سَرتِيُون وِڏِيَسِ وَهِ ويراڳَ
سُورَنِ لايا ساڳَ، سگهو موٽِج سُپرين.

١٥

ڪاڪِ ڪَڙهِي وَڻُ وِئا، بَرِئا رنگ رَتولَ
تو پُڄاڻا سُپرين، هِنيَڙي اچَنِ هولَ
جي مُون سين ڪِيئي قولَ، سي سِگها پارِج سُپرين.

١٦

ڪاڪِ ڪَڙهِي، وَڻُ وِئا، لُونو لُڏاٽو
تو پُڄاڻا سُپرين، آئڻُ اُجهاٽو
مُيَنِ سِين ماٽو، مُناسِبُ نہ مينڌرا.

وائي

وهان ڪِيئن ڪَري، مُون سِرِ باهِ ٻَري
راڻا تو رءِ رِڻُ تي پانئيان
سوڍو سي سارِينديُون، لِڱو جَنِ ڳَري
آءٌ اوراهون سُپرين، وَج مَ پِيَہ پَري.

داستان پنجون

١

ڏِيا تيلَ قُليلَ جا ٻارِئمِ تائين بانگَ
ڍولو ڍَٽِ رَهائيو ڪَنهِ سَنّاٽي سانگَ:
چانگي چڙهي آءٌ تُون لال وَرائي لانگَ
ڪوڙين پتين ڪانگَ، اُڏايامِ اچيجُ تون.

٢

وينِي باريان بانگَ سِينءَ ڪوڙين اڄُ قَندِيلَ
هَي هَي هَنجهُون هاريان منجهان سِڪَ سَبِيلَ
متان مونکي ڇَڏِئين، جاني! لَڳَ جلِيلَ
آهَر تو اصِيلَ، ڪانگَ اُڏايَمِ ڪاڪَ جا.

٣

اُپي اُيارئامِ، نکٽَ سَڀِ نئي وِئا
هيڪُ مَيو، ٻِئو مينڌرو، راتِ سَڄي سارِئامِ
ڳوڙها ڳَلِ ڳارِئامِ، سُورجَ شاخُون ڪَڍِيُون.

---

١١. ڪرنگهر= سسيءَ ڪان سواءِ باقي پنيءَ جي ڪنڊي وارو جسم، ڏڙُ. ١٣. ڪڙهي= ٻَري. ڪام= لڪڻ. ڪِڙڪئو، ڪٽِڪئو= ڪڙڪي وئو، تڪڙو نڪري هليو ويو. ماريس تنه گمان= مون کي انهيءَ گمان ماريو آهي جو راڻو پنهنجو لڪڻ رکي هليو ويو (هو ڪاوڙ جي ويو). ١٤. ويراڳ= فراق، دَرد. وڏيس وَه ويراڳ= ويراڳ مونکي سوڍي جي وَهَ ۾ وڌو. وَهُ= وهڪرو (سِڪ جو)، نيه، عشق. ساڳَ= ساڳا (مال جا)، قطارون. ١٦. رتول= چِٽا پَڪا ڳاڙها. رنگ رتول رنگارنگي جنسار (هندورا پلنگ وغيره). هول= ڊپ ڊاءُ، خوفائتا چرڪ. قول= پڪا ٻول، پڪا واعدا. ١٧. لونو= لهسيو، ٻريو. آئڻ= سرتين سان ويهي چرخي ڪتڻ ۽ ڪچهري ڪرڻ وارو ماڳ. د-٥: ١. ڏيا تيل قليل جا= قلن جي خوشبوءِ دار تيل وارا ڏيا. ڍولو= راڻو. ڍٽ رهائيو= ڍٽ ۾ جهلي ڇڏيو. سنّاٽي سانگ= ڏکيي ڪشالي. ڪوڙين پتين= ڪيترائي ۽ ڪيترن ئي قسمن جي واڏاين وارا. ٢. ٻانگ سينءَ= صبح جي آذان تائين، پره ڦُٽيءَ تائين. لڳ جليل= الله لڳ! خدا جي واسطي. آهر تو= تنهنجي آسري. اصيل= اي عالي نسب! اي وڏي مٿان شان وارا وڏ- وَڙ! ٣. اپارئام= مون اپارئا= مون ويني اهي اُپرئا، مون اهي اپرندا ڏٺا. نکٽ= نجوم جي اصطلاح ۾ چنڊ جون منزلون (Constelletions). نئي وئا= اولهہ طرف گهٽيو هيٺ لڙي وئا. ميو= پلو متارو اٺ (راڻي جو). شاخون ڪڍيون= راسيون ڪڍيون، صبح جو اپرڻ بعد سج وڏيڪ چڙهو تي چمڪيو ۽ پاسن وارا روشن ڪرڻا ڪيائين.

۴

ڪتيون ڪپاران ويون، لُڏا وِئا لَڙِي
راڻو راتِ نہ آئِيو جِنهِ سين جِيءَ جَڙِي
موٽُ مُئِيءَ جا وَلَها چانگي تي چڙهي
سوڍي لاءِ سَڙِي، ويئِي وِهامِي راتڙِي.

۵

پِرهَ لَڪايا پارَ، موٽُ سِگهو تون مَينڌرا
ڍولا ڏَٿَ ڪَنڌين ۾، ساڄو ٿِيءُ سَوارَ
پيرو ڪِجُ پَتارَ، نِماڻِيءَ جي نِجهرِي.

۶

شَمَعَ ٻاريندي شَبَ، پِرهَ ٻاڪُون ڪَڍِيُون
موٽُ مَران تِي مَينڌرا، راڻا! ڪارڻِ رَبَ
تُنهنجِيءَ تاتِ طَلَبَ، ڪانگَ اُڏايَمِ ڪاڪَ جا.

۷

وَٽِ سورِيندي وَلَها، وِئو تيلُ ٻَرِي
آلا قُٽَ فِراقَ جا تَن چاڪَنِ ڪِيَس چَرِي
راڻي لاءِ رَڙِي، ويئِي وِهامِي رائڙِي.

۸

ڪَتِين ڪَرَ موڙِيا، نيڙُو اُيا نِريئِي
راڻو راتِ نہ آئِيو، ويلَ ٿِرِي ويئِي
ڳوهِ سا ڪاٽِي راتڙِي جا پِرِيَنِ رِءَ پيئِي
مونکي ڏنءُ ڏيئِي، وَجي ڍولو ڏَٿِ ڦرارِئو.

۹

سوڍي ڏاران سَرَتِيُون، پِئو پِتِين ۾ پَنگُ
اُباڻِجِي اَڄُ وِئو راڻا تو رِءَ رَنگُ
هِنيين سان هاڄُو ٿِئو، پِئو اوسيڙي اَنگُ
مون تو هِي سِين سَنگُ، پُڇايو پُڇان پَهِي.

۱۰

راڻو ڪا راتِ وِئو ڪَري ڳالهِ ڳُجهِي
تِنهِ سان مَنُ مُنجهِي، منهنجو پِئو مامِري.

۱۱

راڻو ڪا راتِ وِئو ڳُجهِي ڳالهَ ڪَري
سوڍي رِءَ سَرتِيُون هَڏِ نہ ساهُ سَري
وِجي مانَ وَري، آسائِتِي آهِيان.

۱۲

سوڍي سُتي لوءِ، مون سِين جا ڳالهِ ڪَئِي
سا جي پَڌَرِ پوءِ، تہ سَرتِيُون ڪا مَ سُمهي.

۱۳

راڻا تُنهنجي راهَ تي ڏينهاڙِي ڏيکان
راڻا تو رِهاڻِ جِيُون رُوحَ اندرِ ريڪان

۴. ڪتيون= ڪَتيءِ جو نکٽ، ثُريا. ڪپارا= ڪپار ڪان، ڪاپار تان. آئيون= مٿان چوٽيءَ تي آئيون، آسمان ۾ اتي آيون جو ڪنڌ ڪٽي مٿي نهارجي تہ بلڪل ڪاپار يا سر جي مٿان نظر اچن؛ پر جي ڪاپار جي مٿان نہ هجن ۽ گهٽو اولهہ طرف آسمان ۾ نظر اچن تہ چئبو تہ 'ڪاپاران ويون' يعني تہ موسم گهٽو مٽجي وئي ۽ ڪتيون ڪاپار تي نہ پر، گهٽو اڳتي اولهہ طرف وڌي ويون. لُڏا= ٻہ وڏا چٽا تارا جيڪي ٽيڙن جي پويان (هڪ ڏکڻ طرف ۽ ٻيو اتر طرف) آهن، مُنا پهريائين ڪتي تي ايري، پوءِ ٽيڙو تا اُپرن ۽ پوءِ لُڏا يا مُنا تا اپرن. اهي اونهاري جا نکٽ آهن ۽ هڪ ٻئي پويان هلندا! ڪتيون سر ڪاپار تي ايندي تہ اجان ٽيڙو ڪاپار ڪان اوپر طرف هوندا، ۽ لڏا ڪاپار ڪان اجان ٿورو هيٺ (اوپر طرف) هوندا. ۵. پره لڪايا پار= پرڀات جا پار ظاهر ٿيا، پرڀات واري چٽائي ٿي. ڏٿ ڪنڌين= ڏٿ جي اوپر وارين سرحدن ۾ (جيڪي ڪاڪ کي ويجهيون). ساڄو ٿيءُ سوار= سنيري سوار ٿي آءُ. نماڻيءَ جي نجهري= اجهي تي، ماڳ مڪان تي. ٦. شب= رات جو. ٻاڪون= شروع واريون چٽايون، ٿوري اجاڻ وارا آثار. ٧. وٽ= ڏيئي جي وٽ (ڪپه جي يا سٽ جي جنهن مان تيل مٿي چڙهي ۽ ٻري). سوريندي= مٿي ڪندي. ولها= اي گهوٽ! آلا قٽ= تازا رَتايل ڦٽ. چاڪن= چيرن (ڦٽن جي). وهامي ويئي- آڏيءَ ڪان گهٽو پوءِ تائين لڙي وئي. ٨. ڪَرِ موڙِيا= مڙيون، لڙيون (سر ڪاپار ڪان اولهہ طرف لڙيون). ٽيڙو اُيا= ان وقت ٽيڙو مٿي چڙهي آيا. ڳوهہ= ڳوهہ ۾ پئي، ڪڏ ۾ پئي (هي لفظ اڪثر ڳوهہ يا ڳهِ- ڳهِ ڪري لکيو ۽ اچاريو ويو آهي). ڏنءُ= وڏي ٻاهہ (جيڪا جهر جهنگ ساڙي). ٩. پنگُ= پَڳَ، پڳ، چير، ڏار، ڦوٽ. اباڻجي= ڦٽي (رنگ جو ڦِٽي وڃڻ). سنگ= سگ، محبت جو ناتو. پهي= قاصد. ١٢. لوءِ= ڳوٺ. ستي لوءِ= ڳوٺ ستي، جڏهن ڳوٺ ستل هو. پڌر پوءِ= پڌر پوي، پڌري ٿئي ١٣. ڏيکان= (سرائڪي) ڏسان. ريڪان= ريڪون، تارون تندون، ڪي ڪي ذريون. تو= تنهنجي.

محبت جون ميکان، توسِين لالَ لِپيٽِيُون.

١۴

آءُ راڻا راحَتَ، ڏُوجَ ڏرتيءَ جا ڏڻِي
سِڪَن تِيُون سُهاڳِڻِيُون سوڍا تُنهنجي سَٽَ
مون تان لاهِ مَ هَٿَ، ڪامِلَ ڏڻِي ڪاڪِ جا.

وائي

ڏُور وِڃئو ڏِينه لائي، ڪا سوڍَلَ کي سَمجهائي
منهنجي راڻي کي ڪو رحمُ پَوي، ڏُورِ
وَڃئو ڏِينهَ لائي
مِيڙِ مُنجان تِي مينڌري، پاندُ ڳِچيءَ ۾ پائي:
سوڍا سُورَ ڳرِهيان، آءُ ڪَرَهو ڪاڪِ وَرائي.

داستان ڇهون

١

مَيي ۽ مَينڌري ڏٺِي ٽِڙڻِ ڏِينهن
هاڻي ڪريان ڪِيئَن، وِينِي ڳوڙها ڳاڙِيان.

٢

پَسُ توشڪُون تَڪِيا، سيئِي وِڇاڻا
پَسِئو (هَنڌَ) پَچِي هِنِيُون، جي حَبِيبَنِ هاڻا
هِڪُ ڏُنگا ڏاڏاڻا، بِئو مونئو تان نہ مَينڌرو!

٣

ڏِجاهُ ڏاڻِيءَ ڊِولَ کي، سَنيهو ساري:
'مونکي ڦٽُ فِراقَ جو تو مينڌرا مَاري
اَچِين نہ واري، ڪَرَهو ڪَمِيٽِيءَ تي!'

۴

سِگهو مونجُ سُپرين ڪَرَهَلَ کي ڪاهي
سوڍا سُورُ تُنهنجو اَندر ۾ آهي
تِنهِ هنيين سين هاجو ڪِئو، مَنُ پئو مُنجهائي
سوڍَلَ سِجهائي، مونکي وِئين تون مينڌرا.

۵

رُسُ مَ، رُسَڻُ گهورِئو، اَٿُ اوراهُون ڇوڙِ
تو رءَ ڪاڪِ ڪَڙِي ٿِي، ساڻُ سِرڪَنڌَ سوڙِ
اَچِي چَندَنِ چوڙِ، تہ سوڍا سُکياڻي ٿِيان.

٦

راڻا رُسَڻُ ڇَڏِ، وارِ ڪَرهو ڪاڪِ تي
حُبَ هِنيين سِين گَڏِ، تہ وَڃَنِ سُورَ سَنڌا ڪَري.

٧

ڪَرهو ڪَمِيٽِيءَ تي سوڍا وارِ سُجاڻَ
آءُ کُهُ ڪَريان هِنَ ڪاڪِ کي، تَنَ توهِي ڏي تاڻَ
لاهي غَيرَ گُماڻَ، اَگڻِ آءُ اُڪَنڊِيين!

٨

جي نَنڍو تَان کوهُ، وِڪِين آهي وِٽرو
وَڃِئو ڪاڪِ ڪَنڊِينِ ۾، پَهَسِ پَکيءَ ڄِئَن پوءِ
اِنَ ڪُڙهِ سَندو کوءِ، مَيو مانُو نہ ٿِئي.

ميکان= ميخان، ڪليون، ڄڙون. لپيٽيون= ورائجي ويڙهجي ويون. ١۴. ڏُوج= ڏوڻُ، مختيار (ڏرتيءَ جا مختيار ۽ ڏڻي). بي پڙهڻي: 'ڏاج ڏرتي جا ڏڻي'، جيڪا پڻ صحيح آهي. ڏاج= جيڪي ڏرتي اپائي، سارو سپ اوپڙ، انُ وغيره؛ يعني 'اوپڙ اُپت جا ڏڻي!' سوڍا تنهنجيءَ سٽ= اي سوڍا! تنهنجي سٽ ۽ ڪچهري لاءِ. لاهہ مَ هٿ= پنهنجي پناه جا هٿ مون تان نہ ڪڻ. د٦: ١. ميو= سهڻو متارو، اٺ. ميي ۽ مينڌري= ان سهڻي اٺ کي ۽ راڻي کي. ٢. سيئي وڇاڻا= اهي ساڳيا هنڌ پلنگ (جن تي اڳ تون خوش ٿي سمهندو هئين). حبيبن هاڻا= اهي هنڌ پلنگ جيڪي راڻي استعمال ڪيا. ڏُنگا= طعنا، مهڻا. ٣. ڏجاه= تون ڏجان. اچين نہ واري= جيڪر واري نہ اچين! جيڪر لاڙي نہ اچين! ۴. ڪرهل= اٺ. هنيين سين هاجو ڪئو= هيانءَ کي وڏو سور ڏيئي هٽي هيٺو ڪيو. سجهائي= سَنِي، بيحال ڪري. ۵. اوراهون ڇوڙ= هتي آڻي اٺ تان لهہ ۽ واڳ وار. ساڻ سر ڪنڌ سوڙ= سر ڪنڌ (چندن سان بہ سوڙهي گهٽ آهي (۽ اهو خوشبوءِ ڇڏڻ وارو آهي). اچي چندن چوڙ= تون اچي چندن ماڻ، چندن جي سرهاڻ تازي ڪري. ٦. ڪرهو وار= اٺ واري آڻ، اٺ موٽاءِ. سنڌو= دنگ، وڇوٽي، وٿي. سنڌا ڪري= وٿيون ڪري، جدا ٿي، پري هٽي. ٧. سجاڻ= اي عقلمند راڻا! ڪرهو وارِ= پنهنجو اٺ واري آڻِ (مون ڏي اچ). تن توهِي ڏي تاڻ= منهنجي تن من جي تو ڏانهن ئي تاڻ (ڇڪ، ڪشش) آهي. غير گماڻ= غيرت (مون ۾ شڪ ۽ ڏوهہ) وارا گمان. اڪنڊيين= سِڪايلن (جي اڳڻ تي آءُ). ٨. جي ننڍو= جي عمر ۾ ننڍو آهي تہ. ڪوهہ= ڪهڙي ڳالهہ! ڇا ٿي پيو! ڪهڙو ويچار! وڪين= وڪن ۾. وٽرو= وڏيڪ تکو. پَهَسِ= پهريائين، سيني ڪان اڳ ۾. ڪُڙهہ= پُري، نسب (پشت بہ پشت ڪُڙهہ ۾ سٺي بڻ وارا پاليل گهوڙا ۽ اٺ). مانُو= هلڻ ۾ گهٽ، پنڌ ۾ مانو.

٩

آڱون ٻراڪون، سَرڳَنَ شاخُون، جِتِ چوڪا چَندَنَ ڪؤنرَ
مَيي سيئِي ماڙِيا، جِت نہ پِرَنِ پؤنرَ
ڪُنڌاريون ۽ ڪؤنرَ، ڪاهِ تہ پَسُون ڪاڪِ جا.

١٠

ڪيڏانه ڪاهيان ڳَرَهو، چوڌِس چِترائُو
مَنجهِ هِين ڪاڪ ڪَڪورَئِي، مَنجهِ هِين لُڏائُو
راڻو ۽ راڻو، رءَ راڻي ڪِين ناه ٻِئو.

١١

ڪيڏانه ڪاهيان ڳَرَهو، چِترائُو چؤڏارَ
منجهِ هين ڪاڪِ ڪَڪورَئي، مَنجهِ هين باغُ بَهارَ
ڪانهي ٻِي ٿوارَ، تِئُو مِڙوئِي مَيندرو.

١٢

ڳَرَها ڪارَڻِ ڪاهَ، توڪي ڏٺين ڏارئُو
ساري ڏيج سَيدُ چَئي، لُڏاڻِي تان لاهَ
مُقابِلو مُومَلَ سِين تِيندءِ سَنجهِ صُباحَ
سوڍيءَ جيءَ صلاحَ، ڪوَنرَ چَرنِدين ڪاڪِ جا.

وائي

مَيو تون موٽاءِ، مونکي رُئندي راتِ وِهاءِ
سائينءَ ڪارَڻِ سُپرين، ميو تون موٽاءِ
گهَرِ مَهارا گهورِيا، سُرَهو مون نہ سُهاءِ
ڪاڪِئان وَڃڻُ ڪيڏهِين راڻا تو نہ رِهاءِ
سَنُمِ ساهيڙِينِ جا طعنا توهِي لاءِ
سوڍا سُڪياڻِي ٿِيان، پيرَ پَرِچي پاءِ.

داستان ستون

١

راڻا نہ چاڻان، ڪِيئَن وِڏُوڻِين وَلَها
اڄي ڪاڪ ڳَنڍين ۾ پَرِچي ڏي پاڻا
تہ سوڍل سِياڻا، ڳُجهہ ڳَرهيان ڳالهڙِي.

٢

راڻا نہ چاڻان، ڪِيئَن وڏوڻِين وَلَهَا
پيئِي ڪِهَ ڳُڻِ تي، تِئا پَلنگَ پُراڻا
جايُون ڳُلَ جَباتَ وَڻُ تو رءَ ڪُماڻا
ڏريائِي ڏِونرا تِئا، وَر رءَ وِهاڻا
مَيندرا ماڻا، تو رءَ ڪنديَسِ ڳَنِ سِين.

٣

جيڏيون مُنهنجي جِيءَ سِين راڻي رِڻُ ڪِئو
قَلبُ ڪاڪِ ڳَنڍِين ۾ پُرزا ٿِي پِئو
ٻُجهان ٻَهَرِ وِئو، هنيُون هَنڌِ نہ اڳِئين.

٤

لُونِيَسِ لُڏاڻي، پَسان جو پرينِ ري
جيڏيون جيهائِي ڪي راتِ رُسِي راڻي

٩. آڱون ٻراڪون= قسم قسم جون ٻراڪون. سَرڳن شاخون= چندن لامون، چندن جون ٽاريون. چندن ڪؤنر= چندن وڻ جا گلڙا. ماڙيا= ڪاڏا. پرن= اڏامي اچي ڦرن ۽ ڦيرا ڏين. ڪنڌاريون= مومل ۽ سندس سهيليون. ڪؤنر= گل ۽ ٻُور (گلن ٻوٽن جا). ١٠. چترائو، چيترائو= چؤڌس= چئني طرفين، چؤڏاري. ڪڪوري= ڦٽي رنگن واري ٿي (ان ۾ گل ڦل ڦٽا ۽ رنگين ٿي). راڻو ئي راڻو= جت ڪٿ راڻو ئي راڻو آهي، راڻي کان سواءِ ٻئو ڪجهہ آهي ئي ڪين. ١١. معنيٰ ساڳي هن کان اڳئين بيت واري. ١٢. ڪاه ڪارڻ= وڏي پنڌ واري مسافري خاطر. لاه= ڦيرا، چڪر. سوڍيءَ جيءَ صلاح= سوڍي جي صلاح سان، ڪونر= ڪچڙا ٻُور ۽ گل ڦل. د-٧: ١. ڪيئن وڏوڻين= کهڙي ڳالهہ تان ڪاوڙئين. پاڻا ڏيڻ، پاڻو ڏيڻ= منزل ڪرڻ. ڳجهہ= ڳجهي حال واري (ڳالهڙي). ڳرهيان= توسان پيار سان بيان ڪريان. ٢. ولها= اي گهوٽ! اي پيارا پتار!. ڪِهَ= ڪيهہ، ڌَڙ، سنهي مٽي. جايُون= گلن جو نالو، 'جاءِ جا گل'. جَبات وڻ= (ڙباد= مشڪ، خوشبوءِ) خوشبوءِ دار وڻ. ڏونرا ٿئا= (مٽان مٽيءَ سببان) اڇا ٿيا. ڏئونرو رنگ= اڇو رنگ: مومل ٿي چوي تہ: ڳاڙها رتول وهاڻا جيڪي ڏريائي يعني هڪ جاءِ تي پيا ئي آهن ۽ توکان سواءِ استعمال ۾ ئي ناهن سي مٽان مٽي پوندي اڇا ٿي ويا آهن. ٣. رڻ ڪئو= وڏي تباهي ڪئي. قلب= هنيون، دل. ٻجهان= پانيان تہ. ٻهر وئو= هنيون جسم کان ٻاهر نڪري ويو. ٤. لونيس= ساڙيس، جلايس (مون کي ساڙيو جلايو). جيهائي ڪِي= جهڙي جوڙي (جٽ) ڪئي!

هَلِبو هاٽي، ويرا ڪاڪِ وِهُ ٿِي.

٥

ٿَنِ باغَنِئُون بَس، جي ڪَنڌِيءَ ڪاڪِ ڪَڪوريا
سوڍِي رِءَ سرتِيُون ڪاڪِ نہ اچي ڪَس
راڻي پائي رَسُ، ٿَنُ بيڙِيءَ جئَن تاڻِيو.

٦

ايندِهِين مونئِين مَيندرا، وَڏِي جاڙَ ڪِياءِ
وَرَڻُ نہ هوءِ وَلَها، هُندَ جَنِي مون جاڳاءِ
تہ سُتِيءَ جِي ساجاءِ، سوڍا سِگهيائي ٿِئي.

٧

هُئِي جي نہ هُئِي، توءِ راڻو رَنجُ رَکِي وِئو
مارِيَس اِنهِين مامِري، جئَن سَيَڪَنهِ ڳالهِ سُئِي
ڪُٽَنَ ساڻُ ڪُهِي، وِئو نِهوڙِي نِنڊَر ۾.

٨

اَجُ نہ پَسان سي، آتَڻُ ڪِتُمِ جَنِ سِين
هاٽي ٿَنِي ڪي، ڪَنڌِيءَ ڪاڪِ نِهارِيان.

٩

اَجُ نہ ڳالهائُونِ، هُون ڏيهاڙِي نِجهُرِي
پَسو پَهُ پِئُون، آتَڻُ سُڃو اُنِ ري.

١٠

اَڏِيُون آتَڻُ وارِيُون، نِرجا نَڪَ ٿِئا
وَڏِيا تان نہ وِئا، پاٽان موريا مُنہ ۾.

١١

مورِي مُنہِ وَڏا ٿِئا، وَڏِئا تان نہ وَڃَنِ
اَڏِيُون اَناسَنِ، ٿَنِ ڪوجهَنِ ڪي ڪيئَن ڪَريان.

١٢

سِگهو موٽِڃ سُپرِين، ڪانئِياسِ ڪَرَنِ
ڪُنِيَسِ ڪَلامَنِ، وجهئو وِيڻَ وَڃَنِ جي.

١٣

سُٽِي طَعنو تُنهنجو، حالَ وِڄايمِ حَقَ
لَڪين لوڏِي آئِيا، سوڍِي لاٿمِ شَڪَ
ڏِنمِ ڪاڪِ ڪَهَڪَ، سِگهو موٽِجُ سُپرين.

ويرا ڪاڪ= ڪاڪ جي ويرا= ڪاڪ جي پيٽي. وه ٿي= مونکي زهر ٿي ائي! ٥. باغنئون= باغن ڪان. نہ اچي ڪس= ڪش نہ اچي= نہ پانئي، نہ وٽي. رس= وڏو ڏگهو واجهہ جنهن سان ڪنڌيءَ لڳ ٻيڙي کي ڇڪي هلجي. ٦. جاڙ ڪياءِ= تو جٺ ڪئي. جنّي= ڪجهہ ترسي. مون جاڳاءِ= مونکي جاڳائين ها. ستيءَ جي= مون ستي جي ساجاءِ (مومل ٿي چوي تہ اي راڻا! تون ايندي ساڻ بنا وڏيڪ سوچ ويچار جي پوئتي وري وئين. اي وَلها! توکي ائين ورڻ مناسب نہ هو. جيڪر ترسي (جنّي) ويچار ڪري مون کي جاڳائين (ها) تہ تو کي بروقت خبر پئجي وڃي (ها) تہ مون سان ڪير ستي پئي آهي. ٧. هئي جي نہ هئي= ڳالهہ ائين هئي يا نہ هئي، مومل ميار دار هئي يا نہ هئي. توءِ= تہ بہ. رنج رکي وئو= راڻو مومل مٿان رنج رکي وئو. مامري= اختلاف، غلط فهمي. سيڪنهن ڳالهہ سئي= سيڪنهنَ ڳالهہ ٻڌي (تہ راڻو مومل تي رنج رکي ويو آهي). ڪٽن ساڻ= ميار جي 'حرفن' سان (مومل ڏوهاري ڪا نہ هئي پر ميار وارو ڪُٽو مٿس پيو).وئو نهوڙي= وئو برباد ڪري. ٨. آتڻ ڪتم= آتڻ ۾ وبهي چرخو ڪتيم. جن سين= جن سهيلين سين. نهاريان= ڳوليان پئي (راڻي جي رسڻ ڪان پوءِ اهي بہ هليون ويون). ٩. ڳالهائون= سندن ڳالهاءِ، انهن سهيلين جو آواز. نجهري= نجهري ۾، گهر ۾. هون ڏيهاڙي نجهري= اهي جيڪي (هن ڪان اڳ) هر روز گهر ۾ ئي هونديون هيون. پہ پئون= ڪو پُور پئونِ، ڏسو جو انهن کي ڪو خيال آيو (= تہ راڻي جي رسامي ڪان پوءِ مومل پاڻ بي حال آهي؛ وٽس ويهي ڇا ڪبو!) ١٠. نرجا نڪ ٿيا= اڻ سُهائيندڙ ڳالهيون منهن (اکين ۽ نڪ) سامهون آيون پر حالت نہ بدلي. تان نہ وئا= تہ بہ اهي (بي لڄائي وارا نرجا نڪ) وئا نہ. موريا= ٿُنا ۽ وڏيا. ١١. مُنہِ= منهن ۾. اناسن= جيڪي ناسن ڪان سواءِ آهن، جيڪي بالڪل بي لڄا آهن. ڪوجها= جيڪي چڱا ناهن، جيڪي اٺوندڙ آهن. ١٢. ڪانئياس= ساڙياس، مونکي ساڙيو. ڪرن= ڪر ماٺهن، ڪميڻن. ڪلامن= ڪڇن ڳالهائن، طعنن مهڻن. ويڻ= طعنن مهڻن وارا ڳالهاءِ. ١٣. حال وڄايم حق= پنهنجا حال ۽ حق وڄايم. حق (بيشڪ) پنهنجا حال وڄايم. سوڍا لاٿم شڪ= سوڍي منهنجا سڀ شڪ لاهي ڇڏيا (مون کي سندس همت ۽ حوصلي جي پوري پڪ ٿي وئي). ڪهڪ= ڪهڪاءِ، چير، ايذاء.

١٤

آءٌ طعني سُوڙِي ٽُنهنجِي، مون طعنوئي تون
سو ڪِين سَرِئو مُون، جو سَرَتيءَ ڳَنهِ نہ سَرِئو.

١٥

جان جان ناهہ نَصِيبَ ۾ مُومَلَ مَيندرو
پُوندءِ، جِمَ پانهِين وَرِين، منجهان پِرت پَرو
راڻي لاءِ مَ رو، ويهہُ طَعني سِين واڳِجِي.

١٦

مُوملَ ناهي مَيندرو توڻي مَنجهہ نَصيبَ
مون کي مون حَبِيبَ، تان ٿِي طعنو ٽُنهنجو.

وائي

اَچِئو آتڻ واريون، طعنا ڏِينم تي
راڻو تيلاهِين رُٺو، ڳَرَ سِين ڪِليمُ جي
مِهڻا تنهنجا ميندرا، مونکي ڏيهہُ سَجوئي ڏي
ڪارايان ڪيرُولِيُون، چاريان چانگي کي
پَٽَرِ وارَ وِڇائيان راڻو جي رِيجهي
ڪِيئَن ڪريان، ڪاڏي وڃان، مونکِي سوڍو
سَجهہُ نہ ڏي.

داستان اٺون

١

تون ڍاٽي ڍَٽَ ڌَڻِي، تُون راڻو، تُون راءُ
مُومَلَ مُحتاجِيُون ڪَري عاجزِيُون اڳِياءِ
هُوءِ جي قولَ ڪِياءِ، سي سِگها پاڙِج سُپرين!

٢

تون ڍاٽِي ڍَٽَ ڌَڻِي، ڍولا تُنهنجو ڍَٽُ
پائي ٽُراڙِي توريان تہ مُلڪُ نہ تُنهنجو مَٽُ
لاهي ڪَسَرَ ڪَٽُ، اچِي ڪوڙِ قناٽُون ڪاڪِ ۾.

٣

ڍَٽَ مَ وَڃِجُ ڍولَ، ڪاڪِياڻِي ڪاڪِ ڪَري
آءٌ اڳِهِين آهِيان، ٻَڌِي تُنهنجي ٻولَ
توکي ساري سُپرين، هنئڙي اچَنِ هولَ
نِڪاڻا ۽ نولَ، وِسَهُ مون وِهُ ٿِئا.

٤

ڍاٽِي گهڻا اچَنِ، رُوءِ راڻي جي ناهِ ڪو
تِنهِ سوڍي رءَ سَرِيرَ ۾ پِئا دُونہَ دُکَنِ
ڍاٽِي اڱڙِينِ، ويلَ نہ ڪِنهِ وسارِئو.

٥

ڍاٽِي گهڻا اچَنِ، مون مَنُ راڻي وَنگيو
ڪاڄا لائِي ميندري لالِي کي لِڳَنِ
راڻو اڱڙين، ڪَنهِين ويلَ نہ وِسَري.

٦

ڪِنهِ جِنهِ پُورَ پَچائِيُون، جِئَن اکيون آبُ نہ ڪَنِ
راڻي جي رِهاڻَ ري وِرُوٽيون وَتَنِ

١٤. سرئو= پلئہ پيو، حاصل ٿيو. ١٥. مومل ميندرو= مومل کي ميندرو (نصيب ۾ لکيل ناهي). جم پانهين ورين= متان پوئتي پير ڪرين. پوندءِ منجهان پرت پرو= پرت مان توکي پرو (ڏس) پوندو. ويهہ طعني سين واڳجي= طعني کي قبول ڪري ويهہ. ١٦. مون طعنوئي تون= مونکي پل تنهنجو ئي طعنو هجي، تون ئي تہ منهنجو طعنو آهين. وائي. تي= تنهن ڪري. ڪرسين= ڪاريندڙ سان. ڪيروليون= ڪيرول وڻ جون ٽاريون ۽ ان ۾ لڳل ڪيروليون، 'ڪيروليون' وليون. پٽر= پٽر ڪري، زمين تي. سَجُهہ= پرچڻ جو وجهہ. د-٨: ١. ڍاٽي= ڍٽ جو رهاڪُو. ڍٽ ڌڻي= ڍٽ جو مالڪ. ڍٽ= ٿر جو ڇاڇري تعلقي ۽ عمرڪوٽ تعلقي (جي ڀاڱي) وارو علائقو. محتاجيون= تنهنجي محتاجيءَ واريون خدمتون. عاجزيون= عاجزيءَ واريون منٿون ميڙون. پاڙج= پورا ڪج. ٢. ڍوليا، ڍولا= اي ڍول. لاهي ڪسر ڪٽ= ڪس ۽ زنگ کي ڪٽ. لاهي ڪسر ڪٽ= ڪاوڙ وارو زنگ ۽ ڪٽ دل تان لاهہ. قناٽون= طنبوءَ جي ٻاهران چوڌاري ڪپڙي جون ديوارون. ڪوڙ قناٽون= طنبو ۽ قناٽون ڪوڙ، منزل ڪر. ٣. ڪاڪياڻي= ڪاڪ واري، جنهن ڏانهن ڪاڪ هجي، مياردار هجي. هول= ڊپ، خوف. وسهہ= اعتبار ڪر، ڄاڻ تہ. ٤. ڍاٽي= ڍٽ وارا. روءِ راڻي جي= راڻي جي صورت وارو، راڻي جهڙو. ڍاٽي= راڻو. ٥. ونگيو= ٻڌو، وڪوڙي قابو ڪيو. ٻي پڙهڻي 'ونگسئو'= ونگيو. اجان بہ ٻي پڙهڻي: وِندسئو= وِنڌيو، من ۾ سوراخ ڪيو ۽ منهنجي من کي محبت جي سڳي ۾ پوئي ڇڏيو. ٦. وِروٽيون وتن= سڪايون گهمن، ويڳاڻيون ٿيو پيون هلن.

سي مُنيُون ڪيئن مَڃَن، جي سودي سُوريءَ چاڙهيُون.

٧

سَجين تہ مان سُورُ لهي، اکيون يَري ٻاجهہَ
راڻي جي رِهاڻِ ڪي ويڻي وِجهان واجهہَ
سوڍا اِنهِين ساجهہَ، پَسُ توشڪُون ٿڪِيا.

٨

ڪَري موٺ مَيندرو جي لُڏُوڻِيا لالُ
گهَرُ ٽَڙُ مِڙوئي گهورِيان، هُوندَ، پنهنجو حالُ
راڻي ڏاران راڄ ۾، مون نہ گهُرجي مالُ
سوڍي ڪي سَوالُ، ڪَريان ٿِي قُربَ جو.

٩

حالُ قُربانُ، مالُ قُربانُ، گهوريان لُڏاڻو
مون فِدائِتي فقير جو رُسِي مَ راڻو
مُيَن سِينَ ماڻو، مُناسِبُ نہ مَيندرا.

١٠

سِڪي هنِيُون سَڏَ مَري راڻي جِيءَ رِهاڻِ
موٺائي سو مَيندرو، اَللهُ اَگِهڻِ آڻِ
تان مون پَئي نہ ڪاڻِ، صُباحَ وِچ سَرَتِيين.

١١

مون گهَرِ اَچِي جي ٿِئي مَيندرو مهماڻُ
آنَ‘ نِي جهوڪيان آگِ ۾، جيري وِجهان ’ڄاڻُ‘
تاڻي تَنُورَنِ ۾ پيري هَٽان ’ڀاڻُ‘
پيڪَنِ سُوڏو پاڻُ، گهَرُ ٽَڙُ گهوريان پرينءَ تان.

١٢

راڻا رِهاڻِيون، سوڍا ويڻي سارِيان
سَهسِين سِجَ اُلٿا، راتيون وِهاڻيُون
ڪوڙين مون ڪاڻِيُون، ڍولا ڍَڪي آءُ تون.

١٣

نہ وارثُ، نہ وَلهو، نہ سَڱُ، نہ سِياڪو
تو پُڄاڻا سُپرين، آيُم اولاڪو
پانڌيا پارايو، ڏِجاهُ ڏاڻي ڍولَ کي.

١٤

سَڱُ تُنهنجي سونُ ڪِي، اَڳِي هُيَسِ لوهُ
مَٿو مَٺايُنِ ناهِ ڪو، توبَه پنان توهُ
ڏِسي واسِي ڏوهُ، ڍولا ڍَڪِ ڍِلائِيُون.

١٥

سَڱُ تُنهنجي سونُ ڪِي، اَڳِي هُيَسِ رِيءُ
معلوم توکي ميندرا حالُ منهنجو هِيءُ
ڍولا ڍَڪڻُ تِيءُ، ڪامِلَ ڪَچائُنِ جو.

١٦

راڻا تُنهنجي راهَ تي ويڻي ريليان رَوَ
دوست دِلاسو نہ ڏِيين جانِبَ جيڏو جَوَ

٧. اکيون سجين= اکيون کڻي نگاه کرين. يري ٻاجهہ= ٻاجهہ يري= پيار سان نظر ڪري، رهاڻ= پياري وِٺندڙ ڪچهري، واجهہ وجهڻ= وجهہ ٻيچ جاچڻ، هيلا هلائڻ. ويڻي وجهان واجهہ= ويڻي حيلا هلايان. ساجهہ= سَجهہ، سهولت، سَبب. توشڪون تڪيا= طعام پلنگ وهاڻا (اي سوڍل! تون ڪنهن سجهہ سانگي اچ ۽ اچي هتي جا عيش ماڻ جيڪي مون تولاءِ تيار ڪيا آهن). ١٠. سڏ مري= سڏ ۾ مري، سڏون ڪري پيو مري. مون پئي نہ ڪاڻ= مون تي ڪاڻ نہ پئي، آءٌ ڪاڻياري نہ ٿيان، مون تي ميار نہ اچي. ١١. آن‘= آءٌ، پاڻپڻو، پنهنجو پاڻ. جهوڪيان= اندر ڪريان، اندر ٻاهہ ۾ وجهان. تنور= ٻاهہ جو گندلو، ٻاهہ جو مچ. پيري هٽان= واڪي هٽان. ’ڀاڻ‘= ڀانئڻ، پنهنجو پاڻ کي ڪجهہ ڪري ڀانئڻ، غرور. ١٢. ساريان= ياد ڪريان. رهاڻيون= (تنهنجيون منهنجيون پاڻ ۾) محبت ڀريون ڪچهريون. الٿا= لهي ويا (رهاڻيون ڪندي). راتيون وهاڻيون= راتيون وهامي ويون (صبح ٿي ويا). ڪاڻيون= ميارون. ڍڪي= پردي پَنِ ۾ رکي، وساري، بخشي. ١٣. ولهو= گهوٽ، ڀتار. سياڪو= مٽري مائٽري، عزازت. اولاڪو= وڇوڙو، ڏهاڳ. پارايو= نيايو. ١٤. سون ڪي= سون ڪَيَسِ. مٿو= ڇيهہ. توهہ= رحم ڪرم، احسان، مهر. ١٥. رِيءُ= ريهہ. مَٺُ. ڍڪڻ= ڍڪ، پردو. ١٦. ريليان رَوَ= پئي ليٽان، اٿلان پٿلان (ڀاڻيءَ جو رو (وهڪرو) ڀَٽ ريلي ويندو آهي، پَلٽ ڪري ساري زمين مٿان وري ويندو آهي. جئن اٿل وارو پاڻي پلٽ ڪري پيو ڀَٽ کي ريليندو آهي، تئن مومل بہ جڻ پئي ’رو ريلي‘، راڻي جي اچڻ واري واٽ تي ٻيهي، ويهي، سمهي، اٿلي پٿلي). جيڏو جَوَ= جَوَ جيڏو، ٿورو ڪجهہ ذرو.

توڙي سوَڏِنِ سَوَ، تہ بہ مَٽِ نہ تنهنجو مينڍرا.

١٧

توکي مَعلُوم مُنهنجِيُون، سوڍا سيئي
آڳانڊو اَرواحَ کي آهن اُهيئِي
وِهڪَ مون ويئي، پُڇايو پُڇان پهِي.

١٨

ڪَکوري ڪاڪِ وَهي، راڻا پانءِ مَ رَٽُ
سوڍا اِيءَ سَربَتُ، نِسوروئِي نِيهَ جو.

١٩

وينِي نِتِ نِهَارِيَان راڻا تُنهنجو راهُ
مونٽائي ماڱِنِ ۾ آڻيندوءِ اَللهُ
سوڍا تو گِرِ ساهُ، ناٿ راڻا گهٽا راڄَ ۾.

20

مِيان مَينڍرا موٽُ، بَخشِ کَرِ بُڇائِيُون
تون گهٽِن جو گهوٽُ، مون ورُ تون هِين هيڪڙو.

وائي

نيئِي نيئِي ڏيج، پانڊِي پرينءَ سَنيهڙو
ڪالَهہ ڪُمائِتا گُلڙا، سُکا مَتي سيجَ
تو لئي هنجهون هارِيان، هِي جي منجهان هيجَ
جئن تو پيرو نہ ڪِئو، تان مون مُئي سُٽيج.

داستان نائون

١

ڪِينَ ساڱاهِيُمِ سُپرِينِ جاڙُونِ ڪِيَمِ جالَ
سيئي سوڍا ڪالَ، مونٽي آيَمِ مُنهَ ۾.

٢

ڪِينَ ساڱاهِيُمِ سُپرِين جاڙون ڪِيَمِ جِتِ
سيئِي سوڍا تِتِ، مونٽي مُنه ۾ آئِيُون.

٣

ڪِينَ ساڱاهِيُمِ سُپرِين، جاڙُون ڪِيَمِ جي
سوڍا مونکي سي، مونِي آيُون مُنهَ ۾.

۴

خاموشِي خَبَرَ جِي، مُومَلَ چَئي، مون مَتِ
صَبرُ تو سُپَتِ، حَقِ مُنهنجي مَينڍرا.

۵

تو ۾ بَڏِيَسِ تي، جئن مُنهَ ۾ مَديون نہ ڏِيين
ڍولا ڍَڪِيَئِي جي، سي متان عَيبَ اُگهاڙِيين.

٦

جئن مُنهَ ۾ مَديون نہ ڏِيين، تو ۾ تي بَڏياسِ
سوڍا ان سُهاڳَ کي، ويٺي واجهاياسِ
ڍولي ڍَڪيياسِ، ڏيئي پانڌُ پَناهَ جو.

توڙي سوڏِن سَوَ= توڙي سوڍا سَوَ مڙن تہ بہ تنهنجو مٽ کو نہ ٿئي. ١٧. منهنجيون= تنهنجي پيار جي ڪري توسان ڪيل منهنجيون پيار واريون ڪچهريون. آڳانڊو= آسرو، آٽت. وهڪ= هڪ جاءِ ويهڻ، آرام ۽ خوشيءَ. پهي= واٽ سان ايندا ويندا، پانڌي. قاصد. ١٨. ڪاڪ= ندي، ڪکوري وَهي= ڪکوريل (ذرا ڳاڙهيري) پاڻيءَ سان پئي وهي. ان ۾ جيڪو پاڻيءَ وهي پيو سو ڪکوريل آهي. ڇڻ هيءَ ڪکوريل نيهن جو شربت آهي. ١٩. تنهنجو راهُ= رستو. تنهنجي اچڻ وارو رستو. تو گِر= تو وٽ. د-٩: ١. ڪين ساڱاهيم= مون ڌيان نہ ڏنو، مون خيال نہ ڪيو، مون محسوس نہ ڪيو، نہ سمجهيو. جاڙون= زوراوريون، ڏاڍايون، مدايون. جال= گهڻيون. ڪال= ڪالهہ. مونٽي آيون منهن ۾= مون کي سامهون آيون، منهن مقابل ٿيون، مخالف ٿيون. ۴. خاموشي خبر جي= مجموعي طور سان بيت جي معنيٰ تہ: راڻو رات جو آيو ڏٺائين تہ مومل سان ڪو مرد ستل آهي. ڪيس اها خبر پئي ۽ خاموشيءَ سان واپس هليو ويو. هو پوءِ بہ صبر سان خاموش رهيو ۽ اها خبر هئي ڪنهن کي ڪا نہ ٻڌايائين. سندس انهيءَ خاموشي ۽ صبر ۾، مومل لاءِ هڪ مت يا نصيحت هئي، تہ راڻي سندس ڍڪ ڍڪيو آهي پر هو پاڻ بہ دانهن ڪرڻ بدران صبر سان پاڻ کي بي گناهہ ثابت ڪري. ۵. تو ۾ ٻڏيس= تنهنجي محبت ۾ ٻڏجي قابو ٿي ويس. منهن ۾ مديون ڏيڻ= منهن تي مٺايون بيان ڪرڻ ۽ مهڻا ڏيڻ تہ توهان ڪيو ۽ هُونءَ ڪيو! عيب اگهاڙي سامهون ويڻ ڏيڻ. ٦. تي= تڏهن، تنهن جي ڪري. ان سهاڳ کي= ان سهاڳ کي جنهن ۾ پتار عيب ڍڪي ٿو. ويٺي وجهاياس= مون ويٺي واجهايو آهي (تہ اي راڻا، تون شال پرچين ۽ راضي رهين: من اهو منهنجو سهاڳ سلامت ٿي). ڍولي ڍڪيياس= تہ جيئن ڍولو راڻو مونکي ڍڪي، منهنجا عيب ڍڪي: (ان لاءِ مون واجهايو آهي، موقعي جو انتظار ڪيو آهي).

٧

ٻائي آيس پانڌَ ۾ سوڍا سَپيئي
ڍولا ڍِڪِج اِي، مَڄُڻ عيبَ اُپٽيين.

٨

ڍولي ڍَڪي آهيان، هُيَسِ اُگھاڙي
ڏيئي لِکَ لاڙي، ڪَڪَرُ ڪِئائيمِ ڪاڪِ جو.

٩

ڍولي ڍَڪِي آهِيان، هُيَسِ اُگھاڙي اڳَ
جوڙي وچان جڳَ، ڪڪَرُ ڪِئائيمِ ڪاڪِ جو.

١٠

ڍولي ڍَڪِي آهِيان، هُيَسِ اُگھاڙي اَتِ
پاري پنهنجي پَتَ، ڪَڪَرُ ڪِئائِيمِ ڪاڪِ جو.

١١

ڍولي ڍَڪِي آهِيان، هُيَسِ اُگھاڙي آنءَ
رکي پنهنجو نانءُ، ڪَڪَرُ ڪِئائيم ڪاڪِ جو.

١٢

ڪَڪَرُ ڪِئائِيمِ ڪاڪ جو، ڏيئي لاڙي لِکَ
هاٺي مَٿي ڏِکَ، چڙهئو ٿِي چاڳَ ڪَريان.

١٣

سوڍا صَبرُ تُنهنجو، مَرڪُ لڄايَن
’چُپُ‘ سين جي چَوَنِ، اَدَبُ ڪِجي اُنِ جو.

١٤

سوڍا صَبرُ تُنهنجو، لڄايَن مَرڪُ
نہ ڪُڇَڻُ سِين نَڪُ، رءُ رُڪَ راڻي وَڍِئو.

١٥

سوڍا صَبرُ تُنهنجو سَڀِني سيڪاري
مُومَلَ جي واري، ڪُهُ ڄاڻا ڪوهُ ٿِئو.

١٦

سوڍا صَبرُ تُنهنجو سَڀِني سُنهائي
’چُپُ‘ سِين چَلائي، چڻيون جي چُٺُڻ جيون.

١٧

سوڍا صَبرُ تُنهنجو سيڪاري سَهسَ
پُڇِي تِئان پَهسَ، مونکي نيئي نَصيب جهَلئو.

١٨

سوڍا صَبرُ تُنهنجو، مُومَلَ مَتِ ٿِئو
تو جو ڪالَهہ ڪِئو، تِنہ مَديون ميٺي ڇڏِيُون.

٨. هن سٽ ۾ شاعريءَ جي ڪمال سان، اجرڪ جي ’ڪڪِر‘ (چِٽر) کي ڪاڪ جو ’ڪڪر‘ (ابر، بادل) ڪيو ويو آهي. لاڙ ۾ ڪَڪر جي چٽر يا ڊزائين واري اجرڪ عام مقبولُ آهي، ڪڪر جي اها ڊزائين ’لاڙي لِک‘ (نقش) واري آهي؛ لاڙي لِک سان ڪڪر ڊزائين نهيندي. مومل ٿي چوي تہ: راڻي لاڙي لِک ڏيئي مونکي ڪاڪ جو ڪڪر ڪري ڇڏيو (ڪاڪ تي جي ڪر بادل ٿئي تہ ڇڻ رنگ لڳي وئا! اجرڪ جي ڪڪر ڊزائين بہ لاڙي لک سان رنگ لائي ٿي، نهايت سهڻي ٿئي ٿي). ١٢. ڏک= شادي وقت ’ڏک وهارڻ‘ جي رسم. ڏک چڙهئو= شادي واري خوشيءَ ۾ اچئو. چاڳ ڪريان= انگل ڪريان. ناز ڪريان، مزا ماڻيان. ١٣. صبر تنهنجو= تنهنجي ماٺ (مومل ٿي چوي تہ: اي راڻا، تو مون سان ماٺهو سٽل ڏٺو، پر اِها ڪل ڪنهن کي ڪا نہ ڏنيئي پنهنجو شڪ پاڻ تائين ريئي منهنجو عيب نہ اُگهاڙيئي، منهنجي ڪوجهي ڳالهہ ڍڪي سان ڪانہ ڪيئي). مرڪ= سُهائيندڙ، نهندڙ، جڳائيندڙ. لڄايئي= لڄايلن لاءِ، جيڪي لوڪ اڳيان لڄي ٿين تن لاءِ. چُپ سين جي چون= جيڪي چپ (ماٺ صبر) وسيلي سمجهائن، جيڪي چپ ۾ رهڻ سان ئي سمجهائن. ١۴. راڻي نہ ڪڇَڻ سان، پنهنجي صبر سان، بنا رُڪ جي (بنا خنجر يا ڪاتيءَ جي) ڄڻ مومل جو نڪ وڍي ڇڏيو، ڪيس لوڪ لڄارو ڪري ڇڏيو. ١٦. سُنهائي= گس لائي، سنئون هلائي. چٺڻ جون= چوڻ جون، آڏو چئي ڏيڻ واريون. چڻيون جي چُٺُڻ جون= اهي جيڪي آڏو چئو چئي ڏيڻ واريون آهن، اهي جيڪي سامهون ورندي ڏيڻ واريون آهن، اهي جيڪي بي ادب آهن، ١٧. سهس= سوين. پهس= اڳ ۾، اڳواٽ. (سٽ جي معنيٰ=) اي راڻا، تنهنجو صبر سَوَن کي ٿو سمجهائي؛ پر ان صبر ۽ سکڻ کان منهنجي (بد) قسمت مون کان اڳ اتي پهچي ٿي ۽ مونکي (ان سبق وٺڻ کان). جهلي ڇڏي ٿي.

١٩

سوڍا صَبرُ تُنهنجي ماڙهُو ڪِي مُومَلَ
ڪُپَرَ منجهان ڪَلَ، پيِيَمِ پِرين تُنهِنجي.

٢٠

سوڍا صَبرُ تُنهِنجو بي عَقُلَن عَقُلُ
آهي انگُ امُلُ، ماڻِ تُنهنجِي مَينڌرا.

٢١

موٽِي آيو مُنهَ ۾، سوڍا صَبرُ جَن
سي لَڄايُون لُڇَن، پَسئِو عيبَ اڳِيَان.

٢٢

پَسِي عيبَ اڳِيَان، سوڍا شَرمايُون
نَڪَ نِرجايُون، موٽِي آيُن مُنهَ ۾.

وائي

مَــينڌرا مـون ڪــي،
راڻا! ڄِم وِساري ڇَڏِيين
مونکي طعنا تُنهنجا، ڏيهُ مِڙوئي ڏي
مُنهَ ۾ مديون نہ ڏِيين، سِي مون ڏي سيِي
متان عيبَ اُپَٽِئين، ڊوهَ جي ڍَڪِيئي
وِڏم ڦٽُ فِراقَ جو، ڄِهَتَ جي ڏري.

داستان ڏهون

١

راڻي جي رِهاڻِ مان ڪو آديسِي آئو
چوڏهينءَ ماهَ چَندرَ جئن ڪِئو سامِي سَهائو
لَتو اونڌائو، جوڳِيءَ سَندِي جوتِ سان.

٢

راڻي جي رِهاڻِ مان ڪو آيو آديسِي
ڪَٿُورِيءَ خُوشِبُوءِ سِين، وِلاتَ سَڀِ واسِي
سُوڌو سَناسِي، اُتاهِين تِي آئِيو.

٣

راڻي ريبارو، تو ڏانهَ مُڪو ٽَڪَڙو
لُڏُوڻِئا لَطِيفُ چَئي، مانجهِي موچارو:
'صُبحِ سَوارو، ڪاڪِ گهِڙَندو ڪَرَهو.'

٤

نئُون نِيَاپو آئِيو راڻي مُلا راتِ
لُڏيسُون لَطِيفُ چَئِي، ڪَنا ڏاتَرَ ڏاتِ:
'ڪانہ پُڇي تو ذاتِ، جي آيا سي اگهِيَا.

٥

راڻو رَبُ راضِي ڪَري مانَ وَرائي واڳَ
چَندَنَ سِين چِڪَ ڪِئو، مومَلُ لِنبي ماڳُ
سوڍي جي سُهاڳَ، ڏَٽُ مِڙيئي ڍَڪِئو.

٦

راڻي سندو رُوحَ ۾ پَسو پَڳهُ پِئومِ
بيڙِي جيئَن بَڌِي وِئو سوڍو ساهُ سَندومِ
وِهَڻُ وِهُ ٿِئومِ، جاڳِيو ٿِي جَرُ هارِيان.

١٩. ماڙهو ڪي= ماڻهو ڪئي، ماڻهپي واري ڪئي. ڪپر = ڪُريت (منهنجي)، ريت نيت خلاف منهنجي رَوِش (مومل چوي ٿي تہ: مون ڪريت ڪئي جو سومل کي مردانو ويس ڏيئي پاڻ سان گڏ سمهاريم جنهن کي ڏسي راڻو رسي ويو پر پوءِ منهنجو ڍڪ ڍڪيائين. ان مان مونکي سندس اخلاق ۽ عظمت جو پتو پيو (منهنجي ڪيل ڪريت جي نتيجي طور مونکي اهو پتو پيو). ٢٠. بي عقلن عقل= بي عقلن لاءِ عقل. انگ (ف. انگبين)= ماکي.. انگ= حرفت، چال. ٢١. راڻي سوڍي جو 'صبر' جن جي اکين آڏو آيو تہ اهي پنهنجن عيبن کي ڏسي لڄ شرم ۾ لڇڻ لڳيون. ٢٢. نڪ نرجايون= پنهنجيون بي لڄائي واريون هلتون، پنهنجيون بي حيائي واريون لغزشون. وائي. ڄهت جي ذري مونکي فراق جو ڦٽ وڏو. ڄهت= رخ، لاڙو، محبت. د-١٠: ١. راڻي جي رهاڻ مان= (تصوف جي لحاظ سان) نبي صلعم جي ڪچهري مان، سندس ڏنل تعليم جي ڄاڻ مان. آديسي= عارف، درويش. سُهائو= روشني وارو ماحول. جوڳي= مُوَحد، عارف. جوت= روشني. ٣. ريبارو= قاصد. لڏوڻئا= لُڏائي مان. مانجهي موچارو= چڱو ۽ وڏي طاقت وارو. صبح جو سويرو. ڪاڪ گهڙندو= ڪاڪ ۾ گهڙندو (هن بيت ۾، 'مومل جي ڪاڪ' کي قبر سان روايتي تشبيهہ وارو پس منظر سمايل آهي. ائين لڳي ٿو تہ هن داستان ۾ هن تشبيهہ وارا بيت شاهہ صاحب ڄڻ پنهنجي عمر جي آخري ڏينهن ۾ چيا) ٤. ڏات= نوازش، بخشش (جنهن جو آخري سٽ ۾ ذڪر آهي). ٦. پڳهہ= ٻيڙي کي تڙ بندر تي ٻڌڻ جو رسو. پڳهہ پوڻ ٻيڙي جو پڳهہ جي رسي سان ٻڌجڻ. جر هاريان= روئان ۽ اکين مان ڳوڙها ڳاڙيان.

٧

جَڳُ جيهَين چوءِ، سوڍو تِيئَن نہ سِڪِيو
راڻو تيئن نہ هوءِ، جئن ڪا لوڪَ لَکَ پَئي.

٨

ڪَثافَتَ جا ڪاڪِ جي سا مَيندري ميڻيام
اوڳُڻَ عيبَ سَندامِ، سَڀَ ڍولي ڍَڪي ڇَڏِئا.

٩

سوڍو سوائِي، ٻئو رُوءِ راڻي جي ناهه ڪو
لُڏُوڙِئا لَطِيفُ چَئي، لالِي تِنهِ لائِي
ڪانهي ٻِي وائِي، ڻِئو مِڙوئِي مينڌرو.

١٠

رُوءِ راڻي جي ناهِ ڪو، سوڍو سَين سُونهَ
لاتائِين لَطيفُ چَئي مَتان دِلين دُونهَ
ڪانهي ٻِي وِرُونهَ، ڻِئو مِڙوئي مَيندرو.

١١

سوڍا ٻئا سُجانَ، پَرَ رُوءِ راڻي جي ناهِ ڪو
نِسوريائي نِيهَ جي ڪَسيائين ڪَمانَ
ڇَڏِي وِئا چوهَ ۾ دَعوائُون ديوانَ
ٻِي رهيائِي ڪانہ، ڻِئو مِڙوئِي مَيندرو.

١٢

پَلاڻِياڻون پَنڌِ ٿِئا، لَڏيو لَطِيفَنِ
هَتان حَبِيبَنِ، ڪونہ ڏُکويو ڪَڏِهِين.

١٣

جا ڀُون پيرين مُون، سا ڀُون مَتي سَڄَڻين
ڏِڳَ لَتبا ڏُوڙِ ۾، اُپِي ڏَناسُون
ڏِينهَ مِڙيئي ڏُون، اَڻي لوڇِ لَطِيفُ چَئي.

وائي

ويهِي ويهِي سو هرگز هَلِبو،

پانـڌيئـــڙا پَرَ ڏِيهي

ويهِي ويهِي سو البَتَ هَلِبو، ساٿيڙا پَرڏيهي
گَڏُ گُذارِيَئِي جَنِ سان، ساٿِ نہ هَلنِدَئِي سيئِي
ڏَڙُ لَتيندَئِي ڏُوڙِ ۾، مَتان ڏاڪِين ڏيئِي
ڪِهڙِيُون ڪَيِيُون ڳالهِڙيون، اُتِ پَرِ پنجوءَ ويهِي
اِيندَئِي مَلَڪ موتَ جا، ڳالهہ ڪَندين تون ڪيهي.

٧. لوڪ لک پئي= لوڪ کي معلوم ٿي وجي. ٨. ڪثافت= ميرائي، مدائي. ڪاڪ جي= ڪاڪ محل ۾ ڪيل گناهن جي (طلسم ڪرڻ، ڏوڪو ڏيڻ، ماڻهو مارائڻ وغيره). ٩. سوائي= سوايو، ٻين سيني کان وڌيڪ. لڏوڙئا= (لفظي معنيٰ) لُڏورئي ڪان، لڏاڻي ڪان. (اصطلاحي معنيٰ) ڪاڪ ندي جي ڳاڙهي پاڻي کان، مومل جي ڪاڪ محل کان، مومل جي ماڳ کان. لالي تنه لائي= تنهن عشق جي لالاڻ لائي. ١٠. دونهِ= دونهون، ڪس ۽ ڪاراڻ. ورونه= پچار. ١١. سجان، سڄاڻ= وڏي ڄاڻ وارا. روءِ راڻي جي= راڻي جهڙو. نسوريائي نيه جي= بالڪل ئي عشق جي. ڪسيائين ڪمان= ڪمان چاڙهائين (نشان هڻڻ لاءِ). ديوان= وڏا پڙهيا، پختا، اڪابر. ١٢. پنڌ ٿيا= روانا ٿيا، هليا ويا، لڏي ويا، (گذاري وئا، هي جهان ڇڏي وئا). لطيفن= سهڻن سڀاجهن. انهن پيارن سڄڻن جي هتان کو ڪونہ ڏکويو، ڪنهن کي ڪو ايذاء ڪونہ پهتو. ١٣. ڀون= زمين. پيرين مون= منهنجي پيرن هيٺان. متي سڄڻين= منهنجي سڄڻن جي مٿان جيڪي زمين ۾ پوريل آهن. ڏڳَ= وڏا زبردست طاقتور مڙس. اُپي ڏٺا سون= (پنهنجي اکين سان) بيٺي ڏٺا سون. ڏون= ۾ (هڪ ڄم وارو ٻيو موت وارو).

سُر ليلان

چنيسر ۽ ليلان جو پاڻ ۾ ور ۽ وني وارو رشتو آهي. چنيسر جو ليلان تي پيار ۽ ڪلي طور تي اعتبار آهي؛ ليلان جو ٻه پنهنجي وَر سان سچائي وارو ناتو آهي، پر هو خود خيال تي خطاوار ٿئي ٿي. چنيسر سندس خطائون ڍڪي ٿو، تان جو ليلان هار تي هرکي ٿي ۽ ڪونروءِ کان هار وٺي ڪيس چنيسر جي پيار ۾ پاڻ سان پتيار ڪري ٿي. اُن تي چنيسر ليلان کي ڏُهاڳ ڏئي ٿو ۽ پاڻ کان پري ڪري ٿو. جڏهن ليلان ڏهاڳ ڏسي ٿي ته پشيمان ٿئي ٿي ۽ منٿون ڪري ٿي ته من چنيسر راضي ٿئي!

هن سُر ۾، ور ۽ وني واري رشتي جي پيار ۽ اعتبار واري ماحول ۾، ڪانڌ جو وڙائتو ۽ وڏي ڪاند وارو هجڻ ۽ ونيءَ جو هرحال ۾ ور جي اعتماد تي پورو ثابت ٿيڻ واري اعليٰ فڪر جا اهڃاڻ ڏنا آهن. داسڙو دليون پرکي ٿو؛ متان ڪا ليلان وانگر دل ڏيڻ بدران ٻاهرئين هار سينگار سان پاڻ وٽائڻ جي ڪوشش ڪري!

وصل تنه وڃائيو سينڌ سرمي سيئن
سا لوئي ليلان جيئن، مٽيون جنهن مِٺو ڪئو.

داستان پهريون

١

داغُ ٽُنهنجو دائمَا ماري مَعذُوري
سائينءَ ڪارَڻِ سُپِرِين وجهِج مَ دُوري
آءُ تون حُضُوري، ته مَٽيُون وِجهان مَڃَ ۾.

٢

مَٽيُون وِجهان مَڃَ ۾، هائِيءَ هَٽان هارُ
پري جي پَتارُ، ته ميريائِي مانُ لَهان.

٣

هائيءَ وِجهان هارَ کي منجهان ڪارَ ڪٽِي
ڦِڳائِي ڦِٽو ڪريان هَٿِن سانُ هَٽي
تو سِين جامَ ٽِٽي، اَڳِليُون اوچيون ٿِيُون.

٤

مَٽِيُون سو نه مٽيُون، جو تون پَسي هارُ هرکِيين
اَصُل آهي اَکِهين سندو کُوڙَ کَٽِيُون
اِنَ گهوڙَنِ هَنئي کَهَٽيُون، دوسِئان دُورِ ڪِيون.

٥

جو تو مَٽيون پائيو، اَصل کُوڙو کَچُ
هِن ڏُتيري هارَ کي تون سوڀي پانءَ مَ سَچ
هِتِ ڳالهيون ڪَرِين ڳَجُ هُتِ حرفُ نه هلنئي هيڪڙو.

٦

مَٽيُون هارُ هَٽي، پَلنگَ سِرَ پِٿون ڪَريان
جِنه تان چِتُ ڪَٽِي، وِئو وِينڌِڙيارو وَلهَو.

٧

مَٽيين اُتي موهِجي چَرِئو چِتُ ٽِئوءَ
هارُ ڪَٽِي هوڏ مان ڪُڄاڙو سَرِئوءَ

د-١: ١. معذوري= هي معذوري (ليلان)، هي معذرت واري، ڪاٺياري، خطا وار. سائينءَ ڪارڻ= ڌٽيءَ جي واسطي. دوري= وڏي وٿي، وڇوڙو. حضوري= 'حضور' ۾ ويندڙ، وڏي درجي وارا. مٽيون= هار. ٢. هائيءَ هٽان= هائيءَ ۾ هٽان، هاڃي ۾ هٽان. (هائي= حاوي) باهه ۾ وجهان. پري= راضي ٿئي. پتار= ليلان جو پتار چنيسر. ميريائي= باوجود انهيءَ جي جو ميري آهيان، ميري هوندي، گنهگار هوندي. ٣. منجهان ڪار ڪٽي= خارَ مان ڪٽي (هائيءَ ۾ وجهان)، وڏي ڪاوڙ مان ڪٽي. ڦڳائي ڦٽو ڪريان= اڇلائي ڦٽو ڪريان. ٽٽي= ٽٽڪي، ڇڪ ڇڪان ڪري، توسين ٽٽي= توسين ڪشومت ڪري. اڳليون= ميريون، (اصطلاح طور هت معنيٰ) ويچاريون نماڻيون (جيڪي اڳ توکي ويجهو هيون). اوچيون= ڏاريون ٿيون، دور ٿيون، اجنبي ٿيون. ٤. "مٽيون سو نه مٽيون"= "هي مٽيو اهو (قيمتي مٽيو) ناهي". هرکيين= سڌائتي ٿي پٺين، جو تون ان لاءِ سِڪين. کٽيون= کٽو، ننگ، ٻڙو. کوڙ کٽيون= کوڙ جو کٽو، کوڙو ٻڙو. گهوڙن هنئي= (اصطلاح) ماريي، نياڳي. ٥. ڏيترو يا ڏُتارو هارُ= ڏُتو، ڏوکو ڏيندڙ. ٦. پٿون ڪريان= ذرا ذرا ڪريان. وِيندڙيارو= مُندِيءَ وارو. ولهو= گهوٽ. ٧. موهجي= هرکي. ڪڄاڙو سرئوءَ= ڇا وريوءَ، ڇا پلئه پيوءَ.

اڳهن اَنگُ وِنگوءِ، آيَئہ ڏنءُ ڏهاڳَ جو.

٨

مَٽيين اُتي موهِجي هارِي ڳيڙُءِ هارُ
کوڙيين ڪَيا ڪيتَرا اِنهِين خَرَ خُوارُ
پري وِئوءِ پَتارُ، آيَئِي ڏنءُ ڏهاڳَ جو.

٩

مَٽيين اُتي موهِجي، هارِي پاٽئِي هَسُ
تو پانيو مون سين هُوندا راڳَ رهاٽِيُون رَسَ
وَري ويئِي وَسَ، تي آيوءِ ڏنءُ ڏهاڳَ جو.

١٠

مَٽيين مَتي موهِجي، مُوڙهِي ڪيوءِ مَرَڪُ
چَئِي چَنيسرَ جامَ سين وِڏوءِ وڏو فَرَقُ
وَري وِئو وَرَقُ، آيَئِي ڏنءُ ڏهاڳَ جو.

١١

مَٽيين مَتِي جي هُئا ٿَنَ چِٿَرنِ ڦيريُمِ چِٽُ
'هارُ ڪَنيندِيسِ' هوڏَ سِين، ڪِين نيبهُ تيندمِ نِٽُ
ڪَونرُوءِ جو ڪِرتُ، مُونهان مَتاهُون ٿِئو.'

١٢

جيڪَرَ پانيَان اِيئَن، تہ ڪو دِلِ مَتيندو داسَڙو
تہ سُوڙهہَ لَڳندي سِينئَن، هُوندَ هَٿين هارُ نہ جهَلِيان.

١٣

هُيَسِ ڳَهَٽو هُشيَارَ، پر ڪَلَ نہ پيِيَمِ ڪانڌَ جِي
مُون پانيُون موچارِي ٿِيان هِنيين وجهي هارُ
ڪانڌَ ڪُوڙيءِ جو نہ وٽيو سَئِين پَتين سينگارُ
وَهمُ لَهِي وِينجهارُ، تو دِلِيُونِ پَرکي داسَڙو.

١٤

ساهيڙيون ۽ سَرتِيُون ڪِلَنِ سَڀِ مَتامِ
جِڪَسِ ڪَمَ سَندامِ، جُونا ڏِنا جيڏِيين.

١٥

ٽِڙِڪي پَسي توڪُ، تِرِڪي ٽَڪَبرِ پَئِي
اَچُئو اچئو 'اَڳَلي' چَئِي لِيلان ڪي لوڪُ
اَندرُ اوپالَنِ سِين ساڙي ڪِئائُونسِ سوڪُ
ٻالاپَڻَ جو ٻوڪُ، وِئو ويچارِيءَ وِسرِي.

١٦

چَنيسَرُ چَورَنگُ، ٻہ-رَنگو لوڪُ ٻِئو
تِنهِ سِين چَنئو سَنگُ، وَجِئو هارَ هَٽَ ڇُهِين.

١٧

چَنيسَرَ جي چِٽَ ۾ ڪِين جو اڳَ هُئو
تِهان پوءِ ٿِئو، مَٽيين سَندو مامرو.

١٨

ڏاهِي هُيَسِ ڏيهہَ ۾، سَرتين مَنجهہِ سُڄاڻِ
ڪا جا پيِيَمِ ڪاڻِ، جِئَن مُنهُ مَتاهُون نہ ڪَيان.

١٩

اَللهَ ڏاهِي مَ ٿِيان، ڏاهِيُون ڏُکَ ڏِسَنِ

وِنگوءِ= مُڙيل، ڏنگو اُلٽو (تنهنجو). ٨. ڳيڙءِ= ورٽئہ، ونٽئہ. پري وئوءِ= ڦِري ويوءِ، ڪاوڙجي ويو. ڏنءِ= وڏي ساڙيندڙ جلائي ڇڏيندڙ باهہ. ٩. هاري= موڳي، نياڳي، وري ويئي وس= پاڻي مٿان وري ويو. ١٠. موڙهي= مُنڌل، چري. چَئِي= آڏو ڳالهائي، منهن ماري ڪري. وري وئو ورق= پنو-اٿلي وئو، ڀاڳ ڦٽي وئو، چنيسر توتان دل ڪٽي وئو. ١١. مٽيين متي= هار تي، هار جي وچ واري مٽيي تي. هوڏ سين= سَٽي ۾، سودي جي داءُ ۾. ڪين= (ٻولي آهي) ۽ پڻ، اجا ڪجهہ وڏيڪ. نيبهہ تيندم= منهنجو تيندو ۽ مون ساڻ ئي هوندو. ڪرت= عمل، ڻاهہ. ١٢. دل مٽيندو= (مون ڪان) دل ڦيرائيندو. سُوڙهہ لڳڻ= وڏي سختي لڳڻ. هار نہ جهليان= (ڪونروءَ ڪان هار وٺي) پنهنجن هٿن ۾ نہ ڪريان. ١٣. هنيين وجهي= ڇاتيءَ مٿان پائي. سئين پتين= ڪيترن ئي طرحن وارو. وهم لهي= پَهہُ پروڙي، خيال پرکي، رخ پروڙي، ويچار ڪري. وينجهار= وڏو پارکو، وڏو داناءُ. ١٥. ٽڙڪي= ٽابو ڪاڏائين. توڪُ= قيمتي شيءِ، هار. ترڪي ٽڪبر پئي= ليلان ترڪي تڪبر ۾ پئي. 'اڳلي' چئي= لوڪ اچئو ليلان ڪي ميري مَدِي چئي. ٻالاپڻ جو= ننڍي هوندي وارو. ٻوڪ= شوق، خوشي. ١٦. چؤ رنگ= چئني طرفن ڪان سهٽو، چئن رنگن وارو سهٽو. ٻہ رنگو= ٻہ رنگ رکندڙ، ٻيائي وارو. سنگ= سنگت، ناتو. وجئو هار هٽ ڇهين= وجئو هار ڪي هٽ وجهين.

مون سِين مون پرينءِ، پورائِيءَ ۾ پالَ ڪِئا.

وائي

اَگلِي آئُون، ڍولا مون نہ پَرُوڙِئو
خاوَندُ گنئي خطائُون، ڍولا مون نہ پَروڙِئو
چَنيسَرَ جي راڄَ ۾ لَڪين لِيلائُون
اُپيُون سي اَدَبَ ۾ بَڌِئو اُوءِ ٻانهُون
ڍولي تيلاهِين ڍِلِي جيلانه اگلِي آئُون.

داستان ٻيو

١

وڏيري هُياسِ، چَنيسَرَ جي راڄَ ۾
ڏُهلين دَمامين نَڦرين پَرَ ۾ پُڇِياسِ
جيلاه ڍولي ڍِلياسِ، تي تِيَسِ ڏُهاڳڻ ڏيهَ ۾.

٢

وَڏيرِي هُياسِ، ميڙو مون گِرِ سَرِتيين
هَٿِ ڇُهڻِ سِين هارَ جي ڪَڙِي ڪانڌِ ٿِياس
ڍولي ڍِلِياسِ، آيَمِ ڏَنءُ ڏُهاڳَ جو.

٣

آيَمِ مَنجهہِ ڏُهاڳَ، سَندا جوڀَنَ ڏينهڙا
مٽيين سَندي ماڻِري لَڪين ٻِگا لاڳَ
آلا سِڪان ڪي سُهاڳَ، تان پِرين ٻِهاڳُ ئِي نہ ڪَري.

۴

چانڪِ چڙهندِيَسِ گَٿ تي، رِيجهائِيندِيَسِ راءُ
اِهڙوئِي اللهُ، جو پورهيتُون پيشِ ڪَري.

۵

جو تو پانيو هارُ، سو سُورَنِ سَندو سَڳڙو
چَنيسَرُ چِتُ ڪَٽِي، ٿِئو پورهَتِ جو پارُ
اوٽِتِ جو آچارُ، ڪانڌُ ڪَنهين سِين نہ ڪَري!

٦

چَئِي چنيسَر جامَ سِين لِيلان تون مَ لَڪاءِ
دوسَت تُنهنجو داسَڙو ڪانڌِ وَڏيائِي ڪاءِ
ڍولو ڍَڪُ سَندياءِ، عَيبَن ڪي آڏو پَئي.

٧

چَئِي چَنيسَرَ جامَ سِين لِيلان لَڪاءِ مَ تُون
ايءُ ڪانڌُ ڪِنهِ جو نہ ٿِئي، نَڪا مُون نہ تون
رُوندِيُون ڏِنيُون مُون، اِنَ دَرَ مَتي دادِليُون.

٨

ليلان جِمَ لَڪائِيين سوڀِي ساڻُ سُجاڻُ
آهِيين گَهٽو اَجاڻُ، مَچُڻُ پُوري نہ پُئين.

٩

لِيلان جِمَ لَڪائِيين، چَئي چَنيسَرَ ساڻُ
وَرَ سِين وِڙهئو اُٿِيين، مُوڙهِي مُنُهِ پاڻُ

پورائي= اڻ ڄاڻائي، ناداني. پال ڪئا= وڙ ڪيا، احسان ڪيا. وائي. گنئي= ڳمي، بخشي. ڍِلي= ڍلو ڪيو، گهٽ ڪيو. د-٢: ١. پر ۾ پڇيياس= مون کان راز ۾ ٿي پڇيو ويو: پنهنجيءَ پَر ۾ آءٌ پڇي ٿي وييس. ڍِلياس= مون کي ڍِلي ڇڏيو، مون کي گهٽ ڪري ڇڏيو. ڏهاڳڻ = بي سهاري، گهٽ مان واري، ڌڪايل. ٢. مون گِر= مون وٽ. هٿ ڇهڻ سين= هٿ لائڻ سين ڪڙي ڪانڌ ٿياس= ڪانڌ کي ڪڙي ٿياس. ٣. جوانيءِ وارن ڏينهن ۾ مون کي ڏهاڳ مليو. (اڳين غير اسلامي رسم موجب مڙس زال کي طلاق بدران ڏهاڳ ڏيندو هو: ڏيڻ وٺڻ بند ڪري پاڻ کان پري ڪري ڇڏيندو هو. هوءِ ڏهاڳڻ سڏبي هئي ۽ سماج ۾ ڌڪيا ڏينهن گذاريندي هئي.) لاڳ= شوق، سهج سينگار چاهہ واريون خواهشون، لاڏ ڪوڏ. ٻهاڳ= رضامندو، پيار وارو پرچاءُ. ۴. چانڪ= چوان تہ ڪڏهن. پيش ڪري= اڳتي ڪري، شان مان وڌائي. ۵. چِتُ ڪٽي= دل مٽي. ٿيو پورهيت جو پار= ڪَتڻ واري (ڪورو) جي طرف ٿيو. اوٽت= ناراضگي، رنج. آچار= معاملو، فيصلو. ڪنهين سين نہ ڪري= شال ڪهين سين نہ ڪري. ٦. چئي= آڏو جواب ڏيئي. م لڪاءِ= پاڻ پٽرو نہ ڪر. ڪاند= وڏي سَهہ، وڏو صبر. وڏيائي= گهٽي وڏي. ڪاند وڏيائي ڪاءِ= وڏي سهہ ۽ صبر وارو آهي، گهٽو سهندڙ آهي، گهٽو غم ڪائيندڙ آهي. ڍولو= سهٽو دوست (چنيسر). ڍَڪ سندياءِ= تنهنجي پرده پوشي ڪندڙ آهي. آڏو پئي= آڏو اچي ڍڪي، ڪلڻ ڪان بند ڪري. ٨. جم لڪائيين= متان پاڻ لڪائين، متان پاڻ کي پٽرو ڪرين. سوڀي= اي بختاور! ساڻ سجاڻ= سڃاڻ سان، وڏي سمجهدار (چنيسر) سان. مچڻ پوري نہ پُئين پوري نہ پوين، پڇي نہ سگهين. ٩. چئي= ڳالهائي. آڏا جواب ڏيئي. موڙهي= اي موڳي، اي منڌل. مُنهَ پاڻُ= تو پاڻ کي منو

پوري ڪِيُئِہ پاڻَ، تي آيَئِہ ڏنءُ ڏُهاڳَ جو.

١٠

ليلان جِمَ لَڪائِيين، چَٽي چنيسر ساڻَ
تو جو پانيو پانهنجو سو ريساٽو راڃاڻَ
پاٽان ڏارَ پَرِياڻَ، ڪانڌُ ڪِنهِ جو نہ وَٽي.

١١

چَٽي چَنيسَرَ چامَ سِين لِيلان لَڪايوءِ
تو جو پانيو پانهنجو تِنهِ جو پَرو ڪونہ پيوءِ
ڳونروءِ ڪانڌُ سندوءِ، دَستِ ڪِئو داسڙو.

١٢

لِيلان لَڪَڻَ پانهنجا سارِج سَيئِي
وَرَ سِين وِڙهئو اُتِيين ڏوراپا ڏيئِي
ڪُہ جاٽان ڪيهِي، چَنيسَرَ جي چِٽَ ۾.

١٣

هُلِي هارُ وِئو، تِئو بَهانو بوڇَ جو
وَرَ تو وِلهِي ڪَرين ڏويالا ڏِئو
هَتان مُون پِئو، تُون ڪميِن نہ ڪانڌيلا پرين!

١۴

لِيلان لُچُ مَ ايترو، اُتِي اڱڻُ سُورِ
اَبو ڏاڏو گهورِ، پاڻَ سُوڏو پرينءَ تان.

١٥

لِيلان لُچُ مَ ايترو، ويئِي ڳالهِ هَٽا
چَنيسَرَ ڪانڌا، ڪونہ پُنو تو ڪاڄڙو.

١٦

سُتي خوابُ لَتومِ، چان هُيَسِ هوتَ حُضُورَ ۾
گهَنيون گهُمندي ڍولَ سِين، نُئون نِيہُ لڳومِ
جاڳِي جان ڏِنومِ، تان پاٽان ڦٽُ فِراقَ جو.

١٧

پيئرُ پنيءَ راتِ، مُون چَنيسَرُ چِٽَ ۾
سُتو لوڪ نِنڊُون ڪَري، مُون پريان جي تاتِ
سَجَڻُ سِينءَ پِرياتِ، مَنان مُورِ نہ وِسَري.

١٨

پيئرُ پيرِئو داسڙو، چَنيسَرُ چَئِي
هِيءَ جو ڏَنيُ ڏُهاڳَ جو سَگهان تان نہ سَهِي
مون ڪان تان پَئِي، تون ڪَمِ ڪانديلا سُپِرين.

١٩

عَيبَ نہ اچڻُ ڏِينِ، مونکي مون پرينِ ڏي
اَڳِئان اَڪينِ سامُهان اَيائِي آهِينِ
اَوڳڻَ پاسي تِيُنِ، تہ ڍولا ڪِنهِ ڍَنگِ تِيان.

پاڻُ= (پاڻ کي ڪجهہ ڪري) پانئڻ، غرور. ڏنءُ= (وڏي باھ جيڪا سڀ ڪجهہ ساڙي ڇڏي)، وڏي ساڙي واري سختي. ڏهاڳ= (چنيسر) پتار جو توکي گهر مان ڪڍي ڇڏڻ، توکي ڏهاڳ ڏيڻ. ١٠. جم لڪائيين= متان پاڻ کي پڌرو ڪرين. ريساٽو= ريس وارو، غيرت وارو، تنهن کي غيرت آئي، تنهن ريس ڪئي. راڃاڻ= وڏو راڄيو. پرياڻ= پار پتو، لاڳاپو. ١١. لڪايوءِ= تو لڪايو، تو پاڻ کي پڌرو ڪيو. پرو ڪو نہ پيوءِ= توکي پتو ڪو نہ پيو. دست ڪئو= هٿ ڪئو، پنهنجي هٿ ڪيو، پنهنجو ڪيو. داسڙو= چنيسر. ١٢. لڪڻ= لڇڻ. (هت معنوي لحاظ سان)= ڪلڇڻ. ١٣. هُلي وئو= مشهور ٿي وئو. هُلي هار وئو= مشهور نالو هار جو ٿي وئو تہ 'هار' جي ڪري ليلان کي چنيسر ڏهاڳ ڏنو. ٿئو بهانو بوڇ جو= انهيءَ بُڇان جو بهانو ٿئو (پر حقيقت ۾ چنيسر کي ٻي ڪا ڪاوڙ هئي، جو ليلان کان پيون بہ خطائون ٿيون). ولهي ڪرين= سچي ڪرين، (پاڻ کان پري ڪري مونکي) اڪيلي ڪرين. ڏويالا= ميارن وارا طعنا. ڪمين نہ= هوند صبر سان نہ سَهين! ور= اي پتار. ڪانڌيلا= وڏي ڪانڌ وارا، وڏي سَهہ وارا. ١۴. اتي اڱڻ سور= اتي اڱڻ ٻهار (۽ چنيسر جي اچڻ جي اميد رک). گهور= گهوري ڇڏ، قربان ڪر. ١٥. ويئي ڳالهہ هَٽا= تنهنجي هٽان ڳالهہ وئي، توکان خطا ٿي وئي. ڪانڌا= ڪانڌ وڻان. چنيسر پتار وڻان. تو ڪاڄڙو= تنهنجو ڪاڄ= تنهنجو ڪم راس نہ ٿيو. ١٧. پنيءَ رات= ٽريءَ رات، وِهاڻيءَ رات. ١٨. پيرئو= موٽايو، ڦيرايو (پنهنجي ان راءِ تان جو هو مون کي ڏهاڳ ٿو ڏي). چنيسرُ چئي= چنيسر کي چئي، چنيسر کي سمجهائي مڃائي. ڪم= سَهہُ، بخش ڪر. ڪانڌيلا= وڏي ڪاند وارا، وڏي سَٽ ۽ صبر وارا. ١٩. اوڳڻ= ڪلچڻ، مدايون. پاسي ٿين= پري ٿين. ڪنهن ڍنگ ٿيان= ڪنهن چڱي حال ۾ ٿيان.

وائي

مونکي وَرَ وَرِي، وارو ڏِئين وَلَها
توکي ساري سُپرين آءٌ پُنڌِيَسِ ماڳِ مَرِي
توکي سَري سُپرين اَسان تان نہ سَرِي
مُنھِنجي تو ريءَ ناهِ کا ڳُجھاندَر ڳِرِي.

داستان ٽريو

۱

چَنيسَرَ سِين چاڳُ، مَتان کا مُنڊَ کَري
جان مُون پوءِ پَروڙِئو تہ هِيءُ نہ ماٽي ماڳُ
ڏُمِرئو ڏُهاڳُ، سِگھو ڏِئي سُھاڳِڻين.

۲

چَنيسَرَ سِين چاءُ، مَتان کا مُنڊَ کَري
کانڌَ کِنہ جو نہ وَٽِي گيرَبُ ۽ گاءُ
جي ٽِڙي ٽورَڙِياءُ، تہ تورِ ٽِڙائي داسَڙو.

۳

لَکين لِيلائُون، چَنيسَرَ جي راڄَ ۾
بِيُون سيئي سَگِلِيُون، اَگَلي اَئُون
صِدقَ صَدائُون، کھڙيون کَريان ٿَن سِين.

۴

کارا کَري کيسَ، مَتان کا مُنڊَ وِرسي
ڍولُ پَراهي ٿَن کي وِلَها جَنِي ويسَ
پَسي نہ لالَ لِبيسَ، تو دِليُون پَرکي داسَڙو.

۵

وَصُلُ تِنہِ وِجائِيو سِينڌِ سُرُمي سِيئَن
سا لُوئِي لِيلان جِيئَن، مَٽِيون جِنہِ مِٽرُ کِئو.

۶

ڏُهاڳَان سُهاڳِڻِيُون سَپِيئي کَنبَنِ
کوه جاٽان کي کَنِ، وارو ڏِيندو وَلَهو.

۷

ڏُبَرِيُون ڏُهاڳِڻِيون، ميرا مُنہَ سَندانِ
وِيهِي وَرُ سِيٽانِ، کانڌَ نہ اوريو کَڏِهِين.

۸

ڏُوري لَهُ ڏُهاڳُ، جِنہِ کَرَلاهُو داسَڙو
گهورِئو سو سُهاڳُ، جِنہِ ۾ پَسِين پاڻَ کي.

۹

ڏُمرِيوئِي ڏَسِ، حيلو هُنهين هارَ جو
سُٽو سَپِ سُهاڳِڻِيُون، اِيءُ وَرُ نہ کَنهِين وَسِ
دَعوِيٰ پَهرِين دَسِ، پَجِئو تو پورا کَري.

۱۰

جي کارُون آٽِيين کانڌَ کي، تہ رُوئِي رِيجهائِيجِ

وائي. ولها= اي گهوٽ. وارو ڏئين= اڳتي ڪرين، وَڌائين. ڳري= ڳلي، گهٽي، واه. د-۳: ۱. چاڳ= حجت واريون خوشيون، چلولايون. هيءِ= اها جيڪا اهڙو چاڳ ڪري. نہ ماٽي ماڳ= جاءِ تي ڪنهن هڪ ڳالهہ تي هميشه نہ رهي. ڏهاڳ= رَناپو. سهاڳڻين= سُهاڳڻين کي. ۲. چاءُ= چاه، چاهت. گيرب ۽ گاءُ= خودي ۽ غرور. ٽڙي ٽورڙياءُ= ٽورڙي ڳالهہ تان منجي. ۳. صدق صدائون= صدق واريون صدائون، سچائي واريون ڳالهيون، سچائي واريون دعوائون. ۴. ڪيس= وار. ڪارا ڪري ڪيس= پنهنجا وار ڪارا ڪري، پاڻ کي سهڻو ڪري سينگاري. ورسي= ڀُلي، ڀنيولجي، وَهم ڪري تہ آءٌ ڪا شيءِ آهيان. ڍول= ڍوليو (چنيسر). پراهي= پهرائي، ڍڪائي. وِلها= ڪُهيا، ميرا گدلا، ڇنل ڦاٽل. لال لبيس= رنگين لباس. ۵. وصل= محبت جي گڏجاڻي. سينڌ سرمي سين= هار سينگار ڪرڻ سببان. لوئي= ڏڪار جي وئي، مهٽي هاب ٿي. مٽيون= هار. مِٽر= مائٽ، عزيز. مٽر ڪيو (اصطلاح طور)= پيارو ڪيو. ٦. وارو ڏيندو= پنهنجي پيار ۾ وڏي درجي وارو ڪندو. ولهو= گهوٽ. ۷. ڏهاڳڻيون= جن کي ڪانڌ ڏهاڳ ڏنو، پاڻ کان پري ڪيو. سيٽان= ساٽن، اُنهن سان. نہ اوريو= پيار پريون ڳالهيون نہ ڪيون. ۸. ڏوري لهہ ڏهاڳ= ڳولي لهہ. اهو ڏهاڳ. جنهن ۾ چنيسر پاڻ ڪرلاهو هجي= ڪر لهندڙ، خبر لهندڙ هجي. پسين پاڻ کي= تون رڳو پنهنجو پاڻ کي ئي ڪجهہ ڪري سمجهين. ۹. ڏس= سُڌاءِ، ان جي ائين سڃاڻپ ڪراءِ تہ هو وڏي ڏمر وارو آهي. حيلو= بهانو (اهو بهانو تہ هو ليلان سان هار سببان ڏمريو ۾ حقيقت ۾ هو سدائين ڏمر وارو آهي). پهرئين دس= پهرئين دس ۾، پهرين سنبت ۾ (دهل جي وڏي وڄت جو نالو 'دس'. شاديءِ ۾ 'دهل جو پهريون دس'، ٻيو دس...). ۱۰. ڪارون آٽيين= حيلا ڪرين (پرچائڻ جا)، عاجزيون ڪرين

سوپي اِنَ سُهاڳَ کي پوري پُرُ مَ ڏيج
لِيلان لِيلائيج، اِت آهي ماڳُ مِنٿَ جو.

١١

جي لِيلائي نہ لَهين تہ پُڻُ لِيلائِيج
آسَرَ مَ لاهِيج، سَجڻَ سَباجها گَهڻو.

وائي

مُون نِماڻِيءَ کي يا اَللهَ، ڍولو مَ ڍيلي
ڍولو ڍيلَڻَ سَنديُون، وايُون وَرُ ڪَري
پائي عَيبَ پَلئہ ۾، تو دَرِ آيَسِ تي
ڍولا ڏَکَڻُ جي ڻِئين، لوئيءَ لَڄَ رَهي
ڪَوترُوءِ جهَڙيُون ڪيتَرِيُون لَکين لالڻَ کي.

داستان چوٿون

١

اوڳُڻَ ڪَري اَپارَ، تو دَرِ آيَسِ داسَڙا
جِئَن تو رُسَڻَ سَنديُون رُوحَ ۾ تہ مُون پيڻِي ناهِ پَتارَ
سائينءَ لَڳِ سَتارَ، ميٽِ مَدايُون مُنهنجِيُون.

٢

تان ڪا وائِي وارِ، دِلاسي جي داسَڙا
تون منهنجو وَلهو، آءٌ تو ۾ طمعدارِ
ڏَکي ڍولَ ڳُذارِ، لَڄَ منهنجِي لوڪَ ۾.

٣

ڍولا ڍيل مَ مُون، ڪانڌُ ڪَميڻِي آهِيان
سِڪَ تنهنجيءَ سُپرين پيري وِڏيَسِ پُون
مون وَرُ تُون هِين ڻُون، تو وَرَ وَهُون ڪيترِيون.

۴

ڍولا اولا نہ سَهان، آڏا اَڏيئِي جي
تو وَرَ وَهُون ڪيتَرِيُون، مون وَرُ تون وَري
پِرتان پيرَ پَري، ڏُکِيءَ کي ڏِسيجُ تون.

۵

ڍولا ڪُجاڙئا، ٻولايو ٻوڏَ چَئين
آءٌ تو پيراندِئا، ڪَرَ موڙئو وَرَ اُتِيان.

٦

هِتي هُتِي تون، آهِين سُونهون ساٿَ جو
اِي گناهُ نہ بَخشِين مون، جِئَن ڏٺِي آهِينمِ داسَڙا!

٧

ڪوڙين تُنهنجيون ڪامِڻِيُون، تون ڪوڙين سَندو ڪانڌُ
مونکِي چَڏِ مَ داسَڙا، تہ وَجان نہ وٺاندَ
مون ڳِچِيءَ ۾ پاندُ، تو چَنيسَرَ هَٿَ ۾.

٨

تون ڪوئيين، تُون دوهيين، ڏيين تون ڏهاڳُ
دوستَ تُنهنجو داسَڙا دِلِ اَندر مون داڳُ

سوپي= اي بختاور! پرم ڏيج= ان سهاڳ تي پر نہ ڏج، زور نہ پرج. ليلائيج= پئي ارداسون ڪج، پئي ٻاڏائيج. اٿئي ماڳ منٿ جو= اهو ماڳ ئي منٿ جو اٿئي، اتي منٿ ۽ زاري ڪان سواءِ ڪو حيلو ڪونہ هلندو. ١١. ليلائي نہ لهين= ليلائڻ سان پنهنجي مراد نہ لهين. آسر= آسرو. د-۴: ٢. وائي وار= ڳالهہ ڪر، هائو ڪر (پرچڻ ۽ راضي ٿيڻ جي، دلاسي جي). ولهو= گهوٽ، ور. طمعدار= پلائي جي اميد رکندڙ. ڏکي= خطائون ڏکي. ڳذار= پوري ڪر، پُوري ماڻ واري ڪر. ٣. ڍيل مَ= پري نہ ڪر، ڌڪار نہ. پيري وڏيس پون= پيري هنيس پون، مون کي ماري زمين داخل ڪري ڇڏيو. وهون= ڪنوارون، زالون. ۴. اولا= ڍڪ، پردا. ۵. ڪجاڙئا= ڇا جي ڪري، ڪهڙي سبب. ٻولايو= ٻولائي، چتائي. ٻوڏ چئين= 'ٻوڏ' وارو ڪارو ويڻ چوين (ٻوڏ!= پاراتي جو لفظ، معنيٰ تہ 'وجي ٻڏ'). ڪر موڙئو= ڪر موڙي، آرس ۾ اچي، آڪيڙ پيچي. ٧. ڪوڙين= ('ڙ' هيٺان زير سان، توڙي بنا زير جي پڙهڻ صحيح ٿيندو) (الف) ڪوڙ، ڪوڙي= وِيهہ. ڪَوڙين= ڪئين وِيهُون، ڪئين ڪيتريون (ب) ڪوڙ= ڪروڙ. ڪوڙين= ڪروڙين. ڪامڻيون= زالون، جويون. وٺواند، وِڙواند= اجايو پنڪيل، پليل پنڪيل، بي ڪمو ڪميڻو. وٺاند، وڙاند= وٺواند، وڙواند. تہ وجان نہ وٺواند= تہ متان وڙواند ٿي نہ وتان. ٨. ڪوئيين= سڏين، گهرائين (پيار سان). ٻوهيين= جهلين. ڏيين تون ڏهاڳ= تون ئي ڏهاڳ ڏين، تڙائين. داڳ= داغ (ڏک جو).

پانيان سَيَ سُهاڳُ، جي مُون وَرَ وِهارِيين.

۹

لَڪَڻَ ڪِيمَ لَڪيج، جِئَن مُون مُوراهِين ناهِ ڪو
مونکي مَلهائيج، وارو ڏيئِي وَلَها.

۱۰

جي مان مُوڙهِي مَتِ، تہ تُون پاڻُ سُجاڻِج سُپرين
اَصُلِ اَوائُن جا عيبَ ڍَڪين تُون اَتِ
اِي پِرين تُنهنجِي پَتِ، جِئَن وِلهيُون ڍَڪِين وَلَها.

۱۱

ڪانڌَ ڪَمِيڻِي آهِيان، هَلايان نہ حُجَتَ
چَنيسَرَ جي چِتَ، هُوندَ ڪَٿُ نہ لايان ڪَڏهِين.

۱۲

ڏِئين جي ڏُهاڳُ، تہ سَنئون سُهاڳُ آءٌ پانئِيان
تُنهنجو مونکي سُپرِين، سَيوئِي سَياڳُ
دوستَ تُنهنجو داڳُ، ڏُئان ڌوتو نہ لهي.

۱۳

جي وِلهِي ڪَرِين وَلها، توءِ اَڱڻ تو آئي
ڪانڌَ نہ ڪوئئين ڪَڏهِين ہَرِ ہَر باجهائِي
وارِج ڪا وائِي، دِلاسِي جي داسَڙا!

۱۴

ڏِئين جي ڏُهاڳُ، جي مون وَرَ وِهارِئين
تُنهنجو دوسَ داسَڙا مُحب نہ ڇَڏيان ماڳُ
اَجهو ۽ تون آڳُ، وَڏو آهِينمر وَلَهَا.

۱۵

توڻي ڏي نہ ڏي، توءِ منهنجو وَلهو
آءٌ تِنهِ پَلي ڪي، پاڻُ پَرَنِيان ڪيتَرو.

---

۹. لکڻ= لڇڻ، ڳڻ. ڪير لکيج= نہ ظاهر ڪج، نہ سارج. مونکي ملهائيج= منهنجو مان متاهون ڪج. وارو ڏيئي= مون کي پنهنجي پيار جو وارو ڏيئي. ۱۰. موڙهي مت= مت موڙهي، سوچ منجهي پئي. تون پاڻ سجاڻج= تون پاڻ پنهنجو شان سڃاڻج (۽ منهنجي خطا معاف ڪج). اوائي= توائي، هلڪڙو، بنا سوچ ويچار جي هلندڙ. ات= گهڻا. ولهيون ڍڪيون بکيون، ٻڌڪيون. ولها= اي گهوٽ. ۱۱. (معنيٰ) اي منهنجا وَرَ! آءٌ بيشڪ ڪميڻي آهيان، پر آءٌ توسان ڪڏهين بہ حجت نٿي هلايان. چنيسر جي چت= چنيسر جي چِتَ ڪي، دل من ڪي. هوند= جيڪر، هرگز. ڪَٿُ= ڪس، ميراڻ، لکو. ۱۲. سيوئي= هر طرح ئي. ۱۳. وِلهي ڪرين= ڏکي بکي اڪيلي ڪرين (ڏهاڳ ڏيئي پاڻ کان جدا ڪرين). توءِ= تہ بہ. باجهائي= هيءُ باجهايل، هيءُ باجهہ گهوري. ہر ہر= هاءِ هاءِ! الا الا. نہ ڪوئين= پاڻ وٽ نہ سڏين. وارج ڪا وائي= وري ڪا سولي واڌائي واري ڳالهہ ڪج. ۱۵. توڻي ڏي نہ ڏي= جيتوڻيڪ هو ڏئي نہ ڏئي (يعنيٰ مونکي وارو ڏئي نہ ڏئي، پاڳ ۽ سهاڳ جو وارو). توءِ منهنجو ولهو= تہ بہ هو (چنيسر) منهنجو ور ۽ گهوٽ. تنه پلي ڪي= اهڙي مهربان ڪي. پاڻ پرنيان= پنهنجو پاڻ وٺايان. پنهنجو پاڻ سونپيان.

سُر ڪاموڏ

سُر ڪاموڏ ۾، نوري ۽ ڄام تماچي جي محبت جي حوالي سان اعليٰ انساني ڪردار جا رخ روشن ٿيل آهن. نوري ۽ ڄام تماچي جو ونِي ۽ ور وارو رشتو آهي پر ان رشتي جي نوعيت مومل راڻي يا ليلان چنيسر واري رشتي کان نرالي آهي. مومل ۽ ليلان ٻئي شاهي خاندان مان هيون. مومل ڪاڪ واري پنهنجي طلسمي رنگ محل سان راڻي کي پاڻ ڏانهن متوجهه ڪيو ۽ ليلان پنهنجي ئي خاندان مان سَوٽ چنيسر سان رشتي جو رنگ رچايو. انهن جي ڀيٽ ۾، نوري هڪ مسڪين مهاڻي جي گهر ۾ پليل يتيم ڇوڪري هئي؛ هو سوڀياوان هئي پر هن محض پنهنجي نياز ۽ ناز سان ملڪ جي بادشاهه کي پنهنجو گرويدو بنايو. ان عالي ظرف بادشاه پڻ وڏي آڏوڏائي وارين سَمِين راڻين بدران، نماڻي نوريءَ کي سندس اعليٰ اطوارن جي ڪري نہ فقط پنهنجي پٽ راڻي ڪيو پر مٿس عاشق ٿي پيو. نوري بہ نياز ۽ ناز سان گڏ پنهنجي ڏاهپ سان ڄام کي ريجهائي پنهنجو ڪيو.

شاعريءَ جي لحاظ سان، ڪينجهر ڍنڍ جي غريب گندرن جي رهڻي ڪهڻي واري ماحول جي عڪاسي ۽ ڪينجهر ڍنڍ ۾ نوريءَ سان گڏ ٻيڙي ۾ ڄام تماچيءَ جي شڪار جي منظر نگاري اعليٰ سنڌي شاعريءَ جا شاهڪار آهن.

داستان پهريون

١

تون سَمُو، آءٌ گندِري، مون ۾ عيبَ اَپارَ
پَسِي لِيءَ لَغارَ، مَتان مان گِرِ مَتِيين.

٢

تُون سَمُو، آءٌ گندَري، مُون ۾ عَيبَنَ لَکَ
هِنَ منهنجي حالَ جِي توکي سَيَ پَرکَ
ڪارَڻِ رَب اَلکَ، متان مان گِرِ مَتِيين.

٣

تون سَمُو، آءٌ گندَري، مون ۾ عَيبَنَ ڪوڙِ
پَسِي ڪِکِيءَ ڪوڙِ، مَتان مان گِرِ مَتِيين.

٤

تون سَمُو، آءٌ گندَري، مون ۾ عَيبَنَ وِيهَ
پَسِي مِئڪِي ڏِيءَ، متان مان گِرِ مَتِيين.

٥

تون سمُو، آءٌ گندري، مون ۾ عَيبَنَ لَکَ
پَسِي مِئڪا ڪَکَ، مَڇُڻِ مان گِرِ مَتِيين.

٦

تون سمُو، آءٌ گندَري، مون ۾ عَيبَنَ جُوءِ
پَسِي راڻين رُوءِ، متان مان گِرِ مَتِيين.

٧

تون تَماچِي ـ تَڙ ڏَڻِي، آءٌ مُهاڻِي مي
ڪِکِيءَ هاڻِيُون ڪارِيُون، حالُ منهنجو هي
مون ڏُهاڱُ مَ ڏي، آءٌ جا نالي سُيَسِ تُنهِنجِي.

٨

مُهاڻِيءَ جي مَنَ ۾، نہ گِيرَبُ نہ گاۀُ
نيڻَنِ سِين نازُ ڪَري رِيجهايائِين راۀُ
سَمُو سَيڻِ مُلاۀُ، هيريائِين حِرفَتَ سِين.

د-١: ١. گندري= مهاڻي، 'گندرن' جي ذات مان هڪ مهاڻي. لِيءَ= ککيءَ. لغار= ذرو. ليءِ لغار= ککيءَ جو ذري جيترو پاڇيٺ. مان گِر= مان کي (اڳين ٻوليءَ ۾)، گِر= کي. گِرس= ڪيس. گِرنِ ڪين). گِر= وٽ. چوندا: پڻ مان گِر (مان وٽ)، تو گِر (تو وٽ). ٢. عيبن لک= عيبن جا لکَ، لکَ عيب. الک= جيڪو لکي نہ سگهجي. ٣. ڪوڙ= هڪ ڪوڙ= هڪ ڪروڙ. ککيءَ ڪوڙ= ککيءَ جي گهڻائي. ۴. عيبَن وِيه= وِيهہَ عيب، گهڻا عيب. مئڪي= مِئہَ+ ڪي، ميئن جي، مُهاڻن جي. ۵. عيبن لک= لکَ عيب. مِئڪا= مِئہ+ ڪا، ميئن جا، مهاڻڪا. مڇڻ= متان (ش= مَڇڻُ، ظف= مَڇُڻِ. سٽ= مَڇڻُ). ٦. مون ۾ عيبن جوءِ= عيب مون ۾ جُوءِ ڪري ويٺا آهن، ٽڪاڻو ڪري ويٺا آهن. راڻين روءِ= پنهنجين ٻين راڻين جا سهڻا منهن، راڻين جا رخ (رايا). ٧. تڙ ڏڻي= تڙ جو ڌڻي، پاڻي جو مالڪ، ملڪ جو مالڪ. مي= ميئہَ، مهاڻي. نالي سيس تنهنجي= تنهنجي نالي سان مشهور ٿيس، تنهنجِي هجڻ سان مشهور ٿيس. ٨. گيرب ۽ گاۀ= هٺ ۽ غرورُ. سيڻ مُلاۀ= ٻين سيني راڻين وچان. هيريائين= پاڻ ڏانهن مائل ڪيائين. حرفت سان= اٽڪل سان، حيلي سان.

٩

پابوڙو پيش ڪِئو، تُنُون نُوريءَ نيئي
حاضُرُ هُيُون هَڪِيُون سَمِيُون سَپيئِي
نوازِي نيئِي، گاڏيءَ چاڙهي گندَري.

١٠

ڳُوءَ سَمِيُون ٻَنِ سُومَرِيُون، جي اچَنِ اُوچيءَ ڳاٽِ
وَرُسِي ڪِينجهَرَ جائِيُون جَنِ تَماچِيءَ تاتِ
راڻِين مُلا راتِ، ماڻِڪُ ميءَ پِرائِيو.

وائي

هِيري هَٿُ وِڏائِين، ويهي ساٿِيَنِ وِچَ ۾
نُوازِشِ نُوريءَ جي آهِ تَماچِيءَ تائِين
گندگيءَ گوشو ڪِئو، عَطُرُ اوتِيائِين
اَنڌا مَندا آئيا، سخا سَڌُ وِڏائِين
پَسو جُودُ جُوان جو، ڪو هَندُ ڪونہ مَڃيائِين
قيمت ڪَمِيٽِينِ سين جهِڙِي وَٽَ وَنِڀيائِين
موتِي مَڇِيءَ هَٿَ تي ڪوڏِين جِيئَن ڪَڍيائِين
پَسو ايءُ پيدا ٿيو جوهَرِي جِيائِين
ماڻِڪَ مياڻِين ۾ چِلرِنِ جِيئَن چَڻيائِين
ڏيئِي سونُ سُوالَ ۾، رُپِي راندِ ڪَيائِين
پاڻِيٽُ آٽي پاڻَ سِين، لَعلُون سَپِ لُٽيائِين
فيروزا فقِيرَنِ تان گهوري سَڀَ گهوريائِين
اُتي عبداللطِيفَ چَئي اُڇلي اَمُلَ ڏِنائِين.

داستان ٻيو

١

ميءَ هَٿَ ۾ مَڪُري، ڄامَ هَٿَ ۾ چارُ
سڄو ڏِينهُ شِڪارُ، ڪِينجهُرِ ۾ ڪالَهہ ۾.

٢

سمِيُون ڪَري سِينگارُ، راءُ رِيجهائِڻَ آئِيُون
ڄامُ هَٿَنِ ۾ چارُ، جهُلي جهَٻيرَنِ وِچَ ۾.

٣

گندَ جِنِي جي گوڏَ ۾ ڪَڏَنِ ڪالوڙا
لوڙيُون ڪِينِ لَطِيفُ چَئي، آسَڻِ اَجوڙا

٩. پابوڙو= پبڻ جو ٻجن وارو مولهيو. پبڻ جي پن ۾ ويڙهيل سينگاريل گل. (= نونَ گلن جو گلدستو) هڪيون= هڪ جاءِ ۽ هڪ مهل. نيئي= نوري کي نوازي پاڻ سان وٺي ويو، گاڏي ۾ چاڙهي وٺي ويو. گاڏو= عام ماڻهن جون گاڏيون، ۽ حاڪم جو شاهي گاڏو. ١٠. ڳُوءِ= ڪوهِ پيون، ڪڏ پيون. ٻَنِ= باراني علائقن ۾ پاڻي جهلڻ لاءِ وڏا ٻنا، ڪنهن وڏي ٻني لڳ وڏو پاڻي بيهي جنهن ۾ جيڪر ماڻهو ٻڏي پوي. ٻَنِ= ٻن پيون، پل ٻڏيون. (اصطلاح) ڪوءِ پيون ٻن پيون= گهوريون، صدقي ٿيون. اچن اوچي ڳاٽ= ڳاٽو مٿي ڪري هٿ ۽ وڏائي سان هلن، سامهون اچن. ڪينجهر جائيون= ڪينجهر ۾ ڄاول غريب مهاڻيون. تماچيءَ تات= جن کي ڄام تماچيءَ جي تات آهي. ميءَ= مهاڻي (نوري). پرائيو= ڪٽيو، پنهنجو ڪيو. وائي. هيري= هيري ۾ (نوريءَ جي ٻانهن ۾). هٿ وڏائين= ڄام تماچي هٿ وڌو. ساٿين= مڇيءَ وارن، مهاڻن، نوازش= سفارش، ميجتا. سمي ڄام عطر پلٽيو تہ گندگي هٽي پري ٿي. انڌا مندا= محتاج سوالي. سخا سڌ وڏائين= سخا جو هوڪو هلايائين. جود= سخا. ڪو هنڌ ڪونہ مڃيائين= ڪو ماڳ ڪونہ ڇڏيائين، ڪا جاءِ ڪانہ ڇڏيائين (هر جاءِ هر هنڌ سخا ڪيائين). ڪميٽين= سڄين، بيواهين. قيمت= قيمتي مال، نقد ناڻو. وٽ ونيائين= ونڊ ونڊيائين، نقد ناڻو ونڊي ورهايائين. مڇيءَ هٿ تي= مياڻي جي ماڳ تي. موتي ڪوڏين جيئن ڪيائين= موتين کي ڪوڏيون ڪري ورهايائين، موتي ٻي ملها ڪري ڏنائين. جيائين= جتان جتان ڪان. چلرن جيئن چڻيائين= مڇيءَ جي چلرن وانگر اڇلي ڏنائين، رپي راند ڪيائين= (سوال جنهن ڪيو تنهن کي تہ سون ڏنائين) باقي. رُپي جي تہ راند لائي ڏنائين لٽ لائي ڏنائين. پاڻيٽ= موتين جا ماده، نهايت اوچا موتي، ماڻڪ. فيروزا= قيمتي فيرواز، فيروزي رنگ وارا قيمتي مڻيا. امل= اَملهہ ماڻڪ. د- ٢: ٢. سميون= راڻيون سميون. راءُ= ڄام، بادشاهہ. ريجهائڻ= (پنهنجي رهاڻ سان) خوش ڪرڻ، (ڏسن تہ) ڄام جي هٿن ۾ چار آهي ۽ هو جهٻيرن (گهٽ حثيت وارن مهاڻن) جي وچ ۾ پيو جهومي ۽ جُهولي.
٣. گندَ ۽ ڪالوڙا= ڪُوٽيءَ جون پاڙون ۽ وڏا پڪا لوڙ (پبڻ جي پاڙ وارو ٻهڻ، ڪوٽيءَ جي پاڙ وارو لوڙ). لوڙيون= ڪُوٽيءَ جي پاڙن وارا ننڍا ڪچا لوڙ. گند= پڪا لوڙهہ. آسڻ= ويهڻ وارا مڪان، رهڻ وارا هنڌ ۽ ماڳ. اجوڙا= ٻنا ڪنهن رٽ جي، ٻي رٽائتا.

ٺماڇيءَ توڙا، وَڻيِ ويچارَنِ سِين.

٤

گندَ جِنِي جي گوڏ ۾، ڪُلهَنِ تي ڪُونڙيُون
اَنَ ناپي جِيُون اُنِ ڪي مَٿي تي مُوڙيُون
اَچَنِ سَنيُوڙيُون، سَمي جي سلامَ تي.

٥

گندَ جَنِي جي گوڏِ ۾، پابوڙا پوشاڪَ
اُنِي جي اوطاقَ، راجا رِيجهِي آئِيو.

٦

گندَ جَنِي جي گوڏِ ۾، پابوڙا پينامُ
اُني ڪي اِنعامُ، مَجرُ مِڙوئِي ڇَڏيو.

٧

ڪاڄُ جَنِي جو ڪِڪِيُون، مالُ جَنِي جا مَڏَ
سَمي سيئِي سيڻَ ڪِئا، هيٺا جَنِي هَڏَ
جامَ پَرِتيئِي لَڏَ، ساٿِين جِي سَيدُ چَئِي.

٨

جارا ۽ ڪارا، مالُ جَنِي جو مَڪَرِيُون
ٺماڇيءَ جي ٺَڪِيي اَچَنِ سَوارا
جي ميءَ مَڇيءَ مارا، سَمي سيئِي سيڻَ ڪِئا.

٩

ڪِڪيءَ هاٽِيُون ڪارِيُون، ڇِڇيءَ هاٿا ڇَڄَ
پاندُ جَنِي جي پاندَ سِين لَڳو ٺُٽِي لَڄَ
سَمُو جامُ سَهَجَ، اُيو ڪَري اُنِ سِين.

١٠

ڪارِيُون جارِيُون ڇَڄَ ڇپرِيُون، جِنِ جي مَحَبَتَ مَڇيءَ سانُ
رَهَنِ وِهَنِ سِرِ بانڊِيين، سَيَئِي بَدبُوءِ هانُ
لُڏَڙنِ جيئَن لَطِيفُ چَئِي، پاڻيءَ وِجهَنِ پانُ
ٺَنِ مَلاحَنِ جو مانُ، سَمي سِرِ ڪِئو پانهنجي.

١١

ڪارِيُون ڪوجهِيُون ڪُوَڙيُون، مُنهَ ميريون ميِيُون
ياڪُرَ پائي پَنَ ڪي پاڻِيءَ ۾ پيِيُون
جي سامَ سَمي وِييُون، ٺَنِ تان لَٿو حَرَفُ حِسابَ جو.

١٢

ڪارِيُون ڪوجهِيُون ڪُوَڙِيُون، مُنهِ نه موچارِيُون
وَنِي وينِيُون واٽَ تي ڪِڪيءَ جِيُون ڪارِيُون
اُنِي جِيُون آرِيُون، سَمي ري ڪيرُ سَهي.

١٣

پَنَ پَبڻِ، ڪُمَ ڪُوٽِيُون، مَٿي جَرَ جَرَڪَنِ
اچي رهيا رِيلَ ۾ ڪارَڻِ ڪالُوڙنِ
سَهسِين راڄ سِيدُ چَئي پاسي ٺَن پَرَنِ
مڙِي مَلاحَنِ، راتِ ٺماڇي رائِيو.

توڙا= اصل ڪان. وَڻيِ= پسند پَئي. ويچارن سين= مسڪينن سين. ٤. ڪُونڙيون= ڪوٽيون، سايون لامون ڪوٽين جون. ناپو= ڪَوٽيءَ جو ٻج (ڏسو بيت نمبر١٣). موڙيون= ڳنڍيون نڍيون پريون. اچن سنيوڙيون= سرهائي مان سنيريون اچن. ٥. پابوڙا= پبڻ جي لام جي چوٽيءَ ۾ ٻج وارو ٿئونر. ٦. پينام= (فارسي پَينهَ= ڪپڙي جو ٽڪر، ڪپڙو، لباس، پوشاڪ. پابوڙا= پن پابوڙا. مجر= پاڻيءَ ۽ ساون وڻن ٻوڙن واري جوءِ جتي پاڻي ۾ مڇي: جنهن جي وڻن ۾ ٻور ۽ ڪَڄُ. اُنهن ڪي مجر واري ايراضي محصول ڪان سواءِ معافي ۾ ملي. ٧. جن جا مڏ ئي انهن جو مال آهن، سرمايو آهن. جام پَرتي= جام ڪي پرتي. ساٿين جي= مڇيءَ وارن جي. ٨. جن جو مال جارا، ڪارا ۽ مڪريون. سوارا= ساجهر، سويرا. سيڻ ڪئا= مِتر ڪيا. ١٠. ڇپريون= نڍيون ٽڏيون، تڏڙيون. بانڊيين= بانڊين تي. پاڻي لڳ وڏن ٻنڊن تي، پاڻيءَ ۾ وڏن ٻنن تي. مانُ= درجو، مان. سر ڪئو پانهنجي= پنهنجي مٿان ڪيو، پنهنجي ذمي ڪيو. ١١. وَڙُ= وَجَهُه، منهن مهانڊو. ڪُوڙ= ڪوجهو وڙ، ڪوجهي جنس. ڪُوڙيون= وَڙ وَجَهه ۾ ڏليون، ڪوجهيون. پَنُ= وڏو ڄارُ. ١٣. پن= پبڻ جا ويڪرا گول پن. پبڻ= نيلوفر. ڪوٽي= پبڻ مثل ڏنڊ جي پاڻيءَ جي ٻيءَ وَلِ. ڪُم= پَبڻ ۽ ڪوٽي ٻنهي جو ڪُم (ٻجن سان ڀريل گولو) ٿئي، پر پبڻ جي ڪُم ۾ اندر واري داڻ داڻ کي 'گبو' چئبو، ۽ ڪوٽي جي ڪم واري اندرين ان مثل داڻن کي 'ناپو' چئبو. جرڪن= چمڪن. ڪارڻ ڪالُوڙن= ڪالوڙن ڪيڻ لاءِ. 'ڪالوڙا'= ڪُوٽي جي پاڙن وارا وڏا لوڙ. پرن= پلجن، قوت گذر ڪن. رائيو= ريجهائي راضي ڪيو.

١٤

پَنَ پَبَڻِ ڪُمَ ڪُوٽيُون، ڏوڏا ٻهہَ ڏاجونِ
نعمتَ لوڙَ لَطِيفُ چَئي، ڪَيَڻَ مَڃي ڪاڄُونِ
رَهَنِ ٻهَن سِرَ ٻانڊِيين، ڏوءِ دَرا داجونِ
پارَسَ سِين پاسونِ، لڳا تي لالَ ٿيا.

١٥

ڦوٽَ جَنِي جو ڪُوٽيُون، پَرَهَنِ پابوڙا
پايو مُنهُ مِهراڻَ ۾، ڪَيَنِ ڪالوڙا
جَنِ تي ڏِنَ هُئا ڏوڙا، سي سَڀ اِنعامِي ٿِئا.

١٦

تَڙِ تَريون ڏِوئِينِ، ڪَنِ رِهاڻيُون ريلَ ۾
رَڇَ پنهنجي راڄ ۾ وينِيُون سَموهِينِ
مُهاڻيُون موهِينِ، تختُ ٺَماچِيءَ جامَ جو.

١٧

ڪُمَ ڪالوڙا ڪُوٽيُون، پَهَتِ جَنِي جي پَرِ
لائي لِينگَ لَطِيفُ چَئي جُنبَنَ جَجهي جَرِ
گهوٽُ اُنِي جي گهَرِ، راجا ريجهِي آئِيو.

داستان ٽريو

١

هيڏِيءَ ويرَ ڪِئاءُ، ڪِينجهَرَ ۾ ٻاهِ ٻَري
ٽَڪو وَرنُ وِڄَ جو، ٽڪو چَنڊرَ اُهاءُ
لَٿو پاندُ مُهاءُ، ميءِ چَڙهندي مَڪَرِي.

٢

نہ وَڏِي نہ وِڪَٽِي، نہ ڪِڪيءَ لائي هَٿَ
ڪَرُ نايو ڪيتريُون مَڙئو ڪَنِ مِنٿَ
جا سَمي وِهاري سَٿَ، ٺَنهِ سِين ريسَ نہ ڪَنديُون راڻيُون.

٣

نہ وَڏِي نہ وِڪَٽي، نڪِين ڪِڪِي ڪاءِ
جامَ ٺَماچِيءَ لاءِ، پاڪُ رَکيائِين پيِجرو.

٤

نہ وَڏِي نہ وِڪَٽي، نہ ڪَٽي ۾ ڪاري
اَهَنَ سَهَنَ ساهِميون، ڏُرِٿان نہ ڏاري
سا ٿِي پَرِ پاري، جا گهَرِ سَمي جي سَپجي.

---

١٤. ڏوڏا= پبڻ جي پابوڙن اندر گول ٻج. ڏاجون= انهن (مهاڻن) جو ڏاجو يا ڏاج آهي، نهايت وڻندڙ ٺول آهي. ڪيڻ= ڪاڏو. ڪاڄون= سندن ڪاڄ آهي. ڏوءِ= مٺي پاڻيءَ جي ننڍڙي سنهڙي چلرن واري مڇڙي (ڏيکهہ ڏيڍ انچ ڪن). درا= ڏرا، درڙو. ڏري ٽيئي نالا مٺي پاڻيءَ جي ڇيلري مڇي جي جنس جا، ننڍڙي مڇي، سوا انچ کان ٽن انچن تائين، ٻنهي پاسي ڳاڙهو پٽو. داجون= انهن جو داجو (ڪاڏو آهي). داجو= ننڍڙي مٺي پاڻيءَ جي ڇيلري مڇي؛ 'شاڪر' جو ٻچڙو. پاسون= سندن (مهاڻن جو) پاسو. ١٦. تڙ= تڙ تي، جتي ٻيڙيون اچي بيهن اتي. تريون= واحد 'ٽَرُ'، هيٺيان ٿلهيون ڪاٺيون واڻي، مٿان گاھ وجهي هڪ قسم جو ننڍڙو مَنهن ٺاهين جيڪو پاڻيءَ ۾ تري، ۽ هڪ ٻہ ڄڻا ان جي مٿان ويهي سگهن، ڪکن جي ٻيڙي. رڇ= هڪ قسم جو ڄار. سموهين= ڳنڍين ۽ سَولا ڪن. موهين= وڻڻ جهڙو سهڻو ڪن، سهڻو ڪري سينگارين. ١٧. پهت= رسم، ريت، پَر. لينگ= ڪپڙي ٽڪر. لائي لينگ= ڪپڙي ٽڪرڙو ٻڌي (ڳوڏ ڪري). جُنبن= سٽو اندر ڪاهي پون. د-٣: ١. هيڏيءَ وير= هيڏي اونداهيءَ واري وقت ۾. ڪئاء= ڪٿان! ڪيئن! ورن= روشن چمڪو. وڄ= کِوڻ. ٽڪو چنڊر. اُهاء= چنڊر اڀرڻ وارو سوجهرو. لٿو پاند مهاء= منهن تان پوتيءَ جو پاند لهي ويو(نوريءَ جو). ميء= مهاڻي مڪري= ٻيڙي. ميء چڙهندي مڪري= نوريء جو ٻيڙيءَ تي چڙهندي (ٽوري لوڏي سبٻان منهن تان پاند لهي ويو). ٢. ڪِڪيء= ٻاس واري مڇي ڪي. ڪَرُ نايو= ڪنڌ نمايو. مڙئو ڪن منٿ= ڳڏجي اچي التجاءِ ۽ عاجزي ڪن. وهاري سٿ= سٿ ۾ ويهاري، راڻين سان گڏ وچ ۾ ويهاري. ٣. نڪين ڪڪي ڪاءِ= نڪين ڪکي ٻاس واري مڇي ڪائي. پيجرو= پنهنجي ٻت جو پيجرو، پنهنجو بدن. ٤. نہ ڪٽي ۾ ڪاري= مڇيون ڪاري ۾ وجهي مٿي تي نہ ڪٽي نہ وڪٽي. 'اهن' بنيادي لفظ آهي ۽ 'سَهن' پرتيءَ جو لفظ (جئن'ماني ڏاني') 'اَهَن'، اهو وَٽُ يا پٿر يا ٻيو ڪو ٿوري وزن وارو ٽڪر جيڪو ساهمي جي ٻنهي پڙ ۾ وجهي اَئل پوري ڪجي، ٻنهي پڙ برابر ڪجن. سائي پر پاري= اهائي ريت ڪري، مڇي واري نہ پر ٻي خانداني ريت رسم. سپجي= پيدا ٿئي ۽ پوري ڪئي وڃي.

٥

نہ وَڏِي نہ وِڪَٽي، نہ ماري نہ ڏاري
ڪارو وِڏائِين ڪُوهَ ۾ نِرتئُون نِهاري
سائِي پَرِ پاري، جا گهَرِ سَمي جي سَڄِجي.

٦

ٻِيڙو پوئي ٻانهَ ۾ ٻِي نہ ٻَڌِي ڪا
توڏَرُ تِنهِ جُڳاءِ، سَمُو سِڪي جِنهِ کي.

٧

هٿين پيرين آرڪٽين، مُنهِ نہ مُهاڻِي
جِئَن سَڳُو وِچِ سُرَندَڙِي، تِئَن راڻِينِ ۾ راڻِي
اَصَلِ هُئِي اُن کي اَهَلَ چاماڻِي
سَمي سُڃاڻِي، ٻِيڙو ٻَڌِس ٻانهَ ۾.

٨

ڪو جو ڪامَڻُ مي، آهي اڪڙِيَنِ ۾
تَنُ تَماچِيءَ چامَ جو ناپُون پايو ني
عِشقُ اِيئَن ڪَري، جِئَن چارو چامَ ڪُلهي ڪِئو.

٩

ڇهڙِي سِڃَ ڪَکورَ، ڇهڙِي ميءَ اکين ۾
ڪِينجهَرِ ٻِنهِي ڪَنڌيين، ميئُون ٽِلَنِ مورَ
تماچِيءَ طَنبورَ، راتِ وڄايا رِيلَ ۾.

١٠

جي چامان اڳِي چائِيُون، تَنِ جِي نِرتِ نوريءَ کي نالو
نہ مَنهن نہ مارَڪي، نہ وَڄَنِ ڪَنهِ وِهانءِ
سي ڪِينجهَرِ ڪَنڌيءَ ڪانهِ، جَنِ تماچِي ٽَڪِيو.

١١

ٿهڙو ڪِينجهرُ ۾ ڪِينَ ٿِئو، ڇهڙِي سُونهَ سَنياس
مَڏَ مياڻيون مَڪُرا، مِڙِئِي مَعافُ ٽِياس
رِيسُون راڻِينِ ڇَڏِيُون، وَهي ڪانہ وَٽاس
مورِڇَلُ مَٽاسِ، هَٽي چامُ هَٿَنِ سِين.

١٢

چارو چامَ ڪُلهي ڪِئو، عِشقُ اِيئَن ڪَري
جَنِ وِهَڻَ نہ ڏِنُسِ وَٽَ ۾، تِئا سَلامِي سي
نورِيءَ نازَ ڪَري، عالَمُ اِنعامِي ڪِئو.

٥. ڏاري= (ٻنجيل مڇي کي) چيري، ڏاري ٻہ ٽڪر ڪري. وڏائين ڪوه ۾= اڃليائين ڪوه ۾، وڏائين ڪڏ ۾، ڦٽو ڪيائين. نرتئون نهاري= پوري طرح سوچي سمجهي. ٦. توڏر= موڙ مثل منهن وارو آڏو سينگار (بمبئي ڇاپي سنہ ١٣٢٩هہ ۾ ۽ پڻ آخري ڇاپي. ١٣٤٠هہ جي حاشيي تي فارسي ۾ معنيٰ لکيل: ”توڏر مثل سهره مي بندند“. لس ٻيلي جي شاعر شيخ ابراهيم ’ڏَرَ ۽ توڏَرَ‘ ڳهن ۾ ڳڻيا آهن. ٧. آرڪڻ، آريڪڻ= منهن جو نوع نمونو، مهاندو. معنيٰ تہ: هٿن، پيرن، منهن مهاندي ۾ هو مهاڻي نٿي لڳي. جئن سرندي ۾ ’سڳو‘ سونهي ٿو تئن نوري راڻين ۾ راڻي ٿي سونهي! سڳو= رودو زہَ جو سڳو جيڪو وڄت ۾ ’سا‘ وارو يريل سر يا بنيادي بيهڪ وارو سُر ڏئي (سرندي ۾ وڄت لاءِ اٺ رُڪ جون تارون ۽ هڪ سڳو). اهل= هلڻ چلڻ وارو لاڙو، اٺ ويهہ ۽ هلت چلت وارو رُجحان. چاماڻي= چامن واري، وڏن ڇڳن واري. ٻيڙو ٻڌڻ= رنگين ڏورو يا ڳانو جنهن ۾ سرهاڻ جي مُوڙي ٻڌل هوندي، جيڪو شاديءَ جي رسم طور ڪنوار ۽ گهوٽ کي ٻڌن (هن بيت مطابق سمي يعني چام تماچي پاڻ پنهنجي هٿن سان نوريءَ کي ٻيڙو ٻڌو ۽ کيس پنهنجي راڻي ڪرڻ جو شرف بخشيو). ٨. ڪامڻ= جادو. مي= ميءَ کي مهاڻيءَ کي، نوريءَ کي. ناپون= زوردار جڪڙڻ واريون نهنڊون جن سان ڪنهن شيءِ کي پختو ڪري جهلجي. ناپون پايو= مُنڊيون پايو، جڪڙيون وجهئو. ني= ڪٺي ٿي وڃي. عشق اِئين ڪري= اهو عشق آهي جيڪو ائين ٿو ڪري جو چام کي مهاڻن وارو چار ڪلهي تي آهي. ٩. ڪکور= سهٽي هلڪي ڳاڙهاڻ. ميئون= ميءِ جو جمع، مهاڻيون. ريل= ڍنڍ جي پاساڙ (جتان پاڻي هيٺ لهي ويو، ۽ زمين جي سڌي پٽي ٻاهر ٿي). اهي سميون جيڪي اڳ ٿي گذريون تن جي نوريءَ کي خبر ڪانهي؛ اهي شادين ۾ مَنهن مارڪي وجهڻ ۽ ٻي ريت رسم کان الڳ هيون، جن جو ٽڪيو ئي خود پاڻ تماچي هو سي ڪينجهر ڪناري ڪين رهيون. ١١. مڏ= پاڻيءَ جي وچ ۾ ڪاٺ جا وڏا شاهي ٺل جن جي مٿان گهر ۽ ٻيو سامان. مياڻيون= مڇيءَ وارا ماڳ (جتي مڇي مارجي ڳڏ ٿئي ۽ جتي وڪامي). مَڪُرا= وڏيون شاهي ٻيڙيون (مَڪُري= ٻيڙي). وَهي ڪانہ وٽاس= ڪا سنديس ڏيئي ٻہ ڪانہ لنگهي. مورڇل= مور جي کنڀن جو وڏو وڃڻو.

وائي

تِنه کي ڪيرُ چَوندو مي،
اِيءَ سَمي جا سَمَگئِي
سَمي جي سُهاڳ جو مِينڍو ڳُتو مي
عالَمُ انعامي ڪِئو نوريءَ نازَ ڪَري.

داستان چوٿون

۱

نہ ڪِنه ڄائو ڄامَ کي، نڪو ڄامَ وِياءُ
نندي وَڏي گُندَري، سَڀِن آه سِياءُ
"لَم يَلِد وَلَم يُولَد"، اِيءَ نَجابَتَ نِياءُ
ڪِبرُ ڪِبرِياءُ، تَختُ ٺَماچي ڄامَ جو.

۲

ٺَڙُ ٺَماچيءَ ڄامَ جو، ٺَماچي ٺَڙ راءُ
ٺَماچيءَ جي ٺَڪِيي، ٺُون ٺماچي ڪاءُ
تہ ٺون ٺَماچياءُ، ٺَماچي ٺي لَهِين.

۳

ڄامُ ٺَماچي آئيو سُيَتِ ٿِي صلاحَ
مورُ مَرَڪِي هَليو سَندو راڻين راءُ
لَٽِي لِڪَ لَطِيفُ چَئي ڪيو شمسُ شُعاعُ
پيڙهِيءَ وِيٺو پاتشاه مَٿِس ڇَٽُ ڇُڳاءُ
ڪوڙين ڦَناٽون لَڳِيُون مياڙين مَٽاءُ
لٿو ڏَنُ ڏيهاءُ، مَرُ ٿِيُون مَرڪَنِ مَڇِيءَ وارِيُون.

۴

ڄامُ ٺماچي آئيو، وَري ٿِي وَراڻُ
ڪِينجهَرِ ٻِنهِي ڪَنڌِيين راتو ڏِينهِ رهاڻُ
پَرچِي وِيٺو پاڻُ، ٿِيُون مَرڪَنِ مَڇِيءَ وارِيُون.

۵

سَيِيئِي سُهاڳِڻِيُون، سَڀِن مُنهَ جَڙاءُ

وائي. سمگئي= اهو اچار راڳ جي لحاظ سان. اصل اُچار سَمَگي يا سمنگي= نوازي. د-۴: ۱. تصوف جي لحاظ سان هن بيت ۾ توحيد جي تمثيل سمايل آهي ۽ هيءُ بيت جڻ "لم يَلد ولَمَ يولد" آيت جي تشريح آهي. نہ ڪنه ڄائو ڄام کي "وَلَم يُولَد" واري معنيٰ ۾ آندل آهي، ۽ 'نڪو ڄام وياءُ' "لَم يَلِدِ " واري معنيٰ ۾ (= نہ ڄام جو ڪو وياءُ آهي.) ڄام سڀني جو سياءُ آهي= مائٽ مهربان آهي. "اي نجابت نياءُ= پر اهوئي: سندس اعليٰ شرف جو اهڃاڻ آهي. ڪبر ڪبريا= وڏي وڏائي وارو. ۲. پهريئن سٽ جي معنيٰ: هيءُ ٺڙ (ٻيڙين جي بيهڻ واري جاءِ يا بندر) ٺماچي ڄام جو آهي، ۽ ڄام ٺماچي ئي ٺڙ جو حاڪم ۽ مالڪ آهي. ٻيءَ سٽ جو آخر وارو لفظ اوائلي دور جي رسالن ۾ ڪاءُ، ڪاءَ يا ڪاءِ آهي؛ ب ۽ ٻين پوءِ لکايل رسالن ۾ ڳاءِ يا ڳاءُ آهي. انهن سڀني لفظن مان صحيح لفظ ٻہ آهن: 'ڪاءُ' ۽ 'ڳاءُ' جيڪڏهن 'ڪاءُ' پڙهبو تہ هڪ معنيٰ ٿيندي ۽ جي 'ڳاءِ' پڙهبو تہ ٻي معنيٰ ٿيندي. ان ڪان سواءِ پوئين لفظ 'ٺماچي' ۾ ٻہ ٻہ معنائون سمايل آهن. هڪ ڳائيندڙ منگتي جو نالو ٺماچي، ۽ ٻي تجنيس واري معنيٰ 'طمع جي' يا 'طمع اچي'. آخري سٽ ۾ ٻہ ٻہ پڙهڻيون آهن: 'ٺماچي ٺڙ لهين' ۽ 'ٺماچي ٺي لهين'. انهن فقرن مان جيڪي معنائون نڪرن ٿيون. تن کي ڌيان ۾ رکندي، پوين ٻن سٽن جي معنيٰ هيٺين ٻن جدا صورتن سان ٿي سگهي ٿي. (الف) ٺماچي جي جاءِ (ٺڪيي) تي، ڄام ٺماچي اڳيان اچي، تون پنهنجي طمع ڪاءُ (طمع کي ڪٽو ڪر). (ب) ٺماچي= نالي منگتو: اي منگتا ٺماچي! تون ڄام ٺماچي جي آڏو ويهي ڳاءُ تہ تون ڄام ٺماچي وٽان (ٺماچياءُ) 'طمع اُچي' حاصل ڪرين، وڏي اُچي طمع واري شيءِ وٺي سگهين. ۳. سُيت ٿي صلاح= چڱيءَ پت واري رٿا ٿي. مور= ڄام ٺماچي. مرڪي هليو= سرخرو ٿي هليو. لٿي لِڪَ= ڳالهہ پڌري ٿي. ڇَٽُ ڇُڳاءُ= ڇٽو ۽ ڇُڳاءُ= ٽوئنرن ۽ گلن جو سهڻو سينگار. ڪوڙين= ڪئين. ڦناٽون= ڪپڙي جون ديواريون. (اصطلاح طور) طنبو طولان. مياڙين مٽاءُ= سڀني مياڙين ۾ جتي ڪٿي جشن ٿيا. لٿو ڏن ڏيهاءُ= ڏيهہ تان ڏن لٿو، ملڪ تان محصول معاف ٿيو. مرڪن= خوشيءَ ۾ سرخرو ٿين. ۴. وري ٿي وَراڻُ= وري ماڻهن جي آمد شروع ٿي، وري بخت وريو. ڪينجهر ٻنهي ڪنڌيين= ڪينجهر ڍنڍ جي ٻنهي ڪپن تي. ۵. سهاڳڻيون= سهاڳ واريون، ڄام ٺماچيءَ جي گهر واريون راڻيون. سڀن منه جڙاءُ= سڀني جي منهن تي سونهہ سوڀيا واري رونق ۽ ڏيا.

سَيَڪَنهِ پانيو پاڻَ ڪي، ايندو مون گهَرِ راۀ
تان پينو تِنه دَراۀ، جِئن پَسي پاڻَ لَڄائِيُون.

٦

نُوريۀ جي نوازِئو، تِئو تَماچِي تي
گاڏي چاڙهي گندَري، ماڙهُو ڪِئو مي
ڪِينجهَرِ چوندا ڪي، تہ سَچُ سَيائِي ڳالهڙِي.

٧

سَرَ صَلابَت سُپرين، مَرَڪَڻَ تون مَ مَريجُ
آهين نارُ اَڪِينِ جو، وَٽان مُون مَ وِڃيجُ
تَماچِي تَڳِيجُ، ڪو ڏِينهُ ڪِينجهَرِ ڪَنڌِيين.

٨

ڪو ڏِينهُ ڪِينجهَرِ ڪَنڌِيين ٿُون تَماچِي تَڳُ
اُوچو تِئو اَڳُ، مون ڪَرُ مَلاحَنِ ۾.

٩

هيٺِ جَرُ، مَٿي مَجَرُ، پاسي ۾ وَٽراهِ
اچِي وَڃي وِچ ۾ تَماچِيۀ جي ساۀ
لَڳِي اُتَرَ واۀ، ڪِينجهَرُ هِندورو ٿِئي.

١٠

هيٺِ جَرُ، مَٿي مَجَرُ، پاسي پِرين سَندارِ
ڪوڙِيين ڪاڄَ سِڏامِ، اڃا سِڏو ڪونہ رَهيو.

١١

هيٺِ جَرُ، مَٿي مَجَرُ، گَندِيۀ ڪُونرَ ڦُٽَنِ
وَرِي واهُوندَنِ، ڪِينجهَرُ ڪَٿُورِي ڪِئو.

١٢

پَڳَن پوۀ پَچارَ، اَڄُ تَماچِي آئِيو
مَرَڪَنِ مَلاحَنِ جا مَٿي بانڌِنِ بارَ
ٿَنڊي وَڏي گندَري پُويو پائي هارَ
وَڏِي جامَ جِمارَ، جِنهِ مِياڻِيُون موڪِيُون.

١٣

پَڪا پَڪارِئو، جامُ تَماچِي آئِيو
گُوندَرُ لاهيو گندرِيُون، آتَڻُ اُجارِئو
مَڪُرِيُون سين موتِيين سَهجان سِينگارِئو
ڪِينجهَرُ قَرارِئو، سَمي جامَ سَمَڱِئو.

١۴

مَنهِن مَلاحَنِ جي آيو جامُ ڄُلِي

پانيو پاڻ ڪي= پاڻ ڏانهن ڪري پانيو تہ راۀ منهنجي گهر ايندو. پينو= گهڙيو. تنه دراۀ= تنهن (گهر جي) در اندر (نوريۀ جي در اندر). پسي پاڻ لڄائيون= ٻيون سڀ اهي ڏسي پاڻ لڄي ٿيون. ٦. جي= جڏهن. تي= تڏهن. نوري جڏهن ڪيس نوازيو تڏهن ئي هو (وڏي نالي وارو) تماچي ٿئو. گاڏي چاڙهي= گاڏي ۾ چاڙهي (اصل آڳاٽي ٻولي جو لفظ گاڏو آهي (۽ نہ گاڏِي). معنيٰ عام گاڏي. ميۀ (نوري) ئي ڪيس عام گاڏي ۾ پاڻ سان گڏ وهاري، ماڻهپي ۽ عزت وارو ڪيو. ڪينجهر ۾ ڪي ضرور شاهدي ڏيندا تہ اها ڳالهہ ائين ئي آهي. ٧. سَرَ صلابت= سَروَ جهڙي قد ڪاٺي، قد ۾ سرو جهڙو سڌو سهڻو. سر صلابت سپرين= اي سَروَ قد جهڙا سهڻا سڄڻ. مرڪڻ= سدائين مرڪندڙ، خوش روۀ ۽ سرخرو. تڳيج= شال جيئرو هُجيج. ٨. تڳ= جيۀ، جيئرو هج. (منهنجي ڪري). مون ڪَرُ= منهنجو منهن، منهنجو ڪَرُ ملاحن ۾ مٿي ٿيو. ٩. جر= پاڻي. مجر= وڻن جي ساون پنن وارو ڪَڄُ ۽ ٻُورُ. اچي وڃي= هر ڪو پيو اچي وڃي. تماچيۀ جي ساۀ= تماچي (جي ديدار) جي سِڪ ۽ پياس واري آسيس ۾. هندورو ٿئي= سياري ۾ جڏهن اتر جو هلڪو واۀ ٿو لڳي تڏهن ڪينجهر جي پاڻيۀ جون هلڪيون چوليون ۽ لهرون (جام ۽ نوري واري) ٻيڙيۀ کي هندورو ڪري ٿيون ڇڏين. ١٠. ڪاڄ= خوشيۀ جا جشن. سِڏام= منهنجا پورا ٿيا. اڃا سڏو= پورو نہ ٿيل، غير مڪمل. ١١. ڪؤنر= گلڙا. وري= موٽي، وري شروع ٿي. واهوندن= بهار آڻيندڙ اولهہ- ڏکڻ جي هوائن (سياري پوري ٿيڻ تي فبروري جي پوئين اڌ ۾ اولهہ- ڏکڻ ڪُنڊ جي هوا لڳڻ شروع ٿيندي جنهن کي 'واهوندو' يا 'واهوندا' چئبو.) ١٢. بانڌا= پاڻيۀ لڳ يا پاڻيۀ ۾ وڏا ٻَنا، وڏا ٻنڌوڙا. مڇي لاۀ وڏل ڄار وارا ماڳ. موڪيون= ملهايون، مياڻين وارن کي آباد ۽ خوش ڪيو. ١٣. پڪارئو= سهڻا سڏا ڪري اڏيو. آتڻ= ڪتڻ واري جاۀ. اجارئو= سهڻي صاف ڪريو. ڪينجهر= ڪينجهر ڍنڍ ۽ لاڳو علائقو. قرارئو= امن ۾ آيو ۽ آباد ٿيو. سمڱئو= بخشيو، ملاحن کي انعام ڪري ڏنو. ١۴. منهن= ماڳ تي، تڏي تي، ويڙهي ۾. ڄلي= پاڻ هلي.

ماڱِين پيئُون مَسنَدُون جهُڳِين پاس جهُلِي
عَطُرَ ۽ عَبِيرَ جي اچي ڇولَ ڇُلِي
ڪِينجهُرُ سَيُ ڪُلِي، اُنِي ڪي انعام ٿِئو.

وائي

تو دَرِ آيَسِ سامَ، سَما ڄامَ!

ســامَ تـُنهـِنجِــي

نہ سَمِي نہ سومَرِي، آهيان گنڌِرِي غلامَ
آهي مُنهنجِي مُنہَ ۾ مَڇِيءَ بُوءِ مُدامَ
سَمي بِنا سَرتِيُون، ڪينجهُرُ پانيان قِيامَ
اللهَ، عبداللطيفُ چَئي، مون تان لاهِ مَلامَ.

ماڱِين= جدا جدا ماڳن تي. مَسندون= تخت واريون ڪٽون. جُهلي= شان سان ڪجي. ڇول ڇلي= ڇولي لڳي، اوت ٿي.
وائي. سام= پناه ۾ آيل. سام تنهنجي= آهيان سام تنهنجي، آهيان تنهنجي پناهه ۾. ملام= ملامت.

سُر سورٺ

سورٺ ۽ راءِ ڏياچ جو داستان سنڌ ۾ سخين ۽ سوالين جي سماجي ماحول جو يادگار آهي. مڱڻهارن طرفان ساراهہ سان سردارن جي مشهوري ٿي ۽ سندن ڪُوار (هَجوَ) سببان سربراهن جو نانءُ ناموس گهٽيو. انهيءَ ڪري سوالين جي سوال جي اهميت وڏي ۽ ڏاتارن طرفان انهن جي قدرداني ٿي. منگتن طرفان سوال جي صدا سدائين ڳائڻ وڄائڻ سان ٿي، ۽ بيجل بہ ڳائي وڄائي راءِ ڪنگهار کان سر گهريو. انهيءَ ڪري هڪ طرف هيءَ منگتن مڱڻهارن جي موسيقي ۾ مهارت جو داستان آهي، تہ ٻئي طرف هڪ وڏي ڏاتار جي سخاوت سان گڏ سندس راڳَ سان عشق جو اهڃاڻ آهي: بلڪ راڳ جي رس ۽ اثر کان متاثر ٿي سر قربان ڪرڻ جو داستان آهي.

عام قصي جي اهڃاڻن ڪي، عام روايتي رنگ بدران، شاه صاحب نئين رنگ ۽ نُون قدرن جي صورت ۾ پيش ڪيو آهي. شاه جي نظر ۾، موسيقي ۾ اثر پيدا ڪرڻ لاءِ 'نرتي تند' ۽ 'نياز' واري وڄت ضروري آهن. بيجل بہ راءِ ڪنگهار کي موهي وڌو جو "نرتي تند نياز سان ٻُرائي بيجل". 'سُرت نرت' موسيقي ۾ مهارت جا خاص مدارج آهن، ۽ نياز سان راڳ جو احضار (پيش ڪرڻ) اثر انداز ٿيڻ لاءِ ضروري آهي. ساز جي وڄت جي حوالي سان بہ شاه صاحب موسيقي جي تاثير جي اصليت سمجهائي آهي تہ حقيقت ۾ تاثير ساز ۾ سمايل ناهي، پر وڄائيندڙ جي اندر واري لئي ۽ نازڪ احساسن جي لهر آهي. هيءُ ڪو ٻاهرين تند جو تانُ ناهي پر وڄائيندڙ جي اندروني راز جي 'رُون رُون' آهي؛ اهي وڄائيندڙ جون آڱريون ئي آهن جيڪي ٿيون ساز کي ڇيڙين جيتوٽيڪ ٻڌندڙ ٿا ڀانئين تہ ساز ٿو سُر ڪڍي!

"ايءُ تانُ نہ آهي تند جو، ٿو رُون رُون ڪري رازُ"
هٿندڙ سندا هٿڙا، سيڪو ڇوي ساز.

داستان پهريون

١

اللهَ جي آسَ ڪَري بيجَلَ ڪِي ٻَاڪَارَ
'لَااِلَهَ اِلااللهُ مُحَمدُ رَسُولُ اللهِ' رکيائين
تَندُنِ مَنجهہِ تَوارَ
ماڙِيءَ ۾ مَلُوڪَ جي سِيباڻِي سَردارِ
جيڪِين خَلقِئو خِلقَٽهارَ، سو مِڙوئِي ڏِنائِين مَڱڻي.

٢

اللهَ جِي آسَ ڪَري هَلِي آيو هِتِ
جاچِڪُ اُيو جِتِ، سِرَ جِيُون صَدائُون هَٽِي.

٣

اللهَ جِي آسَ ڪَري هَلِي آيو هِيءُ
مالُ نہ مَنگي مَڱڻُو، جاچِڪُ مَنگي جِيءُ:
'وَڍِ وَهِلو تِيءُ، ساعَتَ صَبُرُ نہ سَهان.'

۴

اللهَ جِيَ آسَ ڪَري هَلِي آيُسِ هيرَ
هاتِڪَ تو حَضُورَ ۾ پِرتان پَري پيرَ
وِيرَ لَڳاءِ مَر ويرَ، وَڍِي ڏي تہ وَڃِي وَڃان.

۵

اللهَ جي آسَ ڪَري سُٽِي آيُسِ شانُ
مَڱَانِ کِهَڙِيءَ مَتِ سِين، نِسورو نادانُ
سو ڪو ڏِيارِيين ڏانُ، جو طمَعَ کي تَرَڪُ ڪَري.

٦

آءٌ سوالِي سِرِ جو، آيُسِ اَڳاهُون

د-١: ١. ٻاڪار= راڳ جي شروع واري وڏي 'ها' "هڪ الله کان سواءِ ٻيو ڪو بہ عبادت جوڳو ڪونهي ۽ محمد (صلي الله عليه وآله وسلم) الله جو رسول آهي. اها توار سندس سرندي جي تندن ۾ سمايائين. سيباڻي سردار= اها توار سردار کي وڻي وئي. ٢. جاچڪ= منگتو، ڳائيندڙ فقير. ايو= بيٺو. سر جيون= سر گهرڻ جيون. صدائون هٽي= وڏي سڏ سوال واريون گهرون ڪري. ٤. هير= هن وقت. هاتڪ= اي هاتڪ! اي حاذق! اي سياڻا! وير= اي دل وارا بهادر! اي وڏي عقل وارا داناء! .٥. طمع کي ترڪ ڪري= طمع کي ختم ڪري. ٦. اڳاهون= ڪافي دير اڳ، گهڻو اڳ.

مَتي ري مَس رکان پيرُ کَٽي پاهُون
داتا سُڻُ دانهُون، جي ڳريان کوڏِ ڪَپارَ جِيُون.

۷

تو دَرِ آيَسِ راڄِيَا، هِھَڙو وَڻِي حالُ
اُونائيج عَلِيلَ جو سَباجها سُوالُ
اڳڻُ مَتي آنهجي کَهي کِين قَوالُ
پَلا ڳَري پالُ، اَمَنُ ڏِيو اُنِ کي.

۸

تو دَرِ آيَسِ راڄِيَا، ٻئا دَرَ ڳري دُورِ
سائِلُ تو سَينِ هَٽي، هَرَدَمِ آن حَضُورِ
ٻئو نہ مَڱي مُورِ، اَمَنُ ڏيو اُنِ کي.

۹

تو دَرِ آيَسِ راڄِيَا، ٻئا دَرَ ڏِٺِئِي ٻَنِ
ڪَهان جو ڪُماچَ سِين، سو سُڻُ سَباجهِي کَنِ
جا مَنگَ مُنهنجي مَنِ، سا توکي مَعلُمَ سَيکا.

۱۰

ٻئا دَرَ ڏِٺِئِي ٻئِنِ کي، آيَسِ تُنهنجِي دَرِ
سُونهارا سورَٺِ- وَرَ، ڪا مُنهنجي ڪَرِ
پَلا پيري پَرِ، پالهو پانڌُ پينارَ جو.

۱۱

کِين جو ٻيجَلَ ٻولِيو پِنيءَ ويهي پانَ
راجا رَتولَنِ ۾ سيباٽو سُلطان:
آءُ مَتاهون مَڱٽا، مُقابِلِ ميدانَ
گهوريان لَکَ لَطِيفُ چئي تُنهنجِي ڦلَمَن تان قُربان
مَتو هِيءُ مِزمان، هَلِي آءُ تہ هِت ڏِيان.

۱۲

مَنگَ نہ تُسِي مَڱٽو، مِلِڪَ نہ مَنگي مالُ
ڏاڻَنِ- ٿُون ڏُورِ ٿِئي، ڪا جا ڪٽسِ ڳالِ
آهي اِن خِيالِ، تہ ڏِيٺِي ٿئي ڏاتارَ سِين.

وائي

ڏِيٺِي سِينِ ڏاتارَ، ٿي موچاري مَڱٽي
اَچي چارَڻُ نہ چورِيين، ڪاجا ٽَندُ ٽَوارَ
.... راڄِيي سَباجهي سَتارَ
نِياڳَنِ نوازَ ٿِي، ٽِلَنِ تا ٽاٽارَ
.... هَٽَ ۾ لَنگهي جِيءَ پَتارَ.

داستان ٻيو

۱

مَحَلِين آيو مَڱٽو، سازُ کَٽِي سُرَندو

متي ري= سر (ونڻ) کان سواءِ. مس رکان= هرگز نہ رکان. دانهون= سوال جون صدائون. کوڏ= سرهائي سان (تہ سر ملندو). ڪپار= مٿو. ۷. اونائيج= ٻُڌي ان کي مان ڏج. عليل= بيمار، آس ۽ اميد جي ڳُٽتي ۾ ڳريل. کهي= ٻڌائي، ڳائڻ ۾ ڪا ڳالهہ تو ڪري! قوال= ڳائڻو. امن ڏيو= امان ڏيو، پناهہ ڏيو. (اصطلاح طور) مان ڏيو ۽ مراد پوري ڪريو. ۸. سين هٽي= صدا ڪري، سوال ڪري. آن حضور= اوهان جي حضور ۾، اوهان جي آڏو. ۹. ڪماچ= تارن واري هڪ ساز جو نالو جيڪو گزي سان وڄائجي. سنڌ ۾ مڱڻهار فقير اڳ ڪماچ بہ وڄائيندا هئا. ڪي سال اڳ راقم ٿر ۾ ڪيل ڪچهري ۾ هڪ فقير ڪي ساز وڄائيندي ٻڌو جو منهنجي لاءِ نئون هو. پڇڻ تي چيائين تہ: 'ڪماچ' آهي. سباجهي کن= ٻاجهہ ڀريي کَن سان. منگ= گهر. ۱۰. تنهنجي در= تنهنجي در تي، تو وٽ. سورٺ ور= اي سورٺ جا ور. ڪا منهنجي ڪر= ڪا منهنجي پوڻواري ڪر، منهنجو عرض اوناءِ. پيري پر= ورائي پر، آٽي پُر ڪر. پالهو پاند= خالي پَلئُ. پينار جو= منگتي جو. ۱۱. کين جو= اهو ڪجهہ. ٻوليو= ڳايو. پني‍ءَ= پنئي‌ءَ رات جو، وهاٽيءَ رات جو. پان= منگتي، مڱڻهار. رتولن ۾= رنگين محلن ۾، رتولن پينگهن ۾. سيباٽو= دل کي وڻي ويو (اهو جيڪو ٻيجل ڳايو). مقابل ميدان= روبرو. ۱۲. منگ= خيرات. نہ تُسي= ان تي راضي نہ ٿئي. ملڪ= ملڪيت. ڏاڻُ= ڏنل بخشش، عطا. ڏانن ٿون= انعامن کان. ڏور ٿئي= پري ڀڄي، نہ قبولي. ڪٽس= وٽس. ڪاجا ڳال= ڪاجا ڳجهي ڳالهہ. ڏيٺي= روبرو ملاقات. وائي. ڏيٺي= روبرو ملاقات. چوريين= چورئين، وڄائيين. نواز ٿي= نوازش ٿي. ٽاٽار= هلڪڙا. د-۲: ۱. مڱڻو محلاتن ۾ سُرندو ساز کڻي آيو.

سِرَ جي صَدا سُرَ ۾، گهورَ هَٽِي گهُرندو
مَٽي رءِ ملُوڪَ جي چارَڻُ نہ چُرندو
جهُونا ڳُڙهہَ جهُرَندو، پُنديِ جهانءِ جهَروڪَ ۾.

٢

ساري راتِ صاحِبَ کي ڳُڙهہَ پَرِ ڳاياڻين
اُنسِ ماڻِڪَ مِينہَ جان، هَٽِ نہ ڇُتائين
تي لائِقُ لَڌائين، جي هو ميراثِي مَڱٽو.

٣

چارَڻُ چَنگَ بَنگَ لهِي، وَڄايو وِڏاڻُ
سِرُ تان هَڏِ آسانُ، پَرَ مگڻهارُ مَٽي وَهي.

٤

چارَڻُ تُنهنجي چَنگ جو عَجَبُ آهہِ اِيءُ
هَٽين اُيو هَٽَنِ سِين جِئرو رکيو جِيءُ
راتِ منهنجو رِيءُ، کاٽيو تو کماچَ سِين.

٥

ماڙِيءَ هيٺ مَلُوڪَ جي چارَڻُ چورِئو چَنگُ
مرو پِئا اُت مامَري، ريڏا پَسِي رَنگُ
بِيجَلَ لَڌو بنگُ، راجا تي راضي ٿِئو.

٦

ماڙِيءَ هيٺِ مَلُوڪَ جي، ڪا جا ڪِيائين ڪُوڪَ
راجا رَنگَ مَحَلَ ۾، هَنڌِ هَنڌِ پِيئِي هُوڪَ
مُتو ڏي مَلُوڪَ، تہ ڏيهہ کي آءٌ ڏيکاريان.'

٧

ڪَنجهي ڪِيرَتِ ڪِينرو، واڄو وِلاتِي
هَنئِي تَندُ حُضُورَ ۾ تِنہِ پارَسِ پيراتِي
سُٽيِڌِهِين سُلطانَ کي ظاهر ٿِئو ذاتِي
ڪَڍِي تِنہِ ڪاتِي، وِڌو ڪَرَڻ ڪَپارَ ۾.

٨

نِرتي تَندُ نِيازَ سان بُرائِي بِيجَلَ
راجا رَتوَلِنَ ۾ اُونائِي اَمُلَ
رازُ ڪَيائين راوَ سِين موچارِيءَ مَحَلَ
"اَنا اَحمَدُ بِلا مِيم"، سَينَ هَنئِي سائِلَ
ڪِنہِ ڪِنہِ پِيئِي ڪَلَ، تہ هرڊوئِي هيڪُ ٿِئا.

سر جي= راءِ ڏياچ جي سر جي. صدا= گهُر، سوال. گهور هٽي= گهور واري تند وڄائي. جهرندو= جهري ويندو. پندي= پوندي. جهانءِ= هاءِ هاءِ وارو غوغاءِ، (رئڻ جي) گونج. جهروڪ= اها جاءِ جتي راءِ ڏياچ اچي ويهندو هو ۽ رعيت سندس ديدار ڪندي هئي. ٢. ڳُڙهہ پر= قلعي لڳ. اُنس = وُنس، ان جي مٿان وَسيا. هٽ نہ ڇتائين= انهن کي هٽ سان بہ نہ ڇتائين، هٽ بہ نہ لاتائين. تي= تنهن ڪري، انهيءَ ڪري. جي هو= جو هئو. لائق لڌائين= راءِ ڏياچ جهڙو سخي لائقُ مليس. ميراثي= ميراث وارو، ٻڌائتو. ٣. چنگ= واڄو. چنگَ بَنگَ لهي= چنگ جو ٻنگ لهي، ساز جو سَجُهہ لهي، واڄي جو پورو وجهہ لهي، سُرندي جي تارن کي ملائي ان جي پرپور سُر جو فائدو وٺي. وڏاڻ= واڄو، سرندو. سر تان هڏ آسان= اهو سِر ڏيڻ تہ بهرحال سولو ۽ آسان آهي پر مگڻهار اجان مٿي تو سُر وڄائي. مٿي وهي= اجان مٿي پيو ٻرائي، اجا مٿي پيو آلاپ ڪري. ٤. چنگ= ساز. جئرو رکيو جيءُ = منهنجو 'جيءُ' اجان جئرو رکيو اٿئي (وڍي نٿو وجهين). رِيءُ (رِيحُ) = دم واري هوا، ساهہ. ڪاٽيو تو= هوند ڪاٽيو تو. ڪماچ= ساز جو نالو. ٥. چورئو چنگ= ساز وڄائڻ شروع ڪيو. مامري پئا= حيران پريشان ٿيا. ريڏا پسي رنگ= راڳ جو رنگ پسي ريڏا. لڌو بنگُ= بيجل کي وارو ملي وئو، تي راضي ٿيو، تڏهن راضي ٿيو. ٦. ڪوڪ= راڳ جي تکي سُرائتي 'ها'. راجا رنگ ۾ محل ۾= راجا رنگ محل ۾ اها ڪوڪ ٻڌي. هوڪ= عام جام خبر. ملوڪ= اي سهڻا (راءُ ڏياچ). ٧. ڪيرت= ذڪر، صفت ثنا، ساراهہ. ڪينرو= ڪماچ. ڪنجهي= ڪنجهي جو، پِتل مثل ڪنجهي ڌاتو مان نهيل ڪينرو. واڄو= ساز. ولاتي= ولايتي. (عجيب ۽ قيمتي). هنئي تند= تند وڄائي (راڳ شروع ڪيو). پارس= تند جي وڄت، ۽ وڏي اثر واري. پيراتي= پيرائتي، سربستي، سُر ۾ پوري. اها تند سڻندي ئي، راجا (سلطان) کي ذاتي ظهورو ٿيو (تصوف جو اصطلاح)، مٿس ذات الاهي جو جلوو ٿيو. انهيءَ مرحليءَ تي راءِ ڏياچ بيجل کي سر وڍڻ لاءِ چيو ۽ هن ڪاتي ڪڍي راجا جو سر وڍيو. ٨. نرتي= وڏي نرت واري، وڏي اثر واري. بُرائي= وڏي چوٽ تي وڄائي. اونائي= غور سان ٻڌي. اَمُل= اها اَمُلهہ راڳ واري تند. راز= پنهنجي دل جو راز. اَنا اَحمدَ بِلا مِيم= آءٌ 'احمد' آهيان بنا 'ميم' جي (=احد). هر دوئي= ٻيئي. هيڪ ٿئا= هڪ (احد) ٿي ويا.

٩

نِرتي تَندُ نِيازَ سان بِيجَلَ بُرائِي
راجا رَتولَنَ ۾ وَرنائِي وائِي
ڪونايائين ڪوٺ ۾ بارِڻُ باجهان ٿِي
راجا راڳائِي، هَر دوئِي هيڪُ ٿِيا.

١٠

اِي تانُ نہ آهي تَندُ جو، تو رُون رُون ڪَري رازُ
هَٽَندَڙَ سَندا هَٿڙا، سَيڪو چوي سازُ
سَڻَ ڏيئِي شهبازُ، ٿِيءُ تہ ٿوڪُ پرائِيين.

١١

ڪا جا تَندُ تُنبيرَ جي سُتي سُڻائِين
موٽِي مڱڻهارَ ڪي پَرِ ۾ پُڇيائِين:
’ڪ تون مَڱڻو مالَ جو، ڪِ سِرُ مَڱين سائين‘!
تان ڪَنڌُ ڏي ڪِئائِين، اِشارو آڱُرَ جو.

وائي

تو تان سانگُ نہ ڪو، ماري مير وِڏوءِ
هيڏو قهرُ ڪيوءِ
مولِيٰ جا مَڱڻا، هادِيءَ جا مڱڻا!
آيُون جو آسَ ڪَري، سو مَرُ پانڌِ تُنهنجي پوءِ

جِمَ موتايين مَڱڻو، اُپِي خاتُون راڻِي چوءِ
ڏُئِي نامَ اللهَ جي، سو سِرُ سُڳنڌو هوءِ.

داستان ٽريو

١

رِءَ مَصلحتَ مَڱڻا قَصَرِ ڪِينَ اَچَنِ
نُورَ تَجَلِي نُورَ سِين، ٿيو نيڻُ پَسَنِ
خيمي ۾ ڪنگهارِ جي چانڊوڻا چَمَڪَنِ
لَدّائِين لَطِيفُ چَئِي سَندا ڏانُ ڏِسِينِ
تيلاهَ مُلڪَ ڏٽِين، مجئو مَڱڻهارَ ڪي.

2

ڪوڙين آيا ڪيرتِيا، پَتو پَتين پانَ
جَن ڳڙهان بَهرِ ڳائِيو ظاهِرُ سانُ زبانَ
هيءُ منجهِہ پيئو مَڱڻو اَپِرِ سِين احسانَ
’اَلتحياتُ لِلهِ وَالصلواتُ والطِيبَاتُ‘. ساراهي سُبحانَ
جِهَڙو پَلو پانُ، تِهڙا ڏانَ ڏياجَ جا.

٣

سَهسين آيا سورِٺيا مانجهي مَٽيادارَ
جَن ڳڙهان بَهرِ ڳائِيو سهجان سَڀِ جِمارَ
تُنبيري جي تَندُ جي اُت پهرين هُئي پَچارَ:

٩. بُرائي= مٺي آواز جي وڏي چوٽ تي وڄائي. وائي= اها وائي يا اهو راڳ جيڪو ڳايائين. بارڻ= راڳائي. باجهان ٿي= باجهہ مان ٿي. راجا راڳائي= راجا ۽ راڳائي. ١٠. سِٽ جي معنيٰ= اهو تند جو تان نہ آهي پر اهو راز آهي جيڪو تو رُون رُون ڪري (يعني وڄائيندڙ جي من جو راز ۽ ڪاريگري). سيڪوئي چوي تہ ساز ٿو وڄي، پر حقيقت ۾ اهي هٽندڙ سندا هٿڙا آهن (جيڪي هو ساز تي هڻي ٿو) جيڪي ٿا وڄائين (ڪاريگري وڄائيندڙ جي آهي، ۽ ساراهہ بہ وڄائيندڙ کي جڳائي). شهباز ٿيءِ= شهباز وانگر وڏي قوت ۽ طاقت وارو ٿيءِ تہ ٿوڪ پرائيين، يعني تہ ڪا ڪم جي ۽ قيمتي شيءِ توکي هٿ اچي. وائي. سانگ= سانگو. آيون= تون جو آيون. پاند تنهنجي پوءِ= پاند تنهنجي ۾ پوي، توکي ملي. جم= متان. اپي= بيٺي. خاتون راڻي= راءِ ڏياج جي ماءُ. چوءِ= چوي. سڳنڌو= سرهو. د-٣: ١ رِء مصلحت= ڪنهن مصلحت ريءَ، ڪنهن رٿ يا ڪم کان سواءِ. قصر= قصر ۾، محل ۾. (منگتا ڪنهن مصلحت يا رٿ کان سواءِ شاهي محل ۾ ڪين ٿا اچن). هڪ شاهي محل جي روشنائي واري تجلي، ۽ ٻي ڏسندڙ جي اکين جي نور واري تجلي، اهي ٻئي تجليون ٿيون اٿ گڏجن؛ (محل کان سواءِ) راءِ ڪنگهار جي تہ خيمي ۾ بہ چئوطرف چانڊوڻ آهي. (اهڙي روشن ماڳ تي) لطيف ٿو چوي تہ ’مڱڻي ڏسين جا ڏاڻ لڌا= چئني طرفن جا وڏا انعام اڪرام حاصل ڪيا.‘ ملڪ ڏٽين= ڙاون راڄائن. ٢. ڪيرتيا= ڪيرت ڪرڻ وارا، ڳائڻ ۽ ساراهڻ وارا. پتو پتين= جدا نمونن وارا. پان منگتا. ڳڙهان باهر= ڳڙهہ کان ٻاهر. منجهہ پيئو= اندر محل ۾ اچي بيٺو. اپر سين احسان= (مٿس) وڏي احسان (ٿيڻ جي) ڪري. اَلتحياتُ لِلهِ وَصلوات وَالطيبَاتُ =سڀ ساراهيون هڪ الله کي ۽ صلواتون ۽ مرحبائون. ساراهي سبحان= ائين چئي پيو الله سبحانه و تعاليٰ کي ساراهي. ڏان= انعام ڪراهہ. ٣. سورٺيا= ’سورٺيا ڏوها‘ ڏيڻ وارا ڳائڻا، سورٺ ملڪ جا ڳائڻا.

”آءٌ مَتاھُون مَگّٽا چَڙهِي دَرَ دُئَارَ“
توکي گھوٺ گھُرائيو، خلوَتَ لاءِ کنگھارَ
”السلامُ عَليکَ اَيُهَا النَبِي“ اي کِلِي ڪِيائِين ڪِينڪارَ
سُئُو ۾ سَنسَارَ، تہ مُلڪُ ڏِنائِين مَگّٽِي.

٤

آءٌ مَتاھُون مَگّٽا، چَڙهِي ۾ چَوڏُولَ
توکي گھوٽ گھُرائِيو راجا مَنجھہ رَتولَ
ٻِيجَلَ تو سِين ٻولَ، وِهاڻِيءَ وَڏِڻَ جا.

٥

پائي پَٽ ڪَٽان، مونِ تان مُور نہ مَنگّئو
تازِي طَبيلَنِ ۾ گھوڙا گھَرِ گھَٽان
ھاٿِيءَ ڪارَڻِ ھيڪَڙي آءٌ ڪا تَندَ ھَٽان
جا مَتي تو مَٽان، تِنهِ سِرَ جو آيُسِ سيڪڙو.

٦

ٻيلِي ٻيئِي پارَ، مُون نيٽِين گھٽو نِهارِيا
چوري رکيمِ چِتِ ۾ ڏِسِينِ جا ڏاتارَ
ھيءُ سِرُ توھان ڏارَ، ٻيجي ڪِنهِ نہ ٻولِيو.

٧

جاجِڪَ تو جُھَارُ، ڏھَ پيرا ڏِياچُ ڏي
جِنهِ ۾ مالُ نہ مِريءَ جيتَرو، تون تِنهِ ۾ طمعدارُ
جي اَچِي ڪَرُ ڪَپارُ، تہ وِيھ پيرا وڏي ڏِيئِين.

٨

جوتو ’ڏيَڻُ‘ ڏِياچَ پانئيو، ايئن سِرُ سَيُڪو ڏي
ڪِين نانِه جِھَڙو ني، جو سَندَ تِيين سُوالِيين.

٩

’ڏيَڻُ‘ گھَٽو ڎُھلو، سِسِي ڏِيَڻُ سُڪُ
سو تان ڏِياچَ ڏُڪُ، جو تَعلقُ رکي تَندُ سِين.

١٠

جو تَعلقُ رَکي تَندُ سِين سو ڪِين پَلئہ پاءِ
مُونکي مَ موٽاءِ، آءٌ اڳاھُون آئِيو.

١١

مون ڳُجھہُ پَنھنجِي ڳُجھَ سِين رِندَ رَساڻِي لاهِ

دَر دُئَار= محل جا در. خلوت لاءِ= خلاصي رھاڻ لاءِ. اَلسلامُ عَليک اَيُهاالنبِي= اي نبي توتي سلام. سئو= ٻڌو. ٤. چوڏول= ھڪ ڪرسيءَ مثل چڪو جنھن تي معزز مھمان کي ويھاري پوءِ واجھن سان چڪي مٿي محل تي چاڙھيندا ھئا. رتول= رنگ محل. ٻولَ= پڪا واعدا ۽ اقرار. وهاڻي= وهاڻي راتِ وقت، وڏيءِاسر جو. ٥. پَٽ= جمن، ڪشتو. پائي پٽ ڪٽان= ڪشتي ۾ ان جا ڪٽان خيرات طور پني. مون تان مور نہ منگيو= ائين مون ڪڏھن بہ ڪونہ پنيو. ھڪ ھاٿيءَ لاءِ بہ آءٌ ورلي ڪا تند وڄايان (ھاٿيءَ وٺڻ لاءِ بہ آءٌ ڪو ڳايانَ!) مٽان= مٿيا. ٦. ٻيلي ٻئي پار= لس ٻيلي جا ٻئي طرف (ٻيلو سخي سبڙ جي سخا ڪان مشھور. انھيءَ ڪري اتي سر ڏيڻ واري سخي جي ڳولا ڪيم). چوري رکيم= جانچي رکيم. ڏسين جا= چئني ڏسين جا، سين پاسن جا. ڏاتار= سخي. توھان ڏار= توکان سواءِ. ٻيجي= ٻئي کنھن. نہ ٻوليو= نہ باسيو، ڏيڻو نہ ڪيو. ٧. جاجَڪ= اي جاجڪ. جھارُ= جس (جھار ڏيڻ= ساراھ ڪندي جس ڏيڻ. وڏائي ڏيڻ ۽ ساراھ ڪرڻ). جنه ۾= جنھن مٿي ۾. مري= مرچ. ڪپار= مٿي جو ھڏو. کيپرائي. ٨. ھيءُ ٻيجل منگتي جو حجت وارو ٻول آھي جو راءُ ڏياچ کي چوي ٿو تہ: ”ائين تہ سيڪو سِر ڏئي! تون اجان ڪجھہ وڌيڪ ڪر.“ اھو وڌيڪ ڪرڻ وارو مفھوم ھيءَ سٽ ۾ سمايل آھي تہ تون ناھ جھڙو ني: يعني تہ تون نيستي ۽ نابودي وارو عمل پاڻ سان ڪٺي وڃ جئن تنھنجي اھا ’نيستي‘ سوالين لاءِ سَند بنجي. تصوف جي مفھوم مطابق معنيٰ تہ: ’تون پاڻ کي جيئري فنا ڪر، مرڻ کان اڳ پاڻ کي مار‘ (مُوتوا قبل اَن تَموتوا). ٩. ھيءُ بيت راءُ ڏياچ جي زباني چيل آھي، يعني تہ راءُ ڏياچ پاڻ ٿو چوي: ڏيڻ= ھر ويل، ھر ڏينھن سڄي عمر تائين پيو نقد ناڻو ۽ مال متاع ڏيڻ. ڏھلو= ڏکيو. سسي ڏيڻ= ھڪ ئي ڀيرو سسي وڍي ڏيڻ. سُڪُ= سکيو سولو ڪم. جو تعلق رکي تندسين= جيڪو ساز جي تند توار سان ٿو تعلق رکي؛ يعني تند جي تار توار وري وري ٻئي سر وڍي‘ (اھو ڏکيو آھي). ١٠. (ھيءَ سٽ منگتي جي زباني چيل آھي). جو تعلق رکي تندُسين= جنھن جو تعلق تند سان آھي، تند جي سُر ۽ وڄت ۾ جنھن جي گھر ڪيل آھي. سو= سو سِرُ، سو مٿو. اڳاھون آئيو= گھڻو وقت اڳ آيل آھيان. ١١. ٻيجل ٿو راءُ ڏياچ کي چوي تہ: منھنجو ڳجھہ (تہ توکان سر گھران). پنھنجي ڳجھہ سان (تہ سر ڏيان) ملائي، سر وڍي لاھہ. رساڻي= ملائي. لاھہ= سر لاھہ، وڍي لاھہ.

اَجَلُ اُيو آهِ، پُنِيءَ تو پَلاٽيو.

١٢

مَتو مُورِ نہ پاڙيان، تُنهنجيءَ تندُ تَوارَ
سِرَ ۾ سَجُڻَ ناهِ کِين، موٽَ مَ مَگٽهارَ
کِينهِين مَنجهہِ کَپارَ، لَڄيندو تو لاهِيان.

١٣

جِيءُ مگڻا هوءِ، جو تو مَتي سِر سَنو کيو
جو مُلِ مون نہ سِپجي، تان جي سو گهُريوءِ
تہ جُڳان جُڳِ ڏِنوءِ، ڏُنگهو ڏاتارن کي.

١٤

مَتو مَتائِين گهوريَان، مَتو تو مَتاءِ
سو مون ٿِئي نہ هَٿاءِ، جِنهِ تون لائِقُ مَگڻا.

١٥

چارَڻ ٻولِج کِين ٻِئو، گهُريوءِ سو گهوريان
گِڙهہُ سورَٺِ ئِي نہ پِڙي، جي تَندُنِ سان توريان
ڳُجهي آهِ ڳالهَڙِي، آءُ اوري تان اوريان

ڪُلهَنئون کوريان، کِ جاچِڪَ جُسي سِين ڏِيئِين؟

١٦

پَسي پاٽُ پُرِ ٿِئو، سَندو جادَمَ جُودُ:
مَنگَ وِهاٽِي مَگڻا، هيرَ مَتو موجُودُ
بَلکِ آهي بُودُ، ناقصِي نابُودَ ۾.

وائي

مَتو ۾ کينکارَ يارَ، ڏانَ ڏيندوسَئِين مَگڻا
مون مَن آهي موهِيو، ٿُنبي جِي ٿَوارَ
ٻِيجي کِنه نہ ٻولِيو، هيءَ سر تو هان ڏار
لَڄيندو تو لاهيان، کِينهي منجهہ کَپارَ
مَچُڻُ موٽِي کا کريين ڳَلا جي گُفتارَ
کُل نَفس ذائقۃُ الموتَ، پَرُوڙِ اي پَچارَ.

داستان چوٿون

١

سَرديءَ سالم نہ رَهان، گَرِميءَ ٿيان گُدازُ:

اجل= موت. مٿان پلاٽيو= تيار ٿيو. ١٢. پاڙيان= برابر کري بدلايان، هڪ جهڙو کريُ ذي وٺ کريان. تنهنجيءَ تندُ توار= تنهنجي تندُ جي توارَ سان. موٽ مَ= تون نااميد ٿي يا رنج ٿي موٽ نہ. لڄيندو= لڄارو ٿي. ٿو لاهيان= ٿو وڍيان. ١٣. جيءِ مگڻا= (اي مگڻا توکي جيءُ جس هجي جو تو منهنجي سر گهرڻ تي آسانگو کيو، رضامندو کيو (اکتفا کئي). نہ سپجي= پيدا نہ ٿئي. تان جي= جي تو. سو گهريو= تو اهو گهريو (جي تون اهو کجهہ گهرين ها جيکو مون وٽ هجي ئي نہ ها). جڳان جڳ= جُڳن تائين، هميشه لاءِ. ڏنگهو= طعنو. ڏاتارن کي= سخين کي (تہ هوند هميشه لاءِ سخين تي طعنو اچي وڃي ها، ٺکو لڳي وڃي ها). ١٤. مٿائين= تو مٿان ٿئي نہ هٿاء= مون کان نٿو پڄي (تون تہ اجان بہ گهٽي انعام اکرام جو لائق آهين ۽ تون جنهن انعام اکرام جو لائق آهين سو تہ مون کان نٿو پڄي، باقي پنهنجو مٿو تنهنجي مٿان گهوري ٿو ڇڏيان). ١٥. گهُريوءِ= جيکي تو گهريو. سو گهوريان= سو گهوري توکي ڏيان ٿو. گِڙهہ سورٺ= سورٺ ملک جو گِڙهہ، گادي وارو قلعو، جهوناگِڙهہ. نہ پڙي= تور ۾ پورو نہ بيهي، برابر نہ ٿئي. تندن سان= ساز جي تندن سان، تندن جي وڄت سان. اورَيان= راز واري ڳالهہ تو سان کريان. کوريان= وڍيان. جسي سين= سڄي ڌڙ سوڌو. ١٦. پاٽ= منگتو پُر ٿئو= خوشيءَ ۾ پرجي ويو. جادم= سَمن جي نسبنامي ۾ وڏي ۾ وڏي ڏاڏي جو نالو. جود= سخا. سندو جادم جود پسي= جادم مثل راءِ ڏياچ جي سخا ڏسي. (هيءَ سٽ ۽ ٽريءَ سٽ ۾ راءِ ڏياچ جو ڏنل جواب آهي) منگ ڏان، خيرات، سوالين جي عام گهرَ. وهاٽي= پوري ٿي. هير مٿو موجود= هن وقت فقط مٿو ئي باقي بچيل آهي (يعني تہ نقد ناڻو ۽ مال جنس سڀ سوالين جي حوالي ٿي ويو؛ هن وقت ناقصي آهي، گهٽتائي آهي، کوٽ آهي). (مگر ناقصي ئي وڏي شيءِ آهي. 'بلک نابود واري ناقصي ۾ ئي بود آهي. بود= هستي، بقا. ناقصي نابودي نيستي. وائي. کينکار= ڀلي کار، آجيان، مرحبا. ٻيجي= ٻئي. ٻوليو= ڏيٽو کيو. مچڻ= مٿان. کل نفس ذائقۃ الموتِ= هر ساهہ واري کي موت جو مزو چکڻو آهي. د-٤: ١. سرديءَ= سردي ۾. سالم= چاق چگو ڀلو. گرميءَ= گرمي ۾ گداز= ڳريل، بي حال.

اَمُنُ ڏيِج اَمانُ تون، سائِلُ هَٽي سازُ
رَبابِيءَ کي رازُ، خالِصُ ڏيِج خَلِيلَ جو.

۲

سَردِيءَ سالِمُ نہ رَهان، ڪوسِي سَهان ڪانہ
اَمُنُ ڏيِج اَمان تون دُورِ ڪَري ٻئا دانَ
پاندَپَ ڪائِي پانَ، وجهِج پِڪَ پينارَ تي.

۳

مَرُ تہ آئِين مَڱڻا، مامَ پَرِوُڙي مُون
جيڪا ڳاهَ ڳالهائِيين، سا سَڀِ سَمجهيسُون
تنهِ تي تُسِج تون، جيڪِين پوئي پَٽَ ۾.

۴

تَندُ تُمهارِي تانُ، کَهيو سو قَبُولُ پِئو
سِرُ تان آهي سَٽَ ۾، ٻئو ڪِين مَڱج ڏانُ
خاڪَ مِنيءَ ڪا بانُ، ڪاٺِئان پوءِ ڪُجهہُ نهِين.

۵

ڏهِئِي سَجِيُون ڏهہ سِسيُون جي مٿي هُيُون مان
وَڍِي نامِ الله جي هُوندِ ڏِهاڙي ڏِيان
پر اِنهِينءَ لَڄَ مَران، جِئن ڏڙُ مٿي سِرُ هيڪڙو.

٦

جي مَٿي اُتي مُنهنجي هُئا سِرَن سَوَ هَزارَ
تہ تُنهنِجيءَ تَندُ ٿوارَ، هَرَ هَرَ وَڍِيمِ هيڪڙو.

۷

مَٿي اُتي مُنهِنجي، جي ڪوڙين هُونِ ڪپارَ
تہ واري واري وَڍِيان سِسيءَ کي سَئو وارَ
تہ پُڻ تَندُ ٿوارَ، مُونهان مَٿاهِين مَڱڻا!

۸

جان تَندُ بَرابَرِ توريان سئو سِرَنِ پائِي
اُٿَلَ اوڏاهِين تِئي جيڏانهَ ٻيجَلُ ٻُرائي
سَڱٽو هَڏُ آهي، سِرَ ۾ سَجَڻَ ناهِ ڪِين.

۹

وَڍِ سِرُ، ٿِيُ سَرَهو، مَ ڪِين ڳاءِ مَ گهاءِ
جاجِڪَ تو مٿاءِ، مُلڪُ مِڙوئِي گهوريان.

۱۰

ٿيئِي پَرچِئا پاڻَ ۾، تَندُ ڪَٺارو ڪَنڌُ:
"تنه جهوئِي ناهِ ڪِين جو تو چارڻ ڪِئو پَنڌُ
اِيءُ شُڪرُ الحَمدُ، جِئن مَٿو گهُريوءِ مَڱڻا."

هٽي ساز= ساز تي گزِي ٿو هٽي، ساز وڄائي صدا ٿو هٽي. ربابي= رَباب جو ساز وڄائيندڙ. خالص= هوبهو. خليل جو راز= ابراهيم خليل الله وارو راز (جنهن پنهنجي فرزند حضرت اسماعيل جي سر ڪاٽڻ جو پڪو عزم ڪيو). هيءُ بيت ڄڻ منگتي جي زباني چيل آهي جنهن ۾ هو راء ڏياچ کي امن لاءِ ارداس ٿو ڪري (تہ باوجود سر گهرڻ جي هو اول تہ ڪيس امان ڏئي) ۽ چوي تہ: اي ڏاتار! مون منگتي کي ساڳيو خليل الله جي راز (يعني سر وڍڻ) وارو مان ڏج. ۲. ڪوسي= گرمي. دور ڪري ٻئا دان= ٻيا سڀ ڏان ۽ انعام اڪرام ڇڏي پهريائين مون کي امن ڏج. پاندپ= اي پاندپ، اي پلارا! پڻ مهر ڪري، پنهنجي پانَ واري پڪ هن پينار تي وجهج. ۳. مر تہ آئين= پَل تہ آئين، پلي ڪري آئين. ڳاه= راز واري ڳالهہ. تُسج= راضي رهج. پٽ= خيرات وٺڻ وارو ٿانءُ (وڏو پيالو). ۴. تند ۽ تان= وڄت ۽ آواز. کهيو= جيڪي ٻوليو (تنهنجي تند ۽ تان ۾ جيڪي تو چيو، جيڪو سوال تو ڪيو). سٽ ۾= سودي ۾. بان= رنگ، ورن، شڪل، صورت، هيءُ بُت ۽ بوتو. ڪاٺئان پوءِ= ڪٽجي وڃڻ کان پوءِ. ۵. مٿي هيون مان= منهنجي جسم يا ڌڙ جي مٿان هيون، ڪلهن جي مٿان هيون. ۸. پائي= ساهميءَ ۾ وجهي. ٻرائي= ساز کي چوٽ چاڙهي وڄائي. سڱٽو هڏ= خالي هڏن جو پڃرو. ۹. ٿيءُ سرهو= ٿيءُ خوش. م ڪين ڳاءِ مَ گهاءِ= (تون سر وڍ پر نڪين وڏيڪ ڳاءِ ۽ نڪين وڏيڪ گهاءِ. جاجڪ= اي ڳائيندڙ منگتا. ملڪ مڙوئي گهوريان= سر تہ ڏيان ٿو پر ملڪ بہ تو مٿان ٿو گهوريان. ۱۰. ٿيئي= هڪ تندُ، ٻيو ڪٺارو، ۽ ٽريو ڪنڌ. پرچئا= پاڻ ۾ رس راضي ٿي ويا، ٺهي ويا. (هيءُ ۽ آخري سٽ اهي ٻئي راء ڏياچ جي زباني چيل) تنهنجي پنڌ برابر بہ ٻي ڪا شيءِ ڪانهي (جا توکي ڏيان). ڌڻي جي حمد ۽ شڪر جو تو (مون کان) مٿو گهريو جيڪو ڏيئي سگهان ٿو ۽ ڏيان ٿو (پر جي ڪا اهڙي شيءِ گهرين ها جيڪا مون وٽ نہ هجي ها تہ مون لاءِ وڏو لاچار ٿئي ها).

١١

گُلُ چنو گِرنارَ جو، پَنّڻِ ٽِيُون پَٽيِنِ
سَهسين سورَٺِ ڇھَڙِيُون اُپِيُون اوسارِينِ
چوڻو چارڻُ هَٺَ ۾، سِرُ سينگاريو ڏِينِ
ناريُون ناڏ ڪَرِينِ، راجا راتِ رَمَ گيو.

١٢

ڏاتارَ ۾ مَگّڻي ڪونہ وَسِيلو وِتِ
سا ئي تَندُنِ تالَ جي، سا ئِي چارڻُ چِتِ
جي هُتي جي هِتِ، ڳالهہِ مِڙيائي هيڪڙي.

١٣

مِيين ۾ مَگّڻي ڪا جا ڳالهہِ ڳُجهي
سا پايين دايين پانهِيين سوجهي تان نہ سُجهي
پيا وِيرَ وِماسَ ۾، عاقِلَ وِئا اُجهي
ڪوڙين جي ڪَريمَ ري ويئِي مَتِ مُنجهي
هِڪُ ٻيجَلَ تي ٻُجهي، ٻي خَبَرَ هُئِي ڪنگهارَ ڪي

١۴

ڪَنِي ڪَنِي ماڻهُوئين پيئِي ڪَلَ ڪائِي
رَسِئا جي رَمز ڪي، تَنِ پارسِي پائِي
’الانسانُ سري وَانا سِرُهٗ‘، وَرَتِي ايءَ وائِي
راجا راڳائِي، هَر دوئي هيڪَ ٿِئا.

وائي

اَلوداع وو اَلوداع! جانئان ڪِئَڙِي جُدا
وو سورَنِيا ساري، معذورِ وئين ماري
اَلوداعِ، وو اَلوداعَ، وو الوداع!
جانِي ڪيَڙِءَ جُدا، وو سورَنِيا ساري
هَڻُ تون تَندُ طريقتَ جِي، ٻِئا سڀ واڄٽَ وساري
سورَٺَ سَرِتين وِچ ۾، اُپِي اوساري:
هيءُ جو آيو مَنگتو سو متارا ماري
دوسَ دوسنِئُون دُورِ ڪَري، ڏِيا ڏيڪاري.

◈

١١. گل= (استعاري طور) راءِ ڏياچ. چنو= ڪَنجي ويو، ڪاٽجي ويو (مري ويو). گرنار= شهر جهوناڳڙهہ سان لڳو لڳ اوپر طرف وڏو شاهي جبل. گرنار جو= (استعاري طور) جهوناڳڙهہ جو، سڄي گرنار ملڪ جو، سڄي سورٺ ملڪ جو. پٽڻ (اڳيون اچار ’پ‘ جي زبر سان، اجان تائين بہ رائج)= پٽڻ، پِٽڪو، پٽڻ. اپيون اوسارين= بيٺيون اوسارا ڏين. چوڻو راءِ ڏياچ جو= راءِ ڏياچ جو چوڻو (مٿان وارن جو چوڻو هيٺان سر لڙڪيل). سر سينگاريو ڏين= سورٺ ۽ ٻيون سڀ راءِ ڏياچ جي وڍيل ڳچيءَ وارو رت اگهي، منهن صاف ڪري، عطر ڇنڪاري سهڻو ڪري سينگاري پيون چارڻ کي ڏين ناريون= توبون. ناڏ= وڏا ڌماڪا. ڪرين= پيون ڪن (صبوح جو سوير، ڇاڪاڻ جو) ’راجا رات رم گيو‘ راجا رات گذاري ويو. ١٣. سنڌ جي فقيرن درويشن توڙي سياڻن سگهڙن، ٻيجل جو مٿي ڪوٽ تي چڙهڻ ۽ راءِ ڏياچ جي حضور ۾ اچڻ واري تخيل مان (۽ صرف انهيءَ تخيل مان) نبي (صلعم) جو معراج تي وڃڻ ۽ حضور الاهي تائين پهچڻ واري تمثيل ڪي معنيٰ طور پٽي ورجايو آهي، جيتوڻيڪ ٻين اهڃاڻن جي لحاظ سان اها تمثيل ناقص آهي. هن بيت ۾ انهيءَ تمثيل ڪان سواءِ بہ سڌي سهڻي معنيٰ موجود آهي). مِيين= راءِ ڏياچ. ڪا جا ڳالهہ ڳجهي- پاڻ ۾ ڪا جا ڳجهي ڳالهہ رکيل هئي. سوجهي تان نہ سُجهي= پوري نہ پروڙي. وير= وڏا سُڄاڻ. وماس ۾= فڪر ۾، ڳڻتي ۾. اجهي= منجهي. ڪوڙين جي= ڪيترن ئي گهڻن جي. ڪريم ري= قادر ڪريم جي رهنمائي ڪان سواءِ. ١۴. ڪن ڪن ماڻهن کي ڪا ڪل پيئي. جيڪي انهيءَ راز کي رسيا تن اهو ڳجهہ پروڙيو (پارسي پائي). انسان منهنجو ڳجهہ آهي ۽ آءٌ انسان جو ڳجهہ آهيان. هر دوئي= اهي ٻئي. وائي. راءِ ڏياچ جي زباني چيل آهي. سورنيا= اي ’سورنيا دوها‘ ڳائڻ وارا. معذور= هيڻو، بي وس. تند هڻ= تند وڄاءِ. طريقت جي= سلوڪ جي. ٻئا واڄٽ= ٻيون وڄتون. اپي اوساري- بيٺي اوسارا ڏئي. متارا= وڏا لائق، مٿيادار دوس دوسنئون= دور ڪري- وڇوڙي. ڏيا- حشمت، زور، رعب.

سُر رپ

’رپ‘ جي هڪ معنيٰ آهي سخت، ڳرو، زوراور؛ ۽ ٻي معنيٰ آهي سخت زمين. هي سُر ٻہ معنويٰ لحاظ سان ڳرو ڳوڙهو ۽ سخت زمين وارو آهي، ڇاڪاڻ جو هن ۾ گوندر ۽ غم، سُور ۽ درد جو سمان سٽيل آهي. گوندر ۽ غم پياري پرينءَ جي وِره ۽ وڇوڙي مان لڳي ٿو، جنهن ۾ سُورن اُيرڻ، ڏينهن رات روئڻ ۽ جهوريءَ ۾ جهجهڻ واريون حالتون ۽ ڪيفيتون پيدا ٿين ٿيون. گوندر جي حقيقت ۽ گوندر ۽ غم وارين حالتن ۽ ڪيفيتن جو بيان، پهرئين داستان جو مرڪزي موضوع آهي.

گوندر کي هٿ پير ناهي، ان جي ڪا شڪل صورت ڪانهي؛ درد ۽ فراق اندر واري حالت ۽ ڪيفيت آهي جيڪا پياري پرينءَ جي وڇوڙي ۽ فراق مان پيدا ٿئي ٿي، ۽ جنهن ۾ سُور سَلا ٻَڌي اُيرن ٿا ۽ وڏي وڻ ٿين ٿا: ”وڻ جئن وره وڌن، شاخون ڪئو سرير ۾“. اندر ۾ محبت جو مچ ٿو ٻري جيڪو اُجهامي ئي ڪونہ ٿو: ”جهوري جهجهڻ جهانءِ، ماٺِ نہ اچي مون هنيين“.

درد فراق وارو حال هڪ ڳجهہ ۽ راز آهي جيڪو ٻين کي ٻڌائڻو ناهي ۽ رڳو پياري پرينءَ جي آڏو ئي بيان ڪرڻو آهي. پنهنجي نيه کي نِهائين وانگر اندر ۾ ائين ڍڪڻو آهي جئن ٻاهر ٻاڦ نہ نڪري. ور ۽ ونيءَ جو ناتو ٻہ پيار ۽ محبت وارو نازڪ ناتو آهي جنهن ۾ ونيءَ جي پنهنجي وَر سان سچائي ۽ پيار، ۽ ڪانڌ جو ساڻس قرب ۽ متس ڪُلي اعتماد ۽ اعتبار وارو راز سمايل آهي.

داستان پهريون

١

گُوندَرَ ڪِئو غَرَقُ، ماءُ مُنهنجو جِندَڙو

ڏُکوئِنَ مَرڪُ، مَٿي سَڳَرَ پَندَڙا.

٢

گُوندَر گَڏِيياسِ، صِحَتَ نيئَمِ سَڄَڻين

مادَرِ مارِياسِ، ڦوڙائي پِرِينِ جي.

٣

گُوندَرَ وِڌو پيچُ، ماءُ مُنهنجي جِيءَ کي

ڏُکوئِنَ جو ڏيچُ، رُوئڻُ رَتُ پِرينِ لَئِي.

٤

گُوندَرَ هَٿَ نہ پيرَ، وِرهہُ مَنجهِهين وِهُٽو

ڪُڙِهه ۾ ڦَطارُون ڪَري، سُورَنِ لايا سِيرَ

مون جِيئَن گهاري ڪيرَ، هيڪَلِي رءُ سَڄَڻين.

٥

ڪَنِي ڪَنِي ماڙُهوئين گُوندَرُ وَڏي وَٽُ

ٻَڌِي گوڏِ گَرَٽُ، ساٿو ڪِجي سُورَ جو.

٦

اُني جِئَن مورَنِ، اوپَڙ وَلهارَنِ ۾

سا پَرِ گُوندَرَ ڪَنِ، جُه ڦوڙايو سَڄَڻين.

٧

وَڻَ جِئَن وِرهَ وَڌَنِ، شاخون ڪِئو سَرِيرَ ۾

سَڄَڻَ مون مِلَنِ، ڳُجهہُ ڳِرهيان جَنِ سين.

د-١: ١. گوندر= غم. ڪئو غرق= ٻوڙي ڇڏيو. جندڙو= جيءُ جان. ڏکوين= ڏک وارن، درد وارن. مرڪ= ٺهندڙ ۽ ڊٺندڙ. سڳر= راهہ، ساٿ جي قافلي وارو رستو. ٢. گوندر گڏيياس= آءٌ گوندر ۾ پياس. صحت نيئم سڄڻين= سڄڻ منهنجي صحت ڪٺي ويا. مارياس= مون کي ماريو. ڦوڙائي= جدائي، وڇوڙي. ٣. پيچ= وراڪو، وڪڙ. ڏيچ= ڏاج. ٤. گوندر هٿ نہ پير= غم کي هٿ پير ناهن، ڪو جسم ڪونهي. ورهہ= غم گوندر. مجههين وهٽو= اندر ۾ ٺي وهندڙ آهي. ڪڙهہ ۾= اندر ۾. سير= واٽون .٥. گوندر= وڇوڙي وارو غم. وڏي وٽ= وڏي قيمتي شيءِ. گوڏ= گوڏ ۾، گوڏ جي مٿئين ولي واري ڪمر پٽي (چيلهہ جي چوڌاري). گرٽ= گِرت (گجراتي)= ناڻو، پئسا. ڳنڍ (پئسن جي): ”جي هجئي گوڏ گرٽ تہ وجي پڏر اڏاءِ پونئرا“ (قصي ۾ ڳاهہ جو بيت). ٦. اُني= وُٺي تي، مينهن جي وس تي. مورن= اپرن، اُسرن، ڦُٽي نڪرن. اوپڙ (اسم جنس)= هر سَلو جو زمين مان ڦٽي نڪري. وَلهارَ(جمع وَلهارَ)= هيٺاهين نشيب واري زمين جنهن ۾ گاهہ ۽ وٽراهہ. جُهُ ڦوڙايو سڄڻين= جئن جو وڇوڙيو سڄڻين، جئن جو جاني جدا ٿيا. ٧. وره= وڇوڙا، فراق. گوندر، غم. سرير ۾= بدن ۾. شال سڄڻ مون سان ملن، باقي ٻين کهڙن سان پنهنجي اندر جو حال اوريان، پنهنجي راز جي ڳالهہ ڪريان.

٨

سَلا ڪَري سُڪِيُون ڳالهيون مَنَ مَنجهان
ڪِنهِ ڪي حالُ چوان، مَرُ ٿِيُون ڏُکَنِ ڏيلَ ۾.

٩

اُيرِيامِ انگورَ، سُتي سُپيرِينِ جا
ڪايو ڪايو سُورَ، لوچِئو لُڇِئو اُٿِيان.

١٠

جَڏهان ڪَرِ تِيامِ، ساجاهِ سُپيرِينِ سين
تَڏهانڪُون تِلَ جيترو، ويلَ نہ وِسَرِئامَ
اَندرِ رُوحَ رَهِيامِ، سَجَڻَ اوطاقُون ڪَري.

١١

لائي جو وِئا، مَنجهِين تو مَجُ بَري
سو اُجهامي ڪِئا، جِنه سورِيندَڙُ سُپرِين.

١٢

سُپيرِيان جي سُورَ جي ڪَنهِ ڪَنهِ دُڪي دُڪَ
دُڪِيءَ وٽان دُڪَ، وَجَنِ نہ ويرَ ڪَهين.

١٣

ڏُکَ سُکَنِ جي سُونه، گهورِئا سُکَ ڏُکَنِ ري
جَنِي جِي وِرُونهَ، سَجَڻُ آيو مان ڳري.

١٤

سَؤ سُکَنِ سانٽي ڏيئي، سِرُ پُڻ ڏيان سَٽِ
جي مُون مِڙي مَٽِ، تہ وِرهُ وِهايان هيڪڙو.

١٥

سَؤ سُکَنِ سَٽِ ڏيئي، وِرهُ وهايمِ هيڪڙو
مون کي تنهِ نيئِي، پيرُ ڏيکاريو پرينءَ جو.

١٦

ڪَهَڻُ تہ ڪَچائي، سُورَ نہ سانڍِڻُ سُٽِرا
اجان تان آئِي، ڏيلَ مُنهنجي ڏُکَ سِين.

١٧

نَڪا ڏِسان ڏُکَ سان، نَڪا ڏُکوئِي
جَهِين سان روئِي، حالُ ڳُرهيان هوتَ جو.

١٨

نَڪا ڏسان ڏُکَ سان، نَڪا ڏُکَ پَچارَ
ڪانهي پِرتِ پَچارَ، لَٿون ويچارِيءَ لَڏِئو.

١٩

جِئَن سو تَئِيءَ تَرو، ڪامي ڪُوري وِچَ ۾
مُونکي ڏِنو سَجَڻين مَنجهان سِڪَ سَرو
وَرُ جهيٽو بَرو، ڪِهِ ڦوڙائو سَجَڻين.

٢٠

لاهِ مَ پَچارانِ، سُکِ مَ سُمهُ جِندَڙا
ڪَرِ جهوري ڪيٽانِ، ڪالهُوٽِئان اَجُ ڪَهَٽي.

٨. سلا ڪري= سلا ڪدي، انگور ڪري. ٩. انگورجي= انگور ڪدي، نوان ڦٽي (سُور ايريام). لڇئو= لُڇندي. لوچئو= لوچيندي. فڪر ڪندي. سوچيندي. اٿيان= اٿان. ١٠. ساجاه= ادب واري جاڻ سڃاڻ. ويل= وير، دير. ١١. لائي جو وئا= (درد ۽ فراق جي) باه لائي وئا. منجههين= اندر جو اندر. ڪِئا= ڪٿان. جنه سوريندڙ= جنهن ۾ ڪانئيون سوريندڙ، ڪانئيون ڪتي ڪندڙ. ١٢. دُڪي= دُڪي جيتري، دڪي جي تور جيتري، تولي جيتري (اڳ ۾ هلندڙ تور جي حساب سان، پنج ٽڪا يا تولا= هڪ آنو، چار آنا= هڪ پاءَ؛ چار پاءَ= هڪ سير، (جيڪو "ڪلو" ڪان وزن ۾ گهٽ هو). دڪي دڪ= دڪي برابر غم، ٿورڙو غم. ١٣. گهورئا= قربان ٿيا. وِرونه= يادگيري. مان ڳري= مون وٽ. ١٤. سانٽي ڏيان= سودي ۾ ڏيان. سٽ ۾= سودي جي واڪ ۾. مَٽ= مٽا ۾، مٽا سٽا ۾. وره= وڇوڙو، فراق. ١٥. وهايم= خريد ڪيم. ١٦. ڪهڻ= چوڻ، ڇٽي ڀڏائڻ، پڌرا ڪرڻ. سانڍڻ= اندر ۾ سنڀالڻ. سٽرا= سولا. اجان تان آئِي= اجان تہ منهنجي جان (ڏيل) تي ڪا گهٽي تڪليف اچٽي آهي. ١٧. حال ڳرهيان= حال اوريان، پنهنجو حال سڻايان. ١٩. تئيءَ ترو= وڏي تئي جو ترو. ڪامي= سڙي. ڪوري وچ ۾= اڱرن جي سخت باهه واري مچ ۾. سرو= محبت جو شراب. ور= مر، چڱو. جهيٽو ٻرو= سنهو تپ (جو اندر ئي اندر ۾ جان کي ڳاري). ڪه ڦوڙائو سڄڻين= ڪڏ ۾ پوي وڇوڙو سڄڻن ڪان، پياري محبوب ڪان. ٢٠. پچارانِ= سندن پچار، سندن يادگيري. جهوري= غم، رنج، زاري. ڪيٽانِ= سندن (ديدار) واسطي. (جهوري ڪر، ڏک ڪر).

٢١

جهوري جهجَڻُ جهانءِ، مون جَنِي جي نہ لَهي
آيَلِ اِيئن مَ يانءِ، تہ آءٌ ڪا جِيَندي اُنِ ري.

٢٢

جِهجي جهانءِ ڪَري، ماٺِ نہ اَچي مون هِنيين
سَجَڻَ سي ساري، هو جَنِي جو هيرَئُون.

٢٣

جاءِ نہ سَجو ڏِينهُ، هنيَڙو اوني وَڳَ جِئَن
مون پِريان سين نِيهُ، چِنَڻُ ڪارَڻِ نہ ڪيو.

٢٤

مُوڙهو ڳِنهي نہ مَتِ، پَليان پَليو نہ رَهي
ڪاجا ٿِيَسِ پَتِ، جِئَن اَچو اوتائو پِرينءَ ڪي.

٢٥

هنِيَڙو پِريان ڪَڌِهين ڏُڪِ نہ ڏُڪويو
سُڪَنِ جَان پِيو، تان قُوڙايو سَڄڻين.

٢٦

ڪَٽِئو هومِ ڪَٽَ، هنِيَڙو ٻاجهان هوتَ جي
ڪَڙو هَٽِي قَلبَ ڪي لاتا لالَڻَ لَٽَ
سيڻَنِ جِيءَ سَهَٽَ، ڪِي صَفائي ساهہَ ڪي.

٢٧

لاهِيان جي نہ چِتان، اَللهُ اُنِ مَ وِسَران
مَڙهيو منجهاران، جِيءُ مُنهنجو جَنِ سِين.

٢٨

ڏُونگرِ لَڳِنِ ڏِينهَ، مانَ وَرُ ڪَنِ سُپِرِين
ڪِيَسِ نِماڻي نِينهَ، آيَلَ ٻاروچَنِ جي.

٢٩

پَلِپَلِ تو پَليانسِ، پَلَڪُ نہ رَهي پِرينءَ ري
جِنهِ جهوريءَ ڪان جهَليانس، جهِجئو تِنهِ جهوريءَ پوي.

٣٠

پَلا پِرين پَرجهَلا، وِچِينءَ ڪِينَ وِرچَنِ
ڏِينِ بَرادُون ٻُڪِينِ ڪي، عِيدُون اَگهاڙَنِ
تون ڪِيئَن سندو ٿَن، ديوانا دَرُ مَنيين.

٣١

لُوئِيَسِ لاڳاپَنِ، نَنگَ نِهوڙِيَسِ جيڏِيُون
ڪيرايَسِ ڪُنَنِ ۾ واري وَراڪَنِ
سڄَڻَ ڏُونگرَ چوٽِيين، آڏا سيلَ سُڄَنِ
سي ڪِيئَنِ پِرين پَسَنِ، جَنِ ڪي نِيَرُ نَنگَ جو.

---

٢٣. اوني وڳ جئن= اُن جي وڳ وانگر (جيڪو هَڪ جاءِ بيهندو ڪونہ، پر پيو هلندو). هنيڙو= منهنجو هانءُ (ڇَڪَ ۾، ڳَٽين ۾ ڪڏهن ڪٽي تہ ڪڏهن ڪٽي). ٢٤. موڙهو= موڙهل، منجهيل (منهنجو هنيڙو). ڳنهي نہ مَت= صلاح نہ وني، نصيحت نہ مڃي. پليان پليو نہ رهي= جهليان جهليو نہ رهي. پَت= عادت، ريت. ٢٥. ڏک نہ ڏکويو= ڏک سان نہ ڏکويو. سڪن جان پيو= سڪن ۾ جڏهن پيو. تان قوڙايو سڄڻين= ان وقت سڄڻن وڇوڙيو (هنيين کي). ٢٦. ڪٽ= زنگ، ڪس. ڪٽئو هوم= منهنجي هنيين کي ڪٽ وارو ڪيو. ٻاجهان هوت جي= سڄڻن ڪان سواءِ. ڪڙو هٽي سوگهو ڪري جهلي. لاتا لالڻ لٽ= پياري محبوب مٿان جيڪي لَٽ چڙهيل هئا سي لاٿا. سهٽ= مانجهہ، مهٽ سهٽ ساهہ کي= ساهہ جي. ٢٧. چتان= چت تان، من تان. مڙهيو= مڙهجي قابو ٿيو، ڳنڍجي سوگهو ٿيو. منجهاران= اندران اندر ئي اندر. ٢٨. ڏونگر لڳن ڏينهَ= (مون ڪان گهٽو پري) ڏونگر ۾ ڪين کي ڏينهن لڳي ويا. ور ڪن= قيرو ڪن (۽ مون وٽ اچن). ٻاروچن جي= محبوبن جي. ٣٠. وچينءَ= وچينءَ جو، پڇاڙيءَ جو، پڇاڙيءَ تائين، ويندي آخر تائين. ورچن= ڪڪ ٿين، ڪڪ ٿي مون کان مُنهن موڙ نہ ڪن. برادون= براد جي رات جا طعام. عيدون= عيد جي خوشيءَ ۾ خيراتون. در مٿيين= در مٿائين، سندن در ڇڏي ٻئي در وڃين. ٣١. لوئِيسَ= ٻَرِيسَ، ساڙِيَسِ، ڪاٽِيَسِ، ڪانيسَ. لاڳاپن= واسطن. ننگ= (پنهنجائي ۽ عزت جو) ناتو (جنهن کي نباهڻو آهي؛ نہ نباهبو تہ اها شرم مرم جي ڳالهہ ٿيندي، لڄ واري ڳالهہ ٿيندي). نهوڙيس= ماريس. ڪيرايس= عزازت جي وراڪن (سڱن، ناتن) مون کي پاڻ ڪري جهلي ڪُنن ۾ ڪيرايو. سيل= سيلهہ، ڇُهنبيارا ٽڪر. نيرُ= زنجير.

۳۲

سُوڌو سوالُ پُڇَنِ، توڏي جانِ جُدا ٿِئي
سَندا سُورَ پِرينِ، سانڍي ڪِجَنِ سُوڪِڙي.

33

هَرِئو هَٿَ ٿِئوم، ڳُلِ وِهاڻو پُسئو
سَڄَڻُ يادِ پِئوم، صُبحاڻي صُبوح جو.

۳۴

سُتي سَنيَرِئومِ، ڪو ڳُڻُ باروچَنِ جو
ڪَنڌَ وِهاڻو پِنو هَرِئو هَٿَ ٿِئومِ
سَڄَڻُ يادِ پِئومِ، جاڙَ جِيان ٿِي جيڏِيُون.

۳۵

سَڄَڻُ سَنيَرِئامِ، پِييَمِ ڪَرَ ڪَپارَ ۾
جِهڙي تِهڙي حالَ سين وير نہ وِسَرِئامِ
هَرِئا هَٿَ ٿِئامِ، نيٽِنِئُون نِيرُ وَهي.

۳٦

سَنيَرِئو جِيان، ڳالهيون پِرينِ ٿُنهنجِيُون
کهڙا ڳُڻُ ڳِٽيان، تورَنِ مَٿو ناهِ ڪو.

۳۷

جُهُ سي سَنيَرجَنِ، سَهُ جَنِي سِين اورِيَان
لَڱون لَڱون هيٺِ وَڄَنِ، رَڳون رَبابَنِ جِئَن.

۳۸

چَتُرُ رَهي نہ چِٽُ، ويٺِنِ واڱِئو نہ رَهي
رَئِي لَنِجي نِٽُ، هِنيَڙو واٽَ وِرکَ جِئَن.

۳۹

چَتُرُ رَهي نہ چِٽُ، سُورِين صَبرُ نہ ڪَري
سَڄَڻُ ساري نِٽُ، ويڳاڻو ٿِئو وِنجهلي.

۴۰

چوري چوري چِٽُ، جان نُئِيءَ وِهاڻيءَ نِڪَران
نِيہَ ڳرائِي نِٽُ، پِريان سَندي پيرَ ۾.

۴۱

چيتارِيان چُٽڪَنِ، سَنياريانِ صَحِي
اَندرِ رُوحَ رَهِي، صورت سُپيرينِ جي.

۴۲

چيتارِيان چُٽڪَنِ، وِساريان نہ وِسَرَنِ
ويرُون تارَ ڏُکَنِ، سَڄَڻُ ڀِڳي هَڏَ جَئَن.

۴۳

چيتاري چُونڊِياس، ڳالهيون سڀ ڪي سَڄَڻين
جُهُ مُقابِلِ ٿِياس، تہ مِڙئِي وييمِ وِسَرِي.

۳۲. سوڌو سوال= سنئون سڌو (ڏڪائيندڙ) سوال. پڇن (۽ ڪا رک رکاءُ ئي نہ ڪن)= محبوب پڇن. پرين جا ڏنل سور اهڙا، جو سوڪڙي ڪري اندر ۾ سانڍجن. ۳۳. هرئو= پُسيل (اکين مان ڪرندڙ ڳوڙهن سببان). ڳل وهاڻو= ڳل وارو وهاڻو. صبحاڻي صبوح= علي الصباح، صبوح سوير. ۳۴. ستي= سمهڻ ۾، ننڊ ۾. سنيرئوم= ياد پيوم. باروچن جو= (اصطلاحي معني) محبوبن جو. ڪنڌ وهاڻو= ڪنڌ وارو وهاڻو، ڪنڌ هيٺ ڏنل وهاڻو. پنو= پسيو. هرئو= آلو. جاڙ جيان ٿي= ڏکيو جيان ٿي. ۳۵. سڄڻ سنيرئام= پرين ياد پئام. پييم ڪَر ڪپار ۾= وٺي پييم، ور پييم، گهنج پييم(عموماً سوچڻ وقت نراڙ ۾ اهڙا گهنج پوندا آهن). نيٽنئون= نيٽن مان. نير= پاڻي. ۳۷. جُهُ= جڏهن جو جڏهن. سَهُ= ڳالهين ڪي سٽڻ ۽ سَهڻ. سَهَ ڏيڻ= پيار سان سهڻ. سه جني سين اوريان= اها سَهَ جيڪا هو ٽا ڏين، اها سه اوريان، ان جي ڳالهه ڪريان. ۳۸. چَتُر= خوش، هوش، سجاڳ. چت= هنيو. ويٺن واڱئو نہ رهي= طعنن مهڻن سان گڏ (واڱئو) نہ رهي سگهي. رَئِي= رئجي رئو ۾ پرجي. لجي نت= سدائين پيو لنجي. واٽ ورک جئن= واٽ لڳ بيٺل وڻ (ورک)، وانگر. ۳۹. سورين= سورن هوندي، سورن ۾. ويڳاڻو= وڇوڙي جي ويڳ ۾ (ويڳ= مٽي تي نشي ۽ موڳائپ وارو بار)، غم ۽ فراق ۾ ويڳل ٿئي. ونجلي= غم ۽ درد ۾ ٻوڙها ڳاڙي ۽ ڳري. ۴۰. نئيءَ= نميل. وهاڻيءَ= آڌيءَ، ڪان پوءِ جڏهن رات صبوح واري طرف نمي ۽ وِهامي. نڪران= روانو ٿيان. ڳرائي= اڪثر ٻڪريءَ جي ڦر ڪي ٻڌڻ لاءِ پير جي رسي. ۴۱. چيتاريان= سورن ڏي ڌيان ڏيان. چٽڪن= ايذاء وارا ڏک ڏين (ڦٽن ۾ سور چٽڪندو، ذري ذري ڏک هٽندو ۽ ايذائيندو). سنياريان= (بعضي) ساريانِ. صحي= تہ صحي، تہ چُٽڪڻ کان سواءِ سور ٻَمجي بيهن، چٽڪڻ کان سواءِ ائين ئي بيٺا هجن. ۴۲. ويرون تار= ويرئون تار (وير کان بہ وڌو تار پاڻي)، تمام گهڻو. ڀِڳي هَڏ جئن= عضوي جي ڀڳل هڏ وانگر. ۴۳. چيتاري= چيلي، هڪ هڪ ڪري پوري تفصيل سان. چُونڊياس= چونڊياس. جُهُ= جڏهن جو، جڏهن ئي. مقابل ٿياس= منهن مقابل ٿياس= روبروءِ ٿياس، آمهون سامهون ٿياس.

وائي

هاڙهو ڳاڙهو هوتَ، ڪيچي ڪالهه لنگهي وِيا
سِڪَ ٻاروچي نہ لهي مَتي تائين موتَ
لَڳندي لَڪَن ۾، پاٽان تِيَسِ پوتَ
متان مونکي ڇَڏيين هتِ هوتاڻي هوتَ
ڏِينديَسِ ڏاڍي ڏونگرين توهِي ڪارڻِ جهوتَ.

داستان پيو

١

سَجڻَ نہ ساڻيِيٽَ، ڳُجهہ ڳِرهيان ڳَن سِين
ڳالهيون اندرِ پيٽَ، سَلا ٻَڌي موريُون.

٢

اڱڻِ آيا نہ سَهان، گهرِ ويٺي گهُرانِ
مُنهَ مُقابِلِ سُپرِين، پَسئو تِي پَچانِ
وارُ نہ سَهان وِچ ۾ اَجان دَر ڏِريانِ
ڳرا مَنجهہِ ڳُٽانِ، پِرين وِجهبا پيٽَ ۾.

٣

ڳِرَهِ مَ، ڳُجهو روءِ، پَڌرِ وِجهہُ مَ پِرينءَ ري
سُورَنِ سُپَرُ هوءِ، هِنيَڙا ڪُمَ ڪَٽَنِ جيئَن.

٤

ڳِليين مَ ڳِرهيجُ، روئي ڪِج مَ پَڌرا
تان سُوران ئي سَهيجُ، جَان لاهِيندَڙُ ڪو لَهِين.

٥

سُورَ مَ سَلڻُ سِڪُ، پَڌرِ وِجهہُ مَ پِرت ڪي
مَنَ اندرِ مَجنون جان لِڪُون پائي لِڪُ
هِيءُ هَڏُ ڪَري مِڪُ، مَرُ مَنجهِهين ماٺَ ٿي.

٦

سَنئين نہ سيٽانِ، ناهِ اُبتِي اُنِ سِين
وَنءُ سَهِي ويٽانِ، تو نہ سَرندِي ٿَنِ ري.

٧

نيڻَ نہ نِندرون ڪَنِ، پِڳو آرَسُ اکيين
اُجهامِئو ٻَرَنِ، توکي سارِئو سُپرِين.

٨

ياد ڪريان نہ جَنِ کي، نَڪِين وساريانِ
سَرِتيُون ساريانِ، ڳُجهو ڪري اُنِ کي.

٩

ڳَونِي ۽ ڳُونِي، پِرين پَٽائين ڳَجَ جيئن
جي مَنَ مَنجهُوني، سي ڪِيئَن وَڃَن وِسَرِي.

وائي. هاڙهو ڳاڙهو= (ٻئي لفظ واري سناء) هاڙهو جبل، ۽ هاڙهو جي پويان ڳاڙهو پرتي جو لفظ، جئن "ماني ڏاني، چري ڪريو" وغيره. سڪ ٻاروچي= سڪ ٻروچ جي، سڪ سڄڻ جي. لڳندي= ٽڪرندي، گهڙندي. پوت= ڏرُ (ڪپڙي جو)= ٽڪر ٽڪر. جهوت= ڪنهن طرف تڪڙي ڊوڙ، تڪڙي جهاتي. د-٢: ١. سڄڻ نہ ساڻيِيٽ= نہ سڄڻ، نہ ساڻيِيٽ. ساڻيِيٽ= ڳرهاٽي همدردي ۽ محبت جو پاڪر، گڏجاڻي، منهن ملاقات. ڳرهيان= ڳالهايان، اوريان. سلو ٻڌڻ= زمين مان ٻج جو ڦُٽي انڪورجي ۽ ان بعد سائي ڏاندي ٻڌڻ. ٢. گهر ويٺي گهران= پنهنجي گهر ويٺي ڪين سنياريان. منہ مقابل سپرين= سڄڻ منهنجي سامهون. پسئو تي پچان= ڪين ڏسئو ٿي (ديدار جي گرمي ۾) ڪامان پچان. وار نہ سهان وچ ۾= وار جي وٿي بہ پنهنجي سندن وچ ۾ نٿي برداشت ڪري سگهان، پر اجان چاهيان تہ پنهنجي دل اندر ڪريان. ڳرا منجهہ ڳٽان= پنهنجن ٽوڙن وَڙن (ڳٽن) ۾ ڳرا آهن. پرين وجهبا پيٽ ۾= اهي پيارا پرين پنهنجي اندر ۾ ڪري سانڍيا. ٣. ڳرهہ مَ= چئي نہ ٻڌاءِ، ظاهر ڪري نہ چئو. سُپر هوءِ= چڱيءَ طرح پريل هڄ. ڪم ڪٽن جيئن= ڪُمَ جي ڪٽڻ وانگر. ڪُمُ= ڏنڊن تلائن ۾ اپرندڙ ٻوٽي جي ول جو ڦر، گول ڳبو جنهن ۾ گهاٽا سنهڙا ڪٽا ڳوڙهو ٽيل. ٤. ڳليين= ڳلين ۾، گهٽين ۾ (ٻين جي آڏو). ڳرهيج= چئي نہ ٻڌائج. سوران ئي سهيج= سورن کي ئي پيو سهج. ٥. سور مَ سلڻ سڪ= اهو نہ سڪ تہ سور ڪيئن سلجن، ڪيئن بيان ڪري ٻڌائجن. مجنون جان= مجنون وانگر. لڪون پائي= لڪي لڪي. هي هَڏُ ڪري مِڪُ= هي پنهنجي هڏ کي ڳاري گودو (مک) ڪري ڇڏ. ٦. سنئين نہ سيٽان= ساٽن. محبوبن سان نہ سنئين راهہ رسم، تہ نہ ورڻ ساٽن اُبتي ئي نهي ٿي. سهي ويٽان= سندن ويڻ سهي، سندن ڳالهاءِ سهي. ٩. ڳوني= رنگا رنگي. ڳوني= ڳوَن جهڙا، ڳَوَن جي ڪپڙي جهڙا سهڻا ڳاڙها رنگين (ڳوَن هڪ قسم جو رنگين گلزاري وارو زنانو ڪپڙو). پٽائين ڳج جيئن= پَٽَ ڳج وانگر، ريشم جي (رنگين پرت واري) ڳج وانگر. من منجهوني= من ۾ اندر.

١٠

أَنڌَرِ انڌَرِيُون، جِئَن ني وانجهِي لَٽَ ۾
مون تَڻُ تيتَرِيُون، تہ ڪِيئَن مِلِبو سَڄَڻين.

١١

جِئَن سي ڳوهِيءَ نارَ، وَهَنِ وارِيءَ ڳاڏُئان
هنِيڙو پِريان ڏارَ، نِبيرِيانسِ نہ نِبَري.

١٢

ڪِين جو ڪُنيارَنِ، مِٽِيءَ پائِي مَنيو
تِهين مان تِرَ جيتَرِي جي خبر پَئِي ڳَرَنِ
هِي تان هُوندَ مَرَنِ، هُنِ اگڻِ اوراتو ٿئي.

١٣

نِيهُ نِهائِينءَ جان، ڏَکِئو ڪوهُ نہ ڏَکِئين
جُه جَرَ جِيري چِڙِي تہ ڪِيئَن پَچَندا تان ١
سَندِي ڪُنياران، ڪَن ڪَريجا ڳالهڙِي.

١٤

نِيهُ نِهائِينءَ جِيئَن، ڏَکِئو ڪوهُ نہ ڏَکِيين
جو جَرَ جِيري چِڙِي تہ رَڄَ پَچندا ڪِيئَن
تون پُڻ ڳَريج تِيئَن، جئَن ڪُنيارَ ڪَرِينِ ڪَمَ سِين.

١٥

نِهائِينءَ کان نِيهُ، سِڪُ مُنهنجا سُپِرِين
سَڙي سارو ڏِينهُ، باهَرِ ٻاڦَ نہ نِڪَري.

١٦

نيڻَ نِهائِينءَ جان، سُتي لوڪَ ڏُکِيا
اُجهامِئو ٻَران، توکي سارِئو سُپِرين.

١٧

رِءَ پِريان پَرديسَ ۾ وِرهَ وَڌي ڪِي ويڙ
اکيون پارِ پِرينِ جي سارو ڏِينهُن سُکيڙِ
پانڌِي پَروَرَ ميڙِ، جي ڪينءَ جون ڏِينَمِ خَبَرُون.

١٨

سُورُ جَنِي کي سَهَجَ جو ٿَنِ کي پُٽِي نہ پارو
بارَڻُ ٻارِين نہ باهِ جو سَڄو سيارو
آرَهَڙُ اُونهارو، اُو لُکَ لَڪايا ڪِينَڪِين.

١٩

جهوٽُون ڏِيندي جهَنگَ ۾، ميان آءٌ مُيَاس

١٠. اندريون= ڳنڍيون ۽ ڳريون. وانجهي لٽ= بانس جي لٽ. مون تڻ= منهنجي تن ۾، منهنجي اندر ۾ (ڳٽتين جون ايتريون ڳنڍيون آهن تہ سڄڻ کي ڪيئن ملان.) ١١. ڪوهيءَ نار= ڪوهيءَ جا نار. وهن واريءَ ڳاڏئان= واريءَ سان ڳڏيل پيا وهن. نار= پاڻيءَ جا سيما، ڪوهيءَ جي تري ۾ چوڏاري پاسن کان پاڻيءَ جون سنهڙيون نالڙيون پيون وهنديون ۽ وچ ۾ پونديون. نبيريانس نہ نبري= ميجايان نہ ميجي، سرچايانس نہ سرچي. ١٢. ڪين جو= ڪا جا شيءِ، ڪو جو مواد مصالحو. مٽيءِ پائي= مٽيءِ ۾ ملائي. مَنيو= ڳوهيو. جي خبر پئي ڪرن= ڪڙن کي= رقيبن بد خواهن کي خبر پوي تہ اهي ڪر يقيني طور مرن. هن اگڻ اوراتو ٿئي= باقي بچيل ٻين ڪڙن (رقيبن) جي اگڻ تي غم ڇانئجي وڃي. ١٣. نيه= سڪ ۽ چڪ وارو ناتو. نِهائين= ڪنيارن جي آوِي (جيڪا باهہ کي پنهنجي اندر ڍڪي ٿي). جر جيري چڙي= جي جيري ۾ چڙي، جي پرڪندڙ باهہ پنهنجي پڙڪ چڙي. ڪن ڪريجا= ضرور ڪن لائجان، ضرور ٻڌجان. ١۴. رڄ= ٿانءَ. جئن ڪنيار ڪرين ڪمر سين= جئن ڪنيار پنهنجي ڏنڊي ۾ ڪن (يعني آوِيءَ کي باهہ ڏيئي، ٿانون جي مٿان مٽي ورائي انهن کي ڍڪين). ١٦. سُتي لوڪ= ماڻهن جي سمهڻ کان پوءِ جڏهن پيا سڀ آرام سان سمهي رهيا. ڏکيا= ٻريا. اجهامئو ٻران= اجهامي وڃان ۽ وري ٻران، وڏو ڏک ۽ آزار سهان. ١٧. وره= درد، فراق. ويڙ= اها نشيب واري زمين جنهن ۾ پاڻيءَ جي ڪري وڻ ٿين، پاڻي پيو پوندو تہ وڻ پيا وڌندا ۽ ويڙ وڌندي. هت بيت ۾ معنيٰ تہ درد ۽ فراق وڌيو تہ وره واري ويڙ بہ وڌي وئي. سُکيڙ= بي آرامي. ١٨. سهج جو= محبوب جي مهربانين جو، محبوب سان سگهوئي ملڻ جي خوشيءَ جو. سور= اوک، تڪليف (جيڪا مهربانين ۽ ملڻ واري انتظار سببان آهي). پُٽي نہ پارو= سخت سيءِ نہ هيڻو ڪري، نہ بي حال ڪري. لک= سخت گرم لوهہ، جهولو. لک لڪايا ڪينڪين= لک لڳڻ سان سندن ضعيفائي ظاهر نہ ٿي، لک سندن هيڻائي کي ظاهر نہ ڪيو. آرهڙ= هاڙهہ، لڪن جهولن وارو سخت گرم چاليهو(ويساک/ مئي جي پهرين کان جيٺ/ جون جي ڏهين تاريخ تائين). اونهارو= آرهڙ کان پوءِ گهُٽ ۽ بند هوا وارو عرصو. ١٩. جهوٽون ڏيندي= هيڏانهن هوڏانهن مُنهن هڻندي، ٽڪرا ابتا سبتا ڦيرا پائيندي.

بازَنِ کاجَ ٽِياس، سِگھو موٽَجُ سُپرين.

۲۰

جَرَ سِرِ ڪَوُنرَ ڪَرِينِ، رُوءِ ٿهڙي سَڄڻين

جُه لَھَرِينِ لوڏي ڇَڏِيا ٿَپِ رَنگُ نَہ مَٽائين

پِرھان پاٻوھِينِ، وِچِينءَ وَٽِڪَ وِترا.

۲۱

ڏَرَ جيڏو ڏَڙونِ، پاسَنگُ مُورِ نَہ پُڇٽا

عادَتَ عَنبَرَ جھڙي، ساڏَڻُ لوڪُ سندونِ

جيڏو پَرَ ڏِيُون، تيڏو سَهندَلَ سُپرين.

۲۲

ڪُڇَنِ ڪِينَ مُهَا، اوتُون ڏِينِ اڪينِ سان

اِنھين واٽَ وِٺا، پاٽُوندَرَ ماٽِڪَ پِرين.

۲۳

اَڄُ اڳُڻُ ڪيٽانِ، آسَرَ لَڳِي سورِيَان

ڏُونگَرَ ڏِينھَ لَڳانِ، مانَ وَرُ ڪَنِ سُپرين.

۲۴

سِڄُ لَهِي سانجھِي تِي، وَٽِين هَنئِي وَٽِڪَ

ساجَنَ تُنهنجيءَ سِڪَ، موٽِئو ماڳَ نِھاريان.

۲۵

سِڄُ لَهِي سانجھِي تِي، وَٽِين ڪٿائُون ويرَ

ڪِٿي هُوندا هيرَ، صاحبَ منهنجا سُپرِين.

۲۶

سِڄُ لَهِي سانجھِي تِي، ڪِٿي هوندَمِ هيرَ

تي وانهيري ويرَ، هُونِ سَلامَتَ سُپرِين.

۲۷

سِڄُ لَهِي سانجھِي تي، پَکِي وِٺا پيهِي

پِرين پَرڏيهِي، حالُ ڳِرهيان ڪَنِ سِين.

۲۸

ڏِٺي سو وارِيين واءُ، جو ميڙائو سَڄڻين

وَنهِينءَ واٽَ مَٽاءُ، هنيَڙي آسَرُ نَہ لَهي.

۲۹

ڍولِيو وِٿڙو ڍورِ، تي تِي سِيءَ گذاريان

مادَرِ مون مَ چورِ، ناتہ پَٽَرِ پُونڊِيَسِ پِرِينءَ ري.

بازن ڪاڄ= (اصطلاح طور) ڳجھن جو ڪاڄ. ۲۰. جَرَ سِرَ= پاڻيءَ مٿان، پاڻيءَ جو مٿاڇري تي. ڪؤنر= تازا نڪتل گل. جر سر ڪؤنر ڪرين= جھڙي سھڻائي پاڻيءَ مٿان نڪتل (نيلوفر) گل ٿا ڪن. روءِ ٿهڙي سڄڻين= سھڻن سڄڻن جي منھن جي رونق بہ اهڙي آهي. رنگ نہ مٽائين= اهي سهڻا گل پنهنجو سهڻو رنگ نہ بدلائين. پرهان پاٻوهين= پرھ ڪان ئي سندن پاٻوھ آهي. پاٻوھ= مُنھن تي مُشڪَ، سَرهَائي ۽ سھڻائي. وٽڪ وترا= رنگ جي سھڻائي ۾ ويتر وڌيڪ. ۲۱. ڏر= ڏرتي. ڏڙون= سندن ڏڙو، سندن ماڻ، سندن تور ۽ ڳرائي. ساهمي يا ڪاني جي تور ۾، تور جو ڏڙو، هر ڀيري جيڪي تورجي ان جو وزن. ڏر جيڏو ڏڙون= سھڻن سڄڻن جو صورت جي سھڻائي ۽ ڳڻن جي ڳورائي جو وزن ڇڻ پوري ڏرتي جي تور جيڏو آهي. پاسنگ= اُٿل. پاسنگ مور نہ پڇٽا= هو اٿل ڪڏهن بہ نہ گھرن، ڪين اُٿل وٺڻ جي اصل ڪا ضرورت ئي ڪانهي. عادت عنبر جهڙي= سندن هر ادا عنبر جهڙي سُرهي آهي. ساڏڻ لوڪ سندون= هو سڄي لوڪ کي ٿا ساڏين، هو سڄي لوڪ کي ٿا سنڀالين ۽ سکي ڪن. ساڏڻ= سنڀالڻ، پرگھور لهڻ. پهاڪو: ”جي ساڏين، سي واڏين“. پَرُ= بارُ. سھندل= سھڻ وارا. ۲۲. ڪڇن ڪين مها= (پيارا پرين تڪليف وقت بہ) واتان ڪين ڪڇن. اوتون ڏين= اکين کي سهڻو ڪري ڍارين، اشارن ۾ اهڃاڻ ڏين. انهين واٽ وٺا= اها واٽ وٺي هليا، صبر ۽ نهٺائي واري اها واٽ وٺي هليا. پاٽوندر ماٽڪ= سچا ماٽڪ موتي. ۲۳. ڪيٽان= سندن واسطي. آسَرَ لڳي= آسري تي لڳي، اميد رکي. سوريان= ڀھاريان، صاف ڪريان (اڱڻ). وَر ڪن= ڦيرو ڪن، موٽي اچن. ۲۴. وٽڪ هٽڻ= روءِ مٽائڻ، رنگ بدلائڻ. وٽڪ= ڪاراڻ اونداهيءَ جي ڪري ڪاراڻ ڏسڻ ۾ اچڻ) ماڳ= ماڳ، اصلوڪي جاءِ (جتي تو ساڻ ملڻ ٿيو هو). ۲۵. وٽين ڪٿائون وير= موٽي ماڳ تي اچڻ ۾ اوير ڪيائون (پکين جو سج لٿي وقت وٽن ۾ ويهڻ لاءِ موٽڻ واري تمثيل). ۲٦. وانهيرو آکيرو. ۲۷. پکي وٺا پيهي= پکي وٽن اندر وانهيرن ۾ وڃي ويٺا. ۲۸. ميڙائو= ميڙائيندڙ، ملائيندڙ. ونهينءَ واٽ= وهندڙ واٽ، آباد واٽ. آسر نہ لهي= اهو آسرو هجي تہ ڪڏهين هي واٽ وٺي لنگهندا ۽ ملڻ ٿيندو. ۲۹. ڍور= ڍوري تي، ڍوري طرف تي ئي. تنهن ڪري ٿي. سيءَ گذاريان= سيءَ ۾ گذاريان، سيءَ سهان. پٽر پونديس= پٽرو ڇٽي ڏيينديس، سڀ ڳالهيون ڇٽيون ڪري چونديس.

وائي

لائي جا وِڙان کي، ڪانڌُ مُنهنجي ڪورا
اَچَن پِرين پَتنگئا، ڪَرَ ٻاٻيهَلَ جي ٻورا
سيٽِين سَرَڪَندُ سَپَجي، عَطرُ پِريين اتورا
ڇِپَرُ ڪَٿُوري ٿِئو، ٻِئو تازِڙي ڦُلَن ڦورا
ماءُ مارِيندُمِ ڪَڌِهين هوتاڻِيءَ جا هورا.

داستان ٽيو

۱

ڪَرِ ڪو پيرو ڪانڌَ، مون نِماڻِيءَ جي نِجهُري
پِرين تُنهنجي پاندَ، ڍولا ڍَڪِي آهيان.

۲

جي تُون قائِمُ ڪانڌَ، تہ آءٌ وَرَ وِلهيائِي نہ ٿِيان
پَڪِي چِنا پاندَ، ڳَنڍُ نہ ڄاڻِي ڪو ٻِئو.

۳

ڪانڌَ ٻِئنِي ڪيتَرا، مون وَرُ وَڏي وَٽُ
مَتان ڏِئِي هَٽُ، جِنهِ عَيبَ منهنجا ڍَڪِئا.

۴

ڪانڌَ ٻِئنِي ڪيتَرا، مون وَرُ وَڏي جُوءِ
لوڪَ نہ آڇِي اوءِ، جي ڏِسي ڏوهہَ اڪِيُنِ سين.

۵

ڪانڌَ ٻِئنِي ڪيتَرا، مون وَرُ وَڏي ڪانڌِ
پاٽان ڍَڪي پاندِ، جي ڏِسي ڏوهہَ اڪِين سين.

٦

ڪانڌَ ٻِئنِي ڪيتَرا، مون وَرُ وَڏي ذاتِ
لوڪَ نہ آڇِي واتِ، جي ڏِسي ڏوهہَ اڪِيُنِ سين.

۷

ڪانڌَ تُنهنجِي پاندَ ري، سيءُ مَران سَبَ راتِ
ڪوڙين ڪَپاهَن ۾، جَپُ نہ اچي جاتِ
اَچِين جي پِرياتِ، تہ وِلهہ نہ سارِيان وَلَها.

۸

ڪانڌَ! تُنهنجي پاندَ ري سَنجهي سيءُ مَران
ڪامِلَ! ڪَپاهَن ۾ پيئِي نار ٺران
تارِيءَ تِنه ٺران، جِنهِ وَرُ وِهاڻِيءَ آئيو.

وائي. وڙ (واحد، وَڙُ) = ٻُرا، وڙواند (جيڪي ٻين کي آزارين). وڙان کي= وِڙن کي= ڪميڻن کي. ڪورا= سورَ جي لاٽ، ڪورَ. لائي ڪورا= ڪورا لائي، ڪيمڻين کي (جيڪي اسان جي محبت کي ڦِٽائڻ ۾ هئا تن کي سندن مقصد حاصل نہ ٿيڻ سببان) سُور جي ڪور لاتي، سخت ايذاء لڳو. منهنجا پيارا پرين پتنگئا اچن= سهڻن پوپٽن وانگر ٽلندا اچن. اچن پرين پتنگئا= محبت پرين ماڻن ۾ خماريا اچن. ٻاٻيهل= سهڻو ڳاڙهيرڙو گيرو. ٻاٻيهل جي ٻورا= ٻاٻهيڙي جي سهڻائي. سيٽين= سيڻن وٽ، پيارن سڄڻن وٽ. سرڪندُ= صندل، عُود، خوشبوءِ وارو وڻ. سپجي= پيدا ٿئي، ڄمي ۽ وڌي. اتورا= اتور، تور کان گهڻو. عطر پرين اتورا= پيارن پرين وٽ عطر اڻ ميو آهي. ڇپر= جبل ڪٿوري= ڪٿوريءَ جي خوشبوءِ سان واسجي ويو. ڦلن ڦورا= گلن جي ڦٽي اچڻ واري وڏيڪ سهڻائي. اورا= اور، سڪَ ۾ وري وري ياد ڪرڻ. د-۳: ۱. پيرو= گهمرو، ڦيرو. نجهرو= جهونو گهرڙو. پاندَ= پَلئہ. تنهنجي پناهہ جو. ڍولا= اي ڍولَ، اي پيارا پرين. ۲. پکي جا چنل پاند تو ڪانڌ کان سواءِ ٻيو ڪو ڳنڍي ئي ڪونہ سگهندو. ۳. ڪانڌ= پِتار، ور، مڙس. ٻئني= ٻئن جا ئي. وڏي وٽ= وڏي قيمتي شيءِ، وڏي قيمت وارو. ۴ وڏي جوءِ= لفظي معنيٰ: مالَ جي چرڻ لاءِ وڏي ايراضي، وڏي ڪشادي زمين اصطلاحي معنيٰ= وڏي ڪانڌ وارو، وڏي صبر ۽ برداشت وارو. لوڪ نہ آڇي= لوڪ کي نہ ڏيکاري، ٻين ماڻهن ۾ پڌرا نہ ڪري. جي ڏسي ڏوهہ اکين سين= منهنجا ڏوهہ اکين سان ڏسي. ٦. وڏي ذات= وڏي ذاتي چڱائي وارو. وڏن ڳڻن وارو. لوڪ نہ آڇي= ٻين ماڻهن واتان چئي ڪونہ ٻڌائي. ۷. تنهنجي پاند ري= تنهنجي چادر جي پاند (کي مٿان پائڻ) کان سواءِ. ڪپاهن= ڪپاهہ پيل سوڙين ۾. جپ= آرام. وِلهہ= سخت سيءُ. نہ ساريان= (جيڪو سيءُ مون کي لڳي تنهن کي) ياد نہ ڪريان. ولها= اي گهوٽ! ۸. تاري= پوئواري، سنڀار. ٺران= ٻچان (ٻڏان نہ) جنه وَرُ وهاڻيءَ آئيو= جنهن جو ڪانڌ وهاڻيءَ رات اچي ويو. ۹. سوڙ= ڪپہ سان ڀريل گرم سوڙ. گبرو= ٿلهي وڏي رلي. سہر سيءُ= ڏاڍو زوردار سيءُ. وهي وئو= ٽڪو گذري وئو. ندر= هيٺا، ضعيف. نجهرا= پراڻا ڪکاوان جهوپڙا.

٩

نہ مون سوڙ نہ گبرو، سَبَرُ سِيءُ پئو
نہ مون ڪانڌُ نہ ڦوٽ ڪِينِ، جوڀَنُ وَهِي وِئو
ٿِني حالُ ڪِهو، نِڌَرَ جَنِي نِجهُرا.

١٠

نہ مُون سوڙ نہ گبرو، اُترُ اوتُون ڏي
سِيءُ سارِينديُون سي، جَنِي نِڌَرَ نِجهُرا.

١١

نہ مُون سوڙ نہ گبرو، اُترَ ڏِني اوتَ
چارَئِي چُنِيءَ پوتَ، مون ريڙهيندي راتِ ڳَئِي.

١٢

اوچَڻُ گهُرجي آڇِڪو، پَڪو نہ پيتَمُ
دوسِتَ پُڄاڻا دَمُ، جا رَهِي سا رَنَ ٿِئي.

١٣

اوچَڻُ گهُرجي آڇِڪو، جهُوپو سَهِي نہ سيءُ
سُٺائيج سُوَڙ کي حالُ منهنجو هِيءُ
اگڻِ آيو ٿِيءُ، تہ ڍولا ڪِنهِ ڍَنگِ ٿِيان.

١٤

وَرَسِين وِجهئو ڪاڻِ، ڪَرَسِين ڪِلُون پائِيين
پوري مُنڌَ اَڇاڻِ، ڪَڻَ چِڌِئو ٿَهَ ميڙِيين.

١٥

سَڄِيُون راتِيُون سُمَهين، چِڌِئو پِيَہ پَچارَ
پانيوءِ سَڀَ چِمارَ، سڄَڻُ هُوندا مان ڳِري.

١٦

ڍولُ مَ ڪٽي ٻانهڙِي، پَرهَ مَ ڪٽي پاندُ
آءٌ پَنهنجو ڪانڌُ، لوڪان لِڪي رانئِيان.

وائي

نيئِي پريان کي ڏيجُ، تان ڪو نِيهَ نِياپو
ڪَڏهن مون سين ڪونہ ڪِئو سيڻِ سياڪو
ڪَڏهن مُڪائون ڪونہ ڪو ڏُکِئان ڏوراپو
اُٺمِ گهٽو اُنِ جو اَندرِ اولاڪو
وَجي ڏِجا مُئِيءَ جو پانڌِيا پاراپو.

---

٩. سوڙ= اندران ڪپهہ پريل گرم اوڇڻ. گبرو= ٿلهو رلڪو. سبر= سخت، ڏاڍو. نڌر= هيٺا. نجهرا= جهونا جهوپڙا. ١٠. اتر= سياري ۾ اتر جي ٿڌي هوا. اوتون= اتر وارو ٿڌو واء مسلسل پيو لڳي. ١١. چارئي چنيء پوت= چُنيء جا چارئي پلاند. ريڙهيندي= ڇڪيندي. رات ڳئي= رات گذري. ١٢. اوڇڻ= سيءُ ۾ پاڻ کي ڍڪڻ جو ڪپڙو، رلي. آڇڪو= ٿمرڪاڏو پيتو. جا رهي= جا بچي، جا پويان جئي. ١٣. جهوپو= جهوپڙو. سُوَڙ= وَڏ وَڙو، وڙائتو. ڪنهن ڍنگ ٿيان= ڪنهن ڇڱي حال ۾ ٿيان. ١٤. ورسين= پنهنجي ڪانڌ سان. وجهئو ڪاڻ= ميارون رکين، ڪاوڙ لڪائين. ڪر= بيهودو غير ماڻهو. ڪلون پائيين= وري وري ڪلين. ڪڻ چڏيو تهہ ميڙئين= داڻن کي ڇڏي ٿُهن کي ٿي ميڙين (وَرُ داڻو آهي، ڪر ٿُهہ آهي)! ١٦. ڍول= پيارو ڀتار. مَ ڪٽي ٻانهڙي= ٻانهڙي مَ ڪٽي، سندس پيار ڀري ٻانهن جيڪا منهنجي مٿان ورايل آهي سا نہ ڪٽي. پَرہ مَ ڪٽي پاند= پره پنهنجا اَڇاڻ وارا ڪنارا ظاهر نہ ڪري، پرهہ نہ ڦٽي. رانئيان= ريجهائيان، راضي ڪريان، خوش ڪري پاڻ تي ڇِڪَن ڪريان. وائي. سيڻ= پيارن عزيزن (سيڻَ= جن سڱ ڏنو هجي). سيڻ ۽ سياء= سيڻ= ڪي ٻہ ٻاهريان جن ڪان سڱ وٺجي. سياء اهي جيڪي ويجهي مٽي وارا عزيز. سياڪو= سياء وارو برتاء، پاڻ جهڙو برتاء. (شريڪ= پري جي جيڪا راڄداريءَ ۾ پاڻ سان شريڪ هجن، پر ڏي وٺ ۾ انهن سان ريت وارو برتاءُ ٿيندو، ۽ نہ ساڳيو سيائڻ وارو). سياڪو= سيڻن واري ريت، حجت وارو برتاءُ. منهنجن پيارن سيڻن مون سان سياڪي والري حجت ڪانہ هلي؛ مون تي پاڻمرادو مهربان رهيا ۽ وڏا ٿورا لاٿائون. اولاڪو= ڳڻتي، الڪو، فڪر. پاراپو= پاراپو، پيغام.

سُر پورب

هيءُ ’سُلوڪ‘ جو سُر آهي: يعني سالڪن ۽ سندن منزل مقصود تي پهچڻ واري پنڌ جو سُر آهي. سالڪن کي، هيڪڙائي حق مڃيندڙ مُوَحد هندو فقيرن جي تمثيل سان پوربي، ڪاپڙي، سامي، سناسي، جوڳي، آديسي جي نالن سان ياد ڪيو ويو آهي. جن جي منزل مقصود ’ناٿ‘ آهي تنهن کي ملڻ لاءِ هو پورب پُورين (وڃن) ٿا؛ يا ’ناني‘ ۽ هنگلاج تي پهچڻ لاءِ پنڌ ڪن ٿا. تمثيل ۾، پورب جڻ آخري منزل ۽ دارالبقا آهي جنهن ۾ ابدي زندگي ماڻڻ لاءِ سالڪ فقير هن جهان مان ڪشالا ڪري راهي ٿين ٿا.

داستان پهريون

١

پُورَبَ مارِيياسِ، ڪَنهِ دَر ڏِيان دانهَڙِي
مَتيُون ڏِيندي لوڪَ کي چَري پاڻ تِيَاسِ
جَنِي نہ جيهياسِ، مان لَئُہ لَڳو ٿِن سِين.

٢

پُورَبُ پُورَبُ ٿَبِ ڪَرُون، جَبِ هِنيَڙي آوَنِ پُورَ
سِڪَندِيءَ کي سڄڻين نِڪُونَ لايُون نُورَ
مارِيَسِ اِنَ مذڪُورَ، جِٿِن ساجَنُ سُڄي نہ مِلي.

٣

ڪينرَ ڳَٽِي ڪاپڙِي، صُبُحِ ٿِئا ساڄا
پُورِيائُون پُورَبَ ڏي وَڄائِي واڄا
هُوءِ جي سامِي سَباڄا، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

٤

ڪَمَرَبَسَتا ڪاپَڙِي سامِي سِيئِي
هِڪڙا ٻِئِنِ کي، هَلئا ڏَسَ ڏيئِي
سِگِڙِيُون سيئِي، وَڄائِي واٽَ ٿِئا.

٥

ڪَمَرَبَستا ڪاپَڙِي، جَنِ ڪَرِّنِ ۾ ڪَچڪولَ
ڳِلا ۽ غيبَتَ جا سَپَ پَڳائُون پولَ
ڳُوٿِ ڪِجائُنِ ڳُولَ، ڳَڏِجَنِ مان گداوَ ۾.

٦

ڪَمَرَبَستا ڪاپَڙِي چَلَڻَ جِيُون ٿا چُونِ
سِگيون سَناسِين جِيُون وِڃئو پُورب پُونِ
جوڳِي هِتِ نہ هُونِ، ڪِينِ نِڪَندا ڪاپَڙِي.

٧

مون پوربي نہ پڇئا، جوڳِي جاڙ ڪري
هنِيُون جن ڳري، سُڌيُون سنديون سڄڻين.

٨

پُورَبَ وِئا پيهِي، تان مون ڳهَٽو نِهارِئا
سُڌ نہ مُڪي سَڄَڻين، جيهِي نہ تيهِي
هُئا پَرَڏيهِي، وَڄائِي واٽَ ٿِئا.

د-١:١. پورب = پورب ديس (جيڪو منهنجو وطن، جتي منهنجي پرينءَ جو ديس)، مارِيياس= مون کي ماريو (سڪ ۽ فراق سڄڻ جي). جني نہ جيهياس= آءٌ جَنِ جهڙي ناهيان، جن جي برابر ناهيان. مان لَئُہ= منهنجو نيهن. ٢. تب ڪرون= تڏهن تي ڪريان. نِڪَ= ڪوهہ سان لاڳيتي اڏ، جنهن ۾ ڪوهہ مان پاڻي ڪڍي وجهجي ۽ پاڻي وَهي وڃي آنهن يا آواڙي ۾ پوي. نڪون لايون= وَهندڙ گهاريون ڪيون. نور= نيڻين، اکين (مان وهندڙ ڳوڙهو). ساجن سڄي نہ ملي= سڄڻ سُڄهي پيو تہ ڪٿي آهي پر ساڻن ملڻ مشڪل هجي. ٣. ڪينر= فقيرن جو واڄو (ڪينرو= سُرندي مثل ساز). ٿئا ساڄا= تازا توانا ٿيا. پُوريائون= رخ رکي روانا ٿيا. ٤. ڪمر بَستا= چيلهن ٻَڌل، جَن جي چيلهن کي پٽا يا پوتيون ٻڌل آهن (پيدل پنڌ ڪرڻ وارا چيلهہ چڪي ٻڌندا تہ جٿن مضبوط ٿي پنڌ ڪري سگهن). سگڙيون= ننڍڙا سگَ (جانورن جا، جن کي مٿان چوٽيءَ وٽان وڍجي ۽ هينيان وڏي پاسي کان پڻ وڍجي، اهي اندران پورا ٿين، ۽ مٿان چوٽيءَ وٽان زوردار ڦوڪ سان وڄن). ٥. ڪچڪول= ڪشڪول، ڪِستا. ڪرّن ۾ ڪچڪول= ڪِستا ڪَرّن ۾ ٻڌل (ڪِستن ۾ لوها ڇلا يا ڪڙا، جن ۾ سٽ جو وڏو ڪڙو جيڪو ڪستي لٽڪائڻ لاءِ ڪلهي ۾ وجهجي). پڳائون پول= پولا پيچي ڇڏيائون، شڪ دليل پلي ڇڏيائون (تہ ڪا سندن ڳلا غيبت ٿي ٿئي). ڪجائن ڳول= سندن ڳولا ڪج. گداوَ= گدائي. ٦. چلڻ جيون ٽا چُون= هتان هلڻ ۽ اڳتي وڃڻ جون ڳالهيون ٿا ڪن. وڃئو پورب پون= پورب ۾ وڃئو پون= پورب تائين انهن جا واڄا ٻڌجڻ ۾ اچن.

٩

جُوءِ جيڏاهِين جوڳِيين، نِتُ تيڏاهين نيڻَ
آيَلِ آديسِين جا وِروَهَ ٿِيَمِ وِيڻَ
ڪَري سَناسِي سيڻَ، هنيَڙي حالُ پرائِيو.

١٠

جُوءِ جيڏاهِين جوڳِيين، نيڻَ تيڏاهين نِتُ
آيَلِ آديسِين ڪي ڏِي چاريڪا چِتُ
سامِين جو سَنگتُ، سارئو ٿِي سُورَ چِران.

١١

جُوءِ جيڏاهِين جوڳِيين، اُنَ مُنه اڳِڙِيُون
سَڳا سيلِيُون سِڱيُون تَنِ سِين تُنبڙِيُون
مُونکي جَنِي مارِئو، اُنِ تي اڳڙِيُون
اُن جِيُون عبداللطيف چئي، مَرَڪَن ماڳَ مڙهِيُون
ڪوڙي لَڪَڙِيون، چُندا ڪِين چيلَنِ وِئا.

١٢

جوڳِي جُڳُ چِڏي، پُرِئا پُورَبَ پارَ ڏي
لاهُوتِي لَطِيفُ چئي، هَليا لالَ لَڏي
وَاللهُ يَدعُو اليٰ دارالسلامِ، صاحبُ سَڀِنِ سَڏي
هَئي هَئي هِنَ هَڏي، هَمَهَ ڪي حيرانُ ڪِيو.

١٣

پُورَبَ پُورِيائُون، مٿي راهَ رَوان ٿِئا
هِيءُ گهَرُ گهوريائُون، اڳانديائُون اڳِيان.

١٤

جان مَڙهيانِ مُنهُ پائِيان، جوڳِي وِئا جاميرَ
بِئا پُوڇِينديَسِ ڪيرَ، ڏُونڏاڻِيءَ ڏُوپُ ڏِري.

١٥

پُورَبِيا پُوري وِئا آسَڻَ اَڄُ صُبوحِ
ڪَٿُوري خُشبُوءِ، آهي آديسِي گيا.

١٦

پُورَبِيا پوري وِئا آسَڻَ آڏيءَ راتِ
سُيَمِ نہ سَناسِين جيون پَچارُون پرياتِ
جوڳِي ڪا جا ذاتِ، مِٺ نہ مَعذورِنِ جا.

١٧

خِيما جَن ڪٽي، مَٿي پُورَبَ مَنڊِئا
آيَلِ آديسِين ڪي پَسِئو ٿِيان پَٽِي
جِيءُ ۾ جَڙُ هَٽِي، نانگا وِئا نِڪِرِي.

٩. جُوءِ= اها پيٽي جتي هو اڪثر هوندا آهن. وِروهَ ٿيم= وروه، ٿئڙم= وندرٿئڙم، مون سان حال پائي ٿيا. ويڻ= آديسين جا ويڻ، آديسين جا ٻول ۽ گفتا (جيڪي مون ٻڌا جڏهن هو هِتِ هئا). سيڻ= مٽ، سڄڻ. حال پرائيو=١. حال حاصل ڪيو، حال واري ڪيفت ماٺي. ٢. سڪ ۽ سور وارو حال پرائيو. ١٠. نيڻ تيڏاهين نت= اکيون سدائين اوڏاهين آهن. چاريڪا ڏئي= واجهائي، چتائي، نهاري. سُور چران= (خاص محاورو) سور سهان. ١١. ان مُنه= ان طرف. تنبڙيون= سُڪل ڪَدُو جون يا چمڙي جون ننڍڙيون ٿُنبيون. ان تي اڳڙيون= انهن جي ڦاٽل لباس تي اڳڙيون لڳل آهن، انهن جو لباس ليڙون ليڙون ٿيل آهي. مرڪن= ٻهڪن سهٽيون سُٽريون پيون لڳن. ڪوڙي لڪڙيون= ڪاٺڙيون ڪوڙي، ڪانين سان واٽ جا نشان ڪري. چُندا ڪين چيلن وئا= چيلن ڪي ڪين ڪجهه چوندا ويا (تہ انهيءَ واٽ سان يا اهڙي طرح هلجئو). ١٢. جُڳ چِڏي= هيءُ جُڳ چِڏي، هيءُ ماڳ مڪان چِڏي، هي ملڪ چِڏي. لال= رنگ ۾ رتل، نيهن ۽ سڪ ۾ رتل. واللهُ يدعُوا اليٰ دارالسلام= الله سلامتي واري گهر ڏانهن ٿو سڏي (پنهنجن بندن کي ڏٽي پاڪ سلامتي ۽ خير عافيت واري پاسي ٿو سڏي). هن هڏي= طمع ۽ حرص. همه ڪي= سڀني کي. حيران ڪيو= حيران پريشان ڪيو. ١٣. پورب پوريائون= پورب جو رخ ڪري اوڏاهين هليا. هيءُ گهر= هي دنيا وارو هتي جو گهر، هيءُ جهان. اڳانديائون= دل من سان ڳنڍيائون. ١٤. مڙهيان= مڙهين ۾. منه پائيان= اندر نهاريان. جامير= جوڳين جي صفت، جامن وارا، فقيرن جي روايت موجب پورب طرف ڪنهن ماڳ جو نالو (جئن اجمير، تئن جامير). ڏونڏاڻِيءَ= اها وٽي جنهن ۾ ڏوپ وجهي ڏُکائجي. ١٥. آسَڻَ= ٽڪاڻا، اهي ماڳ جتي هو ٽڪيا ۽ رهيا. سٽ جي معنيٰ تہ: انهن آسڻن ۾ سندن ڪٿوري جهڙي خوشبوءِ سا باقي آهي، پر آديسي هليا ويا. ١٧. مٿي پورب منڊئا= مٿي وڃڻ لاءِ ٻڌي تيار ڪيا، پورب تي (ڏانهن) سفر لاءِ ٻڌي سولا ڪيا.

وائي-١

سائين سَگُ سَندومِ، مَ ڇڇي سِين جوڳِيين
هَلَڻَ جو هِنگلاج ڏي آديسِين اُتومِ
نيئِي پُورَبِ پارَ ڏي ويراڳِينِ وِڌومِ
سوئِي تِيرٿَ ٽِڪِيو، سوئي پَنڌُ سَندومِ
هُو جو تِيرَٿَ ٽِڪِيو سامِينِ سُنهايومِ.

وائي-٢

ويڙِيين منجھ وَڙالَ،
آن کي ڳَڏِئا هوتَ مُنهنجا
ماءُ مُنهنجي جوڳِيين، ڪَنِين ڪُنرَ لالَ
ڪڪورياٿُون ڪَپڙا، رَتاٿُون رُومالَ
وَتَنِ ڏورِ پَڪلِئا، ڪِنهِ سان ڪَنِ نہ ڳالَ
ٽَنِ ڄاٽي ڄَڻائُون ڄَڏِيُون، چوٽا چڳِيءَ چالَ
ڪامِي ڪُوري وِچَ ۾ پاڻُ ڪَياٿُون پيمالَ
بابُو بيڪاري ٽِئا، وَتَنِ منجھ وِصالَ
جَڏو جيءُ جِيارِئو جوڳِينِ جي جَمالَ.

وائي-٣

آسَرو آهي، موتي ايندا مون نہ ڇَڏيندا پاڻُ پَسَندا
پَٽَرِ وارَ پِرِينِ لَئي ويهڻُ تون وِڇائي
ڏُکَ لاهِيندا ڏيلَ جا ڳُجهو ڳالهائي
ڪالھ سَناسِي سِڱِيُون وِئڙا وَڄائي
اِيندا آديسِي وَري ڏُونهِيُون ڏُکائي
مونکي نِيندا پاڻَ سِين، اِي سَگَ ساڳاهي.

داستان ٻيو

١

نانگَنِ ڪِينَ نَمائِيو، ناٿَ نَمايو نِيہَ
مَڙهِين اُنا مِينهَ، جوڳِيان سَندِي ذاتِ کي.

٢

ٽِڪِين نَمَنِ ناٿَ کي، ناٿُ نہ نَمائِينِ
ڄاٽرا ڪَنِ نہ جوڳَ کي، جوڳُ نہ جُهارِينِ
آديسِي آڻِين، اُهيڄاڻِيُون اِلماسَ جِيُون.

٣

جا گُرَ ڏِني گودڙي سا مونکي تي مَرَڪُ
چيلا ماري چَرَڪُ، اودِي ويهڻُ اَدَبَ سِين.

۴

گُرَ جا ڏِني گودَڙي سا تِيي لاهِيندي لَڄَ
سَندا تِنہَ سَهَڄَ، چيلو چُندو ڪيترا.

۵

گُرَ جا ڏِني گودَڙي سا مون گَهٽو سُهاءِ
نيئِي رَساٽي ماءِ، اوڊِيين جي اَدَبَ سِين.

وائي-١. سائين= اي سائين. سگَ سندوم= منهنجو سگ. اتوم= چيوم، مونکي چيو. سُنهايوم= مون کي سونهايو، مون کي ڏيکاريو. وائي-٢. ويڙيون= غيرآباد ايراضي ۾ هينيان زمين جا اهي ٽڪرا جن ۾ گھٽا گھاٽا وڻ هجن. وڙال= وڙول، ڳولا لاءِ ڀڃا ڳاڇا. ڪُنر= والا. ڏوڙ پَڪلئا= ڏوڙ ۾ ڀيوت ٽيل. ڄڻائون= وارن جون ڏگھيون ڇڳون. چوٽا= مٿي چوٽيءَ تي وارن جا ويڙها. بيڪاري ٽٿا= بيک ڪيائون، پنهنجا مُنهن مهاندا ۽ اطوار ڦيرايائون، پاڻ لڪايائون. وائي-٣. پٽر= پٽيرِ، وڇاءِ. ايءُ سگ ساڳاهي= هي سگ مانائتو ڪري، هيءُ ناتو چڱيءَ طرح نباهي. د-٢: ١. ناٿ= وڏو گرو، وڏو جوڳي. نانگا= ننڊا فقير، ننڊا جوڳي، چيلا. نمايو= مڃتا ۾ آندو، راضي ڪيو. مقصد جي لحاظ سان سٽ جي معنيٰ تہ نينهن يا سچو عشق ئي آهي جنهن سان ناٿ نمائي راضي ڪري سگھن. سچن جوڳين جي مڙهين ماڳن تي ئي مينهن وٺا. ٢. ڄاٽرا= نئڙت وارو سلام ۽ ديدار، نئڙت واري پيروي. جُهارڻ= وڏو ڪري مڃڻ ۽ واکاڻ ڪرڻ. جوڳ نہ جهارين= جوڳ واري مٿي جي مڃتا ۽ واکاڻ ڪين ٿا ڪن. الماس= هيرو (اصطلاحي معنيٰ) سچ، سچي حقيقت. هن بيت ۾ رسمي جوڳ ۽ رسمي جوڳين ڪان مٿي جيڪي اعليٰ ۽ افضل آديسي آهن، تن جو بيان آهي. ٣. مرڪ= ناھ، سونهن. چيلا= اي چيلا (هُو هڪ چيلو ٿو پنهنجي ٻئي ساٿي چيلي کي چوي). چرڪ= چرخ، چوٽيدار جُهند. چرخ مارڻ= چادر سان گول چوٽيدار سان جُهند ماري ويهڻ. ۴. سهج= سهج، ٿورا ۽ وَڏ احسان. ۵. سُهاءِ= سهائي ٿي، ٺهي ٿي، سهٽي لڳي ٿي. رساٽي= رَسائي، پهچائي. ماءِ= ماڳ منزل مقصود.

٦

گُلَ گُلَ پَسِي گودَڙِيا، گهٽا مَ. پانئيجِ
سوئِي سُجاڻيجُ، هِيءُ هُو آهي هيڪَڙو.

٧

سامِي تون سُلوڪَ ڪي هَتّان هَڏ مَ ڇَڏِ
لَڏِيندَنِ سِين لَڏِ، تـ رَهِين تون راجُ ڪَري.

٨

لَنگهِ لاهُوتان ڪاپَڙِي، ڏُونهِين ڪيمَ ڏُڪاءِ
اوري ڪَرِ مَ آسَرو، پَري پيرُ مَ پاءِ
جِنهِ جِي جاءِ نـ ماءِ، وانءُ ٿَهين سِين واڳِئو.

٩

لانگوٽِي لائي، وانءُ ويراڳِين سامُهُون
ٻَڌُ سُورَنِ جو سَندَرو مَنجها سِڪَ ساهي
اُنِي وَٽِ آهي، اوچَڻُ ڳالِهـ اُگهاڙَ جو.

١٠

سامِي مَڙهي سَندياءِ، سامُهِين مُون سيلَ ٿِي
اِيءَ تان ڪوهُ اَڏياءِ، جان نانگا وَجين نِڳِئو.

١١

جي تُون چيلو چاڻِيين تان پَرِ گُروءَ جي پارِ
هَوائُون هِنگلاجَ ڏِي وِيندي سَڀِ وِسارِ
نانگا ناٿُ نِهارِ، سامِي وَڏِيءَ سِڪَ سِين.

١٢

جي تون چيلو چاڻِيين تـ ٿِيءُ گُروءَ جي گَسِ
ڏُکَ پاڻَ کي ڏَسِ، ناٿُ نِهارِج نِيهَ سِين.

١٣

جوڳِي ٿِينِ نـ يارَ، ڪَنهِين ساڻُ قَرِيبُ ٿِي
مُون مُلاقِي جَنِ سِين، ٿَنِ پُورَبَ جي پَچارَ
اَنئِي پَهَرَ اُنِ جي آهي نانِيءَ ڏانهَ نِهارَ
لائي وِٺا لَطِيفُ چَئِي اَندَرِ مَنجهـ اُپارَ
سامِين ساڻُ سَتارَ، لاهُوتِي لالَ ٿِئا.

١٤

جِيَاسُون جوڙَ ٿِي، جوڳِي لاٿو جارُ
سَندو پُورَبَ پارُ، آچِئاٿُون اِيندَنِ کي.

١٥

جِياسُون جوڙَ ٿِي، جوڳِي ڏِنوسُون
مُلا ٿَهِين مُون، حاصُلُ ڪِين حالُ ڪِئو.

١٦

جِيَاسُون جوڙَ ٿِي، جوڳِي ڏِنوسُون جان
هو سَگَ جَنهِين سان، سامِي سو سانِيِيٽيو.

---

٦. گل گل= جدا جدا قسمن جا گل (پَرت جا) جيڪي گودڙي تي لڳل آهن، يا اهي گل جيڪي باغن ۾ آهن. رنگ روپ. سوئي= اهو ئي هڪ (مالڪ خالق). ٧. سُلوڪ= هلڻ، هَلُ هَلان وارو طريقو. لڏيندن سين= لڏيندڙن سين، هتان هلڻ وارن سين. ٨. لاهوتان= لاهوت مان، لاهوت واري هتان جي ماڳ مان (هت مراد "لاهوت واري صوفيانہ منزل" ناهي، پر هتان جو هڪ زميني ماڳ لاهوت). دونهين ڪير دڪاءِ= دونهين دکائي ويهہ نہ. جاءِ نہ ماءِ= ٿان نہ ٽاڪ. واڳِئو= گڏيو. ٩. لانگوٽي= ننڍي لانگ واري ڌوتي (جيڪا لانگ ڪڍڻ ۽ ٻڌڻ سان مٿي ٿي بيهي). لانگوٽي لائي= لانگوٽي ٻڌي. ويراڳِي= ويراڳ وارا، درد فراق وارا، جن دُنيا کان منهن موڙي ڇڏيو هجي. اوچڻ= ڍڪ. ڳالهہ اگهاڙ جو= اوگهڙ واري ڳالهہ جو. ١٠. مڙهي= ٽِڪاڻو (جتي سامي رهي ٽڪي). سامُهين مون سيل ٿي= منهنجي سامهون سيلهہ ٿي، منهنجي آڏو وڏا سيلهہ ڪنڊا ٿي (منهنجي لاءِ آزار ٿي). نانگا وجين نڳئو= اي نانگا، تون نڪرئو وڃين ٿو هليو (مڙهي اڏين ٿو تہ اتي هميشہ لاءِ ويهين ڪونہ ٿو، پر سگهوئي ان کي ڇڏي وڃين ٿو هليو).
١١. تان پر گروءَ جي پار= تہ پوءِ گروءَ جي پيروي ڪر، سندس ريت جو پابند ٿيءُ. هوائون= خواهشون. هنگلاج ڏي ويندي= هنگلاج ڏانهن وڃڻ واري پنڌ ۾. ناٿ نهار= ناٿ کي ڳول. ١٣. ملاقي= ملاقات. ناني= نانيءَ جو جبل جتي هنگلاج وارو تڪيو آهي..سامين ساڻ ستار= عيب ڍڪيندڙ سڀاجهو سائين تن سامين ساڻ آهي، سندن پرجهلو آهي.
١٤. جياسون= جئرا رهياسون، زنده ٿياسون. جوڙ ٿي= گڏجاڻي ٿي. جار= ڏک. ايندن کي= جيڪي وٽن اچن ٿا. ١٥. جوڳي ڏٺوسون= اصل وڏو جوڳي ڏٺوسون. مُلا= وٽان. ڪين ڪجهہ= گهٽو ڪجهہ. ١٦. سانيئٽئو= سامهون ملي ويو، آڏو گڏجي مون سان ملي هڪ ٿي ويو.

١٧

دِل ڏوتائِين ڏُکَ سِين، ڏاڳا هَڏِ نہ ڏوءِ
لاهُوتِي لَطِيفُ چَئي، رُوحان اَندَرِ روءِ
کونہ ڏنوسُون کوءِ، سَناسِي ۽ سُورَ ري.

١٨

وِلهُون ويلا واءَ، جوڳِين جهَلِئا جانَ ۾
اَجهو ري اَللهَ، کونهي کاپڙِين جو.

وائي-١

جَن کي مَنَ ۾ مالا، جوڳِي سيئي
جَن کي مَنَ ۾ مُندرا، سامِي سيئي
گَڏِئا گورکناٿ کي، سَتَ گروءَ جي سَنگا
پيتا سي مٽهيءَ ۾ کري الاالله.

وائي-٢

توبَہَ! توبَہَ! اِيءَ طَلَبَ،

ٿُنهنجِي دَران مَنگان

مونکي پِرِينَ ميڙِيين، سائين کَنهِ سَبَبَ
جي مُون هَٿان کارِيين، کَرَمَ موچارا رَب.

---

١٧. لفظ صاف آهن، پر مقصد واري معنيٰ آهي تہ: لاهوتي (لاهوت، واري منزل تي پهتل جوڳي) ڏاڳن ڏوئڻ واري رسم کري ئي کونہ: هو ڏوئي ٿو تہ دل کي ڏوئي ٿو ۽ درد سان ڏوئي ٿو. روحان اندر روءِ= روحاني طور اندر ئي اندر ۾ روئي ٿو. سناسي ۽ سور ري= هجي سناسي ۽ سور نہ هجيس! ١٨. وِلهون= سخت سيءُ ۽ سرديون. ويلا= بک جا ويلا (جيکي ويلا لنگهڻ ۾ گذرن). واءَ= سخت واءُ، لکون ۽ جهولا. وائي-١. من ۾ مالا= اندر ۾ مالها، تن ۾ تسبيح. مُندرا= والا. من ۾ مُندرا= ٻاهران کنن بدران اندر من ۾ پاتل والا. ست گروءِ جي سنگا= سچي گروءِ جي سهاري ۽ سنگت سان. وائي-٢. توبہَ! توبہَ! گناهن کان توبہ ۽ وري توبہ. تنهنجي دران= اي ڏٿي منهنجا! تنهنجي در تان، تو وٽان ميڙئين= ملائيين. کنہ سبب= کنهن سبب سان حيلي سان. کاريين= تو کرائيين.

سُر رامڪلي

سُر پورب وانگر سر رامڪلي بہ سلوڪ جو سُر آهي، يعني سالڪن ۽ سندن منزل مقصود تي پهچڻ واري پنڌ جو سُر آهي. سُر پورب وانگر سُر رامڪلي ۾ بہ سالڪن کي اڳين مُوحد هندو فقيرن جي تمثيل سان جوڳي، سناسي، سامي، آديسي، ڪاپڙي جي نالن سان ياد ڪيو ويو آهي. مجموعي طور سان، ٻنهي سُرن جو موضوع ۽ ماحول ساڳيو آهي، پر معنوي لحاظ سان سر رامڪلي سر پورب کان وڌيڪ وسيع معنيٰ وارو سُر آهي جو ان ۾ سچن فقيرن جا وڌيڪ اهڃاڻ ڏنل آهن، ۽ پڻ ناقص جوڳين کي تنبيه ڪيل آهي ۽ ڪين سچي ۽ پڪي ٽيڻ جا سبق سيکاريل آهن. سُر پورب ۾ 'پورب' ئي منزل مقصود آهي؛ سر رامڪلي ۾ پڻ 'پورب' سالڪن فقيرن جي خاص منزل آهي پر ان سان گڏ فقيرن جي عملي ڪردار جي تشريح ڪيل آهي. سڀ کان وڌيڪ خاص ذڪر جوڳ ۽ جوڳين فقيرن جو آهي. ڪن داستانن جا شروعاتي بيت سناسين (داستان-٣)، سامين (داستان-۴) يا ڪاپڙين (داستان-٦) جي نالن سان آهن جيڪي خاص معنوي نالا آهن. سر پورب توڙي رامڪلي ۾ جوڳين، پوربين، سامين، سناسين، آديسين، ڪاپڙين، بابُن يا ويراڳين جا نالا جدا جدا فرقن جي فردن طور آندل ناهن، پر اهي سڀ سالڪن فقيرن جا متبادل نالا آهن.

داستان پهريون

١

جوڳيئڙا جهانَ ۾ نُوري ۽ ناري
ٻَرِي جَن ٻاري، آءٌ نہ جِيَندِي اُنِ ري.

٢

جوڳيئڙا جهانَ ۾ هُئا مَنجهہِ حِمامَ
آرامَا اَرَڳ ٿِيا، اوڏا نہ آرامَ
ڪِئائُون قِيامَ، آءٌ نہ جِيندِي اُن ري.

٣

جُسي سَندو جوڳيين مون نہ گهُرجي ماهُ
سامي منهنجو ساه، آءٌ نہ جِيَندِي اُنِ ري.

۴

سَتُرُ سِگَڙِيَنِ سِين لَحظي لاٿائون
ڪِينَرَ کُنِي آهِيان اُنِي جي آئُون
مونکي مارياٺون، آءٌ نہ جِيَندِي اُنِ ري.

٥

ڳوليان ۽ ڳنڌِيانِ، وِئا ويراڳِي نِڪَري
صُحبَتَ جا سَندِيانِ، آءٌ نہ جِيَندِي اُنِ ري.

٦

وَتُن وِيٺِي آهِيان ڏِسئو ڪِينَ ڏِسانِ
جَنهِ جهونِي ناهِ ڪِين، سا ڪا سونهَ سَندِيانِ
پَسِئو ڪِينَ پَسانِ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

٧

مَران، مَتو پِٽيان، نِهاريان نيٽانِ
سُخَنَ جي سَندانِ، آءٌ نہ جِيندِي اُن ري.

٨

واڄَٽ ويراڳِينِ جا، مون کي وَڏِي وَٿ
سونُ سَيوئِي سِڳَيُون، پَسِي ڪِينَ مَ ڪَٿ

د-١:١. نوري ۽ ناري= هڪڙا نوري (نور يا روشني وارا) ٻيا ناري (نار يا باهہ وارا). ٻري جن ٻاري= جن پنهنجو پاڻ کي ٻاري ٻين لاءِ ٻاري، جن پنهنجي جان جلائي، ٻين لاءِ روشني ڪئي. 2 حِمامَ= موت، موت واري حالت. مڄ، آڙاهہ (هيءَ جهان هنن لاءِ آڙاهہ ۽ عذاب هو). ارڳ= الڳ، جدا. قيامَ= ٻيهڪ ڪيائون، صبر ڪري ٻيٺا، پنهنجي مُول متي تي پڪا ٿي ٻيٺا. ٣. مونکي جوڳين جي جسي (بدن) جو ماهہ (ماس) نہ گهرجي (مونکي سندن شفقت ۽ راضپو گهرجي). ۴. ستر= پردو، حجاب. سگڙين سين= سگڙين جي واڄي سان. ڪينر= انهن جي ڪِينر (جي واڄي). ٥. ڳنڌ= خوشبوءِ. ڳنڌيانِ= آءٌ سندن خوشبوءِ سِنگهان (۽ اها خوشبوءِ سڃاڻي ڪين ڳوليان). ٦. ڏسئو ڪين ڏسان= ڏسان پيئي تہ بہ جڻ ڪا نہ ٿي ڏسانِ (ڏسڻ مان ڍئو نٿو ٿئي). ڏسان پئي پر پانيان تہ ڪين ڏٺم ئي ڪين، سو وري ڏسان جڻ ڪين نہ ڏٺم. جنهِ جهو= جنهن سونهن جهڙو ٻيو ناهِ ڪو. ٧. مران متو پٽيان= سندن فراق ۾ مران ۽ متو پٽيان پئي. نيٽان= سندن اکين کي، سندن نظر کي، سندن ديد ۽ ديدار کي. سخن= پيارا ٻول ۽ ڳن وارو ڳفتا. ٨. واڄٽ= واڄا (سُريلا ۽ درد وارا). وڏي وٿ= وڏي مٽيا، وڏي قيمتي شيءِ. سون سيوئي سڳيون= سندن سڳيون سيوئي سون آهن. ڪينَ= ڪجهہ نہ، نيستي. مَ ڪٿ= اندازو نہ ڪر. معنيٰ تہ: سندن ڪين (ڪجهہ بہ نہ) واري حالت ڏسي سندن مال ملڪيت ڌن دولت جو اندازو نہ لڳاءِ، سندن سڳيون ئي ساري سون برابر آهن (سندن ڌن دولت جو ڪاٿو ئي ڪونهي).

ويساهي ويلَ ڪَنهين پُورَبِ وِيندءِ پَٽُ
هَلُ ڪنيائُون هَٽُ، آءٌ نہ جِيندي اُنِ ري.

٩

واڄَٽ ويراڳِينِ جا، مون وَٽِ وڏو مالُ
مَقالان مَهندِ ٿِئا، ڪِينهِين وَٽِنِ قالُ
حاصُلُ جَنِي حالُ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

١٠

سُتِي سيجَ هُياس، مونکي آهَ اُتارِئو
جَنِي جاڳاياس، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

١١

هَي هَي ڪِئو هَٽَ هَٽان، جوڳِي وِئڙا جاٽ
پيهِي وِئڙا پاٽِ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

١٢

سامِي سَفَرِ هَليا، ڪو جو پُڇَنِ پَنڌُ
جَنِ هيناهون ڪَنڌُ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

١٣

مِٽَ نہ مَعذُورِينِ جا، جوڳِي جاٽ نہ نِينِ
اِنهِين ۾ آهِينِ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

١٤

نانگا نانِي هَلِئا، ويراڳِي وِئا
ڪِينُرَ ڪاپَڙِيَنِ جا صُبُح تان نہ سُئا
هُوءِ جي هِتِ هُئا، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

١٥

نانگا نانِي هَلِئا، سامِي سيئِڙي
وِهڪَ مون ويئِي، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

١٦

نانگا نانِي هَلِئا، چيلا چيلهہ ٻَڌِنِ
هَئِي هَئِي ٿا هَلَنِ، آءٌ نہ جِيندي اُنِ ري.

١٧

نانگا نانِي هَلِئا، هَئِي مُنهِينجي حالِ
هُوءِ جي ڪَهِيا ڪالَ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

١٨

نانگا نانِي هَلِئا، لوڪان ڪَري لِڪَ
ويئِي مون وِهَڪَ، آءٌ نہ جِيندي اُنِ ري.

١٩

جيڪِي مونکِي نِي، ناتہ نانگا وانءُ مَ نِڪَري
پَهَہَ پَروڙِيَمِ پَٽَ جا، ڪِينُرَ منجهان ڪي
هاڻي جي هَنيئِي، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

٢٠

جيڪي مون ڪي تاڻِ، پَڳهُ پائي پاڻَ سِين
هُو جي هَنيَئِي هاڻِ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

ويساهي= توڪي انهيءَ ويساهہ ۾ ڇڏي تہ اجان اتي ئي آهن، پورب ڏي هليا وينديي. پٽ= (سندن هي) ٽولو، سُنگ. هل ڪنيائون هٽ= هنن هٽ ڪنيو آهي؛ (ان سڏ ڪي سجاڻي) تون اتي هل. ٩. واڄٽ= واڄا. مال= ڏن. مقالان= مقال کان، زباني ڳالهہ کان. مهند ٿئا= اڳتي ٿئا، اڳتي آهن (زباني ڳالهين کان اڳتي آهن). ڪينهين وٽن قال= وٽن محض زباني ڳالهہ ڪانهي (پر حال وارا آهن). ١١. جاٽ= جاترا، جاترا، زيارت. پاٽ= (الف) پَٽِ، پنڌ واري پَٽ ۾ پيهي وئا، ويندي ويندي گم ٿي ويا (ب) پاٽ= پاٽ= پاٽ پوڄا ۾ محو ٿي ويا. ١٣. مٽ نہ معذورين جا= معذورن ۽ بيمارن جا هو مائٽ ناهن (يعني جيڪو هلندي هلندي واٽ ۾ بيمار ٿيندو تنهن کي ڇڏي هليا ويندا. اها سندن ريت آهي). جوڳي جاٽ نہ نين= آءٌ معذور آهيان ۽ مونکي جوڳي جاترا تي پاڻ سان گڏ، نٿا وٺي وڃن. اِنهين ۾ آهين= انهين رٽ ۾ آهن (تہ هنن کي ڇڏي هليا هلون). ١٥. وهڪ= ويهڪ، هڪ جاءِ ويهڻ واري عادت. مون ويئي= مون کان ويئي (هاڻي آءٌ پڻ انهن پٺيان هلنديس). ١٦. چيلا چيلهہ ٻڌن= (الف) چيلا خذمت ڪندي، نانگن جي چيلهہ تي وَڌي ٿا ٻڌن، سندري طور ڪپڙو ٿا ٻڌن (ب) نانگا اڳتي روانا ٿيا، هاڻي چيلهہ پنهنجي پنهنجي چيلهہ ٿا ٻڌن تہ هو بہ روانا ٿين. ١٩. جيڪي= يا تہ. ني= وٺي وڃ (نہ تہ هليو نہ وڃ). مون جوڳين جي هن ٽولي (پٽ) جا ڪي پَهَہ ۽ ارادا سندن ڪينر واري واڄي مان پروڙيا هاڻي جي هنيئي= هاڻي تو جيڪي ڪينر تي هٿ هنيا، تو جيڪي واڄا ڪيا. ٢٠. تاڻ= ڇڪ. پڳهہ پائي= ٻيڙي وانگر پڳهہ وارا رسا ٻڌي ڇڪي پاڻ سين گڏ. هنيئي= تو جيڪي ڪينر تي هٿ هنيا، تو جيڪي واڄٽ وڄايا.

٢١

جيڪي مون نِهو، ناتہ جاڻ مَ وَجو جوڳِيا!
ڦُوٽَ مُنهنجو ڪاپِڙي، سِگَڙِيَنِ سِهو
ڦِري ڦُوڪَ ڏِهو، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

٢٢

سَڱا سيليُون ٽُنبِيُون ڏاڱا ڏوتائون
ياڻُ پنهنجو پرينءَ سِين پَرِ ۾ پوتائون
رَتو رُنائُون، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

٢٣

سُوڏو سِگَڙِيَنِ سِين ڪِين جو ڪَهيائُون
هُوءِ جي هَنيائُون، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

٢۴

وَڄائي واڻ ٽِيا، جوڳِي جُڳاٽي
هُئا جي هاٽي، آءٌ نہ جِيندِي اُن ري.

٢۵

صُبُح سِگَڙِيُون ڳِٽِي وِيا وَڄائي وِيرَ
ڏوريان ڏوريان نہ لَهان تَنِ بيراڳِين ٻهِيرِ
آسَڻَ جَنِ عَنبِيرَ، آءٌ نہ جِيندِي اُن ري.

٢٦

ميڙِيون ياڻُ پَريون ڪِئو جوڳِي جَلائِين
سامِي سِگَڙِين سين خُودِيءَ کي ڪانئِين
هُوءِ جي تارَ نہ تڳائِين، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

٢٧

پَسِئو آسَڻَ اُنِ جا اَچِي نہ آرامُ
ڪيئَرَ ڪُٺِي آهِيان ٽِنِي جي تَمامُ
مونکي ٿِئو ماتامُ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

٢٨

پَسِئو آسَڻَ اِنِ جا اوچَنگارُون اَچَنِ
اَيَلِ آديسِينِ جا مونکي ماڳَ مُهَن
پاٽان وِڙِيَسِ پَٽَ تي لاهي لاهُوتِينِ
جي راڙِي مَنجهہَ رَهَنِ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

٢٩

پَسِئو آسَڻَ اُنِ جا اَندوها اَچَنِ
ڪِيئَرَ ڪاپِڙِينِ جا صُبُح تان نہ سُڄَنِ
وَڏِي ياڳِ پِرَنِ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

٣٠

پَسِئو آسَڻَ اُنِ جا ٻانهُنِ وِجهان واڻ

٢١. نهو= نئو، ياڻ سان گڏ وني وڃو. سِهو= آسرو، آٿت. سگڙين سهو= سگڙين جو سهو، سگڙين جي واڇي جو آسرو. سٽ جي معني تہ: اي ڪاپڙي! سگڙين جو واڇو منهنجو آٿت آهي، منهنجو قوت آهي (جيڪو مون کي ٽڳائي ٿو). ڦوڪ ڏهو= ڦوڪ ڏيو. ٢٢. سڱا= سڱا ڏاڱا، سڱن ڏاڱن جا ڳانا. سيليون= ويڪريون ڳوٿريون جن ۾ پنهنجا ٽول ٽڳا وجهن. جن کي هٿ ۾ ڪٽن (ٻيون گبريون يا بگريون (= بغليون) جن جا ڪڙا ڪلهن ۾ وجهجن ۽ اهي بغلن هيٺان لٽڪن). ٢٣. سُوڏو= سڌو سولو. ڪهيائون= چيائون. هنيائون= سگڙيءَ تي ڦوڪون هنيائون، ڪينر.تي هٿ هنيائون ۽ وڄايائون. ٢۴. وڄائي= سگڙيون وڄائي. واڻ ٽيا= واڻ وني راهي ٿيا. جڳاٽي= (الف) وڏي جُڳ جا (ب) وڏي جوڳ وارا، جوڳاٽي. هئا جي هاٽي= جيڪي هاٽي هت هئا، ڪجهہ ٽورو اڳ هت مون واڻ هئا. ٢۵. وير= ڏاها، وڏي چاڻ وارا. ٻهير= قطار. بيراڳين ٻهير= تن ويراڳين جي قطار. آسڻ جن عبير= جن جا آسڻ عبير آهن، جن جي ويهڻ واريون جايون عنبر جهڙيون سُرهيون آهن. ٢٦. ياڻ= (الف) مال جو ياڻ، دونهين دکائڻ لاءِ (ب) ياڻپڻ= پنهنجي هستي ۽ هئڻ. خودي= هستي پاڻپڻو. ڪانئڻ= جلائين، ساڙين. تار تڳائڻ= تاري تڳائڻ، ڪو حيلو هلائي بيمار کي بچائڻ. هوءِ جي تار نہ تڳائين= اهي جيڪي (سندن ريت رسم مطابق چڏي هليا وڃن ۽) ڪو حيلو ڪري، بچائي، کي ڏينهن جئرو رهڻ نہ ڏين. ٢٨. آسڻ= ويهڻ واريون جايون، تڪيا. ماڳ مُهن= ماڳ ٿا ڏکوئين. راڙي منجهہ= روڃ منجهہ، غر منجهہ. ٢٩. اندوها= اکين اڳيان اونداهيون (ڏک ۽ جدائي سببان). نہ سُڄن= نٿا سُڄن، نٿا سٽجن. وڏي ياڳ= وڏي ياڳ جي ڪري، منهنجو وڏو ياڳ ٿئي جو ان جي ڪري پرن. پرن= (راضي ٿي) پيرو ڪن، اچن. ٣٠. ٻانهن واڻ وجهڻ (اصطلاح) = ٻانهن ۾ واڻ وجهڻ، ٻانهن ۾ چڪ وجهڻ، چريو ٿيڻ، ديوانو ٿيڻ.

جي ڪَهيا ڏونه قلاتَ، آءٌ نہ جيندِي اُنِ ري.

٣١

آسَڻَ وَٽِ آهُون ڪَرِيان، وَسِ نہ مُنهنجي واٽُ
لَڳُمِ لاهُوتِينِ جو مُنجهان ڪِينَرَ ڪاٽُ
هَلَڻُ جَنِ هيهَاتُ، آءٌ نہ جيندِي اُنِ ري.

٣٢

بابُو بِيڪارِي ٿِيا، اَجُ نہ آسَڻَ وَٽِ
خُودِي ڪانئِي هَلِيا، پِيرُ نہ لايئُون پَٽِ
هَي هَي جَنِي هَٽِ، آءٌ نہ جيندِي اُنِ ري.

33

بابُو بيڪارِي ٿِيا، پَڃِي ڇَڏيائون پاڻُ
نِسورِوئي نانهِ جو نانگن وَٽِ نِڌاڻُ
سَرِڪَنڊُ جَنِي ساڻُ، آءٌ نہ جيندِي اُنِ ري.

٣۴

بابُو بيڪارِي ٿِئا، آسَڻَ وَٽِ نہ اَڄُ
نِسورِوئي نانهِ جو سامِي ڪَنِ سَهَجَ
هنِيڙا ٿَنِ سِين هَجُ، آءٌ نہ جيندِي اُنِ ري.

٣۵

نڪِين ڪُٽَنِ پاڻَ سِين، نہ ڪو ساٿُنِ پاڻُ
اِهڙو جَنِ اُهجاڻُ، آءٌ نہ جيندِي اُنِ ري.

٣٦

پاٽِهين وينا پاڻَ سِين پَرِ ۾ پَرِياٽِينِ
سامِي سَفرِ هَلِيا، آسَڻُ اُجهائِينِ
رُخصَتَ رُئارِينِ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

٣٧

پاٽهِينِ وينا پاڻَ سِين پَرِ ۾ پَرِياٽينِ
هُوءِ جي هَلَڻَ سَندِيُون ڳاهُون ڳالهائِينِ
وَجهُ وِجائِينِ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

٣٨

پاٽِهين وينا پاڻَ سِين، پَرِ ۾ ڪَنِ پَرِياڻُ
اِهَڙا جَنِ اهجاڻُ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

٣٩

لکِين ڪِئا لِسَان سِين لاهوتِين لوڙا
گهوڙا ڙي گهوڙا، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

۴٠

ويراڳِين وَرَنَ، ڍِسڻُ گهٽو ڍَهلا
هڪ ٻولَڻُ ٻوڙَنِ سِين، ٻِئا سَندا فانِيُنِ فَنَ
ڪِين گهُرِجنِ ڪَنِ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

---

٣١. منجهان ڪينر ڪات لڳُم= سندن ڪينر جي واڇي مان درد جو ڪات لڳم. هيهات= پَري ڏور. ٣٢. بابو= وڏا بابا جوڳِي، وڏا ڪاپڙي. بيڪاري ٿيا= بيڪ ڪيائون، صورت مٽائي پاڻ لڪايائون. خودي ڪانئي= پنهنجي هستي ساڙي. پير نہ لايئون پٽ= خودي کي جلائڻ سان هو ابڙي مرتبي ۽ منزل وارا ٿيا، جو وٽا تہ پٽ تي پير ئي ڪونہ لڳو.(اصطلاح) پير پٽ تي ئي نہ لڳڻ= نهايت تيز تڪڙو وڃڻ (هو نهايت تيز تڪڙا ويا). هي هي= هاءِ هاءِ واري وائي. جني هٽ= جني وٽ. جوڳين وٽ. ٣٣. ياڻ= پنهنجو پاڻ يانئڻ ڇڏيائون. نانه جو= نِيستيءَ جو، هستي وڃائڻ جو. نڌاڻ= آخري مقصد. سرڪنڊ= چندن (جو سرهو ڪاٺ)، سرهاڻ ۽ سُڳند (جن وٽ، جن سان). ٣۴. نسوروئي= بالڪل ئي. نانه= نيستي. سهجَ= ناهُ سينگار. هَجَ= مِلي پاڻ وڃاءِ. ٣۵. پاڻ سين= پاڻ (ٻئو ڪو). نہ ڪو ساٿُن پاڻ= نہ ڪو ساٿن پنهنجو پاڻ، پنهنجو هئڻ ۽ هستي. ٣٦. پر ۾ پرياٽين= مخفي طور هڪ ٻئي کي اهجاڻ ڏين، هڪ ٻئي سان اورين، هڪ ٻئي سان راز سلين. اجهائين= وسائين. رخصت رئارئين= رخصت سان رئارين، وڃڻ سان ڏک ڏين. ٣٧. ڳاهون= راز واريون ستون. هلڻ سنديون= ڳاهون= رواني ٽيڻ واريون ڳجهيون ڳالهيون. وجڻ وڃائين= وڃڻ کي مخفي ڪري ڇڏين، رواني ٽيڻ کي راز ۾ رکن. ٣٩. لسان سين= زبان سين. لوڙا= زوردار ٻول (نصيحتن جا)، چٽا تاڪيد وارا گفتا (هدايتن جا). ۴٠. ورن= رنگ، مهاندا. ڍهلا= هيٺا، ڪوماٽيل. ٻولڻ = چڱي ڳالهه چوڻ. ٻوڙن سين= ٻوڙن ماڻهن سان (دنيا جا ماڻهو جيڪي چڱي ڳالهه ٻڌڻ نٿا چاهين) فانين سندا فن= هنن فقيرن جن پاڻ کي ماري فنا ڪيو آهي تن جا اهي ڪارگر حيلا آهن (جو ٻوڙن کي سُرلو ڪن ٿا). ڪين گهرجي ڪن= ڪين ڪين ڪجهہ ڪن ڏيٺو آهي (سندن طرف متوجهہ ٿيٺو آهي).

٤١

وارُو ويراڳِينِ ڪي ويلَ مَ وِساريجِ
قَدَمَ ڪاپَڙِينِ جا لِيلائي لَهيجِ
پيرَت پَسئو پَٽَ جي وَجَڻَ ڪي وِجيجِ
راتو ڏِينهِ رِڙهيجُ، آءٌ نہ جِيندِي اُن ري.

٤٢

قَدَمَ ڪاپَڙِينِ جا لَڳا ۾ لاهُوتَ
جَنِي سِين ياقُوتَ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

٤٣

"جُزُ" وڃايو جوڳِئين، "ڪُلَ" سِين آهِنِ ڪَمُ
آسَڻُ جَنِ عَدَمُ، آءٌ نہ جِيندِي اُنِ ري.

وائي

سَندِڙِيانِ سِگڙِي، ڳَالِهہ ڳُجهَڙِي
مون مارِيندي ڪَڏهِين

جا وَڄائِين جَنَڙا، نہ تِنهِ ٽُڙ جهڙِي
مُرلِيءَ ڪي جِنهِ ماٺَ ڪِئو، نہ تِنهِ ٽُلَ ٽُنبَڙِي
توڏِي تاري جِنهِ تي نہ سا گهَندَ گهَندَڙِي
ڏارئو جِنهِ ڏِياچ ڪي تَندُئان تِنهِ تِگڙِي
نہ سِري، نہ سِندِ ڪا، نڪا هِندِ هِهَڙِي
ڪوڙِين واجَٽَ ڪيتَرا لَڪين لائِيندَڙِي
ڪَڙِي ڪُلاٽَنِ ڪي، مَحبتَ وارَنِ مِٺَڙِي
مٺايان مِٺي گهٽو، چندان جَنِ چِڪڙِي
وَنءُ اُونائي اُنَ ڪي، ويهُ مَ ڪَڻُ وِڪڙِي
بيخُودَ بابُو سي ٿِئا، بُرَندي جَنِ بُڏڙِي
جا ساراهِيلَ سُبحانَ جِي، تِنهِ واڪاڻُ ڪِهَڙِي
سَهسين .سُرُودَنِ ڪي پاٽان پوءِ وِجهَندَڙِي
گهاندار مِرُو موهِيا، هِيءَ ماڙهُو مُهَندَڙِي
آهي عبداللطيف چَئِي مُئا جِيارِيندَڙِي.

داستان ٻيو

١

جي يانئِينِ جوڳِي ٿِيان، تہ سَگَ سيئِي ڇَڏِ
اوڏو ٿِي اَلِفَ ڪي مَنُ مِيمَ سِين گَڏ
هِتان لاهُوتِي لَڏِ، تہ ڳُرَ ڪي گَڏِجين ڪاپَڙِي.

٢

جي يانئِين جوڳِي ٿِيان تہ سَگَ سَيئِي ڇِنُ
مَٿي دَرِ دوستَنِ جي نانگا ڪِيمَ نِنُ
پَٽِ ٿَنِي جي پِنُ، جَنِي پُڄي نہ پُڇئو.

٣

جي يانئِينِ جوڳِي ٿيان تہ طَمَعَ ڇَڏِ تمامُ
گولا جيءَ گولَنِ جا ٿَنِ جو ٿِيءُ غُلامُ

٤١. وارُو= (ويراڳين جي صفت) جيڪي وارو ٿيا آهن، جيڪي پوئتي ورن پيا ۽ وڃڻ وارا آهن. پيرت= پيرن جا نشان= پيرن جي نشانين سان ٺاهيل پيچرو. پٽ= ساڳئي مول متي وارن ويراڳين فقيرن جو ٽولو. وڃڻ ڪي وجيج= تون بہ سندن پويان ائين وڃجانءِ جو وري نہ موٽين. ٤٢. لاهوت= وارو ماڳ، پٻ جبل کان اڳتي شاهہ بلاول نوراني جي اوريان هڪ ماڳ جو نالو "لاهوت لا مڪان" جتي شاهہ بلاول بہ چلا ڪديا. ٤٣. جز= جزو، ڪنهن شي يا نظريي جو جزوي حصو، هي ڪائنات جيڪا خالق جي جملي خلقت جو هڪ جزو آهي. ڪُل= هي سڄي خلقت ۽ تخليق "جز" آهي ۽ خالق ئي "ڪُلُ" آهي. عدم= فنا. آسڻ جن عدم= جن جا تڪيا فنا ۾ آهن. وائي. سندڙيان= سندن. نہ تنهن ٽُل= نہ تنهن برابر. توڏي= سهٽي. ڪلاٽن ڪي= ڪٽيل دل وارن ڪي، ڪوڙن ڪي. چندان= چتان، چيتان، ڏيان سان. اونائي= ٻُڏي. ٻرُندي= وڃندي. پوءِ وجهندڙي= پوئتي ڪندڙ. گهاندار= وڏا شاهي. مهندڙي= مُهڻ واري، زير اثر ڪرڻ واري. د-١ :١. سگَ= عزازتُون، سنگتون، لاڳاپا. الف= الله. ميم= محمد (صلي الله عليہ وسلم) لاهوتي= اي "لاهوت" جي درجي وارا، اي هيڪڙائي حق وارا. ٢. ڇن= ڪاٽِ، قطع ڪر. ڪيم نِن= هيٺو ٿي نہ ليلاءِ، روئي دانهون نہ ڪر. پٽ ٿني جي پن= تن فقيرن جي ٽولي ڪان گهر، تن فقيرن جي ٽولي سان گڏجي ڀڪيا ڪر. (رسالن جي پرهٽي "پٽُ" آهي ۽ ان لحاظ سان اها معنيٰ ٿيندي. پر جي اصل لفظ "پٽ" (=پيالو، ڪستو، ڀڪيا وٺڻ وارو ٿانءِ) هجي تہ پوءِ معنيٰ ٿيندي تہ انهن فقيرن واري "پٽ" ۾ پن. پڄي نہ پڇئو= (الف) ورائي ورائي نہ پڇئو (تہ پيالي ۾ ڪيتري ڀڪيا آهي، يا ڪيتري خيرات ملي آهي). (ب) اُٽي، پيالو وٺي ڪونہ ڏٺو ۽ پڇئو (تہ ڪيتري ڀڪيا آهي). ٣. طمع ڇڏ تمام= سڀ لالچ ڇڏ. شمشير= ترار. ڪينو= دشمني، بدخواهي.

صَبُرَ جي شَمشِيرَ سِين ڪَرِ ڪِينِي کي قتلامُ
تہ ناگا تُنهنجو نامُ، لِکِجي لاهُوتَ ۾.

۴

جي پانئِين جوڳِي ٿِيان تہ پَرِ جوڳِينِ جي پارِ
لوڪان لِڪِي لَطِيفُ چئي مَنَ ۾ مالا وارِ
سَهُہ سَياڳِي آرِ، آڳي جي اَدَبَ سِين.

۵

جي پانئِين جوڳِي ٿِيان تہ مُورڪَ مَنجهِهِين مَرُ
تَنُ ڳَنڍِي، مَنُ حُجَرو، گهورِجِ پنهنجو گهَرُ
دَرِ ٿِي پُورجُ دَرُ، ڳولا ڪِجُ مَ ڳوٺَ ۾.

٦

جي پانئِين جوڳِي ٿيان تہ تَرڪُ طَمَعَ کي ڏي
ناڳا وَجي ناٿَ جي تائِبُ ٿِيءُ تَڏي
ويراڳِي وُجُود کي لاشڪُ ڇَڏِ لَڏي
جو اَجهائُون اَڏي، پَري پُورَبُ اُنَ کي.

٧

جي پانئِين جوڳِي ٿِيان تہ ڪِينَ پِيالو پِيءُ
نانه نِهارِي هَٿَ ڪَري آئُون اُتِ نہ ٿِيءُ
تہ سَندو وَحدَتَ وِيءُ، طالِبَ توڙا ماڻِيين.

٨

جي پانئِين جوڳِي ٿِيان تہ مُنهَن ۾ مُندرا پاءِ
ڪَنَن ڪِينَ وِجائيو جَنِ ۾ ڪوري ڪَڪَرَ وِڌاءِ
ڇَڏِ چادَرَ، ٻَڌُ چَمڙو، جُتِي تون جُڳاءِ
تہ سامِيڙا سَندياءِ، ڳُرَ وَتِ ڳِلا نہ ٿِئي.

٩

جي پانئِين جوڳِي ٿِيان تہ سِڱِيُون سيليُون ڇَڏِ
ڏُونهِينئُون ڏُورِ ٿِيءُ، مَڙهِي مُورِ مَ اَڏِ
سُپيريان جي سَڏِ، ناگا وانءُ نِڱِئو.

١٠

جوڳَ نہ جوڳو تُون، ڪَرِين پَچارُون جوڳَ جيون
هِڪو پَنڌُ پِرِين جو، ٻِي تُنهينجِي ٻُون
سامِي سيڻَنِ ڏُون، رُونڊائِي رَتُ وِئا.

١١

جوڳِي هُونِ نہ جِيَرا، پائي جوڳُ مَ جِيءُ
هارِئا هُنِ ڪَنَنِ سِين سُڻُ سَنيهو اِيءُ
وِڄائي وُجود کي پاٽان پاسي ٿِيءُ
هَڏهِن ڪونهي هِيءُ، تو اَسارا ”آئُون“ چَوِين.

لاهُوت= صوفي سالڪن جي ”ناسُوت“ واري منزل کان پوءِ ٻي منزل جو نالو، وڏيڪ وڏي منزل. ۴. پر جوڳِين جي= ريت رسم جوڳِين جي. پار= پوري ڪر. مالا وار= تسبح پڙهہ. ۵. مورڪ= اي مورک. ڳُنڍي= چلي ڪڍڻ ۽ عبادت ڪرڻ لاءِ بالڪل ننڍڙي ڪوٺڙي (ميين شاهہ ڪريم جي درگاهہ تي فقيرن جون اهڙيون ڳنڍيون). تن ڳنڍي= پنهنجي تن کي ڳنڍي ڪر. من حجرو= من کي حجرو ڪر. دَر ٿي= اندر ٿي، پنهنجو پاڻ پنهنجي اندر ۾ پوري. ٦. تائب ٿيءُ = توبہ ڪر، ميڄتا مڃ، فرمانبرداري ڪر، ناٿ جي تڏي تي وڃي تائب ٿيءُ. لاشڪ= يقين سان. وجود= هئڻ هستي. ڇڏ لڏي= لڏي ڇڏ، هتان لڏي وجود کان ڌار ٿيءُ، پنهنجو پاڻ کان پري ٿيءُ. اجهائون= اُجها واريون جايون، سک ۽ آرام واريون جايون. ٧. ڪين پيالو پيءُ= ڪين جو پيالو پيءُ، نانه ۽ نيستي جو پيالو پيءُ. آئون ات نہ ٿيءُ= اتي ائين نہ ٿيءُ تہ ”آءٌ بہ آهيان“. ويءُ= وڏي گاهہ سائي واري زمين جنهن ۾ مال چري ۽ ڏئو ڪري. وحدت ويءُ= توحيد جي ڏئو وارو ماحول ۽ قوٽ. ٨. مُندرا= ڳول ڇلا، ڳول والا. ڪنن ڪين وجائيو= ڪنن توسان ڪا تڪليف ڪانہ ڪئي. ڪوري= ڪپي. ڪڪر وڌاءِ= وَڌَ وڌاءِ. ڇڏ چادر= پاڻ ڍڪڻ ۽ پردي پوشي واري چادر ڇڏ. ٻڌ چمڙو= چيلهہ تي رڳو چمڙي ٽڪر ٻڌ (جيڪو اوگهڙ ڍڪي). ٩. سڱيون= وڄائڻ جا ننڍڙا سڱڙا. سيليون= ويڪريون ڳوٿريون هٿ ۾ ڪٽڻ جيون. ١٠. جوڳ نہ جوڳو تون= تون جوڳ جي لائق نہ آهين. ٻُون= پنهنجي مطلب واري پچار. ١١. جوڳي هون نہ جيرا= جيڪي صحيح سچا جوڳي آهن سي عام وانگر ڪائيندڙ پيئندڙ (جئرا) ناهن. پائي جوڳ مَ جيءُ= تو جوڳ اختيار ڪئي (پاتي) آهي تہ پوءِ ڪائڻ پيئڻ جيئڻ ڇڏ. هارئا= اي هيڻا هارايل! اي موڳا موڙهل! هُنِ ڪنن سين= اندر وارن انهن ڪنن سين. هڏهن ڪونهي= هرگز ڪونهي، آهي ئي ڪونہ. پاٽان پاسي ٿيءُ= ’پاڻ‘ کان پري ٿيءُ. هيءُ= ظاهري صورت ۽ لباس وارو هيءُ انسان، هيءُ ظاهري جڳ جهان. آسارا= بي خبر، بي حسَ غافل.

١٢

وينو پُڇين پَرُ، ڪَرِ هيارَ هَلَڻُ جي
اَڄُ آديسِي مَرُ، صُباحَ مَرندو سِيُڪو.

١٣

جوڳِي تُنهنجي جوڳَ ۾ ڳالهه گهُرجي ڳُجُ
سَڳَا سيلِيُون ڇَمڙا، اِيءُ پُڻِ ڪُوڙو ڪَجُ
وَڏِيو چِيريو ڇِڇريو، پَرِ ۾ ايو پَڄُ
سوئِي ٻارِجُ مَڄُ، جِئَن ٻاهَرِ ٻاڦ نہ نِڪري.

١۴

سامِي چائِين، سُڪَ طَلَبِين، سُڪين نہ سامي
اَجان اوريين پَنڌَ ۾ وينيِن وِسامي
ڳَرَ ڪي تون نہ ڳَڏيِين چائين اِنعامِي
دائِمُ مُدامِي، پُورو رَهجُ پِرينءُ سِين.

١۵

سامِي چائين، سُڪَ طَلَبِين، هومَ هُوندَن جيئَن
لاهُوتِي لطيف چَئِي، آديسي نہ اِيئَن
سي ڪاپڙِي ڪِيئَن، جي ڏِرينِ تَعَلق تَڪِيا.

١٦

سامِي چائين، سُڪَ طَلَبِين، هُوندَنِ جِئَن مَ هو
توکي ويسَ وِجائِيو، ويسُ وِڄايو تو
سامِي آهي سو، جنهِ پاڻُ وِڃائِي پُورِئو.

١٧

سامِي چائِين، سُڪَ طَلَبِين، تَسا ڏئِين نہ تَنَ
مِنهَ ڪِئو ماڙهِنِ ڪان پِنِي آتا اَنَ
ڪاپڙِي تو ڪَنَ، ڪِين چِيرايا چِسَنَ ڪي.

١٨

سامِي چائين، سُڪَ طَلَبِين، وارِيين نہ ويراڳُ
لاڳاپا لطيف چَئِي ڇِڏي جوڳِي جاڳُ
جِئَن تون پِٽين سَنرو اِيءُ آديسِي اَياڳُ
لاهُوتِيئڪو لاڳُ، مَري جِيءُ تہ ماڻِيين.

١٩

جيڪي جوڳُ مَ پاءِ، ناٿَ نانگَنِ سِين ناٿُ وانءُ
سامِي سي مَ لڄاءِ، مُنڍان جي مَرڪٽان.

٢٠

جيڪِي جوڳِي تِيءُ، ناتہ وانءُ نِرجا نِڪرِي
ڪَهُ تو ڪَنَ ڪَپائِيين، جان نہ سَهندِين سِيءُ
يَڄُ پَراهُون تِيءُ، مَتان لانگوٽِيا لَڄائِيين.

٢١

جِندا هو مَ جوڳَ رءُ، جِندا جوڳُ مَ پاءِ
ڪُوڙِي ڪِڄُ مَ ڪَڍِهِين، سَچِي ڪامَ سُلاءِ
پَهُچَڻِ پارِينداءِ، مَتان رامُ رُسائِيين.

---

١٢. پَرُ= پر سال، اڳيون سال. هيار= هينئر، هن وير. ١٣. وڏيو چيريو ڇڇريو، پر ۾ اُيو پڄ= وڏيل چيريل ڇڇريل حالت ۾ تون پنهنجي مُنهن پيو پڄ (جئن ٻين کي خبر نہ پوي). ١۴. چايين= چوائين، پاڻ کي سڏائين. سک طلبين= تون سک گهرين. سکين نہ سامي= سکن سان کو سامي کونہ ٿيو. وسامي ويهڻ= ڪر يا پنڌ ڪندي ٿڪجي ٿڪي ويهي رهڻ. انعامي= انعام وارو (مونکي انعام مليو آهي). پورو رهج= هر ڳالهہ ۾ هر حال ۾ امر کي پوري ڪرڻ وارو ٿج. ١۵. هومر= هوءِ مَ، ٿيءُ نہ. هوندن= هوند وارن، سکن وارن. آديسي نہ ايئن= آديسي انهيءَ طرح نہ هوندا آهن. سي ڪاپڙي ڪيئن= اهي ڪاپڙا ڪيئن چئبا. ڏرين تعلق تکيا= تعلق تکيا ڏرين، واسطا ۽ آسرا رکن. ١٦. چايين= چوائين. هوندن= هوند وارن، آسودن. هو= هوءِ، هج. ويس= سامي وارو لباس. وڃائيو= ڀُلائيو، بيڪار ڪيو. پورئو= پنڌ ڪيو. ١٧. تسا= اُڃون بکون. تن= جسم کي، پاڻ کي. مِنه= مِنهنُ، بهانو. ڪين= ڪين ڪجهہ، انهيءَ لاءِ تہ. چسن کي= چسن لاءِ: کائڻ پيئڻ لاءِ. ١٨. واريين نہ= اختيار نہ. ويراڳ= دنيا کي ترڪ ڪرڻ وارو طريقو. سنرو= تازو توانو، خوش. لاهوتيءَ کو لاڳ= لاهوتيءَ جي درجي وارو رنگ. ١٩. جيڪي= يا تہ. جوڳ مَ پاءِ= جوڳ اختيار نہ ڪر. ناٿ وانءُ= ناٿ ڏي وڃ. منڍان= اصل کان. مرڪٽان= مرڪندڙ. (جيڪي سندن سهڻن لڇڻن جي ڪري جتي ڪٿي مانائتا ۽ مقبول ٿي رهن.) ٢٠. نرجا= هنيلا، ضدي، بي اثرا. متان لانگوٽيا لڄائيين= متان ٻين لانگوٽين کي (جيڪي رک ۽ ادب ۾ آهن) تون لڄي ڪرين. ٢١. جندا= جهنڊا، موڙهل وارن وارا. جوڳ رءُ نہ هوءِ= جوڳ ۾ هج. سچي ڪامَ سُلاءِ= سچي ڳالهہ پڌري نہ ڪر. پاريندءِ= پوري ڪنداءِ (مراد).

۲۲

ڪَنَ ڪَنّائي ڪاپَڙِي، جِندا ٿِيءُ مَ جُوءِ
جيڪِين پُڇين پُڇُ سو، گُنگا نِين نہ گوءِ
’سِرَ سَپاين وِڪِيا‘، سو ڪَ نہ سامي سوءِ
لَنگهہ لاهوتِي لوءِ، عَجزُ ڪِين آڏو ڪَري.

۲۳

ڪَنَ ڪَپائي ڪاپَڙِي، جِندا ٿِيءُ جوانُ
ڪاهِ تہ لَڳيئِي ڪانُ، ناگَنِ هٿان نِيہَ جو.

۲۴

ڪَنَ ڪَپائين ڪاپَڙِي، اِيءُ زَنانو جوڳُ
سامِيءَ سُڃاڻڻ پئو هِڪَ ڏُئي ٻئو دوڳُ
جَنہِ وِڙَ پانيو پوڳُ، رامَ ٺَنهين کي ريٻِئو.

۲۵

هِي جي ڪَنَ ڪَپارَ جا سُوڏو سي نہ سُٽِينِ
اَندَرِ جي آهِينِ، سُڻُ سَنيهو اُنِ سِين.

۲۶

پُوڄا ڪارِ مَ پاڻَ کي، ڪوءِ راوَلُ ٻَن رُڃاٽُ
لِباسان لَطِيفُ چَئي پَلِ وِيراڳِي واٽُ
مَنُ ماري ڪَرِ ماٽُ، تہ تِيرَٿُ پَسِين ٽِڪِيو.

۲۷

پُوڄا ڪارِ مَ پاڻَ کي، پَلُ پُوڄا ڪان پاڻُ
لاهُوتِي لَطِيفُ چئي سَڌَ نہ ڪَٿَنِ ساڻُ
چَڏِڻُ تعلق ٽَڪِيا، اِيءُ آديسِينِ اهڃاڻُ
ڄاٽِي ڇَڏي ڄاڻُ، پُرئا پُورَبَ پارَ ڏي.

۲۸

پُوڄا ڪارِ مَ پاڻَ کي، جوڳِي رَڪِڄُ جوڳُ
خَلقَ خادِمَ جِئَن ڪَرِين، اِيءُ راوَلَ وڏو روڳُ
ٻَڳَنِ ڪونهي پوڳُ، نانگا وَڃِن نِڳِئا.

۲۹

پُوڄا ڪارِ مَ پاڻَ کي، سَمُجهہِ ڪين سامي
ٿِيءُ سُورَنِ سِين سَنرو، ويهہُ مَ وِسامِي
خَطرا ڇَڏِ خامِي، تہ نانگا رَسِين ناٿُ کي.

۳۰

کُوءِ گودَڙُ ٻَنِ گَبَرِيُون، ٺِيٺِي ڪدائون ڪانءِ

۲۲. ڪن ڪپائي= ڪن ٽوپائي. گنگا نين نہ گوءِ= جيڪي گنگا آهن يا گنگن وانگر رهن ٿا (۽ ٻين سان بنا هِڪ اَٽڪ جي ڳالهائي، پڇي پروڙي نٿا سگهن) سي گوءِ نہ ڪٽندا، سي سڀ کان اول ڪاميابي حاصل نہ ڪندا. سَپايا= سَپَن وارا. نانگ جهليندڙ جوڳي. سر سپاين وڪيا= سَپن جهليندڙن پنهنجا سِرَ وڪيا (جو لالچ ۾ پئي، نانگ جهليائون جن ڪين ڪاڏو ۽ هو مُئا). سوڪ نہ سامي سوءِ= اي سامي، اهو (تہ سر سپاين وڪيا) تو ڪونہ ٻڌو ڇا؟ لوءِ= ڳوٺ، وَسِين. عجز ڪين آڏو ڪري= ڪين ڪجهہ پنهنجي عاجزيءَ ذريعي (نياز نئڙت سان لوءِ لنگهي اڳتي ٿيءُ). ۲۳. ڪَن ڪنّائي= ڪن ڪپائي. جندا ٿيءُ جوان= اي جندا، تون جوان ٿي. ڪاهہ= هل، اڳتي وڌ. لڳيئي ڪان= نيہَ جو ڪان لڳيئي. ۲۴. ڪن ڪپائي(۽ والا پائڻ) زنانو جوڳُ آهي. ساميءِ سڃاڻڻ پئو= سچي سامي لاءِ اهو لازمي آهي تہ ٻيائي (ڏئي) ۽ سٽي (دوڳ) کي سڃاڻي (۽ پاسو ڪري). وڙ= نڪار، نامراد. پانيو پوڳ= ڪاڏو، پيارو ڪيو. ريبئو= ٺڳيو، ڀُلايو. ۲٦. پوڄا ڪار مَ= پوڄا ڪراءِ نہ. راول= گهڻن رسالن جي پڙهڻي راولُ (ل تي زبر سان) آهي. جنهن مان هيٺيون معنائون نڪرن ٿيون. (الف) اي راولُ، اي شهزادا جوڳي. (ب) جيڪڏهن راولُ کي جمع سمجهجي تہ: راول ڪوءِ پيا، راجا ڪوءِ پيا. شهزادا ڪوءِ پيا، وڏي شان مان وارا ڪوءِ پيا. پنجن رسالن (ٿ-۱ سٽ ٺٽ نپ لد) ۾ راولُ (پيش سان) آهي ۽ معنيٰ: وڏي شان مان وارو. ڪوءِ پيو راولُ ٻَن پَئي رجات (=رجوعات يا ميجتا، ماڻهن جي). پڻ هڪ روايت موجب، شاهہ صاحب پنهنجي فقير راول جو نالو آندو آهي. لباسان= لباس کان، ٻاهرئين ڏيک ذريعي ٻين کي برغلائڻ کان. ۲۷. ڇڏڻ تعلق تڪيا= ڇڏڻ تعلق ۽ تڪيا، يعني لاڳاپا ۽ رهڻ وارا ماڳ. ڄاٽي= پڪي ارادي سان .۲۸. رڪج جوڳ= جوڳ جي ريت رسم پوري پڪي ٻجا آڻج. روڳ= بيماري، خرابي. ٻَڳن= ٽڪڙو نڪري ويندڙن. ڪونهي پوڳ= ڪاڏو ۽ طعام ڪونهي، ڪاڏي جو ڪو فڪر ڪونهي (پيٽ جي ڳڻتي ڪانهي). ۲۹. ٿيءِ سورن سين سنرو= سورن هوندي تون پاڻ صحتمند ٿيءُ. ويهہ مر وسامي= اجهامي نہ ويهہ، ٽڪجي ساڻو ٿي ويهي نہ رهہ. ۳۰. ڪوءِ= ڪوهہ پون، ضايع ٿين. گودڙ= ٽلهيون ڳريون گودڙيون. ٻَن= ٻن پون، ضايع ٿين. ڪدائون (”ڪِدا“ جو جمع)= فقيرن جي رلي. ڪانءِ= ساڙ، ٻار.

جيڏاهين جوڳُ وِئو، نيڻَ تيڏاهين نانءِ
پٽو اِيهين پانءِ، تہ سِگِيُون سامَتَ هَڻَ جي.

٣١

ڪُوءِ گُودَڙُ بَنِ گَبَرِيُون، ڪانءِ مَ ڪِدائُون
جِندا وَجي جوڳَ سِين لَهَجُ تون لائُون
اِيئَن ڪُهُ اتائُون، تہ 'سگِيُون شامَتَ هَڻَ جِي'.

٣٢

پُوري پَئِي رَهُہ، اَپِني اُجُهہ مَ ڪاپڙِي
اَلا جي عِشق جا سي تون سَهيو سَهُہ
پَڇُ پاڻَ ڪي پَهُہ، هِنگلاج جي هَلَڻَ جو.

٣٣

نسورِيائِي نانهِ جي دِلِ ۾ ڏُونهين پاءِ
آٽي آڳَ عِشق جي لاهُوتِي تون لاءِ
جِندا تِئَن جاڳاءِ، جِئَن سا آتش آبُ ٿِئي.

٣٤

ڪَري مَرجِ ڪاپڙِي، گُرَ وَتِ گدائِي
اِشارَتُون اَنَ جِيُون، وانءُ ڪَپي ڪائِي
راوَلَ رُباعِي، اِيءَ اِنهِين ڳالِهہ جِي.

٣٥

پانئِين آءٌ جوڳِي ٿِئُو لائي لِڳَ بَبُوتِ
تو سارِيڪا ڪاپڙِي پينا ۾ لاهُوتِ
جي پرت پريان سِين پُوتَ، تَنِ ويسَ وَرائي ڇَڏِيا.

٣٦

اَندَر نہ ساهُہ سُڪائِيين، بَهَرِ سُڪايِين بانهُون
مُنا مُنئِي پاڻَ ڪي، چَئِين "آديسي آئُون"
او پَنڌُ پَراهُون، جِتي نظرُ ناٿَ جو.

٣٧

سُپيريان جي ڳالهہ ڪي سامِي ڪِين سَمجهُہ
نانگا تون نانيءَ ڏي ڪِيم آديسِي اُجُهہ
ويهِي تون وُجُودَ مان ڳُولي لَهجُ ڳُجهُہ
ٻِي ڏانهَ هَڏِ مَ ٻُجهُہ، اَلکُ اتي ئي ڪاپڙِي.

٣٨

ڪَريو ٽَڪَبرَ ٽَڪِيا، حِيلا ڪِئو هلِنَ
مُوڙها تان نہ لَهَن، لَمِي راهَ لَطِيفُ چئي.

وائي-١

وِيهُہ مَ ويسَرِي، تان ڪين اور الله سِين

جوڳُ= جوڳ وارن جو ٽولو. نانءِ= ڍار، نهار. پٽو= وَت. ايهين پانءِ= ائهن ئي ڄاڻ. سامت= آرام ڏيندڙ(؟). هڻ= هوڏ، هستي. ٣١. مٿئين بيت ۾ هر شيءِ ڇڏڻ جي تاڪيد هئي، ۽ هن بيت ۾ ڪٽڻ ۽ سنڀالڻ جي ترغيب. ڪُهُ اُتائون= چو چيائون. 'سگِيون سامَتَ هڻ جي'= سگِيون جسم کي آرام ۾ آڻڻ لاءِ آهن= سگِيون ڪارائتيون آهن جو انهن جو واڄو هڻ جي هستيءَ کي هيڻ ڪري ٿو. ٣٢. پوري پَئِي ره= اکيون ٻوٽي (ماٺ ڪري پيو اندر ۾ سوچ). اپني= اکيون کولي، ڏسي وائسي. اُجهہ مَ= (جيڪي نرالا رنگ ڏسين تن ۾) مُنجهہ نہ. اَلا= ڄڀيون. پڇ پاڻ کي پهہ= پاڻهي پاڻ کان پهہ پڇ، پهو پڇ، واٽ پڇ. ٣٣. نانه جي= نيستي جي، نابودي جي. دونهين پاءِ= دونهين دکاءِ، جاڳاءِ= اها باه ائين وڌاءِ ۽ تيز ڪر. سا آتش آب ٿئي= اها باهہ پاڻي ٿي پوي. ٣٤. ڪري مرج= (ساري عمر گروءَ وٽ) گدائي ڪري مري وڃج. اشارتون= اشارن ۽ رازن رمزن جون ڳالهيون. ڪپي ڪائي وڃڻ (محاورو)= ڪائي ڪپائي ڇڏڻ. وانءُ ڪپي ڪائي= اندر پيٽ ۾ وجهي ڇڏ، اندر هنئين ۾ هنڍائي ڇڏ. راول= اي مانائتا وڏا چيلا. رباعي= منظوم نُڪتو، سهڻي سناء واري اهڃاڻي، سهڻي صلاح. ٣٥. پانئين آءٌ جوڳي ٿيو= تون ائين ٿو پانئين تہ آءٌ جوڳي ٿي ويس. لائي لگ ببوت = ببوت سان لڱ لائي، لڱن کي ببوت ملي. تہ تو ساريڪا= تو سنوان، تنهنجي جوڙ وارا. پينا ۾ لاهوت= وڃي لاهوت ۾ گهڙيا، وڃي لاهوت واري منزل تي پهتا. سٽ جي معنيٰ تہ جيڪي پرين سان پرت ۾ رَتل پوتل آهن، تن (هي ظاهري) ويس مٽائي ڇڏيا. ٣٧. سپيريان جي= پيارن سڄڻن جي. اُجهہ= منجهہ، هيڏانهن هوڏانهن ڳول. ٻي ڏانهن= ٻي پيٽي ڏانه، ٻي ڪنهن جاءِ ڏانهن. ٣٨. ڪريو تڪبر تڪيا= ٽڪبُر ۾ رهي ڪري. حيلا ڪئو هلن= بهانا ڪيو پنڌ ڪن. موڙها تان نہ لهن= اهي پليل تڏهن تہ نتا سڃاڻن. لمي راه= ڊگهي واٽ. وائي-١. ويهہ مَ ويسري= آساري يا غافل ٿي نہ ويهہ. تان ڪين= گهٽو نہ تہ ٿوروئي، ڪجهہ نہ ڪجهہ، وري بہ ڪين ڪجهہ.

مَحبتَ جي ميدانَ ۾ سُجي ڳالِهہ ڳري
سي پڻ رُوندا رَٽُ وِٺا مِلئا جي مري
سُتي ساجنُ نہ ملي، خَبَرَ اِيءَ ڪري
اِنَ اوسِيڙي آڏيءَ اُٺِ، تون ڪيئن ڏِبَ ڏري
ويئِي ميرائِي مَنَ تان سيڪا ڳالِهہ سَري
لُطف تئو لطيف چئي، وَرَ ڏي دِلِ وَري.

وائي-۲

راوَلُ رَهي نہ راتِ،

منهنجو راوَلُ رَهي نہ راتِ

مٺ نہ مَعذُورِينِ جا، ڪاجا جوڳِي ذاتِ
لَڳمِ لاهُوتِينِ جو منجهان ڪينَرَ ڪاٺُ.

داستان ٽريو

۱

مونا طُورِ سِينا سَندا سَناسِينَ
سَجَدِي ۾ سَيدُ چَئي گوڏا گودَڙِيَنِ
فَڪَانَ قَابَ قَوسِين اَو اَدنيٰ، نانگا اِيئَن نَمَنِ
ڪُلَ مِنَ عَلَيهَا فَانِ، بَاقِي ڪِين بَچَنِ
اَللهُ وَلِي الذين آمنُوا يُخر جُهمِ مِن الظلمَاتِ
اِلَيٰ النُور، اِهڙِيءَ پَرِ پَرَنِ
وَخَر مُوسيٰ صَعِقا، تا جوڳِي جُنگَ جَلَنِ
مازَاغُ البَصَرُ وَمَا طَغيٰ، اِهڙِيءَ رَوِش رَوَنِ
مُشاهِدو مَحبُوب جو اُتي آدِيسِينَ
بِي يُبصِرُ بِي يَسمَعُ بِي وِصالُ وَهَنِ
بِي يَمشي بِي يَنطِقُ، تا اِهڙِي چالَ چَلَنِ
سيدُ چَئي سَندِينِ، ڪَلَ پُڇِين تون ڪِهڙِي.

۲

مُونا طُورسِينا سَندا سَناسِين
پُورَبَ ڪنيو نہ پاڻُ سِين بُغضُ بيراڳِينِ
ردا آهي رازَ جي اوڇَڻُ آديسِينِ
قُربُ ڪاپڙِينِ، نُهَہَ چوٽيءَ سِين ڏِڪِيو.

سُڄي=سجهي، معلوم ٿئي. ملئا جي مري= جيڪي مرڻ کان اڳ مري (پنهنجو پاڻ ماري) پنهنجي پرينءَ سان مليا. ڪري= سڄي، پڪي پختي. ڏِبِ= وڏي ٿلهي ڳري. ڏري= ڏري آهين، آهستي ۽ پوئتي پيل آهين. سري= سِيبائي. قبوليت ۾ آئي. وائي-۲. راول= (الف) پيارو سهڻو جوڳي (ب) راول نالي فقير. فقيرن جي روايت موجب شاهہ صاحب هيءُ وائي راول فقير جي وفات وقت چئي. د-۳: ۱. مُونا= گوڏا. طورسينا= جبل جو نالو جتي حضرت موسيٰ کي الاهي تجلي نظر آئي. سندا سناسين= درويشن فقيرن جا گوڏا (هو جڏهن عبادت ۽ مراقبي ۾ گوڏا اڀا ڪري ويهن ٿا تڏهن سندن گوڏا طور سينا مثل اُڀا آهن. سندا سناسين= درويش فقير سدائين مراقبي ۽ عبادت ۾ آهن ۽ سندن گوڏا طور سينا وانگر سدائين مٿي اُڀا آهن.). (مراقبي واري حالت کان سواءِ) گودڙي پوش فقيرن جا گوڏا سجدي واري حالت ۾ آهن. قرآن شريف جي سُوره النجم جي آيت (۹) "ٻن ڪمانن جي فاصلي تي اجان ٻہ ويجهو"- يعني حضرت نبي ڪريم (صلعم) جڏهن معراج تي ويو تہ الله جي حقيقت ازلي کي ايتري قدر ويجهو هو. درويش فقير بہ ايترو ويجهو وڃي ٿا ناٿ (مرشد) جي آڏو ڪنڌ نمائين. قرآن شريف جي سُورةَ "الرحمن" جي آيت(٦٢) "سڀ شيءِ تي فنا آهي" مطابق اهي درويش پنهنجو پاڻ فنا ڪري ٿا ڇڏين ۽ باقي بچن ئي ڪين ٿا. قرآن شريف جي سُورةَ "البقر" جي آيت (۲۵۷) "جن ايمان آندو الله سندن دوست آهي، ۽ ڪين اونداهي مان ڪڍي روشني ڏي آڻي ٿو". هو اهڙيءَ پر ۾ (ايمان سان ۽ ڏٽي جي سدد ۽ ڪرم سان) پورا رهن ٿا. قرآن شريف جي سُوره "الاعراف" جي آيت (۱۴۳) "۽ پوءِ موسيٰ غش ٿي ڪري پيو" مطابق اهي جوڳي پيا تجلي ۾ جلن. قرآن شريف جي سوره "النجم" جي آيت(۱۷) "نہ اک ڪنهن طرف ڦري ۽ نہ حد کان لنگهي وئي. "بي يُبصِرُ بِي يَسمَعُ بِي وصال"= جنهن جي معنيٰ تہ ڏٽي چوي ٿو تہ (منهنجو پيارو بندو مون سان ڏسي ٿو، مون سان ٻڌي ٿو، مون سان سندس وصال." هي قول غالباً تفسير آهي قرآن شريف جي سوره "مريم" جي آيت نمبر (۴۲) جو تہ (اذا قال لابِيه يا اَبت لمِ تعبُدُ مالا يَسمعُ ولا يُبصِر ولا يُغني عنک شيئا). حضرت ابراهيم پنهنجي پيءُ کان پڇيو تہ اي ابا! تون ان کي ڇو ٿو پوڄين جيڪو ٻڌي نٿو، ڏسي نٿو ۽ تنهنجي ڪا پورائي نٿو ڪري. سيد ٿو چوي تہ: "تون سندين ڪهڙي خبر پڇي ڪهڙي پڇندين!" ۲. پورب ڪنيو نہ= پورب ڏانهن ڪنيو نہ، پورب ويندي ڪنيو نہ. بغض= ڪينو. ردا= چادر. نهہ چوٽيءَ سين= پيرن جي نهن کان وٺي مٿي جي چوٽيءَ تائين.

٣

مُونا طورُ سينا سَندا سَناسِين
”طالبُ المولىٰ مَذڪرُ“ اِيءُ ڪَلامُ ڪئائُون ڪَنِ
سُڪَنِ ڪي سَيين پَرين پُجهِي ڏِنائُون بَنِ
اَلفُ آديسِينِ، چوري رکيو چِتَ ۾.

٤

مُونا جَنِ مِحرابُ، جُسو جامِعَ تَنِ جو
قِبلَه گاهَ قَلب ڪَرِي تَنَ ۾ ڪَنِ ثَوابُ
تَحقِيقَ جي تَڪبِيرِ چَئي جِسمَان ٿِئا جوابُ
تَنِ کِهَڙو ڏوهُ ثوابُ، جَنِ هِنيَڙي هادِي حَلُ ٿِئو.

٥

سامِي ڪامِي پِرينءَ لَئي ڪُسِي ٿِئا ڪَبابُ
اوتِينِ اَرتي گاڏُئون منجهان اَکِينِ آبُ
جِهَڙو ڏِسَنِ ڏوهَ ڪي، تِهَڙو تَنِ ثوابُ
سَندو جاتِ جوابُ، تون ڪِئَن پُڇين تَنِ کي.

٦

سامِي چَئِجي تِنه کي جِنه سَيَنئان سَري
پَرَ گهَرِ وَجي ڪينڪِينِ، گهَران ڪِينَ گهُري
پُنيءَ پيرَ پُري، حقيقت هادِيءَ جي.

٧

سَناسِي سيئِي، جي آدَما اَڳِي هُئا
اورِيان اورِينِ عامَ سِين، پَريان پَريئي
تَنِي کي ڏيئي، بادِ وِڄاءِ مَ ٻِڪِئا.

٨

مَنجهِ مَحبَتَ مَچُ، ٻَهَرَ ڏؤنرا ڏوڙ سِين
چَڏِيائُون چِرِ لَهِي ڪُوڙَ ڪُلڪڻُ ڪَچُ
اَوگُڻِ اوڏا نہ ٿِيا، گُڻَ ڪِئائُون گَچ
جِئَن سَڙَنِ تِئَن سَچُ، جِئَن سِڪَنَ تِئَن سَنرا.

٩

جِتي ايرُ نہ پيرُ سا جُوءِ سُڃاتِي جوڳِيين
اُتي ڏيئي پيرُ، آسَڻَ آديسِينِ ڪِئا.

١٠

وِينا ٿِي وِهُسَنِ، پايو مُنهُ مُونَنِ ۾
جوڳِي جاٽرا ڪَنِ، جُه آيا اَلُوهِيَتَ ۾.

١١

آيا اَلُوهِيَتَ ۾، لاهُوتُ لَنگهِئو جَنِ
منجهان تَنِ جُسَنِ، حرفُ نہ سُڃي هيڪَڙو.

١٢

نِڳِئا ناسُوتانہ مَٽِيائُون مَلڪُوتَ کي

٣. طالب المولىٰ مُذڪر= مولىٰ جو طالب مڙس ماڻهو آهي، همٿ ۽ حوصلي وارو آهي. سيين پرين= هر طرح، سيني پاسن کان، سيني لحاظن سان. الف= الله. ٤. مونا جن محراب= جن جا گوڏا (سندن ويهڻ واري حالت ۾) چڻ محراب آهن، ۽ جن جو جسم چڻ جامع مسجد آهي. قبلہ گاهہ قلب ڪري= هو پنهنجي دل (قلب) کي قبلو ڪري، پنهنجي تن اندر طواف (ثواب) ٿا ڪن. ”تحقيق“ واري منزل ۾ تڪبير چئي (پاڻ کي ڪُهي ڇڏيائون ۽) هن ظاهري جسم (جي تقاضائن ۽ خواهشن) کان پنهنجي ذاتي حقيقت کي الڳ ڪيائون. ٥. ڪامي پرينءَ لئي= پرينءَ لئي ڪامي پچي، پنهنجي جان جلائي. ارتي گاڏئون= رت گاڏئون، رت وارو (پاڻي) اکين منجهان پلٽين (اوتين) ۽ هارين. جات جواب= ذات جو جواب (تہ اوهان جي ذات ڪهڙي). ٦. سينئان سري= جنهن کي ٻين جي سهاري جي ضرورت نہ هجي، ڪنهن جو محتاج نہ هجي. پَر گهر= پرائي گهر، ٻئي ڪنهن جي گهر. پنيءَ پير پُري= پنهنجي گروءَ جي پير تي هلي. ٧. تني کي= اورين کي. باد وڄائڻ= هوا ۾ اڇلائڻ. ٨. محبت مچ= اندر ۾ محبت جي مچ سان ٻاڙها. ڏئونرا= اڇا چر= اڇائي. گڻ ڪئائون گچ= (الف) گڻ وڏي تڪرا ڪري ڇڏيائون (گچ ڪيائون)، يعني گڻن کي بہ ڇڏيائون= اوگڻن توڙي گڻن کان آجا ٿيا (ب) گهڻا (گچ) گڻ ڪيائون. ٩. جتي اير نہ پير= جتي ڪنهن جو وڃڻ ڪونہ ٿئي، جتي ڪا پهر ئي ڪانهي. ١٠. وهسن= سرهائي ٿين. مونن ۾= گوڏن ۾. جاٽرا ڪن= ديدار ڪن (الک جو). جه= جئن جو. آيا الوهيت ۾= ”الوهيت“ واري منزل ۾ آيا، ” هيڪڙائي حق“ ۾ محو ٿيا. ١١. منجهان تن جسن= تن جي بدن مان، تن جي واتان توڙي بدن جي اشارن مان. حرف نہ سڃي هيڪڙو= هڪ حرف بہ نہ نڪري (جو هو محويت واري ماٺ ۾ آهن). ١٢. نڳئا= نڪتا. ناسوتان= ناسوت واري منزل مان. ناس(ع)= ماڻهو. ناسوت= ماڻهن وارو ماحول ۽ ان جا تعلق ۽ لاڳاپا، ماڻهن وارو جڳ ۽ جياپو، ماڻهن جي جڳ واري منزل. مٽيائون= پهچڻ لاءِ سِڌو رخ رکيائون. ملڪوت= الله تعالىٰ جي تخليقي ڪائنات کي سنڀالڻ واري تدبير ۽ قوت.

جوڳي جَبرُوتان، وَڃائي واٽ ٿِئا.

۱۳

جَنِ اُڃهئو ئَنِ نہ پُڄهئو، وينِي ڳَڏِيَنِ وِيرُ
ڏوري ڏِٺائون ڏُکَ سِين پاڻَ مَنجهيئِي پيرُ

۱۴

ڪيهي ڪامَ ڪاپڙِي ايهيءَ رَوَسَ رَوَنِ
نَڪا دِلِ دوزخَ ڏي نَڪِين بهشتُ گهُرَنِ
نَڪو ڪَمُ ڪُفارَ سِين، نَڪا مُسلمانِي مَنِ
اُيا اِيئَن چوَنِ، تہ پرِين ڪِجاهُون پانهِنجو.

۱۵

نا اميدِي آجِڪو، اوچَڻُ آديسِين
سدا سُکُ وَسَن، طالِبَ او تقدِيرَ تي.

۱۶

"لا" لَڳي "لا" ٿِيا، "لا" لَڪِئو جَنِ
عَدَمَ جي اوڙاهَ تي ڪِئا آسَڻَ آڌوتِين
گردائِئو گَنگَنِ، گردابَ کي گِيانَ سِين.

۱۷

لُنگ ڪَڍِيائون لانگَ، موڙِي ڪَنِ نہ مَسحو
جا اِسلاما اڳِي هُئِي سا سُٽائون ٻانگَ
سامِي چَڏِي سانگَ، گَڏيا گورڪناٿ کي.

۱۸

آڌيءَ آديسِيَنِ جون ڏُونهيون ٽِيون ڏُکَنِ
سي وَري واڄهائِينِ ڪِينڪِين سامِي ڏانهُ سُکَنِ
لاهُوتِي لُکَنِ، اُجاري اَچا ڪِئا.

۱۹

پُوري مَڙهِ مَهيسَ، ڪِنهِ تيرَٿِ وِئا تَڪَڙا
جوڳِي جُنبِي هَلِئا ڪِنهِ ڏوراهِينِ ڏيسِ
اُنِ اَکِهِينِ تي ڪِئا پَهَ متي پَرِدِيسِ
اُنِي جي آديسِ، سارِيان گهٽو سَيدُ چَئي.

۲۰

مَڙهہ پُوريا، ماٿِ ٿي، ٽَڪِينِ ناهِ تَوارَ
آسَڻَ مَٿي اُنِ جي نِتِ تِمايَمِ نارَ
سامِي سَبِ جِمارَ، ڏيئي ڏُکُ ڏُورِ وِئا.

وائي

ٿَنِ ڳِٽَنِ ڳهَرَ وِڃائي، هو مائِي!

جوڳِينِ مون سِين جي ڪَيا

نندر ٿنهين کي ناهِ، ڪا جا آديسِين اُنائِي
اڪِينِ آرَسُ ڇَڏِئو، دِلِ ۾ ناهِ دَغائِي
هيڪائِي هيڪُ ٿِئا ٻُجهَنِ تان نہ ٻيائي
"اُنِ اللهَ وِترُ يُحِبُ الوِتر" ايءَ اُنِي لاءِ آئِي.

جبروتان= جبَروت واري منزل مان. جبروت= عالم جبروت. متاهين سالڪانہ منزل. وڃائي واٽ ٿيا= واڄا وڃائي واٽ سان ٿيا (هنن واٽ هٽ ڪئي). ۱۳. جن اڃهئو= جيڪي تڪليفون ڪري هيڏانهن هوڏانهن هليا. تن نہ پڄهئو= تن نہ پروڙئو. ويٺي ڳڏين وير= هنن کي هڪ جاءِ ويٺي ئي وڏو ڄاڻو (وير) رهبر ملي ويو. ۱۵. آجِڪو (ع. آذُوقه)= قوت، ٿمر. اوچڻ= ڍڪ. نا اميدي آديسين لاءِ آجڪو ۽ اوچڻ آهي. تقدير تي= الله تعاليٰ طرفان ڏنل ڀاڱي ۽ ڪيل فيصلي ۽ ورهاڱي تي. ۱٦. "لا"= (عربي) نہ. نانهہِ ڪين، نابودي، نيستي. "لا" لڳي= "لا" سان لڳي. "لا" ٿيا= "نانه" ٿيا، "ڪين" ٿيا، "نابودي" واري منزل تي پهتا. "لا" لڪئو جن= انهن "لا" کي سڃاتو. عدم= نانه، نابودي. اوڙاه تي= تارَ اونهائيءَ ۾، وچ ۾. گردائئو= ڦيرايو. گرداب= اوڙاه جي ڪنن کي. گيان= ڄاڻ. ۱۷. لنگ ڪڍيائون لانگَ= لانگ وچان ڌوتيءَ جو هڪ ڇيڙو ورائي لنگ ڪڍيائيون. ريتون رسمون ترڪ ڪري نانگا ٿيا. مسحو= جتي پاڻي نہ ملي، اتي خاڪ تي هٿ هڻي وضوء وارا ارڪان پورا ڪرڻ. موڙي ڪن نہ مسحو= (ترڪ ڪرڻ ۽ لاڳاپن لاهڻ ڪان پوءِ) وري مسحي ڪرڻ واري پابندي نہ ڪيائون. هنن (احديت واري) اها ٻانگ ٻڌي جيڪا اسلام کان اڳ هئي. ۱۹. مڙهہ= آسڻ، مڙهيون. مهيس= وڏا جوڳي. جنبي هلئا= ڪست مان ڪاهي هلئا. وائي. ڳهر= ننڊ جي ڳهر، اونگهہ. هو مائي= اي امان. رموز سين= رمزن سين. ڪانئي= ساڙي، جلائي. اُنائي= ڪٽي ڇڏي (ننڊ) "اِنَ اللهَ وِتر يُحبُ الوتر"= تحقيق الله ايڪائي ايڪ آهي ۽ اڪيءَ کي ئي پسند ڪري ٿو.

داستان چوٿون

١

ڪِنهِ جِنه ڪُنا ڪاٺَ، جِئَن سامِي مُورِ نه سَنرا
ڏِينهان ڏَڪِي ڏِيلَ ۾، سُورُ سَڄيائِي راتِ
سَندِي جوڳِيان ذاتِ، جانڪيتان جَڏارِئِين.

٢

سامِينِ سَمَرُ سُورَ، گوندَرُ گَبرِيَنِ ۾
جوڳِينِ جَڙِئا جِيءَ ۾ پيغامَنَ جا پُورَ
آديسِي آسُورِ، وَڃائِي واٽَ ٿِئا.

٣

گوندَرَ گَبرِيَنِ ۾، سامِي سُورَ سِبَنِ
ڪِنه جِنه ڪَيفَ ڪَڪورِئا ڪِڄِئو ڪَڻَ هَٿَنِ
سَونڪَو سَناسِينِ، آهي پُورَبَ پَنڌَ جو.

۴

رُوحَ ۾ رَهينِ رامُ، ٻَهَرِ ٻولِينِ ڪِين ٻِئو
وِيهِي ڪِئو نه وِچَ ۾ آديسِينِ آرامُ
ڪَرِي هِيءَ حرامُ، نانگا گَڏِئا ناٿَ ڪي.

۵

رامُ رَهينِ ۾ رُوحَ، ٻَهَرِ ٻولِينِ ڪِين ٻِئو
سَدائين سَفَرِ ۾ مَتا تِٽِڙُنِ مُوهَ
تَن سامِينِ جي صبُوحَ، سارِئو تي سُورَ چَران.

٦

راتِيان رُڻِ جهُڻِ رامَ سِين، ڏِينهان ڪَنِ سَنانَ
جوڳِي سي آنانَ، وَٿُون جَنِ وِراهِيُون.

٧

مَتا مُوهَ ٿِئان، سَدا سُوئِيتا ڪاپَڙِي
ڪوني ڪِنهِ نه پُڇِئا، ته ڪِ اَندَرَ اَندوهِيانِ
جيڪا جَمارانِ، سا مَنجهِ گوندَرَ گَذري.

٨

جوڳِيءَ ڪي جُڳَ ٿِئا مَٽِي سِين ميري
اڪيون اَلڪَ سامُهِيون پُونءِ ڏي نه پيري
ڪَڪا وارَ ڪُلهَنِ تي جَراٽِئا جيري
لُڙڪَ لالَ، لَطِيفُ چئي، ڪَنبي ۽ ڪيري
نِيهُ نه نِبيري، سُورَ چَري تِئَن سَنرو.

٩

مَٽِي ڪان مَٽِي وِڃي جوڳِيءَ ڏِني جُوءِ
اوڏو ٿِئو اَلڪَ ڪي وَڃي رُوءِ ٻَرُوءِ
بابُوءِ چَکِي ٻُوءِ، مَنجهان باغُ بَقاءَ جي.

١٠

جَرَ جَراٽِينِ جِندَڙا، صُورَتَ ساڙِيَنِ سِيءَ
اَيِينِ گَهٽِي اَدَبَ ۾، عادَتَ سَندِيَنِ اِيءَ
جوڳِينِ پنهنجا جِيءَ، لِلهِ ڪارَڻُ لُوڻِئا.

د-۴-١. ڪنه جنه= ڪنه اهڙي (گهائيندڙ). سَنرا= صحتمند، خوش. ڏيل ۾= ٻت ۾. جانڪيتان= جڏن جو، جڏهن ٻ. جڏارئين= اٽڪيل، بيمار. ٢. سامين سَمرُ سورَ= سورَ سامين جو سمر آهن. گوندرُ گبرين ۾= سندن گبرين ۾ گوندر (غم ۽ فراق) ڀريل آهي. جڙئا= گڏ جوڙي ٻڌا. پيغامن جا= الهامي هدايتن جا. پور= ٻُهه، خيال. ٣. سامي سور سبن= گبرين ۾ گوندر ۽ سور ٽا سبن. ڪيف= نشي. ڪڪورئا، مخمور ۽ سَرها ڪيا. ڪجئو= زور ڏئو، پوري زور سان. ڪڻ= سَئي سان ٽوپي جو ڪڻ، ٽوپو. سونڪو= انديشو. ۴. ڪين ٻئو= ٻيو ڪين ڪجهه، ٻي ڳالهه. وچ ۾= منزل تي پهچڻ کان اڳ واٽ تي، وچ منزل ۾. ڪري هيءَ حرام= هي ظاهري زندگيءَ وارو وهنوار، هيءَ دنيا وارو خفو ۽ نفعو. ۵. رهين ۾ روح= روح ۾ رهين، سندن اندر ۾ رام ئي رهيو آهي. مُوه= ميرا ۽ منڊل وار. سور چران= سور ڪاوان. ٦. رڻ جهڻ= اورڻ، نام جپڻ. سنان= وهنجڻ. آنان= وڏي خيال خمار وارا. وٿون= ٽول ۽ شيون، ڪم جون شيون. قيمتي شيون. ٧. موه ٿئان= ميرا، ۽ منڊل وار ويڙها ۽ ڀندا. سُوئيتا= سُوءِ ۾، غم ۾. ته ڪ اندر اندوهيان= ته ڪين اندر ۾ اندوه آهن؛ وڏا غم ۽ فڪر آهن. ٨. مٽي سين ميري= ميري مٽي سان رهندي. الڪ= ڏٽي مالڪ. جراٽيا= سيڪ ۽ دونهين ۾ ڪاراٽيا. جيري= ٻاهه جي ڇيي. ڪنبي= ٿڙڪي (ڏٽي جي خوف کان). ڪيري= ڪيرائي (اکين مان ڳوڙها). نه نِبيري= نه ٽوڙي. سورچري= سور ڪائي، سور سهي. ١٠. جر جراٽين= سيڪ ۽ دونهين جراٽي ڪارا ڪيا. لُوڻِئا= اوڪا ڪيا، جنجال ۾ وڌا.

۱۱

سانگو ڪَنِ نہ ساهَ جو، اُتَرَ اوتَ نہ ڏِينِ
چئن پارو پَواڙا ڪَري تِئن سُمَرٽِيُون سورِينِ
جهُوپا نہ جوڙِين، مَڃُڻُ پوئين وِٽُ وِصالَ ۾.

۱۲

پارو پَواڙا ڪَري لڳي اُتَرَ مُٽِ
لاهُوتِي لطيفُ چئي ڪَنِ جُسي سِين جُٽِ
پَوَڻِ نہ ڏِينِ پُٽِ، مَڃُڻُ پوئين وِٽُ وِصالَ ۾.

۱۳

هَرَ هَرَ ڪَنِ هَرنامُ، ڏُونِ ڏِينهاڙِي ڏوتِيا
جَنِ نہ رِيجهايو رامُ، ناٿُ نہ نَمي تَنِ کي.

۱۴

هَرَ هَرَ ڪَنِ اُميسَ، ڏُون ڏينهاڙي ڏوتِيا
جَنِ نہ ماري ميسَ، ناٿُ نہ نَمي تَنِ کي.

۱۵

گهندَنِ پاسي گهندَ، گَڏُ گذارينِ گودڙِيا
پَليتيءَ کان پانهِنجا پاڪَ رکائُون پِندَ
نانگا ڪَنِ نہ نِندَ، وِڃا رُئندا رامَ ڏي.

۱۶

جِهَڙا ڪَٽِجَ ڪَڳڙا، تِهَڙا جايَنِ ڦُلَ
ٿَنِ سامِين جي سَڏُ مَران جَنِ گودڙِينِ ۾ گُلَ
اَندَرِ مُلَ اَمُلَ، ٻَهَرِ ڪوجها ڪاپڙِي.

۱۷

اَرَتو اَکِيَنِ مان وَهي، مَٽان ڳُلَنِ ڳاڙ
ڪوري ڪَنَنِ وِچَ ۾ ڦَچَ وِڌائُون ڦاڙ
هَٽِي توبَهَ تاڙ، نانگا نِسورا ٿِيا.

۱۸

اَکيُون آلوماهُ، سَدا سَناسِيَنِ جِيُون
واري نيڻَ نِنداءِ، جانکي جهَليا جوڳِيين.

۱۹

اَڏَ لَڳيُون آهِينِ، جِيجان سَنديُون جوڳِيين
ويهِي وِهائِينِ، ڪا ڦَضاني راتِڙِي.

۲۰

ڪي جي سَڳا سُورَ جا ويني وَٽِياڻُون

۱۱. اتر اوت= اتر واري اوت، سياري ۾ اتر جي سيءَ واري هوا کان آڏ. پارو پَواڙا ڪري= سيءَ لهي ۽ لڳي، زور سان لڳي. سمرٽيون= تسبيحون. سورين= چورين. ڦيرائين (تڪڙو تڪڙو ڏٽيءَ جو نام جَپڻ). وٽ= وٽي. وصال ۾= (مالڪ سان) گڏجاڻي ۾. ۱۲. لڳي اتر مُٽ= اُتر جي هوا واڪي سان لڳي. ڪن جسي جٽ= پنهنجي بت کي گهٽو ڏکيو ٿا ڪن. پوڻ نہ ڏين پُٽ= پُنيرا نہ ٿين (سيءَ کان بچڻ جي ڪوشش نہ ڪن، پر هميشہ اتر جي واءَ ۽ سيءَ کي سامهون ٿي ويهن). ۱۳. هر ڪن هرنام= هردم هر گهڙي ڏٽي جو نام جَپن. ڏون= ڌُئن. ڏوتيو جمع ڏوتيا= اهو ڪپڙو جيڪو گوڏ مثل چيلهہ تي وڪڙ ڏيئي لانگ ڪڍي ٻڌجي، (يعني هڪ آڏو لانگ وچان ورائي، پويان پنيءَ جي وچ تي چيلهہ تي وَڪڙ ۾ ٽنبيل هجي). ۱۴. اُميس= پرارٿنا، بندگي. ميس= ٻيائي، اندر ۾ هڪ ٻاهر ۾ ٻي. ۱۵. ب رسالي ۾ "گهندن پاسي گهند" ڪري لکيو ويو آهي. "گهند" معنيٰ واڄا. سيئي سانت ۽ سلوڪ سان هڪ ٻئي سان گڏ رهڻ ۽ اٿن ويهن. پِندَ= پنهنجا پاڻ، پنهنجا جسم. ۱٦. ڪَٽج= ڪک ۽ ڪانڙيون. تهڙا جاين ڦل= ڪٽج ڪڪڙا (فقيرن جي آسڻ جا) ۽ پڪين جاين وارا گل ڦل پاڻ ۾ برابر آهن، جهڙا هو تهڙا هو. جن گودڙين ۾ گل= (الف) جن جي گودڙين تي پرت جا گل لڳل آهن (ب) جن جي گودڙين اندر گل (سهڻيون قيمتي شيون) آهن. مل امل= مُل کان مٿي انهن جو مُل آهي تمام وڏي مل وارا. ٻهر ڪوجها= ٻاهران ميرا، لانجها. ۱۷. رت گاڏئان ڳوڙها اکين مان وهي پيا ڳلن تي ڳاڙ ڪن. ڦچ= چير. تاڙ= سخت وٽيل رسي يا سڳي جو چار مثل ننڍو واٽيل ڳوٽرو جيڪو اٽ جي هوٽ ۽ مٿي تي پارائجي: ڏنگي اٽ کي اهو تاڙ هٽبو تہ قبضي ۾ رهي. توبهہ تاڙ= توبهہ جو تاڙ، توبهہ جو سخت ڪڙو. نِسورا ٿيا= ناميا نروار ٿيا. ۱۸. آلو ماهہ= ڪچو گوشت (رئڻ ۽ ڳوڙهن سببان ڪچيون اکيون). نندراءِ= ننڊر کان. جانکي= پوريءَ طرح، پختا ڪري. ۱۹. اڏ لڳيون آهين= انهن جون اکيون پوريءَ طرح ننڊر ۾ لڳل ناهن (ڪين پوري ننڊر آهي ڪانہ)، پر اڏ لڳيون آهن. ويهي وهائين= ويهي گذارين. قضاني= بعضي ڪڏهين. ۲۰. (الف) سڳا= ڌاڳا. وٽياڻون= وٽ وڪڙ ڏيئي ڏاڍا ڪياڻون.

پُويو پاتائون، ساجا ڪِئو سِگَيِنَ ۾.

٢١

أڪولِيندي أتِيا، ويِنِي وَتِيائُون
أنِي جِي آئُون، ڪِهڙِي ڳالهه ڳِندِ ڏِيان.

٢٢

ڪِين جو ڏِنائون، ڏِسِي سو ڏُورِ ٿِئا
وِهَڪَ نه ڪِئائُون، أپِيَڻُ عَينُ أنِ جو.

٢٣

جوڳِيَڙا پاڙِي، ڪَرَ نه هوا ڪَڏهين
وِئا مَڙهه تاڙِي، ڪالهه وَڃائِي سِگيُون.

٢٤

اَجان سي آهِين، جي سَزاوارَ سِگَيِن جا
وينا وڃائِينِ، جي سَناسِي تون سُٺين.

وائي

مَڙهِنئُون موڪَلَ، ڪالهه ڪَندا وِئا ڪاپَڙِي
بابُو ڪَن نه بِڪيَا، نڪا وَلَن وَلَ
ڪَڏهِن اٿَرَ سامُهان، ڪَڏهن ڏُونهَنِ جهلَ
هُن سيڪِيندي هَٽڙا، مون ڳاڙيندي ڳلَ
جَرَ جَراٽِين جِندَڙو، ڪوري ڪانِين ڪَلَ
چيرِي چِندَنِ ڪاٿَ جِئن، سُورَ ڏِنائون سَلَ.

داستان پنجون

١

بُڪ وِڌائُون بَگرِيين جوڳِي ڪَندا جُڄ
طَلَبَ نه رَکَنِ طَعامَ جي أوتِئو پِينِ أڄ
لاهُوتِين لَطِيفُ چَئِي مَنُ ماري ڪِئو مُڄ
سامِي جهاڳِي سُڄ، وَسونءَ کي ويڃها ٿِيا.

٢

بُڪَ أنِي جِي بڪيَا، ڏُوڙِ أنِي جو ڏُوپُ
ڪِئائُون سو رُوپُ، جِئان لوڪ لَڄَ ٿِي.

٣

قُوتِ ڪَڙايا ڪاپَڙِي طَعامَ نه طامائو
سَينَ هَنيائون سُڄ ۾، پَهَرَ نه پيئائُو
اَوَسَرِ آسائو، أنِي گوندرِ گڏِيا.

٤

قُوتَ ڪَڙايا ڪاپَڙِي، طَعامَ نه طَمعدارَ
سَينَ هَنيائون سُڄ ۾ جوڳِي ڪِنهِ نه يارَ
اَوَسَرَ جي آڌارَ، أني گوندرِ گڏِئا.

٥

قُوتَ ڪَڙايا ڪاپَڙِي، بُڪَ چَڪِيائُون بُوءِ
وِئا نيرانا نِڪَرِي جوڳِي مَنجهان جُوءِ

پويو پاتائون= انهن سڳن کي سگين جي سوراخن مان پوتائون. (ب). سڳا= اهي سڳا جيڪي سگين جي سوراخن مان لنگهائي هار مثل ڳنڍجن ۽ سگيون لنڪائي ڳچيءَ ۾ وجهجن. سناسين لاءِ اهي سڳا سُور جا (سڪ ۽ محبت واري درد جا) آهن. پويو پاتائون= اهي سگين جي سوراخن مان پوئي (لنگهائي) پاتائون. ساجا ڪنو= وٽي پڪا ڪري. ٢٢. وهڪ= ويهڪ، هڪ جاءِ ويهي رهڻ. أپيڻ= اٿي ڪڙو ٿيڻ. عين ان جو= انهن جو چٽو پڪو دستور. ٢٣. پاڙي= پاڙي ۾، قريب ۽ ويجها. ڪر نه هئا= جڻ هئا ئي ڪونه. مڙهه= آسڻ، مڙهيون. تاڙي= تاڙيون تاڪ ڏيئي، بند ڪري. ٢٤. سزاوار= لائق. وائي. مڙهنئون= مڙهين مان. موڪل= موڪلائي. بڪيا= ڀِن. نڪا ولن وَل= نڪا ڪيتي واڙي ڪن. دونهن جهل= دونهن لڳ ويهن: سندن هٿ سيڪڻ ۽ منهنجو ڳوڙها ڳاڙڻ (ته متان وڃڻ جو پهه تا ڪن). سور ڏنائون سل= مونکي سورنَ جا سل (چُيندڙ سوراخ) ڏنائون. ڪوري ڪانين ڪل= باه جي ڪوري سندن جسم جي چمڙي ساڙي ڇڏي. د-٥:-١. بگريين (= بَغليين)= بغل وارين ڳوٿرين ۾، گبرين ۾. جڄ= ڍئو. من= پاٽپٽو. مُڄ= ڪُٽيل واڻ وانگر، چٽيل. وسون= وسين، وسندڙ پيٽي. ٢. بڪ انهن جي ڀِن آهي (جيڪا اهي گهري بُک آهي)، ۽ ڏوڙ مٽي انهن جو ڏوپ (جنهن جو هو واس ڏين). روپ= صورت، مهاندو. جئان= جنهن ڪان. لوڪ کي لڄ ٿئي= لوڪ لڄي ٿئي. ٣. قوت= ڍئو. ڪڙايا= ڪڪ ڪري ڇڏيا. وسين، وسندي. پهر نه پنيائون= وسين وسندي ۾ هو پنڻ وارا ناهن، ماڻهن ڪان گهرڻ وارا ناهن. اوسَر= سوڪ، ڏڪار. آسائو= آسا ڪندڙ، چاهيندڙ. أني= مينهن وسڻ ۽ آباد ٿيڻ واري حالت ۾. گوندر گڏيا= هَر غم ۾ پيا، ڏکيا ٿيا. ٤. طعام نه طمعدار= طعام جا طمعدار ناهن، ڪاڏي جي ڪا طمع ڪين اٿن. ٥. بک چڪيائون بوءِ= بُک جي بوءِ چکيائون (بک ڪين وٽي).

اَوَسَرِ آجا اوءِ، اُني گوندَرِ گڏِئا.

٦

ڪَسي چيلِھ ڪَسَا، ڏِيلَ ڪِئائون ڏُبَرا
لاهُوتِي لَطِيفُ چَئي تَنَ ڪي ڏِيِنَ تَسَا
گَروءَ جي گَسَا، پاسي ڪَن نہ پاڻَ ڪي.

٧

ڪَسي ساڻُ ڪَسَنِ، ڏِيلَ ڪِئائون ڏُبَرا
پيٽُ نہ هيريَئُون پانهنجا چوري ساڻُ چَسَنِ
اِهَڙِيءَ راهہَ رَسَنِ، ڪاپَڙِي ڪابُولَ ڏي.

٨

نَڪِين طَعامُ ٽُنبِين ۾، نَڪِين گَبَرِيَنِ
مون پُڻ مُلا ٿَنِ، حاصُلُ ڪِين حالُ ڪِئو.

٩

نَڪِين هيٺِ نہ بيٺِ، نَڪِين گَبَرِيَنِ ۾
رامُ ڪِئائون ڏيٺِ، وَجَنِ ڪِينَ ڪُلهي ڪِئو.

١٠

جا بَرادَ بُتَنِ جِي سا اَجِ بُکَ آديسينِ
روزا رِندَ رَکَنِ، عِيدَ نہ اوڏا ڪاپَڙِي.

١١

گَندِي ۽ گِراهُ، جَنِ سَناسِينِ سانڍِيو
اُني ڪان اَللهُ، اَجان اَڳاهُون ٿيو.

١٢

گولا جي گِراهَ جا، جُونا سي جوڳِي
ڦِٽَلَ سي ڦوڳِي، جَنِي شِڪَمَ سانڍِئا.

١٣

سَبيرِيءَ سَيدُ چَئي جي تا پُڇَنِ اَنُ
تَنِ ڪاپَڙِين نہ ڪَنُ، جوڳِي چائِينِ جاڙَ تا.

١٤

جِيئَن تا پُڇَنِ اَنَ ڪي تِيئَنِ جي پُڇَنِ پَنڌُ
رِڙهِي لَڏائون رَندُ، لَتِينِ لُکَ لَطِيفُ چَئي.

١٥

جِئَن تا پُڇَنِ اَنَ ڪي، تِئَنِ جي پُڇَنِ اَللهُ
تہ رِڙهي لَڏائون راهَ، لَتِينِ لُکَ لَطِيفَ چَئي.

١٦

پِٽَنِ جو پَٽُ ڪُٽِي سو جي سُجاڻَنِ
تہ بَرَ ۾ بِيکَ لَهَنِ، پَهَرُ نہ پُڇَنِ ڪاپَڙِي.

١٧

اَسُڪُ جَنِ اَويرَ، سي سانجهِيءَ رَهَنِ سُمَهِي
لاهُوتِي لَطِيفَ چَئي آڏِيءَ ڏِينِ اَليرَ
اُٿِئا لوڪُ سُتو پَسي، پِئا سامِي مَٿي سيرَ

اَوسَر آجا اوءِ= اوسر ۾ هو (سورن کان) آجا آهن، ڏک غم کان ڇٽل آهن. ٦. ڪسا= ڪَشا. چيلھ ڪسا= چيلھ وارا ڪشا تسا= اُڃون (تسو= پاڻي نہ پيڻ ۽ اُڃ جهلڻ). گسا= گس ڪان، گس تان. ٨. نڪين ڪاپڙين جي ٽُنبين ۾ طعام تہ نڪين گبرين ۾ (هو توڪل تي آهن: ڪاڏو پاڻ سان ڪڻن ئي ڪين). ڪَين= نانھ، نيستي. ٩. نڪين= نہ ڪين، نہ ڪجھ. بيٺِ= بيٺ ۾ ٻڌل، چيلھ سان ٻڌل. گبري= بگري= بَغلي، بَغل ۾ لڙڪندڙ ڳوٿري (جنهن ۾ شيون هجن). ١٠. بَرادَ= گيھ، کير، کُٽي وغيره طعام جيڪو بُتن تي پيڻا طور ڏجي. براد بتن جي= بتن جي مڃتا طور پيڻا. سا اڄ بک آديسين= بتن واري براد آديسين لاءِ اڄ بک آهي (هنن لاءِ براد بدران اڄ بک وڌيک آهي). اهي رند روزن (اڄ بک) ۾ آهن، باقي عيد (جي طعامن) کي ويجهائي ناهن. ١١. گندي= چادر، ويس وڳا. گراھ= مانيءَ جو گراھ، ڪاڏو ۽ طعام (پيٽ لاءِ). اجان اڳاهون ٿيو- اجان گهڻو اڳتي ٿيو (۽ اتي پهچي نہ سگهندا). ١٢. گراھ جا= مانيءَ جي گراھ جا، ڪاڏي پيتي جا، پيٽ جا. جونا= ڪوڙا. ڦٽل= راھ کان ڦريل. ڦوڳي= ڦوڳ مثال رس ۽ رطوبت کان خالي، بي ڪَما، بي ڪار. جني شڪَمَ سانڍيا- جن پنهنجن پيٽن جي سنڀال ڪئي. ١٣. سَبيريءَ= (صبوح جو) سَويرَ ئي. "تن ڪاپڙين نہ ڪن" "تن ڪاپڙين کي ڪن" ئي ناهن جو سڻن ۽ سمجهن. "ڪن ڦاڙ" جوڳي ۽ ڪاپڙي جيڪي ڪنن ۾ ڦڃ وجهن ۽ پڻ وڏا ڳول والا پائين: "ڪن" واري اها صورت جڻ سندن سڃاڻپ آهي. "تن ڪاپڙين نہ ڪن" مان مراد تہ انهن کي اهو "ڪَنُ" جيڪو سندن سڃاڻپ آهي سو آهي ئي ڪونہ. ١۴. تيئن جي پڇن پنڌ= تيئن جي اڳتي پنڌ ڪرڻ لاءِ پڇا ڪن، پنڌ جي ڳُتي ۽ اونُ ڪن. رند- واٽ. لُکَ- گرم هوا، تپش. جسم جو ڪاڙهو. ١٧. اوير= دير (سان سمهڻ). اسک جن= اوير جن لاءِ اسک (ڏک) آهي. اُلير= پِرڪي، اُچانگ. (ڦڙتيءَ سان اٿي ڪڙو ٽيڻ). سير= واٽ، پيچرو.

ڪيڏانهَ ڪَندا پيرَ، جهُ مِڙوئي مَتو ٿِيو.

۱۸

وِچِينءَ ويراڳِينِ جِي مَتي ڪَٽجَ ڪُوڪَ
ساڙي سِڪَ سَنها ڪِئا مَحَبَتِي مَلُوڪَ
تَني سَندي هُوڪَ، جيڪَرَ جوڳِياڻي ٿِيان.

۱۹

وِچِينءَ ويراڳِينِ جِي مَتي دُونهِنِ دُوسَ
ساڙي سِڪَ سَنها ڪِئا بيراڳِي بيهُوسَ
اِيءَ نانگَنِ جِي نامُوسَ، جِئَن پَٽَ نہ ڪَڻَن پاڻَ سِين.

۲۰

وچِينءَ وينا هُونِ، سانجهِيءَ رَهَن سُمَهي
آڌِيءَ راتِ اُٿِي ڪَري راوَلَ رَتو رُونِ
وِهاڻِيءَ وائَن تي پاسا ڪوڙيو پُونِ
مَهيسِي مُنهُ پانهنجو ڏاران ڏوڙَ نہ ڏونِ
ڪِنهِ ڪي اِيئَن نہ چُونِ، تہ اسين آديسِي آهِيُون.

۲۱

وچِينءَ وينا هَنِ، سانجهِيءَ رَهَنِ سُمَهي
ٻُڪَ مَرَندي بکِيا ڪِنهِ ڪان ڪِينَ گهُرَنِ
ڦُڪِي فقِيرَنِ، ماڳهان پِئِي ماٽِ جِي.

۲۲

گُوندَرِ گُذارِئو ڪاپڙِي پَڌَرِ وِجهَنِ نہ پاڻِ
ٿَنِ آيَلِ آديسِينِ جِيءَ رُئان ڪاڻِ رِهاڻِ
هِتِ نہ پَسجَن هاڻِ، وِئا ويراڳِي نِڳَري.

۲۳

نہ ڪِلَنِ نہ ڪِينِ ڪِين، نہ ڪِين ڳالهائِين
ڪِنهِ جنهِ ۾ آهِين، سا پَروڙَڻِ ڏاڪڙو.

۲۴

ٿَنِ اکين اُتا سُکَ، ڪِلَندي ڪَڻَنِ جي
پِرِين پابوهَڻَ سان ڏورِ ڪِئا سَڀ ڏُکَ
ماڻُهن ليکي ٻُکَ، سامِي سُورَ سَنها ڪِئا.

۲۵

ڪِنهِ جِنهِ کيپَ خُمارِئا، ٻَنوارِئا پُوٽَنِ
ڳالهيون ڳهلي لوڪَ سِين پَڌَرِ پَئِي نہ ڪَنِ
سونڪو سَناسِينِ، آهي پُورَبَ پَنڌَ جو.

۲۶

جوڳِيان سَندي ذاتِ جِي ٻولِي ٻُجهارَتَ
ڏورَڻُ گهڻو ڏاڪڙو هَلَڻَ ۾ حيرتَ
عَجَبُ عِبارَتَ، پَهُ پَروڙَڻُ اُنِ جو.

۲۷

آديسِي آديسُ، هِئان ڪَري هَلِئا
ڪاپڙِين قَلَبَ ۾ ڪِئو ڏوراڻو ڏيسُ
ويراڳِيڻون ويسُ، راوَلَ ڍَڪي رَمِئا.

۲۸

ويراڳِي وَاڳِي، ڏِينِ ڏِينهاڙِي ڏيلَ ڪي

۱۸. ڪَٽجَ= ڪٽج ڪاٺڙين تي (باهه ٻارڻ لاءِ، دونهي دکائڻ لاءِ). ڪوڪ= سڏ. هوڪ= هاڪ، ساراهه واري مشهوري. ۱۹. دوس= تڙ پيڙ، سوڙها ميڙ. بيهوس= بي- هُوس، جيڪي ٻئي ڪنهن ڪي نہ هوسين، ٻئي جي بدخواهي نہ ڪن. پٽ= پنڻ لاءِ جَمن، پيالو. ۲۰. وچينءَ= وچينءَ جي وقت، سج لهڻ کان اڳ واري وقت. رتو رون= رت ڳاڙهون رئن. پاسا ڪوڙيو پون= پَئجي رهن. مهيسي= وڏا آديسي جوڳي. ۲۱. ڦُڪي= ٻُڪي. ماٽ جي= صبر سان ماٽ ۾ رهڻ جي. ۲۲. پڌر نہ وجهن= پاڻ ڪي ظاهر نہ ڪن. رئان ڪاڻ رهاڻ= انهن جي رهاڻ لاءِ رئان (سڪان ۽ رئان تہ ڪڏهن ساڻن رهاڻ ٿيندي). ۲۳. نہ ڪين ڪين= نہ ڪين ڪجهہ ڪائن. ڪنه جنه ۾ آهين= ڪنهن اهڙي ڳالهہ ۾ آهين، ڪنهن اهڙي ويچار ۾ آهن. سا پروڙڻ= سا (ڳالهہ) صحيح ڪرڻ، سمجهڻ. ڏاڪڙو= ڏکيو ڪم. ۲۴. اُتا= چيا، موڪليا. سُک= سلام، سهنج، آرام. پابوهڻ= مشڪڻ سان اچڻ. ۲۵. کيپ= نشي. ٻَنوارِئا پوٽن= خمار ۾ مست ٿيا پيا ڦرن. ڳهلي= موڳي، موڙهل. لوڪ سين= عام سين. پڌر پئي= ظاهر ٿي. سونڪو= فڪر، اوسيڙو. ۲۶. ٻجهارت= ڳجهارت. ڏورڻ= پنيان هلڻ ۽ ڳولڻ، پنيان هلڻ ۽ پيروي ڪرڻ. پهُ پروڙڻ ان جو= انهن جي خيال ڪي سمجهڻ ۽ صحيح ڪرڻ. ۲۷. آديس ڪرڻ= چيلي جو گروءَ ڪي آديس آديس ڪرڻ، ادب وارو سلام ڪرڻ. قلب ۾ ڪئو= دل ۾ رکئو. راول= سي شهزادا اڳواڻ. رمئا= هليا. ۲۸. واڳي ڏيڻ= رسو وجهڻ، جهلڻ، ضابطي ۾ رکڻ.

راوَلَ رَتين مولھيين سامِي سُھاڳِي
لَئُون جھين لاڳِي، سو جوڳِي پَسان نہ جِيَان.

٢٩

ويراڳِي واري، اللهَ اڳڙِ آٽيين
ڏُڪَ لاھِيندا ڏيلَ جا ٿُھَنِ جِئَن تاري
اِيندَمِ اوتاري، ڪِينئَن جون ڏِيندَمِ خَبَرُون.

وائي

ڪاپڙِي ڪَنچِير،
وِئا ويراڳِي نِڪَرِي
دِلِ ھٿِي وِئا دَردِ سين
ڦورُو ھُئا فقِيرَ
ھَٿِي وِئا حِلمَ سين
سِگيون منجھہ سَرِيرَ.

داستان ڇهون

١

ڪَنَ- ڦَٽَ ڪاپَٽَ ڪاپڙِي، ڪَنَ جي ڪَنائِينِ
لاھُوتِي لَطيفُ چَئي ماڳَ نہ مَنائِينِ
ھُوءِ جي خودِيءَ کي ڪائِينِ، ھَلو تَڪيا پَسُون تَنِ جا.

٢

ڏُونھان جَنِ ڏُکائِيا ھَلِي مَٿي ھَٽَ
خاڪَ جَنِي جي ڪَٽَ، ھَلو تَڪيا پَسُون تَنِ جا.

٣

ڪَنَ- ڦَٽَ ڪاپَٽَ ڪاپڙِي، لُنگَ لانگوٽِيا لالَ
لاھُوتِي لَطيفُ چَئي گَنھ نہ موھِيا مالَ
ھِھَڙا جَنِي حالَ، ھَلو تَڪيا پَسُون تَنِ جا.

۴

ڪَنَ- ڦَٽَ ڪاپَٽَ ڪاپڙِي، ڪَنوٽِيا ڪَنَ ڍارَ
ھَلَنِ ھُو ھنگلاج ڏي بابُو چڏي بارَ
جي ڪِينَ قَبُولڻھارَ، ھَلو تَڪيا پَسُون تَنِ جا.

۵

ڪَنَ- ڦَٽَ ڪاپَٽَ ڪاپڙِي، ڪَنوٽِيا ڪَنَ- چِيرَ
سَدا ويھَنِ سامُھا عاشِقَ اُتَرَ ھِيرَ
ٿَسَا ڏيئِي تَنِ کي ساڙِيائون سَرِيرَ
ھُوءِ جي فنا ٿِئا فقِيرَ، ھَلو تَڪيا پَسُون تن جا.

٦

ڪَنَ- ڦَٽَ ڪاپَٽَ ڪاپڙِي، گِلَ- ڦَٽَ ڳاڙھِيءَ رُوءِ
پَنڊَ جَنِي جو پُورَبَ ڏي مُشڪَ ڪٿُوري بُوءِ
ھَنڊَ جَنِي جا ھُوءِ، ڪِينھِين ڪالھ ڪَٽِي وِئا.

رتين مولھيين= ڳاڙھن پڳڙين سان. سھاڳي= سھاڳ وارا، بختاور. جھين لاڳي= جنھن لڳائي. ٢٩. ٿُھن جئن تاري= جئن تھ تاربا آھن (ان چندڪبو تہ ڇج سڄي کپي ھلائبو تہ تھ ان ڪان جدا ٿي ڇج جي ڇيڙي ڏي ويندا جتان چندڪي سان ٻاھر ڪرندا). ڪينئن جون= خير جون، خوشيءَ جون. وائي. ڪنچير= جن جا ڪن چيريل، جن جي ڪنن ۾ چير آھن (جن ۾ والا يا پاپڙا پيل آھن). ھٽي وئا= ماري وئا، ڦري وئا. سگيون ھٽي وئا= سگين جا واھڻ ھينين ۾ ھٽي وئا. د-٦-١. ڪنَ ڦٽ= جن جا ڪن ڦاٽل (چيريل، وڏا سوراخ ڪيل) آھن، ڪَنڦاڙ. ڪنائين= ٽوپائين، وڍائين. خوديءَ کي ڪائين= خوديءَ کي جلائين، ساڙين. تڪيا= آسڻ. ٢. ڪن ڦٽ= ڪَنڦاڙ. ڪاپَٽ= ڪاپڙي جو مخفف (ڪاپٽ= ڪاپٽي= ڪاپڙي)، ۽ "ڪن ڦٽ" سان لاڳو پرتي جو لفظ. ڪنوٽيا= جن جي ڪنن ۾والا يا پاپڙا ھجن. ڪنيائين= ٽوپائين چيرائين. ھٽ= "ھٽ جوڳين" طبقي جو آسڻ. خاڪ جني جي ڪٽ= جن جي ڪٽ (ويھڻ لاءِ) خاڪ آھي. ٣. لنگ لانگوٽيا= جن جا لُنگ نڪتل آھن، جن کي لانگوٽا ٻڌل آھن. نہ موھيا= نہ ھِرڪايا، نہ حرصايا. ۴. ڪن ڍار= والن ۽ پاپڙن جي ڪري جن جا ڪن ھيٺ ڍريل آھن، جن جون پاپڙيون ھيٺ تي جھڪيل آھن. چڏي بار= ڳرو بار چڏي ھلڪا ٿي ھلن (ڏکيي ۽ وڏي پنڌ سببان)، لاڳاپن ۽ واسطن جا بار ڦٽا ڪري ھلن. ڪين= نانھ، نيستي. قبولڻھار= سدائين قبول ڪرڻ وارا، جيڪي سدائين نانھ ۽ نيستي ۾ آھن. ۵. ڪن چير= چيرايل ڪنن سان. ٿسا= اُجون. سرير= پنھنجو جسم، پنھنجو اندر. فنا ٿئا= نابودي واري حال ۾ ٿيا. ٦. ڳِل- ڦٽ= جن جي ڳلن تي بہ چير آيل. ڳاڙھي روءِ= ٻيوت مٽي ۽ سينڌر مان مليل منھن. مشڪ ڪٿوري بوءِ= پنڌ جي صفت، مشڪ ڪٿوري جي بوءِ سان واسيل واٽ. ڪالھ ڪٽي وئا= ڪالھ پنھنجا ٽول ٽڳا ڪٽي ھليا ويا.

٧

ڪَنَ- ڦَٽَ ڪاپَڙِي جَنِ ڇَڏِيون جاٽِي ڄَڻائُون
کُودي ڪانيائون، هَلو تہ ٽڪيا پَسُون ٽَن جا.

٨

سَدائين سفر ۾ رَمَنِ متي راهَ
جَن جي اَلَڪَ سِين آگاهَ، هَلو ٽڪيا پَسون تن جا.

٩

ڪِنهِ جِنهِ سَناسِي سُورَ ۾ جئَن وَتَن ٽا وَهلورَ
باهِرِ ٻولِي ٻئي پَرِينِ، گَهٽَ ۾ گهايَلَ گهُورَ
چِتَ جَنِي جا چُورَ، هَلو ٽڪيا پَسُون ٽَن جا.

١٠

ڪِنهِ جِنهِ سَناسِي سُورَ ۾ وَهلُورَٽا وَتَن
اَنئِي پَهَرَ اَلَڪَ جو ڪو وَڍُ ويراڳِين
سَدائين صاحِبَ پَر ٽا ڪاپَڙِي ڪَنبَن
جي راتو ڏِينهَ رَمَن، هَلو ٽڪيا پَسُون ٽَن جا.

١١

جوڳِي جَڳَ نہ وَڳِ، جَڳُ نہ ڏِنو جوڳِيين
آديسِي عالَمَ ڪان لاهِي چُرِٽا لَڳِ
سامِي ٽِٽا سُرَڳِ، هَلو ٽَڪيا پَسُون ٽَن جا

١٢

ٽَڪيا پَسُون ٽَنِ جا هَلِي منجهان حالَ
ڪوڙين ڪَنوٽِينِ جا پيئَڙ پانيان پالَ
سامِينِ جي سَنيالَ، منهنجو چِتُ چَڱو ڪيو.

١٣

ٽَڪِيا تاڪيائون، وِٽا رَمَندا رامَ ڏي
ڪِجان خَبَرَ نہ لَهان ٽَنِ آديسِينِ آئون
ڪَنهِن ڪُوڻِ ڪنيائون، ڪاڏي وِٽا ڪاپَڙِي.

١٤

ڪُٽي ڪِدائون هَليا، جوڳِي جيڏاهين
آءٌ پُڻ اوڏاهِينِ، ٽَنَ ڪي ٽَندو پائِيان.

١٥

نہ گِندا، نہ گَبَري، نہ لانگوٽِي، نہ لينگَ
پُنگا جَنِي پِينگَ، صاحِبُ ٽَنِي سامُهُون.

١٦

نہ گندا، نہ گَبَري، نہ لانگوٽِيءَ ليڙَ
جيڏانهَ ڪَرِينِ پيڙَ، تيڏانهَ صاحبُ سامُهُون.

---

٧. ڄاٽي= ڄاٽي ٻجهي. ڄڻائون= متي جي وارن جون ڏگهيون ڄهتون، مٽي جا ڏگها ميرا ليڙون ليڙون وار، پَندا. خودي ڪانيائون= خودي کي ساڙيائون، پاٽپٽي کي ختم ڪيائون. ٨. رمن= هلن، پنڌ ۾ رهن. اَلَڪ سين= ڌڻيءَ سين. آگاه= ڄاڻ، ساڃاءِ. ٩. ڪنه جنه سناسي سور= سناسي ڪنهن اهڙي سور ۾ آهن. ٻئي پرين= ٻي طرحين. وتن ٽا وهلور= وهلور پيا وڃن، ماڻهن کان پري پيا ڀڄن، تڪڙا گوشائتا پيا هلن. چت جني جا چور= جن جا اندر چور ٿيل (جن جي اندر ۾ آئون آهيئي ڪانہ ۽ جن جي ميس ماريل آهي). ١٠. وهلورٽا وتن= وتن ٽا وهلور. وَڍُ= گهاءِ، مالڪ جي ميتا ميڄڻ جي فڪر ۽ ڳڻتي جو گهاءِ. صاحب= ڌڻي، مالڪ. راتو ڏينهن رمن= راتو ڏينهن پنڌ ۾ آهن ۽ پيا هلن. ١١. وڳڻ= هيڏانهن هوڏانهن هلڻ رُلڻ، بي مقصد پيو هلڻ. جَڳُ نہ وڳ= جڳ جي وڳڻ ۾ ناهن، عام وانگر ملڪ ڏسڻ واري چال ۾ ناهن، جڳ سان وڳڻ کان پري آهن. جُڳ نہ ڏٺو جوڳيين= سچا جوڳي سدائين ست- جڳ ۾ ئي آهن؛ هنن جيڪو ڪلجڳ آهي تنهن ڏي نهاريوئي ڪونهي. عالم ڪان= هن دنيا کان. لاهي چُرٽا لڳ= لڳ لاڳاپا لاهي هليا. سرڳ= بهشت، سانت سلامتي وارو ماڳ. ١٢.= حالُ= فقيرن جو الاهي نشي ۾ مخموري وارو حال، بيخودي وارو حال. سنيال= يادگيري ۽ حفاظت. ١٣. تڪيا تاڪيائون= تاڙيون تاڪ ڏيئي آسڻ پوريائون. ڪجان= سوچان ۽ خفي ٿيان، تنگ ٿيان. ڳوڻ= ڪُنڊ رخ، طرف. ڪنهن ڪوڻ ڪنيائون= نہ معلوم ڪهڙيءَ ڪنڊ تي يا ڪهڙي رخ تي هليا ويا. ١٤. ڪدائون= ٽِپَڙ، ٽانءَ. تن ڪي= پنهنجي تن کي، پنهنجو پاڻ کي. تندو پائڻ= پڪو وٺيل سڱو ٻڌڻ ۽ اوڏان چڪڻ. ١٥. گِندا= ٿلها رلڪا (گندي= رلي). گبري= ٻگري (ٻَغلي)، ٻَغل ۾ لٽڪائڻ واري ڳوٿري. لينگ= ڪپڙي جي سوڙهي پٽي جنهن کي لانگ مان ورائي ڪجهہ اوگهڙ ڍڪجي. پنگا= جهوپڙا، آسڻ. پينگ= صفا خالي (جن ۾ ڪجهہ بہ نہ آهي). ١٦. ليڙ= لينگ. پيڙ= هلڻ جي پيڙ، هلڻ جي تڪڙ ۽ تِڪ.

۱۷

نہ گندا، نہ گبرِي، نہ لانگوٽِيءَ لِڪَ
جيڏانہ ڪٽَنِ وِڪَ، تيڏانہ صاحِبُ سامُهُون.

۱۸

نہ گندا، نہ گبرِي، نہ ڪَڇين ڪاڇوٽِي
سامين ٻارِي سُڄ ۾ ٻاٻُنِ ٻاهوٽِي
جوڳِي جَبَرُوتِي، وَڃائي واٽ ٿِيا.

۱۹

هُوءِ جي ٿِيا هَرڪيسِ، تَنِ لَڳِي ڪِينَ لِباسَ سِين
وَتَنِ وِلهي ويسِ، لاهُوتِي لَطِيفُ چَئي.

۲۰

پِنِيءَ پَڙڳُ ڪَنِ، باهِيُون بيراڳِيَنِ جِيون
هَلو تہ سيکيُون هَتَّڙا مَتّي تَنِ مَچَنِ
مُلا سَناسِينِ، مون جَڙَ لَڳِي جانِ ۾.

۲۱

پَرِيندَهِين پيرِ ٿِيا، چڏي گنجو گامُ
وِيهِي ڪِئو نہ وِچَ ۾ تَنِ آديسِين آرامُ
گروءَ سَندي گَس ۾ ڪِئائون تَنُ تمامُ
رَهَہ ۾ گڏِيُنِ رامُ، گَسان چُٽا ڪاپَڙِي.

۲۲

رِينگڙِيَارا رَمِيا، لونِيَسِ لانگوٽِين
مُنهنجو جِيءُ جَلائِيو آنَدرِ آديسِين
لانجهِيُون لاهُوتِين، چوري ڏِنيون چِٽَ ڪي.

۲۳

چِيلهِ چَڪَرِ، ڳِلِ سِگيُون، مَٿَنِ مُگَهٽَ موڙَ
جوڳِي اِهڙِيءَ جوڙَ، مُون ويسَرِيءَ وِڃائيا.

۲۴

پَٽَ چَڏِيائُون پَٽَ ۾، ڏَندَ چَڏِيائون ڏورِ
مَهيسِي مَعمُورِ، وَڃي ڪالَهہ ڪُلُ ٿِئا.

۲۵

پَٽَ چَڏِيائون پَٽَ ۾، ڏَندَ چَڏِيائون ڏِسُ
اَلآئِشان اڳي ٿِئا، موتِي تِينِ نہ مِسُ
هيءُ چَڏِيائون حِسُ، وَڃي ڪالَهہ ڪُلُ ٿِئا.

۲۶

ڪَشي ڪاڇوٽِي، نانگَنِ ٻَڌِي نِيهَ جِي
سُڪُ نہ سُتا ڪَڏهِين لاهي لانگوٽِي
جِهڙا آيا جَڳَ ۾، تِهڙا وِئا موٽِي
تَنِي جِي چوٽِي، پُورِبِ تِيندِي پَڌِري.

۱۷. لِڪ= ٽورڙو ڪو ڪپڙو، ڪا سنهڙي اڳڙي (اها بہ اوگهڙ ڍڪڻ لاءِ ڪانہ اٿن، ۽ صفا نانگا آهن). ۱۸. ڪڇين= ڪڇن ۾. ڪاڇوٽي= ڪڇ ۾ ڪٽڻ واري ڳوٿري، بگري (بغلي). باهوٽي= باهڙي. جبروتي= جبروت جي درجي يا منزل وارا. ۱۹. هر ڪيس= (الف) هَرَڪيس= هر رنگ، هر رنگ ۾ رتل (ب) هرڪيس= ڏٽيءَ واري رنگ ۾. تن لڳي ڪين لباس سين= (الف) تن جي دل لڳي ڪين پوشاڪ سين، ڪپڙن سين (ب) سي سچ جا طالب آهن، ۽ تن جي پوي ئي ڪين ٻاهرئين ڪوڙي ڏيک ويک سين! وتن= گهمن، هلن. ولهي ويس= ولهي ويس سان، اٻالي ويس سان. ۲۰. پنيءَ= وهائيءَ رات جو. پَڙڳ ڪن= جَهڙڳا ڪن، تيز ٻرن. ۲۱. پريندهِين= شروع ٿيڻ ساڻ، اٽندي ئي. پير ٿئا= پيچري يا واٽ سان ٿيا. جتي اڳ ويندڙن جا پير لڳل آهن. ڪئائون تن تمام= پنهنجو جسم جهوري ڇڏيائون. گسان چُٽا= پنڌ لاءِ، گَس (ڪشن) ٻڌڻ کان آجا ٿيا، پنڌ کان ڇٽا. ۲۲. رينگڙيارا= لِينگڙيارا، لانگوٽي جي لينگ وارا. رميا= هليا ويا. لونيس= جلايَس، ماريس (مونکي ماريو). لانگوٽين= جن کي لانگوٽيا يا لانگوٽيون ٻڌل آهن. لانجهيون= اڀرايون، هيٺايون، ماندگيون. ۲۳. چيلهہ چڪر= چيلهہ کي چمڙي جي وڌيءَ جا وڪڙ. ڳلي سگيون= ڳل جي پاسي کان ڪلهن وٽان لٽڪيل سگيون. مُگهٽ موڙ= منڌل پندَن وارن جا جهنڊ، ۽ منهن وٽان لڙڪندڙ ليڙون (موڙ مثال). ۲۴. پٽ ڇڏيائون= پيالا ۽ جمن ڦٽا ڪيائون. ڏند ڇڏيائون ڏور= ڏندي پري اڇلايائون. مهيسي= وڏا جوڳي. معمور= (الف) مَٽيا سان ڀريل (ب) مخمور. ڪُلُ ٿيا= "جُز" مان وڌي "ڪُلُ" ٿيا، "الڪ" سان هڪ ٿيا. ۲۵. مِسُ= (الف) ميل ملاوت واري حالت، لڳ لاڳاپن وارو ماحول (ب) ٽامو، ناٽي وارو وهنوار. حسُ= احساس وارو حُواس، هن دنيا جو احساس، هن دنيا جا محسوسات. ۲۶. ڪشي= ڇڪي. ڪاڇوٽي= لانگوٽي. چوتو.

وائي

شالَ سي اوڏڙا آهِنِ،
پَلڪُ پريان ري نہ رَهان

اُپَڙي نِتِ نِهاريان تَنِ واٽون ويراڳينِ
اُتَرُ اَجهو جَنِ جو، بُکَ بِکيا تَنِ
نَڪين هيٺ نہ بيٺِ ڪِين، ڪِدا تان نہ ڪَٽَنِ
لوڪَ سُتي ٿي چَڏيا آسَڻَ آديسِين
اگرُ چَندَنُ اُبري، منجهان ڏودَ دُنهين
پَسِي آئون پُر ٿِي، تَنِ صُورَتَ سَناسِينِ.

داستان ستون

١

رَهيا اَٿئِي راتِ، صُبُح وِيندءِ صابِرِي
لَٿون لَٿون مَنجهہ لَطِيفُ چَئي ڪَرِ تَنِي جي تاتِ
سَندِي جوڳيان ذاتِ، ٻِئي پيري ياڳِ مڙي.

٢

اگَڻِ آهِنِ اَڄُ، صُبُح وِيندءِ صابِرِي
ڪِجِ ڪو ڪاپڙِينِ مان رُوحَ رُچَندو رَڄُ
پير اُنِي جا پَڄُ، مَتان سِڪين سَناسِينِ ڪي.

٣

تانِ ڪِين ساٿُنِ اورِ، جان آهِنِ اوطاقُنِ ۾
ڏهہَ ڏهہَ پيرا ڏِينهَ ۾، پاڻَ مَتائِنِ گهورِ
وِئا جو هنگلورِ، تہ ڪَرمين مِلَندءِ ڪاپڙِي.

٤

تان ڪِين وَٺِنِ وِيهہُ، جان آهِنِ اوطاقُنِ ۾
سامِي سَفرِ هَلِيا ڏُورِ چِتائِي ڏِيهہ
چَڏِي سُکَ ساٿيهہُ، مَتِي ڳُنگا ڳجا.

٥

تان ڪِين وَٺِنِ وَڄُ، جان آهِنِ اوطاقُنِ ۾
سامِي سَفرِ هَلِيا راهَ چِتائِي رُڄ
اِهڙو جَنِ اَهِڄُ، سي ڪَرمِين مِلندا ڪاپڙِي.

٦

تان ڪِين وَٺِ آ، جان آهِنِ اوطاقُنِ ۾
وِٺو تَنِ نہ وِسَري لاهُوتيڪو لا
فَنا ۽ فِراقَ جو سامِينِ چکئو سا (۽)
وٺان تو وِيندا، ڪاپڙِي ڪابُولَ ڏي.

٧

اَڄُ نہ اوطاقُنِ ۾ جاڳُرُ جوڳِينِ جو
سارِي سَناسِينَ ڪي رُوئَندِينءَ تان. رو
پَسُ پاڙِئان تو، لاهُوتِي لَڏي وِئا.

٨

اَڄُ نہ اوطاقُنِ ۾ طالِبَ ٿوارِينِ
آديسِي اُٿِي وِئا مَڙهيون مون مارِينِ
هُوءِ جي جِيءَ ڪي چِيارِينِ، سي لاهُوتِي لَڏي وِئا.

٩

اَڄُ نہ اوطاقُنِ ۾ سَندِي جوڳِينِ جوڙَ
سارِي سَناسِينَ ڪي ڪامِي تِپَسِ ڪوڙَ

وائي. شال سي اوڏڙا آهن= شال سي ويجها هجن (جو ڪين ڏسي سگهان). اُپڙي= ڪنڌ مٿي ڪري، پبن تي بيهي، مٿي ٿي. اتر اجهو جن جو= اُتر جو سير وارو واءُ انهن لاءِ اولو آهي. بک بکيا تن= تن جي بکيا بُک آهي (هو سوال ڪري بک ٽا گهرن). نڪي هيٺ= نہ هيٺ تي وڏي چادر يا ڏگهي لانگوٽي ٻڌل. نہ بيٺ ڪين= نہ ڪين ڪجهہ چيلهہ سان ٻڌل. انهن آديسين، لوڪ ستوئي جو پنهنجا آسڻ ڇڏيا (۽ روانا ٿي ويا). اگر چندن ابري= اگر ۽ چندن جي خوشبوءِ مٿي نڪري. منجهان دود دنهين= انهن جي دکايل دونهين جي دونهي (دود) مان. پُر ٿي= مخمور ٿي. د-٧: ٢. روح رچندو رڄ= روح وٺندو ڏئو. پَڄُ= (الف) پُڄي، هٿ سان پهچي پيرين پئو (ب) زور ڏي (پيرن ڪي). ٣. اور= صحبت ڪر. هنگلور= هنگلاج. ڪرمين= ياڳين. ٥. راهہ چتائي= رَڄ واري واٽ وٺي. اهڄ= اهڃاڻ. ڪرمين ملندا= ياڳين ملندا. ٦. لاهوتيڪو= لاهوتين وارو. لا= نانه، نيستيءَ وارو لاتعلقي. ساء= وٺندڙ احساس. ٧. جاڳر= رات جاڳيندي ڳالهاءُ ۽ غوغا. روندين تان رو= تون جيڪڏهن رئندين تہ ڀل رو. پاڙئان تو= تنهنجي پاڙي مان. ٧. توارين= هڪ ٻئي ڪي سڏ ڪن ۽ پاڻ ۾ ڳالهائين. ٩. جوڙ= گڏ ويهڻ واري سِٿاءُ. ڪوڙ= سُڪل ڳل.

مَنَ جَنِي سان موڙ، سي لاهُوتِي لَڏي وِيا.

١٠

اَڄُ نہ اوطاقُنِ ۾ سَندي جوڳِيان ذاتِ
ڏِينهان ڏورڻُ ڏِکَ سِين، رُئڻُ سَڄيائِي راتِ
تَنِ جَنِي جي تاتِ، سي لاهُوتي لَڏي وِيا.

١١

اَڄُ نہ اوطاقُنِ ۾ تازا پَٽرِ ڪَکَ
دُونهِين دُکڻُ ڇَڏِيو پيئِي اُڏامي رکَ
سامِي گَٽِي سَنکَ، وَڃائي واٽ ٿِئا.

١٢

اَڄُ نہ اوطاقُنِ ۾ سَندِي بابُنِ بُوءِ
ڏوريان گهوريان نہ لَهان راوَل رَتِيءَ رُوءِ
هُيَمِ جَنِ سِين هُوءِ، سي آديسِي اُٿِي وِيا.

١٣

اَڄُ نہ اوطاقُنِ ۾ سَندِي بابُنِ باسَ
وِئا ويراڳِي نِڪَرِي وِلها ڪَري واسَ
جَنِ جِي اَندرِ ۾ اُداس، سي لاهُوتِي لَڏي وِئا.

١٤

جوڳِي نہ جاهِلَ، پَنڌُ پَريندهِين سِڪئا
ڪَنِ سِين ڪَنِ نہ ڪِلَ، پُوتارَهِيا پِرِينءَ سين.

١٥

دُونهِين ڏنڌُ نہ لاٺ، نہ سي جوڳِي جُوءِ ۾
وِئا ويراڳِي نِڪَرِي، چِتَ جَني سِين چاٺ
گهٽا نِهارِيَمِ گهاٺ، ٿَنِ سامِين جي صحبت ڪِي.

١٦

ماءُ مُنهنجي جوڳِيين ڪَنين ڪُنَرَ لالَ
آن ڪي ڏِٺا ڪالَ، وِيندا واٽڙِيُن تان.

١٧

هَي جي هُئا هِتِ، مَٿَنِ هُوندَ حَقُ ٿِئو
جوڳِينِ جِي جُڳَتِ، سارِئو ٿِي سُورَ ڇَران.

١٨

هي جي هُئا هاڻِ، تہ مَٿَنِ هُوندَ حَقُ ٿِئو
پيهي وِئا پاڻِ، مَڙهيون مون مارينديُون.

١٩

هي جي هُئا هِتِ، تہ مَٿَنِ هُوندَ حَقُ ٿِئو
مَڙهيئون مُورَتَ مَتِ، مانَ وِسَرِئونِ ڪِين لَهان.

وائي-١

جوڳِي جَڳِ گهٽا، مون وَهُ ويراڳِينِ سِين
پاڇِي ڪَنِ نہ پاڻَ ڪي تُنبيءَ مَنجهہ ڪٽا
وِئا ويراڳِي نِڪري، جَنِي مُنهِ مٽا
آيَلِ آديسِينِ جا مونکي ڳُنَ گهٽا
ساريون سَناسِين کي وِينِي هَٿَ هٽان
مونکي نِيه نِهوڙئو، تُنبي جِيئَن ٽٽان
لاهوتِيءَ- ڪِيُون لَطيفُ چَئِي، لَڳِيمِ جِيءَ جڙان.

من جني سان موڙ= من جي جن ڏي اهل، من جو جن ڏانهن لاڙو. ١١. سَنک= سمنڊ جا وڏا ڊگها ڪوڏ جيڪي ڦوڪ سان وڄن. ١٢. بابُن بوءِ= وڏن مک آديسين جي بوءِ (پاڻ تہ ڪين آهن پر سندن ڪا باس بوءِ بہ ڪانهي). گهوريان= گهور ڪريان، ڳوليان. راول= شهزادا، سهڻا. رتيءَ روءِ= ڳاڙهي پيشانيءَ سان، ڳاڙهي رونق سان. هُوءِ= گهڻي گهاٽي محبت. ١٣. ولها ڪري واس= پنهنجا آسڻ خالي ڪري ويا، اڪيلا ڪري ويا. ١٤. ڪن سين ڪن نہ ڪل= ٻئي ڪنهن سان بہ ڪل خوشي نہ ڪن. پوتا رهيا= ڳنڍيا رهيا، محوَ رهيا. ١٥. سندن دونهين جو ڏنڌ يا ڪا لاٽ ئي ڪانهي (ڪو نشان ئي ڪونهي، جو هو هليا وئا). چت= دل. چاٺ= لڳاءُ، محبت. گهاٺ= رستا. ١٦. ڪنين ڪُنر لال= ڪنن ۾ ڳاڙها والا. ١٧. هي هي جي هئا هُت= هتي هجن ها تہ جيڪر منهنجي مٿن حجت هلي ها. جُڳت= جوڳ واري رهڻي ڪهڻي ۽ رهاڻ. ١٨. پيهي وئا پاڻ= پنڌ جي وڏي منزل ۾ پيهي پري هليا وئا. ١٩. مَڙهيئون= مڙهيءَ مان، مڙهيءَ ۾. "مورتَ مَتَ" مورتين واري "مَٽ". مان وسرئون= شال ڪين وسري هجي. ڪين لهان= انهن متجهان ڪي ڪجهه ڳولي لهان، هٿ ڪريان. وائي- ١. جڳ گهٽا= جڳ ۾ گهٽا. مون وه= منهنجو لاڙو ۽ نيه جو ناتو. ويراڳين= ورهه وارن فقيرن سان، محبت ۽ فراق وارن سان. ڪٽا= جني منه مٽا= جن جي مُنهن ۾ مٽيا، ڏيا ۽ روشني. مون ڪي ڳن گهٽا= سندن مون سان ڪيل ڳن گهٽا. هٿ هٽان= پڇتايان، هاءِ هاءِ ڪريان (تہ هو هليا ويا، ۽ هتي ناهن). تُنبي جيئن ٽٽان= تنبي جئين وڃان (=درد جون دانهون ڪريان). لاهوتيءَ- ڪيون= لاهوتيءَ واريون. لڳين جيءَ جڙان= لڳيمِ جيءَ ۾ جڙون، محبت جون ميخون.

وائي-٢

شُڪُر آڻِ بجاءِ، آهيين اَهلُ الله سِين
گهوڙو هِنَ گِروهَ ۾، حمدَ ساڻُ هَلاءِ
سُرَهِي هِنَ سِلَڪَ سين، پُڄي ڪين پُڄاءِ
ٿيءُ تہ ٿوڪَ پرائيين لاشڪَ ٿِني لاءِ
ترڪُ ڪَر طلبَ سِين، لاهوتِي مَ لَڄاءِ
خودِي ڪَڻُ مَ پاڻَ سِين، جوڳِين وَٽِ جَلاءِ
مَهندان مَشائخن جي چَوَڻُ سَبُ چِلاءِ
ڪامُ تُنهنجو ڪاپڙِي سامِين وَٽِ سَمَاءِ
آسَڻَ اڳيان اُنِ جي ٻَر ٻَرِ ڪِئو ٻاڏاءِ
سيهو جا سونُ ڪَري تِنهِ صُحبَتَ ڪي مَ سِڪاءِ
سُرَهِي سَناسِين جي سُٺِي ڪا سُڻاءِ
آهِمِ آسَ اِسَمَ، جي ڏاڳو تون ڏُلاءِ
الله عبداللطيفَ ڪي اُني وَٽِ اڳهاءِ

◈

وائي- ٢. اهل الله= الله وارا. سلڪ= جماعت. ڪين پڄاءِ= ڪجهه پڄاءِ. ٿيءِ= ٿني لاءِ ٿيءُ، تون پاڻ کي ڪنهن مان مرتبي وارو ڪر. ٿوڪ پرائيين= وڏا مقصد ماڻين. ترڪ ڪر= پنهنجو پاڻ ترڪ، پنهنجو پاڻ وڃاءِ ۽ ٻيا اسباب ترڪ ڪر. لاهوتي= الله وارا. مشائخن= وڏن عارفن ولين. چوڻ سڀ چلاءِ= پنهنجيون ڳالهيون ڇڏ. ڪام= تنهنجو ڪم سعيو(ڪم جو). سماءَ= سمائجي اڳهائجي. آسڻ= ٽڪيو. ٻر ٻر ڪئو= وڏي چاهه ۽ اوسيڙي سان. ٻاڏاءِ، عرض گذار ۽ زاري نيزاري ڪر. سرهي= سرهي ڳالهه. اسم= الله جو اسم ذات. ڏاڳو تون ڏلاءِ= تنهنجو پنهنجو ڏاڳو تون پاڻ ڌوئي صاف ڪر. اني وٽ= انهن الله وارن وٽ.

ٽيهه اکري رامڪلي

١

اَلفُ اَکرُ مَنَ ۾ ڪِئو ڪاپڙِيَنِ
سي حَرفَ ڏاران هيڪَڙي پِئو ڪِينَ پُجهَنِ
فَرضُ فَنا فِي الله جو عَينَ عِبادَتَ اُنِ
"قُل هُو اللهُ اَحدُ" تا منجهان پِرت پڙهَنِ
سَعادَتَ سَرِيَنِ، گُرَ ڪي گَڏِئا ڪاپڙِي.

٢

ٻي ٿون بَرتَڻُ ناهِ ڪو ڪِدا تان نہ ڪَڍَنِ
گُلوبَندُ نہ گودَڙِي، نہ ڏاڳا ڏڙڪِين
چَڪَرَ چَمَڙو چيلهہ تي ٻَهڳَڻَ ڪِينَ ٻَڌَنِ
"تركُ الدُنيا واجب" اِيءَ عادَتَ عارِفَنِ
ٻيون ڏيئي ٻَنِ، گُرَ ڪي گَڏِئا ڪاپڙِي.

٣

تي ٿون توشو ٽُوڙِ ڪا ڏُرِئان نہ ڏارين
ڏُکئا سُکئا ڏِينهَڙا گَهَٽَ اندرِ گهارِينِ
تُوَڪَلَ ڪِئائون ٽُرَهو ٻي وائي نہ وارِينِ
"قُل هُو الرحمان آمَنا بِهِ" اِتي اختيارِينِ
پَرِ جَڳِي پارِينِ، گُرَ ڪي گَڏِئا ڪاپڙِي.

٤

ٿي ٿون ثابِتُ سَندَرو جوڳِينِ ڪي جَڙِئو
ٿَنِ حَرفُ سُجاڻِي هيڪَڙو منجهان پِرتَ پڙهئو
"لا مَقصُودُ فِي الدارِينِ اِلاهُو" گَهَٽِ ۾ گُهاٽُ گهڙِئو
جَنِ ڪي مَنَ ۾ مُحِبُ مِڙِئو، سي گُرَ ڪي گَنِئا ڪاپڙِي

٥

جِيمِ ٿون جوڳِيئڙَن جي جان نِهارِيَمِ جُوءِ
عقلُ اُتِ اوجهُون تِئو، هُوءِ هَلِئا مَتي هُوءِ
مونکي اِنَ مَذکُورَ جي باسَ نہ پيئِي ٻُوءِ
"الحُبُ للهِ والبُغضُ لله" خاصِي سَندِيَنِ خُوءِ
وِجي رُوءِ بَرُوءِ، گُر ڪي گَڏِئا ڪاپڙِي.

٦

حي ٿون حالُ پرائِيو ٿَنِ آديسِينِ احوالُ
نانِهِ ڪِئائُون نَفسَ کي منجهان زُهدَ زَوالُ
"لَن تَنالُوا البِرَ حَتيٰ تُنفقوا" پاڻُ ڪِئائُون پيمالُ
نانگا ٿِئا نِهالُ، گُرَ ڪي گَڏِئا ڪاپڙِي.

٧

خي ٿون خَشِيَتَ خوفَ ۾ ڪِئائون ڪِيني کي قَتلامُ
دِرجي دِراءَ الله جي ڪوجهو ڪَنِ نہ ڪامُ

آئي اُنِ جي بابَ ۾ آيتَ اِيءَ اِنعامُ
"اِنَّ الذِيَنَ يَخشونَ رَبهُمِ بالغِيبَ لَهُمِ مَغفرة"
پَروڙيئون پيغامُ
خطرا لاهي خامَ، گُرَ کي گڏِيا ڪاپڙي.

٨

دال ئون ڏُونهُون دردَ جو دِلِ ۾ ڏُکائِين
آٽِئو آگِ عِشقَ جي چِقمقُ چُھنائِين
جِيءُ پَنهنجو جوش ۾ پَلپَلَ پَچائِين
"اَلعِشق نار اِذا وَقعَ فِي قُلوبِ العارفِين" تا
ماتمُ مچائِين
خطرا سڀ ڪانئِين، گُرَ کي گڏِيا ڪاپڙي.

٩

ذال ئون ذِڪرِ رَبَ جو ويلَ نہ وِسارِين
سَناسِي سُبحَانَ کي سَدائين سارِين
تَسبِيحَ جي ترارَ سِين مُلحدَ کي مارِين
"جَزآئُهمُ عِندَ رَبهمِ" اِتي اختيارِين
پَرِ چَگي پارِين، گُرَ کي گڏِيا ڪاپڙي.

١٠

ري ئون راضي روُح ۾ مَتي رَبَ رَضا
مچيائُون مَحبتَ سِين قادر جِي قضا
"رَضِي اللهُ عَنهُمِ وَرَضَوا عَنهُ" جوڳِين اِيءَ جَزا
ڏيئي ساهَ سَزا، گُرَ کي گڏِيا ڪاپڙي.

١١

زي ئون زاهِدَ زُهدَ سِين پُختا ٿِئا پَچي
ڪَدِي ڇَڏِيائون ڪُڙهہ مان ڪوجهِي ڳالهہ ڪَچِي
اَبنا عِبادَتَ ۾ مانجهي مَردَ مَچِي
"وَما خلقتُ الجِنَ والانسَ اِلاليِعَبدُونِ" سُڻِئو سُدَ سَچِي
اَڪنڌَ ساڻُ اَچِي، گُرَ کي گڏِيا ڪاپڙي.

١٢

سِين ٿُون سَهجان سيجَ تي سامي ڪِينَ سُمهَنِ
نيڻَ نہ هِرِئُون ننڊ سِين، خُوشِئون خوابَ نہ ڪَنِ
جاڳَڻَ سَندو جِيءَ ۾ وِردُ وِيڙاڪِين
"النومُ عَلي المُحِبِ حَرامِ" اِيءُ ڪلامُ ڪِئائون ڪَن
اِهڙَنِ اُهيجاڻَنِ، گُرَ کي گڏِيا ڪاپڙي

١٣

شِينَ ٿُون شَرِيعتَ جا تابعَ ٿِيا تَمامُ
ٿَنِ کي طَرِيقتَ جِي مَنَ ۾ ميخَ مُدامُ
هَلَنِ حَقِيقتَ ۾، مَعرفتَ مَقامُ
"اِنَّ الذِينَ آمَنُوا وعَمِلُوا الصالِحاتِ" آهي ٿَنِ آرامُ
جَنَتَ پِيتائُون جامُ، گُرَ کي گڏِيا ڪاپڙي.

١٤

صادئون صَبرُ سِکِيَا ڏُريان ٿِي ڏُٽِي
اَبنَا اِنهِين ڳالهہ تي حُزنِ پاڻَ هَٽِي
"اِنما يُوفِي الصابرُونِ اَجرهُمُ" سَرَها ٿِئا سُٽِي
پَلِيءَ پِتَ پُٽِي، گُرَ کي گڏِيا ڪاپڙي.

١٥

ضادئون ضَلالَتَ کان پاسِي ٿِئا پَري
منجهہ مُراقبي مَحو ٿِئا ڪامِلَ قَلبُ ڪَري
مالا پوئِين مَنَ جِي پڙهَنِ وِرد وَري
"فَلهُم اجرِ غِيرُ مَمنون" سامِين سَڀُ سَري
پاٽِئان ٿِئا پَري، گُرَ کي گڏِيا ڪاپڙي.

١٦

طي ٿُون طالِبَنَ کي ڪو جو پَهرُ پِئو
پَرَ پُون پُوٽَنِ پُڇَندا پِيُون بَنِ ڏِئو
فَرضَ فنا فِي الله جو اُتَنِ عينُ ٿِئو
"طَلبُ اللهِ قبلَ کُلَ شيءِ فَريضة" چِتَڻَ تان نہ جهو
سُجاڻي سِهو، گُرَ کي گڏِيا ڪاپڙي.

١٧

ظي ئون ظاهرُ ذوقَ سِين پَنجَئِي ڪَنَ پُورا
هَلَنِ واڻَ سَماعَ ۾ ڳاري ڳَلِ ڳوڙها
سَناسي سَيدُ چَئي، پُورَبَ ۾ پُورا
"هُو اللهُ الواحِدُ القَهارُ" سامِي منجهہ سُورا
تِي چاڪَنِ سِين چُورا، گُرَ کي گڏِيا ڪاپڙي.

١٨

عَين ٿُون عارفن جِي آهي ڳالھ عَجيبَ
پاڻِهين گهائِن گهَٽ ۾، پاڻِهين ٿِن طَبيبَ
وَٺِن واٽَ وِڇَڙي ڪِٿو نِرتِ نَجيبَ
"الايمانُ بَين الخَوفِ والرجاءِ" هَلن اِتِ حبِيبَ
تِٿا قادرسين قريبَ، گُرَ ڪي گَڏِئا ڪاپَڙِي.

١٩

غين ٿُون غُربَتَ جندَڙي سَدا سَناسِين
دِرڄئو دِراءِ اللهَ جي پُوربَ منجهہِ پُڄَنِ
رِءَ رُخصَتَ رامَ جي بِئو ڪِينَ بُجهَنِ
"اِنَّ اللهَ هُوَ الرَزاقُ" سامين سَڌَ سُڄَنِ
جوڳِي جُنگَ جَلَنِ، گُرَ ڪي گَڏِئا ڪاپَڙِي.

٢٠

فِي ٿون فِڪَر فِراقَ ۾ آديسي آهِينِ
سَڱا سيليون ڳَبَرِيون جوڳِي جَلائِينِ
"اِن الذين فَتنُوالمؤمِنِينَ" سناسي ساهِينِ
سَنگت سَنوارِين، گُرَ ڪي گَڏِئا ڪاپَڙِي.

٢١

قاف ٿون قَرابَتَ ڪُڙم ڪان ڇِني ڇَڏيائون
لاهُوتَ ۽ جَبَروتَ جا اُهُڃ آندائُون
مَلڪُوتَ ۽ ناسُوتَ ۾ گهِڙِي گهاريائُون
"فَبَصَرُڪ اليوم حدِيدُ" اِيهين اُتائون
سَڳُرُ سارِيائُون، گُرَ ڪي گَڏِئا ڪاپَڙِي.

٢٢

ڪافَ ٿُون ڪَري ڪُرنشُون بَنْدي اُيا بانهُون
اُپِي الڪَ سامُهُون رَتو رُنائُون
سَناسِين سَيدُ چَئي مِليون مُدائُون
"وَلسَوفَ يُعطِيڪ رَبُڪ فتَرضيٰ" ڇِنو ڇِيائُون
لائِق لَدائُون، گُرَ ڪي گَڏِئا ڪاپَڙِي.

٢٣

لامَ ٿُون سي لاهُوتَ ۾ سَدا سَيرَ ڪَرِين
عِلمَ حِلمِ جا اُتِهين اچئو پَهَ پُورِين
لَڏئو لامَڪانَ ۾ عِشرتَ سِين اورِين
"واللهُ عَليٰ ڪُلِ شيءِ قَدِيرُ" ڇَپَنِ ڪي چورِين
سامِيڙا سورِين، گُرَ ڪي گَڏِئا ڪاپَڙِي.

٢٤

مِيمَ ٿُون مِلڻُ حَق جو اَصُلِ آديسِين
جوڳِيڙا جَهانَ ۾ اِهَڙِي چالِ چَلَنِ
لاهُوتِي لَطِيفُ چَئي منجهان حُبَ هَلَنِ
"اِن اللهَ يُحِبُ المُحسنِين" خوشِيان خُوابُ نہ ڪَنِ
وِردُ ويراڳِينِ، گُرَ ڪي گَڏِئا ڪاپَڙِي.

٢٥

نُونٿُون نانِيءَ هَلِيا سامِي سَيِيئِي
اُڪَندَ ۾ آديس جي وِهَڪَ ٿَنِ ويئي
سَناسِي سِڪَڻَ ۾ اوتِن اَرتوئي
"لا تَتَحرڪُ ذرة الاباذِنِ الله" وِسَرِيَن بِي وائِي
راوَلَ رَتُ روئِي، گُرَ ڪي گَڏِئا ڪاپَڙِي.

٢٦

واءُ ٿُون وَرقُ وِصالَ جُو ويراڳِي وارِين
وَرِئونِ واءُ وِصالُ جو اُڪَندَ ۾ آهِينِ
سَناسِي سَيدُ چَئي لوڪَ نہ لَڪائِينِ
"واللهُ غالبُ عَليٰ اَمرهِ" پَرِ چَڱِي پارِين
لاهُوتِي لَڏِينِ، گُرَ ڪي گَڏِئا ڪاپَڙِي.

٢٧

هِي ٿُون حَرفُ حِسَابَ جو پَسَڻُ تِيُنِ پَري
وَجِي وَحدانِيتَ ۾ هَلَن پير يَري
ڳُجَهہ اندَر جِيون ڳالهيون ڪِنه سِين ڪِين ڪَري
"لايَفُوتُ وَلايُموتُ"، سامِين ڪِينَ سَري
ڪَڙو منجهہ ڪَڙي، گُرَ ڪي گَڏِئا ڪاپَڙِي.

٢٨

الف ٿُون آديسِين ڪي سَدا سُورَ چَرَنِ
اندر ٿَن آديسِين ڪي محبت مَچَ بَرَنِ
اَلفَتَ عَزِيزَي ناهہ ڪا نَڪِين جَنگ هَلَنِ

الله لطيف بعباده يرزق من يشاء ايءَ اِيءَ پڙهن
سَناسِي سَهڙن، گُر کي گَڏِئا ڪاپڙي.

٢٩

لاٿون لَڏي هَلِيا جوڳِي مان جايَن
وَنَن واٽ وِڇڙي ڪَنهن کي ڪِينَ چَوَن
منجهان مَهرا مَڙهِيُون پَٽُ ڪِئو پانئِين
"والقدرُ خيره وِشره مِن الله تعالي" اِنهين اُهجاڻَن
سامِيڙا سَنڪَن، گُر کي گَڏِئا ڪاپڙي.

٣٠

يي ٿون يَرڪَ مَڪانَ ۾ هَلن اُيسَرا
سامِي سَفرِ هَلِئا ڏوراڻِي ڏيها
اُهَج آنداٿون اِهڙا جَن منجهه ناهي داءِ
"فاذڪُرُونِي اذڪُرڪُم" سامِيڙَن سا راهَ
جوڳِي وِئڙا جاءِ، گُر کي گَڏِئا ڪاپڙي.

رامڪلي: تيهہ ڏينهن

١

تيهہ ڪاپڙين جي پهري ڏينهہ پَرُوڙَ
سَگهان ساعتَ نہ هيڪڙي، چارئي پَهرَ چُورَ
سَدائين سَيدُ چَئي سَناسِي ۾ سُورَ
جوڳِي ساڻُ ضُرورَ، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

٢

ويهي ويراڳِين جو ٻئي ڏينهہ ٻُڌم حالُ
اُن جا ڏاڳا ڏُوڙ يَڪُلِئا، جوڳِئان زَوالُ
تَن جاڻي جَناٿون جَڏِيُون، چوتا چَڱيءَ چالِ
ويچارا وُجُود جِي ڪنهن سان ڪَن نہ ڳالِ
نانگا ٿِئا نِهالُ، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

٣

ٽرئي ڏينهہ ٽمڪائين، ڏُونهيون دائرَن ۾
ميڙِئو ڪڙَچ ڪانئِيون، جوڳي جَلائين
سَنڊِيُون ڪامَڻ خَبرُون آديسِين آهِين
ڳُجهہ نہ ڳالهائِين، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

٤

چوٿِين ڏِينهہ چَوگانَ ۾، ڪَنهن جَنهن پَهه پِئا
وَهَمَ پريان جي وَڍِيا تَن ۾ ڪُوڙُ ڪِئا
اَندر آديسِين ڪي اَچَن جوش جِها
سامِي سُون ٿِئا، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

٥

ڪَنهن جَنهن پُورَ پَچائِيا پَنجين ڏِينهہ پَئي
اَندَر آديسِين ڪي سُورَن شاخ ڪَئي
مَحَبَتَ جي ميدان ۾ لاشڪَ پيا لَهِي
اُن کي ساري راتِ سَيدُ چَئي گوندَرَ مَنجهہ گئي
ڪَريو سيڻَ سَهِي، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

٦

پيا ڪَنهن پَرياڻَ ۾ ڇَهين ڏِينهہ ڇَٽِي
اَندَر آديسِين کي ڏُرئان ٿِي ڏَٽِي
ٻَرِي ٻاجهارا ڪِئا ڪانئي خاڪِ ڪَٽِي
پَنئو پَنجَ ڪَٽِي، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

٧

سَتين ڏِينهہ سَيدُ چَئي ڏاڳا ڏوتائون
اُپي اَلڪَ سامهون ٻانهُون ٻڌائون
رُوحُ پنهنجو رامُ سِين پَرِ ۾ پوتاٿون
وَڏِي ڪنهن وِلاتَ جا اُهَجَ آنداٿون
ڳَٽِئو ڳِدائون، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

٨

اَنئِين ڏِينهہ اُپي وِئا جوڳِي جاءِ ٻَجاءِ
سا پَرَ سامِي سِڪِئا جا پَرِ جوڳِ جُڳاءِ
وِيرئون تارُ وُجودَ ۾ اُن کي رامُ رهيوئي آهِ
ڪَنهن ڪمائي لاءِ، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

٩

نوئين ڏِينهہ نيٽان، اوجاڳي اُجارِئا
سَباجهي ٻاجهہ ڪِي، سُجاڻِي سيٽانِ
جِتي نظرُ ناٿ جو، اُتي اوتاران
اِهي اُهجاڻان، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

١٠

ڏهين ڏينهه ڏکَ ٽِٺا پرين پاٻوهيا پَسُ
وَرَقَ جي وِصَالَ جا واري ڪِئائون وَسُ
لَڏائون لَطيف چئي سندو گُروءَ گَسُ
جوڳِين ڪَئِيو جَسُ، لِڪا يُوٽِنِ لوڪَ ۾.

١١

ڪارهين ڏينهِ ڪَرَمُ، وَرِئو ويراڳِين جو
جوڳِين جاتائون پُنيون هَلِي وِئا حَرَمُ
دائِمُ جهَلِيو دَمُ، لِڪا يُوٽِنِ لوڪَ ۾.

١٢

ٻارهين ڏينه ٻَئِي، اُن جِيون مَنَ مُرادُون پُنِيون
جوڳِي اِن جاتاءَ ڪي تي سِڪئا سِيئِي
سَمانا سِيئِي، جي ڳُرَ ڳَڌجي آئيا.

١٣

ٽِيَن سِڪَ سَيدُ چَئِي تيرهين ڏينهِ تمامُ
ڳَنگا لُوٽِي گودڙِيين جرُ پيتو اُتِ جامُ
وينا هئا وُجود ۾ نانگا وَنيو نامُ
ڪَهيو اِيءُ ڪَلامُ، لِڪا يوٽِن لوڪ ۾.

١٤

چوڏهين ڏينه چَلِي وِئا جوڳِي مَتِي جُوءِ
اُتي آديسِين جي لَڳِي سينَ صُبوح
راوَلَ اِنهِين رُوءِ، لِڪا يُوٽِنِ لوڪَ ۾.

١٥

پَهَ ۾ پنڌِرين ڏينه تا سامي ڪَنِ سَدا
ڪَري آيا ڪاپَڙِي منجهان ڳامَ ڳدا
ڪَنهِ جَنهِ ٻول ٻَڌا، لِڪا يُوٽِنَ لوڪَ ۾.

١٦

سورهين ڏينهِ سَيدُ چَئِي ڪابُولي ڪاهِين
چوٽا چاڙهئو چيلهه تي سَناسِي ساهِين
ڪينَ قَنديِل ڪَڄَ مان لاهُوتي لاهِين
اِنهِين ۾ آهِينِ، لِڪا يُوٽِنِ لوڪَ ۾.

١٧

سَترهين ڏِينهِ سَنباهِيُون، سامِين سِٽائُون
ڪَرَا ڪَچڪولَن ۾ ڳُولي ڳَتائُون
اُتِيا آديسي هَلئا جوڙِي جَتائُون
سِڪَ نه سَلتائُون، لِڪا يُوٽِنِ لوڪَ ۾.

١٨

اَرڙهين ڏِينه اُٿِئا ڏاڳِنِ ڪي ڏوئِي
سامِي سُڪَ نه سَنَيَرِئا ڪوهُ ڪَڏهِن ڪوئِي
هُئَڙَنِ سَوز سَماءَ جو جَڳَٽَ ۾ جوئِي
ڪَنهن سِين اورين ڪِينڪِين سَناسي سوئِي
لنگهائين لَطيفُ چَئِي رات سڄي روئِي
سامِي سِيئِي، لِڪا يُوٽِنِ لوڪَ ۾.

١٩

اُوڻِيهين ڏينه اَمُرَ ۾ آديسي آهِينِ
سي لَکَ لِڪئي مان ڪاپَڙِي نه لاهوتي لاهِينِ
نَڪِين اَڏائُون نِجهُرا نَڪِين تا ڏاهِينِ
وينا وِراهِين، لِڪا يُوٽِنِ لوڪَ ۾.

٢٠

وَرَن ويهين ڏينه تي سامي سُجاڻِئو
پاڻُ پَچائِن پُورَ ۾ آديسِي آڻِئو
مالائُون ماڻِئو، لِڪا يُوٽِنِ لوڪَ ۾.

٢١

اَللهَ ايڪِيهين ڏِينهَ تي ويراڳِيين واري
ڪَڏِهن ايندا ڪاپَڙِي ڳَنگا ڳَرناري
لَڪا لاهُوتِينِ ڪي ڪَنهن ڏُکَ ڏيکاري
اِهَڙا آچاري، لِڪا يُوٽِنِ لوڪَ ۾.

٢٢

ٻاوِيهين ڏِينه ٻاڻُ لڳو آديسِين اچي
ڪَنهن جَنهن ڪَيفَ ڪَڪورِئا منجهان مَڃَ مَچي
لانگوٽِئا لالَ ٽِٺا اِنهين ٻَرِ پَچي
هَلِي وِئا هِنگلاج ڏي راوَلَ راتِ رَچي
لَهيو سُڌِ سَچي، لِڪا يُوٽِنِ لوڪَ ۾.

۲۳
ٽريويهين ڏينهه ٽمائي نانگا هَلِئا نيڻ
ڪِين وِسارين ڪاپڙي سَباجهائِي سيڻ
جهجِئو جهيٽِيءَ جهيڻ، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

۲٤
چوويهِين ڏينهه چَلَڻ جي ڪي ويراڳِين وائِي
ڪَري هولِ هَلِئا سَناسِي سائِي
آديسِي اُڪيرَ ۾ لال پريان لائِي
سامِي سَوائِي، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

۲۵
پَنجويهين ڏينهَ پُوربِين آڻيندو اللهُ
وَنگِي وِرهَن ويڙهئو ساڻُ سَناسِين ساهُ
آيو آب اڪِين ڪي اُڪَندئو اَرواحُ
سِڪَ ٽنهن سامِيءَ ساهُ، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

۲٦
ڇويهين وارَنِ ڪي ڇَويهِين ڏينهه جوڙِين
لايو خاڪِ لِڳَن ڪي جَٽائُون جوڙِين
سِڱيون نِئو سُج ۾ ڪاهوڙي ڪوڙِين
ويتر تا ووڙِين، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

۲۷
سَتاويهين سِرَ تي يوڳِي وِجهَن پاڻُ
لايو خاڪِ لِڳَن ڪي تا پَتوڙِين پاڻُ
گِدائُون ۾ گودڙيون سَدا سامِين ساڻُ
اُني جاتو جاڻُ، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

۲۸
اَٺاويهِين اُنِ ڪي سَندِي پَنڌَ پَچارِ
سامِين سازَ سَوان ڪِئا تَندُ وَجائِي تارَ
ڪَنِ مَدائي ڪانڪا موچارا مٽيارَ
پاڻَ پَليتيءَ ڪان پَلي تِئا ڏُرئائِين ڏارَ
اِهڙِيءَ ساکَ سَچارَ، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

۲۹
اُوڻٽِريهِين آئيا سَناسِي سَرتاجَ
حاصُلُ حُسنِين جي هِي سَبِ تِيندي حاجَ
پَسَڻَ ڪارَڻِ پرينءَ جي وينا وِجهَن واجهَ
سادُو اوءِ سَڪاجَ، لِڪا يُوٽِن لوڪَ ۾.

۳۰
پوري ٽريهين پرينءَ سين مِڙِي تِئا موجُودُ
نسوروئِي ناهِ جو سامِي ڪَنِ سُجُودُ
لا طمَعَ لاهُوتَ ۾ وِجائِين وُجُودُ
سِڪَ منجهارا سُودُ، لوڏِي لوڙِي آئيا.

سُر آسا

سُر آسا وڏو معنوي سُر آهي، جنهن ۾ مجاز ۽ حقيقت بابت گرا ڳوڙها معنوي اشارا ڏنل آهن. هن سُرَ ۾ ڪنهن روايتي پس منظر يا ماحول بدران،·تصوف جي رازن رمزن وارو فڪر سمايل آهي جنهن ۾ مجاز ۽ حقيقت جي ڳوڙهن مسئلن، صوفيانہ فڪر جي اُلٽن اشارن ۽ سالڪن جي سلوڪ وارين منزلنَ ۽ مرتبن جا اهڃاڻ ڏنل آهن. داستان ٻئي، ٽئي ۽ پنجين ۾ 'مجاز' جا مختلف نوع نروار ڪيل آهن. مثلاً مجازي عشق ۾، اڪين جون عادتون ۽ اٽيون بازيون معنيٰ واريون آهن. جڻ هي سڄو جهان مجازي سونهن جي ڪمال جو جامع (مسجد) آهي جنهن جو محراب محبوب جو منهن مبارڪ آهي؛ محبت جي راز ڪي سانڍڻ جي ترغيب ۽ ان راز ۽ ڳجهہ جي ماهيت ڏانهن اشارا آهن. داستان پهرئين، چوٿين ۽ ستين ۾ 'حقيقت' جا ڪي خاص پهلو روشن ڪيل آهن. داستان پهرئين ۾ سچي سالڪ جو محبوب الاهي جي وصال لاءِ ڪشالو ۽ ان ڪشالي وارين منزلن ۽ حالتن جو ذڪر آهي جئن تہ 'حيرت جو مقام' ۽ ان مقام تي 'حوصلي' ۽ 'ادراڪ' جي بي حالي ۽ بيوسي. داستان چوٿين ۾، 'ترڪ'، 'طلب'، 'تحقيق' ۽ 'ڪُل' جهڙن تصوف جي ڳوڙهن نُڪتن ۽ ٻين اُلٽن اشارن جا اهڃاڻ ڏنل آهن، ۽ پڻ سلوڪ ۾ پختگي جا سبق سمجهايل آهن. تصوف ۾ 'ڪُل' نالو الله تعاليٰ جو آهي جيڪو معرفت ۾ الله جي ذاتي نالي ۽ ٻين سڀني نالن جو جامع آهي. ظاهري معنيٰ ۾ بہ 'ڪُل' سڀني جزن ڀاڱن جو جامع آهي؛ ڪوبہ جزو يا ڀاڱو بذات خود 'ڪُل' ناهي ۽ ڪنهن بہ جُزي يا جزن ڀاڱن کي ڏسڻ سان 'ڪُل' ڪين سڃاڻبو. ڪامل بصيرت وارن سالڪن کان سواءِ ٻين جي نظر ناقص آهي جو هو جزن کي ڏسندي ان کي ڏسڻ ۾ رهجي ويا ۽ ڪُل کي ڪين سڃاتائون. داستان ڇهين ۾ محبت جو راز ۽ ان راز جي ماهيت ڏانهن اشارا آهن. آخري باب ستين ۾، سالڪ جي 'تسليم' ۽ 'رضا' واري منزل مرتبي جا اهڃاڻ سمايل آهن.

داستان پهريون

١

لُڃان ٽِي لاحَدَ ۾، هادِي لَهان نہ حَدُ
سُپيرِيان جِي سُونهَ جو نَڪو قَدُ نہ مَدُ
هِتِ سِڪَڻُ بي عَدَدُ، هُتِ پِرِينِ پَرواهِ ناهِ ڪا.

٢

ڪا جا پَرَ پِرِيَنِ، نہ سا سُئِي نہ ٻُڌِي
مَتيُون سَڀِ مُنجهَنِ، اِهڙِي ڏِٺي قَضِيي.

٣

نَڪو ڏيگهہُ نہ وِيلُ، نَڪو مُنهُ مُهاڙَ ڪا
اِيءُ اُهوئِي ڪيلُ، ڪُورُ پَروُڙي ڪِينڪِين.

٤

حوصِلو حَيرَتَ ۾، ڪَري ڪِينَ دَرڪُ
حُسنَ سَندو حَقُ، ڪُورُ پَروُڙي ڪِينڪِين.

٥

حوصلو حَيرَتَ ۾ ويچُون ٽِي وِئو
حُسنُ حَقَ سَندو، ڪُورُ پَروُڙي ڪِينڪِين.

٦

حوصلو حيرتَ ۾ وجي ٽِئو ويچون
مَحَبَتَ جيون ميچُون، ڪُورُ پَروڙي ڪِينڪِين.

د-١: ١. لڃان ٽي= ڦٿڪان ٿي. لاحد= حد کان ٻاهر، 'لاحد' واري منزل ۾. هادي= اي هادي، اي رهبر، اي مرشد. سپيريان جي= محبوبن جي. نڪو قد نہ مد= نہ ڊيگهہ نہ اوچائي= سندن ڊيگهہ اوچائي حد حساب کان ٻاهر، بي حساب. هِتِ= عاشقن وٽ، هُتَ= پرينءِ وٽ. پروا= پرواهہ، غرض، ڪاڻ. ٢. ڪاجا= ڪا اهڙي. پَرِ پرين= پرين جي ريت. سُئِي= سڻڻ ۾ آئي. متيون= حوصلا. اهڙي ڏٺي قضيي= اهڙي قضيي ڏسندي، اهڙي عمل کي ڏسندي. ٣. نڪو ڊيگهہ نہ ويل= نہ ڊيگهہ نہ ويڪر= نہ ڪي ظاهري حدون. نہ ڪي ظاهري سڃاڻپ جا اهڃاڻ. ڪيل= تماشو، مَندلُ. اُهوئي= اهوئي حق حقيقت وارو، بيچُوني وارو، الک وارو. ڪور= انڌو. ٤. حوصلو= سُرت، سمجهہ، بيداري. حيرت ۾= 'حيرت' واري مُقامَ ۾، (صوفين جي اصطلاح ۾). درڪ= سڃاڻڻ، محسوس ڪرڻ. ڪري ڪين درڪ= درڪ ڪري ٿي ڪين= محسوس ڪري ٿي نہ سگهي، سڃاڻپ ڪري ٿي نہ سگهي. حسن سندو حق= اهو حق جيڪو حسن جو آهي (تنهن کي). ڪور پروڙي ڪينڪين= انڌو سڃاڻيئي ڪين سگهي. ٦. ٽِئو ويچون پرزا پرزا ٿيو، ٽٽي ويو، بي نتيجي ٿي ويو. ميچون= اشارا.

٧

حوصلو حَيرَتَ ۾ آهِ نہ مَتي عامَ

محبَتَ سِندي مامَ، کُورُ پَرُوڙي ڪِينڪِين.

٨

حوصلو حيرَتَ ۾ وَڃي لَڄاڻو

ويچارو ڪاڻو، ڏِسي تو ڏِسَڻَ ڪي.

٩

حَقِيقَتَ هَٽِي، مُنهنجي جانِ جُدا ڪَئِي

هِڪُ پَساهُ پرينءَ ري سگهان تان نہ گَٽِي

ڏَٽِي ۽ ڏَٽِي، رَهيو آهِہِ رُوحَ ۾.

١٠

حَقِيقَتَ هِنَ حالَ جي ظاهِرُ ڪَريان ڏري

لَڳِي ماٺِ مِرِنِ ڪي ڏُونگَرَ پَوَنِ ڏِري

وَڄَڻِ وَڻَ بَرِي، اويڙُ اُيَري ڪونہ ڪو.

١١

حَقِيقَتَ هِنَ حالَ جي، ظاهِرُ ڪَريان زَبانَ

ٺاڪَرَ ٽِڪي ڪانَ، لَڳِي ماٺِ مِرِنِ ڪي.

١٢

سَنئين سُنهائي سَيَڪا، ڪا مُون مُنجهائي

طَلَبَ ۽ تَحصِيلَ سَپُ اورِيائِين آهي

مان ٺَڻُ تِتِ لائي، جِتي آهِ نہ ناهِ ڪا.

١٣

جِتي ”آهِ“ نہ ”ناهِ“ ڪا، اِيءُ خاڪِيءَ جو خِيالُ

جانِبَ جو جَمالُ، پَسَّٽان پَري ٿِئو.

١٤

جِتي ”آهِ“ نہ ”ناهِ“ ڪا، اِيءُ خيالُ خاڪِي

پريان جِي پاڪِي، پَسَّٽان ٿي پَري ٿي.

١٥

وِردَ وَظِيفا وِسَرِئا، ٺڪا رَهِي نمازَ

هِنيَڙو بَحرِي بازَ، چوري چَنبَنِ ۾ ڪِئو.

١٦

روزا ۽ نمازُون، اِيءُ پڻ چَڱو ڪَمُ

اُو ڪو بيو فَهَمُ، جِنهِ ۾ پَسڻُ پرينءَ ڪي.

١٧

ڪيهِي پُڇِين ڪالَهہ ڪَرَ، ٺڪا اَڄُ صُباحَ

حوصلو حيرت ۾= ’حيرت‘ جي مقام ۾ حوصلو هئڻ، يا حوصلو رکڻ. آهہ نہ متي عام= اهو عام سان لاڳو ناهي. مام= ڳجهو اشارو، ڳجهارت. ٨. وڃي لڄاڻو= لڄي ٿي پيو، پنهنجي ڪوتاهيءَ سببان شرمسار ٿي پيو. ويچارو ڪاڻو ڏسي تو ڏسڻ ڪي= سڄو جيڪي ٻنهي اکين سان ساڳئي وقت ڏسي سگهي ٿو، ڪاڻو ان ڏسڻ جو اڌ، منو حصو ڏسي ٿو؛ سڄي ڪي ڏسڻ لاءِ هو (ڪاڻي اک واري پاسي کان) ڪنڌ موڙي وري ڏسي ٿو. ويچارو ڪاڻو سڄي ڏسڻ ڪي وري ڏسي ٿو، هو ڏسڻ ڪي ڏسي ٿو. ٩. حقيقت= حق واري حقيقت، ازلي حقيقت، حقيقت وارو جلوو، حقيقت وارو ادراڪ ۽ احساس. هٽي= اثر انداز ٿي. منهنجي جان جدا ڪئي= مونکي (جڻ) بي جان ڪيو. ڏٽي ۽ ڏٽي= فقط هڪ ڏٽي. ١٠. اويڙ= اهو سڀ جيڪي زمين مان ڦٽي اُسري. ١١. ٺاڪر= ٺڪرين واري پيٽي، ٺڪَرُ. ٽڪي-ڪانہ= بيهي ڪانہ، رهي ڪانہ. ١٢. سنئين سُنهائي= سڌي واٽ جي سونهپ ڪرائي، سنئين واٽ ڏيکاري، طلبَ ۽ تحصيل= علم جي طلب ۽ تحصيل. سڀ اوريائين آهي= اهو سڀ اورتي آهي، اهو سڄو ابتدائي عمل آهي (جو شاگرد پڇي ٿو، استاد سندس رهبري ڪري ٿو، ۽ شاگرد تحصيل ڪري ٿو، سمجهي پختو ٿئي ٿو). اها ابتدائي درجي واري سونهپ آهي. مان ٺڻ= مان کي، منهنجي چت کي. آهہ ۽ ناهہ= هئڻ ۽ نہ هئڻ، موجود ۽ غير موجود، وجود ۽ نيستي. ١٤. پاڪي= پاڪائي، پاڪ هستي، پاڪ وجود. ١٥. وِردَ= وظيفا (ورد ۽ وَظيفا ٻئي ساڳي ڳالهہ). وظيفو= عبادت طور، جيڪي ڪجهہ روزانو مقرر وقت تي لازمي طور پڙهجي). بحري باز= (هن سٽ جي لحاظ سان بحري نالي باز (عام ٻوليءَ ۾، ’بحري باز‘ معنيٰ سڀ کان وڏيڪ زوراور باز، پڻ عام ٻولي ۾ ’باز‘ اسم جنس طور بازن جي سڀني قسمن لاءِ استعمال ٿيندو. پر بازن جي جدا جدا جنس جي لحاظ سان، ’باز‘ جدا ۽ ’بحري‘ جدا آهي، ’ڏُرو‘ نر، ۽ ’باز‘ ان جي مادي آهي: ”جهڳڙ“ نر، ۽ ”بحري“ ان جي مادي آهي). ١٦. او ڪو ٻيو فهم= پر (ظاهري فرض ادا ڪرڻ ڪانسواءِ) اڃا اهو ڪو ٻيو اداراڪُ آهي، اها ڪا ٻي سُڇيتائي آهي، جنهن ۾ حقيقي محبوب جو ديدار ٿو حاصل ٿئي. ١٧. ڪالهہ ڪر= ڪالهہ ڪي، ڪالهہ جي، ڪيهي پڇين ڪالهہ ڪر= ڪالهہ جي خبر ڪهڙي ٿو پڇين! ٺڪا اڄ صباح= حقيقت ۾ تہ نڪو ’اڄ‘ تہ نڪو ’صباح‘

وانءُ تهين سِين واڳيو جو پِرين مَنجهِہ پَساہَ
رَمُ رَبانِي راہَ، مَتي حالَ هُوشِيارُ ٿِي.

١٨

اَحَدَ جي اِسرارَ کي جُنبي ڏِنو جَن
سي موڙِي ڪِينَ پَسَنِ، ڏاران هاديءَ هيڪڙي.

١٩

مُئي هاٿِيءَ سِين مَامِرو اَچِي پيو انڌَنِ
مَناڙِين هَٿَن سِين، اَڪِيين ڪِينَ پَسَنِ
فِي الحَقِيقَتَ فِيلَ کي سَڄا سُڃاڻَن
سَنڌِي سَردارَنِ، بَصِيرَتَ بِينا ڪري.

٢٠

ڳالهِہ پِريان جي ڳُجهہَ جي، ڳالهِہ مِڙيائِي ڳُجهہُ
هِنيَڙا اُجهہُ مَ مُنجهہُ، تہ پِرِينئون پَري نہ ٿِئين.

٢١

آهي اُونداهِيءَ جو شِرڪُ سَهائِي
ڇِتي ڇِٽائِي، اَلِفَ جِي عَمِيقَ ۾.

٢٢

سُتي جا ساجاءِ، سا جاڳَندي نہ ٿِئي
تِهان پوءِ مون ماءِ، نيڻَ هيرايا نِنڊَر سِين.

آهي (هڪ تہ 'وقت' جي حقيقت اها آهي جو ان ۾ ڪالھہ، اڄ يا صباح آهن ئي ڪين: ٻيو تہ زندگي جي حقيقت بہ اها آهي جو جنهن دم ماڻهو جيئرو آهي اهو اڄ صباح ڇئي سگهي ٿو، پر ٻئي دم ۾ هو مري سگهي ٿو ۽ هن لاءِ اڄ يا صباح ٿئي ڪا نہ). واڳيو= ڳنڍيو. جو پرين منجهہ پساہ= ان محبوب سان جيڪو هن وقت تنهنجي ساہ پساہ ۾ آهي، جيڪو هلندي دم ياد ڪرڻ سان آهي. رم= هل. رباني راہ= رب طرفان مقرر ڪيل واٽ تي، الاهي قانون واري راہ تي. "حال"= هلندڙ وقت. متي حال هوشيار ٿي= هلندڙ وقت کي سڃاڻڻ سان سنڀال (جو "حال" ئي هلندڙ زندگي جي حقيقت آهي). ١٨. احد= هڪ ئي هڪ. "احد" جو اسرار (يعني تہ: "احد" "احد" ئي آهي: اڪيلو "هڪ" ئي آهي ۽ ان جي پويان "ٻہ" يا "ٻيو" آهي ئي ڪو نہ. جُنبي= پوري ارادي ۽ جنبش سان اڳتي وڌي. هاديءَ هيڪڙي= هڪ هاديءَ جي. ١٩. مامرو اچي پيو= معاملو پيش آيو، مسئلو پيش آيو. انڌن= انڌن کي (مُئل هاٿيءَ سان اچي ڪم پيو). مناڙين= مٿان هٿ ڦيرائي زور ڏيئي پيا خيال ڊوڙائين تہ ڪهڙي شيءِ آهي! اکين ڪين پسن= (ڇاڪاڻ جو) اکين سان تہ ڏسي نہ پيا سگهن (جو جلدي سڃاڻي وٺن). في الحقيقت= حقيقت ۾، حَقي طور. فيل کي= هاٿيءَ کي. سڄا سڃاڻن= اکيين سڄائي سڃاڻن. سندي سردارن= سردارن جي. بصيرتَ= صحيح سڃاڻڻ واري سُرت ٻرت. بينا ڪري= ڏسندڙ ڪري، اکين سان توڙي اکين بنا داناء بينا ڪري. سالم نظر وارو سڄي ئي سڄي شيءِ کي سڃاڻي سگهندو: ڪاڻو، ٽيڏو يا انڌو پوري سڃاڻپ نہ ڪري سگهندو. مولانا جلال الدين رومي پنهنجي مشهور ڪتاب "مثنوي" ۾ هي نقل هن طرح آندو آهي تہ: ڇئن (انڌن) ڄڻن گهگهہ اونداهيءَ ۾ هاٿيءَ کي هٿ لاتا: جنهن ٽنگن کي هٿ لاتو تنهن چيو تہ "ٿنڀ" آهي: جنهن ڪنن کي هٿ لاتو تنهن چيو تہ وِڃڻو آهي: جنهن سونڊ کي هٿ لاتو تنهن چيو تہ نلُ آهي ۽ جنهن پڇ کي هٿ لاتو تنهن چيو تہ رسو آهي. مطلب تہ "جُزي" کي جانچڻ سان. "ڪُلُ" نہ سڃاڻپندو. يعني پارٽ (part) کي ڏسڻ ۽ سمجهڻ سان "هول" (Whole) کي سمجهي نہ سگهبو. شاہ صاحب مثنوي کي پڙهندو هو ۽ شاھ صاحب جي وقت ۾ جيڪي علم وارا سنڌ ۾ هئا سي بہ مثنوي مان واقف هئا. بهر حال "مثنوي" سڄي علمي دنيا ۾ مشهور هئي جنهن ڪري هاٿين واري نقل جي سيني کي سڌ هئي. انهي ڪري شاہ صاحب ان نقل جو تفصيل ڪو نہ ڏنو بلڪہ هن بيت ۾ ان جي مکيہ ٽاڻن ڏانهن اشارو ڪيو. آخري سٽ ۾، شاہ صاحب وک وڌائي هڪ وڏو معنوي نُڪتو سمجهايو تہ جيڪي روحاني طور اعليٰ مرتبي وارا (سردار) آهن ۽ (جن جي تدبير ڄڻ تقدير آهي ۽ جن جي رضا ڄڻ الاهي رضا آهي) سي انڌن کي بہ سڄو (بينا) ڪري سگهن ٿا. ٢٠. پرين جي ڳجهہ يا راز واري ڳالهہ، سراسر ڳجهہ ۽ راز آهي، ۽ راز ۾ ئي رهندي. هنيڙا= اي من، اي دل، تون (انهيءَ "راز" جي اونهائي جي تلاش) سببان اُجهہ ۽ منجهہ نہ، پُل ۽ پَٽڪ نہ، متان پرين کان پري ٿي وڃين). مطلب تہ عقل واري ڳولا ۽ تلاش بدران عشق واري لُڇَ ۽ لوڇ ۾ رهہ. ٢١. "اونداهي" جو شرڪ (شريڪ) "سهائي" آهي: "سهائي" کي مڃبو تہ "اونداهي" ان جو شرڪ ٿيندو. الف (الله) جي اونهي اسرار (عميق) ۾ ئي حقيقي ڇِٽائي (سَهائي) آهي. ٢٢. سُتي= سمهڻ واري حالت ۾، ننڊر ۾. ساجاءِ= سُرت سڃاڻڻ واري سمجهہ. جاڳڻ واري حالت ۾. ماءِ= يڪ جاءِ.

٢٣

سَجَڻَ سَنيُون ڪَنِ، لوڪان ليڪي وِنگيُون
سَندِي سُپيرِينِ، پَرِ پَرِوڙِڻُ ڏاڪڙو.

وائي

پِرينَ ٿُون پوءِ، موٽِي موٽِي نہ وِهامِي راتِ
راهَ رَمَندڙي روءِ
ڦوڙائو فَقِيرَ ڪي، قادرَ ڪوهُ ڏنوءِ
چڙهيا ڏاڍين ڏُونگرين، سيڻَن سانگُ نہ ڪوءِ
اَچِي اوراهُون ٿِئي، ساجَنَ سانگُ سَندوءِ.

داستان ٻيو

١

اُيرَندي ٿِي سِجُ، پِرينَ جي نہ پَسَنديُون
سي ٻَئي ڪَڍِي ڏِجِ، اکڙيُون ڪانگَن کي.

٢

مونکي اکڙِيَن، وَڏا تورا لائِيا
ٽِپڻَ پِرين پَسَن، ڪُٽان جي ڪَرَ سامُهيُون.

٣

اکڙيُون پِريَن ري جي ڪِين ٻِئو پَسَن
تہ ڪَڍِي کي ڪانگَن، نِوالا نيڻَ ڏِيان.

٤

نيرانائِي نيڻَ، نيئي آڇِ پِريَن کي
سَتَرِ ڪاڏا ڪيڻَ، جُهُ ڏِنو مُنهُ مَحبوب جو.

٥

ٿَن نيڻَن کِي نيرانِ، جَن ساجهُرِ سيڻَ سانپيڙِٿا
جِيءُ جُسي ۽ جانِ، ڪَرَ حَضُوري حَجُ ڪِئو.

٦

اَکِيُون عَلي الصُباحِ، دوستُ ديکڻَ آئِيُون
اُيينديُون آرداسَ ۾، ٻِي نہ ڪَنديون ڪاء
رَچَنديُون ري پاهَ، پَرچَنديون پِريَن سِين.

٧

ڪِين جو ڪيڏاهِين، اکيون پَسِي آئِيُون
تاڻِين تيڏاهِين، پِييُون پاڻَ مُنهائِيُون.

٨

ڪِين جو ڪَنهين پار، اکيون پَسِي آئِيُون
تِيُون ديوانيون دِلِ ۾، اَپِرَ لَڳِينِ آرِ
تِهان پوءِ قَرارِ، سُتيون ڪِينَ سَيدُ چَئي.

٩

ڪِين جو وَجي اَڄُ، اکيون پَسي آئِيُون
سيڻَن ڪِيو سَهَجُ، لالُون ٿِيُون لَطِيفُ چَئي.

١٠

ڪين جو وَجيِ ڪالَ، اکيون پَسِي آئِيُون
لالُون ڪِيُونءُ لَطِيفُ چَئي، جانِبَ جي جَمالَ
ٿِئا نيڻَ نِهالَ، جَنِي دِلبَرُ ديکِيو.

١١

اکين کي آهِينِ، عَجَبُ جِهڙيون عادَتُون

---

٢٣. سنيون ڪن= سوليون، سهٽيون ريتون ڪن. ونگيون= ڏنگيون. پر= ريت. ڏاڪڙو= ڏکيو مسئلو، ڏکيو ڪر. د-٢: ١. ايرندي ٿي سج= سج ايرڻ ساڻ، ڏينهن ٿيندي ٿي. پرينَ جي نہ پسنديون= جيڪي اکيون محبوب جو ديدار نہ ڪنديون. ٢. ٽپڻ= تہ ٻہ، انهيءَ صورت ۾ ٻہ. ڪر= رقيب، بدخواه. ڪٽان جي ڪر سامهون= جيڪي آءٌ بدخواه رقيب ڏي ٿي اکيون ڪٽان. ٣. نوالا نيڻ ڏيان= نيڻ نوالا ڪري ڏيان، اکيون ٽڪرا ٽڪرا ڪري ڏيان. ٤. نيئي آڇ= کڻي وڃي پيش ڪر، کڻي وڃي نذرانو ڪر. ستر ڪاڏا ڪيڻ= (چڻ) ستر طعام ڪاڏا. ٥. نيران= نيرن. ساجهر= صبح جو سوير. سانپيڙٿا= سامهان ديدار هيٺ ايندا. حضوري حج ڪئو= حضور ۾ وڃي هج ڪئو. حرم ۽ مقدس مقامات تي سياڳي وار تي حج پڙهيو. ٦. علي الصباح= سوير صبوح جو، صبوح ٿيندي ئي. ديکڻ= ڏسڻ. اييندون= بيهنديون، مٿي پنجي بيهنديون. ارداس ۾= عرض داشت ڪٽي، ادب سان سوال ڪندي. رچنديون= ڪڪوربيون، خمار مان ڳاڙهيرڙيون ٿينديون. ٧. تاڻين= ڇڪين. پاڻ منهاڙيون= پاڻ پنهنجي منهن، پاڻمرادو. ٨. ڪنهين پار= ڪنهن پاسي، ڪنهن ڏسَ تي. اپر لڳين= گهٽي لڳين. آر= محبت، سڪ. قرار= قرار سان، آرام سان. ٩. سيڻن= سڄڻن. سهج= خوشيءَ مان سانڀ سهج، تورو ۽ وَڙ. لالون ٿيون= رنگ ۾ رتيون، ڪڪريون.

سُورَ پَرائِي ساڻَ جا وِجِئو وِهائِينِ
اُتي لُڻُون لائِينِ، جِتِ حاجَتَ ناهِ هَتيارَ جي.

۱۲

اَکڙِيَنِ آرامُ، ڪَڏهِنِ تان ڪونہ ڪِئو
هَڻيُون منجهہِ حِمامَ، ڪاٽِيُون گوري وِچَ ۾.

۱۳

اَکِينِ کي آرامُ، پِرينءَ ڌاران نہ پِئو
ٽِيَنِ تي تَمامُ، جي پَسَنِ مُنهُ مَحبوبَ جو.

۱۴

اکيون پِريَمِ ٽُنهنجِيون، ڪَناري جي ڪارِ
ڪوڙِي ڪَڻُ مَ سُپِرين، چاڪَ وِجهَنِ چَوڌارِ
ساجَنِ سَنئُون نِهارِ، تہ وَجنِ سُورَ سَنڌيون ڪَيو.

۱۵

اَکِينِ کي آئُون، جانکي جهَلون پائِيَان
ڪوڙِي ڪَڻُ مَ سُپِرين، چاڪَ وِجهَنِ چَوڌارِ
ساجَنِ سَنئُون نِهارِ، تہ وَجنِ سُورَ سَنڌِيون ڪَيو.

۱۶

اَکِينِ کي آئُون، جانکي جهَلُون پائِيَان
رَءِ جَهِين جي رَتِيُون، سو سوجهي سونئائون
پَسَنِ پَراهُون، اورانگهي عالَمَ کي.

۱۷

اَکِينِ کي آهِينِ، وَڏا واجَهہ وِڙهڻَ جا
اُپِيُون مَنڌي مامِرو، جهيڙو نہ لاهِينِ
جِئَن سي ڪَڪَرَ اُپَ ۾ تِئَن آگمِيُون آهِينِ
جهُڙِ ڦَڙِ نہ لاهِينِ، وَسَنِ ساوَڻَ مِينهَن جِين.

۱۸

اَکِينِ اَدَبُ چَڏِئو، ڪوجها نَظَرَ ڪَنِ
ڪَرَنِ ساڻُ ڪِلَنِ، پيِيُون وَهِ وَرَنَ سين.

۱۹

اکِيُون تان عيدَ، ڪانهي عِيدَ اکِيَنِ ري
خوشي ۽ خَريدَ، وِيئي ويچارِينِ وِسَري.

۲۰

اکِيون مون نہ وَهيٽِيُون، اکيون پنهنجيءَ مَتِ
اُتي وَجي اٽڪِيُون جِتي جان ڪَپَتِ
نَڪا ڳالهہ نہ ڳَتِ، جِيءَ ڏِنِي رِءَ نہ جُڙي.

۲۱

اَکڙِينِ آرو، مُونهان پُڇِي نہ ڪِئو
اُتي وَجي اَڙِيُون جِتِ چَوَڻُ نہ چارو
هِنيَڙو ويچارو، وائون جهَلِئو وِنجهُلي.

۱۲. هَنيون= ماريون. حمام= تيز تپش، موت واري حالت. ڪاٽيُون= جليون، سڙيون. ڪورو= باهہ. ۱٤. ڪناري جي ڪار= ڪناري وانگر. ڪنارو= گولائون خنجر. ڪوڙي= اکين کي ڪوڙي، گهوري. ڪَڻُ مَ= (گهورڻ کان پوءِ) نظر ڪڻ م. نظر پاسي نہ ڪر. چاڪَ وجهن= (پل تہ) چير وجهن. سنڌيون ڪيو= وٽيون ڪيو (سورَ وجن وٽيون ڪري، پري ٿي وجن. ختم ٿي وجن). ۱۵. جانکي= زور سان جهلي. جهلون پائيان= جهلي رنڊڪون وجهان، روڪيان. سونئائون= ساجن کي نظر ۾ رکي سڌو اوڏانهن رخ رکيائون. ۱٦. رءِ جهين جي رتيون= جنهن جي ڪري رچي رَءَ ٿيون، پوريون رچي ويون. سو سوجهي سُونئائون= سو جانچي، ان ڏانهن رخ رکيائون. ۱۷. وڏا واجهہ= وڏا ڪارگر نمونا. وڏا موقعا ۽ طريقا. اپيون= بيٺيون. مامرو منڊڻ= جهيڙو مچائڻ. اپيون منڌي مامرو= معاملو مچائي بيٺيون. آگميون آهن= جُهڙ ڪري آيون آهن، مچي آيون آهن (وسڻ لاءِ). ۱۸. ڪوجها نظر= اڻ سونهندا نظر، ميرا نظر. ڪرن= رقيبن، بدخواهن. وَهِ پوڻ= مخالفت ۽ مقابلي وارو رخ اختيار ڪرڻ، ضد پوڻ. پيون وه ورن سين= پنهنجن ورن سين ضد ۾ پيون، سڄڻن سان سامهيون ٿي بيٺيون. ۲۰. مون نہ وهيٽيون= منهنجيون محتاج ناهن. اکيون پنهنجيءَ مت= پنهنجي سوچ ۽ ارادي واريون آهن. جتي جان ڪپت= جتي جان جي ڪپت آهي، سر ڏيڻ جي سٽ آهي. نڪا ڳالهہ نہ ڳت= ہي ڪا ڳالهہ ڳت نہ آهي، ہي ڪا مصلحت آهي ئي ڪا نہ، ہي ڪا سوچ ويچار جي ڳالهہ ئي ڪانهي. جيءُ ڏني ري نہ جُڙي= بس، جان ڏيڻ کان سواءِ ڪو ناهہ ئي نہ نهي، ڪو سرچاهہ ئي نہ ٿئي. ۲۱. آرو= آرُ، لاڙو. جت چوڻ نہ چارو= جتي چوڻ جو چارو ڪونهي، جتي منٿ ڪرڻ جي ڳلي ئي ڪانهي. ونجهلي= ڏکن سورن ۾ ڳري، درد ۾ دانهون ڪري.

٢٢

وَسَنِ ۽ وِهُسَنِ، ڏينهاڙِي ڏِسَڻَ لَئِي
جِئَن جِئَن پِرين پَسَنِ، تِئَن تِئَن نَشا نِينهَن جا.

٢٣

وَسَنِ ۽ وِهُسَنِ، ڏِينهاڙِي ڏِسَڻَ لَئِي
ڏِسِي ڏِسِي آئِيُون، توءِ تلاشُون ڪَنِ
ڊايُون نہ ڊاپَنِ، ڪا جا اَڄ اڪِينَ ڪي!

٢٤

ڏِسَنِ ڏِينهاڙِي، توءِ تَرسَنِ اوڏهِين
آيا سُجاڻِي، نيڻَ نِهارِي پِرينءَ ڪي.

٢٥

ڦيرِ مَ تون اَبَتِ، ڪَنُ سُبَتِيُون سُپرِين
مونکي موهي جَنِ سِين ماري ڳيڙِيئِي مَتِ
اِيءَ پِرين تُنهنجِي پَتِ، هاڻِ جَڏو جِيي نہ مَرِي.

٢٦

جِتِي آٽي چَڏِيئِي، اُتِي ئِي آهِينِ
سي سباجهيون اکِيُون ماڪَ نہ مَٽائِينِ
جيتِي لِڪَ لاهِينِ، تہ ڪَڍِي ڪانگَنِ کي ڏِيان.

٢٧

جِتِي آٽي چَڏِيئِي اُپِيُون آهن اُتِ
ٻيو پَرِوَسو نہ پَتِ، اکيون اوهان جي آسَرِي.

٢٨

ڪُتِيُون ڪِينَ ڪِسَنِ، ڪِنهِ جِنهِ آگَرِ اُپِيُون
پِيِيون پَنبڙِينِ ۾ ڳوري جيئن ڪامَنِ
لاٿُون ڪِئو لُوسَنِ، لالَڻَ لاءِ لَطِيفُ چَئِي.

٢٩

ڪُتِيُون ڪِينَ ڪِسَنِ، ڪِنهِ جِنهِ آگَرِ اُپِيُون
نيٽين جهيڙو پاڻَ ۾، ويٽين ڪِينَ وڙهنِ
اکينِ ۽ پِرينِ، پُوريون پاتِيُون پاڻَ ۾.

٣٠

اَڄُ پُڻِ اَکڙِيُون، سارِئو رُونِ سَڄَڻِ کي
جانِبِ جي جَمالَ ڏانہ تاڻِنِ تِيون ٽَڪِڙِيُون
جي وَهَرَ پِريان وَڪِڙِيُون، تَنِ اَڄ اکِينِ کي نہ لَهِي.

٣١

اَڄُ پُڻِ اَکڙِيُون، سارِئو رُونِ سَڄَڻِ کي
جانِبَ جي جَمالَ ڏانہ تاڻِنِ تِيون ٽَڪِڙِيُون
جي وَهَرَ پِريان وَڪِڙِيُون، تَنِ اَڄَ اکِينِ کي نہ لَهِي.

وائي-١

ٿَنِ اکِينِ ۽ آءٌ اڙائِي، ٻَڙِي جيڏِيُون
ڪَنهن دَر ڏِيان دانهڙِي

٢٢. وسن= ڳوڙها ڳاڙن. وهسن= خوشي ڪن. ٢٣. ڏسي ڏسي آئيون= وري وري ڏٺائون. توءِ تلاشون ڪن= تہ بہ پيون نهارين. ڊايون نہ ڊاپن= ڍئو ڪندي بہ نہ ٿيون ڍاپن. ٢٤. ڏينهاڙي= روزانو. ترسن= سڪن ۽ واجهائن. اوڏهين= ان سڄڻ ڏانهن. نهاري= جانچي، تلاش ڪري. نيڻ سجاڻي آيا= اکيون پنهنجي پرينءَ کي سڃاڻي آيون، سندس ئي ديدار ڪري آيون. ٢٥. ڦير مَ تون ابت= تون اکيون ابتيون نہ ڦير (ڪاوڙ نہ ڏيکار، لا غرضائي نہ ڪر). مون کي موهي جن سين= جن اکين سان مونکي موهي ماري. ڳيڙيئي مت= تو منهنجي مت کسي ورتي، تو مونکي ديوانو ڪيو. ايءَ پرين تنهنجي پت= اي محبوب هيءَ تہ تنهنجي وڏائي ۽ شان جي ڳالهہ آهي (جو مهر ڪرين، راضي ٿي توجهہ ڪرين). جڏو جيي نہ مري= هيءُ جڏو تنهنجي محبت ۾، هيءَ بيمار، هي اگهو عاشق، جيي نہ مري= (اهڙي نازڪ حالت ۾ آهي جو) نڪي ٺو چڱو ڀلو ٿئي، تہ نڪي ٿو مري). ٢٦. جتي آٽي ڇڏيئي= اي پرين جتي تو ڇڏيون (جتي تو پاڻ ڏيکاريو ۽ تو ۾ نظر ڪري بيٺيون، اتي ئي آهين). جيتي= جيڪر، جي ڪٿي. لِڪ لاهين= ذرو گهٽتائي ڪن. ٢٧. پروسو= آسرو، اعتماد. پت= ٽيڪ، آڌر. ٢٨. ڪُتيُون= جتي ڪپي ويون. ڪسن= اتان چرن، هيٺ مٿي ٿين. ڪنه جنه آگر اپيون= ڪنهن اهڙي آگر ۾ بيٺل آهن، ڪو اهڙو آگر ڪري بيٺيون آهن. آگر= گهٽ ۽ گرمي وارو جهڙ. ٢٩. نيٽين= نيٽن واري نموني سان. نيٽين جهيڙو پاڻ ۾= هيءُ جهيڙو نيٽين سان ۽ نيٽن وارو آهي. ويٽين= ويٽن سان= آمهون سامهون ڳالهائڻ سان. پوريون پاتيون پاڻ ۾= پاڻ ۾ پوريون ڪري ڇڏيون. ٣٠. سارئو= ياد ڪيو. رُون= رُئن. تاڻن ٽيون= ڇڪين ٿيون. جي وهر پريان وَڪڙيون= جيڪي پرين جي خيالن ۽ پورن ۾ وڪڙيل آهن، سوڳهيون آهن. وائي-١. اڙائي= اٽڪائي، ڦاسائي.

ڦڪيون ڏيئي ڦڪيُون، ويڄن آءٌ وِرچائِي
حُسنُ جو حَبِيبَ جو تِنهِ لالِيءَ آءٌ لُڇائِي
اُلفَتَ ڪَرِ مَ اُنِ سين، قُربَ جا ڪَڙائِي
صُحبَتَ سُپيرين جي، مِٺِي آهِ مِنائِي.

وائي-٢

اي ميان سَڄڻ توري توري
ڪيئن رَهندا نيڻَ مُنهينجا
جَنِ جو آڌرُ تون
جِئان اَلهي اُپِري، توڙِي تِئان پَري
توءِ وَڃبو ٿَنِ ڏي، اکڙيون پيرَ ڪَري.

داستان ٽريو

١
ڇا ڪي وَڃِئو ڇو، ٻيلِي ٿِئين ٻئِنِ جو
وَٽُ ڪَنجڪَ ڪَرِيمَ جي جَڳَ جو والي جو
سَهڪو هوندو سو، جنهن جو عشق الله سان.

٢
موهِيندوءِ مَجازُ، تورين گهٽين ڏِينهڙين
هَٿان چَڙِ مَ بازُ، هاريا حَقِيقَتَ جو.

٣
مَجازِي موهي، ڪَڏهن وِينڊءِ نِڪِري
اکڙيُون اوهي، جِمَ وِهين وِسَهِي.

٤
مونکي ماءُ مَجاجَ، پِڃاري جِيئَن پِڃئو
هَٿَن چَڙِي حاجَ، وِيئي سارَ سَرِيرَ مان.

٥
ديک مَ تون سين ٿَنِ، هِي جي مَجازياٽِيُون مُنهَ ۾
ڪِينَ سُڄاتو سُپرين نِهاري نيڻَنِ
پرين سي پَسَنِ، ٻِيئِي جَنِي ٻُوٽِيُون.

٦
نئون نِيهُ لَڳوسِ، راتِ رَمَدي ڍولَ سِين
سو سِينگارُ ٿِئوسِ، صُباحَ وِچ سَرتِيين.

٧
نِيهُ سُڃاڻي نيڻَ جي، وِڇان سي وِصالَ
عَيبُ عاشِقَن جو سَبَبَ جِي سَنيالَ
جو هُوءِ ٿَئا پائي حالَ، تہ وِيئي وِڇوٽڻ وِسَرِي.

ڦڪيون= وات مان ڦڪڻ جون دوائون. ڦِڪيون= بي اثر. ويڄن= طبيبن. ورچائي= ٿڪائي. لڇائي= مونکي لُڇايو، لوڇ پوڇ ڏني. قرب جا ڪڙائي= قرب جنهن کي ڪڙايو آهي، جنهن کي قرب يا پيار منهن پئجي ويو آهي. وائي-٢. جِئان= جتان، جنهن جاءِ تان. الهي= سج لهي. تِئان= تتان. توءِ= تہ بہ. د-٣: ١. ٻيلي ٿئين= ڪِمي ٿئين، نوڪر ٿئين. ڪنجڪ= گهوڙي جي سنجن ۾، هَني جي ٻنهي طرف لٽڪندڙ چم جو پٽو جنهن کي ٻنهي طرفان ماڻهو جهلي هلن. ڪريم= الله. جڳ جو والي= سڄي جهان جو مالڪ. سهڪي= سڪيو. ٢. موهيندوءِ= ڏکيو ڪندوءِ، توکي ڏک ڏيندو. تورين گهٽين ڏينهڙين= ڪن ٿورن يا گهٽن ڏينهن ڪان پوءِ، ڪن ٿورن يا گهٽن ڏينهن ۾. مجاز= مجازي عشق، ظاهري صورت وارو عشق. هاريا= اي موڳا! اي احمق! حقيقت= حقيقت وارو عشق، حقيقي صورت، دائمي صورت، حق حقيقي (اي هاريا! تون حق حقيقت وارو باز (جذبو، عشق) هٿان نہ ڇڏ). ٣. اکڙيون اوهي= اهي ئي اکڙيون (جن توکي موهيو آهي). جِمَ= جئن مَ، متان. وهين وسهي= وسهي ويهين= انهن تي اعتبار ڪري ويهين. ٤. ماءُ= اي ماءُ (ماءُ، جي همزي تي پيش رهندو، جو اسم مونث جي اعراب نہ ڦرندي). مجاج= مجاز. پڃارو= جيڪو ڪپهہ پڃي، ڪپهہ کي ٽوڙي اکوڙي ڦوندا ڦوندا ڪري. سارَ= سنڀار، سڄاڻپ، جس. سرير مان= جان مان. ٥. ديک م تون سين تن= تون تن سان نہ ڏس. مجازياٽيون منهن ۾= تنهنجي منهن ۾ مجاز واريون آهن، مجازي صورت جون موهيل آهن. انهن مجازي نيڻن حقيقي سڄڻ ڪين سڃاتو. ٻيئي جني ٻوٽيون= جن اهي ٻئي (ظاهري مجازي) اکيون ٻوٽي ڇڏيون (۽ اندر جي اکين سان ڏٺائون). ٦. رمدي= هلندي. صبوح جو اهو نيه سرتين ۾ سندس سينگار بنيو. ٧. نِيه سڃاڻي نيڻ= نيه جي جن نيڻن سان محبت واري سڃاڻپ آهي، سي نيڻ وِصال جي وڇان رنڊڪَ آهن، وصال ڪان رنڊين ٿا. نيڻ تہ هڪ سبب يا وسيلو آهن، پر عاشقن لاءِ ڪنهن بہ سبب يا وسيلي کي سنڀالڻ (۽ ان تي پاڙڻ) وڏو عيب آهي. جي عاشق ۽ معشوق حقيقي معنيٰ ۾ حال پائي ٿيا (ملي هڪ ٿيا تہ) وچ واري آڏ (سبب ۽ وسيلي واري) خود بخود وچان نڪري وئي.

٨

قِران قيريدارُ، سَدا شوقُ پرين جي
مانَ سَجيھُون يارُ، اکا اگڙيُون کٽِي.

٩

نيٽين نَظرُ نيهَ جو، جِتي جوڙجَنِ
ساهُ اُنِي تان صَدَقو اَندرُ سِين عُضوَنِ
لاهي سِرُ لَطِيفُ چَئي، انگَ پُڻ آڇجَنِ
قَلبُ قُربانِي کَريان مَتان دِلِ دوسَنِ
هِنيين ۾ اکين، پاهِ هيکانڊي پرينِ لَئي.

١٠

اکِينِ ۾ تِي ويهُ، تہ آءٌ واري ڏَکِيان
توکي ڏِسي نہ ڏيهُ، آءٌ نہ پَسان کِين ٻِئو.

١١

تارَنِ ۾ کَرِ تَکيو، وَنين ۾ تِي وِيهُ
پِرين اکين ۾ پيهُ، تہ آئون اَچارو ٿِيان.

١٢

کران وِجهُ مَ واتِ، ڍولَ هَماري ڳالهڙِي
مَچُڻُ رَتِيءَ راتِ، اورَڻَ ۾ اُوٽِي وَهي.

١٣

سِکَ سِکائي سِکَ، سِکَ نہ آهي سُٿرِي
لِکَ لِکوتِي لِکَ، تہ کَرَنِ خَبَرَ نہ ٿِئي.

١٤

کَرُ کارِيندو سي، مانو جَن پريتَڙو
جوش جَلايا جي، ماري تَن ماتُ کِئو.

١٥

کَرَ کي کُپُرُ کاءِ، نانگُ مَٽيارو نِکَري
اَيو جو اُوناءِ، سُرپُر سَندِي سَڄڻين.

١٦

کَرَ جا کَذَ کَنئِي، پَوَڻَ کارَڻِ پرينءَ جي
تِنهِ ۾ پاڻ پَئِي، غِيبَتِي غارُ ٿِيو.

١٧

اَلله کَرَ جِيَنِ، کَرُ مَ مَري هيکَڙو
آسان ۽ پرينِ جون اُمِيدُون پُڄَنِ
تِهان پوءِ مَرَنِ، سَڙِي اِنهِين سُورَ ۾.

١٨

اَلله کَرَ جِيَنِ، جي پاڙِي رَهنِ پرينءَ جي
پُنِيون مون پَسَنِ، اُميدُون سِين سَڄڻين.

١٩

آءٌ سي کَنڍِي سيڻَ، راتڙِيُون جاڳَنِ جي
جَنِي سَندا نيڻَ، اوجاڳِي اَجارِيا.

٢٠

لُڏِي آيا لالَ، پاٻوهِي پَيدا ٿِيا.

---

٨. سجيھون= هو اسان کي سجي، هو اسان کي آڏا هٽي. آکا= داڻا (جيکي شاديءَ وقت گهوٽ کي هڻن). اکڙيون کٽي= پنهنجيون اکيون سامهون کٽي. ٩. نيٽين نظر نيه جو= نيٽن جي نظر نيه واري آهي، پوءِ جتي بہ نيڻ لڳائجن (جوڙجن) انگ= عضوا. آڇجن= قربان ڪجن. پاهِ= پاهت، سک ۽ محبت. ١١: تارن ۾= اکين جي تارن ۾. ونين ۾= تارن جي ماٽکين ۾. پيه= پيهي وڃ. اچارو ٿيان= اچين اکين وارو ٿي پوان، (تنهنجي آڏو ٿي ويهڻ جي ڪري) منهنجيون اکيون جڻ اڇيون ٿي وڃن ۽ ٻيو ڪجهہ ڏسي نہ سگهان. ١٢. کران= کرن کي (اي ڍوليا، کرن جي وات ۾ اسان جي ڳالهہ نہ وجهہ). رتيءَ رات= (اسان جي) رهاڻ ۾ رتل رات. اورڻ ۾= هک ٻئي سان حال اورڻ ۾. اُوٽي= اٿپوري، پوري کان گهٽ. وَهي= گذري. ١٣. سک سکائي سکَ= تون پنهنجي سک کي سکائي سِکُ. ١٤. کر= رقيب، بد خواه. مانو= گهٽ. پريتڙو= نينهن، عشق. ماري تن ماتُ کئو= تن کَرَ کي ماري مات کيو. ١٥. کپر= کپر نانگ، زهريلو نانگ نانگ مٽيارو= مٽيارو نانگ، مَڻَ وارو نانگ. اپو جو اوناءِ= جو بيٺو اونائي، کن ڏيئي سٽي. سُر پُر= ڳالهہ، جا جهلي جهلي آهستي کجي. ١٦. کذ کنئي= کذ کوٽي. پوڻ کارڻ پرينءَ جي= محبوب جي ان ۾ اندر ڪِرڻ خاطر غيبتي= گلا خور، بدخواه. غار ٿيو= تري ۾ هيٺان هيٺ ويو، نگوسار ٿيو. ١٧. کر جين= بدخواهہ رقيب شال پيا جين. ١٨. پنيون مون پسن= مانَ سڄڻ سان منهنجيون اميدون پوريون ٿينديون ڏسن. ٢٠. لڏي آيا= مَلهي آيا، ٽلي آيا. لال= سهڻا محبوب. پاٻوهي پيدا ٿيا= مُشکندي اچي نکتا.

ساجَنُ اکيون جي کڻي تہ ڪوڙين پانيان پالَ
مُنهنجِي ناهِ مَجالَ، ڪو ويڻُ ورائي واريان.

۲۱

لوڏان ئِي لَکُ لَهي، پاپوهيو پَروڙ
اکڙيُون پَرپُورُ، سَجِي توءِ سُهاڳڻيُون.

۲۲

آيا پرين گهُرَنِ، اوتارو اکينِ ۾
ويڙو ڏِيان ويڪرو، وَنِينِ مَنجهه وِهَنِ
آءٌ ڏِيندِي ڪي ٿَن، مَٿي تارَنِ ٽِڪيا.

۲۳

تان جي تِيَنِ سامُهان پُنيرا سُونهَنِ
سَنئون وَرائِي سُپرِينِ مُنهَ جي مُون ڏي ڪَنِ
تہ رَڳُون سَڀِ رَچَنِ، ٿَن ۾ تازائِي ٿِئي.

۲۴

پَساهَ سِين پَسان پِرينِ، ساهَ سِين سُڃاڻا
اِيهي بہ ٽاڻا، اُچِي رَهيا رُوحَ ۾.

۲۵

مَنجهان مُنهِنجي رُوحَ، وَڃي ساجَنُ وِسرِي
تہ مَرُ لَڳِي لُوهَ، ٿَرَ ٻاٻِيهو تِي مَران.

وائي-۱

اللّٰهَ سائين سائين، پُنّان مَ پِرينئُون پاهِين
هنِيَڙي آسَرَ اوڏاهِين
وَڏي آسَرَ آه اوڏاهِين
جِتي ديرو دوستَ جو، سا ڪِيئَن پُونءِ اڳاهِين
پَنِهيُون پري آئِيُون، آيَلَ مون اُتاهِين
قَلَمُ جَنِ جي هَٿَ ۾، سي سيڻَ سَڀاڄها سائين
بَندِيءَ جِي بازارَ ۾، شالَ مَ لِکَنِ لائِين.

وائي-۲

جيڏيون آءٌ ڪا پاڻَ وَهِيٽي آهِيان
ڪا مون سارَ لَهيجا!
واڳَ ڏٽِينِ هَٿَ ۾، ڪيڏانه ڪَرَهَلُ ڪاهِيان
جيڏانهَ وارِينمِ سُپرِينِ، پيرُ اوڏاهِينِ پايان
قَلَمُ ڪاتِبَ هَٿَ ۾، آءٌ ڪا لِکِيي مان لِکَ لاهيان.

داستان چوٿون

۱

ديکِيندي دِيدارَ ڪي "ڪُلُ" سُڃاڻُون ڪِينَ
تازي طَبيلَنِ ۾، آهِ اِحاطو زِينَ
هُئا جي اَمِينَ، سي حِسابان هَڄِي وِئا.

ويڻُ ورائي واريان= سامهون ڪو جواب ڏيان. ۲۱. لوڏان= لوڏ ۾، هلڻ ٽلڻ ۾. لک لهي= (ان لوڏ ۾ ئي) لکن جا لک لهي. پاپوهيو پروڙ= پر ڪيس مشڪندي تہ ڏس (جو اجان ويتر وڌ آهي). سجي= سامهون اکيون کڻي، پرپور نظر سان نهاري. توءِ سهاڳڻيون= تہ بہ ان حالت ۾ اهي سهڻيون ۽ سهاڳ واري خوشي ۾. ۲۲. ويڙو= خلاصو ڪشادو گهر. ونين ۾= اکين جي ماڻڪين ۾. مٿي تارن ٽڪيا= اکين جي تارَن مٿان هنڌ وهاڻا. ۲۳ تان جي ٽين سامهان= توڙي هجن سامهان، توڙي پنيرا تہ بہ سهڻا پيا لڳن. ۲۵. تہ مر لڳي لُوهَ= تہ ڀل لک لڳي، ۽ آءٌ ٿر جي ٻاٻيهي وانگر مران. ٻاٻيهو= ننڍڙو سهڻو ڳاڙهيرڙو ڳيرو (هڪ نازڪ پکي جيڪو هاڙهہ ۾ (مئي، جون ۾) سخت جهولي جي لُک لڳڻ سان سڃي مري پوندو آهي). وائي-۱ پنّان مَ پرينئون پاهين= پرين کان پوئتي پنجي وڃان، پوئتي نہ رهجي وڃان). سا ڪيئن پونءِ اڳاهين= اها پيٺي يا جاءِ پري ڪيئن چئبي. بازار ۾= هلندڙ وهنوار ۾، ليکي ۾. شال مر لکن لائين= شال ڪا گهٽتائي واري ڳالهہ نہ لِکن. وائي-۲. پاڻ وهيٽي= پنهنجي وس. ڪا مون سار لهيجا= ڪا منهنجي خبر لهجو، ڪا منهنجي سنڀار ڪجو. ڪرهل ڪاهيان= (پنهنجي حياتيءَ جو ڪرهو يا) اُٺ ڪاهيان. لک لاهيان= ذرو گهٽايان. د-٤-۱. "ڪُلُ"= سڀو، جملي (ديدار ڪندي سڀي صورت ڪانہ ڏٺائون (رڳو ان جو جُز) ڏٺائون). تازي گهوڙا طبيلن ۾ بيٺل آهن، پر انهن جو احاطو (جملي جوڙ) انهن جي زينن جي ڳاٽيڻي مان ٿو ڪجي. (زين= جيڪا سواري لاءِ گهوڙي جي پٺيءَ تي رکجي). جيڪي ڳاٽيڻي لاءِ امين (فيصلو ڪندڙ) مقرر هئا، سي اهو حساب پورو صحيح ڪيئن ڪندي.

۲

ديکِيندي دِيدارَ کي کِينَ سُجاتئُون "کُلَ"
تازِي طَبيلَنِ ۾، آهِ اِحاطو جهُلَ
هُئا جي اَمُلَ، سي حِسابان هَجِي وِئا.

۳

ديکِيندي دِيدارَ کي "کُلُ" سُجاتئون کِين نَہ
جانِبَ مَنجهان جِين نہ، مَحرُومَ ٿِي مَري وِئا.

۴

ترکُ کَرِ ترکَ کي، وَجَڻَ کَنا وَجُ
آهي اِيءُ اُهَجُ، سُٺِي سُٺائيج تون.

۵

تَحقِيقَ جي تون پَري مَٿي رءُ کَٽيجُ
بانهُنئان بَهَرِ تِي کُشتِي کَمائيجُ
سَنڌَنِ رءُ ساري، جَنگهَنِ رءُ جُليجُ
جا حاجَ هَٿَنِ رءُ نہ ٿِئي سا تُندو تِي کَريج
هَکَلَ حَقِيقَتَ جي بوڙو تِي بُڌِيجُ
اَنڌو تِي پسيجُ، مُشاهدو مَحبُوبَ جو.

۶

اکِ اُلِٽي ڌارِ، وانءُ اُلِٽو عامَ سِين
لاهوارو لوکُ وَهي، تون اُوچو وَهُ اوپارِ
مَنجهان نُوچِ نِهارِ، پُرِ پُنِيرو پرينءَ ڏي.

۷

هَٿَنِ سِين حاجَ کَرِ، نيڻَنِ سِين نِهارِ
اَيا اَگَڻَ پارِ، پَسُ پَنهنجا سُپِرِين.

۸

اکيونِ سيئي ڌارِ، جَنِ سان پَسِين پرينءَ کي
ٻئي ڏُونہ کِيمَ نِهَارِ، گهَٽو رِيسَارا سُپِرِين.

۹

وَنِيَنِ ۾ وِصالَ جي تان کا کانِي پاءِ
دُوبينائِي دُورِ کَري مَعرفتَ مَلهاءِ
سُپِيرِيان جي سُونہَ ۾ رُخنو کونہ رهاءِ
اکِ اَشهَدُ چاءِ، تہ مُسلِمانِي ماٽِيين.

۱۰

سُرُمو سَياهِيءَ جو رَنُن کي رهاءِ
کانِي کارائِيءَ جِي پُرسُ تِي مَ پاءِ
اکِين ۾ اَنکاءِ، لالائِي لالَڻ جي.

۱۱

سُرُمُو سُفيدِيءَ جو جڏهن پاتو جَنِ

۲. جُهل= رنگين ڪپڙي جو پوش جيڪو سواري وقت سينگار لاءِ اٺ يا گهوڙي جي پٺيءَ تي وجهجي. امل= املھ، بي مثال سمجھ وارا داناء. ۳. جين نہ= جئن نہ، جڻ نہ. محروم ٿي مري وئا= محروم ٿي مري وئا، (ڪجھ نہ پرائڻ، ڪجھ نہ حاصل ڪرڻ واري) محروميءَ جي حالت ۾ مري وئا. ۴. ترڪ ڪرڻ= جيڪي ڪجھ هجي سو ڏيئي ڇڏڻ ۽ لاطمع ٿي هڪ مالڪ ڏانهن متوجھ ٿيڻ. ترڪ ڪر ترڪ کي= انهيءَ ترڪ ڪرڻ واري رسم کي بہ ڪي بہ ترڪ ڪر. وجڻ= سڀ لڳ لاڳاپا لاهي پري ٿيڻ. وجڻ کنا وج= انهيءَ وجڻ واري رسم کان بہ تون وڄ (پري ٿيءُ يا اجان بہ اڳتي لنگهي وڄ). اهج= اهجاڻ. سٺي سٺائيج تون= تون اهو چڱيءَ طرح سان ٻڌي؛ پوءِ ٻين کي پڻ ٻڌائج، تون بہ ٻڌج ۽ ٻين کي بہ ٻڌائج. ۵. تحقيق= تصوف ۾ "تحقيق" واري منزل. پري= ڳنڊ، ٻار (سو مٿي تي نہ پر مٿي کان سواءِ کڻيج). هن سٽ ۾ توڙي ايندڙ سٽن ۾، عام عمل يا عام رسم جي برعڪس الٽي عمل جي ترغيب ڏنل آهي. هي صوفين جي "مام" آهي. اها سر ڪاهوڙي ۾ پڻ ڏنل آهي تہ: "ويجھو ونءِ مَ واٽ کي. ڪَهجُ ڏونہ ڪُواٽ". ٦. الٽي= ابتي. وانءُ= وَهُ، برتاءُ ڪر. لوڪ وهي= لوڪ هلي. وھ اوپار= اوپارو هل. نوچ= ذري گهٽ اکيون ٻوٽي نهارڻ واري حالت. پُر پنيرو= پنيرو هل. ۹. ونين ۾= اکين ۾. وصال جي= محبوب سان گڏجي هڪ ٿيڻ جي. کاني= سَرائي (سرمي واري). تان ڪا کاني پاءِ= ضرور ڪا تہ کاني پاءِ. دوبينائي= ٻٽو ڏسڻ، هڪ ٻدران ٻہ ڏسڻ. معرفت= حقيقي ڄاڻ. ملهاءِ= ان کي مان ڏي ۽ مٿاهون ڪر. رخنو= رنڊڪ. اک اشهد= "اشهدُ" واري اک. اشهد= شهادت جي ڪلمي جو مُخفف= شهادت جو ڪلمو (اَشهدُ اَنَ مُحَمدًا عَبدُہٗ وَ رَسُولُہٗ). مسلماني ماٽيين= مسلماني وارو درجو ماڻيين. ۱۰. سياهيءَ جو= ڪاراڻ وارو. رنن کي= زالن کي. ڪارائيءَ جي= ڪاراڻ واري سرائي. پرس= مرد. پُرس ٿي= پرس ٿي ڪري، مرد ٿي ڪري. انڪاءِ=جهل. لالائي لالڻ جي= لال رنگ. ڳاڙهي سهڻي محبوب جي.

تَڏِهن ڏِٺِي تَن، اَچائِي عالَمَ جِي.

١٢

سُرمُو سُفيدِيءَ جو جڏهن پاتو جَن
تَڏِهن ڏِٺِي تَن، رونَقَ ريٽي جهڙِي.

١٣

ڳاڙهو ٿِي ڳاڙهو، ڪارو پَسَن ڪينڪِين
اَکڙِيَن پاڙو، وَجي ڪِئو لاکَ سِين.

١٤

جِهَا تان نہ تِهَا، نيڻ پِريان جا نائڪُون
ڪوڙين ڪُنا ڪيتَرا اِلماسِين جِها
پَسِي پَرِ اِها، عَجَبُ ٿِئو اَجَلَ کي.

١٥

اَجُ پُڻ اَکڙِيَن سِين ڪوني ڪُناٺُون
ماهُ وَڍِي انگڙا ڪري، ڪَرَنگهرُ چَڏِياٺُون
وَتَواصَوا بالحق وَتَواصوا بالصبرِ، ايهِين اَتاٺُون
مُرِڪي مارِياٺُون، ڪِلِي گهايو سَجَڻين.

١٦

نَظَرُ نَزِديڪون، سَهي نہ سَگهانِ ساعتَ سين
پَسَڻُ پَري سَندونِ، آءٌ نالي ڳيَڙِي نِجهُران.

١٧

ڏورِجُ ڏِيو هَٽ ڪَري، ڏورِ مَ ڏِيان ڏارَ
ڪوڙين لَکَ هَزارَ، اِنَ اُنداهِي اَندا ڪَيا.

١٨

جو تونَ ڏِيو ڀانئِيو، سو سُورجُ سَهائو
اَنڌنِ اونداٺو، جي راتِ وِهامِي ڏِينهُ ٿِئي.

١٩

ڏورِ مَ رءَ ڏِٺِي، ڏورَڻ گَهَٽو ڏاڪڙو
تان تان هوئِجُ حُجَري جان جان يار هُئِي
جَڏِ پاسي پاڻُ ٿِئي، تڏهن چَڏِج ٿَڪِيو.

٢٠

وَجي رَسُ وَجڻَ کي، وَجڻَ کي وَجيجُ
لِڪان تون لِڪيجُ، لوڪان لِڪي ڪونہ ڪو.

٢١

وَجي رَسُ وَجڻَ کي، وَجڻُ پُڻِ وِجاءِ
لوڪان پاڻُ لِڪاءِ، لِڪان پُڻ لِڪيجُ تون.

٢٢

آءٌ ڏورِيَئِين، شالَ مَ لَهَئِين، پرين هوئِين پَري
هَڏِ نہ ساهَ سَري، ٿَن ٿَسَلِي نہ ٿِيي.

١٢. سفيديءَ جو= لالائي جو. ريٽو= (ڀانڊٽي مثل ڀڌل) ڳاڙهو مليرُ. ١٣. ڳاڙهوئي ڳاڙهو= فقط ڳاڙهو رنگ ئي ڏسن. پاڙو ڪرڻ= هڪ ٻئي سان گڏ گهر ڪري ويهڻ. لاک= جيڪا ڳاڙهي ٿئي. ١٤. جها تان نہ تها= جيها تيها ناهن پر پرين جا نيڻ ڇهنبيارا آهن، پُوچڙيارا آهن. نائڪ= تکي چوٽي، ڇهنب. ڪوڙين ڪنا= محبوب جي نيڻن ڪيترائي ڪنا. الماسين جها= جيڪي الماسين جهڙا هئا، جيڪي هيرن جهڙا سخت هئا. الماس= هيرو. ١٥. ماهہ= ماس (ٻت جَو). انگڙا ڪري= عضوا عضوا ڪري. ڪرنگهو= ڪرنگهر، ڳچيءَ وارو هڏو. وَتوا صوابالحق وتوا صوابالصبر= ۽ جن حق جي تلقين ڪئي ۽ جن صبر ڪيو. ايهين= ائين ئي. اُتاٺون= چيائون. مرڪي= مشڪي. ١٦. نظر نزديڪون= سندن نزديڪي وارو ديدار. سهي نہ سگهان. ان جي سٽ سهي نہ سگهان، ان جو جلوو جهلي نہ سگهان. پسڻ پري سندون= ڪين ڏسڻ ئهي تو پري کان، سندس پري کان ئي ديدار بهتر. آءٌ نالي ڳيڙي= آءٌ تہ سندن نالي وٺندي. نجهران= جهجان، سڪ ۽ ڏک ۾ ڳران، ونجهلان. ١٧. ڏورج= ڳولج. ڏِيو= ڻکر جو ننڍڙو ڪُپڙو جنهن کي تيل سان ڀري، ان تيل ۾ ڪپهہ جي وَٽ (ڏگهيرڙي وٽيل ڪپهہ) وجهي، ان وٽ جي چوٽي ٻاهر ڪڍي ان کي تيلي ڏيئي ٻاربو. (ڏيئو روشنيءَ جو نشان آهي، ۽ اونداهي جو سونهون آهي. اڳ جڏهن اليڪٽرسٽي يا بجلي بتيون ڪين هيون تڏهن ڪا شيءِ اونداهيءَ ۾ ڳوليندا هئا تہ ڏيئو هٿ ۾ ڪري ڳوليندا هئا). ١٨. جو تو ڏيو ڀانئيو= تو جيڪو ڏيئو ڪري سمجهيو، سو حقيقت ۾ روشن سج (سورج سهائو) آهي. انڌن اونڌائو= انڌن لاءِ هميشہ اونداهي آهي، جيتوڻيڪ رات وِهامِي ڏينهن ٿئي. ١٩. رءَ ڏٺي= ڏيئي کان سواءِ. ڏورڻ گهٽو ڏاڪڙو= ڳولا ڪرڻ هڪ وڏو ڪشالو آهي. تان تان= تيسين تائين. هوئج حجري= حجري ۾ هجانءِ جان جان يار هئي= جيسين تائين دوست اتي هجي. پاڻ= دوست. ٢٢. آءٌ ڏوريئين= آءٌ توکي ڳوليان. مَ لهئين= توکي ڳولي نہ سگهان. تڻ مَ ملين= مون نہ ملين (مون کي انهيءَ لاءِ نہ ملين تہ جئن) منهنجي وار وار مان تنهنجي لوچ ۽ تڙپ نہ لهي.

٢٣

آءٌ ڏوريئين، شالَ مَ لَهَئين، ٽَڻُ مَ مِلينِ تون
لَئُون لَئُون منجهان مون، لَوچَ تُنهنجِي نہ لَهي.

وائي

سَمِيع بَصِيرُ حَيُ هميشه
سو سائين سَدائين
هيڏي هوڏي هَٿڙا، چا كي چو پائين
”وَ فِي اَنفُسكُم اَفلا تُبصِرُونَ“ اِيءُ ڏسڙو ڏنائين
جانَ كو جِيين ڏِينهَڙو، تان ڏوري لَهُ مَنجهائين.

داستان پنجون

١

مُنهُ مِحرابُ پِرينءُ جو، جامِعُ سَڀُ جَهانُ
سَيوئِي سُبحَانُ، كيڏانه كَري نِيتِيان.

٢

حَبِيبَنِ هيكارَ، مَنجهان مِهرَ سَڏُ كِئو
مونكِي سَڀَ جِمارَ، اورَڻُ اُهوئِي ٿِئو.

٣

پِريان سَندي پارَ جِي مِڙئِي مِٺائِي
كانهي كَڙائِي، چَكِين جي چيٺُ كَري.

٤

جيكين ڏِنائُون، سو سِرُ ڏيئِي سَهُ جِندَڙا
مَ چَئُ چِنائُون، اِي پُڻُ ٻُنڊِيُو سَڄَڻين.

٥

جيكِين ڏِنائُون، سو مان ڳُڻُ ٻُنڊِ ٿِئو
مونكي پُڇِئائُون، تون كِئَن اِيهين ٿوكَ سِين.

٦

مَيَن مَٽي ٽَمَرا، كُهِينَ سَڏُ كَرِينِ
ساٿُ نِباهِيو نِينِ، اِيءَ پَرِ سَندِي سَڄَڻين.

٧

اَوَڳُڻُ رُسي سَيُكو، ڳُٽِين پرين رُنامِ
ليكِيمِ جِي لِسانُ سِين، سي كَرَ كِينَ كِئامَ
پاڻُ وِجائِي پانهِنجا، ٿورا ٿوكَ هَنيامِ
”بَندگي اَفگَندگي شَرمندگي“، اها ميڙ مُكامِ
پِرين ٿَب پَرتامِ، ”آئُون“ جَبَ اُٿ ڳَئِي.

٨

اَلَتيمِ جا هِنِيان، سا نہ سَلِتيمِ ساهَ كي
سُپيريان جيءِ ڳالَهڙِي لِكايمِ لوكان

٢٣ لئون لئون منجهان= وار وار منجهان. لوچ= تلاش، سک. ٽڻُ= مونکي. وائي. سميع= سدائين سڻندڙ. بصير= سدائين ڏسندڙ. حَيَ= هميشه حيات. سو سائين سدائين= سو سائين سدائين سڻندڙ ۽ ڏسندڙ آهي. چاکي= چالاءِ. چو پائين= چو هٿ پيو هڻين. وَفِي انفُسيكُم افلا تُبصِرُون= اوهان جيءَ جي اندر جان ۾ آهي چا پوءِ اوهان اهو نٿا ڏسو (۽ سمجهو). د- ٥: ١. محبوب جو منهن محراب آهي، ۽ جهان سڄو جامع مسجد آهي (جنهن جو محراب محبوب جو منهن آهي). سيوئي سبحان= سڀ جاءِ، هر جاءِ سبحان (ذاتي پاک) آهي. کيڏانه کري= کيڏانهن منهن کري. نيتيان= نيت کريان. ٢. مهر= راض، قرب. سڀ جمار= ساري حياتي. اورڻ= ورائي ورائي چوڻ، ورد کرڻ. ٥. سو مان ڳڻ ٻنڊِ ٿئو= سو ڳڻُ (سو احسان) مون ٻنڊ ٻڌي سانڍيو. تون کيئن انهين ٿوک سين= تون کيئن اها شيءِ (ٿوک) کنيو پيو گهمين. ٦. مَيَن مٽي ٽمرا= اُنن مٽي ٽمر (کاڌي جو سامان) لڏيل ۽ ٽکل ماندن (کُهين) کي پيا سڏين (۽ کاڌو پيتو ڏين). ساٿ نباهيو نين= اهڙيءَ طرح قافلو (ساٿ) توڙ منزل تي پهچائين. ايءَ پر سندي سڄڻين= پيارن سڄڻن جي اهڙي اُتم ريت آهي. ٧. ليکيم= تفصيل سان چيم، ڇڻا کري ڳٽيم ۽ چيم. لسان سين= زبان سين. سي کر= سي شايد، کين کئام= پورا کين کيم (اهو قصور کيم جو شايد جيکي چيم سو پورو کين کيم). ٿورا ٿوک= کي ٿورڙا ٽول، کي ٿورڙا کيل کم، احسانن وارا ٿورڙا کم. پاڻ وجائي پانهنجا= پاڻ پنهنجا کي ٿورڙا کيل کم مون وجائي ڇڏيا. بندگي افگندگي شرمندگي= اي سڄڻ منهنجي ٻانهپ! منهنجي کوتاهي، ۽ منهنجي ئي شرمساري! اها ميڙ مکيام= اها ميڙ موکليم، پنهنجي پاران اها منٿ کرايم. پرتام= مون سان پرتا. آئون= انانيت، پاڻپڻو، خود سَري. اٿ ڳئي= وئي هلي. ٨. التيم= چيم. هنيان= هنيين کي، دل کيي. سانہ سلتيم ساهہ کي= سا پنهنجي ساهہ کي بہ نہ سڻايم (جا دل کي سڻايم سا ساهہ کي بہ نہ سڻايم). محبوب جيکا ڳالهہ چئي، سا لوک کان لکايم.

ويئِي مون وَسان، تي پَڏَر پيئِي پِرينءَ ري.

٩

مُون تان لِڪائِي گهَٽُو پَرَ رُوئڻَ ڪِي روشَنُ
رَسِيو رِيزالِن ڪي زَردِيءَ مَنجهان ظَنُ
ويرِي مون وَرَنُ، ڳالِھ ڪَيائِين ڳُجَھ جِي.

١٠

مِنايان مِنو گهَٽو، ڪَڙو ناهِ ڪَلامُ
سُڪُوتُ ئِي سَلامُ، پِريان سَندي پارَ جو.

١١

سِڪِين ڪُهُ سَلامَ کي، ڪَرِيين ڪُهُ نہ سَلام
ٻِئا دَرَ ٿنِ حَرام، هِيءُ دَرُ جَنِي ديکِئو.

١٢

رُٺي جا رِهاڻِ، سا پَهَٽي نہ ٿِئي
ڪنهِ کَرَ وِجهِي ڪاڻِ، پاڻان نِيهُ نِکارِئو.

١٣

رُٺي ناهي رِيتِ، پَهَٽي پاهَتُ ناهِ ڪو
پَسو مَنجهہِ پِرِيتَ، جيهائِي جوڙَ وَهي.

١٤

گُهندڙِي مَ لاهيج، پاٿِي جا پِرِيتِ سِين
ڪو ڏِينهُ ٽَڳائيج، رُسڻَ سَندِي رِيتَ سِين.

١٥

هَرَ هَرَ هرَڙائِي، وَجڻُ دَرِ دوستَنِ جي
پاڙِي ڏانه پِرِينِ جي اُجهُ مَ اوائِي
اَلهڙِ ٿِي مَ آڄِ تون واڻهڙُنِ وائِي
لائِيندَئِي لطِيفُ چَئي سُوران سَرهائِي
ڳُجهي ڳالَهان ئِي، پِرتِ وَڻِجي پاڻَ ۾.

١٦

پٿون پَرُوڙِي جَنِ، جَڙان هَٽِي جَڪوڙِيَا
ٿُون ڪِيئَن اَڳِيان ٿَنِ، پُورا پاسُنگَ پائِيين.

ويئي مون وسان= ۾ جڏهن منهنجي وسان وئي (ماڻهو منهنجي بي حالي ڏسي سمجهي ويا). تي= تنهن جي ڪري، تڏهن. پڌر پيئي= پڌري ٿي پئي. پرينءَ ري= پرين کان سواءِ (بين ۾ پڌري ٿي پئي)، پرين کان ڪئي (پر بين پڌري ڪئي). ٩. مون تان لڪائي گهٽو= مون تان گهٽو ئي لڪائي (سپيريان جي ڳالهڙي). پر روئڻ ڪِي روشَن= پر منهنجي روئڻ ان کي پڌرو ڪيو. ريزالن کي= بدخواهن کي، رقيبن کي. زرديءَ منجهان= منهنجي منهن جي پيلي زرد رنگ مان، منهنجي منهن جي بدليل رونق مان، منهنجي هيٺائي واري حال مان. ظنُ رسيو= شڪ ٿيو، ڪين پتو پئجي ويو. ويري مون ورن= منهنجو رنگ (ورن) ئي منهنجو دشمن (ويري) ٿيو. ڳالھ ڪيائين ڳجھ جي= ان بدليل رنگ ڳجھ جي ڳالھ پڌري ڪري وڌي. ١٠. مِنايان= منائي کان وڌيڪ. ڪلام= مخبوب جي ڳالھ. سڪوت= ماٺ (محبوبن جي) سڪوت ئي= سندن اها ماٺ ئي چڻ (سندن موڪليل) سلام آهي. ١١. تون (محبوبن کان) سلام لاءِ چو ٿو سڪين. ڪرين ڪُهُ نہ سلام= تون پاڻ چو نٿو وڃي سلام ڪرين. سڄڻن وارو اهو دَرُ جن ڏٺو تن لاءِ ٻئا در حرام آهن. ١٢. رُٺي= (محبوبن جي) رسڻ واري حالت ۾. جا رهاڻ= جيڪا رهاڻ (عاشق ۽ محبوب جي وچ ۾ آهي). پهٽي= پرتي، پرچاءِ واري حالت ۾ نہ ٿئي، پرچندي نہ ٿي ٿئي. کر= رقيب، بدخواه. وجهي ڪاڻ= ڪاڻ وجهي، گلا ۽ گهٽ وڌائي ڪري، ويڇو وجهي. وچ ۾ ڪوٽ وجهي (محبوب کي عاشق کان رسائي، رَسامو وجهي). پاڻان= ويتر. نيه= سِڪ ۽ محبت. نِکارئو= نئون ڪيو، چمڪايو، وڌايو. ١٣. ريت (اصطلاحي معنيٰ) جيڪي ڪجھ ڪرڻ جڳائي، جڳائتي رَوِش. پاهت= ناه، صلح محبت جو ناتو، ميل موافقت. رُٺي ناهي ريت، پهٽي پاهت ناه ڪو= نڪو رسڻ ئي جڳائي تہ نڪو پرچڻ سان ئي ناه ٿهي، رسڻ ۽ پرچڻ واري روش ۾ ڪا خوبي ڪانهي. جيهائي= ڪِيهي جيهي (سهٽي). جوڙ وهي= موافقت ۽ محبت واري مخلوق پئي هلي (پکي پکڻ ۽ ٻيا جيت جانور سڀ گڏ ساٿ ۾ پيا هلن). ١٤. گهندڙي= منهن ۾ (محبوب جي ماٺي جو) گهنج. ٽڳائيج= جياريج، جٽرو رکج ١٥. هرڙائي= هلڪائي. اُجھ مَ= جهوتون نہ ڏي، اجايا ڦيرا نہ ڪر. اوائي= توائي، بي خبر بي خيال. الهڙ= نئون سيکڙاٽ. آڄ مَ تون واڻهڙن وائي= واڻ ويندن کي پنهنجا پيغام ۽ نياپا نہ سڻاءِ. لائيندئي= اهي پيارا سڄڻ توکي لائيندا. سوران سرهائي= سورن مان سرهائي، غمن مان خوشي. ڳالهان= ڳالھ مان ئي، ڳالھ سان ئي. ڳجهي پيغام ۽ نياپي سان ئي وڻجي= وندجي، وراهجي. ١٦. پٿون= سنهڙا موتي. پاسنگ پائڻ= تور ۾ اڻلون ڪڍڻ.

١٧

جِئَن جِئَن ڏَمَرَ ڪَن، تِئَن تِئَن نَشا نيهَ جا

مَحبَتَ مَحبُوبَنِ، ماٺي مان مَعلُوم ٿِئي.

١٨

جيڪِين ڏِناڻُون، سو سَيوئِي صحَتَ

مَ چَئُ آزارُ اُنِ ڪي، مَ ڪِين مُصيبَتَ

ڪُهَڻُ قَرِيبَتَ، ڪوڻَ پَرِ پِرينِ جِي.

١٩

ڦُٽو قوڙائو، وَرِئو وَرَقُ وِصالَ جو

مونکي ڏِنو سَڄَڻين ڏوران ڏيکائو

هِنيَڙو اڳ ڏائو، ويتَرِ پِرينءَ پَراهِئو.

وائي

دِلِ لائي دُورِ نہ جا،

آئُون تُنهنجي دَرسَ ديوانِي

تون موٺُ مِيان! دِلِ لائي مَنُ لائي دُورِ نہ جا

قاضِي پَڙهئا پُڄُ رَهيئان، هِتِ ناهِ طبيبان دِي جا

اَڪِين آڱَرَ لائيا، لالَنَ توهِي لاءِ.

داستان ڇهون

١

لوڪان لِڪي سَيُڪو، لِڪان لِڪي ڪوڻَ

اُتِيي ويٺي اونَ، اِنَ اَلِتِي ڳالِهہَ ڄِي

٢

لوڪان لِڪي سَيُڪو، لِڪان لِڪي ڪوڻَ

سَچِي جهَڙِي سونَ، مُنهِ نہ پيئِي ماڙهُوئِين.

٣

مَتِيُون سَڀِ مُنجهاءِ، پاڻُ چَڏِي اُو جاڻُ تون

پهرين پاڻُ پٽُون ڪَري پِرين پوءِ پُڇاءِ

وَحدَتَ ساڻُ وِڃاءِ، ڪَثافتَ ڪَثرتَ ڄِي.

٤

جِتي ماڻِڪَ ماڳُ، تِتي چوران ٽڪِيو

سَنئُون تَنِ سَياڳُ، اَمُلُ جَنِ اوباهِيو.

٥

چورُ اُپوئِي چوءِ، تہ آءٌ اُهوئِي آهِيان

جي اَسِي اَکِينِ هوءِ، توءِ لِڪيي ڪي ڪونہ لهي.

٦

جي پائِين پِرينءَ مڙان تہ سِڪُ چوران ڪِي تاتِ

جاڳَڻُ جَشَنُ جَن ڪي، سُڪُ نہ ساري راتِ

اُجهي بُجهِي آئِيا، وائي ڪَن نہ واتِ

سَلي سُورِيءَ چاڙهئا، بيانُ ڪَن نہ باتِ

توٽي ڪُسَن ڪاتِ، تَبِ ساڳِي سَلَن ڪِينڪِين.

١٧. ڏمر= غصا. نشا نيه جا=عشق جا اوڻار. ماٺي مان= رسڻ جي بهاني مان. ١٨. ڪهڻ قريبت، ڪوڻ پر پرين جي= عاشقن کي ڪوٺي، سڏ ڪري ڪهڻ، اها محبوبن جي ريت رسم آهي. ١٩. ڦُٽو= ويو. قوڙائو= وڇوڙو، فراق. ورئو ورق= ڪتاب مان چڱي فال پئي، اهو ورق وريو جنهن ۾ واڌائي هئي. وصال= گڏجاڻي. د-٦: ١. لوڪان= ماڻهن کان. لڪان= لِڪ کان. اونَ= ڳڻتي. اَلتي ڳالهہ= ابتي ڳالهہ، مخفي معنيٰ واري ڳالهہ. ٢. سچي= سچي حقيقت. جهڙي سون= سون جهڙي جنهن ۾ ڪو کوٽ ڪونهي. منهِ نہ پيئي= سلمهون نہ آئي، سمجهہ ۾ نہ آئي. ماڙهوئين= ماڻهن کي. ٣. متيون= (پنهنجيون) سمجهہ واريون ڳالهيون، عقل واريون تجويزون. سڀ مُنجهاءِ= سڀ منجهائي ڇڏ. پاڻ ڇڏي= پنهنجو پاڻ کي ڇڏي، آپي کي ڇڏي. اوجاڻ تون= هُن کي ئي تون پروڙ، جاڻ تہ رڳو هوئي آهي. پٽون ڪري= ذرا ذرا ڪري. وحدت= الله جي هيڪڙائي، هيڪڙائي حق. وڃاءِ= ختم ڪر. ڪثافت= گهاٽائي، ٿولهہ. "ڪثرت"= گهڻائي (مخلوق جي). ٤. ماڻڪ ماڳ= ماڻڪ جو ماڳ، جتي ماڻڪ موتي آهي. چوران ٽڪيو= چورن جو ٽڪاڻو، چورن جي جاءِ. سنئون تن سياڳ= تن جو بخت سنئون آهي، زور آهي. امل= املهہ ماڻڪ. اوباهيو= ڪٽي پاسي ڪيو. ٥. اپوئي= بينوئي. آءٌ اهوئي آهيان= آءٌ اهو ساڳيو ئي (چور) آهيان. اسي اکين هوءِ= اسي اکيون هجن. لڪيي کي ڪونہ لهي= جيڪو آهي ئي لڪل، تنهن کي ڪو ڳولي نہ سگهي. ٦. پرينءَ مڙان= محبوب کي ملان. چوران کي تات= چورن جي سجاڳي ۽ سنڀار واري ريت. جاڳڻ جشن جن کي= جن لاءِ اوجاڳو ڪرڻ خوشي آهي. اُجهي= هيڏانهن هوڏانهن ڦري منجهي. بجهي آيا= سڪي آيا، سڃاڻي (تہ ڪٿان وڃڻو آهي ۽ ڪيئن وڃنو آهي). وائي ڪن نہ وات= ان ڳالهہ کي جيڪا هو سمجهي آيا تنهن کي واتان نہ وائين. زبان سان ظاهر نہ ڪن. سلي= ڪين جسم ۾ سَل ۽ سوراخ ڪري. تب ساڳي سلن ڪينڪين= تہ بہ اصل ڳالهہ (ساڳي) جي سچي نہ ڪن. اصل چورايل شيءِ (ساڳي) نہ ڏسين. (چوراڻي ڌنڌي جا بہ خاص اصطلاح آهن: "ساڳي" (=اصل چورايل شيءِ، زيور جانور وغيره) ۽ "ويڳي" (ساڳي جي عيوض ۾ ٻي شيءِ (زيور، جانور وغيره) جيڪا ٻلسي وڃي ۽ ڏني وڃي. چوندا ساڳي نہ ويڳي ڏيندا سون.

٧

پاڙِهين هاٺُو، پاڙِهين واهَرُو، پاڙِهين چورَنِ گڏِ
ڪِنہَ ڪي ڳَريان سَڏُ، جِئَن پانهنجِيُون هَنيُون پاڻُ ڏي.

٨

چُپ ڪَرِ چَپُ مَ چورِ، پُور اڪيون ڏڪُ ڪَنَ
تہ جا مُورَتَ مَنجهان مَنَ، تِنہِ مُشاهِدو ماڻِيين.

٩

ڪَنِ ڳهُرجِي ڪَلِمُو سَيِڪِي سُڻَ لاءِ
فِڪرَ سِين ڦيراءِ، تہ هَمہَ ڪي حَقُ چَئِين.

١٠

اِيئَن چَوَندِي ڪيرَ، تہ آءٌ ساجارِي سِين سَجَڻين
دائِمِ انَ دَربارِ جا ڦِرَندا پَسان ڦير
جَن حُضُورِي هيرَ، ڪَري تَغِيرِي تَن سِين.

١١

مَتان پانيين تون، تہ تِيَسِ ساجارِي سِين سَجَڻين
رُونديون ڏِنيون مُون، اِنَ دَرَ مَتي داوِليُون.

١٢

لَڪين سَئِين مِهرانَ، آئِي سَيَ اُڏمَئا
سَڙان مَنجِهين مانَ، ٻَهرِ ٻاڦ نہ نِڪري.

١٣

سُج وَسَندِي تَن ڪي جوشَ جَلايا جي
طالِبَ جي تَحقِيقَ جا، نِيہُ تَني وَٽ نِي
تيڏي پَسي ٿِري، هُو تان آهي هيڪَڙو.

١٤

وِياسُون پاڻان، سَپُ ٿِياسون سُپِرين
پاڙِهين جي جاڻان، رَتي رَهي نہ هيڪَڙِي.

١٥

سُتوئِي سيجَ ڳهُرين، جَفا ڏِيين نہ جانِ
صُلحَ رءُ سيڻانِ، مَتان نُونڊين نہ چَڙهِين.

١٦

سُتوئِي سيجَ ڳهُرين، جَفا ڏِيين نہ جِيءَ
پَهٽي ڏاران پِيءُ، مَتان نونڊين نہ چَڙهِين.

١٧

صُلحُ جَن سَڄَڻَ سِين، سيجَ ماڻِيندا سي
"الذين آمَنُوا وِڪانُوا يَتِقُون" اِنَ پَرِ أيا جي
سي نيئِي نُونڊين تي، چِڙهين ڏِڪينَ چاڙِهيا.

وغيره) جيڪا ٻاسي وجي يا ڏني وجي. (چوندا: "ساڳي نہ، ويڳي ڏينداسون"). ٧. هاٺو= مال هٽندڙ، زوري ڦُر ڪندڙ. واهرو= ڦريل مال کي موٽائڻ لاءِ واهر ڪندڙ، مَدتو ڏيندڙ. پانهنجيون هنيون= جيڪي هن پاڻ هنيون، هن پاڻ ڦريون. پاڻ ڏي= پنهنجو پاڻ موٽائي ڏي. ٨. مشاهدو= ديدار. ٩. ڪن ڳهرجي ڪلمو= ڪن تي آڻڻ ڳهرجي جيڪو گفتو (ڪلمو) هجي سو. سيڪي سڻ لاءِ= سڄي ڳالهہ سڻڻ لاءِ. فڪر سين= غور سان. ڦيراءِ= خيال کي ڦيراءِ هلاءِ؛ فڪر سان نظر کي ڦيراءِ. همہ ڪي= سڀ کي. حق چئين= حق سمجهي حق چئين. ١٠. ساجاري= جاڻ سڄاڻ رکندڙ، ويجهي سڃاڻپ واري. ڦرندا پسان ڦير= حڪم احڪام بدلندا ڏسان. حضوري هير= حضوري دربار ۾ وڃڻ جي هير، شاهي دربار ۾ حاضري جي عادت. تغيري حالت جي مَٽ، درجي جي بدل، زوال واري حالت. ١٢. مهراڻ= درياءَ. آئي= ٻرجي. اُڏمئا= اڏمن ۾ آيا، اڏما ڏنائون. سڙان منجهين ماڻ= مان اندر جو اندر ۾ ئي جلان. ١٣. سج وسندي تن ڪي= تن لاءِ سُڄ ۽ ويراني بہ وَسندي ۽ آبادي آهي. "تحقيق"= صوفين وٽ، سُلوڪ جو هڪ درجو. نيہ تني وٽ ني= پنهنجي سڪ ۽ درد وارو حال (نيہ)= انهن وٽ ڪٽي وڃ (پنهنجو حال انهن سان اور). تيڏي پسي ٿري= تيڏي کي هڪ ٻدران ٿي شيون نظر اچن پر شيءِ تہ هڪڙي آهي. ١٤. وياسون پاڻان= اسين پنهنجو پاڻ کان وياسون. اسين پاڻپٽي کان الڳ ٿياسون. پاڙهين جي= پاڻپٽي جي، خوديءَ جي. ١٥. جفا ڏيين نہ جان= پنهنجي جان کي جفا نٿو ڏين. تڪليف نٿو ڏين سختي نٿو ڏين. سيڻان= ساڻن، سڄڻن، ساڻن صلح ڪان هاءِ سڄڻن سان صلح ڪان سواءِ. نونڊ= ڪونڊ (سر ڏار ۽ ڏڙ ڏار واري حالت ۾) وڊيل ڏڙ. نونڊين چڙهڻ= عاشق جو محبوب جي هٿان قتل ٿيڻ ۽ سندس ڏڙ جو لڇڻ، محبوب جي آڏو شهيد ٿيڻ واري منزل ماڻڻ. ١٦. پهٽي ڏاران پيءُ= پيءَ (محبوب) جي پرچاءَ ۽ راضپي (پهٽي) ڪان سواءِ. ١٧. الذين آمنُوا و ڪانوا يَتقُون= جن ايمان آندو ۽ جن تقويٰ (پرهيزگاري) ڪئي (پاڻ کي هر گناهہ ڪان بچايو). ان پر أيا جي= انهيءَ طرح جيڪي پڪا ٿي بيٺا. سي نيئي= سي محبوبن وٺي وڃي نونڊن تي چاڙهيا، پٽري طرح (شهادت جي) سيج تي چاڙهيا. ڏِڪ= وَناهہ واري سيج.

١٨

جي ٿِئا حَلُ حَبِيبَ سِين، سُمَهڻُ ٿَن صَوابُ
نيڻَ هيرائي نندَر سِين، خوش ڪِئائُون خُوابُ
اوسِيڙو عَذابُ، دِلِئان دُورِ ٿَن ٿِئو.

١٩

نا اُميدي نُورُ، اُميدَ اُونداهه اُن کي
سَندو ساجَنَ سُورُ، سَرِئو ٿَن سُکُ ٿِئو.

وائي

ڪِين اُني ۾ آهي،
هُوءِ جي جهُونا پَسجَنِ جهُوپڙا
اِنَ دَر سيئِي اَگهِئا جَنِ کي ڪونہ چِتائي
ذاريان پانئِين ذاريُون، پاڻُ پريان سِين ڪائي
”اِن اَولِيائِي تَحتَ قَبائِي“ پنهنجا پاڻُ پَراهي
”لا يَعرِفُهُمِ غيري“، پَرَ ڪي ڪِينَ پَسائي
پَنهنجِيون ڇَڏي پَٽَ ۾، رڙهُ اُني جي رائي
خِذمَتَ ڪَرِ خُلقَ سِين، پاندُ ڳِچيءَ ۾ پائي.

داستان ستون

١

سَيئِي سُبحَان جي ڪَرِ حَوالي ڪَرَ
ٿِيءُ تَحقِيقُ تَسلِيمَ ۾ لاهِي غَمَ وَهَمَ
قادِرُ ساڻُ ڪَرَمَ، حاصِلُ ڪَري حاجَ تو.

٢

سَيئِي سَنئِين ڪَرِين، ڪومَ مُنجهائِين راهَ
سَجَڻَ جي صَلاحَ، لائُون لَڳو ميڙِيين.

٣

تَنُ تَسبِيحَ، مَنُ مَٽِيُون، دلِ دَنبُورو جَنِ
تَندُون جي طَلَبَ جِيُون وَحدَتَ سِر وَڄَنِ
”وَحدهُ لا شَرِيکَ لَهُ“ اِهو راڳُ رَڳِنِ
سي سُتائِي سُونهَن، نِندَر عِبادَتَ اُنِ جي.

٤

ٽَکَ مَ ويهج پِٽين جي ٽَريي پاسِ ٽَري
ٻيلِيَنَ سِرِ ٻَرِي، مُنهُ پِٽِي مَريج تون.

٥

جي ڪِيڙِيءَ پَرِ ڪَنبَنِ، نانگَ پِہ نَمَنِ اُنِ کي

١٨. جي ٿِئا حَلُ حبيب سين= جيڪي پاڻ ”فنا“ ٿي، محبوب ۾ ملي هڪ ٿئا، جيڪي محبوب ۾ فنا ڪائي ملي هڪ ٿئا. سمهڻ تن صواب= سمهڻ تن لاءِ ثواب آهي. ١٩. انهن لاءِ ”نااميدي“، چڱي روشني آهي، ۽ اميد انهن لاءِ اونداهه آهي. جن سَرِئو= جَن کي پَلئہ پيو، جن کي ساماڻو، جن کي ٿيو. وائي. ڪين= ڪين ڪجهہ (= گهٽو ڪجهہ). جهونا پسجن جهوپڙا= اهي جهوپڙا، جيڪي جهونا ٿا نظر اچن. ڪونہ چتائي= جنکي ڪو ڪونہ ڏسي، جن ڏي ڪو ڪونہ نهاري. ذاريا ان کي ذاريو ڪري پانئين، پر هو پاڻ محبوبن سان گڏ ويهي ٿو ڪائي. د-٧: ١. سبحان= سڀ ساراهہ واري الله سائين ”سبحانه و تعاليٰ“. تحقيق= بلاشڪ، يقيني طور. تسليم= پاڻ کي الله جي سپرد ڪرڻ، الاهي رضا کي پنهنجو ڪري مڃڻ. تون تحقيق تسليم ۾ ٿيءُ= تون يقيني طور ”تسليم“ واري حالت ۾ ٿيءُ. حاصل ڪري حاج تو= تنهنجي حاجت پوري ڪري. تنهنجي طلب توکي حاصل ڪري ڏئي. ٢. سنئين ڪرين= (يا الله تون) سنئين واٽ سان لائين. سڄڻ جي صلاح= (الف) حضرت نبي ڪريم جي سفارش سان (ب) سڄڻپائي جي صلاح موافق. لائون لڳو= برو بدڪار. ٣. جن جو تن تسبيح آهي، من تسبيح وارو مٽيو آهي، ۽ دل الله جو نالو وڄندي دنبوري وانگر وڄي ٿي. تندون= دل جون، طلب جون، سڪ جون. وحدت سر وڄن= ”وحدت“ جي چوٽي تي وڄن. ”وَحده لاشريڪ لَهُ“= هو (الله) اڪيلي سر ۽ لاشريڪ آهي. سندس ڪو شريڪ ڪونهي. سي= اهي جن جو ذڪر پهرين سٽ ۾ شروع ٿئي ٿو. سونهن= سهڻا ٿا لڳن، انهن کي ائين جڳائي. ٤. ٽڪ مَ ويهج= ذري جيترو بہ نہ ويهج. پِٽين جو ٽريو پاسو= اپرنديون پاسو، جتي پاڇو وَري چانءُ ٿئي، ۽ پَٽ ٽري. پِٽين جي ٽريي پاسي ٽري= پِٽين جي انهيءَ چانءُ واري ٽريل پاسي ٽڏو ٿي نہ ويهج (اٽي هل ۽) ٻيلين سر ٻري= ساٿين سان گڏ گرميءَ ۾ پچي. منه پِٽي مريج تون= غم ۽ ڏک ۾ پنهنجو پساهه پورو ڪج. ٥. ڪيڙِيءَ پر ڪنبن= ڪِٽِلِي کان ڊڄن. انهين پئي پڄن= اهڙي ڊپ ۾ پڄي پاسو ڪن.

آگو اَمُڻ ئَن ڪري جي اِنهين پَئي پَڇَن
مُشاهدو مَحبوب جو اَپرُ لاءِ اُنهن
”اِن اولِيائِي تَحتَ قُبائِي“، ٻوڙا ڪِينَ ٻُجهَن
ڳُجهان ڳُجهہ وَڃن، اَحدَ جي اِسَرارَ ۾.

٦

چِڳَنِ ساڻُ چِڳائِيون، اِيئَن سِيُڪو هوءِ
تو ڄِئن ڪَري نہ ڪوءِ، ٻُڇَن ساڻ پَلائِيُون.

٧

وينِي جَنِي وَٽِ، ڏُڪندو ڏاڍو ٿِئي
سا مَجلِسِ ئِي مَٽِ، جي حاصُلُ هوءِ هزارَ جو.

٨

وينِي جَنِي وَٽِ، ڏُڪندو ڏورِ ٿِئي
تون ٿَنِي سِين ڪَٽِ، اوڏا اَڏي پَڪڙا.

٩

جَنِي سَندِي جِيءَ ۾ پَتون پَتين ٻوڏُ
کَهڙو ڪَريين ڪوڏُ، هِنيَڙا پَسِي ٿَن ڪي.

١٠

جو کَهندُ سَهندُ سامُهُون، پِرتِ تَهين سِين پار
نِيهُ جَهين سِين نِبهي، تَنهَ سِين تون مَ تَوار
هَڏِ مَ واڻ وِسارِ، ٿِيءُ نِرالو نِبَري.

١١

مُورکَ مامَ نہ ٻُجهَڻا، آنکا جِهَا اَڪَ
پَڪا جي نہ سُپَڪَ، مَ کَرِ ميڙو ٿَن سِين.

١٢

چُوندَنِ ڪِيمَ چَئيجُ، ويڻَ ورائي سامُهان
کا مَتَ قِيمَتَ جهڙي، روزُ ڏمَرَ کي ڏيجُ
ويڻَ مَ ورائيج، تہ سَبِ دَرِ سُهاڳي ٿِئين.

١٣

سُٽِي ويڻَ ڪَنِ سِين وارِج ڪِيمَ وَري
هادِيءَ جي هِدايَتَ جِي آهي اِيءَ ڳَري
جَنِي ساهَ سَري، ٿَن ماريو نَفسُ ماٺِ سِين.

١٤

هو چُونئِي تون مَ چَئہُ واتان وَرائي
اَڳِ اَڳرائِي جو ڪَري خطا سو کائي
پَلئہ ۾ پائي، وِيو ڪيني وارو ڪِينڪِين.

١٥

اَڻ چُوندَنِ ڪِين مَ چَئہُ، چُوندَنِ چَيو وِسارِ
اَنئِي پَهَرَ اَدَبَ سِين پَرَ اِهائي پارَ
پايو مُنهَ مُونَنِ ۾ غُربَتَ ساڻ گُذارِ
مفتِي مَنجهہِ وِهارِ، تہ قاضِي ڪاٽِيارو نہ ٿِئين.

مشاهدو= ديدار. اپر= وڌيڪ اهم. ”ان اوليائي تحت قبائي“= تحقيق اولياء منهنجي جامي هيٺ آهن. ٻوڙا ڪين ٻجهن= اهي ٻوڙا ٿيو ڪين پيا ڪن لائن ۽ سمجهن (يعني پاڻ کي انهيءَ قول موجب مطمئن ڪين پيا ڪن تہ ڪو هو ڏٽيءَ کي ويجها آهن، پر پيا ڏٽي کي ڳولن ۽ اوڏاهين وڃن). هو ڳجهوئي ڳجهو ”احد“ جي اسرار ۾ پيا وڃن (هيڪڙائي حق واري ڳجهہ کي پيا ڳولين). ٦. ائين سيڪو هوءِ= ائين سيڪو ڪري. ٻڇن= ٻچڙن. ٧. وينِي جني وٽ= جن وٽ ويهڻ سان، ويهڻ سببان. ڏڪندو= سور، آزار. ٨. ڏور ٿئي= پري ٿئي. ڪٽ= گهار، گڏ گذار. ٩. ٻوڏ= ڪنهن جي طرفان (ڪاوڙ يا نفرت وارو جواب تہ:) ”ٻوڏ!“ يعني توتي ٻوڏ هجي، تون ٻڏي مر. ڪوڏ= خوشي. ١٠. جو کهند سهند سامهون= جيڪو چوندڙ ۽ سهندڙ سامهون، جيڪو سنئون سڌو سامهون چوي ٿو ۽ پڻ پاڻ سهي ٿو. نيه= سڪ ۽ محبت. نِبهي= گذري اچي، پورو ٿي اچي. مر توار= آڏو ورندي نہ ڏي، سوال جواب نہ ڪر. نرالو نڪري= پر تون نڪري نرالو ٿي هل. ١١. مورک= موڳا، احمق. مام= راز. نہ ٻجهڻا= نہ سمجهڻا، نہ سمجهڻ وارا. سپڪ= پڪا پڪل (جيڪي نرم ٿين ئي نہ). ميڙو= ملاقات، گڏجاڻي. ١٢. چوندن= (گهٽ وڌ) چوندڙن. ويڻ= گفتا (جواب ۾). ويڻ ورائي سامهان= آڏو موٽائي جواب ۾ گفتا نہ ڪڍج. سب در= هر در، هر گهر، هرجاءِ. سهاڳي ٿئين= خُوشي ماڻين. ١٤. هو چُونئي= هو چون ٿي. واتان ورائي= وات مان موٽائي. ڪيني وارو= حسد وارو، اندر جي ساڙ وارو. ١٥. اڻ چوندن= اڻ چوندڙن. چوندن چيو= چوندڙن جيڪي چيو. مونن ۾= گوڏن ۾. مفتي= فتويٰ وارو. قاضي= اي قاضي، اي انصاف ڪندڙ. ڪاٽيارو= گلارو، قصور وار.

١٦

هو چُونئِي تون مَ چَئِہُ واتان واري ويڻُ
سَپِن سِين سَيدُ چَئي، مَنُ ماري ڪَرِ ميڻُ
ڪاندِ وَڏوئِي ڪيڻُ، ڪِيني مَنجهان ڪِينَ ٿِئي.

١٧

نَمِي ڳَمِي نِهارِ تون، ڏَمَرَ پاسو ڏُڪُ
منجهان صَبُرَ سُڪُ، جي سَنوارِئا سَمُجهِين.

١٨

نَمِي ڳَمِي نِهارِ تون، ڏَمَرُ ڏولائو
ٿِيين ساجائو، جي اُپِيين اِنهِين پيرِ تي.

١٩

ڳَمُ ڳَمَندَنِ ڳَٽِيو، هارايو هُوڙهَنِ
چَکيو نہ چُوندَنِ، هُو جو ساءُ صَبَرُ جو.

وائي

مَوتُ مُندَ نہ آهي، تائِبَ ٿِئو تَکڙا
"عَجلوا بالتوبة قَبلَ المَوتُ"، وِيهُہ تون ويرَمَ لاهي
پريان ڪارَڻِ پاڻُ کي سِگهو ويهہ سَنباهي
اَجَلُ اَسارَنِ کي ڪامَ وَنيو تو ڪاهي
وِڏائِين وَڏَڻُ لَئي ڳَنُ ڪُهاڙِيءَ پاهي
عِمارَتُون اَنڌَنِ جِيون ڍاهيو تو ڍاهي
نبا گهوٽ گهَرَنِ ڏي ڪِنهِ وَڏِيءَ وِيرَ وَناهي
اُتي عبداللطيفُ چَئي، نِبَا ڪَفَنَ پَراهي.

---

١٦. ڪاند= صبر، سهپ. ڪيڻ= طعام. ١٧. نمي= نئڙت ڪري. ڳمي= صبر ڪري، سَهِي. ١٨. ڏمر ڏولائو= ڏمر ڪرڻ وارو رستو آهي. ٿيين ساجائو= تون هوند ساجاء وارو ٿئين. اپيين= بيهين انهي پير تي، انهي رستي تي. انهيءَ اصول تي. ١٩. ڳمندن= جيڪي سهن ۽ صبر ڪن. هوڙهن= جيڪي تکڙ ۽ تيزي ڪن. ساء صبر جو= صبر جو مٺو ساء، مٺو ذائقو. وائي. موت مند نہ آهي= موت جي اچڻ جي ڪا مند نہ آهي (ڪنهن وقت بہ اچي سگهي ٿو). "عَجلُو بالتوبة قبل الموت= تکڙا ٿي توبهہ ڪريو موت کان اڳ. ويرم لاهي= دير کي ڇڏي. اسارن کي= ويسرن کي، غافلن کي. موٽ، وڍڻ (مارڻ) لاءِ ڳن ڪهاڙيءَ ۾ وڌو. وناهي= پرٽائي.

سُر مارئي

'سُر مارئي' جو پس منظر عمر مارئي جو قصو آهي جيڪو وطن جي حب ۽ محبت جو داستان آهي: اهو سنڌ جي هڪ ڳوناٺي نياڻيءَ جي ست سيل ۽ سنڌ جي هڪ عادل بادشاهه جي صبر ۽ انصاف جو داستان آهي. هن ۾ جهوپڙين ۾ رهندڙ جهانگين جي ڏکي مگر آجي ۽ محبت ڀري رهڻي ڪهڻي کي، ماڙين محلن ۾ رهندڙن جي عيش آرام واري زندگيءَ تي فوقيت ڏنل آهي. هي سنڌ جي غريبن جي اشرافت ۽ خودداري جو داستان آهي، بلڪ سنڌ جي اعليٰ سماجي قدرن جو آئينو آهي جنهن ڪري صدين کان وٺي سنڌ ۾ هنڌين ماڳين مشهور رهيو آهي.

'وطن جي حب' هن سُر جو مرڪزي موضوع آهي، ۽ مارئي جو ڪردار انهيءَ حب ۽ پيار جو روح آهي. حقيقي پيار صرف ملڪ يا ملڪ جي ماڻهن ۽ مائٽن جي ڪري نه آهي، پر سندن زندگي جي اعليٰ قدرن، اخلاقي خوبين ۽ ڳڻن ڳالهين جي ڪري آهي، جن کي شاهه صاحب هن سُر جي بيتن ۽ داستانن ۾ سهڻائيءَ نموني سان ساراهيو آهي.

داستان پهريون

١

اَوَلُ نامُ اللهَ جو مِڙِنِئُون مَتاهُون:
ڪِئن ڪَري قَبُولِيان عُمرَ ڪي آئُون!
رازِقَ رَضائُون، مون مَٿي تي مَجِيُون.

٢

وَطَنُ مُون مَلِيرُ، قَضا آنديَسِ ڪوٽ ۾
چانڪِ پيئندِيَسِ پرينءَ سِين، پاٿُرَ جو پَنِيرُ
هاجا ڪِئو هَمِيرُ، بِاللهِ نِي ٿو بَندَ ۾.

٣

بِاللهِ آهيان بَندَ ۾، ڏُٺان ڪِيئن ڏِبَرُ
ويڻَ وَراڻِي ناهَ ڪا، سومَرو سَبَرُ
ميان! مهربانُ ڪرين اِلاهي عُمَرُ
ويڙِ پَسان سو وَرُ، جيڏانهَ عالَمَ آسرو.

٤

ڪُوءِ آسُون عُمَرڪوٽ جون، وَرُ جهَنگَرُ ۾ جهُوپي
جو اَباڻَنِ اَڏيو ڳُٽَنِ سِين ڳُوپي
وِينديَسِ وِيڙِيچَنِ ڏي، لوهُ پَڇِني لُوپي
چِيڙَ آءٌ چُوپي، سِڪَ لاهِينديَسِ سومرا!

٥

ڪُوءِ آسُون عُمرڪوٽ جون، وَرُ وِهَڻُ وَسِڪاري
منهنجو ٿُورُ ٿَلِيَنِ ۾، چِيهَا ٿو چاري
مَري رَهنديَسِ ماڳِهين ساهيڙيون ساري
ڏِائِي ڏَٿَ ڏاري، اَٿَمِ اُني مِينهَڙِين.

٦

ٿَنگان آهيون نِڱئا اسين مارُوَ لوڪَ
ٿَرَ ڪي پانِيُون ٿوڪُ، جو ڏِڪَ ڏاتِيئُڙَنِ جو.

د-١:١. مڙنئون متاهون= سڀني کان مٿي. رازق رضائون= رازق جون رضائون. ٢ چانڪ= چوان ته جيڪر پاٿر= ٿر سان لاڳو هڪ علائقي جو نالو. پنير= اڪڙي مثل هڪ وڏو ٻوٽو ۽ ان جي ٻج وارا ڦوڻا، ڪِرڻي. هاجا= وڏا ظلم. همير= امير، بادشاهه (عمر سومرو). بالله= قسم الله جو. ني ٿو= ڪٽي ٿو وڃي. ٣. ڏِبَرُ= سادا ٿلها ڪپڙا، رلّيون ۽ رلڪا. ويڻ وراڻي= گفتي جو جواب، سوال جواب. سومرو= سومرو بادشاهه. سبر= ڏاڍو ميان. الاهي= ڏاڍي، عمر کي مهربان ڪرين. ان جي من ۾ مهر وجهين. ويڙ= ويڙ ۾، پنهنجي جهنگ واري جوءِ ۾. جيڏانهه= جنهن ڏانهن. ٤ ڪوءِ= ڪوهه ۾ پون! آسون= اميدون، خواهشون. وَرُ= ڀَل، مر. جهنگر ۾ جهوپي= جهوپي ۾ جهنگر. جهنگر= پراڻو ٿورڙو سادو سامان ڳٽن سان= چڳن لٽڻن سان، سُلچڻاين سان. ڳوپي= ڇڪي سوڙهو ڪري (اڏيو). لوپي= لُٽي ڦري پڇي. ٥. وسڪاري وسڪاري ۾، ساوڻ جي مينهن ۾. ٿُور= سَنُ، مون جيڏيون ۽ مون جيڏا. تلي (جمع) تليون= پٽن جي وچ ۾ هيناهين سڌي زمين. چيها= چيهو گاهه. ڏائي= مقرر جاءِ جتي ملڻ جو انجام (اصل پڙهڻي 'ڏيئي' آهي، پر ڏائي يا ڏائي وڌيڪ معروف آهي. چوڻي: 'چور پڇندا ڏايون ڪندا' يعني جاءِ مقرر ڪندا ته سڀ اتي اچي گڏجن). ٦. ننگان- (لفظي معنيٰ ننگ وڙ کان (اصطلاحي معنيٰ) عام ريت رسم کان. نڱئا= نڪتا، جدا ٿيا. ٿوڪ= وڏي وَٽ. ڏاتيئڙن جو= ڏِٺ ۾ رهندڙن جو (ڏِٺ، ٿر جو هڪ ڀاڱو آهي).

٧

سَدا جَنِ پَرياڻَ، پانڌي پَکي لَڏَ جو
وِئا ڳُٽِنِ ساڻُ، مارُوئَڙا ٿَرِ اُڪَرِي.

٨

وِئا ڳُٽِنِ ئي ساڻُ، مارُوئَڙا ٿَرِ اُڪَري
تَني پُڄاڻا هاڻِ، جاڙَ جِيان تي جيڏِيُون.

٩

اوڏا جان هُئا، تان نِتُ نِياپا آئِيا
مارُوئَڙا مَليرَ ڏي واري وَڳَ وِئا
تَني ڏُونهَ ڪِئا، ڏِيئي ڏوراپا چاڻِيَان.

١٠

"اَلسَتُ بِرَبِڪُمۡ" جَڏهن ڪَنِ پَيومِ
"قالُوا بَليٰ" قَلبَ سِين تَڏهن تِتِ چَيومِ
تَهِين وِيرَ ڪَيومِ، وَچَنُ ويڙِيچَن سِين.

١١

نَڪا "ڪُن فَيَڪُونُ" هُئِي، نَڪا مُورتَ ماهَ
نَڪا سُدِ ثَواب جِي، نَڪو غَرَضُ گُناهَ
هيڪائِي هيڪُ هُئِي، وَحدانِيَتَ واهَ
لڪيائِين لَطِيفُ چَئي، اَتِ ڳُجهاندَرَ ڳاهَ
اَکيَنِ ۽ ارواحَ، سائي ساجاءِ سومرا.

١٢

نَڪا "ڪُن فَيَڪُونُ" هُئِي، نَڪو لِڳَ لَحمُ
بَڻيو هو نہ بُتَ ۾ اڃان ڪو آدَمُ
مون ماروءَ سِين سَڱُ، سوئِي آهي سومَرا.

١٣

چَئِي "ڪُن فَيَڪُون" جَڏِ خَلقِيا رُوحَ خُدا
ڳَڏُ جِتِ گُذرانُ هو، جَتِ لَڳِي تِنهِ جاءِ
مون ماروءَ سِين ساجاءِ، سائي آهي سومَرا.

١٤

نَڪا "ڪُن فَيَڪُونُ" هُئِي، نَڪا هُونگَ نہ هُون
سَڄڻُ تِنهِ ساعتَ ۾ اُيي ڏِناسُون
مون مَنَ تَڏهانڪُون، مِلِي ملاقاتَ ڪِي.

١٥

قِسمَتَ قَيدُ قَويءَ، ناتَ ڪيرَ اچي هِنِ ڪوٺَ ۾
آٽي لِکِيي لوحَ جي هندُ ڏيکاريُمِ هِيءَ
پَرچي ڪِينَ پَهُنوارَ رِءَ، جانِ جُسو ۽ جِيءَ
راڄا راضي ٿِيءَ، تہ مارُنِ مِلِي مارُئِي.

١٦

قِسمَتَ قَيد ڪِيَاسِ، ناتَ ڪيرَ اچي هِنَ ڪوٺَ ۾
"وَنَحنُ اَقرَبُ اِلَيهِ مِن حَبلِ الوَرِيدِ"، وَطِنَ آءٌ ويڻيِاسِ

---

٧. پرياڻ= پَهہُ، خيال، ڏس پتو، اهڃاڻ: جن جو پار پتو ۽ پهہ اهو جو سدائين پکي جي لڏ سان پنڌ ۾ (پانڌي) آهن. سي پنهنجا ڳڻ ساڻ کڻي، ٿر لنگهي اڳتي هليا ويا. ٨. وئا ڳٽن ئي ساڻ= پنهنجا سيہ ڳڻ پاڻ سان کڻي وئا. جاڙ جيان ٿي= پاڻ کي ڏکيو ڪري جيان ٿي، اجايو جيان پئي. ١٠. "اَلسَتُ بِرَبِڪُمۡ"= (خالق ڏٺي روحن کان پڇيو تہ). 'ڇا آئون اوهان جو رَب (پالڻهار) ناهيان؟ "قالوابَليٰ"= (روحن) چيو تہ" هائو" (بيشڪ، برابر). تهين وير= ان مهل (جڏهن ڏٺي تعاليٰ روح خلقيا ۽ ڪائنن پڇيو). وچن ڪيوم= هائو چئي وعدو ڪيوم. مفلوظات صبغت الله شاه رحہ ۾ هيءَ بيت انهيءَ طرح ڏنل آهي ۽ پڻ هينئينءَ طرح فارسيءَ ۾ ان جو ترجمو ڪيل آهي:

آواز الست ازان روکه در گوش آمد "قالوابَليٰ" بصدق قلب
آن گاه گفته امر- ازان گاه شده ست مرا رفتن بجانب ويريچيان، اي دوستان.

١١. "ڪُن فَيَڪُون" (قرآن شريف جي آيت جا الفاظ)= ٿيءُ، پوءِ ٿي پوي ٿو. (الله تعاليٰ جڏهن ڪا شيءِ خلقي ٿو تہ امر ڪري ٿو تہ "ڪُن" (= ٿيءُ)؛ پوءِ اها شيءِ ٿي پوي ٿي. نڪا مورت ماه= نڪا چنڊر جي صورت (هئي). ثواب ۽ گناه جو بہ وجود ڪونہ هو. فقط 'الله' جي هيڪڙائي يا وحدانيت هئي. ڳجهاندر ڳاه= راز وارو راز. سائي ساجاءِ= ساڳي سڪ ۽ سچائي واري ساجاءِ پنهنجي ماروءِ سان. ١٢. لڳ= جسم، عضوو. لحم= گوشت. بت ۾= بت جي صورت ۾. ١٤. نڪا هونگ نہ هون= نہ ڪو آواز هو نہ ڪو پڙلاء. اُيي ڏِناسون= سڄڻ بيٺو هو ۽ اسان سندس آڏو پئي ڏناسون (اسان کي ان ساعت ۾ بہ سڄڻ پئي ڏٺو). ١٥. قسمت قيد= قسمت جو قيد، قسمت ۾ لکيل قيد، نصيب ۾ لکيل بنديخانو. قوي= جنهن مان ماڻهو ڇٽي نہ سگهي. لکيي لوح جي= لوح قلم جي لکيي. ٦. وَ نَحن اَقربُ اِليهِ مِن حَبلِ الوَرِيدِ= اسين ان کي ساه واري رڳ کان ويجها آهيون (قرآن شريف)= الله تعاليٰ پنهنجي بندي کي سندس ساه واري رڳَ کان ويجهو آهي.

مارُنِ کي مِلنداسِ، ڪوٽيون ڇڏي ڪوٽ جون.

۱۷

”قيدُ الماءِ“ ٿيئوم، هِتِ آڙانگي گھاريان
”هِناڪَ جِسمِي وَالفُوادُ لَدَيڪُمَ“، هِنيُون هُتِ سَنڌومِ
قادِرُ شالَ ڪَندومِ، ميڙائو سِين ماروئِين.

۱۸

”قيدُ الماءِ“ ڪَهَنِ جو، سو مُون پاند پيئو
”جَفَ القَلَمُ بِمَا هُو ڪائِنُ“، وَهِي قلمُ وِئو
اِيءُ قضا ڪَمُ ڪِئو، جئن ٿَرِ مارُوُ آءٌ ماڙيين.

۱۹

جھَڙو ”قيدُ الماءِ“، تهڙو بَندُ نہ ڪو پيئو
”جَفُ القَلَمُ بِمَا هُوَ ڪائِنُ“، لَهي نہ تِرُ تِٺا
عُمَرَ تو هَٿا، شالَ آجائِي ٿِئي آجڙيين.

۲۰

گهنگهَرُ گهارڻُ مون ٿِئو، رءَ اعرابِينِ اِتِ
”بَڪَتِ العَينَينِ فِي هَواڪَ دَما“، پُجان ساڻُ پِرتِ
مون اڪيون تَنُ تِتِ، جِتي جَنَبُ جِيڏِيين.

۲۱

هي هَندُ ماڙيون هاڻِ، ساڙيان سَبَ ڏيهينِ ري
”ڪُلُ شَيٍ يَرجِعُ اِلِيٰ اَصلِهِ“، تِي جهجان جهانگِينَ ڪاڻِ
پِري پنهنجي ياڻِ، پَسان مُلڪُ مَلِيرَ جو.

وائي

پَرچَنِ شالَ پنهوارَ،
ڍولا مارُوُ مون سين
پَرچَنِ وو!

پائي آيَسِ پاندَ ۾ اَوگُڻَ عيبَ اَپارَ
مون مُورائِين مَڏيُون، آهِينِ سيڻ سَتارَ
قضا آنديس ڪوٽ ۾ لکيي جي لَغارَ
ميخون محبت سَنديُون هنيڙي منجھ هَزارَ
اُنا مِينه مَليرَ ۾ ٽَڙِ ٽَڙِ پوءِ ٿوارَ
مُون جيڏيون مليرِ ۾ پِيَنِ پِسُ پَهنوارَ
عمر چاريان ان جا بَڪرَ شالَ بيهارَ
آهين عبداللطيف چئي سَرَها سيڻ سَنگهارَ.

داستان ٻيو

۱

اوٺي ڳوٺي آٽيين ڪو هُتي جو هِتِ هيرَ
تہ ڪِنا جي ڪوٽن جا سي ٿين سُرَها سيرَ
آءٌ تہ اڪيين اگهان، جي پائرُ ڏٺئين پيرَ
لِلهِ لَڳَ لَطِيفُ چئي، تونِ لاءِ ڪِيمَ اويرَ
ڪوٽيين گهاري ڪيرَ، مَحلين مُنجهي مون هِنيُون.

۲

الله اوٺي آٽيين، جي نِيايا نِين
آءٌ اُني جي آهِيان، توٽي مون نہ مَڃين
مَسُ مُنهنجي هٿ ۾ ڪاغذَ ڪي آٽِين
لُڙڪَ نہ لِکَڻُ ڏِينِ، ڪِرِئو پُونِ قَلَمَ تي.

۱۷. قيدالماءِ= پاڻيءَ جو قيد، داڻي پاڻي جو قيد (جتي داڻو نصيب ۾ لکيل هوندو، اوَس اتي ئي گهارڻو پوندو. هِناڪَ جِسمِي- الخ= هتي منهنجو جسم آهي ۽ دل اوهان وٽ آهي. ۱۸. ڪهن جو= جيڪو چون ٿا، جنهن جي ڳالهہ ٿا ڪن. مون پاند پئو= منهنجي پاند ۾ پيو، مون کي مليو. جَف القلم- الخ= قلم سڪي ويو ان وقت جيڪي هن لکيو (جيڪو لکيائين سو لکيائينءَ ۾ سکي ويو). قضا= ازل واري فيصلي. ۱۹. لهي نہ تِرو تِٺا= تِتان تر جيترو بہ نہ گهٽجي. آجڙيين= آجڙين کي، پهنوارين کي. ۲۰. گهنگهر گهارڻ= ڏکيا ڏينهن ڪاٽڻ. رءَ اعرابين= بَدوين کان سواءِ (استعاره طور)، ٿر بر ۾ رهندڙ ماروئڙن کان سواءِ. بَڪت العَينين فِي هَواڪ دَما= تنهنجي سڪ سوز ۾ اکيون رت رنيون. تن تت= جسم اُتي جتي جنم جيڏيين. ۲۱. ڪُلُ شيءِ يَرجِعُ اِليٰ اصله= سڀڪا شيءِ پنهنجي اصليت ڏانهن ٿي موٽي. پري= ڦري، وري، وري خوش ٿي. پنهنجي ياڻ= پنهنجي ياڻ تي= پنهنجي حال جي ياڻ تي، پنهنجي ماڳ تي.
د- ۲: ۱. اوٺي= اي اوٺي قاصد. ڳوٺي آٽيين= جيڪر تون منهنجو ڪو ڳوٺ وارو وٺي اچين. ڪنا= گندا. سير= گس، گهٽيون. سرها ٿين= خوشبوءِ وارا ٿين، صاف سهڻا لڳن. جي پائر ڏٺئين پير= جيڪي پير هن پائر ۾ ڏٺا (جن پيرن سان هو منهنجي وطن ۾ گهميو). ڪوٽين= (ڪوٽ جي) ڪوٽين ۾.

٣

’پُهي سُکُ پيرين کيهَ‘، کو نيهَ نِيَاپو آئيو!
اَتِ اُکَندِي آهِيان، تِنِ ڏوٿِين تن ڏيهَ
سَندِي جا ساٿِيهہ، کيهَ کٿُورِي پانئِيان.

٤

نکو اير نہ پيرُ، نکو اوني آئيو
مون وَتِ آيو کونہ کو پاٿُران پَري پيرُ
کِتابَتُون کيرُ، ڏِيندُم ڍِهاين جيون.

٥

نہ کا خَبَرَ نہ کو خوابُ، نکو اونِي آئيو
هُتي جَنِ هِت اچي ڏنو کونہ جَوابُ
هَمِيرَنِ حِسابُ، کُهُ جاڳان کِيئن ٿئو!

٦

اُتان اونِي آئِيو، خَبَرَ اِيءَ ڳَري:
وِسارِج مَ وَرَ کي، پَئجُ مُنڌ مَرِي
وِيندِينءَ اُتِ وَرِي، کو ڏِينهُ آهين کوٽ ۾.

٧

اُتان اونِي آئِيو، خبرَ کِينءَ کَرِي
بِنهي پارين باجَهہ تي، پَئُہ مَ مُنڌ مَرِي
وِيندِينءَ ويڙِ وَرِي، ملير اُنِي مِينهَڙين.

٨

کو ڏِينهُ آهين کوٽ ۾، لوئِي هَڏَ مَ لاهِ
کامَڻِ آنهِ جي کُرَ جي آڏِ وَڏائِي
هِتِ مَ پاڙِج هيکڙو پاٿُرَ جي پَساهَ
سَتِي سِيلُ نِباهِ، مَلِيرِ وِيندِينءَ مارُئِي.

٩

عُمرَ اونِي آئِيو کاکاڻِئان کالَ
اُنا مِينهَ مَلِيرَ ۾، جَرَ ٿَرَ پَرِئا جالَ
هَئِي مُنهِينجِي حالَ، جِئَن مُندون سارِئو نہ مَران.

١٠

جو ڏيهَ ڏاڏاڻِئان آئيو، پيرين تِنه پُئان
سانگائيتيون سيد چئي، سَنديون چِتِ چُئان
هِتِي تان نہ هُئان، حَرفَ لَٽي هيکَڙي.

١١

جو ڏيهَ ڏاڏاڻِئان آئيو، ڏِنُمِ تِنهِ طعنو:
سَرتِيَن سِيلُ چَئايو، جورِ هَٽِي جانو
’پائي ويهُ مَ پَلَنگين، ڳِچيءَ سِرِ ڳانو
مَتان لَکَ، لَطِيفُ چَئي، کانءَ مَ خزانو
تِئو سَڌُ سَمانو، حَرفَ لَٽي هيکَڙي.

١٢

عمرَ مارُئڙن جو ٿَرُ ٿَرَ اَندرِ ٿانءُ
سَبَ ٿُنهنجو سومرا وينا ڳِنهَنِ نانءُ
اُتي وِينديَسِ آنءُ، لوئيءَ لَجَ مَٽي کَرِي.

---

٣. پَهي سُک پيرين کيهَ= قاصد سکيو هجي ۽ پير مٺيءَ هاڻا هجن! (هي قاصد کي مبارک جو سلام هو تہ هک آيو آهي! وڏو پنڌ کري آيو آهي). کو نيه نياپو آئيو= اي قاصد، سڄڻن طرفان کو محبت جو پيغام آيو آهي. (= آندو اٿئي؟) اَت= تمام گهڻو. کيه= سنهڙي مٽي، دَز. ٤. نکو اير نہ پير= (محاورو) هن طرق کو اچڻ وارو کونهي، کنهن جي اچڻ جو اهڃاڻ گمان کونهي. پاٿران= پاٿر مان= منهنجي ساٿيهہ مان. کتابتون= لکتون. ڍهاين جون= ڏيهہ وارن جون. ٨. آنهِ جي= اوهان جي. کُر جي= پيڙهي پُري جي. آڏ وڏائي، فخر ۽ آبرو. پاٿُر جي پساه= وطن جي دم برابر هتان جو هکڙو ساه بہ برابر نہ کج. ستي= اي سَتيا واري، اي پاکباز! ٩. کاکاڻِئان= (کاکو = چاچو) کاکي جن وٽان، اباڻي پار کان. پرئا جال= سڀ جهجهي پاڻيءَ سان پرجي ويا. ١٠. پڻان= پوان. سانگائيتيون= سانگي سان، موقعي سان. مهلائتيون (مياڙون). سنديون چت= دل من واريون. چئان= چوان. حرف لٽي هيکڙي= ان هک ميار لٽي (اها ميار تہ آءٌ کا هت خوش ٿي ويٺي آهيان يا مون ست سيل نہ رکيو آهي؛ عمر بادشاهہ مون کي ست سيل جي تصديق سان آجو کندو تہ اها ميار لهي ويندي ۽ آءٌ بنا دير موٽي پنهنجن مارن وٽ ويندس). ١١. سيل چوائيو= ست سيل رکڻ جو تاکيد چوائي موکليو. جور هٽي جانو= زور وارو جانو پري، وڏي منٿ کري. لک= ڏکيو لنگهہ، ڏکي آزمايش وقت. کانء مَ= ساڙ مَ، جلاءِ مَ. خزانو= سونهن ۽ ست سير جو خزانو. سَمانو= سولو، خير ۽ مانَ وارو. ١٢. ٿانء= ٿاءُ، ماڳ، مکان. لوئيءَ لج مٽي کري= لوئي جي لج کي مٽاهون کري، لوئي جي لج سان مٽي کي ڍکي.

١٣

عُمرَ ماروئڙنِ جا ٿرَ ٿرَ اَندرِ تاڪَ
لاتاٿون لَطِيفُ چَئي مَتان لوئِيءَ لاڪَ
عُمرَ اتمِ آڪَ، پَھرِئو تِي پَن چَران.

١٤

ٿرَ لَيا، تاڏيلَ تي، پَھرِئو چَرَنِ پَنَ
هنيَڙي راتِ اُڪِيرئو، مارُوءَ ڪارڻِ مَنَ
زيرِيون لاهِ ضعِيفَ تان، اَلا ڪَرِ اَمَنَ
سَرتِيَنِ ساڻُ سَمُنَ، مُنهنجِي وني وَلهارَنِ ۾.

١٥

سي تاريلا ٿرَنِ ۾، جي مان گَھٽُ گَھري
وَطَنِ وَسَ وَسَندِيُون، هنيَڙي نِتُ هُري
اَندرِ چِتَ چُري، وِرهُ ويڙِيچَنِ جو.

١٦

سَهسين سيبا ڪَنجُري، لوئِي لِيڙ تِيامِ
اَباڻنِ جي آسَري ڪَتي ڪانهَ ڪِيامِ
جا ڍِتِ ڍِڪيِيام، تِنه جو پَروَرَ پَنُ رَهائِيين.

١٧

سَهسين سيبا ڪَنجُري، لِيڙُون تِي لوئي
واسي وارَ نہ ويڙهِيَان، ڏارِين سِين ڏوئِي
مَليرُ مِڙوئِي، مَرڪِي شالَ مَلهائِيان.

١٨

سِبي سيبا ڏي، پوريءَ نِيهُ نہ لَڄِئو
ڪُتيءَ وَتيون ڪُتِيون، سِبي سيري سي:
مَڃُڻُ چُونم ڪي، تہ لَڄايَئِي ٿرَ جائِيُون.

١٩

اَڳِڙيارو ڪَنجُرو، لوئِي سِين لِيڙُنِ
هِھڙو حالُ وني ڪري، وڃان مَنجھ ٿرَنِ
مارُو مانَ چَون، هُئِي اَسانهِين آسَري.

٢٠

سَتِيءَ ڳالهہ سُئِي، سَرتِينِ سِنجَڻُ ڇَڏِئو:
’ماروئڙي محلن ۾، اَڳِي ڪانہ هُئي‘
عُمرَ آءٌ نہ مُئِي، اِنَ اوياليٰان اَڳَ ۾.

٢١

ماڙيءَ چڙهِي سُومَرا، آءٌ هَڏِ لڄاٽي
هَتان مون مَ هارجي، پاٽُرَ جو پاٽي
ٻولِي ٻاباٽي، وني شالَ ويڙِ وڃان.

---

١٣. ٽاڪ= رهڻ ويهڻ جا هنڌ. لاتاٿون= مارن (هت مند ۾) لوئيءَ تان لاڪ لاتي، لوئي کي لاڪ سان رتائون. آڪ= شايد. ”آڪُ“ يا ”آڪَ“ جي ڪا ٻي معنيٰ هجي جيڪا هن وقت معلوم ناهي. جيڪا معنيٰ ’آڪه‘ (سرائڪي) ’آکڻ‘ مان ’اڪَ‘ يعني چوڻ ۽ اُمُر (مارن چيو تہ لوئي نہ لاهجان). پوئين فقري پهرئو مارئي عمر. ١٤. لَيا= پريا (مينهن جي وسڪارن سان). تاڏيل= تاڏل، تڏائي (مُند جي). پهرئو= مال سان گڏ پهرئو، مال سان گڏ مال ٻهرائي هليو پنَ چرن= گاه چرن= مال کي گاه چارين. زيريون= پيرن واريون لوهيون ڪڙيون، پيرن جا بند. سمُن= گڏجاڻي جو انجام. ١٥. جي مان گهٽ گهري= جن کي منهنجو اندر ساري. ١٦ سيبا= ٽوپا. ڪنجرو (ڪنجري)= چولو (چولي جنهن جي پويان. پُني خالي). ڪانہ ڪيام= مون ڪانہ ڪئي، ڪانہ پاتي. ڍِٽ ڍِڪيام= ڍِٽ ۾ جا ڍِڪيم (پاتم)، جا ڍِت مون کي ڍڪائي (پارائي). پن رهائيين= پردو رکين. ١٧. ليڙون= ريڙون، ڏاڳا ڏاڳا. واسي= خوشبوءِ سان سُرها ڪري. ڏارين سين ڏوئي= ڏارين سان گڏ ويهي ڏوئي. مرڪي= مان واري ٿي. ١٨. پوريءَ نيه نہ لڄئو= ويچاري سڪ ۽ محبت جو ناتو نہ لڄايو. سيري = سِرڪائي (سوليون ڪري). (ٻي پڙهڻي) ڳوريءَ نيه نہ ڪچوئي“. ڪَچُوئو= چولو. نيه= پيار= سانگو. چولي جو سانگو نڀي ڪري ۽ پڻي ان کي سُيون هڻي ۽ سيبا ڏئي. ١٩. اَڳِڙيارو= اڳڙين وارو= ڦاٽل، جنهن کي اڳڙيون لڳل هجن. ٢٠. سَتيءَ ڳالهہ= ستيءَ جي ڳالهہ (مارئيءَ جي ڳالهہ تہ هوءَ وڃي عمر بادشاهہ جي محل ۾ ويٺي آهي). سُئي= ٻڌري ٿي، سئي ٻڌي ٿي. سنجڻ= ورت واري پاٽي ڪيڻ. ماروئڙي— الخ= (اها ڳالهہ) اُن اويالئان= ان طعني مهڻي ڪان. ٢١. لڄاٽي= لڄي ٿيس. پاٽر جو پاٽي منهنجيٰ هتان نہ هارجي، وطن جي لڄ ۽ ساک منهنجي هتان ڪچي نہ ٿئي. ٻولي ٻاباٽي= اباڻن جي ٻولي (تہ لوئيءَ جي لڄ رهي).

٢٢

هِڪُ سِري هِڪُ ساهُ، ٻئو ناه جو ٻئي ڏيان
ڄاڻي هڪ اللهَ، سو تان ڪِيتَ خريدَ ڪِئو.

٢٣

هنيون هڪ هُئو، سو پُرزا تي پئو
ڪِين ڪيرين، ڪِين ٻيرين، ڪين وَلهارين وِئو
مُنيءَ موٺ ٿِئو، تون تو ساهِ گِٽائين سُومَرا.

٢٤

هنيُون هِڪُ هُئومِ، جو مون ڏنو پرينءَ کي
ٻئو تان ڪونہ ڪِئومِ، جو آءٌ آڇيان عام کي.

وائي

ويڙيچَنِ ڏي ويندِي، عُمَرَ!

آئون ماروئڙن ڏي وِيندِي
ڏيهَ ڏاڏاڻين پَکڙين
سَگَرَ ساهيڙين سِين، ساٿيهَ مَنجهہ سَنِيندي
اُنا مينهن مَليرَ ۾، ڏاڳا ڏٻَرَ ڏُوندِي
گولُون گولاڙَنِ جون جهَپي ساڻُ جهَٽِيندِي
ڪوڪَڙِ ڪُنديرَنِ ۾، ڦُوڪِئو ڦَڪَ پَريندِي
عيدَنِ بَرادَنِ تي ڪيهَ مانڌاڻا ڪِيندي
وجي شال وَطَنِ ۾ ڪِرڙَ ڦُوَت ڪَرِيندِي
جهُوپا جهانگيڙَن جا، آءٌ ماڙِينِ تي نہ مَنِيندِي.

داستان ٽريو

١

ميندا ڏوءِ نہ مارُئِي، پييَسِ پَهُنواريون چِتِ
راڄ رُئاري، هَنجهُون هاري، هِيءُ هُتِي جي هِتِ
آهِسِ پاٽُرَ پارَ جو ڪِجَڻُ ۽ ڪَپَتِ
وِينگسِ ويڙيچَنِ رءَ مَسَ سُٽِي ڪا مَتِ
سُومَرا سُپَتِ، ڪَرِ تہ ڪوٺِئان نِڪَري.

٢

ميندا ڏوءِ نہ مارُئي، آهِسِ مَنِ مَليرُ
ڪَڏي تہ ڪاڻِ لَهي هِتان هيءُ هَميرُ
ڪاٺُڙِ پِيَنِ ڪِيرُ، جي امانَتَ اُتِ وِجي.

٣

مِيندا ڏوءِ نہ مارُئي، نہ ڪِلي نہ ڪاءِ
عُمَرَ جي انصافَ جا ويني واساما ڳاءِ:
هيءُ جا ڪِيئِي هاءِ، سا مَهندان اِينديئِي مُنهَ ۾.

٤

مِيندا ڏوءِ نہ مارُئي، ٽِيَسِ ڳُرنديون وارَ
سَتيءَ سيئي ساريا جي پاٽُرَ جا پَهُنوارَ
عُمَرَ اُنهون ۽ ڏارَ، مُورِ نہ وِهي ماڙيين.

٥

ميندا ڏوءِ نہ مارُئي، مَحلين مارُوئان ڏارَ
پايو ميٺُ مَليرَ ري مُنڊُ نہ ويڙهي وارَ

٢٣. ڪيربون ۽ ٻيريون= ٽر جا ٻہ وڻ (ڪيرڙ ۽ ٻير). ولهارُ= ڇن، هيٺاهين نشيب واري زمين جنهن ۾ وڻ هجن ۽ پوسل هجي. ساه= سيُ ڳهہ (سرڪان وٺي پيرن تائين)، 'ڳهن جي ساه'. ڳِٽائين= ڏٺين (گهڙائين= نئين سر تيار ڪرائين). وائي. پکڙين= پکڙن ۾، پکن ۾. سنيندي= ڳُنيندي، چاڙيندي. ڏاڳا ڏٻر= رليون رلڪا. ڪوڪڙ= سڪل پيرون. ڪنديرن ۾= ٿاون ۾ جن ۾ ڪوڪڙ رکيل آهي. د-٣-١: ميندا= سامهان ڳُتيل وار. پاٽر پار جو= پاٽر واري ملڪ جو، پنهنجي وطن جو. ڪجڻ ۽ ڪپت= مسلمسل ڳُنڪو ۽ غم. وينگس= شانائتي عورت، مارئي. ويڙيچن رءِ= وطن وارن جي ڳالهہ ڪان سواءِ. مس سٽي= ٻڌي ئي ڪانہ. سُپت ڪر= سٺي پت ڪر، سهٽي ريت ڪر. ٢. مليرُ= پنهنجو سهٽو ملڪ (ملير جهڙو). ڪڏ= ڪوٽ مان ڪڏ (۽ مارن ڏانهن اُماڻ). ڪاڻ لهي= حرف لهي. ميار لهي، گلا لهي. ٣. واساما: هيءُ لفظ ڪٿي بہ ڳالهائڻ ۾ نہ ٻُڌو ويو. 'جامع سنڌي لغات' ۾ 'واساما ڳائڻ' جي معنيٰ= ڳُٽيون ڪرڻ، خيال ڪرڻ، دليل ڊوڙائڻ، ڪنهن جي اون يا اوسيڙي ۾ ويهڻ. يعني مارئي عمر جي انصاف جي اون پئي ڪري تہ ڪڏهن انصاف ڪندو. انهيءَ جي لحاظ سان، 'واُساما ڳائڻ' جي بدران 'اوساما ڪائڻ' صحيح ٿيندو. واساما ڳائڻ مان مراد ڳڻ ڳائڻ، نيڪيون ڪرڻ. هاءِ= هائي، ڏاڍ. مهندا اينديئي= (جزا ۽ سزا واري ڏينهن اڳيان سامهون ٿينديئي. ٤. ڳُرنديون= مُوڙيون، ڳنديون ڳنڍيون. ٥. پايو ميٺ= مٽي ۾ ميٺ وجهي (= وهنجڻ لاءِ ميٺ وجهي وهنجي) .

جا هُتيجَنِ هارَ، سا ڪِيئَن وِهَندِي ڪوٽَ ۾.

٦

مِينڌِيا ڏوءِ نہ مارُئِي، ڪونهي اَنِ اوجاهُ
عُمَرَ جي انصاف جو پِٽُسِ ڪَنِ پَڙاءُ
وِيڻِي چوءِ اللهَ، مون تي مِنُر نہ مونِٿا.

٧

مينڌِيا ڏوءِ نہ مارُئِي، ٿِٽُسِ ڳُڙلُون ڳاهُ
ڪِينَ ڪٽنِدِيَسِ ڪوٽَ ۾، پاٽَرَ ري پَساهُ
سَرتيون ڏيان ساهُ، جيڪَر مِلان مارُوئين.

٨

مَحلين ماندِي مارئي، ماڙيين ڪِي مَلُورَ
اَٽِيا سَٽِيا نہ ڪَري، سُونهَ وِجايَسِ سُورَ
پِئُسِ لوهَ لَطِيفُ چَئي، لَٽسِ ڪوڏُ ڪَپُورَ
چِتَ جَنِي جا چُورَ، سي مَڪي مَرَڪُ نہ ڪَندِيُون.

٩

مارُوئڙِي روئِي، نِيايا چائِيا
آن جو ڳُتو جيڏِيُون مِينڍِي وَرُ سوئِي
لاٿُمِ نہ ڌوئِي، ساڻ سَرَچِي سومَري.

١٠

هُنَ پَٽندي پُونِ، گَسُ نہ لَڳِيَمِ گَسَ جَي
آيَس عمرڪوٽ ۾، ٿَئو مٿو ميرو مون
جادُنِ پيِيُون جُون، آءٌ ڪِيئَن مَرَڪان مارُوئين.

١١

ڪَرِئو مُهاڙُ مَليرَ ڏِي، روءِ اُپِي چوءِ:
سَهَجُ سُورِي پانئِيان، سومَرا سَندوءِ
مِلڪَ مارُوءِ جي آهيان، جور نہ ٿِيان جوءِ
سو قُلبُ ڪوٽِ نہ هوءِ، جو هُتيجَنِ هَٽِ ڪِئو.

١٢

ڪَرِئو مُهاڙُ مَليرَ ڏِي، اُپيائِي آهي
جا مَٽِي ڏِنِيَسِ مارُوئين، سا لوئِي نہ لاهي
سومَرا ساهي، تِنه سَتيءَ وِجُهمَ سَنگهَرُوُن.

١٣

جا عُمَرَ تو مِلُ عِيدَ، سا هُنِ سوءَ وَرتي سُومَرا
ويئِي ويچارَنِ وِسَرِي، خوشي ۽ خَرِيدَ
سِڪَڻَ ڪِئا شَهِيدَ، مارُو جي مَليرَ جا.

١٤

آءٌ ڪِيئَن سوڙيين سُمَهان، مون وَرُ گهاري وِلَ
ڪَتيرِيءَ تان ڪِلَ، عُمَرَ اِهڙي مَ ٿِئي.

١٥

آءٌ ڪيئَن سوڙيين سُمَهان، مون وَرُ گهاري سُج

هار= رهڻ واري هيراڪ. ٦. ڪونهي ان اوجاه= مارئي ڪان ڪجهه بہ نٿو اجهي (اڪيلي سر هو بيحال آهي). پر عمر جي انصاف جو ڪن تي پڙلاءُ پيس. (انهيءَ ڪري آئت آيس ۽) ويڻي چوءِ اللهَ= ويڻي چوي تہ يا الله چو مون تي مٿر نہ موٽيا= اجان تائين مائٽ نہ موٽيا. ٧. ڳُڙلون =ڳُڙ جهڙا (چوندا: 'وارڳُڙ ٿيا پيا آهن')= منڌل مُوڙهل. ڳاه= هڪ ٻئي سان لڳل سوڙها گهاٽا (مينڌيا ٿيس ڳُڙلون ڳاه). ٨. ملور= ملول، غمگين، ڏکاري. لٽس ڪوڏ ڪپور= ڪافور. ڪافور جي خوشبوءِ وارا لاڏ ڪوڏ لٽس. چتَ= چيتا، حوصلا. مڪي= ڪافور مڪي. ٩. چائيا= چوائيا، موڪليا. مينڍِي ور= مينڍِي جو ور. ١٠. هن پٽندي پون= هن پونءِ پٽندي، ٽر جي زمين تي هلندي. گس= مٽي، ڌَر. گس جي= واٽ جي. جادن= چٽڙن ۾، وارن ۾. ١١. روءِ اُپي چوءِ= پئي روئي ۽ ٻيڻي چوي (تہ سهج سوري پانئيان...) سهج= سک، خوشامد ۽ آڌرڀاءُ. جور= زور= زور سان. قلب ڪوٽ نہ هوءِ= منهجو من ڪوٽ ۾ ڪونهي، ڪوٽ ۾ خوش ڪونهي. هُتيجن هٽ ڪئو= هُتي جي مارُوئڙن پنهنجي هٽ ڪيو. ١٢. اپيائي آهي= ٻيڻي آهي. ساهي= (هڪ معنيٰ) جهلي چڪي (ٻي معنيٰ) سهسائي= تنگ ڪري مڃائي. ١٣. تو مُلِ= تو وٽ. هُنِ= هنن (مارُوئڙن). سوءِ ورتي= عيد سوءِ ڪري ورتي= عيد ملهائڻ بدران انهن سوء ڪئي، غم جو اظهار ڪيو. ويچارن ماروئڙن ڪي عيد جي خوشي ۽ خريد وسري وئي. سڪڻ ڪين شهيدن مثال ڪري ڇڏيو. ١٤. سوڙيين سُمَهان= سوڙيون اوڍي سمهان. مون ور= منهنجو ڀتار (مارو). گهاري وِلِ= ولهہ گهاري، ٻاهر سخت سيءَ ۾ بنا اوڇڻ جي سمهي. ڪتيري= ڪتيءَ واري، لوئي واري (مارئي). ڪلَ= ٽوڪ. ١٥. گهاري سج= سج ۾ گهاري، سج ۾ رهي (جتي اوڍڻ، ڪائڻ پيڻ لاءِ ڪا شيءِ ڪانهي).

وَرُ اَباڻَنِ سِين اُجِ، ڳُوءِ سَربَتُ تنهنجو سومَرا.

١٦

جارين نارِين نِيسَ، آءٌ ڪيئن ويڙ وِسارِيان
ڊُرڪَنِ تيون ڍاتيلِيُون ڪُلهن ڪارا ڪيسَ
عُمَرَ ماري ميس، وِهان ڪِيئن وَطَنِ ري.

١٧

وَرُ سي وَطَنَ جائِيُون، صَحرا سَترُ جَنِ
گولاڙا ۽ گگِريون اوڇَڻُ اَباڻَنِ
ويڙهيا گهُمَنِ وَلِيين، جهانگي منجهه جهنگَنِ
مونکي ماروئڙَنِ، سُج ڳَٽائي سيجَ ۾.

١٨

پَلَرُ پيَڻُ، اَنَ اوڊَڻُ، جَنِ جا پير مَتي پَٽَ پاڪَ
ويهَڻُ وَٽاڇَنِ ۾، اُنِ جي اَجوڪِي اوطاقَ
پاڻُ نہ پَسَنِ پاڻَ ڪي، ويچارا ويباڪَ
عُمَرَ اُوءِ نہ عاقَ، ڏُکِئا جِمَ ڏُکوئِيين.

١٩

ڪارا ڪَپڙَ ڏيهہَ ۾، ٻئا واريءَ مَنجهہِ وَٽاڻَ
ساٿِينِ کي سَيدُ چَئي پَرِئو ڏِينُ پياڻ
عُمَرَ اِيءَ اُماڻَ، ثابتُ رَکِجُ سُومَرا.

وائي-١

ڪارا ڪَپڙَ ڳُوهَ، بيرِين ۽ ٻُوهَ،
آءٌ سيئِي ويئِي سارِيَان

اُنا مِينهَ مَليرَ ۾، ٿهڪِي اُيا ٿُوهَ
سُتي سَجَڻَ سارِئا، راتِ مُنهنجي رُوحَ
هَلَنِ هيلُون، ٻَڌَنِ ٻيلُون، مُدَ موچارِيءَ مُوهَ.

وائي-٢

مُنهِنجو مَنُ مِيَان، واڳئو ويڙيچَنِ سِين
قضا آنديس ڪوٽ ۾، ڪنهن کي ڏوهُ ڏِيان
ڪانڌُ نہ ڪنديس ڪو ٻئو جانسِين ٿِي جِيان
آءٌ ڪيئن لوئِي لاهِيَان، ڪارڻِ ٻِنِ ڏهان
حرفُ لَٽي هيڪَڙي، هِتي تان نہ هُئان
پَهِي پاڪي پَنڙِي، پرِينِ ساڻُ پيان
ڪيرُون گَتيرِيَنِ کي، وِچِي ڏيهِ ڏيان.

ور اباڻن سين اج= اباڻن سان گڏ اُج پلي. ڳوءِ سربت تنهنجو= ڪڏ ۾ پوي شربت تنهنجو (اڳين ٻولي ۾، ڪن لفظن ۾، 'ش' بدران 'س' اچار ڪيو ٿي ويو. اجان تائين ٻاهر ڪهن جاين تي راقم ائين ٻڌو. 'سربت ۽ سومرا' پڙهڻ سان شعر واري خوبي وڌي ٿي. 'شربت' پڙهڻ بہ صحيح ٿيندو.) ١٦. جارين= جاريون. نارين= ناريون، برسات جي پاڻيءَ جون وَهُڪون. نيسَ= گهڻو مينهن ۽ پاڻيءَ جون پَلٽون. ڊُرڪن= ڊُلڪن، ڳمي ڳمي هلن، ڳوريون ٿي ڍار سان هلن. ڍاتيليون= ڍٽ واريون. ڪلهن ڪارا ڪيس= سندن ڪارا ڊگها وار پيا ڪلهن تي ڪرن. ماري ميس= پنهنجي ميس ماري، پنهنجي آڻ چڏي. ١٧. ور سي وطن جائيون= اهي منهنجيون وطن جايون پليون، اهي پل تہ خوش رهن. صحرا ستر جن= جن جو ڍَڪ پردو (ستر) ٿر (صحرا) آهي (جتي ماڻهن جي اچ وڃ ڪانهي). گگريون= گولاڙن جون وليون، گگريون (وليون) اباڻن جو اوڇڻ آهي (انهن ولين جا پاند ۽ پن انهن جو لباس آهي). ويڙهيا گهمن= ولين سان ويڙهيا گهمن، ڍڪيا گهمن ڳٽائڻ= ڪنوار کي ڏاج ۾ ڳهڻا ۽ ڪپڙا سوغات ڪري ڏيڻ، شادي تي آيل ڄڄ وارين کي اُهي سڀ هڪ هڪ ڪري (= ڳٽي) ڏيکارڻ. ١٨. پٽ پاڪ= ٿر ٻر جا پٽ پاڪ. آهن جو اتي ڪا گندگي ڪانهي. وٽاڇن ۾= نَنڍڙن وٽن ۽ ٻُوڙن جي ڇانو ۾. اجوڪي= ٻنا جوڪي جي. (ٻي معنيٰ) نرالي. اوءِ نہ عاق= انهن کي عاق نہ ڪر، انهن کي آس اميد مان نہ ڪڍ (هو تنهنجي انصاف جي مِلڪيت ۾ پتيار آهن). ١٩. پاڻ= وڏا تاسرا (وڏا پيالا ۽ وٽا. اماڻ= امانت. وائي-١. بيرين (ٻولي آهي)= ٻيريون. ڪارا ڪپڙ= اهي ڪپڙ جن جا پيرون ڪارا. ٻوه= ٻُوڙي جو نالو. ٿهَڪي اِيا= ڪُلي ظاهر ٿيا، پچي رنگين ٿي نڪري ٻينا. هيلون ٻيلون= ان (ٻاجهري، ترن) کي يا ڏٽ کي پورڻ لاءِ هلرون. مد= مند. مُوه= سنڌ جي پاسي واري ٿر جي ڪنار، موهر. وائي-٢. واڳئو= ڳنڍيو. ٻن ڏِهان= ٻن ڏينهان. حرف لٽي= ميار لٽي، ڪوٽ ۾ اچڻ واري ميار لٽي (= ڪوٽ مان آجي ٿيڻ سان). پَهي ۽ پاڪِي ٻئي ساڳي ڳالهہ= بالڪل گهٽي ڇڏڙي پنڙي رب.

داستان چوٿون

۱

سُونهَ وِڃايَمِ سومَرا، مارُو مَسَ مَڃِينِ
ڏُنگا ڏاڏي پوٽِيينِ کَنِ ڏِنا کي تيون ڏِينِ
جي مان لوهَ لاهِينِ، تہ کوٺِينِ ۾ کِينَ هُئان!

۲

سُونهَ وِڃايَمِ سُومَرا، سَگَرَ ڇِهڙِي سُونهَ
دِلِ ۾ ڏُکي ڏُونهَ، منهنجو مُنهُ ميرو ٿِئو.

۳

سُونهَ وِڃايَمِ سومرا، ميرو مُنهُ ٿِئومِ
وَڃڻُ تِتِ پِئومِ، جِتِ هَلڻُ ناهِ حُسنَ ري.

۴

سُونهَ وِڃايَمِ سُومَرا، هِتي اچي هاڻِ
کِيئن لَهندِيَمِ کاڻِ، حُسنُ مون هِتِ وِئو.

۵

سُونهَ وِڃايَمِ سومَرا، کوڄهو ٿِئُم کَمالُ
وِجان کِيئن وَطَنَ ڏي، هِھڙو وَني حالُ
جي مون ڏِين جمالُ، تہ پَسان مُنهُ پَهُنوارَ جو.

۶

سُونهَ وِڃايَمِ سُومرا، وَطَنِ وِجان کِيئن
حُسنَ ڏاران هِيئن، پَسان کِيئن پَهُنوارَ کي.

۷

سُونهَ وِڃايَمِ سومَرا، پَسان کِيئن پَهُنوارَ
ڏُٺِي جا ڏَرارَ، تِنهِ رِءِ رُوءِ رُڃڻُ ناه کو.

۸

سُونهَ وِڃايَمِ سُومَرا، عُمرَ ٿِيَسِ اَسِيرَ
مارُو منجهہ مَليرَ، مون سِين هِتِ هِيئن ٿِئو.

۹

سُونهَ وِڃايَمِ سُومَرا، ٿِينديَسِ کِيئن قَبُولُ
کونهي سُهکُ سُولُ، پوڇي مُنهِ پَهُنوارَ سِين.

۱۰

مُنهَ موچارا مارُوئين، مَليرُ جَنِي ماڳُ
ناقِصَ نُوازي گهڻا سندو ٿَنِ سَياڳُ
اکرُ مون اَياڳُ، حُسنَ تي هِيئن ٿئو.

۱۱

اُنهين جو اَياڳُ، کونهي قادِرُ کو ہِئو
"قُلَ لَن يُصِيبُنَا اِلاّ مَاکَتَبَ اللّٰهُ لَنا هُوَ مولنَا"،
اِيءُ مَعذرَت ماڳُ
سَيوئِي سَياڳُ، مارُئِيَ مَساوِي ٿِئو.

۱۲

نِيرُ نہ لَهي نِيهَ جو، لوهَ جا وِڻا لَهي
کنجيون جي قُفلن جيون، سيڻن هَٿِ سَهي
وِئڙا راڄ رَهِي، ڏِيان ڏوراپا کَنِ کي.

د-۴-۱. سونه وڃايم= مون سُونه وڃائي، منهنجي سونه باقي نہ رهي آهي. مس مڃين= مس قبول۾ کن (جي موٽي وٽن وڃان تہ). ڏنگا، ڏُگها= طعنا. لوھ= کَڙيون کڙا ۽ بند. ۲. سِگر= (الف) سوائي سهڻي. (ب) ڄام اُڍيَ ۽ هوٿل پري جي سهڻي ڌي 'سَگرُ'. ڏُونه= دونهون، غم ۽ درد جو دونهون. ۵. جي مون ڏين جمال= جي منهنجا مارو مون کي جمال ڏين ۷. ڏُٺي= چوندي، چوندي پسند کئي. رُوءِ رُڃڻ= مُنهن جو مرکڻ، منهن جو رنگ سهڻو ٽيڻ. ۹. ٿينديس کيئن قبول= قبوليت ۾ کيئن ايندیس، کيئن قبول پونديس. سُهکُ= سکُ. سُولُ= سهڻائي، نفعو، فائدو. پُوڇي منه= پُوچي مُنهن سان، کوڄهي مُنهن سان. ۱۰. مُنهن موچارا انهن ماروئن جا آهن جن جو ملير ۾ ماڳ مکان آهي، جيکي ملير ۾ رهن ٿا. انهن جو بخت ناقصن کي بہ نوازي ٿو، عيبدارن کي بہ اعليٰ کري ٿو. اکر= انگ، لکيو. اکر مون اياڳ- منهنجو اياڳ (بدبختي) وارو انگ ائين آهي. حسن تي هيئن ٿئو= تنهن کري منهنجو حسن هن طرح ٿئو (= کوڄهو ٿئو). ۱۱. قادر ساڳيو آهي، کو ٻيو کونهي. پر اهو انهن جو پنهنجو ئي اياڳ آهي. (آيت) "چئو (اي پيغمبر!) تہ جيکي الله اسان لاءِ لکيو آهي، ۽ هو اسان جو مولىٰ آهي، ان کان سواءِ اسان کي ٻئو کجهہ بہ نٿو ٿي سگهي." سيوئي سياڳ= اهو اياڳ بہ سڀ سياڳ ئي آهي. ۱۲. نِيرُ= لوھ جي کڙن وارو بند کنڌڙ زنجير (جيکو اڳ جي اڳين پيرن ۾ پوي). قفلن جون= ڪُرفن جون. سيڻن هٿ= سڄڻن جي هٿ ۾، پيارن پرين جي هٿ ۾. وئڙا راڄ رهي= راڄ رهي وئڙا. رهجي ويا. رهيا (محاورو)= نست ٿيا، کجهہ کونہ کيائون.

۱۳

نيَرُ نه لَهي نيهَ جو، لوهَ جا لَهي وِئا
مارُنِ ڏاران ماڙيين، ڏهلا ڏِينهَ ٿِئا
ڏيهي ڏورِ وِئا، ڏيان ڏوراپا کَنِ کي.

۱۴

چِڪي چڪيَرِ چاڪَ، وَنهين ويڙيچَنِ جا
واجهيندي وِصالَ کي فاني ڪِيَسِ فِراقَ
سيئي سارِيَمِ سومَرا، ٿرِ جَنِي جا تاڪَ
ماروءَ جي اوطاقِ، گهڻو اُڪَندِي آهيان.

۱۵

مُنهُ منهنجو سُومَرا، مَرُ ميروئي هوءِ
ڏوتوءِ ڏٿُونرارَنِ ۾، متان مارُو چوءِ
ڳنهي وجان لوءِ، لارُوَن جي لُڙکَن جيون.

۱۶

سِيلَ پَچِڻَ جِي سومَرا، مونکي مَتِ مَ آڇِ پاڻِ
گهٽين تورين ڏِينهَڙين، هِتان وينديَسِ هاڻِ
مَچُڻُ پوئِمَ ڪاڻِ، مهندان ڪا مَليرَ ۾.

۱۷

سيل پيچڻ جي سومرا، مَٽ مَ آڇج مُورِ
گهٽين تورين ڏينهڙين وِينديَسِ هُتَ حُضورِ
مَچُڻُ تِي مَلورُ، ڪَنڌُ مٿاهون نه ڪٿان!

۱۸

سِيلَ پَچڻ جِي سومرا مَٽِ مَ آڇِج ميرَ
گهٽين تورين ڏِينهَڙين وِينديَسِ هُتَ هيٺ
مَچُڻُ منجهه مَليرَ، ڪَنڌُ مٿاهون نه ڪٿان.

۱۹

ماروءَ جي مَذڪُورَ جِي سُڌِ نه سُومَرِين
سَنڪو ناهِ سَرِيرَ ۾، تي اَلبيليون اُٿين
سَتُرُ سي سِگَنِ، جَنِ ويڙيچو وُجُودَ ۾.

۲۰

هِنَ مُنهنجي حالَ جو ورهُ نه وِيڙيچَنِ
عُمَرُ اَباجهو گهڻو، سانگُ نه سُومَرِين
چُران تان چُورُ ٿِيان، نِيرَ ڪِينَ نَمَنِ
هِڪُ لِڳين لوهَ چُرَنِ، ٻِي وَجَلَ ويڙيچَنِ جي.

وائي

عُمَرَ آءٌ مَري تان نه چَڏينديِ، لو!

مِٺي مارُوئڙَنِ جي
مينهين اُنين مارُئِي، لالَنَ ساڻُ لَڏِينديِ
سِڙي مُنهنجِي سومَرا، ٿرين ڪِينَ ٽڪيندي
هَميراٽا هَٽڙا، مِهرِي ڪِين مَجِيندي
جهُوپو جهانگيَڙَنِ جو، ماڙِيءَ سِين نه مَٽِيندي.

داستان پنجون

۱

جِهَڙِي آيَسِ جِيئَن، تِهَڙِي وِجان تَنِ ڏي
لالائِيءَ جا لَطِيفُ چَئي، ڪَرِ مُندَنِ اُنا مِينهن

۱۳. نيرُ= ٿلهو زنجير (قيد بند وارو). ڏهلا= ڏکيا. ۱۴. چڪي چڪير= چاڪ= وڏا ڦٽ (فراق جا). چڪي وري چڪير. ونهين= سُکين سَتابن. واجهيندي= واجهائيندي. وصال کي= وصال لاءِ= پنهنجي-مٺي ماروءَ کي ملڻ لاءِ. ٽاڪ= مقرر ماڳ، مدامي ويهڻ جا ماڳ. اوطاق= ماڳ مڪان، گهر. ۱۵. مر= ڀل ته. ميروُ هوءِ= ميرو هجي. متان مارو چوءِ= متان منهنجو مارو چوي ته 'تو وڏ گهراٽين ۾ ويهي (منهن) ڌوتو'. ڏٿونرار(جمع)، ڏٿونرارا= اڇي لباس وارا، سفيد پوش. ڳنهي وجان= ساڻ کڻي وڃان. لوءِ= ڳوٺ ڏي، وطن ڏانهن. لارون= مسلسل وهندڙ لڙهيون. ۱۷. سيل پيچڻ= سَت پيچڻ. مَٽ= مَٽي ڳالهه. هُت حضور= هُت پنهنجي ماروءَ آڏو، ماروءَ وٽ. ملور= ملول، ڏُکاري. ۱۸. پوئم ڪاڻ= ڪاڻ پويم، ڪاٿياري ٿيان، مَياردار ٿيان. ۱۹. مذڪور= ڳالهه، ريت رسم. سنڪو= ڊپ. البيليون اٿن= البيليون ٿيو اٿن، ڏک ۽ ستر ڪان ٻي فڪريون ٿيون اٿن، پنهنجي مرضيءَ سان، ننڊر مان جڏهن وٺين تڏهن اٿن پر جن جي من ۾ مارو آهي سي ڏک پردو ٿيون ڏيان ۾ رکن. ۲۰. وِره= درد، ڏک. اباجهو= بي ٻاجهو. نمن= مڙن. چُرن= گسن، لڳن. وجل= ونجهل، ڏکيندڙ اُٽڻ، سور، ايذاء. وائي. مري تان نه چڏيندي= مري وينديس ته به نه ڇڏينديس. مينهين اُنين= مينهين وسندين. سِڙي= ڪاني (ميت واري)، جنازو. ٿرين ڪين ٽڪيندي= ٿرن تائين ڪٽي وجڻ ۾ ڪانه ٽڪائيندي. مِهري= زال. مجيندي= قبول ڪندي. د-۵-۱. جهڙي ستي ٿي آيس تهڙي ماروئڙن ڏي وجان.

ماڙِيءَ لَڳُمِ ميهڻو، سَبَ ڄماندَرَ سِيئن
ٽِيَسِ ڪاٺياري ڪانڊَ جي، هِتي اچي هيئن
ڪَنڌُ ڳٽنديَسِ ڪِيئن، مَنهن مارُوئڙَنِ جي.

٢

جِهَڙِي آيَسِ جيئن، تِهَڙِي وڃان تَن ڏي
"ڦران ۽ ڦر چاريان"، هنيُون چئيم هيئن
وڃان ڪِيئن وَطَنَ ڏي، ڪاڻِ لَهنديم ڪِيئن!
مُندائتي ميِنهَن، سُونهان سَرِتيَنِ وِچَ ۾.

٣

هيڪَ نہ جي ڄاياس، ڄئو ڄاپَندِهين جي مَران
ڳنگهَرُ گهٽو ٿياس، ڄاپِي مارُوئڙَنِ ڪي.

٤

پَڪا پُهُنوارَنِ ڏي ميوا مَجَرَ مَڪَ
عُمَرَ اَت اُڪَنڊِئو حال هَماري حَقَ
لوئِي ۽ لَڪَ سَمُنَ سُپيرين سين.

٥

سَڪَرَ سيئي ڏِينهَ، جي مون گهاريا بَندَ ۾
وَسايَمِ وَڏَ ڦُڙا مٿي ماڙِيءَ مينهَ
واجهاٽِيسِ وِصالَ کي، ٽِيَسِ تَوانِي ٽِينهَ
نيِرُ منهنجي نِيهَ، اُجاري اڇو ڪيو.

٦

اللهَ! ايئن مَ هوءِ، جِئن آن مَران بندَ ۾
جيڙو جَنجيرَنِ ۾ راتو ڏِينهان روءِ
پِهرِينِ وڃان لوءِ، پوءِ مَرُ پُڄَنمِ ڏِينهَڙا.

٧

بَندِي ٻِئا قرارَ، آءٌ تِي لوچان لوهَ ۾
مَٿي تَنَ تَوارَ، سَدا سانِيڙَنِ جي.

٨

آءٌ بَندِياڻِي بَندَ ۾، ڪِ ڪي ٻِئا بَندِ
ڪِ مُونهِين لَڳو ميهڻو، ڪ مُونهين ڪَڙو ڪَندِ
مَران جي هِنِ هَندِ، نِجاهُ مَڙهُ ملير ڏي.

٩

حَقاڻو مون هُتِ ٿِئو، آءٌ هِتِ بَندِياڻِي
ساري ساڏوهين کي، ڪونِيين ڪُماڻِي
لَڳمِ لوهَ لطيفُ چئي، وينِيَسِ وِساڻِي
مَنان ماروءَ جي نہ لَهي ڪَپَتِ ڪِجاڻِي
سَمُن سَڄاڻي، اُنِي آهِمِ اُنِ سين.

١٠

منهنجو تورُ ٽَلِيَنِ ۾، آءٌ هِتَ بندياڻي
مون ڏاڏاڻي ڏيهَ ۾، ڦَڙِهِ ۽ لاٽِي

سپ ڄماندر= سڄي عمر. ڪاٺياري= مياردار، حرفي. ٣. هک تہ ڄاڻان ئي نہ ها، (پر ڄايس تہ ائين ٿئي ها جو ڄاپڻ سان ئي هوند مران ها. گهنگهر گهٽو ٿياس= آءٌ ڄاپي، وڏي ٿي بنهنجن ماروئڙن لاءِ وڏو جنجال ٿي پيس! ٤. پَڪا= (الف) پڇي ويا آهن (ميوا) (ب) ڪرڙن جا پڪا. گهٽائي ٻيا ميوا پر خاص بہ ميوا، هک مجر ٻي مک. مجر= ولين وڻن جا گل ۽ گونچ. مَڪَ= ڄارين جا سڪل پيرون. اَت= گهٽو. حالُ هماري حَقَ= (منهنجي) حال حق ۾ اُڪنڊ وارو ٿيو. آءٌ هن حال حق ۾ پنهنجن ماروئڙن جي سک ۾ اڪير ۾ آهيان. لوئي ۽ لڪ= (الف) لوئي ۽ پٽن جا لک (ب) هيءَ لوئي هن لک (چيلهہ) سان، (سمن)= پنهنجن پيارن مارنِ سان منهنجي ملڻ جو انجام. ٥. سکر= چڱا. مون وڏ ڦڙا مينهن پنهنجي ساٿيهہ جي جهوپن بدران ماڙي ۾ وسايا. واجهاٽيس= جڻن ۾ جيترو مون پنهنجي ماروءَ کي ملڻ (وصال) لاءِ سک ۾ سارِيو سنياريو تيئن آءٌ وڏيک تازي تواني ٿيس. منهنجي نيه نِيرَ کي ويتر اجاري اڇو ڪيو. ٦. لوءِ= پنهنجي ماڳ، پنهنجي ڳوٺ ۽ گهر. ٧. بندي= قيدي. قرارَ= چُپ ۽ آرام وارا. لوچان= ڳٽتيون ڪريان، ڏکي ٿيان. لوه ۾= ڪڙين، زنجيرن ۾ (بند ۾). مٿي تن توار= منهنجي تن من تي سدائين پنهنجن سڄڻن ساٿين جي سک جي توار آهي. ٨. ڪ ڪي ٻئا= يا ڪي ٻيا بہ. مونهين= مونکي ئي. ڪڙو ڪند= ڪڙو ڪند ۾. نِجاهُ، نجاهُ، نِجائو= کڻي وڃجو. مڙهہ= جنارو ٩. حقاڻو= حق وارو، حق، مڙس، ڀتار، ڪانڌ. ساڏوهيون= ڄاريون جيڪي پيرون ڪن. ڪونيين= ڪوٽ جي ڪونين ۾ لوهہ= لوهہ جون ڪڙيون، قيد جا بند. وساڻي= بي حال ٿي. مَنان= من تان. ڪپت ڪجاڻي= اُڻتڻ، ڳٽتي ۽ فڪر. سمن= ملڻ جو وعدو. ١٠. ڦڙه= هک قسم جو ٻوڙو. لاٽي= هک قسم جو ٻوڙو.

ڪَنديسِ رهاٽِينِ، مارُوءَ پاس مَليرَ ۾.

١١

لوءِ وَجي ڪو چوءِ، منهنجو ماروئڙنِ کي:
'ڇانگان ڇڄي ڇيلڙو، جي ڪَنهِ جو هوءِ
صَحِي وَڙولِينِ سوءِ، آءٌ ڪِيئَن وييَسِ وِسَري!

١٢

جي ڪَرَ لَڌائُون، تہ بَندِيءَ بَندُ نہ سارِيو
مارُوئڙَنِ آئُون، جيڪُسِ وييَسِ وِسَرِي.

١٣

جيڪَرَ ڪِينَ جِيَان، جاڙَ جِيان تِي جيڏيُون
اکيون مُنهُ مَليرَ ڏي، ڪِهڙو نَڪُ نِيان
ڪَنهِ کي ڏوهُ ڏِيَان، اَگِهِين مُنهنجي اَنگَ ۾.

١٤

واجهائي وَطَنَ کي آءٌ جي هِتِ مُياسِ
گورَ منهنجي سُومَرا ڪِج پَهنوارَنِ پاسِ
ساري ڏين سرتيون منجهان وَلِينِ واسِ
مُيائي جِياسِ، جي وجي مڙهُ مَليرَ ڏي.

١٥

واجهائي وَطَنِ کي، ساري ڏِيان ساهُ
بُتُ منهنجو بَندَ ۾، قَيد مَ ڪَريجاهُ
پَرَڏيهياڻي پرينءَ رِءَ، ڏارَ مَ ڏَريجاهُ
ٿَڏي وَسائجاهُ ٿَرَنِ جِي، مِٽِي مُئِيءَ مَتاهُ
جي پويون ٿِئي پَساهُ، تہ نِجاهُ مَڙهُ مَليرَ ڏي.

١٦

واجهائي وَطَنَ کي ساري ساهُ ڏِيانَ
هِيءُ سِرُ ساٽيهہَ سامُهُون منهنجو نجُ مِيان
مُقامياڻِي مارُوئِينِ وجي ٿَرِ تِيان
مُيائِي جِيان، جي وَجي مَڙهُ مَليرَ ڏي.

١٧

ڳَچِيءَ ڳانا لوهہَ جا، زيريون ۽ زنجيرَ
پَيڪَڙا پيرن ۾، ڪوٺِيَنِ اندرِ ڪِيرَ
چارِي چوگانِ ۾، واهِيتَ ڪَنِ وَزِيرَ
ڇَنَنِ ڇِڄِي آهِيان، اِهَڙِيءَ سِٽَ سَرِيرَ
مارُو جامَ مَليرَ، پُڇِجُ ڪِين پَنهوارَ کي.

١٨

ڇَنِ نہ ڇَڄي هيٺِ، ڪُڇَنِ آهيان ڪوٽ ۾
لوئِيءَ سِين لَطِيفُ چَئي، پيڙيو ٻَڏان بيٺِ
سَرَهِيون سي سَرِتيون، وَطَنِ جَنِي ويٺِ
اَت سَپِجي اَنَ شَسَن جِي، هِتِ رَچائِن ريٺِ
ماڻِيان شالُ مَليرَ ۾، مُندائِتِي ميٺِ

رهاٽين= رهاٽيون ('رهاٽين' جمع واري صورت خاص طرح ناري جي اتر ۽ گهوٽڪي ضلعي واري پاڳي جي ٻولي آهي. چوندا: مينهين، ڳائين (مينهيون، ڳايُون)). ١١. لوءِ= ڳوٺ، وطن. چوءِ= چوي، ٻڌائي. منهنجو= منهنجو پيغام. ڇانگان= ڇانگ، مان، ولر مان. وڙولين= پُڇائين، ڳولين. ١٢. ڪر= (منهنجي) خبر، سنيار. نہ ساريو= نہ ڳڻيو، ڏک سور وارو ڪري نہ ڄاتو. ١٣. جيڪر ڪين جيان= آ٦ هوند جئري نہ هجان. جاڙ جيان تي= وڏي تڪليف ۾ جيان پئي، لاچار جيان پئي. ڪهڙو نڪ نيان= ڪهڙي منهن سان وڃان، ڪهڙي سرخرو ٿي وڃان. اڳهين= اُڳ ئي لڪيل. ١٤. مياس= مري ويس= مري وڃان. گور= قبر. ١٥. واجهائي= (سڪ ۾) نهاري نهاري. ساري= سنياري سنياري. منهنجو مڙهہ هت بند ۾ نہ جهلجو (ڪوٽ ۾ دفن نہ ڪجو). ڏار مَ ڏريجاهہ= جدا (قبر ۾) نہ رَکجو. وسائجاه= وسائجو. نجاه= نِجَئو، کڻي وڃجو. ١٧. زيريون= هيٺ پيرن جون ڪڙيون بيڙيون. پَيڪَڙا= پَئِہ+ ڪَڙا= پيرن جا ڪڙا. چوگانن ۾= ڪوٽ جي ٻاهران چوڌاري ڪليل ميدان ۾. واهيت ڪن وزير= وزير مٿان نظرداري ڪن. ڇنن ڇڄي آهيان= ماروئڙن جا منهن ۽ ڇَنا، تن کان جدا ٿي آهيان. اهڙي سٽ سرير= منهنجي سرير سان اها سِٽاء آهي، منهنجو اهو حال آهي. مارو جام ملير= اي مَلير جا مارو جام! ١٨. ڇَن= ڇنو، مَنهُن. ڇڄو= آڏو وراندي طور وڌايل منهن. ڪُڇَن= ڇني جي ابتڙ ٻي ٿورڙي، ڇانءِ. ڪڇن= ڇني کان سواءِ. پيڙيو ٻڏان= ڇڪي ٻڌن. وطن جني ويٺ= وطن ۾ جن جي رهايش= سپجي= پيدا ٿئي. اَن= پشم. سَسَا= ننڍڙا گهيٽڙا. ريٺ= ريٺ= رڱ ريٽي وارو لباس. ميٺ= مندائتي ڏُٿ جي ميٺ (پڪن، سگرن، پيروئن، گولاڙن وغيره جي). ڏيهيا= اي منهنجي ڏيهہ وارا، وطن وارا.

ڏيهِيا مون سين ڏيٹِ، ڪا مدَدَ ڪِجاهُ ماڙِيين.

١٩

چَنِ نہ چَڃي آهِيان، ڪُچَنِ ۾ ڪوٺِنِ
اِيندَهِينِ پيِيمِ اُبَتا، پيڪڙا پيرَنِ
هَٿَ ڪَڙِيون هَٿِنِ، ڃنگهُون بانهون ڪاٺَ ۾.

٢٠

هتين هَٿَ- ڪَڙولَ، هِنيَڙي پيِيَمِ هُنَ جا
سانگِي سارِيَمِ سومَرا، جي ڍاٽِي پاسي ڍولَ
باباڻن سِين بولَ، ڪِئَمِ نہ ڪوٺ وِهَڻَ جا.

٢١

هَتين هَٿَ- زَنجيرَ، هِنيَڙي پيِيَمِ هُنَ سان
مارُو منجهہ مَليرَ، آءٌ اُڪُنڊِي ڪوٺَ م.

٢٢

زيرِيين بيڙيين لوهہَ ۾، ڳَنين تِيَسِ ڳاهُ
سَنئُڪي سَندي سُومَري، هَڏِ نہ چاڙِهيُم ماهُ
سرتيون دُعا ڪِجاهُ، تہ پَرَمُ پاروڙِيءَ رَهي.

٢٣

ڪانڌُ نہ ڪَنڍِيَسِ ڪو ٻئو، گتيروئي خُوبُ
ميروئِي مَحبوبُ، اَسان مارو مَڃئو.

٢٤

مِيرِي جي ڏَبَرِي، مَرُ مَتِي تي هوءِ
متان مارُو چوءِ، تہ واچا ويئي وِسَرِي.

٢٥

اجان ڪَتي ڪالَ، جا متي ڏِنيَمِ ماروئينِ
سا ڪيئن لوئِي لاهِيان مٿان لِڱن لالَ
مارُنِ مِڙِي شالَ، ڏهِيُون توءِ ڏيڪارِيان.

٢٦

اَڌُ لوئيءَ جو انگ تي، اَڌَ ۾ ٻچا بارَ
اِهَڙا جن اطوار، تن جي سامَ پريتَڙِي سومرا.

٢٧

جيڪُسِ اُنا مِينه، مُونهان پوءِ مَلير ۾
ڪالَهہ سجوئِي ڏِينهُ، اَڪڙِيَن اُڪِيرئو.

وائي

رَهِي منجهہ مَليرَ، مون تان ڪوهُ ڪِئو
مون تان ڪِينَ ڪِئو

مون هَٿان منهنجا ڏٽِي، سَهسين ٿئا صَغِيرَ
پَڪي مَنجهہ پُهُنوارَ جي، ڪوڙين ڪِئَمِ ڪَبِيرَ
تون ڏِئي مون ڏٽي دِلاسو دِلگِير.

داستان ڇهون

١

لينگڙِيارِي لوءِ ۾ جَنِي لاءِ تِياس
ٿَني تان تِرَ جيترو پَلڪ نہ پُڇِياس
جهَروڪَنِ جهوريو هنِيُون، ڪونِين آءٌ ڪُنِياس
مارُنِ مُونجهَہ مُياس، ماڙِين مارِيَسِ ڪِينَڪِين.

ڏيٹ= ملاقات. ڪجاه= اوهين ڪجئو (ملاقات ۽ مدد). ١٩. پيڪڙا= پيرن جا ڪڙا. ٢٠. ڪڙول= ڪڙولا، لوهہ جا ٿلها ڪڙا. هن جا= هنن مارن جا (هَنن جي محبت ۽ يادگيري جا). پاسي ڍول= ڍول وٹ، منهنجي پياري مارُو وٹ. ٢٢ زيريون بيڙيون= هيٺيون پيرن ٽنگن واريون ڪڙيون زنجيرون. ڳٺ= ڳچيءَ جا (ڪڙا). ڳنين= ڳَنن ۾ (انهيءَ حالت ۾). تيس ڳاه= آءٌ ڳاهجي رهيس، سخت چيپاڻجي رهيس، گهُٽجي رهيس. سنئڪو= ڊپ. هڏ نہ چاڙهيم= پنهنجن هڏن تي گوشت نہ چاڙهيم، مٿس ڪانہ، ٿلهي ڪانہ ٿيس، سُڪي ڳري رهيس. پاروڙي= رڍ جو قسم رڍ جي اُن جي ڪٿيءَ جو پرم= شان. ٢٣. ڪتيرو (ٿر جي ٻولي)= ڪٿيءَ وارو. ٢٤. ڏبري= رَلي، ٿلهي پوتي. واچا= وچن. وائي (ماروئڙن واري). ٢٥. ڏهيون= ٻچيل ڏاڳا ڏورا پُوچڙ (لوئي جا). ٢٧. جيڪس= ياڻ تہ، لاشڪ. مونهان پوءِ- مون کان پوءِ، منهنجي وڃڻ کان پوءِ. اُڪيرئو= اڪير ڪئي، سڪ ۾ سنڀارئو. وائي. صغير- صغيرا گناه. ڪبير= ڪبيرا يا وڏا ڏوهہ. دلاسو بخشش جو دلاسو. د-٦-١. لينگڙياري= ليڙون ٿيل ڪپڙن سان، ڦاٽلن ڪپڙن سان، اپري ۽ اباڻي. لوءِ ۾- پنهنجي ڳوٺ ۾. نہ پڇياس= نہ پڇيو. مونکي نہ پڇيو. جهروڪو= محل جي مٿين ديوار مان آڏو ٻاهر نڪري بيهڻ واري جاءِ (جتان بادشاه رعيت کي ديدار ڪرائين). مارن مونجهہ= ماروئڙن جي مونجهہ ۾، ماروئڙن لاءِ ڏک ۽ سڪ ۾، ماڙين ماريس ڪينڪين= مونکي ماڙين ڪونہ ماريو آهي پر ماروئڙن جي سڪ ۽ ڏک ماريو آهي.

٢

ٿَرَنِ تيلِي نہ مَران، مون مارُو مَ تيلين
پَٽَ پَريي پَهُنوارَ جا مَرُ تِيون ڏُنگا ڏِينِ
اَمرُ جي نہ مَڃِينِ، سي ڏوٿِي ڏولائي پِئا.

٣

آءٌ ڪِيئن ڇَڏيان سومَرا، ٿَرِ پَهُنوارَنِ پَچارَ
جَڙَ جَنِي جِي جانِ ۾ لَڳِي رہ لُهارَ
ميخون محبت سَندِيُون، هنيَڙي مَنجهہ هزارَ
ڪارو پاٽي ڳوهَرِين سِنجيان آءٌ سَوارَ
ٻَڪَرَ شال ٻِيهارَ، عُمَر چاريان اَنِ جا.

٤

پَهُنوارَنِ پابوهِيو، وَريا واهُوندا
سارِيَم سيڻَ سَيدُ چَئي، گاڏِيلِيُون گُوندا
پِنُنِ پَرِ هُوندا، پَنگا پَتارَ جا.

٥

پَهُنوارَنِ پابوهِيو، ڪِي وَسَ واهُوندَنِ
لَٿو سيءُ لَطِيفُ چَئي، ٻَڌو ڦَنُ ڦُرَنِ
پائُرَ ڏِنيون پُنِيُون نَنڍن نورائِنِ
اوءِ تا ڳورِين ڳُنڍڙي سرتيون مٿان سَسَنِ
عُمَرَ اَنَ اَگُوندَرِي پاسي ڪانڌَ ڪَتَنِ
ڪاٿُرِ ڪتيون خاصِيُون اونڇيون اَت اُڃَنِ
ڳَڍيو پيڻَ ڳَهَن، مَلِيرِ ڳهُرِڃين مارُئِي.

٦

پَهُنوارَنِ پابوهِيو، ڪِي واهُوندَنِ وَسَ
عُمَرَ اُنهِين ڏِيہَ جا ڏوٿِين ڏِنُمِ ڏَسَ
وَلِيون وَڻَ ڦُلاريا، لُلُرُ ٻِگِئو لَسَ
آٽيو وجهن آهُرِين سَندا ٿُوهن ٿَسَ
ميوا مَڃَرَ ماڪِيُون، سَيَڪا چَڳَنِ چَسَ
ماڙيءَ وِهي مَسَ، مليرَ وِيندِي مارُئِي.

٧

آٽِين ۽ چاڙهِينِ، ڏُٿُ ڏِينهاٽِي سُومَرا
سَتا ڪِئو سيدَ چَئي سانٺُون سُڪائِين

---

٢. ٿرن تيلي= ٿَرَن جي تيليل تي ڪري، تہ مان نڪتل تي ڪري. مون مارو مَ تيلين= شال منهنجا مارو مونکي نہ تيلي ڇڏين. ڏُنگا، ڏونگا= طعنا مهڻا، ڏاڍا ڏوراپا (جيڏيون منهنجي پياري ماروءَ جا پل تہ مونکي اوپالا ڏين، مبار وارا ڏوراپا ڏين). امر= الاهي امر، تقدير. ڏولائي پئا= ڏک ۾ پئا، وڏي تڪليف هيٺ آيا. ٣. ڳوهرين= ڳوهرن تي، ٿڙن تي. سنجيان= ورت واريان ۽ پاٽي ڪيان. سَوار= صبح جو سويرو. ٤. پنهوارن پابوهيو= پنهوار سرها ٿيا. وريا واهوندا= واهوندن وارا واء وري لڳا. واهوندي جو واء= الهندي- ڏکڻ جي ڪنڊ وارو واء جيڪو سياري جي پوري ٿيڻ تي (مارچ کان) لڳڻ شروع ٿئي. گاڏيليون= قداور زالون، سهڻيون سرتيون. گُوندا= (الف) سرتين جي لباس جا گوندا (ب) ٻڪرين يا رڍن جي ڦرن جا ننڍڙا واڙا. پنن پر هوندا= (مارئي مند سارِيندي چوي ٿي تہ:) اجان هن وقت منهنجي پَڙ پتار جا پراڻا چوُنئرا ۽ منهن پنن جي پر تي هوندا (سياري تائين رهڻ پنن تي مٿي هوندو جو مٿي سيءُ ڪونهي ۽ هيٺ تلين ۾ سيءُ هوندو). ٥. ڪي وس واهوندن= واهوندن جي واء مينهن وساريو ڦنُ= ڦرن جي ڪَڇڙن ڳُرن جو پڪو ٿيڻ، ڳُرن جي پڪائي. پائر ڏنيون پنيون= پائر ۾، رڍن جي ڦرڙن پنيون ڏنيون= پنين تي اُن آندي (انهن جي پنين تي اُن آئي). نوراين يا نوراڻن= ننڍڙا ڦر جيڪي ٿورو وڏي وڏا ٿيا هجن. سَسَن= صاف اڇي اُن وارين رڍن جي ٻڇ وارن ڦرن. اگوندري= (اصطلاح طور) صاف سني (جنهن بابت ڪا ڳٽتي نہ هجي). اونڇيون= پليون. اُڃن= اوڃي ۾ اڇن، اُڃي تيار ٿين. ڳڍيو پيڻ= ڪوري ڪپڙي لڳل پيچي ڳڍيو. ٦. (مارئي پنهنجي خواب خيال جي ڳالهہ تي ڪري تہ) ڏوٿين ڪي ڏسجو هن وقت واهوندن جي وس ڪان پوءِ اتي ڪهڙو مانداڻ متل آهي. للر= ٻوٽڙو جنهن جي ٻاجي رڌجي. ٿس= سکل ٿوهن جا ٽڪرا (ٿوهہ وڍي ٽڪرا ڪري، ڪڏ ڪوٽي واري ۾ پوري ڇڏبا، ڪجهہ وقت ڪان پوءِ انهن جو ڪڙو رس واري چوهي ويندي ۽ ٿس ٽڪرا مال جي ڪائڻ لائق ٿيندا). چس= ذائقو، وٽ، ميناج. ٧. آٽين ۽ چاڙهين= آٽڻ ۽ چاڙهڻ وارا، بنا رکيل توڻ جي، توڪل وارا (جيڪي روزانو جڏهن ڪا شيءِ ملي تڏهن ڪٽي اڇي پچائين کائين). سَتا ڪئو= سَتليون ٺاهي. سانٺون= سنهڙي سائي داٽي وارو گاهہ ۽ اَنُ.

مَنجهان لَنبَ، لَطِيفُ چَئي، چاڙُر چاڙهِينِ
پُلاءُ نہ پاڙِينِ، عُمَرَ آرهاڙِيءَ سِين.

٨

ٿَنِ وَنهيَنِ ويڙيچَنِ ۾ سَدائِين سُکارُ
چُونڊئو آٽئو چاڙهِين سندا ڏونرَنِ ڏارَ
جَنِ جو ويڙِين سِين واپارُ، سي ڏوٿِيَ هُونِ نہ ڏُبرا.

٩

مَٿِنِ ٿُوهَ ٿُسَڪَڙا، چِڪَندڙا اچن
ڳُڙيون ڪيہَ پَڪَليُون پَگهَرُ سِين پيرَنِ
اِيءَ وَرُ ويڙِيچَنِ، مون لوڏائِين لَکِيو.

١٠

ٿوري قوت قَرارِئا وَڏي سُبَرَ سَتِ
ڪَتِين ڪيہَ پَڪَلِئا، پُوٽَنِ اِهڙِيءَ پَتِ
پَهُنوارڪِي پَتِ، پيهِي پُڄُ مَليرَ ۾.

١١

پاٽُهي پَچي پيئيُون، رءَ واهِيَتَ رءَ واڙِ
جُوءِ ڪُشادِي جيڏِيِين، مَليرَ موڪَ مُهاڙِ
اُتِ اباٽا جِنهِ جا، سا ماڙِيءَ مُورَ مَ چاڙِ
جي اُڪَندِيُون آراڙِ، لوهَ ٿَنِي ڪي لاهِيِين.

١٢

سَنهِينءَ سُئِيءَ سِبِيو، مون مارُوءَ سين ساهُ
وِيڻِي سارِيان سُومَرا، گولاڙا ۽ گاهُ
هِنيُون منهنجو هُتِ ٿِئو، هِتِ مِٽِي ۽ ماهُ
پَکَنِ مَنجهِ پَساهُ، قالِبُ آهي ڪوٽَ ۾.

١٣

سَنهِين سُئِيءَ سِبِيو، مون مارُوءَ سِين مَنُ
هَٽِي ڳَڻَ حِلِمَ جا، ٿَه وِڌائون ٿَنُ
ڪِيئَن ٿُوپايان ڳَنُ، اَباڻِيءَ اِبرِ ري.

١٤

جئَن ڳَنڍيون منجهہ ڳَنڍيرَ، تئَن مون مَنُ مارُوئڙَنِ سِين
سي ماروئڙا ٿَر ٿِئا جي ڳُٽَنِ جا ڳُهيرَ
ٿَنِي ري هَمِيرَ، گَهَنگَهَرِ گهاريان ڏِينهَڙا.

لنب= گاھ جو هڪ قسم، سنهڙو سڌو گاھ جنهن جي چوٽيءَ ۾ (پچڻ وقت) چانورُ جهڙو سنهڙو داڻو ٿئي جيڪو ڏٿ طور چانور (چاڙر) ڪري رڌجي. پاڙين، پارين= برابر ڪن، مَٽُ ڪن. آرهاڙي= آرهڙ (مئي- جون) جو ڏٿ (سگر، پڪا ۽ پيرون)، جن جي مٺي رس ۾ ڪا شيءِ، رڌجي، آرهڙ جي ڏٿ وارو طعام. ٨. ونهين= سُڪين. ويڙيچن= ويڙ وارن، وطن وارن. چنڊئو= چونڊيو. چاڙهين= رڌين، سندا ڏنئرن ڏار= (اصطلاحي معنيٰ) گهڻا جهجها ڏونرا. ويڙين سين واپار= ويڙين سين واسطو، ڏُٿ چونڊڻ لاءِ جن جي ويڙين ۾ اچ وڃ. هون نہ ڏبرا= ڏبرا نہ هئن، بُک ۾ ضعيف نہ ٿين. ٩. ٿوهَ ٿسڪڙا= ٿوهن جا ٿس يا ٿسڪڙا (ننڍڙا ڳترا) تن جون وڏيون ڳريون پَريون (مٿن تي). چڪندڙا اچن= پگهر ۾ چڪندڙا اچن. ڪيہ= سنهڙي مٽي، دَز. ڪيہ پڪليون= مٽيءَ سان ڀريل. ور= (اصطلاحي معنيٰ) هلڻ جي لوڏ. ١٠. ٿوري قوت قرارئا= ٿوري رزق تي راضي، ٿوري کاڌي تي ڊايل. سبر= ڏاڍي، مضبوط. ستِ= صبر سان، صبر ۾، سگهہ سان، وڏي طاقت ۾. ڪتين ڪيہ پڪلئا= ڪتين ۾ مٽيءَ هاڻا. پوٽن= گهمن ڦرن. پَنهوارڪي پت= پنهوارن جي ريت رسم. ملير ۾= سهڻي سائي ٿر ۾. ١١. پچي پيئيون= پچي ويون (ٿر ۾ ماروئڙن جون ڀنيون). رءَ واهيت= بنا ڪنهن واهيءَ جي. رءَ واڙ= بنا ڪنهن لوڙهي جي. جُوءِ ڪشادي= وڏي پيٽي، وڏو مُلڪ. جيڏيين= جيڏين جو. ملير موڪَ مُهاڙ= سهڻي ٿر (ملير) جو مُنهن گهڻو وڏو آهي. اُت= اهڙي وڏي ڪشادي ملڪ ۾. چاڙ= چاڙهہ. جي اڪنديون= جيڪي سڪن ٿيون. آراڙ= آرهاڙ= آرهڙ جي ڏٿ (پڪا، پيرون، سگر) لاءِ. لوهہ= ڪڙيون، قيد و بند. ١٣. مون مارُوءَ سين مَنُ= منهنجي ماروءَ سان منهنجو من. ڳڻ= پڪا پختا ٽوپا. حلم جا= نهٺائيءَ جا. صبر جا. ٿه وڌائون= ٿه ۾ وڌائون، ٿهَ طور وڇايائون. ٿهُ= رَليءَ جي هيٺئين تر واري پُڙ جي مَٿان ڀريائين لِهُ (سبهيون پراٽيون اگڙيون) ٿهہَ طور وجهبيون، لِهُ جو ٿهُ ڏبو. ٿَنُ= منهنجو جسم، جيءُ. اِبر= سُئي. ١٤. ڳنڊير= گاھ جنهن جي ڏگهين لامن ۾ ڳنڍڙين مثل پَن. ڳُٽن جا ڳُهير= گهٽڻ ڳٽن وارا، وري وري ڳڻ ڪرڻ وارا. گهنگهر گهاريان= ڏک ۾ گذاريان. ڏکيا ڏينهن گذاريان.

١٥

جئن ڳنڍيون منجهه ڳنڍيَن، تئن مون مَن ماروئڙَنِ ڇيون
پيئيون لَس لَطِيفُ چئي، هنيَڙي مَنجهه هَميرَ
وَڃِي منجهه مَليرَ، سَڀ ڇوڙينديَسِ سُومَرا!

١٦

وَنهيان ٿِيَنِ وَٿاڻَ، ڏوگاهي هَنيَانِ جي
اوءِ پيٽيون ۽ پاڻَ، موٽِي مارُنِ اڏِيا.

١٧

تورا مَنجهه ٿَرَنِ، مون سين مارُوءَ جي ڪِئا
عُمرَ اُنِ ڳُٽَنِ، آءٌ ڪِئن لوئِي لاهِيان.

١٨

هَڏِ نہ پَڙان هيڪَڙي، توري ٿَرَ جايَنِ
مونکي ماروئڙَنِ، ميرِي ڪَري نہ مَنِئو.

١٩

تورا نہ تورا، مون سين مارُوءَ جي ڪِئا
پَلائيءَ پيرا، ڳُٽي ڳُٽيان ڪيتَرا.

٢٠

هِتِ جي گهاريَمِ ڏِينهَڙا وطن رءَ ويهِي
اوءِ مارُو ڏِيندَمِ مُنهَ ۾، ڏاڏاٽا ڏيهِي
پَکَنِ ۾ پيهِي، شالَ مَحلَنِ جِي مَرُ ڏُٺان.

٢١

پاڇاهِي نہ پاڙِيان، سَرتيون سُئيءَ ساڻُ
ڏِکي اَگهاڙَنِ ڪَي، ڪِينَ ڏِکيائين پاڻُ
پيهَرَ چاپِي ڇاڻُ، اِبرَ جي اوصافَ ڪَي.

وائي

عمر آءٌ ايندَڙو پچان ڪوءِ

عمر ميان وِيندَڙو پڇان لوءِ
جِتي مارُو اَلوا!
پَهي پهنوارَنِ جو، ڪالهه نہ آيو ڪوءِ
مٿي ماڙيءَ مارُئي، رُئاري ۽ روءِ
پَنڌان ڪارئو پَهيَڙا، ڪِين جو اُپي چوءِ:
'مِلڪَ مارُوءَ جي آهِيان، جورِ نہ ٿِيان جوءِ
سَهَجُ سُوري پائِيان سومَرا سَندوءِ'
وطن جَن وِساريو، حيفُ تَني کي هوءِ
اتي عبداللطيفُ چئي، سدا سانوڻ هوءِ.

داستان ستون

١

سونَ بَرابَرِ سَڳِڙا، مارُوءَ سَندا مون
پَٽولا پَهنوارَ ڪَي، عُمرَ آڇِ مَ تون
وَرُ لوئِيءَ ڄي لُون، ڏاڏاڻَن ڏِنيامَ جا.

٢

سونَ بَرابَرِ سَڳِڙا، لُونءَ بَرابَرِ لَکَ
رُپو جِنهِ رَدِ ڪِئو، ڪورِڙ تِهين کي ڪَکَ

١٥. مون من= منهنجي من کي، منهنجي من ۾. لس= سڄي هنيين ۾، سڀ سراسر. ١٦. ونهيان= سُکيا سرها. وٿاڻ= رهڻ وارا ماڳ (ماروئڙن جا ۽ انهن سان گڏ مال جا). ڏوگاهو= ڏُڪار. ڏوگاهي هَنيان جي= جيڪي ڏُڪار زبون ڪيا، تباهه ڪيا). (اصل پڙهڻي "ڏوگاهي هنيان جي" هئي جنهن کي فقيرن "ڏوگاهي هٿان جي" ڪري پڙهيو). پيٽيون= ماڳ ۽ جايون. پاڻ= پاڳين جي رهڻ ۽ مال جي ويهڻ وارا ماڳ. ١٨. هڏ نہ= هرگز نہ، ڪڏهن بہ نہ. پڙان= برابر ٿيان. ميري ڪري= ميري مدي ڪري، گهٽ سمجهي. نہ منيو= ڏيئي نہ ڇڏيو. ٢٠. گهاريم= گذاريم. ڏيندم منه ۾= (ميار طور) آڏو ڏيندم، سامهان ڪندم. مَرُ= مِني، گندگي. ٢١. پاڇاهي= بادشاهي. پاڙيان= مَٽ ڪريان، برابر ڪريان. سُئي ٽوپي سان ٻين کي ڍڪيو. چاپي= ڄمي. اِبر= سُئي. اوصاف ڪي= وصفن ڪي (اصطلاح طور) ٿوري ڪي، احسان ڪي. وائي. ايندڙو ڪوءِ= وطن مان ايندڙ ڪو قاصد. ويندڙو لوءِ= وطن (لوءِ= ڳوٺ) ڏانهن ويندڙ قاصد. جتي= جنهن لوءِ ۾. پهي= قاصد. پنڌان ڪاريو پهيڙا= قاصدن کي پنڌن کان روڪي جهلي. ڪين جو اُپي چوءِ= ڪا جا ڳالهه بيٺي چوي (چوءِ). جور= زور سان، زوري. سهج= سک، هيج. د-٧-١. سڳڙا= رنگين سڳڙا جيڪي ڳهن ۽ سينگار طور پائجن. پٽولا پٽورا، پٽ جا ڪپڙا. ور= پل تہ هجي. لون= سنهڙا سڳڙا. ٢. لون برابر لک= لُون لکن جي برابر آهي. رُپو= چاندي. ڪورڙ= ڪروڙ، تنهن جو ڪک بہ ڪروڙ برابر آهي.

مون مارُوءَ جو مَکُ، تيلُ نہ لايان ٽُنهنجو.

٣

مون مارُوءَ سين لَڏيُون، لوئِيءَ ۾ لاٿون
سونِ بَرابَرِ سَڳَڙا، مونکي پانهُنِ پَڏاٿون
عُمَرَ کِيئن آٿون، پَٽُ پَرهيان سومَرا!

٤

اَجوکا اُٿن جي ڏينهان جَهڻِ جهانپِي
مارُوئڙا مَليرَ ۾ قُرَن سِين فاقِي
آءٌ کِيئن اُنِي ري، مُنهِ مِنايون لائِيان.

٥

ڇَڏِ سَبَرايُون سُومَرا، عُمَرَ لَڳِ اللهَ
ٽِئُمِ نہ تورا ڏِينهَڙا، ماڙيين ڳاريمِ ماهَ
سِکَ مُنهنجي ساهَ، مارُوءَ جِي مَسَ لَهي.

٦

پَٽُ نہ پَرَهيان سومَرا، جانکِيتان جِيان
آءٌ کِئن لوئِي لاهِيان، کارِڻِ ٻِن ڏِهان
جانسِين ٽي جِيان، کانڌُ نہ کَنديسِ کو ٻِئو.

٧

پَٽولا پَهُنواريُون مُورِ نہ مَٽي کَنِ
جُهُ لالَ رَتاڻُون لوئِيُون تہ سالنِئُون سُونهنِ
اَنَ ايلاچَنِ اَڳِرِي، بَخمَلَ بافتَنِ
سَکَرَ پانيان سُومَرا کَٽي ان کَنهبنِ
جا ڏِنِيَمِ ڏاڏاڻُنِ، سا لاهِيندي لَڄَ مَران.

٨

اَرمَق هَڌِ نہ اوڍِيان پَٽولا پَنچِيرَ
پانڌٽان ٿِي ٻَنِ ڏِيان ارغَچَ ۽ عَبِيرَ
شالُ مارُوءَ سِينَ ماڻِيان کَٽِي جهَڙِي کيرَ
اَندَرِ اَج اُکِيرَ، مونکي پِرين پَهُنوارَ جِي.

٩

لوئڙِياري آهيان، واريان تان نہ وَرَقُ
ساندِيَمِ سُپيرين لَئہ، لوئِيءَ اندر لَکُ
کَنڌِ کاسو، پَٽِ پاسو، ڏُنُرِ تَنِ تَرکُ
سَندو مارُوءَ حَقُ، جان جِيان تان پارِيان.

١٠

کارا کَرايُنِ ۾، سونَ اسان کي سُوءَ
وَرُ جيڏين سين جُوعِ، فاقو فَرحتَ پائِيان.

١١

کَرايُنِ کَرُوڙَ جا چُرڙا کُوڙا جَنِ
سو مَرکُ مارُوئڙَنِ، جِئان لوکَ لَڄَ ٽِئي.

١٢

جَنِ کَرايَنِ کَڄَ جا، وَرُ ساهيڙيون سي
اَتِ اُکَندِي آهِيان، مَنهِ مارُوءَ جي

مون مارُوءَ جو مک= مون کي پنهنجي مارُوءَ جو سرهو منک سونهي. ٤. اجوکا= بنا کنهن مقرر وقت يا جاءِ جي، اجوڙا. ڏينهان= ڏينهن جو. جهانپي= پي. فاقي= فاقي ۾، بک اج ۾. ٥. سبرايون= ڏاڍايون. ٦. پرهيان= پهريان، پايان (لباس طور) ٻن ڏهان= ٻن ڏينهان= ٻن ڏينهن لاءِ (جن ۾ آءٌ هت کوٽ ۾ بند آهيان). ٧. مٽي کن= مٽي تي کن، سر تي کن. جُهُ= جيئن جو. سالنئون سونهن= پَٽ جي شالن کان وڌيک سهڻيون لڳن. ايلاچن= (اعليٰ قسم جي) ايلاچ کپڙي کان توڙي بخمل بافتن کان وڌيک. سکر= شانائتي. کٽي= لوئي، کٽي جو لباس. کان کنهبن= رنگارنگي کنهبن کپڙن کان. ٨. ارمق، پٽولا، پنچير، پانڌٽا، ارغچ، اهي سڀ قيمتي کپڙن جا قسم. جهڙي کير= کير جهڙي اڇي، صاف سفيد. ٩. لوئڙياري= لوئي واري. واريان تا نہ ورق= (اصطلاح) اصليت نہ مٽايان، ريت رسم نہ بدلايان. لکُ= چيلهہ جو لک. کاسو= وڏو شاهي وٽو (اصل ۾ کاٺ جو). کنڌ کاسو= کنڌ هيٺان کاسو (وهاڻي طور). پٽ پاسو= پٽ تي پاسو (کوڙيل سمهڻ ويل). ڏنر تن ترک= تن کي ترک ڏنر، جسم (جي سک) کي ڦٽو کري ڇڏيم. سندو ماروءَ حق= پنهنجي ور ماروءَ جو جيکو مون تي حق آهي. جان جيان تان پاريان- جيسين جٽري هونديس تيسين پورو پاريندس. ١٠. کارا= کارا سڳا ۽ ڳانا. سوءَ= ماتم. جُوع= بک. فاقو= بک اڃ. فرحت= راحت. ١١. کَروڙ= کرڙ جي کاٺيءَ جا. کراين= کراين ۾. لوک کي جنهن کان لڄ ٽئي، ماروئڙن لاءِ اهو مرک آهي، ماروئڙن کي سو سونهي. ١٢. کراين کڄ جاء کراين ۾ کڄ جا چوڙا.

پَگَنِ سِين نہ پاڙِيان، هندَّ هِتي جا هي
اَهلَ اَباڻَنِ کي، مَرِي شالَ مَلهائِيان.

١٣

سي ساهيڙيون سارِين تو، سِيلُ جَنِي جو سَچُ
مارُوءَ رِءَ مَ مَچُ، سِيهو پانئِج سونَ کي.

١٤

ساهيڙيون سارِين تو، سَچُ جَنِي جو سِيلُ
نَکو قالُ نہ قِيلُ، اُنِي جي اَدَبَ ۾.

١٥

پيئِي پاڻَ مَران، اچِي ڳَن ڳَرَ لَهان
قادِرَ ڪِئا گهڻا، ڏُکِيءَ سَندا ڏينهڙا.

١٦

ڪِيئَن ڏُٿارِيان ڏَبَرا، وينديَس ڪِنه وِهاءِ
مون مُلِ مارُو ناهِ، آچا اوڍِيان ڪِنهِ کي.

١٧

جِئَن عُمَرَ اَچو تون، تئَن آءٌ مَرَڪان وِچ مارُوئِين
مُنه نہ ميرو مون، سِيلِ تُنهنجي سومَرا.

١٨

مَ ڪِين رُوءُ، مَ رَڙُ ڪِين، مَ ڪِين هَنجُون هارِ
جهَڙا اَچَنِ ڏِينهَڙا، تِهَڙا وِيٺي گهارِ
ڏُکَنِ پُٺِيءَ سُکَڙا سِگها ٿِين سَنگهارِ
لُٽا لوءَ لَطِيفُ چَئي پَرُوڙَج پهُنوار
بيڙيون نيئي بارِ، توتان بَندُ بِدا ٿِئو.

١٩

مَ ڪِين رُوءُ، مَ رَڙو ڪِين، مَ ڪِين ڪَرِ دانهُون
سُتي لوڪ لَطِيفُ چَئي، بِيئِي ڪَڻُ بانهُون
لَڏيئِي جِتِ لاٿُون، سو ماڳُ پَسَندِينءَ مارُوئِي.

٢٠

سُٽِي ساٿيهہَ ڳالَهڙِي، وِهُسي ويڙِيچِي:
'سَڀِ سُڌِ پيِيمَ سُومَرا هِتي هُتي جِي
پينرَ ۽ پيچِي، سُوايا سارِين مون.'

٢١

'سُٽِي ساٿيهہَ ڳالَهڙِي، لَهي وِئا لوءَ
اَندرَ جا اَندوهَ، لٿا ڏُکَ سُکَ ٿِئا.

وائي

تان تون پَرِ پَرُوڙِ، لَڏَڻَ ضَرُورِ
سومرا! سِيلُ مَ ڀَڃُ سَتِينِ جو
ڏِينهَ ڏُهلاِ پانئِيان، پَهسِ پرِيان جي پُورِ
اُپِي اَرَداسُون ڪَري هَمِيراڻي حُضُورِ
مونکي ويلَ نہ وِسَرِي، مارُوءَ سَندي مُورِ
سانبِي سارِيَمِ سومَرا، ڏيهِي وِئَڙا ڏُورِ.

اهل= ريت رسم. اهل اباڻن کي= اباڻن جي ريت رسم کي. ١٤. سيل= پاڪائي ۽ پردو. ('قال'= هن چيو. قيل= هيئن چيو ويو.) نکو قال نہ قيل= سوال جواب، پُڇ پڇان، هيئن هون. ١٥. اچي ڳن ڳر لهان= ٻئن جي ڪيئن اچي خبر لهان. ١٦. ڏَبَرا= سادا ٿلها ميرا ڪپڙا. ڪيئن ڏٿاريان= ڇا جي ڪري ڏٿاريان! وِهاءِ (قافيي جي لحاظ سان)= وهانءُ، شادي. وينديس ڪنه وِهاءِ= ڪهڙي وهانء تي 'وينديس! مون مُلِ= مون وَٽ. ڪنه کي= ڪنه جي خاطر، ڪنه کي ڏيکارڻ لاءِ. ١٧. سيل تنهنجي سومرا= اي سومرا تنهنجي سيل جي ڪري، تنهنجي ست ۽ پت جي ڪري؛ تنهنجي شرافت جي ڪري. ١٨. مَ ڪين هنجون هار= نہ ڪي ڳوڙها ڳاڙ. بيڙيون= پيرن ٽنگن جون ڪَڙيون (ڪاٺ واريون). ١٩. بيئي ڪڻ بانهون= دعا لاءِ ٻئي هٿ ۽ ٻانهون کڻ. ٢٠. ويڙيچي= ويڙ جي رهندڙ، ٿر جي ويڙين جي رهڻ واري. وهسي= خوش ٿئي. ويڙيچي= ويڙ جي رهندڙ، ٿر جي ويڙين جي رهڻ واري. وهسي= خوش ٿئي. سوايا= سهڻي سوَڻ وارا، سهڻي مند وارا. وائي. پر= ريت. دستور، حقيقت (تہ هتان هي جهان ڇڏيو). سيل= ست ۽ پت. ڏهلا= ڏکيا، تڪليف ڀرا. پهس= پهريائين. پهس پريان جي پور= (روزانو) ڏينهن شروع ٿيڻ ساڻ آءٌ پنهنجي سڄڻ جي سنڀار ۾ آهيان، مونکي سندس پور پون ٿا. ارداسون (عرضداشت)= عرض، سوال. هميراڻي حضور= سومري بادشاه جي دربار ۾ (هيءَ بيٺي سوال ڪري). ويل= روزاني ڪم ۽ اٿڻ ويهڻ واري ويل (ماروئن جي رهڻي ڪهڻي ۽ ريت رسم). سانبي= هر عمر ماروئڙا.

داستان اٺون

١

هِنَ مُندَ مارُو سَنرا، ويڙيين وَڳَ وارِينِ
چَنين چِيڪارِئو چيلَڙا، پَٽين پَهَرائِينِ
نيڻَ مُنهِنجا اُن کي جهجهِئو جَرُ هارِينِ
تاڙا ٿوارِينِ، مِينهَ وَسندا موٽُ تون!

٢

هِنَ مُندَ مارُو سَنرا، ڪاٺُڙَ ۾ خوشحالِ
ڪِهُ مانڌاٽُو مَڪَٽِي، جيڏيون آٽِينِ جالَ
اُتان اوني آئيو ڪَهِي مون وَٽِ ڪالَ
سَتيءَ جي سَيدُ چَئي ڪا ساٽيهہ منجهہ سَنيالَ
لِڳَنِ تان لطيفُ چَئي لوئي لاهِ مَ لالَ
پَلو ڪَندو پالَ، مِينهَ وَسندا موٽُ تون.

٣

هِنَ مُندَ مارُو سَنرا، ڍَنگرَ ڍارَ رَهَنِ
پاٽِي پوڄُ پَٽَن ۾، پَکي پانڌِ پِيَنِ
هِنَ کي لوهَ لَطِيفُ چَئي، هُوءِ ڪاٺُڙَ منجهہ کِلَنِ
ڪاٺُونبا ڪاڄَنِ، مِينهَ وَسندا موٽُ تون.

٤

هِنَ مُندَ مارُو سَنرا، ساٽيهہَ مَنجهِہ سُڌِيرَ
هِنَ کي لوهَ لَطِيفُ چَئي، ڪونِين اَنڌَرِ ڪِيرَ
مِها منجهہ مَليرَ، مِينهَ وَسندا موٽُ تون.

٥

هِنَ مُندَ مارُو سَنرا، جِيائِي جالِينِ
چارِئو لَنبَ لَطِيفُ چَئي، واڳهين وِهارِينِ
ڪيٺائي ڪاهِينِ، مِينهَ وَسندا موٽُ تون.

٦

چُرَنِ چُٽِڪَنِ چِتِ ۾، هِنئَڙي نِتِ هُرَنِ
"لَيسَ ڪَمَثلِهِ شَيءٌ"، پَسَڻُ اِيءُ پِرِيَنِ
پَکا پَهُنوارَنَ، نيئي اَڏيا نانهِ ۾.

٧

چُرَنِ چُٽِڪَنِ چِتِ ۾، گهارِين مَتي گهَٽَ
ڪِهَ، مانڌاٽُو، مَڪَٽِي، ڍوئِنَ پاسي ڍَٽَ
پَهُنوارَڪي پَڳَڙينِ وَڃِي ڪريان وَٽَ
ساٽيهہَ مَتي سَٽَ، ڪَنديَسِ پَڃِي ڪَڙَنِ ڪي.

٨

چُرَنِ چُٽِڪَنِ چِتَ ۾، هُرَنِ مَنجهِہ هِنِيين
لُطفُ ٿئو لَطِيفُ چئي مِهَرَ ڪَئي مِيين
ڏُکيءَ کي ڏِيين، سَرَهايُون ساٽيهہَ جون.

٩

چُرَنِ چُٽِڪَن چِتَ ۾، هُرَنِ مَنجهِہ هِنيان
ڪَڏُ بندياٽِي بَندَ مان، موڪلَ ڏي مِيان
وڃي ڏيهِ ڏِيان، ڪِيرُون ڪَتيرِينِ ڪي.

١٠

چُرَنِ چُٽِڪَن چِتَ ۾، سَدا منجهہ سَرِيرَ
لَڏي ڪِنهِ لوءِ وِئا، مارُو منجهہ مَليرَ
وينِي پوڄان پِيرَ، مانَ مِلنِمِ ڪَڏهِين.

د-٨-١. سنرا= خوش. ويڙيين= ويڙين ڏانهن، ويڙين ۾. ويڙ= مال لاءِ گاهہ واري جُوءِ. چنين= چنن ڏانهن، چنن ۾. چَن (ج) چَننون= وڏي هيٺاهين نشيب واري ايراضي جنهن ۾، وڻ، ٻوٽا ۽ گاهہ هجي جهجهئو= ڏک ۾ ڳوڙها ڳاڙڻ، غم ۾ ڪانهلا ٿئو. ٢. ڪه، مانڌاٽو، مڪٽي= ڏٿ وارا ٻي گاهہ ۽ انهن جو ان (ڏٿ طور ڪائجي). ٣. ڍنگر ڍار= رڳا ڍنگر اُپا ڪوڙيل ۽ اُجها ڪيل. پوڄ= گهٽو. پکي پاند= پکي جي پاندَ، پکي جي ڊيگهہ جيتري مفاصلي تي. لوهہ= لوها ڪڙا. ڪاٺونبا= سانوڻ جو ڪنو ڏٿ. ٥. هن بيت جي ٽن سٽن ۾ ٽن ماڳن جا نالا آندل آهن: جيائو، واڳهين (جي پٽ) ۽ ڪيٺائو. ٦. هنئڙي نِت هُرن= هنئڙي ۾، دل ۾ سدائين رکي رکي ياد اچن. 'ليس ڪمثله شيءٌ'= ڪا شيءِ (الله پاڪ) جهڙي ۽ ان جي برابر ناهي. نانه ۾= نفي ۾، نيستي ۾. ٧. گهارين مٿي گهٽ= منهنجي ساهہ تي آهن. ٨. هُرنُ= ذري ذري دل تي چڙهن. ميين= مالڪ. عمر بادشاهہ جيڪو راضي ٿيو تہ مارئي موٽي پنهنجي ملڪ وڃي. ٩. هنيان= دل.

١١

جُرَنِ چُٽِڪَنِ چِتِ ۾، رَهيا اَندرِ رُوحَ
اُني وِٺَرا اُکَرِي مارُو متي مُوهَ
وِيرُون وِلوڙنِ جون ساريان گهٽو صُبوحَ
وَرُ سي ڪارا ڳوهَ، سِنجڻَمِ جي ساٿيهَ جا.

١٢

ڪاروڙَئان ڪٽِي ويڙيجَهپَ وِئا
سيڻ مُنهنجا، سَيدُ چَئي، هاٺي هِتِ هُئا
پَسي پَدَ اُنِ جا لُڙي لُڙڪَ پِئا
ڏيهِي ڏورِ وِئا، ڏِيان ڏوراپا ڪَنِ کي.

١٣

آڏيءَ اُٿِينَ تي، جيلانهَ پاٽِي پاتارَ ۾
وارو ويسرِيَنِ کي ڏِينهان ڪونہ ڏي
مون ڪَمِيٽِيءَ کي، مٿان ڳوهَ ڪٽي وِئا.

١٤

بِيرَ ڪَنيائون بَرَ ۾، پِيارِينِ پَهُون
سِنجَنِ سائيڪَنِ تي وَڏِيءَ وِيرَ وَهُون
پايو جَرُ جَندبن ۾، ڪوڏان ڪَنِ ڪَهُون
ڏِينهان ڏِينهنِ نَئُون، مونکي وِرهُ ويڙيچَنِ جو.

١٥

سِنجي سِنجي ڳُوهَڙا، ويڙهي وِئا وَرَتْ
مونکِي مارُوئڙن جي هِنِيَڙِي ۾ حَيرتْ
چُٽِڪَنِ اندرِ چِتْ، سانبيڙا ساڏوهِيُونِ.

١٦

پُوڻَ پُٽِڪو نہ سُڻيان، ٻُرِي نہ ٻَڪَرَ دانهَ
ميان ماروئڙن جا اُوٺا پَسان آنهَ
جَنِ سائيڪا سِنجِئا، سي ڏٺِي ڪِئڙَمِ ڪانه
پَڪا ڪٽي پَرانهَ، جِڪُسِ لَڌيو لوئڙيارِيين.

١٧

پُوڻَ پُٽِڪو نہ سُڻيان، پِنيءَ جو پُوٽَنِ
سِنجَڻَ واريون سُٽِيُون وَڃِي ويڙ وٽِنِ
پِئا سيڻ سَڙَنِ، تَرهي ٻِنهي ڪَنڌِيين.

١٨

سَڀِ نہ وڃي سُٽِيُون، اجان ڪي سنجَنِ
پِيون سي پَهرَنِ، جي اُجائِجي آئِيُون.

١٩

عُمَرَ ٿِيَمِ اَپارَ، وِرهَ وَٽيان ڪَنِ سِين
ڏوٽيَڙا ڏورِ ٿِئا، ٿَڳان جَنِ ٿوارَ

---

١١. ويرون= مهلون، ويلون. موه= موهر، مهراٽي طرف. ١٢. ڪاروڙو ۽ ويڙيڄهپ ٻئي ماڳ ڏيپلي تعلقي ۾. (اصطلاح طور) هِتان لڏي هُت وئا. ١٣. اُٿين (ٻولي آهي)= اُٿن تي= تنهن ڪري جو. پاتار ۾= (ڪوهہ ۾) گهٽو هيٺ تر ۾. ويسرين کي= دير ڪندڙن کي. ڏينهان ڪونہ ڏي= (سوير آڏيءَ جو انهيءَ ڪري ٿيون اٿن جو ڪوهن تڙن ۾ پاڻي ٿورو ۽ بالڪل تري ۾ آهي؛ جي ڏينهن جو ٿيون وجن تہ سوڙهہ سببان ڪين ڪو وارو ڪونہ ٿو ڏئي). ١٤. ٻيرَ (ع. بِئُر)= ڪوه. پهون= ٻڪريون. سِنجن= پاڻي ڪڍڻ لاءِ وَرت وارين. سائيڪن تي= انهن ڪوهن تڙن تي جيڪي سٽ پَرهہ اونهان آهن. وهون= نوجوانن جون نوجوان زالون. جندرا= پاڻي پرڻ خاطر دلن رکڻ جا ڪچاوا. ڪوڏان= ڪوڏ مان، خوشيءَ مان. ڪهون= تڪا پنڌ، تڪيون وڪون پنڌ واريون. وره= نيهُ. ١٥. سنجي سعنجي= تڙن جي سنجڻ سنيالي، وَرت واري واري، پاڻي ڪڍي ڪڍي. حيرت= سڪ ۽ پريشاني، مونجهہ. چٽڪن= هُرن. سانبيڙا= ساٿي ۽ سانگي. ساڏوهيون= ڄاريون (پيرُن واريون). ١٦. پُوَڻَ= پرٽي، ڦرٽي، ڳَپي (جنهن جي مٿان واجهہ واريل ۽ چڪڻ سان ڦري). ٻُري نہ= ڪنَ تي چٽائي سان نہ پوي. اوٺا= گهٽ پريل. آنه= پاڻيءَ جا آواڙا (جن مان مال پاڻي پئي). سائيڪا= سٽ پرهہ اونهان تڙ (ڪوه). سنجئا= جن سنجڻ رکي (پوڻ، ورت وغيره رکيا) پاڻي ڪڍيو. ڏٺي ڪئڙم ڪانه= سي منهنجي موليٰ ڪيڏانهن ڪِئا، ڪٿي ڪيا. پرانه= پري. جڪُس= پانءِ تہ، شايد. ١٧. پوڻ پٽڪو= ڳَپي يا پرٽي جو آواز. پنيءَ= پنيءَ ويل، پرڀات کان اڳ واري رات جو. پوٽن= پُوٽن جو= ڳَپينَ يا پوٽين جو (پٽڪو). ويڙ وٽن= ويڙ جي وٽن ۾، وٽن هيٺ. سيڻ= واجهہ. ترهي= ڪوه يا تڙ جي (اها گماني معنيٰ آهي: ٻوليءَ ۾ راقم ڪٿي بہ ترهو (ُت' جي زبر سان، معنيٰ ڪوه يا تڙ) ڪونہ ٻڌو- نبي بخش). ١٨. پيو سي پهرن= پاڻي پيو وري ٿيون جهنگ چرڻ وجن (= بي حال ٿي وري ٿيون سامت ۾ اچن، وري ٿيون حال واريون ٿين). ١٩. اَپار= اڪيلائي، اها حالت جو ڪو ڪر نہ هجي.

سِڻائُون سَنگهارَ، گُوهَنِ تان گَٽي وِئا.

٢٠

وَرُ اُهائِي ويرَ، جِئَن ڏَڻُ تُسِي تَڙِ آئِيو
سَرتين ڏُٿُ سَبيلَ ڪِئو، اَگَڻِ ڍِوئي ڍِيرَ
هِنيُون اُنِ جي هيرَ، تَو جهِجِي جهَروڪَنِ ۾.

٢١

ٿَرِ ٿُوهَرَ، پَرِ جهُوپِڙا، پارَڻُ جَنِي پُوهَ
اُنَا مِينهَ مَليرَ ۾، تَرمَڙُ لَڳا تُوهَ
راتِ مُنهنجِي رُوحَ، سُتي سَجَڻَ سارِئا.

٢٢

ڳُوهَرَ ٿُوهَرَ ٿَرَ، جِتِ سانِيڪا سَتِيُون
چارِينِ اُت چاهَ پِئو، ڦوڳَنِ پاسي ڦَرَ
ڪِيئَن لَهندَمِ ڪَرَ، جِئَن مارُو پاڻَ اَپارِيا.

٢٣

ڏَٿين پَٽين ڍِيرَ، مَهِيَن مارُوئَڙَنِ جا
پاٽُرُ سَيُ پَچِي پِئو، گَهَرِ گهارِيندِي ڪيرَ
جَنِ هيڪانڊِيءَ هيرَ، تَنِي ڦوڙائو مَ ڏِئين.

٢٤

مَتِي ٿَرَ رَهِي، وِئا گُذاري ڏِينهَڙا
ڪَڏهِن ڪونہ آئِيو پَهُنوارَنِ پَهِي
وِئَڙا سي وَهِي، جَنَبُ گُذارِيُمِ جَنِ سِين.

٢٥

پاسا پولَڙِيَنِ ۾، ٻانهُون سِرِ ٻيئِي
اَکِيُون نَڪُ اَريجَ رَءِ، ٿِمايَمِ ٿِيئِي
ڏُورِ ٿئا ڏِيهِي، پِرين پاٽُرَ وَٽِ ۾.

٢٦

مونسين ماروئڙيون، کِهَڙِيءَ رِيتِ رُسَندِيُون
چوٽِيءَ ۾ چِيڙُ پِئو، پِيَنِ رَتُ جِيُون
نيٽين نِندَرِ وِهُ ٿِي ساري ساڏهويون
هِتي جي هُيُون، تہ سُڌَ پِيينِ سِيلَ جِي.

٢٧

ٽاجا ٿَرَ بَرَ جهَلَ، پَڪا پاٽُرَ وَٽِ ۾
سيئِي ساريو سومرا، اَچِي آبَ اُجَلَ
ٿَن سانبِيَنَ وِڏَمِ سَلَ، ڏِٺِي جَنِ ڏِينهَ ٿئا.

٢٨

سَتِي تُنهنجي سَتَ ۾، ڳالِهه گهُرجي ڳُجُ
سارِئو سانيُڙَنِ کي، پَرِ ۾ اِپِي پَڄُ
ساڻُ اَمانَتَ اَڄُ، تہ تِيين سَمانِي ساٽيهَ ۾.

---

٢٠. ور= پل سَرهي، سدا چڱي! وير= گهڙي، وقت. تُسي= تَسي ۾ گذاري. ڏڻ تسي= مال جو ڏڻ تسي وارو وقت ڪاٽي، پاٽي پيئڻ لاءِ تڙ تي آيو. سبيل ڪئو= گهڻو گڏ ڪيو. جهجي= غم ۾ ونجهلي، ڳري. ان جي هير= سندن انهيءَ عادت جي يادگيري ۾. جهروڪن ۾= چاڇي وارن ڪَنهڙن ۾. ٢١. ٿر ٿوهر پر جهوپڙا= ٿر جي ٿوهرن لڳ سندن جهوپڙا. پارڻ جني پوه= جن وٽ پارڻ لاءِ پُوهَ جا پُوڙا آهن. ٢٢. سانيڪا= اونهان سُٽ پرهہ تڙ. ستيون= سَت واريون. چاهِ پئو= چاهَ چئو، وڏي شوق مان. اَپاريا= گهڻن ڪمن وارا، گهڻو مشغول. ٢٣. ڍير= ڍِڳ (اُن جا، ڏُٿ، گاهہ جا). مَهين= سُڪين ستابن (مَنهيون= ونهيون= سڪيو). پچي پئو= ان ۽ ڏٿ سان پچي تيار ٿيو. هيڪاندي= هيڪانڊِ، گڏ رهڻ، گڏجي گذارڻ ۽ ڪم ڪرڻ. هير= عادت. ڦوڙائو= وڇوڙو. ٢٤. پنهوارن پهي= پنهوارن جو پهي، پنهوارن جو قاصد. جنبُ= سڄي حياتي. ٢٥. (پهرين ٻن سٽن ۾ مارئي ٿر واري پنهنجي رهڻي ڪهڻي ياد ٿي ڪري): پولڙين ۾= ٻڪرين جي ڦولڙين ۾ (پٽ تي سُمهندي هينان ٻڪرين جون ڦولڙيون جن تي ٻانهون، سر ۽ ٻئي پاسا پيا لڳندا هئا). اريج رءِ= اريج کان سواءِ، خشڪيءَ کان سواءِ (= سدائين ريج ۾= نڪ ۽ اکيون هميشہ آليون) اکين ۽ نڪ مان پاڻي ڳاڙيم. (پر لاچار آهيان، ڇا ڪريان جو) منهنجي وطن وارا، پاٽر جي وٽ سان رهندڙ، مون کان پري ٿئا! ٢٦. کهڙيءَ ريت رسنديون= ڪهڙيءَ ڳالهہ جي ڪري رنج ٿينديون! چيڙ= چيڙهہ، تيل ۽ مَرُ جو سٽپ جيڪو وارن کي ڳنڍي ڳوپي ڇڏي. جيون= جُونين مثل سنهڙا جيت. ساڏوهيون= چاريون. ٢٧. ٽاجا= تازا، صاف سهڻا لڳندڙ. آب اُجل= وڏي رئڻ سببان اکين مان وڏي پاڻي جي وَهُڪ. سانبين= جيڏين ساهيڙين. وڏم سل= هنئين ۾ سوراخ ڪيا. ٢٨. ستي= اي ست واري (مارئي!) تنهنجي ست ۾ ڳالهہ گهرجي. ڳجُ= تنهنجي ست جي پڪي ثابت ٿيڻ ۾ گهڻو ڪجهہ گهرجي. پر ۾ اپي پڄ= پنهنجي اندر ۾ پٽي ڪڙهہ. ساڻ امانت= امانت ساڻ، امانت وانگر (جهڙي اصل هئين تهڙي). سَماني= مقبول.

٢٩

جُهران جِهجَان تي، جئن پَسٽان پَري ٿئا
اَللهَ اوني آٽِيين، جو کِينءَ جِي خَبَرَ ڏي
مَنَ مُنهنجي کي، واکو لَهي ويڙ جو.

٣٠

نَڪا جهَلَ نہ پَلَ، نَکو راڻُرُ ڏيهَ ۾
آٽِئو وِجهَنِ آهُرِين، روڙِئو رَتا گُلَ
مارُو پاڻُ امَلَ، مَلِيرونِ مَرڪَٽُو.

٣١

سُتي لَڌمِ سُهِڻُو، لوئِيءَ ۾ ليٽِي
تہ مَنڍِي پايو مَٽَ ۾ وِلوڙِيان ويٺِي
پَکي آءٌ پيٺِي، کيرُوَن ڏِينمِ جِيڏِيُون.

وائي

آءٌ مارُوءَ جي آهيان، مونکي مارُوءَ جو آسَرو
مارُوُ مون نہ ڇَڏِيندو
ميڙو ٿيندو مومنين، قضا پاڻُ ڪَرِيندو
اُتي مَلِيرَ جائِيُون سَڀ نوازي نِيندو
والِي تِي وَڳَ جو، هِنَائِين هَلَندو
ڪوني ڪوثَرَ ڪَنڍِيين پاڻِي پِيارِيندو.

داستان نائون

١

جُهُ سي لوڙائو ٿِئا جَني يَرِ رَهَنِ
مارُوُ منجهہ ٿَرَنِ، ڪِنهِ دَرِ ڏِيندا ڏاٿهَڙي

٢

جُه سي لوڙائُو ٿِئا جَنِي سَنڍِي ڏِيرَ
مارُوئڙا فَقِيرَ، رَهِي رَهندا ڪيتَرو!

٣

جي گهَرِ گهارِيَمِ ڏِينهَڙا هيڪانڊِيءَ حُضُورِ
سيئِي سِڪان سارِيان، پَچان پائُرَ پُورِ
هَمِيراڻا هَٿڙا ڪِين مَڃِينڍِيسِ مُورِ
سَنجهي سَتِ گُذارِيان، اچي شالَ اُسُورِ
دَران ٿِيان مَ دُورِ، ماروءَ جامَ مَلِيرَ جي.

٤

اَت اُڪَنڊِي آهِيان، عُمَرَ آءٌ اَڪاڄَ
سُومَرا سَڪاڄَ، جهَلِ مَ بَندَ جهجَنڊِيُون.

٥

اَڄُ اَدَنگا وِيڻَ، مونکي مُڪا جيڏِيين:
هاري! هَمِيرَنِ جا جِڪَسِ ڪاڏَئي ڪِيڻَ
سانِبيَڙا ۽ سيڻَ، ڪِ تو وِئڙا وِسَرِي!

٦

وينِي ڪوٽَ وَٿَنِ ۾ ڪامَڻِ ڪُوارِي
مَلِير سارِيو مارُئِي، رويو رُئارِي
اَللهَ اوتارِي، مُنڌَ ماروءَ جي ميڙِيين!

٢٩. تي= انهيءَ ڪري جو. پَسٽان= پسڻ ڪان. کينءَ جي خبر= خير واڌائي. واکو لهي ويڙ جو= من تان ويڙ جو واکو لهي، دل تان وطن جي ڳڻتي لهي، ٿر واري جهنگ (ويڙ) جو اُلڪو لهي. ٣٠. راڻُر= حاڪم جو محصول. آهُرين= آهُرن ۾ (مال جي لاءِ ڪائڻ وارن) ڪُونارن ۾. رتا= ڳاڙها. مليرونِ= سندن ملڪ ملير. مرڪٽُو= سَرهو سونهن وارو. د-٩-١٠٩.
جُهُ= جئن جو. لوڙائو= لوڙيون هٽندڙ، مال (جانورن)جا ڏاڙا هٽندڙ. جني ير= جن جي پاڙي ۾. ڪنهن در= ڪنهن جي در. ٢. جُهُ= جئن جو، جڏهن جو. لوڙائو= لوڙيون هٽندڙ. جني سندي ڏير= جن جو ڏڍ، جن جو سهارو ۽ آسرو. ٣. هيڪانڊيءَ حضور= (ماروءَ جي) حضور ۾ گڏجي، ماروئڙن سان گڏجي. سيئي= سيئي ڏينهن. پچان= جَلان، سڙان. پائر پُور= پائر جي پُور ۾، (پنهنجي وطن) پائر کي ساريندي، ياد ڪندي. ڪين مڃيندِيس= ڪين قبوليندِيس. ست گذاريان= ست صبر ۾ گذاريان. اچي شال اسور= شال اسر جو (منهنجو مارو) اچي. ٤. اُڪنڊي= سڪايل (مارن لاءِ). اَڪاڄ= نڪمي، بي سمجهہ، نڪار. سڪاڄ= سڄاڻ، عقلمند. بند جهجنديون= بند ۾ جهجهڻ واريون، قيد بند ۾ ماروئڙن لاءِ سڪ ڏک ۾ زاروزار رئندڙيون. ٥. ادنگا ويڻ= ڪُريتا طعنا. مُڪا= موڪليا. هاري!= (عتاب وارو خطاب) ماري، مُئي! جڪس= لاشڪ جو. ڪيڻ= ڪاڏا. سانبيئڙا= ساٿي. سيڻ= پيارا مائٽ. ٦. ڪوٽ وِٿن ۾= ڪوٽ جي ديوارين لڳ، ڪوٽ جي ديوارين جي ير ۾. ڪامڻ= مان شان واري زال (مارئي). ڪُواري= قيد بند کي نندي، قيد بند جي شڪايت ڪري. الله اوتاري= يا الله، هيءَ منڌ ماروءَ جي ماڳ تي (ماروءَ سان) ملائيين.

٧

جِهاَ جي تِهَا، مون مارُو مَجِئا
مونِ جيڏيون مَليرَ ۾ چُوندِنِ موکَ مِها
منهنجي آهَ اِها، کيرائيندِي کوٺ کي.

٨

توڻي ٿُوٽَ پچن، گجوريون لامون کري
ساءَ نہ تِنه اچن، سگرَ جو ساٽيهہ جو.

٩

آما پانيان اَک، کَبڙ کٽوريان اَڳرا
پَٽِيان پِريان پيٽَ کي، ماکيان مِٺي مَکَ
کوکڙ کنديرن ۾، ڦُوکيو پِريان ڦَک
وَرُ هلاکي سين حق، کوءِ وَڏائُون وِڙن سِين.

١٠

مارُوءَ پاسِ مَليرَ ۾ ڏوئِي مَرُ مَران
پاٽِي واري پانهنجو، ويندِيائِي وَران
تورو منجهہ ٿَران، هُوندَ لَڳي لوئڙيارِيين.

١١

مارُوءَ پاسِ مَليرَ ۾، هَميشہَ هُئان
پيرين تِنهِ پُئان، نئِي وِهاڻِيءَ نُورَ سِين.

١٢

جي لُوڻُ لِڳن لائِيين چِيري چِيري چَمُ
مون کُرَ اَڳِي نہ ڪِئو، اِهڙو ڪوجهو ڪَمُ
جان جان دعويٰ دَمُ، تان تان پِرتِ پَهنوارَ سان.

١٣

ايءَ نہ مارُنِ ريتِ، جِئن سيڻَ مَٽائِن سونَ تي
اَچِي عُمرکوٽَ ۾، ڪَنديِسِ ڪانہ کُريتِ
پَکَنِ جِي پريتِ، ماڙِيءَ سين نہ مَٽِيَان.

١٤

پانڌِي پِرين پَهنوار جو، مون وٽ جو آئو:
اَنا مِينہَ مليرِ ۾، سبُ ڏيہُ سُوائو
پاجهَرَ پَکِي پاجهہَ ٿِي، لٿو ڏوگائو
جو سَرتِينِ ساجائو، سو هنيڙو هِتِ نہ وِنڌِري.

١٥

پانڌِي پرين پَهُنوار جو آيو ڪالهہ ڪَهي:
وَٺا مِينہ مَليرَ ۾ وٺڙا ڏُکَ لَهِي
ڏٿُ پَچِي ڏيهہَ ۾، گهٽِي مَوکَ مَهِي
ويڙِيچَنِ وَهِي، سِکُون لاهِيان سُومَرا.

١٦

پانڌِي پرينءَ پَهُنوارَ کي، چيمِ تيئن چَئيج
سَندا سَنگتَ ڏينهڙا، وَرَ مَ وِساريج
کونِيين کُنِي آهِيان، سِکهي سارَ لَهيج
مُٿِ مانڌاٽِي مُنجيج، تہ نِيرَ ۾ نٿُون ڪريان.

١٧

پانڌي پِرين پَهنوارَ سِين روئِي ڪِج رهاڻِ

---

٧. جهاجي تها= جهڙا جي تهڙا. مجئا= قبول ڪيا. موک= جهجها. مها= ميها. ٨. ساء= ذائقو، سواد ٩. آما= انب. مک= بُور جيڪي پڇي پيرون ٿين. ڪوڪڙ= سکل پيرُون. ڪندير= پيرون، تن جي رکڻ لاءِ خاص ٿانءِ. ور هلاڪي سين حق= پنهنجي حق سان گڏ هلاڪي پلي، تڪليف يا نقصان پلو. ڪوءِ= ڪوه ۾ پون. وڏائون= وڏيڪ فائدا. وِڙن سين= بُرن سان، بد خواهن سان. ١٠. ماروءَ پاس= ماروءَ وٽِ مليرِ ۾، سهٽي سائي ٿر ۾. مر= ميل، مٽي، ميراڻ. واري= ورت واري پري. ورت واري پري. ويندِيائي وران= ويندي ئي پاٽي پري وري موٽان (= تڪڙا وارا ڪري گهٽو پاٽي پريان). هوند لڳي= پل تہ لڳي، مر تہ لڳي. لوئڙيارِيين= لوئي وارين کي (منهنجي وطن وارين کي). ١١. ہيءَ سٽ ۾، وهاڻيءَ کان اڳ واري لفظ جون جدا جدا رسالن ۾ هينيون پڙهٽيون جن مان ہ معنائون نڪرن ٿيون: (الف) نئي، نئي= نئي، نمي نِوڙي (پيرين پوان). نئي وهاڻيءَ نورسين نئين= نئينءَ، نئينءَ وِهاڻيءَ نُورَ سين= وِهاڻيءَ راتِ جي روشني ٿيندي ساڻ. ١٢. مون کُرَ= منهنجي پيڙهي، منهنجي بُڻ. دعويٰ دمر= دم جي دعويٰ، جيئڻ جي اميد. ١٣. سيڻ= پنهنجا سجڻ. مٽائن= وڪڻن. کريت= کچي ريت، کُڏي رسم. مٽيان= بدلايان، سودي ۾ ڏيان. ١٤. آئو= (ہولي آهي=) آيو. سُوائو= سٽائي واہ وارو (جيڪو مينهن آٽي). ڏوگائو= ڏڪار. سرتين ساجائو= سرتين هيرئون، سرتين جي ساجاءِ وارو. ١٥. موک= گهٽي. مَهي= مکڻ کيڻ کان اڳ ولوڙيل گهٽو ٿئونرو. ١٦. وَرَ مَ وساريج= اي منهنجا وَرَ! وسارجانءِ نہ. مٺ مانڌاٽي= مانڌاٽي (ڏٿ) جي مٺ. منجيج= موڪلج. نيرَ ۾= قيد بند ۾. نٿون ڪرڻ (اصطلاح)= نٿون لٿل ڏٿ (ان، ميوو وغيره جنس) چکڻ، نٿين لٿل ڏٿ جي وٺ ڪرڻ. ١٧. رهاڻ= دلي گفتگو، وِرونهہ.

جئن ٿرِ وِڄون اُنيُون، تئن آن سُورَنِ ساڻُ
ڪِجان ڪا وَراڻِ، ڏُکَنِ ڏيلُ ڍهيون ڪِئو.

١٨

پانڌِي چَئِجُ پَهُنوارَ کي، جورَ هَٽِي جانا
پيڪَڙا پيرَنِ ۾، ڪَرايِنِ ڪانا
آن رِءَ اَمانا، گَهَنگهَرِ گهاريان ڏينهَڙا.

١٩

پانڌِي پرين پَهُنوارَ جا نِيَاپا نِي ڪي
ساري ڏيِجِ سَرتِيين يادِ پُونئِي جيڪي
وَليون وَڻُ ڦُلارِئا، ڪِرڙَ پَڪا ڪي ڪي
سَگَرَ ڪِينِ سرتِيُون، سيبَنِ جئن سيڪي
زيرِ پَڄَنِ جي ڪي، تہ مِلان پِرينءَ پَهُنوارَ کي.

٢٠

پانڌِي پِرينءَ پَهُنوارَ کي، ساري ڏيِجُ سَلامَ:
سِيلُ نہ پَڳو سومَري، مَٽِسِ ناه مَلامَ
سَندي اُمتَ ڄامَ، رَکئو پَنُ پَهنُوارَ جو.

٢١

گنيائون ڪاٽُڙَ مان ساري حاجَ هِئا
لائي لَڏَ لَطِيفُ چئي، پَريين ٿَرِ ٽِئا
ڏُلهي ڳُوهَ ڏِسِ ڪَنهِين وِيڙِيچا وِئا
چِڏي ڳُڻَ وِئا، ماروُئڙا مَلِيرَ ۾.

٢٢

جهَجها ڏيِج جُهارَ، مُنهنجا مَليرَ ڄائِيين
آسَرَ پِرِي آهيان، پَرَچَنِ مان پَهُنوارَ
ويڙيون ۽ وَلهارَ، ڪِ سُوايا سارِينِ مون!

وائي

رُوندي راتِ وِهاءِ، مونکي رويو راتِ وِهاءِ!
عمر ميان سومرا!
آئون بندياڻِي بَندَ ۾، ڪِ ڪي بَند بِئا
مونکي ڏيهان نِڪَرِي، ٻہ ٽي ٽوڪَ ٽِئا
هڪ عمر مَنديا مامَرا، ٻئو مارو ٿر ٽِئا
عمر بندياڻين سين، جورو تو نہ جُڳاءِ!

داستان ڏهون

١

'زُمَرِ' 'زُخرِف' سومرا، 'حَمدُ' جَنِي جو هَنڌُ
"اِهدِنا الصَراطَ المُستَقِيمَ"، اِيءُ پَهنوارَنِ پَنڌُ
بارِي لاهي بَنْدُ، تہ مِلان مارُوئَڙَنِ ڪي.

انيون= وسيون. وَراڻ= موٽ، گهمرو. ڏيل= تَنُ. ڍُهيون= ليڙون ليڙون. ١٨. جانا هَٽڻ، جانا پرڻ= نڪ تي سڄي هٿ جي آگر هٽي توبهون ڪرڻ، منٿون زاريون ڪرڻ. پيڪڙا= پيرن جا ڪڙا. ڪانا= ڏگها نال. آمانا= امن ڪان سواءِ. گهنگهر گهاريان= ڏکن ۾ گذاريان. ١٩. پُونئي= پونئي. نياپا= اهي جو مارئي مند ياد ڪري چوي ٿي تہ: هيءُ اهو وقت آهي جڏهن وليون وڻ ڦلاريا آهن، ڪي ڪي ڪرڙ پڪا آهن ۽ سرتيون سانڍي رکيل سگر سيڪي ٽيون ڪائن. زير= زيريون، زيريون ٻيڙيون، هيٺ ٽنگن ۾ ڪڙيون. ٢٠. سيل نہ پڳو سومري= بادشاه عمر سومري سَتُ نہ پڳو، سِيل نہ پڳو. ملام= ملامت، گلا. سندي امت ڄام= اُمتَ جي سردار (نبي ڪريم صلعم). رکئو پن= پَنُ رکئو، پردو رکيو. ٢١. ڪاٽڙ= عمرڪوٽ ڪان ڏکڻ- اوپر وارو ٿر جو پاڱو جنهن جي زمين نهايت پلي ۽ آباد آهي. ساري حاج= سڀ ڪم سنڀاري سولو ڪري. لائي لَڏ= لَڏ پاڻ سان لائي، لَڏ پاڻ سان وني. پريين ٿر ٽئا (ڪاٽڙ ڪان ڏکڻ) پريين پارڪر واري ٿر ۾ پهتا. ڏلهي= مٿان ڏاڪا ڏيئي، مٿي وجهي، پوري بند ڪري. ڳڻ= چڱايون، پلايون، نيڪيون. ٢٢. جُهار= نيڪ پيغام، سلام. ڪِ سُوايا سارين مون!= (سڪ وارو سوال تہ ڇا اُهي ويڙيون ۽ ولهار. جيڪي سُوايا آهن اتي ڪو مون کي بہ ياد ڪن ٿا!). سَوايا= سٺائي واءَ وارا (جيڪو سانوڻ ۾ مينهن وسائي). د-١٠-١. زُمَر= قرآن شريف جي سُوره نمبر (٢٩) جو نالو. لفظي معنيٰ: جماعت، ٽولو، ميڙ. زُخرُف= قرآن شريف جي (سوره نمبر (٦٢) جو نالو. لفظي معنيٰ: سونو سينگار، سوني ساهه، سونا ڳهه ۽ جنسار. حمد= سوره الحمدُ، قرآن شريف جي پهرين سُوره 'فاتحه' لفظي معنيٰ: سڀ ساراه، سڀ تعريف. اِهدنا- الخ= الحمد شريف جي آيت= (اي اسان جا رب!) اسان کي سنئين سڌي واٽ ڏيکار. پنهوارن پنڌ= ماروئڙن جو گس، پنڌ پيچرو. باري= باري تعاليٰ، رب پاڪ.

٢

'زُمَرِ' زُخُرف' سومرا 'قُل' جَنِي جو قُوتُ
'فَاذكُرُوني اذكُرکُمر'، ساڻيهہ ۾ ثابُوتُ
جُنبِي وِئا جَبَروتَ ۾، ماڻيائون مَلکُوتُ
لَڳا ۾ لاهوتَ، پَکا پَهنُوارَنِ جا.

٣

'زُمَرِ' زُخُرف' سومرا، 'سَبح' منهنجا سينڻ
وَرُ ذُڻُ ڏاڏاڻي ڏيهہ جو، ڳوءِ ٽُنهنجا کينڻ
وَرُ ويڙيچاڻا وينڻ، ڳوءِ سونُ ٽُنهنجو سومَرا.

٤

'زُمَرِ' 'زُخِرُف' سومرا، 'سَبح' سينڻ سَندامِ
بَندَ ۾ بَدوِيَن لئي ڳوڙها نِتُ ڳاڙيامِ
عُمَر اَباڻَنِ کي ڏِنِي ڏِينهہ ٽيامِ
ويڙيچا وُجُود مان کَنه ويلَ نہ وِسَريامِ
پانڊِي روزِ پُڇيامِ، اَپِي اباڻَنِ جا.

٥

'زُمَرِ' 'زُخِرُف' سومرا، حُدنِ ۾ 'حجُراتِ'
سُورَنِ کارڻ سَرتِيُون 'رَعدُ' مُکائون راتِ
هَميشہَ 'حِجرِ' ۾ لَئِنِ لَطِيفي لاتِ
مون تَنِ تَنِي جي تاتِ، اورِينِ جي 'اَحقافَ' ۾.

٦

'زُمَرِ' 'زُخِرُف' سومرا، مارُو مون مهَندارِ
"أُولائِکَ أَصحَابُ الجَنة"، ماڳَ سَندُنِ موچارِ
"وَسَقَاهُمِ رَبُهُم شرابا طَهُورا"، پِينِ پوجَ پَهنُوارِ
ويروتارَ وُجُودَ ۾، پرينِ جي پَچارَ
سباجها سَتارَ، مونکي مارُنِ ميڙيين.

٧

'زُمَرِ' 'زُخِرُف' سومرا، مارُو 'مومِن' پاسِ
اَعرابِي 'اَحقافِ' ۾ رَهِي وينَمِ راسِ
مارُنِ مُلا ماڙيين ايرادِي آنديِاسِ
وَطَنِ آءٌ وِينديِاسِ، وَرِئو وَرقُ وصال جو.

٨

'فاتحَه' 'بَقَرَ' سومرا، وَطنُ ويڙيچَنِ
'نحلُ'، 'حجر'، 'بَنِي اِسرائيلَ': اِيءَ پَنڌُ پَهنُوارَنِ

٢. 'قُل'= يعني 'قُل هُوالله'. (قرآن شريف جي سوره 'اخلاص' نمبر (١١٢) جي پهرين آيت). فاذکروني اذکرکم= (الله تعاليٰ طرفان انسان ذات کي هدايت تہ☺ "پوءِ مونکي ياد ڪريو تہ آءٌ اوهان کي ياد ڪريان." جبروت ملکوت ۽ لاهوت= تصوف ۾ سالک جون منزلون. ٣. سَبح= "سَبح اسم ربکَ الاعليٰ"، يعني قرآن شريف جي سوره 'الاعليٰ' نمبر (٨٧) جي پهريون لفظ. سبح= ساراهہ ڪر. وَرُ= چڱو چوکو سدائين هجي! کوءِ= کوه ۾ پوي، کڏ ۾ پوي. کينڻ= کاڌا، طعام. ويڙيچاڻا= ويڙيچن جا، وطن وارن جا. وينڻ= ڳالهاءِ، طعنا. ٤. بدوين لئي= ٿر وارن سانگين لئي. (ٿر بر ۾ رهندڙ ۽ پاڻي ۽ گاهہ جي تلاش ۾ مال کاهي هلندڙ ماروئن پنهوارنٰ جي رهڻي ڪهڻي عرب جي بدوين جهڙي؛ انهيءَ لحاظ سان، ٿر جا مارو ماڻهو ۽ پنهوار= (استعاري طور) بَر جا بَدوِي). ٥. حُجرات= قرآن شريف جي سُوره نمبر (٤٩) جو نالو، لفظي معنيٰ: حُجرا، ڪَمرا. حُدنِ ۾ (ڪاتبن غلط ڪري 'حَدُنِ ۾' (حجرات سوره کي= حُدِي طور ڳائڻ ۾. (حُدِي= قافلي ۾ اُٺن هلندي هُونگارڻ وارو سُر). رَعد= قرآن شريف جي سُوره نمبر (١٣) جو نالو؛ لفظي معنيٰ: گوڙ (ڪنوڻ واري ڪڪر جي). حجر= قرآن شريف جي سُوره نمبر (١٥) جو نالو؛ لفظي معنيٰ: پٿرائون پيچرو. لئن= لوَن، ڳائين. احقاف= قرآن شريف جي سُوره نمبر (٤٦) جو نالو؛ لفظي معنيٰ: 'ڊگها وَرن وڪڙن وارا پنڌ، پيچرا. ٦. "أولائک اصحاب الجنة"= "اهي جَنت وارا آهن، جَنتي آهن." و سقاهم- الخ= انهن کي پنهنجي رب پاک شراب پياريو. ويرو تار= تمام گهڻي، بيحد (پرين جي پچار). ٧. 'مومن'= قرآن شريف جي سُوره نمبر (٤٠) جو نالو؛ لفظي معنيٰ: ايمان وارا. اعرابي= شهر کان پري ٻاهر بر جو رهندڙ، بَدوي. رهي وينم راس= ٺهي جُڙي وينا. مُلا= کان، وٽان. ايرادي= تقدير، لکيي. ٨. فاتحہ قرآن شريف جي پهرين سُوره (الحمدُ) جو نالو؛ لفظي معنيٰ کوليندڙ، شروعات ڪندڙ. بَقره= قرآن شريف جي سُوره نمبر (٢) جو نالو، لفظي معنيٰ 'ڳئون'. نحل= قرآن شريف جي سوره نمبر (١٦) جو نالو؛ لفظي معنيٰ ماکيءَ جي مک. حجر=قرآن شريف جي سوره نمبر (١٥) جو نالو؛ لفظي معنيٰ 'پٿرائون پيچرو.' بَني اسرائيل= قرآن شريف جي سُوره نمبر (١٧) جو نالو؛ لفظي معنيٰ 'هک سامي قبيلي يا قوم جو نالو.

'سَجَده'، 'اَحزَاب'، 'سَبَا' منجهين 'رُوُم' رَهَنِ
نيئِي اَڏيا اَمَنَ ۾، پَکا پَهنوارَنِ
مونکي منجهان تَنِ، پِئا لوهَ لَطِيفُ چئي.

٩

'فاتِحَه' 'بقَر' سومرا، جَڙيائون سِين جانِ
اَپَرَ 'آلِ عِمرانِ' سِين قربُ ٿِئو کيٽانِ
هُوءِ جي سُخَنَ سَندانِ، سي ئِي وينِي سارِيان.

١٠

'تَوبَه' جَنِي تَنِ ۾، اندرِ اُنِ 'اَنفالِ
'يُونُس' رکِي جانَ ۾، پِئا حقيقَتَ حالِ
جي وِڏا 'هُود' وِصالِ، سي سانِبي ساريُمِ سُومَرا.

١١

'تَوبَه' جَنِ جي تَنِ ۾، 'نَمِل' نِهايَتَ
'اعَراف' اباڻن کي، 'فاتِحه' ۾ فَرحَت
'لُقمانِ' جاءِ لَطِيفُ چَئي، سَجَدَهَ ساڻُ صِحَتَ
'نِساء' 'نُور' نِيتَ، مونکي مارُنِ ميڙِيين.

١٢

'تَوبَه' جَنِي تَنَ ۾، سي 'نَمل' نِهارِينِ
'قُل يا'، 'قَدسَمِعَ'، 'جاثِيَة'، دل 'دُخانِ' ڏَرِينِ
'تَبارَ'، 'تَبَت'، 'اِذاجاءَ'، 'اِذازُل' سِين اورِينِ
جيڪِين پَهنُواريون پَهرِينِ، سو مُيَسرُ سَڀُ مَليرَ ۾.

١٣

'شُوريٰ' شهَرُ سُومَرا اُنِي جو آهي
لَڏي وِئا لَطِيفُ چَئي 'قَصَص' ڏونه ڪاهي

سَجدَه= قرآن شريف جي سوره نمبر (٣٢) جو نالو؛ لفظي معنيٰ سجدو. اَحزاب= قرآن شريف جي سوره نمبر (٣٣) جو نالو؛ لفظي معنيٰ 'ٽولا' (جيڪي شروع وارن مسلمانن خلاف يڪمشت ٿيا). سَبا= قرآن شريف جي سُوره نمبر (٣٤) جو نالو؛ لفظي معنيٰ يمن جي سبا شهر جا ماڻهو (حَمير يا سابئين). رُوُم= قرآن شريف جي سُوره نمبر (٣٠) جو نالو؛ لفظي معنيٰ 'رومي سلطنت' (رومن ايمپايَر). امن= صلح سانت (جتي ڪوبه فساد نه هجي). منجهان تن= تن جي سڪ ۽ محبت منجهان، سڪ ۽ محبت جا لوه= لوهه جا ڪڙا ۽ بند. ٩. آل عمران= قرآن شريف جي سوره (نمبر ٣) جو نالو؛ لفظي معنيٰ 'عِمران جو ڪٽنب'. ١٠. توبه= قرآن شريف جي سُوره نمبر (٩) جو نالو؛ لفظي معنيٰ توبهه، پڇتاء، هميشه لاءِ گناهه کان بس. اَنفال= قرآن شريف جي سوره نمبر (٨) جو نالو؛ لفظي معنيٰ جنگ ۾ هٿ آيل مال، مال غنيمت. يُونُس= قرآن شريف جي سُوره نمبر (١٠) جو نالو: لفظي معنيٰ نبي حضرت يونس جو نالو. هُود= قرآن شريف جي سوره نمبر (١١) جو نالو؛ لفظي معنيٰ هُود نبي جو نالو. وِڏا وِصال= وصال ۾ وِڏا، جن کي هُود کان وصال حاصل ٿيو. سانبي= سانڍي. ١١. توبه= قرآن شريف جي سُوره نمبر (٩) جو نالو؛ لفظي معنيٰ 'هميشه لاءِ بس وارو پڇتاءُ'. نَمِل= قرآن شريف جي سوره نمبر (٢٧) جو نالو؛ لفظي معنيٰ 'ماڪوڙي'. اعراف= قرآن شريف جي سُوره نمبر (٧) جو نالو؛ اسم خاص: ماڳ جو نالو؛ اسم عام: بلند مقام، بلنديون. فاتحه= قرآن شريف جي پهرين سوره (الحمد). لقمان= قرآن شريف جي سُوره نمبر (٣١) جو نالو؛ لفظي معنيٰ (اسم خاص) لقمان نالي اڳئين جُڳ جي هڪ وڏي ڏاهي جو نالو. سجده= قرآن شريف جي سوره نمبر (٣٢) جو نالو؛ لفظي معنيٰ سجدو. نِساء= قرآن شريف جي سوره نمبر (٤) جو نالو؛ لفظي معنيٰ 'زالون'. نُور= قرآن شريف جي سُوره نمبر (٢٤) جو نالو؛ لفظي معنيٰ روشني. ١٢. 'قُل يا'= قُل يا اَيُهاالڪافرون" (چئو: اي ڪافرو!) قرآن شيف جي سوره "ڪافرون" (نمبر ٩) جا شروع وارا الفاظ. قَد سَمِعَ= قَد سَمِعَ الله (تحقيق الله ٻڌو)، قرآن شريف جي سُوره مُجادله (نمبر ٨٥) جا شروع وارا الفاظ. جاثية= قرآن شريف جي سُوره نمبر (٤٥) جو نالو؛ لفظي معنيٰ 'گوڏن ڀر'. دُخان= قرآن شريف جي سوره نمبر (٤٤) جو نالو؛ لفظي معنيٰ 'دونهون'، ڏُنڊ. تَبارَ= تبارڪ الذي بيده المُلڪُ (= وڏي برڪت وارو آهي اهو (الله) جنهن جي هٿ ۾ بادشاهي آهي)، قرآن شريف جي سُورَه مُلڪُ (نمبر ٦٨) جو پهريون لفظ، معنيٰ وڏي برڪت وارو. تبت= تبت يد اَبي لَهَبِ (= ڀڄن ٻئي هٿ اَبولهب جا)= قرآن شريف جي سوره لهب (١١) جو پهريون لفظ معنيٰ 'ڀڄي وَڃن'. اَذاجاء= اِذاجاءَ نصرُالله (= جڏهن الله جي مدد ٿي)= قرآن شريف جي سُوره 'نَصر' (نمبر ١١) جا پهريان ٻه لفظ: معنيٰ جڏهن آئي مدد. 'اذا زُلِ= اِذا زُلزلت الارضُ (= جڏهن ڌُٻائي ويندي زمين)= قرآن شريف جي سُوره 'زلزال' (نمبر ٩٩) جو پهريون لفظ ۽ ٻئي جو ڀاڱو. مُيَسَر= آساني سان دستياب، بلڪل موجود. ١٣. شُوريٰ= قرآن شريف جي سُوره (نمبر ٤٢) جو نالو؛ لفظي معنيٰ مشورو، صلاح صواب. قصص= قرآن شريف جي سوره نمبر (٢٨) جو نالو؛ لفظي معنيٰ ڳالهه، قصو.

واحِدَ وَرائي، ڪَهِي ’قاف‘ وِئامَ جي.

وائي

منهنجو مَنُ مَلير،

ڪوٺِنِ ۾ آءٌ ڪِيئن گهاريان

پيان شال پڪُون ڪَري، پاٽُرَ جو پَنِيرُ

مون جيڏيون ملير ۾، ڪِليو پين ڪِيرُ

سرتيون پسان سومرا، جئري لاهہ زنجيرُ

اُنِ ڪي عبداللطيف چئي، ساري تو سَريرُ.

داستان يارهون

١

جانڪِين سَتيين سِيرُ، تان ڪِينُ وِهنديَسِ ڪوٽ ۾

سِپَ سَمُندرين سِپَجي، نَدِيءَ پِئي نہ نِيرُ

جئن اوءِ اَبرَ آسَري، تِئن منهنجي مَنِ مَليرُ

ڪاٽُرِ پِيَنَ ڪِيرُ، جي امانتَ اُتِ وَجي.

٢

جَرَ ۾ سِپُون جِيئن، آهِنِ اَبرَ آسَرِي

ڪُونجُون سارِينِ روهَ ڪي، مون تَنَ اَندرِ تِيئن

هُتِ وَعدا وَجِڻَ جا، هِتِ نہ يانيمِ هيئن

ڪونيين وِهان ڪِيئن، جي نظربَندي نہ هُئان.

٣

سِپَ سَمُندرين سِپَجي، اَبرِ آساروسِ

باڙو پِيي نہ ٻِپڙِي مِنو مُنهِ لڳوسِ

ماٽِڪَ تي مِڙِيوسِ، جئن تنگُ ڪَڍيائين تارَ ۾.

٤

سِڪو سَپِ سَرتِيُون، سِپُن مُلا سِيرُ

ٻِئو مَنائي نِيرُ، اُپيون اَبرَ آسَري.

٥

سِڪو سِپُن ڪان، سرتِيون ريتِ سِڪَڻَ جي

مَنگَن جَرُ مَتان، اوري ڪَنِ نہ آسَرو.

٦

ڀِهري ڪِئا، پَٽَنِ ۾ وِڄُن وَڏاٽا

سُورَ اُنِي جا سُومَرا، مونکي عُمرَ اُڏاٽا

اُنِي وِٺرا اُڪري عُمرَ اُباٽا

بَڪَرَ باباٽا، پَسان شال پَرِ ڪَنهِين.

٧

وِڄُڙيَن ويسَ ڪِئا، مونِي آئي مُندَ

اُڪِيون اباڻَن ڏي، بَسِ نہ ڪَرنِ بُندَ

هيئن نہ تِيَسِ هُندَ، جي ڪَرَ لَڏائُون ڪَڍِهين.

٨

تِنهِ ڪُوٺِ تِي ڪِواءِ، جا ڏِسِ ڏاڏاڻَن جي

ساريو سانبِيڙَنِ ڪي، رَويو راتِ وِهاءِ

سُونا ڪِيَمِ سَهاءِ بندياڻيءَ ڪي بَندَ ۾.

قاف= (ق) قرآن شريف جي سوره (نمبر ٥٠) جو نالو. وائي. مَليرِ= مليرَ ۾، ملير ڏي= سهڻي سائي ٽر ڏي. پڪون ڪري= پچاڙيءَ وارا ڦُڙا ڦُڙا ڪري. پنير= هڪ ٻُوٽي جا ڦُلَ (ٻج وارا)، ڪَپوئي. د-١١-١. جانڪين= جيسين تائين. سِپجي= پيدا ٿئي. نديءَ پئي نہ نير= (سپ) نديءَ جو پاڻي نہ پئي. اوءِ ابر آسري= اها سپ جهڙ (مينهن) جي آسري تي رهي ٿي. ڪاٽڙ= (منهنجي وطن) ڪاٽڙ ۾. ٢. روهَ= جبلن پهاڙن وارو ملڪ (ڪونجن جو). مون تن اندر تيئن= منهنجي اندر ۾ تيئن پنهنجي وطن جي سڪ آهي. هُت واعدا وڃڻ جا= هُت ٽر ۾ منهنجا موٽي وڃڻ جا ڪيل واعدا. هت نہ يانيم هيئن= هت ائين نہ يانيم تہ ڪو هن طرح بند رهنديس. ٣. ابر آساروس= جهڙ مينهن تي ئي سندس آسرو آهي. باڙو= ڪارو پاڻي. ٻپڙي= ٻن پڙن واري، سپي. منو منهن لڳوس= مينهن جو پاڻي چکيائين. تي مڙيوس= تڏهن مليس. تنگ ڪڍيائين= سٽون ڏنائين، ڪشالو ڪيائين (سپي مٿي پاڻيءَ جي سطح تي اچي ذري ذري منهن ڪڍندي، يا ڪو وقت يڪو منهن ڪڍي هلندي تہ من ڪا مينهن جي ڦڙي وات ۾ پوي). ٤. سپن مُلا= سپن وٽان. مَنائي= مَٽي، چڏي. نير= پاڻي. اپيون= مٿي سڌيون بيٺيون. ٦. ڀِهري= نڪري ڦري. وڏاٽا= جشن، خوشيون. اُڏاٽا= اُدميا. اُڪري= ٽپي، ٽر جي هڪ پاسي ڪان ٻئي پاسي. ٧. وڄڙين= ڪنوٽين. ويس ڪئا= تجلا ڪيا، رنگارنگي چمڪاٽ ڪئا. مند= سانوڻ جي مند، مينهن جي مند. بُند= بوند، وهندڙ ڳوڙها. ٨. ڪوٺِ= ڪُندِ (طرف جي). ڪِواءِ= ڪنواءِ، ڪِنوي، چمڪي. ڏس= طرف. سونا= سَهائپ وارا وڻ حرف ۽ ميار وارا مهڻا.

٩

ڪَنهِ ڪِوَنديءَ ڳُوڻِ وِئا ڪاهي ڏَڻُ ڏرارَ
پاٹُرَ جا پَهُنوارَ، موليٰ مونکي ميڙيين.

١٠

جِت پُنگا پِنُون پيٽِيُون، تِنهِ ڳُوڻِ ٽِيون ڪوَنِ
پاٹُرِ سَيُ پُسائِيو، وَسِي وِجُڙيَنِ:
مارُوءَ رِءَ مَ مَرَنِ، اَللهَ هِي آسائـتِيُون.

١١

جِتِ پُنگا پِنُون پيٽِيُون، تِنهِ ڳُوڻِ ٽِي ڪِواءِ
سا وِجَ پَسئو وِندُران، مون رُونديِ راتِ وِهاءِ
سِيليتِيءَ سُهاءِ، مارُوُ جو مَلِيرَ جو.

١٢

جهُڙِ ڦُڙِ مَتي مارُوئِين، جِت چِيها چِلُڙَ چِڪَ
اَندرُ تو اُڄ مَري، ساهُ اُنِي جي سِڪَ
پِيان شالَ پَهيون ڪَري تِئان ڏيئي تِڪَ
وَرُ پِريان سِين پِڪَ، ٻئا ياڻُ پَريائِي گهورِيا.

١٣

جهُڙِ ڦُڙِ جِتِ ٽِيَان، اُتِ اَڏِيائون پَکڙا
هِنَ منهنجي حالَ جو، قَدُرُ نـ ڪيٽانِ
آن جِڪُسِ وِسِريان، مارُو ڦُوتِ قَرارِئا.

١٤

اُنَنِ مِينهَ گهٽا، ٽِيَنِ موڪَ مَليرَ ۾
اڪڙيون آبَ پَرئو، اُنهِين ڳُوڻِ ڪٽان
مارُن شالَ مِڙان، ڪونيون چِڏي ڪَڏِهين.

١٥

ٿَنِ ساڏوهِينِ سَڏَ مَران، ڏِنگا جَنِي ڏارِ
پُٽي سان پَتارَ، پاٹُرِ پيرون چُونڊِيان.

١٦

جي ڏُريائين ڏارَ، وَڍي وَڻُ جُدا ڪِئا
ٿَنِ سُڪَنِ ڪِهَڙي سارَ، تـ اُنا مِينهَ مَلِيرَ ۾.

١٧

جَنِي راتو ڏِينهَ، اڪڙيون مَليرَ ڏي
هاٹي ڪندين ڪِيئن، ٿَنِ عُمرَ آسائُنِ سِين.

١٨

پاران پيهِي آئيو مَليران مارُو
وَريا وَهارُوُ، هاٹُو سَپ هيٽا ٿئا.

١٩

آيو ڪيرُ ڏيهاءَ، جِنهِ ڪَرَ پُڇان خَبَرون:
'وِجُون اُنِ وَراءَ' (ڪي) راتِ مارُوءَ تي وُنِيُون!'

٢٠

ڪَنڊِ لَنگهِيندئ ڪاڻِ پِيئمِ پَهنُوارَنِ سِين

٩. ڪونديءَ ڳُوڻ= اُها ڪُنڊ جنهن تي ڪنوڻ پئي ڪنوي. ١٠. پُنگا= جهوپڙا. پيٽيون= مارئڙن جي اٹڻ ويهڻ، هلڻ چلڻ، پَهرڻ، ڦرڻ واريون جالون، مارئڙن جا ماڳ مقام. تنه ڪوڻ ٽيون ڪِوَن= انهيءَ ڪنڊ تي ڪنوٽيون ٽيون ڪنون (جت مارن جا ماڳ مقام آهن). ١١. سيليتيون= جن تي وڄ جو روشن 'سيلو' پوي ٿو يا 'سيلي' پوي ٿي. سهاءِ= سُهائي ٿو، ڪٽي ٿو. ١٢. چيها= چيهو گاهه. پَهي= بلڪل گهٽي چڊڙي رپ، يا ٻيو ڪو پاٽيٿ (چوندا "پَهي پاڪي"). ٻي پڙهڻي "پهيون پري"= پاٽيٿ ۾ ٻوڙي پري. تِڪَ= ڳيت. پِڪَ= ٿانءَ ۾ ٻچيل ڪير يا ٻي ڪنهن پيڻ واري شيءِ جو ٿورڙو ذرڙو. ياڻ= وڏا شاهي تاسرا (وَٽا). ١٣. ڪيٽان= ڪين، انهن ڪي. وسريان= ڪين وسري ويس. قوت قرارئا= قوت وارا ٿيا. ١٤. اُنن= انهن (مارن) تي وٺا. موڪ= گهٽائي (مينهن ۽ پاٹي جي ۽ ٻي هر شيءِ جي) ڪوڻ= ڪنڊ، ڏس (مارَن واري). ١٥. ساڏوهيون= چاريون (چارين جو هڪ قسم). پُٽي= ڳڏ هلي پئي: ١٦. ڏريائين= منڍ ڪان، شروع ڪان. جدا ڪئا= جدا ڪئا وئا. ١٨. پاران= ڏيهه وارن وٽان. پيهي آئيو= اندر لنگهي آيو. وهارو= واهُرو. هاٹو= ڏاڙا هٽندڙ، ڏاڍائي ڪندڙ. ١٩. ڏيهاءَ= ڏيهه ڪان، وطن ڪان. جنه ڪر= جنهن ڪان. وَراءَ= ور، پاسو، طرف. اُن وَراه= انهن جي پاسي. اُنِ وڙاء= انهن جي وڙ جي ڪري، هو وڙائتا آهن انهيءَ ڪري. ٢٠. ڪَنڊ= ٽر جو جهنگ. لنگهندي= مَٽيندي، ان مان گذرندي (جڏهن عمر بادشاه ڪنيو پئي آيو). ڪاڻِ پيير= آءٌ ميار هيٺ آيس، آءٌ حرفي ٿيس.

اُتي عبداللطيفُ چئي رُنو سَڀَ رهاڻِ
هن هِيٺائِيءَ هاڻِ، مُنهُ مٺاهُون نہ ڪَٺان.

٢١

عُمَر اڄُ ڳَڏِيامِ، ڏوٿِي اُنهِينِ ڏِيهَ جا
پارايا پِرينِ جا اَيِي اَنِ چيامِ
لَهي لوهہ وِئامَ، لُطفَ ساڻُ لَطِيفُ چئي.

٢٢

مارُن ڏاران ماڙِيين، آءٌ جي ڏِيان ساهُ
سِڙِي مُنهنجِي سُومَرا قيد مَ ڪريجاهُ
ساٿيہَ ڏي سَيدُ چئي، ڪِلِي ڪٽيجاهُ
مارُنِ مُئِي نِجاهُ، تہ لوئِيءَ جي لَڄَ رَهي.

٢٣

اُنِي تِي وَراڻِ، ڪِينءَ واڏايُون آئِيُون
لَتِي لوئڙِياريين، مِڙنِي ڪي مُنہَ ڪاڻِ
صُلحُ واريو سُومَري، چئي پَهُنوارن پاڻِ
هَمِيرنئُون هاڻِ، مُهتُ لهندِي مارُئِي!

٢٤

ڪَتِيءَ مَنجهہِ خِلافُ، رَهيو نہ رَتِيءَ جيترو
لَتو لوئڙِيارِيين گُوندَر جو غِلافُ
ميرا لاتا مارُوئِين سَڀَ اوڍِيائُون صافُ
مَليرُ مِڙوئِي مَعافُ، عُمَرَ اِنعامِي ڪِئو.

٢٥

وَرِئو وَرَقُ وِصالَ جو، موڪَلَ جُڙِي مون
"لَحماً طَرِياً وَتَستَخرِجُونِ حِليَةً تَلبسُونَها"،
تَنَ ۾ ’تون هين تون‘
مَنَ منجهارا مون، آهي مارُوَ جامُ مَليرَ جو.

وائي-١

ٽَپُ ٽَڙيائِين، سَمُندرِ وِڏائِين،
نِئائِين مَرضُ مومِنِ تان

دَردُ پاڻُ دَردَ ۾ ٻُڌو باجهہ ڪِئائِين
اَگها سَڀَ سَگها ٿِئا، ڏُکندو ڏُورِ نئائِين
گُروهَ گُودَڙِيَنِ جي، سِلڪَ صِحَتَ ڏِنائِين
ميڙِي مُرِيدَ پانهنجا، رَحمتَ هيٺِ رَکيائِين.

وائي-٢

ڪَتِيءَ منجهہِ ڪَتيائِين ڪَتيائِين،
مارُوَ جامُ مَليرَ جو

پَرَچِي پَنهوارَنِ سِين، لوئِي ڏِيڄَ لَڌائِين
سِيلُ نِباهي سومَري، پنهنجيءَ پَرِ پَچِيائِين
جهُوپو جهانگِيڙَنِ جو ماڙِيءَ سِين نہ مَٽِيائِين
سونَ بَرابَرِ سَگِڙا ٻانهُنِ ۾ تہ ٻَڌائِين
مارُوءَ پاس مَليرَ ۾، چَسا سَڀِ چَکيائِين
گولُون گولاڙَنِ تان جهَپِي ساڻُ جهَٽيائِين
سَگَرَ ساهيڙِيَنِ سين ڪاٽُونبا ڪاڏائِين
اتي عبداللطيف چَئِي شَرمُ رکين رَبَ سائِين.

❖

رهاڻ= سيني رهاڻ وارن، رهاڻ ۾ ويٺلن. ٢١. پارايا= پيغام. اَيِي= بيهي. ٢٢. سڙي= جنازي واري کاٽي، جنازو. مُئِي نجاهُ= هيءُ مُئِي مارُن وٽ ڪٽي وڃجانءِ. ٢٣. اُنِي= مينهن جي مند آئي ۽ مينهن وُٺو. وراڻ= موٽ (ٻاهر ويل سڀ موٽيا). ڪينءَ واڏايون= خير جون مبارڪون. مُنہ ڪاڻ= ڪنهن حرف سببان حجاب، ميار. چئي پنهوارن پاڻ= سومري خود پاڻ پنهوارن کي چئي صلح واريو. صلح جي آڇ ڪئي. هميرنئون= هميرن وٽان. مهت= مان. ٢٤. خلاف= غير، ٻي ڪنهن ڳالهہ جو گمان. رتيءَ جيترو= ذري جيترو. گُوندر جو غلاف= غم جو ڍڪ. ميرا= ميرا ڪپڙا. انعامي ڪئو= ماروئن کي انعام ۾ ڏنو= هر طرح جو محصول معاف ڪيو. ٢٥. موڪل جُڙي= موڪل مونکي ملي. لمحا طريا= قرآن شريف جي سوره ’فاطر‘ جي آيت نمبر (١٢). لفظي معنيٰ: (دريائن ۽ سمنڊن مان). تازو گوشت ۽ جنسار (سون، موتي وغيره) ڪيو ٿا جيڪو پهريو ٿا (اصطلاحي معنيٰ) تن جو تازو طعام ۽ صاف سٺو سادو لباس. تن ۾ تون هين تون= اندر ۾ ’تون هين تون‘ خوشيءَ جي لهر لڳي. وائي-١. سمنبر وِڏائين= سمنبرَ ۾ وڌائين. اها ٻاجهہ ڪيائين جو درد پاڻ درد ۾ ٻڌي ويو. ڏکندو= آزار، ايذاء. گروہ گودڙين جي= گودڙين وارن جي گروہ (ٽولي) کي. سلڪ= واٽ. (الف) سلڪ صحت= صحت واري واٽ. (ب) سلڪ= ٽولو، گروہ (سالڪن جو). سلڪ صحت= سالڪن جي سنگت کي صحت ڏنائين. وائي-٢. ڪتيءَ منجهہ. ڪتيائين= ڪتيءَ جي لڄ پت رکي، ڪتيءَ منجهہ رهي (بادشاهہ جا ڪپڙا نہ پاتئي). پنهنجيءَ پر پچيائين= پنهنجي طرفان مخفي جانچ ڪرايائين. چسا=لذتون. سگر ساهيڙين سان= سگرن کي ڪاٽونبا ڪري ڪاڏائين.

سُر سُنهِڻي

- هن سُر جو پس منظر 'سنهڻي ۽ ميهار' جو داستان آهي جنهن ۾ مجازي محبت جا آثار نمايان آهن. باوجود ان جي حقيقت محبت واري هي مامر، مجازي عشق کان الڳ آهي. هت سنهڻي پاڻ عاشق آهي، ۽ جيتوڻيڪ ظاهر ۾ هڪ ميهار سندس محبوب آهي پر سنهڻيءَ جي نينهن جو ناتو ئي نرالو آهي. هيءَ داستان انوکي عشق ۽ نرالي نينهن جو داستان آهي: هت 'نيه تک نرالي' آهي. ساهڙ ۾ سنهڻي کا صورت ڏٺي جنهن جي ديدار لاءِ حال کان بيحال ٿي، پاڻ کي درياهه ۾ ٿي وڌائين ۽ ڪهڙي منجهه حساب، هئڻ منهنجو هوت ري. حقيقت ۾ هوءِ ان صورت الاهي جي گهوري هئي جيڪا ساهڙ ۾ ڏٺي هئائين! سنهڻيءَ جو ساهڙ ازل کان اڳ هو: "ساهڙ جا سينگار، ازل کان، اڳي هئا."

شاهه صاحب جي اعليٰ عرفان ۾، سنهڻيءَ جو عشق 'احديت' واري مقام تي هو. ڪن سالڪن جي طريقي ۾ هن تلميح ۾ سمايل معنيٰ کي 'حقيقت محمدي' سان تعبير ڪيو ويو آهي.

داستان پهريون

١

وَهَ تِکَ، واهُڙَ تِکَ، نِيهَ تِکَ نِرالي
جَنِ کي عِشقُ عَمِيقَ جو، سي خُلَتَ خيَالي
وارِيين سي والِي، هِنيَڙو جَنِي هَٽِ کِئو.

٢

اَنڊِيءَ وَڇُون، ڪَنڊيءَ وَڇُون، ٽنگئان لَهي نہ تِکَ
صورتَ جا ساهڙَ جِي، ڏِيلَ مُنهنجي ڏِکَ
واهُڙَ ٽِنِي وِکَ، جَنِ سانياران سُپِرين.

٣

واهُڙَ وَهَنَ نُوان، اَجان وَهُ اَڳِي ٿِئو
گَهَرِ وِينيون گهڙا ڪَرِيو سَرتيون سَڱ سَنوان
صورَتَ جا ساهڙَ جِي سا جي ڏِٺِي آن
تہ هُوندَ نہ پَليو مان، گهِڙو سپ گهڙا ڪٽِي.

٤

جيڏيون ڏنيان جي، صورتَ ساهَڙَ جامَ جِي
سُک تِي سُتيون ڪين ڪين، ڪانڌن پاسي ڪي
هوندَ مُونهانئِي اڳِي، گهِڙو سَپَ گهڙا ڪٽِي.

٥

ڏنيان جي هيڪارَ، صُورتَ ساهَڙَ جامَ جِي
سُک تِي سُتيون ڪينَ ڪِين پِرِي ساڻُ پَتارَ
گهِڙيون گهَڙِنئا ڏارَ، ڪاهي پيِيون ڪُنَ ۾.

٦

ساهَڙُ مون جِئن سَرتُيون! جِي ڏسو سَيِيئي
تہ سُمهو ڪِين سُکِ تِي، وَرَ پاسو ڏيئي
مُونهان اَڳِيئِي، گهِڙو سَپَ گهَڙا ڪٽِي.

٧

جيڪين ڏنو ؑمان، سو جي ڏنو جيڏِيين
گهَرَ وَرَنِ ئِي سان، هوندَ گهَٽِنِ گهوري ڇڏِئا.

٨

گهَڙَنِ واريون ٽڙن تي گهِڙَنِ گهٽيِئِي
سَيَڪَا چئِي: آن سُونهَٽِي لَئہ پِريان پيئي

د-١-١. وَهَ= پاڻي جو تکو وهڪرو، وڏي وَهَ وارو، دريا جي سير وارو وهڪرو. وَهَ تِک= وه واري وهڪري جي تکائي. واهُڙَ= درياه جي ڪَچي ۾ درياء جي چاڙهہ وقت، پاسي کان جيڪي ٻيا ڦاٽ ڦاٽي نڪرن. واهڙ تک= واهڙ جي وهڪري واري تِکائي. نيه تِک نرالي= (وَه ۽ واهُڙ جي تک بہ تيز آهي پر) نيه (عشق) جي تک (تيزيءَ ۾) اجان ئي ڪا نرالي آهي. عميق جو= اونهي (درياء) جو. خُلت= پيار واري دلي دوستي. سي خُلت خيالي= سي دلي پيار ۽ دلي دوستيءَ جي خيال ۾ آهن، اهي گهاٽي محبت ۾ مست ۽ مخمور آهن. وارِيين سي والي= موٽائي آڻي ملائين سي موليٰ. ٢. انڊي= درياء جي پرين پر. ڪنڊي= درياء جي هِن پَر. تنگ= سوڙهو (گهٽ ويکر ۽ گهٽ عُمق وارو). ٽُنگِئان= درياء جي سوڙهي وهڪري مان. لهي نہ تک= پاڻيءَ جي وهڪ جي تيزي گهٽ نہ ٿئي. ڏِکَ= سامهون. ٣. نوان واهڙ= تازا واهڙ جيڪي درياہ جي چاڙهہ وقت پاسي سان ڪَچي ۾ وهن. وَهُ= وڏو وهڪرو درياء جي سِير وارو. ٤. ڏنيان جي= اوهان جي ڏٺي هجي، اوهان جي ڏسو. ڪانڌن پاسي ڪي= اوهان مان ڪي بہ پنهنجن ڪانڌن سان گڏ. ٨. لَئہ پريان پيئي= پرين خاطر درياء ۾ گهڙي. لَئہ پريان پيئي= پرين جي عشق ۾ پيئي.

صُباحَ سَيپِئِي، پَسِبِيُون پاتارَ ۾.

٩

ڪَنڌيءَ پَرِ ڪِلا، ڏُونهان دوست ميهارَ جا
لَهِرين مَنجهه لَطيف چئي، دَهَلجُ ڪيمَ دِلا!
گوليءَ ڪي گِلا، متان ساهڙُ سَمُن جي ڏِئي.

١٠

ڪَنڌِيءَ اُپيون ڪيٽَريون 'ساهَڙُ' 'ساهَڙُ' ڪَنِ
ڪَنِي سانگو ساھَ جو، ڪِي گهوريَس ڪِئو گِهڙَنِ
ساهڙ سندو تن، گهاگهائي گهڙن جي.

١١

ڪَنڌيءَ ڪَنَ ڏِنامِ، سانيارِنِ ساهَڙَ جي
آسانگِي اَرواحَ جي اُپِي ٽَڙ ٽَڪِيامِ
وَڏِي ويرَ لِڳِيامِ، گِهڙان گهورِئو جِندَڙو.

١٢

پَرينءَ پَرِ پِريتَ مان تو ساهَڙُ سَڏَ ڪَري
جي نہ گِهڙان موٽِي وِجان، تان ڪا ساھَ سَري
مَرُ جان پَتِ پَري، گِهڙان گهورِئو جندَڙو.

١٣

گِهڙي گهَڙو هَٽِ ڪَري، ٻُهُون نِهاري ٻَنگُ
"سَر دَر قَدَمِ يار فدا شُدِ چه بَجا شُد" وَصُلَ
اهوئِي وَنگُ
"اِين بارِ گَران بُود، اَدا شُد چهِ بجا شُدَ" آجو ٿيو
سَڀُ اَنگُ
راتِ جَنِي جو رَنگُ، آران سي اُڪارِيِين.

١٤

گِهڙي گهَڙو هَٽَ ڪَري، ٻُهُون نهاري ٻَنگُ
"وَ اَمَا مَن خَافَ مَقَامَ رَبِهِ"، اِي لنگهيائين لَنگهُ
سِڪَندِنِ ڪي سَيدُ چئي، ڪِينَ جَهلِيندو جَهنگُ
راتِ جَنِي جو رَنگُ، آرَان سي اُڪارِيِين.

١٥

گِهڙي گهَڙو هَٽ ڪَري چيلهه ٻَڌِي چوتو:
گوتي ۾ گوتو، اچي ڪومَ اَجاڻ ڪي.

١٦

گِهڙي گهَڙو هٽِ ڪَرِي، سانگو چِڏِي ساهَ

صُباح= سپاٽي. پسبيون= پڌريون ٿينديون. پاتار ۾= اونهي عميق پاڻي ۾. ٩. ڪِلا= مينهن جي وٿاڻ جا ڪِلا. دونهان= وٿاڻ جا دونهان (پاڳيا مال کي مڇرن کان بچائڻ لاءِ وٿاڻ تي دونهان ڪندا). دهلج ڪيم= نہ ڊڄ. سَمُن= پاڻ ۾ گڏجاڻي جي ڏينهن ۽ وقت لاءِ ڏنل پيغام، گڏجاڻيءَ لاءِ مقرر ڪيل وقت ۽ ماڳ. ١٠. اپيون= بيٺيون. گهوريس!= متان گهور ٿيس! صدقي ٿيس! گهاگهائي گهڙن جي= وڏي چاھ ۽ سَرهائي سان جيڪي وڏي واڪي گهڙن، جيڪي ٻولائي گهڙن. ١١. ڪن ڏنام= ڪنن تي آواز پيام، ٻڌام. سانيُرُ (جمع= سانيَارَ)= چڙو. سانيارَ= چڙا (جيڪي ساهڙ جي مينهن ۾ ٻڌل)؛ سانيارن ساهڙ جي= ساهڙ جي چڙن ڪي. آسانگي ارواح جي= روحاني جياپي خاطر. اپي ٽڙ ٽڪيام= گهڙڻ جا گهيڙ بيٺي نهاريم (= گهڙڻ ۾ ذرا دير ڪيم). ١٣. ٻنگ نهاري= وَجهہ جانچي. 'يار جي قدمن ۾ سر قربان ٿيو، پر اها ڪهڙي بجا آوري ٿي (ڪهڙو فرض بجاءِ ٿيو: قرباني تہ اجان ئي ڪا وڏي ڪرڻي آهي!) وصل جو اهوئي راز آهي. "هيءَ تہ پاڻ هڪ وڏو بار هو جيڪو لٿو، پر اها ڪهڙي ادائگي ٿي"! پاڻ هر عضوو (انگ) ان بار کان آجو ٿيو. رات جني جو رنگ= جن جو جشن رات ۾ آهي (رات جو درياہ ۾ گهڙڻ ۽ ترڻ ۾ آهي). آران= آر مان= درياہ جي وڏي تکي پلٽ مان. ١٤. ٻَنگُ= وَرُ، وَجهہُ، لانگهو، گهيڙ. ٻهون نهاري= گهٽو جانچي ڳولي. سُوره 'نازعات' جي آيت نمبر- ٤٠، (سڄي آيت: وَاَمامَن خاف مَقام رَبهِ وَنهي النفسَ عن الهويٰ= ۽ اهو جيڪو ڊنو پنهنجي رب جي آڏو بيهڻ کان ۽ جهليائين نفس کي سَڌ کان.) لنگهہ= گهيڙ، لانگهو. جهنگُ= درياہ جي ڪڇي جو جهنگ، درياہ جي ڪنڌيءَ لڳ جهنگ. رات جني جو رنگ= جن جو رنگ رات سان آهي، جن جو چاھ چهچٽو رات ۾ آهي. آران= آر مان، درياہ جي تکي سير مان. اُڪارِيِين= لنگهائين، سلامتيءَ سان ٻئي پار پهچائين. ١٥. چيلهہ ٻڌي چوتو= چيلهہ سان چوتو ٻڌي. چوتو= (هيٺين پوشاڪ جا) پاند لانگ هيٺان ورائي ڇڪي چيلهہ سان ٻڌڻ. گوتي ۾ گوتو= غوطي ۾ غوطو. ١٦. سانگو ڇڏي ساهَ جو= ساهَ جو سانگو لاهي.

ويچاريءَ وَڏيون ڪَيُون دانهون منجهه درياهَ
ٻَرُ ٻانهُن ڇڏِئو، وييَس چُڪِي واهَ
مدد رءِ ميهارَ جي، غَرضَ سَڀَ گُناهَ:
نوري ڪَرِ نِگاهَ، تہ ساهڙ لنگهيان سِيرَ ڪي.

١٧

گهڙي گهڙو هٿ ڪري، ٻوڙيائين ٻانهُون
ويچاريءَ وڏيون ڪَيُون، وِچ درياه دانهُون:
”موتِ مُحبَ پاهُون، تاڪُن تَڪِي آهِيَان“.

١٨

گهڙِي گهڙو هٿ ڪَري”الاهي توهار“!
جُوڙا ٻيڙا چڪَ ۾، لُڙَ ۾ لُڙهيَس وارَ
جَنگهَ جَرُڪي واتِ ۾، سِپِي ڪي سينسارَ
لَڪين ڇُهنيَسِ لوهڙيون، ٽيليُون ٽرنيُون ڏارَ
مِڙئا مَڃَ هَزارَ، ياڳا ٽيندِي سونهَڙِي!

١٩

ساهَڙ ڏارَان سُنهَڙِي اَڌُوتِي آهي
ڪُنڊيُون جو ڪاهي، پاسي ٺهين پاڪُ ٿِيي.

٢٠

ساهَڙ ڏارَان سُنهَڙِي، نِسوري ناپاڪَ
نَجَاسَتَ نانهِ ڪَري أني جِي اوطاقَ
هُوءِ جي ڪِيرَ پِياڪَ، پاسي ٺَني پاڪُ ٿِيي.

٢١

ساهَڙ ڏارَان سُنهَڙِي، هِيءَ تان جُنبي جوءِ
هِنَ پاٽِيءَ سين پاهِنجو مُورِ نہ مَٽو ڌوءِ
جي پِرينءَ پاسي هوءِ، تہ ڪَرَ توڏيءَ ٺُڙُ ڪِئو.

٢٢

ساهَڙ ڏاران سُنهَڙِي، هِيءَ تان جُڪِي زالِ
توڏيءَ تَپُ شُروع ٿئو، هي هيٺيءَ جي حالِ
جَڏِي ري جَمالَ، اَڳهي ٿِي آهُون ڪَري.

٢٣

ساهَڙ ڏاران سُنهَڙِي، آهي مَنجهہ آزارَ
ڏَمَ پاسي ۾ ڏُڪندو، صحت وَتِ سَنگهارَ
توڏِيءَ سندي تَنَ جِي دَوا ۾ ديدَارَ
جي پَسي مُنهُ ميهارَ، تہ سِگهيائِي سَگهِي ٿِيي.

٢٤

سَدا پُڇُ مَ سُنهَڙِي اُونداهِيءَ اَڌَ راتِ
پِريان ڏي پِرياتِ، وانءُ ڏيناري ڏِينهَ ڪي.

٢٥

وَرُ اُونداهِي رِاتڙِي، ڪُهہ چانڊُوٽي چانڊاٽان
اوري ميهاران، مُنهُ مَ پَسان ڪو ٻِئو.

ٻَر= زور. وييس چُڪي واهَ= واهَ چُڪي ويس، ڪو حيلو باقي نہ رهيس، ڪو بچاءُ نہ رهيس. غرض سڀ گناهہ= پنهنجا ذاتي مطلب سڀ گناهہ، نفساني مقصد سڀ حرام. (چئي تہ:) اي نُوري، اي نور پريا ساهڙ! ڪر نگاهہ= مدد ڪر، حفاظت ڪر. ١٧. ٻوڙيائين ٻانهون= ٻانهون پاڻيءَ ۾ هنيائين (ترڻ لاءِ). پاهون= جلدي ۽ هن طرف. تاڪُن= ماريندڙ جانورن. تڪي آهيان= مونکي نظر ۾ ڪيو آهي. ١٨. ”الاهي توهار“= ”الاهي توهار“ ڪري گهڙي. الاهي توهار= يا الاهي! تو آهار آهيان، تنهنجي مدد جي آسري آهيان. (ساڳي معنيٰ ۾ ڪم شروع ڪندي چوندا ”الله توهار“= يا الله تنهنجي مدد جي آسري سان (هيءُ ڪم ڪريان ٿو). ٻيڙا= ڪَراين ۾ ٻدل ٻيڙا، ٻيڙن ٻڙن وارا ڳانا. لوهڙيون، لُهڙيون، لُوهٽيون= لُهڙ جنس واريون مڇيون جيڪي ڪنڊو هڻن. ٽيليون= ٽرنيون. (اصل پڙهڻي ”ٽرنئون“؟)= ’ٽيليون‘ سان ’ٽرنيون‘ پرتي جو لفظ آهي (معنيٰ ساڳي). ياڳا ٽيندي= ٽڪرا ٽڪرا ٽيندي. ١٩. اڌوتي= اڻ ڌوتل. ميري، ناپاڪ. ٢٠. نسوري= صفا سڄي. نجاست= ناپاڪائي. نانهہ ڪري= نابود ڪري، وڃائي. أني جي اوطاق= ان ساهڙجي اوطاق، ان جي ماڳ. (سنهڙي انهن ڪير پياڪن ميهارن (= ساهڙ) وٽ ويندي وهندي پاڪ ٿئي. ٢١. جُنبي= ناپاڪ. مور نہ مٽو ڌوءِ= هرگز مٽو نہ ڌوئي. تہ ڪر= تہ هوند. توڏي= سنهڙي جو مجازي نالو. ٢٢. جُڪي= جُڪيل، آزاريل. ٢٣. ڏمر پاسي ۾ ڏڪندو= ڏمرِ پاسي ۾ جڻ هڪ آزار آهي. تن جي= جسم جي (مرض جي). ٢٤. سدائين ’اونداهي اڌ رات‘ واري وقت جي پڇا نہ ڪر. ٢٥. ور= پل، پل تہ اونداهي هجي. ڪُهِہ= ڪوهہ ۾ پوي، ڪڏ ۾ پوي. چاندوٽي چانڊاٽان= چانڊوڪي چنڊاٽن جي (اهي جيڪي چنڊا آهن).

٢٦

سائِرَ ٻوڙِي سُنهَڻِي، نہ ڪَنهِ ڏوري ڏِنَدَ
اَڪِين مَنجِھ اُڪَنڊَ، مُيائِي ميھارَ ڏي.

وائي

مُنهنجيُون سَيئِي ماءُ، آيَلِ مَنَ مُرادُون پُنيُون
جهَڙِي پِرِيَان ڳَالهِڙِي، تهَڙِي ٻِي نہ ڪاءِ
ڪجِي تَان ڪوڏُ ٿِيي، سُجِي تان سيبَاءِ
وانءُ داتا جي دَرَ تي، شُڪرُ جنھ سُهَاءِ
ڪانهي حَدَ حَمدَ جي تہ ڪَريان لالَّهَ لاءِ
ڳَٽيو ڳَٽِيان ڪيتَريون، وَڏيون وَڏايَاءِ
سو مون هَتان نہ ٿئي، جيڪين تو جُڳاءِ
تو سَجِيون تو سَنديون، سِگَنِ توهِي ساءِ
اَجَ تُنهنجِيءُ اَجيُون، لوچَن تو هِي لاءِ
دِلَ دانهُنِ ري نہ رهي، مونکي ماءِ جُڳاءِ

داستان پھريون

١

وَٽَنِ وينا ڪانگَ، وِچين تِي ويلا ڪَري
گهَڙِي گهڙو هٿِ ڪري، سُٽِي سانجهيءَ ٻانگَ
سيئِي ڏُونديِ سانگَ، جِتي ساهَڙُ سُپِرين.

٢

منهِ جهِين جي مون، ڏنو مُنهُ ميهارَ جو
آهِمِ سَاهَ سَنئِون، سو ڪئِن گهڙو گهورِيَان!

٣

گهڙو ڀڳو تہ گهورِئو مَرُ چُورُ ٿيي چُوڙو
"طَالِبُ المَوليٰ مُذَڪَرُ"، اِيءُ ٻُڏَنديَن ٻُوڙو
ڪوڙهيو ڏَمُ ڪُوڙو، مونِ مَيهارُ ئِي مَنَ ۾.

٤

گهڙو ڀڳو تہ گهورِئو، مَرُ ڀِيڻَ ٿئي ٻانهِين
"طَالِبُ المَوليٰ مُذَڪَرُ"، اِيءُ ٻَرِ آسانهِين
پُٺَان مَرَ پانهِين، مَهندان مُنهِ ميهارَ جي.

٥

گهڙو ڀڳو تان گهورِئو، پاٽَان هو حِجابُ
واجَبُ وَجي وُجُودَ ۾، رهيو روحُ رَبَابُ
ساهَڙُ رِءَ ثُوابُ، آءٌ گهَٽوئِي گهورِيَان.

٦

گهڙو ڀڳو تان گهورِئو، ڀَڃي تان مَرَ گهَڙِي
چِڪَڻِ تان چَڙهي، پَسان مُنهُ ميهارَ جو.

٧

گهَڙو ڀڳو تان گهورِئو، آسَرَ مَرَ لاهيج
"لاتَقنَطُوا مِن رَحمَةِاللهِ"، تُرَهي اِنَ تريج
حَبِيبَاڻي هيج، پَسين مُنهُ ميهارَ جو.

٨

گهَڙو ڀڳو، مُنڌَ مُئِي، وِئا وَسيلا

٢٦. سائر= وڏو درياء. سنهڻيءَ کي ڏوري ڏنڊڪو نہ ٻوڙيو پر وڏي درياء ٻوڙيو). مرڻ بعد بہ سندس اکين ۾ ميهار جي سڪ هُئي. وائي. ڪوڏ= بيحد خوشي. سڃي سُڃهي سيباءِ= سيبائي (وٺي). سُهاءِ= سونهاءِ، سونهي. تو سڃيون تو سنديون= تو پنهنجيون نظرون (مون طرف) ڪيون. سگن توهي ساءِ= تنهنجي ساءِ (قرب) لاءِ پيون سڪن! د-٢-١. وٽن وينا ڪانگ= ڏينهن پورو ڪري، رات لاءِ وڃي وٽن تي وينا. وچين= اڳينءَ کان پوءِ ۽ سج لٿي کان اڳ وارو وقت، وچين نماز وارو وقت. ويلا ڪري= وڃڻ جي ڪري سانجهيءَ ٻانگ= سانجهي نماز جي ٻانگ. ڏونديِ= ڳولي سانگ= واهڙ، گهٽگهيڙ. ٢. مِنهِ= ٻهاني جي ڪري، ٻهاني سببان. گهوريان= گهوري ڇڏيان، ڦيري ڦٽو ڪري ڇڏيان. ٣. گهورئو= صدقي ٿيو. چور ٿئي= ڀڃي ڀري اٽو ٿئي. طالب المولیٰ مُذڪرُ= مولیٰ کي ڳوليندڙ مردانو آهي، باهمت آهي. ٻُوڙو= بچاء، آسرو. ٤. ڀيڻ ٿئي= مُڙي ڏوڙي ٿي وڃي. (ٻانهين= چوڙي جي) ٻانهين، ٻانهن واريون سڀ چوڙيون. آسانهين= اسان جي. پُٺان مَرَ= پوان نہ. پانهين= پوئتي. مهندان= آڏو. ٥. حجاب= پردو، ڍڪ ('تصوف' جو خاص اصطلاح= طالب ۽ مطلوب جي وچ ۾ پردو). ثواب= اجر، چڱائي، نيڪي، ('صواب' مان بہ معنيٰ نڪري ٿي.) ٦. گهڙي= ملڻ واري گهڙي، وصال واري گهڙي. چڪڻ= پاڻيءَ ۾ آڏو چاڙهہ واري سخت زمين. ٧. آسَرَ= اميد، آسرو قرآن شريف جي سُورَه 'زُمَر' (نمبر ٣٩) جي آيت جو وچون ڀاڱو. معنيٰ= اوهان آسرو نہ لاهيو الله جي رحمت مان. حبيباڻي هيج= پيارن دوستن جي پيار ۽ خوشيءَ ۾. ٨. وئا وسيلا= سڀ آڌار ۽ ذريعا ختم ٿي ويا، باقي نہ بچيا.

سارَ ڇڏيائين سيرَ ۾، هَئي رَهيا حيلا
سُنهڻيءَ جا سِيلا، وَحدتَ سپِ وِڄائيا.

٩

گهڙو ڀڳو، مُنڌَ مُئي، وسيلا وِئا
تهان پوءِ سُئا، سُنهڻِيءَ سَڏَ ميهارَ جا.

١٠

جَڏهن وَسِيلَن، لوڙهي ڇَڏِي لُڙَ ۾
پَراڙان پِرِيَن، تَڏهِن پُڄي سُونهَڻِي.

١١

پاڻُ مَ ڪَڇُجُ پاڻَ سين، وَسيلا وِسارِ
لُڙُ لنگهائي سُنهڻِي پرتِ وِجهنديئِي پارِ
سي ٽُرتُ لنگهنديون تارِ، اُڪَندَ آڳهُ جَنِ سين.

١٢

پاڻُ مَ ڪَڇُجُ پاڻَ سين، رِءَ وَسيلي وانءُ
مٿان سائرَ سُونهَڻي، پرتِ وَنِجي پانءُ
نِيهَ ڳِنهندي نانءُ، وانءُ پِريان جي پارَ ڏي.

١٣

پاڻُ مَ ڪَڇُجُ پاڻَ سين، رِءَ وَسيلي وَڏُ
لالَڻُ تَنِي لَڏُ، عشقُ جَنِي جي اڳِ ۾.

١٤

پاڻُ مَ ڪَڇُجُ پاڻَ سين، وَسِيلا وِڄاءِ
عِشقُ ساڻُ اَناءِ، پيرُ پِريان جي پارَ ڏي.

١٥

پاڻُ مَ ڪَڇُجُ پاڻَ سين، رِءَ وَسِيلي وَڃُ
پيلو پيري پَڃُ، اُڪَندَ ڪَڻُ عَمِيقَ ڏي.

١٦

آڳَهَ عشقَ وارِيين، جَڏهِن ڳنيا جَنِ
تَڏهن رَسئا تَنِ، مِهڻا مُحَبُ ميهارَ جا.

١٧

ڪونهي آڳهُ اِهَڙو، جِهَڙي مَحبتَ مَنِ
اُيِيون اُورِيين پارَ ڏي، ڪُوڙِيون ڪَڪَ پُڄَنِ
نَدي تَن نيڙُ ٿِئي، جي تُرهي رِءَ تَرَنِ
سِڪَ رَساڻي سُنهڻِي، اَصُلِ عاشِقَنِ
سي جهليون ڪِينَ ڪُنَن، پُڄَنِ جي ميهارَ ڪي.

١٨

پُڄَنِ جي ميهارَ ڪي، پُڄي سي ميهارُ
"فَاذڪُروني اَذڪُرڪُم"، اِيءُ پروڙِجِ پارُ
تُرهو تَنِي بارُ، عِشقُ جَنِي کي آڪِرو.

١٩

عشقُ جَنِي کي آڪرو، تُرهو مَ ٿئي تَنِ
جي ساهڙَ کي سِڪَنِ، تَنِي جَرُ جَندرو ٿئي.

٢٠

تُرَهو آڃِ مَ تنه کي جنه عشقَ سين آگاهَ
پُڄي مَس مَلاحَ، سائِرُ مَٿي سُونهِڻي.

رهيا (ٻولي آهي)= رهجي ويا، ڪنهن ڪم جا نہ ٿيا. سِيل= سَت، پرهيز، سَتُر. سينگار. سنهڻيءَ جا سيلا= سنهڻيءَ جي جدا وجود واريون وصفون. وحدت سپ وڄائيا= وصال ۾، هيڪڙائي حق ٿيڻ سان، سُنهڻيءَ جو جدا وجود ختم ٿي ويو، هوءَ حق سان ملي هڪ ٿي وئي. ٩. لفظي معنيٰ صاف آهي (هن وجود جي وڃائڻ سان، حق سان هڪ ٿيڻ سان، حق جا آواز سهڻي جي ڪنن تي پيا). ١٠. لُڙ= درياء ۾ پاڻي جو وڏو چاڙهه ۽ مٿان ڏُنڊ. پراڙان= پاران، پَرينءَ ڪنڌيءَ کان. ١٢. سائر= درياء. پانءُ= پير، پرت ونجي پانءُ= پرت جو پير ونجي، پرت جو پيچرو ونجي. ١٣. وڏ= اڳتي وڌ، اڳتي هل. لَڏ= لڏل وٽ. ١٥. پيلو= ڪچو (دلو)، پوري طرح پڪل نہ. اڪند= سِڪ، عشق. عميق= اونهو پاڻي (درياء يا سمنڊ جو)، اوڙاهہ. ١٦. آڳه= بچاء جا وسيلا، اڳتي جا آسرا. ١٧. اييون= بيٺيون. ڪَڪُ= ٻُوڙا (بچاء جا). نيڙ= ننڍو واهڙ. رساڻي= پهچائي. ١٨. قرآن شريف جي سُوره 'بقره' جي آيت نمبر ١٥٢ جو پهريون اڌ. معنيٰ= 'پوءِ ياد ڪريو مونکي تہ آءٌ ياد ڪريان اوهان کي.' تني بار= تن لاءِ بار آهي. آڪرو= وڏيڪ زور، وڏيڪ غلبي وارو. ١٩. مَ ٿئي= ميسر نہ ٿئي، نہ ملي، نہ هجي، تن کي ترهي جي ڪاڻ ڪانہ ٿئي. جر= وڏو پاڻي. جندرو= ڪجائي مثل هڪ پيچرو جنهن ۾ ٻہ دلا پاڻيءَ جا رکي سگهجن ۽ گڏهہ تي لڏجن. تمام ٿوري مقدار وارو پاڻي، ٿورو پاڻي. ٢٠. آگاهہ= آگاهي، سڃاڻپ، ساڃاهہ. پڄي مس= ورلي پڄي= (= ڪانہ پڄي). ملاح= ٻيڙين وارا ناکئا. سائر مٿي= درياء کي چِتائي گهڙي، سڌو درياء جو رخ ڪري.

وائي

سچا سائرَ مونکي تون!
اي وَنهيان واهڙَ مونکي تون!
نيئِي، نيئي، اَولِ پِريان جي پارَ ڏي
سندو جِيَڻَ آسَرو، مَنان لاتو مون
ڪُنَ جي ڪارُونيار جا، سي آن پانيان پُون.

داستان ٽريو

١

ڪَرڪِلَ ڪُوچَ ڪُنَ گهڻا، جَرَ واڪو جائِين
پاڻُ اُڇَلي آبَ ۾، وَهَ سِر وِڌائِين
لَهرون لَنگهيائِين، لُطفَ ساڻُ لطِيفُ چئي.

٢

ڪَرڪِلَ ڪُوچَ ڪُنَ گهڻا، جِتِ ڏڙڪو منجهه درياهَ
اچئو اُتاهين گهڙي، سانگو ڪري نہ ساهَ
ساهڙُ جِيءَ صَلاحَ، پارِ لنگهيائين ٻاجهہ سِين.

٣

دَهشَتَ دَمُ درياهَ ۾، جِتِ هَيبتَ هُلاچو
وِرجي ويرِنِ وِچَ ۾، ڪاڏي وِئو ڪَچو
ساهڙُ جامُ سَچو، ساڻِي تِيندُمِ سِيرَ ۾.

٤

دَهشَتَ دَمُ دَرياهَ ۾، جِت سَنّاٽا سينسارِ
بيحَد ٻاگُو بَحَرَ ۾، هَيبتَناڪَ هزارَ
سارِيان ڪانہَ سَرِيرَ ۾، طاقتَ توهان ڏارَ
ساهَرَ جامَ سَتارَ، سِگهو رَسِجُ سِيرَ ۾.

٥

دَهشَتَ دَمُ دَرياهَ ۾، جِتِ ڪَڙڪا ڪُنَ ڪَرِينِ
ٻِڇَلَ ٻانڊِي ٻارِ ۾، لَهرِيون لوڏا ڏِينِ
سَنّاوَرَ اُتِ سَهمِيا، سِيٽاهيا نہ سَندِينِ
جِتِ وِيرِيُون واٽَ نہ ڏِينِ، تِتِ ساهڙُ سِيرَ لنگهائيين.

٦

دَهشَتَ دَمُ درياهَ ۾، جِتِ ڪَڙڪو ڪُنُ ڪَري
اُت توڏِي تاڪُن وِچَ ۾، مَٽان وِيرَ وَري:
'ساهڙُ منهنجا سُپِرِين! آءُ پرتان پير پَري
هادِي هَٿَ ڌَري، اُونهين مان اُڪارِيين'.

٧

دَهشَتَ دَمُ دَرياهَ ۾، جِتِ ڪُنَنِ جا ڪَڙڪا
سَهي ڪِينَ سَمُوندر جا ماندِي دِلِ ڌَڙڪا
ساهڙُ! سُٽِجُ ڪا، فَريادِي فَقِيرَ جي.

وائي. سائر= درياهه. ونهيان= شاهوڪار، سُکيا. واهڙ= درياءَ. اول= چولِ، ٿيلهہ، نيلهہ. منان= من تان. آن= آءٌ. پون= پڪي) زمين. د-٣-١. ڪرڪل= گوڙ وارو وڏو آواز، گجگوڙ، گهمسان. ڪوچ= پاڻيءَ جو گولائي وارو ڦيرو، گهيرو، گهمرو. ڪُن= پاڻيءَ جو هيٺ تي ڇڪجڻ (جڻ هيٺ ڪنهن خال ۾ پيو وڃي) ۽ گولائي وارو گهيرو ڪري مٿان ڪوهہ ناهڻ. د-٣-١. جر واڪو= جر جو واڪو، جهجهي پاڻيءَ وارو ڪڙڪو. جائين= جتائين. وَهہ= وڏو وهڪرو، سير. وهہ سِر= وهڪري ۾، سير ۾. لطف سان= ڏٽيءَ جي ڪرم سان. ٢. ڪرڪل= گوڙ وارو، گوڙ. ڪوچ= پاڻيءَ جو گولائي ۾ ڦرڻ، ڦيرو، گهمرو. ڪُن= پاڻيءَ جو گولائي ۾ هيٺ تي ڇڪجڻ ۽ گولائي وارو گهيرو ڪرڻ. ڏڙڪو= درياءَ جي گوڙ جي ڏڙ ڏڙ. ٻار پاڻيءَ جي ٻار (سير ۾ پاڻي جي ذرا هيٺاهين جهول جنهن ۾ ٻيڙي پوي تہ مشڪل سان ٻاهر نڪري سگهي). ٻاجهہ سان= موليٰ جي مهر سان. ٣. دَمُ= وڏو زور. هيبت= خوف. هُلاچو= گجگوڙ. وِرجي= پُري ختم ٿي. ڪچو= درياهہ جي وچين وهڪ جي ٻنهي پاسن وارو پاڳو ۽ جهنگ جيڪو آبڪلاني ۾ ٻڏي. ٤. سَنّاٽا= وڏا زبرا، طاقتور. سينسار واڳون مثل پاڻيءَ جو جانور جنهن جي مُنهنار سنهي ڊگهي ٿئي. ٻاڳو= واڳون. ٥. ڪرين= (ٻولي آهي) ڪَن. ٻِڇل= زوردار هوا سببان ٻن ڇولين جو ٽڪر، لڙهندڙ شيءِ (ڪاٺ وغيره) جي ٻن ڇولين جي وچ ۾ اُٿل پٿل. ٻانڊي= وڏو لڙهندڙ ڪاٺ (ٻانڊي= ننڍي لڙهندڙ ڪاٺي). ٻار= درياءَ ۾ پاڻيءَ جي ٻار. سناور= (ف= شناور)= تارُو. سهميا= ڊڄي بيٺا سيٽاهيا= سيٽاهن وارا، سيٽاهہ تي ترندڙ. نہ سندين= گهڙڻ جي جرئت نہ ڪن. ٦. توڏي= نوجوان مادي اُٺ جيڪا سمنڊ لڳ ڊيلٽائي دريائن مان بہ تڪڙي تري وڃي. (استعاري طور) ننڍي نينٽي نوجوان زال، سهڻي. تاڪن= مارڻ لاءِ تڪيندڙ جانورن. مٿان وير وري= ايڏي عشق سان پٺي تري جو وِير جي مٿان پٺي وري.

٨

ڏَهشتَ ڏَمُ دَرياهَ ۾، جتَ ڪُنَنِ جو ڪَڙڪو
ڪونهي ڪاٺيارينِ جو تارَ بِنا ٽَڙُ ڪو
آهِہِ اُنهين پارَ جو دِلِ اندرِ ڏڙڪو
پَچي سِڪَ سيدُ چئي، سِيرَ سَندو سَڙڪو
والِي ڪِج وَڙُ ڪو، تہ پارِ لنگهيان آءٌ پاڄهہ سِين.

٩

ڏَهشتَ ڏَمُ دَرياهَ ۾، جت لُڙُ لَهريُون لَسَ ليٺ
آٽِيو اوپارَن ۾، پَانڊِي پوڙِي پيٺ
جِتِ چِڪَڻَ جِي چَپيٺ، اُت ساهڙُ سِير لنگهاءِ تون.

١٠

ڏَهشتَ ڏَمُ دَرياهَ ۾، جِتِ تِڪيون ٿوارُون
مُنهنجيون مانَ ميهارَ ڪي، پَهُچَنِ پُڪارُون
لَهُ ساهڙُ سَنپارُون، تہ لَهرينِ لوڏِي نہ مَران.

١١

ڏَهشتَ ڏَمُ دَرياهَ ۾، جِتِ جايُون جانارَنِ
ٺڪو سَنٽو سِيرَ جو، مَپُ نہ مَلاحَنِ
دَرِندا دَرياهَ ۾، واڪا ڪِئو وَرَنِ
سَڃا بيڙا پارِ ۾، هَلٿا هيٺ وَڃن
پُرزو پيدا نہ ٿِئي، تَختو مَنجهان ٽَنِ
ڪوجو ڦَهَرُ ڪُنَن ۾، وِٺا ڪينَ وَرَنِ
اُتي آٽَنارُنِ، ساهَڙ سِيرَ لنگهائيين!

١٢

ڏَهشتَ ڏَمُ دَرياهَ ۾، ٻئا اَت اُبتا آرَ
ڪُپَرَ ڪارُونپارَ جِي، ڪَنڌِي ناهَ ڪنارَ
ٻَلائن ري بَحرَ ۾، سُڄي ٻي نہ ٿوارَ
مونکي مُحِبَ مِيهارَ، اچي آرَ اُڪارِئين.

١٣

ڏڙهڙُ ڏُنُونسَ درياهَ ۾، جِتِ لَهريون ڪَنِ لوڙا
سَهَسين اَچِئو سِيرَ ۾ ٿين سيٺهايا سوڙا
جي تارُو هُئا توڙا، تَنِ هُٽَبُ پانيو هيڪڙو.

وائي

مَدَتَ ٿِيءُ ميهَارَ يارَ!
ساهَڙ! سائرَ سِيرَ ۾
اُونهان ڪُنَ، اَٽانگهَہ ٽَڙَ، اوَليين مون آڌارَ

٨ ڪڙڪو= تيز تکو آواز. ڪاٺيارين جو= ڪاٺ وارين جو، جيڪي حاجتمند آهن، جُيڪي محبت ۾ مجبور آهن. تار بنا= وڏي اونهي پاڻيءَ کان سواءِ، سير کان سواءِ. ٽڙُ= ڪنڌيءَ لڳ ٻيڙين جي بيهڻ جيُ جاءِ، حفاظت سان بيهڻ وارو ماڳ. تار بنا ٽڙڪو= سير واري اوڙاهہ کان سواءِ ڪو ٻيو ٽڙ (محفوظ ماڳ) ئي ڪونهي! سڙڪو= تيز تکي آواز وارو سٽڪو. پچي سڪ سيد چئي- الخ= اها سڄڻ جي سِڪ ئي آهي، اهو عشق ئي آهي جيڪو سير جي سٽڪي کي ٽوڙي ٿو (۽ پار پهچائي ٿو). ٻي پڙهٺي ب رسالي جي= پچي سگهہ سيد چئي= پهن جي طاقت کي سير جو سٽڪو پچي ٿو. وڙ= احسان. ٩. لُڙ= درياءَ ۾ پاڻي جي چاڙهہ سببان ڏنڊ ۽ لڙاٽ. لس= اونهي پاڻيءَ جي مٿين لسي سطح، اونهو پاڻي. ليٺ= پاڻيءَ جي ليٺ (ڇڻ مٿاهين تان هيٺ ليٿي ٿو)، هيٺ تي پلٽ. اوپار= اوپارو= پاڻيءَ جو اوپارو وهڪرو. پانڊي= درياءَ ۾ لڙهندڙ ٿلها ٻُنڌَ. چِڪڻ= وهڪري ۾ آڏو سخت زمين وارو رنڊائيندڙ دڙو، جنهن کي پاڻي ڪائي نہ سگهي ۽ لڳي چڙهي وري پوئتي وري. چِڪڻ جي چپيٺ= چِڪڻ چاڙهہ وارو آڏو ڏڪ. ١٠. توارون= پاڻي جا تکا ڪڙڪا. پڪارون= دانهون، سڏ. لهرين لوڏي= لهرين ۾ لوڏجي. ١١. جايون جانارن= جانورن جون جايون، خوفناڪ جانورن جا ماڳ. سَنٽو= دنگ. مَپُ= حيلو، وجهہ. مپ نہ ملاحن= ملاحن جو بہ حيلو نہ هلي، ملاحن جي بہ جاءِ ڪانهي، ملاح بہ هيٺ پاڻيءَ جي اونهائي معلوم ڪري نٿا سگهن. ١٢. اَت= گهڻا. ابتا= اوپارا. آرَ= پرپور سير واري پلٽ. ١٣. ڏڙهڙ= پاڻي جو سٽڪو، ڏڏڪو. دونس= ڏُم. لوڙا= وڏا آواز، ڪڙڪا. سيٺاهيا= سيٺاهن وارا، جيڪي سيٺهہ تي ترن. ٿين سوڙا= سوڙها ٿينَ= ڏکيا ٿين. توڙا= اصل کان (سچا). هُٽب= ترندڙ جي ٻن ٻانهن وارو فاصلو (ٻانهڙيو تارو، ٻانهون هٽي ترڻ وارو، پهريائين هڪ ٻانهي اڳتي اڇليندو ۽ پوءِ ٻي. انهن ٻن اڇلن وارو مفاصلو= هڪ هُٽب). وائي. سائر سير ۾= درياءَ جي سير ۾. اٽانگهہ ٽڙ= اهي ٽڙ جيڪي ٽانگهي نہ سگهجن، جن ٽڙن مان گهڙي پرينءَ ڪنڌيءَ تي پهچي نہ سگهجي. اونهان گهيڙ. اوليين مون آڌار= اي منهنجا آڌار، شال تون مون کي اوليين= ٺيلهي ٺيلهي پار پهچائين، پرينءَ ڪنڌيءَ واري ٽڙ تي پهچائين.

ڏينهَ ڏُهلا ڏمَ سين، آهيان آهَان ڏارَ
ٻيڇَلِ ٻَانڌي ٻَار ڪَري، اَت اُبَتا آرَ
ٽيلهي گهڙي سونهَٽِي، آڳهَ رِءَ آڌارَ
ڪاري راتِ، ڪچو گهڙو، توڏِي ڪِي ٽوارَ
سَنيُوڙو سيٽَاهِ سين سِکهو رَسُ سَنگهارَ
اوراران آهُوَن ڪَريان، پَهُچان ڪِيئَن پَرارَ
سُٽِئو جهَانءِ جهجي هِيُون سانيَارا سَنيارَ
آيَم ريلي رِيءَ سين، الله تو آهارَ
تارِ ترَنديس، پرين پَسنديس، وِينديس وَٽِ وَچارَ
پُوريَنديس پارُ مٽي، سَهَسين جي سينسارَ
گولي گهاگهائي گهڙي، جڪَنِ تا جانارَ.

داستان چوٿون

١

ٽڙ ٽڪَڻُ، تار گهڙَڻُ، اِيءَ ڪاٽيارَنَ ڪَمُ
ڏهَ ڏهَ پيرا ڏينهَ ۾ ڏِئي ڏواراَپا ڏمُ
عَقُلُ مَتِ شَرمُ، ٽِريئِي نيهَ نِهوڙِئا.

٢

گهيڙان ڪَري نہ گهُورَ، ٽڙُ ٽڪَڙ ڪان نہ لَهي
جَنه کي سِڪَ ساهڙُ جي، پُورَنِ مَٽي پُورَ
ڪاريءَ راتَ ڪُئَن ۾ وَهمَنِ ڪِي وَهلُورَ
جِنهِ ساڻُ پِريَان جا سُورَ، ٽَنه نَدِي ناهِ نِگاهَ ۾.

٣

جِئان وَهي تِئان واٽَ، ڪُوڙيُون پُڇَنِ ڪَپرا
جَنِ کي سِڪَ ساهڙُ جي سي گهيڙ نہ پُڇَنِ گهاٽَ
جَنِي عِشقَ اُساٽَ، سي واهُڙُ پائِينِ وِڪڙي.

٤

ڪنهِ جنهِ گهيڙ گهڙي، جِين اَوَٽڙُ ٽڙُ ٽِئوس
سالِمُ ويئي سُونهَٽِي، ڪُئَنِ ڪِينَ ڪِئوسِ
اُهَسُ اَکڙِينِ ۾ پريان جو پِئوس
حَقان حَقُّ ٽِئوسِ، هُئِي طالِبَ حَقَ جِي.

٥

هيءُ يَرِ هيءُ هَنڌ وسِ، ڪئُڙو ٽِئُسِ قريبِ ري
روزِ ڏِينهاٽِي راتِ ڪي، متي پارَ پندوسِ
عشق جو عبداللطيف چئي، نڪو سڪ سَنتوسِ

ڏهلا= ڏکيا. آهَان ڏارَ= اوهان کان ڌار. درياء جي سير سختيءَ جو بيان: جتي ٻيڇل وڏن لڙهندڙ ڪاٺن کي هيٺ ٻار ۾ غرق ڪري. ٻيڇل= ٻن طرفن وارو آمهون سامهون پاڻيءَ جو ڦيرو ۽ گهيرو. ٻار= ڪُن واري سوڙهائي ڪان وڏيڪ ويڪر واري پاڻيءَ جي هيٺ تي چڪ. ابتا آرا= پاڻي جا ابتا زوردار ڦيرا. ٽيلهي= گهڙڻ وقت ٻنهي ٻانهن سان پاڻيءَ کي پوئتي ڌڪي. آڳه رِءَ آڌار= ڪنهن آڳه (وسيلي) ۽ آڌار کان سواءِ. سنيوڙو= سنيريل، تيار. اوراران= اوراڙ ڪان، اورئين پاسي کان. پرار= پراڙ= پرين ڪنڌي. سانيارا= سامهون درياء جي ٻئي طرفان. سنيار= چڙا (مينهن جا جيڪي وڄن پيا). سٽئو جهانء جهجي هنيون= تن جي واڄي جو مسلسل هلڪو منو آواز ٻُڌيو دل پئي تڙڦي. آيم ريلي ريءَ سين= هڪ تکي وهڪري ۽ ٻيو تيز طوفان سان منهنجي اچي پئي آهي. آيم= مُنهن مقابل ٿيس، منهنجي اچي اڙي آهي. ريلو= (اصطلاح طور) درياء جو تکو وهڪرو. ريءَ= ريح، هوا، سخت هوا. الله توآهار= يا الله! تنهنجي ئي آڌار تي آهيان. وچار= وڇن وارو، ميهار. پوريَنديس= رخ رکي ترنديس. پار مٽي= پريون پار نظر ۾ رکي. سهسين جي سينسار= جيتوڻيڪ ڪٽي سوين سينسار هجن گولي گهاگهائي گهڙي= هي هيٺي ضعيف اتي وڏي چاھ ۽ ڪوڏ مان پئي گهڙي (جتي جاندار بہ ڏکن جڪن ٿا). جڪن ٿا= ڏکن ٿا (خوف مان). جانار= جاندار. د-٤-١. ٽڙ ٽڪڻ تار گهڙڻ= گهيڙ گهٽ نهارڻ ۽ درياء جي سير ۾ گهڙڻ. ڪاٽيارين ڪم= اهو ڪاڻ وارين جو ڪم آهي، جيڪي غرض واريون آهن، محبت ۾ مجبور آهن تن جو ڪم آهي. ٢. گهيڙان ڪري نہ گهور= گهڙڻ وقت گهيڙ ڪانہ نهاري (جتان اچي اتان گهڙي پوي). تڪڙ= تڪڙ ۾. ٽڙ نہ لهي= ٽڙ نہ ڳولي. تنه ندي ناه نگاه= تنهن کي ندي نظر ۾ ئي ڪانهي، تنهن جي نديءَ تي اک ئي نٿي ٻڌي. ٣. جِئان وهي= جتان لنگهي. عشق جي اُساٽ= عشق جي گهُٽ. ٤. اوٽڙ ٽڙُ ٽئوس= اڻائو ٽڙ (گهاٽ) هن جي لاءِ سَٽائو ٽڙ ٿئو. سالِم ويئي= سڄين لڱين سلامت لنگهي وئي. اهسُ= اهاءِ. ٥. هنڌوس= هن جو ماڳ آهي. ڪُوڙو ٽئس= هن کي نہ وڻيو. پار= درياء جي ٻئي پار، پراڙ. پندوس= هن جو پنڌ آهي، وڃڻ آهي. سنتوس= هن جو سنتو، دنگ، حد.

ساهڙ ساهہ نُدوس، نيرُ پاڻي نِيہَ جو.

٦

توڏي توڙائين، نِيہَ نُوازي سُونَهَڻي
ڳچيءَ هارُ حَبِيبَ جو لائقُ لَڏائِين
کوڙين سندو کارڻي مُحمدُ مچيائين
سَو تَڙُ سُونائِين، جيڏَنہَ عالَم آسَرو.

٧

هُئِي طالب حَقَ جي توڏي لاکُون توڙ
نہ مَلاحُ، نہ مَکُرِي، نَکِي ٻَڌِي نوڙُ
پاڻي پِنيءَ ٻوڙُ، سُنهڻِيءَ ليکي سِير جو.

٨

وِجي کُنَ کَپِيندِي، سُنهڻِي منجهان سِکَ
هَڏِ نہ پِڳِيَسِ هِکَ، مَحبتِي ميهَارَ جِي.

٩

سُنهڻِيءَ ليکي سِيرَ جو پاڻِي پِنِيءَ هيٺ
ٻَڌئو ٻِره بيٺِ، وِجي کَپِيندِي کُنَنِ کِي.

١٠

توڏي، ٿُهَائِينِ جي سِي هتهين چِڏِ حِرِصَ
ساهَڙَ ڏارَان سُنهَڻِي، کوڻيون کُنِ کِرِسَ
وَڏِي اِيءَ وِرِسَ، چئن ڏمَ وَٽِ ڏِينہَ گُذارِيين.

١١

ساري سِکَ سَبَقُ، شَرِيعَتَ سَندو سُنهَڻي
طَرِيقَتان تِکو وَهي، حَقِيقَتَ جو حَقُ
مَعَرفَتَ مَرَکُ، اَصُلِ عاشِقَنِ جو.

١٢

پَلِ پَلِ تي پَلِي، ڏمَ ڏِيهاڙِي کيترو
پَسِي دورُ درياہَ جو وِچان کينَ وَلِي
کاريءَ رات قَرِيبَ ڏي مَنجهان حُبَ هَلِي
نہ کَنهِ جهولَ جهَلِي، هُئِي سَمُنِ پُوري سُنهَڻِي.

١٣

جهولَ نہ جهَلِي سُنهَڻِي سائِرَ سَٽَ سَندياس
جَنهِ اِهڙِي جائِي عاجِزا، سا مَرُ مَرکي ماسِ
پسين جي پِٺَاسِ، تہ کِين عِشقُ آڻِيين.

١٤

نکا جهولَ جهَليسِ، نہ تانگهو نہ تارُ کِيِنِ
ڏمُ ڏِينهاڙِي کيترو پَرَ ۾ تو پَليسِ
تان تان جِيءَ جَليسِ، مل جان نہ ميهارَ کِي.

نُدوس= کنيوس. ٦. توڏي= سنهڻي. توڙائين= اصل کان، ازل کان. کوڙين سندو کارڻي= کوڙين جا کر کندڙ. سونائين= مٺيائين، جانچي نظر ۾ رکي هلي. ٧. لاکون توڙ= توڙ کان وٺي، اصل کان وٺي. مَکُرِي= ٻيڙي. نکي ٻڌي نوڙ= درياء اکرڻ لاءِ نوڙ کانہ ٻڌي. نوڙ ٻڌڻ= واهڙ جي ٻنهي پاسن تي آمهون سامهون، مضبوط ڪاٺ کوڙي، هک جي چوٽيءَ کان ٻيءَ جي چوٽي تائين پکو نوڙ (ٿلهو واجهہ) ٻڌڻ ۽ ان ۾ کڙي وجهي ان ۾ ٻيڙيءَ واري رس ٻڌڻ. ٻيڙيءَ کي ونجهہ يا ڳن سان هلائبو ۽ نوڙ واري کڙي بہ اڳتي وڌندي هلندي. ٨. هِک پِڄڻ، هکي پڄڻ= تارون ۽ نڙيءَ جي وچ واري ڀاڱي جو آلو ٿيڻ، ٿورڙو ذرو اُڃ تي چندبو پوڻ. ٩. پنيءَ هيٺ= ايترو ٿورڙو ۽ ننڍو پاڻي جيکو پنيءَ کان هيٺ بيهي. بيٺ= سندرو. ٻره بيٺ= عشق جو سندرو. ١٠. ٿُهائين جي= جيکي اُپارن، هرکائين. کِرس= ٽک تخمينا، کنهن کر ۾ هئڻ جا بهانا. وِرس= ڀُل، ويسر، گمراهي، غلطي. ١١. شريعت= ظاهري اسلامي قانون وارو رستو. الاهي قانون واري راهہ. سنئين سنڌي راهہ. طريقتان= طريقت مان. طريقت= راهہ. معرفت= حق جي ڄاڻ. حقيقت= صوفي طريقي جي چوٿين منزل جنهن ۾ سالک حق سان گڏجي خود حق ٿيو پوي. ١٢. پَلِي= جهَلي، روکي. ڏمَ= سنهڻي جي مڙس جو نالو. دور= زور، چاڙهہ وارو وهکرو. وَلي= پوئتي موٽي. جهول= درياء جي پاڻيءَ جو اصطلاح. (وڏي چاڙهہ واري وهکري ۾ بعضي کٿي وچ تي عارضي طور پاڻيءَ جي سطح هيٺ ٿي ويندي. پائيندڙ درياء کٿي اونهي کاڏ کري ويندو جتي لاٽ کان پوءِ بہ پاڻي نڙي بيهندو. اهو نريل بينل اونهو پاڻي ٽٽو هوندو). سمن= مجازي محبت ۾، مقرر وقت ۽ ماڳ تي ملڻ لاءِ کيل وعدو، گڏجاڻي جو انجام. سمن پوري= سمن تي پوري، پوري وقت ۽ ماڳ تي پهچڻ واري، انجام تي پوري. ١٣. سائر سٽ سندياس= سنديس سٽ سچي درياء کي پار کرڻ تي آهي. سائر= (سچو) درياء. سَٽ= چوٽ، جُلهہ. سندياس= سنهڻيءَ جي. عاجزا= (ع. عاجزه= ضعيف) ڏيءَ. ماس= ماڻس (سنهڻيءَ جي ماءُ). پسين= ڏسين. پٺاس= سندس پيءُ. تہ کين= تہ اجان کجهہ وڌ.

١٥

سِهُ سيَارو، پاڻِي پارو، جت جَرَ جُهڳَهَ ۽ جهولَ
مَنَ اَندر مِيهارَ جا هِنيَڙِي اَچَنِ هولَ
جيلاهَ ٻَڌِيسِ ٻولَ، تي اَٿانگا آرَ ٽران.

١٦

ٻانڊِي جي ٻيلِي ٿِيين تہ حالُ گُرهيَان هِيءُ:
'سَگهو ساعتَ نہ چِندَڙو جَرَ ۾ منهنجو جِيءُ
ساوَڻُ سِيارو پانئِيَان وہَ پريان جي وِيءُ
پارِ جَنِي جو پِيءُ، وَڃَڻُ واجِبُ تَنِ تي.'

١٧

اَدا ڙي ٻانڊِي، توکي ڪَڙهان ڪِ پاڻُ کي
سُوڌِي خبرَ سَڄَڻين توکا ٽَڙِ آندِي
تون پَاتارين پانڊِي، اسان پَنڌُ پِرِينِ ڏي.

١٨

واهُڙَ پَريُون مَ پاءِ، تو پُڻِ ليڪو ڏيٺو
سَدا سانوَڻُ ڏِينهَڙا، هِيَهِين نہ هُونداءِ
وِهاڻِيءَ وِينداءِ، اوڀَرَ اُتاهان لَهِي.

١٩

واهُڙَ وَهين مَ جارَ، سُڪِي ٻيلاٽيُون ٿِيين
پَسان تُنهنجي پيٽَ ۾، لاٽا لُوٽَ لَيارَ
جَئن تو سَپ جَمَارَ، آسائِتيُون ٻوڙِيُون.

٢٠

مَحبَتي ميهارَ جون دَلِ اَندرِ دُونهيُون
آٽيو وِجهي آرَ ۾ ڏي لوهاٽو لُوهيُون
جي ساهَڙَ جِون سونهيُون، سِيرَ سِراڙو تَن کي.

٢١

ڪَڙِ ڪَڙِ ڪُنَ مَ وَڄُ، ٻانڊي ٻوڙَ مَ ٻارِ ۾

١٥. سِهُ سيارو= تهہ سيارو، پورو سيارو، سخت سيارو. جَر جُهڳَهَ= پاڻيءَ جي (تيز وهڪري سببان) جُهڳَ، پاڻي جي جَهڳي واري اٿل پٿل. هول= اُدما (اندر جي سِڪ ۽ چڪ جا). جيلاهَ= انهيءَ ڪري جو. ٻڌيس ٻول= ٻول ۾ ٻَڌِيسِ، 'الست' واري وعدي ٻڌيس. تي= تيلاه، تنهن ڪري. اٿانگا آر= درياء جي وهڪري جا سخت تکا تيز ڪُنَ. ١٦. ٻانڊي= اي پاڻي ۾ لڙهندڙ ڪاٺ! جي ٻيلي ٿئين= جي مون سان جوڙ ٿئين، ساٿي ٿئين. حال گُرهيان= دل جو هيءُ حال سڻايان (جيڪو پوين ٽن سٽن ۾ آهي). سگهو= چاق، چڱو ڀلو. وہ پريان جي= پرينءَ جي وَہَ ۾ (عشق ۾). ساوڻ سيارو ۽ ويءُ پانئيان= ساوڻ واري تار درياء کي بہ سياري وارو تانگهو ۽ وڏي راحت وارو ڪري پانئيان. ويءُ= مال لاءِ جهججهي گاه ۽ پاڻي واري جوءِ، ڍئو ۽ خوشي واري جوءِ. پار= درياء جي ٻيءَ پَر. پيءُ= پِيءُ، محبوب. ١٧. ادا ڙي ٻانڊي= اي ادا لڙهندڙ ڪاٺ. توکي ڪڙهان= تنهنجي ڏاکڙن تي ڏک ڪريان ۽ توسان همدردي ڪريان. ڪِ پاڻ کي (ڪڙهان)= يا پاڻ تي غم ڪريان، پاڻ تي ليهون ڪريان. سوڌي خبر= سَولي خير جي خبر. سڄڻين= سڄڻن جي. ٽڙ= ٽڙ تي، هن ٽڙ تي، هتي (اسان وٽ). پاتارين پانڊي= پاتالن جو پانڊي، اونهن عميق وهڪرن ۾ هلندڙ. اسان پند پرين ڏي= اسان جو پند پنهنجن پرين ڏي. ١٨. واهڙ= اي درياء. پَريون پائڻ= پائيندڙ درياء جون ڪنڌيءَ واريون شاهي پڪون ڪيرائڻ ۽ ٻوڙڻ. پريون مَ پاء= ڪنڌي واريون پڪون نہ ٻوڙ. سانوڻ ڏينهڙا= سانوڻ مهيني ۾ چاڙهہ وارا ڏينهن. وِهاڻيءِ وينداءِ= پورا ٿي وينداءِ، ختم ٿي ويندا. اوڀر اُتاهان لهي= اُتاهان اوڀر لهي ويندا= وڏا چاڙهہ لهي ويندا. ١٩. جار= جال. جهججهو، جهججهي پاڻي سان. ٻيلاٽي= درياء جي پيٽ ۾ مٿاهين اوچي ايراضي جنهن تي پاڻي نہ چڙهي ۽ جنهن جا وڻ سڪي ويا هجن. لاٽا= لاٽي جا ٻوڙا جيڪي سُڪيءَ ۾ ٿين (جتي پاڻي جي وهڪ نہ هجي). لوٽ= ڏگها. لوٽ ليار= ليار جا ڏگها وڻ. آسائتيون= آسن اميدن واريون. ٢٠. دونهيون= پاڳيا مال کي مڇرن کان بچائڻ لاءِ پاڻ تي دونهيون ڪن. سنهڻي ٿي چوي تہ: ميهار جون دونهيون منهنجي دل اندر آهن. لوهاٽو= لوهاٽو درياء (درياء جو اهو وهڪرو جيڪو شهدادپور- نصرپور وٽان هو. هن دور (سال ٢٠٠٨) تائين ڪٿي ڪٿي اڃان تائين، درياء جو اهو ڦٽل پيٽ 'لوهاٽو' سڏجي. آر= پاڻيءَ جي تکي پلٽ واري سير جيڪا ڪُن ڪري. لُوهيون= سٽون، وهڪري جون تيزيون تکايون (لوهاٽو درياء پنهنجي وهڪري جي تکاين ۽ تيزين سان، لڙهندڙ يا ترندڙ شين کي آٽيو آر ۾ هٽي). سِراڙو= سَٽ پنڌ جي، هڪ تکي ٻوڙ (پنڌ جي). ٢١. اي ڪُن! ڪڙ ڪڙ ڪري وڄ نہ (پنهنجو زور نہ ڏيکار). ٻانڊي= لڙهندڙ ڪاٺ. ٻار= پاڻي جي هيٺ چوهي چڪ.

تو گهڙنديسِ اَڄُ، جي اَبَتا آرَ ڪَرين.

٢٢

سِيَاري سهَ رات ۾ جا گهڙي وَسندي مينهُ
هَلو تہ پُڇُوَن سُنهَڙِي جا ڪَري جاڙي نِينهُ
جِنهِ ڪي راتو ڏِينهه، ميهارُ نِئي مَنَ ۾.

٢٣

لَهر مِڙوئي لالَ، وَهَڻُ ڪَٿوريان وِترو
اوپارا عَبِيرَ جا جَرَ ۾ اَچَنِ جَالَ
ڪُنَنِ گهِڙي ڪالَ، سِڪَ پريان جي سُنهَڻِي.

٢٤

تُرهي سَندِي تارِ ۾، رِٽَ نہ رَکيائِين
بَنڌَڻَ جي بڌڻَ جا، چِڪي چِڻائِين
درياهُ سڄو دَمَ ۾، لَئَہ سين لنگهيائِين
پِريان پِيتائِين، منجهان سِڪَ ساهَڙَ ڪي.

وائي

ڪوهُ جاڻا (وِڻا) ڪيڏاهِين،
منهنجو تَنُ تَٽي تيڏاهِين، ميان سَائِين!
ڏُونهِين دوست ميهارَ جِي، ڏِيي جيئَن ڏنائِين
ساري سُپيرِين ڪي، رَتو رُنائِين:
'جيڏانهَ عالَم آسَرو، هِنِ پڻ آهِ اوڏاهِين.'

داستان پنجون

١

اَڏيُون سَڀِ اَندامَ، چِڙَنِ مُنهنجا چوريَا
لاڙُن جا لَٿُون لائِيِ سا ڪِئَن آچِيان عامَ
لَڳِيَس جِنه جِيءَ لامَ، سو دِلاسا دوستُ مُهِي.

٢

چَوڏارِي چِڙَا، بُرَنِ بيلاپِنِ جا
سُتي سَنيارَنِ جو پِيمِ ڪَنِ پِڙَا
وِهَڻُ مُون نہ وَڙَا، سُٽئو جهانءِ جهجي هنيُون.

٣

چِڙَنِ چوري آهيَان، سُڪ تي سُمهان ڪيئَن
ساريان ساهَڙَ جامَ ڪي ڏہ ڏہ پيرا ڏِينهَن
ميهارَ مَرَڻَ سِيئَن، نِيرُ پائِمِ نِيهَ جو.

٤

ڪارا ڪُنَ، ڪاري ٽُڳِي، گرَهڙ ڪَنِ گڙڪا
مَئِي مَتي مِهرَاڻَ جا ڏُپَارَا دَڙڪا
ويندي ساهَڙَ سامُهان جهولَ ڏنَسِ جهڙڪا
اَچي پيئِي اُٿهين جت سيرَ سَندا سَڙڪا
گرڪَنِ جا ڪڙڪا، سُونهان ٽنڙس سِير ۾.

٥

گَرڪن خوش ڪِيَاسِ، مَحبتي ميهارَ جي

توءِ= تہ بہ، تان بہ ضرور. ابتا آرَ= اوپارا ڦيرا ۽ وهڪرا. ٢٢. سياري سِهَ راتِ= سِه سياري رات ۾: سِهَ سيارو= ٿَهه سِيارو، پُور سيارو. ٢٣. لال= ڳاڙهي (اصطلاح طور) سنهڻي. وَهَڻُ= درياه. سِير وارو وهڪرو. ڪٿوريان وترو= ڪٿوريءَ ڪان وڌيڪ خوشبوءِ دار. اوپارا= هُبڪارون. عبير جا= عَنبر (جي خوشبوءِ) جا. جال= بيحد، گهڻا. سِڪ پريان جي= پرين جي سڪ سببان. ٢٤. بچاء لاءِ تار ۾ ترهي ڪٽڻ سندي رٽ مُنڊان ئي ڪانہ ڪيائين. جيڪي بَنڌڻِ (سهارا) ساٿس هئا سي بہ چِني ڇڏيائين. لَئہُ= عشق. د-٥-١. اندام= عضوا (جسم جا). چڙن= ميهار جي چڙن. لاڙُن= چڙن ۾ وڄندڙ لاڙُن. ڪيئن آچيان= ڪيئن، بڌايان. لڳيس جنه جي لام= جنه جي پناه ورتم، جنهن تي سڄو ڀروسو رکيم. مُهِي= (شال) موڪلي، مُنجي. ٢. بُرن= زورائتا وڄن. سنيارن جو= چڙن (جي آوازن) جو. پيم ڪن پڙاء= ڪن تي پڙهلاء پيم. وهڻ مون نہ وَڙا= (نہ وڃڻ ۽) ويهي رهڻ منهنجو وڙ ناهي، منهنجي شان وٽانِ ناهي. جهانءَ= چڙن جي واڄي جو هلڪو مٺو آواز. ٣. چڙن چوري آهيان= چڙن جي آواز مونکي تڙڦايو آهي. مرڻ سيئن= مرندي گهڙيءَ تائين (= جيستائين مون ۾ ساهہ آهي). ٤. ٽُڳي= اونداهي رات. گرهڙ= وڏا گهارا. گڙڪا= گڙ گڙ ڪري وهڻ وارا گوڙ. ڏپارا= ٻنهي طرفن جا ٻيٽا. جهول= پريي درياء جي وهڪ ۾ پيدا ٿيل پاڻيءَ جي سطح ۾ هيٺاهين. جهڙڪا= وڏا لوڏا سَڙڪا= سٽڪا. ڪرڪن جا ڪڙڪا= وڏن چڙن جا واڄا. ٥. ڪرڪن= وڏن چڙن (جي آوازن).

پَسَڻَ ڪارڻِ پرينءَ جي، آڏي اُتيياسِ
سُتي جاڳاياسِ، سانيَرَ سُپيرينِ جي.

٦

جياريَسِ سَنيارَ، ڪوهُ ڪَرِينداَمِ گَڏجي
وِيرڻون تارِ وُجُودَ ۾ پرينِ جي پَچارَ
سي ڪِئن سَجڻَ ڏارَ، جي هِنيينِ ۾ حَلُ ٿِيا.

٧

ٻيلي پارِ ٻِري، مونکي چِڙنِ چورئو
مَحبتَ جا ميهارَ جي سا هنيَڙي منجھ هُرِي
مَتي جهوڪَ جُهري، پُنديِسِ مُنهِ ميهارَ جي.

٨

هُنَ پَر سُيَمِ هوُءِ، سُتي سَنيارَنِ جي
چِٽُ چِڙنِ چورئو، جُنُنڪُ ٿِيَم ڏونه جُوءِ
مَحبتِي ميهارَ جي بالله پيِيَم ٻُوءِ
وَجي رُوءِ بَروءِ، ڏيکيان دوست ميهارَ کي.

٩

هُنَ پَرِ سُيَمِ هاڪَ، سُتي سَنيارنِ جي
مَحبتِي ميهارَ جي چِڙنِ چورئا چاڪَ
اُني جِيءَ اوطاقَ، وَجڻُ واجِبُ مون پئو.

١٠

ڪِتي ٿِئو ميهارُ، ڪِتي تو گهَندُ گهِڙي
ڪتي دونهين دوستَ جي، ڪِتي پَريون پارُ
جُهُ مون سَڀ جَمارَ، جَرَ ۾ جهوٽون ڏنيُون.

١١

وَجُنِ سِين وينِي، سُورَ وِياچي سُنهَٽِي
آن ڪا تِي ڏيني، مينهين جي ميهَار سِين.

١٢

ڳچيءَ پايو ٻانهَ، وينِي روءِ وَجُن سان
لايان لالَ لِڳنَ ڪي، اُئِين جي چَرو ڪانهَ
آءٌ اوهان جِيءَ دانهَ، سدا پُوٽان سَنِري.

١٣

ميهاران مِرڪَ، پيتائين پريمَ جي
تنه مُنڍَ مَتوالِي ڪئي سَندي ساءَ سُرڪَ
لَڳيسِ ڪامَ ڪِرڪَ، لوهان تِڪِي لطِيفُ چئي.

١٤

مَري تان مَ ميهَارُ، وَتاڻُ وِلهو مَ ٿئي
وَجُن جي وَچارَ جو، وِنگو ٿئي مَ وَارُ
ساهَڙُ مون سينگارُ، ماڙُهنِ ليکي مِيهَٽو.

وائي-١

مونکي ڪا مَ جهلي، سيڪا پاڻ پَلي
آءٌ وِڏڙي نِيهَ اُچَلي
ويندِي آءٌ پارَ پريان ڏي، مونکي ڪامَ جهلي
پَسئو ڌُونهيون دوستَ جيون، جيءُ منهنجو جَلي
ڏَمُ ڏِيهاڙِي ڪيترو پَرَ ۾ تو پَلي
مَحبتِي ميهارَ جو سُورُ مُونهِين کي سَلي.

وائي-٢

نِهين نِهين مَيڏي وَس، وو!
بِنا دِلبر هي دِل ماندِي
سِڪان تي سِينگارَ ڪي، بَاب نہ منهنجي بَسِ
مونکي مَت ميهارَ ري ڪانہ اچي ٻي ڪَسِ

سانير= چڙو. ٦. جياريس سنيار= سجڻن جيڪا منهنجي سنيار (يادگيري) لڌي، تنهن مونکي جياري ڇڏيو. ويرڻون تار= تمام گهڻي. ٧. ٻيلي پار= ٻيلي جي طرف. هُري= جاڳي، پيدا ٿي. جهُري= ساڙي ٿي، وڏي تڪليف ۾ ماندي ٿي. ٨. هُوءِ= چڙن جي مٺي واڄي واري لئي. جنڪ= ذوق، چاهه، سڪ. جُوءِ= ميهار جي رهڻ واري سِيمَ (ايراضي). ٩. هن پر= درياهه جي هُنئي پار. چاڪ= ڦٽ. اوطاق= ماڳ. ١٠. گهند گهڙي= گهند وڄي. جُه= جئڻ جو، جڏهن جو. جهوٽون ڏنيون= (ميهار واري ڏر تي پهچڻ لاءِ) سٽون ڏنيون. ١١. وياچي= وندي، بيان ڪري. ١٢. ڳچيءَ= وڄن جي ڳچيءَ ۾. اوهان جيءَ دانه= اوهان جي دانهه جي سهاري تي. ١٣. مرڪ= سُرڪي جي ذرڙي. متوالي ڪئي= مخمور ڪئي. ڪام ڪرڪ= ڪرڪ جي ڪام، ڪرڪ چڙيءَ جي لار (= لار جو مٺو آواز). وائي-١. 'سَلي'= سوراخ ڪري، آزار ڏئي. وائي-٢. باب نہ منهنجي بس= منهنجي باب ۾ بس آهي ڪانہ، مون لاءِ سِڪ جي پڄاڻي آهي ئي ڪانہ. ڪانہ اچي ٻي ڪس، يعني= ٻي ڪش= ٻي صلاح ڪش ڪانہ اچي، وڻي ئي ڪانہ.

دَردَ دَسِي آهِيَان، دردُ مُونهين جو دَس
سُکَ نہ پُڇي سُنهَڻِي، ڏُکَ ڏُکيءَ کي ڏَسِ.

داستان ڇهون

١

ڪامان، پَچان، پَڄُرَان، لُڇان ۽ لوچَان
ثَنَ ۾ ٿونسَ پِريان جِي، پِيَان نہ ڍَرَاپَان
سَمنڊُر مُنهِ ڪَرِيان، توءِ سُرڪِيائِي نہ ٿِيي.

٢

ڪامان، پَچان، پَڄُران، ٻَران ۽ ٻَڙڪان
اُڇرئو پَوان آرَ ۾، ٿرسان نہ ڪِنه ٿَڙ ڪان
ڪاري ڪارُونيار ۾ واڳُن جئن وَڙڪان
لَهرِينِ ۾ لَڙڪان، ساهَڙُ رَسِجُ سِيرَ ۾.

٣

ڪامان پَچَان، پَڄُران، سَڙَان ساري راتِ
ٻَن ٻِئائِيءَ کي وِجهِي، ڪَرِ پريان جي تاتِ
سيرُون سَنديون سَڄڻين اُيَرنِ آڌيءَ راتِ
نَڪِين هَٿِ نہ ساتِ، ڏيهاڙِئُو چَنگِ چَڙهان.

٤

پَسِي دَورُ دَرياهَ جو، وَري ڪيئن وِهَان
مَحَبَتَ کي ميهارَ جي سسِي ساهُ ڏيان
وَڃِي جَالَ جِيَان، لالَڻَ يَرِ لَطيفُ چئي.

٥

ڪَرڪَن ڪئو ڪَڙو، مُنهنجو مَنُ ميهارَ ڏي
آڏو لُڙُ لطيفُ چئي، لهرِيُون لَسَ لَڙو
چارِي ٿِئُم چَڙو، ٻُرِي ٻيلاڻِن جو.

٦

ڪارِي راتِ، ڪَچو گهَڙو، اُٿَرِيهين اُونداهِي
چَنڊرَ نالو ناه ڪو، دَرِيَاهَ دَڙُ لائِي
ساهَڙُ ڪارَڻِ سُنهَڻِي، آڌِيءَ تي آئِي
اِيءُ اَمرُ اِلاهِي، نہ تہ ڪُنَنِ ۾ ڪيرَ گهِڙِي!

٧

ڪارِي رَات، ڪَچو گهَڙو، نَڪا سِيڻهِ سَاڻُ
وِجهِي، ويرَمَ نہ ڪَري، پِريان ڪارَڻِ پاڻُ
مَحبَتَ کي مِهَراڻُ، سُکِي سَيُ پَٽُ ٿئو.

٨

ڪَارِي راتِ، ڪَچو گهڙو، مَتان وَسي مِينهُ
هِڪَو پئو بيراهَ جو، ٻِئو سَانبارَان سينهُ
شَالَ مَ ڇِڇِي نِيهُ، گهِڙَان گهورِئو ڄِندَڙو.

٩

مَتان گهِڙِين سُنهَڻِي، اَڄُ دَرياهَ ۾ دَمُ
ڪارِيءَ رَاتَ ڪُنَن ۾، ڪِهَڙو اَٿئِي ڪَمُ!
مَتان جاڳِي ڏَمُ، پُڇِي پاڙِي وارِيُون.

١٠

پُڇِي پاڙِي وارِيُون، ڪوهُ ڪَرِيندو ڏَمُ
ڪارِي راتِ ڪُنَنِ ۾ ڪاڻِيارِنِ جو ڪَمُ
هِيءُ هَڏو ۽ چَمُ، گهورِئو مُحِبَ ميهارَ تان.

د-٦-١. ڪامان= جلان. پچان= گهڻو سڙان. پَڄُران= سڙي ذرا ٿيان، ڳري ذرا ذرا ٿيان. لڇان= ڦٿڪان. لوچان= ڳِٽِيءَ ۾ ڳاه ٿيان، پريشان حال ٿيان. ٿونس= گرمايش، پياس. سمنڊر منه ڪريان= سمنڊر وات ۾ وجهان (پيان)، سمنڊر کي سامهون ڪري پيان. توءِ= تہ بہ. سرڪيائي= هڪڙي سُرڪي. ٢. ٻڙڪان= ٻڙهڪان= ٽهڪان. اُڇرئو= ڇڪجي، اڇلجي پوان. آر= پاڻيءَ جي تکي اونهي وَهَڪَ. وڙڪان= هيڏانهن هيڏانهن پئي هلان. ٣. سيرون اُيرن= جسم ۾ سڪ سور واريون سُونٽون اڀرن، سيڪوريون اڀرن. چنگ چڙهان= سڪ ۽ فڪر ۾، چنگ جي واڄي وانگر پئي وڄان. ٤. دور= وڏو چاڙهہ ۽ زور. وري ڪيئن وهان= پوئتي موٽي ڪيئن اچي ويهان. محبت کي ميهار جي= ميهار جي لاءِ. جال جيان= سدائين جيان، هميشہ لاءِ جيان. ٥. ڪرڪَن= ڇَڙَن (جيڪي ميهار جي مينهين ۾ ٻڌل آهن). ڪئو ڪڙو= اٿاريو، سجاڳ ڪيو. لُڙ= درياء ۾ پاڻيءَ جي چاڙهہ جو. لس= سمورو، سَراسر. لس لڙو= لس لڙهو، لڙهي (قطار) تي لڙهو لهرين جو. چاري= سونهون. ٻُري= وڃي. ٧. ڪچو گهڙو= اڻ پَڪل دلو. وجهي= پاڻ کي (درياء ۾) وجهي. محبت کي= محبت آڏو، محبت اڳيان. ٨. هڪو= هڪڙو. بيراه= بي راهي، اوات (جي نہ وات هجي ۽ نہ وات جي خبر پوي). سانباران= سامهون پرئين پار کان، آڏو ٻئي پار کان. سينهن= شينهن (عشق جو). مَ ڇِڇي نيه= نينهن جو ناتو نہ ٽُٽي. ٩. دم= وڏو چاڙهہ. ١٠. ڪريندو (ٻولي آهي)= ڪندو.

١١

ڏينهاڙي ڏمُ ڪري ڏمَرُ مَتي مون
تِنهِ ڪي اچي تون، پِريم ڪوهُ نہ پَليين!

١٢

گهرُ نہ وَرُ، نہ وَٿُ ڪا، آهِي مَن ميهارُ
اِنَ اوسيڙي اُتِيان، سَنجهي ڪَري سينگارُ
پِرين تُهنجو پارُ، پَسان مَان پَرِ ڪَنهِين.

١٣

گهرُ نہ وَرُ، نہ وَٿُ ڪَا، ميهارُ ئي مون مَن
سَاهَڙ ڏاران سَرئيون وِڃهان پيُون پَن
”مَن لَہُ المَوليٰ فَلَہُ الڪُلُ“، ڪِجُ اهِائِي ڪَن
جي سَنگهارَنِ سِڪَن، سي گهرِ گهارِينديُون ڪيتَرو.

١٤

هنَ پَار نہ هُنَ، ويچاري وَهَ وِچَ ۾
نِيَڃُ نِهاري نہ گهِڙِي، تنهِ ۾ پِئَسِ ٿُنَ
آگا ساڻُ اُمُنَ، آران پارِ اُڪارِيين.

١٥

نہ اوراڙِ پَرارِ، ويچاري وَهَ وِچَ ۾
سُڪِيءَ ڏنِيءَ سُپرِين، پئو مٽوئِي تارِ
گهِڙُ تون، ڪيم نِهارِ، ٻُڏَنِ سِين ٻاجهُون ڪَري.

١٦

سَاهَڙُ سُڪِيءَ ۾ تِئو، هِيءُ پاڻِيءَ مِنجهہ پُنُو
سَندو ڪَڄَ ڪُنُو، تارِ تَرَندو ڪيتَرو!

وائي

هوئِجِ هُشِيارِ، خَبردار
تِرڪَڻِ آهي ٽَڙ ۾

ڳُنُون ڳُوپا، چِڪَ چِڪَنديُون، تان ڪِين نَئِي نَهارِ
آڏِيءَ سي آڪُڙَنديُون اکيون جَن ڪَپَارِ
مون سُئو مَلاحَنِ ڪان، ٽَڙ اَڙانگا تارِ
پَڪو ڪَٽِجُ پاڻَ سِين، پِرين تُهنجو پَارِ
ڳُوءِ آٿَڻُ، ٻَنِ جيڏيُون، ڏيراٽيُون ڏُٺارِ
پُنديِنءَ مُنہ ميهارَ جي، ڏمَ وَٺِ ڏينہَ مَ گهارِ
هوٺ هَلَندِينَ ڳَنئو، وِهَڻُ مُنڌ وسَارِ
وِيندي واٽاڙُوئِنِ ڪي، پَٽِي ڪيمَ پَچَارَ
ساهَڙُ ڪي سُڻُ سُنهَڙِي، ٻِچَلَ آڏِي بارَ
ٽَار تَرَندِينءَ، لُڙُ لَنگهندِينءَ، عشق جي آڌارِ
پَانُدُ مَ ڇَڏج پِرينءَ جو، پِهين جي پاتارِ
ٽِيندُءِ سَڌُ ساهَڙَ جو، تُوڏِي ٽِيءَ ٽَيارِ.

داستان ستون

١

سَاندِهِ سَبُ دَرياهُ، پَري ڪَنڌِي پَارَ جي
چِڪي چوليءَ ۾ گهڙي، جتي جِيءَ وِٺاهُ
پَسِئو ڏوهَ ڏڪي هنيُون، آرَ مَتي اَرواحُ
جي توهُ ٽِئي تو ڏانهُ، تہ وِيرِ وَهِيٽو ناهِ ڪِين.

١٢. وٿ= قيمتي شيءِ. اوسيڙي= الڪي ۾، ڳڻتيءَ ۾. اُتِيان= اُتان. ١٣. جنهن جو الله آهي تنهن جو سڀ ڪجهہ آهي. سنگهارن= سنگهارَن لاءِ (= ساهڙ لاءِ). ١٤. نيچ= اوزار، سنڌ (دِلو). نهاري= جانچي جونچي. آران پار= دريا جي آر مان، پرتي پار لنگهيائين. ١٥. اوراڙ= اورئين پاسي. پرار، پَراڙ= پرئين پاسي. وَهَ= وڏي وهڪري، وچ سير. سُڪيءَ ڏنيءَ= مٿاهين سُڪل وَٽِ، مٿاهين سُڪل پَرِ، پاڻيءَ کان مٿي بيٺل سُڪل ٻنو. ٻڏن سين= ٻڏندڙن سين، ٻڏي وئا تن سين. ١٦. پُنو= پورو ٿي ويو، پڄي پري وِئو. سندو ڪَڄ= ڪَڄ جو، ڪچي (اڻ پڪل) مٽيءَ جو. تار ترندو ڪيترو= ڪيترو تار ۾ ترندو، ڪيترو تار مان ترندو (= ڪونہ ترندو، آخر پڄي پُرِي ويندو). وائي. نئي نهار= هيٺ نئڙي نظر ڪر. آڪُڙنديون= ٽاپڙنديون. تنهنجو پار= تنهنجو درياء جي ٻئي پار آهي، پري آهي. ڏُٺار= بدبخت. پَٽي ڪيم پچار= هرگز انهن سان ڪا پچار نہ ڪر. ٻچل= پاڻيءَ جي ٻہ طرفي چولي ۽ چڪ. ٻار= پاڻيءَ جي هيٺ تي چڪ. پِهندين= گهڙندينءَ. پاتار= پاتال ۾، اونهين عميق ۾. د-٧-١. ساندَہ= يڪو سڄو (پري تائين ڏسڻ ۾ يڪو درياء ۽ پرين ڪنڌي ايترو پري جو ڏسڻ ۾ ئي نہ اچي). پارُ= پريون طرف (درياء جو). چِڪي= همت سان ٽڪي ٽڪڙي ٿي (چوليءَ ۾ گهڙي). توهَ= مهر، مهرباني. وِير= درياء جي وڏي چولي. وير وهيٽو= وير جي وس ۾.

٢

آڏيءَ اُڏاٽو، هِنيَڙو مون هَٽَنِ مان
وَهِ پئو واهُڙُ ٿري ساهَڙَ سِيبَاٽو
پيچ پِنيءَ پَاٽو، پِيہَ جوُ پَسِي آئيو.

٣

جيڏانهَ چِتَ چاهُ گهڻو، آرَ پِہ اوڏاهِين
وَهي وَهُ واڪا ڪِئو تڪو تِنائِين
ميهَرُ مِلائِين، لَهِرِن مَنجهِ لطيفُ چَئي.

٤

مُنهُ اکيُون ميهارَ ڏي جَن رکيون جوڙي
ڏاران سَندَر سَيد چَئي، تارِ تَرَن توڙي
تِني ڪي بوڙي، سائرُ سَگهي ڪِينَ ڪِين.

٥

پَليان پَليو نہ رَهي، نِرتو نِيهُ نِبَارُ
گهڙان، گهورئو جِندَڙو، اُتَلَ مون اُيَارُ
جَنِي مَن ميهارُ، هَلَڻُ تَنِي حَقُ ٿيو.

٦

ڪاڏي وِجي ووءِ، وَهَڻُ وَچارِنِ مَٽِئو
ڏوڏِي پُڇي ڏيهہ جا، جَرَ سِرِ اُپي جوءِ
شِڪَستي، سيد چئي، چيهَانَ ڳرئو چُوءِ
سَاهڙ! سَانگُ سَندوءِ، شالَ اُچي اوراهُوَن ٿِئي!

٧

ڏمُ ڏِيهَاڙي ڏي، سَندا ميهَرَ مِيهَڻا
جَهلِيان ٿِي جهولِيءَ ۾، پَلَئہ پَايو سي
مَرُ تان چالِيهہَ چَئي، سَڳَان سُپيرِين جي.

٨

ڪيرَ ڪُنَ، آءٌ ڪيرَ، ڪيرَ ڏمَرَ سَهي ڏمَ جا
قُضا رِءَ ڪيرَ ڏري مَٿي پاڻِيءَ پيرَ
پيئرَ پِني ويرَ، لِڌو تي ٿِي لوڙِيَان.

٩

جيهَرَ لوڪُ جَهپُ ڪري، ذرو جاڳَ نہ هوءِ
اوهيرَ اَچئو اَڊِيُون، پَهُ پِريان جو پوءِ
جي ڪَچو چُونِمِ ڪوءِ، توءِ مَرڪُ پانيان مِيهَڻو.

١٠

جيڪِين ڏِنئہ ٿار ۾، ڪَنڌِيءَ سو (مَ) ڪَهيچُ
جَرُ وَڏو، جَهاجَهہَ گهڻِي، پانڌُ مَ پُسَائيچ
ساهَڙُ ساڳاهيچ، تہ ثابِتُ لَنگهين سِيرَ مان.

١١

ڪا جا ڪُنَ هَرِين، پِنِيءَ پُٽِ جُهڻِ پاڻَ ۾

٢. اُڏاٽو= اپري مٿي ٿيو، مٿي جدا ٿيو. وَهِ پوڻ= وَه ۾ پَوڻ، عشق جي وه ۾ پوڻ، عشق جي پور ۾ پوڻ. وَه پئو= عشق جي پُور ۾ پَئي، عشق جي چوٽ چڙهي. ساهڙ سيباٽو= ساهڙ کي سيباٽو، ساهڙ جو سيباٽيل. پاٽو= پاڻ (مال جو). پيہ= پرين. ٣. آرُ پہ اوڏاهين= يعني دل جو لاڙو بہ انهيءَ طرف آهي. آر (رُ جي زير سان)= پاڻيءَ جي تمام تکي گهيري وَاري وَهُڪ، معنيٰ ٿيندي تہ جنهن طرف وڃڻ لاءِ مونکي تانگهہ آهي، آرُ وارو خطرو بہ انهيءَ طرف ئي آهي. وَهُ= تکو وهڪرو، سِير درياء جي. ٤. رکيون جوڙي= جوڙي رکيون= ناهي بيهاريون. سَندر= اوزار (جيڪو ترڻ لاءِ ڪارگر ٿئي، سيڻاه، ساندارو، تنبو وغيره). سائر= سمنبر، درياء. ٥. نرتو= نرت وارو، نرت سان ڪيل، سچو. نبار= نج، صاف، پاڪ. اٿل= جذبات جي اٿل، ڪشش، ڇڪ (عشق). مون اپار= منهنجو اپار آهي، مون کي اپاريندڙ آهي، مون کي اڳتي وڌائيندڙ آهي. ٦. وهڻ= واهڙ (جنهن جي ڪنڌيءَ تي سندن پاڻ يا ماڳ هو). وچارن= ميهارن. مٽئو= بدلايو. ڏوڏي= پاڳيا، مال وارا (ڪير وارا). جر سر= جر جي مٿان، درياء جي ڪنڌيءَ تي. شڪستي= پڳل، هيٺي، ڦٽيل. چيهان= دانهون. چوءِ= چوي پئي. سانگ= مال جو ماڳ، پاڻ. ٧. چاليهہ= هڪ نہ پر چاليهہ مهڻا. سڳان سپيرين جي= پرينءَ جي سڳ سببان، پرينءَ سان منهنجي ناتي جي ڪري. ٨. ڏمر= ڪاوڙون. قضا= رضا رباني، تقدير. وير= مهل. پني= پڇي پئي. پني وير= مهل پُسي پئي (اصطلاح) گهڙي. ڳسي وئي= بخت ٽٽو. لِڌو= لکيو، نصيب. ٩. جيهو= جنهن وير جڏهن. جپ ڪري= آرام ڪري. اوهير= ان وير. پوءِ= پوي. ڪچو= مهڻو. ڪچو چونم= مونکي مهڻو ڏين. ١٠. تصوف جي اعليٰ فڪر ۾، سالڪ جيڪي ڪجهہ تار ۾ مشاهدو ڪري سو عام کي نہ سڻائي. سهڻيءَ کي نصيحت ڪيل تہ جيڪي ڪجهہ تار ۾ ڏسي، سو ڪنڌيءَ تي اچي بين کي نہ ٻڌائي. ١١. پنيءَ= پنيءَ رات، وهاڻيءَ رات. پڻ جهڻ= رُڻ جهڻ.

اکيُون اُنهين آبَ کي آڏيءَ اُکيرِينِ
توڙي تِڪُون ڏِينِ، تہ بہ اُڃ اُنِي کي نہ لهي.

١٢

ڳورا ٻَئِي پَارَ، هِيُون حَيرَتَ ۾ پِئو
وِهَان تان وِيَرم ٿِيي، نِيہَ ۾ پوءِ نِهَارَ
وَجان تان وَاکو ٿِيي، پَاڙي پوءِ پَچَارَ
هُتي وَعدي وَارَ، هتِ سونُون ڏِينَمِ سَرتِيُون.

١٣

جَا هَڙَ اَندَرِ جِيءَ، ساهَڙُ ٻَڌي ساهَ کي
سا هَڙَ ڇُڙي نہ ساهَ جِي، سا هَڙَ ساهَڙَ رِءَ
ساهَڙُ ميڙِ سَمِيعَ، تہ سا هَڙَ ڇُڙي ساهَ جِي.

١٤

جهَڙي تان نہ هُيَاسِ، عشقَ اُٿيارِيَس اوچتي
پَڌرِ پوءِ پِيِياسِ، سَتُرُ سِڪَ وِڃائِيو.

١٥

جان جان هُئِي چِيرِي وِينِي نہ وِيساندِ
لُڙهِي لَهرِنِ پاندِ، مُيَائِي ميهارَ ڏِي.

١٦

ڪَنڌِيءَ جهَلِئو ڪانہَ، عاشقُ اُيو آهُون ڪَري
تو ڪِئَن ٻوڙي سُنهَڙِي، ٻيلِي مُنهِنجي ٻانہَ
دَرياهَ توتي دانہَ، ڏِيندُس ڏِينہَ قِيامَ جي.

وائي

پوءِ مَ پَاڙيچِيءَ سَارَ، ڏَمُ مَ جَاڳي لو!
آءٌ جا ويندڙي مُلِ ميهَارَ
آءٌ جا ويندڙي وَٽِ مِيهَارَ
مُونکي تِتي ميڙئين جِتي ڪُنڌِينِ جِي قِطارَ
ٻُرَنِ ٻيلاٽِنِ جا، سَانيَارَانَ سَنيَارَ
گهرِ گهرِ گلا جَا وَهي، پَاڙي پوءِ پَچَارَ
آءٌ تي لِکيو لوڙِيَان، خَلقَ وَڃنِ تا ڪَارَ
مُنهِ چڙهئو مهٽا ڏِنا مونکي ڪالهہ ڪُنيارَ
آٽي ڪِيرا ڪوڙئا سَانيارانَ سَنگهارَ
وڃُ مَ پوءِ وِصَالَ کي سَباجها سَتارَ.

داستان ٻيون

١

ساهَڙَ جا سِينگَارَ، اَزلَ کان اڳي هُئا
نَڪا "ڪُن فَيڪُون" هُئِي، نَڪا ٻِي پَچَارَ
مَلَڪَنِئان مَهندَ هُئِي، توڏِيءَ جي ٽَوارَ
محبت ساڻُ ميهارَ، لَاٿئِين لَنئُ لَطِيفُ چئي.

١٢. ويرم= دير. پوءِ نهار= نهار پوي، ڏسڻ ۾ انتظار ڪرڻ ٿئي. واکو= لڙ، گوڙ. پوءِ پچار= پوي، گلا هلي. سونُون= سور جون سونُون. ١٣. جا هڙ= جيڪا هڙ، جيڪا ڳنڍ (محبت جي). سميع= سدائين سڻڻ ٻڌڻ وارا سائين (يا الله). ١٤. جهڙي= هن حال جهڙي (جو محبت ۾ بدنام آهيان). اٿياريس= مون کي اٿاريو، مون ۾ سڪ کي جاڳايو. پڌر پوءِ پيياس= پوءِ آءٌ پڌري ٿياس (جڏهن سڪ منهنجو ستر وڃائيو). ستر= پردو. ١٥. ويني نہ ويساند= ٿورڙي ساهي کڻي بہ نہ ويٺي. لهرن پاند= لهرن سان لڳي. ١٦. ڪنڌيءَ جهليو ڪانہ= درياء جي ڪنڌيءَ تي، ڪانهن جي ٻُوڙن کي هٿ ۾ جهليو. عاشق= ميهار، ساهڙ. وائي. مل= وٽ. ڪنڌين جي= ڪنڌين مينهين جي. سنيار= ڇڙا. پاڙي پوءِ پچار= پاڙي ۾ گلا پئي پوي. ڪيرا= ڪلا (مينهين جا). سانيارانَ= درياء جي پار ڪان. سنگهار= وڏي مالدار (= ميهار). وڃ م پوءِ= وِڻي نہ پوي. د-٨-١. ساهڙ جا سينگار= تصوف جي هڪ فڪر موجب، 'ساهڙ' مان مراد الله سائين جيڪو ازل کان اڳ هو ۽ جنهن سڄو جهان خلقيو. توڏي (سنهڻي) انساني روح آهي جيڪو ملڪن کان اڳ هو ۽ جنهن 'قالوابلي' چئي پنهنجي خالق سان ناتو پڪو ڪيو. هن بيت بابت مختلف معنوي ويچار ٿي سگهن ٿا، پر مکيہ ٽاٽو آهي "ساهڙ جا سينگار" جنهن کي پوءِ 'سنهڻي جا سينگار' ڪري پڙهيو ويو؛ انهيءَ پڙهڻي سان هي بيت پهريائين گ رسالي (سنہ ١٢٠٧هہ) ۾ لکيو ويو. فقيرن اعليٰ فڪر واري معنيٰ بدران ظاهري ڳالهہ کي ورتو تہ سينگار زال جا ٿيندا آهن ۽ نہ مرد جا ۽ انهيءَ ڪري 'ساهڙ جا سينگار' بدران 'سنهڻي جا سينگار' پڙهيائون پر بيت جي اصل پڙهڻي 'ساهڙ جا سينگار' هئي جيڪا هيٺين بيت ۾ پڻ موجود آهي:

مَرجُ وٽ ميهارُ، متان موٽين سُهڻي
ساهڙ جا سينگار، مَچڻُ ڏمَ ڏيکارئين.

(هلندڙ)

٢

گهيڙ لنگهي گهاري، ميثاقان ميهارَ ڏي
"اَلستُ بِربَکُم قَالُوابَليٰ"، پَرِ اِها پَاري
ڏسئو ڏيکاري، پِرتِ پِريان جو پيچرو.

٣

"اَلستُ" اَرواحَنِ کي، جَڏهن چَيائُون
مِيثاقان ميهارَ سِين لَڏيُون مُون لاتُون
سي مونَن کيئن پاهون، جي مَحفوظان مَحوَ ٿيون.

٤

"اَلستُ" اَرواحَنِ کي، جَڏهِن چيائين چِيئن
"قَالُوابَليٰ" قَلبَ ۾، تَئُو تَفَاءُلُ تيئن
مَحبَتي ميهار جي، آءٌ نِهوڙي نيهَن
سَرَتِيُون ساهُڙ سِينءَ، هَلَڻُ مون حَقُ ٿِئو.

٥

"اَلستُ" اَرواحَنِ کي، جَڏ اَمرُ کئو اَحَدَ
هو مَنَ کَادِو ميهار ڏي، سُنهَڻِيءَ سَکَڻُ سَڏَ
دِلو دَورَ دَرياهَ جي، کئو ارادي اَڏَ
جيکِين آيُسِ ڏُونهَ عَدَدَ، سو پَاري مُنڌَ پاتارَ ۾.

٦

"اَلستُ" اَرواحَنِ کي، جَڏ فرمايو فَتاحَ
هو مَنَ کَادِو ميهار ڏي، سُنُهَڻِيءَ سِکَڻُ ساهَ
دِلو دورَ دَرياهَ جي کِئو اِرادي اَداهَ
جيکِين آيُسِ ڏونهَ اللهَ، سو پاري مُنڌ پاتارَ ۾.

٧

"اَلستُ" اَرواحَن کِي، جَڏهن فائِقُ فرمايو
هو مَنَ کَادِو ميهَار ڏي، سُنهَڻِيءَ کي سعيو
دِلو دور درياهَ جي، اوڏاهين آيو
جيکِين هاديءَ هَلايو، سو پاري مُنڌ پاتارَ ۾.

٨

"اَلستُ" اَرواحَن کي جَڏهِن فرمايو فائِقُ
هو مَنَ کَادِو ميهَارَ ڏي، سُنهَڻيءَ سکَڻُ سِکَ
جيکِين آيُسِ ڏهُون حَقَ، سو تِي پَاري مونڌ پاتارَ ۾.

٩

"اَلستُ" اَرواحَن کي جَڏهِن چَيائين
هو مَنَ کَادِو ميهَارَ ڏي سُنهَڻيءَ سَدائِين
جيکِين آيُسِ اوڏاهِين، سو پاري مُنڌ پاتارَ ۾.

کُن فَيَکُونُ= هيءُ فقرو قرآن شريف جي پنجن سُورن جي آيتن ۾ آيل آهي: (١) سُوره 'اَنعام' جي آيت نمبر (٧٣) (٢) سوره 'نحل' جي آيت نمبر (٤٠) (٣) سوره 'مريم' جي آيت نمبر (٣٥) (٤) سُوره ياسين جي آيت نمبر (٨٢) ۽ (٥) سوره 'غافر' جي آيت نمبر (٦٨). معنيٰ تہ جڏهن جنهن بہ شيءِ کي الله تعاليٰ حڪم ڪري ٿو تہ ٿي پَئُ!" تہ پوءِ "ٿي پوي ٿي." (سوره مريم جي آيت) "جڏهن ڪندو آهي ڪو ڪم پوءِ رڳو چوندو آهي ان کي ٿيءُ تہ ٿي پوندو آهي." نڪا "کُن فيکون" هئي- الخ= اجان ڪابہ جوڙ جڙيل ڪانہ هئي. توڏي= (لفظي معنيٰ) نوجوان اٺ ويايل طاقتور مادي اُٺ جيڪا ٻين اٺن کان اڳ ۾ پاڻيءَ مان تڪو تري وڃي. (استعاري طور) سنهڻي. ملڪنئان مهند= مَلڪن جي پيدا ٿيڻ کان اڳ لَئُ، لنئُ= عشق. ٢. گهيڙ لنگهي گهاري= گهاري جو ڳهيڙ لنگهي (پار پئي)، درياءَ جو گهيڙ ٽپي (ميهار ڏي وئي). ميثاق= پڪو وعدو. ميثاقان= روز ميثاق کان، ميثاق واري ڏينهن کان، پڪي وعدي واري ڏينهن کان. (جنهن جو ذڪر اڳتي ٻي سٽ ۾ آهي). الستَ بَربڪُم= (قرآن شريف جي ستين سُوره 'اعراف' جي آيت ١٧٢). سڄي آيت جي معنيٰ جنهن مان روحن واري اقرار جي ڇنائي ٿئي ٿي سا هن طرح تہ: جڏهن ورتو تنهنجي رب بني آدم کان، سندس پُٺين مان انهن جي اولاد کي، ۽ اقرار ورتائين انهن کان انهن جي جانين تي؛ "تہ ڇا نہ آهيان مان توهان جو رب، چيائون هائو"، اسان اقرار ڪيو! (پوءِ) متان چئو قيامت جي ڏينهن تہ اسان ان کان بي خبر هئاسون." پَر اها پاري= اها ريت رسم ضرور پوري ڪري. ڏسئو ڏيکاري= پاڻ ڏسيو ٻين کي ڏيکاري. پرت پريان جو پيچرو= پرين جي پريت جو گس. ٦. فتاح= الله. سنهڻيءَ ساهَ= سنهڻي جي ساهہ جي سڪڻ. ارادي= اصل جي امر، تقدير. اداهَ کئو= ادا ڪيو، پورو ڪيو. ڏونہ الله= الله جي طرفان. ٨. الستَ= اَلستُ بِربڪم (= ڇا آءٌ اوهان جو رب ناهيان؟) فرمايو= چيو (ارواحن کي). فائق= مٿاهين موليٰ، رب پاڪ. ڪادِو= سِڪ ۾ ڇڪيل. سکڻ سک= بيحد سڪ. ڏونہ حق= حق جي طرفان. پاري، پوڳي. پاتار ۾= اونهي درياءَ ۾.

١٠

"اَلستُ" اَرواحَنِ کي جَڏهن جاڳايو جَلِيلَ
سَنئين راهَ سَپِدُ چَئي، سُونٿُون سَبِيلَ
وَحدَتَ جِي وادِيءَ ۾، قُدر وِٺا قلِيلَ
دَرياهَ جي دَلِيلَ، لوڙهي لهَوارا ڪِيا.

١١

سائِرَ سَهسَ گَجَنِ، توءِ سَهَجُ نہ مَنَي سُنهَڙِي
تہ ڪي نِيهَ ڇِڇَنِ، پَرِ ڪَهين پِرِينِ سِين.

١٢

سُپيريان جي ٺُرهي، ٻُڏي هَٿ مَ لاءِ
سُپان تان چُنداءِ، اسان تو اُڪارئو.

١٣

سُپيريان جي ٺُرهي، ٻُڏين توءِ مَ لَڳُ
جان ڪو جيين ڏينهَڙو، پُر اُبتي وَڳُ
پَاءِ تيڏاهِين پَڳُ، ناه جيڏاهِين نِجُهرو.

١٤

سُڪيءَ جِيءَ سَانباه ۾ جَڏهن ٻُڏيون جي
سَاهَڙُ تنِي ڪي، ٻيلِي ٻنهي ڪَنڌيين.

١٥

سُڪيءَ جيءَ سَانباهَ ۾، ٻُڏين توءِ ٻُڏُ
ڪَڪَ، ڪانڌيرا، ڪانئيُون، ميڙي ٻَڌُ مَ مَڏُ
نڪو سَاهَڙُ سَڏُ، نَڪا سُڃي سُونهَڙِي.

١٦

سُڪِيءَ ٻُڏِنِ جي، سَاهَڙُ ساٿي ٿَنِ جو
لَهرِين سِرِ، لَطِيفُ چئي، ڪُلهَنِ چاڙهيو ني
جي پُڇَنِ پَنڌُ پَري، ٿَنِ اُماڻي اوَرهُون.

١٧

جي ٻُڏان تان ٻَنِ، مَرُ اولجَان اُنِ پارَ ڏي
ڪَنڌِيءَ اَچي ڪارِٽِي، مانَ ٻَرِ ٻَر ڪَنِ
مُيائِي سِين ٿَنِ، هيڪَرَ اُتي نِڪَران!

وائي

اَچي اولَڙِي ڪيرَ! ڪيرَ!

وَٿان پاڻيءَ وارِيينِ
نالي سُڃِي سونهَڙِي، ذاتِ نہ ڄاڻان ڪيرَ
گهڙي گهورَ نہ جهلِي، پَٽِ نہ ڪَٽِس پيرَ
ڪُڙيون ڪُنهبي رَتيُونَ، ميندِيءَ رَتَڙَس پيرَ
هيڏيءَ ويَلَ وَٽَنِ ۾، هِيءَ ٻانهياري ڪيرَ
سَنپُوڙو سِيٽاهَ سين، هت گهرِجين هيرَ.

١٠. جليل= الله پاڪ. سُونٿون= ورتائون، وٺي هليا. سبيل= واٽ. قدر وٺا قليل= ڪي ٿورڙا وٺا. دليل= اُڌڪي، خيال، خوف. ١١. سائر= درياه، سمنڊ. سهس= سوين، هزارين. گجن= گوڙيون ڪن. سَهَجُ= شوق وارو جذبو، خوشي ۾ سڪ وارو جذبو. تہ ڪي= پلا ڪي نيهَ= سڪ ۾ عشق جا ناتا. پر ڪنهين= ڪنهن بہ پَر، ڪنهن بہ ريت، ڪنهن بہ طرح. ١٢. ٺُرهو= ڪکن ڪانئين جو ٻڌل چوڪٺ جنهن تي هڪ يا ٻہ ماڻهو ويهي وڏي پاڻيءَ مان پار اُڪرن. ٻُڏي (ٻڏي)= ٻُڏندي، ٻڏڻ وقت. سپان= (ع= صباح) سڀاڻي، پوءِ ڪڏهن چُنداءِ= چونداءِ= توکي چوندا. ١٣. ٻڏين= جي ٻڏين پيو. توءِ مَ لڳ= تہ بہ ويجهو وڃي نہ لڳ. پُورُ= وهڪرو، موج، ٻيڙي جو پار وڃڻ وارو گهمرو. پُور ابتي= اُبتي پُور ۾. اوڀاري وهڪري ۾، اُبتي رخ ڏي. پڳ= پير. پاءِ تيڏاهين پڳ= تيڏانهن قدم کڻ. ناهِ= نفي، نيستي، نابودي. نجهرو= جهوپڙو، ڦِٽل اجهو. ناه جيڏاهين نجهرو= جيڏانهن نابوديءَ جو ماڳ آهي. ١٥. سانباه= جُلهہ واري سنبت، تکي چڙهائي وارو سمان. (اصطلاحاً) درياه جو وڏنڊڙ چاڙهہ ۾ وهڪرو، ٻوڙيندڙ چاڙهہ. سُڪي جي سانباه= (الٽي ۾ ڳُوڙهي معنيٰ ۾، درياه جي پاڻيءَ جي تکي چاڙهہ بدران) سُڪي جي جلهہ واري سنبت، سڪي طرف جو چاڙهہ. ٻڏين توءِ ٻڏ= ٻڏين تہ ڀل ٻڏ. ڪک، ڪانڊيرا وغيره ميڙي (ٻڏڻ کان بچڻ لاءِ) اوچو مڏ نہ ناه. نڪو ساهڙ= اهڙي 'حال' ۾، ظاهري نالن ۽ صورتن واو ڪوبہ باقي نٿو رهي، نڪو ساهڙ تہ نڪا سنهڻي. ١٦. ساٿي= گڏ، مددگار. لهرين سر= لهرين مٿان. پڇن پنڌ پري= پري وارو پنڌ پڇن، پڇن تہ پنڌ ڪيترو پري آهي؟ ١٧. تان ٻن= تان ٻن پوان، برباد ٿيان. اولجان= ٿيلهجان (پاڻيءَ ۾). ڪارٽي= واهرو، مددگار. ٻر ٻرڪن= ڪهَل ڪن، افسوس ڪن. ميائي سين ٿن= مئل حالت ۾ بہ هنن وٽ (پاڻيءَ مان) نڪران. وائي. اچي اولڙي= لُڙهي آئي. گهورَ= هَل هلان. ڪنهبي رتيون= ڳاڙهيون. سنپوڙو= سامهون تيار، آڏو بيٺل. هت گهرجين= اي ساهڙ، تون هت آيو گهرجين.

داستان نائون

١

ٿَرِ نہ گهڙي ٿُورُ، توءِ مَنَ ڳاڍو ميهارَ ڏي
ڏاڍو دَورُ دَرياهَ ۾، سِڪَڻُ وَڏو سُورُ
مَنَ ۾ موجَ ميهارَ جي، پَهسِ پِريان جو پُورُ
بيلي بِنهي ڪَنديين، نِتُ نِهاري نُورُ
مَنجهان جَرَ ضَرُورُ، ڪَچي کي ڪو مَ ٿِيي.

٢

ڳانڍِي ڪَنگَ ٿِئاس، وَهَڙِ جَنازو سُنهَڻِي
ٻَگا جي ٻيئَنِ جا، ڪُلها تن ڏِنَاسِ
اڪيين مَلَڪَ ڏِنَاسِ، توءِ مَنَ ڳاڍو ميهارَ ڏي.

٣

اُيو ٿَرِ ميهارُ، مَلاحَنِ سَڏُ ڪَري
آن پِڻ وِجَهان هَٿڙا، اَئِين پِڻ وِجهو ڄارُ
ڳَهورِيُون ڪارُونيارُ، مانَ مِڙَنِهُون سُپرين.

٤

ميهارُ مَلاحَنِ کي اُيو آچي اَڄَ
آن پِڻ وِجَهان هَٿڙا، اَئِين پُڻ وجهو رَڄَ
سَندِيءَ ڪُنَ ڪُڙَڄَ، مانَ هُونِ سَلامَتَ سُپرين!

٥

ميهارُ مَلاحَنِ کي اُيو ڪَري سَڏُ
ادا، اِنهِين پارَ جا موڙي اَچو مَڏُ
وِٺا جي وَهَ ڳَڏُ، هَلو تہ ڏوريون سُپرين!

٦

جتي ييرَ پِرَنِ، پَرِيُون پَوَنِ پَوارِيُون
ٿانگهَہ نہ لِيي ٿارُوئين، مَپُ نہ مانيئڙنِ
ڪَندِيءَ اُيا ڪيتَرَا سيٺاهيا سَنڱَنِ
تون ڪِيئَن ٿَنِ ٿَرَنِ، اَچِئو اَسارِي گهڙين!

٧

پَرِيُون پَرِ دَرياهَ، پَسُ جي پار پَوَن ٿيون
ٻَڌُ تَوَڪَل ٿُرهو، آهَرَ ساڻُ اَللهَ
جَنِ ساهَڙُ ساڻُ صَلاحَ، سي ڪِينَ ٻُڏنديون ڪَنِّهين.

٨

سَانيَارَان سَڏُ ڪِئو، اُيَا چُونِمِ آءُ
هِڪُ تِڪوئِي ٿَارِ وَهي، ٻئو لُڙُ لَهرِيُون ۽ واءُ
ساٿِي جَنِ اَللهُ، ٻُجهان سي نہ ٻُڏنديُون.

٩

سَانيَارانِ سَڏُ ڪِئو اُيَا چُونِمِ اَڄُ
هِڪُ تِڪوئِي ٿَارِ وَهيَ، ٻئو هَٽِ ڪَمِيٽِيءَ ڪَڄُ
ساٿِي جَنِي سَچُ، ٻُجَهان سي نہ ٻُڏنديُون.

د-٩-١. (الف) ٿڙ نہ گهڙي= ٿڙ ۾ نہ گهڙي، درياء واري گهيڙ ۾ نہ گهڙي. تور= هر سن، هر عمر، هڪ جيڏيون (ب) تور (= ترڪ)= سهڻو محبوب، ميهار (پاڻ نہ گهڙي ۽ مون ڏانهن نہ اچي). توءِ= تہ بہ. مَنَ ڪاڍو= من جي چڪ، دل جو لاڙو. پهس= پهرين سٽ، پهريون پهريون. نُور= اکين جي روشني- اکيون. ضرور= ضرر، نقصان (شال پاڻيءَ ۾ ڪچي دلي کي ضرر نہ پهچي!) ٢. ڪانڌي= جنازي کي ڪلهو ڏيندڙ، ڪٽي هلندڙ. ڪنگ= ڪنگ پکي. وهڙ= وهڪري ۾، سير ۾. ملڪ ڏناس= ملائڪ ڏنائين. ٣. ايو ٿڙ= ٿڙ تي بيٺو. آن= آءٌ. ائين= اوهين. گهوريون= گوليون. ڪارونيار= وڏو اونهون پاڻي. مڙنهون= اسان کي ملن. ٤. ايو آچي آڄ= پاڻيءَ جي آڄ بيٺو ڏيڪاري (تہ ان ۾ گهڙن ۽ گولا ڪن). سندي ڪن ڪرڄ= ڪُنَ جي ڪُنڊ پاسي ۾. ٥. موڙي اچو= ڦيرائي اچو. مڏِ= ٻيڙين جي مٿان اڏيل گهر ۽ ڪاٺ ڪاٻاڙا. وَهُ= وهڪرو. ٦. پير= ڦيرا (تکي وهڪري جا). پرن= ڦرن. پريون= پَر واريون پڪُون. پُون= ڪرن (پائيندڙ دَرياءِ سببان). پواريون= پئہ واريون، خوفائتيون. ٿانگهہ= ٿانگهائي (جتي هيٺ پير ڪُپي). ٿاروئين= جيڪي تارو آهن تن کي. مپ= وجهہ، وس. مانيئڙن= اهي جيڪي مانيءَ تي ترن. سنڱن= ڪنبن. اساري= بي خبر، ويسري. ٧. پريون= پر واريون شاهي پڪون. پر= پرسان، ڪنڌيءَ لڳ. پار= پَرينءَ پَر. پون ٿيون= ڪرن ٿيون. آهر= آڌار. صلاح= سلٽ. ناتو. ٨. سانياران= سامهون درياء جي پرئين پاسي کان. ايا چُونمر= (سڄڻ) بيٺا مونکي چون. ٻجهان= ڄاڻان تہ= يقين اٿم.

١٠

هاري حَقُ رَکيجُ، سانيَاران سَاهَڙَ جو
خُوابَ خِيالَ ۽ خَطرا، ٿَنِي تَرَڪُ ڏيجِ
اَندَرُ آئِينو ڪري، پَرِ ۾ سو پَسيجُ
اِنهِين راهَ رَميجُ، تہ مُشاهِدو ماڻِيين.

١١

هاري رَکجُ حَقُ، سانيَارَان ساهَڙَ جو
خُوابَ خِيالَ ۽ خَطرا، ٿَني ڏيجُ تَرَڪُ
ڪَريين غيرُ غَرَقُ، تہ مُشاهِدو ماڻِيين.

١٢

لَيَا ڏِنمِ لاڙَ، سَانيَاران سَاهَڙَ جا
هنيُون هِت نہ وِندُري، ڏراڙِنئُون ڏارَ
مُنهنجو مَنُ ميهارَ، پَڳهِيو پاڻَ ڳري.

١٣

گهڙي ۽ گهوري، مٿان پرين جِندَڙو
مَحبَتَ جا مِهرَاڻَ ۾ تلَ تَسُو توري
ڏَمَ وِڌِي ڏوري، ناتَ ڪُنَن ۾ ڪيرَ گهِڙي!

وائي

اَڪيون پيرَ ڪَري وِججي
وو وججي! پر وججي!
سُپيريان جي ڳالهڙِي، ڪنه سان ڪِين ڪِجي
لِڪائي لوڪَ کان، ڳوٺان ڳُجهڙِي نِجي
مَحبَتِي ميهارَ جو، سُورُ نہ ڪنه سَلِجي.

داستان ڏهون

١

ٻُڌندي ٻُوڙَنِ ڪي، ڪي هاتِڪَ هَٿَ وِجهن
پَسو لَڄَ لطيف چئي، ڪيڏي ڪي ڪَڳَن
جيڪي ڪَنڌِيءَ ڪَن، نا تہ ساٿُن وَڃَن سِيرَ ۾.

٢

ڪَچِي ڪاني ڪَانہَ، ٻُڏا ڪَڍي ٻار مان
لَنگهَائي لطيفُ چئي، يا ڌُرئان ڪَري دانہَ
ڪَڳَنِ جي ڪَماحَقُون آهي ڳالهِہ اڳانہَ
يا ٻُڌندِ ڏِيَنِ ٻانہَ، نَا تہ ساٿُن وَڃَن سِيرَ ۾.

٣

جانِ ڪي ڪَنڌِيءَ ڪَانہَ، تان تاڻي ٻَڌِجُ تُرَهو
هَٿُ پِريان جي هٿَ ۾، ٻئي ڪي ڏَجُ مَ ٻَانہَ
سندِي ڪَپَرَ دانہَ، ڪِ تو ڪَنين نہ سُئِي!

٤

هاواٽا هُلَنِ، ڪَپَرَ ڪارُونيارَ جا
لَهِرون لَڙَ لَطيفُ چئي، پيلي تي پُلَن
ڪَچو جَنِ ڪُلَهن، آڳا ٿَنِ اوباهِيين.

٥

آهِيين هتِ اُماڻَ، ٻَڏُ تُرَهو تارِ جو
لَهرِين لَڪَ لَطيفُ چئي، جَهلئا جُنگَ جوانُ

---

١٠. هاري= اي هاري، اي مُني! رميج= وجيج، هلج. ١١. رکج حق= توتي جيڪي حق آهي سو سنڀالي پورو ڪج. غير= ٻيو (ان ساهڙ کان سوال ڪو ٻيو). پنهنجي محبوب مالڪ کان سواءِ ڪو ٻيو. مشاهدو= الاهي ديدار. ماڻيين= توکي حاصل ٿئي. ١٢. ليا= ٻڏا، ٻڌل. لار= نندڙا ڦر. (مينهين جا). ڏراڙنئون= ڏنارن کان سواءِ. پڳهيو= ور وَراڪا ڏيئي ٻڌي سوگهو ڪيو. ١٣. تل= تر. تسُو= ذرا. تل تسو توري= تمام ننڍڙيون ذميداريون بہ سنڀالي پوريون ڪري= وڏيون همتون پئي ڪري. وڏي ڏوري= ڏوري ۾ وڏي، ڏولائي ۾ وڏي. د-١٠-١. ٻڌندي= ٻڏڻ وقت. ٻوڙن ڪي= ڪانه يا گاهہ جي ٻوڙن ڪي. هاڪ= (ع. حاذق) سڃاڻ. جيڪي= (اڳين ٻولي) يا تہ. ڪنڌيءَ ڪن= تاري ڪنڌيءَ پيڙو ڪن، ڪنڌيءَ تي پهچائين. ٢. ڪچي ڪاني ڪانه= ڪانه جي ٻوڙي جو ڪچو ڪانو. ٻڏا= ٻڏندڙ. ٻار= تکي وهڪري وقت پاڻيءَ جي اونهي چڪ واري هيٺ جهميل سطح. ڪماحقون= پوري حق مطابق. اڳانه= اڳاهين. ٣. جان ڪي= جيسينءَ تائين ڪي ڪنڌيءَ= ڪنڌيءَ تي، پرسان. تاڻي= ڇڪي. ترهو= ڪکن ڪانهن جو ٽلهو، جيڪو تري ۽ جنهن تي ماڻهو ويهي اندر وڏي پاڻي مان اُڪري سگهن. ٤. هاواٽا= حملا، اچڻ جا هُل. هُلن= مشهور ٿين، پيا ٻُڌجن. ڪارونيار= (اصطلاح)= پاڻيءَ جو وڏو چاڙهہ ۽ لَڙ. پيلي تي پُلن= ڪَچي (دلي) تي مارو ڪن. اوباهين= ڪامياب ڪرين. ٥. اُماڻ= امانت. تار جو= تار پاڻيءَ وارو، جيڪو تار مان اُڪاري.

اُونهين ڪُنَ آگهِيئا، آڏِي پاڻي آڻَ
جي پِئا مُنهِ مِهراڻَ، تَنِ بانڊِين بيٺُ نہ اُجهي.

٦

ڪَچو ڪانءُ ڪُنيارَ، اوڳِي ڳَٽِيئو اُتِيين
ڪِ تو ڪَنين نہ سُئِي "پيلي تي پُلڪَارَ"
لوڙهِيئا لَکَ لطيفُ چئي، ڪوڙيين ڪارُونيارَ
اُڪارِين آڌارَ، آران آنڪي واريُون.

٧

ڪَچِي ساڻَ ڪَهي، پَڪو پُڄي نہ سُنهَڻي
لَنگهِيئو لُڙُ لطيفُ چئي، وَچَارَنِ وَهي
سا ڪِئن نِيهُ نهي، جنهِ ڪي نِيهَ نَڊو ڪَٽِي.

٨

اُونهين ۾ اوهَري، ڪَهي ڪَچِي سَاڻَ
سُپَڪَ جو، سَيدُ چئي، پُڄي نہ پرياڻَ
جَنِي پَاسي پَاڻَ، سي اَوتَرَان ئِي اُڪتِيُون.

٩

اَنگُ پُسي رَنگُ ڪِئو، ڪوڄو ڏورُ دِلي
بِرِ بَرِ بيلِي نہ ٿِئو، ڪَچو مَنجهہ ڪِلي
تَران تِي تارِ گهٽو تُنهنجي بَحر بِلي
ميهارومِ مِلي، آهِيان جَنهِ جي آسَرِي.

١٠

پَانيَمُ نہ پيلو، مونکي ڏاءَ ڏُٺَارئو
آنڪي مَٽي اُسَرِي رُوحَ ڏنو ريلو
تيلاهِين ويلو، پِٺمِ واهُڙَ وِچَ ۾.

١١

ڪَڍئا جي ڪُلاَلَ، سي پَسِي خَالَ خُوش ٿِي
پَاڻِيءَ چِڻَرَ پُسَائيا، جَهلِي نہ ڏاءَ ڏمَالَ
سُپَڪَ پَانِيا سُنهَڻي جوبِنَ جي جَمَالَ
آنڪي جا اَحوالَ، مَعلُمَ ٿِئا مِهراڻَ ۾.

١٢

ڪاري رات، ڪَچو گهڙو، نہ مون اڏي اَڏَ
ساهُڙُ سُٽِجُ سَڏَ، آءٌ تو آهَرَ تَارَ تَرانَ.

١٣

ڪَچو تان ڪوه، پَڪو نَظرُ پِرِينءَ جو
ساهُڙُ مُنهنجو سِپرين، ڏمَرَ ڏِني ٿيي ڏوهُ
جي چِڻرو جي چوهُ، پُورينديسِ پَارُ مَٽي.

١٤

آنڪو نِي آنڪو، ڪَچو آيَم ڪَمِ
جِيءُ جَنِي جا جَمِ، پَڪا سي پُڄَندِيُون.

آگهُنُئا= رنڌيا ۽ سوڙها ڪيا. آڏي پاڻي آڻ= آڏو آڻ وجهي، آڏو ڊوهيءَ وارو ليڪو ڏيئي، جهَل ڏيئي. جي پِئا منه مهراڻ= جيڪي مهراڻ درياء جي منهن پيا، ور چڙهيا. بانڊين= وڏن لُڙهندڙ ڪاٺن. بيٺ نہ اجهي= بيٺ هٽ نہ اچي. ٦. اوڳي= موڳي. آڌارَ= اي منهنجا آڌار، اي وسيلا. آران= آر مان. آنڪي واريون= ڪچي پڪل ڏلي واريون. ٧. ڪچي ساڻ= ڪچي دلي سان. ڪهي= همت سان هلي (= تري). پڪو= پڪو دلو. وچارن= وچارن وٽ، ميهارن وٽ. وَهي= وڃي. نِهي= ٻَڌِي، بند ڪري (ختم ڪري). نَڊو=ٻڌو. ٨. اوهري= گهڙي. سپڪ= پورو لال پڪل پڪو دلو. پَرياڻ= ڏس، پتو. جني پاسي پاڻ= پاڻ ڏٺي جن جي پاسي آهي. اوتران= ڏکيي تڙان. اڪتيون= ٻاهر نڪتيون (درياء مان). ٩. انگ= اڪر، چِڻر. رنگ ڪئو= رنگ ڪديو. ڪوڄو دور دلي= دلي کي اهڙو ڪو (ڄڙئو رنگ جو) چَلتو هو. ٻر ٻر= هاءِ هاءِ! منجهہ ڪلي= قلعي منجهہ. مقابلي منجهہ= ڏکيي وقت ۾. تنهنجي بحر بلي= تنهنجي بحر جي بلي، تنهنجي محبت جي موج جي آسري. ميهاروم= منهنجو ميهار. ١٠. پيلو= اڻ پڪل، ڪچو پڪل. ڏاءُ= رنگ، دلي جو ڳاڙهو رنگ ۽ چِڻر (جهڙو جِڻ پڪو). آنڪي= ڪچي پڪل. اُسري= مٽان پَرُ ڏيئي. ويلو= وِتي، گهڻتائي. ١١. ڪُلال= (ف. گُلال) ڪنيار. خال= چِڻر (دلي جا). ڏاه= رنگ (ڳاڙهو). سُپڪ پانيا= پَڪا سَمجهيا (دلي جا رنگ). جوبن جي جمال= پنهنجي جوانيءَ جي پُور ۾. آنڪي جا= آنڪي دلي جا، ڪچي جا، اڻ پڪل جا. احوال= حالُ. ١٢. اڏ= جهَل (جنهن کي جهلڻ سان بچاء ٿئي). تو آهر= تنهنجي آڌر تي. ١٣. ڪچو تان ڪوه= ڪچو آهي تہ پوءِ ڇا؟ جي چِڻرو جي چوه= درياء ۾ پاڻيءَ جو وهڪرو ڊِرو هجي توڙي تکو. پُورينديس= هلنديس. پارُ= درياء جو ٻيو پار. مَٽي= چتائي. ١٤. آنڪو= اڻ پڪل(دلو). آنڪوني آنڪو= ڪچو سوئي ڪچو. جمر= پريل.

١٥

پَکا رَڄَ ڪُنيارَ جا، پَڪِي نِهائِين
مُونکي ٿِڻائِين، پيلو پاڳي آئِيو.

١٦

چِٽرايوم چَئِي، عِشقَ پَئِي عَميقَ جي
آئِي رَڪتُم آبَ تي مَتي ڪُنَ ڪَهِي
لَهرِينِ مَنجِهه لَطِيفُ چئي، پُرزا ٿئو پَئِي
سُپَڪُ هو صحِي، پَرَ ڪَرَمَ ڪَٿِي ڪَچو ڪِئو.

١٧

جتِ پَکو تو پُرزا ٿِيي، تت ڪَچو ڪَنو ڪيئن
هُتِ حَقِيقت هِيئَن، هِتِ ٿي نالا پُڇِين نِيهَ جا!

١٨

پيلي پُلائي، پَسِي چِٽرَ چِرِي ٿِي
”ٻَرِ ٻَرِ! ٻُڏِي سُنهڻِي“ ويرِينِ ۾ وائِي
ڪَچِي ڪيرائِي، لالَ لهرِنِ وِچَ ۾.

١٩

ڪوجو وَريو واءُ، جئن ٻَرُ ٻانهَن ڇَڏيو
اڳي اِنَ ٿڙاءِ، اُونداهِيائي اُڪَرانِ.

٢٠

هَٽَندي ٽُڪَرِ هَٿَ، هنيڙي حُجُون ڇَڏِيُون
لَڪُ لَهرِينِ گَڏئو، موجون وَريون مَٿَ
نِيَرِ ڪُنَ قُوت، پُرُ پَليرا سپرين.

وائي-١

آيَل! اَمڙِ! تي جيَان تي جِيَان
جي سارِينمِ سُپرين
گهڙو پڳو تان گهورِئو، تان ڪين ٿُرُ هنيان
اَدَبُ اَڪرِيَن ڪي، ڏِيهاڙي ڏِيان
سَٿُون سُنهايَمَ پيچَرو ميهارَن ميَان
مَتان ماڻِڪَ هيڪَڙِي، لَعلُون لَکَ ڏِيان
ساهَڙَ مَتان صَدَقو، ڏَهَ ڏَهَ ڏَمَ ڏِيان
اچين عبداللطيف چئي تہ جانبَ نِتِ جِيَان.

وائي-٢

وِنِي ڪِينَ وِسَارِي، مَحبتَ وِڏِڙِي ماري
سا ديوانِي يار وو! سا مَستانِي
دلبر جاني تو جياري
جنه کي سِکَ ساهَڙَ جي، سا گهايَلَ گهَرِ نہ گهاري
ڏَمُ ڏهيلو ڏُکِئو، سِرَ ۾ سوٽا ماري
بيلي پاسِ ٻرَنِ جي، ٽَنِ ڪَرَڪِنِ وِڏِيَسِ ڪاري
بيلي بنهِي ڪَنديين، مُحِبُ مينهيُون تو چاري
هُونِ هُنگارُون، پُونِ پُڪارُون، تَڙِ تَڙِ دوستُ تواري
هُوءِ جا پِڪَ پِرينِ جِي، آهيان تِنهِ آساري.

داستان يارهون

١

جَرِ تَڙِ تِکَ توارَ، وَڻِ ٽِڻِ وائِي هيڪَڙِي
سَبِيئي شَيءِ ٿَڻا، سُوريءَ سَزَاوَارَ
هَمَہ مَنصُورَ هَزَارَ ، ڪهڙا چاڙهئو چاڙهئين.

٢

چُونِرِ جي هيڪَارَ، ’مَ وَنءُ مونِي سُنهَڻِي‘!

١٥. رَڄ= ڻانو. نِهائين= آوِي. پيلو= اڻ پڪل (دِلو). پاڳي آئيو= پَٽيءَ ۾ پيو. ١٦. چِٽرايوم= مون چِٽرايو (دلو). چکي= خاص چَئي، تاڪيد ڪري. عميق= اونهو (درياه) عشقُ پئي عميق جي= اونهيءَ درياه جي عشق ۾ اچي. ڪرم= نصيب. ١٨. پُلائي= منجهائي. ”ٻر ٻر، ٻڏي سنهڻي“= هاءِ هاءِ! ويچاري سنهڻي ٻڏي وئي! ويرين ۾= لهرين ۾. ١٩. ٻرُ= زور. اڳي انهيءَ ٿڙ تان تہ اونداهيءَ هوندي بہ اُڪرندي هيس! ٢٠. هٿ هٽندي ٽڪر= (پاڻيءَ ۾) ٻانهون هٽندي ٽڪر. لڪ= چيلهہ. لڪ لهرين گڏئو= لهريون چيلهہ جِڏي مٿي ٿيون. مٿ= مٿي تان. نِيَر= ڪسيم. پرُ= اچي پيڙو ٿيءُ. وائي-١. تي= تڏهن. هنيان= اي منهنجا هانءَ. وائي-٢. ڪرڪن= چڙن (جيڪي مينهن ۾ ٻڌل آهن). د-١١-١. جر تڙ= پاڻيءَ ۾، کهيڙ ۾. تک توار= تک جي توار، وهڪري جي وائي. شيءِ ٿڻا= (اصطلاح) پورا ٿڻا، لهي بيٺا. سوريءَ سزاوار= سوريءَ جي لائق. همه= سڀ. چاڙهئو چاڙهئين= سوريءَ تي چاڙهيو پيو چاڙهين. ٢. چونر جي هيڪار= جيڪڏهن منهنجا پرين مونکي هڪ ڀيرو چون تہ ’اي سنهڻي! پوئتي موٽي نہ وڃ‘.

ڏُونهِينءَ پاسي دوستَ جي، گهاريان سَڀ ڄمارَ
ٻاَنڌيڙا ٻيهارَ، هُوندَ نہ لِڳين لائِيَان.

٣

جيڪي گهَران مَ وَڃ، جيڪي موٽُ مَ سُنهَڻي
ٻيُون ٻيري ٻَجُ، هيڪَڙائِي هَٿِ ڪَري.

٤

مَرِجُ وَٽِ ميهَارَ، مَتان موٽين سُنهَڻي
ساهَڙَ جا سِينگارَ، مَچُڻ ڏِمَ ڏيکارِيين!

٥

وَجان ڪِينَ وَرِي، هُندَ رِءَ ڇَئِي رَهي رَهان
ڏُونهينءَ پاسي دوستَ جي، ماڳِنهِ پٿان مَرِي
نہ صُورَتَ، نہ سُونهَ ڪا، ڪيَسِ ڇتَ ڇَرِيءَ
وِصَالان فراقَ جي سُڄي ڳالهہ ڳِري
تيلاهِين ٿَرِي، مُنهُ ڳِنئو موٽِئو وَڃان.

٦

آءٌ ڪِ نہ ڄاڻان اِيئن، تہ جَرَ گهڙيي جوکو ٿِيي
قَضا ڄا ڪَرِيم ڄي تنه کان ڪَنڌُ ڪَيِيو ڪيئن
هِڪُ لِکيي ٻئي نِيهَن، آڻي اولِيسِ اولَ ۾.

٧

نہ ڪَانِيءَ نہ ڪانهَ، نڪو ڏوهُ قَلَمَ جو
انگُ اُتي ئِي لکئو، جت ٻئي ڄِي رَسي نہ ٻانهَ
ڪَنهِ ڪي ڏِيَانَ ڏانهَ، جئن قَضا قَلَم وَهَائيو.

٨

ٿَرَڻ جا طَعنَا، سُهمَا ڏِينَم سَرِتِيُون
دَرياهَ ديوانَا، سُڻُ حَقيقَتَ حالَ جِي.

٩

ٿَرَان لَٿہ طَعني، مٿي وَهَ واڳا ڪَ
آڻي وِڌِيَسِ آرَ ۾، دَرياهَ ديوا...
قَلَمَ جي ڪاني، آڻي اوِليَسِ اولَ ۾

١٠

ٿران تان مَرَان، وَران تان وَهُ وِٿر
مَنَ ۾ مُحِبَ ميهَارَ جا، اَچِنِ گهُورَ گهَران
پَسئو پاڙي وارِيُون، ڏِسئو ڏوهَ ڏَران
وِچان ڪِيئَن وَران، ڪَنڌِيءَ مُنهِنجو ڪارَڻِي

١١

سڱَ ٿُنهنجي سُپرِين، جيئَن ٿران تئَن تارِ
ٿُونهِين رَهِين روحَ ۾، ٿُونهِين انگنئان ٻارِ
پِرين ٿُنهنجي پارِ، واجهائيندي وَرِهَ ٿِئا.

١٢

سڱَ ٿُنهنجِي سُپرِينِ ڪَپِي ۽ ڪوري
سَگهان نہ چوري، ڏاڍو نِيَرُ نِيهَ جو.

١٣

سڱَ ٿُنهِنجي سُپرِين، اَندَرِ ٿِي اَجَهلَ
ٻَڙهڪِئو ٻاهرِ نڪري، ڳُورِي ڪانئي ڪلَ
ري سِيرَاهِي سَلَ، مونکي ڏِنا سَڄَڻين.

١٤

سِڱَ ٿُنهِنجي سُپرِين، اَندَرِ ٿِي اَجهاڳَ
مَنجِهہ پَريائِين ماڳَہ پَلِٽئو پاريون ڪَري.

١٥

ڪِينَ ٿران، ڪِينَ تارِ مون، ڪِينَ سگهان ڪين سَگهہ

ٻانڌيڙا= لُڙهندڙ ڪانڊا. لڳين نہ لايان= پنهنجن لڱن کي نہ لايان (= نہ ترانَ ۽ نہ اهي منهنجن لڱن کي لڳن). ٣. جيڪي= يا تہ ... ٤. مچڻ= متان. ٥. هند= هوند، جيڪر. ڪيس ڇت ڇري= مونکي منهنجي دل ديوانو ڪيو. وصالان= وصال کان وڌيڪ. سڄي ڳالهہ ڳري= وڏي ڳري وزنائتي ڳالهہ ٿي سڄي (= فراق وصال کان وڌيڪ آهي). تيلاهين= تنهن لاءِ ئي، تنهن ڪري ئي. منهُ ڳنئو= پنهنجو منہ وٺئو. ٦. ڪِ نہ ڄاڻان= ڪانہ ڄاڻان. لکيي= ازل جي لکيي. اوليس اول ۾= مونکي ٿيلهي هنيو پاڻي جي چولين ۾. ٨. سَهما= طعنا. ١٠. وه وترو= ويتر وڌيڪ تکو وهڪرو. گهران= گهران نڪرندي. ڪارڻي= ڪارڻ ڪرڻ وارو، مددگار. ١١. انگنئا= عضون کان، جسم کان، تن کان. ٻار= ٻاهر. ١٣. اجهل= جا جهلجي نہ سگهي. ٻڙهڪئو= ٽهڪئو. ڪانئي= ساڙي. سيراهي= واڍي جو اوزار جنهن سان سَل (سوراخ) ڪيجن. ١٤. اجهاڳ= بي انداز گهڻي. منجهہ= اندر ۾. پلٽئو= اٿليو. پاريون ڪري= ناليون ڪري، اڏون ڪري. ١٥. ڪين سگهہ= ڪجهہ تون سگهہ ڪر.

آڏو ڏيج مَر گگھہ، مُون هيڪلِيءَ وَلها.

١٦

سڪ سڪندين لاءِ، وِڇوڙيا ميڙ پرين
ايڏي سَگھہ سَچا ڏٽِي، توهِين ڪي جُڳاء
ٿنَ جَنِي جو طالِبُو، مِهَرَ تَنِي ڪي پاء
ميڙائي جو ماءُ، ڪانگَ لوَندو ڪَڏهِين.

١٧

ڏني ٽِڙام ڏِينهَ، ڪُهُ ڇاڻان ڪِهڙا پرين
نينهَ پَرِچي نِيهَ، پلِٽيا پاريُون ڳري.

١٨

ڏني ڏِينهَ ٽِڻام، ڪُهُ ڇاڻان ڪهڙا پرين
وَلِين جيئن وَرِڻام، گُوندَرَ غَمَ پرينَ جا.

١٩

ڏني ڏينهَ ٽِڻام، ڪُهُ ڇاڻان ڪِهڙا پِرين
سَهسِين سِجَنَ اَلِهي واجهائندي وِڻامِ
ٿن رءَ سال پِڻام، جَن رءَ ساعتَ نہ سَهان.

وائي

وَجي سَا راتِ وهاڻِي

پَسَڻَ ڏاران پرِينءَ جي

هِهڙا اوڏا سُپرين، تون ڪِئن ننڊرَ رهاڻِي.

داستان پارهون

١

بوڙين چاڙهين تون ڏٽي، ٻئي جي دَعويٰ رسي نہ دَمُ
هن مُنهنجي حالَ جو ميهَرَ ئي مُعلمُ
رَڪُ پيلي جو پَرَمُ، جو اَوَتِڙ پئو اَجهورَ ۾.

٢

پاڻِي سَهي نہ پيرُ، لَهرِ نِيَاپو نہ مُئي
آٽي ڏيندمِ ڪيرُ، سُڏيون سانيارِنَ جيون.

٣

لِهرِيين لَڪَ لِبَاسَ، پاڻِيءَ پَسَڻُ هيڪَڙو
اُونهي هِنَ عَميقَ جي واري چَڏِ وِمَاسَ
جت ناهِ نِهايَتَ نِيهَ جي اُت ڪوءِ پنهنجي خاصَ
تَرَڻَ جي تلاس، لاهِ تہ لالَڻَ لِڳِ ٽِيين.

٤

نڪو سَنڌو سُورَ جو، نڪو سَنڌو سِڪَ
عَدَدُ ناهِ عِشقَ، پُڄاڻيءَ پاڻَ لَهي.

٥

عَدَدُ ئلهٖ عِشقَ جو، سُٽي تيءُ سِياڻِي
ڪانهي پُڄاڻِي، مَهندان مُنڌَ ميهارَ جي.

٦

گهڙئا سي چڙهئا، اِيهِين اٽيئي
مَئي مَتي مهراڻَ ۾، پَٽُ ٽپو ڏيئي

گگھہ= بَنڌ، بندُ. وَلها= اي منهنجا گهوٽ. ١٦. سڪ سڪندين لاءِ= سِڪَ وارين سڪندين لاءِ. وڇوڙيا= وڇڙيل. ميڙ= ملاءِ. ميڙائي جو= ملاقات جو. لوندو= ٻولي ڪندو. وائي. ننڊر رهاڻي= ننڊر سان رهاڻي، ننڊر سان رهاڻ ۾، ننڊر سان ياريءَ ۾. د-١٢-١. دعويٰ= حجت. دم= زور. معلم= ناکئو، سُکاڻي، رهنما. پيلو= اڻ پڪل (ٺڪر جو ٿانو، دلو). پرم= مان شان. اوتڙ= ڪنڌيءَ لڳ ڏکيي وهڪري واري جاءِ جتي ٻيڙيون ٻيهن. اجهور= اونهون پاڻي. ٢. لَهَرِيين= لهرين جا. (الف) سمنڊ جي وڏي لهر جيڪا پري کان ڪلندي (چمڪندي) نظر اچي. (ب) درياء جي وڏي چولي. پاڻي سهي نہ پير= پاڻي پير ڪوڙڻ ئي نہ ڏئي (تک ۾ اونهائي سببان). نہ مُئي= نہ مُنجي. نہ موڪلي. لهر نياپو نہ مئي= لهر اڳواٽ ڄاڻ نہ ڏئي (اوچتي ۾ تکي اچي مٿان ڪڙڪي). سڏيون= خبرون سانيارِنِ جون= اهي جيڪي سانباران (سامهون درياءَ جي ٻئي طرفان) آهن، منهنجي پيارن جون. ٣. لباس= ڏيک ويک، نمونا. لک لباس= ڪئين نرالا نمونا. پاڻيءَ پسڻ= پاڻيءَ جو پُسڻ، پاڻي جو ڏيک ويک. عميق= نهايت اونهو. هن عميق جي= (جهان جي) هن اونهي اسرار جي. واري چڏ= مِٽائي ڇڏ، ختم ڪري ڇڏ. وِماس= ڳڻتي، الڻتڻ. ڪوءِ پنهنجي خاص= ڪڏ ۾ پوي پنهنجي خاص خواهش. تلاس= تلاش، تمنيٰ، سڌ. لالڻ لڳ ٽئين= لالڻ پيڙي ٽئين. ٤. عدد ناه عشق= عشق کو عدد ناهي، عشق جو مدار ڪنهن خاص مدت تي ناهي. پڄاڻي پاڻ لهي= جو پڄاڻيءَ تي پاڻهي لهي وڃي. ٦. چڙهئا= ٻي ڪنڌي تي وڃي چڙهيا، پار پهتا. مئي= ٻريل. متي= زور وهندڙ. مهراڻ= درياء. سنيوڙو= سنبريل، تيار سيٺاهہ سوڙو.

تہ ميهارُ مِليئِي، سَنيُوڙو سِيٺاهَ سِين.

٧

تہ ڪَرَ ڪِيئَن سُئِي، جي سيرَ نہ گهڙي سُنهَڻي
هت حَيَاتيءَ ڏِينهَڙا، هَڏهن تان نہ هُئِي
چُڪَي تِنهِ چَري ڪِي، جو ڏُنِسِ اُن ڏُهِي
سُنهَڻِيءَ ڪِي سيدُ چئِي، وِڏو قُربَ کُهِي
هُنهين هوُندَ مُئِي، پَرَ بُڏِيءَ جا بِيٺا ٿئا.

٨

سَهسين سَائرَ بوڙِيُون، مُنڌ بوڙِئو مِهراڻُ
وَهِ وِجايو پَاڻُ، هَٽي ڪَنڌُ ڪَپَن سِين.

٩

سو ساهَڙُ، سو سُنهَڻِي، سائرُ پُڻ سوئِي
آهي نِجوئِي، گُجهہ گُجهاندَرَ ڳَالهَڙِي.

١٠

جي تو بيتَ پانئيا، سي آيَتُون آهِينِ
نِئو مَنُ لائِين، پريان سندي پارَ ڏي.

١١

جي قيَامَ مڙَنِ، تہ ڪَرَ اوڏا سُپرِينِ
تِهان پَري سُڄَنِ، واڏايو وِصالَ جيونُ

وائي

کِهڙي منجهہ حسابَ، هُئڻُ منهنجو هوتَ ري
گوڙِي پيچ گناهہَ ڪان، ڪونهي سُولُ ثواب
نَڪين تَقاوَتَ ۾، نَڪين منجهہ رَبابَ
خُديَان ٿِي خوبُ ٿيين، لاهيين جي لُعابَ
پليتُ ٿي پاڪُ ٿيين، جُنُبِئو منجهہ جُنابَ
هاديءَ سين هُن پارَ ڏي، رَهي سانُ رڪابَ
چَنبو وجهي چورَ جيئن ”آءٌ“ جَهلِ عُقابَ
ديدُ وِجاءِ مَ دوستَ جو، هَلي منجهہ حجابَ
ڪَثرتَ آهي قربَ ۾، اِدغامين اِعرابَ

٧. تہ ڪر= تہ هوند، تہ جيڪر. سُئي= سُڻجي وئي، مشهور ٿي. سيرَ= سيرَ ۾، تار درياءَ ۾. هڏهن= هميشہ لاءِ. تان نہ هئي= تہ نہ هجي ها. چُڪي= ڪير جي چُڪي. جو ڏنو ان ڏهي= جيڪو ان ميهار ڏُهي ڏنس. ٨. سهسين= سئو سوين، هزارين. سائر= سمنڊ، درياءَ. منڌ بوڙِئو مهراڻُ= هن مُنڌ (سُنهڻي) مهراڻ درياءَ کي بوڙي ڇڏيو. وَهِ= وَهَ ۾، وچ سير ۾. وجايو پاڻ= پاڻ کي وڃائي. هٽي ڪنڌ ڪپن سين= ڪنڌيءَ کي مٿو هٽي. ٩. نِجوئي= نج ساڳي، اصل ساڳي. گُجهہ گُجهاندر= وڏي راز ۾، وڏي راز واري. ١١. جي= جيڪر. قيام مڙن= قيامت ۾ ملن. تہ ڪر= تہ چئہ، تہ هوند. اوڏا= ويجهڙا. تهان. تنهن کان، ان کان. سڄن= سُجهن. وائي. هوت= پيارو سڄڻ. هئڻ= جيڻ. کهڙي منجهہ حساب= کهڙي ليکي ۾، کهڙي سبب جي ڪري. (مصراعون) ’ڪونهي سُول ثواب‘. ٻي پڙهڻي ’ڪونهي سُود ثواب‘ ٻنهي مان معنيٰ نڪري ٿي. (الف) سُول= سهڻو، سهڻائي. (چوندا: ’ڪر سُول ٿي ويو‘، يعني سهڻو ٿي ويو. چوندا: ’ڪونهي سُک جو سول‘= سُک وارو سهنج ڪونهي). ڪونهي سول ثواب= ظاهري ثواب واري خيال ۾ معياري سونہ يا بلندي ڪانهي، ڪونهي. (ب) سود ثواب= ثواب ۾ سود ڪونهي. سود جو ثواب ڪونهي. (اي خدا جي بندي، گناهہ ڪان سو پيچ، باقي ظاهري ثواب واري رسمي حال ۾ ڪو نفعو ڪونهي!) تقاوت= پرهيزگاري. رباب= راڳ رنگ. (حق حقيقت، نڪين ظاهري پرهيز ۾ تہ نڪين راڳ رنگ ۾ آهي) خُديان ٿي= خوديان ٿي= پاڻهي پاڻ مان. خوب ٿيين= تون پاڻهي پاڻ مان رڇي وڃين، سهڻو صاف ٿي پوين، افضل ۽ اعليٰ ٿي پوين. لُعاب (لغت واريون معنائون)= (الف) پاڻيٺ، پڳ. لُعاب النحل= ماکي، چيڙهہ. (ب) لُعاب عنڪبوت= ڄار ڪوريئڙي وارو. (الف) لايين جي لعاب= جي تون مٺو ٿئين. (ب) جي تون ڪوريئڙي وارو ڄار لاهين، منافقي ڇڏين. پَليت ٿي= (پنهنجو پاڻ مان جي ڇڳو ٿئين تہ پوءِ جي پليتي ۾ پيل هجين تہ بہ هوند پاڪ ٿي پوين!). جُنبئو= ناپاڪ، پليت. جناب= ناپاڪائي. [٥-٦] ’رڙهي‘= يعني هادي يا رهنما جو رڪاب (رڪيب) جهلي، رڪاب سان گڏ رڙهي. چور ڪي= ”آءٌ“ واري چور کي، ’انانيت‘ واري وهم کي. چور جئن= چور وانگر، جئن چور کي چنبو وجهجي. ’آءٌ‘ جهل عقاب= ’آءٌ‘ واري (ماريندڙ) عُقاب کي جهلي سوگهو ڪر. ديد= نظر، ديدار. حجاب= ڍڪ. ڪثرت= گهڻائي، گهڻا رخ، گهڻا جلوا، ’هيڪڙائي‘ جون گهڻيون صورتون. قرب= ويجهائي (قرب الاهي ۾ بہ) ’آءٌ‘ ۽ ’هو‘ واري ’ڪثرت‘ موجود آهي، ادغامين اعراب= ’ادغام‘ ۾ ’هُو‘ سان هڪ ٿيڻ، وارو حقيقي وصال، ادغامين اعراب= ’اعراب‘ جي ’ادغام‘ واري صورت.

سونھ ڳھين شيءِ ۾، جيڪين منجھ ٽُرابَ
ھوءِ جي جھَرَڪئا جَرَ تي، سي تان سَڀِ حُبابَ
فنا وجھي فَمَ ۾، ڪارَڻ تيءُ ڪَبابَ
ڏي طَھُورا ٽَن کي جي سڪَن لاءِ شَرابَ
مُنيءَ ڪِئا مَرض ۾ جاوا سَڀِ جَوابَ
ھُئڻ منھنجو ھوتَ ري، ڪھِڙي منجھ حسابَ.

◈

[١٠-٩] سو= سو صبر، سوسَتُ، سا سھپ، برداشت جي قوت. تراب= مٽي. جھرڪئا= چَمڪَئا. جر تي= پاڻيءَ (جي سطح) تي. حُباب= بوڙيا. فَمَ= وات. فنا وجھي فَمُ ۾= فَنا ڪائي. ڪارڻ تي ڪباب= ڪارڻ خاطر (علاج خاطر) ڪباب ٿيءُ، سبب ٿيءُ. طھورا= پاڪ شراب. جاوا= (الف) جاوَه (ف= ياوَه) بي سود، بي معنيٰ (ب) جايا (ع. ضايِع)= ضايع. جاوا ڪيا= جاوه ڪيا، 'بي معني' ڪري ڇڏيا، بي سود ڪري ڇڏيا. جايا ڪيا= (ضايع ڪيا) ۽ وِڃائي ڇڏيا، ختم ڪري ڇڏيا، مُني عشق جي مرض ۾ سڀ علاج (جواب) رد ڪري ڇڏيا. (۽ چئو چيائين تہ آءٌ پنھنجي پرين ڏي ويندس چاڪاڻ جو ان ڪان سواءِ منھنجو ھت گھارڻ ڪھڙي ليکي ۽ شمار ۾ آھي. متفق طور تي روايت آھي تہ ھي وائي شاھ صاحب جو آخري ڪلام آھي. انھيءَ لحاظ سان ھنن سٽن جي معنيٰ ڪي ائين سمجھڻ بہ صحيح ٿيندو تہ: شاہ صاحب (سنھڻي جي زباني) پاڻ پنھنجي ڳالھ ٿو ڪري تہ: ھِن مُني، ھن حياتي جي آخري وقت ۾ الاھي عشق جي غلبي ھيٺ انھن سڀني جا علاج رد ڪري ڇڏيا (جن اجان ڪجھ وڌيڪ جيڻ لاءِ حيلا پئي ڪيا ۽ اھڙيون مصلحتون پئي ڏنيون) چاڪاڻ جو:

"ڪھڙي منجھ حساب، ھئڻ منھنجو ھوت ري"!

سُر سارنگ

سُر سارنگ ۾ سانوڻ جي مندائتي مِينهن جو ماندائي منديل آهي: مينهن جي پالوٽ سان اڃايلن جي اڄ لهي ٿي، مال سکيو ٿئي ٿو، سانگي سَرها ٿين ٿا، پرديس ويل پورهيت وطن ورن ٿا ۽ وڇڙيلن جا ميلا ٿين ٿا. مينهن الله جي رحمت آهي، ۽ ان حوالي سان هن سُر ۾ سنڌ جي سکار ۽ سڄي جهان جي سک ۽ آبادي لاءِ دعا گهريل آهي. ان مرڪزي موضوع سان گڏ، (الف) سارنگ جي رنگن سُرنگن، اتران اُٿندڙ ڪڪرن جي ڪوڙن ڪنگرن، ۽ ڪنوڻين وڇڙين جي ڪيلن وارو ماحول ۽ ماندائي (ب) ۽ سانوڻ جي فضا ۾ سوپياوان سانگياڻين جي حسن ۽ جمال جا اهڃا ڏنل آهن جيڪي شاعرانه اعجاز جا من موهيندڙ مثال آهن.

داستان پهريون

١

لَڳَهَ پَسُ لَطيفُ چئي، آگَمَ ڪِئا اَلله
پَلَرَ جي پالوٽ سِين، پَٽَنِ جَهلئا پاهَ
واحد وَڏائي ڪِئا، مَٽي گسَنِ گاهَ
سانگِينِ وريا ساهَ، اُٿَنِ آبُ اگُوندَرو.

٢

لَڳَهَ پَسُ لَطيفُ چَئي، آگمئو آهي
وُنو مينهُ وَڏڦُڙو، ڪَيو ڏڻَ ڪاهي
ڇَنَ ڇَڏي پَٽِ پَئو، ٿَمَرُ سَنباهي
وِهو مَ لاهي، آسَرو الله مان.

٣

آگَمَ اِيئن نہ اَنگَ، جِهَڙو پَسَڻُ پرينءَ جو
سيڻَنِ رءِ سَيِدُ چَئي، رُوح نہ رُچَنِ رَنگ
سَهسين ٿِئا سارنگَ، جانِي آيو جُوءِ ۾.

٤

جانِي آيو جُوءِ ۾، ٿيو قَلبُ قَرارُ
وَهلو وڃان ٿِي وِيو گَري غَمُ گُذارُ
نِظارو نِروارُ، پِيَہ پَسايو پانهِنجو.

٥

مِينهان ۽ نِيهان، ٻَئِي اگرِ هيڪڙي
جي وَسَڻ جا ويس ڪَري تہ ڪَڪَرَ ڪَنِ ڪيهان
بادَلُ ٿِي ٻِيهان، جي آگَمُ اَچَڻَ جا ڪَري.

٦

وَسِي ساري، راتِ، صُبُحَ جو ساهُ ڪَٽي
مونَ جئَن مِينهَ پِرين جِي، جي تن ۾ هوئي تاتِ

د-١: ١. لَڳَه= ٿورا ٿورا ۽ ڇڊرا مٿي چڙهندڙ ڪڪر، ڪڪر جيڪي اڇي لڳا آهن (گهڻن سيني رسالن جي پڙهڻي 'لَڳَهَ' آهي؛ البت ڻ-١، عل ۽ نپ جي پڙهڻي 'لَڳَهُ'. لَڳَهُ= پري ڪان نظر ايندڙ ۽ چڙهندڙ جُهڙ). آگَم= مينهن کان اڳ وارو ماندائي جنهن ۾ گهُٽ، گرمي ۽ ٿورا هلڪا ڪڪر ٿين. پلر= مينهن جو پاڻي، تازي وسيل مينهن جو پاڻي. پاه= آلاڻ وارو ڍَڪُ، رنگُ، ليپو. پٽن جهلئا پاه= سڄا پَٽ گاه سان ساوا ٿي ويا، ڍڪجي ويا. سانگين= مال وارن. وريا ساه= سانگين ۾ ساه پيا، سانگي سَرها ٿيا. اُٿن= انهن جي مٿان وَسيو. اگوندرو= خوشي ڏيندڙ ۽ گهڻو. ٢. آگمئو آهي= مينهن جو ماندائي متو آهي. وڏ ڦڙو= وڏين ڦڙين وارو مينهن. ڏڻ= مال جا ڏڻ. ڪيو ڏڻ ڪاهي= واڙن مان مال ڪڍيو ۽ جتي گاه آهي اتي ڪاهي هلو. ڇَن= هيٺاهين ايراضي، نشيب واري زمين (جيڪا مينهن جي پاڻيءَ سان پرجي وڃي). پَٽِ پئو= مٿاهين پٽ تي چڙهو. ٣. ايءَ= ايئن= اهڙي طرح، اهڙا. انگ= رَنگَ، ڇنڊ (=سُهڻايون). پسڻ= ديدار (صورت جو)، مهاندو، صورت. سيڻن= سڄڻن. ٻہ پڙهڻيون (الف) 'روح نہ رَچَنِ رنگ'= روحَ رنگ ۾ نہ رگجن. (ب) 'روح نہ رُچَنِ رنگ'= روحَ کي رنگ نہ وڻن، رنگَ روحَ کي ڪَش نہ اچن. ٥. مينهان 'مينهن' جو جمع. نيهان= 'نيه' جو جمع. ٻئي اڪر هيڪڙي= ٻئي برابر آهن (مينهن آيو تہ ڪَڪر ڪيهون ڪندا، ۽ جي نيه لڳو تہ عاشق دانهون ڪندا) مينهن ٻہ جڏهن وسي تڏهن وس= نينهن ٻہ جڏهن لڳي تہ لڳي وڃي! ويس ڪري= ڪڪرن کي جوڙي اچي. ڪيهان= گوڙيون. بادل= جهڙ. آگر= مينهن جي اچڻ جا آثار. آگر اچڻ جا ڪري= مينهن وسڻ جا آثار ڪري. (اصطلاح طور) محبوب اچڻ جي ڪري. ٦. ساه ڪٽي= وٽي ڪري ، وقفو ڪري. مون وانگر جيڪڏهن مينه کي ٻہ پنهنجي اندر پرين جي سک ۽ ڇڪ هجي.

تہ وهاٽيءَ پرڀاتِ، هوندَ باذلُ بَسُ ٿِي نہ ڪَري.

٧

مُحب منهنجا سُپرين آڻيئِي اللهُ
توکيَ سارِئو ساهُ، اُڪَنڊِئو آهُون ڪَري.

٨

پِيَہ پَسايو پانهنجو نِظارو ناگاهُ
لُٽو ڪَٺُ قُلوبَ تان تِي وِرُهَڻَ واهُ
اُميدون ارواحَ، پِيَہ پَسَندي پُنِيُون.

٩

آڳَمَ ڪئو اچَنِ، سَجَڻَ سانوڻَ مِينہ جئن
پاسي ٿَنِ وَسنِ، جي سڀ ڄَماندَرَ سِڪِئا.

١٠

سَجَڻَ سانوڻَ مِينہ جئن جُهِٽِڪَنِ پاسي جهوڪَ
ڏِيندا پاهَ پٽَنِ کي منجهان مينهنِ موڪَ:
لَسَ پيارِينِ لوڪَ، آڳَمَ ڪِئو اکينِ سِين.

١١

مينديو مِينہَ پُسَائِيو، سُري ٿو سيلو
پَکي پيهِي آئيو رَحمتَ جو ريلو
ساجَنُ سَويلو، پيچَ پِنيءَ گهَرِ آئيو.

١٢

ڪَڪَرَ مَنجِهہ ڪَپارَ، جُهڙُ نيٽَنِ- ٿون نہ لَهي
راتِ مُنهنجي رُوح ۾ اُنا پِرين اپارَ
آءُ ساجَنَ لَهُہ سارَ، وِرہَ ويڙهِي آهِيَان.

١٣

ڪَڪَرَ مَنجهِہ ڪَپارَ، جُهڙُ نيٽَنِ- ٿُون نہ لَهي
جَهڙا منهنجا سُپرين، تِهڙا ميگهہ مَلارَ
گڏُ اکيون ڪِلُ يارَ، وَجنِ سُور سَنڌا ڪِئو.

١٤

وَسڻُ اڳڙِين ڪان جي تون سِکيين مينہَ
تہ هُوندَ راتو ڏِينہ، بَسِ بُونڌِئون نہ ڪَرين.

١٥

ڪَڪَرَ هُونِ نہ هُون، مَينہُ مَنجهائِين نِکَري
ساريو سُپيرينِ کي لُڙڪَ لَڙيو پُونِ
سي مَرُ رويو رُونِ، جَن مُسافِرَ سُپرين.

١٦

اَندرِ جُهُڙُ جهورَ وهَي، بَهَرِ ڪَڪَرُ نہ ڪوءِ
وَسائِيندِي وِڄُڙِي حُبُ جُنهِين کي هوءِ
لالَنُ جَنِي لوءِ، سي اوڪاٽِين نہ اکِيُون.

وهاٽيءِ پرڀات= پوئين رات پرڀات جي، پرڀات پوري ٿيڻ تي بہ وسڻ کان بس ٿي نہ ڪري. ٧. اڪنڊئو= اُڪند ۾ اچي، سڪندي. آهون= دانهون. ٨. پيہ= محبوب. ڪٺ= ڪس، ميراڻ، مونجهارو، غم. قلوب تان= قلبن تان، دلين تان. ارواح= روح جون. ٩. آڳم= گهڻ (واءُ جو بند ٿيڻ) ۽ وسڻ واري سنهاءَ سان ڪڪرن جو چاڙهہ ڪري اچڻ (سانوڻ واري مند ۾). سڀ ڄماندر= ساري ڄمار. ١٠. جهٽڪن= ٿورو ٿورو آواز ڪن، آهستي آهستي مسلسل پيا ڳالهائين (سندن مسلسل ڳالهاءِ وارو پڙلاءُ= مينهن جي وسڻ وارو مسلسل آواز). جهوڪ= سانگين جي منزل، مال وارن جو پڙاءُ. پاهہ= مصالحو جنهن سان اُٺ جي ڳر لهي صاف ٿئي. (اصطلاح) ساوڪ واري رونق. موڪ= گهڻو، عام جام، مينهن جي پاڻيءَ جي جهجهي پلٽ. لس= سَراسر هڪ جهڙو، يڪو، جملي وڏي ايراضي ۾ پاڻي جي اڇَ. آڳم ڪئو اکين سان= محبوب پنهنجي مذ پريل آبدار اکين مان، آب پريل چشمن مان پيارين= عام جام سڪايل عاشقن جي اڃ لاهين. ١١. مينديو= مينڌا، پيشانيءَ جي مٿان سينڌ جي ٻنهي پاسي ڪنن تائين ڳوپيل چٽڙا (ننڍن ڇوڪرڙين جا، ڪنوارين جا). سُري ٿو= هلي پيو، جاري آهي (جهڙ، ڪڪر). سيلو= وڏو ويڪرو ڪڪر، وڏو جُهڙ. ريلو= مينهن جي پاڻيءَ جي وَهڪ. ساجن= سڄڻ. پيچ پنيءَ= وڏي پرڀات جو، صبح سويلو. ١٢. ڪڪر منهنجي مٿي تي ڇانيل آهن ۽ اکين تان جهڙ نٿو لهي (جو وسن پيون، ڳوڙها پيون ڳاڙين)= آءٌ سراسر سڪ غم درد ۾ آهيان. روح ۾ اُنا= روح تي چڙهيا، ياد پيا. وره= درد فراق. ويڙهي آهيان= وڪوڙي آهيان، ورتي آهيان. ١٥. مينہ منجهائين نڪري= مينهن اندر مان پيدا ٿئي= غم ۽ فراق سببان زار زار روئڻ ۽ ڳوڙها ڳاڙڻ، مينهن وانگر وسڻ. لڙڪ لڙيو پون= ڳوڙها ڳڙيو پون. رويو رون= روئي روئي وري رئن. ١٦. جهور وهي= مسلسل پيو هلي، ڪڪر پيا هلن ۽ وسن. ٻهر= ٻاهر اڀ ۾. وسائيندي وڄڙي= عشق جي ڪنوڻ عاشق جي اکين مان مينهن وسائيندي. لالڻ= محبوب. لوءِ= ڳوٺ، وطن. لالڻ جني لوءِ= جن جو محبوب وٽن وطن ۾ آهي (ڪاٿئن پري ناهي). اوڪاٽين= وسي بس ڪن.

١٧

اَندَر جُهڙُ جهورَ وهِي، ٻَهَرِ نہ بَرِسي ٻُوندَ
سَجَڻُ جِنهِين هُوندَ، سي اوڪاڙين نہ اکِيُون.

١٨

مون منجهيئِي مِينهُ، ڪوهُ ڪَريِنديسِ ڪَڪَرين
سَرلَو سارو ڏِينهُ، مون پِريان جو نہ لَهي.

١٩

اکينِ جا آگمَ، مون تان لاهِ مَ سُپرين
ڪَري مَلارَ مِينهَ جِئن وَسِي لاهه وَهَمَ
تو ڏِني مون غَمَ، ڏِينهَن جا ڏورِ ٽِئا.

وائي

ڪرُ مَرُ ڪامي پَچي، آءٌ وِيندي دَر دوستَ جي
جِئائِين ڏُجُڻُ تَڪيو، سَجَڻُ تِئائِين اَچي
وَسِئو مِينهُ وَڏ- ڦُڙو، ڪي سَٽائِي سَچي
نُورا پايو نِيهَ جا، دَر يَلي جي نُچي.

داستان ٻيو

١

مُندَ تي مَندَل وَڄِئا، تاڙي ڪي تَوارَ
اَڄُ پُڻ مُنهِنجي يارَ، وَسَڻَ جا وِيسَ ڪيا.

٢

مُندَ تِي مَندَلَ وَڄِئا، ٻَوري پِيہَ ساري
وَڏڦُڙو واڪا ڪَري، اُنو اُونهاري
گهنگهَرُ گهَرٽُون ڪَڍِئو مينهِڙَنِ ماري
ڪَڪَرَ اَڄُ ڪاري، وارو ڏِنو وِڄِڙِيين.

٣

سَجو صافُ نہ اُپَري سَرلِي وِچان سِجُ
مُنه چڙهيو ڪي ماڙُهئين ڏٿي واڌايُون وِڄُ
هنيَڙا ڪُپُ مَ ڪِجُ، سِگها مِلندءِ سُپرين.

٤

سَرَلي سُونهن سي، جَنِ گهرِ سَجَڻَ سُپرين
جي وانديون وَرَنَ ري، ٿَنِ ڪي مِينهَن ميڙِئا.

٥

ڪُٽڪَن ڪانڌَ چِتَ ڪِئو، جُهڙُ پَسِئو جُهٽڪَنِ
سُٽِيو رَڙ رَعدَ جِي ڪَليون ٽيون ڪَنبنِ
وارثُ وَري ٿَنِ، اَچِي شال اولو ڪَري.

١٧. ٻاهر مينهن جي بوند ناهي پر منهنجي اندر ۾ غم ۽ فراق جو جُهڙ ڇانيل آهي جيڪو پيو وسي. جن وٽ سڄڻ هوندو تن جون اکيون خوشيءَ ۾ پيون وسنديون، وسي بس ئي نہ ڪنديون. ١٨. منجهيئي= مون ۾ ئي. ڪوه ڪريِنديس= ڇا ڪنديس. سَرلو= جُهڙ ۽ مينهن (هلندڙ يا جاري مينهن جنهن ۾ وقفي وقفي سان ڪڪرن وچان ڪنهن ڪنهن وقت سج جو شعاع). مون پريان جو نہ لهي= مون تان محبوبن جو (سندس سڪ ۽ فراق ۾ غم رئڻ) بند نہ ٿئي. وائي. ڪر= رقيب. ڪامي پچي= سڙي. ڏڄڻ، ڏجهڻ= دشمن. تڪيو= ويهڻ واري جاءِ. د-٢-١. مند ٽي= ساوڻ جي مند ٿي، مينهن جي مند آئي. مندل= سَر مندل ساز. مندل وڄڻ= سازن جو وڄڻ= گوڙين ڪنوڻين سان گڏ مينهن جي وسڪاري جو آواز. تاڙي ڪي توار= تاڙي پکي بولي ڪئي (تاڙو پکي جنهن بابت اڃان تائين معلوم ناهي تہ ڪٿان ٿو اچي، پر جون ڪان وٺي سيپٽمبر تائين ڏسڻ ۾ ايندو ۽ ٻولي ڪندو. اهي چار مهينا سنڌ ۾ مينهن جي مند جا آهن. عام ويساه تہ تاڙي تواريو تہ مينهن ايندو). منهنجي يار وسڻ جا ويس ڪيا= (الف) منهنجي محبوب مون تي مهربان ٿيڻ ۽ اچڻ جا ارادا ڪيا (ب) منهنجي يار ساوڻ، وسڻ جا نمونا ڪيا (ڪڪر ڪڍيا، ڪنوٽيون ڪيون). ٢. پيہ= پيارو وَرُ، پيارو پتار (جيڪو پورهيي لاءِ پرديس ويو آهي پر مينهن جي مند ۾ موٽندو). وڏڦڙو= وڏن ڦڙن وارو مينهن. واڪا ڪري= وڏا آواز ڪري. اُنو= وٺو، وسيو. گهنگر= ڏک ڏولائو. ڪاري= گوڙ ڪري. وارو ڏنو وڄڙيين= وڄڙين (ڪنوٽين) ڪي وارو ڏنو تہ گهٽو مينهن وسائين. ٣. سَرلو= جهڙ. سَرلِي= گهٽڻ گهاٽن ڪڪرن وچان سوڙهين سنهڙين وٿين وارو جهڙ ۽ مينهن جن مان اڌ مُنو سج ذري ذري چمڪي. منه چڙهيو= سامهون چڙهي. ڪپڻ ۽ ڪجڻ= پريشان ٿيڻ، بيحال ٿيڻ، چڙڻ، اُلڪو ۽ ڳڻتي ڪرڻ. ڪُپ مَ ڪِجُ= پريشان ۽ بي حال نہ ٿي ۽ نہ اُلڪو ۽ ڳڻتي ڪر. ٤. گهر= گهر ۾. وانديون= اڪيليون. ميڙئا= پنهنجا ور پتار ملايا. ٥. ڪٽڪن= ڏک وارا ڏُنڊڪارَ (نڙيءَ مان نڪرندڙ آواز) ڪن. ڪانڌ چت ڪئو= پنهنجن ورن (ڪانڌن) ڪي دل ۾ ياد ڪيو. جُهٽڪن= روئن. رڙ= وڏو آواز. رعد= گوڙ. ڪليون= هيڪليون. ڪنبن= ڏڪن. اولو= ڍڪ، بچاء.

٦

ڪُٽڪَن ڪانڌَ ڇتِ ڪئو، جُهڙُ پَسئو جهجَن
وَرِي وانڍِين آڏِيَا پَکا سي ۾ پُسَن
اُتَرُ ڍاهي اُن جا تہ ڪِنهِ ڪي ڪارُون ڪَن
ڪَليون ڪِينَ ڪُڇن، ويچاريون وَرَنِ رِي.

٧

گَنيَرَ گَتَ سِگَنِ، چَلَڻَ جي چاهِ پَئِي
هندُوا حَيرتَ ۾ پِئا، لالِي ڪِي لَبَن
چَمَڪَن چَوڏِسِ چَندر جئن وِڄُڙيون وِهسَنِ
لوچَن ٿيون لطيفُ چَئي پَسَڻَ لَئي پِرين
ڪيسَرَ قُرِيبَنِ، سَنباهي ساڻُ ڪِئا.

٨

اڳڻ تازِي، ٻَهَرِ ڪُنڍيُون، پَکا پَٽِ سُونهَنِ
سُرَهِي سيجَ، پاسي پِرين، مَرُ تا مِينهَ وَسَنِ
اسان ۾ پِرِين، شالَ هُونِ بَرابَرِ ڏِينهڙا.

٩

جِهَڙِي لالِي لاڪَ جِي تِهَڙي سارَنگَ سِٽَ
اِيئَنَ سي اَبِن انگِيَا جِيئَن سي چُنِيءَ چَٽَ
بَرسيو پاسي پِٽَ، پَريائين ڪُنَ ڪِراڙَ جا.

١٠

اَڄُ رَسِيلا رَنگَ، بادَلَ ڳَڍيا بُرجَ سِين
سازَ سارنگيون سُرنڌَڙا بَجايَئين بُرچَنگ
صُراحيون سارَنگ، پَلنٽيُون راتِ پدامَ تي.

١١

ٿَرُ ڳجِئو، بَرُ ڳجِئو، ڳجئو ديسان ديسِ
واهَ ٿَنِي جي ويسِ، جي وِڄُون وَسَڻَ آئِيون.

١٢

وَسي ٿَڏِهن وَسَ، مُندَ مِٽِيئِي مِينهَ جِي
ڳَنَرُن ڪِيٽا ڇِڏِيا جي مِٽِيون ٽي مَسَ
ڳابا مٿي ڳس، ڏُکَ نہ ڪَندا ڏُبَرا.

١٣

ڏَرَ رَيَا، ريجَ ٿِئا، ڪِي اوهِيرن اوڪَ
ميها ڇِيَڙَ ڦُنگِيُون، ٽِيا سَيَئِي ٽوڪَ
چاچَر ٽِي چَنُن ۾، مينهيُون چَرَن موڪَ
سَرهيون سَنگهاريون ٿيون پائين ٿُوسيُون طوقَ
لاٿئِين مَٽان لوڪَ، ڏوڳاهي جا ڏِينهڙا.

١٤

رَحمَتَ پِريا راڄِيَا، موليٰ مِينهَ وَساءِ

٦. ڪٽڪن= اٽنڻ ڪن. جهجن= بيحد خوش ٿين. وري= بيهر. وانڍين= وانڍ تي ويٺلن. اتر= اتر جو مينهن ۾ چوهو واء. ڪارون= منٿون، ڪليون= ننڍي عمر واريون ڪنوارون. ورن ري= پنهنجن پتارن کان سواءِ. ٧. گنيرَ= هاٿي. گت= چال، هلٽي (هاٿيءَ جي هلٽي سهٽي، پر هاٿي بہ پيا محبوب واري سهٽي هلٽي سکن) چاه پئي= شوق ۾ پئي. هندوا= مينهن وقت نڪرندڙ سهٽا ڳاڙها جيت، مينهن وَساڙا، مينهن جا ماما. لالي ڪي لبن= (جئن جو) محبوب جي لبن لالائي ڪئي. وڄڙيون وِهسن= ڪنوٽيون خوش ٿين. لوچن ٿيون= سوجهن ٿيون، سوچن ٿيون، فڪرمند ٿين ٿيون. ڪيسر= زعفران، (اصطلاح طور) ڳاڙها سُرها ويس. ٨. تازي= تازي گهوڙا. ٻهر= ٻاهر، گهر کان ٻاهر. ڪنڍيون= مينهيون. پَٽِ سونهن= پٽ ۾ لڳل سونهن ڪن. ٩. سارنگ سِٽ= سارنگ جي سٽاء، سانوڻ جي جُهڙ ۾ ڪڪرن جي سهٽي صورت. اَبن= اڇي ٻاڦ مثل جڙندڙ ڪڪرن. انگيا= هڪ ٻئي سان جوڙي بيهاريا. برسيو= وسيو. ڪِراڙ= ڪراڙ واري ڍنڍ، گهٽن ڪرڙن واري ڍنڍ، پٽ شاهہ لڳ ڏکڻ پاسي واري ڍنڍ. ١٠. رسيلا= گهاٽا ۽ ڇٽا. برج سين= برج مثل چوٽيءَ سان. بَجايَئين= وڄايائين. برچنگ= (شاعرانہ اختيار وارو) ساز جو نالو. پَدام= ماڳ مڪان جو نالو. ١١. ڳجئو= گڙيو (۽ وسيو). واه ٿني جي ويس= ٿن جي سهٽي ويس ڪي واه واه! ١٢. وس= مينهن جو وسڻ ۽ ملڪ آباد ٿيڻ. ڳنرن= ڳنر مينهن ۾ ڳاين. ڪيٽا ڇڏيا= لتن هڻڻ ۾ ڦرڻ گهرڻ واري ڏنگائي ڇڏي. جي مِٽِيون ٽي مس= (اهي ڳنرون) جيڪي مس مس ٽي مِٽِيون. يعني ڪير ڏيڻ لاءِ بس ڪري بيٺيون، راضي ٿيون. ڏک نہ ڪندا ڏبرا= ڏوڳاهي ۽ ڏڪار جا ڏک ڳاين کي ڏبرو نہ ڪندا. ١٣. ڏر= ٻنا. رَيا= پريا. اوهيرن= مينهن جي ٽورن ٽورن وسڪارن. اوڪ= وارو وار. ڦُنگي، ڦنگيون= سانگريٽي ول (ع ف. سماروغ). جنهن جي ڏانڊي سِڌي اُڀي لمبي، ان جي لامن جون چوٽيون ٻار پٽي ڪائن ۽ ڪائڻ ۾ سُرهيون. سيئي ٽوڪ= سڀ شيون. چاچر= پاليءَ جي اَڄَ چَنن ۾= هيناهين ۾، نشيب وارين اراضين ۾. ٿوسي (ج) توسيون= طوقن وارو ڳچيءَ جو ڳهه، ڏهري. ١٤. رحمت پريا راڄيا= اي موليٰ مهربان.

ماٺهون ڍِيين مانِيين، ڏٺ ڍِيين سِين گاهَ
ايڏي سَگهه سچا ڏٽي، توهي ڪي جُڳاءِ
ميڙائي جي ماءِ، ڪانگُ لَونڊو ڪَڏهِين.

وائي

گهٽو گهرجَن ماءُ، اَڄُ گهرجَن ماءُ
سجڻَ سانوڻِ مِينهَ جئن
اوچي ماڙيءَ ڏئو ٻَري، ٻاهِر ڦُڙيءَ ٺَڪاءُ
آءٌ پنهنجي پِرينءَ ڪي لوڪان لِڪِي راءِ
ڪونجَ ڪُٺڪي، مورُ چُٽِڪي، پَپيهَل پِي پِي ڳاءِ
سَجڻُ آيو مون ٻَرِي، جِيَڻُ مون جُڳاءِ
ڪيرِ موهِيندو وَلهَو، ڏيئِي ٻانهَ ڳراء.

داستان ٽريو

١

اَڄُ پُٺ اُتَرَ پارَ ڏي ڪَڪَر ڪَيائِين
مُندائِتَن مِينهَن جي رُتِ نہ روڪيائِين
پَلَرُ پَلٽيائِين، سَنگهارَن سُکَ ٿئا.

٢

اَڄُ پُٺَ اُتَرَ پارَ ڏي ڪَڪَرِيُون ڪاريُون
وَسي تو وَڏڦُڙو، ٿَهڪَن ٿيون ٺاريُون
لَٿيِن لُکَ لطيفُ چئي ڍايون تاساريون
پِهَندَي پَٽاريُون، وَرِي وَٺاٽين آيِيُون.

٣

اَڄُ پُٺَ اُتَرَ پارَ ڏي ڪَڪَر تو ڪَري
واحِدُ وانٽِرِينَ. تي خالِقُ ڪَندَ پَري
پاساڙِئان پَري، سانگِ مَ وَجِنِ سُپرِينِ

٤

اَڄُ پُٺ اُتَرَ پارَ ڏي ڪَڪَر تو ڪَري
وَسِئو سي پَري، جي ڏُڙ ڏِينهن ڪانئِيا.

٥

اَڄُ پُٺ اُتَرَ پارَ ڏي ڪارا ڪَڪَر ڪيسَ
وِڃُون وَسَڻَ آئِيُون ڪَري لالَ لِبيسَ
پِرين جي پَرَديسَ، سي مونکي مِينهَن ميڙِيا.

٦

اَڄُ پُٺ اُتَرَ پارَ ڏي ڪَڪَرَ ڪِي چوٽِي
مُندائتِي مِينهَن جي ڪِنوڻِ نہ ڪوٽِي
آءُ لالَڻَ موٽِي، گهورِئا رُسَڻَ ڏِينهَڙا.

٧

اَڄُ پُٺ اُتَرَ پار ڏِي تو ڳجي ۽ ڳڙي
وڄِڙِين وَراڪا ڪَيا، وڏي تيزَ ٽڙي
وَسِي وَڏڦُڙي، پَريا ٿَلَ ٿرائِيُون.

٨

اَڄُ پُٺ اُتَرَ پار ڏي ڪَڪَر تو ڪَري
روضي پاس رَسُولَ جي پَلٽئو پَٽ پَري
وِڄُن ساڻُ وَري، تہ سَنگهارَنِ سُکُ ٿئي.

٩

اَڄُ پُٺ اُتَرَ پارَ ڏِي ڪَڪَر ڪَيائِين

ماٺهو ڍِيين= ماٺهن کي ڍئو ڪرائين. مانيين= مانين سان، ان سان. ميڙائي جو= وڇڙيل سنگهارن کي ملائڻ جو. ماءِ= هڪ جاءِ، ساڳي جاءِ. ڪانگ لونڊو= ڪانگ واڌائي طور لونڊو، واڌائي واري ٻولي ڪندو. ڪڏهين= ڪڏهين نہ ڪڏهين، ضرور ڪنهن وقت. وائي. ماءُ= اي امان! راءِ= رائيندِيس، ريجهائيندِيس. ڪير موهيندو= پيار سان پنهنجي ڪندو. ولهو= گهوٽ، ور، پتار. ڏيئي ٻانهہ ڳراءِ= ڳچيءَ وٽان ٻانهن ڏيئي. د-٣-١. اتر پار= اتر طرف (سنڌ ۾ ساوڻ جو مينهن گهڻو ڪري اتر- اوپر طرفان ايندو آهي). رُت= موسم. پلر= مينهن جو پاڻي، پالار، پالهار. پلٽيائين= گهڻو وهايائين. سنگهارن= مال وارن. ٢. ٿهڪن ٿيون= ڪلن ٿيون (لفظي معنيٰ)، سايون ٿي لُڏن لمڪن ٿيون. لُک= اُڄ ۽ اوس. ڍايون= پاڻي پي ڍئو ڪيائون. تاساريون= اڃايلون. پِهندي= وسندي مينهن ۾ پُسندي. ٣. ڪڪر تو ڪري (الف) ڪڪرن کي تو اڀ ۾ آڻي، ڪڪرن کي تو ٺاهي. ڪند= وڏا تلاء. پاساڙئان= پاساڙن کان (پاساڙا= پٽن جا پاسا). ٤. ڏُڙ= وڏا ڦوڙ، وڏا ڏارَ ڏارَ ۽ چَلها. ڏينهن= سخت گرم ڏينهن. ڪانئيا= ساڙيا. ٥. ڪيس= ڪارا. لبيس= لباس. ٦. ڪوٽي= جيڪا ڪوٽ ڪري، گسائي ۽ نہ اچي، اچڻ جو وعدو پورو نہ ڪري. ٩. ڪيائين= ڌڻي تعاليٰ ڪَيا.

روضو پاڪَ رَسولَ جو ريجهي رَيائين
آٿي ڏِنائِين، عالمِ آبُ اگُوندَرو.

١٠

ڪَڪَرَ پَسو اَيَ ۾ اُتران جي اچَنِ
اَبرَ سَنڌي اوج ۾ وِجون وَراڪا ڪَنِ
وَسِي وَڏُڦُڙَنِ، ساٽِيهُه سَڀِ سُکي ڪِئو.

١١

اُبون، ڪَڪَرَ، ڪَيَرُون، اُترَ ڏي آهِينِ
جو آگَمُ ڪَري آئِيُون تہ مُند نہ مَٽائِينِ
مَٽان لوڪَ لَطيفُ چئي، گُوندَرَ گمائِينِ
پَلُرُ پِيارِينِ، اُجَنِ آبُ اگُوندَرو.

١٢

بَرَ وَٺا، ٿَر وٺا، پريُون ٿَرايُون
پِرهَ جو پَٽَنِ تي ڪَنِ وِلوڙا وايُون
مَڱڻُ پَرِيُنِ هَٽڙا سَنگهاريُون سايُون
ساري ڏُهَنِ سامُهيُون ٻولهايُون رايُون
ٻانهيون ۽ ٻايون، پَکي سُونهِنِ پانهنجي.

١٣

بَرَ وَٺا، ٿَرَ وَٺا، وَٺو جيسَرَميرُ
آگَمَ ڪري آئِيُون پاٿُر پَري پيرَ
لاٿائُون لطيفُ چئي وانديِن مٿان ويرَ
سُرهَا ڪِئائُون سيرَ، سَرهيون سَنگهَاريون ٿِيُون.

١٤

بَرَ وَٺا، ٿَرَ وَٺا، وٺي ڪَڇَ ڪِنارَ
پُوجاڙيءَ پَٽَنِ تي ڏَسُ نايائون نارَ
سَباجهي سَتارَ، لاٿا ڏُرتَ ڏيهہَ تان.

١٥

حُڪمُ ٿِيو بادَلَ کي تہ سارنگَ ساٽَ ڪَجِنِ
وِجُون وَسَڻَ آئِيُون ٺَهِ ٺَهِ مِينهَن ٺَمَنِ
جَنِ مَهانگي مَيڙِيو سي، تا هَٽَ هَٽَنِ
پَنجن مان پندرهن ٿئا، ائين تا وَرق وَرَنِ
ڏُڪاريا ڏيهہَ مان مُوڙِي سَڀ مَرِنِ
مِينهيون پاڻ مَراديون ٿڌا ٿر چَرَنِ
وهُکي جَنِ ورَهيه ٿِيا، موٽئو سي مِڙَنِ
وَري وَڏيءَ وَسَ جون ڪِيون ڳالهيون ڳنوارَنِ
سَيِدُ چَئي سِپِنِ، آهي توهَ تُنهِنجو آسَرو.

١٦

واڳِئا جي وَجهَ سِين، رُبُ نہ سُجاڻَنِ
ميڙيان ميڙيان ڪَنِ، اِيءَ ميڙ مُهندِينِ ڪَڍهِينِ.

ريجي= رجائي. ريائين= پوريءَ طرح پريائين. عالمِ= عالم ۾، جهان کي. اگوندرو= بي غمو، خوشيءَ وارو. ١١. اُبون= ٻاڦ جهڙا ڪڪر. ڪيرونِ= هڪ ٻئي پويان قطارون ۽ سنگهرُون. مند نہ مٽائين= ضرور وسن، وسڻ جي مند نہ مٽائين. گمائين= گنوائين، لاهين، ختم ڪن. آب اگوندرو= صاف سنو پاڻي جنهن ۾ ڪو ميل نہ هجي. ١٢. وَٺا= وسيا، وُٺا. ترايون= تانگهيون ڪڍون، ويڪرا تانگها تلاءَ. ولوڙا= ڏُڌ يا کير جا ولوڙا. ڪن ولوڙا وايون= ولوڙا وايون پيا ڪن، ولوڙا آواز پيا ڪن، ولوڙن جا آواز پيا اچن. سنگهاريون= مال واريون. ساري ڏهن= سنياري ڏهن (تہ جئن ڪا ڳئون ڏهڻ کان سواءِ رهجي نہ وڃي). سامهيون= سامهون ايندي ئي (جڏهن جهنگ چري، وٿاڻ تي اچن پيون). ٻولهايون رايون= ڳئن جا ٻہ قسم. (رنگ جي لحاظ سان). ٻانهيون= خدمتگار. ٻايون= سانئڻون. ١٣. جيسر مير= جيسلمير. آگم ڪري= گرمي گهٽ ۽ مٿان ڪڪر ڪري. آئيون= ڪنوڻيون ٿيون، وڄڙيون آيون. واند (جمع) وانديون= اصل ماڳ مڪان يا ڳوٺ کان ڪجهہ مفاصلي تي ٻاهر، مال جي سٽي خاطر، عارضي رهائش لاءِ اڏيل جهوپڙا. وانڍي= (ج) وانڍيون= اڪيليون (جن جا ور ٻاهر پوڙهيي لاءِ ويل ۽ پاڻ اڪيليون). سير= اچڻ وڃڻ جا گس ۽ پيچرا. سرهيون ٿيون= خوش ٿيون. سنگهاريون= مال واريون. ١٤. ڪڇ ڪنار= ڪڇ جي ڪنار، ڪڇ ملڪ جي سرحد واري وٽ. پوجاڙي= پوجاڙيءَ جو، پوئين ٻهرَ. نايائون= ڪڪرن ۽ وڄن نايا، پَلٽيا. نار= پاڻيءَ جا نارا. ١٥. ساٽ ڪجن= مينهن لاءِ (ڪڪرن، گوڙن، ڪنوڻين وڏ ڦڙن واڪن جون) رنگ رونقون ڪجن. مهانگي= مهانگي لاءِ، سهانگو خريد ڪري پوءِ مهانگو ڪري وڪڻڻ لاءِ. ١٦. واڳئا= ڳنڍيا، واسطيدار ٿيا، هريا. وجه= وجه معاش، ملندڙ وظيفو، ملندڙ مال ۽ پئسا. مُهندين= مارينڊين.

١٧
برهَ منجهارا بوندَ، اچي جي عالمَ کي
تہ 'هَي هَي' بانگَ هُوندَ بي بولي پُجهن ڪانہ ڪا.

وائي

اکِيان ميگهہ، مَلارَ، صُورَتَ تُنهنجي سَڀُ جَڳُ موهيو
سَجَدو فِيلَ فِي الحالُ ڪِئو، پَسي مُطلبَ نُورَ نروارَ
جاڻِ وَقتَ وَرِيامَ جي، ڪِريا ڪُنگرا ڪوٽ ڪُفارَ
آگي آسمانَ جو۔ توکي ڪارِئو سَيرُ سَتارَ
"وَلَسوفَ يُعطِيکَ رَبُّکَ فَتَرضيٰ"، توسِين قادِرَ ڪِئا قرارَ
اُڪَنڊِئا جي اَبرَ کي، سي سَرهَا ٿِئا سَنگهارَ
موڪَل تَي مِينهن کي دوستَ هَتان دِلدارَ
آهِن ڪَرَمَ ڪَرِيمَ جا اَحمدَ ساڻُ اَپارَ.

داستان چوٿون

١
سارنگَ سِينگاري، وِجُون وَسَڻَ آئِيُون
مونکي ڪنوڻ خوش ڪيو جا ڪَڪَرَ ۾ ڪاري
جُهڙِن جُهونگاري، لاٿُم ڪَٿُ قُلوب تان.

٢
آگمجي آئِيُون، اُتران ڪَري اورِ
جي پِرين هُئڙا ڏُورِ، سي مونکي مينهَن ميڙيا.

٣
سارنگُ سِينگاري، وِجُون وَسَڻَ آئِيُون
اُجِئا لَکَ لطيفُ چَئي پَلَرُ پياري
وِجُڙِين واري، ڪَعبي تي ڪَرَ نائِيا.

٤
مَڪي ڪان تِي موٽِيُون اُنيون تي عرفاتَ
روضي پاڪَ رَسولَ جي ريجهہ ڪَيائون راتَ
وِجُڙِيُون پرياتِ، موٽي مِصرِ آئِيُون.

٥
روضي تان رَسُول جي وِجُڙِين ڪِئو وارو
پَرِياتُون پِيرَ پَئي نَظَرَ سِين نارو
هادِي پَرِ حُڪُمَ سِين هر ٽَڙُ تاسِيارو
نِرمل نِظَارو، پِيَہ پَسايو پاڻهنجو.

٦
واهُندِ-ئان وِجُ تِي، گُڙيو ڏُونهُ گنباٽَ
ڪُنڊيون ڪاهي ڪَسِ ڪَريو، وَچُون ڪَريو واٽَ
سَنگهارَنِ سُکِ ٿِئا لَٿي اَجَ اُساٽَ
جُهڙِ ڦُڙِ ڏِيئي جهاتِ، پُسائِيندو پَٽِيُون.

١٧. برهَ= وِره، درد، فراق. بوند= مينهن جي سنهڙي بوندار. تہ 'هي هي' بانگ هوندَ= تہ هوند جهان ۾ 'هئي هئي' جي وائي هجي ها. بي بولي پجهن ڪا نہ ڪا= بي ڪا بولي ماڻهو ڄاڻن ئي ڪانہ ڪا (اها ئي هڪ 'هئي هئي' واري بولي هُجين ها). وائي. هي وائي جناب نبي ڪريم صلي الله عليه وآله وسلم جي شان ۾ 'ابرِ رحمت' هجڻ جي اعتبار سان. اکيان= اکيون. اکين ۾ (مَحبوب جي). پسي مطلب= حضور جن جي ڏاڏي عبدالمطلب جي چمڪندڙ پيشاني ڏسي، 'فيل' نالي هڪ ڪاهن سجدو ڪيو (تہ هن جي پُٺيءَ مان نور وارو نبي پيدا ٿيندو). ڪُنگرا= ايران جي شهنشاه جي ڪوٽ جا ڪنگرا ڪريا. ڪارئو= ڪرايو. سير= معراج وقت سير. وَلسَوف يُعطيکَ- الخ= قرآن شريف جي سوره 'الضحيٰ' جي آيت نمبر (٥)= 'سگهوئي تنهنجو رب توکي ڏيندو ۽ تون خوش ٿيندين'. ابر کي= جهڙ کي. سنگهار= مالدار. احمد پاڻ سڳورن (صلي الله عليہ وآله وسلم) جو بيو نالو. د٤-١. وڄون سارنگ کي سينگاري وسڻ آيون. سارنگ= ساوڻ واري مينهن جي مند جا ڪڪر ۾ ڪاري= جيڪا ڪاري ڪڪر ۾ آهي. جهونگاري= هَلڪيون هَلڪيون گوڙيون ڪري (مينهن وسائي). ٢. اور= تِک ۽ تيزي. ٣. سارنگُ سينگاري= سارنگ (ساوڻ واري مينهن جي مند) کي سينگاري. پَلَرُ (پالار، پالهار)= مينهن جو تازو پاڻي. پياري= سارنگ (فاعل) ٿو پياري. واري= ورائي، وري. ڪر نائيا= ڪَڪرن جا ڪَرَ ناتا. ڪر= چوٽيون. ٤. ريجهہ ڪيائون= ريجهي خوش ٿي گهڻو وسيون. ٥. وارو= وري وري وسڻ. پير پَئي= گهُمرا ڏيئي، گهمرا ڪري. تاسيارو= اجايل. ٦. واهُندئان= واهُند (ماڳ) واري طرف کان، اتران. ڏُونه گنباٽ= گنباٽ ڏانهن (گنباٽ جو قلعو، گنب مٿي جي قلعي وارو ماڳ، پٽ شاه کان اوپر ويجهو اوپر ۽ ٽنڊي آدم ڏانهن ويندڙ رستي جي اتر طرف هو. (راقم قلعي جي گنب وارين پٽين جا ڪنبر ڏٺا هئا). ڪُنڊيون= مينهيون. ڪس ڪريو= ڪس سان ڪريو، ڇن مان ڪڍي مٿي ڪنڌيءَ تي ڪريو. وَچون= ننڍيون پاڏيون. ڪريو واٽ= گس سان ڪريو، پري ڪاهي وڃو. ڏيئي جهاٽ= جهٽڪو ڏيئي، اوهيرو ڪري. پٽيون= زمين جون پٽيون، گهڻو ملڪ.

٧

سارَنگَ کي سَعيو، توکي سَعيو نہ ٿِئي
گُڙي تو گنباٽ ہر، آيو کِين آيو
مَتان ايِئن پانيو، تہ بادلَ وَسِي بَسِ کِي.

٨

وِڄون وَسَڻ آئِيُون سارنگُ سينگاري
بَرسِي پِٽاري، پرِيائين پَٽ پُراڻَ جا.

٩

پِري پٽ تي آئِيو، سارنگُ سَهجَ منجَها
کِڙِيُون کنٽِهارَ جِئَن وِڄُون اُتَرَ واءَ
سَرَ سُکا سَبز ٿِئا، دامَڻَ دِبَ کِيا
پَهِري پَٽنِئا، پَريائين کُنَ کِراڙ جا.

١٠

گُنگوڄِي- ٿان گوڙ تِي، کَهيو کاهُوڄِيءَ ڏانهَ
وُٺو مينهُ وَڏڦُڙو ڄُري پَريائين چاهَ
ڏيئي پَٽن پاهَ، پَريائين کُنَ کِراڙ جا.

١١

پَريائين کُنَ کراڙ جا، وَٺو وارياسو
گُوٽيتيءَ کنوَڻَ جو چگو چوماسو
ماکاٽِيءَ ٿان موٿيو ڏيئي پَهِيءَ پاسو
خالق کِئو خاصو، چيهو چُکِيءَ کَنڍِين.

١٢

چيهو چُکِيءَ کَنڍِين، کَئائين گڙنگ تي گُلَ
هڏا کُنٽِئان هَليو پَري ٽَرايُون ٽَلَ
آنڌِئين آبَ اُڇَلَ، مَٿي باغ بَهاريو.

١٣

ڍَٽِ ڍُري پَٽ پيئيُون، آئيُون عُمَرکوٽ
پُسايائُون پَلَرَ سِين سُکا پَٽ جي سوٽ
چَئِنچَلَ ڏيئي چوٽ، سامارو سَرِ کِئو.

١٤

ڍَٽ ڍُري پَٽ پيئيُون، آيون کاهي کاماري
وَنا پَٽ پُراڻِ جا، وَنيون ساماري
کَکَر ہر کاري، پَسو وِڄُڙِيَنِ ويسَ کِئِا.

١٥

ڍَٽِ ڍُري پَٽ پيئيُون، ٿئا وَلهارين وِيءَ
شمسُ قمَرُ نہ پاڙِيان سيٽَن جيءَ شبيہَ
جي جانِي اَندرِ جِيءَ، سيُ پِرين پيهي گَهَرِ آئِيا.

١٦

ڍَٽ ڍُري پَٽ پيئيُون، آيُون ابُوءَ جَهلَ

---

٧. گنباٽ ہر= گنباٽ طرف. آيو کين آيو= ڄاڻ تہ آيو. بس کي= برسات ختم کئي. ٨. برسي پِٽاري= پِٽاري ماڳ تي وسي. پُراڻ جا پٽ= پُراڻ درياءِ واري وهڪري وارا پٽ. پُراڻ (عام مؤنث طور استعمال ٿيندڙ)= سنڌو ندي جو اڳيون وهڪرو جيڪو نواب شاهہ ۽ سڪرنڊ جي وچ ڍاري اوڀر- ڏکڻ طرف ڦريو ۽ (موجوده وقت جي نواب شاهہ، سنجهوري، ميرپورخاص ۽ ڏگهڙي تعلقن مان وهندي، 'جهڏي' ۽ نئين ڪوٽ کان هيٺ ڏکڻ طرف پِٽاري وٽان وڃي ڍوري ناري سان گڏيو). ٩. پِري= راضي ٿي. سهج منجها= چاهہ ۽ ذوق مان. کِڙيون= چمڪيون. کنٽهار جئن= کنٽهار جي گلن وارو رنگ ڪري. اتر واءِ= اتر واري واءِ لڳڻ سان. دامڻ= گاهہ جو نالو. پهري= پَکڙي، هَلي چَلي. ١٠. گنگوجي-ٿان= 'گنگوجي' ماڳ کان. کهيو= هليو (مينهن). کاهوجي= ماڳ جو نالو. چاهہ= وڏا اونهان ڏر، کوهہ. ڏيئي پٽن پاهہ= پٽن کي پاهہ ڏيئي، پٽن کي ڌوئي صاف ڪري. ١١. کُن کراڙ جا= کِراڙ ڍنڍ جا اونهان پاسا. وارياسو= ڪنهن پٽ يا پاسي جو نالو. کُوڻ= کُنڊ. ڪوٽيتي- ڪوڻ واري، کُنڊائتي، اتر جي کنڊ واري. ماکاٽي= ماڳ جو نالو. پهي. ماڳ جو نالو. چيهو- گاهہ جو نالو. چُکي= ماڳ جو نالو. ١٢. گڙنگ= ماڳ جو نالو. گل کئائين= وڏي وس ڪري گاهہ ۽ گل ڪيائين. هڏا کنٽئان= هَڏا کُٽ يا هڏا کنٽي ماڳ کان. ٽل= وڏيون هيٺاهيون ايراضيون. باغ= ماڳ جو نالو. ١٣. ڍٽ ڍري= ڍٽ واري پاسي کان ڍُري، آهستي آهستي وڌي پٽ پيئيون= 'پَٽ' واري پاڳي تي وسيون (وڄون). پلر= پالار، مينهن جو پاڻي. سوٽ= سُکل ۽ سخت. چئنچل= (سهڻي صفت) سهڻي (سارنگ). ڏيئي چوٽ= چوٽ ڏيئي، وڏي سَٽ ڏيئي. سامارو= ساماري وارو پاڳو. سر کئو- سڄو مينهن سان ڍڪيو، سڄي کي مينهن هيٺ آندو. ١٤. کاماري= کاماري تي. کامارو= مشهور ماڳ جو نالو. ويس کيا- رنگا رنگي تجلا کيا. ١٥. ولهار= نشيب واري ايراضي (جنهن ہر مينهن جو پاڻي بيهي). شمس قمر= سج چنڊ. پاڙيان برابر ڪريان. سيٽن جي شبيہ= سڄڻن (محبوبن) جي صورت سان. پيهي= اندر گهڙي. ١٦. ابُوءِ جهل= ابو جبل لڳ.

پيئُون پارڪرَ تي، ڪَري آبَ اُڇَلَ
ٿرائُون ۽ ٿَلَ، سَڀ پَريائون سِڪَ سِين.

١٧

ڏَٿ ڏِري پَٽَ پيئيُون، وِڄُون ويسَ ڪَري
مينهَن وَسِي مُلڪَ جا ڇَڏيا ٿَلَ ڀَري
قَادِرَ ڪَرَم ڪَري، سُڪا پَٽَ ساوا ڪَيا.

١٨

ڏَٿ ڏِري پَٽِ پيئيُون، پاسي پارڪَرَ
سَڀَ پَريائُون سَرَ، پَلَرَ جي پالوٽَ سِين.

١٩

اُڇي اُڇَ اُڪَتِيُون، ڪِئائون پُرِ پُراڻَ
وَسي وِڄُرِيَنِ ڪاڻَ، لاتِي ڪَڇَ وَٺَنَ تان.

٢٠

ڏيئِي ريجُ راڻڪَ ڪي، ڪيائِين لُوٽَڙِيءَ تي لَلُ
ڏَلهي ڇِڏيائين ڏَڙهه ڪي، پَڊريي پريائين پَلُ
آنڌئين آبَ اُڇَلَ، موڪَلَ تِي مِينهَن ڪي.

٢١

موٽي مانڊاڻَن جي جُڙِي ڪَيائين جوڙَ
وِڄُون وَسَڻَ آئِيُون، ٻَهِ ٻَهِ ٻَنڌين ٻوڙَ
اُنَن جا عالَمَ ۾ خاوند ڪِئا ڪوڙَ
سارنگَ لاتِي سوڙَ، ساندَهِ سَهائو ٿيو.

٢٢

موٽِي مانڊاڻَن جي پِري ڪئائين پيجَ
وِڄون وَسڻَ آئيُون، سارنگُ چَڙهيو سيجَ
تِنه نُوٽِيون سَڀِ نوازيُون، ڏَنِ ڏيئي ڏيجِ
ٻجَ ڳٽِي پَٽِ هَلِيَا هاري منجهان هيجَ
راضِي منجهان ريجَ، عالَم سَڀُ آبادُ ٿِئو.

٢٣

موٽِي مانڊاڻَن جي واري ڪِئائِين وارَ
وِڄُون وَسَڻَ آئِيون چوڏسيين چَوڌارَ
ڪي اُٺيون استنبول تي، ڪَنِ مَٿِئو مَغرِبَ پارَ
ڪي چَمَڪَن چينَ تي، ڪي لَهَن سَمَرقند سارَ
ڪي رَمِي ويئُون رُومَ تي، ڪي ڪابُلِ، ڪي قنڌارَ
ڪي دِلِي، ڪي دَکَنِ، ڪي ڳَڙِنِ مَٿي ڳِرِنارَ
ڪي جُنبيُون جيَسرَ ميرَ ڏي، ڪي بيڪانيرِ ٻَڪارَ
ڪي پُريون پنجاب ڏي، ڪي هَلِنِ مَٿي هالارَ
ڪَنِي ڀُڄُ ڀڄائيو، ڪَنِي ڏَٽَ تي ڏَارَ
ڪَنِ اُڇِي عُمَرڪوٽَ تان وَسَايا وَلهارَ
سائِين سَدائين ڪَرين مَٿي سنڌُ سُڪَارَ
دوستَ مِٺا دِلِدارَ، عالَمُ سَڀُ آبادُ ڪَرِين.

وائي

آئِي مُـنـدَ مَــلارَ،
آءُ ڪُنهَنبا ڪَنديَسِ ڪپڙا

وَسَڻَ جا ويسَ ڪئا، اَڄُ مُنهنجي يارَ
لَٿي ڪَسُ قُلُوبَ ٿان، تاڙِي ڪِي ٿوارَ
اُتران تي آئيو ڪَڪَرُ ڪارونيار
روضي پاسِ رَسُولَ جي اُنو آبُ اپارَ
ٿَرَ بَرَ وِڄُون وَنِيون، سرها ٿيا سنگهارَ.

❖

پارڪر= ايراضيءَ جو نالو. ١٩. اڇ= اڇ تي (اڇ هڪ ماڳ جو نالو ننڍي باگي طرف). اڪتيون= نڪتيون، پهتيون. ڪئائون پر پُراڻ= پُراڻ جي ڊوري کي پاڻيءَ سان ڀريائون. ڪاڻ لاتي= ميار لاتي (ڪڇ جي وٽن کي سائو ڪيائون). ٢٠. راڻڪ، لوٽڙي، ڏڙهه ۽ پڊريو ماڳن جا نالا. ڏلهي ڇڏيائين= ڀري ڇڏيائين. پَل= گهڻو پاڻي. ٢١. جڙي ڪئائين جوڙ= ٺاهي جوڙي سهڻي سنّاه ڪيائين. ٻنڌين ٻوڙ= 'ٻَنَن' کي، وڏن 'ٻنڌن' کي ٻوڙيندڙ. ڪوڙ= ڊِگ. سوڙ، سوڙهه= گهٽ، تڪليف. ٢٢. نوٽيون= نمنديون، هيٺاهيون. ڏنا= مٿاهيون. منجهان هيج= وڏي خوشيءَ مان. وائي. ڪنهبا= ڳاڙها، رنگين سهڻا، ڪنهنبي رنگ جا. منهنجي يار= (الف) منهنجي مالڪ، منهنجي سائين (ب) منهنجي ساٿوڻ. تاڙي= تاڙي پڪي.

شاھ جي رسالي جو ڪلام

[illegible]

سُر ڪيڏارو*

ڪيڏارو معنيٰ جنگ، ۽ سر ڪيڏاري جو مکيہ موضوع بہ ڪربلا جي واقعي واري وڏي جنگ آهي جنهن ۾ امام عالي مقام ۽ سندس سورهيہ سائين شهادت ماڻي. ”حسن مير حسين جي سٽي جنگ جهان“.
هن سر جي بيتن ۾، شهادت لاءِ امام عالي مقام جي پڪي پختي عزم ۽ سندس صبر ۽ سورهيائي جا پيرائتا پار ڏنل آهن ۽ پڻ شهادت تي غم ۽ الم جو اظهار آهي. تصوف جي روحاني رمز ۾ ”ڪربلا جي قضيي“ کي الاهي اسرار جو اعليٰ درجو ڏنل آهي، جنهن موجب خالق مالڪ پاڻ ٿو پنهنجن پيارن کي ڪهائي ۽ آزمائي.

دوست ڪهائي دادلا ٿو محب مارائي
خاصَ خليلن کي سختيون سهائي
الله الصمد بي نياز سا ڪري جا چاهي
اِئِهين ۾ آهي، ڪا اونهين ڳالهہ اسرار جي.

داستان پهريون

١

ڏِٺو محرمُ ماهُ، سَونڪو شَهزادَنِ ٿئو
چاڻي هيڪُ اَللهُ، پاڻَ وَٽنديون جو ڪَري.

٢

ڏِٺو محرمُ ماهُ، سَونڪو شَهزادَنِ ٿِئو
مَڪي مَدِيني ماڙُهوئين رُنو مَٿي راهَ
تِنهِ واحِدَ کي واهُ، جو حُڪمُ هِهڙائِي ڪَري.

٣

محرم مونِي آئِيو، آيا تان نہ اِمامَ
مَدِيني جا جامَ، موليٰ مون کي ميڙِئين.

٤

مِير مَدِينئان نِڪَري، ڏيرا ڏِنائُون
ڪَانيءَ پاڻيءَ گاهَ کي ماڙهُو مُڪائُون
چَڙهندي چِيَائُون، تِيندِي ويڙهَہ وَڏاندَري.

٥

مِيرَ مَدِينئان نِڪَري رِڙها مَٿي رَندَ
گهوڙا ٿِنِ گهوٽِنِ جا، پُرِئا مٿي پَنڌ
چِتي رَهنِ راتڙِي سي سُونهارا هنڌ
ڪُلها ڪَرنگهَرَ ڪَندَ، جُهرَنِ جهونجهارَنِ جا.

٦

ميرَ مَدِينئان نِڪَري، آيا نہ مونِي
ڪارا رگِجِ ڪَپڙا ادا نيرونِي
آءٌ تِنه لئي لُونِي، جئن مِيرَ مُسَافِرَ مارِئا.

٧

سَختِي شهادَتَ جِي مڙِوئي مَلارُ
ڏرو ناهِ يَزيدَ جو، ايءُ عشَقَ جو آثارُ
ڪُسَڻَ جو قَرارُ، اَصلِ امامَنِ سين.

٨

سَختِي شَهَادَتَ جِي مَلارُ مڙوئِي
ڏرو ناهِ يَزيدَ جو، آثارُ اُهوئِي
ڪُسَڻُ هو ڪوئِي، اَصَلِ امامَنِ کي.

٩

سَختِي شَهَادَتَ جِي، سُڻُ شادِيءَ جو ڏِينهُ
ڏرو ناهِ يَزيدَ جو، اِيءُ نِسورو نِيهُ
محبتَ اَنو مِينهُ، عليءَ جي اولاد تي.

١٠

سَختِي شَهَادَتَ جِي نِسوروئِي نازُ
کي رِندَ پَروُڙنِ رازُ، قَضِيي ڪَربلاءَ جو.

---

* [رسالي جي عام مشهور بمبئي ڇاپي ۽ ٻين گهڻن رسالن ۾ ’سر ڪيڏاري‘ هيٺ جملي ڇهہ داستان ڏنل آهن. موجوده تحقيق دوران وڌيڪ ١٤ بيت ۽ ٣ وايون دستياب ٿيون جن کي ’داستان ستين‘ هيٺ رکيو ويو آهي. اهو داستان هڪ نئون اضافو آهي جيڪو هن تحقيق ذريعي پهريون ڀيرو شامل ڪيو ويو آهي.]
د-١-١. سونڪو- اُلڪو. ٤. ڏيرا ڏنائون= منزل ڪيائون. مڪائون= موڪليائون. ٥. رند- راهہ. ٦. لوني- لهسجي ڪاري ٿي. ٧. ملار= ملاري جي مند. آثار= اثر. ٩. محبت اَنو مينهہ= محبت جو مينهن وٺو.

١١

قَضِيو ڪَربلا جو مِڙوئِي مَلارُ
ڳالهَ سَجيائِي ڳُجهَ جي، اِلاهِي اِسرارُ
مالڪُ تِيو مختارُ، پَنهنجَن جُون پَرکُون لَهي.

وائي

ميندِي لاوَڻ ڏي لال، جيوين شاهہ ميندي لاوَڻ ڏي
جيوين قاسم شاهہ سيج وِڇاوَڻ ڏي
ميندِي تيڏِي رَنگ رَنگيلِي، چوٽا لال گُلال
ما پيو ڏِتڙئِي سِهرا قَبَر نِماٽيدي نال.

داستان ٻيو

١

جهيڙو لاهِي يَزِيدَ، عَلِيءَ جي اولادَ سِين
ڪانہَ پَسَندين عِيدَ، هُوندي جا حسينَ سِين.

٢

جَنِي جهيڙيو اڄ، عَلِيءَ جي اولادَ سِين
پَئِي تَنِي جي پَڄُ، جي جَماعَتِي يَزِيدَ جا.

٣

جَنِي جهيڙيو ڪالَ، عَلِيءَ جي اولادَ سِين
هَئِي تِنِي جي حالَ، جي جَماعَتِي يَزِيدَ جا.

٤

ڪِلي وِيرَ ڪَنَڪَ ۾، هَئِي جي حَسَنُ هوءِ
پيڙو پَنهنجي پاءَ تي هوندَ پَتنگَ جِئن پوءِ
آهي ڪيرُ ٻِئو، جو ڪَري هَلانِ مِير حُسين تي.

٥

ڪِلي وِيرَ ڪَنَڪَ ۾ سائُو سَڀ نہ هُونِ
پِڙَ تي سيئِي پُونِ، مونَڻُ جَنِي ميهَٽُو.

٦

ڪِلي وِيرَ ڪَنَڪَ ۾، پاکَرَ جو پائي
اَڄَان اُنِ کي جيَڻَ جو آسانگو آهِيَ
سُورهيهُ سو چائي، جو رُڳوئِي رِڻِ چڙهي.

٧

حَسَنُ ناهِ حُسينَ وَٽِ، نہ ٻيلي نہ ٻانهُون
ساٿيهُ شهزادَنِ جو، آهي آڳاهُون
يَزِيدُ جُلاهُون، تيلانہ ڪَري تو ٽڪَڙيُون.

٨

حسنَ مِيرَ حُسينَ جِي سُئِي جَنگَ جَهان
اُڏاٽا اُورِ ڪَري ڪارين پَکِين ڪان
پِيءُ ڏاڏاٽا پاڻَ، سَيِدُ سَڀَ مَلهائِيا.

٩

حَسَنَ مِيرَ حُسينَ ڪي رُنو تِنِ تولَنِ
گهَرِ ماٺُهنِ جهنگ مِرُن اَيَنِ ۾ مَلڪَنِ
پَکِينِ پاڻُ پَڇاڙِئو تہ لَڏيو هوتَ وَجنِ
اَللهَ شهَزادَنِ، سويون ڏِيين سَچا ڏٽِي.

١٠

حَسَنَ مِيرَ حُسينَ جو جَنِ نہ هِنيَڙي جارُ
خالِقُ رَبُ جَبَارُ، ڪِينَ مَرهِيندَو تَنِ کي.

١١

پاوَنگُ اَيو پِڙَ ۾ هَٽِي هَزارِي هولُ
جَنهورَ ۽ جَرِاءَ سِين ڪامِلَ سِرِ ڪنگولُ
رَتو رَتَ رتولُ، مولَهيو مِيرَ حُسينَ جو.

وائي

داغِ سِيني پَر غم ڪا هي،
ماتم ڪاهي،
قاسم ڪا،

جَهندا جُهلِئا خبر نہ آئي،
سوز ڪرو شاهہ حُسين ڪا.

١١. قضيو= واقعو. الاهي اسرار= الاهي راز. وائي. سهرا= موڙ. د-٢-٢. جهيڙيو= جهيڙو ڪيو. پئي تني جي= تن جي پران. ٤. ڪلي وير= جنگ وقت. ٥. سائو= جيڪي صبر ۽ همت سان سر ڏين. ٦. پاکر= ٻانهن واري وڏي زِرهہ. اهي آسانگو= آسرو. چائي= چوائي. رڻ چڙهي= جنگ ۾ جُنبي وجي. ٨. اور ڪري= تڪا تيزيءَ سان. ڪارين پکين ڪانءَ= اهي ڪانءَ جن جي پاسن وارا پک (ڪنپ) ڪارا آهن. ١٠. جار= وڍ، ڏک. ١١. پاونگ= پهلوان.

داستان ٽريو

١

ڪُوپا ڪِلي ڪوڏِيَا راوَتَ ڪِينَ رَهَنِ
سائُوئَنِ سِرَ فِدا ڪَيَا اڳيان اِمامَنِ
يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللهِ، ڪَرُ اِهوئِي ڪَنِ
حُورُون هارَ ٻَڌَنِ، سِهرا شَهِيدَنِ ڪي.

٢

ڪوپا ڪِلي ڪوڏِيَا، سائُو سِلَحَدارَ
هِڪُ ڀائِرَ ٻيا ڀائِٽيا ٺِٺان جاني جِگَرَ يارَ
آرَڻَ ۾ احسانُ چَئِي صُوبِا هُئا سَردارَ
حُورُنِ ٻَڌا هارَ، سِهرا شَهيدَنِ ڪي.

٣

ڪامِلَ ڪَرَبَلا ۾ اَهَل بَيتَ آيا
ماري مِصِرِيَنِ سين تن ڪُوفِي ڪنبايا
سچ ڪي ٻِيٻِيءَ جايا، اِهَڙا سُورهيَہ سُپرِين.

٤

ڪامِلَ ڪَربَلا ۾ آيا سَيدَ شيرَ
سِجُ لَهِي سانجهِي تِي مُنهَ اونداهِي ميرَ
هَٽَنِ هاتِڪَنِ ڪي، پانوَ ڀَري پير
ماري مصرِيَنِ سين ڏُونڊَ ڪَيائُون ڍير
دَهِلِئا اُتِ دِلِيرَ، پَسِي حَملو مِيرَ حُسين جو.

٥

ڪامِلَ ڪَرَبَلا ۾ آيا جُنگَ جُوَانَ
ڏرتي ڏُٻِي لَرزي ٿرٿِلِئا آسمانَ
ڪَرَہِ هُئِي ڪانہَ، هو نِظارو نِيهَ جو.

٦

ڪامِلَ ڪَرَبَلا ۾ مَرَڪِي اُيا مِيرَ
وڙهِي ويرِيَنِ سامُهَان تِڪا هَنيائُون تِيرَ
هُئِي اِيئين تقديرَ، اَصُلِ اِمامَنِ سِين.

٧

ڪامِلَ ڪَرَبَلا ۾ آيا پاڻَ امامَ
ماري مِصرِينِ سين ڪَيائُون ڪمامَ
ڪَپيائون ڪُوفينِ جا اُتي اِزدِحَام
ڪاڙهو ٿيو قيامَ، حادِثو حُسينَ جو.

٨

ڪَرَبَلا جي پِڙَ ۾ پاڻَ آيا پيهِي
پَهَ ڪَيائُون پاڻَ ۾ مُقابِلِ وِيهي
قَضا هِيءَ ڪيهِي، هئي هئي تِي حسين سِين.

٩

دوستَ ڪُهائي دادَلا مُحِبَ مارائي
خاصَ خَلِيلَنِ ڪي سَختيون سَهائي
اَللهُ الصَمَدُ بي نِيازُ سا ڪَري جا چاهي
اِنهِين ۾ آهي، ڪا اُونهِين ڳالهِ اِسرارَ جي.

١٠

ڪانڌَ ڪَلارين ڪَپِڙين، وَرَ وَناهيون آءُ
جِتِ سانگين جِي سَٽِ وَهي اُتِ وِڪَ وڌِندِي پاءِ
تان تان پَنُہ مَ لاهِ، جان جان نُوڌين نہ چَڙهِين.

١١

جِهمَنديُون اَچَنِ، جهوليون جهُونجهارَنِ جيون
پايو ٻُڪَ ٻُهارَ جا اُن جون وَهُون واڪا ڪَنِ
پِنئو پارَ ڪَڍَنِ، رِڻُ گجِئو راڙو ٿِئو.

د-٣-١. ڪوپا= بهادر. ٢. ڪلي ڪوڏيا= جنگ جا جوان. راوت= شهزادا. سائو= صبر ۽ همت سان موت کي منهن ڏيندڙ. يجاهدون في سبيل الله= الله ڪارڻ جهاد ٿا ڪن. ٢. سلحدار= هٿيار پاتل. آرڻ= جنگ. احسان چئي= شاعر احسان فقير لانگاه چئي. ٣. مصرين سين= ترارين سان. ٤. هاتڪن ڪي= جنگ ڪندڙ هوشيارن کي. دهلئا= ڊنا. ٥. لرزي= ڇُري ٿرٿلئا= ٿرٿلي ۾ پيا. ڪره= ڪراهت ڪاوڙ. ٧. ڪمام= ذرا ذرا. ازدحام= ڍير. ٩. الله الصمد= الله بي پرواه. اونهين ڳالهه= وڏي راز واري ڳالهه. ١٠. ڪلارين= ڪلر مثل ڪارن ڪپڙن سان. وناهيون آءُ= وناه ڪيو آءٌ، گهوٽ ٿيو آءٌ. سانگين جي= ترارين جي. نوڌين چڙهڻ= ڏڙ ۽ سسي ڏار ٿيڻ. ١١. جهمنديون اچن= رت مان ٽمنديون اچن. جهوليون جن جهولين ۾ شهيدن جا سِر ڪڇي پيا اچن. وهون= زالون. رڻ گجئو= جنگ جو ميدان تتو.

١٢

ڏِنو ڪالهہ ڪَنهِين، جونجهارڪو جهڳڙو
هاٿِين هَڏَ مُڇائِيا، ريلي رَتُ نئِين
ڀانئين سا سَنئين، ڇتان جيءَ جوکو ٿئي.

١٣

ڀَڳو آن نہ ڇوان، جي ماريو تان وِسهان
ڪانڌَ مُنهَ ۾ ڏڪڙا سيڪيندي سُنهان
ٿيڻُ لَڄَ مَران، جي هُونِسِ پُٺِ ۾.

١٤

آيا اُجارِين، ٿَنڪَ ٽراريون تيوَرا
سانگيون سانُنِ هَٿَ ۾ ڪُلهنتُون نہ لاهِينِ
اُيائي آهِينِ، مَهائِينِ مَرڻَ تي.

وائي

اَڄُ نہ آيو اِمامُ وا ويلا،
مومِنا ماتامُ واويلا
اَنَ نہ پاڻِي اُنِ کي، نَکو وَنڙُنِ مِينهَ
هئا سَناڻِي جنگَ ۾ نَوَ راتيون نَوَ ڏِينهَ
دُلدُلُ گهوڙو شاهَ جو، اُنَنِ لالَ پَلاڻِي
شيرَ شَهزادي لَڏِيو، سَيِدَ سيجَ نہ ماڻي.

داستان چوٿون

١

ڪا جا ڏَري ڏِنگري، ڪو جو وَريو واءُ
اَيَنِ ۾ اوسُ پيو سَفرِ چڙهيو شاهُ
عَلِيءَ شيرَ وِياءِ، رڻَ ۾ پيئي راتِڙِي.

٢

مَرُ مَرِين، آءٌ روئِين، مونِي ڪانڌ مَ آءٌ
مَڃِڻُ تو پُٺاءِ، ڪَچو ڪَنرِ جيڏيُون

٣

مَرُ مَرِين، آءٌ روئِين، مونِي آءٌ مَ ڪانڌ
ڪَچَنِ وَڏائِي پاندَ، جِيَڻُ تورا ڏِينهَڙا.

٤

گهوڙَنِ ۽ گهوٺَنِ، جِيَڻُ، تورا ڏِينهَڙا
ڪَڏهِن مَنجهِ ڪوٺَنِ، ڪَڏهِن راهِي رڻَ جا.

٥

فائِق هليا فِردوسَ ڏي جَنتَ سَندِيَنِ جُوءِ
فانِي فنا فِي الله ۾ هُوءِ سِين ٿِيا هُوءِ
رَب ڏيکارِيين رُوءِ، اُنِي جِيَ احسان ڪي.

٦

مون جهيڙيندي ڇَڏيا ڪاري ڪَکَرَ هيٺِ
ڪارا ڪُندَ هَٺَنِ ۾، اَرَلَ وَڇيرا هيٺَ
تي ٽِنِي سين ڏيٺِ، مونَڻُ جَنِي مِيهَٺو.

٧

بَهادُرَ گَڏئا بَهادُرين، ڪَڙڳَ ڪِلولِ ڪَنِ
وِجهِنِ ڏَڙَ ڏَڙَن تي، هوڪارِين هَٺَنِ
ڪِرَنِ ڪُونڌُ ٻَچَنِ، رڻُ گَجِئو راڙو ٿيو.

٨

هُئِي هِدايَتُ حُرَ کي اَزَلَ ۾ اَصلاً
چڙهِي آيو جَنگِ تي هَلِي هُنَ پارا
ايندهين ڇيائين امامَ کي: گهورِئس آن مَٿا
لاَيُڪَلِفُ اللهُ نَفسا اِلاَّ وُسعَهَا، جيڪا پُڄَنديمِ سا
گهوٽ نہ لڳا گهَا، اِي پُڻ شيرُ شهيدُ ٿِئو.

---

١٢. جهونجهارڪو= پهلوانن جو. مڇائيا= وڌائيا. ريلي رت نئين= نئين سر نئين رت ڪيو. ١٣. جي هونس پٺ ۾= جيڪڏهن اهي ڌڪ پٺيءَ ۾ لڳل هجنس (ڀڄندڙ کي پٺيءَ ۾ ڌڪ لڳندا). ١٤. اجارين= صاف ڪن (جنگ لاءِ). سانگيون= تلوارون. مهائين= وڏا بهادر. د-٤-١. ڪا جا ڏري ڏنگري، ڪو جو وريو واءُ= ڪي اهڙا (منحوس) سوڻ ٿيا. اوس پيو= تاءُ ٿيو. ٢. تو پُٺاءُ= توکان پوءِ. ٣. ڪچن= ڪچن لڇڻن، عيبن. ٤. رڻ= جنگ. ٥. روءِ= مشاهدو، زيارت. ٦. ارل وڇيرا= ننڍا جوان گهوڙا. ٧. ڪڙڳ= ترارون. ڪلول ڪن= ڌڪن تي ڌڪ هڻن. وجهن ڏڙ ڏڙن تي= مخالفن کي ماري سندن ڏڙ پيا ڏڙن مٿان اڇلين. هوڪارڻ= ٻولائڻ. هوڪارين هڻن= آڏو ايندڙن کي ٻولائي پيا ڌڪ هڻن. ڪرن ڪونڌنچن= پاڻ ڪِرن تہ بہ سندن ڏڙ پيا لڇن (ڦڙڪن). رڻ گجئو= گهمسان جي جنگ لڳي.. ٨. حر= آزاد مرد جيڪو امامن سڳورن جي پاران وڙهيو ۽ شهيد ٿيو. ازل ۾= لکيي ۾، نصيب ۾. آن ٿيا= اوهان جي مٿان. لايکلف الله نفسا الا وُسعها= الله هر ڪنهن کي سندس سهڻ سارو تڪليف ٿو ڏئي.

٩
حُرُ هَلِي آئِيو مانجِهي مَردانُو
آهي عاشِقُ آگِ جو پَتنگُ پَروانو
مانَ راضِي ٿِيي رَسُولُ رَبَ جو، نَبِي تو نانو
هِيءُ سِرُ سَمانُو، گهوٽَ مَتان ٿِي گهورِيَان.

وائي

وا ويلا وا ويلا ڪِئو مَلَڪَن رِڻُ ماتامُ
هَئي هَئي وو شاهَ حَسين سِڏاريو
ڪَرَبَلا جي پِڙَ ۾ خِيما کوڙِياڻون
جيڪا تقديرَ رَبَ جِي لکيو لوڙِيائون
ڪَرَبَلا جي پِڙَ ۾ آيا اَڄ اَمِيرَ
جُهڙَ وَرائي جَهلِيَا، طرَفَ سَندِي تَقدِيرَ
پَسِي سَخِتِي مِيرَ حُسِينَ جِي، رُنو نَبِيَنَ زارو زارِ
مَلَڪَ فَلَڪَ ڏَرتِي ڏُبِي، عَرشَ مَٿي اوڇنگارَ
فَرزَندَ عَلِيءَ جا ڏاڏَلا، چيو بيبِي فاطِمَهَ
خُونُ ڇڪِينديَسِ، ڪينِ ڇَڏِينديَس جانِي
اهِنجو ڏِينه قِيامَهَ
فَرزَندَ عَلِيَ جا ڏاڏَلا، مون تان ڪوڏِ نپايا
بيبِي بَتول جَنتَ خاتونءَ پارَ
ڪَڍِي سِرگِرِي لايا.

داستان پنجون

١
ڏاڙهِي رَتَ رَتياس، ڏَندَ تہ ڏاڙهونءَ گُلَ جِئَن
چوڏِهِينءَ ماهَ چَندرِ جِئَن پِڙَ ۾ پاڳِڙِياس
ميڙِي ۾ مُحمدَ جي مَرُ مَرڪِي ماس
تِنهِ سُورهَ ڪي شاباس، جو مَٿي پِڙَ پُرزا ٿيو.
٢
ڏاڙهي رَتَ رَتياسِ، ڏَندَ تہ موتيءَ ڳُتِئا
چوڏهِينءَ ماه چَندرِ جِئَن پِڙَ ۾ پيشانياس
اللهُ نُورُ السموات وَالأرض، جُلوو زميناس
سيماهُم فِي وُجُوهِهِم، مُنهَ ۾ مَٽِ ڳُتِياس
ڪَڪَرا ڪَرَبَلا جا مادَرِ ميڙِيَاس
ڦَٽِنِ اُتان رَتَ ڦُڙا عَلِيءَ تي اُگهياس
مِڙئي مَعافُ ڪِياسِ، خالِقَ بَدلي خُونَ جي.
٣
ڪُوفِيَنِ ڦهرُ ڪِئو، ٽَئا جَماعَتِي يَزيدَ جا
پَليتَنِ ڪي پِڙِ ۾ وَرِنهُ وَرِ پِئو
سَٽَرُ هونِ سِهو، شيرُ شَهادَتِ رَسِئو.
٤
ڪُوفِي ڪَرَبَلا ۾ پاڻِي نہ پيارِين
اُتي عَلِيءَ شاهَ ڪي شهزادا سارِين
نِڪرِئو نِهارِين، چَڙهُ مِيرَ مُحمدَ عَرَبِي.
٥
ڪُوفِيَنِ ڪاغَذُ لِکِئو وِجهِي وِجُ الله
اَسِين تابِعُ تنهنجا، ٽُونِ اسان جو شاهُ
هيڪَرَ هيڏي آءُ، تہ تَختُ تابِيني تُنهنجي.
٦
پِرهَ پَکِي آئِيو ڪَرَبَلان ڪَهِي
روضِي پاڪَ رَسُولَ جي تِنهِ اَچِي هاڪَ هَنئِي
ڏِنيمِ رُڪَ رَئِي، چَڙهُ مِيرَ مَحمدَ عَرَبِي.
٧
پِرهَ پَکِي آئِيو، صُبُح سَوارو
روضي پاسِ رَسُولَ جي، هَنيائين هاڪارو
مانجِهين ڪِئو مارو، چَڙهُ مِيرَ مُحمدَ عَرَبِي.
٨
پِرهَ پَکِي آئِيو ڪَرَبَلا مان ڪالَ

---

٩. هي سر سمانو= هي سر مانائتو ڪري (توتان قربان ڪريان). وائي. جهڙ ورائي جهليا= تقدير جي ڪارڻ آڏو آئي جنهن ورائي جهليا. ڳري لايا= ڳچيءَ سان لڳايا. د-٥-١. پاڳڙياس= سندس پڳ. ٢. موتيءَ ڳتيا= ڳتيل موتين مثل. الله نور السموات والارض= الله آسمانن ۽ زمين جو نور آهي. سيماهم في وجوهم= سندن پيشانيءَ تي (سجده جو) نشان آهي. ٢. ور پئو= گهيري ۾ اچي ويو. سترهون سِهو= شال سندن ستارو بلند هجي، شال سندن بخت بالا هجي. ٥. تابيني تنهنجي= تابع ني تنهنجي. ٦. ڪربلان= ڪربلا ڪان. رڪ رئي= رڪ جي رئي، ترارين جي ڪٽ مهٽ. ٧. هاڪارو= وڏو نعرو.

آهِ آلُودو رَتَ ۾، هَئي هَئي مَنجهان حالَ
گهوٽَ وَناهيا ڪالَ، ٻيلي مِيرَ حُسينَ جا.

٩

ڪَرَبَلا ۾ ڪُوڪَ، ساجُهرِ شَهزادَنِ جي
عالَم جا مَلوڪَ، رُڪَ وهِي رِڻُ جَهلِيَا.

١٠

ڪَرَبَلا ڪَڪوري دُلدُلِ رَتا پيرَ
سَٿون ڏِيندي شيرَ، مٿان سِڄُ مُرڪِئو.

١١

چارَ ٽراريُون چيلهہ سين ٻَڌي ٻہ پاڳُون
اڳِينَ جِيُون آڳُون، ڪَونَر ڪِلي ۾ موڪِيُون.

١٢

گهوڙو گهوٽَ پَلاڻِئو، مَٿِس زِينَ ڌري
عَلِي شاهُ پُٽَن ڪي بينو سَڌ ڪَري
قضا ڪيئن ٽَري، جيئن اَمُرُ اِلاهِي آئِيو.

وائي

چَلو يارو مسلمانو، شهيدان ڪِنه پَرِ ماراهَي
حُسين ڪُون نُور ڪا پيالا خدَا ني پر پلايا هَي
جِنهان دي گهوڙي ۽ ٻيڙي
تِنهان دي مال دي جهيڙي
وجي ٿِئا خاڪ سِين پيڙي
جِنهان دي لَک تي ميڙي
سَدا مُک پان دي ٻِيڙي
اُنهان ڪون ڪا ڳِئي ڪِيڙي
زُليخان مِصر ڪِي راني
يوسف ها مصر ڪا ثانِي
ڏُونهين وَج خاڪ ٿئي فاني.

داستان ڇهون

١

ڪَونَر ڪِلي جا ڪوڏِيا جانڪِيتائين جِيءُ
مٿانَ اَڙِنِ اُسِرِي رُڪَ پيالو پِيءُ
ڳاهُ ڳِجُهنِ جو تِيءُ، ويني جَنِ وَرهيہ ٿِئا.

٢

پاڪَ جَنِي جا پيرَ، ڪَٿان هيٺِ نہ ڪوڙِئا
ٽَنگَ ٽرارين تِڇِئا، ڇِٽِئو پُونِ ڇُڳيرَ
ڏَڙ ٽَنِي جا ڍيرَ، ڳِجهَڙِيَنِ ڳِرِ لائِيا.

٣

ڇَپَرِ جِيئَن ڦُهون، تيئَن رِڻُ ڳِجهڙِين ڇانئيو
وَنڪا وَنڪَنِ سامُهَان ڊوڙيو ڏِينِ ڊِهُون
ٽَنِ مَهَايَنِ وَهُون، نِيرُ مهِنگو ڪَندِيُون.

٤

ڳِجهُون ڳوٺ نہ هُون، وَٽَنِ ڪلي ڪوڏِيون
حَسَنَ مِيرَ حُسينَ ڪي لَمِئو لاٿُون ڏِين
ڳُتا اُڪولِينِ، چوٽا چُوڙِيلِيَنِ جا.

٥

ڳِجهڙِيَنِ ڳارو، راتو ڏينهان رِڻُ ۾
پِٽيون پُڇَنِ پاڻُ ۾: ڪنه مُنه ڪيڏارو؟
ڪِينِ ڪَڳَ- مارو، ڪانئرُ پيو ڪِنو ٿِئي.

٨. آلودو= پُسيل، پريل. ٩. عالم جا ملوڪ= امامن شهزادن جي صفت. رڪ وهي رڻ جهليا= سخت ترارين ۽ وڏي جنگ جهلي وڌا. ١١. اڳين جون آڳون= اڳين تي جيڪي آڳون هيون، انهن تي جيڪي ميارون هيون. ١٢. قضا ڪيئن ٽري= تقدير ڪٿان ٽي ٽري. د-٦-١. ڪونر (ڪنول)= سهڻا گل شهزادا. جانڪيتائين= جيترو ٿي سگهي اوترو سدا سلامت هج. اڙا= جنگ جي ميدان ۾ حملي واريون جايون. اُسري= اُيو ٿي. رڪ پيالو پي= ترار جا ڌڪ سهہ. ڳاهہ= جتي ڳجهون اچي مڙن (= ڪاڌو). ٢. ٽنگ ترارين تڇئا= پيرن جا سهڻا پڪا ترا ترارين ڇلي ڇڏيا. ڇٽيون پون ڇڳير= پيرن هيٺان ماس جا ڳچ ڇٽي پيا پون. ڳر لائيا= پنهنجي ڪوڙي سان لڳايا. ٣. ڇپر= ڇپر تي، ڳاهہ جي ميدان تي. ڦهون= ٻڪريون. وَنڪا= وڏا ڪوليل ڪنپ. ڊهون= ٽڪرُون. مهاين= وڏن بهادرن. نير مهنگو ڪنديون= ڪپرن ڪي ڪاري ڪرڻ لاءِ سي نير خريد ڪنديون (۽ نير مهانگو ٿيندو). ٤. ڳُتا= ڳُتيل وار. ٥. ڳارو= ڪاڌو، کاڄ. ڪيڏارو= جنگ. ڪڳ- مارو= ترار جو ماريل.

٦

ڳاٺو ڳجهہَ نہ ڪاءِ، ماھي ماسَ نہ ھيرَئِين
ويٺِي ٿَنِ واجهاءِ، ڪَلَنگِيون جَنِ ڪپارَ ۾.

٧

اڪيون ڪَڏُ مَ ڳجهڙي تارا تان مَ ڪاءِ
پِٺو نہ پَسين پَٽَ ۾ ريڪڙيارو راءُ
جوُنري جِنهِ جُوانَ جي لڳا نَوَ سَئو گهاءِ
راتِ جِنهين جي ماءُ، روئِي پَرِنئو رَب کي.

٨

ڪنيَ ڪُسَنِي ڳجهڙي لِڳين پوئِي واءُ
اَميرَنِ مَٿاءُ، جِئَن تو قُلين چانئون نہ ڪِيُون.

٩

ڳجُهن ويٺي ڳِرِھيا ڏنجها ڏُکَ گهٽا
ٽُنگِي لَٽِيَن توڻَ جي سُورہَ ساماٽا
ڪَندا راماٽا، ڪَوُنر ڪَلِي جا ڪوڏِيا.

١٠

سُورھَ مَرِين سوبَ کي تہ دِلِ جا وَھَمَ وِسارِ
ھَڻُ يالا، وِڙھُ ياڪَرين، آڏِي ڍالَ مَ ڍار
مٿان تيغ ٽَرارَ، مارَ تہ مَتارو ٿِيين.

١١

ھَڻَ ھَڪَلَڻُ ٻيلِي سارَڻُ مانجِهيان ايءُ مَرڪَ
وِجهن تان نہ فَرقُ، رُڪَ وَھندِيءَ راندِ ۾.

١٢

ڀَڄِي آئين ڀَڄَٽا، لَڄائِئِي ٻَئِي پارَ
وينيُون ڪَنِ ڪُوارَ، مُنہَ مٿاھان جَنِ جا.

١٣

مُنہَ مٿاھانِ جَنِ جا سِي پِنئو ڪَڏَنِ پارَ:
جيڏيون ھِنَ جُھونجهارَ، سَبَ اُجاري اَڃا ڪيا.

١٤

ڀَڄِي آئين ڀَڄَٽا لڄائِئِي مون سيڻَ
وينيون وِجهن ويڻَ، مُنہَ مَٿاھَان جَنِ جا.

١٥

چَندرَ وِھاٽِيءَ چَڙهيا مَلَ مَدِينئِان مِيرَ
اُن سين طَبَلَ بازَ، ٽَبرون، ڪُندَ، ڪَنارا ڪِيرَ
عَلِيءَ پُٽَ اَميرَ، ڪَندا راڙو رُڪَ سِين.

١٦

چَندرَ وِھاٽِيءَ چَڙهيا مَلَ مَدِينئِان گهوٽَ
اُن سِين طَبَلَ- بازَ، ٽَبرُوَن، ڪُندَ، ڪَنارا ڪوٽَ
عَلِيءَ پُٽَ اموٽ، ڪندا راڙو رُڪَ سين.

١٧

چَندرَ وِھاٽِيءَ چَڙهئا مَلَ مَدِينئان جامَ
اُن سِين طَبَلَ- بازَ، ٽبرُوَن، نيزا ۽ نِشانَ
عَلِيءَ پُٽَ اِمامَ، ڪندا راڙو رُڪَ سِين.

وائي

ھئي ماتامُ: ٻرِ ماتامُ! اِمامَنِ جو ڪَرِھو
ھئي ماتام شھيدن جو ڪرھو
روئي روئي اڪيُون رَتَ ڇو نہ پَرِئو
جيڪِين اِمامَنِ سين ٿِئو سو پاڻ ڏٿي پيدا ڪِئو.

داستان ستون

١

ميرَ مَدِينئان ھَليا پَرِي مُبارَڪَ پيرَ
جِتِي پيين راتِڙي سي سُونهَڻَ لڳا سيرَ
ٻِي قضا پاري ڪَيرَ، حَسَنَ مِيرَ حُسينَ ري.

٦. ماھي ماس= مينھن جي ماس. ٧. ريڪڙيارو= نئين ڏاڙھي آيل نوجوان. جونري= جيري. ٨. قُلين چانئون. نہ ڪيون= ڪنيَ پکيڙي چاڻ، نہ ڪئي! ٩. ڳرِھيا= ڏکيا ڏينھن گذارئا. راماٽا= زوردار. ١٠. آڏي ڍال مَ ڍار= جنگ ۾ ھيٺو ٿي دشمن اڳيان پنھنجي ڍال نہ اڇل. ١١. مارڻ= سنيالڻ. ١٢. ڪُوار= (ٿنھنجي) بَدي، گلا. شاھان= (النّي معنيٰ ۾) ھيٺاھان، جھڪيل. ١٣. سبَ اُجاري اڃا ڪيا= (النّي معنيٰ ۾) ڪارا ڪيا. ١٤. وينيون وجھن. ويڻ= ڪارا لفظ پيون چون، گلا جا گفتا پيون ڪن. ڪندا راڙو= راڙو ڪندا، مارڻ ۾ رڙائڻ وارا حملا ڪندا. ١٦. اموٽ= اٿموٽ. وائي. ماتام= ھَي ماتام. ڪرھو= ڪريو. سو پاڻ ڏٺي پيدا ڪيو= ڪربلا جو قضيو تقدير موجب اٿين ٿيو. د-٧-١. قضاپاري= قضا ڪي پورو ڪري، قضا ڪي پورو ڪري ڏيکاري.

٢

مِيرَ مَدِينئون نِكَري پُرِئا مَتي پَندُ
جِتي پيِيَنِ راتڙي سُونهارا سِي هَندُ
كُونڌ كَرَنگهَرَ كَنڌ، تا چِٽَنِ چُگيرَنِ جا.

٣

كَرَبَلا جي پِڙَ ۾ خيما كوڙياٿُون
جهيڙو يَزِيدَ سامُهون جُنبِي جوڙياٿُون
مُنهُ نہ موڙياٿُون، پَسِي تاءُ تَرارَ جو.

٤

كامِلَ كَرَبَلا ۾ سُورِهَ ساماڻا
كَندَا راماڻا، گُونرَ كِلي كوڏِيَا.

٥

پِرهَ پَكِي آئيو لُڇئو لِيلائي
كَرَبَلا جي پِڙَ ۾ ايرادو آهي
چَڙهِي رَسُ كاهي، مير مُحَمدَ عَرَبي.

٦

ڍِالَ ڍَڙَكو، پاڳَ ڦَڙَكو، كُندَ كَڙِكو
مانجهي جِت مَرَنِ
مصرِيَنِ مُنهَ كَڍِيا، هَڏَ كَڙِ كَڙِ كَنِ
اَللهَ شَهزادَنِ، سويُوَن ڏِيِين سَچَا ڏٽي.

٧

ڍِالَ ڍَڙَكو، پاڳَ ڦَڙَكو، كُندَ كَڙِكو
مانجِهيان ايءُ مَرَكُ
وِجهَنِ كونہ فَرَقُ، رُكَ وَهَندِيءَ راندِ ۾.

٨

هوڏانهَ هُنِ هاكارئو، هيڏانه هِي هَٽَنِ
سُرنايُون ۽ سُرِندَڙا بِنهي پار بُرَنِ
گهوٽَنِ ۽ گهوڙَن، رِڻَ ۾ لاٿون لَڏِيُون.

٩

ڳِجهُون ڳاڙهي وات، اڄُ اُڏامِي آئِيُون
پُڇَنِ تِيُون پرياتِ، تہ كِتي راوَتَ رانئيا

١٠

سُورِهَ مَرِين سوبَ كي تہ جَنگَ جامي سِين جوڙِ
وَهَمَ حيلا خُطِرا منجهان مَنَ واڍوڙِ
آرَڻِ جَا عِشقَ جِي تنه كان مُنهُ مَ موڙِ
ناجِي نَفسُ نِهوڙِ، تہ رَازُ پَسين هِنَ رِڻَ جو.

١١

سُلطاني سُلطانُ، كَلَنگيون جَنِ كَپارَ ۾
كيڏو شَرَف قرآنَ ۾، شاهَ تُنهنجو شان
كوفي كَربِلا ۾، مارياٿُون مِزمَانَ
مُنهَ كاري مَرَوَانَ، لَعنتَ لِكِي لَعَينَ كي.

١٢

مُحَرمُ موٽِي آئيو، آيا تان نہ اميرَ
مَدِيني جا مِيرَ، ڏاٿَرَ مون ڏيكارِيين.

١٣

كَرَبَلا جو قَضِيو جَڏِهن پوَي منجهہ جِيءُ
وَسَن تا وُجُودَ تي سَندا سُورَنَ سِيءَ
ڌُهنَنِ ڏِنا ڏُكڙا ناني ري نَبِيءَ
فَرَزَندَ بِيبِي فاطِمَة پاك پيارا پِيءَ
وَالِي وارِثَ وِيءَ، رِڻَ ۾ رُكَ رَهائيا.

١٤

آيو عَلِي شيرُ، مَرَكئو مَدِيني ڏٽي
سونهاري سيدِ ري كَوٺ پِجندو كير
شيرَ وَرِتو وير، پِڙَ ۾ پَواڙا كَري.

وائي- ١

اڄ مير مومنن جا مدينو ڇڏي هليا
مدينو ڇڏي هليا سي مدينو لڏي هليا
سڄ چندِ مصطفيٰ ڏي يكدل گڏي هليا
هئي هئي انڌارو ٿئو ان ري تارا لڏي هليا
اڄ مير مومنن جا مدينو ڇڏي هليا.

٥. ايرادو آهي= وجڻ جو پكو پهہ آهي؛ اي تقدير لكيل آهي. ٩. رانئيا= راضي ٿيا (= شهيد ٿيا). ١٠. جنگ جا مي سين جوڙ= جنگ جو جامو (لباس) پائي وڙهہ. واڍوڙ= وڍي كڍ. آرڻ= كيتي. ناجي= اي نجات جا طالب. ١٤. پواڙا كري= حملا ۽ هكلون كري. وائي-٢. رڻ= جنگ.

وائي- ٢

سارو ڏينهن رڻ ۾ رهياسي امام
رڻ ۾ رهيا سارو ڏينهن رڻ ۾ رهيا
تون جا ويين ڪونجڙي هي هي ناني ڏيج سلام
مون کي ويرن ويڙهئو هئي هئي مولا مينه وساءِ
سارو ڏينهن رڻ ۾ رهيا سي امام.

وائي- ٣

ياعلي، ياعلي، سر يتيمن جي آئي
آيو حڪم الله جو يا امام
ياعلي ياعلي سر يَتيمن جي آئي
ٻن وڇوڙو موت جو يا امام
هَي وو آلا چارئي پهر جدائي
آيو حڪم الله جو يا امام
آتر پٽر ميڙي سائين الا بيبي ديڳ چڙهائي
جنهين ڪارڻ چاڙهيائين سي ڪرن لڙائي
آيو حڪم الله جو يا امام
ياعلي ياعلي سر يتيمن جي آئي.

سُر ڏناسري

سر ڏناسري جو مکيہ موضوع نعت، صفت ۽ ساراھ آهي. هن سر جي ڇهن داستانن ۾ هيٺين موضوعن وارا بيت شامل آهن. ١. مديني جي مير حضرت نبي ڪريم (صلي الله عليه وآله وسلم) ڪي صدا ۽ سندن صفت ۽ ثنا. ٢. ملتان جي ولي غوث بهاء الدين زڪريا رحہ ۽ سندس سجاده نشينن جي ساراھ. ٣. حضرت بادشاھ پير دستگير بغدادي رحہ جي ثنا ۽ سندس اولاد مان (هالن پراڻن جي) سيد عبداللطيف عرف قادري پير جي ساراھ. ٤. شاھ ڪريم، شاھ حبيب ۽ شاھ لطيف جي ساراھ. ٥. لڪياري لال سيد محمد راشد روضي ڌڻي جي سجاده نشين ۽ خليفي محمود سائين جي عقيدت ۾ چيل بيت. ٦. ۽ ٻيا صفت ۽ ساراھ جا بيت.

داستان پهريون

١

مَدِيني جا مِيرَ، سُڻُ مُنهنجا سَڏڙا

جي سَرَنِ تُنهنجيءَ سِيرَ، پارِ لَنگهايين پهيڙا.

٢

مَديني جا مِيرَ، سُڻُ مُنهنجا سَڏڙا

اُوکِيءَ ويرَ اَمِيرَ، عاصي تُنهنجي آسَري.

٣

مَدِيني جا مِيرَ، سُڻُ منهنجا سَڏڙا

عالَمَ جا اَمِيرَ، پارِ لنگهائج پهيڙا.

٤

مَدِيني جا مِيرَ، سُڻُ منهنجا سَڏڙا

جي لَڳا تنهنجي سِيرَ، سي پارِ لنگهائج پهيڙا.

٥

مَدِيني ڌڻي، سُڻُ مُنهنجا سَڏڙا

تُنهِنجِي آهِ ٽڻي، ٻِي ڪَنڌِي ساريان ڪانہ ڪا.

٦

مَدِيني ڌڻي، سُڻُ مُنهنجا سَڏڙا

خَطائُون ڪُٽي، ڏِنا ڏوهَ بَخشيين.

٧

مَدِيني جا گهوٽ، سُڻُ مُنهنجا سَڏڙا

ڪِجُ مُحَمدَ موٽ، عاصِي تُنهنجي آسَري.

٨

مَدِيني جا گهوٽ، سُڻُ مُنهنجا سَڏڙا

اَجهي تُنهِنجي اوٽ، پارِ لَنگهايين پهِيڙا.

٩

مَدِيني جا گهوٽ، سُڻُ مُنهنجا سَڏڙا

جي لَڳا تُنهنجي چوٽ، سي پارِ لنگهائج پهيڙا.

١٠

مَدِيني جا شاهَ، سُڻُ مُنهنجا سَڏڙا

ڪارِڻِ لَڳِ اللهَ، سِگهو رِسجُ سيگهَہ ۾.

١١

مَدِيني جا شِيرَ، سُڻُ مُنهِنجا سَڏڙا

يَرِ مُبارَڪَ پِيرَ، عاصِي تُنهنجي آسَري.

١٢

مَدِيني جا ڄامَ، سُڻُ مُنهِنجا سَڏڙا

آهيان تُنهنجيءَ سامَ، سِگهو رَسجُ سُپرِين.

١٣

مَدِيني جا ڄامَ، سُڻِجُ مُنهنجا سَڏڙا

نندا وڏا اُمَتِي اوباهِين اَيامَ

جي سَرَنِ تُنهِنجي سامَ، سي پارَ لَنگهايين پهِيڙا.

١٤

مَدِيني جا ڄامَ، سُڻُ مُنهنجا سَڏڙا

جي لَڳا تُنهنجيءَ لامَ، سي پارِ لنگهايين پهِيڙا.

١٥

مَدِيني جا مَلَ، سُڻُ مُنهِنجا سَڏڙا

ري تو ٻِي نہ ڄهَلَ، آهيان تُنهِنجي آسَري.

١٦

مَدِيني والِي، سُڻُ مُنهنجا سَڏڙا

اَجهو تون عالِي، ٻِي ڪَنڌِي نہ آهِ ڪيڏهِين.

١٧

مَدِيني جا ماهَ، سُڻُ مَنهنجا سَڏڙا
ٻئو نہ وَسيلو واهَ، آهيان تنهِنجي آسَري.

١٨

وانءُ مديني مَگڻا، اکيون پيرَ ڪَري
سُنَتَ سِرُ ڌَري، چُمِجُ چانئٺَ رَسولَ جي.

١٩

وانءُ مَدِيني مَگڻا، اکيون پيرَ ڪَري
جِتي ماڻڪِي مُحمدَ مِيرَ جِي جَرڪِئو جوتِ ڪَري
پَسِي جوتِ جَمالَ جي جت نُهَ سِين نيڻَ نَري
پرتان پيرَ پَري، ڪِجُ زيارَتَ ذوق سِين.

وائي

منهنجِي سَيِدَ سارَ لهَيجُ،
آءٌ جا پَلئِہ لَڳِي پيرَ تُنهنجي
ميان مُريدَ پنهِنجا، پرڏيهي پُڇيجُ
الله لڳ اکيون ٿَنِ ڏُونه سُهِندِ سِين سجيجُ
حالُ منهنجو تان تون پيرُ (پاڻُ) پَسيجُ
آهيان نِماڻي نِڪِٽِي، مُنهنجي وَهلڙي وَهَر ڪَريجُ.

داستان ٻيو

١

شيخان سُونهَ بَهاوَدِينُ، نَبيَان نُورُ رَسُولُ
حضرِت پيرُ حُضُورَ ۾ آه موليٰ دَر مَقبولُ
قادِرَ ڪَرِ قبولُ، اَگلايُون عِناتَ چَئي.

٢

مِلُ مُلتانِي پيرَ ڪي نوئِي نائي ڪَنڌُ
اڪرين عِناتَ چَئِي آهِ اوڏاهين پَنڌُ
جئَن تارَنِ ۾ چَنڊُ، تئَن شيخان سُونهَ بهاودين.

٣

روضو شاه رُڪَنَ جو گوهر متس گُلَ
سَماعَ جا سَيِدُ چَئي، هاتِڪَ ڪَرينِ هُلَ
اهَڙا پيرَ اَمُلَ، ڪوهُ نہ پينئيو پينئيين.

٤

اُڃَ اوراهِين پانئِيان، گهَلُو پانيان گهَرُ
لَنگهئاسون لطيف چئي سندو واهُڙ وَرُ
اِهَڙو پيرُ سَيَرُ، هَلِي چو نہ پَليرو پينئِين.

٥

راوِيءَ ريلَ ڪَنتِينِ ۾ ڪَٺوريءَ جا ڪوڙَ
روزا ٻَئِي راولُ چَئِي، جِنسَ موچاريءَ جوڙَ
لَتِي ٿَنِ تان سوڙَ، جَنِي بهاء دينُ پينئو.

٦

قريشي ڪرمُ ڪَري منهنجو حالُ پَسيجُ
حَشَرَ ۾ هاشِمِي نَبِيءَ نُورَ رَسيجُ
سو ڪو ڏانُ ڏيجُ، جو عَيبَن ڪان آجو ڪَري.

٧

مَڪي ۽ ملتانَ ڪي وِچان اٿ ناه
هُتِ مُحمدُ ڪارَٽِي، هِتِ بهاءالدينُ بَرجاءِ
سو مون سُڌُ سُهاءِ، شاهن جو صَمدُ چَئي.

٨

موڙِ مَ مُنهُ مُلتانَ ڪان، وَج مَ ٻِيءَ وِلاتَ
شاهَن جي صَمَدُ چَئِي جُڙِي تيءَ جَماتَ
ڪَندو پيرُ پَهاتَ، مخدوم مُريدَنِ تي.

٩

مُنهن مُناري سامُهون توٽي ڪافِرَ ڪَن
مَگَرُ مَتان تِنَ، ڏِينهاٽِي ڏُورِ تِيي.

١٠

مُنهُ مُناري سامُهون، پَٽِين مَٿي پيرَ
پيرُ نہ چَڏي پانهنجا توٽي ڏَڏَ ڏَقير
شَرَفُ تُنهنجي شيرَ، نالائِقَ نَوازِئا.

١١

مُنهُ مُناري سامُهون ڏِنيمَ نُوري نِيلَ
بَرَنِ باهِرَ مَنجهہ تا ڪوڙين جِتَ قنديلَ
حضرت جِي حضورَ ۾ زاريون ڪَن ذَليلَ
سِيدُ پيرُ سَبيلُ، تو پوڄَ پياري پَهِيَڙا.

١٢

مُنهُ مُناري سامُهُون، اکيون مَتي راهَ
شرفَ تُنهنجي شاهَ، نالائق نُوازِئا.

١٣

لڳو تو لَهريون ڪَري نُورُ نِيلڪُنِ ساڻُ
مون تان ڪڻُ مَ پاڻُ، پُرياڏا پيڙهيءَ ڏٽي.

١٤

لڳو تو لَهريون ڪَري نُورُ نِيلڪُنِ وَٽِ
مون تان مِهرِ مَ مَٽِ، پُرياڏا پيڙهيءَ ڏٽي.

١٥

لَڳو تو لَهريون ڪَري، نُورُ نِيلُنِ پَرَ
منهنجِي لَهجُ ڪَرَ، تون اَهلُ قُريشي آهيين.

١٦

لڳو تو لهريون ڪري نُورُ نِيلُنِ هيٺِ
توسان منهنجي ڏيٺِ، پُرياڏا پيڙهي ڏٽي.

١٧

پيرانديءَ پيرَنِ جي جُنبِي ڪڄِي جاڻَ
جَنِي سَندِي واڻَ، ماڻڪَ لَيَنِ مَنڱئا.

١٨

پيرانديءَ پيرَنِ جي جُنبِي ڪڄِي جاڻا
جَنِي جِيءَ واڻا، ماڻڪَ لَيَنِ مَنڱئا.

وائي-١

تيري نيٹان دِي عادت ڪيهي!
نيٹان ڪون مَت ڏي
عاشق بَڪرا، معشوق ڪاسائي
ڪُهندا نماٹيان لَت ڏي
شاهه حسين فقير الله دا
پِن مَنگ ٹُڪرا وت ڏي.

وائي-٢

تُسان چَنگا ڪَرو چَنگي
مئن تہ مَندي، سائين مئن تہ مَندي
مَندي ڪَنُون جو هووَن مَندِيان
مندي هَٽ جو ٿِيوَن منديان
دامن لڳي دا شرم تسان نون
تون صاحب مئن تيري بندي
آپٹا ڪِيتا هر ڪو لوڙي
ڪوئي نہ ڏيوي ڪس ڪُون چنگي جوڙي
شاه حسين فقير الله دا
ترت طبيب رنگ بَرنگي.

وائي-٣

مِٹي سُون مِل رَهنا،
بابو جِي مِٹي سون مِل رهنا
هِتِ نہ هوسِين، اکثر چَلسين، چَڏي ٹول ٹکاٹا
نيچي مِٹي اُوپر مِٹي، مِٹي ڪا طُول وِهاٹا
دنيا دولت مال خزانا چڏي سڀ سِڏاٹا
نہ ڪَر گِيرب، چوڙ وڏائي، تيڏا نانءَ نِماٹا
شاهه حسين فقير الله دا، تان ڪِين سمجهہ سياٹا.

وائي-٤

آپ سَڏاوين فقير،
تئن نون لج نهين آوَندي
ساري رَين غفلت گُذري، ڏينهان سَئيندئين پير
لوڪان ليکي اَن نهين ڪاوندا، لُڪ لُڪ پيوين کِير
اپٹا بار چا نهين سَگهدا، ڏيندا بيان نُون ڍِير
شاهه حسين فقير الله دا، نِت نِت رووي نِيرَ.

وائي-٥

ڦبو ۰ پر مِلتانَ، گجِئو غوثُ بهاوَدِينَ
نوئي سڀ نوازِئا، شَرَفَ تُنهنجي شانَ
پُهرائين پينار ڪي، ڏهَرا ڏيئي دانَ
اڳلَنِ ڪي اوڏو ٿِيي، گندا چَڏي تان نہ.

داستان ٽيون

١

مِيران شاهَ مَدَدَ ٿيءُ تون جيلاني جاڳُ
غوثَ خطائون ڳَمُ ڪَرِ، پيرِ اسان ڏي پاڳُ

سِگهو وارِ سَياڳُ، سائينءَ لڳَ سَيدُ چَئي.

٢

ميران شاهَ مَدَدَ تِيءُ مُحيِ الدِينَ مَلي
آهيين عبدالطيفَ جو وسيلو وَلِي
حَسَنِي پَيرَ هَلِي، ڪَر ڪا ماڙ مُريدَ تي.

٣

ميران شاهَ مَدَدَ تِيءُ، دانهَ سُٽِي دادِي
آهيين عبداللطيفَ جو حَسَنِي تون هادي
بادشاهہ بغدادي، ڪَرِ ڪا ماڙِ مُريدَ تي.

٤

ميران شاهَ مددَ تيءُ، اَچي اَهُڪيءَ ويرِ
الله لڳِ لَطيفُ چئي، پَرِ پازيءَ ڏي پيرَ
اَولاد عَليءَ شيرَ، ڪِجُ ڪا ماڙِ مُريدَ تي.

٥

تون داڙوُ تي دَرگاهَ ۾ حضرتَ پيرَ هَلِي
مِيران شاهَ مَلِي، مدد ڪَرِ مُريدَ جي.

٦

مَدَدَ ڪَرِ مُرِيدَ جي سِگهو تون سُلطانَ
ڏيارئومِ ڏاتارَ دِلِ گهُرئا منجهان دَرگهَ دانَ
آءُ داڌُلا دَرگاهَ جا، داوُرَ جا دِيوانَ
ڪَنڌِي ساريان ڪانہ، مُحمدَ ﷺ ري بي مُورِهِين.

٧

پيرَ منهنجا پاتِشاهَ سَڳورا شَريفَ
تون حمايَتَ هِيڻن جي ڪوڙا جي ڪَثِيفَ
توٽي خُرَ خَفيفَ، تپُڻ پازي نوازِجُ پانهنجا.

٨

مِيران مُرِشدَ منهنجا جيلانِي جنابَ
جي مون سين ڪوَنسَن خارِجي، سي ٽِيَن خرَ خرابَ
سُٽِي سَڏ سائِلَ جا اَتِي غوثَ گلابَ
ڪَرِ وسيلو وِيرَ ٿون محمد(صلعم) لڳِ مَهتابَ
واحِدَ وَڏا ڪئا تو سندا خاوندَ سَڀِ خطابَ
صَمَدانِي شِتابَ، مددَ ڪَرِ مُرِيَدَ جي.

٩

مَددَ ڪَرِ مُرِيدَ جِي گِيلانِي گُلزارَ
رکو پازِي پانهنجو پير اڳيان پيزارَ
ٿوازي نادانَ ڪي ٻُڇئان ڪَرِ بيزارَ
اوِليَان رَڪِي اُن ڪي سيڙهيو سَنئين پارَ
جي مون ۾ عيبَ اَپارَ، سي ڪِرَ تون نانِہ نِگاهَ سِين.

١٠

پيرَ منهنجا پاتشاهَ ٻَلا پَرَجِهلا
جيڪي مُدَعِي مُنهنجا تِنَ ڪَرَنِ هَڻُ گلا
گهُتي چَڏِ گُڏِئن جا گِيلاَني گلا
جَنِ سُجِن جئن سَتائِيو ٻُجَنِ بَرَمَلا
جا مَتي مون ٻَلا، سا بادشاه ڪَڍِ بغداد جا.

١١

پيرَ منهنجا پاتشاه وَسيلا وريامَ
اَڳِهئا ٽُنهنجا الله دَر ڪامِلَ سَڀَ ڪَلامَ
ڏِني توڪي ڏيهہ ڏٽي، ضَعِيفَن زمامَ
آهين آل رَسُولَ جو حَسَنِي تون هُمامَ
مَددَ ڪَرِ مُرِيدَ جيُ الله لڳ عَلامَ
آءٌ سَيِدُ پِٺُسِ تو سامَ، مُرِشِدَ رَسُ محمودَ ڪي.

١٢

متان منهنجا پيرَ، ڍَنگرُ ڍِيلي ڇَڏيين
اونهون تون اُڪاريين، صاحبَ شيخَ سُڌِيرَ
جيلاني جَهَانگيرَ، هَٽين جَهلِجِ هاڻِ مون.

١٣

پيرَ منهنجا مَلهٽا، واهَرَ ڪَرِ وَرِي
اُسان تو رءَ ناهِ ڪا ڳُجهاندَرِ ڳَرِي
دستَگِيرَ دَرِي، اُپَٽِ ڪا احسانَ جِي.

١٤

تون پيرن جو پاتشاه، تون پيرن جو پَرَمُ
الله لُڳِ اِحسان سين ڪِين نِهارج نَرَمُ
بغدادي بلالُ چئي رَڪُ وڏا شَيخ شَرَمُ
هيءُ جو گوندرَ غمر، سو ميران لاهِ مريدَ تان.

١٥
پيرَ منهنجا پاتشاه بُلند بغدادِي
اَگهيين دَرِ اَللهَ جي، آهيين اولادي
دَستگِيرَ دادِي، اَگهايين اَبوجَههِ جي.

١٦
بادشاهُ بَغدادَ ۾ ڪُلُ پِيرَنِ جو پِيرُ
آڙِنُ کي اوڏو ٿِئي، کُهِيَنِ پياري کِيرُ
صاحبُ شيخ سُديرُ، رَسِئو دَرِ رحمان جي.

١٧
پِيرُ منهنجو پاتشاه وَلِي سَڀَ وزِيرَ
هَلن حضرت پيرَ ڏي فوجون ڪري فقيرَ
جو سئونچو منجهه سَرِيَر، سو غمُ گيلاني ڪاٽيين.

١٨
پَلئُ تُنهنجو پيرَ، سَهجان پُجُتَمِ سَيدُ چِئِي
لَڳاسُون لغام سين دِليئون دستگيرَ
تون بادشاهَ بَغدادَ جو، اسين سِندَ فقيرَ
ميان مريدن تان لاءِ اوسيڙو اميرَ
جو سَئونچو مِنجهه سَرِيَر، سو غمُ گِيلاني ڪاٽئين.

١٩
ڪَرِ قادِري پيرَ ڪَرَمُ، مَٿي پاڙِيءِ پانهنجي
جو مَنجهِين مون مَرَمُ، سو غم گيلانِي ڪاٽيين.

٢٠
ڪوجها پَسُ ڪَرِيمَ، جي آهِينِ تُنهنجي آسَري
پائي پنهنجي پاندَ ۾، سِگها ني سَليمَ
هَتان تو حَليمَ، وِڙ پُڻُ وَجِن واسِئا.

٢١
پِيرَ منهنجا پاتشاهَ جيلانِي جَلِيلَ
دادَلو درگاهَ ۾ خالق جو خَلِيلَ
حَسَنِي، هِيٺو آهِيَان تون واهرَ ٿِيءَ وَسِيلَ
داتا مُنهنجي دلَ کي ڏي دلاسو ڏَليلَ
ذِلَت ڪِٽُسِ ذليلُ، بادشاهَ رَسُ بَغداد جا.

٢٢
گِيلانِي- غَمَ ڪَٽُ، آهيين اَبوجَهن جو
ماڙِڪَنِ ۽ موتِينِ جو داتا اُپٽئو هَٽُ
جَنِ ويلو نہ وٽُ، پِيرُ پَراهي ٿَنِ ڪي.

٢٣
صُبُحاڻِي صُبُوحَ جو ڪِجي پِيرَ سَلامُ
تِنه ڪابلَ جو ڪَلامُ، اَگهِئو دَرِ اَللهَ جي.

٢٤
صُبُحاڻِي صُبُوحَ جو، پِيرُ اُتِي تون پَسُ
جِنهِين سندو گَسُ، ٿُرٽُ رَساڻي توڙِ کي.

٢٥
صُبحَ جو سُوالُ، ڪِٿِمِ پَنهنجي پيرَ کي
ميتُ مَدايون منهنجيون پَلا ڪَرِي پالَ
هِهڙو ڪِنهِي حالُ، تو دَرِ آيُسِ ٿَڪَڙو.

٢٦
جو نوازِي ڏِڏَ، آسَرو لاهِ نہ اُنَ جو
داتا سندي دَرَ تي لاهِ لنگها هِي لَڏَ
اوڏائِين اوڏُڙو، تون پَرِي ڪَرِ مَ سَڌَ
اُو گندا ڪَرِي گَڏَ، اگلنِ کي اوڏو ٿِئي.

٢٧
سَدا چَندَنَ چڳَ، هِنَ پيراڻي گنجڙي
آڪَ ڪتوري عنبرين، پاڪَ پَرَمَلَ پڳَ
تِئان ڏيئِي تِڪَ، ڪَهَن پِيَن پهيَڙا.

٢٨
داتا سندي دَرَ تي پَلَئُ پاتائِين
وَنِئائِين وِرهَ سِين، اَمُلَ آندائين
جا ڪِنه سُواليءَ نہ سَري سا ڳَتِ ڳِنئائين
گندبون ڪاڏائين، پائي چِڪُ چاڻُٽِ ۾.

٢٩
آسَ لَڳِيَس آسَري، پِيرَ تُنهنجي پار
اَپِرِ عاجزُ آهيان، ڪَرُ نہ جاڻان ڪار
مَيَا محِيُ الدينِ موجَ ڪَرِ هِنَ نوئِي ڏونهه نهارِ
خزاني خاوندَ جي مان ڪِين ڏانيءَ کي ڏِيارِ
والِي مون مَ وِسارِ، اهُڪيءَ ۾ عبداللطيفُ چئي.

٣٠

ساريان سَگهہ نہ ڪاءِ، زورُ نہ ذري جيترو
مٿان مون مَ لاهِ، پيرَ پنهنجا هَٿڙا.

٣١

اَصُلِ آهي اهنجي ڪامِلَ اِهڙي ڪارِ
سو پاڙي پَنهنجي پارِ، جي وِجهو تہ وَڙ پئي.

٣٢

اَجهو جي آڳُ، آهمر پنهنجي پيرَ جو
سَنڌُون تَنِ سَياڳُ، اَڪيين جَن اوڙڪئو.

٣٣

آءٌ آسائُو آهِيَان پيرَ پَرَنيَان تو پاڻُ
هَٿُ مُنهنجو آرَسِي نِسورو نادانُ
جَنه ۾ بوچَ بلالُ چَئي آهيان نسورو نادانُ
سَگر تُنهنجي ساڻُ، مون کي راهَ رَساٽيين.

٣٤

آءٌ پيراٽِي آهِيَان پاٽِيءَ دِوئي پاڻ
هَٿِ گهڙو، سِرَ سينهين، تَنَ ۾ تاٽو تاڻ
جي گوليءَ منجهہ گماڻ، سي موليٰ تون معافي ڪرين.

وائي

هيءُ گسُ پريَنِ جو، هيءُ هَٿُ هاديءَ جو
مٿان چَڙهو جيڏيون وسيلو وَليَنِ جو
.... تيندو مَرڪُ مَعذورينِ جو
لاهُوتي لَڏي وِئا پَسو پارِئان تو.

داستان چوٿون

١

وانءُ لَلاٽيءَ لوءِ، جِتِ وِلايَتَ وَٽ ٿِيي
مَعرِفَتَ مَڪانَ ۾، وَٽِ ٽُڻ وائي هوءِ
ساٽيڙي سَيڪِهين پانڊِ پنئو تو پوءِ
سَيدُ پيرُ سَندوءِ، مانَ پَسِي حالُ هَٿُ ڪٽي.

٢

پنبٽيُون پيرَ ڪَري، پُرُ پيراٽي لوءِ
سَيدُ پيرُ سَيين پَرين مُرشدُ مِنو هوءِ
جي آيا اڳي پوءِ، سي رسئا حَق حَبيبُ چَئي.

٣

پنبٽيون پيرَ ڪَري، ڪَرِ پَنا ڏي پَنڌُ
نمَ ڪتوُري ڪيوڙين وَٽين مُڪو ڳنڌُ
آهمِ آسابَندُ، پيراٽي پيزارَ سين.

٤

پنبٽيُون پيرَ ڪَري، پُرُ پيراٽي پارِ
ڏُنِي جَنِ ڏُئارِ، رَهي نہ رَتيءَ جيتري.

٥

ڦُبا ڪامِلَ پيرَ جا، مِهتِ موچارا ماڳَ
ساري وَٽُ سَيِدُ چَئي وانءُ وَهلو واڳَ
جِنه ڪوڙيين لاٽا ڪيترا مَٿان لَڳن لاڳَ
توکي ٿَني سين ڪِئو سيندُو ڪَنهِ سَياڳَ
جي اِهڙا پِير اَجهاڳَ، سي مَنَ ۾ رَکُ مِيوَن چئي.

٦

سَيدُ سُجاڻِي، ڪوهُ نہ پَرين پَهيڙا
اَهُڪيءَ ۾ آڏو ٿئي، سُجن ۾ ساٽِي
لائِقُ لَلاٽِي، پيرُ ولايَتُ وِتَرو.

٧

لَلاٽِي لَهرِ مُئي، سَيدُ مِڙوئي سَچُ
جَلِي سَيُ جاءِ ٿئو، ڪُوڙِ ڪُلڪڻُ ڪَچُ
محبت جي ميدانَ ۾ مَرد بارِئو مَچُ
سَچَ منجهان ئِي سَچُ، ڪوهُ نہ پئين پَهڙا.

٨

سَيدُ پياري سي، لُکَنِ جي لَهسِئا
مَجازان ميون چوي، مُوران ڏارَ ڪَري
ماٽي ٿَني کي، مُشاهِدو محبوبَ جو.

٩

ميان صاحب پير منهنجا موچارا مُرشدَ
هُوءِ لنگهائج خَدَ، سُجي جا صراط جي

١٠

ميان صاحبَ پيرَ منهنجا مُرشِدَ موچارا
رکين پيڙ پتين کان سِيدَ سونهارا

اسين تو هارا، تون داڻو تِيءُ درگاهَ ۾.

١١

ميان صاحبَ پِيرَ منهنجا سَڏُ سُڻجُ تون شاهَ
آءٌ اوهان جو آهِيَان ڪا مِهرَ ڪَرهو مون ڏاهَ
اڪيون لڳِ اَللهَ، ڪڻو پازِيءَ ڏي پانهنجيون.

١٢

ڪَڻِ پازِيءَ تي پانهنجيون ميان مِهربانَ
ڪَرِ تون مِهرَ مُريدَ تي سَڀِ پَرين سلطانَ
دَران تو ديوانَ، اڳهائِي سَگها ٿِئا.

١٣

ڪَڻُ پازِيءَ ڏي پانهنجيُون اڪيون پَري باجَهہ
مِهرَ ڪَرِ مُريدَ تي سَپِن پَرين سَرتاجَ
اڪيون پَري باجَهہ، ڪَڻُ پازِيءَ ڏي پانهنجيون.

١٤

اڳهائِي سَگها ٿِئا جي پِئا اَهنجي پارِ
بَئِي ڪَٽِي باجَهہ سِين نِرمَلَ تون نِهارِ
تِني کي تَمرُ چَئِي ٿُرت لَنگهايين ٿارِ
ڪامِلَ اَهنجِي ڪار، اَصُلِ آهي اهڙي.

١٥

مِيران مُرشِدَ مُنهِنجا حضرتَ پِيرَ حبيبَ
دادُلا دَرگاهَ جا نُورانِي نَجِيبَ
سي نالائِق نَوازِيين گولا جي غرِيبَ
جي لُکَن آهِين لوڏِئا ضَلالتَ ضَرِيبَ
آءُ قادِرَ جا قَرِيبَ، مَدَدَ ڪَر مُرِيدَ تي.

١٦

صُبُحُ سو سَنيارِ، جوڙُ جِنهِ جو ناهِ ڪو
هَلُ هاشمِي حَبِيبَ ڏي، وَهَمَ سَڀِ وِسارَ
ڏِني جِنه ڏُئارَ، رَهي نہ رتيءَ جيتري.

١٧

صُبحاڻي صُبُوحَ جو سَيِدُ جي سورَنِ
ڏارَتِ ڏُکَ لَهَن، مورا تَني مَگَٽين.

١٨

جي آساڻُو آهيين، وانءُ پَلي جيءَ پِٽَ
مهتِ موچارا ڪُنگرا، روضي چِگا پِٽَ
مُورَ مُنهنجا مِٽَ، ڏيندا جاءِ جَنتَ ۾.

١٩

جي تون آساڻُو آئيو تان هَلِي پَسُ حَبِيبُ
ترت ۾ طيبُ چَئِي تيندو ترت طبيب
نُورانِي نَجيبُ، وَتونُ ڏِيندءِ وِترِيون.

٢٠

جي تون آساڻُو آهيين تہ هَلِي پَسُ حَبِيبُ
ٿُرتِ ۾ طَبِيبُ، تيندو وَڏَلُ واڍوڙِنِ جو.

٢١

جان تون آساڻُو آهيين، تان پِري پِٽِ تي وانءُ
سونهاري سَيِدَ جو ننگُ موچارو نانءُ
تہ سهَجَ ڪَري توسانءُ، سَداهوئين سُرخُرو.

٢٢

جان آساڻُو آهيين تان پِٽَ تي ڪَرِ پيرو
سونهاري سَيِدَ جو ديکُ وِجي ديرو
تہ ٿُرتِ ۾ تيرو، مطلبُ مِڙوئِي ڪَري.

٢٣

وَڏَلَ وَڏوئِي، آهِم تُنهنجو آسَرو
ڏوبِين جان ڏوئِي، عُيبن ڪان آجو ڪَرِين.

٢٤

سَيِدُ پِيرُ سَمُوندر هي، جامَنِ سَندو جامُ
اڳهئو دَرِ اَللهَ جي، ڪامِلَ جو ڪَلامُ
اوڏو ٿئو عَظِيمَ ڪي، لَئہ سِين لائي لامُ
پُرِي پُڇو پانڌِيا سندو گوهَرَ گامُ
جَنِ ڏِنو لالَ لَطِيفَ ڪي آيو تَنِ آرامُ
ڪونہ رهيو ڪو خامُ، سَپُ سُکِي ٿِئا صالحُ چَئِي.

٢٥

مِيان صاحِبَ پِيرَ منهنجا پَلا پِٽَ ڏِٺِي
تُنهنجِي آهِ تَٽِي، بِي ڪَندِي ساريان ڪانہ ڪا.

٢٦

توتي لَڄَ لَطِيفَ، هن منهنجي حالَ جِي

ڪِنهين پئا قريبَ، ڏاران تو دوستَ مون.

٢٧

تون داڙوُ تيءُ درگاهَ ۾، ڪَرِ وِلهَنِ تي وَرُ
سَيدَ سارَ لهيجُ تون، ميان ۾ محشَرَ
دائِمُ جَهليمُ دَرُ، تہ عَيبَنِ ڪان آجو ٿِيان.

٢٨

پِيرُ منهنجو پاتِشاهُ نُوري نيڪَ خِصالُ
ڪَمِي ناهي قطرو تِنهِ ڪامِلِ جي ڪَمالِ
دُشمنَ تِنه دوست جا وِئا منجهہ وَبالُ
هَٿِي مُڪَ مُنڪِرَ ڪي ڪَري جانِ زَوالُ
خَواصَ تِنه خاصَ جا ڪوڙين ڪَهَنِ قوالُ
جيڪي سنيارِنِ جِتِهِين، لهي ٿَنِ سنيالُ
وَرُ ڪندو وَڏَل شاهَ تي اَپارين اَفضالُ
جَواهَرَنِ جوتَ نِبي جانِبَ جي جَمالُ
پِيارِي پُرُ ڪَري پِرتَ جا پِيَالُ
صحُبتَ تِنه سَيدَ جي ڪَدِي خامَ خيالُ
ڏِني لطيفُ لالُ، ٿئي راحَتَ رُوحَ کي.

٢٩

صالحَ تِيءُ سُڌيرُ، سُڻُ هِنيين سِين هيڪَڙي
مَنجِهنءِ لَڱُ لَطيفَ جو، پَرِ ۾ پُڇجُ پيرُ
ڏاران مُنهَ مُرشَدَ جي، ڪُوءِ ڪندون بَنِ ڪيرُ
جو اِسمُ چوءِ اَميرُ، ويهہ ٿَنهين سِين واڳِجي.

٣٠

داتا سَندي دَرَ تي ويني آه وَساڻِ
وَسُو پائي وَڻُ کي، طرف پانهنجي تاڻِ.

٣١

دائِمُ آهي دَرَ تي گَنگا گُنهگارَ
اِيءُ ڪَرِيماڻي ڪارِ، جئن پُڄَنِ پَليٽَنِ کي.

٣٢

پنبڙِيُون پيرَ ڪَري، سَنبهُ ڏانه سَييدَ
جُمعَون شاهَ جَمالُ جو عبدلطيفي عِيدَ
مَتان مون مُرشِيدَ، قرضُ لاهِ قُبي ڏٽي.

وائي

الله پاجهُون ڪو نهين ساٿِي
مئن ڦِردي آئِي چُپ چُپاتي
سِڪَ شاه رانجهن ڍِي ميان، ڏينهان جو راتِي
آکي لطيف فقير غريبي ڪِيجي
صبر شڪر جي گهِٽِي پِيجي
دل کُون چا نصيحت ڪِيجي
نفس ڪُتي کون مارو ڪاتي
آکي لطيف فقير مَن پيا حُجري
ڪِتني سال گِٽيدي گذري
اجان نهين پِهُتي پِيَہ کي حُجري
من ڪِناري لاتِي.

داستان پنجون

١

پِيرُ منهنجو پاتشاهُ اُترَ ۾ آهي
هيٺَنِ مَتان هَٿڙا لائِقُ نہ لاهِي
آڳاندو آهي، ڪامِلُ ڏِينهَ قِيامَ جي.

٢

پِيرُ منهنجو پاتشاهُ، لَڪِياري لالُ
مُرشِدُ ڏِئي مريدَنِ کي عاشِقِي احوالُ
پِي سي پِيَڙا پُرُ ٿيا حقيقتي حالُ
منجهان نِيهَ نِهالُ، پِيرُ ڪري پاندِين کي.

٣

پِيرُ منهنجو پاتشاه لالُ لڪَياري
سُونهي تِنهِ سَيدَ جِي ڪامِلَ ڪَچَهاري
دانهُ دلداري، تو مُرشِدُ مريدَنِ کي ڏئي.

٤

جي تون آسائو آهيين تہ وج ڪَڙيي جي ڪورَ
عشقَ جِي اُتي تِئي اَنئِي پَهَرَ اورَ
هَمَ غَمَ وَجنيئِي هورَ، پَسَڻَ ساڻُ پيرَ جي.

٥

جي تون آسائُو آهيين، تہ وَج ڪڙيي تي ڪاهي

ڏک تنهنجي ڏيلَ تان لاٿڻ سَڀَ لاهي
پيرُ تو پاهي، اُجاري اَڇو ڪَري.

٦

جي تون طالبُ تارِ جو تہ تان ڪيڏي مَ تورِ
ڪَڙيي وارو قلبَ ۾ آڏي اُڀي اورِ
بِيا ڏيهَ مَ ڏورِ، وانءُ پيراٺي پارَ ڏي.

وائي

هَر جاءِ آهي هادي، هَمَۃَ جاءِ هوندو هادي
پيرُ پنهنجو پاڻَ سين
سَمَرُ آهي سُج ۾، بَقا دارُ بَرادي
ميُون مُريدَنِ جي دانِهَن سُڻيندو دادِي
ڪونيندو قُرب سِين، مَهندِ ڏيندو مُنادي
آهي عبداللطيف کي سوءِ اُسي ڪِي شادي.

وائي-٢

ڪُون بُجهي ڳُجھ دِل دا
هادي بِنا ڪُون بُجهي ڳُجھ دل دا
الله والِي ڪَرم ڪَريگا
رَب دليان دا قُفل کوليگا
اِيهي ڳالهيا چَڱِيان لوڪو، يار اساڏا دِل دا
روز ازل ڪنون عشق پڙهيوسي
نام سائين دا در تي ڳِڌوسي
تِکي رمز نيڻان دي لوڪو، لوڪ واقف نهين تِل دا

داستان ڇهون

١

ڌُنُ تون ڌناسري، ڌُن تون بالا پيرَ
مَکي سَندا پاٽِڻي، ثابتُ لنگهائين سِيرَ.

٢

وَليين کوهُ ڪماندَ، ڳُڙُ پيرنِڻُون سَپجي
هَلُ تہ هَلُون ڪانڌَ، آڳِر لائي ڳِيرُو.

٣

مون پيراٺي ڳجيڙي، هَلُ تہ هَلُونِ ڪانڌ
پَري ڪُٽوريءَ پانڌَ، جِتان اَڇي سَيُڪو

٤

اَچا پيرَ سَندامِ، آءٌ ميريائِي مَ ٿيان
وَهَرَ صَحِيُ ڪَندامِ، اڳَ وِسُوڙي آهيان.

٥

سَيِدُ پيرُ سمونڊُر هي، اَنت نہ جاڻي ڪو
قِرِ قِرِ سيوا جو ڪري، ماڻِڪَ پاوي سو.

٦

مون تُنهنجو آسَرو، مون تُنهنجو ڏوُ
مِتان مون مَ ڪَڍُ، پير پنهنجا هَٿڙا.

٧

مون تُنهنجو آسَرو، مون تنهنجي آسَ
ڳرين ڪِيمَ نِراسَ، جَنِي تُنهنجو آسَرو.

٨

وَسِيلو نہ وَسُ، يُنگيءَ پَرُ نہ سارِيَان
پَتَڻُ ڏِيندو پاتِڻي، اَهڪِيءَ ۾ اَوَسُ
حالُ هَمارو پَسُ، سَندا روضَن راڄِيَا.

٩

اولي لَڳو اورِ، پانڌِيڙا پيرَنِ جي
توکيِ نِيندا تَوڙِ، پَلَئہ لائي پانهنجي.

وائي-١

ڏُن جوبن دي نال
رُوپ، جوبن دي نال
ڪُوڙي دنيا، ڪوڙا پَسارا، ڪِنهِ نہ نِبِتي نال.

وائي-٢

مئن تيڏڙي ديواني، مئن تيڏڙي مستاني
آ مل مَينُون پيرَ پيارا
صُورت تيڏي ڪَعبا قِبلا، دل دي اندر جانِي
اکِيَان تيڏيان بلَن مشعلانَ، جِس وچ جوت رَباني
مئن جا تيڏي تون مئن وچ وَسدا، مئن تان ڪِيتي قرباني.

وائي-٣

اَپڻي ويڙين دا چا غلام ڪِيتوئي

اکيان تيڏيان لعل شرابي، مَئي دا مَند پيتوئي
سرِ سَيد دي چوُرنگ چيري، کوڙين رَنگ رَتوئي
هوش اساڏا سُهڻا سائين، نيڻين نال نِيتوئي.

وائي-٤

تِلفُ نہ تولِئو جاءِ، ماڏُو نا ناتو نِيہَ جو
عشق نہ واڙيءَ پوکئا، عشقُ نہ هَٽِ وِکاءِ
عشق قُلوبان نِکتا، چُن چُن هَڏيان کاءِ.

وائي-٥

کِس باغان دي مولي
وي تون کِس باغان دي مُولي
باغان وچ جو طوطا بولي، تون کِيا بولين چَنبُولي
باغان وچ جو چَکُوا مَروا، تون کِيون گند گندولي
مُولي پَنان سوڏي تول وِکاڻي، مُولي سائين قبولي.

◈

سُر شينه ڪيڏارو

هن سر جي بيتن جو موضوع "شينهن جي جنگ" آهي: شينه وڙهي تہ هاٿيءَ سان وڙهي باقي هيٺن تي حملو ڪري! "اِي قيصر جو ڪم، جئن هاٿيءَ کي هٿ هڻي!". سنڌي ٻوليءَ جي اڳئين دور ۾، شينه لاءِ 'سِينه' لفظ استعمال ٿيندو هو.

شينهن جي هشمت ۽ حملي جو بيان، جنگ جي ميدان ۾ بهادرن جي بهادري ۽ سورهيائي سان پڻ لاڳو آهي. انهيءَ مناسبت سان، سر 'سِينه ڪيڏاري' جا بيت، جنگ ۾ بهادريءَ جي تعريف ۽ ترغيب لاءِ ڳايائون. شينهن سان لاڳو ٻيا جانور جيڪي پڻ مقابلي جي ميدان ۾ ڪٽجن ٿا جهڙوڪ تازي گهوڙا، باز ۽ بانشا، يا ڳڙهہ تي خبردار ڪتا تن کي بہ ساراهيو ويو آهي.

فصل پهريون

١

مَتي جِنه مَدارُ، ڪاندِ تِنهِ جو ٽَڪِيو
پاڻُ اُونچو، عادتَ نيچي، اِيءُ سِينهان پَروارُ
ڪَيسرَ ڪَرُ جُهارُ، ڏِني جِنهِ ڏارَتُ لَهي.

٢

موڪِري ٽَري، چوڻي نَري، چوٿو ڪِهَرُ پاڻُ
گجي تہ گيوَرَ هٽي، مِرُو ٻِئا آساڻُ.

٣

سَهسين مِڙِي سِيارَڙا، جي جَنبُو جاڳَرَ ڪَنِ
تہ ڪِهَرُ ڪَنَ نہ اُڌَڪي ڌراءِ نہ ڌرجي ٿَنِ.

٤

ڪُڙهو ڪَيسَر وِياءُ، پَسو واڳهہ وِلاڙِئو
ٻيٺو باپَ مُلاءُ، ذرو ضايَع نہ ڪَري.

٥

ٻيٺو باپان وِترو ڪُڙهو ڪَيسر پَسُ
آپُ ڇپاوَڻُ، پَرُ مارڻُ، ذات سِينهان جِي جَسُ
جِئَن وَجي دَمامَنِ دَسُ، تِئَن مَتي آڙَنِ اَسَري.

٦

اِيءُ قيصر جِي ڪار، جئن هاٿِيءَ کي هَٿَ هَڻي
جي ويهِين واڳهين وِيڙِهِئو، توءِ لانجهو ڪِيمَ نِهار
ڪِلي وِيرِ قرار، رءَ ڪِلي ٿِئي ڪانِهرو.

٧

اِيءُ ڪَيسر جو ڪَمُ، جئن هاٿِيءَ کي هَٿُ هَڻي
نِهوڙي نايُن سِين، دَمائيس نہ دَمُ
ڪِلي وِيرِ قَدَمُ، ڪوڙي پَر ڪٽي نهين.

٨

روجهہ نہ ڀَڪَرِجَن، مَتا جي ماهِ گهٽي
ڪِجي سَنگُ سِينهَن سِين، واڪي جي وَرَن.

٩

ڪِهَرَ قَصَدُ ڪَبابَ سِين، مَڇي مُورِ نہ کاءِ
جي سِينهان سَئُ لَنگهٽين، توءِ نہ لِڪَ لَکاءِ
پيرُ تِتِهين پاءِ، جِتِ ناهِ مَجالَ مِروءِ جِي.

١٠

نِيهَ سِيڇاڻي سِينهَ، تِرنهين قَصَدُ ڪَبابَ سِين
راتِ ڪاڏاڻُون ڏِينهَ، تہ پَڻُ پُوٽَنِ ٻُڪِيا.

١١

سَگِيٽِي تہ اُوچ سَگِيٽِي، نِيچ سَگِيٽِي ڪِرتِ وِٽاهُ
جيلاهَ ڪِهَرَ سين مِٽري، تيلانہ گُٿُون سِرِ چَري گاهُ.

١٢

گُٿُون مارِئو گِرَ چَڙهي، گِرَ چَڙهِئو گُٿُون کاءُ
ڪِهرُ پَلاٽِي جي سَهي تہ لُون لُون لَکَ وڪاءِ.

١٣

ڪهرُ چوٿو، ڪَنَ ڪُرا، ڪَنڌُ ڦَريبو ڪوهُ
ڪُر ري ڪَرِهَ نہ تِيي، پِتِ رءَ ڇِٽُ نہ هوءِ.

١٤

ڪَيسر ڪي ڪِرندي، لَڪَڙي لَکَ پيوس
هَرنا هٿُ نہ هڻي، گينوَرُ ڪونہ گَڏِئوس.

١٥

هاٿِي هِمَتَ سِين هٽي، هَرنا هَٿُ نہ ڏي

سامُهون اَچي جَن کي نهوڙي تَنَ ني
اِنَ کِهَرَ ڪنا ڪي، پڳان پاڳين اُبهن.

١٦

ڪُڙها ڪيسَرا، وَرُيَمِ بُڪئو
لاهي هامَ هِيا، جَنبُو جِمَ جُهارِئين.

١٧

کِهَرَ گِري لَڳُ، جي هاٿيءَ جو هَڏُ گهُرين
پَسي وڏو وَڳُ، جَنبُو جِمَ نِهارِئين.

١٨

جَنبُو تہ جهونجهارُ، سِينهُ وڏي ئي سَتَ سين
وَنڪو ويرين ويڙهئو توءِ هَنَائي هَزار
ڪَيَسرُ ڪِلي وارَ، تو گسَ نِهاري گينوَرين.

فصل ٻيو

١

مُوران مانو نہ ٿئي تازي جو توڙان
هاٿِي جي هِيٽو وَهي توءِ گهَڻَ- مُلهو گهوڙان.

٢

ڪڻُ بورائو بازَ کي، گِجهَہ جي ڪِجُ مَ ٻُولَ
ڏوڙَ جَنهِ جي ڏُونڊَ ڏي، رڻَ ۾ وَتي رولَ
جو ٻهون پاري ٻولَ، سو هتان چَڏِ مَ شِقرو.

٣

ڪڻُ بورائو بازَ کي گِجهَہ مَ گِري لاءِ
آهي اِنَ اَنڌيءَ جي جِيفي پاسي جاءِ
ڪاڄُ اُهوئِي ڪاءِ، هُو جو قوتُ ڪِلابَ جو.

٤

ڪڻُ بورائو بازَ کي، گِجهَہ کي ڏي مَ ڳِلَ
هُماءُ ڏي تون هَلُ، شِقرو ساڻُ ڪٽِي.

٥

عاشقُ توءِ آزارَ سين جي متي وجي ڳيجَ
جي وينو منجهہ ڪُريجَ، توءِ سيچاٽي شِڪارَ سين.

٦

آهي عاشقن کي ڪاڙهو منجهہ ڪُريجَ
جي مَتي وَجي ڳيجَ، توءِ نِهاري ڏُونڊَ ڏي.

فصل ٽريو

١

سَڳبانَ جي سِينڌارِئا، ٻَچئا تي ٻَهڻ
ڦِرِئا نہ فرمانَ ڪان مُلُ نہ موتِيئڙنِ
ڪونهي ڏوهُ ڪُتَن، ڏاڪارِئا ڏاڙهين تا.

٢

جُهُ پارُ ڏِنائون يارَ جو پُٺِيءَ پيرُ ڪَڙين
ڦِرِئا نہ فرمان ڪان، اِنهين ۾ آهين
ڏِسِي نہ ڏاڙهِين، شَبانَ جي سَڳَ کي.

٣

ڪُتو طالِبُ ڏُونڊَ جو، اسين ڪُتي ڪِيڙ
چِهُٽِي آهي چِيڙ، ڪارايلَ جي ڪَنَ ۾.

٤

ڪُتو ڪُرتي هَڏِيُون، جوان مرد جِگر ڪاءِ
’الدُنيا جِيفَۃُ و طَلابُها ڪِلاب‘، اِي هنيين سِين لاءِ.

٥

ڪُتا ڦَرِيبَنِ سين ڪَهڙو ڪَريين ڪوڏُ
هُوءِ جي چُوئَي ’ٻوڏ‘، تہ ڏَران تون ڏُورِ ٿِيين.

٦

جَنِي سَندو آهيين سي جي چُوئي ڦِٽُ!
تہ ڪُتا ڦَرِيبَنِ سِين پيري ٻَڌُ مَ ٻِٽِ
هُوءِ جي چُوئِي هِٽِ، تہ ڪاٽيارو ٿِين ڪُڙمَ ۾.

٧

جَنِي سندو آهيين سيئي چُوئِي هَڙُ
تہ ڪُتا ڦَرِيبَنِ سين دعويٰ پَئي مَ دَڙُ
جَنِي وِڌوءِ وَڙُ، وَرِئو عاقِبي ٿِئين اُنِ سِين.

٨

جَنِي سندو آهي سي جي چُونس آءُ
تہ لَڙ لَهريون ۽ واءُ، ڪُتي سڀ قبوليا.

٩

ڪُتا ڦَرِيبَنِ سِين پيڙي ٻَڌُ مَ بيٺِ

جَنِي سَندو آهِيين، سي جي چُونئِي 'هيٺ!'
جَن ڏيکاريَئِي ڏيٺِ، وَرئو عاقِي ٿِيين اُنِ سِين.

١٠

ڪُتو چَئي، ڦَريبَ جا آهيون ساڏَ صَحِي
پهرين باتِ بَهِي، پُڇُون پوءِ پانڌِيَن کي.

١١

نَڪِين آهِيُون چُوهَڙا، نَڪِين آهِيُون چورَ
هاڳاما ۽ هور، ڪُتا ڪَريين ڪَن تي.

١٢

ڪُهِين تان آپ ڪُهُ، ڏس مَ چوهَڙيان
سَندا آهيڙيان، آن نہ سَهندِي هَٽڙا.

١٣

وينو آهي واٽ تي، ڪُتو ڪُتِيءَ وَٽ
پوتيون پانڌيڙَنِ جون، چيرئو ڪري چَٽ
جا گُلَرَ ۾ گهَٽِ، سا پُونڇي ٿي پوريون ڪري.

١٤

جاڳايَسِ جَنبُورَ، ڪُتي ڦَرِيبَنَ جي
بَهي بَهُڪي اُٿيو، گهڙِي منجهان گهُورَ
سَيُ لاٿائين سُورَ، گَرِي هِنَ غَرِيبَ جا.

١٥

ماٺِ ڪَئو مارِينس، ڪُڇُ ڪُتي سِين ڪِينَ ڪِين
پائي گُٺُ گِچِيءَ ۾، دَرِ دوسٽَنِ ڪارِيئس
سا پَرِ سيڪارِينسِ، جئَن بَهَڻَ کان بَسِ ڪَري.

◈

سُر هير رانجهو

هير- رانجهي جو داستان هن سر جو خاص موضوع آهي. پنجاب ۾ هي داستان 'هير' جي سر ۾ ڳايو وڃي ٿو، سنڌ ۾ اڪثر مانجهہ جي سر ۾ ڳائجي، ۽ جوڳ جي سر ۾ پڻ ڳائن. هن سر هيٺ ڏنل بيتن مان گهڻا سپ معياري سرائيڪي شاعريءَ جا مثالي بيت آهن. فصل-٢ جي بيت نمبر ١١ ۾ شاعر نورنگ جو نالو آيو آهي. هن سر جي گهڻن بيتن ۾، مجاز ۽ محبت ۽ دانائي ۽ حڪمت جا دُر پوتل آهن.

فصل پهريون

١

رانجهن والا زهر پيالا، ڳجهڙي آيم ڀاڄي
ماء پِيُو ڪَنُون چوري پِيتُم ڪِيتُم روح راضي
دِل دِي قضا دل ئِي ڄاڻِي، تون ڪِيا ڄاڻِي قاضي.

٢

سُڻُ وي سَگ مئن سَگ تيڏا، تون سگ ميڏي دلبر دي در دا
ڪٹُوندي طعام سَئيندي لُقما تيڪُون پاڪ نظر دا
اِهين لُقمي وچون هڪ لقما ڏيوين تہ ٿيوي قُوت قَبر دا.

٣

دَرد وَنديان دي در اُتي مئن ڪَک ڳلي دا ٿيوان
لَڳي واء تہ مئن اُڏر وچ چُلهہ وچ جا سَئِيوان
محبوب مَيڏي ڪَرَن اَراڻيِي، او ڦُوڪَن تہ مئن جيوان.

٤

چولي ميلي صابڻ ٿولا، ڪتنا مَلمل ڌووان
سيني اندر داغ رانجهن دا جيُون ويکان ٽيُون رووان.

٥

مَردِي آن مَر ويسان رانجهن، مَئن تون هير سَڏيسين ڪيئُون
تيڏا شوق نال مَنجهيندي، چوٽڪ لائِيُّي مَيئُون
ڳلي اَساڏي آ ميان رانجها، وَل وَل تاءِ نہ مَينون
تو جَهَا ميئُون اور نہ ڪوئي، مئن جيهيان لک ٽيئُون.

٦

ٽَن ڀِي ٽُڪڙا، مَن ڀِي ٽُڪڙا جِيُون دَرزِيان دِيان لِيران
اِين لِيران چُون ڪَفنِي سِيسان چَلسان نال فقيران
تو جيها رانجها اور نہ ڪوئي مئن جيهيان لک هيران.

٧

رانجهن هووي بَحري شِقرا، مئن بَن بَن طعاما ٿِيوان
ڪَري ڪُلاتا لي جاوي، مينون ڪاوي تان مئن جِيوان.

٨

چوٽي چُوٽي مَک نہ دلبر، چوڙ تہ هووَن سادي
ڏُون نيٽان دي ويکڻ ڪِيتي وسِيهَر نانگ وِراڏي
جي ڀَني سي ڀَج ڇُٽي اٿُون جي ڳڙي سي ڪاڏي.

٩

داغ دَروني، سَوز ماهِي دا، گهِن قبر وچ ويسان
سيج ڪيڙيان دِي مُور نہ ماٽان جي وچ دوزخ سَڙسان
مُنڪر تين نَڪِير اڳُون مئن حرف اِهو گهِن پڙهسان
جي شهَ رانجها مين نو ميلو، جو شه آکيا ڪَرسان
رُخصت ٻاجهون يار ماهِي دي وِچ جنت نا وڙسان.

١٠

ڪٽ اسان، ڪِٽ يار اساڏا، ڪِٽ ياران دي بستي
رانجها ڪَسَن، ڪيڙا ڏَسَن، ويک ڄڻان دي مستي
ساري لوڪ وچون هڪ دوست ڪِيتوسي
لوڪ تنان نون خَستي.

١١

اسان لوڪان دِي ڪاڻ نہ ڪائِي، لوڪ اسان تون وڳي
ٻَڪري وانگي آپ کُهايوسي، بي قدران دي اڳي
ڪَدِ ڪتاب قاضي ڪولِ مسئلا، عشق شرع ڪيا لڳي.

١٢

ڪَڏ نہ ڪاتي، ڏي نہ ڏڙڪا، مئن ڪُسڻ قبول ڪريسان
ماهِي ڪِيتي مرڻ قبُوليا، ڪيڙيان مُول نہ ويسان
جي ميان رانجها سڏ ڪريسِي، ڪُنڙيائِي سڏ ڏيسان.

١٣

چنبر مُبارڪ تن ڪون ڪيها، يار جنهان دي رُني
گَلِي ڪُوچي ڦِرن نِماڻي، دو نيڻان دي ڪُني
سَجڻ سانوڻ مِينه جِيُون، ڪيا جاڻون ڪِت اُني!

١٤

لِک ڪِتابَت ٽيئون ڏيوان جي دلبر نون پُهچائين
جيوين آکان تيوين آکين، ويندي پَل نہ لائِين
گِل وچ ڪپڙا شير زبانا دَست پيران تي پائين:
تہ مئن سِر صحي غلام تساڏا دل دي مِهر نہ لاهين.

١٥

الف الله، تين ميم محمد، عَين عَلي ڪر جاڻان
عَرشان لَٿيان چار ڪِتابان، پڙهيان مسلمانان
وِچ تِنهان دي زيران زبران، مئن ڪِهڙا حرف سُڃاڻان
پَر قَلَم رَباني لِکيا ڪوئي ميٽي، مئن تنهن دِي مَردِي جاڻان.

١٦

عِشق ڪَنون ٽرئي ٽول پرايَم، سُور سِڪَڻ ۽ سُمهان
وَتڻ ڪَنُون بابَل ماري، ڪَتَڻ ڪنون امان
جي مئن جاڻان عشق ڏُهيلا، نَنڍڙيائي مَر وجان.

١٧

هِڪ سُهڻا، بِئا دِل دا ڏاڍا، ٽِريجهي بيپروائي
آه ڪَران تان جَڳ جَلي، ڪران ڪُوڪان داد نہ ڪائي.

١٨

ڪالي وال لَطيفان والي، اکيان بَلَن مَشعلان
نَڪ ديان نوڪان ڏيوَن چوڪان، وَل وَل ڪُهن ڪَنگالان.

١٩

حاڪِمِ ٽِيوان، حُڪم هَلاوان، عشق اجاري پاوان
جو ڪوئي عشق نہ جاڻدا، سو سڀ قَتُل ڪَراوان.

وائي-١

سمجهہ نہ لايا نِيه، سَهيوڙي!
مئن سمجهہ نہ لايا نيه
رات انڌاري حاڪم ڏاڍا
جُهڙ ڦُڙ وَسدا مِيه
ڇَلان تہ پُسي چولڙا
وَلان تہ ٽُٽي نيه
اندر ٻهان تان ٻهڻ نہ آوي، ٻهر ٻهان تان ويڙها ڳاوي
عشق تہ ڪوئي شينه
سيني اندر جهوڪ رانجهن دي، ٻيلي ڳجدا شينه.

وائي-٢

هِير بيراڳڻ هوئي،
وو ميان رانجها، هير بيراڳڻ هوئي
رانجهن متي جو لال بوچڻ، هير متي جا لوئي
جَنهن ٽڙ رانجهن مَنجهيان چاري
ڪو تڙ سُونهائي مين سوئي.

فصل ٻيو

١

دلبر ميڏي رنگ سوني دي، ڪِيا ڪَميٽا سونا
سوني دي گهر سون سَپيجي ڪاٽ ڪَريجي سونا
مئن فرياد فقير شِڪستي خير ڏهيجي سونا.

٢

چوٽي چُوٽي مُنہ تي سُهٽي لُڙڪيان بَڇڙي لائي
ڪُوڙي يار نہ ٿيون سچي توڙي نِت نِت ڪَرن وَڏائي
ڪاري ڪوه نہ ٿيون مِني، توڙي سئو مڻ گهت مِنائي.

٣

سُڻ ميان رانجها هيڪ اساڏِي، ڦيرا پاءِ ڪَڏاهين
آئي هي رُت ماه ساوڻ دي، ڇُليان ڦُلڻ وائين
مُنہ ويکڻ ڪون اکيان سِڪَن، گِل لَڳڻ ڪون ٻانهِين.

٤

مِل محبوبان مصلحت ڪِيتي ڇَلُون عشق دي ميلي

خُوبان خوب پَريندَئي پاٽي هردم ويکڻ ويلي
پانهان پَڌ سلام کِيتوسي جون گُر کي اڳي چيلي.

٥

لِيا سُرما جوئيان پُوري وَرَن کانه
سُک نہ سُتِي نال ڍولڻ دي، ڏي سِراندي بانه
جِنان باجهون ساعت نہ سهان، تِنان لايا مانه.

٦

کِٽ اسان، کٽ يار اساڏا، کٽ اساڏيا جُمان
اُپِي سَرَ دي پکي هاسي، سانگ پيوسي لَمان
اٿوندي جوبن وَهندي پاٽي، کنهن نہ گهتيا بَنا
رزق مهاران چِکِيان، وَس نہ چوڙياسي چُمَان.

٧

آ ميان رانجها گهِن مصلحت ميڏي،
ويچ منجهين گهِن ڳائين
منجهيان مِڙن هک ويلي، ڳائين سنجهہ صُباحين
وَسَن مِينه پَريجَن نوِيي، لِڳڙي نال وتائين.

٨

کالِي رات کاليان مَنجهَيان وَيسان کالي بيلي
دِل دا محرم کوئي نہ مِلِئا جو چَلي اُس ويلي
اُير چندر کر سَهائي، مان رانجهن سائين ميلي.

٩

دل درياء مَحبت بيڙي، ميڏي لهريين نال لڙائي
اها جند چا صدقي کيتي، جي رانجهن نال رهائي.

١٠

کَنڌِي اُتي کڙ ويک تماشي، اٿوندي بانڊ لُڙائُو
کيئِي آوَن غوطي کوندي، کئين آوَن آسائُو
دولت دنيا مال خزانا نهين نال نيباهو
اين دنيا دا ماڻ نہ کرين، هيئي سات لَڏائُو.

١١

درد فراق اساڏي دا خط قاضي کَنُون لکِيسن
قلم نِماڻي، کاغذ شُهدا، آهِ کَنون جَل ويسن
مشکل پَيندا بار غمان دي، قاصد کهڙا نيسن
جِيندي سي تان ياد نہ کِيتُن مَر ويسُون ياد ڪريسن
"نورنگ" جيهِي نِماڻي کون کَل هَس تين
فاتحہ ڏيسن.

١٢

درد فراق نہ سَهسان صَحي، موت قبول ڪريسان
جي مَيڪُون شه رانجهن مِلسي تان سُهاڳڻ جِيسان
جي پارُون آ ڏيوي ڏِکالِي، تہ سَئو دريا تئون تَرسان
سِر ميڏي وچ ڏون شادمانيان، يا مِلسان يا مَرسان.

١٣

عشق پِہ رَتا، مُشک پہ رتا، تون کيون رتا طوطا
نال پِنبٽيان دي ڏاڳي وَنيي هارَ هَنجهين دا پوتا
سئو ورهيان دي زحمت جاوي، عشق نہ جاوي ڏوتا.

١٤

درد فراق رانجهو دا مئن گهِن قبر وچ ويسان
کيڙي دي مئن هوئي نہ هوسان کيا جي دوزخ سڙسان
مُنکر نکير اڳي مئن تان سبق اهو کڙ پڙهسان
پر شاه رانجهو ميکون آڻ ملي، جو شاه کَهيا
سو مَنسان.

١٥

بيلِي بيلِي هرکو آکي مئن پي آکان بيلِي
بيلِي بيلِي نِکلَ ڳيا، خالي رَهِي حويلِي.

١٦

گهٽي گهٽي مَيڪُون راتِ وِهاڻِي، شاهدي
ڏيوَن تاري
چندر کُليا تين چوڏهين هوئي، مليي يار پياري
کالا نانگ تِنهان کون کاوي جنهان دِلئان
دوست وساري.

وائي-١

وي ميان مار مَ چمکان
تون تان ڏي نہ جهٽکان
عشق عقل دا راه وجايا
سَبِ ئي علم حاصل کِيتوسي، جڏان شاه
درسن وِکايا

کو جو علم حاصل کيتوسي تنه سبق
رانجهن دا پڑهايا
کوجو عشق بَنئا ئن اندر، نِت نِت سور سَوايا.

وائي-٢

مئن چاکان دي نال چگهيڻي
سُڻو وي سهيليان محبت واليان
ذات زمات مئن چوڙ ڏِتِي، وِرهہ رانجهن
دي وَلهيڻي
پتر رانجهي دا بهون چڱيرا طول پلنگ تي مئن ليڻي
مَت کيڙي دي مول نہ گهِنسان مئن نال
رانجهن دي وَليڻي.

وائي-٣

جَنهن کِيتي جوگڻ ٿئييان
جنهن کيتي سامڻ وو
مل سياليان ڏيوَن طعني، دل رانجهو نال لَئييان
گوءِ کيڙي دي طُول وِهاٽي، پار ماهي دي مئن پَئِييان.

وائي-٤

رانجها وو! مَئِن تيڏڙي آهيان
پيارا وو! مئن تيڏڙي آهيان
اُون ئِين آنڌڙي بانهين وو!
مئن تيري واسطي رهي وو! مئن پيا وو!
مئن نون يال، وسار نهين وو!
چينڪ لائيئي مئن نون وو! کوک سڻاوان
کنهن نون وو!
شرم شال ساڏا هووي تئن نون
مئن تيري واسطي رهي وو! مئن پيا وو!
مئن نون يال، وسار نهين وو!

وائي-٥

دِلئان دُور نہ کِيجي
پياري والڙي گالهڙي
رانجهن والا زهر پيالا، شربت کَر پئيجي.

وائي-٦

کِنه نُون مئن آکان ٻول کي
گهايَل کِيتي مئي سُول سَڄڻ دي
چَنڊر جو چڙهيا کُل عالم ويکي
رانجهو لَڏڙم گول کي
مئن رانجهن دي، رانجهن ميڏا، کيڙا گهِتڙم گهول کي

وائي-٧

ميري تيري بابو
سارو جنم گيو
آديسي عالم کان رُنڙائي رهو
گورک گودڙين وٹ آسڻ تي آيو.

وائي-٨

ڏولڻ دا مئن نون، سڄڻ دا مئن نون،
اوکڻ ٻي ڳٽين جيها
آپ نہ آوي، لِکڻ جو نهين، نکو سار سَنيها
آئون لِکندي کيترو، اُن جا جي پارَ ايها
سَرِهي تيندي سسئِي، کُنلِ کي کوهَ کيها.

وائي-٩

دَرد رانجهن دي هَئي ماري
اَلله! بِره رانجهن دي.........
هيڪ گهڙي دي ويکڻ کيتِي گهِن گيا دل ساري
کوئِي حبيب طبيب بتاوي، ڏيوي دارُون دِل- قراري.

وائي-١٠

دارون کيتي لاوان، وي ميان!
مئن درد رانجهن دي سينڊِي
سيني اندر سُور مِٽران دا
جيوان تي غم کاوان وي ميان
ساٹر آهي سپرين
ساڄَن صِحَت پاوان وي ميان
اَڄَڻُ وَس نہ منهنجي، جي آٽِين تہ آوان وي ميان.

سر بيراڳ هندي

’بيراڳ‘ جو هي هندي لفظ، معنيٰ ۾ ’ويراڳ‘ برابر آهي. ’بيراڳ‘ جي معنيٰ نفساني خواهشن کي مارڻ ۽ بيراڳي ٿيڻ معنيٰ فقيري اختيار ڪرڻ ۽ تارڪ دنيا ٿيڻ. ٻي معنيٰ ۾، هندو فقيرن جو هڪ فرقو جيڪو لوڀ ۽ موهہ ڪان آجائي اختيار ڪري. هي سر هندي ’دوهن‘ ۾ چيل آهي جن مان ڪي ڪبير جهڙي وڏي عارف ۽ تلسي داس جهڙي وڏي شاعر جا چيل آهن. هن سُر جي پهرئين داستان ۾ وڏي پيار ۽ محبت وارا دلپذير دوها ڏنل آهن.

فصل پهريون

١

ڀَکُ نهين، پاوَرُ نهين، پهچُ نهين، پِي دُور،
اُڏِر نہ سَڪان سَڪيان، مَران سُور بسُورِ.

٢

پَرَ هووَنِ تہ اُڙ مِلان، مُجهہ نِت نِت ماري پِيڙَ
جون جون ساجنُ سَنڀران، تِيون تيون لاڳن تِيرَ.

٣

سَجَنُ بِڇڙئا، دِن هُئا، رَين پَڙي ظُلماتِ
ڪَهو تہ قيامت دُور هَي، جا پَئي آئِي سات.

٤

سَجن بِڇڙن ڦِر مِلَن، ڪِئا جانُو ڪَب هوءِ
لوڪ مَرنا ايڪ هَي، مُجهہ نِت نِت مَرنا هوءِ.

٥

ساجن گَئي، دو دن پَئي، مَين جانُون وَرس پَچاس
پوليِ پُڇي پَندتان، دِن مين ڪِتني ماس؟

٦

ساجن ساجن ڪَر رَهِي، چَلِي نہ ساجن ساتِ
ڏکان ڪارن مين رَهِي، مَرگ نہ ميري هاٿ.

٧

ساجن آيا هَم سُنيا، ڪِيا لي چَلُون ساٿ
سِيس اُتاري پَئي ڏرُون، ميري اي ٻِسرات.

٨

ساجنِ آيا هر سُٽِيا، ڪَيسي جُڳت ڪَرُون
ٿال پَري سچ موتِيان، اُوپر نَين ڏرُون.

٩

ساجن ٿر مَت بساريي، هَر لاڳي تيري پانءِ
هم جيسي تُجهہ بهُتُ هين، تم جَيسي هم ڪانہ؟

١٠

سُولُ ٻهانا، ڏک دِوليا، ٻِره همارا ليک
آو ساجن تم ديک، هي هَمارا جِيوَنا.

١١

گُرو گوبِند دونو کڙي، مين ڪِسڪي لاڳون پانءُ
هر بَلهاري اُس گرو ڪي، جِس گوبند بتايا نانءُ.

١٢

گُرو گوبند دوهِين کڙي، پاگين لگان مَين ڪانہِ؟
مَين واري تِس گُرو ڪي، جَس ني گوبند ملايا مانہ؟

١٣

ليدي، پر لاگِي نهين، ڦُوڪ بانسلي مانہِ
گُرو بيچارا ڪِيا ڪَرِي، چُوڪ چاڪِري مانہ.

١٤

ڪانِي لاڳِي ڪَرم ڪي، ڪِسڪُون ڪَهِي نہ جاءِ
جُون گونگِي مَن سُپنا پِيا، تِيون پَچَتِ پَچَتِ تِن مانہ

١٥

ڪالُو ڪال ٿب مَنئي جَب صِقِلِي ڪِي گهر جاءِ
اَنجَن ڪا مَنجَن ڪَرئي، ڪَل مين ڪَرندُ لڳاءِ
ماجِئي اِس ٿَن ڪُون، مت مورچا پَڙ جاءِ.

١٦

چَمارڪي گهَر چندن گيا، نِت نِت ٽانڪي چامَ
چَندن بچارا ڪِيا ڪَري، جَب پَڙا نيچ سين ڪامَ.

١٧

صاحب تيرِي صاحِبي گهَٽ گهَٽ رَهِي سَماءِ
جيون ميندِي ڪِي هاٿ مين، لالي لڳي هَر جاءِ.

١٨

ڪالُو ڪال ٿب مِنيي، جَب صِقلي باني چِتراءِ

ٽُوٽي پِيچُون سانڍيي، گانٽ بِيچ رَه جاءِ.

١٩

ساجَن ڏاڳا پريم کا، مت تانِئي چيتراءِ
ٽُوٽي پِيچُون سانڍِئي گانٽ بيچ رہ جاءِ.

٢٠

اري کبيرا بَهَر وِکلاوِين، اَنتر لوين نہ نام
کام کِيا هي لوڪ سين، جو پڙي ڏري سا کام.

٢١

تَن مَهِي، مَن ماٽِلِي، هم بِلورَٽهار
مَکڻ کبيرا کا گيا، ڇاڇ پِيي سَنسار.

٢٢

بان جهَروکي گِر پڙا، ڦر نہ جهروکي جاءِ
سجن مَن سين اُتر گيا، گر پاسي بَسي تو کِيا.

٢٣

آہ ڪَرُوَن تان جَرُ جَلي، مُشڪُ ڪَرون تان جِيءِ
ڪو هووي سَخِي رَب کا، جو مُجھ آڻِ مِلاوي پِيءِ.

٢٤

آہ ڪَرون تو جَگ جَلي، اور چُپڪي لاڳي گهاءِ
اَيسي ڪَٺَن جَگ مين، نِت نِتِ ڪَرُوَن اُپاءِ.

٢٥

پِي پِي ڪَر نہ پَپِيها، پِيَہ کا نام نہ لي
مَت ڪو وادِي هو بره کا، جو 'پِي' سُني جِيءُ دي.

٢٦

بِرهُ بُرا مَت ڪو ڪَهي، برهہ هَي سُلطانُ
جِس گهٽِ بِره نہ سَنچي، او گهٽ هَي مَسانُ.

وائي

پِيا پِيا هو پِيا،
آڻِ مِلاوي ڪو ماڪُون ري پِيا
جِيوي جاني دائم قائم،
دوست همارا موري جِيا.

فصل ٻيو

١

اُس مَرني نون کِيا روئيي، جو گهرِ اپٽي جاءِ
رووي تہ بَندي آپ ڪُون، جو هاٽِ هاٽِ بِکاءِ.

٢

جِس مَرني سين جَگ ڏري، وُہ مَرن ميرا آنند
کَب مَرِيي، کب پائِيي، پُورَڻُ پَرمانندُ.

٣

مَرڻ هَي آسانُ، مُجهڪُون انديشا اورُ
پِيءُ سين پهتا جو نهين، کِيا بيتي ٿورُ.

٤

مَرنا مَرنا هَرکوئي ڪَهي، مَرِي نہ جاني کوءِ
ايک وار ايسا مَرِئي، جو ڦِر نہ مَرنا هوءِ.

٥

نَينا ٹَم نَينين پَسو، دُوَر ٹهيري مانهِ
ساجن بَچڙيا جو ڪَهي، پِرين جانٽ نانهِ.

٦

ساجن ميرا ايک هَي، دُوجا ڪَرُوَن نہ کوءِ
دوجا ساجن تب کرون، جَب کُل دُوجي هوءِ.

٧

اِيءَ کاهو کِي ريت، جو ساجنِ بِچڙا نہ مِلا
ويکو کاٹ کِي پِريت، جُگُ ڦُتا ساري مُئا.

٨

حد حد چَليا هر کوئِي، بيحد چليا نہ کوءِ
بيحد کي مَيدان ۾، کڙا کبيرا روءِ.

٩

سبِ جَگ باندا کاچي ڏاڳِي، کوئي وِرلا ڇُوٽا
اَوَجهڙ چليا سو گامِ پهتا، راه چَليا سو لُوٽا.

١٠

سِدارو تو سُڌ کَرو، بَينا آنک سِياهِ
زبان هماري کاٹ لو، هم کا پِي کَر جاءِ.

١١

سَمَن گنڙي ڏول کي رَهي پَوَن سين ڦول
دو گهڙِي کا ديکهنا، آخر ڏول کي ڏول.

١٢

ساجن هماري پاس هي، مِئن ڍونڊيون ديس بَديس

ساجن بَسي سَرير ۾، ڍونڍون مار ڳر ميس.

١٣

ساجن هماري پاس رهي، دن توڙي دس بيس
ايک ايک لاک بَرَس کا، ايسي هون دن تِيس.

١٤

ساجَن پريت لڳاءِ ڪر، هرگز دور نہ جاءِ
تيري دشمن دور هون، تيرِي دور بلاءِ.

١٥

پيتَم پِريت لڳاء ڪي، ديسان دوُر نہ جاءُ
رَهُ هَمارِي نگري، مَين مانگون ٿُم ڪاءُ.

١٦

پيتم ايسِي پِريت ڪرو، جيسي ڪَک مَسيت
لاتون سات لتاڙيي، ڇوڙون ناه پِريت.

١٧

پيتم ايسِي پِريت ڪرو، جيَسي وِرک ڪَرَن
آپ جَلن سِر ڏُوپ ۾، اوران ڇان ڪَرَن.

١٨

پيتم ايسي پِريت ڪَرو، جَيسِي ريک ڪَرن
آپ جَلاوي سِر آگ ۾، اوران ڦُوت ڪَرَن.

١٩

ڪيَي ڪِسُون نہ رَهي گل سَجَن ڪِي بانه
ڏُلتي ڏُلتي ڏُل رَهي جون ٿرورَ ڪِي ڇانءِ.

٢٠

ڪبيرا يہ جڳ جاتاهي جان سُون، راه ٻُلا گيوار
هِر سين پوڄا آرسون، ڪاڇ سُون هشيار.

٢١

ڪَبيرا ڪَلجُگ پَڙا، ساڌُو بني نہ ڪوءِ
ڪامي ڪِروڌي مَسڪرا، تِس ڪِي پُوڄا هوءِ.

٢٢

جس مَنڊَل مين ساڌو نهين، هَرِ ڪي ڀَگتِ نانهِ
او منڊل مَسوان هَي، ڀُوت وَسي اُس مانهِ.

٢٣

ساڌُو چَليا، ٺَڳ رهيا، ٺڳ پِي چَلڻهارُ
آئي اُسيڪِي وارَ، جو ساچي ڪون جُوٺا ڳَهي.

٢٤

ٺڳ چَلي، ٺاڪُر چلي، ڇَلي ٺڳڻهارُ
آئي تِنهانڪِي وارَ، جو ساچي ڪون جوٺاڪهي.

٢٥

سُپَنا ٿُم جوٺا هَي، جوٺا سارا انيڪ
جَب سوٺُون تب دو جَني، جب اُٺُون تب ايڪ.

٢٦

سُپَنا ٿُم سُلطان هو، اُتم تيري ذاتِ
سَو ڪوهين ساجن بَسي، مُجهہ آڻِ مِلاوي راتِ.

٢٧

دَيانت ڪو سب دک هَي، اَديانت ڪو هَي راج
ٻَڙون سي ڪِيا بولنا، جو پيٽ ڀَرن سين ڪاج.

٢٨

گَيا جوبن مانُ، جِتي سي جگ موهيا
سوئي تيرڪمانُ، ُمارا پَرِ لاڳي نهين.

٢٩

پِي پِي ڪرون پيا نهين، پي گيا پرديس
ڳُل وچ ڪفني، ڀَڀُوت لڳا ڪي، ڦِرُون ديس بديس.

٣٠

ساڌُوڪِي سنگت ڀلي، بَن مُورک ڪا اخلاص
ساڌو ماري ڳُن ڪري، دل ۾ ڪري تپاس.

٣١

ساچي جگ راچي نهين، جُوٺا مَني نہ رام
ڪهَو ڪبيرا ڪَيسي بَنون دونو ياري ڪام.

٣٢

ڪَبير ڪَبير ڪِيا ڪَرو، سوجهو آپ سَرِير
آسا تِرشنا بَس ڪرو، ٿُم هَي داس ڪَبيرَ.

٣٣

نانڪ ڏُنڊا نِت نُيا، سُک نهين دِن رات

حرص و هوا مِٽئي نهين، نہ ڪج هاٿ نہ ساٿ.

٣٤

سانچ برابر تپ نهين، جوٺ برابر پاپ
نانک جس هِردي سَچ بَسي اُس ڪي هِردي آپ.

٣٥

نا ڪُج لِيا دنيا ني، نا ڪج ڪَيِ دِيا
ڏُوهين ڳَئي نانڪا، هَٿون سنگ ڳِيا.

٣٦

ٽُلسِي طلب نہ ڇوڙيي، موت رزق سَڀ ساٿ
ڪا جَڳت سي روٺنا، قلم اُسِي ڪي هاٿ.

٣٧

تم چلو هم آوتي ڪَيسي ڪَتو ڪَٽ
تيرا ڪاغذ بانچئا، ميرا ڪاغذ هٽ.

٣٨

تم داتا، هم مانگني، هم مورک مت نہ هِين
سوڳِيا چِينِي تم ڳَنيو، تم مت ميري چِين.

٣٩

تم داتا، جَڳ منگتا، تِيري بَڙِي بَلي دربار
تم قلندر ڪُل ڪا ڏني، هَم پل پل ڪَرُون پُڪار.

٤٠

جَلتِي جَلتِي جل رهي، جَلتِي جَلِي نہ جاءِ
اگن ڏُودي جَل بُجهي، جل ڪِي ڏُودي ڪَهَٽ جاءِ.

٤١

گيا جوبن پنڊ سي قِر ڪر نہ آوي سوء
چُوٽا تير ڪَمان سي قِر ڪِيُونِ آوت سوء.

٤٢

آٺ پَهر چوسٺ ڪَهڙِي، لوهُو بَرست نَين
سمن بَرڇِي پريم ڪِي جب لاڳي تب چَين.

٤٣

ڪاغذ نهين ڪِ مَس نهين، ڪِ ديس ٿُماري ريت
لِکڻُ سُون آرس ڀَيا، ڪِ ڪهَٽ مان ڳَئِي پريتَ.

٤٤

ڏرتي سڀ ڪاغذ ڪَرُون، ليکڻُ ڪَرون وَنراه
سارا سمنڊ مَس ڪرون، تان ايڪ ڳُن لکيا نہ جاءِ.

وائي-١

راه مسافر لُٽِيان وي
واٽ مسافر لُٽيان
ڏُور ڳيان دي خبر نہ ڪائي
پُڇ پُڇ وينديان نون مٺن مُنيان
ڪوئِي آوي خبر سُناوي
لِک لِکڍِيان مئن چنيان
عشق گهايل دا اور نہ ڪوئي
ويچ پُڇدي مئن ٺڪِيان.

وائي-٢

آوي نهين رهندي، يار نهين رهندي سجن نال اٽڪي
لُٽ چُٽي نون مين بيراڳن هوئي ڳَل وچ پاوان هو پٽڪي
ويکو معشوقان دي ويکو محبوبان دي هو لٽکي.

وائي-٣

جوڳي ڪِس ڪانہ مِيت
سامي ڪِس ڪانہ مِيت
جان تيري پياري، جان تيري پياري
نا ڪا هوسي ماتا گوپي، نا ڪا هوسي پريت
بره لائي ري گيا، اس منڊل ۾ ڪوئي نِيت
جس سنگ چَلي، اس ڪُون جهلي، آتا سجن مورا پيت
آيا سجن ميري گهر، دشمن ڪِي هوئي هار ميري جِيت.

فصل ٽيو

١

دادُو دعويٰ چوڙ دي، تہ هووي خير ڪا خير
نہ ڪِسيڪِي دوستي، نہ ڪِسيڪا بَير.

٢

دادو دعويٰ ڇوڙ دي، بن دعويٰ دن ڪٽ
ڪِتني سودي ڪرگئي اس پاسارِي ڪي هَٽ.

٣

ساڌُو مليا تو هَرِ مليا، اَنتَر رَهي نہ ريکُ
رام ڌُهائي سچ ڪَهُون ساڌُو آپ اَنيڪُ.

٤

ڳَنن ڳَسوٽي پِيہَ ڪي، جُونا ٽِڪيا نہ ڪوءِ
جو جِيتا هِي مر رهي، سَنمکُ پاوي سوءِ.

٥

ساڌ سَڌاوڙ ڳَنن هي، مَت ڪوئِي ساڌ سڌاءِ
ساڌو تب سَڌائِيي جب جِيتا هي مَرجاءِ.

٦

بَن ڪا ساجن پَنکي مَين تِس ڪي ٽيوان ساک
ساجن پپيا جو هووي، پَن پن ٽِيوان ڊراک.

٧

گُرو مَري، تہ هَم مَران، ناتہ ميري مَري بَلاءِ
مئن اُس گرو ڪا بالڪا، جو مَري نہ مَرنا جاءِ.

٨

سِکيا پر سَمجها نهين، مَتِيا مَن ڪِي موه
پارس پَکُ سون پَهچيا، رهيا لوه ڪا لوهہ.

٩

سَڄَن پِي بَهُوت نالي مِلي اَنيڪ
جِس ديکي ڇاتي ٺَري، سو لاکن ۾ ايک.

١٠

ڪاهُو ڪِي ڪُڇ بَس نهين، ڏوري پريم ڪي هاٿ
جون جون ناچي باندرا بازيگر ڪي ساٿ.

١١

مانگ ڳَرتي پَسئو ڳَرِئا، ٻُول ٻَڙي سنگ مُوڇ
رام نام جانتي بن بيچ داڙهي دو مُوڇ.

١٢

ڏن ڏن مَڙهِي ساڌُو ڪِي جس مين اُنت بَينت رام
اور مِنِک سُون کر ٻلا جو هِينگ بَتاوي گام.

١٣

ڏَن ڏَن مَڙهي ساڌُو ڪِي جس ۾ اُنت بينت رام
جو مانگي هُوئِي لهَي، ايه رامچندر ڪا ڪام.

١٤

نہ مَن هِلي، نہ مالا هِلي، نہ مُک سين بولي رام
انتر ڪي ڳُٽ لَگ رهِي تو ڪِيا بَکَن سين ڪام.

١٥

تلسي طلب نہ ڇوڙِيي نيڃَر نِيچي نامُ
منک مَجورِي ڪِيتِي، ڪيا رکيگا رام.

١٦

بلبل رووي رَين دِن ڳَهان ٻَئي گلزار
اُن ڪون قيامت آج هي جِن ڪُون ٻِڇڙي يار.

١٧

ڳَون سُني ڪِس نون ڪَهُون موري مَن انتر ڪي بات
موري ٿَن انتر ٻِڇُون ايک ڳَروَت آوت جات.

١٨

تيري تو نَينا بَسئي ڏُور ٺُهيري مانه
سجن ٻِڇڙئا جو ڪهَي پريت جانت نانهِ.

١٩

ڳَوا سپ تو ڪائِيي، چُن چُن ڪائِيي ماس
دو نينان مَت ڪائِيي، پِيَا مِلَن ڪِي آس.

٢٠

جِس ديکِي پاپ نہ رَهي سوئي بَسي سرير
سوئي سَڄَن ديکِيي جو ٿَن طاقت مَن ڌِير.

٢١

ڪاگر توڙا نِيه ڳَهَٽا مس سون لِکا نہ جاء
چاگر ڪا پاني ڪاگر مين نہ سماء.

٢٢

ڪايا ڪون ڪاغذ ڪَرون ليکن ڪَرون انگ
دو نينان ڪِي مَس ڪَرُون هرگز لکي نہ سَنگ.

٢٣

پاس نہ ٻيٺو پارهي، انگ نہ لاگو ٻاڻ

تم ڪون پوڇون پنڊتا ڪِس پَرگيو پراڻ.

٢٤

جَل ٿوڙا نِيه گهٽا لڳا پريم ڪا باڻ
پيتم پيتم ڪَر رَهِي اُس پَر گيا پراڻ.

٢٥

لا اِلهٰ ڪَر آرسي الا الله سين ديک
مُحمد صورت رَب ڪِي اُس ۾ ميم نہ ميک.

وائي

درد نہ جاني ڪوئي،
الو الو لوڪ بيگانا
درد نہ جاني
گهايل ڪِي گت گهايل جاني، اور نہ جاني ڪوئي
گهايل ڪُون جب ماهر مِليَا، رام سنگت رس هوئي
ماري جو مَيَن ڪي هيءُ تان صاحب سوئِي
لا قُت فِراق جا، ڏکَ قِنا ڪَرِ ڏوئي.

فصل چوٿون

١

ساجن ايسِي پريت ڪرو، جيسي ڪنگنهار
آپ جلاوَن پَر مِلاوَن ٽُوٽا سَنڌ نهار.

٢

سجن ايسي پريت ڪرو جيسي سوپار سُچنگ
آپ ڪُتڪا هو رَهِي، اوران رانگي رَنگ.

٣

نينا ڪا نبوا ڪَرُون وَٽُون ڪَرُونگي جِيَ
لوهو آٽي تيل ڪَرُون هم گهر آوي پِيَ.

٤

جس ڪون پَر نهين پاور نهين، تِس ڪون ديتا هي بنراج
بوڪ لڳي ڪون بکيا مِلي، صاحب ايسا غريب نواج.

٥

سَپني ۾ ساجن مليا، پيڙ سُتي انگڙاء
ڏردي ڏردي نين نہ کُلي، متان اُگڙ جاء.

٦

سجن گمائي قِر روئيي، اي ڪاهو ڪي ريت
ساچي هووي پريت، تہ چَلدي سين چَل جائِيي.

٧

صاحب بَيٺ جهروڪري، هر ڪا مُجرا لي
جَيسِي جِس ڪِي چاڪِري، ٽيسِي تِس ڪون دي.

٨

گُل قُل ڪاوڻ، پَن قِڱاوَڻ بينڪ جِيٺَل ماه
تم چلٽا هم اُڏرٽا پريت جانت ناه.

٩

آه ڪَرُون تان جَر جَلي، مشڪ جهنگل جَل جاء
پاپِي جيوَڙا نہ جَلي جِس ۾ آه سَماء.

١٠

ڪبير مايا ڪُنجني پَڙي جهنگل ڪي پاء.
جون چاہو ڪي ڏند جين، ڪيچ ڪيچ مَرجاء.

١١

ڪَبير ڪوٺي ڪاٺ ڪِي، آگ لَڳِي چوڏار
مَهِ پَڙٽا سو اوِ گُرٽا، چَلِٽا ديکٽهار.

١٢

ڪَبير گهر جَلاَيا اپنا ڏيٺِي پَلِيتا هاٿ
جو گهر جَلاوي اپنا سو چلي هماري ساٿ.

١٣

ڪَبير اُت مَرِيي جِت ڪُوڪ نہ سُني ڪو
ماس جَناوَر کائِيي، ڏرم سَرُوِيي هوء.

١٤

ڪبير هُون واسِي اس ديس ڪو جت ذات وَرن ڪل نانه
سَبڌ ميلاپو هو رهيو، ديهہ ميلاپو نانه.

١٥

پڇٽ پِندان نون پائِيي، چَلَتِ نہ پهچي ڪوء
ڪَبيرا راه اٽ قُٽِنِ ٽاڪي ٽاڪي هوء.

١٦

چَڪِي قِرتي ديک ڪَر ڪَڙا ڪَبيرا روء

دو پڙان کي بيچ ۾ ساجا رهيا نہ ڪوءِ.

١٧

چڪِي ڦرتِي ديک ڪَر مت ڪَبيرا رو
جس ني ڪونٽا پَڪڙا پريم ڪا سا جا رهيا سو.

١٨

ڳهي لوُئِي سن ڪبيرا، تون چت ڪِلِي سون لاءِ
دو پڙان ڪي بِيچ ۾ سارا بَچي جاءِ.

١٩

دادو دنيا ايسي انڌلي، جيسي اَنڌلي ڳاءِ
واڇڙا سو مرگيا، ڳڙي چام چٽاءِ.

٢٠

دادو دنيا ايسي پولِي جا ڦِر ڦِر مانگي سون
لِڱن والا لِڪ گيا، ڪاٽن والا ڳون.

٢١

دادو دل دَرپَن ڪرو، هردي ڌرو لوهار
من ۾ مشڪل ڪو لڳي سُوجهو سرجنهار.

٢٢

بَڙا ڳهاوَٿ بَڙا دُک پاوَٿ، چوٽي ڪا دُک دُور
جِس ڪِي جاءِ پَسِيي ڦر مِينا پر دُور.

٢٣

دِن گيا رَين پَلٽي، چَڪُئي ڪِي پُڪار
هَر بِچلئا جگ مِلئا ڪيا ڪِيتا ڪلتار.

٢٤

دن گيا رين پلٽي ڪڙا چڪوئا روءِ
چلو چَڪوئا اس ديس ۾، جت رين نہ پَلٽي هوءِ
نہ هم مران نہ تم مرو، نہ بچوڙا پوءِ.

٢٥

پيتم پريت اِچا ڪِي لائي تو دُک پاءِ
سيوا ڪري بَبول ڪِي، انب ڪهان سون کاءِ.

٢٦

سُن پَنوَرا اب ڪِيا ڪَرُون، مورا آنکن سُون پي دُور
جَب چُوڪي تب چُوڪو، دل تَن ڪا سينا چُور
هَم بِچلي تم ڪول، سَر سدا رهو پَرپور.

٢٧

شُرفا پودا بَن آئيا، جوبن گيا رُوس
دوڙو لوڪو پَڪڙئو، چور چليا ڪَرَ مُوس.

٢٨

شُرفا چِنيان چُن گيان، اپني اپني ڳج
مئي پاپُون ڪي پِيا در در ماران ڇُهج.

٢٩

شُرفا ميندي رنگ لي اپني اپني انگ
رنگ سوئي چاهيي، جو چِلي پيہ ڪي سَنگ.

٣٠

چَندن تيري باس ۾ موهِي سڀ بنراه
جَيسي تَيسي لاڪڙي تيري نام بِڪاءِ.

٣١

صاحب ميرا سَمرت هي روُکي روٽِي دي
مانگ نہ ساڪون جهوپري مت روڪيائي ڪس لي.

٣٢

ساڌُو جهنگل ڪيا ڦرتا هي، جهنگل پاسي ڏُوڙ
اُوپر چَمڙي پِيچ رَهِي، انتر ڪُوڙا ڪُوڙ.

٣٣

سنت بيچ پَلٽِئا نهين، جي جائي جهنگ انت
اونچ نيچ گهَر سَپجي تہ اُو سنت ڪو سنت.

٣٤

مُورک ڪون مَتيان ديني، گيان ڪاٽا جاءِ
ڪوئلا ڪيُون نہ اُوجلي، جي سئو من صابن لاءِ.

٣٥

جانٽ ڪون سَڀ دُک هي، اجانت ڪون سُکرام
مورک بيچارا ڪيا ڪَري جو پيٽ پَرَن سين ڪام.

٣٦

پان ڪرتي اِيُو ڪَهيا هَست ڪر پَريان
هم وِيتِي تم وِستوُ ڏيرو پا پريان.

٣٧

پان ڪِرتي اِيُو ڪَهيا سُن سا ڪَر بَنراه

ابڪا بچلئا ڪَب مِلي، دُور پري ڪا جاء.

٣٨

برو قاصد ميرا نامہ سجن ڪون روبرو ديجو
اگر احوال پُوڇي تو تم جلدي سي رو ڊِيجو.

٣٩

جُگ بچلي سارِي مَرت هي، ويڪو ڪانون ڪي پريت
پيَ اُڪسي نڪسِئا نهين اِي بُري ڄي ڪِي ريت.

٤٠

پريت ڪيجي سَڪر سين، سڪر پريت ڪِي لاج
سئسين مڙجگ مگ مَتي ناڪ.

٤١

چَندن پاس اَرُو ڪِرا، او پِي چندن هوء
سُڪِي ڪانِي سَرڳندبِ ڄي، واسُ نہ ڇَڏِي توء.

٤٢

[illegible] ڦُل بيراڳ ڪا، ڪَنن پَنتِ دُور
[illegible] چڙهي تہ چاڪي پريم ڪا رَس ڪِري تہ
چڪنا چُور.

٤٣

[illegible] ڪَهي اڪتال ۾ هُئا پِرانا مال
چَني ڏاڪي نَنگا ڪِيا، اڪبر شاهہ جلال.

٤٤

جو ڪُج ڪِيَا سو هَر ڪِيَا، مئن نہ ڪِئا ڪيا
موري نَاٿ
جِس ني اَنڌاري سُون ڊِونڊيا هِيرا پايا هاٿ.

٤٥

هَم پَنڇِي تم ڪَنولَ سِر سَدا رهو پرپور
ڪِريا تُماري چاهيي، ڪيا نينين ڪيا دور.

٤٦

راڌا ويڙي جَگ مليا، ڪايَل مليا نہ ڪوءِ
ڪايَل سون مايل ملي تب رام يگت رس هوء.

٤٧

مَن ڪِي مَت مَت چِلِيي، مَن اَوراسون لي جاء
مَن ڪُون اِيُو مارِيي جيون نُوڪ ٽاڪ هو جاء.

٤٨

ڪُج ڪَوني ڪُج ڪَرمَ ڪت ڪج پورب جَنَبُ ڊيڪ
بَڙا ياڳ ڪَبيرا ڪا جِنه پايا پُرس اَنيڪ.

٤٩

ري مِلني دُک ڪَٽِيَا، سُک سين پيڇي رَين
جو سُک تي آڪانا سُنيا سو سُک ڊيکئا نين.

٥٠

چاڪن ۾ سَڀ ڪُج هي، ديگن ۾ ڪُج ناه
ڪبيرا اوُتُرُ عجب هي جو ڊيڪ چاڪ رَک جاء.

٥١

پَرڏن پَٽر ڪرجان، پر ناري مات سَمان
اتِ ڪِيي هَر نہ ملي، تلسي داس ضمان.

٥٢

رَسُ مڙوئِي رام ڪا، وَهِي ڪينَ وِئو
چرڪَلِي ڇُهنج پَري تہ ڪبيرا ڪوهُ ٿئو.

٥٣

پَٽر پوجي هَر مِلي، مئن پوجان پهاڙ
اس پَٽر سون چَڪِي يَلِي پيسن ڪائي سنسار.

٥٤

ساڌو جنگل ڪئا ڦِرتا هي، وِرجائِي نُوڪَٽ
ڪَٽِي سوداگر چل گئي اس پاساري ڪي هَٽ.

٥٥

سَمنا، ساجن سو ڪري جس مين لڪن ڇتيس
جو پير پيڇهي نہ جائي، ڪاٽي اپني سِيس.

٥٦

بهتا پاني نِرملا، باندا گَندا هوءِ
سامي تو رمَتا يَلا، داغ نہ لڳي ڪوءِ.

٥٧

لاَمَا ڳنگٽ لاجَ گهٽيري، مورا هنسڪت هَلَن آءُ
نُوري ناٿُ نہ بَنِئا، ڪِه وَرُ ڪا مَنِياه.

٥٨

وَنَ جَلِئا وَنراهِ جَلِي، جَلِي تہ جيٽَل ماه
هَمَ جَلا جو پاڪ نهين، تُم جَلِي سو ڪاهِ.

٥٩

جَالِي جَالِي مٺن جَلُون، ٺهري لَگا گهاءُ
جا لِکِ ساسُ سَريرَ ۾، تا لَکِ بيٺي بِين بجاءِ.

وائي-١

اَنند پِيو گُر ڪِرپا ڪَرِي هُو چاهه سَرِي
پُدَ آئِي سُدَ ڪِيا پُر ڪاسا
صِقلي مَن ڪَليان نُواسا
گَئِي نِرمَنا، سَنڪِسا بِسري
آنا حَد وانِي واچن لاڳي
سَهج سَياه پِيو آنا راڪي
جا هو ما ساهو ما ناه جوَهوءِ ماسا هوءِ بسري
اَچَر جو اَچر ما هوءِ سَمانا
پِياوي سَنتوگ گووَند پَهچانا
جَن لطيف ميرا مَن مانئا سُنن مَندل ۾ سُرت پَري.

وائي-٢

ايڪ هِي رَين رَهو، بابو!
دوُجِـــي رات رهــو
نِهوڙي نَيڻَن سِين، مُئِيءِ ڪي مَ مُهو
جوڳِي جادوگر، وٺان مون مَ وَهو

وائي-٣

ڪِنه سين گهون،
ما جِي ڪِي پِيَ بن بات
هو موري جِي ڪي
جوڳِي هُوا سو چَل گيا،
بِيٺي سُول سـهُون.

وائي-٤

عَجب نَين تيري، سُرسَ نَين تيري
جَل وِچ ڪَنوَل، ڪَنوَل وچ مَدُئا،
جُون چاند ڪُون بادل گهيري
چُن پُن ڪَلِيان، سيج وِڇاوان،
آؤ پِيَا گهر ميري.

وائي-٥

انا نين ڪهن نہ پان ڪهوائيي
هو رات ري
ڪر مايا پياون ڪن جي ڪانڪن پوت لڳائي
هو رات ري
شاهه بهادر تم هي جانو، انگ انگ بهوت لڳائي
هو رات ري.

سُر ڏول ماروي

هن سر جي دوهن ۾ ڏول ۽ ماروي جي محبت جو داستان سمايل آهي. اصل ۾ هي سنڌ سان لاڳو مارواڙ ملڪ جي نرور واري پرڳڻي جو داستان آهي، پر هت جيڪي بيت آهن سي سنڌ جي سڄاڻ سگهڙن جا چيل آهن: انهن مان ڪي اصل جا چيل آهن ۽ ڪي انهن جي پيران چيل آهن.

فصل پهريون

١

أتر واءُ ڪِوَندي پهلِي موسم ميهِ
ٻالاپڻ رو نِيهُ، والا جِمَ وِساريين.

٢

أتر ڏيسان آوٽيان، ڏکڻ ساوڻيان
ڍولو نُروَر سيرِيين ڏڻ ٻکَريان
پُڇو ڪُونجڙيان، تہ ڳوڻہِ هِياري سڄڻين.

٣

ڪُونجان راتِ ڪَريڙئو توليِ توليِ ٻيس
سُتي ڍول سَنيرِئو، اُرلي پاڳي اِيس.

٤

ڍادِي جي ڍول مِلي، تہ ڍولا نِي کَهيج
ڪرسڻَ ڀَڪو، ڪَڻ چِٽيو، لائو آپ ڪَريج.

٥

ڍادِي جي ڍول مِلي، تہ ڪَهِئِي سِين لَج
اَکِيان ڪاجَل موهِيان، تِلَڪَ تسي پر ٻَک
پہ پہ بوند پهوريين اوسڻ اَوسڻ لَک.

٦

ڏينيو لَڪَ، مُنار ڪڙ، تِسڪَرَ جيسي ٽَڪَ
سِسِي سَرو نيسرو، مارُو پاسي لَک(١)

٧

أر سَنگا، نہ سِپيان، ڏند تہ ٻَنيهہ ٻاڻ
ڍول تماري مارئي جيسا هَنج نياڻ.

٨

أر سِنگا، نہ سِپيان، نين تہ وِنگٽ وِنگ
ڍول تُماري مارئي، هٽي ٻاڻ نِهنگ
ماري مُنڌ نِسنگ، چاڙهي سِيگ مَلک جِئن.

٩

أر سِنگا، نہ سپيان، نين تہ منجو مَنج
ڍول تماري مارئي، هَٽي گهرندا هنج.

١٠

آمان پَڪا آمِيان، وَڻ پَڪا وَٽِيَان
ڪوري ڪِرجَن سَپ لڪا، رَس وَهي نيٽان(٢).

وائي

مين تو نِگَنِي سا ڪنه سَنگ جائي
ري پيا! مون ۾ تو گن ايڪ نهين
ايڪ جو ڪُوڄي، دُوجي صورت ناهين
تو سين لگا مورا جي
ري پيا مون ۾ توگن ايڪ نهين
شاهِ نَجف ڪِي نوبت لاڳي، پَهلي ٽڪور
سين جاڳي
ري پيا مون تو گن ايڪ نهين.

فصل ٻيو

١

ڍولا مارئي پاتلي جيسي رَين ڪجُور
مُنه مينِي ڪَن گهٽي، تو ڪيئن ڇَڏي ڏوُر.

٢

سيپ پَتائين پاتِلي، ڏريو ڏاڄ نہ ڪاءُ
ڪَريهَر جَيسِي ڪامِني، هاٿ لڳي مَرجاءُ.

٣

ڍولا مارئي اَيسِي پاتِلي، سيپ پَرِئو اَن ڪاءُ
تاء نہ ڇيري سنگ تو، مَت لَڪ ڪَرڪي جاءُ.

---

(١) ٻي پڙهڻي= سِرڪي سسو نيسرُ. (٢) ٻي پڙهڻي= ڪوري پڪي ڪول.

٤

رَمُهون ناهه نِسنگ، رَمَ اَرَوَرَ پاسي ڳَنٹ
ڳوشي ٹُري ڳَمان جيون ڳَيُو نہ ٹوٹي انگ.

٥

رَمھُون ناهه نِسنگ، رَمِ اُرسين اُرلڳاء
ڦُلان پَري ٹارڙي، پَئونرا پڳي نہ جاء.

٦

اُپي سُورج سامُهين مَتُو پَري ميٹ
تاُس نہ پِني پيٹ، هِيمِ وَرِني مارُئي.

٧

ساچي ٹيان سِيگڙي، رِٹمل هاٹ ڳَري
وِڙهندي سِر ويريين ڪوڏ ڪسيسان ڏي.

٨

مَنُ چَٹي مِيري چَڙهان پَڳ ڏي پاوَٹيان
ڍولي سِين واَٹان ڳَران، ڳُل ڏي بانهَڙِيان.

٩

هَٹان ڳَريان ڏيوَڙا، آنڪِليان ڪِي واٹ
ڍول پِروَڻ آئيو، جَمَڪَ وِچايان ڪاٹ.

١٠

ڍولا پِير سُپِير ڳَر، اُر اُر سِين لاءِ
ڦُلان جَيسي ڪامني، هاٹ لڳي مَرجاء.

١١

مُنه ميٹِي ڳُن ڳَري، ڏِيبُوءِ لَڳَڙيَان
انڌارِي ۾ ڏيکِجي وِجُلِي سانوٹِيان.

وائي

مِلِئو مارو مونکي، حيلن چالن سان ملئو
چَوڪِي چارِي ڪيتزا، بيٹا وائُون جهَلِئو
ساري سُپيرين ڪي جيرو منهنجو جَلِئو
ڳَهر جو محرم منگتو، عرض اُنهين الئو
ڪوڙين بانيَڻَ ڪيترا، وِجهَن ڳُڏن ڳَلِئو
سوئِي آيَمِ سُپرين، جِيءُ جنهين لئي جَلِئو
نِڳئو ٹرورَ سيرئين، راجا رِٹمل مِلِئو.

سر بسنت

هن سر هيٺ بهار جي موسم جي گلن ڦلن جي سونهن ۽ سرهاڻ جا بيت آهن. 'بسنت' هندي- اردو لفظ آهي ۽ هي موضوع اصل ۾ اتان آندل آهي.

١

آئي رُت بَسنت کِي کِڙئا کنٹهار
اُتي گِوري ويس کر آئي بسنت بهار.

٢

آئِي رُت بَنست کِي کنٹهار کِڙئا
کتوري خوشبوءِ تي اَچي پَٿونر پِرئا
مونکي محب مِڙئا، لتا ڏک ڏِتو چوي.

٣

آئي رُت بسنت کِي، باغَنِ مُکِي مَند
اتي گِوري ويس کَر، آيو بَهار بَسند.

٤

آئِي بسنت بهار کِي، باغَنِ مُکِي بُوندَ
لالِي ويکو لال کِي هيکَرَ وجي هُوندَ
اُمَتَ جي آخوندَ، اويڙَ سَڀَ اُيارِئا.

٥

اُڏمئا اوڏاڻ، رُتِ رَساڻِي سَڄَڻين
لَڳِي واءُ وَٺِن کي ڇاٽئا پَنَ پُراڻَ
پَرهياڻُون پَهراڻَ، سُکائِي ساوا ٿئا.

٦

آئِي بهار بَسنت کِي ڦُولي سَڀ وَٹراه
ايک نہ ڦولِي کيتکِي سُکتِي هي مر جاء.

٧

انگوري اور کيتکي ڦُولِي ڦَگُڻ ماه
جي سجن هو مَن ماه، تہ ڦل پَسئو ڦُولي [هنِيون].

٨

اَنگورِيُون ۽ کيتکيون ڦوليون ڦَگُڻَ مانه
رِءَ لالَڻَ لاکو چوي، سي آءٌ کريان کانه
جي سَڄڻُ هُئي مون بانه، ڦُلَ پَسيو ڦُولي هنِيُون.

٩

اَنگورِيُون ۽ کيتکيون ڦوليون ڦَگُڻِ هيلَ
لالَڻَ رِءَ لاکو چوي سي آءٌ پانيان سيلَ
جي سجڻ هوئِن بيلَ، تہ ڦُلَ پَسيو ڦولي هنِيُون.

١٠

رُتيان سَڀِ پَلِيَان، کائِي نہ بَسنت جوڙ
جي وَڻَ پاري ساڙيا ٿَنِي متي موڙ.

١١

رُٿيان سَڀ پَليَان کائي نہ بَسنت ٿُلَ
جي وَڻَ پاري ساڙيا ٿَنِي مَتي گُلَ.

١٢

پَٿونر مَ پيرو لاهِ، جيئين واسُ وَٹن ۾
کاڏِئِي پيٺِئِي جَن سين سي وَڻ ساريندا‏ء
اِيءَ نہ پَرِ سَندياءِ، جڻن ڦُلَ ڏسِئو ڦِرئو وڃين.

١٣

پَئونرُ پِرين منجهِ باغ، کَرِهَ کِئو گُلَنِ سين
پَلَ پَلَ وِچڙين پِينءِ کائين دِنِ ۽ ماه دماغ
اِهَڙِي دردَ دِماغَ، کَهَلائي کارو کِئو.

١٤

کارو کوهُ کِئوءِ، پاڻُ پانهنجو پاٹِهين
کو گل کِينهين کيتکِي، لوچي تان نہ لُٽوءِ
پَئونر پرين تو جوءِ، راتيون ڏينهان باغ ۾.

١٥

آئِي رُت بَسنتَ کِي، ڦَگُڻُ ڦُلارِئو
پيچَرو پرينءَ جو مونکي ڏاٿرَ ڏيکارِئو
جڏ نمِي نِهارئو، تي ڦُلَ ڏِسئو ڦاٿي هنِيون.

١٦

گارا مَائِي کارَا، کارو ٿِهرين کِيئن
عَجَبُ اُٿون اِيئَن، کا سُٽاءِ سُڌِ صادقُ ڇَئِي.

وائي

اَڄُ سَڄڻُ گهَرِ آيمَ جيڏيون
اَللهُ اميدون پُڄايَمِ جيڏِيون
اَڄ سَڄَڻَ گهَرِ آيَمِ جيڏيون
پيرين فقِيرين پُنديَسِ پيرين
کِيَمِ سُکائون کيڏيون.

ٺيھہ اکري سسئي

١

اَلفُ اکرُ هيڪڙو، سَسُئِي ڪِئو صَحِي
هَلي هوتَ پُنوهہَ ڏي، ڪافُن مَنجهہِ ڪَهِي
رانئي راتِ رَهِي، پَسي مان پُنوهہَ کي.

٢

بي- ٿُون بارَ ڪـٽي وِئا، ساٿـي سَـوارا
ڇڏي نماڻِي ننڊَ ۾، ڪِڙڪِئا ڪوهيارا
ڏوبَڙِ اُنِ ڏارا، ڪاڙهو ٿِئو قِيامَ جو.

٣

تي- ٿُون طلبَ تَنِ جي، اندرُ روحَ رهِي
سسئي جو، سيدُ چَي، وِئا ڏِيلُ ڏهِي
پُڇي روزَ پَهِي، اُڏِيون! آريچَنِ جا.

٤

ٿي- ٿُون سَجَڻَ لَنگهِئا، بُرون ڪري باري
هوءِ ڪاهي رَسِئا ڪيچَ کي، هِي پيرَ ڪٽي پاري
وَسائي واري، اوڏِي تِي اُميد کي.

٥

جيمر- ٿُون جالَ جَتنِ، مارِئو معذورِيَنِ کي
اَنگِڙِيارو وَڏِئو، هنيُون مون هوٿَنِ
ڦوڙائي ڦَٿَنِ، اَندرُ منهنجو اَڌ ڪِئو.

٦

حَي- ٿُون حالُ حوالُ، آءٌ تِي ڏُونگرُ ڏُورِيان
وِئو مون وِلهيءَ جو، جيَري جو جَمالُ
ڪري هوت حلالُ، ڪُهِي ڪميڻِي هَلِئا.

٧

خَي- ٿُون سُتِيَسِ خواب ۾، ڪري مَنِ مُدامُ
پاسي منجهہ پُنوه جي، اندرِ ڪِٿُمِ آرامُ
سُورَنِ جو سَرانجامُ، صُبحِ وَسايُمِ سِرَ تي.

٨

دال- ٿُون دِلُ ڦُري، وِئا نِماڻِي جو نِڪَٽي
عشق آريءَ جام جو، چِتَ ۾ پيو چُري
هنيين نِتُ هُري، لالائي لالَڻَ جي.

٩

ڏال- ٿُون زاروزار، تي رُوئان رَتَ ڦُڙا
اَڇي پيئي اوڇتي، محبتَ ماروماز
ڏُکِيءَ کي ڏيکار، پِرينِ پيشاني پانهجِي.

١٠

ري- ٿُون راضي تِيءُ، پاڻُ پَلائي پانهِنجو
ساهُ مَتان ٿي صَدَقو، جانِبَ منهنجو جِيءُ
توٽي پوي سِيءُ، هيڪَلِيءَ کي حَبِ ۾.

١١

زي- ٿُون تِيَسِ زَوالُ، آءُ منهنجا سُپرين
بُري هِنَ پنيورَ ۾ هِهَڙا تِئَڙَمِ حالَ
ڦوڙائي جا فالَ، وِجهِئو واٽَ نِهاريان.

١٢

سين- ٿُون سِياڪو، ڪَندِيَسِ ڪوهيارَلَ سين
گَڏجڻ سندو گس ۾، آهِم اولاڪو
ووءِ ووءِ جو واڪو، ساڻِم ٿِئو سَيدُ چَئي.

١٣

شِين- ٿُون وَنِي شاهُ، وِئا وِٺان مون نڪري
پورِهَتِ ڇڏي پَٽَ ۾، نِبِرِ ڪيائون نہ نِگاهَ
سَنجهي ڪِئائون صلاحَ، مُنِيءَ جي مَرڻَ جي.

١٤

صاد- ٿُون ساهُ پَساهُ، سُج ۾ ٿئو سو ڳهو
لَڳُمِ باڻُ بِروچ جو، وِيَسِ پِڻ وَساءُ
ڳُنگن جي گساءُ، آيَم بوءِ بهارَ جي.

١٥

ضاد- ٿُون منجهہ بَرنِ، وَڻَ ڪنڌوري واسِئا
ٻاڪارِئو ٻانهُون ڪٽان، ٿڪِي منجهہ ٿَرنِ
ڳوڙها سر ڳِلنِ، هي هي ڪَيو هاريان.

١٦

طي- ٺون طالعُ ٺَنِ جو، جي هيڪانديُون سِين هوتِ
ٺَنِ سالُورَ سقلات جا، پيچي چڳا پوٺ
جَبَلَ ڏنيَمِ جهوٺ، اهڙَنِ اوٺيڙَنِ لَئي.

١٧

ظي- ٺون اُج زبانُ، ڪيچي ڪري هَلِئا
ڇُلِيَ پيئيس ڇپرين، ڪارِي لَڳمِ ڪانُ
نِسَت سين نِدان، جيڏو جَتَ ڪري وِئا.

١٨

عَين- ٺُون شالَ اَچَنِ، سي بوتا نِهي بارِ
سُونهون جو ساٿ جو، ڏِسان شالَ اڪِيَنِ
وِنڌُرَ وانڍِيَنِ، دِلاسا دِلگير ڪي.

١٩

غَين- ٺون غِفلتَ ڇَڏِ، ڇِنِ سِياڪو سَسئي
نِجهُرو نااُميديءَ جو، اوڏانهَ نيئِي اَڏِ
تہ هاڙهي ڏَٽي هَڏِ، ڇوري ڇڏي ڪين ڪين.

٢٠

في- ٺون تو ڦاٽي، ڦَلبُ لاءِ قريبَ جي
مُدامي مجلسِ ڪي، اندَر مون آٽي
جهنگل ۾ جهاٽي، پيڙي ٽيان پِتارَ سِين.

٢١

قاف- ٺون ڦُربُ ساڻُ، ماري وِئا مُنڌَ ڪي
ٻانهي ٻاروچَنِ لاءِ، پيئِي پَچاڙي پاڻُ
ڄُلان پُونڌمِ ڄاڻُ، اِهڙَنِ اوٺيڙن جو.

٢٢

ڪاف- ٺون ڪريان ڪيئَن، هنيون هوت هَٽِي وِئا
وِٺو ٻاروچو نِڪري، ڇَتُ مون چاڙهي ڇِيئَن
هوئَنِ ڏاران هِيئَن، ڍُهلا مون ڏِينهَ ٿئا.

٢٣

لام- ٺون آءُ لُڦتِ، جيڙي وِڏيَسِ ڇَپَرين
چوريءَ چانگا چُرِئا، ڳنگنِ ڪي نہ ڳُڦتِ
نِيَمِ سُورَ سُرُتِ، اڳهي ٽي آهُون ڪريان.

٢٤

مِيم- ٺون ٽيو مَهندارُ، ٻاروچو ٻيلين جو
سيني جو سيدُ ڇئي، سُونهون ٽِئو سَردارُ
جو مُلڪَ جو مَدارُ، سو مولِيٰ مونکي ميڙيين.

٢٥

نُون- ٺون لِڳو نِينهُ، ٻانيَڻِ جو ٻروچَ سين
راتيين روئي رَتَ ڦُڙا، مُنڌَ ڏولائو ڏِينهَ
محبت سندا مِينه، ويچاريءَ وسائيا.

٢٦

واو- ٺون واءُ وِصالي وارِ، آرامِي اَندرِ جو
چانگي سر چڙهي وِئو، ٻاروچو ٻي ٻارِ
وِلهي ٽي وٽڪارِ، سُڪو باغُ ڀنڀور جو.

٢٧

هي- ٺون لَئي هيڪاند، اڳهي ٽي آهُون ڪَري
ٻِرهَ آءٌ بلوچَ جي، ٻيري ڪَيَسِ ٻاندِ
ڪِنه مان اَچي نہ ڪاندِ، پَسڻَ ڏاران پرينءَ جي.

٢٨

الف- ٺون اولاٽو، ڄِيجان ٺَنِ جَتَنِ جو
لنگهي پَٻُ پَري ٽِئا، ڪئائون پَرڏيهَ ۾ پاٽو
ساڄَنُ سيباٽو، ويچاريءَ وُجودَ ۾.

٢٩

يي- ٺُون يا خُدا، والِي وارِ وطن ٽي
تہ ڳَڏجي ڳُونڌَرِ لاهيان، مَنَ جي سَڀِ مُدَا
جانِبُ ٽيي مَ جُدا، سدائين سيدُ ڇئي.

سرود کاريهل

"از گفتار تمر فقير عليہ الرحمة"

١

جتي هئا هنجڙا تتي ٻگا ٻئا ٽئا
ڪُوڙنِ ڪانيرنِ سين ٻسو ٻهِ ٻئا
سي پاريڙي وِئا، جَنِ تي سَنُون ڏنيون سَرَن ۾.

٢

سَر سُتيئِي ڇڏئو ٻسو پاريڙينِ
وِئين ساڻ وڃائيو ڪُوڙنِ ڪانيرَنِ
سندي ذاتِ هنجن، ڪِنه ڏوراٽين ڏيهِ وَهِي.

٣

هنجن سِين هيج ڪري، ڪنديس ڪين ٻئا
جَنِ تي سَنُون ڏنيون سَرنِ ۾ سي پاريڙي وِئا
ماڳو ماڳِ ٽِئا، ڪوڙا ڪانيرا گهٽا.

٤

پارهيڙي پري وِئا خبرَ ڏِيندمِ ڪِيرُ
هنجَ ڪالوٽون پيرُ، لڳو آهي نہ لهي.

٥

لڳو آهي نہ لهي پئو چٽڪي چِتِ
هاٽي ويئي هِتِ، گهنگهرِ گهاريان ڏينهڙا.

٦

گهنگهر گهاريان ڏينهڙا، اُنهين رِيءَ آئون
اوٺارِجي اڄُ وِئو، گوندَرِ گڏئائون
پييُون مون جائون، چُٽندي چلڙ ۾.

٧

چُٽندي چلڙ ۾، جائون پييُم جي
جَنِ تِي لَمئو لاتيون ڏنيون ويئي ساريان سي
هاٽي اُنهيَن ري، ڏکيا ڏينهن گذاريان.

٨

ڏکيا ڏينه گذاريان تَنِ هَنجهن ري هاڻ
ڪوڙنِ ڪانيرنِ سين ٽِيي نہ روحَ رهاڻ
تَنِ پَکِينِ ڏارا پاڻ، جهُري مَن جهِيڻو ٿئو.

٩

جهُري مَن جهيڻو ٿئو هاٽي هنجن ري
لالون لَلَنِ ريءَ، ڪونہ ڏيندو ڪو ٻئو.

١٠

ڪونہ ڏيندو ڪو ٻئو لِلن ريءَ لالُون
ٿني ريءَ، تمر چئي، ٿِيُون جانيُون زوالُون
سارِئو سنپالون، اَني جِيُون اَڄُ ڪري.

١١

اَني جيون اَڄُ ڪري سنپالون سارِئو.
ماٺ نہ ڪري مون هِنيون ڏِتِئو ڏُتارِئو
محبت جو مارِئو، سو ڪِينءَ سَگهو جِندڙو.

١٢

سو ڪِينءَ سَگهو جندڙو سَجڻَ جو ساري
اونهي عشق عمِيقَ جي وڏو محبت هِي ماري
پارِئو تو پاري، رضا جا رحيم جي.

١٣

رضا جا رحيم جي، سا پاري هِي پِئو
عشق اُگهڻي جندڙو جَرا جِيءَ ڪِئو
سڙي ساهُ وِئو، سنپاري ڪي سجڻين.

١٤

سنپاري ڪي سجڻين سڙي وِئو ساهُ
ويئي وڳرُ نِهاريان جَنِ پوڄَ ڏِنو هو پاهُ
آڻيندونِ اللهُ، آسَرَ يَرِي آهيان.

١٥

آسر يَرِي آهيان وڳَرَ ماڻَ وَرَنِ
ٻيلون ٻڌئو ٻِپڙا متي ڊِنڊِ ڏَرنِ
سانيي منجهہِ سَرَنِ، الا! سيئِي آٽيين.

١٦

الا! سيئِي آٽيين وڳرِ اُنِ واري
قوڙائِي فراقَ جي وڏا ڳُڄَ ڳاري
محبتَ هِي ماري، جهوري پاڻ جهُنُو ڪئو.

سرود سسئي

١

پَريندهين پَنڌُ تي جَتَنِ ڪارڻ جوءِ
واڪا ڪيو وڻن ۾، ريهُون ڪيو روءِ
طالِبَ ڪي تمرَ چَئي ڏسُ ڏيرن جو پوءِ
ڪيچان اوري ڪوءِ، ڪجاهه غور غريب جو.

٢

ڪِجاهُ غورُ غريبَ جو موٽِي ڪو ميان
پاندُ نہ چَڏيان پرينءَ جو جانسين تِي جِيَان
سِسِي ساهه ڏِيان، پُنهونءَ ڪارَڻِ پَبَ ۾.

٣

پُنهونءَ ڪارڻ پَبَ ۾ تِي هيڪَرَ هيڪاندي
هُيَسِ هوت پُنهونءَ سين، آڏر تِنهِ آنڊي
ڪيچ ڏٽي ڪانڍي، تڏهن تِئَسِ تَمرُ چَئي.

٤

لَڪَ چڙهئو رڻ روءِ، ڪَري سَباجها سڏڙا
ايندن پُڇي خبرون، ويندن پيرين پوءِ
ڏيرن ۽ ڏاگهن جو مونکي ڏسُ ڏئو
سُونهان ساٿُ وِئو، پِٺِي ڏُونگر ڏوريان.

٥

لَڪَ چَڙهئو رڻ روءِ، ساٿين ڪري سڏڙا
ريهُون ڪِئو رُجن ۾، چيهون ڪئو چوءِ
طالب ڪي تمر چئي ڪو ڏس ڏيرن جو پوءِ
ڪيچاڻ اوري ڪوءِ، مان تئي غور غريب جو.

٦

سَنجهي مون نہ سَنيالئو، ماريَسِ سُورَ صُبوح
نيڻ هيرائي نندِ سين، جتن لنگهي جُوءِ
هاجو ڪري هُوءِ، آڏِيءَ اوءِ اُتي وِئا.

٧

سَنجهي مون نہ سنيالئو، صُبُح ساريمُ سُورُ
اَچِئو اونيڙن جا پَلپَل پَوَنِ پُور
جَتَنِ لاءِ ضرور، گهڻا گهاريمِ ڏِينهڙا.

٨

سَنجهي مون نہ سَنيالئو، صُبحُ ماريَسِ سُور
آڏيءَ راتِ اُڏمِئو ڏِين پَلنا پُور
جَتَن جي ضرور، مادر ماري آهيان.

٩

ڏير ڏمرجي هليا بانڪا چڙهي بَرِ
جتن ڏاران جيڏيُون هِنيون جَرِ نہ ٿرِ
ڪانہ ٻُڌي سُون ڪڏهِين اِهڙِي بَرِ ڪُپرِ
باروچا بَر بَر، رات نہ رهيا هيڪڙي.

١٠

ڏير ڏمَرجي هَلِئا بَرِ چَڙهِي بوتا
نِئو نِماڻِي پاڻ سِين هيڪَرَ اَئِين هوتا
مارين تا مَعذورِ ڪي گُنگن جا گوتا
انهيءَ پَر پُهتا، رات نہ رَهيا هيڪَڙي.

١١

ڏيرَ ڏمَرجي هَليا جهَلي مَين مهارُون
وِجهئو هَٿَ واڳن ۾ ڪَري بانيڻ باڪارُون
وجي ڪيون وٽڪار ۾ چانگن چانگارُون
ڪِيَم وَس ڪارُون، رات نہ رَهيا هيڪڙي.

١٢

ڏير ڏمَرجي هَليا پائي پاڳوڙا
ڏِينه تتو، ڏنءِ متو، ڪامي تيس ڪوڙا
اُتي هليا اُس ۾ بہ پهرين بوڙا
مون ڳاڙيندي ڳوڙها، رات نہ رهيا هيڪڙي.

١٣

ڏير ڏمرجي هليا ڪاهي ڪَيچ ڪنواٽ
لنگهيائُون لطيف چئي گهيڙ گهٽيون ۽ گهاٽ
وَني وئا وصال جي سَندي وحدت واٽ
جهڻي ڏيئي جهاٽ، رات نہ رهيا هيڪڙي.

١٤

ڏيرَ ڏمرجي هَليا گس ڪري گورا
وَجَن ويچاريءَ جو جَٽ هنيو جورا

تمر فقير جا چيل ٢٧ بيت رسالي ۾ سر سسئي جي پنجن سرن هيٺ رکيل هئا جتان جدا ڪري هت رکيا ويا آهن.

بانيڻ ٻروچن لئي ڪامي تي ڪورا
هَئي هنيين هورا، راتِ نہ رهيا هيڪڙي.

١٥

ڏيرَ ڏمرجي هليا، پائي ايندي پلاڻ
وجهي گوربَندَ گُنگن ڪي ڏيئي تنگن تاڻ
ڪارُون ڪئمِ ڪيتَريون سَنجهي وِٺا سَرواڻ
پُنهون ناهِ پَلنگَ تي سيجَ سُڃي تِي هاڻِ
مون وٽِ تِي مهماڻ، راتِ نہ رهيا هيڪڙي.

١٦

ڏيرَ ڏمرجي هَلِيا اُنَنِ چڙهي اوءِ
وَجن ويچاريءَ سين هاجو ڪِئو هوءِ
پُنهون ڪارڻ پَبَ ۾ ڇُلئو ڇپَر پوءِ
رَندَ نِهارِئو روءِ، راتِ نہ رهيا هيڪڙي.

١٧

ڏير ڏمرجي هليا چانگن تي چڙهي
ڪتان ڪوهيارل سان اديون دل اڙي
وجي وَرُ وَٽڪار ۾ گهاري مان گهڙي
ٻاروچا ٻڙي، رات نہ رهيا هيڪڙي.

١٨

ڏيرَ ڏمرجي هليا ڪَرَهَلَ قطاري
چڙهئا لَڪَ لَطِيفُ چئي توڏا تواري
بانيڻ بروچَن لئي رويو جَرُ هاري
اديون اوتاري، راتِ نہ رهيا هيڪڙي.

١٩

ڏيرَ ڏمرجي هَلِيا، ڏيئي ڏوراٽا ڏسَ
وجي ٿئا وٽڪار ۾ ليڙا ڪاهي لَسَ
اوڳي اونيڙن جا پوءِ تي پُڇي گسَ
وَڏا ڪئِم وَسِ، راتِ نہ رهيا هيڪڙي.

٢٠

تِهين وير تَمَرُ چئي گهائي وييسِ گهَٽُ
بانيڻ ٻروچَن جي ڪِئو قوڙائي قَٽُ
مادَرِ هُيَسِ نہ مَٽُ، آڍِيءَ تي اُٿِي وِٺا.

٢١

آڍِيءَ تي اُٿي وِٺا، ڪيچ رڪيائون ڪَرُ
گاڏَرِ هِنِ گوليءَ جو وٺيو وَڃَڻِ وَرُ
جَبَلَ پاسي جَرُ، هارِ تہ مِلِين هوٿ کي.

٢٢

آڍيءَ اوءِ اُٿي ويا، ڪَرَ رڪيائون ڪيچ
باروچاٽي پيچ، منهنجو مَنُ منجهائيو.

٢٣

منهنجو مَنُ مُنجهائيو جَتَنِ جي جَمالَ
وِڌو سُورُ سَرِيرَ ۾ ڪيچين جي ڪَمالَ
هوتَ نہ پائِي حالَ، موٺي ٿئا مَعذورِ جا.

٢٤

موٺي ٿئا معذور سين حال نہ پائي هوتَ
لِڱندي ئي لکن ۾ پاٽان تيس پوتَ
متي تائين موت، سِڱَ باروچي نہ لهي.

٢٥

پاڻِ پيهي وِٺا ڇَپَرين، بروهي بُرفتَ
پُنهون نيائون پاڻِ سِين هاءِ ڪري حرفتِ
مونکي ڇڏي ماڳهين، هلئا سين حِڪمَتَ
جيڏي ڪَري جَتَ، وِئمِ ڇُلائِي ڇپرين.

٢٦

پُٺِي ڏُونگَرَ ڏوريان ڪيچين لاءِ ڪَڙهئو
پَهاڙِنِ متي پَبَ جي، وجان چوٽيءَ سينءَ چڙهئو
ڪَري ساجَنَ سوگهو، سَندَمِ جِيءُ جَڙِئو
لَڪَن تان لَڙِئو، پيرُ نهاريان پِرينءَ جو.

٢٧

مون سَڏيندي سَڏڙا، ساتِي سَڏَ نہ ڏين
وِلهيءَ جي وَٽاڻَ تي توڏَ نہ تَوارين
هيڏا هاجا تين، ٻُري هِن ٻَنيورَ ۾

وائي-١

مُئِي مَ ماريجاه، باروچا!
رَهوَ راتِ پنيورَ ۾

ڏکي ڏونگر وَٽ ۾، ڇُڪي چاڙهيجاه
موٽي مون معذور تي واڳون واريجاه
سانگياڻيءَ جا سُپرين، پُنهون پاريجاه
طالِبَ کي تَمَرُ چئي، مُحبَن ميڙيجاه.

وائي-٢

هاڙهي هَلي روءِ هلي روءِ

مَني پير هَٿَن سان

واڪا ڪِئو وَرَنِ ۾، جَرَبَ ماري جوءِ
ڏينهَ تَتي مَنجهه ڏونگرين باڙَ پکي جئن پوءِ
رائي ۾ رڙيون ڪَري گاڏر گامُ نه ڪوءِ
آريچا انن تي، هيءَ تان جَڏڙي جوءِ
پير پيادي پند ۾ رائي اُيي روءِ
ساٿين پُڇي خبرون، پانڌين پيرين پوءِ
منيءَ ماتم آئيو ڪو پُري پُنهل چوءِ
آن جا چڏي چيرين، تِنهِ هاريءَ حالُ نه ڪوءِ
ڪِجا غور غريب جو ڪيچان اوري ڪوءِ
آريءَ جي اولاد جو شال ساٿ سلامت هوءِ
طالب کي تمر چئي ڪو ڏسُ ڏيرن جو پوءِ.

وائي-٣

اوڏي آيَسِ جا پِريان جي پيچري

ويجهي وِندُرَ جَنِ وَٽَنِ

جي تو اوڏا ڀانئيا، سي ڏونگرَ ڏور ڏسَنِ
مَدي نه هُيَنِ مَنَ ۾، ڪيچان ڪوهُ اَچَنِ
مَرَنُ منهنجي کي ڪِئو، هِي پَهُ باروچَنِ
سُونهن سَگَرَ پَٽيين، مَنهَ مارُوئَڙنِ
وِندُرِ وائِي جا وَهي، مونکي سانه سُلَنِ
آٽي ٻَڌا اونيين موتي کي مَيَنِ
آئي لاٽيُون اونيين لَڏون پَرِ لَڳَنِ.

سرود رامڪلي

١

ويراڳي واحِدَ سِين رَکجُ چاهُ چوري
هِي جي ڪَنَ ڪَپارَ جا سي ڪامِلُ وِجهُه ڪوري
منجهان ڏِيلَ ڏوري، ريجهائيج رام کي.

٢

ريجهائيج رامَ کي پري پَليءَ پَتِ
سناسي سنسار جي مُور وڃائج مَتِ
جا جڳائي جوڳ کي پارج سائي پَتِ
هَٿِي آديسي اَتِ، وانءُ سگيون سناسي کٽي.

٣

سِگيون سَناسِي کَٽِي تيجُ پَريين پار
سَڳا سيليون سِگيُون ڏاڳا ڪيم ڏُٺارِ
هِيءَ جا حاجَ هٿَن جي سا ڪوڙي آهي ڪار
مَنُ مَنجهِهين مارِ، ته اوڏو تيين اَلڪَ کي.

٤

ويراڳي واحدَسِين، چِٽَ سِين رکجُ چاهُ
خانو وِينڊُئي خاڪَ ٻي جِنهِ ۾ اڇي وڃي واءُ
ساڌو رَکجُ ساءُ فِڪرُ سانُ فقيرُ چئي.

٥

فڪرِ سانُ فقير چئي، هَلُ تون هيائين
پُورج تِهين پيرَ تي وِٺا جوڳِي جيائين
ته ڪاپَڙِي ڪيائين، مانَ گُروءَ جي گس تِيين.

٦

مانَ گُروءَ جي گس تيين جي واحِدَ مُنهِ واٽِي
جوڙي جٽي جان ۾ تندون پائي تاٽِي
ته تحت لفظان تَمَرَ چئي ميوا سڀ ماٽِي
الوُهيتان آٽِي، سُڏيون هي سَنسار ۾.

٧

جي پانيين ٽيان گس گُروءَ جي ته واحِدَ مَنجه واٽيج
تحت لفظان ٽمر چئي ميوا سڀِ ماٽيج
اَلوهيت اُٽيج، سُوڏي هن سنسار ۾.

٨

سُوڏو هِنَ سنسارَ ۾ ويهي وِيرَ وڄاءِ
ميخون محبت سَنڌِيُون تندون تُنبي پاءِ
تہ ساميڙا سَندياءِ، گُرَ وَتِ گلا نہ ٿئي.

٩

گُرَ وَتِ گِلا نہ ٿيي جي مَيلَ ٽاريين تان مَنَ
آهِينِ جي اندرَ ۾ سي ڪامِلَ اُپَٽ ڪَنَ
سَناسِي سَمُنَ، رکجُ پورب پنڌ جِي.

١٠

رکجُ پُورَبَ پَنڌ جِي سَمُنَ سَنَاسِي
جُنبِي ڪوهُ نہ جُهاريين ڪَروَٽَ ۾ ڪاسِي
تہ اندرِ اُداسِي، تونِ نانگا ٿِين نِڪٽين.

١١

جي پانيين نانگو ٿيان نِڪٽي تہ پَرِ گُروءَ جي پارِ
گنگا، مَترا، گومتِي وِڃي جَمنا ڪي جُهارِ
هلڻ جي هنگلاج ڏي وائي ڪِيمِ وارِ
سڳا سيليُون سِڳيُون اي‌ءَ پُڻ ڪوڙي ڪار
مَنُ منجهِهين مارِ، تہ اوڏو ٿِيين اَلکَ کي.

١٢

جي پانيين اوڏو ٿيان اَلکَ کي تہ وَڃ رامَ سين راهي
سَناسِي سنسار جا چَڏِ لاڳاپا لاهي
جتي جاٿا جوڳَ جي، اُتِ سامِي رَسُ ساهي
ڪاپڙِي ڪاهي، گنگا پينچ گومتِي.

١٣

گنگا پيٽي گومتي پُرجُ پُورَبَ ڏانهِ
ڪاسِي ۽ ڪَروٽ جي، رَمي پُڇجُ راهَ
دُئارڪا جي دَرَ تي تون نانگا ڪَرِ نِگاهَ
نانِي ۽ نارانُ سَرُ سانڍِ منجهِهين ساهَ
اوڏو آهِ اللهُ، ڪوٽيسَر جي ڪُنڊَ ۾.

١٤

گنگا پيٽي گومَتِي سامِي سيرِ ٿِئا
اندر آديسين کي اچَنِ جوش جِها
ويراڳي واحِدَ لئي ڪِنهِ جِنهِ پَهِ پِئا
مَتي تيرٿ تَمَرُ چَئي واڪِيندا وِئا
ٿَنِ ڪاپڙين ڪِئا، هَٽِي گَسَ هِنگلاجَ ڏي.

١٥

هَٽِي گَسَ هنگلاجَ ڏي، اوءِ سامِي ٿِئا سِيرَ
جِتي جاٿا جوڳَ جي اُتِ مَرڪِي اُيا مِيرَ
هُتِ ڪيائون راضِي رامَ ڪي، هِت تا چائينِ پِيرَ
تان پُڻ اِي تَقدِيرَ، مَجِيندي مَحو ٿِئا.

١٦

ويراڳي واحِدَسين رَکجُ چاهُ چُري
نانگا پنهنجي ناٿَ کي لَهُ منجهان ڳهَٽ ڳهُري
سِرَ پَرِ تون سُرِي، گنگا پينچ گومَتِي.

١٧

ڪوٽيسَر جي ڪُنڊَ ۾ اُو رَهيو آهي رامُ
جَنِ سَناسِين سورئو تَنِ اندرِ ٿئو آرامُ
ڪِروڙ ۽ ڪَامُ، اُن جي وئو وُجودان نِڪرِي.

١٨

ويئي وُجودان نِڪَرِي، اُنِ کي وَحدُ ۽ وَڏائِي
سُوڏي ٿِئا سَرِيرَ ۾ ماڻيائون مِنائي
اُنِي کي آئِي، لَذتَ جا لَطِيفَ جي.

١٩

لَذتَ جا لَطِيفَ جي، سا مَنجهِهين [illegible] ٿِين
ثابِتَ بَڌِئو سَندَرا منجهان ٿڪَ ٿاٿِين
اُهجاڻيُون آڻِين، پَسو پُورَبَ پارَ جي.

٢٠

پَسو پُورَبَ پارَ جي، خَبَرَ ڏِين ڪَري
ٽِڪِئا تاڪِي ڇَڏِئا تَنِ ويراڳِينِ وَرِي
سَناسِين سَرِي، پَسو جاٿا جوڳَ جي.

٢١

پَسو جاٿا جوڳَ جي سَرِي سَناسِين
ڪِيرَتَ جا قُلُوبَ جي سا ڪِي ڪاپڙِين ڪَنِ
اوڏا ٿِئا اثباتَ کي مِيمُ رکيائون مَنِ
اوءِ وينا ئِي وِهسَنِ، ڪُجَنِ ڪِنهن سين ڪِينڪِين.

٢٢

ڪُجَنِ ڪنهن سين ڪِينڪِين، اوءِ ويناٺِي وِهسَنِ
وائِي واري وِنگڙِي ڪِي وَسِ ويراڳِينِ
لَڳِي لَئُ لطيفَ چِي اندرِ آديسِينِ
پيون ڏيئي پِن، پيهي وِئا پاتار ۾.

٢٣

پيهي وِئا پاتارَ ۾ تا وِهسَنِ وِيرُو ٺارَ
لَڳِي لَئَ لَطِيفُ چِي تَنِ ڪي اَندَرِ مَنجهه اپارَ
سامِيڙا سَتارَ، گَجِي گنگا گَڏِئا.

٢٤

گَجِي گنگا گَڏِئا پُورَبَ پُنا جي
اُهجاڻيون اِلماسَ جيون تَنِ گَرِ تَمرُ چِي
سامِي آهنِ سي، جِي لِڪا پوٽَنِ لوڪَ ۾.

٢٥

لِڪا پُوٽَنِ لوڪَ ۾، سي پَڌَر ڪنهن نہ پَرِ
بانو سَبِ پيڙا ٿِئا، اوءِ ڏٺارڪا جي دَرِ
صَحيحُ ڪِئائُون سَرِ، هُوءِ جا وائِي وِنگڙِي.

٢٦

ڪَري وائِي وِنگڙِي پَلِي چِڏيائون پاڻِ
نانگَن پنهنجي ناٿَ سين تي راتو ڏينهن رهاڻِ
هُتِ پُجندِهين هاڻِ، هِتِ منجههين مَنَ مَحُو ٿِئا.

٢٧

مَنجههين مَنَ مَحُو ٿِئا، وارڻائون وائِي
"تَرڪُ الدُنيا راسُ ڪُلِ عِبادة" اِي اُنهين لَئِي آئِي
پُجَنِ ڪانہ ٻِئائِي، اوءِ پيهِي وِئا پاڻَ ۾.

٢٨

رامُ جَنِي جي رُوحَ ۾ سَناسِي سيئِي
اُٿَينِ گهٽي ادبَ سِين اَنِ جي عادتَ اڳيئِي
تَنِي ڪان تَمرُ چَئِي پَڌَرُ نہ پيئِي
سالِڪَ سَيِيئِي، ڪَٽيئو پُوٽَنِ ڳالهڙي.

٢٩

رامُ جَنِي جي روحَ ۾ سَناسِي سيئِي
هَلِئا اوءِ هِنگلاجَ ڏي سالِڪَ سيئِي
تَنِي جي تَمرُ چَئِي پِرتِ پَري پيئِي
اَنِ ڪي وِهامِي ويئِي، عُمرَ سَبِ اَلڪَ سِين.

٣٠

عُمرَ سَبِ اَلڪَ سِين ان ڪي وِهامِي ويئِي
وِئا وَجائي سِڱِيُون پُورَبَ ۾ پيهي
ڏِسَندِهين ڏيهي، اُو نانگا نِسورا ٿِئا.

٣١

رامُ جَنِي جي روحَ ۾، تَنِ ڪِئو ڪاپڙِينِ ڪمالُ
جَنِ پاتو تَن پائيو جانِبَ جو جَمالُ
تَنِي جو تَمرُ چَئِي، هوءِ موچارو حالُ
اوءِ نانگا ٿِئا نِهالُ، پُجَن گسُ گروءِ جو.

٣٢

پُجَنِ گسُ گُروءِ جو نانگا ٿِئا نهال
مَقالان مَهند ٿِئا ڪينهين وَٺَنِ قالُ
ڪِئائون حاصُلُ حالُ، پُري پورَبَ پَنڌ ڏي.

٣٣

پُري پُورَبَ پَنڌ ڏي، ڪِئائون سُجاڻِي سُجُودُ
وِجائِي وُجُودُ، هيڪائي هيڪ ٿِئا.

٣٤

هيڪائي هيڪَ ٿِئا اوڏا ساڻُ اَحَدَ
هِيءَ چِڏيائون حَدَ، وِئا مُطلَقَ مَحُو تي.

٣٥

وِئا مُطلَقَ مَحو تي، سُجاتائون سوئِي
تان آهي اُهوئِي، ڪَٿُ نہ ڏِسنِ ڪي ٻِئو.

٣٦

ڪَٿُ نہ ڏِسن ڪِين ٻِئو، پَسو ڏٺيان ڏارَ
سُتِ چِڏيائون سارَ، پَرُوڙِئان پَري ٿِئا.

٣٧

پَروڙِئائون پَري ٿِئا، هِتِ چِڏيائون هِيءَ
جوڳِين پنهنجا جِيءَ، پوئِي چِڏيا پرينءَ سِين.

٣٨

پُوئِي چِڏيائون پرينءَ سِين، ٿِئا هيڪائِي هيڪُ
ساهَ ڏِنائون سيڪُ، اُهيئي اڪسِير ٿِئا.

٣٩

اُهيئي اڪسِير ٿِئا جيڪي ڏٺيءَ ڏٺا

جوڳي هِنَ جَهان ۾ سامِي سي سُٺا
ٿِنِي جا پُٺا، مَڄَ ماڻائي نہ ٿئا.

٤٠

مَڄَ مانا ٿِي نہ ٿِيا جي جَلايا جوڳين
جڻن عمر گُذري اُنِ ڪي تڻن ٿپي تيزُ ڪَنِ
دُونهان تا دُکنِ، ٿنِي جا ثمَرُ چِٽي.

٤١

ٿنِي جا ثمر چَٽي دُکن تا دُونهان
جَنِي چوري ڏِنا چِتَ ڪي لاهُوتِين لُوهان
سامِي ٽئا سُونهان، اوائان واٽ ڪَنِهين.

٤٢

اَوائان واٽ ڪَنهين، سامِين لَڌو سيرُ
پُرِٺا پَري پيرُ، سيٿي سونهان ٿٺا.

٤٣

سَيٿي سُنهان ٿِيا واقفُ ٿي وينا
پاڻيءَ جڻن پينا، پَسو سيڪنهن شيءِ ۾.

٤٤

پَسو سَيڪنهن شيءِ ۾، ڪَنهن هنڌ نہ ڇَٽبو هاڻَ
”بِڪُلِ شيءٍ مُحيطُ“ اِي اُنِهين جو اُهڃاڻَ
ڪَنِي ساڃاڻِ ساڻَ، تو ڳالهيون ڪري ڳجهِيُون.

٤٥

ڳالهيون ڪَري ڳُجهيون پَسو سِين پَنهنجَنِ
سُڄاتائون سُپرينِ مُحُبُ ڪِئائون مَنُ
ٻِي نہ ڪِئائون ڪَنِ، آهِينِ اُوءِ اُنهِين سِين.

٤٦

آهِينِ اُوءِ اُنهِين ۾، ٿئا نہ ويسَلا وِيرَ
ٿَسا ڏيئي ٿَنَ . ڪِي ساڙِيائون سَرِيرَ
تيلاهَ ٿئا فقير، جوڳي هِنَ جَهان ۾.

٤٧

ڪالِهوڪو ڪاڏي ڳيو سندو جوڳين جوش
پُڇِي تَهين پَٽَ ڪي، هَڌَ نہ رهيو هوش
آسَڻِ منجهہ افسوس، آءٌ نہ جيندي ان ري.

حمد

مَلکا ذِکر تو گویم که تو پاکِي و خدائي
نَه روم مَن بَجَز آن ره، که تو آن راهِ نمائي
۱. تو خداوندِ یَمینِي، تو خداوندِ یَساري
تو خداوندي زَمِیني، تو خداوندِ سَمائي.
۲. همه درکارِ تو پُویَم، همه از فضلِ تو جُویَم
همه توحید تو گویم، که به توحید سَزائي.
۳. تو زَن وجُفت نه جُوئي، تو خُورو خفت نخواهي
اَحدا بي زن جُفتي، مَلِکا کامِ روائِي.
۴. نه نیازَت به ولادت، نه بَفرزند تو حاجَت
تو جَلِیلُ الجبرُوتِي، تو امیرُ الأمرائِي.
۵. تو حلیمِي تو کریمي، تو سَمیعِي تو بَصیري
تو مُعزِي تو مُذلِي، مَلکُ العَرشُ عُلائِي
۶. تو کَبیري تو خَبیرِي، تو لَطِیفي تو رحیمي
تو غَفُورِي تو کریمِي، تو بشایانِ ثنائِي
۷. همه عزي وجلالي، همه ذوقِي و کمالِي
همه نُورِي و سُرُوري، نه تُرا چُون و چَرائِي
۸. نه زِ خاکِي نه ز بادِي، نه زِ آبِي نه زِ آتشِ
نَهَ مَکانِي نه مَنازِلِ، نه نشیني نه بَپائِي
۹. نه سِپهرِي نه کَواکَبُ، نَه بروجي نه دَقائق
که مَنمَ باهمه پُر عیبَ، تو از عیبُ جُدائِي
۱۰. نه تُرا خُوردن و خفتن، نه تُرا شِرکَت شاهِي
نه ترا صورت رنگِین، نه ترا عیب و خطائِي
۱۱. همه را عیب تو دانِي، همه را عیب تو پوشي
همه را رِزق رسانِي، که تو با جُود و عطائِي
۱۲. اَحدُ لَیسَ که بمثل، صَمد لَیسَ بفضل
لِمَنِ المُلکُ تو گفتي، که سزاوارِ جدائِي
۱۳. نه بُدَه خلقُ تو بودي، نَبُودَ خلق تو باشِي
نَتوان وصِف تو گُفتن، کِه تو دَر وصف نَبائِي
۱۴. نَتوان شَرح تو گُفتن، کِه تو در فهم نه گنجِي
نه خوري نیز نه خُسپِي، نه گاهِي نه فَزائِي
۱۵. لَبُ و دندانِ ‘سَنائي’، همه توحید تو گوید
همه را زِ آتِشِ دوزخ، زِ کرم باد رَهائِي.

حمد

آن حمد بیحد مر که ایمان داد
مُشت خاک را خداي پاک را
آن که آدم دَمیده رُوح را
داد ازِ طوفان نجات نُوح را
آن که فرمان کرد قهرش باد را
تا سَزايء داد قوم عاد را.

مثنوي

‘کَیفَ مدالظِلِ’ نقشِ اولیا است
گو دلیل نورِ خورشید خدا است
اندرین وادي مَرو بي این دلیل
‘لا اُحِبُ الافلین’ گو چون خلیل
رو ز سایه آفتاب را بیاب
دامنِ شهء شمس تبریزي به تاب
هِین که اِسرافِیلُ وقتند اولیا
مُرده را زِ ایشان حیاتست و نُما
اولیا را در دَرُون نغمها است
طالبان را زانِ حیات بي بها است
نغمهايء اندرونِ اولیا
اَولا گوید کِه اِيِ اجزاي لا
اولیا را خواب مُلکَ ست اي فلان
هم چون آن اصحابَ کَهفند در جهان
اولیا اصحابُ کَهفند اي عُنود
در قیام و در تقلُب هم رقُود
اولیا را هست قدرت اَز اله
تیر جسته باز گردانند زِ راهِ

دست را مَسُپارِ جُز در دستِ پیرَ
حق شدست آن دست اُو را دستگیر
دستُ تو از اهلِ آن بیعت شود
که 'یَدُ الله فوق اَیدِیهِم' بُود
مثنوي ما دُکانِ وحدتست
غیر واحد هرچه بیني آن بُتست
مثنوي ما دُکانِ وحدت است
وحدت اندر وحدت اندر وحدت است
مثنوي مولوي معنوي
هستِ قرآن در زبان پهلوي
خود غَرضُ زِین آبُ جان اولیاست
گو غُسُولِ تِیرگیهاي شماست
آبِ خضر از جُوي نُطقِ اولیا
مِي خُوریم اي تشنه غافِل بِیا
آي فُلان ما را بَهمت یاد دار
تا شویم اَز اولیا پایانِ کار
آن خیالاتي کلامِ اولیاست
عکس مَهرُویانِ بُستان خداست
اَبلَهان تعظیم مسجِد میکُند
در جفايُ اهل دل جِدِ میکُند
مسجدي کِه اندر درونِ اولیاسِت
سجده گاه جمله آنجايء خداست
اولیا اطفالُ حقُ اَند این اَي پِسر
در حضور و غیب آگه با خبر
گفت اَطفال مَن اَند این اولیا
دَر غریبِي فرد از کارِ و کِیا
جانها اِین دُلق پوشان مَن اَند
صد هزار اَندر هزارِ و یَک تَنَ اند
مرتبهء اِنسان بدَستِ اولیا
سُفیهَ خُون حیوان شناسش اي کِیا
عقلُ عقل اَند اولیاء عقلها
بر مِثالِ اُشتران تا اِنتها

آن کِه گویند اولیا دَر کُه بُونَدَ
تاز چشم مرده ما غائبُ شَوَند
اولیا اهلِ دعا خود دیگرند
گه هَمِي دُوزنَدَ گاهِي مَیدَ رند
قوم دیگر مي شناسم ز اولیا
کِه دهنِ شان بسته باشد از دعا
تیغ در زَرادُ خانه اولیا
دِید آن ایشان شما را کِیمیا
هرکه خواهد هم نشیني با خدا
گه نِشِیند در حضورِ اولیا
چون شَوِي دُور از حضورِ اولیا
در حقیقت گشتهء دور از خدا
یک زمانه صحبتِ با اولیا
بهتر از صد سال بودن در تُقيٰ
از حدیثِ اولیا نرم و دُرشت
تن مَپوشان زانکهِ دِینت راست پُشت
نار خندان باغ را خندان کُند
صحبت مردانت از مردان کند
گر تو سنگِ صخره مرمر شوي
چون بصاحب دل رسي، گوهرُ شوي
مهر پاکان درمیان جانشان
دل مده اِلا بَمِهرِ دِل خُوشان
رو غذايء دل بَده از همدلي
رَو بَجُو اقبالَ را اَز مُقبِلِي
دست زن در ذَیل صاحب دولتي
تا ز انعامش بیابي رفعتي
آن وَلي- حق چو پیدا شد ز دور
از سَرو پایَش همي مي ریخت نور
نورِ حق ظاهر بُودَ اندر ولي
نیک بین باشي، اگر اهل ولي
گر ولي زهري خورد، نوشي شود
ور خورد طالب، سِیه هوشي شود

ناقهء چسمِ ولي را بنده باش
تا شوي با رُوحِ صالح خواجه تاش
همسري با انبيا بَر داشتند
اوليا را همچون خود پنداشتند
اوليا را داشتي در انتظار
انتظارِ رُستخيزت گشتِ يار
چونکه بيرنگي آسير رنگ شد
مُوسي با مُوسيٰ که اندر جنگ شد
چون به بيرنگي رسي کان داشتي
موسيٰ و فرعون دارد آشتي
علمِ اهلِ دل نه از مکتب بود
بلکه از تلقين خاصه رب بود
بي کتاب و بي حساب و بي اديب
اوليا را حق کند علمي نصيب
گر شکال آرد کَسي بر گفت ما
از براي‌ء انبيا و اوليا
اين نمي بيني که قربِ اوليا
صد کرامت دارد و کار و گيا.

رحمة الله بر جنازهء مولوي
داد قرآن را لباسِ پهلوي.

غزل

بي حجابانه در آ از دَرِ کاشانهء ما
که کِسي نيست بجز دردِ تو درخانهء ما
گر بيائي بَسر تُربتِ ويرانهء ما
بيني از خونِ جگر آب شده خانهء ما
فتِنه انگيز مشو کاکِلِ مشکين بکشا
تابِ زنجير ندارد دلِ ديوانهء ما
مرغِ باغِ مَلکوتيم دَرين دَيرِ خراب
مي شود نُورِ تجلاي خدا دانهء ما
با احد در لحد تنگ بگوئيم که دوست
آشنائيم توئي غير تو بيگانهء ما
گر نکير آيد و پُرسد که بگو ربِ تو کيست؟
گويم آن کس که ربود اين دلِ ديوانهء ما
منکرِ نعره ما گو که بما عربده کرد
تا به محشر شنود نعره مستانهء ما
شکر لله که به مرديم و رسيديم بدوست
آفرين باد برين همتِ مردانهء ما
”محي“ بر شمعِ تجليِ جمالش مي سوخت
دوست مي گفت زهي هَمتِ مردانهء ما.

ادبيات

هزار بار بشويم دهن ز مُشک و گلاب
هُنوز نامِ تو گفتن کمال بي ادبيست.

عاشقان را روز محشر تا قيامت کار نيست
کار عاشق جُز تماشا اين جمالِ يار نيست.

ابر گريد گاه گاهي چشم من مگريد مدام
از فراق يار جاني چشم را خانم حرام.

دل بدست آور که حج اکبر ست
از هزاران کعبه يک دل بهتر ست
کعبه بُنگاهِ خليل آذر ست
دل گُذر گاهِ جليلِ اکبرست.

بنالد بلبلِ مسکين که از گلزار دور اُفتد
قيامت آن زمان باشد که يار از يار دور اُفتد.

چُنان سودائي ليليٰ در سرم بُود
کجا پرواي کارِ ديگرم بود.

صُنفَ الکُتبُ الکثير المعنويٰ
ليس فيها کا الکتاب المثنوي.

اِنني ابصرتُ في النوم الرسولُ
في يَديهِ المثنوي وهو يقولُ…

[illegible]

سنڌيڪا لطيفيات سيريز
شاهه جو رسالو
شاهه جو رسالو
شاهه جو رسالو
شاهه جو رسالو
شاهه لطيف عظيم مفڪر
پٽ جو شاهه
الف بي وار
شاهه جو رسالو
۽ رسالي جي ڏسڻي
شاهه عبداللطيف ڀٽائي
شاهه لطيف جو تصورِ ڪائنات
خ . ق . سومرو
شاهه لطيف هر دور جو شاعر
سرتاج شاعر
Sindhica
سنڌيڪا
سنڌ جي علمي ۽ شعوري ترقيءَ ۾ ڀاڱي ڀائيوار